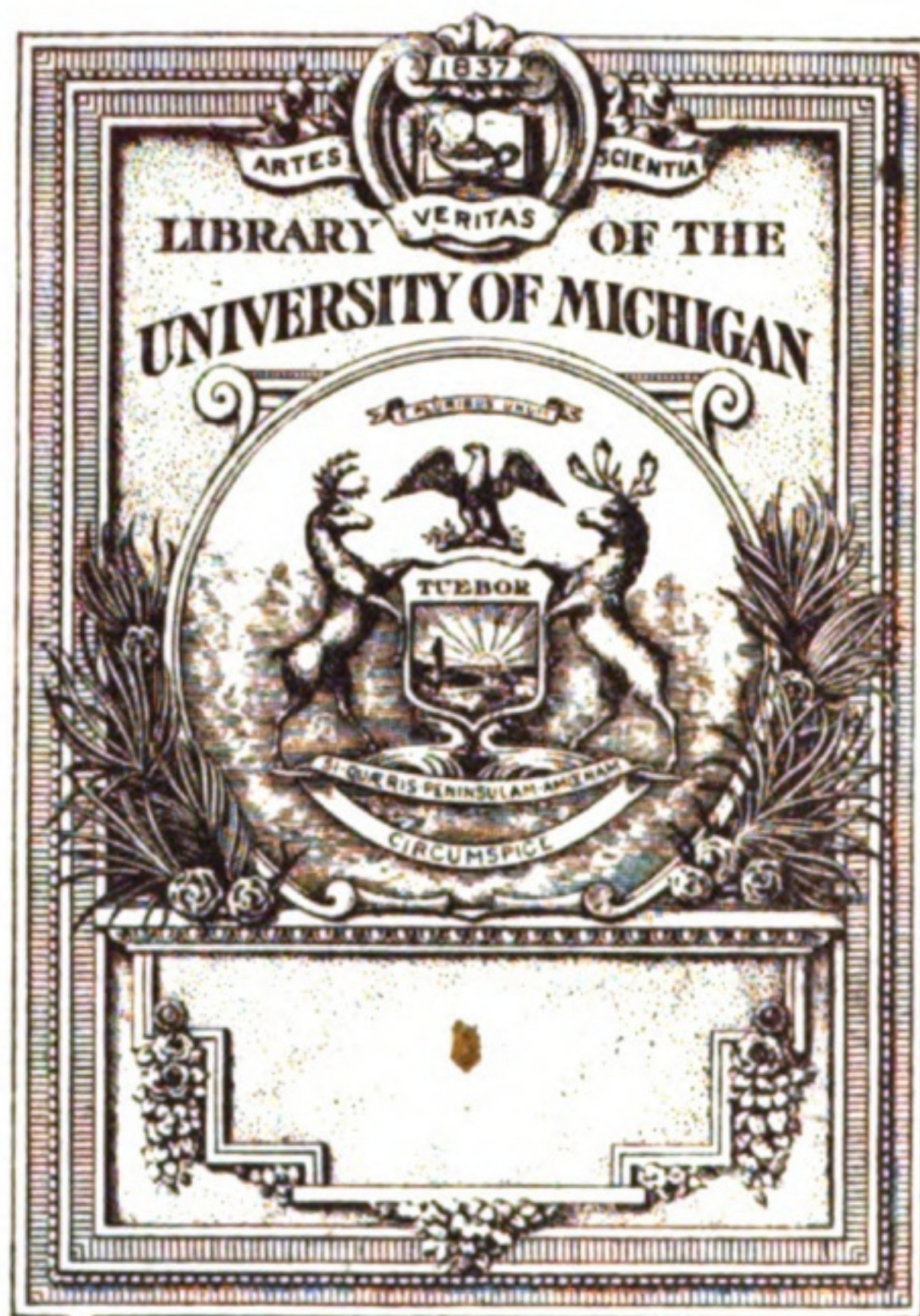

B 1,058,306

UPPSALA, UNIVERSITETS
ÅRSSKRIFT

1914

UPPSALA
A.-B. AKADEMISKA BOKHANDELN

NU

FILOSOFI
SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER

CLAS LIVIJNS PUBLICISTISKA VERKSAMHET

ETT BIDRAG TILL SVENSK TIDNINGSHISTORIA

AF

JOHAN MORTENSEN

UPSALA 1913
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

u7
ACCESSIONS ROOM
RECEIVED

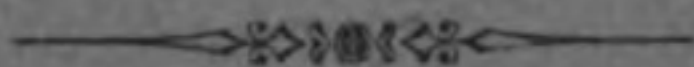
OCT 11 1915

UNIV. OF MICH.
LIBRARY

UPPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT

1914

UPPSALA

A.-B. AKADEMISKA BOKHANDELN

I mitt arbete: *Clas Livijn, ett nyromantiskt diktarefragment*¹ har jag äfven redogjort för Clas Livijns publicistiska verksamhet. Emellertid har jag icke öfverallt kunnat anföra skäl, hvarför jag tillskrifvit Livijn en viss tidningsartikel, utan ofta endast kategoriskt sagt att så var fallet. Icke heller har jag kunnat upptaga till behandling alla af mig kända tidningsartiklar af honom. Jag har måst nöja mig med att gifva en öfversikt från väsentliga synpunkter af denna hans verksamhet under olika perioder.

Den lucka, som på detta sätt uppstått, är det som jag årnar fylla i föreliggande afhandling. Hittills har nämligen så godt som intet varit känt angående Livijns verksamhet i tidningarne. Arwidsson i sin *Lefnadsteckning* och K. F. Werner i *Biografiskt lexikon*, n. f. bd. 8 anföra några af hans äldre uppsatser, och Mila Hallman har i sin korta studie upptagit ytterligare några, men hennes uppgifter äro stundom felaktiga och bero alltför ofta på lös gissning — helt naturligt, då författarinnan väl knappast haft för afsikt att gifva en uttömmande framställning af dessa frågor och i hvarje fall icke tillräckligt noggrannt genomgått det material, som är behöfligt för en dylik undersökning. Angående Livijns viktigaste tidningskampanj, hans medarbetarskap i *Svenska Minerva*, är däremot föga bekant. Både Arwidsson och Werner uttrycka sig endast i allmänna ordalag. Den förre yttrar t. ex.: »Sina politiska tänkesätt uttalade han i de utaf Askelöf utgifna tidningarne *Den objudne gästen* (1829) och *Svenska Minerva*, till hvilka han lemnat många, till en del de skarpaste bidragen». Hvilka dessa artiklar äro, får man emellertid icke veta.

Utgångspunkten för en dylik undersökning af Livijns medarbetarskap i olika tidningar utgör helt naturligt hans manuskripter i K. B. Flera af dessa band innehålla tidningsartiklar.

---

¹ Detta arbete citeras i det följande *Clas Livijn*.

Synnerligen lätta att identifiera äro de *Förut tryckta arbeten*, som innehållas i band IV. *Om ett vetenskapligt tilldånande af ämnen till civile Tjänstemän* samt *Historiska anteckningar rörande de inom fäderneslandet vidtagne anstalter emot yppighet och öfverflöd* återfinnas i »Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper». Vidare finnas tvenne manuskript till Jan Janssons skrift *Om ministère och opposition* samt manuskript till *Riksdagen år 1834*, *Rhapsodier af Jan Jansson*, tryckta i Svenska Minerva, samt *Bref från författaren af Rhapsodierna öfver Riksdagen 1834. Till Herr Brukspatronen Thore Petré 1 och 2 brefvet*. Slutligen innehåller detta band några fragmenter till en lokaliserad, fri öfversättning af Lichtenbergs text till Hogarths teckningar. Dessa har jag återfunnit, delvis tryckta, i skriften: HOGARTH, *Den liderliges lefnad*. Stockholm, P. A. Norstedt & söner 1834. 1—28 sid. i 4:o. (Jmfr. Clas Livijn, sid. 340, not.)

Långt svårare är det däremot att komma till rätta med innehållet i band V: *Tidnings- och andra strödda uppsatser*. Denna väldiga foliovolym innehåller nämligen ytterst få fullständiga uppsatser, utan utgöres till allra största delen af kortare och längre fragmenter, nästan alltid utan titel och ofta utan sammanhang, utströdda på olika ställen i bandet. Synbarligen består hela bandet nästan uteslutande af utkast till eventuella artiklar. De manuskript, som gått till tryckerierna, hafva däremot helt naturligt icke återkommit till Livijn, och sällan har han själf bevarat ett något så när fullständigt koncept. Det är klart, att detta ytterligt skall försvåra undersökningen. Detsamma gäller också om de enstaka utkast, som finnas i band VI, IX och XII. Det gäller vid genomgåendet af dessa band först att särskilja de olika artiklarne — redan detta är ett ingalunda lätt arbete; vidare att sammanföra de spridda fragment, som höra tillsammans. Först när detta arbete är utfördt, kan man i den samtida tidningspressen söka återfinna de tryckta artiklarne.

Man finner i band V följande större och mindre fragmenter af tidningsartiklar, som lätt torde igenkännas på de eventuella titlar eller begynnelseord, med hvilka de här betecknas¹:

¹ Här upptagas endast tidningsartiklar. Band V innehåller äfven åtskilliga andra saker såsom parentationer m. m., till hvilka här inga hänsyn tagas. Detsamma är förhållandet med band VI, IX och XII.

- 1) »Till utgifvaren af Polyfem». Enligt anteckning af Livijn:
»Stockholm 1806 inlemnad till utgifvaren af Stockholmsposten.
Omskrefven mars 1810 och införd i Polyfem».
- 2) Sändebref 1. Den 2 Maji 1810.
- 3) Walerii Allmänna Kärlek. Recension. Hofmanstorp den 23
aug. 1810.
- 4) Om årans förlust såsom straff. Införd i Journalen för Littera-
turen och Theatern år 1816.
- 5) »Ernadt att införas i St. Posten i anledning af Dupuis musi-
kaliska stölder och fanfaronader».
- 6) Den objudne n:o 2. 13 aug. 1829: »Ännu fortfar det stora
gästabudet».
- 7) »En särskild händelse har till ett allmänt samtalsämne för-
vandlat frågan» . . Infördt i Svenska Minerva N:o¹ Mars 1830».
- 8) Till Selma Laura T. »Alldrig har Tit. sagt något så sannt».
- 9) »Hvad bör man tro om förståndet hos dessa menniskor».
- 10) Till Redactionen af Fäderneslandet. »Ni torde, M. H., undra,
hvarför jag först vänder mig till Eder?»
- 11) Redactionen af Fäderneslandet. »Mina åsikter af ministère och
opposition i Sverige» . .
- 12) Till Redactionen af Tidningen Fäderneslandet. »Så många
fiender hafva uppstått emot mina åsikter af ministère och op-
position i Sverige» . .
- 13) Medborgaren. »Hvem är det I, Mine H:r, uppställa mot ko-
nungamagten».
- 14 »Men nu icke vill skrifva mig upp till Stats Råd eller Lands-
höfding» . .
- 15) »Fäderneslandet viljen I föreställa, på det att den konungsliga
nåden må drypa öfver Eder» . .
- 16) »Ett stort rop, mycken veklagan . . från Aristokratiens herrar
och drängar».
- 17) Till redactionen af Tidningen Medborgaren. »Svenska aristo-
kratiens capitolium är i fara».
- 18) »I sin ångest säger choragen för aristokratiens sämsta del».
- 19) »Till en man som är så öfvertygad om religionens sanningar».
- 20) »Anfallet å Courieren var olämpligt».
- 21) »Bland de saker, som här i landet särdeles skadat de friare
åsigterna, är krusandet för personer» . .
- 22) »Th. försök att göra sig viktig» . .

---

¹ Numret är ej utsatt.

- 23) Om skridfän och förargelse.
- 24) »Allt ifrån den stund Redacturen af Aftonbladet, under den enda och stora Haupt- und Staatsaction, som hitintills förgyller hans lif» . .
- 25) »Hvad det förtälet är beställsamt!»
- 26) »Som man ropar i skogen, så får man svar».
- 27) »Ni har utskjutit så många skottkolfvar emot tit. L».
- 28) A. A. »Den beskedlige A. A. säger, att konungen förstod att värdera den man, som gräfdde en kanal för våra 7 månaders is».
- 29) »Det är anmärkningsvärdt att Tit. T. ej haft sig bekant Lagens stadgande etc».
- 30) S. L. T. »Bredd och obetydlighet. Se den store mannens förtjenster».
- 31) S. L. T. »Alldrig hafva öfvermod och oförmåga».
- 32) S. L. T. »Denna vårdslöshet om sina hufvudmäns rätt».
- 33) S. L. T. »Att hata, att afundas, att nedskälla».
- 34) S. L. T. »Under öfver allt under! Den sköna Selma Laura T. är blifven en man igen».
- 35) »Argus har slutat sin långa föreläsning för Hr S. L. T.».
- 36) »I fordna tider var Riddaren, då han drog i fejd».
- 37) »Flickan Selma Laura T., som tyckes vara lika granntyckt som onådig» . .
- 38) »Länge hafva många utan att vara hvarken tecknatydare eller spåmän, och utan att vara foglalåtspåaktare tyckt sig merka att Salig Curirens grafsten är den fyrbåk» . .
- 39) »Första orsaken till den riktning denna riksdag tagit måste sökas uti organisationen af Utskotten».
- 40) »Blodet är alltid tjockare än vattnet».
- 41) »Våra motparter hafva såsom bevis emot påståendet om gäfvobrevets verklighet».
- 42) »Det gick precist efter uträkning, vår i n:o 26 införda artikel, föranledd deraf att Aftonbladet» . .
- 43) Eris-äplen. »Det är en svår tid — ganska svår tid, alla fruar och madamer i hufvudstaden» . .
- 44) »Våra liberales första försök att regera».
- 45) »Klādmåklarens älskarinna — madam Laurentia Maria Aftonblad, vanligtvis Aftonbladskan kallad.»
- 46) »Till Redactionen af Tidningen Svenska Biet».
- 47) »Strödda reflexioner (Insändt)».

- 48) »En bedröflig Historia om den olydnad och insubordination, som nu mera visas af Orden».
- 49) »Parci Petrusculi för Stora Rådet i N. N. upplästa Betänkande anbelangande strängt ansvar för införsel af utrikes producerade rofvor».¹
- 50) »Processen mot de elfva, med de elfva och för de elfva Premier Lieutnanterne vid Flottan».
- 51) Utdrag af ett Bref. Kantschou d. 12 dagen i månaden.
- 52) »Återigen sväfva vi i okunnighet om Stockholmska Theaterns öde».
- 53) Beriktigande.
- 54) »Aftonbladets djupsinnige och om allting så väl underkunnige redacturer tyckas alldeles icke vilja nappa på den krok Minervas redaction utkastat för den under Storhertigens frånvaro» . .
- 55) Insändt.
- 56) Fortsättning af Samtalet emellan A. och B., infördt i Svenska Minerva N:is²
- 57) Svar på tal.
- 58) Hvilka äro de egentligen servila och salarierade publicisterne här i landet?
- 59) Om Tidningar.
- 60) Justitiæ Ombudsmannen. Ett kors på Grafven. Vördnadsfullt upprest af J. J.
a) Till den läsande Allmänheten b) Åminnelsetal öfver Justitiæ Ombudsmannen c) X. Y. Z.
- 61) »Förnyade oförgriplige Tankar om Frihet i bruk af förnuft, pennor och tryck» . .
- 62) »Då Expeditions Secreteraren Herr J. D. Valerius uti våra bistra tider så vänskapligt för allmänheten framlagt sitt skaldestycke Mannastyrkan» . .
- 63) Aphorismer.
- 64) »En kort berättelse om det högst beklagelige platthetsväsendet uti Nordlanden» . .
- 65) Suum cuique ^{19/8} 38 »Under en tid då så kallade opinionsyttringar utgöra dagens förnämsta kraf» . .
- 66) Bref rörande åtskilliga, icke alldeles obetydliga ämnen, till Redacturen af tidningen Minerva. ^{1/9} 38.

¹ Parallellkoncept i *Lyrice*, Markallspapperna, där äfven inledningen till denna artikel finnes.

² Nummer ej utsatt.

- 67) Åter en afhandling om frihet i sundt förnuft. Jfr. n:o 61.
- 68) »Den sorgliga nyheten förnimmes att den unge Poeten Spån blifvit» . .
- 69) »Hvarje tidehvarf har sitt skaplynne och sin egenhet» . .
- 70) »Rättelser och tillägg till företalet till 1:a Delen af de af Hr J. G. Liljegren utgifna Scandinaviska fornålders folksagor» . .
- 71) »Det var en tid, då man förmodade den högsta ära kunna vinnas genom en viss småförståndig lättfärdighet, den tid synes instunda, då man förmodar sig kunna hinna samma mål genom en platt gudfruktighet» . .
- 72) Om begreppet af ära och ett godt namn och ryckte.
- 73) Strödda reflexioner.
- 74) »Hem eller hemort». Dat. 1844.
- 75) »Ej mindre för enskilda personer än ock för Statsmagter kunna under händelsernas gång, tillfällen förfalla, då frågan är hvarken om mer, ej heller om mindre, än att vara eller icke vara» . .
- 76) »För mig må våra Dagbladsskrifvare få vandra sakta och fredligt bredvid hvarandra» . .
- 77) Samtal på källaren: Den Gyllene friheten.
- 78) Bref funnit i ett Sterbhus.
- 79) »Kall är Göthas sol och hård är Sveas jord» . .
- 80) Lefnads Reglor för min käre son David Olof. Hofmanstorp april 1810.
- 81) Hans Maj:t Kejsarens af Tungusien Utslag . .
- 82) »Flygfiskarne hvilke äro sådane skribenter» . .
- 83) Utgiftsbevis för tidningen Justitiæ Ombudsmannen, dat. 21 oct. 1829. (Jfr. n:o 60.)
- 84) Bref från en Sjöfarande till dess vän.
- 85) Den Enfaldige. ^{18/8} 29.
- 86) Ingenting.
- 87) Bref från författaren öfver Rhapsodierna öfver Riksdagen 1834. 1:a Brefvet. Till Herr . . Petré. — 2. Brefvet.
- 88) Männe intet Lilla Notenius återigen råkat att vara litet dum?
- 89) Förklaring.
- 90) En kärvänlig Skrifvelse från Gumman Minerva till Långa Slarfven på Glasbruksgatan.
- 91) Hvilka äro de profeter som förkunna i Aftonbladet?
- 92) »Ändtligen varkunnade sig Herren Måndagen den 15 Junii 1835 öfver sitt folk» . .
- 93) »Att hindra Er, M. H., från att ljuga» . .

94) Mannen i Månan. En Tidning i Tidningen.

95) Kongslena den 1 juli 1811. »Om utsökta fraser och prunkande uttryck slutade på -om».

I del VI finnas följande utkast till tidningsartiklar:

Strödda reflexioner om tortur etc. utgörande betraktelser angående Wermdömalet.

Utkast om Aftonbladet och Olanders häktande. Jmfr. del V, N:o 42.

I del IX finnas en del utkast till Jan Janssonskriften¹ m. m. såsom:

Till obudne Gåsten (om Anckarswärd).

Om Gummorna i Politican (endast några rader).

Justitieombudsmannen. Jmfr. band V, N:o 60.

Förklaring i Jan Janssonsaken. Tre olika utkast riktade till Aftonbladet.

Ett angrepp på Aftonbladet, som utrustat en bataljon af kärningar. I spetsen står Selma Laura T.

En artikel om lagarnes helgd med anledning af Svea Hofrätts dom öfver Crusenstolpe.

Möjligen hör också ett angrepp på J. G. Richert, då han invaldes i lagkommitteen, m. fl. utkast till gruppen af Livijns tidningsartiklar.

I band XII:

Reflexioner om antalet af brottslingar och correctionister och orsaken därtill.

En skrift angående kapt. A. Lindeberg.

Af dessa ofvan uppräknade artiklar återfinnas följande tryckta i tidningar och tidskrifter:²

N:o 1 i Polyfem II, N:o 4—6.

» 2 » Polyfem I, N:o 44.

» 4 » Allmänna journalen 1816, N:o 130, 131.

» 7 » Sv. Minerva 1830, N:o 25.

» 35, 36 och 37 äro i hög grad förkortad och omredigerad form införda i »Den objudne gästen» 1829, N:o 4, 5 och 8,

¹ Dessa utkast erbjuda ett visst intresse, då det förefaller som om Livijn först ämnat framlägga sina tankar »Om ministère och opposition» i Den objudne gästen. Denna tidning nämnes flera ganger i dessa utkast.

² Hvilka tidningar och tidskrifter, som för detta ändamål genomgåts, framgår af *Litteraturförteckningen* i *Clas Livijn*.

under titeln *Bidrag till den nyare Politiken* och *Sista ordet om Selma Laura T.* Se *Clas Livijn*, s. 327.¹

- N:o 42. Denna svarsartikel har aldrig tryckts, troligen på grund af sin längd, men den första meningen återfinnes nästan ordagrant i en notis i Sv. Minerva N:o 28 för 3 mars 1837, som börjar »Vår artikel i N:o 26» . . . Den är af vikt, därför att man med dess tillhjälp kan tillskrifva Livijn artikeln i Sv. M. N:o 26, utgörande ett anfall på Aftonbladets ansvarighetssystem (Artikeln finnes i korthet refererad i *Clas Livijn*, sid. 345) samt en notis *Hvarjehanda* i Sv. M. den 3 febr. 1837, hvori författaren säger, att han icke gillar den öfverklagade artikeln i Aftonbladet (= den för hvilken herr Olander blifvit dömd) men skulle icke i juryn förklarar den brottslig. Sannolikt har också *Hvarjehanda* den 30 jan. s. å. Livijn till författare.
- » 46 finnes i omredigerad form införd i Sv. Minerva för den 10, 12, 14, 17 och 19 jan. 1843.
  - » 47. I Sv. Minerva för den 9 och 11 juli 1844 läsas *Strödda reflexioner* (Insända). De två första äro desamma, som läsas i Livijns manuskript. Dessa reflexioner äro riktade mot liberalismens undertryckande inverkan på den enskildes fria omdöme o. s. v.
  - » 48. Två utkast om dechargebetänkandet 1840, om hvilket en liflig polemik pågick i tidningarne detta år (Jmfr. Sv. Minerva den 25 och 30 juni 1840). Ett par uttryck om den svarta färgen och den hvita och det grå utskottet återfinnas i Sv. Minerva den 21 april 1840 i artikeln *Ännu några ord om den nya ministèren* samt den 27 juni s. å. Möjligen äro således dessa artiklar af Livijn.
  - » 49 tryckt i Anmärkarne den 1 mars 1820.
  - » 50. Denna artikel angår det då mycket omskrifna von Schantz-ska målet. Premierlöjtnanten vid flottan, von Schantz, hade underlåtit att betala en penningsskuld. Hans elfva kamrater ansågo, att han fläckat kårens anseende och ville, att han skulle afskedas. Schantz klagade inför domstol. Aftonbladet tog parti emot honom, Dagl. Alle-

¹ På Theorells artikel i Argus den 13 dec. 1828 (omnämnd i *Clas Livijn*, anf. ställe) svarade redaktionen redan i samma nummer. Detta försvar fortsattes i N:o 101, 102, 104 och 105.

handa och Minerva för honom. Livijns artikel är ett försvar för von Schantz, men aldrig tryckt i denna form. En uppsats i Sv. Minerva för den 29 april 1836, *Den Svenska liberala prässens nyaste bedrifter*, erinrar dock till tankegången om Livijns artikel. Jmfr för öfrigt Sv. Minerva 25 maj, 17 juni, 8 juli och 28 okt. 1836 samt dessutom diverse notiser om samma mål. Det är artikeln d. 28 okt. 1836, *Ett ord i tvisten emellan Premier-Lieutnanten von Schantz och hans kamrater* (Insändt), undert. F., som troligen är af Livijn.

- N:o 51. Dessa fragment erbjuda så stor likhet med en artikel, som läses i Anmärkaren den 11 och 18 aug. 1819, att man med tämlig säkerhet kan tillskrifva Livijn denna skildring. Jmfr *Clas Livijn*, s. 203.
- › 53 tryckt i Svenska Minerva den 25 febr. 1835 under titeln *Beriktigande*, undertecknad ›Ännu en Philaletes›. Aftonbladet hade i en artikel af den 20 febr. s. å. vändt sig mot krigslagarnes tyranni och stränghet med anledning af ett uppträde i Göteborg mellan en artillerilöjtnant Weinberg och en hökeribetjänt. Livijn svarar. Jmfr här nedan N:o 55, som utgör ett svar på en ny Aftonbladsartikel i samma sak.
  - › 54. Detta utkast återfinnes i omredigerad form i en insändare, som genomgår tre nummer af Sv. M. för den 29 och 31 aug. samt den 5 sept. 1837 (Livijns artiklar hafva ofta denna form): *Något om handläggningssättet af den stora tullbalansen*.
  - › 55 tryckt i Sv. Minerva den 2 mars 1835 under titeln *Ytterligare insändt i ett visst ämne*. Jmfr N:o 53 ofvan.
  - › 56. Se nedan N:o 77.
  - › 57. I Sv. Minerva den 13 juli 1841 finnes en artikel *En betänkelig Casus*, som vänder sig emot en proposition till rikets ständer med förslag till förordning om straffbestämmelse för dem, som uppbåda krigsfolk utan konungens befallning *med Råds råde*. Konungen, som är högsta befälhafvare öfver rikets krigsmakt, skulle således ej kunna uppbåda krigsfolk utan att hafva inhämtat utlåtande och råd af statsrådet. Troligen är denna artikel skriven med anledning af de vilda uppträden som före-

kommo i Stockholm midsommarveckan 1841. Jmfr Sv. M. den 26 juni och ff. nummer 1841: »Nödvändiga reflexioner, efter hvad som passerat».

Mot denna artikel finnes en *Insändare* i Sv. Minerva den 17 juli 1841: *Till Redactionen af Svenska Minerva*. Denna besvaras den 20 juli 1841 i en replik *Svar på tal*. Det är denna artikel, som återfinnes i Livijns manuskript, fast ordalagen stundom äro något förändrade. De två sista styckena äro tillagda i tryck. Det är alltså otvifvelaktigt, att Livijn också författat »En betänkelig Casus».

- I Sv. Minerva den 25 och 27 jan. 1842 finnes en uppsats, som hänvisar till artikeln »En betänkelig Casus». Den har till titel: *Huruledes det låter sig göra att få Kronan till att sjelf afhända sig sina prerogativer*. Den handlar om landsfiskalstjänsternas indragning. Det är således icke osannolikt, att också denna är af Livijn.
- N:o 59. Detta korta utkast går möjligen igen i Svenska Minerva den 28 febr. och 7 mars 1834: *Nya bidrag till några Svenska Tidningars karakteristik*, artiklar, som äro riktade mot Aftonbladet.
- » 63 och 73. Dessa aforismer, i stil med Jan Janssonsskriften äro delvis daterade 1834. En del finnas tryckta hos ARWIDSSON, *Saml. skrifter af C. Livijn* under titeln *Utkast och aforismer*. Ordalydelsen är stundom något förändrad. Arwidsson har en del dateringar, som ej återfinnas här och troligen äro hämtade från någon annan manuskriptkälla.¹ (Hvar finnes t. ex. hela det stycke som Arwidsson tryckt under titeln *Reformer?*) — Hit hör också N:o 74 *Strödda reflexioner*, som finnas inhäftade på två olika ställen i band V. Några af dem återfinnas hos Arwidsson under ofvanstående titel.
  - » 77 utgör en dialog mellan *Liberal* och *Legitim* om statsrevisionen. Den återfinnes med smärre förändringar (Personerna kallas A och B o. s. v. i Sv. Minerva den 11, 14 och 16 dec. 1841 under titeln *Samtal angående Stats-Revisionen*. — Samma ämne behandlas i N:o 57, som endast utgör en kort början till ett utkast, hvilket finnes

¹ Dylika aforismer hafva säkerligen spridts åt hvarjehanda håll. I *Eriksbergs arkiv* har jag t. ex. återfunnit en del dylika.

infördt i Sv. Minerva den 13, 15, 20 och 22 jan. 1842 under titeln: *Ett sednare Samtal mellan A. och B. om Statsrevisionerna*. Livijn angriper en artikel i Dagl. Alleh. för den 15 dec. 1841.

På grund af dessa artiklar kan man också med tämligen stor säkerhet tillskrifva Livijn följande artiklar i Sv. Minerva: *Hvarjehanda. Rikets ständers revisorer* (den 6 nov. 1841) och *Hvarjehanda. Skäl för och emot R. St. Revisorers anspråk på vidsträcktare makt* (den 7 dec. 1841).

N:o 78 tryckt i Anmärkaren, den 5 jan. 1820. Se *Clas Livijn*, s. 205.

- 88. Detta utkast, som är från 1842, utgör ett angrepp på expeditionschefen i justitiedepartementet N. S. von Koch, därför att han i ett befordringsärende gynnat en anförvandt på de mera meriterades bekostnad. Artikeln finnes icke i denna form tryckt, men utgör ett intressant bevis på, huru Askelöf och Livijn många gånger samarbetat. Om denna affär läses nämligen i Sv. Minerva den 9 aug. 1842 en artikel *Ett befordringsärende* och den följes den 13 aug. af *Allehandistiskt*, en replik på en artikel i Dagl. Allehanda d. 10 aug. Dessa båda artiklar äro af Askelöf att döma af stilen, men särskildt den sista är till innehållet en parallell till manuskript N:o 88, utgörande en replik på Allehandas svar på Minervas första angrepp på von Koch. Askelöf har troligen omskrifvit Livijns artikel, därför att den var för lång och äfven allt för rakt på sak.

Den liberale von Koch, Livijns motståndare i fångvårdsangelägenheter, var under dessa år ständigt föremål för Sv. Minervas anfall, bak hvilka Livijn ofta stod. Vid en fest i Barnängens skola hade von Koch hållit tal vid utdelandet af belöningarna. Detta tal blef i Sv. Minerva föremål för kritik och skämt. Se följande artiklar i Sv. Minerva 1842:¹

- 16 juni *Expeditionschefen von Kochs vältalighet* (af Askelöf).
- 21 » *Ett svar ifrån exp. chefen v. Koch.*

¹ Den 18 och 23 aug. 1842 förekom en artikel: *Sättet att hushålla med kronans prerogativer*, hvars uppfattningssätt erhjuder mycken likhet med Livijns. Jmfr äfven *Männe icke ändå Högsta Domstolen kommit att händelsevis förtaga sig på det Kongl. Prerogativet?* (den 30 aug.) samt *Arbogaöl åt Lille Notenius* den 15 sept., 4 okt. och 29 dec. 1842.

- 28 juni *Till Redakt. af Sv. Minerva* (en replik till v. Koch, undertecknad B. A. Rappe, utgifvare af Statstidningen).
- 30 » *Uppsjö i de »fria» tidningarne.*
- 2 o. 9 juli *Efterskörd på de »fries» åker.*
- 5 juli *»Den »fria» prässen har gjort en deklaration» . .*
- 7 » *Huruledes den första Episoden i den Kochiska Hjelte-dikten utvecklar sig.*
- 16 » *I nöden pröfvas vännen.*

Den 3 sept. börjar en ny artikelserie *Heroider på prosa*. Den första af dessa kvicka artiklar utgör ett fingeradt bref från *Lilla Notenius till Talaren på Barnängen* och är att döma af stilen författadt af Askelöf; den 22 sept. fortsattes skämtet troligen af Livijn med ett bref från *Talaren på Barnängen till Lilla Notenius*.

I början af 1843 läsas ytterligare tre artiklar angående den då pågående striden om fängelsebyggandet (Se *Clas Livijn*, s. 358), till hvilka naturligen Livijn lämnat materialet o. s. v. men som förefalla stiliserade af Askelöf. Dessa artiklar återfinnas den 24 och 28 jan. samt den 4 febr. 1843 under titeln *Lilla Notenius till Talaren på Barnängen*.

- N:o 90. En artikel, som till innehållet erbjuder stor likhet med detta utkast, finnes i Sv. Minerva den 24 okt. 1836 under titel *Aftonbladets slarf* och undertecknad *Spann-tröskare på Aftonbladets långhalm*. Liksom
- » 91 utgör den ett angrepp på Aftonbladet. Dessa båda artiklar äro de enda utkast, som direkt vittna om den förbittrade kamp mot Aftonbladet, som icke minst Livijn förde, särskildt åren 1835 och 1836. I Sv. Minerva läsas under dessa år nästan i hvarje nummer från och med september 1835 dylika artiklar, särskildt riktade mot Aftonbladets pöbelspråk och stilblommor. Vanligen äro de betitlade *Tryckfel med den liberala prässen* eller något liknande. Se Sv. Minerva 9, 16, 23, 30 sept.; 5, 7, 9, 14, 19, 23, 26, 28 okt.; 2, 9, 16, 18, 20, 25, 27, 30 nov.; 2, 4, 7, 9, 11, 16, 21, 24 dec. 1835; 4 jan. 1836 (Se äfven 12 och 22 febr. en insändare: *Bref i åtskilliga ämnen*). Många, troligen de flesta af dessa, äro skrifna af Livijn, som här använder ungefär samma metod i sin kritik af Aftonbladet, som han tidigare tillämpat på

¹ »Lilla Notenius» är det vanliga vedernamnet på Dagligt Allehandas utgifvare, V. F. Dalman.

Wallins latinska öfversättningar. Att i hvarje enskildt fall med säkerhet afgöra om dessa artiklar äro af Livijn, är emellertid knappast möjligt, så mycket mera som de troligen ofta bero på ett samarbete i en eller annan form mellan denne och Askelöf. Jmfr *Clas Livijn*, s. 345.

Slutligen utgör den i band XII intagna *Reflexioner om antalet af brottslingar* etc. konceptet till Livijns i Statstidningen 1836 tryckta *Reflexioner* etc. Se *Clas Livijn*, s. 354, not.

Därmed har jag genomgått alla de artiklar ur dessa manuskriptband, hvilka återfinnas som tryckta. Men äfven åtskilliga af de otryckta förtjäna ett hastigt skärskådande, då de mången gång innehålla ett bidrag af en eller annan art till tidens historia. De skola därför här som hastigast identifieras:

N:o 25, 28 (ett utfall mot Göta kanal, till hvars fullbordande Livijn alltid var en motståndare), 64, 71 och 72 äro öfverhufvud så obetydliga, att det ej lönar sig att dröja vid dem.

N:o 3 är ett kort fragment till en kritik af Valerii Allmänna kärlek. Se *Clas Livijn*, s. 157, not.

N:o 5. Var årnad att införas i Stockholmsposten med anledning af Du Puy's musikaliska stölder och fanfaronader men infördes aldrig. Artikeln angår Du Puy's musik till »Ungdom och dårskap».

- » 6. *Den objudne n:o 2*, daterad den 13 aug. 1829. Artikeln erinrar om anmälan till Askelöfs tidning »Den objudne gästen» den 5 jan. 1829, men kan ej vara utkastet till denna artikel, då den efter dateringen är senare skriven. Början af denna artikel finnes emellertid ordagrannat äfven i de tidigare på året skrifna utkasten till »Justitieombudsmannen»: »Ännu fortfar det stora gästabudet, ehuru alla äro ledsna deråt» o. s. v. Detta fragment tyckes mig därför utvisa att Livijn haft sin hand med vid författandet af anmälan till Den objudne gästen.

N:o 8, 22, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34 utgöra en serie angrepp på S. L. Theorell, ofta af mycket personlig art — så personliga, att man redan på grund af tonen måste anse, att de aldrig blifvit tryckta. Se här ett par exempel. Livijn säger sig ha följt Theorell ända sedan Wermdömalet och vill på honom tillämpa Goethes ord i Blåkullafärden:

Du glaubst zu schieben, und du wirst geschoben.

Livijn anklagar honom, därför att han tog åran af en sak, som var mångas verk. — Hans meritlista inskränker sig till de tomma och gråtmilda deklamationerna i Wermdömalet och till de riksdagsmemorial, som han skrivit och stuckit i händerna på bönder.¹ — Det är anmärkningsvärdt, att Tit. T. saknar allt djupare studium af våra lagar. Han talar som ett orakel och har därför lyckats inbilla vissa domare, att han också är ett orakel. Men i striderna mot en skicklig advokat, t. ex. Tit. Bellander, har han alltid stått både rådlös och svarslös. Hans uppträdande i tvisterna mot Michaelsson & Bendix, mot Alex. Seton, mot pretendenterna till Fernafideikommisset visa, huru han ej förmår hvarken att föra en rättvis sak eller försvara en orättvis. — Några andra fragmenter behandla Theorells uppträdande mot Tit. B., som fört de Dahlska arfvingarnas sak gentemot greve Hermansson. Theorell saknar bildning, hans egenkärlek är gränslös. Hans stil är icke utan förtjänster, men hans idéer äro hvarken stora eller nya. Hans kropp är otymplig, hans stämma sträf och fräsande. »Hans väsende omgifves af en slags dunstkrets af otråflighet». Hvad har denna egendomliga han-hona eller hon-hane uträttat? Han har försvarat en Du Mesnil, en Patron Seton, en greve Hermansson . . . o. s. v.

N:o 9—21, 23, 76, 79, 89 jämte de ofvan i band IX omnämnda artiklarna utgöra fragmenter till skriften om »Ministère och opposition» samt utkast till svarsartiklar på de olika tidningarnas angrepp på detta arbete. I denna senare grupp hafva vi således utkast till det arbete, som Arwidsson omnämner i sin lefnadsteckning, men hvilket han afbröt, då han blef generaldirektör. Se *Clas Livijn*, sid. 338. Några af dessa fragment låta datera sig 1834, andra äro troligen tidigare. De flesta utgöras af hätska personliga utfall mot Crusenstolpe m. fl. I det ena af dessa utkast svarar Livijn på den förres insinuation, att Jan Jansson-skriften skulle vara en imitation af en fransk skrift *Le sangsue du Peuple*. »Jag har aldrig läst denna skrift, jag känner ej dess innehåll». Det intressantaste af dessa fragmenter är följande försvar för Livijns uppträdande i den Setonska processen, hvilket, då det innehåller själfbiografiska uppgifter, här må anföras (N:o 27):

¹ Jmfr DALMAN, *Några anteckningar från våra ständsriksdagar*, 1:sta hft, s. 57.

»Ni har utskjutit så många skottkolfvar emot Tit. L., att jag ej kan undgå att också säga några ord om honom». Hans första åtgärd som domare var att befria några oskyldiga. Ingen kan beskylla honom för att ha anseende till personen. Han söker icke folkgunst och smicker, hvarpå hans yttrande så i *Sjöstedtska rattentrysten* som i *Anckarsvärdska byxmålet* äro ett talande bevis. Det var en tid då han kunnat begagna släktskapsförhållanden till sin fortkomst. Har han gjort det?

Har det ej i sjelfva StatsRådet varit fråga derom, att det embete han bekläder skulle upphöjas i värdighet, men han kan ej under sin tjänstetid komma i åtnjutande af denna värdighet. Icke för det att han felat, ty den domstol, hvori han är ledamot, har oagtat dess sammansättning ej begått flera fel än andra, utan derföre att han ej tänkt såsom man nu för tiden tänker.¹

Hans tänkesätt känner jag ej, men denna bok visar att han ej älskar aristokrater, ehvad de äro ministrar eller opposition. Männe ej detta visar att han är sjelfständig. —

Han är en polytemist, säger Ni. Han lär verkligen vara en af de äldsta polyfemisterna, men nu mera torde det väl icke anses för skam att räknas bland deltagarne i den Tidning, som först bröt isen och beredde väg åt friare åsigter i litteratur och stat. Han är en af ledamöterna i Committeen för Markalls sömnlösa nätter, säger Ni; om så är vet jag ej säkert. — Han är författare till skrifter, säger Ni, hvilka utmärka sig för satir och arghet, men deruti liknar han förbålt Er, med den skilnad att man i edra skrifter icke finner någon satir, men destomera arghet. Han har uppträdt till försvar för Alex. Seton på ett sätt som ingen annan dristat, säger Ni. Detta talar för hans hjerta och hans mod. Han har skrivit för mycket, säger Ni. Deri har Ni rätt, men kanske trodde han sig derigenom afskåra undflykten för en P. S. eller en C. J. Örboms talrika beskyddare. Erfarenheten har visat att domstolarna ej kunnat komma ifrån hans slutsatser. — Om det skulle ligga A. S. till last att han i ett ögonblick, då han var beröfvad sina sinnens fulla bruk, begått en klandervärd handling, var säkerligen Hr Doktor Seton vid fullt bruk af sina sinnen, då han emottog det beryktade gåfvobrefvet, om det mottogs, och på så sätt beröfvade brodern sin egendom: då han höll honom i därhus och sedan han flyktat åter ville inspärta honom: då han undertecknade den nedriga berättelsen: då han tvärtemot gåfvobrefvet försålde egendomen från fideicommisset, under den falska uppgiften att han ärft den: då han missledde domare: då han uppträdde som Alex. Setons ombud för att förstöra och begrava hans rätt: då han ville locka A. Seton med falska uppgifter till en förlikning.

Han har skrivit med hetta, säger Ni, men har Ni skrivit utan den; hvilket är mer förlåtligt att skriva med hetta för en lidande eller för alla, som beträdas med idel lögner.

Han har blifvit utvoterad, säger Ni, af 1828 års Ständer, men detta öde delade han med Nils Månsson i Skumarp, och flera af edra vänner voro nära att dela samma öde.

¹ Jmfr härmed *Clas Livijn*, sid. 374 noten. Livijn var icke nöjd med det sätt, hvarpå omorganisationen af krigshofrätten skedde, och kämpade för sin rang inom densamma.

Han har ej satt sitt namn på sina skrifter, men råar han ej sjelf om sitt namn etc.

Tit. L. torde förlåta mig, att jag inblandat mig i denna strid.

N:o 24. Utkast till en polemisk artikel mot Aftonbladet och syftar möjligen på en insändare i sistnämnda blad för den 9 april (om hufvudstadens garnison). Jmfr Sv. Minerva för den 19 april 1831.

- » 40 & 41. Ett par obetydliga utkast angående den Setonska processen. Huruvida de äro fragmenter af Livijns inlagor vid domstolen eller, hvad som är troligare, utkast till tidningsartiklar i denna process låter ej på grund af deras korthet med säkerhet afgöra sig. Äfven i papperna mot Theorell finnas, såsom vi sett, utfall angående denna process, till hvilken jag återkommer nedan.
- » 43. *Erisäpplen*. Denna artikel, som är från 1838 eller 1839, utgör en kritik af det tal, som landshöfding Palmstierna höll i Norrköping i december 1838 för konungen, då denne befann sig på väg till Norge.
- » 44. Ett utfall mot liberalerna, justitieministern Posse och hans efterträdare i ministären, o. s. v. 1840.
- » 45. Ett utfall mot Aftonbladet och troligen C. H. Anckarsvärd, hvilken åsyftas med uttrycket Klädmåklaren.¹ Fragmentet utgöres mest af rena personligheter, såsom följande utdrag torde utvisa: »Madam Laurentia Maria Aftonblad, vanligtvis Aftonbladskan kallad. Hon anlägger en egen rörelse eller handel med svinmat . . Hennes negociationer med alla hjälphustrur i kvarteret för att fournera henne med svinmat . . Madam Blank, också kallad Blankan och Capten Elin . . Klädmåklaren hemkommer och berättar, att han, betagen af stora känslor för sitt fädernesland, engagerat sig som medarbetare i en tidning, som kommer att utgifvas hvarje kväll under namn af Svenska Asinæum.»
- » 52. Utkast till en artikel angående Stockholmsteatrarnes öde, då 1818 riksdagen beslöt att indraga anslaget till de Kungl. teatrarne.²

¹ Se MORTENSEN, J., Riddar S:t Jöran, s. 57. (Samlaren 1912.)

² Se DAHLGREN, Anteckningar om Stockholms teatrar, sid. 97 ff.

N:o 58. Obetydligt utkast mot Aftonbladet, troligen 1835.

» 60, 83, 85, 86 samt de i band IX omnämnda artiklarna, betitlade »Justitieombudsmannen», röra sig om en tillämnad tidning eller tidskrift, till hvilken tillståndsbevis söktes 1829. I ett af dessa utkast, som har titeln *Justitieombudsmannen. Ett kors på grafven. Vördnadsfullt upprestat af J. J.* (Jan Jansson?), heter det: »Imellan några vänner, som understundom träffas och samtala . . . uppstod en afton fråga, om man ej borde meddela Allmänheten sina åsikter i ämnen af mera vikt». Man beslöt att utge en tidning. Man föreslog som namn *Den enfaldige* eller *Justitieombudsmannen*. Det senare förslaget segrade. Löjtnant J. Kraft åtog sig korrekturläsningen och hvad mera till det materiella hörde samt begärde på vanligt sätt tillståndsbevis af Hofcanslersemetet.

Tillståndet beviljades den 21 okt. 1829¹ (troligen var det begärdt i augusti) men i synnerligen snäva ordalag, då hofcanslern funnit titeln stå i strid med 3 § 12 mom. i Tryckfrihetsförordningen, men då hofcanslersemetet ej ansåg sig kunna i förväg lägga något hinder i vägen emot ifrågavarande tidnings utgifvande, så beviljades Krafts anhållan.

Kraft återlämnade emellertid tillståndsbeviset, såsom framgår af hofcanslersemetets intyg, dateradt den 21 nov. 1829. Detta hofcanslerns utlåtande kritiseras. Då någon anmälde sig till utgifvande af en tidning, hade hofcanslern ingen annan pröfningsrätt än hvad som angick utgifvarens behörighet därtill. Han hade vid detta tillfälle ingenting att skaffa med tidningens namn eller syfte. Hofcanslern har pekat på 3 § 12 mom. i Tryckfrihetsförordningen, som handlar om straffbestämmelser för lögnaktiga uppgifter och vrängda framställningar till allmänhetens förvillande. Någon sammanblandning mellan tidningen och den syssla i staten, hvars innehafvare kallas justitieombudsmannen, kan icke heller ifrågakomma. Denna syssla har redaktionen veterligt sedan 1809 icke varit besatt; dessutom måste man uppmärksamma, att en af staten antagen benämning är ett, ett abstrakt begrepp ett annat o. s. v.

Troligen var hela detta tidningsföretag planeradt såsom ett utfall mot dåvarande justitieombudsmannen, men af hvad anledning

¹ Detta tillståndsbevis finnes i original inhäftadt bland Livijns manuskripter; man skulle eljest närmast vara böjd att taga det hela för ett skämt, riktadt mot dåvarande justitieombudsmannen C. P. Törneblad.

låter icke, åtminstone på grund af dessa utkast, säga sig. Sedan gammalt hade Livijn ett godt öga till justitieombudsmannaplatsen, som han själf sökte 1834, och han kritiserade gärna de olika utöfvarne af detta ämbete, hvilken han här ofvan förklarar ej varit besatt sedan 1809, d. v. s. sedan det instiftades.

N:o 61 och 67.¹ Utkast till en stor artikel mot statssekreteraren, slutligen presidenten i kommerskollegiet Carl af Klintberg, statsrådet C. af Wirsén m. fl. högre ämbetsmän. Se angående denna artikel J. MORTENSEN, *Clas Livijns dramatiska författarskap*, s. 311 ff.

Denna artikel behandlar de tull- och finansfrågor, hvilka omkring åren 1819 och 1820 lifligt behandlades i den svenska tidningspressen. En af de frågor, som därvid debatterades, var också frågan om fri import af engelska skoarbeten. Däraf troligen hela allegorien med lådan och Petter Klättbergs framställande som skomakare, som är utmärkande både för ofvan citerade dramatiska utkast och denna tidningsartikel. Jmfr härmed följande samtida artiklar: *Om nyttan af någon tids fri import af Engelska skoarbeten. Anmärkarne* 1820 N:o 29 och 34. — *Om prohibitiva författningar. Stockholmsposten* 1820 N:o 228 och 229. Livijns angrepp är riktadt dels mot föregående artikel, dels troligen mot ett yttrande i *Stockholms Courier* 1820 N:o 46 (artikeln börjar i N:o 42: Kongl. Commerce Collegii . . Utlåtanden), sid. 363: »Endast det folk, som ökar sin consumption d. v. s. som fördubblar sina njutningar och lifvets behag, kan bringas till idoghet.» *Anmärkarne* svarade i N:o 41: *Öfver frågan om fördelarne af prohibitiva Författningar för många i gemen och Skomakare i synnerhet*. Hela denna litteratur af artiklar och broschyrer kallades i dagligt tal för *Skomakarelitteraturen*. Jmfr. äfven härmed ett par yttranden af Livijn till Råäf i bref af den 2 juni och 26 juni 1818, där han talar om Wirsén och hans ledning af finanserna.

N:o 62. Utkast troligen från 1807. Se *Clas Livijn*, s. 157, noten.

N:o 65 och 66. Dessa utkast till belysande af den Crusenstolpeska frågan och hvad som borde göras för att råda bot på tumulten och upploppen i Stockholm finnas omnämnda i *Clas Livijn*, s. 347. N:o 66 var icke afsedd att utgöra en tidnings-

¹ Titeln på denna artikel är troligen hämtad från Anders Backmansson-Nordencrantz': *Oförgrifliga tankar om frihet i bruk af förnuft, pennor och tryck*.

artikel utan en broschyr i Jan Janssons stil, såsom framgår däraf, att den börjar med ett slags företal, i hvilket det heter: »Författaren till denna skrift». Följande förtjänar anföras: Öfverallt der tidningarne, tvärt emot sin bestämmelse att vara organ för menighetens åsikter, upphäfva sig till skapare af en folkopinion, måste regeringen sjelf framträda till sitt försvar och draga försorg om att dess handlingar för folket framställas ur deras rätta synpunkter. Vill en regering icke detta, utan hvilar den trygg på den konungliga faderlighetens mjuka örngott, ända till dess, att den uppskakad af försökens fräckhet måttar sina krafthugg efter de mest påflugna, så kan den svårligen skylla någon annan än sig sjelf för följderna. Inom constitutionella stater måste regeringen vara beredd på anmärkningar än af folkets ombud, än åter af tidningarna. Det ligger redan i den folket förbehållna tanke- och yttranderätten, att olika åsikter måste förekomma. Med folkets ombud kan regeringen underhandla, de utgöra en erkänd statsmagt. Framträder regeringen officiellt i kamp mot tidningspressen, nedsätter den sig sjelf eller måste den, för att bevara sin värdighet, se och erkänna pressen som en 3:dje statsmagt, icke erkänd af grundlagen, och den befordrar således en magt, som slutar med att öfvermanna de bägge lagliga statsmagterna och styra enväldigt.

Den ministeriella sidan saknar något opinionsskapande tidningsorgan. Statstidningen har blott dragit löje öfver sig. Sv. Minerva har mången gång bringat tröst och hugsvalelse, men det är icke egentligen någon ministeriell tidning. Det är en oppositionstidning emot oppositionen . .

Livijns broschyr skulle synbarligen slutat med att förorda ett eget regeringsorgan, i hvilket regeringen skulle kunna framlägga och försvara sina egna åtgärder. — N:o 67 var däremot en tidningsartikel, afsedd för Sv. Minerva. Utkastet är dateradt den 1 sept. 1838.

N:o 68. Ett utfall mot den unge poeten Spån, hvilken »blifvit hvad Tyskarne kalla übergeschnapt eller med andra ord så drucken af sin egen storhets söta vin, att han ser i kors. Han sjunger alltså icke mera om Philipömen, han hafver nu vändt sin hog till herradömen» . . Därmed åsyftas signaturen *S-p-n* (se kalendern *Winterblommor*, utgifven af G. H. Mellin 1840, där ett par obetydliga poem finnas af honom). Hvem som döljer sig bak denna signatur, är mig obekant, men han tillhörde Aftonbladspartiet.

¹ *Sveriges Philipömen*. Sv. Min. den 24 dec. 1840. Jmfr därstädes *Hvarjehanda* den 14 jan. samt *Nu kommer han* den 23 jan. 1841.

N:o 69. Obetydligt utkast till en fångvårdsartikel.

N:o 70. Utkast till en anmälan af G. Liljegrens »Skandinaviska fornålderssagor», 1818, 1819.

N:o 71 troligen en variant, bör utgöra svar på artiklar i Stockholmsposten N:o 192, 193, 198.

N:o 74. Ett kort juridiskt utkast om behovet af förordningar om bostadsrätten (mot försvarslöshetssystemet, som Livijn riktat sig emot i flera skrifter och afhandlingar). Livijn uttalar sig mot för långt drifven hemmansklyfning. Utkastet är dateradt 1844. Denna fråga debatterades länge i svenska tidningspressen. Se t. ex. Sv. Minerva 1832 den 10, 14 och 17 aug., hvilka artiklar dock knappast äro af Livijn. Osäkert är också om han skrivit artikeln i samma ämne 1843, 11 maj i samma tidning: *Bidrag till bedömande af frågan om obegränsade hemmansklyfningar och jordafsöndringar*. Snarare skulle man kunna tro honom vara författare till en insänd artikel i Sv. Minerva af den 30 mars 1832.

N:o 80. Se *Clas Livijn*, sid. 170 not.

» 81. Se MORTENSEN, *Clas Livijns lyriska skriftställarskap*, sid. 117, not.

» 82. Se *Clas Livijn*, sid. 157, not: *Jämförelse med flygfiskarne*.

» 84. Bref från en sjöfarande till dess vän. Se MORTENSEN, *Clas Livijns lyriska skriftställarskap*, sid. 93.

» 92. Vid riksdagens afslutning i juni 1835 utsågos af borgarståndet bland representanter att uppvakta konungen och deltaga i den därefter följande middagen på slottet äfven Petré och Wedberg. Konungen befallde emellertid, att de icke skulle mottagas, enär de vid en föregående middag på börsen förblifvit sittande under kungssången och då konungens skål dracks. (Jmfr Dagl. Allehanda samt Nya Argus N:o 43, 44 och 45). Petré infann sig emellertid på slottet, men aflägsnade sig, då kammarherren upprepade, att han ej var bjuden. Denna händelse kommenterades flitigt i pressen. Se Aftonbladet N:o 53 och 55 samt Sv. Minerva N:o 66 & 67, 68, 70, 1835. Livijns utkast berör denna händelse.

N:o 94. Flera utkast till en satirisk artikel riktad mot anmälan af tidningen Kometen (1 okt. 1825). Den är af intresse hufvudsakligen därför att man ser, att Livijn tager afstånd från detta återupplifvande af de fosforistiska sammanslutningarna.

N:o 95. När 1811 förstärkningsmanskap skulle uppsättas, vågrade flerstädes allmogen att fullgöra befallningen, då den ännu hade i minne den vanvård, som förorsakat så stor man-spillan bland 1809 års landtvärn. Så t. ex. vågrade åtskilliga socknar i Roslagen att ställa sig Kong. Befallningshafvandes åtgärder till efterrättelse, men man lyckades sedermera öfvertyga dem om nödvändigheten att följa myndigheternas föreskrifter. Livijns utkast är troligen en tillärnad kritik af en artikel i Journalen för litteratur och teater för den 26 juni 1811 och utgör ett varmt försvar för allmogen, som ej förstått frågan.

I XII bandet af Livijns papper finnes en mycket egendomlig inlaga angående kapten Anders Lindeberg. Denne hade som bekant på grund af sina skrifverier mot regeringen dömts till döden den 19 juni 1834 af Svea hofrätt, och denna dom fastställdes af Högsta domstolen men med tillagd benådning af lifsstraffet till tre års fängelse. Lindeberg ville emellertid icke emottaga nåd, och regeringen råkade i en stor förlägenhet, då den blott haft för afsikt att statuera ett exempel men ej att taga den morske kaptenens hufvud.

I denna dilemma har synbarligen regeringen vändt sig till olika sakkunniga och frågat, hvad man skulle göra för att på ett fredligt sätt blifva befriad från Lindeberg. Att man gått så till väga tyckes mig framgå just af denna Livijns inlaga, som utgör hans svar på den framställda frågan.¹ Denna har granskats af någon annan person, som i kanten tillfogat ett par anmärkningar under läsningen. Då hela aktstycket kastar ett visst ljus öfver hvad som försiggick bak kulisserna, innan regeringen fann lösningen på det invecklade problemet, och då det således har ett visst tidshistoriskt intresse, aftryckes det här:

Till Öfverståthållaren i Stockholm ang. förre Capitainen A. Lindeberg.
Carl Johan etc.

Vår ynnest etc. Sedan hos oss blifvit i underdånighet anmält, att förre Capitainen Anders Lindeberg, tilltalad och dömd för lasteligt tal emot konungen, vågrat emottaga den mildring i det honom ådömda lifsstraff, hvilken Vi med begagnande af den Oss enl. 25 § af Regeringsformen under den 6 junii 1809 tillkommande konungsliga magt, honom i sa måtto af nåd förunnat, det borde han umgälla sin förbrytelse med [lucka för siffra i orig.] års fängelse å Vaxholms fästning, dock med dervid fogadt tillägg, det hade Commendanten

¹ Flera olika försök att rädda kaptenen uppgjordes. Dagl. Allehanda förklarade honom för sinnessvag, hvilket han emellertid mycket illa upptog. Jmfr Granskaren N:o 28, 1834.

derstädes, efter ett års förlopp, att i underdånighet inkomma med berättelse om Lindebergs förhållande under tiden; hafve i Nåder ansett Oss böra detta Lindebergs handlingssätt till ytterligare pröfning förekomma låta. Och då Vi, vid öfvervägande här af, samt i betraktande af den synnerliga åhåga Lindeberg ådagalagt att varda från lifvet skiljd, icke saknat anledning till betänkligheter i afseende på verkställigheten af det honom, Lagens bokstaf likmätigt, ådömda dödsstraff, enär hos Oss derjemte förekommit, ej mindre, att Lindeberg, som i förra tider uti flere af honom, genom tryck utgifne skrifter, ådagalagt all undersåttlig vördnad och tillgifvenhet för Vår person, kunnat till den af honom begångna lagstridiga handling, hvars brottsliga beskaffenhet han, på sätt flera af honom till åtskilliga Embetsmyndigheter ingifne och offentligen kungjorde skrifter ådagalägga, icke insett och ännu icke synes inse, vara, antingen tubbad och inledd af personer, som, med begagnande af hans sinnesstämning och omdöme, trott sig kunna bruka honom såsom ett medel att i landet uppväcka oro och missnöje emot Oss och Vår Regering, eller ock dertill föranledd af missnöje öfver sin egen belägenhet och de oblida öden han sjelf offentligen förmålt sig hafva rönt, än äfven att ofvan omförmäldte sträfvanden, att, i oträngt mål, blifva martyr för sina politiska tänkesätt icke förutsätter den sans och omdömeskraft, hvarförutan en handling icke bör brottsligen tillräknas; [Alltså ock då, Kongl. Majt. under d.¹ Januarii 1787 förklarar dödsstraffet vara mindre lämpligt i de fall, då det befrämjade förbrytarens uppsåt att få dö samt enär Svenska Lagen antagit som en helig grundsats att²] i tvifvelagtiga fall hellre fria än fälla, hafva vi, enär sedan 1710 ingen i Sverige undergått dylikt straff för missfirmliga utlätelser emot konungen, och då Vi dessutom, uti Vår den 5 Mars 1823 till Rikets då församlade Ständer aflåtna Nådige Proposition angående ändring af 5 Cap. 1 § Missgernings Balken förklarar Oss finna, att det der stadgade ansvar icke stode i förhållande till det brott, som dermed belades ehuru Rikets ständer icke delat denna Vår åsigt, i Nåder ansett Oss icke kunna tillåta att Vår Regering stämplades i häfderne genom Verkställigheten af ett straff, lika oförenligt med Vår öfvertygelse som Vårt hjertas böjelser [särdeles då de motiver som föranledt Lindebergs gerning, icke blifvit, i enstämmighet med Vår Nådiga Skrifvelse under d. 13 October 1820 noga utredde förskona honom Anders Lindeberg från det honom ådömda dödsstraffet;³] till följd hvar af I hafven att honom genast (ur häktet lösgifva, dock åligger det Eder att, i den händelse han antingen skulle missbruka den honom förunnade Nåd eller ock finnas i så nödställd belägenhet, att han ej förmår sig sjelf hjälpa, i förra fallet vidtaga de åtgärder allmän säkerhet och lugn fordra och i det sednare³) att lämna honom den hjälp menskligheten och statens inrättningar beredt åt dem som befinna sig i förtviflade omständigheter; ägande likväl de Domstolar och Embetsverk han i sina skrifter smadat, sig öppet lämnat, att af honom kräfva upprättelse, om de anse honom vara derföre straff underkastad.

¹ Flintberg uppger olika data { 15
26 jan. Not i mskrpt.

² Det inom klammer är öfverstruket i originalet.

³ Det inom parentes är beledsagadt af en anmärkning af annan hand af följande innehåll: »tarfvar noga öfvervägande».

Livijns här framställda något krångliga förfaringssätt kom emellertid aldrig till användande.

Därmed har redogjorts för de tidningsartiklar, hvilka direkt eller indirekt kunna tillskrifvas Clas Livijn på grund af hans handskrifter. På andra vägar kan emellertid denna lista ytterligare ökas, och det är denna undersökning, som nu skall företagas.

Livijns medarbetarskap i olika tidningar låter för detta ändamål kronologiskt klarast öfverskåda sig i tvenne perioder. Den första omfattar tiden fram till 1829, då Den objudne gästen började utkomma; den andra omfattar den följande tiden från 1829—1844 och utgöres af hans medarbeterskap i Den objudne gästen, Svenska Minerva samt ett par andra tidningar.

Hvad då först beträffar Livijns medarbetarskap i *Polysem*, *Lifvet och döden*, *Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper*, *Anmärkaren* och *Anmärkarne*, med andra ord hans skriftställarskap i tidningar fram till 1820, så är detta redan tillräckligt utförligt belyst i *Clas Livijn*. För min del känner jag ej fler artiklar från denna tid af Livijn än de, för hvilka där redogjorts, fast det naturligen icke är alldeles omöjligt att en eller annan sådan finnes.

Här vill jag endast något utförligare dröja vid den schism, som utbröt mellan de tre redaktörerna af »Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper» och hvilken endast som hastigast vidrörts i *Clas Livijn*. På grund af denna strid utkom aldrig mer än tre häften af tidskriften.

Djupaste orsaken därtill var väl, att Schwerin tröttnade lika hastigt som han börjat. Bland Livijns manuskript finnas några bref och utkast af Schwerin och Livijn, som visa att det gått hett till inom redaktionen under den korta tid, som tidskriften varade.

Om den egentliga anledningen till denna strid låter intet bestämdt säga sig, men troligen har förloppet i hufvudsak varit följande. Tredje häftet af tidskriften blef icke färdigt i tid; det utkom först 1817, då det enligt öfverenskommen ordning borde legat på boklådsdisken den 1 december 1816. Med kännedom om Livijns sölighet är det icke omöjligt, att det var hans Historiska anteckningar, hvilka upptogo det väsentliga utrymmet af tredje häftet, som förorsakat dröjsmålet. Häröfver har Schwerin blifvit uppretad och betonat nödvändigheten af, att tidskriften utkomme på bestämda tider. »Jag måste i annat fall upphöra att vara medarbe-

tare. Jag har den olyckan att vara p dant i ordning och punktlighet. Helsa och lynne lider, när jag ej får vara det.»¹

Schwerin föreslår därefter flera alternativf rslag f r tidskriftens direktion följande  r. Antingen borde Utter och Wiborg göras till utgifvare; i så fall kommo de själfva ifrån allt besvär. Eller också kunde det tänkas »om herrarne båda eller en ville åtaga sig directionen». Slutligen erbjuder Schwerin sig själf att i tvenne  r dirigera företaget på följande villkor: Under förutsättning af att prenumeranternas antal vore 1000 till 1200, ville han betala Askelöf och Livijn 33¹/₃ Riksd. bnco per ark med rättighet att leverera 2—3 ark per h fte. »Deremot förbehåller jag mig, att Herrarne i början af hvarje half r (det var föreslaget, att prenumeration endast skulle upptagas på denna tid) till mig uppgifva, hvilka ämnen, som de ämna behandla, ungefärligen tiden då hvarje särskild uppsats kan vara att påräkna samt ungefärligen dess vidd. Skulle det lofvade materialet icke i r ttan tid lemnas, så få herrarne hålla till godo det jag skaffar det från annat håll, i händelse egna utarbetanden skulle tryta».²

Detta var ord och inga visor. Men om Livijn afsändt det bref, som i koncept finnes bland hans manuskript, bd V, blef han sannerligen icke svaret skyldig. »Det har aldrig varit min mening att marchandera, på svenska k pslaga med de få kunskaper jag f r r rvat mig; ännu mindre att med dem tjena något visst parti. . . Då jag beslöt att deltaga i arbetet af tidskriften . . . beslöt jag ock att säga hvad som i allmänna ämnen låg mig om hjertat och säga det på ett sätt, som verkade allmän uppmärksamhet och förberedde förbättringar, der förbättringar voro n dige. Den klena vinst af några fyrkar mer eller mindre ingick ej i min plan, ännu mindre att begagna denna skrift som en ballancerst ng, hvarpå jag skulle kunna antingen uppsvinga eller qvarhålla mig vid vigtiga embeten. . . Jag insåg snart, att här var endast fråga att nyttja menniskor som medel, och jag låter ej nyttja mig som medel, det må vara af hvem som helst. Jag hatar alla legde eller

¹ Bref till Livijn. Livijns mskpt i K. B. band V.

² Enligt ett kontrakt, som ungefär innehåller samma villkor som ofvanstående bref, skulle tidskriften utgifvas i ytterligare tvenne  r, men kvartalsvis. Hvarje h fte skulle omfatta tolf ark, och hvar och en af de tre medarbetarne hade rättighet att, under året trycka sexton ark. Schwerin skulle leda företaget, honoraret skulle antingen utgå genom repartisering, då äfven Schwerin skulle hafva en särskild lott f r redakt rsskapet eller också bestämmas till ett särskildt belopp, som skulle vara beroende af prenumeranternas antal och som utbetalades af Schwerin.

förhyrde, hyran må bestå i mynt, i lofvade hedersbeställningar eller i andra den menskliga svaghetens lockmat. Tit. framkastar nu idéen om förhyrning; jag måste i sådant fall afsäga mig deltagande, ty det ordet förhyrd låter illa i mitt öra.»

Trots dessa missljud inom redaktionen tyckes det dock ett ögonblick, som om allt ordnat sig för år 1817. En prenumerationsanmälan var redan uppsatt i nära öfverensstämmelse med ofvan meddelade kontrakt. Tidskriften skulle reduceras till 48 ark om året och för att undgå risken af hofcanslerns ingripande åmnade man i stället underställa tidskriften Tryckfrihetscommitteens censur; då denna ej för ofta kunde besväras, skulle endast fyra häften utkomma om året. Schwerin skulle under det följande året endast meddela statistiska tabeller, Askelöf utlofvade en afhandling om de ekonomiska systemerna från Colberts tid, Livijn skulle uppträda med en historisk utveckling af utskylderna å svensk jord.

I sista ögonblicket tyckes dock förslaget gått om intet. Livijn skref den 9 dec. 1816 till Rååf att »oagadt en stark afsättning på vår Jurnal, torde likväl omständigheter göra att vi med detta års slut upphöra».¹

Troligen var det denna redaktionella inrikesfråga, som var yttersta orsak till att tidskriften gick in. Men därtill kom andra omständigheter, hvilka åtminstone enligt Schwerins egen framställning förmådde honom att upphöra. Därmed förhåller sig på följande sätt.

I Svensk litteraturtidning för 1815 hade Atterbom recenserat Svenska Akademiens handlingar och på det skarpaste nagelfarit Leopold. Detta hade uppretat Wetterstedt, så att denne den 5 dec. 1815 till sitt ombud i Upsala, Magister Grenander, aflåtit ett handbref, i hvilket han uppmanade honom att varna författaren för en fortsättning af sådana högst obehöriga personliga förolämpningar. Under gången af den följande aktionen, för hvilken det ej är nödigt att här i detalj redogöra,² kom Atterbom i korrespondens med Wetterstedt, och denne aflåt till honom en skrifvelse, i hvilken han på tal om den nya lärans följder också angrep Schwerin för hans verksamhet i det särskilda utskottet vid 1815 års riksdag. Detta bref cirkulerade man och man emellan och upplästes af den

¹ Detta bref visar således, att hela denna strid, såsom man också af andra skäl kunde antaga, utkämpades under hösten 1816.

² Se TROLLE-WACHTMEISTER, *Anteckningar och Minnen* II, s. 91 ff. — LJUNGGREN, *Sv. vitterhetens häfder* V, s. 20 ff.

fåfänge Wetterstedt själf i olika sällskap. Schwerin upptog detta angrepp mycket illa, och redan förordet till Läsningen kan betraktas som ett svar på denna handskrifvelse. I en not citerar han Wetterstedts yttrande och angriper honom direkt därför.

Under tiden uttryckte Wallmark i Allmänna Journalen och angrep i flera giftiga artiklar Schwerin och tidskriften.¹ Allt detta grodde i Schwerins lättretliga sinne, och i tredje häftet af Läsningen aftrycktes Wetterstedts bref till Mag. Grenander, och i en särskild artikel förklarade Schwerin, att han trädde tillbaka från tidskriften. I denna förklaring antyder han äfven lätt här ofvan skildrade strid mellan redaktörerna. En tidskrift, säger han, för hvilken, hvad dess ekonomiska del beträffar, nödvändigt bestämda villkor skulle finnas, kunde icke gärna utgöra en föreningspunkt för flere författare, som bearbetade olikartade ämnen och som bodde på betydande afstånd ifrån hvarandra.

Därefter fortsätter han: »Härtill kommer det oangenäma förhållande, åtminstone efter min enskilda både erfarenhet och känsla, i hvilken en författare, som under form af periodisk skrift utgifver sina arbeten, sedan 1812 års förändrade Tryckfrihetslag, befinner sig.»

Det ligger en viss storhet i det föraktfulla sätt hvarpå Schwerin här behandlade indragningsmakten, hvars godtyckliga uppträdande mot Svensk litteraturtidning obestriddligen förtjänade ett dylikt tillrättavisande. Äfven en så opartisk bedömare som Trolle-Wachtmeister ogillade detta uppträdande. Onekligen beredde sig också Schwerin på detta sätt en elegant sorti ur den tidskrift, i hvilken han ledsnat att vara en medarbetare. Men säkerligen hade det varit taktiskt mera riktigt om Schwerin kvarstannat och steg för steg med hela tyngden af sitt kända namn och sitt verkningsfulla uppträdande kämpat för tryckfriheten. Äfven striden om 1820 års »talsällskap» utgör ett led i denna kamp för utvidgad yttrandefrihet.

Emellertid utgör denna skärmytsling, som fördes kring »Läsning till utbredande af medborgerliga kunskaper», ett förebud till de senare långt hårdare strider, hvilka skulle utkämpas kring indragningsmakten, innan den slutligen utrotades. Det blef för öfrigt icke den sista, som Schwerin kom att föra för den fria yttranderätten.

Dessa misshälligheter föranledde dock ingen brytning emellan de tre redaktörerna. Ett yttrande af Livijn i bref till Askelöf den 22 juli 1817 kan dock tydas som en kritik af Schwerin. Han om-

¹ Allm. journalen N:o 296 1816; N:o 25, 110 och 115 1817.

nämner ett rykte, att Schwerin med Grubbe, Geijer m. fl. upsaliensare årnade grunda tidskriften *Svea*, »hvari han lär komma att taga statistiken under sitt beskydd.» Livijn, som denna sommar fördjupat sig i statistiska studier hos Rååf på Millingtonorp, tillade ytterligare: »Uträttar han något och är hans uppsåt allvarligt, så önskar jag honom lycka, ty kännedom om vårt land och upplysningar derom kan ej nog befordras, är det deremot ett förnyadt bemödande af lycksökeri, så tvekar jag ej att offentligen uppträda emot honom och med fullt erkännande af hans snille, tillrättavisa den ofta förekommande origtigheten i uppgifter. Skefheten i hans åsikter lemnar jag åt din handläggning. Jag har funnit, att det hufvudsakliga han anförde vid 1815 års riksdag var hemtadt ur Chydenii skrifter». Mellan Livijn och Schwerin tyckes tvärtom samarbetet föranlett en på ömsesidig aktning baserad vänskap. Under de närmaste åren fram till 1820 brefväxlar Livijn regelbundet med Schwerin. Den senare satte synbarligen stort värde på hans kunskaper, hans ämbetsmannaduglighet och hans omdöme. Livijn var under dessa år hans juridiska ombud och uträttade många kommissioner för honom i hufvudstaden, och han berättar också för honom åtskilliga af dagens politiska rykten och händelser.

Här må äfven med några ord dröjas vid den polemik, som Livijn under året 1820 förde till försvar för vännen Askelöf (Jmfr *Clas Livijn* s. 206).

Denne vistades under dessa år utrikes med uppdrag för Magasinsdirektionen att på utländsk ort försälja den öfverflödiga spannmålen. Under hans bortovaro utspredos underliga rykten af hvarje-handa art, och dessa nådde slutligen äfven fram till tidningspressen. I Anmärkaren för den 14 oktober 1820 (N:o 82) lästes nämligen *Några betraktelser öfver resor i allmänna ärenden, öfver en resa för Magasinsdirektionens räkning, öfver Sveriges spannmålsbehof* etc. I denna artikel framhåfves, att Sverige öfverhufvud icke bör exportera spannmål, och om det gjorde det, borde det icke ske till England, som hade importförbud, ej heller var det nödvändigt att för detta ändamål afsända en särskild underhandlare, hvilken, enligt hvad ett rykte uppgifver, för detta ändamål uppbure 2,000 p. sterl. Om ej den svenska envoyeen i London därtill kunde användas, så hade man åtminstone bort välja en man, »känd för några talanger, någon större förvärfvad erfarenhet, någon verldskännedom, någon vana att skickligt behandla affärer, något personligt anseende och kredit. En sällsynt stor dristighet allena är ej alltid en tillräcklig egenskap äfven till medelmåttiga kommissioners uträttande».

På denna artikel utlofvades fortsättning, men i stället kom en ny artikel i N:o 83, den 18 okt. 1820, som ändrade åtskilliga felaktiga uppgifter i den föregående artikeln, men vidhåller att det varit bättre att magasinssdirektionen låtit ombesörja affären af köpmän, som ej tagit så stor provision som de 24,000 rdr ombudsmannen kostat.

I ett bref af den 26 oktober underrättade Livijn Askelöf, att man begagnat hans frånvaro för att bland menigheten utsprida de gemenaste osanningar om honom. Detta hade Livijn försökt att hindra och han hade svarat på ofvannämnda angrepp i Anmärkaren: »Skälet till detta anfall vet jag intet, ehuru det alltid blir anmärkningsvärdt att, om tisdagen anlände Lithorodon (erkebiskopen C. v. Rosenstein) till staden och om fredagen var den första skriften införd i Anmärkaren». Till en af deras gemensamma bekanta hade Cederborgh, utgifvaren af Anmärkaren, sagt, att den insända skriften varit mycket gemenare, och att han skurit ut det värsta. Samme person hade äfven sagt, »att skrifterna kommit från högre ort och jag har hört Niclas W. såsom författare uppgifvas. Man har dervid fogat den gissningen, att din resa ej varit allom behaglig, och att man fruktat det du kunnat hafva hemliga uppdrag från K., särdeles i afseende på prins Gustaf, som skall vistas i London, och hvaraf man fruktat, att den blifvande Hof-Cansler St. som förr haft dylika, men föga uträttat, skulle comprometteras. Hvad deraf är sant, vet jag ej, och om du har en dylik commission bör jag ej veta det. Men du ser sjelf, hvad du deraf kan vända dig till nytta. Ett simpelt Lindebergiskt anfall är det i alla fall icke».¹ Angående själfva försvarsskriften hade Livijn haft ett samtal med Baron Fock, direktör för Magasinssdirektionen, hvilken på begäran fått läsa den. Han ansåg, att försvaret borde tagas i en skämtsam ton; detta var icke Livijns tanke; han ansåg, att han borde skriva allvarsamt, »ty jag kunde framlägga saker dem du vid din hemkomst icke kunde framlägga utan

¹ I ett senare bref af den 16 nov. tillägger Livijn ytterligare att han ej kunnat få reda på författaren till de båda artiklarna, som han ansåg vara samma person. »W. lär efter all anledning vara fri. Cederborgh vill kasta skulden på Lindeberg, men hvarken stil eller andra omständigheter styrka denna gissning. Måne den ultramarinska (Argus-Johansson?) varit framme? Likväl bör denna händelse blifva för dig en anledning, att då du återkommer, offentligen rättfärdiga ditt uppdrag som Stockholms Krämare misstycka och misstyda».

endast åberopa. Allt hvad som rörde ditt *vita ante acta*, hvarvid man hufvudsakligen fästade sig, borde vara framlagt, ty der-till kunde du ej ingå, utan allt sådant borde vara undangjordt förut». »Emellertid måste du vara beredd att vid din framkomst framlägga en exposé af hela förloppet; detta skall äfven Kon. hafva befallt, för hvilken Fock med mycket loford uppläst dina Bref».

Livijns i brefvet till Askelöf omnämnda försvar står att läsa i *Anmärkarne* N:o 43 den 25 okt. 1820. I en vålskrifven, kvick och dråpande artikel tillbakavisar han de beskyllningar som gjorts mot vännen. Han upplyser om, att de 2,000 p. sterl., om hvilka så mycket talats, vore ett kreditiv, af hvilket Askelöf i mån af behof hade att lyfta för att betala frakt, assurans, tullumgälder o. s. v., att han för personliga utgifter erhållit 1,000 Rd. bnko mot framdeles redovisning, att han under resan i Sverige hade det dagtraktamente, som enligt staten består, men för såväl resan till och från England samt vistandet därstädes skulle erhålla sina kostnader ersatta efter afgifvande af räkning. Han insinuerar, att dessa angrepp på Askelöf skulle vara af en författare som i förra årgången af Stockholmsposten framträdte under signaturen O. med sina omogna pennförsök, att anledningen till dessa angrepp vore att söka i det långväckta hat, hvarmed vissa personer ännu förfölja honom, för det han var en bland de allra förste, som efter trycktvångets upphäfvande yrkade på frihet i tanke, i forskning och i omdöme öfver litterära produkter, än i en ogrundad misstanke om författande utaf eller deltagande i ett visst nyligen utkommet satiriskt arbete (andra Markallsnatten), däruti några narrar i allmänhet blifvit med så lifliga färger skildrade, att vissa personer omöjligen trott sig kunna undgå att lämpa dessa målningar på sig själfva och sina stallbröder.

Livijn anförde därefter de viktigaste data ur Askelöfs lif och och de utomordentliga vitsord han erhållit af statssekreteraren v. Rosenstein, president Wirsén och generalintendenten Billberg samt sammanfattar slutligen sin framställning i en kraftig och retorisk afslutning.

Askelöf hade allt skäl att vara Livijn tacksam för det varm-hjärtade och lojala försvaret, för hvilket han också »i parantes sagt af dina vänner», skördat nog loford såsom han själf säger (16 nov.). I ett följande bref (den 13 dec.) varnar han honom dock för att utan vederbörliga garantier uträtta flera uppdrag för

Magasinsdirektionen. »Bättre än jag vet du, hvad äfventyr Magasinsdirection lopp vid den under din frånvaro tillstundande Revisionen. Du vet, huruledes F(ocks) hafsiga tilltagsenhet och ledamöternas, dels flathet dels förtjenstlystnad hade beredt mera än ett tillfälle till anmärkningar af personer, som, mera genom det i mode varande skriandet mot Directionen och Inrättningen, än af egen erfarenhet eller eftertanke, voro satte i stånd att bedöma Inrättningens fördelar och brister. Sedan underrättelsen om framgången af ditt uppdrag blef bekant, var den det nödankare, som under stormen utkastades. Nu mera sedan företaget öfverträffat deras djerfvaste förhoppningar, har öfvermodet intagit feghetens ställe och F. stoltserar nu som en påfågel öfver — icke sina fötter, utan sin slughet. Säkert låter man nu af detta öfvermod förleda sig till andra ännu mera vidtutseende företag. Det är härom jag vill underrätta dig, på det att Du icke må i något fall gå längre, än du ser fast mark framför dig, och alltid låta beväpna dig med bestämda instructioner». Enligt Livijn hade det endast berott på en lycklig tillfällighet och Askelöfs skicklighet, att företaget denna gång så öfver förväntan lyckats, »men du vet att tillfället är efter det latinska ordspråket skalligt».

Likaledes ogillade han, att Fock aftryckt Askelöfs till denne ställda bref i Stockholms Courier, hvilka ej voro bestämda att läggas för allmänhetens ögon. Allmänheten afundades honom, att han fått uppbära 2,000 p. sterl., och köpmännen, som sett ett tillfälle till skinneri gå sig ur händerna, hade därvid mycket att anmärka.

En fråga, som därefter framställer sig, är om Livijn under åren 1820—1829, då »Den objudne gästen» började utkomma, meddelat artiklar till någon tidning.

Först och främst förefaller det knappast troligt, att Livijn i Anmärkaren skrifvit mer än de tvenne artiklar, som jag i *Clas Livijn* tillskrifvit honom. Med anledning af dessa artiklar skref Livijn till Askelöf (den 27 mars 1820), att Scheutz och Johansson bedt honom om mera af samma sort, men Livijn hade svarat att han först ville se det mål, dit Anmärkaren syftade, och att han dessutom aldrig lät leda sig af personliga åsikter och hot mot en viss person, icke heller såsom Scheutz lät lägga orden i munnen på sig. Hans biträde hade därför uteblifvit. »Han (Livijn) vet nu att Karborren och Tumlaren, emedan de nämde artiklarne väckt mycket uppseende, och man allmänt under en viss persons från-

varo gissat på honom, äro sysselsatte att sammanskrifva tvenne arbeten af samma art och är väl å ena sidan nyfiken att se, huru sådant må lyckas, men å den andra missnöjd dermed, att man å la Törneblad och Lorenzo vill begagna ett känt firma till inpraktiserande af främmande varor». Vid samma tid var det som Livijn föreslog Askelöf, att de tillsammans skulle grunda en *Minerve suédoise*, och redan 1822 uttryckte han sig mycket föraktfullt om Argus Johansson på grund af dennes kritik af »Samvetets fantasi» liksom han 1824 öppet förlöjlighade Argus i Spader Dame.¹

Däremot är det högst troligt att Livijn under tjugotalet haft förbindelse med den af expeditionssekreterare Lindgren med understöd af konungen utgifna »Granskaren». Han har säkerligen inspirerat åtskilliga artiklar i denna tidning och möjligen äfven författat en eller annan.

Att så varit förhållandet framgår redan af en biljett från Livijn till Lindgren (i Eriksbergs arkiv) af följande innehåll:

»Kära Broder, Du har rätt. Jag har ej nog utfört slutet. Jag ville säga: *ex ungue leonem*. Såsom mig vill synas presterar ämnet sig till en större utveckling. En af våra frihetshjältar är svag för gällande skäl. De äro det alla, om de få nog deraf. Hade jag tid skulle jag utföra, huru mycket hvar och en af dem kunde vara värd».

Synbarligen utgör denna biljett ett svar på Lindgrens kritik af en Livijns artikel. Tyvärr är den odaterad, men det är icke omöjligt att den åsyftade frihetshjälten är S. L. Theorell, mot hvilken Livijn hade ett horn i sidan alltsedan Wermdö-målet och till och med tidigare. Theorell var motpartens advokat i Setonska rättegången och Livijns hat mot honom nådde då sin höjdpunkt. Han blef till och med dömd för smädligt skrifsätt mot honom för sina inlagor i denna rättegång.

Genomgår man Granskaren under dessa år, finner man också åtskilliga artiklar, där man tycker sig spåra Livijns inflytande och kanske också en och annan, som är författad af honom och vanligen innehållande utfall mot Theorell. En dylik artikel, som enligt min mening har Livijn till författare, *Några ord om Sjöstedtska rättegången* läses i Granskaren den 17, 20 och 22 juli 1824. (Jmfr äfven en notis därstädes den 12 juni s. å.) Denna process rörde sig om ett slagsmål mellan gardisten vid Lifgardet Hedbom och repslagaren P. Sjöstedt. Den förre hade gått in på Sjöstedts gård

¹ Se *Clas Livijn*, s. 295 och 305.

och hämtat vatten mot dennes förbud, en del gardister hade tillskyndat, och ett slagsmål hade uppstått. Granskaren fann uppträdet skandalöst, men ansåg att oppositionstidningarnas artiklar sökte alltför starkt uppreta allmänheten mot det brottsliga regementet. Tidningen kritiserar också Theorells uppträdande som sakförare i detta mål: »Under ledningen af den vidtlagfarne man, som i Slots Rätten och Krigs-Rätten uppträdt såsom Herr Sjöstedts rättegångsbiträde, hade man icke bordt vänta att finna en inlaga till en hög Autoritet producerad, som utvisar så famlande och orediga begrepp både om saken och de anlitade embetsmännens verkningskrets, som den ifrågavarande».

Det är icke heller omöjligt, att den recension af Löwenhielms bok om fångvård, som läses i Granskaren 1826, är af Livijn.

Den Setonska rättegången följdes mycket noga af Granskaren, som ställde sig på Livijns och Alexander Setons sida och kraftigt angrep Theorell. (Se Granskaren den 4 och 25 jan. samt 12 och 15 febr., 7 och 21 okt. 1828, den 20 jan., 31 mars, 13 okt. 1829, den 5 och 9 mars 1830 samt den 25 jan. 1831.) Livijn själf skulle mycket väl kunna hafva skrivit *Utdrag ur en brefvexling* (»Införes på begäran») den 12 febr. 1828. Detsamma gäller också en artikel *Till utgifvaren af Granskaren* (»Insändt från landet») i Granskaren för den 13 okt. 1829.

Af denna åsikt, att Livijn skrivit sistnämnda insändare, var också S. L. Theorell, som mycket tydligt utpekar Livijn såsom författaren i *Medborgaren* för den 13 febr. 1830, Bihang. Livijn fann sig också föranlåten att i samma tidning (den 17 febr. 1830) bemöta Theorell. Han säger: »Jag är nu i tillfälle att öppet och på heder och samvete förklara, såsom jag ock härigenom förklarar, att denna beskyllning är en infam och nedrig osanning, att jag icke skrivit en enda rad i Granskaren angående Setonska rättegången och följaktligen ej heller den ifrågavarande artikeln». Den 5 mars intygade också Lindegren, att Livijn ej skrivit någon artikel i det Setonska målet i hans tidning.¹

Mycket likt Livijns utfall bland hans manuskripter är också en serie artiklar, riktade mot Theorell för hans uppträdande i målet mot en utlänning *Du Mesnil*, anklagad för stöld af mattor af sin hyresvärd. (Se Granskaren den 4, 8, 11 juli 1828; jmf. en insändare i samma sak af den 8 aug.)

¹ Se för öfrigt angående den Setonska rättegången äfven följande artiklar i *Anmärkaren*, som också tager parti för Al. Seton: 1828, 9, 12, 26, 30 jan., 2, 14, 25, 28 febr., 1, 8, 12 mars samt *Sv. Minerva* för den 20 nov. 1830.

Äfven i en annan stor arfstvist, nämligen mellan afkomlingar af framlidne Brukspatronen Lars Dahl å ena sidan samt Herr Lieutnanten Grefve Hermansson och dess grefvinna, född Dahlson, m. fl. å den andra, i hvilken Theorell förde Hermanssons talan, ställde sig Granskaren emot dessa och talade för de Dahlska arfvingarna. (Se följande nummer af tidningen: 1830, den 23, 27, 30 april, den 7, 11, 14, 18 maj (Jmfr notis i Sv. Minerva för den 26 maj); 1831, den 28 jan., 1 febr.; 1833, den 18 mars, den 1, 9, 12, 15, 17, 19, 25 april och den 28 maj. Granskaren angrep Dagligt Allehanda, som ägdes af S. L. Theorells broder, J. P. Theorell, därför att den tagit parti för grefve Hermansson. Den senare vann i alla instanser.¹

Livijns intressantaste och betydelsefullaste tidningsartiklar läsas dock i Askelöfs tidningar »Den objudne gästen» och Sv. Minerva, och jag öfvergår nu till en granskning af hans författarskap i dessa tidningar samt andra samtida organ.

Under åren 1830–1831, då Livijn var upptagen med författarskapet af skriften »Om ministère och opposition», finnas icke många artiklar af honom i Svenska Minerva. Möjligen äro dock af Livijn: *Försök till en kritisk och pragmatisk öfversigt af 1828 års riksdag och hvad dervid sig tilldragit* (Se Sv. Minerva den 28 april och 1, 5, 8 maj 1830; den sista artikeln påminner om Livijns korta utkast »Första orsaken till den rigtning denna riksdag tagit». Detsamma gäller artikeln: *Till utgifvaren af Sv. Minerva*, den 31 juli 1830 (en insändare med motto af Sven Björck-Svensson, utgifvaren af Polymnia, på hvilken Livijn i tidigare år spillt mycket bläck). 1831 är möjligen af Livijn: *Ett viktigt förvaltningsärende* (den 15 och 18 mars), en artikel, som handlar om beslutet att afskaffa passevolanscommissarierna. Livijn var ju väl inne i sådana frågor, som rörde fältcommissariatet. Troligen har han ock under det senare året skrivit en artikel den 11 okt., i hvilken för första gången nämnes den senare så berömda och i polemiken mellan Aftonbladet och Sv. Minerva så använda »Brobergskan». (Se t. ex. Sv. Minerva den 13 mars 1832 »Pepparnötter».) Aftonbladet hade i okt. 1831 dömts därför att den utspridt osanna uppgifter om karantänsväsendet. Tidningen polemiserade mot domen i numret för den 8 okt. Med anledning häraf innehöll Sv. Minerva den 10 okt. en skarp vidräkning med Aftonbladet för dess kritik af

¹ Livijns artikel i Den objudne gästen den 24 och 31 jan. 1829 (Bidrag till den nyare politiken) citeras af Granskaren den 3 mars, dock med reservation gentemot framställningssättet.

trenne jurister, som suttit i juryn. Denna artikel är säkerligen skrifven af Livijn, som i en not citerar ett yttrande af roddaremadamerna, däribland Brobergskan, att det var strunt till Aftonblad föregående dagen. Aftonbladet replikerade den 13 och sade då i anledning af Brobergskan, att Sv. Minerva en gång förut visat, att hon hade väl reda på, hvad mjölkmadamerna i Storkyrkobrinken hade att säga om friherre Anckarsvärd. Därmed åsyftas tydligen Livijns artikel i Den objudne gästen den 24 och 31 jan. 1829. Se *Clas Livijn*, s. 328.

De följande åren finnas flera spår af hans penna. Möjligen äro 1832 *Aftonbladets bekymmer* (N:o 5) och *Aftonbladets hjelte* (N:o 21) af honom. De tre första artiklarna af *Bref om Tryckfriheten* (N:o 73, 74, 75, 76) äro att döma af stilen också af honom; det fjärde däremot måste af samma skäl tillskrifvas Askelöf. *Kapten Lindeberg tog Farbror Mårtens penna och blef regeringens förkrossare* (N:o 91, 92, 93) samt *Kapten Lindeberg rider vidare* (N:o 97 och 98) äro af inre skäl att tillskrifva Livijn. 1833 (den 6 dec.) är troligen *Det stora järtecknet*, en artikel mot J. P. Theorell af Livijn. Det omnämner en syn af några vådersolar, som Johan III såg på himmelen 1592, hvilket påminner om den syn C. Livijn beskrifvit i Riddare S:t Jöran.¹ Jfr *Clas Livijn*, s. 339.

I Post och Inrikes tidningar för den 21 april 1834 förekom en viktig artikel af Livijn *Strödda ämnen: Om polemik emot personer*, hvilken utgör ett angrepp på Aftonbladets skriftsätt. (Jmf. *Clas Livijn*, s. 344.) Artikeln är undertecknad L. och Aftonbladet utpekade tydligen Livijn som författaren i sitt svar (den 30 april). Äfven Granskaren, med hvilken Livijn hade förbindelser (den 24 april: *Några ord om publicitetens närvarande skick*) gillade i det hela artikeln.

Af inre skäl skulle jag också vara böjd att tillskrifva Livijn följande artiklar:

1835 N:o 30. *Några frågor till det lagloka Dagl. Allehanda*. Denna i häftig ton skrifna artikel utgör en polemik med nämnda tidning, som yttrat sig i domen mot kapten Rosenqvist af Åkershult. Artikeln är i hvarje fall icke af Askelöf.

¹ MILA HALLMAN, *Clas Livijn*, s. 161 tillskrifver Livijn en artikel i Sv. Minerva för den 23 maj 1834 *En paradox inför tidens liberalism*. Denna artikel om fideikommiss är närmast adelsvänlig och försvarar fideikommissernas bestånd, hvilket ej öfverensstämmer med Livijns åsikter.

- 1835 N:o 89. *Höns och grisar*, polem. mot Aftonbladet.
- » » 110 och 111. *Aftonbladet läser öfver folkrätten.*
  - » » 118, 122, 127, 128, 133, 135, 136. *Revy af landsortstidningarne* (ej af Askelöf).
  - » » 132. *Uppträdet i Ystad.*
  - » » 137. *Till farbror Mårten.*
  - » » 138. *Aftonbladet tager tonsuren och blir barfotamunk.*
  - » » 157 och 158. *Areopagen i Nordanfjell eller Tidningarnes Olympiska spel.* Hela anordningen med Sella curulis och processioner liknar parodien på Leopolds Oden i Livijns dramatiska utkast Nero. Se MORTENSEN, *Livijns dramatiska författareskap* s. 295.
  - » 11 nov. *Oförgriplig förfrågan* (polemik med Aftonbladet angående Lagcommittéen. Jmfr *Hvarjehanda* 21 mars 1836 (en replik på Aftonbladets svar; prof. Holmbergsson, hvilken Livijn satte mycket högt som rättslörd, citeras. Den 6 april har Schlyter en artikel i samma fråga.
- 1836 N:o 28. *Justitiestatsministerns underdåniga berättelse om lagskipning år 1834.*
- 1837 » 17. *Insänd artikel.*
- » » 49. *Hvarjehanda.*
- 1838 » 83. *Också något om jury.* Sign. O.
- » » 134—139. *Tidningstvist.*
- 1841 13 nov. *Öppet varningsbref*, som är skrifvet i samma stil som Livijns »Fejde- och varningsbref» i Polyfem.
- » den 5, 10, 21, 28, 31 aug. och den 3 sept. *Lille Notenius gifver sig verkligen ut på djupet med det »ryktbara» Järlamålet.* Denna långa artikel är troligen af Livijn. Jmfr 18 dec. 1841: *Något nytt i regeringsväg.*

För polemiken om *Ministère och opposition*, hvilken utkom i början af september 1831, är redogjordt i *Clas Livijn*, s. 335 ff. Här följer endast en fullständigare förteckningar på tidningar, i hvilka denna förekommer:

Nya Argus 1831, 14, 17, 21, 28 sept. samt den 5, 15 (anmälan af Spionen), 19, 22 oktober. Den 2 nov. citeras ett stycke ur »Correspondenten» och den 16 nov. förekommer en insändare af den framstående medlemmen af riddarhusoppositionen C. F. Horn, hvilken försvarar oppositionen.

Svenska Medborgaren den 16 och 20 sept. (anmälan), den 4 okt. (Anckarsvärds cirkulärskrifvelse); den 15 nov. (Den nya oppositionen) 1831.

Stockholms-tidningen den 28 sept. samt den 8 och 12 okt. (»Blomsterkransar ur Jan Janssons Åsigter, flätade åt den s. k. oppositionen och våra radikala tidningar under några Djurgårdsvandringar»).

Fäderneslandet, den 22 sept. (»Om ministère och opposition»); den 29 sept. (»Om smädelsen»); den 30 sept. (»Om allmänt tänkesätt och allmän opinion»); den 3 okt. (»Skråpuken etc.»); den 6 okt. (»Den stackars Argus»); den 10 okt. (»Dedikation på prosa till Nya Argus af Spionen»); den 11 okt.

Dagligt Allehanda. Den 29 sept. (»Argus och riddarhusoppositionen»); den 4 okt. (»Om ministère och opposition»); den 5 okt. (»Anckarsvärds cirkulär»); den 6 och 13 okt. (forts. på recensionen); den 18 okt. (»Blandade ämnen»); den 24 okt. (»Polemik med Argus»); den 2 nov. 1831.

Svenska Minerva. Den 30 sept. och den 7 okt. (»Den underliga Boken»); den 11 okt. (»Spionen»); den 21 okt., den 25 nov. och den 20 dec.

Correspondenten (Upsala). Den 13 okt. (»Bördsaristokratien i Sverige»); den 15 och den 17 okt. (»Oppositionen och riksdagarne»); den 24 okt. (»Den s. k. ministären i Sverige»).

Aftonbladet. Den 5 okt. Anckarsvärds cirkulär; den 13 okt. 1831 (»Det blodiga pennkriget»), men för öfrigt har denna tidning endast smärre utfall i förbigående 1831, såsom följande: den 15 okt. (»Der ha vi tacken»), den 19 nov. (»Strut-Jalusi», där i en polemik mot Fäderneslandet yttras, att i den arma Fäderneslands Redaktionens hjärna spökar för närvarande så många saker »att den uti sin sednaste artikel huller om buller hopblandat polisförhöret, Lasse Maja, Jan Jansson, Nykterhetsföreningen, Nya Argus, ja till och med »kacherade fruntimmer» och Bankens labyrinthiska hvalf»; den 6 dec. (»Till de Philisteer»); den 27, 28 och 29 dec. (»Politisk-Litterär- och Commerciell-Kannstöpare»); den 18 och 25 febr. 1832 (»Ett ord så godt som två om tryckfrihetsnämnden»).

Hufvudanfallet kom först den 31 okt. 1832 (Jmfr Sv. Minerva den 30 okt. 1832: »Fritänkeri»). 1 nov. 1832 (»Om skillnaden emellan riddarhusoppositionen och en verklig opposition här i landet»).

1833 uppblomstrade striden ånyo. I början af detta år utkom nämligen »Politisk trosbekännelse» af C. H. Anckarsvård, hvilken innehåller det svar till Jan Jansson, som friherren utlofvat i sin ofvannämnda cirkulärskrifvelse till tidningarna den 4 oktober 1831. I denna skrift tager Anckarsvård till orda äfven mot åtskilliga andra anfall, som under tiden träffat honom, men boken är dock framför allt tillkommen för att utgöra ett svar på Jan Janssons uppseendeväckande broschyr. Den 23 april 1833 innehöll Aftonbladet en blänkare, som kungjorde, att Anckarsvärds Politiska trosbekännelse utkommit, i hvilken han hade upptagit handsken emot den famösa skriften »Om ministère och opposition». Den 26 april 1833 påbörjades en recension utaf skriften. Denna första artikel handlar dock egentligen blott om den polemik mellan Adlersparre och öfverstelöjtnant Montgomerie, i hvilken Anckarsvård var inblandad. Den 29 april 1833 svarade Montgomerie med en insändare och den 30 april lästes en ny insändare i samma sak af Carl Flach. Först den 3 och 9 maj fortsattes recensionen. Denna är öfvervägande berömmande; sedan Aftonbladet genomgått de förnämsta punkterna i den historiska delen utaf friherre Anckarsvärds politiska trosbekännelse, yttrar den, att det återstående, som innehåller friherrens politiska åsikter, klädda i form af en vederläggning utaf den beryktade skriften om Ministère och opposition i Sverige, utgör ett icke mindre intressant ämne för betraktaren, hvartill det äfven så mycket hellre skall återkomma, som det äger den tillfredsställelsen att i dessa delar med ganska få undantag kunna instämma i friherrens tänkesätt. Denna utlofvade fortsättning kom emellertid aldrig.

Redan innan Anckarsvård samlat sin trosbekännelse, hade Jan Janssons åsikter granskats af en annan broschyrförfattare. Året 1832 hade nämligen i Upsala utkommit: *Jan Janssons åsikter om Ministère och opposition i Sverige, siktade af Anders Andersson*. Under denna signatur dolde sig en af den senare generationens fosforister, Carl von Zeipel.

Hela denna strid om ministère och opposition fick i viss mån sin fortsättning under åren 1834 och 35. Den inleddes af Askelöfs *Tidningsoppositionens beteende efter omröstningarna i Förstärkta Stats-Utskottet: med hvad derutaf kan läras*. Se Sv. Minerva den 7, 10, 14, 17, 24, 31 okt. 1834. (Sedan omtryckt i »Ett och annat ur Sv. Minerva».) Livijn skref i samma anda ett par skämtsamma insändare. Den ena af dessa undertecknad »R—n

af oppositionen» läses den 28 okt. Äfven denna artikel finnes omtryckt i »Ett och annat». Enligt Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon skulle denna artikel vara författad af Fredrik Järta. Såsom skäl för denna uppgift anföres en anteckning af Bernhard von Beskow, gjord på ett försättsblad till ett sammelband i U. B. (enligt muntligt meddelande af Herr Bibliotekarien Bygdén). Denna anteckning har emellertid ej kunnat återfinnas. Troligen har det sammelband, som innehöll exemplaret, för länge sedan slaktats, hvarvid Beskows anteckning gått förlorad. Beskows auktoritet i en dylik fråga är naturligen eljest stor. Han kände Hans Järta och dennes son och var själf lierad med Askelöf och Svenska Minerva. Mina skäl för att tillskrifva Livijn artikeln i fråga äro dels själfva tonen i artikeln, hvilken liknar Livijns manér i andra dylika uppsatser, som med säkerhet hafva honom till författare, dels att bland hans Aforismer (Band V af Livijns mskrpt i K. B.) finnes följande notis: *Bannebref till Argus för det han så illa handterat vår beskedliga opposition af R—n af oppositionen*. Det är knappast troligt, att Livijn skulle lånat denna signatur af Järta, och det är långt naturligare, att de båda vännerna behållit häftet för sig själfva. Något skäl, hvarför de där skulle upptagit den eljest obekante Fr. Järta, finnes däremot knappast.

Den andra af dessa skämtartiklar, *Utdrag af ett bref från Kråkvinkel*, följde den 8 nov.

Fortsättningen på denna strid, som inleddes af Askelöfs ofvannämnda artiklar, utgöres af Livijns artikelserie *Fragment ur ett oafslutadt arbete. Riksdagen år 1834. Rhapsodier*. (Sv. Minerva den 11, 18, 25 nov. och den 5, 12, 16 och 19 dec. 1834. Dessa artiklar äro undertecknade —n —n.)¹

Af Livijn är säkerligen också ett angrepp på Aftonbladet, därför att den icke intog insändare, som i dagens strider vågade yttra sig mot Aftonbladets påståenden: *Om publiciteten i allmänhet och synnerligast sådan den stundom bedrifves af en och annan tidningsredaktör i Stockholm* (Insändt.) Sv. Minerva den 8 nov. 1834; daterad W. d. 1 nov. 1834 och undertecknad A. Att artikeln är af Livijn är troligt både på grund af stilen och innehållet, hvilket

¹ Mot slutet af år 1834 utkom på P. A. Norstedts förlag *Ett och annat ur tidningen Svenska Minerva*. Detta häfte inledes med Askelöfs »Tidningsoppositionens beteende», därefter följer Livijns ofvannämnda skämtartikel af den 28 okt. samt såsom afslutning *Rhapsodierna*.

erbjuder likhet med Livijns utkast i band V N:o 59, där han framhåfver tidningarnas stora uppgift och nytta. Aftonbladet utpekade också Livijn såsom författare i serien »Hvad vill, hvad kan Sv. Minerva?», se särskildt N:o 267 1834, där Aftonbladet direkt svarar på denna artikel: Man vill, att en tidning skall vara ett öppet skräphus, dit hvar och en får vråka in allt. Den opartiskhet, som med skäl kan fordras, går ej längre än att man lemnar plats för upplysningar i afseende på *facta*.

En ny artikel, *Till redactionen af Aftonbladet*, som läses i Svenska Minerva den 2 dec. 1834, är säkerligen också af Livijn, då den rör samma fråga och liksom ofvanstående är undertecknad A. och daterad W. d. 25 nov. Af Livijn är möjligen äfven *Bref till Aftonbladet från dess släkting Truls Trulsson*, (Insändt) Sv. Minerva för den 19 dec. 1834.

Den 12, 14 och 23 januari 1835 finnas så införda *Bref ifrån Författaren af Rhapsodierna öfver Riksdagen 1834. 1 Brefvet. Till Herr Brukspatronen Thor Petré*.¹

Alla dessa angrepp blefvo icke obesvarade utan gáfvo anledning till en häftig kalabalik i tidningarna. Argus innehåller dock icke någonting direkt om Rhapsodierna, fast den vid denna tid är mycket vred på Sv. Minerva. Den 18 febr. 1835 intog den en artikel med anledning därpå, att Minerva bedt att få veta namnen i den tillämnade nya liberala ministären. Argus yttrar: »hemligheten är, att Minerva tillhör maktinnehafvarne för dagen, hvilka helst dessa må vara, och hurudana som helst deras böjelser och principer».

Aftonbladet upptog däremot strax anfallet. Den 6, 7 och 17 nov. samt den 6 dec. lästes där en rad af stora artiklar *Hvad vill, hvad kan Svenska Minerva?* (En fråga i anledning af några artiklar i nämnda tidning under sistlidne oktober månad). Dessa artiklar utgöra svar på Askelöfs Tidningsoppositionens beteende, Livijns skämtartiklar och Rhapsodier.

Den första utaf dessa Aftonbladets artiklar hade ungefär följande innehåll: Det är ingen obekant, att det förstärkta statsutskottet afslagit alla statsutgiftsanslag, hvaröfver riksständen stannat två emot två. Resultatet härleder sig tydligen från de tre ofrälse ständens pluralitet. Afslaget var ett allt för tydligt uttryck för

¹ Se *Clas Livijn*, s. 342. Artikeln för den 12 jan. återfinnes i Band IV. Fortsättningen af första brefvet i Sv. Minerva den 14 och 23 jan. finnas ej i mskrpt. I artikeln för den 23 jan. utlofvas fortsättning, men denna kom aldrig.

den obelåtenhet med administrationen, som alltmer visat sig ibland hela nationen. Aftonbladet har påpekat detta förhållande och angifvit de grundsatser, som de styrande efter dess mening borde söka göra gällande för att återvinna folkets förtroende. Men ett ringa ehuru icke inflytelselöst antal anser regeringarna och deras organer nästan som en särskild människorace, som åger att allena afgöra nationernas öden, ogranskade och opåtalta af de skattdragande kreaturen. Ibland sådana personer finnes hos oss intet offentligt organ, som med mera hånande djärfhet än redaktören af Svenska Minerva anfaller hvarje yttring af den känsla, hvilken under lagarnas skydd i yttrandefriheten söker ett medel att upplysa nationen om, hvad den bör fordra af sin regering. Isynnerhet har nämnda tidning sökt göra de liberala bladens yttranden angående förutnämnda genom anslagsafslagen blottade förhållandena till föremål för en långträdig och krystad satir.

Den 7 november fortsättes anfallet: Då man ser, hur Minerva afhåller sig från att med något allvar ingå i alla större principfrågor, samt att hon väsentligen har till föremål att underhålla splittringen mellan styrelse och folk, nödgas man fråga, hvad vill Svenska Minerva? Detta torde bäst belysas af en del kardinalstrofer ur hennes senaste artiklar. Aftonbladet anför en del dylika utdrag. Dessa äro de föremål, fortsätter den, som »den objudne» och för pluraliteten af den svenska allmänheten »motbjudande» gästen, Svenska Minerva, sedan flera år söker att bespotta. Kan man då ej på goda skäl fråga, hvad vill hon. Vill hon hellre revolution än reform, hellre missnöje än belåtenhet, hellre våld än lugn och säkerhet. Aftonbladet fortsätter den 17 nov. på ungefär följande sätt: Det är en bedröflig företeelse här i landet, att partier aldrig göra hvarandra rättvisa. Därigenom uppstår en gemen ton i all politisk debatt. Synbarast har denna djäfvulska misstänksamhet framträdtt hos den namnkunnige Jan Jansson och hans trognaste bundsförvant. Den har hos dem gått så långt, att man är frestad misstänka verkligheten af själfva misstanken. Jan Janssons Philokteter hafva ännu aldrig gjort sina politiske motståndare den ringaste rättvisa. Den ser hos oppositionen endast låga beräknande motiv. Hvaraf kommer denna ohyggliga ton i debatterna? Hvarför är just i Sverige denna grofhet utmärkande för all politisk debatt. Kanske man kommer sanningen närmast, om man säger: orsaken är att här icke finnas några

partier. Med ett politiskt parti menas egentligen en skola, ett system i politiken, men sådana hafva här föga visat sig. Oppositionen består hufvudsakligen i spridt motstånd och spridda förslag eller åtgärder. Minerva antager denna ton, men henne intresserar det föga, hvilka i Sverige äro *ins* eller *outs*, såsom man uttrycker det i England. Hon söker en gynnsam publik, för öfrigt torde hon vara en stor skålm. Minerva har tagit sitt namn med mycket skäl från den gudinna, hvilken de gamla tillade mycket hufvud men intet hjärta. Hennes motståndare däremot synas att vara drifna af entusiasm, hvaraf hon icke känner sig generad. Hon har vuxit ifrån dylika barnsjukdomar. Fordom var icke hennes royalism så krass som den nu på de sista tiderna begynnadt blifva. Hon lider synbarligen af ett ondt, hvaraf hon fordom icke hade någon kännning, eller *insändare*. I så måtto har hon verkligen blifvit intressantare. Hennes spetsiga och hjärtlöst kvicka framställningar å la Gentz, Blackwood, Genoude och Pilat blifva slutligen enformiga och tröttande, och hon har således icke annat kunnat än vinna genom en hälsosam blandning med vissa höga och högttrafvande insändare, dem den läsande allmänheten genast känner på den glimrande fraseologi, som i tid och otid omstrålar deras stil. Ett af dessa ljus har för Minerva tillverkat en högst rörande och be-
dröflig kria, om Aftonbladets partiskhet, hvarmed menas obenägenhet att införa allt, hvad man behagar insända. Denna klagan har man hört alltsedan en liberal tidning funnits.

Den 6 december 1834 upprepade Aftonbladet ännu en gång patetiskt sin fråga: »Hvad vill, hvad kan Svenska Minerva?» »Vi hafva tåligt men hittills förgäfves afvaktat den tidpunkten, då Svenska Minerva skulle afsluta sina absolutistiska »Rhapsodier» för att icke alltför ofta behöfva uppehålla oss med det för öfrigt ingalunda kinkiga företaget af deras besvarande . . . Emellertid har herr Askelöf vid författandet af sitt gårdagsnummer (som man ser, känner Aftonbladet icke igen Livijn i Rhapsodierna) onekligen varit i sitt esse. Der låter han oss nämligen se . . . följ-
derna af den opposition, som uppenbarat sig vid denna riksdag. Han gifver nämligen först en vink om huru en regering, som märker, att ett »allmänt missnöje stiftas» och underblåses eller ock redan finnes i landet »ofelbart» fattar »misstroende» till sina undersåtar och ej sällan i »våldet» söker ersättning för »den kraft, den förlorar i moraliskt hänseende» eller »om den skyr våldet». likväl »ej kan undgå välja andra utvägar» för att »mota

illasinnade försök» . . Slutligen skildras tillståndet under den konung, som »nödgas emottaga främmande makters biträde för att återställa ordning i landet», och huru »Polens öde är i detta afseende serdeles lärorikt i synnerhet för oss». Dessa råd, af hvilka herr Askelöf förmodligen hämtat det sistnämnda från sitt förtroliga och »vördnadsfulla» umgänge med Hans Exc. Ryske Ministerns hus . . borde väl öfvertyga . . förstärkta statsutskottet . . att taga skeden i vackra hand».

I Aftonbladet för den 11 december 1834 läses en insändare, i hvilken Minerva anklagas för brist på historiskt sinne, och man hånar dess jämförelse mellan Polen och Sverige. Svenska Minerva svarade den följande dagen på denna insändare under rubriken: *Hvarjehanda*. Den 22 december 1834 innehöll Aftonbladet en artikel *Om tvenne af Svenska Minervas Rhapsodier*. »Svenska Minerva, städse trogen sin bestämmelse att söka förvilla opinionen och utså absolutismens förhoppningsfulla sådd, har under de senaste veckornas operationer i denna väg snart sagdt öfverträffat sig sjelf. Sällan såg man en sådan blandning af historiska osanningar, lömska insinuationer och fräcka förespeglingar, som den hon ur sin säck strödde ikring sig den 5:te och 12:te i denna månad». Förstärkta statsutskottets nära förestående votering öfver de extra ordinarie anslagen fordrade också utan tvifvel en extra ordinär ansträngning å Minervas sida. Minerva har i sitt senaste nummer fått upp ögonen för att många af de former, hvaruti hos oss styrelsen rör sig, äro tunga, oformliga och utslitna, att jordbrukarens utskylder äro mångenstädes tryckande, att vår civila lagstiftning är en oformlig stapel af författningar, tillkomna under olika tider och dikterade af olika principer. Och dock rasar Minerva mot den del af pressen, som vågat begagna sin lagliga rätt att yttra sig öfver styrelsens åtgärder och fästa folkets uppmärksamhet på landets ställning. Hvad vill således Minerva? Minerva vill detsamma, som den högre byråkratien, hvars organ hon är. Den vill 1834 samma styrelsegrunder som 1809, den vill en okvald och för den offentliga granskningen tryggad besittning af sina ämbeten och emolumenter, den vill utvidgning af den statslyx som fräter samhället. Den vill ha spaka och medgörliga representanter, statsskuld, ju mer ju bättre, press med kaffe i munnen. Minerva erkänner, att det finns brister i vårt samhällsskick, men det finnes intet reformförslag hon ej sökt nedgöra. Minerva förebrår sina motståndare, att de icke frambragt något positivt. Hon har själf

förhållit sig fullkomligt negativ. Hon är absolutismens och byråkratiens »nej!» till hvarje samhällsförbättring. Efter den hånande fräckhet, hvarmed Minerva vid riksdagens början sökte förlöjliga hvar tanke på representationsreform, har hon nu fått den öfvertygelsen, att ståndsfördelningen öfverlevvat sig själf, men försök icke att komma med något förslag till reform, sådan var aldrig hennes mening.

Under tiden hade »Ett och annat ur Svenska Minerva» utkommit i bokhandeln. Den 13 januari 1835 hälsade Aftonbladet den välkommen uti ett Kaleidoskop: »Denna bok innehåller ett aftryck af Minervas artiklar . . . endast med större stilar, förmodligen till »gubbarnas» tjänst, hvilka det fröjdar i hjärtat men svider i ögonen att läsa deras favoritblad». Det berättas, att ett kotteri af aktningsvärda personer, som icke önska någon opposition i riksdagen, beslutat att såsom ett vedermåle af deras erkänsla förära henne en hedersskänk. Den forna vishetsgudinnan hade som bekant är en egid och för att upptaga denna betydelsefulla idé, men likväl icke rent af imitera densamma, helst det förmodas, att ingen torde med krut eller spjut anfälla den *Svenska Minerva*, lärar det blifvit öfverenskommet att i stället gifva den senare ett starkt och prydligt arbetadt akterpansar, såsom ett för henne mera ändamålsenligt skyddsvapen. »Författaren af Rhapsodierna lärar skola anmodas att skriva det tal, som vid öfverlemnandet kommer att hållas, och hvari man väntar sig få höra flera nya och intressanta reflexioner öfver de »Lurkar», som icke velat gå in på 72:an, banklagsförslaget, juryns afskaffande m. m.» Den 29 jan. samt 18 och 19 febr. följde en lång och dråpande artikel mot boken: »En blick på ett slags bok kallad: Ett och annat ur tidningen Svenska Minerva, hvilken nyligen är af trycket utkommen och till 1 Rdr bko säljes i alla boklådor».

Vid denna tid hade Aftonbladet således kommit underfund med att författaren till Rhapsodierna var en annan person än Askelöf. Den 14 januari hade Aftonbladet åter en lång artikel, i hvilken det heter: »Svenska Minerva, hvilken liksom äldre fruntimmer i allmänhet funnit sig på gamla dagar behöfva en person af det andra könet att reda hennes affärer d. v. s. politiken, tyckes just ha funnit sin man i Författaren till Rhapsodierna. Det är bekant, att hon själf är behäftad med en viss känslofullhet, som mycket pryder en dam af hennes stånd, men denna känslofullhet orsakar äfven, att hon lätt får vapörer, när hon allvarsamt före-

hålles det lättfärdiga uppförande, som så litet passar för hennes ålder. Vid sådana tillfällen är det godt att hafva en vän i nöden, sådan som Författaren till Rhapsodierna, hvilken är försedd med tillräcklig portion oblyghet, för att icke generas af de regler, som annars tillhöra hvad man kallar sällskapston, och för hvilken det är tillräckligt, att någon påpekas som liberal för att genast rusa på honom med samma genuina kraftfullhet, som för längre tid sedan de Engelske Matroserna när de för en shilling sterling angrepo den på Londons gator förbigående främlingen för att boxas».

Ett sådant prof af den famösa rapsodistens bardalekar började ånyo i måndagsnumret af Minerva emot Herr Thore Petré. En skenbar anledning utgör herr Petrés anmärkning, att Svenska Minerva, oaktadt sina många attacker på rikets ständer, ej blifvit föremål för indragningsmakten, som däremot tvenne gånger under denna riksdag drabbat en annan tidning för allmänna reflexioner.

Aftonbladet lofvade återkomma till ämnet. Hvad som nu i början ådrog sig uppmärksamhet, var den fägnad, med hvilken Minervakompaniet yttrade den tanken, att herr Petré och hans vänner uti Minervas redaktion skulle se »den lifslevvande djefvulen». Jämförelsen var verkligen icke ogalen, endast med den rättelse, att Minerva fast mer liknar, icke hin håle, men hans mormor, som påstås hafva varit än mera vederstygglig.

Närmaste anledningen till denna Aftonbladets sista artikel var en händelse, hvilken tilldragit sig i borgareståndet den 22 december 1834. Den framstående oppositionstalaren, Tore Petré, hade då utlåtit sig på sätt, som i Aftonbladets artikel antydes. Svenska Minerva säger i sitt nummer för den 30 december *Några ord till slut*, att den ärnat yttra sig om detta veterligen första exempel af en polemik med ståndsprotokoller emot tidningsartiklar, men fick då från författaren af de bekanta Rhapsodierna en artikel, som skulle införas kort därpå. I Svenska Minerva för den 12, 14 och 23 januari 1835 finnas också införda *Bref ifrån författaren af Rhapsodierna öfver Riksdagen 1834. Första brefvet: Till Herr Brukspatronen Thor Petré*, och i dessa bref svarar Livijn på de anfall, som Petré hade gjort i riksdagen emot dagbladsskrifvarna och icke minst emot Livijns Rhapsodier.

Jag har utförligen dröjt vid denna strid emellan Aftonbladet och Svenska Minerva, då den obestriddigen utgör en utaf de intressantaste episoderna i den långvariga fejden mellan dessa båda motståndare. Den öfriga pressen innehåller däremot föga af in-

tresse angående dessa saker. I Dagligt Allehanda läsas tre artiklar emot Rhapsodierna (den 13 november, 8 och 18 december 1834).¹ Men ingen af dessa artiklar innehåller något i sak kvickt eller betydelsefullt utan går närmast i Aftonbladets fotspår.

Slutligen må följande tillägg här göras till Livijns artiklar i fångvård² (Jmfr *Clas Livijn*, sid. 348 ff.).

Trots den skärpa, hvarmed Livijn gång på gång angrep Aftonbladet, uttalade sig denna tidning vid flera tillfällen med ganska stor sympati om honom. Så t. ex. yttrade tidningen (den 17 mars 1835), när Livijn skulle utnämnas till generaldirektör för fängelserna: »Det kända embetsmannanit och den arbetsförmåga Hr Livijn ådagalagt under sin mångåriga förvaltning af den civila domareplatsen i Krigs-Hof-Rätten . . bör gifva allt hopp om en lycklig reform i organisationen af korrektionsanstalterna, hvilka hittills visat en så föga tillfredsställande inflytelse på fångarnes moralitet» . .

Livijns *Reflexioner om antalet af brottslingar* o. s. v. i Statstidningen 1836 (Jmfr *Clas Livijn*, s. 354) kritiserades i en lång följd af artiklar i Aftonbladet (1836 den 11, 12, 13, 15 aug., den 16 sept., den 28 okt., den 2 och 5 dec.). Uppsatsen, yttrade Aftonbladet, är affattad i en strängt aristokratisk anda men innehåller ett bestämdt och skarpt uttaladt klander mot hela det system, som vår regering i senare tider följt. Man stannar i förbindelse hos Statstidningens redaktion, därför att den intagit denna uppsats. Därigenom är uttryckligen erkänt, att en tilltagande fattigdom och demoralisation bland den arbetande massan af folket existerar. Vidare är därigenom indirekt medgifvet, att korrektionssystemet endast bidragit att öka, ej att minska demoralisationen. En annan fråga är, om författaren träffat de rätta orsakerna till det onda. Förf. hör synbarligen till den historiska skolan. Aftonbladet tillbakavisar särskildt påståendet, att den växande industrialismen på något sätt skulle vara orsak till den växande fattigdomen och ökningen af brottens antal. Aftonbladet frågar, hvad Livijn menar med »tidehvarfvets allmänna karaktär» i motsats till »individernas särskilda lynne». Denna indelning saknar all logik. Afton-

¹ Jmfr Sv. Minerva för den 19 dec. *Hvarjehanda*, som utgör svar på sistnämnda artikel i Dagl. Allehanda, samt 26 jan. 1835 notis om Petré och angreppet på Rhapsodierna.

² Endast tre fångvårdsberättelser äro utförda af Livijn och under hans öfverinseende, nämligen berättelsen för 1835 (aflämnad den 29 okt. 1836), 1837 (aflämnad den 27 juli 1839), 1840 (aflämnad den 29 okt. 1842).

bladet satiriserar öfver författarens rädsla för forskningen, som trädt i den fromma trons ställe, och finner hans begrepp om stat och samhälle fattigt och inskränkt. Tidningen opponerar sig mot hans framställning om hemmansklyfningen. Författaren tyckes betrakta människosläktet ur den vanliga populationsåsikten: flera få icke komma till världen än som bekvämligen kunna födas på en viss jordsträcka. Men sedan länder och verldsdelar blifvit så nära förenade och jorden så att säga blifvit allas gemensamma egendom, är det ingalunda ett olösligt problem, att ett land kan nära och underhålla mångfaldigt flera innebyggare än fordom. Aftonbladet instämmer däremot med författaren i att vår brottmålslagstiftning är ofullkomlig. Allt straff bör utgå på förbättring. Mycket erkännande skänker den åt Livijns mänskliga åsikt om de försvarslöse och väntar sig, då dessa artiklar äro skrifna af chefen för fångvården, en genomgripande förbättring af korrektionsinrättningarnas styrelse för framtiden. Den 28 oktober yttrade Aftonbladet om Livijns artikel: »Dessa reflexioner ådagalägga ett berömvärdt bemödande, att härleda en mängd af nuvarande fenomen ur olikheten mellan den gamla och den nya tidens sociala karaktär. Vål visa de, att författarens portée i denna del af frågan, som bestämmer sjelfva riktningen af hans åsigter icke sträcker sig utöfver omfånget af den statsekonomiska polemik, som redan för 20 år sedan fördes emellan Malthus och dess vedersakare i England emellan den gamla prohibitionen och liberalismen, i hvilken sfer han rör sig med samma läror som man städse funnit repeterade i Quaterly Review eller Blackwoods Magazin utan att synbart hafva följt med de undersökningar, som den nyare tidens tänkare och publicister egnat åt detta ämne. Det oaktadt måste det medgifvas, att han åt den praktiska nödvändigheten och sakernas tvång offrat någon del af de strängt inskränkande grundsatser och fördomar, hvartill en fullkomlig konsekvens af de med förkärlek omfattade teoretiska satserna skulle leda.» Därefter följer ett sammandrag af Livijns artiklar i Statstidningen.

Här må ytterligare anföras en del artiklar i Aftonbladet angående fångvårdsangelägenheter.

Den 29 april, den 4, 14 och 16 maj 1839 recenseras på ett mycket afvisande sätt statsrådet grefve Löwenhielms skrift *Om communalstyrelsen och penitentiärsystemet*, som allmänt kallades »prygelboken». Särskildt angripes förslaget om sockenstyrelsers bildande. Hvarje socken skulle ha sin *sockenprofoss*,

alltså plötsligen 2,400 sockenprofosser i Sverige, hvilkas skyldighet det skulle vara att uppleta bland tjänstehjon och arbetare de som gjort sig skyldiga till fylleri, snatteri, lättja och andra fel. Dessa skulle bestraffas första gången med varning, andra gången med prygel. Detta förslag skulle förvandla hela Sverige till ett korrektionshus.

Den 9 mars 1839 angrep Aftonbladet den *Allmänna fattigvårdskomitén*, af hvilken Livijn var en medlem. Livijn hade uppgjort ett förslag till arbetsplan, enligt hvilken komitéens arbete skulle försiggå på sex olika afdelningar. Denna plan citeras af Aftonbladet med det korta tillägget, att komitéen ej fann sig behöfva detta förslag.

Den 16, 21 och 23 okt. 1839 redogöres för *Fattigvårdskomiténs betänkande*; särskildt angripes kontraktsprosten Åstrands reservation, i hvilken Livijn jämte flera andra hade instämt, angående folkbildningens ordnande. Reservanterna hade funnit, att komitéen satte folkbildningens minimum för högt. Hvarje barn skulle kunna läsa innantill och kunna Luthers lilla katekes utantill samt känna bibliska historien; gossebarnen skulle dessutom kunna skriva och räkna samt känna första grunderna af geografin samt fäderneslandets historia. Reservanterna ansågo, att barnen blott behöfde kunna läsa försvarligt innantill samt Luthers lilla katekes utantill. Komiterades förslag skulle leda till fattigvårdens synnerliga betungande, emedan många föräldrar, som saknade kunskap att meddela sina barn det af komiteen fordrade minimum, äfven saknade medel att bekosta deras skolgång.

Den 20, 23 och 27 nov. 1839 läsas i Aftonbladet tre artiklar *Om laga försvar*, i hvilka tidningen pläderar för samma åsikt som Livijn, att försvarslöshetssystemet skulle borttagas. Fattigvårdskomiteen ville emellertid bibehålla systemet, därför att det skyddade mot kränkning af lugnet och eganderätten.

Den 3, 6, 16, 17, 25 juni 1840 talar Aftonbladet för folkupplysningen och angriper kontraktsprosten Åstrands ofvannämnda reservation. Dessa artiklar återfinnas under titeln: *Om folkupplysningen i Sverige*. Den 19 juni dementeras i en notis en uppgift, som förekommit i Svenska Biet, att L. Almqvist skulle vara författare af dessa artiklar i Aftonbladet.

1843 den 11 och 12 jan. refereras fångvårdsstyrelsens utlåtande angående klagomålen öfver de nya arbetskompaniernas för-

läggande till Carlsborg. Den 6 mars refereras Sv. Biets angrepp på Livijn i denna fråga.

Angående striden om fängelsebyggnaderna (Jmfr *Clas Livijn*, s. 358 ff.) se äfven Sv. Minerva den 20 april 1843: *Första akten af efterspelet till fängelsebyggandet* (Angående platsen för fängelset i Linköping). Den 25 april svarar major Hjelm.

Den 12 och 13 sept. 1843 göres utdrag ur major Hjelms berättelse om fängelsebyggnaderna i England, Frankrike och Tyskland.

Slutligen anföres här en serie notiser och artiklar i Svenska Minerva, som angå fångvården och Livijn.

När Livijn utnämndes till generaldirektör, var han helt nyligen utsedd till ledamot i en komité, som fått i uppdrag att utarbeta en författningssamling rörande indelningsverket. På grund af sin nya post saknade han emellertid tid att därmed taga befattning och afsade sig ledamotskapet i komitén. Till hans efterträdare utsågs krigsrådet Forsberg. Denna utnämning kritiserades af Dagligt Allehanda och Aftonbladet, och den förra tidningen yttrade uttryckligen, att den ansåge, att Livijn skulle varit mera passande för detta uppdrag. Sv. Minerva bemötte emellertid den 28 sept. 1837 i en artikel, som troligen är inspirerad af Livijn, denna uppfattning och förklarade, att Livijn själf afsagt sig uppdraget.

Senare tyckes emellertid ett spändt förhållande hafva uppstått mellan Livijn och Forsberg, hvilken sammanställles med von Koch. I Sv. Minerva förekommer den 29 nov. 1842 en artikel *Balsam på Aarons hufvud*. Den angriper en skrifvelse, som utgått från Landtförsvarsdepartementet rörande tillsynen af uppbördscautionerna. Det antydes, att expeditionschefen (= Forsberg) författat denna skrifvelse. Artikeln slutar med denna fråga »till vår beskedlige krigsminister» (i anslutning till en fransk anekdot): »Un homme comme Vous, comment peut-il se donner à un si misérable scribe?» Härpå svarade Forsberg i Sv. Minerva den 3 dec. 1842 (*Till redaktionen af Sv. Minerva*): »En annan tidning har framställt såsom en förmodad anledning till Minervas mig numera bevisade obenägenhet, att jag på min Expeditions Chefsplats skulle stå i vägen för en äldre kamrat, som till Minervas Redaktör befunne sig i ett intimt vänskapligt förhållande. Jag begagnar detta tillfälle att tillbakavisa en sådan förmodan, den jag icke ett ögonblick delat. Denna af mig aktade Embetsman har aldrig bevisat mig annat än vänskap».

Den 6 dec. 1842 läses en replik på denna artikel i Sv. Minerva (*Ett novum emergens uti tvisten med Hr. Exp. Chefen Forsberg*). Denne svarade den 10 dec. (*Till Redaktionen af Sv. Minerva*). Tidningen tillade en kommentar. Se vidare i denna sak Sv. Minerva den 13, 15, 17 och 22 dec. 1842 (*Sv. Minervas betänkande om Carl David Forsberg*) samt *Hvarjehanda* den 14 jan. 1843. Alla dessa artiklar äro naturligen inspirerade af Livijn, som saken gällde. Troligen af honom själf att döma efter stilen är artikeln den 18 maj 1843 *Till Herr Krigsrådet och Riddaren Carl David Forsberg. En epistel om de menskliga tingens förgänglighet* med motto: *You are one of the people call'd Ex's at present. Th. Moore pol. sat.* »Tit. har då, efter en kort respit, följt sin värde Embetskamrat, Talaren på Barnängen, i spåren och nedstigit ifrån sin åras höjd. Ordningen fordrar, att jag, som en smula sysselsatt mig med Tit:i berömmelse, icke underlåter att uppvakta med en sorgebetygelse öfver denna visserligen förutsedda, men dock alltid bedröfliga händelse . . . Igenom Tit:i fall har händt att af det intressanta klöfverbladet: von Kock, Forsberg och Brandel numera blott det sistnämnda lilla löfvet sitter kvar på den gemensamma bladstjelken» . . . Artikeln är undertecknad: »Minerva».

Till striden om kronoarbeitskompanierna (*Clas Livijn*, s. 360) höra äfven följande artiklar i Sv. Minerva: den 21 aug. 1841 *Ingifna förslag af Fångvårdsstyrelsen*; den 31 dec. 1842 (angående ryktet om kompaniernas förläggande till Carlsborgs fästning); den 7, 9, 14 febr. 1843 *Tredje mans betänkligheter*; den 23 mars 1843 *Påminnelse*, polemik mot Aftonbladet, som aftryckt insändaren i Sv. Biet, men ej svarat på »Tredje mans betänkligheter» (Se *Clas Livijn*, s. 360 not). Minerva konstaterar med förvåning den harmoni, som råder mellan Aftonbladet och Sv. Biet, när det gäller fångvårdsangelägenheter. Se vidare Sv. Minerva den 30 mars och den 15 april 1843.

Den 2 juli 1844 relaterade Sv. Minerva (*Hvarjehanda*) ett rykte, som förra fredagen stått att läsa i Aftonbladet af det innehållet, att Livijn årnade taga afsked från fångvårdsstyrelsen och att till hans efterträdare vore utsedd major Hjelm. Minerva dementerade ryktet.

Af Livijn äro troligen också följande artiklar i Sv. Minerva: den 30 juli och den 2 aug. 1833 en fångvårdsartikel med anledning af landshöfdingens i Ellsborgs län betänkande till rege-

ringen; den 27 april 1839 en recension af C. A. Löwenhielms bok »Om communalstyrelsen och penitentiärsystemet»; den 9 febr. 1841 *Notenius Puff* mot Dagl. Allehanda. Livijn hade begärt tjänstledighet från generaldirektörskapet och till hans vikarie hade föreslagits hr Barholtz. Dagl. Allehanda sökte i stället att »puffa» för lagman Rhodin. I en följande artikel, *En insändares tankar uti den Rhodinska saken*, 11 febr. 1841 skämtas med Rhodin såsom suppleant för Rikets ständers justitieombudsman.

Af Livijn är möjligen äfven *Utdrag af ett bref ifrån en gammal domare på landet till hans vän i Stockholm ***** den 27 jan. 1841 (Sv. Minerva den 25 febr. 1841). Artikeln är märkt ♂. Artikeln utgör ett angrepp på den lagstiftande riksdagens brist på lagkunskap och opponerar mot lika arfsrätt mellan bror och syster, hvilken skulle utarma bondeståndet. Både idéerna och stilen erinra om Livijns manér.

Den 13 nov. 1838 innehåller Sv. Minerva en replik på ett angrepp i Statstidningen den 27 okt. på Fångvårdsstyrelsens uppgift om rikets fångantal, som säges icke stämma med uppgiften i Justitiestatsministerns berättelse (*Huruledes Statstidningen erinrar*). Se äfven samma tidning för den 17 nov. *Andra luftsprång*, en artikel i samma ämne.

Därmed har jag redogjort för alla de olika artiklar, som af en eller annan anledning med större eller mindre sannolikhet kunna tillskrifvas Livijn. Att den lista, som här meddelats, också är fullständig, låter naturligen icke med bestämdhet säga sig, men sannolikheten talar för att den kommer detta mål ganska nära. Antalet af dessa artiklar är icke ringa, och Livijn var sysselsatt äfven med annat än att skriva tidningsartiklar. Vi hafva utgått från Livijns egna manuskripter eller andra liknande fasta hållpunkter. Den samtida tidningslitteraturen, i hvilken af ett eller annat skäl Livijn kunde tänkas hafva medarbetat, har kritiskt genom sökts. På detta sätt ha först och främst åtskilliga af Livijns i manuskript bevarade utkast kunnat identifieras. Att icke alla dessa utkast återfunnits är endast, hvad man kunde vänta, på grund af kännedom om andra sidor af hans författarverksamhet, som utvisar, att många af hans planer aldrig utfördes. Med ledning af hans återfunna artiklar hafva därefter åtskilliga andra spårats, hvilka kunnat tillskrifvas honom på grund af deras innehåll eller form eller andra yttre omständigheter. Men naturligen återstår alltid möjligheten, att särskildt Svenska Minerva kan dölja ytterligare en eller annan

artikel af honom. En undersökning af denna art har nämligen många svårigheter att kämpa emot. En af dessa utgör det medarbetarskap, hvilket ofta förekommer i denna form af litterär verksamhet. Ofvan har relaterats exempel på ett dylikt samarbete mellan Askelöf och Livijn, och säkerligen har detta oftare varit fallet, fast det alltid måste betraktas som en lycklig tillfällighet, om man kommer det på spåret. Under alla förhållanden torde här meddelade artiklar mer än tillräckligt uppvisa de karaktärsdrag, som utmärkte Livijns medarbetarskap i sin samtids tidningspress.

**ZUR GESCHICHTE
DER GERMANISCHEN N-DEKLINATION**

VON

ELIAS WESSÉN

**UPPSALA 1914
AKADEMISCHE BUCHDRUCKEREI
EDV. BERLING.**

Es ist mir eine liebe Pflicht, meinen verehrten Lehrern, den Herren Professoren A. NOREEN und O. VON FRIESEN, für das wohlwollende Interesse, das sie mir während meiner ganzen Studienzeit erwiesen haben, meinen tief gefühlten Dank auszusprechen. Dem letzteren schulde ich ausserdem die Anregung zu dieser Untersuchung; auch während der ganzen Arbeit hat er mich in gütigster Weise mit Rat und Tat unterstützt.

Meinem Freunde, dem Lektor an der hiesigen Universität, Herrn Dr. H. SPERBER verdanke ich manche wertvolle Belehrung hinsichtlich des deutschen Ausdrucks und verschiedener philologischer Fragen. Für unschätzbaren Beistand bei der Arbeit bin ich desgleichen meinem Freunde, Herrn Oberbibliothekar Dr. A. NELSON zu dem grössten Dank verpflichtet.

Uppsala, im Mai 1914.

Elias Wessén.

Einleitung.

Die reiche und vielseitige Entwicklung der sogenannten schwachen Deklination bildet bekanntlich eine der auffälligsten Eigentümlichkeiten der germanischen Sprachen. Das Stammformans *-en-*, das schon in der Zeit der indogermanischen Urgemeinschaft bei der Bildung von Wörtern, die entweder Lebewesen oder Körperteile bezeichneten, eine starke Tendenz zur Produktivität erreicht hatte, wird nachmals in den germanischen Sprachen in grossem Umfange auch für andere Zwecke verwendbar. Es erhält eine ganze Reihe von bedeutsamen Aufgaben, welche zusammen in der nominalen Wortbildung gänzlich durchgreifend und neuschaffend wirken und hat somit der morphologischen Gestalt des ganzen Flexions-systemes in stark hervortretender Weise ein charakteristisches Gepräge aufgedrückt. Das Germanische hat sich dadurch hinsichtlich der nominalen Wortbildung und Wortbiegung weit entfernt von dem Zustande, der einmal in der Ursprache vorlag.

Schon aus dem Angedeuteten dürfte hervorgehen, dass es der germanischen Sprachwissenschaft angelegen sein muss, diese Entwicklung genauer zu verfolgen, um über die Entstehung und weitere Ausbreitung der einzelnen einschlägigen Bildungstypen wenigstens die bedeutsamen Hauptzüge ermitteln zu können. Es soll geprüft werden, welches das ursprüngliche Verbreitungsgebiet des Formans gewesen ist, um darüber Gewissheit zu erlangen, wie in der Sonderentwicklung des Germanischen und seiner Einzeldialekte die Verschiebungen und das stufenweise Anwachsen der Wortklasse stattgefunden haben. Uns tritt hier eine Reihe von interessanten Problemen entgegen, die völlig oder jedenfalls hauptsächlich der germanischen Sprachgeschichte angehören. Wie die Erscheinungen auf dem Gebiete der Wortbildung überhaupt, sind sie jedoch bisher nur in sehr geringem Grade ein Gegenstand der Aufmerksamkeit der Gelehrten gewesen. Das schwache Adjektivum hat HERMANN OSTHOFF einer sorgfältigen Behandlung unterzogen, in seiner grundlegenden Abhandlung »Zur Geschichte des schwachen deutschen

Adjectivums» (1876). In den letzten Jahrzehnten sind aber hiehergehörige Fragen nur sehr spärlich erörtert worden; einzelne kleinere, zum Teil sehr wertvolle Beiträge sind zwar von Zeit zu Zeit gegeben worden, aber irgendwelche eingehende und umfassende Untersuchungen auf diesem Gebiete haben wir kaum zu verzeichnen. Mittlerweile ist aber einerseits unsere Kenntnis der Wortbildungsvorgänge der idg. Ursprache um ein erhebliches Stück vorwärts gekommen, andererseits der lautliche und formale Tatbestand der litterarisch bekannten Einzelsprachen durch die rastlose Arbeit zahlreicher Grammatiker und Lexicographen gründlicher durchgearbeitet worden. Dem Verständnis der dazwischenliegenden Entwicklung, dem Erfassen der wortbildenden Kräfte, die in der gemeingermanischen Epoche gewirkt haben, sind dadurch neue Möglichkeiten und ein festerer Boden geschaffen worden.

Im Folgenden wird uns eine der hiehergehörigen Fragen beschäftigen. Es soll ein Versuch gemacht werden, die Entstehungsgeschichte einer bedeutenden Gruppe von n-Stämmen darzulegen, welche sich zunächst als zu starken Verben gehörend darstellen, aber nicht die tätige Person bezeichnen (*Nomina agentis*), sondern entweder den Tätigkeitbegriff selbst (*Nomina actionis*) oder das durch die Handlung Bewirkte oder Hervorgebrachte (*Nomina acti*). Bevor wir uns aber auf die Prüfung des vorliegenden Materials einlassen, wollen wir als einleitende Orientierung eine kurzgefasste Übersicht der verschiedenen Bedeutungsgruppen, die wir bereits bei einer flüchtigen Musterung des Stoffes unter den n-Stämmen unterscheiden können, mitteilen.

1. *Bezeichnungen für Körperteile.*

Von der idg. Zeit her war das n-Suffix in dieser Funktion produktiv, sowohl mit männlichem als namentlich mit sächlichem Geschlecht. Dieses ist auch in den germanischen Sprachen bei einer Anzahl von alten und verbreiteten Wörtern der Fall, aber bei den vielen hinzugekommenen ist das maskuline Genus das bei weitem vorwiegende. Auch feminines findet sich nicht selten.

- g. *augo* 'Auge', *auso* 'Ohr', *hairto* 'Herz'; ahd. *wanga* (awn. *vange*, m.) 'Wange'; awn. *lungo* (Pl.) 'Lunge', *eista* 'Hode', *nýra* (aschw. *niüre*, m., ahd. *niuro*, m.) 'Niere', *flagbrióska* 'Knorpel am Ende des Brustbeines' u. a.
 g. *lofa* 'flache Hand'; ahd. *dūmo* 'Daumen', *mago* 'Magen', *baccho* 'Backe'; awn. *hiarse* 'Scheitel', *hreife* 'Handgelenk', *makke* 'Widerist' u. a.

g. *tuggo* 'Zunge', *wairilo* 'Lippe'; ahd. *galla* 'Galle', *zēha* 'Zehe';
awn. *haka* 'Kinn', *bringa* 'Brust', *trióna* 'Schnauze' u. a.

BRUGMANN Grundr.² 2,1 S. 297, 307, 606, KLUGE Stammb.²
§ 78, TORP Gno. ordavl. § 16, 17.

Die Hauptmasse der germanischen Bildungen lässt sich vielleicht am besten zunächst in zwei grosse Gruppen verteilen, je nachdem sie sich als zu nominalen oder verbalen Stammwörtern gehörend charakterisieren. Bei jeder dieser Hauptklassen können wir nun mehrere verschiedene Bedeutungsgruppen unterscheiden.

A. Denominative Bildungen.

2. Bezeichnungen für Lebewesen.

g. *guma*, lat. *homo* (alat. *hemo*): **ǵd̥hēm-* 'Erde', ai. *kṣās*, *kṣām*, gr.
χθών, aksl. *zem-lja*;
awn. *land-reke*, ai. *rājan*: ai. *rāj*, lat. *rēg-* (N. sg. *rēx*), ir. *rí*;
g. *spilla* 'Verkündiger', ahd. *wārspello* 'Prophet', awn. *spialle*
'Freund': g. *spill* 'Sage, Fabel', ahd. *spel* 'Erzählung';
awn. *rúne* 'Freund': g. *runa* 'Geheimnis';
g. *staua* 'Richter': g. *staua*, f. 'Gericht';
g. *waurstwa* 'Arbeiter': g. *waurstw* 'Arbeit';
awn. *stióre*, ahd. *stiuro* 'Steuermann': ahd. *stiura* 'Steuer';
awn. *arfe* 'Erbe': g. *arbi*, n., awn. *arfr*, m., aschw. *arf*, n. 'Erb-
schaft';
awn. *kaupe* 'Käufer': *kaup* 'Kauf'; *fete* 'Renner, Ross': *fet* 'Schritt'
u. s. w.

Besonders oft in sogenannten mutierten Zusammensetzungen:

g. *garazná*, awn. *granne* 'Nachbar': g. *rāzn*, awn. *rann* 'Haus';
g. *gahlaiba* 'Genosse': *hlaifs* 'Brot';
g. *usliþa* 'der Gichtbrüchige': *liþus* 'Glieder';
g. *andaneipa* 'Gegner': *neip* 'Hass';
ahd. *hundhoubito* 'cynocephalus', awn. *hesthofpe*, *hrishofpe* (Zu-
namen), *Suarthofpe* (Personenname): ahd. *houbit*, awn.
hofop 'Haupt';
awn. *Hrimfaxe* 'equus noctis (jubam pruina adsperus)': *fax* 'Mähne'
u. a.

BRUGMANN Grundr.² 2,1 S. 304, OSTHOFF Forsch. 2,109 f.,
KLUGE Stammb.² § 16, WILMANNS Gram.² 2,200 f., SÜTTERLIN Nom.
ag. S. 61 f., HELLQUIST Ark. 7,60 f., TORP Gno. ordavl. S. 30.

3. Die denominative Wortbildungsfähigkeit des Suffixes war indessen ursprünglich keineswegs auf Lebewesen beschränkt. Für den Begriff des persönlichen und überhaupt des lebendigen Wesens scheint es der Ursprache an gesonderten formantischen Ausdrücken gefehlt zu haben. — Sekundär gebildete Wörter, welche *sächliche Konkreta* bezeichnen, die in verschiedenartiger begrifflicher Beziehung zu den durch die Grundwörter bezeichneten Gegenständen stehen, erscheinen auch in ziemlicher Menge in den germanischen Sprachen.

g. *garda* 'Viehhof', ahd. *garto* 'Garten': g. *gards* 'Haus';
 awn. *tafla* 'Stein im Brettspiel': *tafl* 'Brettspiel';
 awn. *skióla* 'Eimer': *skiól* 'Schutz, Versteck, Schuppen';
 awn. *borþe* 'Vorhang, Umhang, Teppich', ahd. *borto* 'Borte': awn.
borþ 'Brett, Tisch, Rand, Bord', ahd. *bort* 'Rand. Bord';
 ahd. *louba*, schw. f. 'umbraculum' (nhd. *Laube*): *loub* 'folium' u. a.

Besonders treten Namen für Konkreta, die von der äusseren Form des durch das Grundwort bezeichneten Gegenstandes sind, als eine Gruppe hervor:

awn. *geire*, ahd. *gēro* 'keilförmiges Stück Land oder Zeug': awn.
geirr. ahd. *gēr* 'Speer';
 awn. *munne*, ae. *mūða* 'Mündung': awn. *muþr*. ae. *mūd* 'Mund';
 awn. *hofþe* 'hervorspringender Felsen': *hofoþ* 'Haupt' u. a.

Oft ist zwischen Grundwort und Ableitung keine wesentliche Bedeutungsdivergenz bemerkbar:

g. *daurons*, f. pl. '(zweiflügeliges) Tor, Tür': *daur*, n. '(einflügeliges) Tor';
 awn. *andre*: *ondorr* 'Schneeschuh'; *holme*: *holmr* 'kleine Insel';
 awn. *smátta* 'schmaler Gang, enge Gasse': *hofoþ-smótt* 'Halsöffnung eines Kleidstückes' u. s. w.

Bei determinativen Nominalkompositionen tritt nicht selten schwache Form des letzten Gliedes auf z. B.

g. *mannleika* 'Bild' ae. *manlica* 'Statue, Götzenbild': g. *leik* 'Körper, Leib';
 awn. *giald-dage* 'Zahlungsfrist', ahd. *fir-tago* 'Feiertag', *stua-tako* 'Gerichtstag', *suona-tago* 'Tag des Urteils': awn. *dagr*, ahd. *tag* 'Tag';
 awn. *líkame*, ahd. *lihhamo*, as. *líkhamo*, ae. *lichama* 'Leib, Körper', as. *gūdhamo* 'Kampfkleid' u. a.: awn. *hamr* 'Hülle, Haut, äussere Gestalt', ae. *ham* 'camisa';
 awn. *ráp-stafe* 'Aufenthaltort, Wohnsitz': *stafr* 'Stab, Stock, Stütze'.

BRUGMANN Grundr.² 2,1 S. 304, KLUGE Stammb.² § 79, WILMANNS Gram.² 2,208, TORP Gno. ordavl. S. 31, 32, KLUGE Urgerm.² S. 231.

4. In einem besonderen Falle hat sich nun ausserdem diese Funktion des Suffixes bis in die germanische Zeit lebendig erhalten, ja sogar in weitester Ausdehnung Neubildungen geschaffen. Zu *adjektivischen Stämmen* können durch Suffigierung von *-en-* substantivische Wörter gebildet werden, die *konkrete Gegenstände beliebiger Art* bezeichnen, nicht bloss Lebewesen. Beispiele:

g. *weiha* 'Priester': *weihs* 'heilig', *liuta* 'Heuchler': *liuts* 'heuchlerisch', *blinda* 'blinder Mann': *blinds* 'blind', *unhulpa* 'Unhold, Teufel': *hulps* 'hold';

aschw. *Biæri*, awn. (*biorn~*) *bera*, f., ahd. *bero*, ae. *bera* 'Bär', eigentl. 'der Braune': lit. *beras* 'braun';

awn. *rauþe*, m. 'Sumpferz', *rauþa*, f. 'Blut; Eidotter', aschw. *rødhe* 'Eidotter': awn. *rauþr* 'rot';

aschw. *stensøta* 'Tüpfelfarn, Polypodium vulgare', *baggsøta* 'Enzian, Gentiana purpurea' (nno. *søta*): *søtr* 'süss';

awn. *hola* 'Hohlraum; Vertiefung', aschw. *hola*: awn. *holr* 'hohl';

nno. *kvite* 'Eiweiss; das Weisse im Auge', *bly-kvite* 'Bleiweiss': *kvit*, awn. *huítr* 'weiss';

nno. *bratta* 'steiler Abhang': *bratt* 'steil', awn. *brattr*.

Weitere Beispiele bei HELLIQUIST Ark. 7,9 f.

5. In dieser Funktion ist das Suffix derart produktiv gewesen, dass es sogar ein regelmässiges flexivisches Mittel zur Substantivierung von Adjektiven geworden ist. Durch Verbindung mit dem Demonstrativpronomen als Zeichen der Bestimmtheit und durch attributive Verwendung sind aber die so geschaffenen Bildungen allmählich wieder in die Kategorie der Adjektiva zurückgekehrt. Die Ausbildung der neuen, sogenannten schwachen Form des Adjektivums mit ihrer besonderen syntaktischen Funktion hat sich in vorliterarischer Zeit endgültig vollzogen; die älteren Entwicklungsstufen können wir nur in kümmerlichen Resten nachweisen.

OSTHOFF Forsch. 2, BRUGMANN Grundr.² 2,1 S. 307, DELBRÜCK Grundr. 3,1 S. 426 f., IF. 26, 187 f., HIRT Akzent S. 135 f.

6. Aber auch nach einer anderen Seite hin ist aus dem denominativen Typus eine neue Aufgabe des Formans hervorge-

gangen. Durch einen Prozess, dessen Ausgangspunkte und Verlauf nicht genügend aufgeklärt sind, hat sich eine Form des Suffixes, nämlich *-ōn-*, bei Lebewesennamen mit dem Begriffe des weiblichen Geschlechts verbunden; infolge der divergierenden Tendenzen gegensätzlicher Begriffe müssen nun alle Wörter mit natürlichem männlichem Geschlecht innerhalb der *n*-Stammdeklinations zu dem Flexionstypus *guma gumins* vereinigt werden. In der lebenskräftigen Kategorie des schwachen Adjektivums ist der so entstandene Gegensatz scharf ausgesprägt worden. Eine Differenzierung nach grammatischem Geschlecht ist sodann auf morphologischer Grundlage auch betreffs der insexuellen Wörter durchgeführt worden. Der Verteilung auf zwei gleichlaufende Paradigmen mit verschiedenartiger Stammbildung, die wahrscheinlich schon seit uralter Zeit bestand, ist also auf germanischem Boden ein neuer und eigenartiger Sinn untergelegt worden.¹ Die *ōn*- Deklination ist, unter Beseitigung älterer Bildungsweisen, das wichtigste Mittel der alten germanischen Sprachen für die *Bezeichnung des weiblichen Geschlechts* geworden. Von sowohl *en/on*-Stämmen als maskulinen Wörtern mit vokalischer Stammbildung werden Feminina durch Ableitung mit dem *ōn*-Suffix gebildet:

g. *garazno* 'Nachbarin': *garazna* 'Nachbar', *swaihro* 'Schwiegermutter': *swaihra* 'Schwiegervater', *nīþjo* 'weibl. Verwandte': *nīþjis* 'Verwandter';

¹ Ich kann aber der Auffassung BRUGMANN'S IF. 18,427, Grundr.² 2,1 S. 306 (vgl. auch LESKIEN Die Declination S. 94; FALK PBB 14,15 u. a.) nicht beistimmen, nach der dem *ōn* dadurch der speziell feminine Charakter verliehen wurde, dass nach der Analogie des zwischen *on-* und *o*-Stämmen bestehenden Verhältnisses die Stammform *ōn* zu den starken *ā* (*ō*)-Stämmen in enge Beziehung gesetzt wurde. Die lautlichen Bedingungen für eine Analogie *ōn*:*ō* wie *on*:*o* haben niemals existiert, und der Übertritt von persönlichen Femininen in die *ōn*-Deklination ist nicht zufolge einer lautlichen Übereinstimmung in der Stammform sondern trotz der Divergenz erfolgt. Durch die Ausführungen von JELLINEK ZfdA. 39,144 f., AfdA. 20,34, VAN WIJK IF. 22,250 f. und besonders WIKLUND Le monde oriental 5,328 f. hat sich ergeben, dass idg. *ā* in schwachtonigen Silben nicht nur nicht so frühe als in starktoniger Stellung (**bhrāter* > **brōþer*), sondern sogar in gemeingermanischer Zeit überhaupt nicht zu *ō* geworden ist. — Wie es scheint, hat sich im Gegenteil der geschlechtlich bestimmte Charakter zuerst beim Typus *-ō(n)*, Gen. *-ōnē/os* u. s. w. ausgebildet und befestigt, und erst durch den Gegensatz ist das andere altüberlieferte Paradigma *-ē(n)*, Gen. *-enē/os*, Ack. *-onm* u. s. w. ausgesprägt maskulin geworden.

awn. *arfa* 'Erbin': *arfe* 'Erbe', *fífla* 'Törlin': *fífl* 'Tor, Narr', *friþla* 'Geliebte, Keksweib': *friþell* 'Geliebter', *hóra* 'Hure': *hórr* 'Hurer' u. s. w.

Bildungen mit anderen weiblichen Formantien treten im allgemeinen in die *ōn*-Deklination über, wodurch der Charakter derselben noch mehr verstärkt und ausgesprägt wurde.

BRUGMANN Grundr.² 2,1 S. 305 f., IF. 18,424 f., 22,187 f., KLUGE Stammb.² § 35, 36, WILMANN'S Gram.² 2,217, TORP Gno. ordavl. S. 32, HELLQUIST Ark. 7,44.

7. *Virtuelle Abstrakta*,¹ am zahlreichsten in den nordischen Dialekten.

g. *fullo* 'Fülle';

awn. *arma* 'Not, Elend', *freka* 'Strenge, Uerbittlichkeit', *dimma* 'Dunkel', aschw. *þysta* 'Stille' (: *þyster* 'still, schweigend') u. s. w.

Auf etwaige Beziehungen zwischen dieser Gruppe und derjenigen der charakterisierten Konkreta (siehe 4. oben) können wir hier nicht näher eingehen.

KLUGE Stammb.² § 105, HELLQUIST Ark. 7,11 f., TORP Gno. ordavl. S. 31, 33.

B. *Deverbative Bildungen.*

8. *Nomina agentis:*

g. *hana* 'Hahn': lat. *canere* 'singen';

ahd. *ezzo*, lat. *edo*: ahd. *ezzan*, lat. *edere*;

awn. *dróttsete* 'Truchsess', ahd. *anasezzo* 'assessor', lat. *adsedo*, *consedo*: g. *sitan*, lat. *sedere*;

g. *nuta* 'Fischer': *niutan* 'treffen, erreichen';

awn. *sendeboþe*, ahd. *boto* 'Bote': awn *bióþa* 'gebieten, anbieten, anzeigen';

awn. *dróttensuike*, *sumar-liþe*, *aur-riþe*; *dóm-floge*, *hring-brote*, *and-skote*, *átt-lere*; *auf-giafe* (ahd. *gebo*), *far-þege*; *heim-drage*, *arf-take*, *ake* u. s. w.;

g. *wilwa* 'Räuber', runschw. *uilua* (Sg. A.): g. *wilwan* 'rauben';

awn. *garþ-brióte* 'Zaunbrecher' u. s. w.

¹ NOREEN Vårt språk 5,472 f.

Es ist für uns in diesem Zusammenhang belanglos, welcher von den beiden Typen für Lebewesennamen, der denominative (siehe 1. oben) oder der deverbative, der ursprünglichere ist. Wir finden sie nämlich schon vorgermanisch völlig entwickelt vor; die Frage nach ihrem Ursprung und ihrer Abhängigkeit von einander dürfen wir also der vergleichenden Sprachforschung überlassen. — Die Gelehrten scheinen nunmehr der Meinung zu sein, dass *-en-* ursprünglich ein Sekundärformans gewesen sei; dadurch, dass von Wurzelnomina abgeleitete Bildungen mit dem wurzelverwandten Verbum in ein enges assoziatives Verhältnis traten, gewann aber das Formans den Anschein eines primären Wortbildungsmittels. Die neue Anknüpfung an das Verbum hat sich sodann analogisch weiter verbreitet, hat Neubildungen hervorgerufen und so ein neues, besonders im Germanischen, zahlreich vertretenes Bildungsprinzip geschaffen. HIRT IF. 7, 111 f., 32, 289 f.; BRUGMANN, Grundr.² 2, 1 S. 292 f., 616; MEILLET, Introd. S. 233. — Sammlungen von hiehergehörigen Beispielen u. a. bei KLUGE Stammb.² § 15, WILMANNS Gram.² S. 196 f., SÜTTERLIN Nom. ag. S. 42 f., FALK PBB. 14, 16 f., TORP Gno. Ordavl. S. 30, 32.

9. Aus dieser Kategorie der Nomina agentis hat sich nun eine neue Aufgabe für das Suffix herausgebildet. Neben den Bezeichnungen der tätigen Person, des lebendigen Ausführers der Handlung, treten nämlich auch Namen für unpersönliche Gegenstände auf, die desgleichen als aktivisch, handelnd vorgestellt wurden und anfänglich wohl bisweilen sogar persönlich gedacht sind. Es sind das Namen für Werkzeuge, Gerätschaften, Vorrichtungen u. dgl., die als Mittel der Handlung dienen (*Nomina instrumenti*).
 ahd. *mūr-brehha*, schw. f. 'aries', mhd. *breche*, nhd. *Breche* 'Werkzeug zum Brechen des Flachses': *brehhan* 'brechen';
 ahd. *scaba*, schw. f. 'Schabeisen, Hobel', nschw. dial. *skava* dass.: ahd. *scaban* (*scuob*), aschw. *skava* (*skof*) 'schaben';
 awn. *reka* 'Schaufel, Spaten': *reka* 'treiben, werfen, schleudern';
 awn. *loka* 'Verschluss, Riegel', ae. *loca* 'that which closes or shuts, a bar, bolt, lock': awn. *lúka*, ae. *lūcan* 'schliessen';
 nno. *skōta* 'Stange womit ein Boot vorwärtsgestossen wird; Schlagbaum; Schaufel, Brotschieber', nschw. dial. *skåta*, *skutta* dass.: awn. *skióta* 'schieben, vorwärtsstossen';
 awn. *torf-skere* 'Torfspaten', nno. *skere* 'Langeisen am Pfluge. Sech, Pflugmesser', *skera* 'Sichel', nschw. *skära* dass.: awn. *skera* 'schneiden';

nisl. *praga*, nno. *tvoga*, nschw. *tvuga* 'Waschlappen': awn. *puá* 'waschen' u. s. w.

WILMANNS Gram.² 2, 211 f., HELLQUIST Ark. 7, 54 f., TORP Gno. ordavl. S. 32.

10. Aktionelle Abstrakta (*Nomina actionis*).

Die spärlichen Rückstände des idg. Abstraktbildungstypus mit dem Formans *-men-* (g. *hliuma* 'Gehör', *namo* 'Namen', awn. *lióme*, as. *liomo*, ae. *lēoma* 'Glanz, Strahl, Licht', awn. *skime* 'Blinken, Schimmer', *róma* 'Streit', *suíme*, ae. *swīma* 'Ohnmacht', aschw. *sulme* 'Schwulst, Geschwür', *thrutme* dass., u. s. w.) wollen wir hier ganz bei Seite lassen; ebenso die Bildungen mit idg. Dentialsuffix (z. B. ahd. *huosto* 'Husten', awn. *ande* 'Atem', *ótte* 'Furcht', *flótte* 'Flucht', *vápe* 'Unglück, Unheil')¹. Auch die germanischen *ien / ion*-Stämme interessieren uns vorläufig nicht.

Von ganz anderer Art und ohne irgendwelche Entsprechungen in den übrigen idg. Sprachen sind indessen die Bildungen auf »reines« *en / on*. Sie begegnen uns in allen germanischen Sprachen, aber unvergleichlich am zahlreichsten in den nordischen Dialekten, wo der Bildungstypus sich auch am längsten lebendig und produktiv erhalten zu haben scheint. Das weibliche Geschlecht waltet ganz entschieden vor, aber männliches findet sich auch reichlich; die Entstehung der Bildungsweise muss also jedenfalls vor der endgültigen Zerlegung der n-Stammdeklinations in zwei morphologisch verschiedene Paradigmen, ein maskulines und ein feminines, erfolgt sein.

Beispiele:

g. *brinno* 'Fieber', *hwapo* 'Schaum' u. a.

ahd. *bresto* 'Mangel', *sterbo* 'pestilentia', *smerzo* ~ *smerza* 'Schmerz', *snūda* 'Verspottung' u. a.

ae. *ēaca* 'Zuwachs, Zunahme', *fnora* 'Niesen', *wæsce* 'Waschplatz' u. a.

awn. *brune* 'Brennen, Brand', *hnøre* 'Niesen', *suipe* 'brennender Schmerz' ~ *suiþa* 'Brennen', *upp-stiga* 'Aufstehen', *húþ-stroka* 'Stäupen', *úte-lega* 'das Draussenliegen, an den Fahrstrassen, oder im Wikingerzuge, um Räuberei zu treiben', *heima-seta* 'das Zuhause-sitzen', *taka* 'Erwerb,

¹ Vgl. PSILANDER KZ. 45, 277; COLLITZ Schw. Prät. S. 40.

Eroberung, Einnahme'; *pokke* 'Meinung, Ansicht; Wohlgefallen', *verke* 'Dichten' ~ *orka* 'Arbeit', *sala* 'Verkauf', *upp-saga* 'das Hersagen' u. s. w.

11. Dieser Gruppe von Abstrakten nahestehend und an vielen Punkten gegen sie unabgrenzbar, giebt es in den alten Sprachen noch eine Reihe von Bildungen, die offenbar dem gemeingermanischen Wortbestand angehörten und einen etwas modifizierten, leicht erkennbaren allgemeinen Begriff zum Ausdruck bringen. Es sind das Namen von sächlichen Konkreta, die das Resultat oder das Produkt einer Handlung oder eines Vorgehens bezeichnen, den Gegenstand der Tätigkeit, die durch das zugehörige Verbum ausgedrückt wird. Sie gehören somit der Kategorie der *Nomina acti* an.

In morphologischer Hinsicht erinnern sie vielfach an den ursprünglichen, altererbten Typus der *Nomina agentis*, vgl. oben S. 7 f. Übereinstimmend ist demnach die Wortbildung hinsichtlich des Vokals der Wurzelsilbe; dieser erscheint nämlich in der Schwund- (bzw. Reduktions-)stufe und ist also derselbe wie im Part. Prät. des Verbums. Aber was das Begriffliche betrifft, können wir in dem vorliegenden Materiale keine Berührungen, keine Übergangsstufen oder Mittelglieder, welche von der einen Bedeutung zur anderen hinüberleiteten, ausfindig machen. Sie erscheinen gegen einander scharf und fest abgegrenzt. Für die Abzweigung der fraglichen Bildungen aus der Kategorie der *Nomina agentis* finden wir keine Ansatzpunkte — trotz der formalen Übereinstimmung; die Betrachtung der Bedeutungen giebt uns statt dessen einen deutlichen Fingerzeig, dass wir den Ursprung der Gruppe anderswo suchen müssen.

Beispiele:

- g. *wruggo* 'Schlinge' (urspr. 'etwas Gezwirntes, Gedrehtes');
 awn. *urga* 'Seilende';
 ahd. *snita* 'geschnittenes oder zerschnittenes Stückchen, Bischen, buccella';
 awn. *bite*, ahd. *bizzo*, m. ~ *bizza*, f., ae. *bita* 'Bissen, Stück' (eigentl. ein abgebissenes Stück);
 awn. *boge*, ahd. as. *bogo*, ae. *boga* 'etwas Gebogenes: Bogen, Brückenjoch, Regenbogen, Sattelbogen';
 awn. *brote* 'Verhau, Reisig, Haufe', *klofa* 'Kluft, Schlucht' ~ *klofe* 'Winkel, Spalte, Klemme; Lichtputze', *mole*, aschw. *smula* 'Brocken, kleines Stück' u. a.

Die Nomina actionis und die Nomina acti berühren sich bekanntermassen mannigfach. Namentlich der Bedeutungswandel einer Tätigkeitsbezeichnung zur Bezeichnung des Hervorgebrachten, des Ergebnisses, ist ein Vorgang, den wir im Leben der Sprachen auf Schritt und Tritt begegnen. Ich erinnere an Fälle wie

awn. *rit*, n. ae. *writ*, n. 'das Schreiben, die Tätigkeit des Schreibens ~ das Geschriebene, Schrift', g. *writs*, m. 'Strich';

awn. *brestr*, m. (eigentl. 'das Zerspringen') 'Krachen, Gekrach ~ Spalte, Riss';

awn. *hnoss*, f. (eigentl. 'Tätigkeit des Hämmerns, Schmiedens', *ti*-Ableitung zum Verbum awn. *hniópa*; sodann 'was gehämmert, geschmiedet ist' d. h.) 'Geschmeide';

awn. *þuþttr*, m. 'Waschung ~ das gewaschene Zeug, Wäsche';

mhd. *schepfung* 'Schöpfung, Hervorbringung, Erschaffung ~ die geschaffenen Dinge, mundus, Geschöpf, creatura'.

Wir müssen es unter solchen Umständen öfters als eine nicht zu lösende Frage dahingestellt sein lassen, was im einzelnen Wort die primäre Bedeutung gewesen ist, ob z. B. awn. *-spune* (in *gull-spune*) von Anfang an 'das Gesponnene, Gespinst' bedeutet. hat oder 'das Spinnen' (wie aschw. *spuni* : *hon skulde næra sik siælfwa* — — — *mz spuna*), awn. *hlaþe* 'das Zusammengebrachte' oder 'das Anhäufen, Zusammenbringen', awn. *rifa* 'Riss, Spalte' oder 'das Zerreißen', awn. *brote* 'das Zerbrochene, Verhau' oder 'das Zerschneiden, das Verhauen' u. s. w. Die ganze Gruppe ohne weiteres nur als eine durch einzelwörtlich erfolgte Bedeutungs-entwicklung entstandene Verzweigung der Kategorie der Verbalabstrakta zu betrachten, scheint mir jedoch nicht zulässig. Sie nimmt derselben gegenüber unstreitig eine gewisse Selbständigkeit ein; bemerkenswert ist auch, dass wir in litterarischer Zeit bei einer Reihe von den hiehergehörigen, gemeingermanischen Wörtern keine Spuren einer älteren, abstrakten Bedeutung belegen können.

Was aber am meisten für die Ansicht spricht, dass wir es wirklich mit einer ursprünglich konkret-resultativen Bedeutung zu tun haben, und dass wir also dazu berechtigt sind, diese Nomina acti als eine besondere, mutmasslich auch genetisch selbständige Wortgruppe anzuführen, ist, dass wir im Gebiete des n-Stamm-systemes andere Bildungen vorfinden, die ganz demselben allgemeinen Begriff Ausdruck geben, bei denen aber die Herleitung aus abstrakter Grundbedeutung ausgeschlossen ist. In den indeklina-

beln Adjektiven der altnordischen Sprache, wie *aptrreka* 'zurückgetrieben, zurückgestossen', *hamstole*, *vitstole* 'seines Verstandes beraubt, wahnsinnig', *hríðdrepa* 'vom Gewitter erschlagen' u. a., und den damit zusammenhängenden Substantiven, wie awn. *hertake*, m. 'Gefangener', langob. *uuiridibora*, f. 'libera, eine Freigeborene', ahd. *eliboro*, m. 'alienigena', *scefprocho*, m. 'naufragus' u. a., haben wir nämlich m. E. die nächsten genetischen Verwandten der fraglichen Bildungen zu sehen.

Eine Tatsache, die für unsere Untersuchung von Wert ist, möchte ich noch hervorheben. Die Gruppe der resultativen Bildungen scheint niemals wirkliche Produktivität besessen zu haben. Sie umfasst eine ziemlich begrenzte Zahl von Wörtern, die meistens einen sehr fixen, konkreten Sinn haben, bei denen also der zu Grunde liegende resultative Begriff sehr verdunkelt ist und erst bei etymologisierender Betrachtung hervortritt. Nur für die sprachwissenschaftliche Analyse giebt es eigentlich eine Kategorie von *en*-Stämmen resultativer Bedeutung. Im wirklichen Sprachleben haben sie vielmehr ohne assoziative Kohärenz ganz unabhängig von einander dagestanden; deswegen haben sie auch keine Kraft besessen, Neubildungen hervorzurufen.

Die Berührungen der Verbalabstrakta mit den Gegenstandsbegriffen sind aber sehr mannigfach und durchaus nicht auf den Übergang in die Bedeutung des durch den Vorgang Hervorgebrachten beschränkt. Im Gegenteil können wir auf jeder beliebigen Sprachstufe, bei fast allen Bildungselementen, die ausserordentlich reichen Möglichkeiten der abstrakten Wörter beobachten, in die Bezeichnung eines Konkretums, das mit dem Vorgang in irgend einer Beziehung steht, hinüberzuschwanken.¹ Dass dies aber bei den *en*-Stämmen nur ziemlich vereinzelt der Fall ist — völliger Untergang der ursprünglichen abstrakten Bedeutung ist sogar sehr selten —, ist eine bemerkenswerte Tatsache, die damit eng zusammenhängt, dass sie im allgemeinen, wie durch Beobachtung ihrer Anwendung besonders in der altnordischen Litteratur sich herausstellt, den verbalnominalen Begriff ausserordentlich rein und unvermengt, ohne irgend welche Bedeutungsverengungen und -übertragungen, ausdrücken. Einiges wäre jedoch zu erwähnen. So z. B. bezeichnet awn. *seta*, aschw. *sæta* nicht nur 'das Sitzen, den

¹ PAUL Prinzipien⁴ S. 99, BRUGMANN Grundr.² 2, 1 S. 626 f., WAAG Bedeutungsentwicklung unseres Wortschatzes³ S. 96 f.

Zustand des Sitzens' (aschw. *i sætu ok gǫngo* 'beim Sitzen und Gehen', awn. *úteseta, kveldseta, áseta* u. s. w., sondern auch 'den Platz, wo man sitzt oder sich befindet: Sitz, Wohnung'; aschw. *vape*, m. 'Markscheide, Grenzlinie, die zwischen zwei Gütern abgescritten ist; das abgescrittene Gebiet', urspr. wohl 'das Gehen; das Abschreiten, mit Schritten Abmessen'; awn. *stige, stege*, m. 'Stiege, Leiter', aschw. auch 'Fusspfad', ahd. *stega*, f. 'Stufe, Treppe, Leiter', ursprünglich 'das Hinaufsteigen';¹ oder nach anderen Richtungen hin:

awn. *reke*, urspr. 'Treiben (auf dem Meere)' (unno. *reke AASEN*), aber nur als 'Platz wo Holz, Walfische u. dgl. ans Land zu treiben pflegen' oder als 'was ans Ufer treibt, Treibholz u. a.; Wrack' belegt;

awn. *sope*, urspr. Vorgangsbezeichnung: 'Trinken, Saufen', dann aber 'Schluck, Mundvoll' (vgl. nhd. *Trunk*);

awn. *drope*, ahd. *troffo, tropho*, eigentlich 'das Triefen ~ das Herabfallen eines Tropfens', schliesslich 'der herabfallende Tropfen' selbst;

aschw. *giuta* '(Giessen >) Gussform', *floþgiuta* 'Schleuse'.

Weitere Beispiele anzuführen ist kaum nötig; die folgende Zusammenstellung von zu starken Verben gehörigen Nomina actionis und Nomina acti in der germanischen n-Stammsdeklinaton wird uns übrigens einen reichen Stoff für bedeutungsgeschichtliche Beobachtungen geben.

---

¹ Vgl. z. B. ahd. *steiga* 'ascensus, steile Fahrstasse', g. *staiga* 'Steig. Weg', nhd. *Tritt* 'Aufsetzen des Fusses beim Gehen', dann aber auch 'Vorrichtung zum Treten, z. B. an Kutschen, am Spinnrad', franz. *marche* 'Gang ~ Stufe' u. a.

Materialsammlung.

awn. *bīpa*, f. 'Erwarten'; FR.² mit nur einem Beleg: *þar sat hann miok lenga at hīpa góz byriar — — — hann sat á Barbefléas ströndo til byriar biþo* (Strengl.). Die Quantität des *i* kann nicht festgestellt werden.

nno. *bīda* 'Warten' Ross: Søndhordland.

ahd. *bīta* (Sg. D. *bītūn* Notk. Ps., A. *bitun* und *bīta* Otfr.) 'expectatio' GRAFF 3,64.

mhd. *bīte*, st. f. 'das Stillhalten, Verweilen, Zögern' LEXER.
: awn. *bīpa* (*beip*) 'warten, harren; verbleiben; unpers. sich finden', nno. *bīda* (*beid*) 'vorhanden sein', ahd. *bītan* 'warten' u. s. w.

Daneben awn. *biþ*, n. pl. 'Warten' und das schwache Verbum awn. *bīpa* (*aþ*) 'warten; verbleiben' nno. *bīda* (*-ar*) 'warten'.

awn. *bīte*, m. 'Bissen, was man abbeisst, auf einmal beim Essen in den Mund nimmt; Stück, Bischen'; *berge-*, *kiot-bite*.

nisl. *biti*, dass.

nno. *bīte*, dass.

aschw. *biti*, nschw. *beta*, dass. Über dial. Formen, s. HESSELMAN Unders. S. 61.

ahd. *bizzo*, m. ~ *bizza*, schw. f. 'offa, buccella' GRAFF 3,230, 'Bissen; Schliessen des Mundes zum Beissen' SCHADE.

mnd. *bete*, m. 'Bissen' SCHILLER-LÜBBEN, holl. *bete*, f. dass. afries. *kor-bita* 'der Kürbissen, der geweihte Bissen' RICHTHOFEN. Durch den Genuss desselben wurde beim *judicium offæ* die Wahrheit ermittelt.

ae. *bīta*, m. ~ *bite*, f. 'a bit, morcel, piece, fragment' BOSW., Suppl.

nschw. dial. *bītu*, f. 'Biss von Schlangen u. dgl.' VENDELL, *ill-bitu* 'Feindschaft, Bosheit' VENDELL, RIETZ: Finl. (*ill-bitin* 'boshast, rachsüchtig')

: awn. *bīta* (*beit*) 'beissen' u. s. w. — Zu demselben Verbum in einer ursprünglicheren Bedeutung 'spalten, aufreis-

sen, (zer)brechen' (vgl. awn. *bíta* 'schneiden, von Waffen': *suerþet beit sundr bápa handleggena*; ai. *bhinatti, bhēdati*, lat. *findo* 'spalten'; germ. auch in awn. *beit*, n. 'Schiff', ae. *bāt*; s. FALK und TORP Et. Wb. *baat*) gehört: awn. *bite*, m. 'Querbalken in einem Hause; Querholz in einem Boote'.

nisl. *biti*, 'crossbeam'.

nno. *bite* 'Balken; Verbindungsbalken in einer Stabbaute; ein grosser Querbalken zwischen den Seitenwänden in einer Stube mit offenem Dachstuhl; Querholz im Boote' AASEN.

nschw. dial. *bíta* VENDELL, RIETZ: Finl., Gottl., *betta, bötta* SCHAGERSTRÖM, RIETZ: Uppl., 'Ruderbank, Ducht' (auch *bitan, bätan* n., VENDELL), *situ-bíta* RIETZ: Finl., *kinningabete* 'Stock in einer Wand, welcher an dem einen Ende zur Einfügung an der Hausecke geformt ist' RIETZ: Närke.

? mhd. *bizze*, m. 'Keil'.

Daneben ein der Form nach übereinstimmendes Nomen agentis: awn. *bite*, m. 'Eckzahn, Augenzahn', aschw. *biti* 'Stosszahn, Hauer' (nschw. dial. *bíta*, m. RIETZ: Gottl., *bitu*, f. VENDELL), ae. *bíta*, m. 'anything that bites, a biter, an animal'.

awn. *drífa*, f. 'Schneegestöber, Schneetreiben' (= *drift*, f.) FR.²

Die Länge des *i* geht aus Reimen hervor, wie: *oddavífs né drífo; lífköld Hovars drífo; mistur vífs í drífo; fleindrífo sér hlífa* u. a. Siehe KAHLE, Die Sprache der Skalden S. 241. Zusammensetz.: *krapa-*, *logn-*, *váta-*, *væto-*; *lopt-*, *hlemme-* (EG.); *hialm-*, *hiqr-* (EG.), *grva-*, *flein-* (EG.) *þing-drífa* (EG.). Die ursprüngliche, allgemeinere Bedeutung kommt zum Vorschein in der Zusammensetzung *þing-drífa* 'frequentatio comitionum' EG

nisl. *drífa* 'fall of snow' ZOËGA.

nno. *dríva* 'Sturm mit Schneegestöber oder Sprühregen; Eile, Getümmel, Verwirrung' AASEN; *klysedriva* AASEN, *renne-driva* ROSS, *turrhøydriva* 'dringende Arbeit bei der Heuernte' ROSS.

aschw. *sníðdriva* 'Schneewehe' (ī oder ī?).

nschw. (*snö*)*driva*, dial. *snjódrivu* (RIETZ: Mora), *drevva* (NILEN: Sörby) *snydreva* (WIGFORSS: Halland; sid. 3), dass.

: awn. *drífa* (*dreif*) 'treiben, jagen, stieben'.

nno. *drīta*, f. 'Diarrhöe; Schmutz, Dreck' AASEN; ROSS 111, 944;
aa-drīta 'Verleumder'

drīte, m. 'Mist, Dreck' ROSS; *rennedrite* 'starker Durchfall' ROSS.

: awn. *drīta* (*dreit*) 'cacare'.

Vgl. awn. *drit*, n., nisl. *dritur*, m. ZOËGA, nno *drit*, m.,
 n., nschw. dial. *dret* (*drit*), m. 'Schmutz, Dreck', ae. *drit*, n.

nno. *flīna*, f. 'kleiner dünner Splitter, bes. kleiner Schnitt, Riss
 oder Fetzen von einer Haut' ROSS.

: nno. *flīna* (*flein*) 'kichern, lächeln', nschw. dial. *flīna*
 'mit aufgesperrtem Munde in ungeziemender Weise lachen,
 auch mit Grinsen und Verzerren des Gesichtes; (von
 einem Pferde) böse sein und beißen wollen; oft weinen
 (von Kindern)' RIETZ, ndä. dial. *flīne* 'grinsen, lächeln'
 MOLBECH, ä. dä. 'weinen' KALKAR; vgl. auch nno. *fleina*
 (-te) 'enthüllt werden; grinsen, Grimassen schneiden;
 die Beine spreizen' AASEN, ROSS. Die Bedeutung
 'grinsen, lachen ~ weinen' hat sich aus einer allgemeineren
 'den Mund öffnen, eine Spalte zwischen den Lippen bil-
 den' entwickelt, und diese ist wiederum aus einer Grund-
 bedeutung 'spalten' (Wz. *fli, eine Weiterbildung von
 idg. **sp(h)el* 'spalten, splintern, abschinden'; PERSSON
 Beitr. 804) hervorgegangen. Vgl. die analoge Entwick-
 lung in awn. *grīna* (*grein*) u. s. w., ae. *grānian* 'klagen'
 von der Wz. *gri 'auseinandergehen, spreizen'. Die Be-
 deutung 'Splitter, Span, etwas Abgespaltenes, Abgeschun-
 denes' liegt gleichfalls vor in nno. *flein*, m. 'grosser
 Splitter', *fleina*, f. 'kleiner dünner Splitter; Schramme
 oder Merkmal einer Wunde' ROSS; hierzu auch awn.
fleinn, m. 'Haken, Stachel, welcher von einem grösseren
 Werkzeuge ausgeht und mit diesem einen Winkel bildet;
 Ankerarm' FR.², 'Forke' HALDORSEN — eigentlich 'durch
 Einschnitt oder Hieb in einer (Holz)stange hervorge-
 brachte Spalte, die einen Widerhaken oder eine Gabel
 bildet'.

nno. *gīna*, f. 'kleine Öffnung, Riss, Spalte' ROSS: Hallingdal.

: awn. *gīna* (*gein*) 'gähnen', nno. *gīna* (*gein*) 'klaffen,
 sich öffnen; gaffen, glotzen' u. s. w.

Vgl. awn. *gin*, n. 'Schlund', nisl. 'mouth, jaws', nno.
 'kleine Öffnung, z. B. in einer Wand; Schnitt'.

nno. *-glīna*, f.: *hav-glīna* 'das Leuchten über den Wellengipfeln am Horizonte' Ross.

: nno. *glīna* (*glein*) 'glänzen'.

nno. *glīpa*, f. 'Öffnung, Loch, Spalte' AASEN: Nordland.

glīpa, f. 'kleine Spalte, Ritze, z. B. in einem Kleidungsstück' Ross: Mandal.

mnd. *glepe*, *glippe*, f. 'Ritze, Spalt' SCHILLER-LÜBBEN.

: nno. *glīpa* (*gleip*) 'mit dem Munde greifen, verschlingen' Ross, eigentlich 'offen stehen', wie *glīpa* (*-er*, *-te*) AASEN, *glīpa* (*-ar*) Ross; nschw. dial. *glīpa*, st. od. schw., 'klaffen, offen stehen; halboffen stehen' RIETZ, 'starren, glotzen' VENDELL. Die Bedeutung 'offen stehen' ist aus einer älteren 'schräge sein, Winkel bilden' entwickelt: mhd. *glīfen*, st., u. s. w. (s. FICK Wb.⁴)

nno. *glīta*, f. 'Lichtung im Walde; Blindschleiche' Ross: Gudbrandsd.

ahd. *glīgo*, m. 'Glanz' (mhd. *glīze*, st. f.) SCHADE, GRAFF 4, 291.

: ahd. *glīzan*, mhd. *glīzen*, st., 'gleissen, glänzen', as. *glītan*.

Vgl. awn. nisl. *glit*, n. 'brocade, tinsel', ahd. mhd. *gliz*, m. und *glīz*, m. 'Glanz';

awn. nisl. *glīta* (*-ar*) 'glänzen, schimmern, glitzen'; mhd. *glitzen*, schw.; ae. *glitenian*, ahd. *glizinōn*, awn. (nisl. nno. nschw.) *glitra*; g. *glitmunjan*.

nno. *gripe*, m. 'der Griff der Hand; der Raum zwischen dem Daumen und den übrigen Fingern; Handvoll' AASEN, Ross.

nisl. *gripi*, m. 'carpus chirotecæ, der vordere Teil eines Handschuhes' HALDORSEN.

nschw. *grepe* 'Forke, Gabel; Henkel', wenn < aschw. *gripi.

dial. *grīpa*, m. 'Türgriff' VENDELL, *grepa* RIETZ: Västerb., *gräppa* HESSELMAN Unders. S. 64, WIGFORSS: Halland (S. 2).

ae. *gripa*, m. 'a handful, a sheaf' BOSW.

: awn. *grīpa* (*greip*), ae. *grīpan* (*grāp*) 'greifen', u. s. w.

Vgl. nno. *grip*, n. 'Griff, Greifen, Handvoll';

ae. *gripe*, mnd. *gripe*, *grepe*, ahd. *grif*, m. 'Griff';

awn. (nisl. nno.) *greip*, f. 'der Teil der Hand, womit man greift', nno. auch 'Forke, Gabel', nschw. *grep*;

nschw. dial. *gripan*, n. NOREEN Dalm.: Mora (< aschw. *grīpan), *gripan* VENDELL 'Griff, Stiel', HESSELMAN Unders. S. 64.

nno. *grisa*, f. 'Stelle wo etw. dünn oder undicht ist, löcheriger oder ein wenig durchsichtiger Punkt z. B. in einem lose gewobenem Zeuge; kleine Spalte, wodurch das Licht hindurchschimmert) AASEN, ROSS.

nschw. dial. *grisu* 'Spalte, Riss'; *dörrn står i grisu* 'die Tür ist angelehnt' VENDELL, RIETZ: Finland.

: nno. *grisa* (*greis* und *griste*) 'grinsen, die Zähne fletschen; undicht sein' ROSS, isl. *grisinn* HALDORSEN, nno. *grisen* 'undicht, löcherig, auch: spack, leck' AASEN, ROSS; vgl. weiter nno. *greis* 'undicht, dünn, zerstreut' u. a. — Die Grundbedeutung der Wurzel *gris, eine Weiterbildung von *gri, ist 'auseinandergehen, spreizen' (vgl. awn. *grein*, f. 'Zweig', schw. *gren* auch 'Winkel zwischen zwei Zweigen' (RIETZ); Zwischenraum zwischen den Beinen', g. *gríps* 'Schritt' u. s. w., s. PERSSON Beitr. 97); vielfach sind aber die hiehergehörigen Bildungen durch Reimwörter der Wurzelformen *gis (Weiterbildung von *gi, s. PERSSON Beitr. 318) in z. B. nno. *gisen* 'aus Trockenheit geborsten, rissig, leck' und *glis (: *gli 'glänzen') in nno. *glisa* 'hindurchschimmern', *glis*, n. 'Schimmer' u. a. beeinflusst.

nisl. *hrína*, f. (gew. Pl. *hrinur*) 'schriller Schrei; Widerhall' ZOËGA, CL.-VIGF., HALDORSEN.

: awn. nisl. *hrína* (*hrein*) 'schreien'.

nisl. *klípa*, f. 'Klemme, Verlegenheit' ZOËGA, THORKELS. 3; HALDORSEN auch: 'particula rei mollioris, ein Bisschen z. B. von Butter'; *klípu-töng* 'nail-pincers' ZOËGA, THORKELS. 3, *klípu-verkfæri* 'klemmendes Werkzeug' THORKELS. 3.

nno. *klipa* 'Kluft, Klemme; Zwischenraum zwischen den Fingern' AASEN.

: nisl. *klípa* (*kleip*) 'klemmen, kneifen' ZOËGA, THORKELS. 3, HALDORSEN, nno. *klipa* (*kleip*) AASEN (im Nordland, wo es *knipa* ersetzt).

Vgl. nno. *knipa*, S. 19.

- nno. **knīpa**, f. 'Enge, Klemme; Not, Verlegenheit; tiefer und schmaler Trog, bes. Fischkorb' AASEN, ROSS.
 nschw. **knipa** 'Kneifzange (DALIN, VENDELL); Verlegenheit'.

: nno. **knīpa** (*kneip*), schw. **knipa** (*knep*), ngottl. **knäipa** (*knaip*), mnd. **knīpen** (*knēp*) 'kneifen'.

- nno. **kvīna**, f. 'Name des Monats April' AASEN: Søndmøre. Wohl eigentlich 'Windmonat, Sturmmonat'.

: awn. **huīna** (*huein*) 'stridere, rauschen, sausen', nno. **kvīna** (*kvein*) u. s. w.

- awn. **rīfa**, f. 'Spalte, Riss'; *berg-*, *hamar-*, *iarp(ar)-rifa*; *gap-rifor*, f. pl. 'oris diductio' EG.

nisl. **rifa** 'a rift, rent, cleft, fissure (freq. in mod. usage)' CL-VIGF., ZOËGA; *hljóð-rifa* 'Stimmritze', *kletta-rifa* 'Kluft'.

nno. **rīva** 'Riss, Spalte; abgerissenes Stück, Fetzen' AASEN, ROSS; *bord-riva* AASEN, *kjeft-*, *veggja-riva* ROSS;
rīve, m. 'abgerissener Lappen, Streifen; Waldstreifen' ROSS, AASEN.

aschw. **riva** 'Schramme, Streifwunde; Riss, Spalte' SDW.; *stenriva*.
 nschw. **reva** 'Riss', dial. 'Schramme, Ritze' RIETZ: Västergötl., WIGFORSS: Halland.

nno. **rīva** 'Kinderkrankheit mit Hautausschlag' AASEN.

: awn. **rīfa** (*reif*) 'reissen; zerreißen'.

- nno. **rīpa**, f. 'Strich, Einschnitt, Schramme' AASEN (ohne den Charakter des *i* anzugeben), ROSS (*i*).

nschw. **repa** 'Ritze, Strich', dial. **ripa** RIETZ.

nschw. dial. **ripa** 'Leinenstreifen' SCHAGERSTRÖM: Vaddö, **rīpu**, **rāpu** 'Streifen, Fetzen' VENDELL.

nno. **ripe**(?), m. 'Büschel von Samen' AASEN.

ae. **ripa**, m. 'a sheaf, a handful of corn' BOSW.; *frum-ripa* 'first-fruits; primitiæ'.

: ae. **rīpan** (*rāp*) 'to reap, cut corn', *gerīpan* dass. Ursprünglicher 'abreißen, abstreifen (wie nno. **rīpa**, -ar, schw. **repa**) ~ reißen (schw. dial. **rīpa**, schw. VENDELL) ~ ritzen' (nno. **rīpa**, schw. ~ **rīpa**, schw., nschw. **repa**, ahd. **rifla** 'Säge', nno. **ripla** 'ritzen' u. a.).

awn. **-rísa**, f. : *upp-risa* 'Aufstehen, Auferstehung', = *upp-ris*, n., *upprisning*, f.; *uppriso-dagr*, -nótt, -tíð, -tíme.

nisl. *upprisa* 'rising up, resurrection' ZOËGA (*upprisu-dagur*, -hátið).

: awn. *rísa* (*reis*) 'aufstehen, sich erheben'.

awn. **rísta**, f. 'Einschnitt, Kerbe'.

nisl. *rísta* 'cut, slit, slash; turfcutting' ZOËGA.

nno. *rísta* 'Spuren von einer Schaar Tiere, bes. Renntiere' Ross.

nschw. dial. *rísta* 'Schramme, Ritze (in der Haut)' SCHAGER-STRÖM: Vätö, VENDELL.

: awn. *rísta* (*reist*) und *rísta* (*st*) 'schneiden, ritzen, aufritzen', runschw. *rísta* (*raist*, später auch *risti*).

nno. **ríta**, f. 'Ritze, Strich' AASEN: Hallingdal.

: awn. *ríta* (*reit*), nno. *ríta* (*reit*) u. s. w. 'ritzen'

nno. **síga**, f. 'aussickernde Flüssigkeit' AASEN: Hardanger, 'kleine, nur schwach ausgetiefte Senkung in weichem Boden' Ross: Telem., Mand., Jæd.

nschw. dial. *sega*, f. '(an Anhöhen) hervorsickerndes Wasser' RIETZ: Västerb., 'Mist, Nebel, Regendunst; Regenwolke' VENDELL, 'aussickernder Inhalt eines Geschwüres' HESSELMAN Unders. S. 69.

: awn. *síga* (*seig*) 'abwärts gleiten, sinken; vorwärts gleiten'; nno. *síga* 'sickern, langsam rinnen; hinsinken; vorwärts gleiten' u. s. w.

Awn. *sige*, *sege*, m. 'Fleischstreifen' (*fiqr-sege*, poet. 'Lebensmuskel', d. h. 'Herz'; *tál-sege* 'Lockspeise'), *blóþ-sige* (-*sege*) 'Blutklumpen', nno. *sege* 'Muskel, Faserbündel', auch 'zäher, aushaltender Mensch', dürfte m. E. zunächst mit dem Adj. awn. *seigr* 'zähe' (vgl. mnd. *sege* 'triefend, triefäugig'; ahd. *seiger* 'langsam oder zäh tröpfelnd, matt, schal') zusammenzustellen sein.

ahd. **scīna**, schw. f. 'manifestatio' GRAFF 6, 510.

mhd. *schīne*, schw. m. 'Glanz, fulgor, Schein, Schimmer' SCHADE.

: ahd. *scīnan* (*scein*) 'scheinen, strahlen, leuchten, glänzen; erscheinen, sichtbar werden' u. s. w.

nisl. **skíta**, f. 'diarrhœa' ZOËGA, CL.-VIGF., HALDORSEN.

nno. *skíta* dass. AASEN, ROSS; *braad-skíta* 'Eile'; *renne-skíta* 'starker Durchfall' AASEN (*renne-sykja*);

-skíte: *hæl-skíte*, m. 'dass sich das Schuhleder unter den Fersen in Falten legt' ROSS.

ä. nschw. *renne-sketa* 'fluida passio, ventris fluor' Syn. Lib.

nschw. dial. *skíta* VENDELL, *ur-sketa* RIETZ: Östergötl., dass., *renne-skíta* RIETZ 534.

mhd. *schíze*, st. schw. f. 'Durchfall' LEXER.

nhd. *Scheisse* GRIMM Wb.

: awn. *skíta* (*skeit*) 'cacare'

awn. **skríða**, f. 'Erdsturz, Schneesturz; Abhang mit Erde oder Kies, durch Erdsturz gebildet'; *skriþo-fall*; *skriþna-vetr*; *fót-skriða* 'das Gleiten, Glitschen der Füße' (*renna fót-skriþo* 'schlittern, glitschen'); *aur-*, *griót-skriða* 'Erdsturz' *sné-skriða* 'Schneesturz'.

nisl. *skriða* 'landslip; (snjó-) avalanche' ZOËGA; *fót-*, *grjót-skriða*.

nno. *skriða* 'Erdsturz, Schneesturz (*snjo-*, *stein-skriða*; *lop-skriða*); Spuren eines Erdsturzes' AASEN.

: awn. *skríða* (*skreip*) 'langsam dahin gehen, sich fortbewegen: bes. gleiten, kriechen, Ski laufen'

Vgl. awn. *skriþr*, m. (nisl. *skriður*), nno. *skrið*, n. 'Gleiten, Kriechen u. s. w.', ae. *scride* (*scride*), m., ahd. *scrit*, m.

awn. **slíta**, f. 'Zerreissen, Zersplitterung'.

nno. *slíta* 'eine starke Anstrengung; zäher Fleischstreifen, Schnitte mit sehnigen Fasern; kleiner zarter Gegenstand; kleines Stück, Bisschen; magerer aber beharrlicher Mensch' AASEN, ROSS; *kjeft-slíta* 'Schwätzer' ROSS.

ä. nschw. (*i ytersta*) *vår sleton* 'die Zeit wo es mit der Schlittenbahn ein Ende hat' VENDELL Peder Swart.

nschw. dial. *vårslíta* 'wenn es mit der Schlittenbahn aus ist' HESSELMAN Unders. S. 104.

: awn. *slíta* (*sleit*) 'zerreissen, spalten, abnutzen', nno. *slíta* (*sleit*) u. s. w.

Vgl. awn. *slit*, n. 'Zerreissen. Trennung, Abnutzung', nno. *slit* auch von einer anstrengenden Arbeit.

ahd. **snita**¹, schw. f. 'geschnittenes oder zerschnittenes Stückchen, Bisschen, buccella, Schnitte' SCHADE, GRAFF 6, 843 (z. B. Notk. Ps. 80, 17 *diē snítun* 'buccelam');
a-snita 'sarmenta', *in-snita* 'incisio', *umbi-snita* 'Abschnitzel, peripsima'.

mhd. **snite**, schw. f. 'Schnitt, Hieb; abgeschnittenes Stück, Schnitte; Streifen' LEXER;

umbe-snite, schw. f. 'Abfall beim Schneiden' LEXER.

nhd. **Schnitte**.

ahd. *umbe-snīda* 'circumcisio' GRAFF 6, 843 (1 Beleg: Notk. Ps. 74, 9 *umbesnīda fleiskis daz uns ist umbesnīda hērzin*).

mhd. **snīde**, schw. st. f. 'Schneide des Schwertes, Messers etc.' LEXER.

nhd. **Schneide** 'acies'.

: ahd. *snīdan* (*sneid*) 'schneiden'

mhd. **splîge**, schw. f. 'scindula seu quod ardetur loco pini, abgespaltener Span zum Brennen' SCHADE;

viur-splîge, schw. f. 'Sprühfunken' MÜLLER-ZARNCKE.

nhd. **Spleisse**, f. 'abgespaltenes oder durch Spalten entstandenes Ding, Span, Splitter (Kienspan, Lichtspan; Dachspan; Schuppe die von glühendem Eisen abspringt u. s. w.); geschwürige Hautspalte' GRIMM Wb.;

dial. auch 'Spalte, Riss, Schlitz, Ritze' FRISCHBIER Preuss. Wb.

: mhd. *splîzen* (*spleiz*) 'sich spalten, sich abtrennen, bersten', mnd. *splîten* u. s. w.

mhd. **sprîge**, schw. m. 'Splitter, bes. Lanzensplitter' LEXER.

nhd. **Spreisse**, **Spreissen**, m. 'astula' GRIMM Wb.

: mhd. *sprîzen* (*spreis*) 'in Stücken oder Splintern auseinanderfliegen', mnd. *sprîten* u. s. w.

awn. **-stiga**, f. : *uppstiga* 'Aufgang' und *nīprstiga* 'Untergang (von der Sonne)'.

awn. *stige*, *stege*, m. 'Leiter'.

nisl. *stigi* 'Leiter; Treppe' ZOËGA.

nno. *stige* 'Leiter; Vorrichtung um darauf zu steigen; schmaler Pfad in einem steilen Abhang' AASEN; ROSS.

¹ *snida* einmal in einer Hdschr. aus Trier, also rheinfränkisch.

aschw. *stighi* 'Leiter; Fusspfad' SDW.

ahd. *stega*, schw. st. f. 'Stufe, Treppe, Leiter' GRAFF 6, 625.

mhd. *stege*, schw. f.

ae. *an-stigan*, pl. 'narrow path' (Ep.-gl. 1042 *termofilas: fæstin* vel *anstigan*; Erf. *festis* vel *anstiga*). Die Länge des Wurzels vokals ist nicht zu bestimmen. SWEET OET. S. 631 und BOSWORTH-TOLLER nehmen *i* an.

: awn. *stiga* (*sté*), g. *steigan* (*staig*), u. s. w. 'steigen'.

Vgl. awn. *stig*, n. 'Schritt; Stufe' (nisl. nno. *stig*, nschw. *steg*);

ahd. *stec*, m. 'der Steg'; awn. *stigr*, m. (?), nisl. *stigur* 'Pfad';

ae. *stige*, m. 'a going up or down';

g. *staiga*, f. 'Steig, Weg', ahd. *steiga*, st. f. 'steile Fahrstrasse', awn. *Steig*;

awn. *stigr*, nno. *stīg*, nisl. *stígur*, nschw. *stig* 'Fussteig; Pfad'; ahd. *stic*, m.;

ahd. *stiga*, *stiega*, st. f. 'semita, ascensus', ae. *stīg*, f. 'a path; narrow way'.

ae. *strīca*, m. 'a stroke of a pen, a tittle, mark, line; a streak, tract' Bosw.

: ae. *strīcan* (*strāc*) 'to stroke, smooth, rub, wipe; to make a stroke'.

Vgl. g. *striks*, m. 'Strich', awn. *strik*, n. 'gestreiftes Zeug', nno. *striik* 'Strich', ahd. *strih*, m. 'Strich' u. s. w.

nno. *svīva*, f. 'Schwindel; Drehkrankheit (bei Schafen)' AASEN, Ross.

: awn. *suífa* (*sueif*) 'schwingen, drehen', nno. *svīva* (*sveiv*) dass., *sviva seg* 'sich schwingen, tanzen' u. s. w.

awn. *suiþa*, f. 'was gebrannt ist, Brandwunde (Gul. 185 in NGL. 1,67 *eyri firi sviðu hveria er sviðin er* 'Brandwunde, -marke, durch die Wundenbehandlung entstanden').

høfoþ-suiþa 'gebratener Schafskopf' (= *suiþ*, n.);

salt-suiþa 'Zubereitung von Salz durch Brennen';

suiþo-kueld (*seggjom s. vas þat JÓNSSON NoIsl. Skjaldedigtn. B: 1,383*), *-eldr*, *-følske*. — Die Quantität des *i* geht aus den Belegen nicht hervor.

nno. *svīda* 'abgesengter Flecken, abgeschwendetes Land' AASEN, Sengen, Brennen' Ross. Oft als Ortsname, RYGH NG. Indl. S. 80.

aschw. *sviþa* 'Abschwenden; abgeschwendetes Land, Neubruchland' (*brænna sviþu* ÖgL.).

nschw. dial. *rug-sviðu*, f. 'Neubruchland mit Roggen besät' RIETZ: Mora, *svea* WIGFORSS: Halland (S. 4).

Daneben aschw. *sviþia*, f. in *rofna sviþiur* VmL., nschw. *svedja*, dial. z. B. *svidju* VENDELL; nno. *svid*, f. Ross, aschw. *sviþ*, f. (Pl. *svidhiar*) SDW., nschw. *sved* (m. nach SAOrdl.) LIND, SAHLSTEDT u. a.; awn. *suiþ*, n. 'gebratener Schafskopf (eine Speise)', nisl. *svid*, n. pl. dass., *svid*, n. 'a space', nno. *svid* 'offener und freier Flecken (Indherred); Ortsname' AASEN.

awn. *suiþe*, m. 'brennender Schmerz'.

nisl. *svidi* 'pungent pain, smart' ZOËGA.

nno. *svide* dass. (*brjost-svide* u. a.).

aschw. *svidhi* dass.

ä. nschw. *swedhe* GVB, nschw. *sveda*.

: awn. *suiþa* (*sueiþ*) 'sengen, brennen; jdm einen brennenden Schmerz zufügen', vgl. auch *suiþa* (*dd*) 'einen brennenden Schmerz fühlen'; nisl. *svīða* (*sveið*) 'singe, burn; parch, scorch; smart, ache'; nno. *svīða* (*sveid*) 'gesengt, verbrannt werden; einen brennenden Schmerz verursachen; schmerzen, weh tun (intrans.) ~ *svīða* (*dd*) '(trans.) sengen, brennen, abschwenden' (In der Flexion werden die beiden Verba oft verwechselt AASEN); aschw. *sviþa* (*sveþ*) '(an der Fläche) absengen (auch GVB); einen brennenden Schmerz verursachen'; nschw. *svida* (*sved*) 'schmerzen (intrans.)' ~ *sveda* (*svedde*) 'sengen (trans.)', dial. oft mit anderen Bedeutungen, z. B. Älfdalen *svaiða*, st. 'brennen (intrans., vom Walde)', *svaiða*, schw. 'schmerzen' (LEVANDER Älfdalsmålet S. 72, 81).

awn. *þuíta* 'kleine Münze' HERTZBERG Gloss.

Eigentl. 'abgeschnittenes, abgehauenes, abgekniffenes Stück einer geprägten Münze, eines *penninur*'; vgl. HOLMBOE, Einleitung zu SCHIVE, C. I., Norges Mynter, S. IV, XXI. = *þueite*, n. FR.² (auch ein Mass: *þueite miþls*) Dies Wort ist ursprünglich ein mittels des Suffixes *-ini-*

gebildetes Abstraktum zum schw. Verbum awn. *þueita* (tt) 'hauen, stossen', nno. *tveita* 'spalten' nschw. dial. *tveta* 'abhauen'; in Pl. G. *þueitna* (mehrmals in Biörgyniar Kalfskinn und in Dipl. Norv.; siehe FR.²) ist eine Spur des älteren Stammes aufbewahrt.¹

awn. *þuite*, m.

Sn. E. (Hafniæ 1848) I,¹¹⁹¹⁷ [Die Asen fesseln den Fenresulfr]: *þá er Æserner sþo, at ulfrenn var bundenn at fullo, þá tóko þeir festena, er ór var fiótrenom, er Gelgia heiter, ok drógo hana gegnom hello mikla, sú heiter Giöll, ok festo hellona langt í iorþ níðr. Þá tóko þeir mikenn stein ok skuto enn lengra í iorþena, sá heiter þuite, ok hófþo þann stein fyrer festarhélenn.*

Vgl. SnE. II,⁵¹⁵ (*Amsuartnir heitir uatn en lyngui hólmr j vatnenu en síglitner huoll j holminum en þótti heiter hēll er stendr j huolenum en ginul heitir rauf er boruð er a hēlinum. en hrēða heitir festr er fenrissulfr er bunndenn með*), wo *þótti* wohl als ein Schreibfehler für *þuite* aufzufassen ist.

Þuite ist also der Name eines Steines, der wie ein Tüderpfahl in die Erde eingeschlagen wurde, um die Fessel festzuhalten, womit der Wolf gebunden war. Die Bedeutung ist: 'ein Stein zu besonderen Zwecken geformt und zugehauen (Schleuderstein, Tüderpfahl, u. dgl.)'; mit Erweiterung in *hrammþuite* (Höfopl. 17), *kenning* für das Gold (vgl. SnE. I, 336, 402): *biófr hrammþuita* 'freigebiger Mann'.

aschw. *handviti*, m. 'Pflugsterze' ÖgL.

nschw. *handveta* dass. WESTE 1807, DALIN 1850; dial. *hannvete* 'Geländer einer Brücke' RIETZ: Västergötl.

nno. *handvite* 'Handhabe eines Dreschflegels' ROSS 953.

< *hand-þuite; vgl. awn. *Steindórr* < *Stæin-dōrk < *Stæin-þōrk; bei der Entwicklung hat die Assoziation an *hand* 'Hand' stark mitgewirkt.

Für alle diese Wörter möchte ich eine Grundbedeutung 'ein Gegenstand, der zu einem besonderen Zwecke zugehauen, geschnitten oder geformt ist' aufstellen.

¹ Über *ini*-Bildungen unter awn. neutralen *ia*-Stämmen vgl. ERDMANN Ark. 7,75 f.; v. FRIESEN Xen. Lid. S. 243. — Zur Bedeutung vgl. ahd. *scerf*, mhd. *scherf*; FALK u. TORP Et. Wb. (skjerv).

: ae. *ƿwītan* (*ƿwāt*) 'to thwite, cut, cut off'.

Vgl. awn. *ƿueitr*, m. 'Einschnitt, Hieb';¹ Ortsnamen no. *Tveit*, schw. *Tvet*, *Tveta* u. a. RYGH NG. Indl. S. 83; holl. *duit* 'altholländische Scheidemünze' FRANCK Et. Wb.² — Awn. *ƿuita*, f. 'Axt' dürfte eine Nomen instrumenti-Bildung zu dem st. Verbum sein.

nschw. dial. *vika* (*vēka*, *väka*), m., 'kleine Bucht', *in-veka* dass. VENDELL, *väkka* 'kleine Bucht, wenig ausgeprägt' HESSELMAN Unders. S. 74: Uppl., *veke* 'Landzunge, Landspitze' RIETZ: Närke, 'Krümmung eines serpentinenbildenden Flusses' Västergötl., 'tiefliegende Wiese an einem Bache oder einem Flusse (*bäkka-veke*, *å-veke*)' RIETZ: Smål., *vike* 'kleine Bucht' RIETZ: Nördl. Gottl.

skån. *vege* 'Krümmung eines Flusses; Landzunge in einer solchen Krümmung' VON FRIESEN Namn och Bygd 1,111 f. Das Wort kommt öfters in schwedischen Ortsnamen vor mit der Bedeutung 'Krümmung eines Flusses; Landzunge'; siehe VON FRIESEN Namnet Vegeholm, in NB. 1,109 f.

nno. *Veke* (ausgesprochen *vika*), Name eines Gutes an einer Flusskrümmung, s. RYGH NG. 11,530.

Eigentliche Bedeutung: 'Zurückweichung, Wendung, Biegung'; vgl. awn. *vik* (mnd. *wik*, ae. *wic*) 'Bucht'.

awn. *vika*, *vika sióvar* 'Seemeile'.

nisl. *vika siávar* ZOËGA.

nno. *vika* (»jetzt veraltet; in älteren Schriften *vegsø*, *vege so*» AASEN).

aschw. *vika*.

nschw. *vikusiös* GFR. 10,338; *vecku-sjö* 'eine ganze oder halbe Meile zur See' LIND 1749; *veck-sjö* HOF Dial.

adä. *ukæ*, *ukæsio* (Segelanweisungen in »König Waldemars Grundbuch«, 13. Jahrh., abgedruckt am besten von E. W. DAHLGREN in A. E. NORDENSKIÖLDS Periplus, utkast till sjökortens och sjöböckernas äldsta historia, Sthm 1897, S. 101 f.).

ndä. *wige siös* GFR. 3,377 (Lund 1526), *uge siøs*, *ug siøs*, *veg siøs* KALKAR.

¹ Über awn. *ƿueit* f. bei FR.² siehe RYGH NG. Indl. S. 83 Note.

md. *wekesees* 'ein nautisches, in der Ostsee heimisches Längemass' SCHILLER-LÜBBEN 5,659. Vermutlich ein skandinavisches Lehnwort.

Über den Begriff der *vika* und ihre geographische Länge, siehe das Nähere in CL.-VIGF. Dict.; KOPPMANN, K. Das Seebuch. Mit einer nautischen Einleitung von ARTHUR BREUSING (Bremen 1876) und DAHLGREN, E. W. Segelanvisningar för de nordiska farvattnen (in A. E. NORDENSKIÖLD'S Periplus, Sthm 1897), S. 102. Aus den Distanzangaben in den altisl. Sagas und in »König Waldemars Grundbuch«, wo wir die wichtigsten Aufschlüsse erhalten, scheint mit grosser Sicherheit hervorzugehen, dass *vika* ziemlich genau der noch heutzutage an den Küsten Schwedens geläufigen Seemeile (= 4 nautische Meilen = 7,420 m.) entspricht. Dasselbe scheint aus den Berechnungen der Komputistischen Abhandlung in Cod. AM. 624 (Rymbegla, Havniæ 1780; bes. S. 482) hervorzugehen. — Die Bedeutung scheint aus einer ursprünglicheren 'ein so weites Stück Weges, wie eine Ruderemannschaft aushalten konnte' < 'Abwechseln der Ruderer, Wechsel beim Rojen' hervorgegangen zu sein. FALK u. TORP Et. Wb. S. 1327, FALK Altnord. Seewesen (Wörter und Sachen, Bd. 4) S. 16. Vgl. das germanische Längemass zu Land: g. *rasta*, awn. *rost*, f., u. s. w., 'Ruhe, Rast > Strecke Wegs nach der man rastet > Strecke, Meile'.

nno. *vika* 'eine Abteilung, besonders von einem Teile der Strophe oder des Verses' AASEN. Vgl. *vik*, n. 'ein kleiner Winkel, eine Biegung (schwed. *veck* 'Falte', *knäveck* 'Kniekehle'); Abweichung; Abteilung in der Mitte einer Strophe oder einer Melodie; Teil der Strophe, Verszeile' AASEN.

g. *wiko* 'Ordnung, an die Reihe-Kommen'. Über dieses Wort das Nähere unten in einem Exkurs.

Hieher gehört nun auch m. E. das Wort 'Woche', eigentlich 'Abwechslung, Reihenfolge der sieben Tagesgötter ~ Zeitperiode, in welcher dieser Wechsel sich vollzieht'. Vgl. den Exkurs.

awn. aschw. *vika*.

ahd. *wecha*, *wocha*, mit schw. oder — seltener — st. Flexion, GRAFF 1,701.

as. *wika*.

afries. *wike*.

ae. *wice*, *wucu* (-an); vgl. BÜLBRING Ae. El. § 235, 264; SIEVERS Afs. Gr. § 278 A. 1, WRIGHT OEGr. § 403.

finn. *wiiko*, *wiikon* (mit rätselhaftem *i*), lapp. *vakko*.

? ae. *wice*, f. 'an office, a duty, function' Bosw., 'office, commission' SWEET.

Vgl. lat. *vices*, pl., mit der Bedeutung 'Pflicht, Dienst'.

: awn. *víkua*, *víka*, *víkia* (*veik*) 'rücken, bewegen; eine neue Richtung nehmen', ahd. *wīchan*, as. *wīkan* 'weichen', ae. *wīcan* 'to yield, give way'.

Zur Bedeutung 'Abwechslung' vgl. awn. (*gīafa*) *vīxl* 'Gabenaustausch', á *vīxl* 'kreuzweise, wechselweise', ahd. *wehsal*, mittels des Suffixes -*slo*- von derselben Wurzelform gebildet, oder lat. *vicis* (*vicem*, *vice*) 'Wechsel (:gr. *εἰς* 'weichen')'. Auch in anderen begrifflich verwandten Wortsippen können wir einen analogen Bedeutungswandel wahrnehmen:

ae. *hwearf*, m. 'a turn ~ change, exchange, that which is exchanged', *hweorfan* (*hwearf*) 'to turn ~ change' (awn. *huerfa* 'sich drehen, kehren'), *hwerfan* (-*de*) 'to turn, revolve, move about ~ change (trans. and intrans.); exchange, barter', *hwearf* 'turning about ~ shifting, changeable', awn. *huerfr* 'der sich drehen und wenden lässt ~ veränderlich, unbeständig' u. s. w.;

ae. *wrixl* 'change, alteration, vicissitude', *wrixlian* 'to change, vary, alter' (< *urik-slo-) von einer Wurzel *urik 'winden, drehen', vgl. afries. *wrāxlia*, ae. *wrāxlian* 'ringen', eigentl. 'sich drehen, hin und her bewegen; siehe FICK Wb⁴ *vrih* und PERSSON Beitr. S. 343;

gr. *τροπή* 'das Umwenden, Umkehren; Wendung ~ Wechsel, Veränderung'.

Andere Beispiele bei PERSSON Beitr. S. 343 Note 1 und S. 496.

nisl. *vita*, f. 'Wissen' THORKELSSON 3.

aschw. *vita*, f. 'Wissen, Kenntnis' (*utan vitu mans, mæþ vilia ok vitu* u. s. w.) SCHL., SDW.

vitu-løs 'unwissend';

fore-vita 'Vorauswissen'.

Die Kürze des *i* kann durch die Vokalbalanzerscheinungen (obl. *vitu* in Handschr. wie AM. 51 4:o und Oxenstiern.) festgestellt werden.

nschw. dial. *vita* (*vitu*) 'Kenntnis' RIETZ, VENDELL: Finl., *å-vitu* dass. VENDELL, *vitu-lësär* 'unverständlich, unwissend' VENDELL.

mhd. *wete* 'schriftliche Kunde, Mitteilung, Urkunde' SCHILLER-LÜBBEN.

ae. *gearo-wita*, m. 'intellect, understanding' Bosw.

aschw. *vita*, f. 'Beweis(en); Zeugnis; Beweiskraft; das Recht oder die Verpflichtung, etw. zu beweisen oder den Reinigungseid zu schwören' u. s. w. SCHL.;

vitu-orþ VgL I und (mit Elision) *vitorþ* (VmL., GL.); nach *miætsorþ*, *vinsorþ* u. a. in *vitsorþ* umgebildet (Lyd., ÖgL., UL., HL. u. s. w.). Vgl. LIDBLOM Lydekinushandskriften (1901) S. 46 f.;

vitu-løs 'wer nicht das Beweisrecht hat', -*løsa*;

eþs-, *fæþernes-*, *ærfþa-vita* SCHL.

Das Wort gehört der Gesetzesprache an. Die Kürze des Wurzelvokals geht aus der Schreibung *fæþernes-vitu* in .AM. 51 4:o (SCHLYTER MEL. S. 118) hervor.

: awn. *vita* (*veit*, *vissa*) 'wissen; auch: wahrnehmen, bemerken; anzeigen, ankündigen' u. s. w., aschw. *vita* (*vēt*, *risse*);

aschw. *vita* (prät. *vēt* ~ *vitta* ~ *vitadhe*, s. SDW., NOREEN Aschw. Gr. § 526 A. 3, 4, KOCK Fsv. Ljudl. S. 253) 'beweisen'.

Vermutlich nicht hierher zu führen, da es anscheinend eine ursprüngliche Nomen agentis-Bildung ist:

awn. *vite*, m. 'Zeichen (z. B. *þat sýndesk hönom eige góz vite*); Landkennung (z. B. *hafa vita af lande*); Signal, Holzstoss, der beim Herannahen des Feindes angezündet wurde' FR.²; 'specula, hoch gelegener Platz, von wo etw. gesehen werden kann; Zeichen' HALDORSEN.

nisl. *viti* 'signal, beacon, lighthouse' ZOËGA.

nno. *vite*, m. 'Boje an Fischnetzen; Warte, Signalfeuer; Bergspitze wo ehemals in Kriegszeiten Wache gehalten wurde' AASEN.

nschw. *wete* 'strues in indicem vel signum alicubi posita' SAHLSTEDT;

vette = *kummel* 'pile de bois qui sert d'amarque' WESTE 1807, 'Feuerzeichen' DALIN 1850;

vette 'Seezeichen, Pricken' WESTE, DALIN, SAOrdI.⁷; 'Lockvogel' WESTE, DALIN, SAOrdI.⁷ — Dial., s. HESSELMAN Unders. S. 74.

dial. *vite* (*vita*, *vette* u. s. w.) 'Floss an Fischgeräten, den Platz, wo sie ausgelegt sind, ausweisend (Österg., Gotl., Finl.; *näte*-, *sköte-vita*; auch *vettare*); kleiner Stein in der Grenzscheide (Österg.)' RIETZ.

Mit ausgeprägter agentieller Bedeutung:

awn. *odd-vite*, m. 'Anführer';

veþr-vite 'Wetterfahne, Wimpel' (nisl. *átta-viti*);

blóþ-vita, adj. 'sanguinis prænuntius'.

nschw. dial. *dagvete* 'der Tagankündiger, der Hahn' (G. ERICSSON, in Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria I, 88).

md. *wete* 'Zeuge' SCHILLER-LÜBBEN.

afries. *wita* dass. RICHTHOFEN.

ae. *wita*, m. 'one who knows, a person of understanding or learning, a wise man' etc. BOSW.

awn. *-lita*, f.: *á-lita* 'das Betrachten einer Sache; Nachdenken, Erwägung' FR.³, ἄπ. λεγ. (Dipl. Norv.).

Vgl. *á-lit*, n. 'Aussehen; Betrachten, Nachdenken; Urteil'. Das einfache *lit*, n. 'Gesicht' ist auch ἄπ. λεγ.; aber in mehreren Zusammensetzungen: *auglit*, *andlit* u. s. w.

: awn. *lita* (*leit*) 'sehen, schauen'.

awn. *-riþa*, f. : *á-riþa* 'Aufschmieren, Einreiben' FR.³ (ein Beleg). Die Länge des *i* ist nicht zu ermitteln.

nno. *vrīda* 'Drehen, Krümmung; Pl. eine schwere innere Krankheit, bes. bei Pferden; List, Ränke' AASEN, ROSS (s. *trollrida*).

awn. *þráþa-riþa*, f. 'Knäuel, Bündel von Zwirn' HERTZBERG Gloss., Gul. 308 (NGL. 1,101).

nschw. dial. *brida*, f. (< *vrīda) 'gedrehtes Stroh um die Giebelstangen eines Strohdaches' RIETZ: Südl. Gotl.; *vrīdu* 'Bündel von Erbsenstroh; zu hart gezwirnte Schnur, die sich wirrt; mit Leinwand überzogenes, bogenförmiges Holz,

das durch Umflechten des Haares und mit Bändern auf dem Kopf befestigt wird und als Stütze der von den verheirateten Weibern getragenen weissen Leinwandhaube dient; Wisch, Büschel von Wolle u. dgl.', *wriðo*, f. 'gedrehte kleine Garbe, Bund von etw.' VENDELL

ae. *wriða*, m. 'a band, collar; a ring', *bēah-wriða* 'a ringed wreath, armlet, bracelet', *heals-wriða* 'a neck-lace' Bosw.

: awn. *riþa* (*reip*) 'drehen, ringen; reiben, einreiben, beschmieren', ae. *wriðan* (*wrād*) 'to twist, to give a curved form to; to bind up, wrap round, bandage'.

awn. *eiga*, f. 'Besitz, Besitzen einer Sache als Eigentum, Habe; Besitzrecht (*eiga e-t í eigonne, leggja sína eigo á e-t* u. s. w.); Eigentum';
eigo-maðr 'Besitzer'; *eigo-deill*, -*hlutr*; -*deila*;
sam-eiga 'gemeinsames Besitzen' (= *sam-eign*), *ein-eiga* 'was jds. Alleinbesitz ist', *al-eiga* 'gesamtes Vermögen', *land-eiga* 'Grundbesitz';
eige, m. 'Eigentum'.

nisl. *eiga* 'ownership, possession'.

nno. *eiga* 'Besitz, Besitzen (*sam-*, *ein-eiga*); Eigentum, was man besitzt' u. s. w. AASEN, ROSS.

aschw. *egha*, *ægha*, *agha* (anal. nach dem Verbum, NOREEN Aschw. Gr. § 80 II, 1; vgl. auch KARLSSON, K. H. Ark. 1,388) 'Besitzrecht; Grundbesitz; Eigentum' SCHL.

ægho-del, -*luter*;

siælf-ægha 'dass man ein freier, selbständiger Mann ist; was man ausschliesslich und mit vollem Eigentumsrecht besitzt'; *en-egha*; *hema-*, *um-*, *ut-*, *fæstu-*, *værulds-*, *iordh(a)-*, *lands-ægha*.

nschw. *äga* 'Besitz'; die alte Form der obliquen Kasus kommt noch vor in einigen Ausdrücken wie *hava i sin ägo* 'besitzen', *vara i någons ägo* 'jdm. gehören'. Pl. *ägor* 'Grund, Besitz'.

ae. *äge* (-an), f. 'property; possessio, proprium' Bosw.

: awn. *eiga* (*ā*) 'haben, besitzen', *eigenn* 'eigen'.

Vgl. awn. *eign*, f. 'Besitzen; Besitzrecht; Eigentum' (= *eiga*), nisl. nno. *eign*, aschw. *eghn*, *æghn*; und awn. *eigen*, n. 'Eigentum', nno. *eige*, n., g. *aign*, ahd. *eigan*, as. *ēgan*, ae. *āgen*.

awn. *boge*, m. 'Bogen, gebogene oder krumme Richtung; Regenbogen; Gewölbe in einer Brücke, einem Bau u. dgl.; Bogen (die Waffe)'.

nisl. *bogi*.

shetl. *bogi* 'kleine runde Bucht' JAKOBSEN.

nno. *bøge* auch 'Fiedelbogen'.

aschw. *bughi*, m. '(Flitz)bogen, Regenbogen, Sattelbogen, Fiedelbogen'.

nschw. *båge*;

dial. *būgu*, f. 'Weidengerte; Bogen, Geflecht oder Korb von Weidengerten, um damit Heu, Holz u. dgl. zu tragen' VENDELL, RIETZ (*buga, båga* u. s. w.): Norrb., Västerb., Medelp., Helsingl., Jämtl., Närke, Östergötl., Smål., Skåne; *hö-båga* RIETZ: Medelp.;

båga, f. 'kleiner Haufe' RIETZ: Uppl.

ä. nschw. *en gill buga hö* TEGEL Hist. 2, 180.

ahd. *bogo* 'Bogen: der Halbkreis, die Waffe, der Sattelbogen' SCHADE.

as. *bogo* dass.

ae. *boga* 'anything curved: a bow, an arch, a corner' BOSW.

Bemerkenswertere Zusammensetzungen:

awn. *ōln-boge*, aschw. *albughi*, ahd. *elinbogo*, ae. *elnboga* 'Ellenbogen' (nno. auch *hand-boge* AASEN);

awn. *regn-boge*, aschw. *reghnbughi*, ahd. *reganbogo*, ae. *rēnboga* 'Regenbogen' (nno. auch *veder-boge* AASEN, *elboge* ROSS);

awn. *sōþol-boge*, aschw. *sadhulbughi*, ahd. *satilbogo* 'Sattelbogen';

awn. *blōþ-boge* 'Blutstrahl';

nno. *aa-boge* 'Krümmung, Biegung, z. B. eines Weges' AASEN: Telem.;

skaar-boge 'Krümmung an der Spitze einer Sense' AASEN: Bergen St.;

aschw. *kin-bughi* 'Backenknochen, Kieferbein';

ahd. as. *swi-bogo* 'Schwibbogen';

ahd. *rant-bogo* 'umbo, Schildbuckel';

mhd. *videl-boge* 'Fiedelbogen', aschw. *gigho-bughi*.

: g. *biugan* 'beugen (Ef. 3, 14 *biuga kniwa meina*); sich beugen (Rom. 14, 11 *patei mis all kniwe biugif*), ahd.

biogan trans. 'biegen, krümmen, beugen', ae. *būgan* 'to bow or bow down oneself', awn. Prät. Pl. *bugo*, Part. *bogenn* 'gebogen'.

Mit anderem Wurzelvokal:

nno. *bjuga*, f. 'Schnee oder Regen, der die Zweige der Bäume hinunterbeugt' Ross; *skog-*, *vidar-bjuga*. Vgl. nschw. dial. *snö-hånga*, f. dass. Smål. (Mitteilung v. FRIESENS).

ahd. *biugo*, m. 'sinus, sinuamen, convexum, volumen' GRAFF 3, 87.

Zum Adj. awn. *biúgr* 'gebogen, krumm' gehört dagegen wahrscheinlich

awn. *biúga*, n. 'Wurst'.

awn. *brote*, m. 'Haufe von Bäumen, die im Walde gefällt sind'.

nno. *bröte*, m. 'Bruch, Brechung; sich mit Anstrengung Weg bahnen; wagerechte Fläche, die in einen Abhang hineinschneidet, Terrasse; Haufe von umgehauenen Bäumen; Waldung, die durch Abschwenden zubereitet und danach besät ist; ungeordneter Haufe von allerlei Dingen, Gerümpel, Plunder' Ross, AASEN. Vgl. auch RYGH No. Gaardn., Indl. *is-brote*, *naud-brote* 'dass das Eis unsicher ist, kaum einen Menschen trägt' Ross;

bröta, f. 'Bruch, Stelle wo ein Zaun niedergebrochen ist' AASEN;

kjeft-brota 'Schreier, Lärmacher' Ross.

aschw. *bruti*, m. 'Reisig, Haufe von gefällten Bäumen, Verhau'.

nschw. *bråte* 'Reisig, Verhau; Gerümpel', dial. auch 'Neubuchland' RIETZ: Värml., *ny-bröta*, f. 'neulich urbar gemachtes Land' RIETZ: Östergötl., *o-brota* 'unfahrbarer Weg; schlechte Beschaffenheit der Wege' RIETZ: Smål., *neu-bråta*, m. 'unfahrbarer, unsicherer Weg; neulich gebahnter Weg' RIETZ: Västerb.

adä. *brode*, *brøde*, m. 'Bruchstück'.

aschw. *hovudh-bruti*, m. 'Influenza, Schnupfen'.¹

ä. nschw. *hoffuudbrote* 'gravedo' Var. rer. S. 15, *hufwudbrottens* (Sg. G.) 'catharrhi' Jan. Lingv. 1641, *hufwudbrotta* 'a cold' SERENIUS 1741, MÖLLER 1745.

¹ Vgl. mnd. *breke*, nnd. dial. *brustbruch* FRISCHBIER, GRIMM Wb.

nschw. dial. *bröta*, *brüta* 'Katarrh, Schnupfen, Kopfweh, Influenza' VENDELL, RIETZ: Finl., *huvud-brota* 'Kopfweh; Schnupfen' VENDELL, RIETZ: Uppl., Finl., *il-bräte* 'Schmerzen im Fussblatte' RIETZ: Dalarne, *häljan-brote* 'Todeskampf' RIETZ: Smål., Värml.

aschw. *bruti*, *broti*, *brøti* (Aschw. Gr. § 416, 6), m. 'Verbrechen; Busse, Geldstrafe'.

adä. *brode*, *brøde*, m. dass.

: awn. *brióta* (*braut*) 'brechen; übertreten, verletzen (*b. friþ, log, eiþ* u. s. w.)'.

Vgl. awn. *brot*, n. 'Brechen, Bruch, Bruchstück', aschw. *brut*, n. 'Brechen, Bruch; Übertreten einer Übereinkunft, eines Gesetzes; Verbrechen'.

awn. *dofe*, m. 'Trägheit, Schlaffheit'.

nisl. *dofi* 'torpor, numbness' ZOËGA.

nno. *döve* 'Lähmung oder Steifheit in den Gliedmassen' AASEN;

döva, f. 'eine indolente oder stumpfsinnige Person' AASEN.

nschw. dial. *däva* RIETZ: Finl., *dova*, m., f. 'Winterschlaf, Erstarrung' VENDELL;

duva 'Betäubung' RIETZ: Wormsö.

: awn. *dofenn* 'schlaff, stumpf, halbtot', nisl. *dofinn* 'benumbed, numb, dead', nno. *döven* 'abgestumpft, abgeschwächt, matt; abgestanden, fade (von einem Getränke), schwach (vom Winde); ein wenig steif oder gelähmt; träge, schläfrig' u. s. w. Finite Formen von dem supponierten starken Verbum sind nicht nachgewiesen.

awn. *dúfa*, f. 'unda' EG.¹

: awn. *dúfa* (nur Inf. einmal belegt) 'niederdrücken, tauchen (trans.)', nno. *duva*, schw. 'sich senken, neigen, den Kopf hangen lassen; beugen, niederdrücken; eintauchen', aschw. *duva* (nur Inf.) 'tauchen', nschw. 'sich ins Wasser werfen wie der Seevogel nach Fisch (IHRE Gl., RIETZ); stampfen, von einem Schiffe (SUNDÉN, VENDELL); eintunken (VENDELL)', ae. *dūfan* (*dēaf*) 'to dive, sink' (*be-*

¹ Nur in skaldischen Umschreibungen (*kenningar*) kommt die allgemeinere Bedeutung 'mare' vor: *dúfo hyrr* 'ignis maris, aurum'.

dūfan 'to bedive, put under'), mnd. *bedūven* (*bedōf*) 'überschüttet, bedeckt werden', mnl. *bedūven* 'tauchen, ins Wasser senken'.

Es erscheint mir demnach sehr wahrscheinlich, dass die ursprüngliche Bedeutung von awn. *dúfa* 'Wellental, Einsenkung zwischen zwei Wellen' oder vielleicht 'das Untertauchen des Schiffes in einem Wellental' ist; vgl. das analoge Verhältnis bei awn. *alda*, f. (LIDÉN Bland. språkhist. bidr. S. 6 f.)

awn. *drope*, m. 'das Tröpfeln, Triefen; der Tropfen' (Guþr. I, 15 *en regns drope rann niþr of knē*); *blóþ-drope* 'Bluttröpfen', *mél-drope* 'Schaum der am Gebiss der Pferde herabtriefte' (Vafþr. 14; SnE. I, 56); *dropa-rúm* 'Platz für die Dachtraufe', *dropa-lauss* 'wasserdicht (von einem Hause)'.

nisl. *dropi* 'Tropfen'; *sultur-dropi* 'dripping from the nose' ZOËGA.

nno. *drøpe* dass.;

drøpe, m. ~ *drøpa*, f. 'ein Leck, ein Tröpfeln, bes. durch ein Dach oder einen Diemen' ROSS: Mandal, Raabygdalag; *tele-drøpe* 'Triefen oder Feuchtigkeit unter einem Rasendache' AASEN: Bergen St.;

berg-drøpe 'Tropfstein, Stalaktit' AASEN.

aschw. *drupi* 'Tropfen';

drupa-fal, -rum.

nschw. *droppe* 'Tropfen' (HESSELMAN Nord. Stud. S. 375);

dial. *täck-droppa* 'Dachtraufe' VENDELL;

drøpa-skjul 'Platz wo man vor der Dachtraufe geschützt ist' RIETZ.

ahd. *tropho*, *tropfo* (<**drup-n-*), *troffo*, m. 'Tropfen; Schlagfluss';

trupfa, f. 'stillicidium' GRAFF 5,529.

as. *nasa-druppo*, m. 'Nasentropfen' GALLÉE.

anfränk. *dropo*, m. 'Tropfen'.

ae. *dropa*, m. 'a drop; a disease, paralysis (?)', gout (vgl. ne. *gout* 'a drop ~ a disease'); humour, choler';

mæl-dropa 'phlegm' Bosw., Bosw. Suppl.

: awn. *driúpa* 'tröpfeln, in Tropfen herabfallen' u. s. w. Awn. *drope*, ahd. *tropho*, *troffo* u. s. w. drückt als Nom. act. die momentane Aktionsart aus, die wohl ursprünglich auch für das Verbum galt: 'Herabhängen, (einmaliges) Herabfallen'. Litterarisch kommt aber das Verbum

nur als Iterativum oder als Durativum ('triefen, herabfließen') vor. Vgl. jedoch awn. *drúpa* (*pt*) 'überhängen, herabhängen; vornüber gebeugt sein, den Kopf hängen lassen'.

nno. *dröse*, m. 'Schwarm, Haufe; Kornhaufe, gedroschenes, aber noch nicht gereinigtes Korn' AASEN;

drüse, m. 'Schwarm, Haufe' ROSS;

aks-drose 'Ähren und Ährenreste, die nach dem Dreschen auf der Tenne liegen geblieben oder von der Fuhre heruntergefallen sind' ROSS;

bu-drose 'eine Herde Rindvieh' ROSS.

aschw. *drusi*, m. 'Haufe von gedroschenem Korn'.

ä. nschw. *drosse* GVB 'acervum frugum'.

nschw. dial. *dråse*, *drosse* 'Haufe, gewöhnlich von ausgedroschenem, aber nicht gereinigtem Getreide, das auf der Tenne liegen geblieben ist' RIETZ, *drūsa* 'Haufe' VENDELL (*dråsa*, schw. Vb. 'Getreide von der Spreu reinigen').¹

ä. ndä. *drosse* 'Haufe (von Getreide)' KALKAR.

ndä. dial. *dröse* RIETZ: Skåne; *drössa*, m. 'Haufe, Menge (bes. von herabrieselnden Dingen)' ESPERSEN: Bornholm.

g. *driuso*, f. 'Abhang', eigentl. 'Fall'.

: g. *driusan* (*draus*) 'fallen, herabfallen', nno. *drjōsa* 'herabrieseln', as. *driosan* 'hinfallen', ae. *drēosan* 'to rush, fall, perish'. Zur selben Wurzel *drus schwache Verben: nno. *drysja* (*druste*) 'herabrieseln, sich zerstreuen, z. B. von dem Korne; hervorströmen; zerstreuen', schw. dial. *drösa* 'herabfallen, reichlich, in Haufen (von Korn)' RIETZ, ndä. *drysse* 'herabrieseln'; nno. *drūsa* (-te) 'schwer und reichlich herabfallen, herunterstürzen (von Regen u. dgl.); hervorstürzen' u. s. w. ROSS, AASEN (*drūsa*, f. 'Platzregen; Schar' ROSS), nschw. dial. *drusa* NOREEN: Dalarne. Die Grundbedeutung des Subst. scheint also 'etw. herabgefallenes, herabgerieseltes, Abfall' gewesen zu sein; speziell: 'aus den Ähren herabrieselndes Getreide' (vgl. nno. *drysja*, nschw. *drösa*). Hieraus ist die Bedeutung 'Haufe' hervorgegangen — zunächst und eigentlich von Korn, Spreu, Sand och anderen Kleinpartikeln, schliesslich auch

¹ Vgl. *drosan* 'Spreu' RIETZ: Medelp.

von anderen 'Anhäufungen', sogar von Menschen: 'Schar, Gefolge' AASEN.

Vgl. nschw. dial. *drussel*, n. 'Abfall von Stroh, Korn, Ähren, Spreu; Brotkrümchen; Splitter, Späne' RIETZ: Gottl.

Zur Beleuchtung der Bedeutungsentwicklung verweise ich auf Fälle wie:

nisl. *hrot*, n. 'pars multitudinis (*h. af fiski, fulgi* etc.)' HALDORSEN : awn. *hrióta* (*hraut*) 'hervorbrechen, stürzen, fallen';

nno. *röse*, m. 'Kornhaufen', nschw. dial. *rosa* 'Last, Bürde' : nno. *rjosa* (*raus*) 'herabrieseln, fallen (von Erde, Sand, Staub u. dgl.)', ae. *hrēosan* (*hrēas*) 'to fall, fall down'.

nno. *fōka*, f. Voss, Sogn, Nordhordland ~ *fūka*, f. Sogn, Nordhordland, Søndfjord 'Hast, grosse Eile' Ross;

fūka, f. 'Anfall, Laune; Unwetter von einigen Tagen' Ross; *snjo-fuka*;

fōka, f. Ross: Helgeland ~ *fuka*, f. AASEN: Nordland 'Meernebel';

fuka, f. 'Gewitterwolke am Horizont; kleiner Regenschauer' AASEN: Trondhjem, Søndmøre;

fuke, m. 'Staubregen' AASEN: Helgeland.

: awn. *fiúka* (*fauk*) 'schnell durch die Luft fahren, stieben', nno. *fjúka* (*fauk*) u. s. w.

Vgl. nisl. *fok*, n. 'drifting, tossing about; spray', nno. *fōk*, n., u. s. w.

ae. *fnora*, m. 'a sneezing, sneeze; sternutatio' Bosw.

: ae. *ge-fnēosan* 'to sneeze' (nur 3 Sg. Opt. belegt), *fnēosung* 'a sneezing', awn. *fnýsa* (*st*) 'schnauben' (= *fnasa*, *fnása*), nno. *fnýsa* (*-te*) 'kichern', auch *fnýsa* (*fnaus*) 'schnauben' AASEN, nschw. dial. *fniōsa* (*fnōs*, *fnusi*) RIETZ: Dalarne, *fnysa* (*fnös*) RIETZ: Norrb., Västerb., Ångermanl., Östergötl.

nno. *fröse*, m. 'Frost, gefrorene Erdschicht' AASEN, Ross; *pipefro* Ross; *frosa-klädd* 'Klumpen gefrorener Erde' Ross.

nschw. *fråssa* 'febris' Syllabus 1649, *fråsa* ARVIDI 1651, *frässe* MÜLLER 1745, *frosse*, m. ~ *frossa*, f. 'das kalte

Fieber' LIND 1749, *frossa* 'Schüttelfrost, Fieberschauer;
Wechselfieber' DALIN 1850 u. s. w.;
dial. auch 'Frost' VENDELL.

: awn. *friósa* (*fraus*), nno. *frjōsa* (*fraus*) u. s. w. 'frieren'.
Vgl. awn. *frør*, *frer*, n. (< *fruzo-) 'Frostwetter'.

awn. *froþa*, f. 'Schaum, Geifer'.

nisl. *froda* dass.

nno. *frōða*, f. ~ *frōde*, m. dass. AASEN, ROSS.

nschw. dial. *frūdo*, f. 'Schaum am Meeresufer nach einem
Sturme' VENDELL.

ä. ndä, *frode* KALKAR, ndä. *Fraade* 'Schaum, Geifer'.

me. *frothe*, ne. *froth* dürfte aus dem Nordischen entlehnt sein
(BJÖRKMAN Scand. loanw. S. 162).

: ae. *ā-frēodan* (-*frēad*) 'to froth, spumare' Bosw. mit.
Suppl.

Vgl. awn. nisl. *frauþ*, n., nno. *fraud*, f. und *frøyða*, f.
(mit dem Verbum *frøyða* 'schäumen'), aschw. *frødha*
nschw. dial. *fraud*, *fräud*, f. RIETZ: Norrbotten, *fröy*, n.
VENDELL 'Schaum, Geifer'.

nno. *gōse*, m. 'Luftstrom, Dampf' ROSS.

gōsa, f. 'Luftzug, Windhauch; warmer Luftstrom, Dampf;
kalter Schauer über den Rücken' AASEN, ROSS.

nschw. dial. *gosa* 'Dampf' VENDELL, RIETZ: Finland, 'Nebel'
RIETZ: Finland, *gāse* 'kalter Schauer' RIETZ: Östergötl.

: awn. *giósa* (*gaus*) '(mit Gewalt) hervorströmen, sich
ergießen, ausbreiten'.

Vgl. nisl. nno. *gos*, n. 'spouting, eruption', awn. *gustr*,
m. 'Windhauch'.

nisl. *gota*, f. 'spawn' CL.-VIGF., ZOËGA, HALDORSEN.

nno. *gōta*, f. 'halbgeschmolzene Masse (?)' in *halv-gota* 'Mit-
telding zwischen Regen und Schnee' AASEN, ROSS (*halv-*
gota, adj. 'gemischt').

nno. *gōta*, f. 'eingeschnittene Rinne oder Fuge, Falz; rinnen-
förmiger Einschnitt in der Landschaft, dadurch entstanden,
dass mehrere Gegenstände sich in derselben Spur bewegt
haben (tiefer Fusspfad, Furche nach einem Sturze, einem

- Schlitten, geschlepptem Bauholz oder Laub u. s. w.); Lichtung im Walde; Öffnung in einem Kamme, Weberkamme u. dgl.' Ross. Wahrscheinlich sind hier, wie auch Ross hervorhebt, mehrere Wörter zusammengeflossen; »die meisten Bedeutungen deuten jedoch auf das Verbum *gjota* hin».
- nhd. *Gosse*, f. 'Guss-stein'.
- as. *gota*, f. 'Gosse, Rinne' GALLÉE.
- md. *gote*, f. 'Guss (bes. bei der Salzbereitung); Gosse, Rinne, Abflusskanal' SCHILLER-LÜBBEN.
- mn. *gote*, f. 'het gieten, straal, goot, afvoerbuis, greppel' FRANCK Et. Wb.
- holl. *goot*.
- ae. *guttas*, m. pl. 'receptacula viscerum' SKEAT Et. Wb. (< germ. **gut-n-*).
- me. *gut*, *gutte* 'gut' ~ *gote* 'channel, stream' STRATMANN-BRADLEY.
- ne. *gut* 'Gedärme', dial. *gote* 'a small artificial watercourse leading to a mill or reservoir, a mill-race or water-channel, the outlet from a stream; a drain or ditch; a narrow passage from the main streets to the water-side; a sluice, floodgate; etc.' WRIGHT Dial. Dict., NED.
- nisl. *gjóta*, f. 'caverna, specus' HALDORSEN, 'a narrow lane' CL.-VIGF.
- nno. *gjóta*, f. 'eine langgestreckte Höhlung in der Erde; Hals oder Verengerung eines Sumpfes' AASEN, ROSS (*gras-, sluatte-gjota*).
- aschw. *giuta*, f. 'Gussform';
flop-giuta 'Dammschleuse'.
- nschw. dial. *gjuta* (*agna-, kvarn-gjuta*) 'Mühlrinne' RIETZ: Småland; *bro-gjuta* 'Draingraben' RIETZ: Västergötland, Södermanl.; *gjuta* 'kleines sumpfiges Tal; sumpfiger Zipfel einer Wiese; kleiner Waldsee' VENDELL.
- ahd. *giogo*, m. 'fliessendes Wasser, rivulus, fretum' SCHADE, GRAFF 4, 285.
- mhd. *giege*, schw. m. 'fliessendes Wasser, schmaler und tiefer Flussarm, Bach' LEXER.
- : awn. *gióta* (*gaut*), ahd. *giozan* (*gōz*) u. s. w. 'giessen';
nisl. *gjóta* (*gaut*) 'to drop, throw, cast one's young, of a fish: to spawn' (*got*, n. 'spawning').

nno. *glöpa*, f. 'Kluft, Schlund; kleine Öffnung in einem Steinhau-
fen; Zeichen (Kreuz u. dgl.) in einen Grenzstein ein-
gehauen; Nimmersatt' ROSS.

nisl. *gloppa*, f. 'big hole' ZOËGA.

nno. *glöppa* 'Höhle, Kluft in einem Berge, Höhlung in der Erde;
smale Öffnung, Riss, Spalte; schmaler Gang zwischen Häu-
sern; Lichtung; Zeichen in einem Grenzsteine' AASEN, ROSS.

: nno. *glūpa* (*glaup*) 'gähnen, verschlingen', nschw. dial.
glūpa (*glöp*) u. s. w.; dazu ein Faktitivum in awn.
gleypa (*pt*).

Vgl. nno. *glöp*, n. 'Loch, Schlund, Öffnung', nschw. dial.
glåp dass. RIETZ, VENDELL.

nschw. dial. *grupi*, m. 'Griessmehl' NOREEN: Dalarne, *grupa* 'Hirse'
VENDELL.

: nschw. dial. *grjōpa*, *grōpa* (*grōp*) 'grob mahlen, schro-
ten' NOREEN, RIETZ: Dalarne, nno. *grūpa*, *grjūpa* (*graup*)
dass. AASEN, ROSS; vgl. noch nno. *grøypa* (*-te*), nschw.
grōpa (*-te*) dass. (davon nschw. *grōpe*, n. 'Griessmehl,
Schrot').

awn. *hnøre* (*hnere* Aisl. Gr.³ § 114; *hneyre* FR.³ = *hnøre*, mit *ey*
als Zeichen für *ø*-Laut), m. 'Niesen; Rotz; Husten'.

< *hnuzon- Aisl. Gr.³ § 68,3.

nisl. *hnerri*, m. 'sneeze, sneezing' ZOËGA, CL-VIGF., THORKEIS.
2 (*hnerra*, *ad*, 'to sneeze').

: awn. *hniósa* (*hnaus*), ahd. *niosan* 'niesen'.

nno. *röse*, m. 'Kornhaufen, = *drose*' AASEN: Totn.

? nschw. dial. *rosa* 'Last, Bürde' VENDELL.

nno. *rōsa*, f. 'Sturz, Rutsch' AASEN: Lister; ROSS: Søndhord-
land, Dalane;

snjo-rosa 'Schneesturz' ROSS: Mandal.

: nno. *rjōsa* (*raus*) 'rieseln, herabfallen, von Staub, Sand,
Erde u. dgl.' ROSS, ae. *hrēosan* (*hrēas*) 'to fall (rapidly,
headlong), fall down, go to ruin'.

Nno. *rōs*, n. 'Gleiten, Sturz', *rōs*, f. 'Rutsch, Schneesturz,
Steinsturz; Spur eines Sturzes'.

nno. *rōta*, f. 'Rutsch, Erdsturz, Einsturz' AASEN: Telemarken, Ross: Sætesdal;

snjo-rotā 'Schneesturz, Lawine' AASEN: Telem., Ross: Mandal, *stein-rotā* 'Einsturz' AASEN: Telem.

nno. *rjōta*, f. 'Rasenplatz, offener Platz im Walde' AASEN: Søndhordland. »Wohl eigentlich: 'Spur eines Erdsturzes'.»

: awn. *hriōta* (*hraut*) 'hervorbrechen, plötzlich und mit reissender Fahrt hervorstürzen'; nno. *rjōta* (*raut*) 'stürzen, fallen'.

Nno. *rōt*, n. 'Sturz; Ruine'.

ae. *-hrēoda*, m. 'Bedeckung': *bord-hrēoda* 'Schilddach, Schildburg, testudo, phalanx; Schild, clypeus';

scild-hrēoda 'shield-covering: a shield, buckler; the arrangement of shields as in the *scild-burh*, testudo' Bosw., 'clypeus' GREIN.

: ae. *hroden*, *gehroden* 'beladen, gefüllt (*þā wæs heal hroden fēonda feorum*); geschmückt (*bēah-, gold-, sinc-hroden*)', awn. *hroþenn* 'geschmückt, vergoldet?' (*ἄπ. λεγ.*)¹, ein isoliertes Part. Prät. von einem Verbum **hreupan* 'bedecken, laden'. Vgl. ahd. *hrust*, f. 'Rüstung' ae. *hyrst*, f. 'an ornament, a decoration' (*wīg-hyrst* 'the trappings of war'), *hyrstan* 'to ornament, decorate, deck (*hrīme gehyrsted, helm hyrsted golde* u. s. w.), *isenhyrst* 'fitted with iron' u. s. w. Vgl. FICK Wb.⁴; FALK u. TORP Et. Wb. (*ruste*).

awn. *hrope*, m. 'Zank, Zänkerei, Händel, Streit; turba, tumultus'.
hroþavænligr 'zanksüchtig, zänkisch, streitlustig'.

nisl. *hroðafenginn*, *hroðalegur* 'roh, brutal, grob';

hroðaskapur, *hroðamenni*, *hroðaverk*;

hroðaskammir 'foul (terms of) abuse' ZOËGA, CL.-VIGF., THORKEILSSON 2.

Das awn. st. Verbum *hrióþa* wird häufig mit unpersönlicher Konstruktion gebraucht: *hrýþr e-o* 'etwas dringt an, dringt hervor, kommt zum Vorschein'²; daneben kommt es aber auch in persönlicher Verwendung vor:

¹ Vielleicht ist mit CL.-VIGF. *gullroþenn* als aus *gull-hroþenn* hervorgegangen anzusetzen ('vergoldet, mit Gold überzogen').

² Z. B. *brast fiall í sundr ok hraup þar fram tǫlgogrióte; hraup up or honom miklo vatne er hann hafþe drukket.*

'reuten, räumen, leeren (z. B. *hriópa skip* 'ausladen; die Besatzung töten oder verjagen'); etw. von seiner Stelle rücken, wegwerfen'. Es stimmt hier mit dem schw. Verbum *ryþia* (*rudda*) überein.¹ Es scheint mir deswegen sehr wahrscheinlich, dass diese Bedeutung aus einem Assimilierungsprozess an ein Verbum *riópa* hervorgegangen ist. Die beiden Verba haben — auf Grund einer partiellen Übereinstimmung in Form und Bedeutung — einander attrahiert und sich gegenseitig beeinflusst. Allmählich ist das eine von dem anderen völlig aufgesaugt worden. Es liegt also eine Art von Wortkreuzung — Beeinflussung von begrifflicher Seite aus — in dieser eigentümlichen sprachlichen Erscheinung vor.

riópa, urg. *reudan, bedeutet eigentlich einfach 'röten, rot machen', woraus aber (VON FRIESEN Xenia Lideniana, Sthm 1912 S. 240) mit verschiedenartiger Spezialisierung einerseits 'mit Blut färben' (awn. *riópa*, ae. *rēodan*) ~ 'verwunden — töten' (ae. *rēodan*), andererseits 'eine Waldung roden, Bäume fällen und Sträucher aufwühlen u. s. w., um das Feld urbar zu machen, extirpare'² ~ übertragen 'reuten, räumen; ausrotten, vernichten' (mhd. *rieten* LEXER 2,427, 1862).³ Ganz dieselbe Bedeutungsentwicklung auch in dem schw. Verbum awn. *ryþia* (*rudda*) 'roden, urbar machen; räumen; berauben,

¹ Vgl. Grágás 1883 (Staparhólsbók) 30⁶ þeir hruðu skipit sítt ~ Grágás 1852 (Konongsbók) 25¹⁸ þeir ruddo skipit; Fornm. s. 8,143⁸ Eirspennel: hruðu ~ Flateyjarbók: ruddu; Egels saga, ed. ÞORDARSON, 58²⁴ ~ 58²⁹ u. s. w.

² VON FRIESEN, l. c.: »Das Rodeland im Walde erhält durch das Fällen von Bäumen und Sträuchern und das Aufwühlen und Trocknen der Rasen eine eigenartige rostähnliche Farbe, die sich scharf von dem Grün des unberührten Waldes und des Bodens abhebt».

³ Nur das Part. Prät. scheint belegt zu sein.

Albrecht von Halberstadt (ed. BARTSCH 1861). S. 59.

— — — — —
des sande er drâte sine boten
in einen walt ungeroten,
der was von dickem hurste rûch.

Die Erlösung (ed. BARTSCH 1858)
5803 f.:

Dû hilf uns daz wir erlöst
werden von des falschen list.
den man nennet Antichrist,
und siner ungetrûwen boden,
daz unser sêle sus gero den
nû nâch alle stunde
in der hellen abegrunde
von in iht werden verbrant.

plündern' (von *ryþr*, m. 'Rost', eigentl. 'Röte', einem alten *ju*-Stamme, siehe VON FRIESEN l. c.), ae. *ā-ryddan* 'to strip' (Bosw. Suppl.).

Die semologische Verschiebung der Bildungen von der Wurzel **rud* 'röten > roden'¹ gehört offenbar der gemein-germanischen Zeit an, was ihr auch für die Kulturgeschichte ein ganz besonderes Interesse verleiht. Auch der Einfluss auf die Bildungen der Wurzel **hruþ* scheint von altem Datum zu sein. Jedenfalls liegt er auch in ae. *hryding*, f. 'a clearing, a patch of cleared land' (Bosw.) vor.

Nisl. *hrjóða* 'strip, disable (a ship in a seafight)' ZOËGA; nno. *rjoda* 'udsprede, udkaste, omvælde; drysse, styrte ud (f. Ex. om Korn); mylre om smaa Dyr; snakke meget, svadse, vrøvle' AASEN, ROSS;

nschw. dial. *ry* (*räu, rödi*) 'falla smått, såsom då sand yr; falla ut, rinna ut genom hål, remna, springa; om säd, grus, sand' RIETZ: Medelpad, Jämtland.

Die ursprüngliche Bedeutung des Verbums — vor der Verschmelzung mit *riōþa* — scheint gewesen zu sein: 'andringen, in hastiger, ungestümer Bewegung sein (fallen u. s. w.); andrängen, forcieren; (von lebenden Wesen) hervorstürmen, gewaltsam, ungestüm auftreten > (in einer Seeschlacht) ein Schiff erstürmen'. Zur selben Wurzel gehört u. a. das Adj. *hraustr* 'rasch, rüstig, kräftig, mutig'; eigentlich 'andringend, energisch, ansturmend'.

Nisl. *hroði*, m. 'rough fellow' ZOËGA kann ein altes Nom. ag. sein; möglich ist jedoch auch, dass es aus Zusammensetzungen wie *hroðaskapur*, *hroðaverk* (siehe oben!) ausgelöst ist. Um so mehr, da das Abstraktum *hrope* im späteren Isländisch nicht fortgelebt zu haben scheint.

Von aussergermanischen Bildungen vgl. lit. *krutù krutėti* 'sich regen, sich rühren', *krutus* 'rührig, regsam'.

Zum selben Verbum gehört auch, mit konkreter Bedeutung:

awn. *hroþe*, m. 'Schabsel, Abfall, Gegenstände von geringem Nutzen oder Werte'.

nisl. *hroði*, m. 'offal, refuse' ZOËGA.

¹ Von Subst. vgl. awn. *rióþr* (*-rs*), m. 'offene baumleere Stelle im Walde', ahd. *riuti*, n. 'novale, durch Reuten urbar gemachtes Land'; awn. *ruþ*, n., amd. *rod*, n. dass.

nno. *röde*, m. 'Abfall von Holz, Schnitzel, Späne, Reis' ROSS.
Vgl. besonders nno. *rioda*, nschw. dial. *ry*. *Hrope* ist ursprünglich 'etwas herabgefallenes, zusammengeworfenes'.
Es bietet hinsichtlich der Bildung und der Bedeutungs-
entwicklung eine Parallele zu nno. *drose*, aschw. *drusi*.

awn. *klofa*, f. 'Felsenschlucht, Kluft';

klofe, m. 'Winkel, Klemme, Kluft, Spalte, Falz, Fuge; gespaltenes Werkzeug (z. B. Lichtschere, Zange); der den Mast umgebende Schiffsraum (= *klofa-rúm*), eigentl. Mastfischung'; für das Nähere s. FR.², GUDMUNDSSON Privatboligen på Island S. 235 f., FALK Ano. Seewesen S. 10 f., 57; *kerta-klofe* 'Lichtputze', *fialla-klofe* 'Engpass, Niederung zwischen Felsen', *landa-klofe* 'Bucht, Meerbusen, der ins Land hineindringt', *lausa-klofe* 'Diphtong, mit zwei besonderen Buchstaben bezeichnet (Gegensatz: *límingr*)'.

nno. *klöva*, f. 'Kluft, Öffnung; bes. Engpass für einen Fluss, gespaltenes Holz als Schleuder gebraucht; gespaltenes Holzstück' AASEN, ROSS, ROSS II;

kluva, f. 'Kluft, Klemme' AASEN: Hallingdal;

klöve, m. 'Kluft, Winkel (z. B. zwischen Felsen), gespaltener Stock; Klemme, Kneifzange' AASEN, ROSS (*hara-, hampe-, skruve-klove*).

aschw. *klovi*, m. 'Kluft, Schlucht (in Ortsnamen); gespaltener Zweig oder Stock' u. s. w. SDW.

ä. nschw. *kloffve* GVB (Jer. 5,²⁶ *lika som foghla fängiare göra medh kloffuar*; Luther: *wie die vogeler thun mit kloben*).

nschw. *klove* 'Zange, zwischen deren Schenkeln ein Gegenstand während der Arbeit festgehalten wird' DALIN 1850; *skruvklove*, *filklove*;

dial. *klova* 'Richtung, in der ein Holz oder ein Stein sich spalten lässt' RIETZ: Ydre; *klove* 'abgespaltenes Stück von Holz u. dgl.; Klemme, Klammer; Holzstück, das am Ende gespalten ist' RIETZ: Kalmar, 'grosses Holzscheit' VENDELL; *kluvu*, f. 'grosses Holzscheit, das gespalten wird' VENDELL.

ä. ndä. *klove* 'Bügel, bes. Bügel der dem Vieh um den Hals gelegt wird, auch Bügel zum Tierfang;¹ Klemme mit Gestell, um ein Licht zu halten, Leuchter' KALKAR.

¹ Sicherlich durch Einwirkung des deutschen Wortes: Jes. Syr. (1550) 12,¹ *it falskt hierte er lige som en laacke fuel paa en kloffue* (Luther: *auf dem kloben*). Vgl. die schwed. Bibel von 1541: *såsom en lockofoghel widh gildret*.

ndä. *klove* 'ein Holz das dem Vieh um den Hals gelegt wird, um es in seinem Stand festzubinden; Bolzen und Eisen, worein die Hände der Verbrecher gelegt werden' MOLBECH Ordb.; dial. 'Klemme, gespaltener Gegenstand; bes. Feuerzange, Leuchter; zwei an einander geheftete Eichen- oder Erlenhölzer, welche über den First eines Strohdaches gelegt werden, um das Stroh zusammenzuhalten' MOLBECH Dial. Daneben (wie in der Reichssprache): 'Holzbügel, der um den Hals der Kühe gelegt wird und womit sie in dem Stande angebunden werden' MOLBECH: Sjæll., FEILBERG: Jyll., in welcher Bedeutung aber auch das Wort *klave* gebraucht wird. — Schon awn. können wir beobachten, wie die beiden Wörter assoziiert werden und in der Bedeutung auf einander einwirken. Awn. *klafe*, m., schw. *klave*, mnd. *klave* 'Joch, welches das Hornvieh trägt und woran es in den Ställen gebunden wird' SCHILLER-LÜBBEN gehört ja von Anfang an einer ganz anderen Wurzel zu (FICK Wb.⁴ *klēb*, *klemb*), als deren Bedeutung 'zusammendrücken, umfassen, umarmen' angesetzt wird. Aber ein Holzstück, das um den Hals des Viehes gelegt wird, um es gebunden zu halten, ein *klafe*, war natürlicherweise zugleich in der Form gespalten, winkelförmig, also ein *klofe*¹. So ist der Ausgangspunkt einer Bedeutungsassimilation von *klofe* und *klafe* in den nordischen Sprachen gegeben. Nno. *klave* bezeichnet nicht nur 'Halsbügel', sondern auch 'einen langen, schmalen Kloben, an welchem Garn aufgehaspelt wird (en lang og smal Kløft at ophaspe Snører paa); eine winkelförmige Figur' AASEN, 'zwei oben verbundene Stangen oder Balken, die zu beiden Seiten des gestützten Gegenstandes angebracht sind; = *garm*, d. h. eine Klemme mit der man Lein bearbeitet, ein Kloben mit eisenbeschlagenen Rändern (en Klemme hvormed man tilbereder Liin, en Kløft med jærneslagne Kanter)' ROSS — Bedeutungen, die ursprünglich offenbar dem Wort *klofe* zukamen.

Dass awn. *klofe* u. s. w. also ursprünglich eine allgemeine Bedeutung 'etwas gespaltenes, gespaltener Gegenstand' hatte,

---

¹ Nno. *klave* 'Halsfessel — — — bestehend aus einem Kloben, dessen Öffnung durch eine Wiede geschlossen wird' AASEN.

geht gleichfalls mit vollkommener Deutlichkeit aus den west-germanischen Formen hervor:

ahd. *clobo* 'aucipula, muscipula, decipula' GRAFF 4, 547.

mhd. *klobe*, schw. m. 'gespaltenes Holzstück zum Klemmen, Festhalten: als Fessel, Fussfessel; bes. zum Vogelfang; überh. etwas Klemmendes, Festhaltendes (*der sünden, des tiuvels, des tôdes, der minne k.*, u. s. w.); Spalt (fissura), obscön vom Feminal; an der Wage das gabelförmige Stück, in dem der Wagbalken hängt und die Zunge sich bewegt; Bündel, Büschel (eigentl. Stock mit einem Spalt, in dem die Büschel stecken oder Stock woran etw. hängt; vgl. ä. nhd. *kloben*)' LEXER.

ä. nhd. *kloben* mit verschiedenartiger Bedeutung; s. GRIMM Wb. Vgl. besonders (ausser den schon ahd. und mhd. belegten Bedeutungen): 'eine dem Wagekloben gleiche Vorrichtung, die bestimmt ist, selbst unbeweglich fest, etwas Hangendes, Schwebendes zu tragen — — — ähnlich einer umgekehrten Klammer; an der Türe das in die Pfosten geschlagene zweischenkelige Eisen, worauf die Klampe passt, und woran das Anlegeschloss hängt; ein losgespaltenes Stück (*ein kloben holz*); auch der Spalt selbst'.

nhd. *Kloben*.

and. *klobo* 'Sprenkel, der gespaltene Stock zum Vogelfang' GALLÉE Vorst.;

fugul-klovo dass. WADSTEIN;

kloba, f. GALLÉE Vorst. S. 466.

mnd., mnl. *klove* 'Spalte, fissura; der gespaltene Stock, der zum Vogelfange dient; die Spalte in der die Zunge der Wagschale geht' SCHILLER-LÜBBEN.

holl. *kloof* (*kloven*), f. 'Kluft, etw. Geklobenes, Gespaltenes'.

afries. *klova* 'Kluft' RICHTHOFEN.

ae. *clufe* (*clofe, clufu*), f. 'a clove of garlic' BOSW., SWEET Stud. Dict.; 'mordacius, a buckle' Bosw. Suppl.

»The orig. sense of AS. *clufu* was one of the small bulbs which make up the whole bulb of garlic etc., so named from its cleavage». SKEAT Et. Dict. — Vgl. ahd. *clobo-louh*, mhd. *klobelouh* (eigentl. 'der gespaltene Lauch' LEXER).

geclofa, m. 'half of a folded sheet, duplicate of a document' SWEET St. Dict.

In Ortsnamen: *clove* 'Kluft, Schlucht' MÜLLER Et. Wb.

Aus den Kasus mit schwacher Stammform (**klub-n-*) stammt

ahd. *chluppa* 'forcipula, forcipes' GRAFF 4, 547.

mhd. *kluppe*, schw. f. 'Zange, Zwangholz; abgespaltenes Stück'
LEXER.

nhd. *Kluppe*, f. (m.) 'gespaltenes Holz, das man zum Festhalten, Einklemmen brauchte; Kluppe zum Vogelfang, wie Kloben; ein zum Teil gespaltener Stock, den man näschigen Katzen zur Plage an den Schwanz hängt; Wäschklammer; Feuerzange; Spalt, Stück, abgespaltenes Stück; schwäb. Rinse im Tische; bair. *steinkluppen* = Felsenspalt' GRIMM Wb.

: awn. *kliúfa* (*klauf*) 'spalten' u. s. w.

nno. *krōda*, f. 'zusammengedrängter Haufe, Gedränge' ROSS.

ae. *croda*, m. 'a crowd, press, collisus' BOSW., GREIN;
lind-croda 'shield-press, battle'.

: nno. *krȳda* (*kraud*) 'wimmeln, sich scharen', ae. **crēo-*
dan (3. Sg. Präs. *crȳdeþ*, Prät. *crēad*) 'to crowd, press, drive'.

Wahrscheinlich gehören auch hieher — mit Dehnung
des wurzelendenden Konsonanten

nno. *krōdda*, f. 'Käse die lange Zeit gekocht hat' AASEN,
'Talggrieben' ROSS;

krōdde, m. 'Rückstand, Satz von Kaffee, Beeren, Schmalz
u. dgl.; bes. Talggrieben' ROSS;

me. *crudde*, *curde* 'curd, coagulum' STRATMANN-BRADLEY.

as. *kroka*, schw. f. 'Falte der Haare (eines Löwen)' GALLÉE.

mnd. *kroke*, *krake*, f. 'Falte, Runzel' SCHILLER-LÜBBEN (*kro-*
kele dass.; *kroken*, *krokelen* 'runzeln').

: nno. *krjuka* (*krauk*) 'sich zusammenziehen, einschrumpfen, schwinden; kriechen', ahd. *kriochan* 'kriechen'.
PERSSON Beitr. S. 317.

nno. *lōde*, m. 'Haarbekleidung, Zottigkeit, Haar, z. B. an einem
Pelzkleide' AASEN;

ny-lode 'Nachgras, Grummet' AASEN.

ahd. *sumar-lota*, *-lata* (BRAUNE Ahd. Gr.³ § 32 A. 5), schw.
u. st. f. 'pampinus, virgultum, palmes' GRAFF 2, 198; 'Som-

merschössling, der über Sommer gewachsen ist, einjähriger Schössling' SCHADE.

mhd. *sumer-late*, schw. f. dass. LEXER, MÜLLER-ZARNCKE.

nhd. *Lote*, f. 'Schoss, Zweig', *Lode*, f. 'Baum- oder Strauchschoss' GRIMM Wb.

and. *sumer-loda*, *-lada* (HOLTHAUSEN As. El. § 86 A. 1), schw. f. 'Lode, (Sommer)schössling' WADSTEIN.

mnd. *lode* (*lade*) 'Jahres-schössling, Spross, Zweig' SCHILLER-LÜBBEN.

: g. *liudan*, ahd. *ar-liodan*, as. *liodan* (*lōd*), ae. *lēodan* (*lēad*) 'wachsen'; in den nordischen Sprachen ist nur das Part. Prät. aufbewahrt: awn. *loþenn* 'haarig, zottig; dicht grasbewachsen, nno. *lōden*, nschw. *luden*. Hierher gehört dagegen nicht awn. *loþe*, m. 'Pelzmantel, Mantel aus zottigem Zeug' — wenn auch in der Bedeutung offenbar von *loþenn* stark beeinflusst. Dies Wort gehört nämlich von Anfang an einer urg. Wurzel **luþ* zu, was aus den westgermanischen Entsprechungen hervorgeht: ahd. *ludo*, *lodo* 'Art grobes Wollenzeug, grobes Tuch; Kleidungsstück, Überwurf oder Mantel daraus' SCHADE, as. *lotho* 'Oberkleid' GALLÉE Vorst., mnd. *lode* 'Fetzen, Lappen, Stück' SCHILLER-LÜBBEN, afries. *lotha* 'Gewand' RICHTHOFEN, ae. *loða* 'a cloak, upper garment'. Die ursprüngliche Bedeutung der Wurzel **luþ* soll nach FICK Wb.⁴ etwa 'schlaff niederhängen' gewesen sein. Als eine Möglichkeit muss aber hingestellt werden, dass nno. *lode* u. s. w. nicht den hier zu behandelnden Bildungen angehört, sondern einer anderen Wörtergruppe, und zwar derjenigen der Nomina agentis. Vgl. besonders das bedeutungsverwandte awn. *sprote*, m., ae. *sprota*, mnd. *sprote*, *sprute*, nhd. *Sprosse* 'Schössling, junger Pflanzentrieb', daraus 'Stock, Stecken, Rute, Stäbchen, (awn., nno., aschw., ae.); Leitersprosse, Stufe (ahd., mhd., mnd.)', zum Verbum **spreutan* (**sprūtan*) 'hervorspringen, spriessen, spritzen (besonders vom raschen Wachstum des Grases, der Blumen, der Schösslinge jeder Art)'.

nno. *lōsta*, f. 'Baumstamm oder Stock, welcher der Rinde beraubt ist' AASEN, ROSS;

bjørke-losta, *lostebjørk* 'abgerindete Birke', *rotu-losta*.

? nschw. dial. *lost* 'Abfall beim Brauen' VENDELL.

: awn. *liosta* (*laust*) 'schlagen', *liosta náfrar* 'Rinde oder Borke von Bäumen losschlagen, abrinden' (*næfrar skal hann eigi liosta til solu* NGL. I, 32), nno. *lost* 'abrinden'. Vgl. awn. *lýia* 'schlagen, klopfen' ~ nno. *lua* 'einen Baum abrinden'.

awn. *lota*, f. 'Anfall, Anlauf, Angriff; Mal, Zeitpunkt in welchem etwas geschieht oder sich wiederholt' (vgl. awn. *hríþ*, f. 'Anfall ~ Gelegenheit, Zeit').

nisl. *lota* 'continuous effort' (*í einni lotu, striklotu* 'without intermission, incessantly') ZOËGA, 'nisus, impetus, Bestreben, Anstrengung; continuus actus, anhaltende Handlung' HALDORSEN.

nno. *lōta* 'Anfall; Sturmwind' ROSS.

nno. *lōte*, m. 'Stimmung, Laune' AASEN.

: awn. *lúta* (*laut*) 'sich neigen, niederbeugen' u. s. w.
Awn. *lota* eigentlich 'das sich Ducken vor dem Anfall, das Anlaufnehmen > der Anlauf'.
Zur Bedeutung von nno. *lote* vgl. nno. *lōt*, n. 'Laune. Stimmung; Einfall, Grille; Anfall' AASEN, ROSS, *lōten* 'aufgelegt, gestimmt; lüstern nach etw.' AASEN, ursprünglich 'geneigt', nschw. *lутten* 'geneigt oder willig, etw. zu tun' LIND 1749, *luten* 'disposé à, d'humeur à, en humeur de' WESTE 1807. Zur selben Wurzel wohl auch g. *lustus*, m. 'Lust, Begierde', awn. *lost*, m., ahd. *lust*, u. s. w.¹

nno. *n̄ypa*, f. ~ *n̄ype*, m. 'der Raum zwischen den Spitzen des Daumens und des Zeigefingers; was man zwischen die Fingerspitzen nimmt' ROSS.

nschw. *nypa* dass., dial. *njupo*, f. VENDELL (auch *njupan*, n.), *njopa* RIETZ: Dalarne, *njupa* RIETZ: Närke u. s. w.

: nno. *nypa* (*naup*) 'mit den Fingerspitzen greifen, kneifen', nschw. *nypa* (*nöp*) 'kneifen' u. s. w.

¹ (Corr.-Note:) Über dieses Wort wird nunmehr dieselbe Meinung von H. SPERBER WS. 6, 64 (1914) ausgesprochen.

awn. **roka**, f. 'turbo' EG;

miall-roka 'Wetter, wo trockener Schnee stöbert' (*mioll*, f. 'trockener, frischer Schnee') FR.²; *sió-roka* 'Gespritze von Seewasser, das vom Winde durch die Luft geführt wird' (= *sió-drif*) FR.²

nisl. *roka* 'gust of wind' ZOËGA, THORKELSSON 3, 'a whirlwind' CL.-VIGF. Vgl. *rok*, n. 'Stieben, Rauchen; Sturm' (*rok-sandur*, *-vidri*).

nno. *rōka* 'Anfall' ROSS; *sinne-roka* 'Anfall von Zorn'.

: awn. *riúka* (*rauk*) 'rauchen, dampfen, stieben', nno. auch 'hervorstürzen, auf einen losstürzen'.

Vgl. awn. *drífa* 'Schneegestöber' oben S. 15.

nisl. **rota**, f. 'faules Holz' ROSS 613.

nno. *rōta* 'morscher Fleck oder Teil, bes. in Holz' ROSS: Telemarken;

rōte, m. 'Fäulnis, Vermoderung' AASEN: Telem., Smaalenene, *inn-rote* AASEN: Smaalenene, *ring-rote* ROSS: Østlandet, Ryfylke, *vats-rote* ROSS: Østlandet.

nschw. dial. *råto*, f. 'gefallenes Vieh, Aas';

rota, m. 'Fäulnis, Fäule; Sammlung von vermoderten Gegenständen; vermoderte Späne u. dgl.; Taugenichts, Tropf' VENDELL.

: awn. *rotenn* 'verfault', nno. *rōten* 'verfault, faul; träge; schwach, kraftlos' u. s. w. NOREEN Aisl. Gr.³ § 478 A. 4. Dazu das Kausativum nno. *røyta* 'vermodern machen, faulen lassen: rösten, rotten (Hanf, Flachs, Felle)', aschw. *røta*, agutn. *royta*; nno. *røyta*, f. 'Fäulnis; Rotten', nschw. *rōta*.

Awn. nisl. *rot*, n. 'Ohnmacht', nisl. nno. *rot* 'Fäulnis, Verwesung', nschw. dial. *råt* 'Eiter, Eiterung'.

nisl. **suga**, f. 'sucking; sucker; a cake given to suck (*barn-suga*)' ZOËGA, CL.-VIGF., HALDORSEN; *sugu-lömb* 'agni subrumi' HALDORSEN, *sugu-vél* 'Luftpumpe' THORKELSSON 3.

nno. *sōge*, m. 'Strömung, Stromschnelle; Beklommenheit, saugendes Gefühl; Kluft wo immer ein Luftstrom hindurch weht' ROSS;

suga, f. 'Muttermilch, Brust': *giva suga* 'die Brust geben' AASEN.

nschw. dial. *sugo*, f. 'Hunger', *sugo*, f., *barnsuga*, m. 'Saugstopfen' VENDELL.

suga ist der Name von mehreren Kräutern mit lippenförmiger Blume, bes. Arten von *Lanium*, *Galeopsis*, *Trifolium* (auch *suge-blomster*). »Kinder saugen Honigsaft aus den Röhren dieser Blumen.« RIETZ.

mht. *bin-sûge*, f., nht. *Biensauge*, Pflanzenname (*Stachys*, *Thymus*).

and. *bini-sûga*, f. dass. GALLÉE, WADSTEIN.

ae. *hunig-sûge*, f. 'liguster, a plant from which honey may be sucked' BOSW.

: awn. *sûga* (*saug*) 'saugen' u. s. w.

Vgl. awn. *sog*, n. 'die zurückgehende Bewegung der See in der Brandung', nisl. 'sucking, suction', nno. 'Saugen; Strömung; Beklommenheit' u. s. w.

awn. *sope*, m. 'Trunk, Schluck'.

nisl. *sopi* 'sip, small draught, mouthful (of a liquid)'.

nno. *sope*, m. dass.; *mjølke-sope* ROSS;

sopa, f. 'Löffelspeise für Kinder' AASEN, 'Trunk, Schluck' ROSS.

aschw. *supi*, *sopi* 'Trunk, Schluck, einige Tropfen'.

nschw. dial. *sopa* (*soppe* ~ *soppa*, *såpe* u. s. w.) 'kuhwarme Milch; ein bisschen Flüssiges, einige Tropfen' (*mjølksoppe*, *sötsoppe* 'bisschen [süsse] Milch') RIETZ, VENDELL.

ae. *sopa*, m. 'a sup, draught' BOSW.

ahd. *gasofa*, m. = *gasopho* (s. unten).

Daneben, mit Assimilation des -n- der Ableitungssilbe an den Endkonsonanten der Wurzelsilbe:

ae. *soppe*, f. 'a sop' BOSW.

mnd. *soppe* 'Suppe' SCHILLER-LÜBBEN.

md. (15. Jahrh.) *suppe* LEXER.

ahd. *gasopha* ~ *gasopho* 'Spreu, Klei, migma, peripsema' GRAFF 6, 172 (zur Bedeutung vgl. FALK u. TORP Et. Wb.).

mhd. *grunt-sopfe*, schw. f. 'Grundsuppe, Hefe' LEXER.

nisl. *sûpa*, f. 'soup, broth'; *kjöt-*, *spád-sûpa* ZOËGA, CL.-VIGF.

nno. *supa* 'Suppe, Milchsuppe' AASEN (auch n. ROSS).

nschw. *öl-suppa* 'Biersuppe', dial. *dreck-suppa* RIETZ.

ae. *sûpe*, schw. f. 'a sup, draught' BOSW.

? mhd. *sûfe*, f. 'Suppe, sorbicum' LEXER.

: awn. *súpa* (*saup*) 'trinken, saufen, schlürfen' u. s. w.
 Awn. *sope*, ae. *sopa* liegt die Bedeutung einer momentanen Handlung zu Grunde, während z. B. nschw. dial. *sopa*, mnd. *soppe* u. s. w. dem durativen Verbum näher kommt. Vgl. *drope* : *driúpa*, oben S. 35.

nisl. *súða*, f. 'boiling, boiling state, boil; humming, buzzing; tingling, singing (in the ears)' ZOËGA, THORKESSON 2, 3 (*níður-, salt-, sykur-súða; sam-súða* 'fusion').

nno. *sōde*, m. 'Sieden, Kochen; Schweissen von Eisen und Stahl' AASEN;
sōða, f. 'Sieden, Kochen; starke Erwärmung; Brausen; Gähmung, Bewegung; Sturmweather; Verwirrung' ROSS, AASEN;
folke-soda 'Lärm und Bewegung von vielen Menschen' ROSS.

: awn. *siópa* (*saup*) 'sieden, kochen (trans. und intr.)',
 nno. *sjōða* (*saud*) auch 'schweissen; sausen; schnell laufen' u. s. w.

nno. *skuve*, m. 'hervorströmende Masse; auch: zur Seite geschobener Haufe' AASEN: Telemarken.

: nno. *skūva* (*skauv*) 'stossen, schieben, fortstossen, vor sich her schieben', aschw. *skiuva*, *skuva* (*skøv*), nschw. dial. *skjuva*, *skuva* (*sköv*), g. *af-skiuban* u. s. w.; awn. mit schwacher Flexion *skúfa* (*aþ*) und *skýva* (*fþ*).
 Vgl. Nomen instrumenti nno. *skuve*, m. 'Besen', *skuva*, f. 'Schaufel'.

nno. *skōta*, f. 'hervorgetriebene oder hervorstürzende Masse' ROSS: Sogn; *snjo-skota* 'Schneesturz' ROSS: Mandal.

aschw. *ut-skiuta* (*skipa*) 'Abstossen (der Schiffe) vom Ufer' VmL. (= *ut-skut skipa* UL.). Vgl. *up-dragha*.

awn. *skúte*, m. ~ *skúta*, f. 'Stichelrede, Stichelei'.

Vgl. nisl. *skút-yrði*, n. pl. 'taunts, reprimand, rebuke', *skúta* (-ar) e-n *út* 'scold, chide', nno. *skot-ord*, n. 'spöttische Worte' *skota* (-ar) 'sticheln, spitzig sein', mhd. *schog-wort*, n. 'heftiges, grobes Wort'.

Ne. *scout* 'to mock at, deride; reject with scorn, treat as absurd' etc. ist skandinavischen Ursprungs; NED., BJÖRKMAN Scand. loanw. S. 134.

: awn. *skióta* (*skaut*) 'schieben, vorwärtsstossen, schnell bewegen, schiessen, werfen' u. s. w., *skúta(tt)* 'überhängen (von einem Felsstücke)'.

Vgl. die Nom. instr.-Bildung nno. *skōta*, f. 'Stange womit ein Boot vorwärtsgestossen wird; Schlagbaum; Schaufel; Brotschieber u. s. w.', nschw. dial. *skāta*, *skutta* RIETZ, VENDELL.

awn. ***smuga***, f. 'enge Öffnung; Schlupfwinkel'.

nisl. *smuga* dass. ZOËGA, CL.-VIGF., THORKELSSON 3.; *kletta-smuga*.

nno. *smōga* 'Schlupfloch, schmaler Gang; Gelegenheit, hindurchzuschlüpfen; Aufenthaltsort in Unwetter; Mussestunde' AASEN, ROSS;

hals-smoga 'Halsöffnung' (vgl. awn. *hofop-smótt*) ROSS;

rokk-smoga 'schwacher Teil des Fadens, welcher beim Spinnen auf die Spindel gleitet aber bei der späteren Behandlung des Garnes entzweigt' ROSS.

aschw. *smugha* 'Schlupfloch' (*grisa-*, *swina-*).

nschw. *smuga* 'latebra, locus angustissimus, quo quis se occultat' SAHLSTEDT; dial. RIETZ, VENDELL.

: awn. *smiúga* (*smaug*) 'schlüpfen, sich durch eine enge Öffnung drängen' u. s. w. Dazu eine agentielle Bildung in nno. *gardsmoga* 'Zaunkönig' (schw. *gärdsmyg*).

Vgl. nno. *smōg*, n. 'Durchgang; gegrabenes Loch, bes. Wurmstiche in einem Baume; schmale Passage, enge Gasse'.

ae. ***smoca***, m. 'smoke, fumus' BOSW.

: ae. *smēocan* (*smēac*) 'to smoke, emit smoke; to smoke, fumigate' u. s. w.

nno. ***smōta***, f. 'Schlupfloch; schmaler Gang, enger Durchgang' ROSS: S. Gudbrandsd., Innherad, Guldal, Nordmøre, Stjørdal.

: *smýta* (*smaut*) 'schleichen, heimlich fortbringen, verbergen', vgl. auch *smōta* (-ar), *smøyta* (-te).

nno. ***snōpe***, m. 'Zipfel, Stückchen, Stumpf' ROSS; *aakr-*, *eng-*, *skinn-snope*.

: nno. *snǫpa* (*snaup*) 'rasch mit den Fingerspitzen greifen; abkneifen' = nno. *nǫpa* (*naup*), nschw. *nypa* (*nöp*) u. s. w.

ahd. *snūda*, schw. f. 'derisus, subsannatio' GRAFF 6,845. Die Länge des Wurzelvokals ist bei Notker (Ps. 9,4) bezeichnet; *nase-snūda* 'subsannatio'.

mhd. *snūde*, schw. f. 'Katarrh'.

: ahd. *snūdan* 'subsannare' (belegte Formen: *ih snūdo*, *er nasesnūdet*, *nasesnūdendo*, Notker), mhd. *snūden* 'mit Beschwerde atmen, schnaufen, schnarchen', nhd. dial. *schnauden* dass. SCHMELLER² 2,568; awn. *snyþia* 'schnüffeln, wittern (von einem Hunde)', ae. *snyðian* dass.

awn. **-stope**: *of-stope*, m. 'Übermut'.

: awn. *stúpa* (nur Inf. belegt) 'in die Höhe ragen'; mit Verschiebung der Bedeutung nno. *stūpa* (*staup*, *stöpet* oder schw. *stüpte*)¹ 'vornüberfallen, stürzen', aschw. *stupa* (-*adhe*), nschw. dial. *stjupa*, *stupa* mit starker Flexion in fast allen Mundarten (RIETZ); aussernordisch: ae. *stūpian*.

Dazu das Kausativum awn. *steypa* (*pt*) 'neigen machen, kopfüber beugen, vornüberstürzen' u. s. w.

awn. **-stroka**, f.: *húþ-stroka* 'Stäupen, Geisselung'.

nisl. *stroka* 'strong current of air' ZOËGA, THORKELSSON 3; 'a stroke, in a game of cards' CL.-VIGF., THORKELSSON 3; *húð-stroka* 'flogging' ZOËGA, *eitr-stroka* 'Giftspritzen, Giftstrahl' THORKELSSON 4; *stroku-maður* 'runaway, deserter' ZOËGA, THORKELSSON 3, *stroku-þræll*.

nno. *strōka* 'Aufstreichen, eine Tracht Schläge; Durchgang, Pfad, schmaler Weg; Linie, lange Reihe, auch: lange Zeit AASEN; 'Eile; Strömung in einem Wasserlauf, Stelle wo ein Fluss reissend strömt; Wetzstein' ROSS;

strōke, m. 'Pass, Enge, wo der Wind durchstreicht' ROSS.

nschw. dial. *struku* 'kleiner Wetzstein (Finl.); kleine Weile, Stück Weg (Norrb., Ångermanl.)' RIETZ;

stroka, m. 'Strömung, Stromschnelle' VENDELL.

: awn. *striúka* (*strauk*) 'streichen, streifen; peitschen; wetzen; sich rasch bewegen, hingleiten' u. s. w.

¹ Vgl. z. B. awn. *driúpa* (*draup*) ~ *drúpa* (*pt*), *skióta* (*skaut*) ~ *skúta* (*tt*).

nisl. **toge**, m. 'carded wool, wool drawn into a hank, from which the thread is spun' CL.-VIGF., 'rove, slub' ZOËGA; THOR-KELSSON 3.

nno. **töge** 'der noch nicht fertige Fadenstoff, welcher sich beim Spinnen strecken und dünner machen lässt' ROSS: Telem.; 'Stärke (eines Stoffes, Zeuges) Spannung zu vertragen (*d'ä ikkje nokon togje i dä*)' AASEN: Telem.; 'Kleinigkeiten, was zusammengezogen ist' AASEN: Telem.

nschw. dial. **tåge**, m. 'Zug, Ziehen (*i en tåge* 'in einem Zuge, ohne Aufenthalt)' RIETZ: Västergötl.

tåga, f. 'einspännige Fuhre' RIETZ: Kalmar.

mot-tåga 'ansteigender, aufwärtsführender Weg: man hat **mottåga**, wenn man bergauf fährt' RIETZ: Västerb., Ångermanl. u. s. w.

Folgende Wörter sind nicht hieher zu ziehen, sondern als einer anderen Bildungsgruppe angehörend aufzufassen:

nschw. dial. **tåge**, m. 'Zugstange einer Ackerschleife, Egge u. s. w., womit diese gezogen wird' RIETZ: Uppl., Östergötl.

nno. **töge**, m. ~ **töga**, f. 'Zughaken an einer Egge oder an einem Pfluge (*plog-toga*); Bügel oder Haken, in dem die Zugriemen, die Gabel befestigt werden' AASEN, ROSS.

nschw. dial. **tuga**, f. 'Öse oder Ring in einem Schlitten, womit die Gabel befestigt wird' RIETZ: Södermanl., Norrb., VENDEL.

: g. *tiuhan* (*tauhan*), as. *tiohan*, ahd. *ziohan* u. s. w. 'ziehen'. Awn. Part. Prät. *togenn* 'gezogen' (NOREEN Aisl. Gr.³ § 478 A. 4).

Vgl. awn. *tog*, n. 'Ziehen (in den Komposita *egg-sam-, suerþ-tog*); Seil', nisl. nno. **tög**, n. 'Seil, Tau', schw. **tåg**, **dä. tov**.

Eine Nomen agentis-Bildung liegt vor in awn. *leiþ-toge* 'Führer' (FALK PBB. 14,19; SÜTTERLIN Nom. ag. S. 43).

ahd. **diezo**, m. oder **dieza**, f.: *wazzer-diezon*, Pl. G. 'cataractarum' GRAFF 5,337 (Notker Ps.; vgl. über die Form BRAUNE Ahd. Gr.³ § 221 A. 7).

mhd. **dieze**, schw. m. 'Wirbel' LEXER.

ae. *þēote*, f. 'a pipe or channel through which water rushes' Bosw.

: ahd. *diozan* (*doz*) 'laut tönen, tosen, rauschen', ae. *þēotan* (*þēat*) u. s. w.

awn. *þrote*, m. 'Geschwulst'.

nisl. *þroti* dass. HALDORSEN, THORKELSSON, ZOËGA.

nno. *tröte* 'Anschwellung, Entzündung' AASEN; *blod-*, *baus-trote*, *mold-trote* 'Wassersucht' ROSS;

trüte 'Geschwulst, Anschwellung, = *trote*' ROSS.

: awn. *þrútenn* ~ *þrotenn* (HÆGSTAD Gno. Ordb.) 'geschwollen', nno. *trüten* ~ *tröten* 'geschwollen; in Zorn aufbrausend, zornig', aschw. *thrutin* (*forthrutin*) ~ adä. *throten*, nschw. dial. *troten*. NOREEN Aisl. Gr.³ § 475 A. 2.

awn. *fúe*, m. 'Verwesung, Fäulnis'¹;

hold-fúe 'verfaultes Fleisch am Menschenkörper'.

nisl. *fúi* 'rottenness, freq.; medic. putrefaction' CL.-VIGF., ZOËGA.

: awn. *fúenn* 'abgefäult', nisl. *fúinn* 'rotten', Part. Prät. eines Verbums, von welchem in den germanischen Sprachen keine finiten Formen nachgewiesen sind. Ein Kausativum dazu ist aber awn. *feyia* (*feyþa*) 'vermodern lassen' und ein Inchoativum awn. *fúna* (*aþ*) 'verwesen'.

nisl. *lúi*, m. 'lassitudo' HALDORSEN, 'weariness, esp. of the body from age and overwork' CL.-VIGF., ZOËGA, THORKELSSON 3.

: awn. *lúenn* 'entkräftet, gebrochen', nisl. *lúinn* 'defatigatus', nno. *luen* 'ermüdet, matt'; mit schwacher Flexion awn. *lýia* (*lýþe*) 'schlagen, klopfen, beschädigen', nisl. *lýja* (*lýði*) 'ermatten, ermüden'. Vgl. NOREEN Aisl. Gr.³ § 478 A. 4.

awn. *bolge*, m. 'Geschwulst, Geschwür, = *þrote*' H. Tillegg (nicht in FR.²); *kviþ-bolge* 'Geschwulst in dem Magen' H. Tillegg, *spen-bolge* 'Geschwulst in den Zitzen' FR.², H.

nisl. *bólga*, f. 'tumor, inflammatio, oedema, Eitergeschwür' HALDORSEN, THORKELSSON, ZOËGA; *bólgu-sótt*.

¹ *Gyþinga saga* (Kbhn. 1881) S. 84^b: En eignernar fúlnaþo ok fúnaþo sua at þær brunno af honom. — — — En ofan á þetta harmkuæle, þá var sú fýlan af honom af fúa líkamans ok andvarpan brióstens, at engenn mätte lengi hiá honom vera.

: awn. *bolgenn* 'geschwollen',¹ ein in den nordischen Sprachen isoliertes Part. Prät. eines starken Verbums, dessen finite Formen aus den westgerm. Dialekten wohl bekannt sind (ahd. as. ae. *belgan* 'aufschwellen') und wozu ein Kausativum in dem awn. *belgia* (*gþ*) 'aufblasen, schwellen machen' vorliegt.

nschw. dial. *bresta*, f. 'Riss in der Haut (Hälsingl.), Spalte in Eisen (Finl.)' RIETZ, *bristo* 'Bruch, Riss, brüchige Stelle' VENDELL.

ahd. *bresto*, m. ~ *bresta*, f. (nur Sg. N. belegt: *bresta ist in thes wines* Otfried) 'Mangel, defectus' GRAFF 3,274.

mhd. *breste*, schw. m. 'der Bruch, das Ermangeln' MÜLLER-ZARNCKE; *ge-breste* 'Mangel, Abwesenheit dessen was vorhanden sein sollte' (daneben, wenn auch nur vereinzelt, *brest* und *gebrest*, st. m.).

nhd. *Breste*, *Gebreste* GRIMM Wb.

: awn. *bresta* (*brast*) 'bersten; krachen', ahd. *brestan* (*brast*) 'bersten, brechen; mangeln'.

Vgl. awn. *brestr*, m. 'Krach; Spalte, Riss; Mangel', aschw. *brist*, f. 'Mangel'.

nno. *bresta*, f. 'Milch, welche erwärmt ist, so dass sie gerinnt' AASEN: Hallingdal.

: nno. *bresta* (*brast*) '(bersten;) gerinnen'.

awn. *felor*, f. pl. 'Versteckplatz'.

nisl. *felur* dass. (*fara*, *hlaupa í felur*) ZOËGA.

awn. *fulga*, f. 'dünne Decke von etwas, was über eine Fläche oder Unterlage ausgebreitet ist (von Heu)' FR.², 'kleiner Feimen, Heumiete' THORKELSSON Anmærkn.

nisl. *fúlga* 'heap, amount' ZOËGA; *hey-fúlga* 'a little hay-rick' CL.-VIGF., *vatns-fúlga* 'body, volume of water'.

nno. *folga* 'dünne Decke, besonders von Schnee (*snjo-folga*): Anhauch, Anlaufen, Beschlag auf dem Glase, Häutchen auf der Milch u. dgl.' AASEN, ROSS: Sogn. *Folgo* ist der Name der grossen Decke von ewigem Schnee über der Halbinsel

¹ Hierzu *bolgna* 'anschwellen. schwären'; nisl. *bólginn*, *bólgna*, nno. *bolgen*, aschw. *bulghin*, nschw. dial. *bulgna*, adä. *bulgen*, ndä. *bullen*.

zwischen Sørfjord, Samlenfjord und Aakrefjord in Hardang (auch *Folgarefonna*, *Folkefonno* genannt, ROSS);¹

folge, m. 'dünner Beschlag von Staub, Russ u. dgl.; feine Asche, welche die Formen des verbrannten Gegenstandes noch zeigt, Flockasche, Loderasche auf Kohlen' ROSS, AASEN.

awn. *fulga*, f., 'Verpflegung und Unterhalt eines Menschen, eines Haustieres gegen Ersatz der Kosten; Ersatz, Zahlung für eine solche Einmietung' (z. B. *taku hross á fulgo*);

fulgo-maðr (-kona, -fé, -fénaðr, -naut) 'Mann (Weib, Vieh) der eingemietet ist', -*mále* 'Übereinkunft über eine Einmietung', -*fall* 'Verlust des Ersatzes der Unterhaltungskosten';

hrossa-fulga 'dass man ein Pferd bei jdm zur Fütterung einmietet (*felr hross inne at manne*)', *barn-, mann-fulga* 'Ersatz für die Unterhaltung, Erziehung eines Kindes, eines Menschen'.

nisl. *fúlga* 'fee paid for alimentation' ZOËGA.

shetl. *folgju* 'Unterhalt' JAKOBSEN.

nno. *folga* 'Altenteil, Ausgedinge' AASEN: Ryfylke.

: awn. *fela* (*fal*) 'verbergen, verstecken; jdm etwas übergeben, anvertrauen (*f. e-t under e-m; f. e-t under eið sinn* 'etwas beeidigen'; *f. e-t e-m; f. e-n á brott, inne* 'jdn zu Erziehung, Unterhalt u. s. w. bei fremden Leuten einmieten')'.

Zu diesem Verbum gehört nun auch

awn. *fole*, m. Die Übersetzung FRITZNERS 'Tyvegods, hvad der er stjålet' ist nicht ganz genügend und exakt. Wenn man nämlich den Belegen des Wortes nachgeht — es kommt ausschliesslich in der Gesetzeslitteratur vor —, wird es nämlich sofort klar, dass die zu Grunde liegende Bedeutung des Wortes nicht 'ein gestohlener Gegenstand' sein kann, sondern vielmehr 'was versteckt, verhohlen ist, heimlich fortgebrachter oder aufbewahrter Gegenstand'. Hieraus lässt sich unmittelbar der tatsächliche Gebrauch des Wortes erklären:

1. von einem Leichnam, der gegen das von den kirchlichen Behörden eingelegte Verbot (heimlich) auf dem

¹ Der gewöhnliche Name dieses vermutlich zweitgrössten Gletschers in Norwegen ist *Folgefonnen*.

Friedhöfe begraben wird (vgl. g. *filhan*, *gafilhan* 'begraben').¹

2. von verhöhntem Gut, das beim *rannsak* wegen eines Diebstahles aufgefunden wird² (vgl. *bora-fole*, *stunga-fole*),

3. schliesslich mit Verschiebung des Bedeutungscentrums des Wortes von gestohlenem Gut überhaupt, ohne dass die Vorstellung des Verbergens notwendigerweise dem Ausdrucke innewohnt und beim Leser aktualisiert wird.³

folá-gjöld 'Entschädigung für einen Diebstahl';

bora-fole 'gestohlenes Gut, das trügerisch in das Haus eines Unschuldigen hineingetragen, eingeschmuggelt ist',⁴

stunga-fole 'in das Haus eines Mannes heimlich hineingebrachter Gegenstand'.⁵

¹ König Sverres Kristenréttr (Cod. AM. 78 4:o, Anf. des 14. Jahrh.; NGL. I,409): — — — *þu fællr han utlægr oc vðæilagr oc a konongr huern pæning fear hans oc sua biskup oc lik hans æigi at kirk[i]u græft — — — En ef frendr grafa þæn man i kirkiu garð vttan læyfi kenne manz eða ræðes manz þa er huerr þeirra sæckr XV morkom, oc fære lik hans brott en kirkia stande tiðalaus meðan sa fole er þær.*

² Vgl. NGL. I,83 (Ält. Gulathingssges.: 255 *Um rannsak*), II,171 (Neueres Landesgesetz), Grágás (ed. V. FINSSEN 1852) II,167¹⁵, NGL. I,299 (*Hákonarbók*), IV,333 (*Jónsbók*). — NGL. I,326 (Bjarkø-Recht): *Ef hitt verðr fé i húsi búandi i heraða, þat er stólit var i kaupangi — — — en hann lézt keypt hafa — — — eða kallar hann fola þann borinn i hendr ser — — —*; Grágás II,167¹⁶, ¹⁸: *Menn scoló láta rannsacaz aðr gange inn at eigi bere þeir fola ahendr monnom.*

³ Vgl. NGL. IV,99 (Erzbischof Eriks Statut um 1190): *En þar sem þiofur berr jnn fola sinn. j kirkiu, eða ofridar madur ranns fe — — —*; I,83² *En ef maðr stendr þyfsku i hende manne, þa scal binda fola a bac hanom; I, 253, 167, 298, 271; IV, 331; II, 169, 268, 269; I, 85.*

⁴ NGL. I, 255 (Frostathingssges.) Wenn von einem Manne *rannsak* gefordert wird, dann soll er antworten: *Biði þer fyrst, oc gangi þer eigi inn, fyrr en þer seð ransacaðir — — — en ef þer gangit úransacaðir, þá er borafóli, oc liggi ecki búanda við. I, 84 Nu ef þeir finna fola meðal skialdbalka tveggja, þar sem eigi ma bora fole væra, þa er boande þiofr at. Vgl. bera fola á hendr e-m NGL. I, 326; IV, 333; Grágás II, 167 (siehe oben Note 2).*

⁵ NGL. I, 383 (Eidsivathingss Kristenréttr): *Nu ef blot er funnit i husi laslausu — — — En ef funnit er i lasum, i kerom, eða kistum, i byrðum eða i orkom — — — En ef hit er i buri mannz, ok ero a uindaugu oc liggr a starru, eða strae, þa hætir þat stunga fole. Vgl. NGL. I, 255 (Frostathingssges.): Nú ef vindauga er á búrinu, þá ef utan má i stinga, þa scal fimtareiðr uppi — — —.*

Die Annahme eines langen Vokals in der Wurzelsilbe¹ stützt sich auf zwei Schreibungen in dem Cod. reg. der Grágás (gl. Kgl. Saml. 1157 fol.), herausgegeben von V. FINSEN, Kbhn. 1852; *fóla giolld* I,85²⁶, *fóla* II,167²⁵. Daneben kommt aber auch zweimal *folá* vor (II,167^{18,28}). Zu bemerken ist, dass Unrichtigkeiten in der Accentbezeichnung in dieser Handschrift nicht ganz selten sind (z. B. *fe stólit* II,165¹⁶). Sehr möglich ist auch, dass das Wort schon damals auf Island im Aussterben begriffen und dem Schreiber nur durch schriftliche Überlieferung bekannt war. — NGL. I,167, 253, 255 (Frostathingsges.) und 326 (Bjarkø-Recht) kommt auch *fóle* vor, aber hier sind die Accente von den Herausgebern hinzugesetzt (die Vorlage sind späte Papierabschriften von verloren gegangenen Membranen, NGL. I, x, xi). Die übrigen Belege geben uns keinen Aufschluss, da sie Handschriften gehören, welche Vokallänge nicht bezeichnen.

Der Ansatz von langem Vokal beruht also auf ziemlich schwachem, vielleicht sogar ganz hinfälligem Grunde. Über die hiermit zusammenhängende, noch nicht genügend aufgeklärte Frage nach der Behandlung eines kurzen Vokals vor ursprünglicher Lautverbindung *lh* und *rh*, siehe NOREEN Aisl. Gr.³ § 119,¹ und MAGNUS OLSEN Ark. 22,103 f.

aschw. Sg. A. *folan* 'Versteck(platz)'.

agutn. *fuli* 'verhohlener Gegenstand, welcher gestohlen ist'.²

Cod. AM. 54 4:o hat zweimal *fyli*, was aber an der einen Belegstelle vom Schreiber selbst in *fuli* berichtigt ist (PIPPING Gutalag S. 49 Note 8, S. 26). Zur Erklärung der Form mit *y*, siehe NOREEN Aschw. Gr. § 416,⁶.

Der Übergang von *o* in *u* (Aschw. Gr. § 111,¹) setzt kurzen Wurzelvokal voraus (SÖDERBERG Forngutnisk ljudlára S. 17 Note 1; BUGGE in FR² 3,1108; KOCK Sv. Ljudh. 2,108).

awn. -*huerfa*, f.: *garþ-huerfa* 'eingezäuntes, eingehegtes Stück Land'.

¹ HALDORSEN, Fr.², CL.-VIGF.; H. hat *fóli*, aber *bora-foli*, *stunga-foli*; THORKELSSON Anmärkn. *foli*.

² Gutalag (herausgeg. von PIPPING) 49,¹⁴ *þa en mandr syniar aþrum ranzsakan, þa iru o hailig dur hans oc far enga bot firir, þau et ai hittis fuli inni*.

: awn. *huerfa* (*huarf*) 'umgeben, einschliessen'. Vgl. NGL. II, 51⁶ *innan gerþes þess er huerfr um akr eþa eng*, Grimm. 27 *Síþ ok Víþ — — — þér huerfa um hodd goþa*.

ae. **-colla**, m.: *morgen-colla* 'terror matutinus?' GREIN².

: ae. *collen-* in *collen-ferhð* 'fierce-minded, bold of spirit', eigentl. 'gleichsam geschwollenen Gemütes, was sowohl Folge des Kammers als auch des Mutes u. s. w. sein kann', *collen-ferhtað* 'exinanite' (Imperat.). Diese Form ist nun mit dem Verbum ahd. *quellan* (*quall*) 'hervorquellen', mhd. auch 'anschwellen' (LEXER, MÜLLER-ZARNCKE) zu verbinden (SIEVERS Afs. Gr.³ § 387 A. 1). Hierzu gehört auch ein anderes Substantivum (vielleicht mit ursprünglicher Nom. ag.-Bedeutung):

ahd. *quella*, f. 'Quelle' (Pl. A. *quëllon* 'scatebras' GRAFF 4, 655.

mhd. *quelle* LEXER, nhd. *Quelle*.

and. *quella* WADSTEIN; aus einer Handschrift, welche sowohl hoch- wie niederdeutsche Formen aufweist (WADSTEIN l. c. S. 147).

mnd. *quelle*.

nno. **molta**, f. 'Rubus chamæmorus, Berghimbeere in mürbem und völlig reifem Zustande' AASEN, 'Frau von üppigen Körperformen' ROSS;

stein-molta ROSS.

Vgl. JENSSEN-TUSCH Nordiske Plantenavne (Kbh. 1867) S. 205: »In Telemarken werden die völlig reifen Früchte *molte(r)*, *molta*, *moltebær* genannt, die unreifen, roten *korte(r)*, *korta*, *kart* und die eben angesetzten *blinding(er)*.»

nschw. dial. *mälter*, f. pl. NILÉN: Sörby, RIETZ: Värml., Dalsl., Dalarne, NOREEN: Fryksdalen, *multe* RIETZ: Jämtland.

ndä. *Multe*, *Multe-bær* dass.; dial. FEILBERG: Jylland.

: nno. *molten* 'mürbe, weich; morsch', nschw. *multen* 'morsch'; nno. *moltna* 'weich, mürbe werden', nschw. *multna* 'verwesen, modern'. Die eigentliche Bedeutung von *molta* ist also 'die weichen Beeren'. Nno. *molten* ist Part. Prät. von einem starken Verbum mit der Bedeutung 'erweichen, sich auflösen, schmelzen': awn. *melta*

'(im Magen) auflösen, verdauen', ae. *meltan* (*mealt*) 'to melt, become liquid, be consumed, dissolved; (of food) to digest'.

Wir können nun aber m. E. auf indirektem Wege die ehemalige Existenz eines anderen, betreffs Stammbildung und Bedeutung völlig gleichartigen Wortes nachweisen, und zwar in dem schwedischen Namen für die Früchte von *Fragaria vesca*: nschw. *smultron* Var. rer., Syn. Lib., Jan. Lingv., Linc., TILLANDZ Catalogus plantarum 1683 BROMELIUS Chloris Gothica 1694, SPEGEL, IHRE u. a., aschw. in *smultrona græs* 'Erdbeerenpflanze' (SFSS. Låke- och örteböcker S. 292, Cod. Linc. M. 5, Anfang des 16. Jahrh.)

Die Endung *-on* ist in diesem Worte sekundär hinzugekommen, durch die Beeinflussung einer Gruppe von denominativen, auf *-on* auslautenden Beerennamen (*hallon*, *hjortron*, *lingon*, *mjölon*, aschw. *swærdon*); die ursprüngliche Form dürfte also ein aschw. *smultor, pl., sein.¹ Vgl. nschw. *päron*, n. 'Birne' GVB., Var. rer., Syn. Lib. u. s. w.: aschw. *pæror*, f. pl., *pæru-træ*; nschw. *fikon* 'Feige': aschw. *fikor*, f. pl., *fiku-træ* u. a.; siehe SCHAGERSTRÖM Om svenska bär- och fruktnamn på *-on* (Upps. 1884). Das *r* in *smultron* repräsentiert wahrscheinlich die ursprüngliche Pluralendung; von diesem Worte ist es nach TAMM auch in *hjortron* '*Rubus chamæmorus*' hineingekommen (vgl. nschw. dial. *jorton* VENDELL, skån. *hjorten*). Spuren der alten Form noch in nschw. dial. *smultbär* VENDELL, *smulter-bär*, *-blomma* RIETZ: Dalarne, NOREEN: Dalarne (vgl. aschw. *smultronagræs*, nschw. *smultrongräs* TILLANDZ, BROMELIUS).

Das also anzusetzende aschw. *smulta, *smolta, f. 'die weichen reifen Früchte von *Fragaria*' stellt sich natürlich zu dem st. Verbum aschw. *smæltu* (*smalt*) 'schmelzen, auflösen'; vgl. nschw. dial. *smälte-bär* 'Erdbeeren' RIETZ: Dalarne.

¹ Die Mehrzahlformen sind natürlich bei Beerennamen die im Gebrauche bei weitem überwiegenden und also für die Entwicklung der Wörter massgebend. Die Endung *-on* in *hallon*, *lingon* u. s. w. ist die (umgelautete) Pluralform des Suffixes *-o-no-*, awn. *-an-* (vgl. *akran*, *pióþann* u. a.).

ahd. **scelta**, schw. f. 'Schmähung, Beschimpfung, Tadel';
got-scelta 'blasphemia', *muot-scelta* 'Rache' GRAFF 6,487.
 mhd. *schelte*, st. f. 'Scheltwort, Tadel, Schmähung' LEXER.
 nhd. *Schelte* GRIMM Wb.

: ahd. *sceltan* (*scalt*), mhd. *schelten* 'schmähen, schimpfen, tadeln' u. s. w.

awn. **skorpa**, nur als Beiname (Fornm. s. 7,304);
skorpo-skalle, Beiname Fornm. s. 7,253.
 Unsicher ist, ob *Skorpa* als Inselname (FR.²; RYGH NG. 16,107) hierher gehört und wie in diesem Falle die Namensgebung zu erklären ist.
 nisl. *skorpa* 'crust' ZOËGA, CL.-VIGF., THORKESSON 3.
 nno. *skorpa* 'Kruste, Schorf, runzelige Haut' AASEN, 'böses und unwilliges Weib' ROSS;
sjo-skorpa 'Wasserfläche' AASEN: Sogn, Nordland.
 aschw. *skorpa* 'was verdorrt, eingeschrumpft und hart ist: Brotkruste, getrocknetes und hartes Brotstück, Zwieback; Schorf, verschrumpfte Haut'.
 nschw. *skorpa* 'Kruste, Brotkruste, Zwieback; Schorf, Grind';
 dial. auch 'hässliches oder geiziges Weib' RIETZ: Småland.

: awn. *skorpenn* 'eingetrocknet, eingeschrumpft', nno. *skorpen*, nschw. dial. *skurpin* VENDELL, RIETZ: Uppl., u. s. w. (dazu das Verbum awn. *skorpna* 'einschrumpfen, runzelig werden, aschw. *skorpna* u. s. w.). Über die Wortsippe der idg. Wurzelform *skereb (lit. *skrebiu*, *skrebtī* 'trocken sein' u. a.) s. FICK Wb⁴ und PERSSON Beitr. S. 864 N. 2.

aschw. ***smulta**, f., siehe oben S. 62.
 nno. *smelta*, f. 'Masse, Menge' AASEN.
 nschw. *smälta* 'gueuse, saumon, masse, fournée; amas, ramas' WESTE, 'so viel auf einmal geschmolzen wird; Haufe, Menge' DALIN, SAOrdI.;
 dial. auch 'Mehlschwitze, Einbrenne' RIETZ.

: awn. *smelta* (*smalt*) 'schmelzen; verdauen' u. s. w.

ahd. **smierzo**, m. ~ *smierza*, st. f. (nur bei Otfried) 'Schmerz' GRAFF 6,885.
 mhd. *smierze*, schw. m. ~ *smierze*, st. f. dass.;
erbe-, *houbet-*, *klage-*, *kumber-*, *jämer-*, *nier-*, *ör-*, *zantsmerze*.

nhd. *Schmerz*, m.

mnd. *smerte*, f. 'Schmerz' SCHILLER-LÜBBEN.

: ahd. *smerzan* (*smarz*) 'schmerzen' u. s. w.

nno. *snerke*, m. 'dünne Kruste, gerunzelte Haut (z. B. auf einer Suppe, auf gekochter Milch)' AASEN;

stein-snerke 'dünne Schicht von Glatteis auf Steinen oder auf dem Wege' AASEN.

: nno. *snerka* (*snark*) 'einschrumpfen, schwinden, hart und gerunzelt werden', nisl. *snorkinn*, nno. nschw. dial. *snorken* 'zusammengeschrumpft', ae. *gesneorcan* (*-snearc*) 'to shrivel'.

awn. *snerta*, f. 'kurzes Stück Weges; kurze Weile' FR.?²; 'impetus; pugna (*odda s.*)' EG.

: awn. *snerta* (*snart*) 'streifen, berühren'.

Vgl. nno. *snertand*, n. 'eines Augenblickes Gehen, kurzes Stück Weg, kurze Zeit' ROSS.

awn. *stiarfe*, m. 'eine Krankheit, wahrscheinlich Starrkrampf'.

nisl. *stjarfi* 'tetanus' ZOËGA.

aschw. *starve* 'eine Krankheit' (*stinger ok starve* VgL. I, II, vgl. awn. *viþ stinga ok viþ stiarfa* Frost., Gul.). Das *a* der Wurzelsilbe ist unerklärt; vielleicht nur Schreibfehler (für *stærve)? Vgl. K. H. KARLSSON Ark. 1,385 f., KOCK Sv. Ljudh. 1,256.

ahd. *sterbo* 'pestis, pestilentia' GRAFF 6,715;

fihu-sterbo 'pestis'.

mhd. *sterbe*, schw. m. 'das Sterben, bes. ansteckende Krankheit, die viele Menschen wegrafft'; *liute-sterbe*, *vihe-sterbe* MÜLLER-ZARNCKE.

nhd. *Sterb*, m. (veraltet).

as. *man-sterbo* 'allgemeines Sterben, Seuche' HEYNE Hel.

mnd. *sterve*, *starve*, m. 'ansteckende, tödliche Krankheit, Pest, Epidemie' SCHILLER-LÜBBEN.

ae. *steorfa* 'mortality, pestilence; flesh of animals that have died a natural death; a place where death has taken place' Bosw.; *fær-steorfa*.

me. *steorvc* 'pestilence' STRATMANN-BRADLEY.

: ahd. *sterban* (*starb*) 'sterben', as. *sterban*, ae. *steorfan*.

nisl. **svelta**, f. 'Hunger' ZOËGA.

nno. *svelta* 'Hunger, kärgliche Nahrung' AASEN, 'magere Weide' ROSS.

nschw. dial. *svälto* 'Hunger' VENDELL.

Auch in Ortsnamen (s. g. herabsetzenden Namen; RYGH NG. Indl. S. 39): nno. *Svelta* (z. B. NG. 1,188, 2,358, 6,325),
nschw. *Svältorna*, eine unwirtliche Heide in Västergötland.

: awn. *suelta* (*sualt*) 'hungern, verschmachten, (Hungers) sterben' u. s. w.

awn. **þorre**, m. 'vierter Wintermonat, von Mitte Januar bis Mitte Februar'.

nisl. **þorri** 'the month of Thorri' ZOËGA.

nno. *torre* 'Februar' AASEN.

: awn. *þuerra* (*þuarr*) 'abnehmen, einschwinden' (Part. Prät. *þorrenn*: *hlust er þorren* 'das Gehör ist geschwunden', *sigre þorrenn* 'des Sieges beraubt').

Vgl. aschw. *thørds-* (*thordz-*) *manadher* 'März'; ä. nschw. *toorsmānat* Var. rer., *Torsmānat* Linc., *Toorsmānan* Jan. Lingv., *Torsmānad* SERENIUS u. a. 'Januar' ~ *Torsmānad* 'März' IHRE; ä. ndä. *tørmaanet*, *tor(d)maanet*, auch bloss *tord* 'März' KALKAR; das erste Glied ist awn. *þurþr* 'Verkleinerung, Abnahme', Verbalsubstantivum zu demselben Verbum. Awn. *þorre* und aschw. *thørdsmanadher* bedeuten also 'Abnahmemonat', was sich wahrscheinlich darauf bezieht, dass der aufgespeicherte Wintervorrat von Nahrungsmitteln und Futter allmählich auszugehen beginnt. NOREEN Sv. Et. S. 71 f. — Eine andere Erklärung des Wortes bei CL.-VIGF. und FALK und TORP Et. Wb.

awn. **vella**, f. 'Sieden, Wallen, Sprudeln (z. B. *vella er komenn á e-t*); siedende Masse';
vello-ketell; *kast-vella* 'Bewegung in oder an der Oberfläche einer Flüssigkeit'.

nisl. **vella** 'boiling heat, ebullition' ZOËGA.

: awn. *vella* (*vall*) 'sprudeln, wallen' u. s. w.

awn. **urga**, f. 'Seilende'.

nisl. **urga** 'lorum, corrigia' HALDORSEN, 'a strap, rope's end' CL.-VIGF.

nno. *urva* 'Strippe an einem Boote, wo eine von den Wanten des Mastes befestigt wird' AASEN: Søndmore, Romsdal, Nordmøre.

Die urg. Wurzel *uerg ist u. a. durch folgende verbale Bildungen vertreten: mht. *erworgen* 'erwürgt, erstickt' und ahd. *wurkjan, wurgen* (mhd. *würgen, erwürgen*), afris. *wergia*, ae. *wyrgan* 'an der Kehle zusammenpressen, würgen', nschw. dial. *örja* dass. Diese Bedeutung, die auch in der Nom. instr.-Bildung awn. *virgell* 'Strick, womit jd aufgeknüpft wird' vorliegt, geht indessen auf eine ältere und allgemeinere 'drehen, winden' zurück: abulg. *-vr̃zaq (-vr̃sti)* 'binden', lit. *veržiù (veržti)* 'schnüren, einengen, pressen', lett. *werschu* 'wenden, kehren, drehen' u. s. w. (PERSSON Beitr. S. 505 f.).

Diese Bedeutung liegt nun auch dem awn. *urqa* zu Grunde: 'etwas Gedrehtes, Gepresstes, Gezwirntes ~ Strick, Schnur'.

Vgl. g. *wruggo* S. 80 zu einer durch Nasalinfigierung ausgebildeten Nebenform der Wurzel.

? nschw. dial. *urpa*, f. 'Wurf; Mal (vicis)' RIETZ: Närke.

: awn. *verpa (varp)* 'werfen' u. s. w.; aschw. nschw. *värpa* nur mit der abgeleiteten Bedeutung: 'Eier legen'.

ahd. *werra*, f. 'scandalum' (nur bei Notker: Pl. N. *werra*, D. *werron*, A. *werrun*);

scant-werra dass. (Pl. D. *scantwerron*) GRAFF 1,945.

mhd. *werre*, schw. m., st. f. 'Verwirrung, Verwicklung, Störung, Schaden, Streit, Aufruhr, Krieg' LEXER.

Das Wort ist bekanntermassen in die romanischen Sprachen eingedrungen: ital. *guerra*, afranz. *werre, gverre*, me. *werre*, ne. *war* (SKEAT Et. Dict., DIEZ Et. Wb.).

: ahd. *werran (warr)* 'verwirren, verwickeln, in Zwietracht bringen' u. s. w.

awn. *brune*, m. 'Brennen';

bruna-old 'Zeitalter in dem man die Toten verbrannte', *-flekkr* 'Brandmal', *-dómr*, *-eiþr*, *-hraun*, *-vegr*;

elds-brune 'Brennen, Feuer', *ástar-brune* 'heisse Liebe', *hús(a)-*, *kirkio-*, *lands-*, *líós-*, *lóp-*, *skipa-brune* 'Brennen, Verbrennen eines Hauses, einer Kirche u. s. w.'

nisl. *bruni* 'burning, conflagration; heat', *við-bruni* 'burning', *girndar-bruni* 'sensuality', *miltis-bruni* 'splenic fever'.

nno. *brüne, bröne* 'Brennen, dass etwas brennt; Brand, Verbrennen; Brunst, Glut; Hitze im Körper (wie bei einer Krankheit), auch Sodbrennen, Ekel (*halsbrune*); versengtes Stück Land, verbrannter Flecken; rötliche Färbung: Wiederschein eines Brandes, Abendröte u. dgl.' AASEN, ROSS.

is-, svell-brune 'Schädigung der Graswurzeln auf einer Wiese durch Eis' (vgl. *käla-bränna* RIETZ 303), *sko-brune* 'Ansengen der Füße';

brüna, f. 'Brennen; Scheiterhaufe; Fieber, Hitze im Körper' ROSS.

aschw. *bruni, bron* 'Brennen, Feuer, Flamme, Hitze';

eld-bruni 'Feuer, Brand', *sol-bruni* 'Sonnenglut', *hals-bruni* 'Sodbrennen', *kærleks-, ælskogha-bruni*.

nschw. *bränne* Syn. Lib., *bråne* Linc., LIND, *bråna, brånad* SERENIUS, SAHLSTEDT, WESTE u. a. 'Brand, Feuerbrunst (Syn. Lib., LIND); heat, fit of hot weather, æstus (SERENIUS); Entzündung (Syn. Lib., WESTE, DALIN); bes. aber Liebesbrunst, æstus in venerem' (so in der heutigen Schriftsprache);

bråne 'tumor inflammatorius, Pferdekrankheit' SAHLSTEDT, WESTE, DALIN;

dial. *brunne* NILÉN, RIETZ: Boh., *bruna* VENDELL, *brona* RIETZ: Västerb., *bråna* RIETZ: Medelp., VENDELL 'Brennen, Feuer, Brand, Feuerbrunst (RIETZ: Västerb., NILÉN, VENDELL: [*elds*]-*bråna*); starke Sonnenhitze (RIETZ: Boh.); Hitze im Blute; Hitzigkeit; Liebesbrunst; Lust, Seuche (VENDELL); Sodbrennen (RIETZ: Medelp., VENDELL: [*hals*]-*bråna*);

bråna-stake 'Schürstange' RIETZ: Blek.; *jord-bråna* 'im Boden, z. B. nach einem Waldbrande, zurückgebliebenes Feuer' VENDELL;

bråna, f. 'gerodeter Waldboden, welcher abgebrannt wird; Stück abgebrannten Waldes' RIETZ: Smål., Kalm., Blek., GADD: Smål.; *bråne-råg* 'Roggen auf einem Neubruchlande' RIETZ: Kalm., Blek. Hierzu Ortsnamen wie *Hjortabråna*, *Elsebråne*, *Nötabråne* (Kirchspiel Asarum, Blekinge).

g. *brunna*, m. 'Brunnen';

awn. *brunnr*, m. dass.

aschw. *brunder* dass., nschw. *brunn*.

ahd. as. *brunno*, m. dass.

afries. *burna*, m. dass.

ae. *burna* m. ~ *burne*, f. (auch *burn*, f.) 'a bubbling or running water, a bourn, brook, stream, river, torrens, rivus' Bosw.

Die Geminata *nn* ist (wie in ahd. *tropfo*, g. *sunno manna* u. a.) auf Grundlage eines urg. **brunen-*, **brunon-*: **brunn-* entstanden. Nach der schwachen Form **brunn-* wurde **brunen-* **brunon-* zu **brunnen-* **brunnon-*, während **brunn-* selbst in awn. *brunnr* einer neuen Flexion ausserhalb des n-Stammsystemes zu Grunde gelegt wurde (awn. *brune* : *brunnr* = *rune* : *runnr*, vgl. unten S. 73). NOREEN Urg. Lautl. § 44 A. 3; Gesch. d. nord. Spr.³ S. 172, VON FRIESEN Mediagem. S. 113 f., BRUGMANN IF. 18,424, 22,188, Grundr.³ 2,1 S. 303 u. a. — Zur semologischen Entwicklung vgl. agutn. *saupr* 'Brunnen' ~ nno. *saud* 'Sieden, Kochen', mhd. *sôt* 'das Wallen, Kochen ~ Brunnen', mnd. *sôt*, afries. *sāth*, ae. *sēað* 'Brunnen' (zum Verbum awn. *sióþa* 'sieden, kochen') oder zur selben Wurzel gehörend gr. *φρέαξ* (< **φρηφαξ*) 'Brunnen'. Die ursprüngliche Bedeutung der Wurzel scheint 'sich heftig bewegen (von Wind, Wasser, Feuer), sieden — gären — brennen' zu sein; vgl. awn. *bruna* (*aþ*) 'sich heftig vorwärts bewegen (von einem Schiffe)', eigentl. von dem Sieden, Brodeln, Schaumen des Wassers am Vordersteven, lat. *ferveo*, *fermentum* u. a. PERS-SON Beitr. S. 784.

Das g. *brunna* unmittelbar mit awn. *brune* 'Brennen', Deverbativum zu g. *brinnan* (brann) u. s. w. zusammenzustellen, ist m. E. entschieden mehr angebracht und ansprechend als das nächstverwandte Wort in gr. *φρέαξ*, -ατος, arm. *albiur*, aus einem suppletiven Paradigma idg. **bhrēu-*, Gen. **bhrun-os* u. s. w., zu suchen (NOREEN Urg. Lautl. S. 195, BRUGMANN Grundr.³ 2,1 S. 303, 579). Bei dieser Auffassung wäre das Nominalformans *n* nicht weniger als dreimal in der g. Stammform *brunnan-* vertreten. In morfologischer Hinsicht erinnere ich an das analoge Verhältnis von awn. *runnr* : *rune* : *renna* (*rann*).

g. *brinno* 'Fieber'. Zur Bedeutung vgl. nno. *brune*, nschw. dial. *bråna* oben und ahd. *bronado*, ae. *brunedā* als Krankheitsnamen (PSILANDER KZ. 45,276 N. 2).

Dagegen scheint das entsprechende nordische Substantivum (awn. *brenna* u. s. w.), nach seiner Bedeutung zu urteilen, nicht ausschliesslich zu dem starken-intransitiven, sondern — vielleicht hauptsächlich — zu dem davon abgeleiteten schwachen-transitiven Verbum *brenna* (*nd*) zu gehören. Der auch im Altnorw. vollständige Zusammenfall von dem alten *e* und dem durch i-Umlaut von *a* entstandenen *æ* vor *nn* (Aisl. Gr.³ § 112) lässt uns zwar ein wichtiges Kriterium der ursprünglichen Stammform vermissen. Das vollständige Fehlen von Formen mit *i* in der Stammsilbe (auch ostnord.) deutet jedoch auch auf eine nähere genetische Verwandtschaft mit dem schwachen Verbum (vgl. NOREEN Urg. Lautl. S. 13, Aisl. Gr.³ § 156). Wahrscheinlich liegt eine — morphologische und semologische — Assimilation von zwei verschiedenen Bildungen vor.

awn. *brenna*, f. 'Brennen, Sengen, Brand, Feuer (von Leichenverbrennung, Einäscherung eines Hauses, Gehöftes u. dgl., Mordbrand u. s. w.)'.

Vgl. *Níals brenna* u. a. mit dem Namen des durch die Brandstiftung Umgekommenen, Verbrannten als Gen. obj. verbunden; *Brenno-Flose* ~ *Brenno-Niáll* der Anstifter, beziehungsweise der dem Mordbrand Ausgesetzte.

brenno-vargr 'geächteter Brandstifter',¹ *-maþr* 'Brandstifter', *-mál*, *-saga*, *-sumar*; *brenno-steinn* 'Schwefel'.

Brenna als Ortsname (Dipl. Norv., Eyst. Jordeb.) bezeichnet einen abgebrannten, urbar gemachten Waldboden' (RYGH NG. Indl.). Vgl. *-bråne* in schwedischen Ortsnamen, oben S. 67.

kol-brenna 'Kohlenbrennen, Bereitung von Kohlen', *salt-brenna* 'Bereitung von Salz durch Brennen von Tang', *hús-*, *skipa-*, *skóga-brenna*.

nisl. *brenna* 'burning, conflagration'; *skógar-brenna* 'forest-fire' ZOËGA.

nno. *brenna* 'abgebranntes Stück Land; was auf einmal gebrannt wird (im Backofen, im Kohlenmeiler, von Kaffee); Brennessel' AASEN, ROSS.

¹ NGL. I, 46 *Um brennu. Nu skal engi firi oðrom brenna hus ne laða heiftugri hende. En ef hann brenner — — — þa er hann utlagr oc heilag, oc heitir brennuvargr.*

aschw. *brænna* 'Brennen, Sengen; Fieber';

vaða-, vilia; eke-, skogha-, næs-brænna.

nschw. *bränna* WESTE, LUNDELL, *halsbränna* 'Sodbrennen',
näsbränna 'Verweis; Misserfolg';

dial. *bränna* 'abgebranntes Stück Land' RIETZ: Västerb.,
Helsingl., Blek., LINDER: S. Möre; 'brennender Schmerz'
VENDELL; 'Nesselfieber' RIETZ: Närke.

: g. *brinnan* (*brann*) 'brennen (intrans.)'.

Das *nn* gehörte ursprünglich nur dem Präsens an (g. *brinna* < **brenuō*¹ = *bren + *u*-Formans) und ist von dort aus in die übrigen Tempora eingedrungen.

Vgl. awn. *renna* S. 74, *spinna* S. 77, mhd. *trinnen* PERSSON Beitr. S. 778, ahd. *spannan* 'spannen': *spanan* 'locken' PERSSON Beitr. S. 395, u. a. Die germanische Wurzelform *bren begegnet noch in awn. *brandr*, *brundr*, *brune*, *bruna* (*aþ*), ae. *brunedā*, *bryne* u. a. PERSSON Beitr. S. 784.

awn. *dumba*, f. 'Staub, Staubwolke (?)'.²

nisl. *dumba* 'caligo, Dunst; dunkle Farbe' HALDORSEN;

dumbu-litr 'color surdus, lentus' (vgl. auch *dumbóttur* 'of dark misty colour' ZOËGA, CL.-VIGF., HALDORSEN).

shetl. *dumba* 'Staub, feiner Kornabfall, welcher bei der Kornreinigung (Schwingen) erzeugt wird und in der Luft umherschwebt' JAKOBSEN; fær. *dumba* dass. EVENSEN.

nno. *dumba* (*dumma*) 'Staub, feiner und leichter Abfall, welcher in der Luft stiebt oder an den Wänden, Kleidern u. dgl. haftet (meist von dem Staube beim Dreschen)' AASEN; 'Spreu; Gran, Stäubchen' ROSS.

nschw. dial. *dumba* 'Nebel; Dunst' RIETZ, NOREEN: Dalarne.

¹ NOREEN Urg. Lautl. S. 159, STREITBERG Urg. Gr. S. 140, DIETER Laut- u. Formenl. S. 182.

² Fornald. s. 3,338: *Hann hlióp fram fyrer fylking sína, ok hríste einn poka, en þar ór fykr ein dumba suört, ok at monnum Hrólfs; en er Mondoll sá þat, gengr hann fram, ok hríste belg sinn, ok blés þar ór vinde miklom í móte dumbonne, suá hon fauk aþr í augo á Grims monnom, suá þeir urþo þegar blinder ok fello áfram — — —; auch unter den heite für sáþ Sn. E. II, 493 (daneben u. a. auch *miql*, *ogn*; vgl. die Bedeutung im Shetl. und Nno.)*

aschw. *dimba*, f. 'Nebel'.

nschw. *dimba* 'Nebel' GVB, Jan. Lingv., Linc., SPEGEL 1712 (*dimba* olim *dimma*), SERENIUS 1741, DÆHNERT 1746, LIND 1749, SAHLSTEDT 1773, *dimba* und *dimma* MANDERSTRÖM 1779, *dimba*, besser *dimma* WESTE 1807, nur *dimma* HEINRICH 1814, DALIN 1850, SAOrdI. u. s. w.; dial. *dimba* VENDELL, RIETZ: Dalarne, NOREEN: Dalarne, SCHAGERSTRÖM: Vätö, *dimma* in den südlichen Mundarten (vgl. HESSELMAN Sveamålen S. 9, 20).

dämba 'Nebel, Dunst über einem Wasserfall' RIETZ: Dalarne, NOREEN: Dalarne ist dagegen (wie *damba*) eine Ableitung von *damb* 'Staub; Nebel', aschw. *damb* 'Dunst, Dampf', nschw. *damm*, nno. *damb* 'Staub'. Dasselbe dürfte auch der Fall sein bei

nisl. *demba* 'heavy shower (of rain)' ZOËGA, CL.-VIGF., THORKESSON 3.

nno. *demba* 'Unklarheit in der Luft; Wolke, welche keine Schicht- oder Haufenform bildet, sondern nur einer Staubwolke ähnelt; Schlamm, Kot' AASEN: Søndmøre, Hallingdal u. a.¹

Eine dem aschw. *dimba* u. s. w. entsprechende Bildung ist auf dem westnordischen Gebiete nicht zu belegen. Wenn sie einmal bestanden hat, ist sie vermutlich nach dem Inf. des Verbums (*demba*, *damb*, s. unten) umgebildet und dann in dem denominativen **dambiōn-* absorbiert worden.

: [nisl. *dumbinn* 'fervus, dunkelfarbig' HALDORSEN] nno. *demba* (*damb*) 'stieben, sich wie Rauch oder Nebel ausbreiten' AASEN,² *dumben* 'neblicht, dunstig, staubig' ROSS, nschw. dial. *dimba* (*damb*) 'dampfen; stieben; rauchen (aus dem Schornsteine)' RIETZ: Dalarne, NOREEN: Dalarne, *dimma* (*damm*) WENBERG, RIETZ: Hälsingl. (mit Assimilation von *mb*, vgl. HESSELMAN Sveamålen S. 20).

¹ Daneben kommt auch die Bedeutung 'Teich, Wasserlache' vor (AASEN: Telem., ROSS: Hallingd.) — durch Beeinflussung von *demma*, f. 'Damm, Teich' (awn. *dammr* 'Damm', nno. auch 'Wasserlache, Teich').

² Der Inf. ist analogisch umgebildet (statt **dimba*; NOREEN Aisl. Gr.³ § 156). Vielleicht hat dabei ein denominatives, schw. Verbum mitgewirkt (nisl. *demba*, -ir 'pour out').

Eine verschiedenartige Bildung, zu dem Adjektivum awn. *dimmr* 'dunkel' (nisl. *dimmur*, nno. *dimm*) gehörend, ist dagegen awn. *dimma*, f. 'Dunkelheit', nisl. 'darkness, obscurity' ZOËGA, nno. 'Dunkelheit in der Luft, Finsternis' AASEN: Nordland, Hallingdal u. a. Dazu auch ein abgeleitetes Verbum awn. *dimma* (*aþ*) 'finster, dunkel werden oder machen', nisl. *dimma* (*-ir*), nno. *dimma* (*-er*) dass. Dieses Adj. nebst den daraus herfliessenden Bildungen habe ich auf dem ostnordischen Sprachgebiete nicht wiederfinden können.¹

awn. *drekkka*, f. 'Trinkgelage (*Æges drekkka* 'Ægers Gastmahl' Grimn. 45.); Trank, Getränk, potus' (*duerga d.* 'potus nanorum, poesis, carmen' u. s. w.); *miðþ-drekka* 'Trinkgefäss für Met'.

Nno. nschw. *dricka*, n. 'Dünnbier' ist wahrscheinlich durch eine spätere Substantivierung des Infinitivs (in Ausdrücken wie *giva någon dricka*) entstanden (TAMM Avl. S. 28).

ae. *drinca*, m. ~ *drince*, f. 'drink; potus' Bosw.;
ater-drinca 'a poisonous potion or drink, poison' Bosw.
 : awn. *drekkka* (*drakk*) 'trinken' u. s. w.

as. *-grimmo*, m.: *grist-grimmo* 'knirschende Wut, Zähneknirschen' HEYNE Hel.

: as. Präs. 3 Sg. *grimmid* 'tobt, wütet (von dem Meere)' Hel. 4317, mhd. *grimmen* (*gram*, *grummen*) 'vor Zorn oder Schmerz wüten, tobend lärmern, brüllen', ae. *grimman* (*gram*) 'to rage, roar, make a loud noise; to run with haste, hasten'.

awn. *hrukka*, f. 'Runzel, Falte'.

nisl. *hrukka* 'ruga, plica, stria, Runzel, Falte' HALDORSEN, 'wrinkle' ZOËGA.

¹ Nschw. dial. *dimmel-darna*, *-viggo* 'Karwoche' u. a. RIETZ, ndä. *dimmeluge* < *dymbil - : aschw. *dymbil-dagar*, *-vika*, awn. *dymbel-dagar*; das erste Glied der Komposition ist nisl. *dymbill* HALDORSEN, CL.-VIGF., nschw. dial. *dymbil* VENDELL 'Holzknebel in Glocken, Trommelstock' u. s. w.

² Die gleichlautende Benennung des Gedichtes *Lokasenna* kommt erst in späten Papierhandschriften vor.

nno. *rukka* 'Runzel, Falte, Unebenheit an der Haut, am Kleide u. s. w.' AASEN.

mhd. *runke*, schw. f. 'Runzel' (*runken* 'runzeln') LEXER.

: awn. *hrökkua* (*hrökk*) 'sich kräuseln, zusammenschrumpfen, Runzeln bekommen u. s. w.' (Rigsþ. 8: *var þar á hǫndom hrokket skinn*).

awn. **-rune**, m.: *á-rune* 'Anlauf, Angriff (= *áhlaup*, *árás*)', *af-rune* 'Entfernen, Abweichen von dem Guten, Fehltritt', *upp-rune* 'Aufgang (von der Sonne); Wachstum, Fruchtbarkeit (— — — *til uppruna ok ávaxtar iarþarennar*); Ursprung, Herkunft; Jugend'.¹

nisl. *runi* 'a flux', *vegg-runni* 'eaves-dropping', *merg-runni* 'lues medullæ (a sickness)',² *hall-runni* 'lava-stream; the name of a mountain in western Iceland'; *upp-runni* 'origin' CL.-VIGF., ZOËGA.

runa, f. 'row, succession, string (of words or verses)' CL.-VIGF., ZOËGA, HALDORSEN.

nno. *rüne* 'Schössling, Spross (*ny-*, *sid-rune*); auch: Strauch, Gruppe von niedrigen Bäumen' AASEN, ROSS; *upp-rune* 'Keimen, Sprossen' ROSS, *sol-rune* 'Sonnenaufgang' ROSS, *veggje-rune* 'Dachtraufe, an den Wänden vom Dache herabfließendes Wasser' AASEN.

aschw. *blodh-runni* 'Blutfluss', *quidh-runni* 'Diarrhœa'.

nschw. dial. *râne* 'Dachtraufe; Stelle wo etwas fließt' RIETZ: Småland;

rona, *vattu-rona* 'Magensäure' VENDELL,

and-runni 'Gras, welches nach der ersten Heuernte emporspriesst' RIETZ: Dalarne, NOREEN: Dalarne;

ronur 'Klatscherei, Geplauder' VENDELL.

Aus derselben altgermanischen Grundform ist auch hervorgegangen:

awn. *runnr* m. 'Strauch, Busch, Gruppe von Schösslingen, die derselben Wurzel entsprossen sind'.

nisl. *runnur* dass.

¹ In der letzten Bedeutung kommt auch einmal ein Pl. A. *uppruni* vor (Post. 232⁸⁰).

² *mergrunasótt* 'Schwindsucht; dysenteria, Ruhr' HALDORSEN.

nno. *runn* dass. AASEN: Bergens Stift;

runne, m. 'Strauch; Schössling; Auswuchs um einen Riss an einem Baume' AASEN, ROSS: Telem., Lister.

aschw. *runne*, m. 'Strauch' SCHL.: Sdm. L.

nschw. dial. *runna*, m. dass. VENDELL, *rånna*, m. RIETZ: Helsingl.

Die schwache Stammform eines ablautenden Paradigmas **runen-*, **runon-* : **runn-* ist in awn. *runnr* einer neuen Flexion nach dem Systeme der vokalischen Stämme zu Grunde gelegt worden. Vgl. awn. *brunnr* oben S. 67 nebst daselbst citierter Litteratur. — Die ostnordische Form mit schw. Flexion (aschw. *runne* u. s. w.) kann verschieden beurteilt werden. Möglich ist aber, dass sie eine direkte Fortsetzung des alten n-Stammparadigmas ist, mit von den schwachen Kasusformen aus durchgeführtem *nn* (aschw. *runne* : awn. *runnr* wie z. B. g. *manna* : awn. *maþr*, g. *brunna* : awn. *brunnr*).

g. *rinno*, f. 'Giessbach'.

ahd. *rinna*, schw. f. 'Wasserfall; Wasserleitung', *wazar-rinna* 'canalis'.

awn. *renna* 'cursus, volatus' EG. (z. B. *renna brodda* volatus telorum); in der prosaischen Sprache nur 'Reise; Zeitlauf, Zeitraum' FR.², HÆGSTAD.

nisl. *renna* 'course, run'; *at-renna* 'attempt, effort' ZOËGA.

aschw. *blodh-rinna* ? 'Blutfluss' SDW.

nschw. dial. *opp-rinna* 'Quelle' RIETZ: Östergötl.

Aschw. *rænna* 'Rinne, canalis', nschw. *rånna*, dä. *Rende* ist wahrscheinlich dem mnd. *renne* entlehnt. FALK u. TORP Et. Wb.

: g. *rinnan* (*rann*) 'rennen, laufen', awn. *renna*, *rinna* (*rann*) 'fliessen; rennen, laufen' u. s. w.

nno. *sukka*, f. 'Vertiefung, Senkung (bes. ein Flecken, wo Schneehühner oder andere Vögel sich im Schnee versteckt und auf der Schneefläche eine Vertiefung verursacht haben)' AASEN: Hallingd., Telem., ROSS: Jæderen, Dalene, V. Agder, Telem.

awn. *søkkue*, m. 'gesunkene Lage' (ἄπ. λεγ.): NGL. I, 199 (Frost.) *scip scal í söcua liggia nætr V áðr en upp se ausit*.¹

Vgl. NGL. I, 102 (Gul.) — — — *lata liggia V netr í socc, þa scola þeir up ausa*.²

Søkkuabekkr, der Wohnort Freyia's (Grimn. 7, Sn. E. I, 114).³

: awn. *søkkua* (*søkk*) 'sinken'.

Vgl. awn. *søkk*, n. 'Einsenkung, Tal' (Arenbiarnardrápa 8),⁴ *Søkk-daler* (Háleygiatal; No. Isl. Skjaldedigt. A: 1 S. 68)⁵; nno. *sokk*, n. 'Sinken des Mutes, Mutlosigkeit, Verzagtheit' AASEN: Bergens Stift, *sakk*, n. 'Zusammensinken durch Erschütterung' Ross: Sogn, *sakk*, n. (Jæderen), *sokk*, n. (Mandal), f. (Søndhordland, Ryfylke, Jæderen, Sogn, Hadeland), *sukk*, n., m. (Dalene, Lister), f. (Smaalenene), *søkk*, f. (Jæderen u. a.), *søkk*, n., m. (Mandal, Ryfylke, Vestfold) 'Senkung, Höhlung, Vertiefung' Ross, AASEN, *i søkk o kav* 'so dass man tief sinkt' Ross: Bergens Stift, Agder; g. Sg. D. *saggqa* (Matt. 8, 11) 'Untergang (der Sonne), Westen'.

awn. *-skrukka*, f. nur in dem Beinamen *Kerlingar-skrukka*.

nisl. *skrukka* 'anus rigosa, giganteæ molis et deformitatis' HALDORSEN.

nno. *skrukka* 'Runzel, Furchen; Fleck, wo eine Fläche uneben oder knorrig ist' AASEN, 'eingeschrumpfte, vertrocknete Figur' Ross; *kjerring-skrukka* 'altes runzlichtes Weib'.

¹ Das *ö* bezeichnet in Frost. sowohl *ø* (NOREEN Aisl. Gr.³ § 180) als *o* (l. c. § 184).

² Die Handschrift des Gulathingsgesetzes scheidet — doch nicht ganz zuverlässig — zwischen *ø* und *o*: *hofuð*, *hofðinge*, *oi*, Sg. G., Pl. N. *orvar* u. s. w. ~ Präs. *kømr* (*keømr*, *kømr*), *øfri*, Pl. D. *øfstum*, Sg. A. *gørvan*, *nøktan*, *øx* (5-mal), *breiðøx* ~ *oxar skapt* (1-mal), Präs. *høggr*, aber auch *hoggr* (wohl anal.; vgl. Inf. *høggua* 1-mal neben gewöhnlichem *hoggua*); *holfom øðrum eyri*, *at øðrum kalfe*, *firi øðrum* ~ gew. *oðrum*.

³ *Sæcqvabecer* R., *søkva bækr* A.; vgl. *klæcqvā* R., *klækkrā* A. (Skirn. 13), *sæcqvā* R. (Gulpr.-hugt Pr.). — Cod. Ups. von Snorre's Edda hat *seckvabeck*.

⁴ Cod. AM. 132 fol.: *saukk*, Cod. Worm. der Snorra-Edda: *søkk* (Sn. E. II. 499).

⁵ Cod. Reg. der Snorra Edda: *sæck*, Cod. Worm. *søkk*, *Trektarbók* *sauk*.

nschw. dial. *skrukka* (*skrokka*, *skråkka*) 'Runzel' WENNBERG: Hälsingl., 'altes runzlichtes Weib' RIETZ: Blekinge.

Vielleicht auch *skrukka* 'Kopfbedeckung der Frauen' RIETZ: Södermanl. (Kirchspiel Enhörna); vgl. awn. *faldr*, m. 'Falte, Faltenwurf; Zipfel; Kopfputz'.

Dazu abgeleitete Bildungen: *skrokkla* 'Runzel' NILÉN: Sörby; *skrokkete*, *skrokklete* NILÉN, *skrukkatär* VENDELL 'runzelig', *skrukkug* (*skråkug*) WENNBERG, RIETZ: Hälsingl., dass.; *skrukka* (*skrokka*) WENNBERG, *skråkka* NOREEN: Dalarne u. s. w. 'knittern, knüllen'.

: nno. *skrøkka* (*skrokk*) 'einschrumpfen (z. B. beim Trocknen); mager und eingeschrumpft werden', nschw. dial. *skrynka* (*skrönk*) RIETZ; Part. Prät. aschw. *skrunkin* 'eingeschrumpft', *saman-skrunkin*, ndä. dial. *skrunkin* 'runzelig', nno. *skrokken* (*skrukken*) 'eingeschrumpft, runzelig, uneben'; ae. *scrincan* (*scranc*) 'to wither away, dry up, shrivel (of a plant); to pine away, become weak (of a living being); to contract, shrink'.

Nschw. *skrynka* 'Runzel' (aschw. *skrynkiotter* 'runzelicht' NOREEN Aschw. Gr. § 69,4) dürfte in der Form vom Verbum aschw. *skrynkia, nschw. *skrynka* beeinflusst sein, oder es ist eine Neubildung zu diesem.

ahd. *scrunta* (*scrunda*), schw. f. 'rima, fissura, Spalte, Riss' GRAFF 6,586.

mhd. *schrunde*, schw. f. 'Riss, Spalte; Höhle; Riss in der Haut' MÜLLER-ZARNCKE.

nhd. *Schrunde* GRIMM Wb.

: ahd. *scrintan*, *scrindan* (*scrant*) 'hersten, sich spalten, Risse bekommen'.

awn. -*spune*, m.: *gull-spune* 'gesponnenes Gold, Goldgespinst'.

nisl. *spuni* 'spinning; yarn' ZOËGA, CL.-VIGF.;

heila-spuni 'chimera, phantom', *upp-spuni* 'fiction, fabrication'.

nno. *spüne*, *spöne*, m. 'Spiinnen, die Tätigkeit des Spinnens; Gespinst, was gesponnen ist oder wird' AASEN, ROSS;

spūna, f. 'Gespinst' RØSS: Hardanger, Sogn.

aschw. *spuni* 'Spinnen' (*hon skulde næra sik siælfwa — — — mz spuna*).

nschw. *spånad* 'Gespinnne, Gespinst' LIND 1749, SAHLSTEDT u. a. Zur Form vgl. nschw. *brånad* oben S. 67; dial. *spona*, *spuna* VENDELL, *spuni* 'Garn' NOREEN: Dalarne, *spåne* RIETZ (allgemein); *tå-spuni* 'Werggarn' RIETZ: Dalarne, *sukk-spund* 'Wollgarn zu Strümpfen' RIETZ: Dalarne.

ahd. *uspunna*, schw. f. 'stuppa' GRAFF 6,345 (Sg. D. *uspunnun* 'crudo lino' = *ungispunнанemo*, *ungispunnemo* 'crudo lino').

mhd. *uspunne* 'Werg, stupeum' MÜLLER-ZARNCKE.

Über die Herkunft der Form mit *nn* gilt mutatis mutandis das oben über awn. *bruni* : g. *brunna* und awn. *-rune* : *runnr* dargestellte.

: awn. *spinna* (*spann*) 'spinnen' u. s. w.

Das morphologische Verhältnis zwischen dem Verbum und der nominellen Bildung wird beleuchtet bei PERS-SON Beiträge S. 111.

awn. *sprunga*, f. 'Riss in der Haut' H. 564.

nisl. *sprunga* 'crevice, crack, chink, fissure' ZOËGA, CL-VIGF., THORKESSON 3.

jökul-sprunga CL.-VIGF., *kletta-sprunga* THORKESSON 3.

nno. *sprunga* 'Spalte, Ritze in Holz; auch Risse in der Haut' AASEN: allgem.; *vegg-sprunga*.

nschw. dial. *spronga* 'Riss, Spalte' NILÉN: Bohuslän.

aschw. *springa*, f. 'Riss, Spalte'.

nschw. *springa* dass.

: awn. *springa* (*sprakk*) 'laufen; hervorbrechen; entzwei springen, brechen, spalten' u. s. w.

Auf Grundlage der Formen mit lautgesetzlicher Assimilation (NOREEN Aisl. Gr.³ § 214, 257,³ Aschw. Gr. § 222, 235) ist, mit Anschluss an die Flexion des Verbums aschw. *drikka* (*drak*) 'trinken', ein neues Paradigma herausgebildet worden (z. B. nschw. Prät. Pl. *sprucko*, Part. Prät. *sprucken*, Präs. *spricker*, *spricka*) : nno. *sprekka* (*sprakk*) 'bersten, Risse bekommen', nschw. *spricka* (*sprack*) dass. RYDQVIST SSL. 1, 187.

Zu diesem starken Verbum ist nun teils ein schwaches Faktitivum nschw. *spräcka* (*spräckte*), nno. *sprekka* Ross, teils ein Substantivum analogisch neugebildet worden:

nno. *sprekka*, f. 'Riss, Spalte' AASEN (auch *sprekk*, m.).
nschw. *spricka*.

nno. ***sprotta***, f. 'Schlitz, Öffnung an einem Kleide; Riss, Spalte' AASEN: Bergens Stift, Ross: N. Guldbrandsdal, Ryfylke.
nschw. dial. *sprutta*, *sprätta* 'Ritze, Spalte, Riss; schmale Öffnung; Schlitz an einem Rocke, Hosenlatz' RIETZ: Götal., Sveal.

awn. *upp-spretta*, f. 'Quell, Quellstrudel; Ursprung' (*salts-*, *vats-uppspretta*).

nisl. *upp-spretta* dass.; *gras-spretta* 'growth of the grass', *skinn-spretta* 'scratch of the skin' ZOËGA.

nno. *nagla-spretta* 'Nagelschmerzen infolge von Frost' AASEN: Sogn.

nschw. dial. *nagel-sprätta* dass. VENDELL

: awn. *spretta* (*spratt*) 'auffahren; spritzen; hervorquellen; aufbrechen, sich öffnen' u. s. w.

awn. ***stunga***, f. 'Stich, durch einen Stich bewirkte Öffnung oder Wunde' (*með þúi blóþe, er ór stungonom hafþe runnet*).

nisl. *stunga* 'stab, thrust; digging' ZOËGA;

eir-stunga 'Kupferstich' THORKELSSON 3, ZOËGA; *kopar-stunga* 'copper-plate, engraving, print' ZOËGA; *uppá-stunga* 'proposal, proposition; motion' ZOËGA, THORKELSSON 3.

awn. *stinge*, m. 'Stich, heftiger Schmerz';
stinga-sótt.

(nisl. *stingur*, m. 'slitch, pain').

aschw. *stinge* 'eine Krankheit' (*stingi ok starui* VgL. II, ed. SCHLYTER S. 217 ~ *stingær ok starui* VgL. I, S. 64).

(j. aschw. *stinger*, m. 'Stechen, Stich').

: awn. *stinga* (*stakk*) 'stechen' u. s. w.

ae. ***-winde***, f.: *ed-winde* 'a vortex, whirlpool, abyss' (Sg. N. *edwinde*, G. A. *edwindan* — Pl. N. *edwinde*)' Bosw. Suppl.

: and. *ed-windan* 'in einem Kreise herumdrehen' WADSTEIN, *windan* (*wand*), ae. *windan* 'sich winden, sich schwingen; (trans.) winden' u. s. w.

Dazu mit instrumentaler Bedeutung nisl. nno. *vinda*, f. 'Aufzug; Garnwinde', ahd. *winta*, as. *winda* 'Wedel, Fächer', *garn-winda*, ae. *gearn-winde* 'Garnwinde'; aschw. *vind*, f. 'Winde; Welle zum Aufwinden'.

g. *winno*, f. 'Leiden'. Belege: Sg. A. *winnon*¹, Pl. N. *winnows*, D. *winnom*.

awn. *vinna* 'Arbeit'; *griót*-, *iárn*-, *skógar-vinna*, *vár-vinna* (= *vár-orka*), *i-vinna* (= *i-verke*);

af-vinna 'Ausgabe', *at-vinna* 'Hilfe, Unterstützung' (vgl. *vinna at e-o* 'etw. fördern'), *út-vinna* 'Abgabe'.

nisl. *vinna* 'work, labour' ZOËGA, THORKESSON 3. Auch in einer grossen Menge von Kompositis (*at*-, *handa*-, *heima*-, *hey-vinna* u. s. w.).

nno. *vinna* 'Arbeit; von den grossen Feldarbeiten im Herbst und im Frühling; die durch längeren Anbau hervorgebrachte Ackererde' AASEN, ROSS (*vaar*- oder *plog-vinna* 'das Pflügen', *sumars*- oder *høy-vinna* 'die Heuernte', *haust*- oder *skurd-vinna* 'die Getreideernte'; *tvi-vinna* = *tvi-orka* 'doppelte Arbeit' u. a.).

nschw. dial. *ât-vinnu* 'Arbeitslust', *vinno* 'Gewinn; Verdienst' VENDELL, *under-vinna* 'Meinung' RIETZ: Smál.

ahd. *winna*, f. 'jurgium' GRAFF 1, 881. Nur Sg. N. ist belegt.

mhd. *winne*, schw. f. 'Schmerz' LEXER.

: g. *winnan* (*wann*) 'leiden', awn. *vinna* 'arbeiten, wirken, ausrichten, erwerben', nschw. *vinna* 'gewinnen', ahd. *winnan* 'in heftiger Aufregung sein, wüten, toben, streiten' u. s. w.

Vgl. nno. *vinn*, f. 'Anstrengung, Mühe', aschw. *vin*, f. dass. (*mæþ dighre vin*; *vin a læggia*, *giva sik vin* 'sich um etw. Mühe geben'), nschw. *lägga sig vinn om något* 'sich einer Sache befleissigen'; ae. *gewinn*, n. 'a battle, contest, war; labour, toil, sorrow; fruit of labours, gain, profit'.

¹ Coll. 3,5 nur in B; A hat *winna*.

g. *wruggo*, f. 'Schlinge'.

Die Grundbedeutung dürfte 'etwas Gedrehtes, Gezwirntes' sein; vgl. awn. *urga* oben S. 65.

ahd. *ringa*, schw. f. 'Ring, Kampf' GRAFF 2, 529.

: ahd. *ringen* (*rang*), mhd. *ringen* 'in einer Windung mit Anstrengung drückend bewegen, drückend winden, ringen (die Hände); Körper an Körper als Ringkämpfer die Kraft messen, streiten, kämpfen', and. *ūt-wringan* 'auspressen', mnd. *wringen* 'drehen, winden, zusammen-drehen', ae. *wringan* 'to wring, twist; to squeeze out'. Über verwandte Wortbildungen s. PERSSON Beitr. S. 505 f.

ae. *unna*, m. ~ *unne*, f. (auch mit st. Formen) 'grant, allowance, permission; willingness to give, pleasure in doing something; a grant, what is given' Bosw.

: ae. *unnan* (*ann*) 'to grant, give, allow' u. s. w.

ahd. *feh̃ta*, f. (schw. und st. flektiert) 'pugna' GRAFF 3, 445;¹
ana-fehta, schw. f. 'inpugnatio, Anfechtung'.

mht. *vehta*, st. f.

as. *feh̃ta*, st. f. 'Kampf, Streit' HEYNE (Sg. A. *feh̃ta* 1-mal).

ae. *feohte*, schw. f. 'a fight, combat' Bosw.

: ahd. *feh̃tan* (*faht*) 'pugnare', ae. *feohtan* (*feaht*). — Vgl. ahd. *gafeht*, n., ae. *feoht*, *gefeoht*, n. 'fight, battle'; afries. *mith fiuchte* 'mit Streit, durch Gewalt' RICHTHOFEN.

awn. *tugga*, f. 'offa, bolus, mansum' EG. (*munens t.* 'mansum corvi, cadaver', *Ulf's t.* = *gómsparre Fenres*, das Schwert). Auffallenderweise begegnet das Wort nicht in awn. Prosa.

nisl. *tugga* 'chew, mouthful' ZOËGA, CL.-VIGF., HALDORSEN;
upp-tugga 'echoing, pantry'.

nno. *tugga* 'ein Kauen, Mundvoll, so viel auf einmal in dem Munde gehalten wird (z. B. *taka alt i ei tugga* 'alles auf einmal nehmen') AASEN.

nschw. *tugga* 'das Gekauene' LIND 1749, 'mansum, dentibus molitum' SAHLSTEDT 1773, 'morceau mâché ~ qu'on mâche' WESTE u. s. w.;

¹ Belegte Formen: Sg. N. *feh̃ta*; D. *feh̃tun* Bened.-regel, *anafehtun* Notk. ~ *feh̃tu* ('pugnīs!') Gl. Keronis; A. *feh̃ta* Otfrid; Pl. D. *feh̃tun* Gl. Par; A. *feh̃tun* Gl. Virg. I.

dial. *tugga* ausserdem 'Mund; was gekaut ist': *äta tuggor* 'was andere gesagt haben, wiederholen' RIETZ 761.

: awn. *tyggua*, *tyggia* (*togg*) 'kauen', aschw. Part. Präs. *tyuggende* (NOREEN Aschw. Gr. § 530 A. 7), daneben ein schwaches Verbum *tugga*, *togga* (-*adhe*).

nno. *bera*, f.: *atter-bera* 'Gegenflut, zurückweichende Strömung' AASEN, *aa-bera* 'Wasserflut, Überschwemmung; ans Ufer getriebene Gegenstände' ROSS, *i-bera* 'Einschlag (in einem Gewebe)' ROSS, *mote-bera* 'Steigung; Gegenflut' ROSS, *upp-bera* 'Steigen; Höhe; Grösse eines aufgestapelten Haufens' ROSS (= *uppburd* AASEN), *uppe-bera* 'Schneekruste, die einen Fussgänger trägt; der Zustand des Schnees, in welchem er trägt' ROSS.

aschw. *bæru-træ* 'fruchttragender Baum' SCHL., SDW.; *bæru-elder* 'getragenes Feuer' (*vitis manni* b. si quis accusetur de portato igne, quo factum est incendium) SCHL. SdmL.

agutn. *bieru-eldr* dass. GL.

awn. *mót-bára*, f. 'Einrede, Widerspruch; Missgeschick, Gegenwind', *viþ-bára* 'Einspruch, Einrede'; *mótbárligr* 'widerspenstig'. Vgl. awn. *mót(e)-burþr* 'Einwand, Einrede'.

nisl. *mót-bára* 'objection', *við-bára* 'pretext, pretence, subterfuge' ZOËGA.

Vielleicht dasselbe Wort wie

awn. nisl. *bára*, f. 'Welle'.

nno. *baara* 'Welle, Wellengang'.

: awn. *bera* (*bar*) 'tragen'.

Vgl. ahd. *bāra*, mhd. *bāre*, schw. f. 'Bahre', as. *bara*, ae. *bær* dass.

ae. *dwola*, m. 'error, heresy' BOSW., GREIN²;
ge-dwola, *ge-dweola* 'error, madness, heresy'.¹

¹ *ge-dweola* (zweimal) dürfte eine anglische (mercische) Form für ws. *dwela sein (BÜLBRING Ae. El. § 234): Cod. Kk. 3, 18 der Universitätsbibl. zu Cambridge (Bedas Eccl. Hist.; ed. MILLER EETS. 95, 96 S. 42²² — vgl. *ge-dwola* 42¹⁹, 6²⁰); Cod. Verc. (Elene, Verse 811). Über das anglische (mer-

ahd. Pl. N. *ca-tuolun* 'hæreses' GRAFF 5, 552 (Gl. Hrab.; Sg. N. *gatwolo*, m. oder *ga-twola*, f. ? Vgl. BRAUNE Ahd. Gr.³ § 221 A. 3). Die Wurzelsilbe kann sowohl vorahd. *ǣ* wie *ō* repräsentieren (BRAUNE Ahd. Gr.³ § 29 A. 4; SCHATZ Abair. Gr. S. 12).

: ae. *ge-dwolen* 'erroneous, wrong, perverse', ahd. *ki-tuolin* 'sopitus' GRAFF 5, 548, *ar-twelan* (-*twal*) 'torpere', as. *for-dwelan* 'versäumen', afries. 3 Sg. Präs. *dwylyt* 'irrt' RICHTHOFEN.

Ae. *dwola*, *gedwola*, m. 'hereticus'.

nisl. *skora*, f. 'notch, incision; rift in a rock (*kletta-skora*)', *þver-skora* 'transverse fissure' ZOËGA, CL.-VIGF.

nno. *skora* 'Schnitt, Kerbe' AASEN, ROSS, *vaag-*, *kjeft-skora*.

aschw. *skora*, *skura* 'Einschnitt, Kerbe; Kluft, Spalte (*biærgh-*, *fiæl-*, *halla-*, *hællö-skora*)' SDW.

nschw. *skåra* 'Einschnitt, Kerbe' (*skura* WESTE 1807), dial. *skåra*, *skura* RIETZ, *skuro*, f. ~ *skora*, m. VENDELL.

ndä. *skure* 'Einschnitt, Furche'.

Daneben kommt ein awn. *skora* vor in dem Ausdruck *at skoro*, *at skoronne*, das oft beim Angeben des Wertes eines Grundbesitzes gebraucht wird, aber nur in Borgarsýsla in Norwegen (z. B. *eyres ból at skoro*, *at forne skoronne*). Er bezieht sich offenbar auf eine irgendwann in früherer Zeit unternommene Steuereinschätzung der Grundstücke; der Wert eines Gutes wurde durch Einschnitte an einem Kerbholz (*skorokefle*) bezeichnet. Über diese altertümliche Art zu rechnen, s. FALK u. TORP Et. Wb.: *karvestok*, Å. W:SON MUNTHE in Nordisk Familjebok, den Artikel *Karfstock*. *At skoro(nne)* bedeutet also 'nach dem mittels Einschnitten an dem Kerbholze gemachten Vermerk über den bei der Taxierung festgesetzten Wert' und gehört, wie die Nebenform *at sko-*

cische) Gepräge dieser Texte vgl. MILLER EETS. 95, 96, S. XXXIII f., KLEBER Anglia 25, 258, SIEVERS PBB 9, 285 u. a.; HOLTHAUSEN Cynewulfs Elene (1905) S. XII, Cambr. Hist. of Engl. Lit. 1, 50 f. In Bedas Kirchengeschichte kommt o/a-Umlaut oft vor, wo das Westsächs. ihn nicht kennt: *geneoman*, *weola* u. a. — Me. *dweole*, *dwele* 'error' STRATMANN-BRADLEY (= *dwole*), ne. *dwele* 'a going astray; error, delusion, deceit' (obsolete) NED.

ran zeigt, als ursprünglicher *ōni*-Stamm zu dem denominativen Verbum awn. *skora* (*aþ*) 'Einschnitte machen'.¹

nisl. *upp-skera* 'harvest' (*uppskeru-dagur*, *-tími*, *-veður* u. a.), *hveiti-*, *vín-*; *meðal-uppskera* ZOËGA.

nisl. *skári*, m. 'swath' ZOËGA, 'a swathe, the sweep of a scythe in mowing' CL-VIGF., *skári* und *skár*, m. 'circulus qui ictu falcis metitur' HALDORSEN.

nno. *skaare* und *skaar*, m. 'Sensenhieb auf einer Wiese, der bogenförmige Schnitt der Sense auf dem Felde'; *skaar*, m. (AASEN), f. (ROSS) 'Schwaden, Reihe gemähtes Korn oder Gras' AASEN, ROSS;

nschw. dial. *skår* 'die Breite eines Sensenhiebes; Schwaden' RIETZ: Götaland, ndä. *Skaar* 'Schwaden'.

: awn. *skera* (*skar*) 'schneiden'.

Vgl. awn. *skor*, f. 'Einschnitt, Kerbe, Furche, Felsspalt', nisl. *skor* 'rift in a rock', nno. *skor* 'Einschnitt; Höhlung, Vertiefung';

awn. *skære*, n. pl. 'Schere', ahd. *scāri*, pl., mnd. *schēre*, ae. *scēara*, pl. dass.; mnd. *schēre* 'Schur-, Mähland'.

nisl. *-spori*, m.: *harð-spori* 'hardtrodden snow' ZOËGA, CL-VIGF.

: awn. *sporna* (*sparn*, *spurnom* und *spornaþe*; Part. Prät. nicht belegt) 'mit dem Fusse ausschlagen, anstossen', ae. *spornan*, *spurnan* (*spearan*) 'to strike with the foot, spurn; reject', *ge-spornan* 'to tread upon, to perch, spurn', as. *spurnan* (nur Inf., Part. Präs. und 3. Pl. Präs. sind belegt) 'treten, zertreten; ausschlagen', ahd. Präs. *spurnit* (*spurnta*) 'calcitrare', Part. Prät. *firspurnan* 'offensus' ~ aschw. *spiærna* (*sparn* und *spernade*, *sperde*), ahd. *firspirnit* 'aberrare, offendere' (Otfried). Das *n* gehörte ursprünglich nur dem Präsens an (vgl. lat. *sperno*, *sprēvi*). STREITBERG Urg. Gr. S. 295.

and. *-swelo*, m.: *far-swelo* 'die Brandung, der Abgrund' GALLÉE.

: ae. *swelan* (*swæl*) 'to burn, perish with heat; to burn (of a hot sensation)', *for-swelan* 'to burn up, kindle'.

¹ Vgl. awn. *á-skora*, f. ~ *á-skoran*, f. 'eindringliches Begehren, Gesuch': *skora* (*aþ*) 'auffordern, begehren, verlangen'.

ahd. *swero*, m. 'Schmerz, dolor, Krankheit, ægrotatio' GRAFF 6, 888;
ouc-swer 'ophtalmo, dolor oculorum'.

mhd. *swere*, schw. m. 'Schmerz, Krankheit; Geschwür' MÜLLER-ZARNCKE; *ge-swer*, schw. m. dass.; *herze-*, *houbet-*, *lanke-*, *leber-*, *lende-*, *lippe-*, *mage-*, *ouge-*, *sîte-*, *wunden-*, *zan-swer*, schw. m.

and. *suero* 'dolor' (Gl. Lips.);

tand-swer 'Zahnschmerzen' GALLÉE.

: ahd. *sweran* (*swar*), mhd. *sweren* 'schmerzen, eitem, schwären, schwellen'. Vgl. ahd. *ga-swer*, n., mhd. *geswer* 'Geschwür'; ahd. *swerado*, mhd. *swerde*, m. 'Schmerz, Leid'.

g. *-taura*, m.: *ga-taura* 'Riss (an einem Kleidungsstücke)'.

: g. *ga-tairan* (*-tar*) 'zerreißen, zerstören, aufheben', *distairan* 'zerreißen'; *ga-taurnan* 'vergehen, aufhören'.

g. *wilja*, m. 'Wille, Vergnügen, Wohlgefallen'.

awn. *vile* (G. *vilia*) 'Wunsch, Lust, Begierde; Gesinnung, Stimmung; Vorsatz, Intention'.

aschw. *wili* dass.

ahd. *willio*, *willo* 'voluntas, voluptas, affectio; intentio, propositum' u. s. w. GRAFF 1, 522.

as. *willio* 'Wille; Freude' GALLÉE, HEYNE, WADSTEIN.

afries. *willa* RICHTHOFEN.

ae. *willa* 'will, the faculty of willing; intention, purpose; desire, wish; pleasure; a pleasant, desirable thing, a good, what is desired' etc. BOSW.

: g. *wiljan* (Präs. *wiljau*) 'wollen' u. s. w.

Vgl. awn. *vil*, n. 'Lust, Wunsch', ae. *wil* (G. *willes*), n. 'will, pleasure'.

Vielleicht ist auch — mit einem Bedeutungswandel 'Wunsch ~ Gewünschtes ~ Glück ~ Reichtum'¹ — zu dem Verbum in ein unmittelbares Verhältnis zu setzen:

¹ Vgl. mnd. *wunsch*, m. 'die Kraft, Ausserordentliches hervorzubringen; Begehren, Wunsch, Verlangen', dann aber auch 'das Gewünschte ~ etwas Herrliches, Vollkommenes ~ Glück' u. s. w.: *nu hât iu got wunsch gegeben; sô si aller beste lebeten und in dem wunsche swebeten; dag mir des wunsches niht gebrast; der werlte wunsch*.

- ahd. *welo*, *wolo* (BRAUNE Ahd. Gr.³ § 29 A. 4), m. ~ *wela*, *wola*, f. 'Wohl, Glück, Reichtum, felicitas, prospera, deliciæ, opulentia' GRAFF 1, 830;
un-wola 'Unglück', *werolt-wola* 'mammona'.¹
- as. *welo*, m. 'Reichtum' GALLÉE, WADSTEIN, HEYNE;
glōd-, *gold-*, *ōd-*, *thiod-*, *werold-welo* HEYNE.
- ae. *wela*, m. 'wealth, riches; weal, prosperity, happy estate' BOSW.²;
æht-, *ær-*, *æt-*, *ār-wela* u. s. w., siehe BOSW. und GREIN.
- awn. *kuáma*, f. 'Kommen, Ankunft'.³ Regelmässige Flexion:
kuáma ~ Obl. *kómo*, durch Ausgleichung *kuáma* ~ *kuómo* (*kvámu*) und *kóma* ~ *kómo*. Siehe LARSSON Ordförrådet.
Zahlreiche Zusammensetzungen: *at-*, *aptr-*, *til-*, *upp-*, *viþ-*,
braut-, *heim-*, *hingat-*, *þar-*, *hual-*, *tungl-kuáma* u. a.
- aschw. *kōma* dass. (obl. *komo* Cod. Bur.: Fsv. Leg. 1, 54, 71, 139, 151, 156, 184; Cod. Bild.: Fsv. Leg. 1, 433, 589; *akomo* Cod. AM. 51 4°: SGL. 10, 331, 333, 334, 338, Sg. N. *akomæ* 226, s. NOREEN Aschw. Gr. § 141); *o-koma* ÖgL. 'locus impervius'; *af-*, *a-*, *ater-*, *in-*, *til-*, *sam-koma* u. a.
- uno. *koma* (mit geschlossenem *o* in der Wurzelsilbe) 'Aussehen' (*han har ei god koma* 'er macht einen guten Eindruck') AASEN: Hallingdal;
aa-koma 'Quelle', *solar-koma* 'Sonnenaufgang' AASEN: Bergens Stift.
- Ob im Awn. und Aschw. daneben ein kurzvokalisches *kōma* vorhanden gewesen ist, bleibt zweifelhaft.
- nisl. *koma*, f. 'arrival, coming';
á-, *að-*, *af-*, *aftur-*, *endur-*, *fram-*, *heim-*, *hingat-*, *gest-*,
skipa-, *tungl-koma* u. a.

¹ Belegte Formen sind: Sg. D. m. *in themo unrechten wolen* ('mammonæ') Tat. 108, 5, f. *ni mugut ir gote thionon inti weroltwolun* Tat. 37, 2; Pl. G. *inti gitrog thero wolono bithempfit thaz wort* ('falacia divitiarum') Tat. 75, 2; D. *friunta fon then wolon unrehtes* Tat. 108, 4, *in wolon unde in únwolon* ('in prosperis et in adversis') Notk. Ps. 64, 9, 70, 8 ~ *in wolon unde* — — — *in wêwon* 91, 2, 87, 2, 144, 2; A. *welun* 'delicias' HATTEMER Denkm. S. 42, m. oder f. (vgl. *miniscun* S. 42, *herzun*, *lihhamun* S. 28 u. a.), *ferchiêsin wóla unde nefurchtin únwóla* Notk. Ps. 64, 9 (vgl. bei Notker Pl. A. *zunga* u. a. mit starker Flexion, s. KELLE Ps. Notk. 1889).

² *weola* (Rush.: Matt. 13, 22; Beda Eccl. 4, 11 u. a.) s. BÜLBRING Ae. El. § 234.

³ Z. B. Atlam. 39 *fagrt þaþ ek ykkur kuómo*; vgl. Vols. s.: *ek þaþ yþr meþ bliþo hér koma*.

nno. *kōma* 'Kommen, Ankunft' AASEN, ROSS;

atter-, av-, aa-, aat-, etter-, fram-, heim-koma u. a.

nschw. dial. *komma* 'Freiheit, Gemächlichkeit' RIETZ: Småland, *hem-komma* 'Schmaus beim Einzug der Neuvermählten in ihrem Heim' RIETZ: Hälsingl.

[ä. ndä. *komme*, f., ndä. *komme*, n.; nschw. *åkomma*, *afkomma*.]

? mnd. *kome*, f. 'Ankunft' SCHILLER-LÜBBEN (1 Beleg).

: awn. *koma* (*kom*) 'kommen'.

nisl. *námi*, m. ~ *náma*, f. 'mine, pit'; *gull-, silfr-, kola-námi*, *grjót-náma* 'quarry' ZOËGA, CL.-VIGF.

Zur Bedeutung vgl. nschw. *grus-täkt*, *grus-tag* 'Kiesgrube' (: *taga* 'nehmen').

: awn. *nema* (*nam*) 'nehmen; fassen, lernen' u. s. w.

Vgl. g. *anda-nem*, n. 'Empfang', awn. *nám*, n. 'das Nehmen, Besitznehmung (*land-nám*; *viþr-nám*, u. a.); das Lernen', nisl. *nám* 'study, learning, science', nno. *naam*, aschw. *nam*, n. 'das Nehmen (*in-nam*); das Genommene (*aker-nam*)', ahd. *nāma*, st. f. (Sg. D. *in thero unrechtun namu*, *mit notnamo*) und *nām*, m.? (Sg. D. *nāma*) 'Raub', mhd. *nāme*, st. f., *nām*, m., ae. *nām*, f. 'seizure of property belonging to one, which is in the hands of another'.

ahd. *brocco*, m. 'Abgebrochenes, Brocken' GRAFF 3, 270.

mhd. *brocke*, schw. m.

nhd. *Brocken*.

nhd. dial. schweiz. *brochə* Schweiz. Id. 5, 559 f. < ahd. *brohho.

Urg. **brukon-* ~ **brukn-* 'fragmentum, Abgebrochenes'.

: ahd. *brehhan* (*brah*) 'brechen, entzwei gehen'.

nno. *knōda*, f. 'Klumpen Teiges, ein grosses Quantum von Teig, das zugleich geknetet wird' AASEN, ROSS;

bakster-, grjon-knoda.

nschw. dial. *knoda* 'Menge, dicht zusammengepackte Masse, Haufe' RIETZ: Västerb., *knudu* 'zermalmte Masse, Mus', *putets-knudu* 'Quetschkartoffeln' VENDELL.

: ahd. *knetan* (*knat*), mnd. *knedan* (*knat*), ae. *cnedan* (*cnæd*) 'kneten'.

Das nno. nschw. *knoda*, f. kann aber auch ein ursprüngliches **knudōni-* sein, und ist demnach als eine Bildung zu dem schwachen Verbum awn. *knoþa* (*aþ*), nno. *knōda* (-ar) zu betrachten.

g. *-nauha*, m.: *ga-nauha* 'Genüge, genügendes Auskommen; Genügsamkeit'.

: g. *ga-nah* 'es genügt', *bi-nah* 'es ist erlaubt, nötig' (STREITBERG Got. Gr.³ S. 155), ahd. *ki-nah* 'sufficit', ae. *ge-neah*, *be-neah* 'es genügt' (Pl. *genugon*; SIEVERS Ags. Gr.³ § 424).

nno. *-slōka*, f.: *and-sloka* 'Todesstunde, die letzten Atemzüge (= *and-laet*)' AASEN, ROSS.

Auch *ande-slōk*, n. ROSS.

: awn. *slokenn*, nno. *slōkjen* 'erloschen', NOREEN Aisl. Gr.³ § 486 A. 5; davon das Inchoativum awn. *slokna* 'erlöschen, ausgehen' und das Kausativum awn. *slōkkua* 'löschen, stillen'.

awn. *eta*, *iata*, f. 'Krippe¹; Krebs, lat. cancer²'; *eto-stallr* 'Krippe' nisl. *jata* 'manger' ZOËGA.

nno. *ēta* 'Lockspeise für Raubtiere; eine Art Krippe' AASEN, 'Futter, Speise; das Essen' ROSS; *jōta* 'Krippe, Raufe' AASEN.

runschw. Sg. A. *itu Rök* 'Futter' BUGGE Der Runenstein von Rök.

aschw. *iæta* 'Krippe' SDW., *æta* 'Speise' RYDQVIST SSL 4, 120; *fore-*, *æpter-æta* SDW.

nschw. dial. *eta*, *jeta* 'Krippe für Kleinvieh, Raufe' RIETZ: Dalarne, Västerb., VENDELL.

ä. ndä. *jæde* dass. KALKAR.

Nschw. *äta*, n. 'Speise' (SERENIUS, LIND; dial. s. RIETZ), vgl. *drikka* oben S. 72.

awn. *áta*, f. 'das Essen, Speisen; Speise; Getier des Meeres, das den Fischen zu Nahrung dient (nno. *aat*)';

kiot-áta (-át, n.) 'Speisen von Fleisch', *of-áta* (-át, n.) 'Schwelgerei';

óto-pýfe 'Diebstahl von Nahrungsmittel', *-fiskr* 'Fisch, welcher sich an einem Platze für *áta* aufhält'.

nisl. *áta* 'flesh, carcase of beasts; eating; cancer'; *bein-áta* 'caries' ZOËGA.

nno. *aata* 'Speisen; Bewirtung, Gastmahl; Getier des Meeres, das von Fischen gefressen wird (*mar-aata*); Lockspeise für

¹ Vgl. g. *uz-eta*, m. 'Krippe'.

² Vgl. nno. *aat*, nschw. dial. *át*, n., nisl. *áta* 'cancer'.

Raubtiere' AASEN, ROSS; *makk-aata* 'was von Würmern gefressen wird (bes. Fisch)', *u-aata* 'unreine oder ungesunde Speise'.

aschw. *ata* 'Speisen; Speise'; *kiet-ata* 'Speise(n) von Fleisch', *of-*, *over-ata* 'Schwelgerei', *for-ata* 'vorhergehendes Essen'.

ä. ndä. *āde* 'Speise; Esslust' KALKAR.

: awn. *eta* (*át*) 'essen'.

Vgl. ahd. *ezzan*, n. 'esus; cibus, esca' GRAFF 1, 527, WILMANN'S DGr. 2 § 303 A. 1, KLUGE Urgerm.⁸ § 188, gr. *ἑδανόν*, ai. *adana*, n. 'Speise';

awn. *át*, n. 'Essen, Speisen; Speise', *af-át*, *of-át* 'Schwelgerei'; nisl. *át* 'eating; dry food (*átmeti*)', nno. *aat* 'das Fressen, Nagen; etwas das frisst, bes. Ungeziefer, Mücken und Fliegen, Schmarotzer, Parasit; Getier des Meeres, das von Fischen gefressen wird; Köder, Lockspeise; cancer', nschw. *dt* 'Ungeziefer' LIND 1749, 'ce qui cause de la démangeaison, ce qui picote la peau, quelque de rongéant' WESTE 1807, DALIN 1850, dial. *dt* auch 'cancer' RIETZ, ä. ndä. *ād* 'Speise; das Fressen des Viehes', ahd. mhd. *āz*, n. 'Speise, esca', and. *ovar-āt* 'Übermass im Essen, Schwelgerei', mnd. *at*, n. 'Speise', afries. *ēt* 'das Essen, der Frass, esus', ae. *æt*, m. 'food, eating' (g. *af-etja*, m. 'übermässiger Esser', awn. *af-æta* 'übermütiger Mensch', *mann-æta* 'Menschenfresser', ae. *self-æta* 'a cannibal, anthropophagus', *hlaf-æta* 'a loaf-eater, domestic, servant');

awn. *átan*, n. 'etwas Essbares, Speise, Nahrung', *ó-átan* 'verbotene Speise'.

awn. *-drepa*, f.: *aptr-drepa* 'Schlag, Stoss, einen Rückgang bewirkend'.

nisl. *á-drepa* 'touching upon, short mentioning; rebuke, reproach' ZOËGA.

nno. *atter-drepa* 'Rückstoss' AASEN, *folke-drepa* 'etwas Volkvernichtendes, z. B. ein Bär, eine Seuche' ROSS.

awn. *drápa*, f. 'ein aus mehreren durch sog. *stef* unterschiedenen Teilen bestehendes Gedicht (gewöhnlich Lobgesang)'. Das Wort kommt aber auch in dem Namen des bekannten Lobgedichtes Egels *Arenbiarnardrápa* vor, das in *kuiþohǫttr* abgefasst ist. Dies Gedicht ist nicht mit einem *stef* versehen

und also auch keine *drápa* in herkömmlichem Sinne. FINNUR JÓNSSON No. Isl. Skjaldedigtn. A: 1 S. 43 ändert den Namen in *Arenbiarnarkuiþa*, im Anschluss an den Vorschlag GISLASON'S Aarb. 1881 S. 188. Wahrscheinlich finden wir aber hier eine Spur einer älteren Bedeutung von *drápa* vor, die noch nicht an den streng geregelten Aufbau der späteren Skaldengedichte gebunden war. Es ist besonders daran zu erinnern, dass, wie ich in einem Aufsatze »Om ordet *kuiþa* i namn på Eddadikter» nachzuweisen gesucht habe, auch andere Bezeichnungen für awn. Gedichte (*-kuiþa*, *-möl*, *-lióþ*) sich ursprünglich nicht auf die metrische Form, sondern auf den inhaltlichen Charakter bezogen. Die altnordische *drápa* dürfte eigentlich 'ein Gedicht, das beim Hersagen vom Saitenspiel begleitet wurde' (FALK u. TORP Et. Wb.) gewesen sein; vgl. awn. *drepa strenge* 'die Saiten schlagen'; *-slagr* (in *Gunnarsslagr* u. a.), nno. *slaat* 'Melodie, Musikstück'.

: awn. *drepa* (*drap*) 'schlagen'.

Vgl. awn. *dreþ*, n. 'Schlag, Totschlag', ae. *gedrep*, n. 'a stroke';

awn. *dráp*, n. 'Totschlag', *dráp-veþr* 'Schlagregen'.

In awn. *knatt-drepa*, f. 'Ballholz' liegt wohl eine Nomen instrumenti-Bildung vor, wie in nno. *is-drepa* 'Werkzeug zum Eisbrechen' ROSS.

ahd. *-feho*, m.: *gifeho* 'gaudium' (Tatian) GRAFF 3, 419; SIEVERS Tatian.

ae. *fēa* 'joy; gaudium' BOSW.;

ge-fēa 'joy, gladness, glory, favour; gaudium'.

: ahd. *gifehan* (*-fah*) 'gaudere', ae. *gefēon* (*-feah*) 'to be glad, rejoice, exult'.

mhd. *phnehe*, schw. m. 'das Aufstossen, der sog. Schlucken' MÜLLER-ZARNCKE, 'Schweratmigkeit, Engbrüstigkeit' LEXER.

: ahd. *fnehan* (*fnah*) 'anhelare, inhiare', mhd. *phnehen* 'schnell atmen, schnauben, keuchen, schluchzen'.

nno. *giva*, f. 'das Geben von Karten; Portion' ROSS.

nschw. dial. *givu* 'Futterportion' HESSELMAN Unders. S. 97:

Dalarne, Uppl., Gästrikl., Södermanl., *givu*, f. ~ *giva*, m.

VENDELL, *geva*, f. RIETZ: Småland; *givu* 'Gabe' VENDELL.

awn. *gáfa*, f. 'Gabe' (nur ein paar Mal in der legendarischen Litteratur); *giptar-*, *morgen-*, *vin-*, *yfer-gáfa* (nur in Dipl. Norv.).

nisl. *gáfa* 'gift, talent, faculty; pl. gifts, intelligence; mental endowment' ZOËGA.

shetl. *gáfa* nur in ein paar — hauptsächlich ironischen — Ausdrücken. JAKOBSEN.

nno. *gaava* 'Gabe, das Geben (*kort-gaava* = *giva* oben); Anlage, Fähigkeit' AASEN.

aschw. *gava* 'Gabe'.¹

nschw. *gåva*.

Das Wort dürfte in den nordischen Sprachen eine Entlehnung aus dem Mnd. (mnd. *gave*) sein. FISCHER Lehnwörter S. 30, TORP u. FALK Dansk-norskens Lydhistorie S. 166.

¹ Das Wort ist in den Aufzeichnungen des Vidhem-priesters (1325) das erste Mal belegt: SGL. 1, 293 *gawr*, 2-mal. Oder ist hier eine Verschreibung (für *gæwr*; vgl. *giæff* S. 297) anzunehmen? Vgl. z. B. *athawm* S. 297 (: *athæve*, n. 'Betragen') und siehe K. H. KARLSSON Ark. 1, 385 f. — Sonst kommt es aber in den älteren Hdschr. der Provinzialgesetze gar nicht vor; statt dessen entweder *gæf* (*giæf*, *gif*) oder *gipt*.

ÖgL. Vins. B. 9,1 *nu skiptas mæn gawm uipær* (Hdschr. F.: *geffuum*) dürfte ein Schreibfehler sein; vgl. Vins. B. 9 rubr. *ælla mæn skiptas gæwm uipær*, BB. 46 *nu skiptas mæn gæuum uipær*. *a* kommt in Cod. Holm. B. 50 öfters als Schreibfehler statt des erwarteten *æ* vor; s. OLSON Östgötalagens ljudlära S. 4 f.

VgL. II: SGL. 1, 108 *hemgaffwor* Cod. Holm. B. 35 und Cod. Sack (Ende des 15. Jahrh.) ~ *-giæfua* Cod. Holm. B. 58 (um 1350);

UL: SGL. 3, 49 *gafuo* Cod. Holm. B. 7 (Ende des 14. Jahrh.) u. a. ~ *giæf* Cod. Ups. Lag 12 (1800), Cod. Engsö (um 1350);

SdmL.: SGL. 4, 83 *gaffva* Cod. Skokl. (um 1450) ~ *gif* Cod. Holm. B. 53 (etwas nach 1327);

MEL.: SGL. 10, 94 *gaua* Cod. Holm. B. 7 (Ende des 14. Jahrh.) ~ *gæf* Cod. AM. 51, 4:o (um 1350), *gif* Cod. Ups. Lag 6 und 12, Cod. Holm. B. 5 b und B. 11 (zweite Hälfte des 14. Jahrh.) u. a.;

morghon-gava MEL., MES., KrL. ~ *-gæf* VgL., UL., SdmL., VmL., HL., Bj., MEL.;

hinderdags-gava MES. ~ *hindradags-gæf* VgL., ÖgL., UL., VmL., HL., MEL.

for-gava 'Vergiften, Gift' Bj.: SGL. 6, 132 *hwar sum giucær adrum for-gauor* Cod. Holm. B. 58 (1345—50). Mnd. Lehnwort; auch die Bedeutung 'vergiften' des aschw. *forgiva* (nicht in den Gesetzen) durch Beeinflussung des mnd. *vorgeven*; aschw. *forgift*, nschw. *gift* 'Gift, venenum' — mnd. *vorgift*.

: awn. *gefa* (*gaf*) 'geben'.

Vgl. g. *giba*, f. 'Gabe', awn. *giōf*, f. aschw. *giæf*, *gif*, f. dass., nno. *gjæv*, nschw. dial. *gjäv*, *gev*, *giv* 'Futterportion', ahd. *geba*, st. f., as. *geþa*, ae. *gifu* 'Gabe'; mhd. *gâbe*, st. f. 'donum, donatio', mnd. *gave*, st. f., langob. *morgin-gab*.

awn. *geta*, f. 'Erwähnung; Vermutung, Mutmassung' FR.²; 'alimentum, cibus, esca, dapes; conjectura' EG.; *geto-mál* 'eine verdächtige Sache'; *ill-geta* 'Ahnung von etw. Bösem', *harkaget* 'ärmliche Kost', *verþ-geta* 'was jdm. zur Speise gegeben wird'.

nisl. *geta* 'guess; means, resources' ZOËGA, THORKELSSON; *getu-leysi* 'Unvermögen'; *auka-geta* 'perquisite', *ill-geta* 'imputation'.

awn. *gáta*, f. 'Vermutung, Verdacht; Rätsel'.

nisl. *gáta*, *ráð-gáta* 'riddle'; *get-gáta*, *til-gáta* 'guess, conjecture, surmise' ZOËGA.

nno. *gaata* 'Rätsel; Mystifikation; Märchen, erdichtete Erzählung' AASEN.

aschw. *gata* 'Rätsel'.

nschw. *gåta*, ndä. *Gaade* dass.; nschw. dial. *gåta* 'Erzählung' RIETZ: Medelpad.

: awn. *geta* (*gat*) 'hervorbringen, erzeugen; erreichen; erwähnen; vermuten, raten (*g. góto*)'.

Vgl. awn. *get*, n. 'Vermutung, Verdacht' (ἄπ. λεγ.);

awn. *gát*, n. 'cibus, alimentum' EG., 'a dainty' CL-VIGF., *mungát*, 'Bier', nno. *mungaat*, aschw. *mungat* (NOREEN Sv. Et. S. 74), aschw. *ørnagat* (NOREEN l. c.).

awn. *lega*, f. 'das Liegen; Platz, wo jd. begraben wird'; 'cubitio; cubile, lectus' EG.;

lego-nautr 'Bettgenoss';

inn-lega 'jemandes Bestattung in der Kirche'; *lang-lega* 'langwieriges Liegen auf demselben Platze', *nátta-lega*, *úte-lega* 'dass man sich draussen an der Landstrasse hinlegt, um von Raub zu leben' (= *úte-legþ*; vgl. *úte-seta*); *i-lega* (*i. naþra* = aurum), *bónða-*, *friálsgiafa-*, *hólðs-*, *leysingia-lega* 'Grabplatz eines Bauers' u. s. w.

nisl. *lega* '(sjúklings) sickbed, illness; (*lands, staðar*) position, site; (*lægi*) anchorage; road-stead' ZOËGA, THORKESSON; *legu-bekkur* 'couch, sofa', -*stóll* 'Lehnstuhl', -*rúm* 'couch, bed', -*sár* 'bedsore'; *úti*-, *yfir*-, *vetrar-lega* u. s. w.

shetl. *lega* 'Liegen (*to lie a l.*); Aufenthalt; Platz, wo ein Boot beim Fischen liegt, Fischplatz' u. s. w. JAKOBSEN.

nno. *lega* 'das Liegen, liegende Stellung, Krankenlager (*u-lega, kor-lega, sengja(r)-lega*); Lage, Platz, wo man liegt; Ankerplatz' u. s. w. AASEN;

vats-lega 'Liegen im Wasser, dass Holz lange Zeit im Wasser liegt', *ute-lega* 'Draussen-liegen, im Freien Schlafen', *sam-lega* 'Bettgenossenschaft', *is-lega* 'dass Eis auf dem Wasser ist', *atter-lega* 'brachliegendes Feld' (vgl. aschw.), *bu-lega* 'Ruheplatz der Kühe auf der Weide', *land-lega* 'Aufenthalt (der Seeleute oder Fischer) auf dem Lande', *natt-lega* 'Nachtlager, Nachtherberge';

lege, m. 'kleine Fläche zwischen steilen Anhöhen oder Felsen' AASEN: Gudbrandsdal, Nordmøre.

aschw. *læggha* 'Liegen (*swa længe skal sofwas at kroppin af lægho ledhis*); Lage';

ater-læggha 'nicht gepflügtes und besätes Ackerland, brachgelegtes Feld' SCHLYTER (: *ater-liggia*).

n schw. dial. *lega* 'Platz, wo jd. gelegen hat (Södermanl.); Stelle, wo ein Tier gewöhnlich liegt; Verschlag in einem Schweinestall (Närke); liegende, vom Regen oder vom Sturme gebeugte Saat (Västerb., Norrb., Södermanl.); 'schmaler, krummer Ast, welcher dem Boden entlang wächst'; RIETZ, 'Spur von jds. Liegen (z. B. im Bette, im Grase, im Schnee)' VENDELL;

jord-lega 'längs dem Boden wachsende Tanne' VENDELL.

: awn. *liggia* (*lá*) 'liegen' u. s. w.

Vgl. ahd. *lāga*, st. f. 'Liegen, Lage, Hinterhalt', mhd. *lāge*.

awn. *leke*, m. 'Öffnung, wo Wasser oder andere Flüssigkeiten durchsickern können' FR.²

nisl. *leki* 'stillatio, Träufeln, Rinnen, Lecken' HALDORSEN, 'leak, leakage; drip, dripping' ZOËGA, CL.-VIGF., THORKESSON 3;

leka-staðr 'stillicidium, Dachtraufe', *leka-vatn* 'aqua caduca, Dachtraufe' HALDORSEN, u. s. w.

nno. *lěke*, 'Leck, Riss, Spalte, wo Wasser durchsickert' AASEN, 'ein Tropfen' Ross, *vats-leke* dass. Ross;

lěka, f. 'Rinne, bes. eine Wasserrinne, so hingestellt, dass ein Bottich unter derselben angebracht werden kann' AASEN, 'kiesiger Boden, wo das Wasser durchsickert' Ross.

nschw. dial. *läka* 'Öffnung (in einem Dache oder an einem Gefässe), wo es durchsickert' WENNBERG, *läku* dass. VENDELL.

Vgl. *läkan*, n. dass. RIETZ: Helsingl.

Nschw. *läcka* ist wie das Adj. *läck* und das Verbum *läcka* entlehnt oder in der Form beeinflusst durch das nd. *leck*, mnd. *lecken*.

: awn. *leka* (*lak*) 'durchsickern (von einer Flüssigkeit); lecken (von einem undichten Gefässe oder Dache)', nno. *leka*, nschw. dial. *läka* (RIETZ, NOREEN: Dalarne, u. a.) — Dazu ein Adj. awn. *lekr* 'undicht'.

awn. *-reke*, m.: *búk-reke* 'lederner Sack'.

Das Wort wird von FALK PBB. 14, 16 mit *hiarþ-reke*, *fisk-reke* u. s. w. zusammengestellt und also zum Verbum awn. *reka* (*rak*) 'treiben, jagen' (urg. Wurzel *urek; siehe S. 99) geführt. Gewiss mit Unrecht. Wir haben vielmehr, meiner Meinung nach, in *búk-reke* eine Bildung zu dem Verbum urg. *rekan, *rak zu sehen, dessen Part. Prät. in ae. *recen* 'ready, prompt', afries. *rekon* '(von Wegen) unbehindert, offen', mnd. *reken* 'von richtiger Beschaffenheit, in guter Ordnung' (SCHILLER-LÜBBEN) vorliegt.¹ Es entspricht direkt dem gr. *ὀρέγω* 'recken, strecken, ausstrecken', lat. *rego* 'richten ~ lenken, leiten, beherrschen, ir. *rigim* 'ausstrecken'. Die Grundbedeutung scheint 'strecken, spannen' zu sein, was in den germanischen Bildungen noch vielfach zum Vorschein kommt, u. a. im Adj. awn. *rakr* 'gerade' mit dem davon abgeleiteten *rekia* 'aufwickeln, auswickeln' (g. *uf-rakjan* 'in die Höhe strecken') und in dem *to*-Participium *reh-to:- g. *raihts*, awn. *réttr*, ahd. *reht* 'gerade; aufrecht ~ richtig;

¹ Wohl auch in awn. *gull-*, *silfr-rekenn* 'mit Gold, Silber ausgelegt', *rekenn* in der Bedeutung 'eingelegt, mit Figuren und Zieraten geschmückt'.

gerecht'¹ (gr. *ὀρθρός*, lat. *rectus*). Auch darf wohl hervorgehoben werden, dass *búk-* hier eine andere Bedeutung hat als im einfachen *búkr*: 'Bauch, Magen, = -*kuiþr*; Körper, Leib'. Es stimmt zunächst mit dem ae. *būc* 'a vessel that bulges out, as a bottle, jug, pitcher', *wæter-būc* 'a pitcher, amphora' überein.

búk-reke mag also eigentlich etwa 'ausgespannter Leder-sack' sein. Hinsichtlich des syntaktischen Verhältnisses der beiden Glieder der Zusammensetzung vgl. *hold-fúe*, *hofoþ-suiþa* u. a. Von derselben Wurzel liegt ein altes Nomen agentis vor in dem awn. *land-reke*, m. 'Herrscher, Fürst' (ai. *rājan*).

awn. *-siá*, f.: *á-siá* 'Aussehen, Gestalt; Aufsicht, Fürsorge, Hilfe' (= *á-siön*, f.), *aptr-siá*, *epter-siá* 'Aufsicht; Sorge, Bemühungen jdn zu ergreifen, von dem man eine Genugtuung zu fordern hat; Vermissen, Sehnsucht'; *um-siá*, *til-siá* 'Fürsorge', *í-siá* 'Aufmerksamkeit, Obacht, Sorge', *viþ(r)-siá* 'dass man sich vor etw. in Acht nimmt' (= *viþr-siön*), *for-siá* 'Vorherwissen; Vorsicht; Sorge; Wille' (*ó-forsíá* 'Unvorsichtigkeit'), *skugg-siá* 'Spiegel' (= *skugg-siön*).

Von diesen Wörtern gibt es sowohl schwache Paradigmen als auch, bes. in jüngeren Handschriften, Formen nach der Deklination der starken Feminina (Sg. G. *á-siár* u. s. w.), siehe NOREEN Aisl. Gr.³ § 399. Diese beruhen auf einer leicht erklärbaren Neubildung: das einsilbige *-siá* passte nicht in das System der im übrigen zwei- oder dreisilbigen *ön*-Stämme, wohl aber sehr gut zu einer Gruppe von starken Wörtern. Zu Sg. D. A. *-sió* wurden nach dem Muster von *ó*, *tó* u. s. w. Sg. N. *-sió*, Sg. G. *-siár* gebildet (auch *-siþ*: *-siár* wie *þ*: *ár*, nach der Analogie *skól*: *skálar* u. dgl. NOREEN Aisl. Gr.³ § 74,2).

nisl. *ásjá* (G. *ásjár*) 'help, protection', *eptirsjá*, *umsjá* u. a.²

¹ Eigentl. 'gespannt, gerichtet, gerade gemacht', vgl. z. B. ahd. *tuot rehto sino stiga* 'rectas facite semitas eius' mit dem afries. *sigun streta rekon and rum* 'septem stratas apertas et pervias' (urg. **reh-to-* = **rek-/ono-*).

² Nno. *sjaa*, n?, nur in wenigen Verbindungen: *til sjaas* 'zur Schau', *sjaas-lyte*, *-mein* 'sichtbarer Schaden, Fehler' u. a. AASEN; *himmel-sjaa*, f.? AASEN; n.? Ross 'Horizont' (= *himmel-syne*, n.).

aschw. *for-sea* 'Voraussicht; Umsicht; Fürsorge', *til-sea* in *tilseu-man* 'Aufseher, curator, custos' (ÖgL.), *vidher-sea* 'Widerwille, Abscheu'.

ae. *sēo* (Sg. G. A. *sēon* und *sēo*), f. m.(?) 'the pupil, the apple of the eye' Bosw.

as. *seha*, schw. f., *seho*, schw. m. 'Augapfel; Bild' GALLÉE, WADSTEIN.

anfr. (Gl. Lips.) *sia* (Sg. A. *sion*) 'pupilla'.

ahd. *seha*, schw. f. (auch st. Formen) 'das Sehen, die Sehe (pupilla)' GRAFF 6, 123.

mhd. *sehe*, st. f. oder schw. m. 'Augapfel, Pupille; das Sehen, der Blick; die Ansicht, der Anblick' LEXER.

: awn. *siá* (*sá*) 'sehen', ahd. *sehan* (*sah*) u. s. w.

awn. *seta*, f. 'das Sitzen;¹ Sitz, Platz, wo jd. sitzt (= *sess*); dauernder Aufenthalt; Stellung eines Priesters bei einer Kirche'; *seto-rúm*, *-pallr*, *-hús*, *-efne* u. s. w.

Zusammensetzungen: *á-*, *at-*, *epter-*, *i-*, *yfer-*, *um-*, *under-*; *búþ-*, *béiar-*, *logrétto-*, *ná-*; *ein-*, *hóg-*, *kyrr-*, *úte-seta* u. a. nisl. *seta* 'sitting; seat'; *bú-*, *dóm-*, *heima-*, *hjá-*, *inn-*, *kveld-um-seta* u. a.

nno. *sēta* 'Sitzen, Stillesitzen (*kveld-seta*; *etter-seta*, *inne-seta*, *lang-seta*, *natt-seta*, *uppe-seta*); Aufenthalt (*heime-seta*, *hus-seta*); Sitz, Vorrichtung zum Sitzen' AASEN; *sēte*, m. 'Gesäss, After; kleine Fläche an einem Felsen oder auf dem Gipfel' AASEN; *jord-seta* 'die unterste Schicht eines Heu- oder Strohschobers' AASEN.

aschw. *sæta* 'Sitzen; Aufenthalt; Sitz; Wohnung';

sætu-garþer, *-sven*, *-stuva*;

a-, *bordh-*, *en-*, *heþers-*, *hus-*, *quar-sæta*.

nschw. dial. *seta* 'Sitz, Stuhl'; *setu-stáll* 'Wohnart, Wohnung' RIETZ: Västerb.; *uppseta* 'bis spät in die Nacht dauernde Festlichkeit' VENDELL.

aschw. *for-sata*, f. 'Hinterhalt' (VmL., MEL., MES.) = *for-sat*, n., *forsatan*, f.

¹ Z. B. *of þessom strengleik vill han muna ok huerio sinne minnask þeirrar skemtunarlego seto, er hann sat á Barbeþléas ströndo til byriar biþo.*

awn. *sáta*, f. 'Heudiemen'; *arfa-sáta* 'Haufe von *arfe*-Gras (Stellaria, Alsine u. a.)'.

nisl. *sáta* 'truss of hay; haycock' ZOËGA.

nno. *saata* 'kleiner Diemen, hoher und schmaler Haufe, bes. von Heu, das gegen Nacht zusammengerafft wird, um nicht von dem Tau befeuchtet zu werden' AASEN.

aschw. ÖgL. Sg. N. *rökær ok sata* SGL. 2, 201, 210, A. *rök ælla sata* 202, *þa skal han sik uægh sla:ok i sata biærgha ok sua uægh ginum akær skæra:ok i rök sætia* 208.

Dazu *satan*, *saton*, n. pl. SDW.

nschw. *såtan*, *hösåtan* Lex. Linc., LIND 1749, *såtan* und *hösåta* SERENIUS 1741; *såte*, m. SAHLSTEDT 1773, DÄHNERT 1784, WESTE 1807, DALIN 1850, *såte* u. *såta* SAOrdI.; dial. *såda* RIETZ: Halland, *såta* RIETZ: Kalmar, Småland, Västergötl., Värml., *såta*, n. RIETZ: Östergötl., Hälsingl., Finl., VENDELL: Gammalsvenskby, *såta*, *såte*, m. WENBERG: Hälsingl.; *såtan*, n. RIETZ: Södermanl., T. ERICSSON Grundl. S. 145 Note 2 (die einzige Form in Södermanl.), RIETZ: Jämtl., Västerb., VENDELL; *såten*, n. RIETZ: Smål. (Östra härad).

Finn. *saatto* 'Heuhaufen, Diemen' LÖNNROT, nordischgermanisches Lehnwort (THOMSEN).

: awn. *sitia* (*sat*) 'sitzen' u. s. w.

Vgl. *set*, n. 'Aufenthaltsraum', *siot*, n. 'Wohnung' (= die alte Pl.-form: <*setu), ahd. mhd. *sez*, n. 'Sitz, Wohnsitz, Gesäss, Belagerung', ae. *set*, n. 'the place where the sun sets; a camp, entrenchment; a stall, fold';

awn. *sát*, f. 'Hinterhalt', *fyrer-sát*, *um-sát* 'Belagerung; Hinterhalt', *upp-sát*, f. 'ein Schiff aufs Land setzen', *upp-sát*, n., *skip-sát*, n. 'Platz, wo ein Schiff aufs Land gesetzt wird' *saltketels-sát*, f., n. 'Platz, wo ein Salzsiedekessel am besten hingestellt werden kann', *akkeres-sát* 'Ankerplatz', nno. *saat*, f. 'Fischplatz am Strande, eigentl. Stelle, wo man sitzen kann', *saat*, n. 'Aufsetzen, Aufstellung' (*upp-saat* = awn. *upp-sát*, n.), aschw. *for-sát*, n., nschw. dial. *sát*, f. 'Anstand' RIETZ: Västerg., Smål., Hof Dial., ahd. -*sāza* in Ortsnamen, mhd. *sāze*, f. 'Sitz, Wohnort, Hinterhalt, Belagerung', mnd. *sate*, f. 'das zum Sitzen, Stillstehen Kommen, Stillung, Stille',

sate, sat, n. 'Stelle, Niederlassung, Bau', ae. *sæt*, n. 'an ambush, a place where one lies in wait';

awn. *säte*, n. 'Heudiemen', *stór-säte*, nisl. *sæti*, n. 'haycock', nno. *sæta* 'kleiner Schober oder Diemen', nschw. dial. *säto* dass. (VENDELL) ist ein ursprünglicher *ini*-Stamm zu dem abgeleiteten Verbum nisl. *sæta* (*tt*) 'to stack hay, put it into ricks', nno. *sæta* 'diemen, aufschobern', nschw. dial. *säta* dass. RIETZ: Kalmar, Finland, Västerbotten.

ahd. *stredo*, m. 'fervor' GRAFF 6,745.

: ahd. *stredan* (3 Pl. Prät. *erstradun*) 'fervere', mhd. *streden* 'brausen, strudeln, kochen'.

g. *trigo*, f. 'Trauer' (2 Kor. 9,1 *us trigon êx λύπης*).

awn. *trege*, m. 'Betrübnis, Trübsal, Trauer, Schmerz; Hindernis, Schwierigkeit';

trega-fullr, -samligr 'traurig';

hiarta-, hug-, móþ-trege 'Herzweh, Herzleid', *mein-trege* 'Trauer über ein Unglück oder ein Leid', *of-trege* 'übermässiger Kummer', *aldr-trege* 'Lebensschädigung, Krankheit' GERING Wb., EG.

Das Wort mit seinen Kompositis kommt sehr oft in der poetischen Litteratur vor, ganz besonders in den Eddaliedern (siehe GERING Wb. und EG.).

nisl. *tregi* 'grief, sorrow'.

nno. *trëge* 'Betrübnis, Trauer; Groll, Bitterkeit' AASEN, ROSS: Raabygdalag, Ø. Telemarken, Hardang, Søndfjord (*treg*, n. Maudal, Lister).

aschw. *træghi* 'Trübsal, Trauer, Kummer, Angst, Reue' SCHL. SdmL., SDW.

ae. *trega*, m. 'pain, grief, vexation, hurt, ill';

hell-trega 'hell-torment', *tin-trega* (auch *tin-treg*, n.) 'torment' Bosw.

anfr. (Gl. Lips.) *trego* 'dolor'.

Von dem starken Verbum urg. **tregan, *trag* sind die Formen nur spärlich zu belegen:

Awn. *trega* (Präs. *tregr* besonders in der poetischen Sprache; siehe GERING Wb. und EG.; Part. Prät. *tregenn*

Hamþ. 1; Prät. Sg. und Pl. nicht belegt; s. NOREEN Aisl. Gr.³ § 487 A. 1) 'betrüben, bekümmern (unpers.)'; as. *tregan* 'leid sein, betrüben' (nur der Infinitiv belegt) wird wohl mit Recht als einem starken Verbum angehörig aufgefasset (HEYNE Heliand³, HOLTHAUSEN As. El. S. 273, FICK Wb.⁴ u. s. w.). Zwar kommen auch von Verben der schwachen *ē*- oder *ō*-Konjugation Formen mit *-an* vor (HOLTHAUSEN As. El. § 466 A. 1, § 464,3; SCHLÜTER Untersuchungen S. 96 ff.), aber immer nur als Ausnahme, in der einen Hdschr., während die andere das regelmässige *-on* aufweist, und ganz vorwiegend in Cod. Mon. Nun ist aber der Infinitiv *tregan* dreimal belegt, immer in dieser Form: einmal (Hel. 3234) in beiden Hdschr. übereinstimmend, und ausserdem zweimal in Cod. Cott. (die fraglichen Verse fehlen in Cod. Mon.). Ein starkes Verbum *tregan* muss also auch fürs Altsächsische als erwiesen betrachtet werden.

Daneben gibt es aber auch schwache Verben der *ē*- oder *ō*-Konjugation:

awn. *trega* (*gþ*) 'betrüben' und

awn. *trega* (*aþ*), nisl. nno. *trega* (*-ar*), aschw. *trægħa* (*-ar*), ae. *tregian* (*-ode*).

Möglich ist, dass in awn. *trege* 'Hindernis, Schwierigkeit', nno. *trege* 'fester Knoten' eine ursprünglich verschiedenartige Bildung vorliegt, die am nächsten zum Adj. awn. *tregr* 'unwillig, ungeneigt, schwierig zu bewegen' gehört.

awn. *þega*, f. 'Empfang, Gabe' FR.²;

endr-þega 'Gegengeschenk, Wiedervergeltung' Háv. 4,6 nach der ansprechenden Deutung THORKESSONS (Anmærkn. t. FRITZNER'S Ordbog S. 11).¹

nschw. dial. *tegu-bân* 'Bettelkind' RIETZ: Västerbotten.

nisl. *þága*, f. 'advantage, interest' ZOËGA, CL.-VIGF.; *undanteķningar-þága* 'exemption'.

: awn. *þiggia* (*þá*) 'empfangen, annehmen', aschw. 'empfangen, bekommen; auswirken, sich erbitten; betteln'.

¹ Die Handschrift hat *endrþægo*. Über *æ* als Zeichen für durch u-Um-aut aus *e* entstandenes *ø* in Cod. Reg. der Eddalieder, s. BUGGE NF. S. VIII.

awn. *vera*, f. 'Aufenthalt, Bleiben, Verweilen irgendwo; Stellung, Zustand; Ruhe'.

-*vera* = -*vist*, f. in zahlreichen Kompositis: *á-*, *braut-*, *frá-*, *hér-*, *hiá-*, *í-*, *ná-*, *nér-*, *sam-*, *viðr-vera*. Vgl. *frá-vist*, *hér-vist*, *ná-vist* u. s. w.

-*vera* scheint in der etwas späteren Litteratur (Legenden u. s. w.) zahlreicher vorzukommen, -*vist* dagegen in den Gesetzen und den älteren Handschriften. LARSSON Ord-förrådet hat *braut-*, *hér-*, *hiá-*, *í-*, *ná-*, *ei-*, *lang-vist*, *for-*, *sam-vista*, aber weder das einfache *vera* noch irgend eine Zusammensetzung. — Ob es je ein älteres *vesa gegeben hat — nach dem Verbum in *vera* umgebildet — muss beim Fehlen von genügend frühen Belegen dahingestellt werden.

nisl. *vera* '(dvöl) stay, sojourn; (eðli) nature; (lifandi v.) being, entity; (tilgangur) purpose, intention, view' ZOËGA, THORKESSON 3.

uno. *vëra* 'Aufenthalt, Verweilen irgendwo (*burtevera*, *utevera*, *langvera*, *uppevera*, *samvera*); Zufluchtsort; Spuren von jemandes Aufenthalt, Dasein¹; bewegliches Eigentum, Habe' AASEN, ROSS.

aschw. *vara* 'Verweilen, Aufenthalt; Wesen';

borto-, *fran-*, *in-*, *nær-*, *sam-*, *saman-*, *viðer-vara*.

Über das *a* der Wurzelsilbe, vgl. NOREEN Gesch. d. nord. Spr.³ § 140 c.

nschw. *bortovaro*, *frånvaro*, *därvaro*, *härvaro*, *närvaro*, *sam-(man)varo*, *tillvaro*.

Vgl. ägo oben S. 31.

: awn. *vesa* (*vas*) 'sein'.

awn. *reke*, m. 'Wrack, was auf der See treibt, ans Ufer treibt, Seeauswurf, Strandgut; Platz, wo derartige Dinge oft ans Ufer treiben;

Anklage, Anschuldigung eines Verbrechens, oder einer Übervorteilung, wofür Genugtuung verlangt wird'.

Zusammensetzungen:

reka-fiara, -*strönd* 'Ufer, wo Holz, Walfische u. s. w. oft ans Land treiben', *reka-hualr* (auch *rek-hualr*) 'ans Land getriebener Walfisch', *reka-viðr*, *reka-tré* (*rek-tré*), *reka-*

¹ Z. B. *eg saag verur ette bjønn'n*; ebenso *vist*, f.: *dei hava seet vister etter bjørnen*.

butr 'Treibholz', *reka-þóttir* 'Teil des Gesetzes, welcher von Strandgut handelt'; *reka-mark* 'Grenze einer *reka-fiara*', *reka-búe* 'Mann, welcher in der Nähe einer *rekafiara* wohnt', *reka-maðr* 'Besitzer einer *rekafiara*'.

alf-reke nur in den Ausdrücken *ganga alfreka*, *at alfreka* (auch *g. alfrek*) 'hingehen, um ein natürliches Bedürfnis zu besorgen' und *hafa alfreka e-s staðar* 'einen Platz für diesen Zweck benutzen'; die Bedeutung des Wortes scheint also 'Verscheuchen der Elfen, was die Elfen vertreibt' zu sein;

hey-reke 'dass *sér eða vötn eða veðr rekr hey manna saman*';

hval-reke 'das ans-Land-Treiben von Walfischen' THORKELSSON Anmærkn.;

ís-reke 'Treibeis' (ἄπ. λεγ.; = *ís-rek*, n., ἄπ. λεγ.);

mat-reke 'essbarer Seeauswurf, was von essbaren Dingen ans Ufer treibt';

sam-reke 'Strandgut, das mehreren gemeinschaftlich gehört';

við-reke 'Treibholz' (auch *við-rek*, n.).

nisl. *reki* 'jetsam, wreckage' (*reka-hvalur*, *-viður* u. s. w.), *hval-*, *trjá-reki* ZOËGA.

nno. *reke* 'das Treiben; umhertreibender Zustand (*koma paa rekje*)' AASEN: Bergens Stift; 'was auf der Seefläche schwimmt, umhertreibt, Eis, Holz u. s. w. (Sogn); umhertreibende Brut von kleinen Seetieren (Søndhordland); schwacher Wind (Søndhordl., Nordhordl.)' ROSS.

Das Geschlecht des Wortes ist nach AASEN unsicher; ROSS gibt n. an. Dies ist gewiss als sekundärer Geschlechtswechsel zu betrachten und hat im Einfluss des gleichbedeutenden *rek*, n. (siehe unten) seinen erklärlichen Grund. *haar-reke*, m. 'das Ausfallen der Haare' (AASEN; vgl. *reka* 'abwerfen, verlieren (das Haar), sich haaren': *han rek haaret*, *hesten held paa aa reka* AASEN).

atter-reke, n. 'zurückgehender Strom'.

: awn. *reka* (*rak*) 'treiben (trans.), in Bewegung setzen¹; jagen, verfolgen; mit Rechtshandel heimsuchen, anklagen' u. s. w., aschw. *vræka* (*vrak*), *g. wrikan* u. s. w.

¹ Unpersönl. *rekr e-t* 'etw. wird in Bewegung gesetzt, wird (vom Winde, vom Wasser) umhergetrieben' (z. B. *Guðrún gekk þá til sévar — — ok vilde fara sér; hón mätte ekki sakkua; rak hana yfer fjörþenn. Viðona*

Vgl. awn. *rek*, n. 'was auf der See umhertreibt (*haf-rek*, *vág-rek*); was eine Sache antreibt, Beweggrund; das Verfolgen, energische Betreiben eines Rechtsstreites, einer Klage', nisl. 'drifting; jetsam', nno. 'Umhertreiben (*koma paa rek*), auf der Seefläche schwimmende Gegenstände; schwacher Wind' u. s. w. AASEN, ROSS; mit anderer Ablautstufe nno. *rak*, n. 'Treiben, schwacher Wind; umhertreibende Gegenstände, Wrack, Seeauswurf' (Nordhordland, Søndfjord, Nordland AASEN) u. s. w., nschw. dial. *vrak*, *rak*, n. 'auf dem Wasser umhertreibende Gegenstände (z. B. alter Schilf und Tang, Reisig, Holz u. s. w.)' RIETZ: Västerb., Norrb., VENDELL; 'Fischen mit Treibnetz (*ligga på vrak*, *fiska på vrak* u. s. w.¹)' RIETZ: Skåne, Blek., Gottl., VENDELL, ae. *wræc* 'what is driven' (ἀπ. λει.), *wræc*, n. ~ *wracu*, f. 'pain, suffering, misery' u. s. w., mnd. *wrak* 'Wrack' (wovon nhd. *Wrack* und wahrscheinlich auch ndä. *vrag*, aschw. uschw. *vrak*; siehe FALK u. TORP Et. Wb.).

Zum selben Verbum liegt ein mit dem *n*-Suffixe gebildetes Nomen agentis vor in awn. *hiarþ*-, *naut*-, *saup-reke* 'Hirt' u. a., siehe FALK PBB. 14, 16.

Über *horn-reka*, f., *aptr-reka*, *naup-reke*, adj., siehe unten.

awn. *age*, m. 'Unfriede, Streitigkeit, Unruhe; Schrecken, Furcht; Zucht; poet. auch Seegang'.

nisl. *agi* 'discipline, constraint' ZOËGA.

nno. *age* 'Furcht, Schrecken; Ehrfurcht, Respekt; Zucht; Autorität' AASEN, ROSS; *van-age* 'Eigensinn'.

aschw. *aghi* 'Furcht, Schrecken; Zucht, Züchtigung; Ordnung'.

rak vípa um eyiar. Nú rekr hual í almenning), NYGAARD Norron Syntax S. 14. So noch nisl. ZOËGA. — Allmählich entwickelt sich aber hieraus ein Gebrauch von *reka* mit persönlicher Konstruktion und der Bedeutung 'treiben (intrans.)'. Awn. nur noch vereinzelt, vgl. HERTZBERG Gloss.; nno. häufig, siehe AASEN. Jedenfalls muss aber betont werden, dass diese Bedeutung erst sekundär und spät entwickelt ist und gar nicht der ursprünglichen Funktion des Verbums angehört. *Reke* 'Wrack. Strandgut' kann also nicht ein Nomen agentis sein, sondern ist auf eine resultative oder aktionelle Bedeutungsgruppe zurückzuführen: 'was (vom Winde, Strome) getrieben wird' oder 'das Treiben, Vorwärtsbringen, in Bewegung Setzen'.

¹ Auch: *fiska på drev* u. s. w.; eigentlich 'das Treiben der Netze mit dem Strome'.

nschw. *aghe* (obl. *agha*) GVB., *age* Lex. Linc., LIND 1749, *aga* dass.; heutzutage nur 'Zucht, Züchtigung' SAO.; dial. 'Furcht, Schrecken' RIETZ.

adä. *aghæ* 'Furcht, Schrecken' LUND.

ndä. *ave* 'Zucht'; in der älteren Sprache auch 'Furcht' KALKAR.

Me. *age*, *awe*, ne. *awe* 'fear' ist dem Nordischen entlehnt (BJÖRKMAN Scand. loanw. S. 30 Note, 199, 305).

nno. *ōge*, m. 'Furcht, Respekt vor jdm.' AASEN: Søndmøre.

»Sehr üblich; unterscheidet sich in der Bedeutung von *age*, das 'Zucht' oder 'Gehorsam' bezeichnet».

ae. *ōga* 'terror, dread, horror, great fear' BOSW.

: g. **agan* mit präteritopräsentischer Flexion (Präs. *og*, Prät. *ohta*). Von dem ursprünglichen Präsens ist nur das Participium literarisch aufbewahrt: g. *un-agands* 'furchtlos'. Vgl. auch das Kausativum *-agjan* 'ängstigen'.

— Zu dem neuen Präsens *og* sind nun auch Verbalnomina geschaffen worden: Inf. g. **ogan*, Part. *ogands*. Vgl. awn. *óask* 'fürchten' zu einem Präs. **ō* < **ōg* (FICK Wb.⁴).

Andere Verbalabstrakta von derselben Wurzel sind:

g. *agis*, n.; ahd. *ekiso*, ae. *egesa*, m.; ae. *ege*, m.;

ahd. *aki*, *eki*, f. 'disciplina'; entweder *ini*-Bildung zu dem schwachen g. *-agjan* 'ängstigen, erschrecken' oder ursprünglicher *enā*-Stamm zu dem starken Verbum. Vgl.

ahd. *lugi*, f. 'Lüge' < **luginā* < **lugenā*, siehe unten.

G. *unagein* 'furchtlos' ist ein adverbial gebrauchter Sg. D., vermutlich eines **-ageins* zu dem schwachen Verbum.

awn. *ógn*, f.;

ae. *ōht*, f.; awn. *ótte*, m. (COLLITZ Das schw. Prät. S. 40).

awn. *aka*, f. in *oko-vegr* 'Fahrstrasse, Fuhrweg', *Qko-pórr* = der fahrende Gewittergott, vgl. Sn. E. I, 88, 90, MOGK Mytologie Grundr. d. germ. Phil.² 3, 367, MEYER Germ. Mytol. S. 203.

nno. *ōka* 'Geleise eines Schlittens, auch Spuren eines Tieres' AASEN,

aka 'Fahren; Geleise' ROSS.

aschw. *aka* 'Fahren; was gefahren wird, bes. was im Walde gefällt worden ist'; *skogha-aka* 'Waldfahrt'.

nschw. dial. *aka* 'Fahren', *tors-aka* 'Donner, Gewitter' (eigentl. 'Tors, des Donnergottes, Fahren', vgl. unten aschw. *as-ikkia*) RIETZ: Gottl., *flytt-åka* 'Hilfeleistung durch eine

Möbelfuhre beim Umzug am 14. März (schwed. Ziehtag)', *timmer-åka* 'das Fahren von Bauholz' RIETZ: Südl. Östergötl.; *åka* 'Fuhrwerk; Schlitten' RIETZ: Värml., Uppl., Kalmar, VENDELL, *ved-åko* 'Transportschlitten' RIETZ: Västerbotten, *oko*, *aka* 'Gabel (eines Fuhrwerkes)' RIETZ, NOREEN: Dalarne; *aku-don* 'Fuhrwerk', *aku-karl* 'Fahrer', *aku-slede* 'Schlitten' NOREEN: Dalarne (= *åkan-släde* VENDELL).

: awn. *aka* (*ók*) 'fahren'.

Dazu eine andere Nominalbildung mit verbalabstrakter Bedeutung in awn. *ekia*, f. 'Fahren, Fahrt' (*ekio-vegr*, *út-ekia*), aschw. *as-ikkia* 'Donner, Gewitter' NOREEN Aschw. Gr. § 102, 2, 239, 2, RYDQVIST SSL. 2, 221, ä. nschw. *åseka* Var. rer., nschw. *åska*), nschw. dial. *äcka* 'Fahrt'. Vgl. *tekia*, f.

awn. *drage*, m. 'Reisegut, was man auf einer Reise mitbringt, zu transportieren hat';

draga, f. 'was getragen, geschleppt wird: Pl. *drøgor* bes. von Bauholz, das in der Weise transportiert wird, dass das eine Ende am Geschirr des Pferdes befestigt wird, während das andere frei auf dem Boden schleppt; Versmass, wo jede Verszeile mit dem Worte beginnt, womit die vorhergehende endigt'.

nno. *drøga* 'eine Tracht Holz, welche mit den Händen geschleppt wird (*vidar-droga*), auch ein Ast, mit Heu u. dgl. beladen; grosse Gesellschaft, eine lange vorwärts schreitende Reihe' AASEN; 'Weg, wo das Vieh den Graswuchs niedergetreten hat; Stränge und Geschirr (z. B. eines Pfluges); Sturm' ROSS.

aschw. *up-dragha* 'das auf den Strand Ziehen (eines Schiffes), navium tractus in aridum' SCHL.; u. *skipa* VmL. = *up-dræt skipa* UL.

nschw. dial. *dragu* 'Fuhre; was fortgeschleppt wird' VENDELL, *draga* 'Winterfuhrwerk für Pferde' RIETZ: Östergötl., *draa* 'kleine Fuhre' RIETZ: Hälsingl.

: awn. *draga* (*dró*) 'ziehen'.

Vgl. die Nomen agentis-Bildung awn. *iárn-drage* 'Magnet', *vatn-drage* 'Wassermann (Sternbild)' u. a. (aschw. *draghare*); ahd. *gold-*, *swert-trago* u. a., *traga*, f. 'nutrix'.

Neben dem *n*-Stamm kommt auch mit verwandten Bedeutungen vor: awn. nno. nschw. *drag*, n., nno. *drög*, f.

awn. **-gale**, m.: *fagr-gale* 'schmeichelnde Rede, Verführung';
vil-gale 'Schmeichelei'.

nisl. *fagur-gali* dass. THORKELSSON 3.

: awn. *gala* (*gól*) 'singen, Zaubersang singen'.

ahd. **grabo**, m. 'Graben, Wall' GRAFF 4, 307.

mhd. *grabe* dass.; *bure-*, *ê-*, *letze-grabe* MÜLLER-ZARNCKE, LEXER.

nhd. *Graben*.

and. *grabo* 'Graben; Furche' GALLÉE, WADSTEIN.

mnd. *grave* dass. SCHILLER-LÜBBEN.

und. *grawen* dass. WOESTE: Westfalen, u. a.

aschw. *grava* 'fossa, Graben; sepulcrum, Grab' SDW.

: ahd. *graban* (*gruob*) 'graben'.

Vgl. g. *graba*, f. 'Graben', awn. *grōf*, f. 'Vertiefung, Grube; Grab', nno. *grōv*, f. 'ausgegrabene Vertiefung in der Erde; Grab' AASEN, ROSS, aschw. *graf*, f. 'fossa, forea, Graben, Grube; sepulcrum, Grab'; ahd. *grab*, as. *graf*, afries. *gref*, n. 'Grab', ae. *græf*, n. 'a grave, trench'.

awn. **hlaþe**, m. 'Auflage, was zusammengebracht ist; Platz, wo man etwas hinlegen kann'; *skíþa-*, *skreiþar-*, *ullar-hlaþe*.

nisl. *hlaði* 'pile, stack'; *fiska-*, *mó-*, *skíða-hlaði* ZOËGA.

aschw. *laþi* (nur Sg. A. *laþæ* VgL. II) 'Auflage, Haufe, Vorrat (von Getreide)'; *an-laþi* 'Erntevorrat' (VmL., MEL.).
KOCK Förklaring af fsv. lagord S. 75 f.

awn. *hlaþa*, f. 'Scheune; Schober, Haufe (Frost.)'; *bygg-*, *korn-*, *malt(s)-*, *nauta-*; *út-*, *vegg-hlaþa*.

nisl. *hlaða* 'storehouse, barn'; *hey-*, *korn-hlaða* ZOËGA.

nno. *løda* (auch *lade*, *lado*, *ludu* u. s. w.) 'Scheune' AASEN, ROSS. Zu der Form mit *ø* vgl. nno. *tøda*, f. 'Düngestoff; gedüngter Acker' (awn. *taþa*), *vøda*, f. AASEN: Hallingdal, ROSS: Nordland, Telemarken, Romsdal, Nord- und Søndhordland, Senja = *vøda* 'Waten', s. dieses Wort.

aschw. *ladha* 'Scheune, Scheuer'; *fodher-*, *halm-*, *hø-*, *korn-*, *tighl-ladha* u. s. w.

nschw. *lada* dass.

In Ortsnamen ist eine Bedeutung 'Pflasterung, Wegdamm, Weganlage durch ein Moorland' von J. SAHLGREN (Forn-tida vägar) nachgewiesen worden. Die ursprüngliche Bedeutung des Wortes ist 'etwas Aufgeschichtetes, Haufe ~ Schober' (woraus 'Scheune').

Me. *lathe*, ne. dial. *lathe* 'a barn' ist dem Nordischen entlehnt, BJÖRKMAN Scand. loanw. S. 164, 216.

: awn. *hlaþa* (*hlóþ*) 'aufschichten, laden' u. s. w.

Vgl. awn. *hlaþ*, n. 'Stapel, Haufe; das Pflaster im Hofe; Platz, wo etw. aufbewahrt wird (z. B. Korn)', nno. *lad*, aschw. *an-laþ* = *anlaþi* (einmal; VmL.), adä. *laþ* 'Scheune' LUND, ä. ndä. *lad* 'Ladung'; ae. *hlæð* 'Erdaufwurf, Haufe'.¹

g. *hwapo*, f. 'Schaum'.

shetl. *hwadi* 'Strudel in einem Flusse, siedende Strömung, wirbelnde Verzweigung eines Stromes' JAKOBSEN.

aschw. *hwadha* 'Schaum, Gischt'; auch *hwadhi*, m.? s. SDW.

nschw. dial. *vadu*, *vädu* 'Strombahn' VENDELL, RIETZ: Finl., *hvaa* RIETZ: Västergötl.

ndä. dial. *hva* 'Schaum (auf Bier, Milch)' ESPERSEN: Bornholm.

Finn. *vahto* 'Schaum', altgermanisches Lehnwort; THOMSEN S. 180.

Ein hergehöriges primäres Verbum dürfte im Gotischen vorliegen, obgleich keine entscheidenden Formen belegt sind: 3 Sg. Präs. *hwapjip*, Part. Präs. Sg. N. m. *hwapjands*.

nisl. *kali*, m. 'a cold gush; metaph. coldness, unkindness' CL.-VIGF., 'ill-will, rancour, heart-burning' ZOËGA.

nno. *kale* 'Kälte, Frost' AASEN: Østerdal, 'nasser oder halb-morscher Zustand von Holz in einem Baume; Eis im Holze des Baumes' ROSS: Nordmøre, Innherad.

nno. *küle*, m. 'Kälte' AASEN: Nordhordland, Sogn, ROSS: Voss, Hardang, Telemarken, 'kalte Feuchtigkeit im Erdboden' ROSS: Telemarken.

¹ Awn. *hlaþr*, m. (Fr.²) sehr unsicher; vgl. THORKELSSON Anmærkninger.

: awn. *kala* (*kól*) 'kalt sein, frieren' u. s. w., *kalenn* 'gefroren, vom Froste beschädigt', nno. *kalen* 'verfroren; etwas morsch (von Bäumen)'; aschw. *kolin* 'gefroren' (*nordhan wädhrädh* — — — *gör man kolnan* 'in frigore constringit'), nschw. *kulen* 'frostig, fröstelnd; feuchtkalt, trüb'. Das Verbum gehört ursprünglich einer *c*-Wurzel idg. **gel* (lat. *gelu*, *gelidus*, lit. *geluma* u. s. w.), urg. **kel* (vgl. awn. *kulde*, m. 'Kälte', ae. *cyle*, m. 'Kälte', awn. *kul*, n. 'kühler Wind', nno. *kül* 'Lüftchen', *kūla*, *kylia* 'ein wenig wehen, bes. von kühlem Winde') an.

Vgl. nisl. *kal*, n. 'frostbite', nno. *kal*, n. 'nasses oder etwas morsches Holz im Innern eines Baumes' Ross: Nordmøre.

awn. **-skafa**, f.: *sky-skafa* 'Wölkchen, Anhäufung von kleinen Wolken';

sné-skafa 'feiner Schnee, vom Winde längs dem Boden vorwärts getrieben'.

nschw. dial. *skavur*, f. pl. 'Spuren einer Abscheuerung' VENDELL, *skaver* Uppl., *skavår* Gottl., f. pl. 'Scharre (eines Kochtopfes)' RIETZ.

: awn. *skafa* (*skóf*) 'kratzen, schaben' u. s. w.

Die Grundbedeutung von awn. *-skafa* dürfte 'etwas Zusammengescharrtes, Zusammengerafftes, Haufe, Anhäufung' sein. Vgl. awn. *skaf*, n. 'hoher Firn von Schnee; hohe Welle', nno. *skavl* 'Schneewehe, zusammengetriebener Haufe von Schnee', nschw. dial. *skavel* 'Plunder, Gerümpel; von den Bäumen abgeschälte Rinde' (= awn. *skaf*, n., nno. nschw. dial. *skav*).

Daneben steht eine Bezeichnung des Werkzeuges:

awn. *vandskafe* HÆGSTAD, *hornskafa*, nschw. dial. *skave* ~ *skava* 'Schabeisen, Schaber' RIETZ, VENDELL, ahd. *scaba*, f., ae. *safa*, m.

nisl. **skaka**, f. 'block of butter from the churn' ZOËGA, CL.-VIGF., THORKELSSON 3.

nno. *sköka* 'Erschütterung (*upp-skoka*); Kampf, Prügelei (*jole-skoka*); heftiges Ungewitter (*vedr-skoka*); frisch gebräutes Bier' Ross; *upp-skoka* 'frisches Bier, das aus dem Braugefäß geschöpft wird' AASEN.

nschw. dial. *skaka* 'Schüttelfrost' RIETZ: Gottland, 'Schütteln, infolge einer Krankheit' VENDELL.

: awn. *skaka* (*skók*) 'schütteln', nisl. auch 'buttern' (THORKELSSON 3, ZOËGA), u. s. w.

Vgl. awn. *skak*, n. 'Vorwurf, harte Anrede', nisl. 'shake, shaking', nno. nschw. dial. 'Erschütterung'.

Ein zugehöriges Nomen instrumenti ist nno. *skōka*, nschw. dial. *skaka* 'Leinbreche'.

awn. *skape*, m. 'Schaden, Verlust; Verderben, Tod'; *fé-* (*fiár-*), *fiór-*, *sonar-*, *sémdar-*, *smá-*, *stor-skape*.

nisl. *skadi* 'damage, injury, detriment, loss'.

nno. *skade* dass.

aschw. *skadhi*, nschw. *skada*.

ahd. *scado* 'damnum, detrimentum, malum, fortuna contraria etc.' GRAFF 6, 421.

mhd. *schade*, schw. m. 'Schaden, Schädigung, Verlust, Nachteil, Verderben, Böses' LEXER.

nhd. *Schaden*.

md. *schade*, m. 'Schaden, Nachteil, Beschädigung' SCHILLER-LÜBBEN.

mn. *schade* dass., holl. *schade*.

afries. *scatha* 'Schaden' RICHTHOFEN.

ae. *sceaða* (nur Pl. G. *sceaðena* einmal belegt) 'scathe, harm, injury' Bosw. (GREIN.² glossiert das Wort als *sceaðen*, f.). Me. *scade* 'injury, wound, loss', ne. *scathe* ist ein Lehnwort skandinavischen Ursprungs; die regelrechte Entwicklung von ae. *sceaða* würde ein ne. *shathe geben (BJÖRKMAN, Scand. loanw. S. 123, NED. *scathe*).

: g. *skapjan* (*skop*) 'schaden', ae. *sceððan* (*skōð*). Im übrigen ist das starke Verbum durch schwache Bildungen verdrängt worden: awn. *skapa* (*ap*) ~ *skepja* (*skadda*) u. s. w.

An der Seite des Verbalabstraktums und formell mit diesem übereinstimmend gibt es eine in mehreren Dialekten verbreitete Bezeichnung der tätigen Person ('Schädiger, Feind'): as. *scado* (md. *schade*), ae. *sceaða*.¹ Andere Bildungen mit Nomen actionis-Bedeutung sind:

g. *skapis*, n.;

awn. *skóþ*, n.

¹ Die Existenz eines mhd. *schade* mit der Bedeutung 'Schädiger, schädender Feind, Widersacher' (SCHADE, FICK Wb.⁴ u. a.) scheint sehr unsicher (s. LEXER und MÜLLER-ZARNCKE: *schade* und *lantschade*).

awn. **stape**, m. 'hoher und steiler Felsen' FR.², 'a steeple-formed single rock' CL.-VIGF.

nisl. *stapi* 'bluff, crag, cliff' ZOËGA, HALDORSEN.

In Ortsnamen wie *Arnarstapi*, *Ætternisstapi* u. a.

ahd. *staffo*, m. (Sg. D. *forakantemu staffin* 'prævio gradu' Hymnen).

mhd. nhd. *Staffe*, s. GRIMM Wb. — Daneben aber

ahd. *stapfo*, schw. m. 'gradus, vestigium' GRAFF 6,656 < *stap-n- mit Durchführung der neuen Stammform *stapp- innerhalb des alten Paradigmas (vgl. *brocko*), und *stapf*, m. 'passus, ascensus, gradus' (s. auch GRIMM Wb.), mit Übertritt in das Flexionssystem der vokalischen Stämme.

mhd. *stapfe*, schw. m. 'Auftreten des Fusses, Fussspur; Stufe' LEXER;

vuoz-stapfe dass.; *kirch-stapfe* 'Kirchweg';

stapf, m. 'Schritt'.

nhd. *Stapfe*, f., *Stapfen*, *Stapf*, m.

ae. pl. *stæppan* 'passus' (Sg. N. *stæppa*, m. oder *stæppe*, f.?).

: as. Prät. *stōp*, *stōpun* 'schritt(en)' HEYNE, afries. 3 Sg. Präs. *stepth*, *stapth* (Opt. *steppe*, Prät. *stop*, Part. *stapen*) 'tritt, schreitet', ae. *steppan*, *stæppan* (*stōp*, *stapen*) SIEVERS Ags. Gr.³ § 89 A. 1, BÜLBRING Ae. El. § 177 'to step, go, proceed'.

Statt des starken Verbums kommen ahd. nur schwache, denominative Bildungen vor: *stepfen*¹ und *stapfōn*, mhd. *stepfen* und *stapfen* 'fest auftreten, fest auftretend schreiten'.

Für die Bedeutungsgeschichte des Wortes das Nähere in GRIMM Wb.; vgl. auch *stige* oben S. 13 und 22. Daneben gibt es auch verschiedene andere Nominalbildungen von derselben Wurzel: ae. *stepe*, *stæpe*, m. 'Schritt, Stufe', ahd. *stuofa*, f. 'Stufe' u. a.; ae. *stapa* m. 'one who steps' (*ān-stapa* 'a lone wanderer', *hild-stapa* 'a warrior' u. a.); a grasshopper', ahd. *howi-staffo* 'locusta', awn. *ein-stape* 'Pteris aquilina'.

awn. **stapa**, f. 'Stehen, Aufrechtstehen (z. B. *þat er skylt heilom monnom at standa upp um guþspiall af þui, at stapa*

¹ Inf. auch *steffen*, 3 Sg. Präs. auch *steffet*, *anasteffit* (GRAFF 6, 653) durch Ausgleichung einer ursprünglichen Flexion: Inf. *stepfen*, 1 Sg. Präs. *stepfu* ~ 2 *steffis*, 3 *steffit* ~ 1 Pl. *stepfemēs* u. s. w. ~ Prät. *stafta*.

merker í heilagre kirkio staðfeste); Bleiben, Verweilen, Stillestehen (z. B. *huat lesa skal eða syngia í huerre stað eða framgöngu*); Wache (*halda stað*); Platz, Stellung; Beschaffenheit, Lage; Gewicht, Wert (vgl. *gullhringr er stendr tuá aura* u. dgl.); Sonnenwende (eigntl. s. *sólar*, auch *sól-stað*; lat. solstitium).

stað-merke, -vatn, -brunnr;

af-stað 'Wirkung, Nutzen' (: *standa af* 'entspringen', z. B. *opt stendr ilt of kuenna hiale*), *upp-stað* 'Aufrechtstehen; Aufstehen' (: *standa upp*), *á-*, *at-*, *epter-*, *for-*, *fyrer-*, *fram(me)-*, *gagn-*, *hiá-*, *í-*, *mót(e)-*, *til-*, *under-*, *úte-*, *við-*, *yfer-stað*; *heim-*, *veraldar-stað* 'das Bestehen der Welt', *vetr-stað* 'Jahresfrist', *sól-stað*; *fóta-*, *ker-*, *kirkio-*, *landa-*, *skógar-*, *stall-*, *veðr-*, *veipe-stað*.

nisl. *staða* 'standing; place, position, situation' ZOËGA.

nno. *stōða* 'Stehen, stehende Stellung; Kraft, zu stehen oder in einer Stellung zu verbleiben' AASEN, ROSS; *inne-*, *ute-*, *til-*, *upp-*, *yver-*, *attr-*, *etter-*, *fyre-*, *vind-stoda*.

aschw. *staðu-time* 'Zeit der Sonnenwende' SCHLYTER.

ater-stað 'Überrest' (: *standa ater* 'übrig sein'; nschw. dial. *äterstadu*, nno. *attr-*, *etter-stoda*, ä. ndä. *ader-stade*), *quar-stað* 'Zurückbleiben, Verzug, Zögerung', *vidher-stað* 'Widerstand, Widerstandskraft', *i-staðu-man* 'wer in dem *tylftar-eþer* steht, teilnimmt (*stander i eþe*)', *um-staðu-mæn* 'die Anwesenden', *for-staðu-hus* 'Vorhaus', *vinter-stað* 'Winterlager, Lug'.

nschw. dial. *äter-stadu* 'Rest' VENDELL.

ä. ndä. *stade* 'Stellung, Platz' KALKAR;

ader-, *agter-*, *atter-*, *bag-stade* 'Überrest' u. a.

nno. *stonda*, *standa*, f. 'Stellung, Stand' ROSS: Sogn, Voss.

? g. -*staða*, m. 'Gestell': *lukarna-stað* 'Leuchter'.

aschw. *staði* 'Gestell für einen Bienenstock' SCHLYTER ÖgL.

ndä. *bi-stade* 'Bienenkorb'.

? awn. *staþe*, m. 'Schicht, Stapel von Heu oder Getreide in der Scheune'.

nno. *stade* dass. (*høy-*, *korn-stade*) AASEN, ROSS.

md. *stade*, schw. m. 'Stelle, wo man Korn aufschüttet'
SCHILLER-LÜBBEN.

: awn. *standa* (*stóþ*) 'stehen'. Das infigierte *n* gehörte ursprünglich nur dem Präsens an; von dort aus ist es schon früh in den Infinitiv hineingedrungen, einzelsprachlich auch in andere Formen (Prät. ahd. *stuont*, Prät. Part. ahd. *gistantan*, as. *a-standen*, ae. *stonden*). STREITBERG Urg. Gr. S. 296. — Über andere abstrakte Nominalbildungen s. FICK Wb.⁴

awn. *taka*, f. 'das Nehmen, dass man etwas ohne Erlaubnis wegnimmt (z. B. *ef maþr tekr fé frá manne — — skal stefna um tókona*); was man erobert, erwirbt; Einnahme; gerichtliche Bestätigung des Besitzrechtes'.

Mit der Bedeutung 'Nehmen' in einer Menge von Kompositis: *á-, af-, inn-, mót-, niþr-, sam-, til-, upp-, út-, við(r)-taka*; *arf-, aura-, fang-, fé-, fiár-, griþ-, hafn-, heimildar-, hey-, hrossa-, húsl-, hual-, land-, landskyldar-, leiþangrs-, manna-, sakar-, sauþa-, skip-, suerþ-, tiundar-, veizlo-, viðar-, vista-taka*; *hand-, her-, vetr-taka*; *taka* 'Einnahme' in *prest-, skatt-taka*.

nisl. *taka* 'taking, seizing, capture' ZOËGA.

nno. *tōka* 'Nehmen, Einnehmen (*inn-, upp-, ved-toka*); Platz, wo etwas genommen wird (*leir-, mold-toka*); Angriff, Kampf; eine Weile' AASEN, ROSS.

aschw. *taka* 'Pacht'; *taku-man* 'Einnehmer' SCHLYTER;

in-taka 'Neubrucl, Neubrucland', *viþer-taka* 'Inempfangnahme und Verhehlen von gestohlenem Gut'.

nschw. *intaga* 'Neubrucland'.

: awn. *taka* (*tók*) 'nehmen' u. s. w., g. *tekan* (*taitok*).

Dazu awn. aschw. *tak*, n. 'Zueignung, Annahme; Griff; Bürgschaft' und *tekia*, f. 'Beute, Raub (= *herfang*); Abgabe, wozu man berechtigt ist, Zins, Steuer, Einnahme (*af-, inn-, upp-tekia*); gerichtliche Bestätigung des Besitzrechtes', in der Komposition auch 'Nehmen': *til-, upp-, við-tekia*; *arf-, far-, fiár-, húsl-, vistar-tekia* u. a., aschw. *tækia* 'Pachtung; Pachtzeit'.

awn. *-vaþe*, m.: *há-vaþe* 'hoher Gang, dass etwas sich über den Grund oder die Oberfläche erhebt; durchdringendes Geräusch, Lärm; Hoffart';

hávaþa-samr, *-mikell*, *-maþr*.

nisl. *havadi* 'noise, tumult; the greatest number, main part; pl. rapids' HALDORSEN, ZOËGA, CL.-VIGF.

nno. *hovade* 'Wellengipfel, durch zusammenstossende Strömungen gebildet' AASEN; Østerdalen.

aschw. *vaþi*, m. 'Markscheide, Grenzscheide, die zwischen zwei Gütern abgeschieden ist; das abgeschiedene Gebiet' SCHLYTER, SDW.; *inn-vaþi* 'Neubruckland im Gemeinwalde' SCHLYTER, *ut-vadhi* 'Grenze der entfernteren Teile des Besitzes oder der Gemeinweide' SDW., *bya-vadhi* 'Grenze zwischen zwei Dörfern', *kloster-vadhi* 'das Klostergebiet' SDW.

nno. *vōða*, f. 'das Waten; das Plätschern; Getümmel, Lärm, Geschwätz, Bewegung, Unordnung; Spuren von Tieren in Sand oder Schlamm, Platz, wo jemand gewatet hat; Zug von Fischen nahe unter der Wasseroberfläche, Streifen an der Wasseroberfläche nach einem Zuge von Fischen' AASEN, ROSS.

: awn. *vaþa* (*óþ*) 'gehen, vorwärts dringen, waten', aschw. auch 'durch eine Wiese einen Weg treten, um die Grenzlinie zwischen den Flursteinen anzudeuten' u. s. w.

Vgl. awn. aschw. *vaþ*, n., nno. nschw. *vad* 'Untiefe, Furt', ahd. *wat* dass., mnd. *wat* (*wades*) 'seichte Stelle', ae. *wæd* 'a ford, shallow water, water that may be traversed; poet. a body of water, sea' (ital. *guado*, franz. *gué*); aussergermanisch lat. *vādum* 'Furt, seichte Stelle'. Dazu auch ein aschw. *vaþ*, n. 'Grenzlinie zwischen Wiesenanteilen, welche zwischen den Flursteinen abgeschieden ist' SCHLYTER.

ahd. *-wago*, m.: *gi-wago* 'Erinnerung, Erwähnung' GRAFF 1, 698.

: ahd. *gi-wahannen* (*gi-wuag*) 'einer Sache eingedenk sein, erwähnen, bemerken', mhd. *gewehenen* (*-wuoc*).

awn. *vaka*, f. 'Wachen; nächtlicher Gottesdienst (vigilia); Heiligabend';

voko-maþr 'Wächter', -*fugl*, -*liþ*; -*aptann*, -*dagr*, -*nótt*;
vakna-skeiþ 'die Zeit der vigiliæ'.

and-, *nátt-vaka* 'Schlaflosigkeit'; *óláfs-*, *íóns-vaka* u. a.

nisl. *vaka* 'waking; watch, watching; evening; late hours, vigils' ZOËGA.

nno. *vōka* 'Wachen, Nachtwache; durchwachte Nacht, bes. bei Tanz und Spiel; in Kompositis auch ein nach einem Heiligen benannter Tag, eigentl. vigilia (*Jons-*, *Ols-voka* u. a.)' AASEN.

aschw. *vaka* 'Wachen; Wachsamkeit, Aufmerksamkeit; Wache';
and-, *nat(ta)-vaka*.

nschw. *vaka* 'Wachen, Wachsein'; *nattvaka*; *midsommarsvaka* 'Durchwachen der Johannisnacht'.

ahd. *wahha*, f. (Sg. A. *nahtwāhhun* Mons. Gl., u. a., Pl. N. *wachun* Mart. Cap., A. *wachun* Notk. Ps.: Sg. D. *wacha* Conf., Pl. A. *wacha* Mart. Cap.) 'Wachen, Wachsein, Nachtwache' GRAFF 1, 674.

mhd. *wache*.

nhd. *Wache*.

: g. *wakan* (*wok*) 'wachen', awn. Part. Prät. *vakenn* 'wach' (aschw. *vakín*), nno. nschw. dial. (selten) *vaka* (*vok*) ROSS, RIETZ, ae. *wæcnan* (*wōk*) 'to come into being, be born, spring', *a-wacan* auch 'to awake'.

Daneben steht aber ein weitverbreitetes *ē*-Verbum: awn. *vaka* (*kt*), nno. *vaka* (*vakte*), aschw. *vaka* (*vakte*, *vakadhe*), ahd. *wāhhēn*, *wachōn*, as. *wakon*, ae. *wacian* (-*ode*), Part. Präs. *wæccende*, north. *wæcca* (*wæhte*) (SIEVERS Ags. Gr.³ § 416 A. 10, KARSTEN Geschichte der *ē*-Verba S. 197). Awn. *vaka*, f. kann somit auch als ein in die n-Deklination entgleister *ēni*-Stamm betrachtet werden. — Vgl. ae. *wacen*, *wæcen*, f. 'wakefulness, sleeplessness; a watch, vigil; a watch, division of the night; a watch, guard'.

Dazu noch eine abstrakte Nominalbildung in ae. *wæcce*, f. (= *wacen*, f.).

ae. *wæsce*, f. 'a washing place'; *scēap-wæsce* 'a place for washing sheep' BOSW.

: ae. *wascan* (*wōsc*) 'to wash' u. s. w.

- ahd. *freisa*, schw. und st. f. 'tentatio, periculum, exitium, perniciēs, discrimen' GRAFF 3, 830;
hello-freisa (Pl. A. -*vreisun* 'pericula inferni'), *werlt-freisa* (Pl. D. -*freison*).
 mhd. *vreise*, schw. und st. f., schw. m. 'Gefahr, Verderben, Drangsal, Schrecken, Angst' LEXER.
 nhd. *Freis*, *Freise* GRIMM Wb.
 and. *frēsa*, f. ~ *frēso*, schw. m. (Sg. A. *frēsa* Gl. Lips., Pl. D. *frēson* Hel., Gl. Lips., anfränk. Ps., A. *frēson* Gl. Prud., s. SCHLÜTER Untersuchungen S. 50 Note 1) 'Gefahr, Gefährdung, Verderben' HEYNE, WADSTEIN, VAN HELTEN.
 mnd. *vrese* (*vreise*), schw. f. 'Schrecken, Furcht' SCHILLER-LÜBBEN.
 nnd. *vrese* 'Furcht' Brem. Wb.
 nnl. *vrees*, *vreeze*, f.

: g. *fraisan* (*fai-frais*) 'versuchen'. Westgerm. statt dessen ein schw. Verbum ahd. *freisōn*, as. *frēson*, ae. *frāasian*.

[aschw. *hēta*, f. 'Befehl' SDW. (ἄπ. λεγ.): *æpter Thomasa heto oc budhi*, dürfte dem Mnd. entlehnt sein: mnd. *hete* (*het*) 'Geheiss, Befehl' (z. B. *na unses heren des keyzers breue, hete vnde bode*). Aschw. *heta*, awn. *heita* bedeutet nicht 'befehlen', was aber mit mnd. *heten*, nhd. (*ge*)*heissen* der Fall ist.]

- awn. *leika*, n. 'Spielzeug' FR.²; 'id quo luditur, ludicrum, ludibrium, lusus' EG.
 nno. *leika*, f. 'Spielzeug' AASEN (*barne-, reve-leika*).
leika, n. dass. Ross: Hallingdal, N. Gudbrandsdal (*moro-leika*).
 nschw. dial. *läiko*, f. 'Spielzeug' VENDELL.
 rundā. : *aft* : *lika* : *þurkuni* : (= adā. **æft lēka þörgunni*) 'nach seiner Geliebten Torgunn' WIMMER Aarbøger 1875 S. 196 f.

Daneben aschw. *lekan*, n., nschw. *lekon*, pl. LIND, SERENIUS, *lekan* WESTE, dial. *läikon* VENDELL, eine zu dem Pl. *lēkon* neugebildete Form. Vgl. aschw. *heman*, n. 'Heim, Wohnung': *hema*, n., awn. *heima*, n., nschw. *nystan*: aschw. *nysta*, n.; TAMM Et. Ordb. (*hemman*).

: awn. *leika* (*lék*) 'spielen', g. *laikan* (*lailaik*) u. s. w.
 Vgl. g. *laiks*, m. 'Tanz', awn. *leikr*, m. 'Spiel, Spott',
 ae. *lāc*, n. (m., f.) 'battle, struggle; an offering; a gift'
 ahd. *leih*, mhd. *leich*, m., n., 'Spiel, Melodie, Gesang'.

awn. *auke*, m. 'Vermehrung, Zuwachs (z. B. *kueþa lauke lítet gáft til auka* 'man sagt, dass man dem Lauche nur wenig zu geben braucht, um ihn wachsen zu machen', Sprichwort; *til auka* 'ausserdem, obendrein'); Kraft, Stärke; Samen (sperma); Nachkommenschaft; Ertrag, Frucht (des Ackers); Zinsen'.

á-auke, *viþr-auke* 'Zuwachs', *áttar-auke* 'Vermehrung des Geschlechtes', *harms-*, *mold(ar)-*, *sár(s)-*, *skemdar-*, *sorgar-auke* u. a.

nisl. *auki* 'eking piece; addition, increase' ZOËGA. Mit zahlreichen Kompositis.

nno. *auke* 'Mehrerung, Zuwachs (*arbeids-*, *ords-*, *synd-*, *saar-auke*); Verlängerungsstück (*taums-*, *mann-auke*); (Fisch)-brut; die Zeit des kräftigsten Spriessens und Wachsens, Vorsommer' AASEN, ROSS; *korn-*, *mat-*, *mjøl-auke* 'Mutterkorn' (auch *mjöldrygge*; nschw. *mjöl-öka* oder *mjöl-dryga*).

aschw. *sar-þke* 'Schmerzen, durch eine Wunde verursacht' (= awn. *sár(s)auke*; vgl. KOCK Tydning af gamla svenska ord S. 15 Note); *hvals-þke* 'sperma ceti' (= awn. *hualsauke*); *vilz-þke* 'Schaden' (KOCK l. c. S. 13 f.).

nschw. dial. *öko*, f. 'Vermehrung', *ut-öko* 'Fehler beim Netze-stricken' VENDELL.

adä. *hvalsöky* 'sperma ceti' Harpestrengs Lægebog.

Lapp. *avkke* 'utilitas, commodum', nordisches Lehnwort (THOMSEN, QVIGSTAD).

ae. *ēaca*, m. 'an addition, increase, advantage' Bosw.; *æt-ēaca* 'addition, appendix' Bosw. Suppl., *ofer-ēaca* 'an over-plus, a surplus, what remains over, when a part has been taken; an addition, augmentation', *mægen-ēaca* 'an increase of strength, succour', *mann-ēaca* 'an increase of human beings'; *tō-ēacan*, adv. 'in addition, besides', prep. 'in addition to, besides'.

: awn. *aukan* (*iók*) 'mehren, hinzufügen' u. s. w.; ae. *ēacen*, Part. Prät. 'increased, augmented, enlarged, in-dued'. — Von einem alten Verbalsubstantivum sind, mit

adverbieller, präpositionaler oder konjunkionaler Funktion, verschiedene Formen aufbewahrt: awn. *at auk* (*e-s*) 'ausser', ae. *ēac*, präp. 'with, in addition to, besides'; awn. *at auk*, *auk*, adv. 'übrig, obendrein'; awn. *auk*, ae. *ēac*, as. *ōk*, ahd. *ouh* 'auch'; g. *auk*, awn. *auk* 'denn; aber', awn. *auk*, *ok* 'und'.

awn. ***blanda***, f. 'Mischung von zwei Flüssigkeiten (z. B. Wasser und Blut), Getränk von Milch u. dgl., mit Wasser gemischt'. *Blanda* ist der Name eines Gletscherstromes im nördlichen Island; so wird auch Cod. AM. 625 4:o (Rymbegla. Kbhn 1780) eine Schrift genannt ('miscellanea'): *skal siá skrá . . . heita Blanda, þúi at saman er blandað skyldo tale ok óskyldo*.

nisl. *blanda* 'mixture (of sour whey and water)' ZOËGA.

nno. *blanda* 'gemischtes Getränk, besonders Molken und Wasser (*myse-*, *syre-blanda*)', *i-blanda* 'Einmischung, Zusatz' AASEN.

aschw. *blanda* 'Mischung, Gemisch'.

nschw. dial. *blanna* 'Gemisch; Molken, Käsewasser; Getränk von Milch und Wasser' RIETZ: Medelpad, Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten; *vass-blåna* RIETZ: Västergötland, *blando* 'Gemisch, bes. Getränk von Milch und Wasser; die gärende Malzmischung beim Branntweinbrauen' VENDELL, *mjölk-*, *vatu-blando* VENDELL, RIETZ: Finland.

: awn. *blanda* (*blett*) 'mischen'; nisl. nno. mit schwacher Flexion *blanda* (*-ar*), ebenso aschw. *blanda*.

Vgl. awn. *bland*, n. 'Gesellschaft (*i bland við e-n*); Beischlaf', aschw. *bland* auch 'Gemisch, Mischung'.

awn. ***ganga***, f. 'Gehen, Gang' (*fá gongo sína* 'die Fähigkeit zu gehen erhalten', *vóro flester í gongo* 'die Meisten waren zu Fuss', *taka á sik gongo* 'sich auf die Wanderung begeben', u. s. w.); Bewegung, Fahrt (*ganga tungls, sólarennar*).

gongo-férr 'imstande zu gehen', *-fére*; *-maþr* 'Bettler', *-kona*, *-liþ* 'Fussvolk', *-sueinn* 'Bote; Landstreicher'.

Dieselbe verbalabstrakte Bedeutung 'Gehen' hat das Wort in seinen zahlreichen Kompositis: *aptr-ganga* 'Umgehen, Spuken, Doppelgängerei' (: *ganga aptr* 'als Gespenst nach dem Tode erscheinen'), *at-ganga* 'Überfall; Hilfe' (: *ganga*

- at* 'überfallen; sich einer Sache annehmen'), *af-ganga* 'Abweichen; Abschweifung' (: *ganga af e-o* 'von etw. weggehen, abweichen, etw. verlassen'), *á-*, *epter-*, *for-*, *fyrer-*, *frá-*, *fram-*, *í-*, *innar-*, *inn-*, *meðal-*, *mis-*, *mót(e)-*, *niðr-*, *ofan-*, *sam-*, *til-*, *um-*, *upp-*, *úr-*, *út-*, *við(r)-*; *fiár-*, *her-*, *lax-*, *sólar-*; *fiáll-*, *haug-*, *heim-*, *hirð-*, *holm-*, *hús-*, *ker-*, *kirkio-*, *klaustr-*, *land-*, *logbergs-*, *skógar-*, *skriptar-*, *spor-*, *suðr-*, *vegar-*; *iarðar-*, *land-*, *mark-*, *merkia-*; *hand-*; *ein-*, *skemtanar-*, *stór-ganga*.
- nisl. *ganga* 'walk; walking; march; course' ZOËGA. Auch in einer grossen Menge von Kompositis.
- nno. *gonga*, *ganga* 'Gehen, Gang, Wanderung (*ute-*, *ned-*, *fjall-*, *marke-*, *kapp-*, *natt-gonga*); bes. das Gehen in den Konfirmandenunterricht; Abschreiten einer Grenze (*vald-ganga*); Gang(art); (pl.) Stelzen' AASEN, ROSS.
- aschw. *ganga* 'das Gehen (*i sætu ok gango* 'beim Sitzen und Gehen'); das Abschreiten einer Markscheide; Markscheide; Gangart; vicis, Mal';
a-, *for-* *fran-*, *gen-*, *ivir-*, *mote-*, *til-*, *um-*, *viðer-*; *pilagrims-*; *by-*, *diur-*; *hem-*, *kirkio-*, *siænga-*, *skogha-*, *þing(s)-ganga*.
- ä. nschw. *gānga*, *gonga* 'Mal (vicis)' GVB., PEDER SWART, SERENIUS, SAHLSTEDT.
- nschw. dial. *gango* 'Mal, vicis; klinkerweise gelegte Schicht von Brettern (in einem Boote)' VENDELL; *gaunga* (Dalarne), *ganga* (Gottl.) 'Gang, itus; Mal, vicis' RIETZ.
- ae. Sg. A. *up-gangan* 'landing' BOSW.

: awu. *ganga* (*gekk*) 'gehen' u. s. w.

Dazu auch ein *o*-Stamm mit ursprünglich verbalabstrakter Bedeutung: g. *gagg*, n. (STREITBERG IF. 27, 152) 'Weg, Strasse', awn. *gang*, n. 'Weg, Zufahrt' ~ *gangr*, m. 'Gehen, Gang, Bewegung; Bewegungsfreiheit' (nisl. *gangur*, nno. *gang*), aschw. *ganger* 'Gang; Tritt; Bewegung; Erfolg; Wandelgang, Galerie; Mal (vicis)', ae. *gang*, m. 'going, journey, step; way; passage', as. ahd. *gang*, m. 'Gehen, Gang, Weg'.

nno. *blaasa*, f. Blase, Harnblase' AASEN.

nschw. *blåsa* 'Blase, Luftblase; kleine Anschwellung, Pustel (*blod-*, *bränn-blåsa*); vesica (*urin-*, *gall-*, *sim-blåsa*)'.

ahd. *blāsa*, f. 'Blase, vesica (nur Sg. N.); tuba (Pl. D.)' GRAFF 3, 236, 237.

mhd. *blāse*, schw. f. 'Blase, bes. Harnblase' LEXER.

nhd. *Blase* 'hulla (*Wasser-, Luft-blase*); pustula, papula, auf der Haut; vesica (*Harn-blase; Fisch-, Gallen-blase*); Löcher im Brot, im Metall u. dgl.' GRIMM Wb.

and. *blāsa* 'vesicula' (nur Sg. N.) GALIÉE, WADSTEIN.

mnd. *blase* 'Blase, als Geldbeutel' SCHILLER-LÜBBEN.

mnd. *blase* VERDAM.

nnl. *blaas* 'Blase'.

: awn. *blāsa* (*blés*) 'blasen; aufschwellen (unpers.)', g. *uf-blesan* 'sich aufblähen' u. s. w.

ahd. *brāto*, m. 'das Fleischige, pulpa; assatura, copadium'; *lenti-brāto* 'ren', *prust-brāto* 'pectusculum', *spiz-brāto* 'assatura' GRAFF 3, 284.

mhd. *brāte*, schw. m. 'Fleisch, Weichteile am Körper (bes. die Wade); Braten' LEXER, MÜLLER-ZARNCKE.

nhd. *Braten*.

and. *brādo* 'Leckerbissen, Braten'; *quic-brādo* 'die Muskel des Oberarms, das bewegliche Fleisch', *slōh-, slōp-brādo* 'Wurstfleisch' GALIÉE.

mnd. *brade*, (gewöhnl.) f. 'Braten' SCHILLER-LÜBBEN.

ae. *brāde* (-an), f. 'assatura, frixa' Bosw. Suppl.

Das Wort begegnet das erste Mal — unter der Form *brado* 'Schinken' — in den »Epistolæ de observatione ciborum« des griechischen Arztes Anthimus, welcher zu Anfang des 6. Jahrh. am Hofe des fränkischen Königs Theodorich lebte. Auch früh in die romanischen Sprachen hineingekommen: afranz. *braon, braion* 'partie charnue, muscle; un morceau de viande propre à être rôti' GODEFROY, prov. *bradon* 'Wulst Fleisch, Dickbein', ital. *brandone* u. s. w.

: ahd. (*gi*)*brātan* (*briat*) 'fovere, fringere', ae. *brādan* (*brādde*).

Das germ. **brādon-* kann aber mit grosser Wahrscheinlichkeit als die schwache, substantivierte Form des Adj. (Part.) *brā-ðo : **brā-þo-* (awn. *bráþr* 'hastig, hitzig' < 'heiss'; vgl. *bráþna* 'schmelzen, durch Hitze aufgelöst werden', *brāþa* 'schmelzen, auflösen', nno. auch 'brüten')

betrachtet werden. Eine andere Substantivierung — und zwar in starker Form — dürfte in awn. *bráþ*, f. 'Fleisch (als Speise)', mhd. *brât*, n., mnd. *brat* (G. *brade*), f. 'das weiche Fleisch am Menschen'; awn. *bráþ*, n. 'Teer, Tee-rung' vorliegen.

ae. *-scēada*, m.: *ā-scēada* 'bran; migma; furfures, purgamentum farinæ' Bosw. Suppl.

: ae. (*ā*)-*scēadan* (*scēd*, *scēaden*) 'to separate, disjoin, exclude, distinguish'.

ahd. *bōgo*, m. 'fasciculus, linistipula', *hara-bōgo* 'linistipula' GRAFF 3, 233.

mhd. *bôge*, schw. m. 'Flachsbündel' LEXER.

nhd. *eine Bose Flachs* 'ein Bündel', *Bosse*, f. 'fasciculus lini' GRIMM Wb.

and. *bōto* 'Bündel Flachses' GALLÉE.

mnd. *bote*, m. 'ein Bündel Flachses, sowohl des eben aufgezogenen und gleich auf dem Felde zusammengebundenen, als auch des zubereiteten' SCHILLER-LÜBBEN.

nnd. *boot*, *bote flass* 'Bündel Flachses' Brem. Wb., *bōten*, m. 'Pack, von Flachs' WOESTE: Westfalen.

: mhd. *bôgen* (Part. Prät. *gebôgen*; vom Prät. nur schw. Formen belegt: *bôgete*, *bôgte*) 'schlagen, klopfen, stossen', *gebôgen* (-*bieg*) 'dreschen', ae. *bēatan* (*bēot*) 'to beat, strike; tread, trample, tramp'.

Derselben Wortgruppe gehören auch die folgenden Bildungen zu den allerdings schwach flektierten Verben awn. *hyggia*, *þykkia* und *yrkia* an.

awn. *huge*, m. 'Gedanke' (besonders in dem Ausdrücke *hafa e-t í huga*, *vera í e-s huga*) FR.², 'animus, mens, cogitatio, sententia' EG., GERING;

umboge (< *umb-hoge) 'Sorge', *ihuge* 'Gedanke', *ihuga* (*aþ*) 'erwägen', *áhuge* 'was man im Sinn hat; Mut; Sorge'; *at-huge* 'Sorge', *alhuge* (*olhuge*) 'Ernst', *samhuge* 'Einigkeit', *ofrhuge* 'Übermut', *elskhuge* 'Liebe', *varhuge* 'Vorsicht, Umsicht'.

nisl. *hugi* 'mind; mood, feeling, affection' ZOËGA.

nno. *huge* 'Sinn; Verlangen, Begierde' ROSS; *ihuge* 'Nachdenken, Vorsicht; Sorge, Eifer' AASEN, 'Unruhe, Angst' ROSS (= *ihug*), *ræddhuge* (*ræddhug*) 'Furcht; Angst' AASEN.

aschw. *hughi* 'Seele, Sinn; Gedanke; Wille, Lust' (= *hugher*); *ahughi* 'Aufmerksamkeit; Sorge; Eifer', *athughi* 'Sorge', *mishughi* 'Verdacht', *tvæhughi* 'Unschlüssigkeit', *ræddhughi* 'Furcht, Angst'.

nschw. *åhåga* 'Lust; Eifer', *ræddhåga* 'Furcht, Angst'.

ae. *hoga*, m. 'care'; *ymb-hoga* 'care, solicitude, anxiety' BOSW.

: awn. *hyggia* (*hugþa*) 'denken'. COLLITZ Das schw. Prät. S. 74 f.

Vgl. g. *hugs*, m. 'Sinn, Verstand', awn. *hugr*, ahd. *hugu*, ae. *hyge*; awn. *hyggia*, f. 'Verstand', *á-hyggia*, *at-hyggia*, *fyrer-hyggia* u. s. w.

awn. *þokke*, m. 'Meinung, Ermessen; Gefallen, Gunst, Wohlwollen; Verdruss, Unwillen, Missvergnügen' FR.², 'animus' EG., 'a thought, but only used with the notion of liking; a consent, good will; mood, disposition' CL.-VIGF.;

þokka-bót 'Busse, wodurch man das Wohlwollen eines Übervorteilten erwirbt', *þokka-góþr* 'freundlich', *-gáþe*, *-sæll*, *-samr* 'geliebt', *-sæld*, *-mót* 'freundliches Aussehen'; *-maþr*, *-kona* 'Geliebte(r)';

ó-þokke 'was jdm. missfällt; etwas Unangenehmes; Unzufriedenheit, Unfreundlichkeit', *for-þokke*, *mis-þokke* 'Missfallen, Verdruss', *hug-þokke* 'Gemüt, Herz, Sinn', *róktar-þokke* 'Eifer, Sorgfalt' (*óróktar-þokke*), *ástar-þokke* 'Liebe', *iafnaþur-þokke* 'Gegenliebe', *miskunnar-þokke* 'aus Gnaden erwiesenes Wohlgefallen, Gunst', *elle-þokke* 'ältliches Aussehen', *reiþe-þokke* 'zornige Miene', *tígnar-þokke* 'majestätischer Ausdruck', *hráðlo-þokke* 'Anschein von Furcht';

þoknask (*aþ*) 'behagen', *þokka* (*aþ*) 'beurteilen; Gefallen an etwas finden'.

nisl. *þokki* 'liking; mood, disposition; grace; attractiveness'; *óþokki* 'dislike, disfavour; coolness; dirty fellow', *hugþokki* 'mind, disposition; affection' ZOËGA.

nno. *tokke* 'Empfindung, Eindruck' (*god-*, *ill-*, *kald-tokke*); Aussehen, Gestalt; Wesen, das einen Eindruck macht; unangenehmer Eindruck' AASEN, ROSS, *u-tokke* 'unangenehme Empfindung' AASEN;

tokka, f. 'Anmut, ein gefälliges Wesen; Gunst' AASEN, ROSS, *mann-tokka* 'Gunst' (= *mann-tykkje*, n.) AASEN;

aschw. *pokke*, *pukke* 'Meinung, Ansicht; Gefallen, Gutdünken; Wohlgefallen, Behagen; (in den Gesetzen) Schimpf, Übervorteilung; Busse für einen Schimpf'. Siehe SCHLYTER.

pokka-bot 'Busse für einen Schimpf, Busse, wodurch man das Wohlwollen eines Übervorteilten wiedererwirbt', *pokkð-orþ* 'beleidigendes Wort'; *o-pokke* 'Widerwille, Feindschaft, Undankbarkeit', *sam-pokke* (= *sam-pykke*, n.) 'Einwilligung'. agutn. *punki* 'Schimpf; Busse für einen Schimpf' SCHLYTER, PIPPING.

adä. *pokki* dass. LUND.

ä. ndä. *tokke* 'Gutachten, Gutdünken' KALKAR.

: awn. *pykkia* (*pótta*) 'vorkommen, dünken, scheinen; meinen', g. *pugkjan* (*pūhta*) 'dünken, scheinen', ahd. *dunchan* (*dūhta*) u. s. w.

Dazu awn. *pykk*, m. 'Verdruss, was jdm. missfällt'; *pokkr*, m. 'animus' EG. (*i fǫstom þokk* Sonatorrek 19 'animo obfirmato'); nno. *tokk*, m. 'Anmut', *tokk*, n. 'Gutachten, Dafürhalten, Vermutung' (in dem Ausdrucke: *paa eit tokk*; zum Verbum *tokka*, -ar 'dafürhalten, meinen');

awn. *póttr*, *pótte*, m. (<**punhtu-*, g. *pūhtus* 'Gewissen'; vgl. *daupr*, *daupe* ~ g. *daupus*, *loste* ~ g. *lustus*);

awn. *pykkia*, f. 'Meinung; Verdruss, Missvergnügen', aschw. *pykkia*;

awn. *sam-pykke*, n. 'Einigkeit; Zustimmung', *sundr-pykke* 'Uneinigkeit', nno. *tykkje*, aschw. *thykke*, f., n., nschw. *tycke*. Das Wort ist ein in die *ia-*, bzw. *in-*Deklination entgleister *ini*-Stamm.

awn. ***orka***, f. 'Kräfte, Vermögen; Arbeit' FR.², EG.; *erfepes-orka* 'schwere Arbeit', *vár-orka* 'die Pflüge- und Saatarbeit im Frühjahr'.

nisl. *orka* 'strength, power (for work)'; *at-orka* 'energy, activity, industry' ZOËGA, CL.-VIGF.

nno. *orka* 'Arbeit, Anstrengung; Hausfleiss, Handwerk, bes. von Weiberarbeit, wie Spinnen und Weben; Kräfte, zu arbeiten (in dieser Bedeutung wenig gebräuchlich)' AASEN, 'Emsigkeit, Geschäftigkeit, Beschwerde' ROSS.

aschw. *orko-løs* 'unbeschäftigt, untätig' (nschw. *orkeslös*); *orko-løsa*.

nschw. dial. *orka* 'so viel Arbeit man in einer bestimmten Zeit auszuführen vermag; Geschäft, Arbeit' RIETZ: Bohuslän, Gottland, 'Kraft, Vermögen' VENDELL.

: awn. *yrkia* (*orta*) 'arbeiten, bearbeiten, machen; ein Gedicht verfassen', nisl. *yrkja* (*orti*) 'make poetry', *yrkja* (*-ti*) 'cultivate, till (*y. jördina*)', nno. *yrkja* (*-te*) 'wirken, zubereiten' (selten), g. *waurkjan* (*waurhta*), ae. *wyrcean* (*worhte*), ahd. *wurchen* (*worhta*). COLLITZ Das schw. Prät. S. 31. Daneben ein nordisches Verbum der *a*-Klasse, das wohl denominativ gebildet ist (vgl. awn. *þokka* zu *þokke*, m.): awn. *orka* (*aþ*) 'bewältigen, vermögen; arbeiten; erzeugen', nisl. *orka* (*-ar*) 'be able to do a thing', nno. 'arbeiten, ausrichten; vermögen', aschw. *orka* (*-adhe*) 'vermögen, imstande sein', nschw. *orka* dass.

Bisweilen ist an der Seite des Substantivums kein zugehöriges Verbum mehr zu belegen. Ich lasse ein paar Beispiele folgen; noch andere sind bei VON BAHDER (S. 46 f.) verzeichnet.

awn. *sina*, f. 'welkes, dürres Gras, das den Winter über auf der Wurzel stehen geblieben ist'.

nisl. nno. *sina* dass.

nschw. dial. *sena*, *forn-sena* dass. RIETZ: Halland, Bohuslän, *fjor-sena* WIGFORSS: Halland (S. 5).

FALK u. TORP Et. Wb. II, 988 führen dieses Wort auf das idg. *sen 'alt' zurück (aind. *sāna* 'alt', lat. *senex*, *senior*, g. *sineigs* u. s. w.). Diese Auffassung scheint mir wenig glaubhaft; schon die Erklärung des *ī* in der Wurzelsilbe der nordischen Wörter macht Schwierigkeiten. Ich bin also geneigt, mit KARSTEN Beitr. z. germ. Wortkunde S. 17 f. das awn. *sina* mit einer Gruppe von Wörtern mit gemeinsamer Wurzelform *sin zusammenzustellen : nno. *sina*, schw. 'gelt werden, aufhören zu milchen (von Kühen); hinschwinden (von der Milch im Euter der Kühe); verschimmeln, modern (von Fisch); sauer werden und hinschwinden (von Fleisch); (vom Getreide des Ackers:) hinschwinden, durch Brand u. dgl.' AASEN, ROSS, nschw. *sina* 'zu milchen aufhören (von Kühen); austrocknen, trans. (von der Sonne); trocken

werden, versiegen (von einem Brunnen u. a.)' RIETZ; ahd. *sene* 'marceo, langueo' GRAFF 6, 232, mhd. *senen* 'Seelenschmerz leiden, sich grämen, härmen, bes. von Liebespein gebraucht, verlangen nach etw.' MÜLLER-ZARNCKE, nhd. (*sich*) *sehnen* (< *sinēn wie ahd. *lebēn*, *klebēn*, *swebēn* u. a.). Weiterhin awn. *seinn* 'langsam, spät' und aussergermanisch lat. *sino* 'geschehen lassen, gestatten', *desino* 'ablassen, aufhören' u. a. (FALK u. TORP Et. Wb. II, 967 *sen*, PERSSON Beitr. S. 364 f.). Ein starkes hergehöriges Verbum ist zwar nicht unmittelbar zu belegen, kann aber vorausgesetzt werden und ist vermutlich in nno. *sina* (*sein*) 'langsam gleiten oder fließen, weggleiten, verschwinden; herabsinken, schwer werden', AASEN (*sīnen*, *av-sīnen* 'verschwunden') mit einem zur Wurzel *si 'fließen' (PERSSON Beitr. S. 366) gehörigen Verbum zusammengefallen und von diesem semologisch absorbiert worden. Das mhd. *senen* (< ahd. *senēn) verhält sich in formaler Hinsicht zu dem st. Verbum wie ahd. *swebēn* zu awn. *suífa* (*sueif*), ahd. *klebēn* zu ahd. *kliban* (*kleib*), ahd. *ginēn* zu awn. *gīna* (*gein*) u. s. w.

nisl. *grúi*, m. 'a crowd, a swarm, metaph. from ants, insects, maggots and the like' CL.-VIGF., ZOËGA, THORKELSSON 3; *mann-grúi* 'a crowd of men' CL.-VIGF., ZOËGA.

Grúi ist, wenn meine Vermutung richtig ist, eigentlich von einer Menge von Kleinpartikeln (Sand, Korn, Ameisen u. s. w.) gebraucht worden; die ursprüngliche Bedeutung dürfte 'etwas Zerteiltes, Zermalmtes' sein. Wir haben nämlich in *grúi* eine Bildung zur Wurzel *gru 'zermalmten, quetschen' zu sehen, in mit Dentalformans ausgebildeter Form *grut in den germanischen Mundarten reich entwickelt (z. B. mhd. *durch-griezen* 'in ganz kleine Teile zerreiben', awn. *griót*, n. 'Stein, Gries', *grautr*, m. 'Brei', nno. *grūt*, n. 'Bodensatz', nschw. dial. *grut* 'Gries', ae. *grot*, n. 'grobes Mehl' u. s. w.). Aber auch die einfache Wurzel *gru ist nicht ganz unbekannt. Hieher gehört u. a. awn. *gríon*, n. 'Grütze', mhd. *grien* 'grober Sand, Kies; sandiges Ufer', mnd. *grēn* 'Meeressand'. Die schwache Ablautsstufe ist

in nisl. *grugg*, n. 'grounds, sediments' HALDORSEN, ZOËGA, CL.-VIGF., THORKEILSSON 3, nno. *grugg* dass. AASEN, ROSS, awn. *gruggóttir* 'trübe, unrein' HÆGSTAD (< **gruȳuo-*) aufbewahrt.

nisl. *korpa*, f. 'ruga, Runzel, Falte' HALDORSEN.¹

nno. *korpa* 'dicke und knorrige Borke' AASEN: Bergens Stift.

Vgl. nno. *korpsle* = *korpa* AASEN: Telemarken, *corp*, n. 'knorrige Rinde an alten Laubbäumen, bes. an Espen' ROSS: Voss, Hardang, *korpa* (-ar) 'Bäume abrinden' ROSS: Søndfjord, *kurpl* n. 'kleine Knoten oder Knorren' ROSS: Raabygdalag, *korputt* 'knorrig, rau, hart' AASEN: Søndhordland, *kurplutt* dass. ROSS: Raabygdalag;

nisl. *korpu-legr* 'tabidus, hinschwindend', *korpa* (-ir) 'rugas facere';

nisl. *corpna* 'adstringi, constringi, einschrumpfen' HALDORSEN, 'to fall off' CL.-VIGF., nno. *corpna* 'sich zu Runzeln und Knorren zusammenziehen' ROSS: Bergens Stift.

Die Bedeutung der Wurzel ist als 'sich zusammenziehen' anzusetzen; vgl. einerseits awn. *kriúpa* (*kraup*) 'kriechen', eigentlich 'sich durch Krümmungen, Zusammenziehungen vorwärts bewegen' (ae. *cryppan* 'beugen, biegen', *crýpel*, m. 'Krüppel'), andererseits mit Nasalinfigierung und anderem Vokalwechsel awn. *kreppa* (*krapp*) 'sich zusammenziehen', nschw. *krumpen* 'zusammengeschrumpft', mhd. *krimpfen* (*krampf*) 'einschrumpfen' u. s. w. PERSSON Beitr. S. 446, ZUPITZA KZ. 36, 66, Die germ. Gutturale S. 150.

awn. *ekke*, m. 'Kummer, Betrübniß'; *hugar-*, *þunganar-ekke*.

nisl. *ekki* 'mœror, angor pectoris, Betrübniß, Trauer, Schluchzen' HALDORSEN, 'as a medical term: a convulsive sobbing, caused by the repression of tears' CL.-VIGF., 'sobbing, sob' ZOËGA, THORKEILSSON 3, 'heutzutage auf Island immer von dem Übergang von einem heftigen Weinen zum gewöhnlichen Zustand' FINNUR JÓNSSON in EG².

nno. *ekkje*, n. 'Gebrechen, Mangel, Schaden' AASEN: Hallingdal (selten); *ekkjes-lauss*, *ekke-lauss* 'unbeschädigt, fehlerfrei'.

¹ CL.-VIGF.: 'pining away' fehlerhaft? Nur HALDORSEN wird als Quelle angeführt.

ae. *inca*, m. 'doubt, question, cause of complaint, offence, ill-will or fear' BOSW., 'scrupulus, suspicio, querela, causa' GREIN².

Über die Etymologie des Wortes s. FICK Wb⁴, FALK u. TORP Et. Wb. (*ank*); anders ZUPITZA Die germ. Gutturale S. 161, HOLTHAUSEN IF. 17, 295.

awn. *mole*, m. 'kleines Stück, ein Bisschen';

brauþ-mole 'Brotkümchen, Brosam, Brocken', *skelia-mole* 'Schalen, die in kleine Stücken zermalmt sind', *olmuso-mole* 'geringe Gabe'.

nisl. *moli* 'crumb, fragment, lump, small piece' ZOËGA.

nno. *möle*, m. AASEN ~ *möla* (*müla*) ROSS 'kleines Stück' (*braud-*, *glas-*, *kjöt-*, *marke-*, *tog-mole*). »Ziemlich allgemein, den östlichen Teil des Landes ausgenommen«.

nschw. dial. *mölu*, f. dass. VENDELI.

Lapp. *moallo* 'Brocken', nordisch-germanisches Lehnwort (THOMSEN).

Zum Verbun 'mahlen', das zwar nur mit der Flexion der *a*-Wurzelerba (g. *malan*, *möl* u. s. w.) belegt ist, dessen verwandte nominale Wortbildungen und aussergermanische Entsprechungen aber deutlich erweisen, dass wir es mit einer ursprünglichen *e*-Wurzel zu tun haben.

Vgl. BRUGMANN IF. 32, 180.

Awn. *mola* (*aþ*) und *mylia* (*mulda*) 'zermalmen'.

nno. *smöla*, f. ~ *smöle*, m. ROSS, *smüla* ~ *smule* AASEN 'kleines Stück, Brocken'; *braud-smola* 'Brotkrümchen' ROSS.

aschw. *smula* 'Brosam, Brotkrümchen; kleines Stück'.

ä. nschw. *smola* 'mica' Var. rer., Syn. Lib., *smola* und *smula* SPIEGEL, SERENIUS, LIND, SAHLSTEDT, WESTE.

nschw. *smula* dass.; dial. *smölu*, f. VENDELL, *småla* RIETZ: Smål., *smula* NILÉN: Sörbygden, u. s. w.

ä. ndä. *smule*, *smolle* KALKAR.

ndä. *Smule*.

nhd. dial. *schmollen*, pl. 'die Krume, das Weiche vom Brot' GRIMM Wb., SCHMELLER Bayr. Wb.³ 2,549.

Mit ursprünglicher Bedeutung 'etwas Zermalmtes, Gequetschtes, das Produkt einer Zerteilung' zur Wurzel *smel 'zerreiben, mahlen', eine Nebenform von *mel, vgl. oben.

awn. **flaga**, f. 'plötzlicher Überfall'.

nno. *flōga*, *flaga* 'Stoss, Angriff, bes.: Windstoss, Böe (*vind-*, *kaste-*, *fok-*, *rok-flaga*); Schüttelanfall des Körpers, Husten, Niesen, Zittern (*hoste-*, *njos-*, *skjelte-flaga*); Schmerzen- oder Krankheitsanfall (*verk-*, *hite-flaga*), Paroxysmus, bes. die Wehen; auch Aufregung, Heftigkeit' AASEN, ROSS.

aschw. *vædher-flagha* 'Windstoss'.

ä. nschw. *wädher-flagha* 'turbo' GVB, *flage* 'flatus', *wäder-flage* 'impetus venti', *sniö-flage* 'nix copiose et cum impetu descendens' SPEGEL, *flaga*, *wäder-flaga* 'ein schneller Wind' LIND.

nschw. dial. *flagu* 'Windstoss' VENDELL, *flagä*, *vind-flagä* dass. RIETZ: Gottl., *väderflaga* dass. RIETZ: Gästrikl.

ä. ndä. *flage* 'Böe' KALKAR.

ndä. dial. *flåg* dass. FEILBERG: Jylland.

mhd. *vlāge* 'Stoss, Sturm; zunächst von den tobenden Elementen, namentlich von Wind und Wasser gebraucht; dann figürl. von Seuchen, von feindlichen Angriffen' MÜLLER-ZARNCKE, LEXER (vgl. PAUL Mhd. Gr. § 96).

nnd. *flage* 'ein verfliegendes Wetter, eine dicke Regen-, Hagel- oder Donnerwolke, welche vom Winde geschwind fortgetrieben wird, und gleichsam über uns hin flieget' Brem. Wb.; *vlāge* 'Schicht, Luftschicht (*ne warme vlāge*); Krankheitsanfall, vorübergehender Fieberanfall; Gemütsstimmung, Laune' WOESTE: Westfalen, *flage* 'Windstoss' KLUGE Seemannssprache.

holl. *vlaag* 'jähler Windstoss, Anwandlung, Anfall (von Raselei, Wut, Paroxysmus)'.

ostfries. *flage*, *flāg* 'Laune, Wetterphase, Bö; Geburtswehen etc.' TEN DOORNKAAT KOOLMAN.

ne. *flaw* 'a sudden burst or squall of wind' etc. NED.

Von der idg. Wurzel *plāk 'schlagen' in lit. *plakù plàkti*, gr. *πλήσσω* (< *plākijō), vgl. FICK Wb⁴, PERSSON Beiträge S. 230.

awn. **kafe**, m. in *kafa-fiúk*, n. 'dichtes und starkes Schneegestöber', *kafa-hríþ*, f. 'Ungewitter mit starkem Winde und dichtem Schneefall.'

nisl. *kafi* 'fumus densus, it. pluvia densa' HALDORSEN.

shetl. *kave* 'dichter Schneefall, Schneegestöber, starker Regen, der vom Winde getrieben wird' JAKOBSEN.

fær. *kave* 'Schnee' JAKOBSEN.

nno. *kave* 'Schneesturm, dichter Schneefall, durch den die Luft verdunkelt wird (*snjo-*, *still-*, *daud-*, *vind-kave*), allgemein in den westl. und nördl. Mundarten; Regenschauer (*regn-kave* Hallingdal); Masse von gefallenem Schnee, tiefe Schneeschicht (Telemarken); *mold-kave* 'Masse von lockerer Erde (Hallingdal)' AASEN.

Von dem zu Grunde liegenden starken Verbum sind keine finiten Formen belegt. Es darf aber mit Sicherheit als späturn. **kuaða* **kōf* **kōbum* **kuaðenR* angesetzt werden. Durch analogische Ausgleichung ist das *u* aus dem ganzen Paradigma entfernt worden. Es fehlt zum Teil auch in den zugehörigen nominalen und verbalen Wortbildungen mit *a* in der Wurzelsilbe. Die Tendenz ist am stärksten in den westlichsten Dialekten, und nimmt gegen Osten nachweisbar ab:

awn. *kaf*, n. 'Tiefe' im Wasser; Untertauchen, Schwimmen unterm Wasser' (nisl. *kaf*; nno. *kav* auch 'Überhäuftsein mit Arbeit, Mühe, Beschwerde; Getümmel'), aschw. *kaf* 'Meerestiefe' (nur ein Beleg: *springa a kaf*) ~ *quaf* dass., nschw. *gå i kvav* 'untergehen (eigentlich nur von einem Schiffe)', dial. *kvav* 'Untertauchen' VENDELL ~ *kav* 'Meerestiefe' RIETZ: Hälsingl., Kalmar, *kava* 'die Hände eifrig und schwerfällig schwingen, um sich über Wasser zu halten; die Arme unbeholfen bewegen' RIETZ: allgem., auch in der Schriftsprache (awn. *kafa* 'ins Wasser untertauchen'); awn. *kaf-* verstärkende Partikel (*kaf-hlaðenn*, *-þykkir*), nno. *kav-* ~ *kvav-* (AASEN: Numedal, Ross: Vestfold, Ringerike), nschw. dial. *kav-* RIETZ: Västerbotten—Småland ~ *kvav-lastad* VENDELL; nno. *kvav* 'dumpf, schwül' AASEN: Smaalenene, Østerdalen, aschw. nschw. *kvav*; nno. *kvav* 'Atembeklemmung' Ross: S. Gudbrandsdal, nschw. *kvav* 'Erstickungsgefühl', dial. LINDER: S. Möre, GADD: Småland u. a.; awn. *kefia* (*kafþa*) 'niederdrücken, untertauchen (trans.)' ~ *kuefia* (einmal, in einer anorw. Hdschr.), *kafna* (*af*) 'ersticken' ~ *kuafna* (einmal, anorw.), nisl. *kefja*, *kafna* ~ *kvef*, n. 'cold, catarrh, influenza', nno. *kveva*, *kvavna*, aschw. *quæfia* u. s. w.

Zur Entstehung der Abstrakta und Resultativa in der n-Deklination.

Es ergibt sich sogleich beim Überblicken unseres Materiales, dass die Gruppe der »reinen« *n*-Stämme, für welche eine abstrakte oder resultative Grundbedeutung offenbar oder wenigstens wahrscheinlich ist, besonders in den nordischen Dialekten reichlich vertreten ist. Die grosse Zahl von einschlägigen Wörtern, die hier vorhanden sind, ist aber kaum in jedem einzelnen Falle auf alte Stammformen zurückzuführen; sie ist von Zeit zu Zeit durch spätere Neubildungen nach dem Muster der alten und ursprünglichen in beträchtlichem Grade verstärkt worden. Der Typus ist produktiv geworden. Es ist eine allgemeine und lebenskräftige Tendenz entstanden, Verbalabstrakta auf *-a* mit weiblichem Geschlecht zu schaffen, und dies Prinzip wurde, wie ich in einer Fortsetzung dieser Abhandlung zu untersuchen beabsichtige, auch auf die schwachen Verben übertragen.

Diese Erscheinung hängt mit einer allgemeineren Wortbildungstendenz in den nordischen Sprachen zusammen, nach welcher Nomina, besonders solche mit aktioneller Bedeutung, ohne irgend welche Ableitungssuffixe postverbal gebildet werden, verschiedenen Geschlechts- und Deklinationstypen sich anschliessend. Nach dem Muster von schon vorhandenen paradigmatischen Systemen werden neue Bildungen geschaffen. So ist z. B. die altüberlieferte Gruppe der abstrakten neutralen *o*-Stämme schon im Awn. durch Neuschöpfungen ganz erheblich vergrössert worden; auch bei schwachen Verben kommen derartige Gebilde vor: *kall* 'Rufen, Ruf; Name': *kalla* (*aþ*), *skrap* 'Rasseln, Lärm': *skrapa* (*aþ*), *þol* 'Ausdauer': *þola* (*ld*) u. a.¹ Desgleichen die weiblichen *a*-Stämme:

¹ Siehe ZIMMER Nominalsuffixe S. 135 f., KLUGE Stammb. § 104, von FRIESEN Xen. Lid. S. 243.

- awn. *huot* 'Antreiben, Anspornen': *huetia* (*huatta*), Faktitivum zu dem Adjektivum *huatr* 'schnell; mutig';
- awn. *lot* 'Abmahnung, Abraten': *letia* (*latta*) 'abraten, zurückhalten, hemmen', Faktitivum zu dem Adjektivum *latr* 'träge';
- awn. *duol* 'Verzögerung, Aufschub; Aufenthaltsort': *duelia* (*dualda*) 'aufhalten, aufschieben', *dueliask* 'sich aufhalten', Kausativum zu ahd. *twelan* 'betäubt sein, trödeln', as. *fordwelan* 'versäumen' (s. oben S. 82);
- awn. *kuoþ* 'Forderung; Vorladung von *búar* oder *kuiþmenn*': *kueþia* (*kuadda*) 'anreden, grüssen; fordern; (*kueþia búa um sōk, um mál*) herbeirufen, um ein Urteil zu sprechen', Kausativum zu *kueþa* (*kuaþ*) 'sagen, aussagen, hersagen'; u. a.

Gleichartig ist auch die Entwicklung auf dem ostnordischen Sprachgebiete gewesen. Im Nschw. gibt es zahlreiche aktionelle Abstrakta, welche entweder mit dem Infinitiv oder mit dem Verbalstamme oder mit dem letzteren nach Abzug des *-a* übereinstimmen. Das Nähere bei NOREEN *Vårt språk* 5, 461 f., TAMM *Avledningsändelser* S. 25, CEDERSCHIÖLD *Verbalabstrakterna* S. 83, 92 f.

Das Prinzip, das bei dieser Neubildung von *n*-Stämmen hervortritt, ist, dass das Abstraktum im Vokalismus der Wurzelsilbe mit dem Präsensstamme des nebenhergehenden Verbums übereinstimmt, m. a. W. mit dem Infinitiv formell zusammenfällt. Zu den Verben der ersten und zweiten Ablautsklasse kann aber auch, besonders im Nno., die Abstraktbildung mit schwächster Wurzelform (wie im Prät. Pl. und Part. Prät.) erfolgen.

Bisweilen lässt sich ein Wort schon durch seine lautliche Gestalt als eine Neubildung nachweisen:

- awn. *spýia*, f. 'Erbrechen; was ausgespien wird, das Ausgebrochene', *blóþ-spýia* 'Blutspeien', nisl. *spýja*, nno. *spya*, aschw. *spýia*, nschw. *spya* zu dem Verbum awn. *spýia* (*spió*) 'speien', dessen Infinitiv (statt lautgesetzlichem **spífa*) nach dem Präsens Sg. *spý*, *spýr* gebildet ist. NOREEN *Aisl. Gr.*³ § 478 A. 3, § 74,3; vgl. g. *speiwan* (*spaiw*), ae. *spiwan* (*spāw*) u. s. w.
- nno. *sprekka*, nschw. *spricka*, f. 'Riss, Spalte' — nno. *sprokka*, nschw. dial. *sprucka*, f. dass., zu dem im Norw. und Schwed. herausgebildeten neuen Paradigma *spricka* (*sprack*), und zwar nach dem Muster von aschw. *springa*, f. 'Riss' — awn. nisl. nno. *sprunga*, nschw. dial. *spronga* : awn. *springa* (*sprakk*, *sprungen*) 'bersten, spalten'. Siehe oben S. 77.

Vgl. auch was oben bemerkt wurde über awn. nisl. *kafi*, nisl. nno. *koma* (statt awn. *kuáma*, *kóma*, nschw. *kōma*) und awn. *vera*, welches Wort das ältere Abstraktum *vist* zu ersetzen scheint.

Westgermanisch hat die Wortgruppe niemals dieselbe Entfaltung erreicht. Im Ahd. steht sie zwar in voller Blüte und auch später treten noch manche neue, in der früheren Sprache wenigstens nicht belegte Wörter auf. Aber als produktive Wortbildung ist sie verschwunden, und die vielfachen, schon früh wahrnehmbaren Berührungen der *a*- und der *ōn*-Deklinationen (BRAUNE Ahd. Gr.³ § 208 A. 2) lassen sie als deutlich geschiedene Kategorie nicht mehr hervortreten.

Es wird also unsere Aufgabe sein, die Prototypen aufzusuchen und hinsichtlich ihrer Bildung und ihres Ursprungs zu untersuchen. Sie sind in allen alten germanischen Sprachen vorhanden und gehören also dem gemein-(ur-)germanischen Wortschatze an. Andere Zeichen eines hohen Alters des Bildungstypus sind:

1. Grammatischer Wechsel:

ae. *fnora*, m. 'a sneezing',
 awn. *hnøre*, m. 'Niesen, Rotz; Husten',
 awn. *fulga*, f. 'Verpflegung, Unterhalt',
 ahd. *gi-wago*, m. 'Erinnerung, Erwähnung',
 ahd. *snita*, f. 'Schnitte, Bisschen'.

2. Bildungen, welche aus Kasusformen mit schwächster Ablautsstufe des Stammsuffixes hervorgegangen sind:

g. *brunna*, awn. *brunnr* 'Brunnen': awn. *brune* 'Brennen'.
 awn. *runnr* 'Strauch': awn. *upp-rune* 'Wachstum', nno. *rune* 'Schössling',
 ahd. *uspunna* 'stuppa': awn. *-spune* 'Gespinst',
 ahd. *tropho*: *troffo*, awn. *drope* 'Tropfen',
 nisl. nno. *gloppa*: *glopa* 'Höhle, Kluft',
 ahd. *gasopho*: *gasofa* 'Spreu, Kleie', awn. *sope* 'Trunk',
 ahd. *brocco* 'Brocken',
 ahd. *chluppa* 'forcipula, forcipes': *clobo* 'aucipula, muscipula, decipula';
 nno. *krodde* 'Käse, die lange Zeit gekocht hat', *krodde* 'Rückstand':
kroda 'zusammengedrängter Haufe, Gedränge'.

Über den urgermanischen Flexionstypus der *n*-Stämme mit Erhaltung der Schwundstufe des Suffixes in einigen Kasus, siehe VON FRIESEN Mediagem. S. 112 f., WILMANNS Gram. 3,349.

3. Wechsel von maskulinem und femininem Paradigma bei derselben Bildung, was auf eine Zeit hindeutet, wo die endgültige

Verteilung auf zwei verschieden geschlechtbestimmte Paradigmen noch nicht durchgeführt war.

ahd. *bizzo*, m. ~ *bizga*, f., ae. *bita* ~ *bite* 'Bissen',

awn. *suiþe*, m. ~ *suiþa*, f.,

awn. *eiga*, f. ~ *eige*, m.,

ahd. *tropfo*, m. ~ *trupfa*, f.,

awn. *klofe*, m. ~ *klofa*, f.,

awn. *trege*, ae. *trega*, m. ~ g. *trigo*, f.,

ahd. *smerzo*, m. ~ *smerza*, f.

Vgl. z. B. awn. *loka*, f. 'Verschluss, Riegel' ~ ae. *loca*, m. 'that which closes or shuts, a bar, bolt, lock', awn. *reka*, f. 'Schaufel, Spaten' ~ ahd. *recho*, m. 'Rechen', awn. *stika*, *stikka*, f. 'Stecken, Stange' ~ ahd. *stehho*, *stecko*, m., ae. *sticca*, m., awn. *mōskue*, m. 'Masche' ~ ahd. *masca*, schw. f.

Wie wir schon bemerkt haben, bildet aber unsere Formation nicht eine Erbschaft von der indogermanischen Ursprache. Wir können in dieser keine Spuren einer produktiven Abstraktbildung auf dem Gebiete des *en/on*-Suffixes ausfindig machen. Wir haben es also mit einer Neuerung, einer Errungenschaft der urgermanischen Zeit zu tun. Wie ist sie aber entstanden? Aus welchen Quellen sind die germanischen *n*-Stämme mit aktioneller und resultativer Bedeutung herzuleiten?

VON BAHDER hat in seiner Untersuchung über »Die Verbalabstracta in den germanischen Sprachen« diese Frage zu beantworten gesucht. Er vermutet, dass die Gruppe der Verbalabstracta auf die Nomina mit persönlicher Bedeutung zurückzuführen sei. Der Übergang solle zunächst in einer Art von poetischer Personifikation bestehen; »man sieht das Verderben als 'das Mordende', den Verlust als 'den Schädigenden', den Schmerz als 'den Nagenden' an.« Eine Anzahl von solchen ursprünglich persönlich aufgefassten Vorgangsbezeichnungen bildeten den ältesten Bestand der abstrakten *n*-Stämme. Nach dem Muster der alten entstehen aber neue Bildungen, teils direkt zum Verbum, teils durch den Übertritt von vokalischen Stämmen zur *n*-Deklination. Der begriffliche Zusammenhang mit den Nomina agentis wurde aufgelöst und die schwache Deklination hat sich somit als Mittel zur Bezeichnung abstrakter Begriffe herangebildet.¹

¹ VON BAHDER hat Beistimmung gefunden von BRUGMANN Grundr.³ 2,1 S. 613. TAMM Avledningsändelser S. 22, im wesentlichen auch von WILMANNS Gram.² 2, 300.

Die Theorie von BAHNERS befriedigt nicht. Eine persönliche Auffassung abstrakter Begriffe ist zwar für einzelne Fälle möglich und annehmbar: der Tod, der Schmerz, der Kummer u. s. w. werden vergegenständlicht und als persönlich wirksam betrachtet. Aber Wörter, die in dieser Weise entspringen, mit formantischen Ausdrucksmitteln ausgerüstet, welche mit einer bestimmten, klar ausgeprägten Bedeutungsgruppe fest verbunden sind, werden, so lange noch das Wortbildungsprinzip lebendig und produktiv besteht — in unserem Falle wenigstens bis zum Ende der gemeingermanischen Periode —, vom Sprachgefühl dieser ursprünglichen Kategorie angereicht. Die poetische Fiktion dauert also gewissermassen fort. Es handelt sich in diesem Falle nur um individuelle Neubildungen; wie aber aus diesen Keimen die neue und bedeutsame Fähigkeit des *n*-Suffixes, reine Vorgangsbezeichnungen zu bilden, hervorge wachsen sei, bleibt unaufgeklärt. Die wirkliche oder notwendig vorauszusetzende Bedeutung einer Mehrzahl von unseren Bildungen, wie sie besonders in der altnordischen Litteratur gebraucht werden, ist eine so scharf ausgeprägt verbalabstrakte, dass ihre Herleitung aus einer Gruppe von Konkreten kaum wahrscheinlich ist. Es besteht immer noch zwischen den beiden Wortgruppen eine breite Kluft, die durch die Ausführungen von BAHNERS nicht überbrückt worden ist und auch, so viel ich sehe, auf diesem Wege nicht überbrückt werden kann.

Durch die Herleitung von BAHNERS bleibt auch die Gruppe der *n*-Stämme mit resultativer Bedeutung ganz unbeachtet und unerklärt.

VON BAHNER hat aber richtig erkannt, dass die Wortgruppe nicht schlechthin als durch *en/on*-Ableitungen von anderen Abstraktbildungen entstanden erklärt werden kann, m. a. W., durch den Übertritt anderer Stämme in das *n*-System. Es muss erstens bemerkt werden, dass das Aufkommen des Typus einer Zeit angehört, wo ein solcher Vorgang wirkliche Ableitung bedeuten musste, nicht nur, wie später z. B. im Ahd., einen blossen Wechsel in der Deklinationsweise. Zweitens hat die Ableitung zur notwendigen Voraussetzung, dass das Formans schon die Kraft besitzt, Vorgangsbezeichnungen zu bilden, für diese Funktion als charakteristisch empfunden wird und dass also nach dem Muster von schon vorhandenen Bildungen neue analoge geschaffen werden. Das war indessen hier nicht der Fall. Eine Ableitung von einem abstrakten Vokalstamme erhält z. B. die Bedeutung eines (denominativen) Nomen agentis; vgl.

g. *waurstwa* 'Arbeiter': *waurstw*, n. 'Arbeit', *spilla* 'Verkündiger': *spill*, n. 'Sage, Fabel', awn. *hraume* 'Schreier, Lärmacher' SnE. 1, 532: ae. *hrēam*, m. 'a cry, outcry, tumult, uproar', awn. *skualdre*, Beiname Fornm. s. 7, 80: *skualdr*, n. 'laute Rede', ahd. *uobo* 'colonus': mhd. *uop* (*uobes*) 'Landbau', u. s. w. Siehe oben S. 3, SÜTTERLIN Nom. ag. S. 61 f. Nach HIRT ist die ganze, besonders in den germanischen Sprachen so reich vertretene Gruppe der verbalen Nomina agentis (S. 7) in derselben Weise durch Ableitung von Wurzelnomina entstanden; erst sekundär hat sich eine assoziative Beziehung zu dem nebenhergehenden Verbum entwickelt, wonach analogische Neubildungen massenweise hinzugekommen sind.

Ein Übertritt anderer Abstraktbildungen in die schwache Flexion hat zwar stattgefunden, aber erst in späterer Zeit, als schon eine Menge abstrakter *n*-Stämme vorhanden waren und die *n*-Deklination folglich als Hilfsmittel zum Ausdruck abstrakter Begriffe dienen konnte. Ich erinnere an Fälle wie

ahd. *agiso*, *egiso* 'horror, terror', as. *egiso*, ae. *egesa*, *egsa*: g. *agis*, n. 'Furcht, Schrecken' (ahd. *egisōn* 'horrere'),

awn. *slátta* 'Heuernte, Wiese die gemäht wird; Hämmern, Schmieden, Münzen (*silfr-slátta*), geprägte Münze' (*á-*, *orþa-*, *upp-*, *út-slátta*), nisl. *slátta* 'mowing; coining, coin': awn. *slótttr*, m. 'Heuernte; Münzen', aschw. *a-slata* (VgL), *a-slæta* (HL) 'Überschreiten der Grenze bei der Heuernte, so dass man auf dem Grunde des Nachbars mäht': Sg. A. *a-slat*, f. (ÖgL) dass., *slæto-dagher* (MEL), *slatto-dagher* (KrL), 'Heuerntetag': Sg. A. *ramatæ-slæt* 'Mähen von grobem Gras, Riedgras', agutn. Sg. A. *hoy-slet* 'Heuernte',

awn. *hugþa* 'Interesse für etw.': *hugþar-maþr* 'Freund', *hugþar-mál*, -erende 'eine angelegene Sache', *var-hygþ*, *varúþ* 'Vorsicht', *ástúþ* 'Liebe' u. a. (BUGGE PBB. 13, 508; NOREEN Aisl. Gr.³ § 283,1),

awn. *ná-vista* 'Anwesenheit in der Nähe', *samvista*, *forvista*, *atvistomaþr*: *ná-vist*, *samvist*, *forvist*, *atvist* (*atvistarmaþr*) f.,

awn. *skulda* HÆGSTAD, *skylda* 'Schuldigkeit, Pflicht', *sam-skulda*, -*skylda*, u. a.: *skuld*, *skyld* f. 'Schuld',

awn. *sam-kunda* 'Zusammenkunft (Atlam. 1); Gastmahl, Schmaus': *samkund*, f. dass.,

awn. *striþa* 'Kampf, Streit': *striþ*, n. dass.,

awn. *starfe* 'Arbeit': *starf*, n. dass.; oder eine ursprüngliche *āni*-Bildung zu dem Verbum *starfa* (*aþ*)? Vgl. unten.

- awn. *verke* 'Dichten; Gedicht': *verk*, n. 'Arbeit',
 awn. *mis-fange* 'dass man aus Versehen eine Sache nimmt': *fang*,
 n. 'Nehmen',
 awn. *ør-gáte* 'gute Verpflegung': *gát*, n. 'cibus, alimentum',
 awn. *á-síona* 'Aussehen, Gestalt': *á-síon*, *á-sýn*, f. dass.,
 awn. *sýsla* 'Beschäftigung': *sýsl*, f. dass.,
 awn. *skirsla* 'Reinigung, Beweis von jemandes Unschuld': *skírs*,
 f. dass.,
 agutn. *byrslu-fulc* 'Erntearbeiter': aschw. *byrgsl*, f. 'Erntearbeit',
 awn. *meizla* 'Beschädigung, Verstümmelung': *meizl*, n. dass.,
 awn. *mis-þyrmsla*, *van-þyrmsla* 'Kränkung': *þyrmsl*, n. pl., *þyrmsler*,
 f. pl. 'Schonung, Rücksicht',

und überhaupt die zahlreiche Gruppe der Abstrakta auf *-sla* zu schwachen Verben der dritten Klasse (VON BAHDER S. 153). Weiter eine kleine Zahl von Wörtern mit Dentalsuffix, welche auf ältere, im Gotischen bisweilen noch aufbewahrte *tu*-Stämme zurückgehen:

- awn. *loste* 'voluptas; libido', aschw. *luste* 'cupido, libido; delectatio, voluptas': g. *lustus*, m. 'Lust, Begierde', ahd. *lust*, f., ae. *lust*, m.,
 awn. *þótte* 'Meinung; Unwillen, Missvergnügen' (auch *þóttr*, m.): g. *þuhtus*, m. 'Gewissen',
 awn. *daupe* 'Tod' (und *daupr*, m.): g. *daupus*, m.,
 awn. *ótte* 'Furcht': ae. *ōht* dass.,
 awn. *flótte* 'Flucht, fliehende Schaar': ahd. *fluht*, f. 'fuga',
 awn. *grópe* 'Wachsen, Wachstum', nisl. *gróði*, unno. *grode* (awn. *groþr*, -ar, m. nur einmal belegt),
 awn. *þorste* 'Durst': aschw. *thyrster*, m., ahd. *durst*, m., ae. *þyrst*, *þurst*, m.,
 awn. *krapte* 'Kraft' (neben *kraptr*, m., Gen. *krapts* und *kraptar* NOREEN Aisl. Gr.³ § 348, 1): ahd. *kraft*, f.

Über die besonders westgermanisch zahlreich vertretene Gruppe von Krankheitsbenennungen und Namen physischer, bzw. seelischer Zustände (ahd. *swerado* 'dolor', *swebido* 'sopor', *iucchido*, ae. *giecða* 'Jucken, Krätze', ahd. *clouuido*, ae. *clæweda* 'scabies' u. a.), siehe PSILANDER KZ. 45, 277.

In derselben Weise scheinen die ausschliesslich in den nordischen Sprachen auftretenden Bildungen mit *ā* in der Wurzelsilbe neben Verben der vierten und fünften Ablautsreihe auf einfachere Stammwörter zurückzugehen. Awn. *áta*, f. 'das Essen; die Speise':

awn. *át*, n. dass., ahd. *āz*, and. *ovar-āt*, afries. *ēt*, ae. *æt*; desgleichen awn. *kuáma* und *gáta* (vgl. *gát*, n. mit der Bedeutung 'cibus, alimentum'). Nisl. *þága* dürfte eine spätere Nachbildung sein. Bei awn. *drápa* (vgl. *dráp*, n. 'Totschlag'), *sáta* (vgl. awn. *sát*, f., n. 'Sitzen; Platz, wo man sitzt, Hinterhalt', mhd. *sāze*, ae. *sæt*) und nisl. *námi*, *náma* (: awn. *nám*, n. 'das Nehmen', g. -*nēm*, ahd. *nāma*, f., ae. *nām*, f.) war wohl die Ableitung mit einem wirklichen Wandel in der Bedeutung verbunden. Awn. *gáfa* und *máte* 'Art; passendes Verhältnis' sind Lehnwörter (mnd. *gāvc*, *māte*). Die ursprünglichen *ā*- und *o*-Stämme mit dem Vokal des Prät. Pl. bilden eine ziemlich zahlreiche Gruppe; vgl. ausser den schon erwähnten ahd. *lāga*, st. f. 'Liegen; Lage' (awn. *lág*, f. 'liegender, vom Sturme gefälltter Baum': *lág heiter tré þat, er liggr í skóge*); ahd. *māza*, st. f. 'Mass', mhd. *māze*, f., *māz*, n., awn. *mát*, n. 'das Abschätzen', g. *us-met* 'Lebenswandel'; ahd. *brāhha*, st. f. 'aratio prima', ae. *bræc*, f. 'breach, breaking, destruction'; ahd. *sprāhha*, st. f., as. *sprāka*, ae. *spræc* 'Sprechen, Sprache, Rede, Gespräch'; ahd. *rāhha*, st. f., as. *wrāka*, afries. *wrēke* 'Verfolgung, Rache, Strafe'; ahd. *frāha*, *frāga*, st. und (selten) schw. f. 'Frage'; mhd. *bār*, st. f. 'Art und Weise, wie sich etwas zeigt', *gebār*, m. 'Gebärde, Benehmen'; ahd. *twāla*, mhd. *twāle*, *twāl*, st. f. 'Säumnis, Zögerung'; ahd. *quāla*, mhd. *quāle*, st. f. 'Qual, Marter'. as. *quāla*; u. a. Siehe ZIMMER Nominalsuffixe S. 144, 254 f., WILMANN'S Gram.² 2, 212.

Ein neue semologische Funktion kann einer Formgruppe nicht nur auf den bis jetzt erörterten Wegen zugeführt werden — durch eine semologische Prozedur innerhalb des Wortmaterials selbst und daraus entspringende neue Wortbildungstendenzen —, sondern auch in einer anderen, mehr mechanischen Weise, durch lautliche und morphologische Vorgänge. Ein lautlich einheitliches Formans mit divergierenden Funktionen kann aus etymologisch verschiedenen Bildungselementen zusammengefloßen sein; die Funktionsverschiedenheit ist dann schon von Anfang an dagewesen. Nur durch lautliche Veränderungen und zufällige Formengleichheit ist die neue Gruppierung begründet. Solches begegnet uns auf verschiedenen Stufen der Sprachentwicklung, und hat gewiss auch in vorlitterarischer Zeit stattgefunden. So ist z. B. durch A. ERDMANN (Ark. 7, 75 f.) und O. VON FRIESEN (Xen. Lid. S. 243) nachgewiesen worden, dass sich unter den nordischen neutralen *ia*-Stämmen, die ja von Alters her hauptsächlich denominative Gegenstandsbezeich-

nungen und Kollektiva waren, auch eine Anzahl Tätigkeitsbezeichnungen finden, welche ursprünglich deverbativ mit dem Suffixe *ini* gebildet sind. — In der Endung *-enn* sind im Awn. die alten Verbaladjektiva (Partizipien) auf *eno/ono* mit den Bildungen des Suffixes *ino* zusammengetroffen. Dieses leitete ursprünglich von Nomina Adjektiva der Zugehörigkeit und des Stoffes ab. Im Awn. wurde es aber auch in deverbativer Verwendung verwertet; durch Anknüpfung an abgeleitete Verba ist eine neue Beziehung geschaffen und eine Verschiebung des Bildungsprinzips herbeigeführt worden. In dieser Weise ist eine kleine Gruppe von Verbaladjektiven mit dem Begriffe des Hanges, der Neigung oder der Möglichkeit, der Notwendigkeit entstanden (KLUGE Stammb.² § 198 f., TORP Gno. ordavl. S. 36).

Ein Nomen kann an diesem und jenem Punkte seines Formensystemes durch lautliche Veränderungen mit einer ursprünglich fremden Wörterklasse zusammenfallen, und dieses kann zu weiteren Angleichungen Veranlassung geben. Die Übereinstimmung wird auf Fälle übertragen, wo sie durch die Lautentwicklung nicht herbeigeführt war, bis ein vollständiger Übertritt in das attrahierende Formensystem stattgefunden hat. Infolge des Wegfalls eines auslautenden idg. *t* (NOREEN Urg. Lautl. S. 170 f.) ist eine Gruppe von *t*-Stämmen in Bezug auf die Endung des Sg. N. mit den *n*-Stämmen zusammengefallen. Nach dem Muster dieser Paradigmen sind nun die obliquen Kasus neugebildet. Bei g. *menoþs* ~ *mena* sind Doppelparadigmen entstanden, während bei awn. *nefe*, ahd. *nefo* nur die von der Nominativform stammende Flexion fortgedauert hat (NOREEN l. c., STREITBERG Urg. Gr. S. 214). Auch kann an die Spaltung der ursprünglichen *n*-Paradigma bei awn. *biorn*: aschw. *Biari*, awn. *orn*: *are*, g. Sg. D. A. *auhsau*, Pl. D. *auhsum*: *auhsa*, awn. *oxe* erinnert werden (NOREEN Gesch. d. nord. Spr.³ § 195, 9, STREITBERG Got. El.³ § 153 A.). Vgl. PAUL Prinzipien⁴ S. 222 f.

Wir haben schon darauf hingewiesen, dass wir unter den indeklinablen Adjektiven der nordischen Sprachen Bildungen finden, welche mit dem Typus *boge*, *brote* eine begriffliche Übereinstimmung zeigen, und dass diese Übereinstimmung wahrscheinlich in einer genetischen Verwandtschaft begründet ist. Bevor wir in unserer Untersuchung weitergehen, wollen wir also nachsehen, inwieweit sie zur Beleuchtung unserer Frage beitragen können.

Die indeklinablen Adjektiva bestehen zum grossen Teile aus Bildungen, welche hinsichtlich der Bedeutung und des Ursprungs

mit den substantivischen Wörtern korrespondieren, die ich in der Einleitung unter den Gruppen 2. und 8. klassifiziert habe. Von Hause aus waren sie wie die übrigen *n*-Stämme flektierbar, wenn auch der Bedeutung zufolge ihr Gebrauch hauptsächlich auf Lebewesen beschränkt war. Genetisch und morphologisch gehörten sie am nächsten den Substantiven *ən*, aber sie wurden im Satze accidiell verwendet¹ und nahmen folglich eine eigentümliche Zwischenstellung zwischen Substantiven und Adjektiven ein. Diese Absonderung, in Verbindung mit einer überwiegend prädikativen Verwendung — bei den gewöhnlichen Adjektiven, welche sowohl ein starkes wie ein schwaches Paradigma ausgebildet hatten, war diese Funktion den starken Formen überlassen —, hat zur Folge gehabt, dass diese Bildungen im Altnordischen fast ganz unflektierbar geworden sind (NOREEN Aisl. Gr.³ § 424). Bisweilen stehen neben einander eine maskuline Form auf *-e* und eine feminine auf *-a*: *bróþer samfeþre, samméþre*² ~ *syster samfeþra, samméþra* (obl. *systor samméþra*) Grágás (ed. FINSSEN 1852) I, 218 f., Grágás (ed. FINSSEN 1879) S. 63, 97.

NOREEN hat (Aisl. Gr.³ § 391 A. 2, Gesch. d. Nord. Spr.³ S. 171) hervorgehoben, dass unter dem *-a* der indeklinablen Wörter sich nicht nur urgermanische Singularendungen verbergen, auch die ursprüngliche Form des Pl. N. (urg. **-ones*, g. *-ans*) hat dazu beigetragen in z. B. *sam-feþra, -méþra* 'diejenigen welche gemeinsamen Vater, gemeinsame Mutter, haben'. Weitere Beispiele stehen massenweise zur Verfügung:

iafn-aldra 'gleichalterig': *aller vóro þeir miðk iafnaldra* Fornm. s. 6, 343;

iafn-liþa 'gleichgut mit Mannschaft versehen': *vér erom iafnliþa ok iafnbúner* Sturl. s. (1878) 2, 125;

sam-dóma 'einig in dem Wahrspruche': *er þa væl ef þeir verða sam doma* Grágás (ed. FINSSEN 1852) I, 101;

sam-huga 'einig': *þar er hiu verða eigi samhuga* Grágás (ed. FINSSEN 1879) S. 204;

sam-kaupa: *ver höyrðum orð ykur beggia oc uaru þit þa sattir oc samkaupa vm fartekiu* NGL. II, 274;

sam-mála: *Nu scolo þeir vera menn sáttir oc sammala hvar sem þeir finnaz* Grágás (ed. FINSSEN 1879) S. 407;

¹ NOREEN Vårt språk 5, 260.

² Einmal kommt auch *bróþer samméþra* vor; NGL. I, 48 (Gulathingssges.) *bróþer samméþra, systken huert samfeþra*.

sundr-orða 'uneinig im Gespräche': *þetta líkaþe iarle illa; urþo af þesso miðk sundrorða* Sturl. s. (1878) 2, 114;
sundr-skila 'zertrennt, zerstreut': *þá hafa sundrskila orþet skipen Eiríks Fornm.* s. 9, 131 u. a.

1. Die meisten dieser Wörter sind denominativ gebildet, Ableitungen von Substantiven und Adjektiven:

full-afla 'im Besitz genügender Kräfte, genügender Macht', *van-afla* 'unfähig': *afl*, n. 'Kraft, Vermögen, Macht'.

horfen-alda 'jemand, von dem sich das Glück abgewendet hat'.

iafn-aldra 'gleichalterig', *mið-aldra* 'von mittlerem Alter'. Auch ein Subst. *iafn-aldre*, m.

al-bata 'ganz geheilt, gesund', *aptr-bate* 'wer sich erholt, sich in der Genesung befindet', nisl. *al-bata*.

ör-biarga 'in einer Lage, in welcher keine Hoffnung auf Rettung besteht'; mit dem privativen *ör-* zusammengesetzt (auch in *ör-eige*, *ör-hiarta*, *ör-sauþe* u. a.), nisl. *þrot-biarga* 'indigent'. Vielleicht auch hieher awn. *ein-biarga*, *sialf-biarga* 'wer sich selbst hilft', s. unten S. 143.

full-borða 'völlig fertig, von einem Schiffe': *borð*, n. 'Brett; Schiffsrand, Schiffsseite'.

van-burða (nisl. *vanburða*) 'jemand, der von Geburt an mit einem körperlichen Fehler behaftet ist', nisl. *full-burða* 'full-grown; stout', *veik-burða* 'weakly, of a delicate health'.

gollen-burste 'mit goldenen Borsten' (Hyndl. 7: *goltr glóar gollen-burste*): *burst*, f.

hraf-byria 'von einem starken günstigen Winde (*byrr*, m., *hraf-byre*, n.) geführt'.

ó-byria 'unfruchtbar, nicht schwanger' (auch ein Subst.: *ó-byria* f.). Vgl. g. *in-kilþo* 'schwanger': ae. *cild* 'Kind'.

harm-dauþe, nisl. *harm-dauði* 'wer durch seinen Tod andern Trauer bereitet' (auch *harmdauþr*), *strá-dauþa* 'in stramine mortuus, qui domi in lecto moritur', *kör-dauþa* 'morbo mortuus'; nisl. *al-dauða* 'dead and gone, extinct'.

sam-daune, *-dauna* 'an den Gestank einer Sache gewöhnt', nisl. *sam-dauna*.

sam-dóma, nisl. *samdóma* 'einig in einem Urteile'.

nisl. *ein-dæma* 'unexampled': *eindæmi* 'an unexampled thing', awn. *eindóme*.

ör-eige, *-eiga* 'arm, wer nichts besitzt', auch als Substantivum: *ör-eige*, m. 'ein Armer'.

full-elda 'mit Feuer versehen, ausgerüstet'.

eip-falle 'wer den auferlegten Eid nicht leistet': *eip-fall* n. 'Nichtleistung eines Eides, zu dem man verpflichtet ist'; *sal-falle* 'wer die Bezahlung schuldig bleibt'.

mis-fange 'guilty of a mistake': *mis-fange*, m. 'Missgriff'.

sam-feþre, *-feþra* 'wer mit einem anderen einen gemeinsamen Vater hat' (= *sam-feddr*), nisl. *sam-feðra*.

nisl. *sam-ferða* 'travelling together'.

full-fiá 'ein hinreichendes Vermögen besitzend'.

for-flótte (-*flótta*), *far-flótte* 'in die Flucht geschlagen' (*verþa f. fyrer e-m*), *heraþ-flótta* 'gezwungen aus dem *heraþ* zu fliehen', nisl. *far-flótta*, *land-flótta*: *flótte*, m. 'Flucht', *for-flótte*, m. dass. (s. S. 135).

i-gróþra 'im Keimen begriffen'.

ein-hama 'wer nicht ausser seiner gewöhnlichen Gestalt noch andere anzunehmen vermag oder pflegt' (Gegensatz: *ham-rammr*).

horfen-heilla 'jemand, von dem sich das Glück abgewendet hat'.

or-hiarta 'mutlos'.

nisl. *ein-hliða* 'one-sided', *sam-hliða* 'parallel, simultaneous'.

sam-hlióþe 'in Bezug auf den Klang gleich gut' (auch *sam-hlióþr*), nisl. *sam-hljóða*, nisl. *ein-hljóða* 'monotonous'.

van-hluta, *var-hluta* 'Schaden leidend', nisl. *var-hluta* 'having no share or part in'.

: *van-hlutr* 'jdm. zugefügter Schaden'.

tþrog-hlýra 'mit beträhten Wangen', *úrog-hlýra* 'mit feuchten Wangen'.

nisl. *fast-holda* 'brawny'.

ber-hofþe 'barhäuptig'. Vgl. *loþen-hofþe* als Beiname.

af-huga 'wer seinen Sinn abgewendet hat, nicht mehr daran denkt oder sich nicht mehr darum kümmert', *verþa a. e-o* 'etwas vergessen' (auch *afhugaþr*), *ein-huge* (*á e-t*) 'fest entschlossen', *mis-huga* 'missvergnügt, verstimmt', *sam-huga* 'einig' (*verþa s. við e-n*), nisl. *sam-huga*, *mis-huga*, *stór-huga*, nno. *and-huga*, *att-huga*, *i-huga*, u. a., aschw. *tvæ-hugha* 'unschlüssig' u. a. Vgl. *full-huge*, m. 'ein unverzagter Mensch', *ofr-huge*, m. 'ein Übermütiger'.

nisl. *lin-geðja* 'faint, weak-minded'.

nisl. *ör-ísa* 'free from ice'.

full-kaupa 'wer soviel gekauft hat, wie er will', *sam-kaupa* 'geeinigt, handelseins'.

- ør-kola* : *vetrenn gæresk þuí verre, sem meirr leiþ á, ok verþr ør-kola fyrer morgom*; nisl. *úr-kula* : *verða ú. vonar um e-t* 'have lost all hope of': awn. nisl. *kul*, n. 'gentle breeze'.
- full-kosta* 'gut genug, dass man sich damit zufrieden geben kann',
iafn-kosta 'gut genug, um eine passende Partie, ein passender Gatte zu sein'.
- sialf-krafe* 'aus eigenem Antrieb, unaufgefordert': *sialf-kraf*, n. 'eigener Antrieb'.
- for-kunne* 'begjærlig, fuld av Lyst til': *forkuþr*, f. 'Lust, Verlangen'.
- full-kuéne* 'wer ein gutes Weib hat, wohlbeweibt' (Grípesspó 34).
- sam-kynia*, nisl. *sam-kynja* 'von demselben Geschlecht', *ør-kynia* 'entartet', nisl. *úr-kynja* 'degenerate'.
- ein-lage* 'im alleinigen Besitz, ohne Teilnehmer', *sam-laga* 'mit jemandem vereinigt'.
- full-liþa* 'mit Mannschaft hinreichend ausgerüstet', *iafn-liþa* 'mit Mannschaft gleich versehen'.
- af-lima* 'unfähig zu einer Tat, zu dem, was man tun will oder soll' (*verþa aflima*). Eigentl. '(der Brauchbarkeit) seiner Gliedmassen beraubt', von *limr*, m., *lim*, f. Vgl. *aflima* (*aþ*) 'jemanden eines oder mehrerer Glieder berauben'.
- sialf-lopta* 'sich selbst hebend, an etwas festklammernd, so dass man in der Luft schwebt': Eilífrs þórsdrápa 9: *þialfe kom sialflopta á skaunar seil* 'Tjalfe klammerte sich fest an Tor's Schildbänder, so dass er in die Luft gehoben ward' (F. Jónsson No. Isl. Skjaldedigtn. B: 1 S. 141).
- lítel-magne* 'schwach, kraftlos'. Auch *lítel-magne*, m. 'schwacher, elender Mensch'.
- sam-mála* 'wer zusammen mit andern spricht oder sprechen kann',
ó-mále, ó-mála 'sprachlos, stumm'.
- ein-mane* 'einsam, einzeln' (*ungr ok einmane, fara einmane, sitia einmane, þóttesk hann nú miþk einmane, þu ert komenn hér einmane*), nisl. *ein-mana*.
- van-mátta, -mátta* 'krank' (= *vanmáttoqr*).
- nisl. *van-meta* 'stunted'.
- nisl. *hungur-morða* 'famished, starved'.
- sam-méþre, -méþra* 'von derselben Mutter geboren' (= *sam-móddr*).
- nisl. *sam-méþra*.
- hall-oke* 'im Streite nicht gewachsen, nachstehend' (*verþa h., fara h. fyrer e-m*), nisl. *hall-oka* 'subjugatus, sub jugum missus' HALDORSEN, 'suffering defeat' ZOËGA, nisl. *sam-oka*. Vgl.

iafn-oke, m. 'ein Ebenbürtiger, Gleichgestellter', nisl. *jafn-oki* 'conjux; æqualis' HALDORSEN, 'equal, match (for one)' ZOËGA.

and-orþa 'wer gekommen ist, um mit einem anderen einen Wortstreit zu führen', *sundr-orþa*, nisl. *sundurorða* 'im Gespräch uneinig'.

spán-ósa 'frisch, vor kurzem fertig (von hölzernen Geräten)', z. B. *var kista Óláfs konongs spánósa, sem nýskafen vére*, nisl. *vatns-ósa* 'soaked with water'.

: nno. *ōs*, n. 'Dampf, Ausdünstung, stark riechende Flüssigkeit', nschw. *ōs* 'Geruch, erstickendes Gas', u. s. w.

nisl. *ein-róma* 'unanimous', *fagur-róma* 'sweet-voiced', *há-róma* 'loud-voiced', *hjá-róma* 'singing out of tune, discordant', *sam-róma* 'concordant, harmonious'.

ør-sauþe 'wer keine Schafe besitzt'.

af-siþa 'von dem Gebräuchlichen oder Passenden abweichend', *al-siþa* 'als allein gültige Regel für die Lebensweise von Menschen herrschend'.

sam-skapa 'einig, gleichen Gemütes'.

nisl. *úr-skeiða* 'eccentric'.

frá-skila 'getrennt von jemandem', *nauþ-skilia* 'durch eine unwiderstehliche Macht getrennt, auseinandergerissen', *sundr-skila*, *-skilia* 'auseinandergerissen, getrennt', nisl. *við-skila*.

ein-skipa 'mit einem einzigen Schiff oder Fahrzeug', *sam-skipa* 'wer auf demselben Schiff wie ein anderer ist'.

sam-skóla 'in derselben Schule unterrichtet'.

nisl. *al-skýja* 'quite overcast'.

of-skynia 'unfreundlich gegen einen gesinnt'; *of-* bedeutet oft 'feindlich, übermutig' u. dgl.: *ofsión*, f. 'Übermut' u. a.

nisl. *al-snjóa* 'covered all over with snow'.

ein-staka, aschw. *en-staka* 'einzeln, vereinzelt' (eigentl. 'allein dastehend'): aschw. *staki*, m. 'Stange, Pfahl' (nschw. *stake*, ndä. *Stage*), ae. *staca* u. s. w. Vgl. aschw. *ein-stika* dass. : awn. *stik*, n. pl. 'Pfähle'.

nisl. *sam-stofna* 'of the same stem'.

sam-stunda 'gleichzeitig'.

sueita 'blutbespritzt'.

full-suepta, *-sófte* 'ausgeschlafen', nisl. *van-svefta* 'having too little sleep'. Es wird als Grundwort eine Abstraktbildung idg.

- *suepti-, *sueptu- vorausgesetzt (vgl. ir. *socht* 'silence, quiet').
full-típa, *full-típe* 'völlig erwachsen, volljährig', nisl. *full-tíða* 'full-grown, of mature age', *sam-tíða* 'contemporary'.
 nisl. *tví-tóla* 'hermaphroditic'.
ein-tóme 'ledig, unbeschäftigt'.
sam-þinga, -*þinga* 'demselben *þing* angehörend'.
 nisl. *sein-þroska* 'slow-growing'.
hey-þrota 'Mangel an Heu leidend, um Heu verlegen', *liþ-þrota*,
mann-þrota 'Mangel an der nötigen Hilfsmannschaft leidend',
mat-, *vista-þrota* 'Mangel an Speise leidend', nisl. *bjarg-þrota* 'destitute of means of subsistence', *gjald-þrota* 'bankrupt',
hey-þrota (: *heyþrot* 'want of hey'), *magn-þrota*,
vist-þrota.
merg-unde (Grágás), -*unda* (Frostathingsges.) 'bis an das Mark verwundet'; = *merg-undaþr* (Gulathingsges.).
ein-vala 'ausgewählt'.
daup-váne, -*vána* 'nach dem Aussehen dem Tode nahe' (= *daup-vénn*).
full-vaxta 'völlig erwachsen', *frum-vaxta* 'eben erwachsen', *gjaf-vaxta* 'heiratsfähig', nisl. *full*-, *frum*-, *gjaf-vaxta*.
for-veþe, -*veþia* 'verwirkt (von einem Pfande)', nisl. *full-veðja* 'of age, responsible'.
al-verke, *al-verkia* 'ganz benommen von Schmerzen', *óþ-virke* 'wer schreckliche Schmerzen oder Qualen erduldet, qualvoll' HÆG-STAD, CL.-VIGF.
 nisl. *sex-vetra* 'six years old', *þre-vetra* 'three winters old' u. a.
á-víga 'wer im Streit unterliegt' (*verþa* a.).
full-vita, *heil-vita* 'im vollen Bewusstsein', *van-vita* 'stumpfsinnig',
ør-vite, *ør-vita*, *ó-vita* 'wahnsinnig; bewusstlos', *á-vita* 'mit etwas bekannt, vertraut', nisl. *frá-vita* 'insane, crazy'.
dumbe 'stumm, sprachlos' = *dumbr*, g. *dumbs*, as. afries. ae. *dumb*, ahd. *tump*.
lame 'lahm', *fót-lame*, nisl. *hand-lama*, *far-lama* 'decrepit', ae. *lama*; eigentlich eine substantivierte Form des Adjektivums ahd. as. *lam*.
al-dæle 'was keine Schwierigkeit macht'.
óþ-fúse 'von rasender Begier erfüllt'.
þióþ-hage 'besonders kunstreich' = *þióþ-hagr*.
al-kunna 'allgemein bekannt' = *al-kunnr*, -*kunnegr*.

út-lage, út-laga 'ausgeschlossen, von etwas getrennt' = *út-lagr*.

stein-óþe 'heftig, gewaltsam': *stein-óþr, verk-óþe* 'von Schmerzen sehr geplagt'.

ofr-ólve 'masslos berauscht'.

ein-teite 'in ungetrübter guter Laune'.

afl-vane 'kraftlos', *and-vane* 'entblösst von etwas' (= *and-vanr*), *andar-vane* 'tot' (= *andar-vanr*), nisl. *and-vana* 'lifeless', *bak-vana* 'am Rücken beschädigt' (*hestarner ero miðk fót-sarer ok bakvana*), *fé-vane* 'arm', *kyn-vana* 'von niedriger Geburt', *liþ-vane* 'wer an Mannschaft Mangel leidet', *munnvana* 'ohne Mund' (*sumer menn ero munnvana*), *orko-vana* 'ohne hinreichende Kräfte', *skap-vane* 'jemand, mit dem man schwer auskommen, einig werden kann', *þak-vana* 'ohne Dach' (*húset var þakvana*), *þrek-vana* 'kraftlos' (*varþ hann þrekvana*), *veþr-vana* 'wem es an günstigem Winde, günstiger Gelegenheit fehlt', *vápn-vana* 'ohne Waffen', *striþ-vana* 'sine dolore'; nisl. *gleði-vana, handar-vana, styrk-vana, svefn-vana*.

for-vitre 'sehr klug' = *forvittr*.

brún-volve 'ernst aussehend': *brún-völtr* dass. Eigentlich 'die Brauen runzelnd'; vgl. g. *af-walwjan* 'wegwälzen', ae. *wealwian* (-ode) 'to wallow, roll (intrans.)', *willan* (-ede) 'to roll (trans.)', lat. *volvo*.

gamal-óra 'geistesschwach infolge von Alter'.

2. Zu Verben gebildet, mit der Bedeutung eines Nomen agentis:

sialf-ala 'wer sich selbst ernährt' (. . . *vetrhaga þann, er hross manna eða sauþer eða naut ganga sialfala í*), nisl. *sjálf-ala*.

barn-bere 'schwanger' (NGL. I, 317). Vgl. die Subst. *hól-bere*, m. 'Person, welche zum Loben geneigt ist' (: *hól*, n.), *reyk-bere*, m. 'Weg für den Rauch, auf welchem er einen Ausgang aus der Stube findet', *val-bere* 'eunuchus', ahd. *horn-bero*, m. 'Horniss, d. i. Hornträger'. Hingegen mit schwacher Ablautsstufe der Wurzel: awn. *hold-bore*, m. 'corvus', *Horn-bore*, Name eines Zwerges, ahd. *munt-boro* 'patronus, Schutzbringer'.

sialf-borge 'wer sich selbst hilft, der Hilfe Anderer nicht bedarf'; vgl. *ein-biarga* unten S. 143.

óp-fluga 'mit Gewalt (weg)fliegend'. Vgl. die Substantiven *dóm-floge*, m., *fúþ-floge*, m., *fluga*, f., *flann-fluga*, f., *Sigr-flugan*, Name von König Sverres Fahne.

rétt-hafe 'im rechtmässigen Besitz von etwas'.

étt-løra 'entartet'; auch Subst. *étt-løre*, m., *løra*, f. 'Lump'. Zu dem Verbum urg. *leusan 'verlieren', das im Nordischen nicht erhalten ist, wohl aber in den übrigen germ. Dialekten (g. *fra-liusan*, as. ahd. *far-liosan*, ae. *forlēosan*).

þing-loga, -loga 'wer von einem verabredeten Stelldichein wegbleibt'.

vetr-seta 'wer sich irgendwo den Winter über aufhält', auch Subst. *vetr-sete*, m.

sialf-skapa 'wer selbst die Ursache von etwas ist'.

þurfe (*þurfa*) und *þarfe* 'wer etwas braucht'; das letztere kann jedoch auch ein Denominativum zu *þorfr*, f. 'Bedürfnis; was man braucht' sein; hingegen nicht zum Adjektivum *þarfr*, das eine passivische Bedeutung hat, nämlich 'nützlich'.

beina-þurfe, *bót-þurfa*, *fé-*, *fiár-þurfe*, *liþs-þurfe*, *mál-þurfe*, *mann-þurfe*, *vin-þurfe*; *bót-þarfa*, *grát-þarfa*, *liþs-þarfe*, *ó-þarfe*.

valde 'wer die Ursache, der Urheber von etwas ist' = *valdande*, *valdr*. Auch ein Subst. *valde*, m., *ein-valde*, *folk-valde*.

blóþ-vita 'sanguinis prænuntius'. Vielleicht auch *ó-vita*, *á-vita*, s. unten S. 144.

3. Bildungen, welche ein Nomen mit verbalabstrakter Bedeutung und ein Verbum zur Seite haben, lassen nicht immer erkennen, ob sie zu der einen oder der anderen Kategorie gehören.

ein-biarga, *sialf-berge* (-*biarga*) 'wer sich selbst hilft', nisl. *sjálf-bjarga*. Auch *sialf-birgr*, adj.

hraþ-fara 'hurtig', *of-fare* 'eines Übergriffs, einer Verunglimpfung oder Unredlichkeit schuldig' (vgl. *offara*, -*fór* 'sich verlaufen, übel fahren'), *reiþ-fare* (-*fara*): *verþa vel r.* 'eine glückliche Reise über das Meer vollbringen', *sam-fara* 'zusammen mit einem anderen reisend', nisl. *greið-fara*, *hrað-fara* 'moving with celerity', *sein-fara*. Sicher agentuell sind die substantivischen Bildungen *sá-fare*, m., *gný-fare*, m. 'ventus', *heraþs-fare* u. a.

nisl. *ör-foka* 'no more drifting'.

sam-hlaupa 'die zusammen laufen, einen Auflauf machen'.

full-ráða 'fest entschlossen'; *þrot-ráða*, *-ráða* 'verlegen, befangen, hilflos'; *þr-þrif(s)-ráða*, *-ráða* 'unschlüssig, ratlos'; *sam-ráða* 'eines Beschlusses, eines Unternehmens teilhaft'; *sialf-ráða* (*-ráða*) 'wer den eigenen Entschlüssen folgt, eigenwillig'.

eið-rofa 'perjurus; wer eine eidliche Verpflichtung bricht', auch Subst. *eið-rofe*, m.; *skript-rofa* 'des *skriptrof* schuldig'. Vgl. auch *heit-rofe*, m. 'des *heitrof* schuldig'.

sam-saga 'in der Aussage übereinstimmend' (*at þeir mætte s. verða ok samþykker*), nisl. *tvi-saga: verða t.* 'to contradict oneself'. Vgl. *leid-sage*, m. 'Wegweiser'.

full-skriða 'in voller Fahrt'. Sicher agentiell: *holt-skriða*, m. 'serpens'.

nisl. *sam-taka* 'working together, pulling together'.

auf-trúa 'leichtgläubig'.

nisl. *mál-þola* 'deprived of the regular allowance of food'.

full-vita, *heil-vita* 'im Besitz des vollen Bewusstseins', *van-vita* 'mit einem Fehler am Verstand behaftet', *þr-vite*, *þr-vita* 'ohne Verstand' (nno. *þr-vita*), *á-vita* 'bekannt mit, aufmerksam auf etwas', *ó-vita* 'wahnsinnig, bewusstlos'.

hard-yrke 'eifrig, kräftig beim Handeln, beim Betreiben einer Sache'. Vgl. Subst. *teig-yrke*, m. 'Erdarbeiter'.

4. Dunkel, hinsichtlich ihrer Bildung und Etymologie, sind:

blóþ-risa 'mit Blut besprengt', nno. *blodrisen*. Nebst afries. *blod-risne*, f. 'blutfließende Wunde' RICHTHOFEN, nhd. *blutrise*, *blutrisig* 'saucius, cruentus, blutrünstig, eigentlich blutfallend' GRIMM Wb. zunächst zusammenzustellen mit ahd. *rīsan* 'cadere, stillare (guttæ super terram)' GRAFF 2, 537, mhd. *rise* 'Rinne', *risel* 'rieselnder Regen', *riselen* 'in leichten Tropfen niederfallen, tropfenweise regnen'; vgl. auch mhd. *loup-rise* 'Laubfall; Herbst' LEXER (GRIMM Wb.: *Laubreise*), *rêren* (< *raisian, Kausativum) 'fallen machen' (*bluot rêren* 'Blut vergiessen'). — Übrigens hat das Verbum *rīsan und die damit zusammenhängenden Bildungen auch die Bedeutung 'steigen' (g. *ur-reisan*, *ur-raisan*, awn. *rīsa*, *reisa*, u. s. w.). Die ursprüngliche Bedeutung einer allgemeinen Bewegung, die der germanischen Wurzel *ris zuzukommen scheint (vgl. mnd. *rīsen* 'sich fort-

bewegen, fortlaufen, losgehen'), hat sich also früh, schon gemeingermanisch, auf eine Bewegung in vertikaler Richtung: 'steigen ~ fallen' spezialisiert. Auch die Verwendung der Wurzel zur Bezeichnung der Bewegung von Flüssigkeiten scheint uralt zu sein. FICK Wb.⁴, PERSSON Beitr. S. 837.

ør-vase 'entkräftet' (*gamall ok ørvase, á ørvasa aldre, konongr gærþesk nú gamall, en þó meir ørvase en aldr stóp til*), nisl. *örvasa*.

af-velta 'umgefallen, so dass man sich nicht erheben kann', nno. *av-velta* 'umgewälzt, mit den Füßen nach oben liegend', vgl. *aavelte* 'ganz umgewälzt'.

for-viða 'nicht gewachsen, wer seinem Gegner nicht standhalten kann, vor ihm weichen muss', nisl. *for-viða* 'amazed, aghast'. Zu g. *wipon* 'schütteln', von der idg. Wurzel *uith, *uīeth in z. B. ai. *vyathate* 'schwankt, geht schief, kommt zu Fall, weicht'.

5. Nach dieser Sichtung bleibt jedoch noch eine nicht unbedeutende Anzahl von Wörtern, die bei näherem Zusehen wenigstens eine Eigenschaft gemeinsam haben, dass sie nämlich in semologischer Hinsicht eine resultative Grundbedeutung haben, die sie in einen scharfen Gegensatz zu den aktiven Agenten stellt:

sui-dáe (*suiddæ, suidda*) 'von selbst gestorben, nicht geschlachtet' = *suidauþr*.

nisl. *agn-dofa* 'stupefied, thunderstruck, amazed' ZOËGA, HALDORSEN, THORKELSSON 3 (*eg varð svo sem agndofa af undrun* 'ich wurde wie erstarrt vor Erstaunen'). Eigentl. von einem Fische, der lange Zeit an dem Angelhaken gehangen hat.

hríp-drepa 'vom Unwetter erschlagen', nisl. *gagn-drepa* 'wet through'.

sæ-hafa 'von seinem richtigen Kurs auf dem Meere abgetrieben': *hefia* (*hóf*).

her-nume 'kriegsgefangen' (= *hernumenn*). Dagegen agentuell *Þióp-numa*, ein Fluss, »quæ homines aufert». Vgl. *full-nume* S. 146, *her-numa* S. 147.

aptr-reka 'zurückgetrieben' (nisl. *aftur-reka*), *haf-reka* 'was auf dem Meere getrieben hat', *naup-reke* 'was vom Sturm umhergetrieben wird' (*þesse stormr rekr upp nauþreka dre-*

kann *Ellipa at Borgundarholme*). Vgl. *reke*, m. S. 99 und *horn-reka*, f. unten S. 147. Daneben ein Nomen agentis *-reke* in *hiarp-*, *naut-*, *saup-reke*, *sild-reke*, *verk-reke*, *lest-reke*.

troll-riða 'von Trollen geritten', nno. *troll-rida*, *mare-rida*. Vgl. agentiell *troll-riða*, f. 'Wesen, das *riðr manne eða búfé sem troll*'.

síp-skota 'spät geboren (von Lämmern)'.

nisl. *uppi-skroppa* 'empty handed, having nothing left': awn. *skreppa* (*skrapp*) 'sich zusammenziehen, einschwinden, einschrumpfen', nisl. 'go for a moment, slip, start, move quickly'.

sundr-slita 'zersplittert, getrennt'.

draum-stole 'der Fähigkeit des Träumens beraubt', *ham-stole* 'sinnlos, des Verstandes beraubt' (nisl. *hamstola*), *vit-stola* 'sinnlos' (nisl. *vitstola*), *her-stole* 'hominibus spoliatus, auxilio hominum privatus'.

and-vake 'schlaflos', nisl. *and-vaka*, nno. *andvaken*. Zu awn. *vakenn* 'wach'.

Durch ihre frappante aktive (aber immer noch resultative) Bedeutung weichen ab:

full-nume 'wer volle Kenntniss von, volle Einsicht in etwas erlangt hat', = *full-numenn*, *-nomse*.

mein-suare 'meineidig', *eip-suara* 'juratus, jurato fœdere conjunctus' (auch Subst. *meinsuare*, m., ae. *mānswara*; *eip-suare*, m.), wenn nicht diese eher als Nomina agentis (vgl. g. *ufarswara*, m. 'Meineidiger') aufzufassen sind. — Zur aktiven Bedeutung vgl. die *Geschworenen*, nschw. *edsvuren* 'vereidigt', *svurna vänner*, *fiender* 'geschworene Freunde, Gegner', ndä. *men-svoren* 'meineidig'.

Dieser letzten Gruppe von unflektierbaren Adjektiven, der resultativen, schliesst sich endlich eine Reihe von ganz analogen substantivischen Bildungen an:

ahd. *betti-riso*, m. 'aufs Bett Gesunkener, Bettlägeriger, paralyticus' SCHADE. Vgl. oben S. 144.

awn. *ei-mune*, m. 'was in dauernder Erinnerung bleibt, nicht vergessen wird'.

awn. *friáls-giafe*, m. 'Freigelassener';

friáls-gefa (*friáls-giafa*), f. 'Freigelassene'.

Vgl. *friáls-giafe*, m. 'Herr, der einen Knecht freilässt' (Nom. ag.).

awn. *her-take*, m. 'Kriegsgefangener'.

awn. *her-numa*, f.: Guþr. I, 9 *þá varþ ek hapta ok hernuma . . síþan verþa*.

Vielleicht am richtigsten als indeklinables Adj. aufzufassen; vgl. Fafn. 7 *nú estu haptr ok hernumenn*.

awn. *horn-reka*, f. 'Frau, die mit Geringschätzung bei Seite geschoben und in die Ecke verwiesen werden kann'. Vgl. *reke*, m. S. 99.

ahd. *scef-procho*, m. 'naufragus' GRAFF.

Zur Bedeutung vergleiche schw. *skeppsbruten*, awn. *hrygg-brotenn* 'mit gebrochenem und gekrümmtem Rücken'.

awn. *túi-burar*, m. pl., *túi-buror*, f. pl. 'Zwillinge'.

An der Seite des resultativen Adjektivums steht gewöhnlich ein Participium Präteriti mit derselben Bedeutung. Wir finden neben einander *haf-reka* und *haf-rekenn*, *ham-stole*, *vit-stola* und *ham-stolenn*, *vit-stolenn* (*hug-stolenn*), *her-nume* und *her-numenn*, *and-vake* und *vakenn* (nno. *and-vaken*) u. a. Wenn wir zu den substantivischen Bildungen übergehen, tritt uns hier ein völlig gleichartiger Parallelismus entgegen: *her-take*, m.: *her-tekenn*, *boge*, m. 'das Gebogene': *bogenn* 'gebogen', *brote*, m. 'das Niedergebrochene': *brotenn* 'gebrochen', aschw. *skorpa*, f. 'etwas Verdorrtes, Eingeschrumpftes': awn. *skorpenn* 'eingetrocknet, eingeschrumpft', nschw. dial. *dreva* (< aschw. *drīva*), f. 'zusammengetriebener Haufe von Schnee, Schneewehe': awn. *drifenn* 'getrieben', ahd. *snita*, f. 'das Abgeschnittene': *ga-snitān* 'abgeschnitten', awn. *þrote*, m. 'das Geschwollene, Geschwulst': *þrotenn* 'geschwollen', *fole*, m. 'verhohler, heimlich fortgebrachter und aufbewahrter Gegenstand': *folgenn* 'versteckt, verhohlen', nno. *molta*, f. 'eine weiche Frucht': *molten* 'weich, mürbe' u. s. w.

Wir waren schon aus anderen Gründen zu der Vermutung gelangt, dass die aktionelle und resultative Wortbildung ein fremder Zusatz in dem germanischen *n*-Stammsysteme sei. Innerhalb des Sprachmaterials selbst haben wir nun einen Wink erhalten, wo die Herkunft dieses fremden Elementes zu suchen ist.

Die germanische *n*-Deklination enthält in weitem Umfange Bildungen, welche ursprünglich nicht mit dem athematischen Stammsuffixe *en/on* versehen waren, sondern mit einem anderen, thematischen Formans, dem für die Bildung von zu Verbalstämmen gehörigen Adjektiven und aktionellen Abstrakten produktiven *eno/ono*. Durch Angliederung an das Verbum haben die adjektivischen Gebilde im Germanischen wie im Slavischen die Funktion eines Part. Prät. übernommen und sich als ein regelmässiger Be-

standteil dem Konjugationssysteme der starken Verba angeschlossen. Aus der Kategorie der substantivischen Verbalnomina ist desgleichen der germanische Infinitiv hervorgegangen. BRUGMANN Grundr.² 2,1 S. 266 f., STREITBERG Urg. Gr. S. 195, BETHGE in DIETERS Laut- und Formenlehre S. 378.

Das Suffix erscheint in zwei hinsichtlich des Ablauts divergierenden Formen *eno* und *ono*, über deren Verteilung auf verschiedene Paradigmen und in verschiedenen Dialekten jedoch weit auseinandergehende Meinungen ausgesprochen worden sind. Vgl. Verf. »Om utvecklingen af suffixet *eno/ono* i germanska språk»,¹ wo die Frage ausführlich erörtert ist. Das *ono* liegt dem regelmässigen Infinitiv (g. *wairþan*, awn. *verþa*, ahd. *werdan*) zu Grunde; in den wenigen aufbewahrten substantivischen Abstrakten erscheint daneben aber auch *eno*:

g. *ragin*, n. 'Rat, Beschluss', awn. *regen*, pl. 'die herrschenden Götter', ahd. *regin-* (nur in Eigennamen, FÖRSTEMANN I² S. 1221 f., II S. 1148 f.), *ragin-burgius* in der Lex. Sal. Rip. 'Gerichtsbeisitzer', as. *regino giscapu*, *regan giscapu*, *regin-* (in *regin-blind*, *-scatho*, *-thiof*), ae. *regin-*, *regn-* verstärkend in Kompositis (Bosw.) und in Personennamen (SEARLE Onomasticon) — ai. *racana*, n. 'das Ordnen, Anordnung'; awn. *megen*, n. 'Kraft', ahd. *megin*, *meginīg*, *meginōn*, as. *megin* ~ ahd. *magan*, *maganīg*, ae. *mægen*.

Die femininen Stämme weisen die Suffixform *-enā* auf: ahd. as. *lugina* 'Lüge', ae. *lygen*, awn. *lyge* ~ aschw. *lyghn*; and. *drugina* 'Betrug, List', mhd. *trügene*, as. *stulina* 'Diebstahl'.

In der Kategorie der partizipialen Bildungen sind desgleichen beide Stammformen nachweisbar. *eno* ist im Nordischen und Anglofriesischen, wahrscheinlich auch im Gotischen, im Konjugationssysteme durchgedrungen, aber Spuren des Suffixes *ono* finden sich auch hier. NOREEN Aschw. Gr. § 180, 3, Gesch. d. nord. Spr.³ § 456. Ae. *gedafen*, *gedæfen* 'becoming, fit, suitable', *gedafonian*, *gedaf(e)nian*; *fagen*, *fægen* 'glad, joyful', *gefag(e)nian*, *gefæg(e)nian*; *geþracen* 'prepared, decked; ornatus', *āgen* 'own', *āgen*, n. 'one's own', *āgnian* (daneben *āgen* < **aigino-* < **aigeno-*), *molcen*, n. 'curdled milk' (mnd. *molken*, mhd. *molken*, *mulken*); *wolcen*, n. 'a cloud' (as. *wolkan*, afries. *wolken*, *ulken*, ahd. *wolcan*), *locen* 'an enclosed place'; *recon*, *recen* 'ready, prompt, swift, quick', *recone*, *recene* (afries. *rekon*, mnd. *reken*; daneben ae. *ricene*, *ricenlice* < **rekino-*

¹ Wird demnächst in Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar erscheinen.

< *rekeno-). — Auf dem deutschen Gebiet ist -an im Part. Prät. verallgemeinert, und diese Endung scheint auf die ursprüngliche Suffixform *ono* zurückzugehen. Die Nebenform *eno* zeigt sich u. a. in ahd. *Fegin-*, *Fekin-* (neben *Vagan*, *Fagen-* FÖRSTEMANN), GRAFF 3, 420 (as. *fagan*), *Hegin-*, *Hein-* (neben *Hagan-*, FÖRSTEMANN), mhd. *mülken*, n. (neben *mulken*, *molken*) 'Milch und das aus Milch Bereite', and. *forsekenun* Pl. D. 'renuntiatis (patrimoniis)' Merseb. gl. (WADSTEIN S. 70³, BREMER PBB. 9, 579 f.), *ufgeslegeno[n]* Pl. N. 'subfixa' Werdener Prudentiusgl. (WADSTEIN S. 90²⁸, 149).

Awn. -*reka* in *aptr-reka*, *haf-reka*, *nauf-reka*, -*stole*, -*stola* in *draum-stole*, *ham-stole*, *her-stole*, *vit-stola* sind durch die lautliche Entwicklung aus paradigmatischen Formen der urgermanischen Stämme **rekono-*, **stolono-* hervorgegangen. Ein kurzer Ultimavokal muss, auch wenn er durch einen einfachen Konsonanten (*s*, *m*) gedeckt ist, in dreisilbigen Formgruppen, wo sie nicht nach Analogie der zweisilbigen behandelt werden, schon vor der Zeit der urnordischen Runeninschriften weggefallen sein. Im Gotischen finden wir denselben Ausfall durchgeführt. Und auch aus dem Westgermanischen kann der Beweis erbracht werden, dass er einer älteren Zeit angehören muss, als die für die gemeinsprachliche Periode dieser Dialektgruppe eigentümliche Auslautbehandlung. Es darf also als ein gesichertes Ergebnis gelten, dass diese Synkope einer verhältnismässig sehr alten Zeit angehört und schon durch eine gemeingermanische Entwicklung erfolgt sein muss. Nach den Ausführungen WALDES (Auslautsgesetze S. 162 f.) ist es jedenfalls höchst wahrscheinlich, dass ein ursprünglich wortauslautendes *m* erst nach dem Vokalschwunde verloren gegangen wäre. Ein urgermanisches *uerþonom ist also über die Stufen *uerþann — *uerþan zu g. *wairþan*, awn. *verþa* (mit Abfall eines urnordisch auslautenden *n*, NOREEN Aisl. Gr.³ 289, 4; vgl. awn. *sunnan* < *sunþonē, *meþan* — g. *miþþanei*, awn. *spakan* < **spakonō[m]*, g. *blindana*), ahd. *werdan* geworden. Eine durch Vokalsynkope entstandene Konsonantenverbindung -*nz* wird im Urnordischen zu -*nn* assimiliert, und dieses -*nn* ist desgleichen gekürzt worden und schon vorlitterarisch geschwunden (NOREEN l. c. § 267, 2 c; 274).

Folgende Formengruppen kommen hier in Betracht:

Sg. G. der *n*-Stämme: mask. urg. -*en^e/s*, (-*on^e/s*), urn. -*an*, awn. -*a*: urn. *keþan* (Belland; BUGGE NI. 1, 209 f.), -*an* (Tomstad; BUGGE NI. 1, 204 f.), awn. *hana*. Vgl. g. *hanins*.
fem. urg. -*ōn^e/s*, urn. -*on*, awn. -*o*: urn. *igiyon* (Stenstad; BUGGE NI. 1, 114 f.), awn. *gōto*. Vgl. g. *tuggons*.

Pl. N. der *n*-Stämme: *-ones*, *-ōnes*, awn. *-a*, *-o*: runenschw. *lqkmuþrku* (awn. **langmóþrgo*), awn. *góþo* 'die Guten', *sundr-orþa*, *iafn-aldra* u. a. (siehe oben S. 136). NOREEN Aisl. Gr.³ § 396 A. 5. Vgl. g. *hanans*, *tuggons*.

Sg. A. der *n*-Stämme: urg. *-onm*, *-ōnm*, awn. *-a*, *-o*: *hana*, *gōto*. Vgl. g. *hanan*, *tuggon*.

Der Infinitiv, nach der allgemeinen Annahme aus der Sg. N. A.-Form eines *ono*-Abstraktums hervorgegangen: urg. **etonom*, awn. *eta*, g. *itan*, ahd. *ezgan* u. s. w.

Sg. N. A. der *io*-Stämme: urg. **herðijos*, **herðijom*, urn. **hirdīr*, **hirdī(n)*, awn. *hirþer*, *hirþe*. Vgl. g. *hairdeis*, *hairdi*.

Sg. N. A. der *ini*-Stämme: urg. **fiskīnis*, **fiskīnim*, urn. **fiskīn(n)*, awn. *fiske*, f. Ebenso die *āni*- und *ēni*-Stämme: awn. *banna*, f. < **bannāni*-, *saga* < **sagēni* u. s. w. Siehe unten S. 160 f.

Die lautgesetzliche Entwicklung des Sg. N. und A. mask. und neutr. eines *eno/ono*-Stammes, z. B. **stuleno*-, **stulono*- muss also ein urn. **stolen(n)*, **stolan(n)*, awn. *stole*, *stola* geben. Sie liegt in der Form der indeklinabeln Adjektiva wirklich vor. Die grammatische Funktion dieser Wörter hat zu einer relativen Isolierung von dem übrigen Paradigma geführt, und dies hat zur Folge gehabt, dass die zu erwartende, von analogischer Beeinflussung unberührte Gestaltung in die historische Zeit hinübergerettet worden ist. Urn. *haitinar* (Tanum) und *slaginar* (Möjebro), awn. *heitenn*, *slegenn* u. s. w. sind in der Tat nach dem Muster der urgermanisch zweisilbigen Stämme analogisch neugebildete Formen (STREITBERG Urg. Gr. S. 255). Ebenso awn. *þióþann*, A. *þióþan*, *himenn*, A. *himen*, *iþtonn*, A. *iþton*; *regen*, *megen*, *gaman* u. a.

Wenn dem so ist, gibt sich die Erklärung von awn. *boge*, ahd. *bogo*, awn. *fole* u. s. w. von selbst. Die resultativen Bildungen in der *n*-Deklination sind ursprünglich *eno/ono*-Stämme, Substantivierungen von Partizipien. Infolge ihrer substantivischen Bedeutung wurden sie von dem Zusammenhange mit den adjektivischen Paradigmen losgelöst, besonders da diese durch die Aufnahme von pronominalen Endungen sich umzuwandeln begannen. Die substantivischen Bildungen fielen somit aus dem Systeme heraus und wurden von einer anderen Wörtergruppe, mit welcher sie schon von vornherein in formaler Hinsicht manche Berührungspunkte aufwiesen — die beiden Systeme **bruten*-, **bruton*- 'der Brecher' und **bruteno*-, **brutono*- 'das Gebrochene' besaßen ja eigentlich denselben Wortbiegungsstamm, nur nach verschiedenen Deklinationsweisen flektiert — attrahiert.

Im Sg. A. der *n*-Stämme war *-*on-m* die ursprachliche Endung, auf welche g. *hanan*, awn. *hana*, ae. *honan*, afries. *bona* unmittelbar zurückzuführen sind. Schwierigkeiten bereiten die Formen des Ahd. (oberd. und bei Isidor sowie im Trier. cap. *hanun*, fränk. *hanon*; PAUL PBB. 4, 358 f., BRAUNE Ahd. Gr.³ § 221 A. 3, SCHATZ Abair. Gr. § 105 c, FRANCK Afränk. Gr. § 147) und As. (*gumon*; HOLTHAUSEN As. El. § 308, SCHLÜTER Unters. S. 12—51). Man hat sie durch die Annahme zu erklären gesucht, dass ein in der ursprünglichen Ultima stehender, aus dem -*m* entwickelter *u*-Vokal die Umfärbung des -*on-* in ein geschlossenes -*ûn-*, -*un-* bewirkt hat. VAN HELTEN PBB. 15, 461, 21, 462, 36, 480. Dieses -*un* blieb im Oberd. unversehrt erhalten, wurde aber im übrigen Westgermanischen durch Ausgleichungen innerhalb der Paradigmen verdrängt. Da die Erscheinung aber vor dem Sonderleben des Westgermanischen eingetreten sein muss (vgl. oben und WALDE Auslautsgesetze S. 162 f.) wird man genötigt, das got. -*an* entweder durch Beeinflussung vom Nominativ her oder durch einen späteren Lautwandel des -*ûn* in -*an* zu erklären¹. Dasselbe Lautgesetz muss aber auch für das Nordische und das Anglosfriesische in Anspruch genommen werden. Denn man kann nicht VAN HELTEN beistimmen, wenn er behauptet (PBB. 15, 461, 36, 480), dass das zu erwartende -*un*, -*on* des Akkusativ in diesen Sprachen durch ein im Genitiv und Dativ (< *-*onez*, *-*oni*) regelrecht entwickeltes -*an* ersetzt worden sei; das ae. -*an*, awn. -*a* im Sg. A. wäre also nicht länger als die gemeingermanische Endung zu betrachten, sondern erst aus anderen Kasus übertragen. Es ist schwerlich davon abzukommen, dass das eben auf diesem Gebiete auftretende -*an* des Sg. G. und D. (urn. *prawīnan*, *witadahalaiban*) aus dem Akkusativ stammt und erst in einzelsprachlicher Zeit das gemeingermanische -*in-*, -*en-* ersetzt hat (g. *hanins*, *hanin*, alem. *henin*, *hanin*, fränk. *hanen*), eine Prozedur, welche im As. noch vor unseren Augen geschieht (as. *gumon* neben seltenerem *gumen*, s. HOLTHAUSEN As. El. § 308, SCHLÜTER Untersuchungen, bes. S. 77 f.). STREITBERG Urg. Gr. S. 255. Der Vokal des Akkusativ ist im

¹ Vgl. aber, dass urspr. -*un* als solches beibehalten wird in 3 Pl. Prät.

² Die north. Formen mit -*u*, die VAN HELTEN als Spuren eines ure. *-*un* anführt, werden besser anders erklärt (WALDE l. c. S. 169). Die beiden Fälle von as. -*un* (SCHLÜTER Untersuchungen S. 30, 32) und das einmalige afränk. -*un* (FRANCK Afränk. Gr. § 147) ist VAN HELTEN selbst geneigt nur als Schreibfehler aufzufassen.

Paradigma durchgeführt worden¹. Auch VAN HELTEN teilt diese Auffassung (PBB. 36, 479), scheint aber den Vorgang in die Zeit vor dem Wegfall der Endungen verlegen zu wollen. Dieser darf aber, wie oben nachgewiesen wurde, nicht auf Rechnung der einzelsprachlichen Vokalsynkope des Nordischen und Westgermanischen gesetzt werden; wir werden also ein weites Stück in die gemeingermanische Sprachperiode zurückgeführt. Dass nun der *a*-Vokal des Akkusativ im Awn. und Ae. aus den selbst neugebildeten Formen des Genitiv und des Dativ eingedrungen wäre, würde wohl eine Kontamination schwierigster Art voraussetzen. Die Ausgleichung im Paradigma trat übrigens erst in urnordischer, beziehungsweise uranglofriesischer Zeit ein, also nach dem Wegfall der Endungen; dann hat es aber niemals ein Paradigma mit dem Wechsel *-an* : *-on* und überhaupt keine Bedingungen für die Entstehung von awn. *hana*, ae. *honan* gegeben.

Dasselbe Problem bietet nun auch der Pl. N., ohne dass hier jemals ein *u* gefolgt wäre. Wiederum wird man also zur Annahme von Übertragungen gedrängt. Aber dass im Ahd. und As. der Nominativ seinen Vokal von der Akkusativform, idg. **(o)n-ns*, bezogen hätte (VAN HELTEN PBB. 36, 483), ist eine sehr gewagte Hypothese, da doch der Pl. A. in allen germanischen Sprachen durch den Nominativ verdrängt worden ist (STREITBERG Urg. Gr. S. 256, WALDE l. c. S. 171). Die schwierigen Wechseleinflüsse, durch welche VAN HELTEN seine Theorie zu schützen sucht, sind m. E. nicht annehmbar. In der anderen Hälfte des Westgermanischen, im Anglofriesischen, soll eine entgegengesetzte Substituierung eingetreten sein: das *-an* des Nominativ hat das zu erwartende **-un* des Akkusativ verdrängt. Der tatsächliche Formenbestand wäre also überall nur durch Ausgleichungen zu stande gekommen, welche in sowohl Sg. als Pl. innerhalb des westgermanischen Sprachgebietes in divergierenden Richtungen gewirkt, aber doch zufällig zu einem übereinstimmenden Resultat geführt hätten, so dass im Anglofriesischen (ebenso wie im Nordischen) der *a*-Vokal, im Deutschen aber der *u*-Vokal den Sieg davongetragen hätte.

Diese Erwägungen, sowie dass VAN HELTENS Theorie nicht die Doppelheit afränk. *-on* : oberd. *-un* zu erklären vermag, dürfte zu ihrer Ablehnung genügend berechtigen.

WALDE ist also in vollem Rechte, wenn er VAN HELTENS Theorie von einem für das Nordische und das Westgermanische

¹ Über Spuren der ursprünglichen Endungen in den nordischen Sprachen, s. NOREEN Gesch. d. nord. Spr.³ § 195, 4.

gemeinsamen *u*-Umlaute von schwachtonigem *-on* verwirft. Aber was er zum Ersatz bietet, ist nicht geeignet, die Sache zu erleichtern. Die schwierigen Ausgleichungen, wodurch VAN HELTEN die tatsächlichen Formen erklären muss, sucht er zu umgehen, und zwar durch die Annahme von lautlichen Vorgängen. Nach ihm soll ursprüngliches *-on-* in der Mittelsilbe schon gemeingermanisch zu *-an-* geworden sein (z. B. **bcronom* > **beran*), ausser wenn es von einem *u* gefolgt war, in welchem Falle es bis in die einzel-sprachliche Zeit blieb. In den Pl. N. wurde *-on-* statt *-an-* durch Anlehnung an den Pl. A. eingeführt; es kam also in allen Kasus der *n*-Deklination, welche die ursprüngliche Suffixform *-on-* besaßen, *-on*, nicht *-an*, in das Urgotische, Urnordische und Urwest-germanische hinein. Das Gotische wandelte es in *-an*, ebenso das Urnordische. Im Westgermanischen trat eine Spaltung ein, so dass das Anglofriesische den Übergang des Gotischen und Nordischen mitmachte, während Urwestgerm. *-on* in dem nördlichen Teile des deutschen Sprachgebietes blieb, in dem südlichen dagegen in *-un* verwandelt wurde. — Auf eine Begründung der vorausgesetzten lautlichen Vorgänge geht WALDE nicht ein; eine solche lässt sich wohl auch schwerlich geben.

Wir müssen, so viel ich sehe, daran festhalten, dass die gotischen, nordischen, altenglischen und altfriesischen, im Vokalismus übereinstimmenden Formen die regelrechte Fortsetzung der gemeingermanischen Endung bieten. Jede Erklärung, die nicht davon ausgeht, ist prinzipiell abzulehnen. Die deutschen Formen sind nicht durch lautliche Vorgänge bewirkt, die nach urgermanischer Zeit verlegt werden müssen, sie sind vielmehr als eine einzel-sprachliche Neuerung zu betrachten. Sie begreifen sich ganz einfach durch die Einwirkung des Sg. N. auf *-o*, welches die Ersetzung des ursprünglichen *-an* durch *-on* veranlasste. Dieses *-on* galt über das ganze deutsche Sprachgebiet, nur im Norden, gegen die Grenze des Anglofriesischen, treten Formen mit dem lautgesetzlichen *-an* daneben in grössere Menge auf (SCHLÜTER Untersuchungen S. 29 f., 81 f.).¹ Dass dieses as. *-an* nicht der ursprüngliche Genitiv und Dativ (< **-ones*, **-oni*) sein kann, welcher in den Akkusativ eingedrungen wäre, wie VAN HELTEN es erklären will (PBB. 36, 479), ist offenbar, da der Akkusativ im As. eben im Begriff war, das

¹ Durch eine völlig analoge Angleichung an den Sg. N. erscheinen mitunter in ahd. und as. Quellen bei femininen Wörtern Formen mit *-an* statt des ererbten *-un* (FRANCK Afränk. Gr. S. 194 f., SCHATZ Abair. Gr. S. 127, SCHLÜTER Untersuchungen S. 60 f., VAN HELTEN PBB. 36, 482).

ererbte *-en* des Sg. G. D. zu ersetzen. Im Oberdeutschen wurde das *-on* in *-un* verwandelt. Dass es sich hier wirklich um einen Lautwandel handelt, geht, wie WALDE richtig erkannt hat (l. c. S. 167), daraus hervor, dass in den ältesten Quellen noch *-on* mit *-un* wechselt (PAUL PBB. 4, 361 f., FRANCK Afränk. Gr. S. 193), während in der 3 Pl. Prät. durchaus festes *-un* erscheint. Es war das *o* noch im Wandel zu *u* begriffen. Später herrscht das *-un* ausschliesslich in oberdeutschen Texten, bis es allmählich durch die allgemeine Schwächung der Endungsvokale in *-en* übergeht.¹ — Mit dem *-on* der *n*-Stämme völlig analoge Formen sind leider nicht zu ermitteln. Doch möge daran erinnert werden, dass der Pl. D. der *o*-Stämme einen gleichartigen Wechsel von *-on* und *-un* aufzuweisen hat: *-un* ist im Oberdeutschen, *-on* im Fränkischen die herrschende Form (BRAUNE Ahd. Gr.³ § 193 A. 6, PAUL PBB. 4, 363, SCHATZ Abair. Gr. § 97, FRANCK Afränk. Gr. § 132, 1). Auch im Prät. Pl. tritt im Fränkischen des 9. und 10. Jahrhunderts *-on* auf, hier als Schwächung des älteren *-un*, das im Alem. noch unversehrt beibehalten wird (BRAUNE Ahd. Gr.³ § 320 A. 2).

Im Ahd. sind nur unsichere Spuren des alten *-an* vorhanden (BRAUNE Ahd. Gr.³ § 221 A. 4, KLUGE IF. 4, 310, VAN HELTEN PBB. 22, 490); in der lebenskräftigen Gruppe der *n*-Stammparadigmen dürfen wir auch kaum erwarten, irgend welche übergebliebene Reste älterer Formbildungen anzutreffen, nachdem einmal die neue Formation eine entschiedene Überlegenheit gewonnen hatte. Auf indirektem Wege können wir jedoch das einstige Vorhandensein des *-an* nachweisen, und zwar durch die lateinischen Lehnwörter. Die Bildungen auf *-anus*, *-anum* sind, auch im Ahd., in das System der *n*-Stämme hineingetreten:

lat. *sabānum* 'grobes leinenes Tuch' (gr. *σαβανον*); vgl. DUCANGE Gloss.; GODEFROY kennt das Wort erst aus dem Jahre 1544: *savene* -- g. *saban* (Sg. D. *sabana* Matt. 27, 52), ahd. *saban*, *sapan*, mhd. *saben*. Daneben aber auch ahd. *sabo*, m., zu dem Sg. A. *saban*, welcher in das System der *n*-Stämme passte, neugebildet.

lat. *mangānum* 'ein Werkzeug, eine Maschine'; afranz. *mangan* GODEFROY, nfranz. *mangan* 'Pfeil, Schleuderstein', ital. *mangano* 'Schleuder' — ahd. *mango*, m. 'machina, ballista', mhd. *mange*, schw. f. 'Wurfmaschine, Glättmaschine, Rolle'.

¹ Das *-un* im Trier. cap. wird desgleichen von FRANCK Afränk. Gr. S. 193 durch einen jüngeren Übergang erklärt.

mlat. *pelanus* 'eine Fischart' DIEFENBACH — mhd. *pfelle*, schw. m.,
 nhd. *Pfell, Pfelle*, m., f. 'breiter Meerfisch, Elritze' GRIMM Wb.
 lat. *clibānus* 'Ofen, Herd', afranz. *clibaniment* GODEFROY — ae.
cleofa, m. 'cell, chamber', awn. *klefe* 'Kammer'.

Vgl. ahd. *organa*, schw. f., mhd. *orgene* 'Orgel', von einer Form *organun*, welcher als Sg. A. eines schwachen Fem. aufgefasst wurde, neugebildet; lat. *orgānum*, afranz. *organ, orguan* GODEFROY, ital. *organo*.

In ganz derselben Weise sind auch die Doppelformen ahd. *wolcan*, n., mhd. *wolken* und *wolco*, m., *wolca*, schw. f., mhd. *wolke, wolk*, schw. m., *wolke*, schw. und st. f., zu verstehen. Dass wir hier wirklich von dem neutralen Stamme auszugehen haben, und nicht wie KLUGE IF. 4, 311 und Et. Wb.⁷ meint, von dem *n*-Paradigma, lehren die Formen der übrigen westgermanischen Sprachen: as. *wolkan*, n., afries. *wolken*, ae. *wolcen* (pl. *wolcnu*). Der Sg. A. *wolcan* rief aber einen Nominativ *wolco* hervor; spätahd. treten daneben auch, wie dies öfters der Fall ist, besonders nach der Schwächung der Endungssilben, Formen mit weiblichem Geschlecht auf. Vgl. auch afries. *game, gome*, f. 'Freude' RICHTHOFEN ~ awn. *gaman*, n., ahd. as. *gaman*, ae. *gamen*. Das ahd. *fesa*, schw. f. 'Hülse des Getreidekorns, Spreu; das unenthülste Korn; ptisana, Gerstengrütze', mhd. *fese*, nhd. *Fesc*, schw. f. GRIMM, dial. *fesen*, m. 'Dinkel oder Spelt, so lange die Körner in der Hülse stecken' entspricht direkt dem aksl. *pšeno* 'Graupe', russ. *пшено* 'Hirse'.

Auch in anderen Kasus ist aber Zusammenfall der *-eno/ono-* und *en/on-*Paradigmen eingetreten. — Im Gotischen und Westgermanischen ist die ursprachliche Form des Pl. A. durch den Nominativ ersetzt worden (g. *hanans*, ahd. *hanan*, ae. *guman*). Dasselbe ist auch im Altnordischen geschehen; der neue Akkusativ (*hana*) fiel mit dem Akk. der *o*-Stämme (z. B. *arma*) zusammen, was eine vollständige Angleichung an deren Flexion im Plural zur Folge hatte. Die ursprüngliche Endung des Pl. A. liegt gewissermassen vor in awn. *orno, biorno*, welche aber in das System der *u*-Stämme übertreten sind (NOREEN Gesch. d. nord. Spr.³ S. 172 f.). Die demnach wohl schon gemeingermanisch als Akkusativ fungierende Form **hanonz* (< **hanonez*) stimmt vollkommen mit dem Akkusativ der *ono*-Stämme, **brutonz* (< **brutononz*) überein. — Im Pl. G. trat das Suffix der *n*-Stämme ursprünglich schwundstufig auf (ai. *rājñām*, gr. *ἀρνῶν, κυνῶν*, g. *abne, auhsne* u. a.). Aber daneben finden sich schon in den ältesten Urkunden germanischer Sprache Formen mit aus anderen Kasus eingeführtem, vollstufigem Suffix: g. *hanane*, urn. *arbijano* (Tune), ae. *gumena*. Dieser Paradigmatypus

darf mit Sicherheit schon für das Urgermanische vorausgesetzt werden; wahrscheinlich gehörte er sogar der Ursprache an. Vgl. *τεκτόνων, ποιμένων, ἀγώνων*, lat. *prædonum, rationum*, lit. *akmenũ*, abulg. *kamenz, zemljanz*; BRUGMANN Grundr.² 2, 2 S. 244. Ein nach vokalischer Flexion gebildeter Pl. G. **brutonōm* passte demnach schon von Anfang an in die Flexion der *n*-Stämme.

Die ahd. Endungen des Pl. G. *hanōno* und des D. *hanōm* sind in folgender Weise zu verstehen. Da das *-o* des Sg. N. im Paradigma durchgeführt wurde, ist auch die ursprüngliche Endung *-ano* durch *-ono* ersetzt worden.¹ Ob dieses *-ono* in den altfränkischen, altsächsischen und altniederfränkischen Formen (*hanono, gumono*) direkt vorliegt, ist nicht zu entscheiden; im Alemannischen ist jedenfalls die Länge des *ō* sicher bezeugt (BRAUNE Ahd. Gr.³ § 221 A. 5). Sie ist durch Angleichung an die Endung des Fem. hervorgerufen. Hiermit ist zu vergleichen, dass bei Otfried im Pl. N. A. des schwachen Adj. (aber nicht im Sg. A.) *-un* statt *-on* erscheint; wir haben es hier offenbar mit einer Formenübertragung aus dem Fem. und Neutr. zu tun.

Die substantivischen *eno/ono*-Stämme bildeten urgermanisch eine ausserordentlich reich entwickelte und lebenskräftige Wortgruppe. Aus dem Formensysteme derselben ging, unter Angliederung an das Verbum und Isolierung gegen die anderen Kasus des Paradigmas, der germanische Infinitiv hervor. Aber sollten im übrigen, nur mit der paar Ausnahmen: g. *aljan*, n. 'Eifer', awn. *regen, megen, gaman*, ahd. *egzan*, ae. *brim-nesen* 'das glückliche Überstehen der Seefahrt' (: *nesan* 'gerettet werden, überleben'), *ge-risen* 'a seizing, rapina' (nur Sg. D. *gerisne* ist belegt; *gerisan* 'to seize, take'); awn. *lyge* — as. *lugina, drugina, stulina*,² alle ursprünglichen, substantivischen Paradigmen untergegangen sein?

Wie die Substantivierungen der Partizipien³ sind sie zum Teil in die *n*-Deklination entgleist. Zunächst in das *en/on*-Paradigma,

¹ Eine Analogiebildung durch die Proportion Pl. N. A. fem. *-ūn* : G. *-ōno* = Pl. N. A. mask. *-un* : *-ono* kann ich mit VAN HELTEN (PBB. 36, 487) nicht anerkennen.

² VON BÄHDER S. 56 f., O. THIELE Die konsonant. Suff. d. Abstr. des Ae. S. 82 f.

³ Vgl. mit beibehaltener vokalischer Flexion awn. *eigen*, n. 'Eigentum', *bunden*, n. 'Garbe', aschw. *bundin, bundan, bundon* UL. : SGL. 3, 28; MEL., s. RYDQVIST SSL. 2, 115, nno. *bundan*, n., nschw. dial. *bundon* VENDELL; awn. *hnipenn*, m. 'Korn, Alvisssmál 32; Acker, SnE. II, 494'; aschw. *molín, mulín*, n. 'Wolke' NOREEN Aschw. Gr. § 387, 535 A. 2; mhd. *molken*, ae. *molcen*, n. 'Milch, Molken'; ae. *locen* 'an enclosed place'.

wo sie aber, wohl infolge der in den germanischen Sprachen mehrfach hervortretenden Neigung, bei abstrakten Wörtern weibliches Geschlecht gegenüber dem männlichen zu bevorzugen (VON BÄHDER S. 7), in die Flexionsweise der *ōn*-Stämme übergetreten sind. Eine Reihe von Wörtern zeigen wechselndes Geschlecht, oft sogar in derselben Sprache. Vgl. oben S. 129. Unter den späteren, einzelsprachlichen Bildungen waltet das Femininum ganz entschieden vor. — Die Resultativa sind grösstenteils in der *en/on*-Flexion geblieben: g. *gataura*, awn. *boge*, *brote*, *hrope*, *þrote*, *bolge*, *fole*, *reke*, *mole*, nisl. *-spori*, ahd. *brocco*, ae. *wrida* u. a. Mitunter finden sich auch hier Nebenformen: ahd. *biggo* ~ *bigga*, awn. *þuite* ~ *þuita*, *klofe* ~ *klofa*, u. s. w.

Die abstrakten *n*-Stämme zeigen, wenn man sie nun ihren nächsten Ursprungsverwandten, den Infinitiven, gegenüberstellt, gewisse ursprüngliche Eigentümlichkeiten, welche der Infinitiv infolge der Beeinflussung der finiten Formen des Verbums aufgegeben hat. So fehlen noch die besonderen Suffixe, welche bisweilen hinzutraten, um den Präsensstamm zu bilden. Sie gehörten von Anfang an nur den finiten Formen der Paradigmen an, sind aber von dort aus auch in die verbalnominalen Bildungen des Präsens (Inf., Part.) eingedrungen. Oft sind sie auf die Formen des Prät. übertragen; das Präsenssuffix ist wurzelhaft geworden. STREITBERG Urg. Gr. S. 294 f. Die ursprüngliche Stammform des noch nicht an das Präsens angelehnten Nomen actionis kommt deshalb auch zum Vorschein in awn. *lega*, f. 'Liegen': Präs. *ligg*, *liggr* < *ligiR, wonach der Infinitiv in *liggia* umgebildet ist; vgl. g. *ligan*, wozu ein neues Präsens *liga*, *ligis*, *ligiþ* ohne das *i*-Suffix;

awn. *seta*, f. 'Sitzen': Präs. *sit*, *sitr*, Inf. *sitia*; vgl. g. *sitan* 'sitzen', Präs. *sita*;

awn. *þega*, f. 'Empfang, Gabe': Präs. *þigg*, *þiggr*, Inf. *þiggia*;

awn. *skape*, m., ahd. *scado*, ae. *sceada* 'Schaden': g. *skapjan*, ae. *scedðan*;

awn. *þokke*, m.: *þykkia*; *orka*, f.: *yrkia*;

awn. *vike*, m. 'kleine Bucht' (*vika* *sióvar*, g. *wiko* u. s. w.): *vikua* 'weichen';

awn. *brune*, m.: *brenna* (S. 70); *-rune*, m.: *renna*; aschw. *spuni*, m.: *spinna*;

awn. *staþa*, f. 'Stehen': *standa* (nach dem Präs. *stend*, *stendr*);

ahd. *gi-wago*, m. 'Erinnerung, Erwähnung': *giwahannen* (*-wuag*)

STREITBERG Urg. Gr. § 201 Anm.

Neugebildet sind dagegen der Infinitiv g. *wiljan* 'wollen' und das Substantivum g. *wilja*, m. 'Wille', awn. *vile* u. s. w.

Dass weiter auch bei den abstrakten *eno/ono*-Bildungen Suffixbetonung und Tiefstufenform der Wurzelsilbe möglich war, wird durch awn. *hnøre*, ae. *fnora*, awn. *fulga*, ahd. *giwago* gezeigt. Das stimmt also zu g. *ragin*, n., awn. *regen*, welches Wort desgleichen grammatischen Wechsel und daraus zu erschliessende ursprüngliche Suffixbetonung aufweist; vgl. g. *rahnjan*, ai. *racana*, n. 'Ordnen, Ordnung', *racayati* 'ordnen, bilden'. Dasselbe war auch bei den femininen Bildungen der Fall: and. *lugina*, *drugina*, *stulina*. — Wenn die ai. Abstrakta auf *-ana* wirklich das idg. Suffix *-ono* enthalten und also mit den germanischen Infinitiven verwandt sind, was nicht als gesichert betrachtet werden kann¹, dürfte ihre fast ausnahmslose Wurzelbetonung (LINDNER Aind. Nominalbildung S. 39 f.) eine einzelsprachliche Verallgemeinerung des einen Wortbildungstypus sein. Einzelne Bildungen, welche den Accent auf dem Suffixe haben, finden sich jedoch auch: ai. *damšana* 'Wunder tat', *vrjana* 'Umhegung', *kypána* 'Jammer'. Für die Ursprache muss also die Möglichkeit einer doppelten Betonung angenommen werden.

Mit schwächster Ablautsform der Wurzelsilbe sind auch gebildet awn. *brune*, *-rune*, aschw. *spuni*, g. *wiko*, aschw. *vita* 'Wissen; Beweisen, Zeugnis', *hrope* 'Zank, Händel, Streit', *ofstope*, *þorre*. Was im übrigen von den nordischen Bildungen dieser Art ursprünglich ist, und was erst später hinzugekommen ist, als Neubildung nach schon vorhandenen Mustern und mit Anknüpfung an verbale und nominale Wortformen, lässt sich nicht immer klar erkennen.

Von grösserer Wichtigkeit ist aber, dass wir oft von derselben Wurzel Bildungen mit verschiedener Ablautsstufe vorfinden, und dass dieser Vokalwechsel dann mit derselben Bedeutungsdivergenz verbunden ist, wie zwischen dem Infinitiv und dem Part. Prät. des Verbums. Da wir die beiden Wortgruppen aus den Kategorien der *eno/ono*-Stämme herleiteten, ist auch ein solcher Gegensatz nur zu erwarten.

awn. *drífa*, f. 'Schneegestöber, Schneetreiben',² nisl. *drífa* 'fall of snow': nschw. dial. *drivu* (Mora, Dalarne), *drevva* (Sörbyg-

¹ Siehe WOLFF KZ. 40, 56, 94 f.; HIRT IF, 17, 398 f.

² Z. B. Fornm. s. 5, 338 f. (Saga Óláfs konungs hins helga) *Konongr spurpe Sigurþ, son bónda: huat mun veþrs á morgen? Drífa, sagþe Sigurþr.* — — — *Veþr var þykkt ok drífa, sem S. hafþe sagt.* Vgl. auch die Verwendung des Wortes in *kenningar* für 'Streit, Kampf': *þrva drífa*, *drífa Hepens* u. s. w.

den, Bohuslän), *dreva* (Halland), welche ein aschw. *drīva* voraussetzen, 'etwas Zusammengetriebenes, Schneewehe'. Nno. *drīva* mit aktioneller Bedeutung erklärt sich durch die allgemeine Vorliebe dieser Sprache für Abstrakta mit schwacher Wurzelform; s. die Materialsammlung. Von den voranzusetzenden Doppelformen *drīva* 'Schneesturm, Sprühregen' und *drīva* 'Schneewehe' hat sich nur diejenige erhalten, welche mit den allgemeinen Wortbildungstendenzen der Sprache im Einklang stand, aber sie hat auch die aktionelle Bedeutung des ersteren übernommen.

ahd. *umbe-snida* 'circumcisio' (aktionell): *umbi-snita* 'Abschnitzel, peripsima', mhd. *umbesnite* 'Abfall beim Schneiden', ahd. *snita* 'geschnittenes oder zerschnittenes Stückchen', mhd. *snite* (resultativ). Das Niederdeutsche hat hier dieselbe Einbusse an Formen erlitten, die wir eben in bezug auf *drīva*: *drīva* im Nno. beobachteten; beide Bedeutungen sind auf eine Form übertragen worden: mnd. *snede* 'Schnitte (Brot u. dgl.)' und 'Schneiden, Schnitt; Schneide'.

nno. *bjuga* 'Hinunterbeugen der Zweige durch Schnee oder Regen': awn. *bōge* 'etwas Gebogenes'.

g. *driuso* 'Abhang', eigentlich 'Fall': aschw. *drusi* 'Haufe von Korn', eigentlich 'etwas Herabgefallenes'.

ahd. *giozo* 'fließendes Wasser, Strom': nisl. *gota* 'Rogen, Laich'.

awn. *skūta*, *skūte* 'Stichelrede, Stichelei': nno. *skota* 'etwas Vortwärtsgestossenes, hervorstürzende Masse, Schneesturz'.

awn. *felor* 'Versteckplatz', eigentlich *fela* 'Verstecken'; *fole* 'was versteckt, verhohlen ist, heimlich fortgebracht und aufbewahrter Gegenstand'.

awn. *upp-spretta* 'Quell, Quellstrudel', nno. *nagla-spretta* 'Nagelschmerzen infolge von Frost': nno. nschw. dial. *sprotta* 'Schlitz; Riss, Spalte'.

awn. *stinge* 'Stich, heftiger Schmerz': *stunga* 'durch einen Stich bewirkte Öffnung oder Wunde', nisl. *eir-stunga* 'Kupferstich'.

ahd. *ringa* 'Ring, Kampf': g. *wruggo* 'Schlinge', eigentlich 'etwas Gedrehtes, Gezwirntes'.

nisl. *upp-skera* 'harvest': *skora* 'notch, incision; rift'.

Die resultativen Bildungen stimmen hinsichtlich der Ablautsstufe der Wurzelsilbe mit dem Partizipium überein. Awn. *fole*,

drose, ae. *wrida* setzen jedoch alte Wurzelbetonung voraus. Sie sind also zu einer Zeit substantiviert, wo noch die freie Accentuierung der Ursprache herrschte, und haben sich schon damals von den suffixbetonten adjektivischen Paradigmen abgesondert. Nach einem altererbten Wortbildungsprinzip wurden in dieser Weise durch Accentstellenwechsel zu suffixbetonten Adjektiven substantivische Wörter gebildet. Vgl. ai. *ánna*, n. 'Speise' von einem Partizipium **anná* < **adná* (THUMB Handbuch des Sanskrit § 120), *rúdhira*, n. 'Blut' zu *rudhirá* 'rot', gr. ζῶον 'Lebewesen' zu ζῳός 'lebendig', δόλιχος 'Rennbahn' zu δολιχός 'lang', ahd. *riuwa* 'Aussatz' zu *riob* 'aussätzig', u. s. w. Siehe BRUGMANN Gr.² 2, 1 S. 27 f., OSTHOFF BB. 24, 156, HIRT Akzent S. 258 f., STREITBERG Urg. Gr. S. 196 f.

Ein Übertritt vokalischer Stämme in die *n*-Deklination ist übrigens keineswegs eine in der germanischen Sprachgeschichte unbekannte Erscheinung. Ein Gegenstück zu der oben geschilderten Entwicklung der *eno/ono*-Bildungen bietet uns die Geschichte der mittels des *ni*-Suffixes zu schwachen Verben gebildeten Abstrakta in den nordischen Sprachen.

Das Schicksal der *ini*-Stämme bildet ein typisches Beispiel dafür, wie eine aussterbende, nicht mehr produktive Wortgruppe aufgelöst und zerstreut wird. Die regelrechte, durch die Lautgesetze bedingte Entwicklung hat sich in der Hauptsache nach zwei Richtungen hin vollzogen:

1. Der Sg. G. und der ganze Plural, der jedoch bei diesen im Awn. noch vorwiegend abstrakten Wörtern eine verhältnismässig untergeordnete Rolle gespielt hat,¹ ergab einen einsilbigen Stamm auf *-n*, also mit Synkope des Vokals der Mittelsilbe (z. B. *lausnar*, *fórnar*).² Besonders bedeutungsvoll ist indessen, dass dieselbe Form auch aus dem Sg. N. hervorgegangen sein kann, da wir, wie HESSELMAN gezeigt hat (*Västnordiska studier* 2. S. 9), mit einem frühen Übergang der *ini*-Stämme zur *a*-Deklination zu rechnen haben. HESSELMANS Synkoperegeln

¹ Vgl. jedoch z. B. *fórn*, f. 'Gabe, Opfer', *grein*, f. 'Unterscheiden, Unterschied, Verschiedenheit, Eigenart, Ursache', *logn*, f. 'Zugnetz' mit Verschiebung der Bedeutung und mehrmals belegten Pl.-formen. Siehe FR.²

² VON BAHDER S. 84, BUGGE Ark. 2, 213, FALK Ark. 4, 235, ERDMANN Ark. 7, 72, KOCK PBB. 27, 176, SVERDRUP Ark. 27, 185, NOREEN Gesch. d. nord. Spr.³ § 50, 3.

gilt allerdings nur für Wörter mit langer Wurzelsilbe, aber diese sind unter den nordischen Bildungen in der Majorität, und die wenigen kurzsilbigen können nach ihnen umgebildet worden sein. Zu merken ist ferner, dass das Stammsuffix *i* auch bei den langsilbigen Bildungen weggefallen ist, ohne Umlaut zu verursachen. Awn. *īni*-Stämme, die sich in dieser Weise entwickelt haben, sind bei FALK Ark. 4, 355 und bei TORP Gamalnorsk ordavleiding § 24 zusammengestellt.

2. Andere Formen des Paradigmas (alle Kasus mit ursprünglich kurzer Ultima) haben einen zweisilbigen Stamm entwickelt, wobei die Mittelsilbe, allerdings verkürzt, beibehalten wurde, während das Stammsuffix *-n*, welches nach der Reduktion der Endsilbe in den Auslaut trat, wegfiel.

So vor allem in den Kompositionsformen:

bóte-prúpr dreyrogra benia = Hildr in Brages Ragnarsdrápa, *beipe-hlökk blíks* 'nympha rei splendidæ studiosa' EG., *geyme-Göndol gunn-elda* 'servatrix, custos ensium', *hefne-Áss goþanna*, *byggue-Áss foþortoþta* = Viþarr, und ähnliche Verbindungen, wie sie in der Skaldensprache häufig vorkommen.

felle-dómr 'sententia damnatoria', *hróre-vindr* 'ventus movens, aura motoria'; *renne-raukn* 'jumenta currentia, boves' u. s. w.

berge-bite 'Bissen zum Kosten, Probe' *dóme-stóll* 'Richterstuhl', *felle-sótt* 'Krankheit, die einen bettlägerig macht', *hápe-yrpe* 'höhnische Rede', *kenne-faþer*, *-nafn*, *lære-sueinn*, *-stóll*, *sende-boþ*, *-for*, *skíre-dagr*, *stýre-maþr*, *tére-penningr*, *veipe-maþr* u. a. Siehe FALK Ark. 4, 364 f.

Urn. **stiurīni-* hat also lautgesetzlich ein awn. *stýre-* ergeben. Dieselbe Form ist indessen auch im Sg. N. und A. des ursprünglichen Biegungssystems regelrecht entstanden: **stiurīniz*, **stiurīnim* > **stiurin*, awn. *stýre*. In Folge dieser Entwicklung konnten sich die hiehergehörigen Bildungen schwerlich innerhalb der Formen-
gruppe der *i*-Stämme erhalten, zumal da sie mit anderen Systemen in Berührung kamen, mit deren Paradigmen sie grosse morpholo-

¹ Auch besondere Umstände können mitgewirkt haben. Bei *lōgn* und *mōrn* (wie bei den *ēni*-Stämmen *hofn*, *sōgn*) mit konkreter Bedeutung haben die Pluralformen grossen Einfluss gehabt. Besonders in der Rechtssprache scheint der Sg. G. von *vōrn* reiche Verwendung gehabt zu haben; auch die zahlreichen Komposita (*varnar-eiþr*, *-maþr*, *-apele*, *-staþr* u. a.) können die Formenentwicklung des Wortes beeinflusst haben. *þōgn* ist natürlich dem sinn- und lautverwandten *sōgn* gefolgt.

gische Übereinstimmungen aufwiesen. Der entscheidende Schritt geschah in dem Augenblick, wo der ursprüngliche Charakter der Ableitung für das Sprachgefühl verdunkelt wurde. Das Wortbildungssuffix, das, ursprünglich Mittelsilbe, nun zur Ultima geworden war, wurde als Flexionsendung aufgefasst — ganz wie es bei den *n*-Stämmen der Fall gewesen war: die uralten Endungssilben fielen durch die Wirkung der urgermanischen Lautgesetze weg, und es entstand eine neue, eigenartige Deklination, in welcher die Ableitungssilbe nunmehr einfach als Kasusuffix aufgefasst wurde. Die *ini*-Stämme bildeten eine zu schwache Gruppe, um eine eigene Deklination bilden zu können, auch näherten sie sich allzusehr anderen, stärkeren Formensystemen, von welchen sie — einzeln oder in Gruppen — attrahiert wurden.

AXEL ERDMANN ist der erste, der bemerkt hat, dass Spuren einer derartigen Entwicklung wirklich in den nordischen Sprachen erhalten sind. Er hat (Ark. 7, 75 f.) gezeigt, dass unter den awn. *in*-Stämmen einige Wörter sind, die durch ihre Bildung und Bedeutung einen abweichenden Ursprung verraten: sie bezeichnen eine Handlung, nicht eine Eigenschaft, und sind von schwachen *i*-Verben abgeleitet. Unter solchen Umständen ist nicht daran zu zweifeln, dass wir es mit ursprünglichen *ini*-Bildungen zu tun haben. Der Übergang kann, wie ERDMANN hervorhebt, sehr wohl auf einer frühen Entwicklungsstufe stattgefunden haben und stellt sich als eine formelle Assimilation zweier Biegungssysteme dar, die lautgesetzlich in gewissen Formen zusammenfielen. Schon im Gotischen können wir gewisse Berührungen zwischen *ini*- und *in*-Stämmen konstatieren; im Ahd. und As. ist die Entwicklung so weit gegangen, dass die *ini*-Ableitungen ganz in der *in*-Deklination aufgegangen sind.¹

Es ist indessen ein Faktum, dass nur eine sehr geringe Anzahl der *ini*-Stämme im Nordischen innerhalb der *in*-Deklination erhalten ist.

Durch späte nordische Umbildungen und Verschiebungen haben sie nämlich noch weitere Veränderungen in bezug auf Geschlecht und Biegung erlitten. Wie die eigentlichen *in*-Stämme, die Adjektivabstrakta, fielen sie nämlich in mehreren Kasus mit den *ia*-Paradigmen zusammen; im Gegensatz zu diesen aber bildeten

¹ Über das Schicksal der *ini*-, *āni*- und *ēni*-Stämme in den westgermanischen Sprachen, siehe VON BAHDER S. 87 f., ERDMANN Ark. 7, 76 f., WILMANS Gram.² 2, 307 f.

sie keine hinlänglich zahlreiche und geschlossene Gruppe, um den Kräften, welche auf eine Umbildung hinarbeiteten, widerstehen zu können.¹ Ein Übergang lag daher nahe und hat auch in einigen Fällen stattgefunden. Als Beispiel kann angeführt werden: awn. *fylge*, n. 'Unterstützung, die jemand von denjenigen erhält, die sich ihm anschliessen, Argumentation, die jemand zur Begründung seiner Meinung oder Behauptung anwendet', *sannmæle*, n. 'wahre Rede', *klæpe*, n. (Pl. G. *klæpna*!) 'Kleidungsstück, Stück Zeug, Tuchwaren' (Verbalabstraktum vom *ini*-Typus zu dem schwachen Verbum **klāpian* > *klæpa*, welches seinerseits von einem Nominalstamm **klāp-* gebildet ist, der als Entlehnung aus ae. *clāp* aufgefasst werden muss). Auch Entgleisungen in das maskuline *n*-Paradigma scheinen vorgekommen zu sein. S. ferner ERDMANN a. a. O. S. 81 f. und VON FRIESEN Xen. Lid. S. 243.

Diese Geschichte der *ini*-Stämme in den germanischen, besonders den nordischen Sprachen ist ein typisches Beispiel für die eigenartigen Spaltungs- und Umbildungsprozesse, denen das Flexions- und Wortbildungssystem einer Sprache unterworfen wird, wenn durch die lautliche Entwicklung in der äusseren, phonetischen Gestalt der Formen rasche und durchgreifende Veränderungen und Reduktionen hervorgerufen werden. Wortgruppen, die einander sowohl morphologisch wie semologisch ganz ferne stehen, fallen infolge lautgesetzlicher Veränderungen in gewissen Teilen des Kasussystems zusammen, sie stimmen mit anderen Worten in gewissen Verwendungen in bezug auf die Formenbildung überein. Ist nun die eine Gruppe dieser gleichgewordenen Formen ein Bestandteil eines zahlreichen, für das Sprachbewusstsein klaren und oft aktuell werdenden Formensystems, während die andere einem unregelmässigen, wenig zahlreichen und aussterbenden angehört, so treten bald die neubildenden Kräfte der Sprache in Tätigkeit. Von schon vorhandenen partiellen Gleichheiten ausgehend, arbeiten sie auf eine vollständige formelle Assimilation der Paradigmen hin; die schwächere Gruppe entgleist, geht in die stärkere über.

Eine solche Assimilationstendenz kann natürlich von mehreren Seiten ausgehen und an verschiedenen Teilen des in Auflösung begriffenen Paradigmas Anknüpfungspunkte finden. In diesem Fall entsteht eine Spaltung des Paradigmas, eine Wortdublette, mit oder

¹ Ein Übertritt von wirklichen *in*-Stämmen zur *ia*-Flexion kommt doch auch vor, und zwar sowohl mit neutralem als mit maskulinem Geschlecht; s. ERDMANN a. a. O. S. 81, VON FRIESEN Xen. Lid. S. 243.

ohne gleichzeitige oder spätere Bedeutungs differenzierung. Gerade dies war bei dem regelrechten *ini*-Paradigma der Fall, welches einerseits in seinen synkopierten Formen mit den gewöhnlichen einsilbigen *i*-Stämmen (*old : aldar, skomm : skammar* u. s. w.) assoziiert und nach deren Muster zu einem Paradigma mit einsilbigem Stamm umgebildet wurde, andererseits mit seinen unsynkopierten Formen **stiurin > stýre* in die zweisilbigen Systeme auf *-e* entgleiste.

Ein Gegenstück zu der Entwicklung der *ini*-Stämme bietet die Geschichte des Wortes 'Lüge'.

Die nordischen Sprachen besitzen bekanntlich zwei Abstrakta zu dem Verbum *liúga* 'lügen': awn. *lyge*, f. (nisl. *lygi*, nno. *lygje* Ross) und nno. *lygn* AASEN, aschw. *lyghn* (nschw. ndä. *lagn*), für welche die Etymologen verschiedene Grundformen aufstellen: **lugin-* und **luginā* (FICK Wb.⁴, FALK und TORP Et. Wb.). In Wirklichkeit sind sie indessen durch Spaltung eines ursprünglich einheitlichen Paradigmas entstanden, einer Abstraktbildung mit dem Suffix *-enā*, dem einzigen Wort dieses Typus, das sich, so viel ich sehe, auf nordischem Boden erhalten hat. Der Sg. N. gibt nach HESSELMANS Regel **lygin*, später *lyge*, welche Form zum *in*-Stammsystem übergeht und ein selbständiges Paradigma ausbildet, während im Sg. G. der Mittelvokal synkopiert wird, so dass sich ein **lignar* entwickelt. Durch einen Kompromiss entsteht ein Nom. *lygn*, und der Gen. wird zu *lygnar* umgebildet. Urn. **luginu* wiederum geht auf urgerm. **luginā* zurück, welche Form sich in ae. *lygen*, f., as. *luginā*, f. fortsetzt. Im Ahd. ist das lautgesetzliche Paradigma erhalten: Sg. N. *lugin* (nach HESSELMANS Regel), A. *luginā* und *lugin*, G. *luginō*: Pl. G. *luginō*, D. *luginon*, *luginen*. *Lugin* ist daher, meiner Meinung nach, zu den wenigen echten Nominativformen zu rechnen, die sich im Ahd. bei den *ā*-Stämmen erhalten haben (STREITBERG Urg. Gr. S. 236, BRAUNE Ahd. Gr.³ § 207 A. 2). Wie die denominativen *ino*-Bildungen (*burdin* 'Bürde', *hartin* 'Schulterblatt', u. s. w., BRAUNE Ahd. Gr.³ § 211 A 3 b, WILMANN'S Gram.³ 2, 304) und einige lateinische Lehnwörter (*mulin* aus lat. *molina* u. s. w.) hat auch *lugin* Nebenformen nach den *in*-Stämmen aufzuweisen (GRAFF 2, 136). Diese berechtigen aber keineswegs zu der Annahme, dass ein ursprünglicher *in*-Stamm vorliege.

Wenn wir uns nun von den *ini*-Stämmen und ihrer hier in ihren Grundzügen geschilderten Entwicklungsgeschichte den nächsten Verwandten derselben, den *ēni*- und *āni*-Bildungen zuwenden, so ist a priori wahrscheinlich, dass auch diese eine ähnliche Spaltung des ursprünglichen Paradigmas aufzuweisen haben werden, je nach der wechselnden, von den Akzentuierungs- und Synkopierungsgesetzen der Sprache abhängigen Gestaltung der verschiedenen Kasusformen. Es fragt sich nun zunächst: können wir in den nordischen Sprachen Reste dieser doppelten Entwicklung, Spuren der zweisilbigen, in historischer Zeit vokalauslautenden Formen, nachweisen?

1. In denjenigen Formen, wo der Endungsvokal nicht synkopiert wird, tritt Schwächung des Mittelvokals ein. Ist dieser *ē*, so setzt sich die Schwächung bis zur Synkope fort, wie bei ursprünglichem *i*; hingegen bleibt *a* im Awn. als *ǣ* erhalten. Die Länge des Mittelvokals an sich ist also kein Hindernis für die Synkopierung, vielmehr ist diese von der Qualität des Vokals abhängig. Ursprüngliches *ā* leistet den Abschwächungstendenzen größeren Widerstand als *ē* oder *i*. Vgl. NOREEN Gesch. d. nord. Spr.³ S. 87 und HESSELMAN Västn. stud. 2 S. 15 f. nebst der dort zitierten Litteratur. Hierauf beruht unter anderem der bekannte Gegensatz in bezug auf die Part. und die Prät. der verschiedenen schwachen Verbklassen: *kallaþa* — *vitta* 'beobachtete, besorgte' (g. *witaida*), *unþa*, *vakþa*, *hafþa*, *lifþa* u. s. w. (NOREEN Gesch. d. nord. Spr.³ § 246, NECKEL ZfdA. 49, 315 f.), *kallaþr* — *vitapr*, *sagaþr* ~ *sagþr*, aschw. *hafaper* ~ *hafper*, awn. *hafþr*, awn. *hugat* ~ *hugþr*, *lifat* ~ *lifþr*. Diese Doppelformen beruhen in der Tat auf einem Ausgleich in der Flexion von ganz derselben Art, wie ihn HESSELMAN (Västn. Stud. 2 S. 6 f.) für die kurzsilbigen *i*-Verba (*valeþr* : *valþr*) nachgewiesen hat.

ēni-Bildungen mit dieser Entwicklung, also mit kontrahiertem Stamme und bewahrter *i*-Flexion sind erhalten in:

awn. *hofn*, f. 'Besitz (*garþar*-, *iarþar*-*hofn*, *hafnar*-*vitne*); was geboren ist oder werden soll, Leibesfrucht; Mantel (= *yfer-hofn*); Weidegang, Weide (Ísl.-bók 3, 2 *hage til hrossa hafnar*), nisl. *höfn*, f. 'foetus', nno. *homn*, *hamn*, f. 'Leibesfrucht, Embryo'. Vgl. g. *habains*, f. 'Besitz', ae. *hæfen*, f. 'having, property, possession'.

awn. *likn*, f. 'Gnade, Erbarmen; Linderung, Hilfe, Trost'. Vgl. g. *leikains*, f. 'Gefallen, Gutdünken, Wohlgefallen, Vorsatz'.

- Das awn. Verbum *líka* 'behagen, placere' bildet zwar seine Formen nach der ersten schwachen Deklination, aber man hat trotzdem das Recht, es als ein altes *ē*-Verbum, welches entgleist ist, zu betrachten. Das ursprüngliche Paradigma liegt in g. *leikan* (-aida) 'gefallen', ahd. *līchēn*, *gilīchēn* GRAFF 2, 120 'gefallen' vor. As. und Ae. ist es wie die Mehrzahl der *ē*-Verba in die *ō*-Klasse übergetreten: as. *līkon*, *gilīkon* 'gefallen, angenehm sein', ae. *līcian* 'to please' SIEVERS Afs. Gr.³ § 411 A. 5. Ein ganz anderes Verbum, Denominativum zu g. *galeiks*, awn. (*g*)*líkr* u. s. w., ist dagegen das g. *ga-leikon* 'einem gleichen, es einem gleich-tun, nachahmen, vergleichen', awn. *líka* (*ap*) 'schaffen, machen; vorzeigen; ähneln', afries. *líkia* 'ähnlich sein' u. s. w.
- awn. *sogn*, f. 'Sprechen, Reden (Sigrdrífomál 20, 4; Aussage, Erzählung', *fram-sogn*, *til-sogn*, *upp-sogn* (= *upp-saga*); aschw. *sæghn* 'was gesagt wird, Aussage, Wort'. Vgl. ae. *sægen* f. 'a saying, statement, assertion; what is said generally, tradition' etc.; daneben *gesagun*, f. 'a narration' (< *sagāni-): *gesagian* 'to say, tell'.
- awn. *þogn*, f. 'Schweigen, Stille'. Vgl. g. *þahains*, f. 'das Schweigen'.

Die folgenden Wörter sind hinsichtlich ihres Alters und ihrer Bildungsweise schwer zu bestimmen; zum Teil sind sie offenbar sehr junge Bildungen.

- awn. *fión*, f. 'Feindschaft, Hass'. Zum Verbum *fiá* (*fiápa*), das sicher ein ursprüngliches *ē*-Verbum ist: g. *fījan* (-aida), ahd. *fīēn*, ae. *fēon* (*fēode*). Nach dem Muster von *sión*: *siá* neugebildet?
- awn. *þián*, f. 'Unterdrückung, Tyrannei'. Das Verbum *þiá* (*þiápa*) 'jdn. wie einen Sklaven behandeln, unterdrücken' (nno. *tjaa*, nschw. dial. *tjå*) entspricht dem g. -*þiwan* (-aida), NOREEN Aisl. Gr.³ § 227 A. Vgl. auch ae. *þēowian*.
- awn. *smán*, f. 'Verhöhnung'. Awn. *smá* (*smápa*) kann sowohl ahd. *smāhēn* als ahd. *smāhen*, mhd. *smāhen* entsprechen, vgl. awn. *fá* (*fápa*) < *faihian, NOREEN Aisl. Gr.³ § 501.

Bei awn. *spán*, f. 'Wahrsagung', das von TORP Gno. ordavl. hierher gestellt wird, liegt kein Grund vor, einen alten *ēni*-Stamm anzunehmen; awn. *spá* (*spápa*) ist ein Denominativum zu *spá*, f.

Die *āni*-Stämme bildeten bekanntlich in den nordischen Sprachen, besonders awn., eine zahlreiche und produktive Wortgruppe, das Paradigma *skipon*, Gen. *skipanar*. Wohl zu jedem Verbum der ersten Klasse konnte ein derartiges Abstraktum auf *-an* (*-on*) neugebildet werden, aber das Suffix hat ohnedies über seine natürlichen Grenzen hinausgegriffen und ist auch unter den *i*- und *ē*-Verben wirksam geworden.¹ Siehe KLUGE Stammb.² § 149, VON BÄHRER S. 85 f., TORP Gno. ordavl. § 24 II, 1.

2. Ein späturnordisches Paradigma

Sg. N. A. **sagan* (< **sagēniz*, **sagēnim*),
*sagnar (< **ságnār* < **sagēnoiz*) u. s. w.

repräsentiert die lautgesetzliche Entwicklung der Flexion der *ēni*-Stämme. In awn. *sogn*, *sagnar* ist durch analogische Neubildung die unsynkopierte Stammform im Paradigma vollständig durchgeführt worden. Die regelrechten Nom.- und Akk.-Formen sind also aus dem Paradigma verdrängt und durch andere ersetzt worden, die in dem System der einsilbigen Feminina besser passten. Indessen sind sie nicht verloren gegangen; sie haben dadurch ihr Dasein gerettet, dass sie vom Sprachgefühl mit einem anderen Formensysteme assoziiert wurden, mit dessen analogen Formen sie den fonetischen Veränderungen zufolge zusammenfielen. Nach dem Muster dieses Systemes sind dann auch neue vollständige Paradigmen geschaffen worden.

Das Flexionssystem, worum es sich hier handelt, kann offenbar nur ein einziges sein, das der *n*-Stämme.

Vgl. Sg. N. **sagan* > *saga* ~ **tungō* > *tunga*,
 A. **saman* > *sama* ~ **hanan* > *hana*

Da wir nun in der *n*-Deklination eine Anzahl von Bildungen vorfinden, die Verbalabstrakta zu schwachen Verben der vierten Klasse sind, scheint es wenigstens der Erwägung wert, ob wir nicht in ihnen alte *ēni*-Stämme zu sehen haben, welche in die schwache Deklination entgleist sind.

awn. *brosa*, f. 'Lächeln'; aschw. als Beiname: *Birger brosa* (HELLQUIST Xen. Lid. S. 108), vgl. awn. *fiör-brosa* 'immer lächeln-

¹ Es muss jedoch hervorgehoben werden, dass die Bildungen auf *-an* zu *ē*-Verben (*agan*, *brosan*, *horfan* u. a.) durch Ausgleichung im *ēni*-Paradigma entstanden sein können.

des Weib': *brosa* (st) 'lächeln'. Daneben in derselben Bedeutung *brosan*, f. Im Nisl. ein neugebildetes *bros*, n.

awn. *saga*, aschw. *sagha*, f. 'was jemand sagt, was gesprochen wird, Aussage; der Text, im Gegensatz zu der Erklärung; Erzählung; Ereignis, Begebenheit'; *sogo-sogn* 'mündliche Erzählung'. Die rein verbalabstrakte Bedeutung 'Sagen, dass man etwas sagt' tritt besonders klar in den zahlreichen Zusammensetzungen hervor: *fram-saga* 'Hersagen', *til-saga* (*friþr er tilsaga heilagleiks*), (*dóms*) *upp-saga*; *log-saga* 'dass man segr log; Aussage, Erkenntnis darüber, was in einem gegebenen Falle gesetzmässig ist', *leip-saga*, 'Wegweisen', *tíþenda-saga*, *vátta-saga* u. s. w.

aschw. *þura*, f. 'Verwegenheit, Kühnheit': *þura* (*þora*), awn. *þora* (*rþ*) 'wagen, sich getrauen'. Awn. dafür *þoran* f. und *þoran* n.

awn. *vaka*, f. 'Wachen', s. oben S. 112.

awn. *flóe*, m. 'weite und untiefe Wasseransammlung, bes. Überschwemmung eines Flusses oberhalb eines Dammes oder einer Verengung des Strombettes', nisl. *flói* 'marshy moor; bay, large firth', nno. *flóe* AASEN, ROSS, nschw. dial. *floe*, *flo* RIETZ: awn. *flóa* (*flópa* und *flóapa* NOREEN Aisl. Gr.³ § 499 A. 1) 'fluten, überschwemmen', nisl. *flóa* (*flóir*, *flóði*), nno. *flo* (*flor*, *flodde*), nschw. dial. *floa* VENDELL. Ae. *flōwan* 'to flow' mit starkem Präteritum, nach dem Muster von *blōwan*, *grōwan*, *rōwan* u. a.; mnd. *vloien* 'fliessen, strömen', holl. *vloeien*.

awn. *rope*, m. 'Rülpsen, Aufstossen', nisl. *ropi*: awn. *ropa* (*pt*) 'rülpsen'.

awn. *same*, m. 'was geziemend ist; was jdm. gebührt', *van-same* 'Schande', nno. *same*: awn. *sama* (*samþa*) 'geziemen'. Vgl. *þat er ekki same at . . . : illa samer þér at . . .*

awn. *sóme*, m. 'Ehre, die jdm. erwiesen wird', *mann-sóme*, *ó-sóme* 'Schande, Schimpf', nisl. *sómi*, nno. *some*, aschw. *some*, m. und (SDW. mit einem Beleg) *soma*, f. 'Ehre': awn. *sóma* (*mþ*) 'geziemen'.

awn. *ó-pole*, m. 'Ungeduld, Mangel an Ausdauer' (Sg. N. *óþe ok ópole* Heil. m. s. 1, 342, A. *þurs rist ek þér ok þría stafe: erge ok óþe ok ópole* Skírn. 36), nno. *utole* 'Ausschlag, angeschwollene Wunde': awn. *pola* (*ld*) 'dulden, ertragen', g. *þulan* (*-aida*), ahd. *dolēn*.

Auch neben schwachen Verben der ersten Klasse gibt es in den nordischen Sprachen abstrakte *n*-Stämme, wozu sich in den anderen germanischen Mundarten keine Gegenstücke finden und die also durch eine speziell nordische Entwicklung des germanischen Wortbildungssystemes entstanden sein dürften. Es ist wenigstens sehr wahrscheinlich, dass sie zum Teil auf ursprüngliche *ani*-Stämme zurückzuführen sind; in anderen Fällen haben wir es offenbar nur mit junge Neubildungen nach schon vorhandenen Mustern zu tun. Da der *a*-Vokal jedenfalls in den awn. noch dreisilbigen Kasus des Paradigmas lautgesetzlich war (vgl. awn. Sg. G. *skipanar*)¹ und von dort aus in die übrigen Formen eingeführt werden konnte, waren die morphologischen Bedingungen für den Übertritt dieselben wie bei den *ēni*-Stämmen.

awn. aschw. *banna*, f. 'Verwünschung', (nschw. *bannor*, pl. 'Schelte, Verweis') = awn. aschw. *bannan*, f.

awn. nisl. *elska*, f. 'Liebe'; *elsko-band*, *-bragþ*, *-fullr* u. s. w.; *elsko-ligr* = *elskan-ligr*.

aschw. *gisla* f. 'Geisel, Bürge' (*sættia til gislo, standa, vara i gislo*) = *gislan*, f.; auch *gisling*, f.

aschw. *helsa* f. 'Heilswunsch, Gruss' = *helsan*, f., awn. *heilsan*.

awn. *á-kalla*, *til-kalla*, f. 'Forderung': *kallan*, f., *á-kallan*, *til-kallan* u. a.

awn. *kanna*, *til-kanna*, f. 'Forderung, Anspruch', *ákonnnolauss*.

awn. *rispa*, f. 'Ritze, Schramme': awn. *rispa* 'aufreissen; ritzen'; aschw. *rispa* 'Zwist, Zank': nschw. dial. *rispa* 'Lärm machen; unter Verfluchungen toben' RIETZ.

awn. *skora*, f., in dem Ausdrücke *at skoro(nne)* = *at skoran*. Siehe oben S. 82.

awn. *á-skora*, f. 'eindringliches Begehren, eindringliche Aufforderung' = *á-skoran*, f. Zu dem Verbum awn. *skoru* (*ap*) 'auf jemanden mit einem Begehren, einer Aufforderung eindringen; herausfordern'.

¹ Sg. N. A. *skipon* wird nämlich aus einem neugebildeten **skipanu* genügend erklärt (wie *þrifnoþr* < *-āpuz*. 3 Pl. Prät. *kolloþo*). Vgl. HESSELMAN Västn. Stud. 2 S. 9. — Es besteht also die Möglichkeit, dass urg. **skipāniz*, *-im* im Awn. regelrecht zu *skipan* (mit aus den anderen Kasus wieder eingeführtem *n*) wurde, wie ja der Infinitiv *kalla* aus **kallānom* herzuleiten ist (1 Sg. Präs. *kalla*, 3 Pl. *kalla*), während urg. *-ōn-* aus idg. *-ōn-* im Nordischen als *-o*, *-on* erscheint: aschw. Pl. N. A. *eghon*, awn. *augo*, Sg. G. A. *tungo*, Pl. N. A. *tungor* (ahd. *zungūn*, aber Inf. *salbōn*, 1 Sg. Präs. *salbōm*, 3 Pl. *salbōnt*) Vgl. BUGGE NI. S. 180.

- aschw. *fasi*, m. 'Schreck, Angst' = *fasan*, f.: *fasa* (*ap*) 'erschrocken sein'.
- awn. *forþe*, m. 'Hilfe, Nutzen', nisl. *forði* 'store, supply': *forþa* (*ap*) 'fortbringen; in Sicherheit bringen', ae. *gefordian*.
- awn. *vá-glate*, m. 'Unglück, das jdm. trifft'; vgl. *glatan*, f. 'Verderben': awn. *glata* (*ap*) 'verderben, vernichten'.
- awn. *kúge*, m. 'Zwang, Unterdrückung' = *kúgan*, f.: *kúga* (*ap*).
- awn. *sakne*, *af-sakne*, m. 'Vermissten, Mangel': *sakna* (*ap*).
- awn. *skunde*, m. 'Eilfertigkeit' *ó-skunde* 'Verdruss', nisl. 'injury, harm, mischief', aschw. *skunde* 'Eile' SCHLYTER = awn. *skundan*, f. Zu awn. *skunda* (*ap*) 'rasch weiterschaffen; (dahin)eilen', aschw. *skunda* (*-adhe*). Daneben ein gleichbedeutendes *ĩ*-Verbum: awn. aschw. *skynda* (*nd*), wozu ein *ini*-Abstraktum erhalten ist, einerseits in dem Kompositum awn. *skynde-ráp*, andererseits in awn. *skynde*, f. und *skynder* m. 'Eile, Hurtigkeit'.
- awn. *farar-talme*, m. 'Verzögerung einer Reise', *talma-laust* 'ohne Hindernis'; vgl. *talman*, f. 'Hindernis': *talma* (*ap*) 'hindern'.
- awn. *mann-tape*, m. 'Begebenheit, bei der viele Menschen umkommen', *manntapa-vetr*; vgl. *tapan*, f. 'Verlust; Verderbung': *tapa* (*ap*) 'verderben; verlieren'.

Exkurs (Zu S. 27).

G. *wiko* — awn. *vika*, ahd. *wehha*, *wohha* 'Woche'.

G. *wiko*: Luk. 1,8 *miþþanei gudjinoda is in wikon kunjis seinis in andwairþja gudis*, als Übersetzung des Grundtextes: ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ (Vulg.: in ordine vicis suæ) 'in der Reihenfolge seiner Tagesklasse, da seine Tagesklasse an der Reihe war' STREITBERG Got. Bibel. Gr. ἐφημερία (vom Adj. ἐφήμερος, ἐφημέριος 'für den Tag, einen Tag dauernd') gehört ausschliesslich der jüdischen und christlichen Litteratur an (Septuaginta, Neues Testament u. s. w., siehe Thesaurus Græcæ Linguae) und entspricht dort einem hebräischen Wort, das die Priesterklassen, die, vierundzwanzig an der Zahl, seit David und Salomo je einen Sabbat den Tempeldienst besorgten (1 Chron. 23,28—24,10; 2 Chron. 8,14), bezeichnet. Es liesse sich also am besten 'Tagesamt' oder 'Tagesklasse' übersetzen. Wulfila gibt es nun, nicht ganz wortgetreu, durch *kuni* 'Geschlecht, Stamm' wieder. Das Wort ἐφημερία begegnet im Neuen Testament nur noch an einer, und zwar einer nahe vorausgehenden, Stelle: Luk. 1,5 ἱερεὺς . . . ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά (Vulg.: sacerdos . . . de vice Abia). Die got. Bibel hat hier *gudja - - us afar Abijins*. *afar* ist wohl mit PETERS PBB. 30,253 in *afaram* (Pl. D. von *afara, m. 'Nachkomme', as. *aboro*, ae. *eafora*) zu ändern;¹ dieselbe Ungenauigkeit beim Übersetzen des eigentümlichen Begriffes von gr. ἐφημερία findet sich also auch hier.

in wikon entspricht nun aber gr. ἐν τῇ τάξει (Vulg. in ordine), und *wiko* hat also die Bedeutung von gr. τάξις, lat. ordo, also 'Ordnung, an die Reihe-Kommen'. Hier eine Bedeutung 'Woche, Wochendienst' anzunehmen, würde also eine sehr freie Übersetzung

¹ Möglich wäre jedoch, dass hier *us afar[a] Abijins* zu lesen ist, und dass ein neutr. Substantiv *afar* mit der Bedeutung 'Nachkommenschaft' vorläge. Vgl. awn. *afr* 'Getränk'; eigentl. wohl 'Nachgebräu' FICK Wb⁴. aind. *apara*, n., *aparā*, f. 'künftige Zeiten, Zukunft' BÖTHLINGK und ROTH Skr. Wb.

Wulfilas voraussetzen: es würde etwas neues, der Vorlage völlig fremdes in den gotischen Text gebracht sein. Das anzunehmen hat man aber keinen Grund, um so weniger als das ganze Satzgefüge dem griechischen genau entspricht.¹

Es erscheint mir sogar sehr fraglich, ob die Goten zur Zeit Wulfilas schon die siebentägige Woche kannten. Die aufbewahrte Litteratur gibt uns jedenfalls keine Stütze dafür; sie deutet vielleicht sogar auf das Gegenteil. Das dem Hebräischen entlehnte *σάββατον* oder *σάββατα* kommt im Neuen Testament in der Bedeutung 'Woche' mehrmals vor;² war ja doch zur Zeit der Abfassung der älteren jüdisch-christlichen Litteratur in griechischer Sprache kein einheimisches Wort vorhanden. Die Sache selbst war noch den Griechen völlig unbekannt, und erst im Gefolge des Christentums geschah die Verbreitung der Woche als Mass der Zeiteinteilung in der hellenistischen Welt.³ — Wulfila gebraucht nun das griechische Wort (g. *sabbato*) und übersetzt es niemals, was doch sonderbar wäre, wenn die gotische Sprache wirklich einen Namen für den Begriff gehabt hätte.

Luk. 18,12 *δὲς τοῦ σαββάτου* (bis in sabbato) — *twaim sinþam sabbataus*.

1 Kor. 16,2 *κατὰ μίαν σαββάτων* (per unam sabbati) 'am ersten Tage der Woche' — *ainhvarjanoh sabbate* (!) Hier liegt ja ein wirklicher Übersetzungsfehler vor; der jüdische Sabbat war der letzte Wochentag. Richtig hat er zwar übersetzt:

Mark. 16,2 *λίαν πρωὶ τῆς μιᾶς σαββάτων* (valde mane una sabbatorum) 'sehr früh am ersten Tage der Woche' — *filu air þis dagis afarsabbate* 'sehr früh am Tage nach dem Sabbat' (!). Aber nur durch eine künstliche Umschreibung hat er den griechischen Ausdruck wiederzugeben vermocht.

Die Übersetzung hat offenbar Wulfila grosse Schwierigkeiten gemacht. Ein Fehler, eine auffallende Umschreibung — wie wäre das möglich, wenn die gotische Sprache wirklich eine Bezeichnung des Begriffes der Woche besessen hätte?

¹ MEYER KZ. 7,127 f.

² SCHÜRER, E. Die siebentägige Woche S. 8. (in Zeitschr. f. neutest. Wissensch. Bd 6).

³ SCHÜRER l. c. S. 13; THUMB ZfdW. 1,163 f.

Man hat vielfach angenommen, dass, wie der Gebrauch einer siebentägigen Periode sich erst durch klassischen Einfluss bei den Germanen eingebürgert hat und wie die Namen der Wochentage offenbar eine Kulturentlehnung vom Süden ist, auch die Bezeichnung der Sache, das Wort 'Woche' selbst, ein Lehnwort, und zwar eine Umbildung des lat. *vicis* (-em, -e) 'Wechsel, Abwechslung' sei. So noch BRATE Nordens äldsta tidsräkning, S. 23 f. Die Annahme ist aber unhaltbar; das lat. *vicis* ist niemals, so viel man weiss, in der Bedeutung einer bestimmten Zeitperiode gebraucht worden,¹ und doch wäre die exakte Bedeutung 'Woche' eine unerlässliche Voraussetzung für die Möglichkeit der Entlehnung. Wie hätten sonst die Germanen eine derartige Anwendung eines fremden Wortes erfinden können? — Hätte man doch erwarten müssen, dass, wenn die Germanen wirklich nicht ein einheimisches Wort für den neuen Begriff hätten eintreten lassen, der lat. Name der Woche, *septimana*, bei ihnen, wie bei den Kelten, durchgedrungen wäre.

Wenn dem so ist, wie lässt es sich aber erklären, dass ein Wort, dessen Grundbedeutung wir als 'Wechsel, Abwechslung' oder 'Weichen, Zurückweichen' ansetzen, die Bedeutung 'Woche, Zeitabschnitt von sieben Tagen' hat annehmen können. Um diesen auf den ersten Blick ein wenig befremdenden Vorgang zu verstehen, müssten wir nun eigentlich über die Geschichte der siebentägigen Woche im reinen sein, wir müssten wissen, in welchem Kulturkreise und unter welchen Bedingungen sie von den Völkern des klassischen Altertums auf die Germanen übertragen worden ist. Denn dass es sich wirklich um eine Kulturentlehnung handelt, daran wird niemand zweifeln; aber alles übrige liegt noch im Dunkel.

Die eigentliche Übertragung der Woche hat nun aber selbstverständlich nur auf einem ziemlich beschränkten Gebiete stattgefunden, irgendwo an der Reibungsfläche der klassischen und der germanischen Kultur; dort ist auch der Name entstanden und von dort aus haben Sache und Wort in enger Verknüpfung allmählich ihre Ausbreitung über das übrige Germanentum gefunden. Das Wort 'Woche' ist folglich in den meisten der germanischen Dialekte — jedenfalls in den entfernteren, altnordischen — als ein Lehnwort zu betrachten.

¹ FORCELLINI Tot. lat. lex.; DIEFENBACH Gloss. lat.-germ.; u. a.

Es kommt nun also die Frage: wann und wo hat die Übernahme der Wochenrechnung zuerst stattgefunden? Dass es nicht im Gefolge des Christentums geschehen ist, geht schon daraus hervor, dass die Namen der Wochentage Übertragungen der heidnisch-römischen Bezeichnungen sind, nur dass dabei die römischen Götternamen durch die entsprechenden deutschen ersetzt sind. Ein solches Verfahren setzt doch noch ein deutliches Bewusstsein davon voraus, dass es sich wirklich um göttliche Mächte handelt; nach einmal erfolgter Bekehrung ist es gewiss nicht mehr denkbar.¹ Es muss zu einer Zeit geschehen sein, wo die heidnisch-germanische Mythologie noch ein frisches und ungeschwächtes Leben führte, wo sie noch die Macht besass, mit Anknüpfung an die von aussen eindringende Zeiteinteilung neue religiöse Vorstellungen und für lange Zeiten bedeutsame Kultusgebräuche zu erwecken. Es ist allgemein bekannt, dass der dem *Donar* — *þórr* geheiligte Wochentag noch heute im volkstümlichen Aberglauben eine wichtige Rolle spielt (vgl. WUTTKE, A. Der deutsche Volksaberglaube, HYLÉN-CAVALLIUS, G. O. Wärend och Wirdarne I, 187, WIGSTRÖM, EVA Folkdiktningen i Skåne S. 127 u. a.). Diese altererbten Sitten, die aus fast allen germanischen Gauen, von den Alpen bis nach Island, bezeugt sind, sind aus einer noch kräftigen Verehrung des Gottes und daraus herfliessender Ehrfurcht vor der Heiligkeit seines Tages hervorgegangen. Dass der Donnerstag bei den alten Germanen der höchste Festtag war, welcher lange Zeit sogar mit dem christlichen Sonntage wetteiferte, geht aus mehreren Zeugnissen hervor (s. MOGK, E. Mythologie in Pauls Grundr.² 2,354 f., GRIMM, J. Deutsche Mythologie⁴ 3,401 f., MEYER, E. H. Germanische Mythologie (1891) S. 215; u. a.). Auch auf Island, wo doch die Kirche die heidnischen Wochentagenamen fast auszurotten vermocht hatte, blieb der fünfte Tag im bürgerlichen Leben von Bedeutung: mit einem Donnerstag beginnen die Sommerwochen und somit die ganze Einteilung des Jahres. Alle für das politische und rechtliche Leben bedeutsamen Termine (die Fahrtage, der *gialddage*, das *alping* u. s. w.) fallen desgleichen auf den *fimte dagr viko* (BILFINGER, G. Untersuchungen über die Zeitrechnung der alten Germanen 1,10 f.).

Die Namen der Wochentage wurden als heidnischer Wahn von der Kirche energisch bekämpft und abgelehnt, und nur trotz der-

---

¹ GRIMM Deutsche Mythologie⁴ I, 101 f.; KLUGE Die deutschen Namen der Wochentage.

selben haben sie sich im bürgerlichen Leben der romanischen und germanischen Völker behauptet.¹ Diese Namen bezeugen nun aber unleugbar das Vorhandensein einer siebentägigen Zeitperiode, einer Woche, schon in vorchristlicher Zeit.

Die Wochentagenamen sind nun aber auf den in den ersten Jahrhunderten unserer Zeitrechnung sich immer mehr ausbreitenden astrologischen Aberglauben zurückzuführen, dem zufolge jeder Tag unter der Herrschaft eines der sieben Planeten-Götter stand, die sich in ewig fortdauerndem Wechsel ablösten. Im Gefolge dieses ursprünglich orientalischen Glaubens an die Macht der Sterne und ihre teils günstige, teils unheilvolle Wirkung hatte die sieben-tägige Woche ihre Verbreitung im römischen Reich gefunden. Es ist nun aber eine auffallende Tatsache, dass sie in der östlichen Reichshälfte viel geringer gewesen zu sein scheint als in der westlichen; besonders für das eigentliche Griechenland sind die Spuren der Planetenwoche spärlich.² Die Woche ist hier eigentlich anderer Art, sie hat auch hauptsächlich von einer anderen Seite her Eingang gefunden und zwar durch das Christentum. Die Kirche hatte sie von den Juden übernommen; das Wesen dieser jüdisch-christlichen Woche war, dass sie durch die regelmässige periodische Wiederkehr eines für den Gottesdienst geheiligten Tages (eines Sabbats, einer Dominica) bedingt wurde. Die übrigen Wochentage wurden durch einfache Zählung bezeichnet. »Die Planetennamen zur Bezeichnung der Wochentage behielten im griechischen Orient ihren episodentartigen Charakter und scheinen überhaupt nie in die offizielle Datierung eingedrungen zu sein; es siegte die Kirche mit ihrem System, das sich an das 'orthodoxe' jüdische anschloss. Dass das andere System, das der Planetennamen, frühzeitig beseitigt wurde, dafür sprechen auch die slavischen Namen der Wochentage, die, soviel ich weiss, keine Spur der Planetennamen zeigen» (THUMB).

Nur ganz sekundär, durch den immer mehr eindringenden Einfluss der Kirche, hat also die Woche auf oströmischem Boden im

¹ SCHÜRER l. c. S. 43 f.

² THUMB Die Namen der Wochentage im Griechischen, ZfdW. I, 168 f. MAASS Die Tagesgötter S. 267: »Auf dem griechischen Festlande wie auf den Inseln gibt es bisher m. W. noch keine Spur von Planetenverehrung, keine Bekanntschaft mit den Tagesgöttern. - - - Ich kenne keine Inschrift vom Festlande und den Inseln mit der Datierung nach Wochentagen.« SCHÜRER. l. c. S. 19, 24.

sozialen und wirtschaftlichen Leben eine Rolle gespielt, und das für sie Bedeutsame und Konstitutive war die periodische Wiederkehr des kirchlichen Feiertages in siebentägigen Zeitabschnitten. Nur in Verbindung mit einem geregelten Gottesdienste scheint also die Übertragung der Woche auf die Germanen von hier aus möglich zu sein. Dass sie durch Vermittlung der Goten von Osten her zu den übrigen Stämmen gekommen sei, ist demnach sehr unwahrscheinlich. Hierzu kommt, dass die gotische Sprache, wie ich oben bemerkt habe, dem Anschein nach einer einheimischen Bezeichnung für den Begriff der Woche entbehrt hat. —

In Rom ist die Planetenwoche schon unter Augustus urkundlich bezeugt;¹ in der früheren Kaiserzeit ist sie dann infolge der durchgreifenden Orientalisierung des römischen Heidentums allmählich zum vollständigen Siege durchgedrungen. Ihr ungeheurer Erfolg und ihre weite Ausbreitung war also zunächst nicht in einem socialen Bedürfnis begründet, sie wurde z. B. sehr selten zum Zweck der Datierung gebraucht,² und sie war also den anderen Zeitepochen, dem Jahre und dem Monat, sehr unähnlich. Sie entsprang den religiösen Vorstellungen der Zeit, dem astrologischen Determinismus, dem zufolge alle Ereignisse der Welt durch astrale Einflüsse bestimmt wurden. Jeder Tag empfängt seinen Charakter durch die Sterne; der eine ist günstig, der andere ist ungünstig, je nachdem dieser oder jener Stern-Tagesgott regiert. Die astrologische Wertung der Tage zu kennen und zu beachten, war also für jedes Unternehmen von grosser Bedeutung.³ Die Himmelskörper wurden allmählich den Gottheiten des Olympus assimiliert, sie waren zu Göttern und Göttinnen geworden, mit Eigenschaften und magischen Kräften ausgerüstet, bisweilen ungünstig und erzürnt, aber doch vielleicht Besänftigungsversuchen zugänglich, zu Mächten, die man durch heimliche Zeremonien und magische Beschwörungen sich gewogen machen konnte. Der Text von solchen Gebeten, die an die schutzgebenden Tagesgötter gerichtet wurden, ist in mehreren Fällen aufbewahrt, und ganz gewiss hat das Ritual gewisser Kulte, besonders das der Mithra-Mysterien — die Religion der Soldateska — bei der Verbreitung der Woche im römischen Reiche eine grosse Rolle gespielt.

¹ SCHÜRER l. c. S. 25; GUNDERMANN Die Namen der Wochentage bei den Römern, ZfdW. I, 175.

² SCHÜRER l. c. S. 34.

³ Vgl. Tibullus, Eleg. I, 3. 18; Petronius. Satyricon Cap. 30.

Die astrologische Auffassung hat also die ganze abendländische Kultur durchsäuert, der Glaube an die Macht der Planeten, der sieben Wochengötter, die in stetiger Abwechslung Tage und Stunde beherrschen, hat in ungewöhnlich starkem Masse und weiter Verbreitung die Gemüter unterworfen. Besonders bedeutsam ist nun aber, dass die Zeugnisse dieses Glaubens in den nördlichen Provinzen in auffallender Menge auftreten. Nirgends im ganzen Reiche sind auch nur annähernd so viele Darstellungen der Wochengötter gefunden worden, wie in der Rheingegend, dem östlichen Gallien und dem westlichen Germanien; gering sind dagegen die Spuren in Britannien.¹ Es sind das hauptsächlich sog. Wochengötteraltäre: zylinderförmige oder achteckige Steine, die den oberen Teil des Untersatzes einer Siegestsäule ausmachten. Ringsherum sind in Reliefs die Bilder der sieben durch Attribute gekennzeichneten Schutzgötter der Woche dargestellt. Auf diesem Postamente hat einst ein sogenanntes Gigantenreiterdenkmal gestanden. Der Reiter ist, wie MAASS (l. c. 182 f.) überzeugend gezeigt hat, der römische Kaiser selbst als siegreicher Triumphator, der unter den Hufen seines stürmenden Rosses niederfallende Riese soll ein besiegtes Barbarenvolk, d. h. also hier die freien, an den Grenzen immer energischer andrängenden Germanen verkörpern. Das Ganze bildet somit ein Siegesdenkmal, eine Apotheose des Kaisers und der römischen Kultur; Römer und romanisierte Kelten haben sie gegen die germanischen Barbaren gesetzt. Die Denkmäler gehören einem ziemlich beschränkten Gebiete, dem östlichen Gallien, an, und besonders häufig sind sie in der römischen Provinz Germania superior. Nördlich finden sie sich vereinzelt bis nach Trier und Metz, ja sogar im Taunus und in der Wetterau; in Niedergermanien fehlen sie aber ganz.² — Die Tagesgötter erscheinen in denselben Gegenden ausserdem auf anderen Reliefs, auf Mosaikböden und auf allerlei Geräten;³ die grosse Mannigfaltigkeit der Gegenstände lässt die grosse und allgemeine Bedeutung der Wochen-

¹ SCHÜRER l. c. S. 33; GUNDERMANN l. c. S. 178; HAUG Die Wochengöttersteine, in der Westdeutschen Zeitschrift f. Gesch. u. Kunst, Bd 5 (1890) S. 17 f.; MAASS Die Tagesgötter S. 171 f., 266.

² MAASS l. c. S. 207.

³ GUNDERMANN l. c. S. 178; HAUG l. c. S. 40 f.; MAASS l. c. S. 234; besonders bemerkenswert ist ein rundes Bronzeblech, das in der Côte d'Or gefunden ist und als eine Art Kalender gedient zu haben scheint; auf demselben sind im Kreise herum zweimal nach einander die Namen der Wochengötter eingegraben.

götter im Volksleben und die Geläufigkeit der Woche und der Wochentagenamen deutlich erkennen. Das starke Hervortreten dieser Dinge auf dem gallisch-rheinischen Gebiete im Vergleich mit den übrigen Provinzen des Reiches beruht nach MAASS auf direktem, nicht durch Rom vermitteltem Einfluss des orientalischen Hellenismus auf die gallisch-römische Kultur.

Diese bildlichen Darstellungen der Wochengötter gehören zum grössten Teile der ersten Hälfte des dritten Jahrhunderts an; die älteste sicher datierbare führt auf die Zeit des Septimius Severus.¹

Auch an litterarischen Zeugnissen fehlt es nicht. Hier sei nur an den Rhetor Ausonius, den vornehmsten Repräsentanten der römischen Bildung in Gallien im 4. Jahrhundert, erinnert; er widmet eine ganze Gruppe seiner Eklogen astrologischen Fragen und von diesen handelt ein Gedicht *de nominibus septem dierum*.²

Aus diesem Kulturkreise haben nun die Germanen in ihrer vorchristlichen Zeit die siebentägige Woche übernommen.³ Die Berührungen mit ihren römischen und keltischen Nachbarn waren hier am Rhein und an der Donau intensiv und energisch, und sie haben Jahrhunderte lang fortgedauert. Dem kulturellen Austausch folgte eine weitgreifende Beeinflussung der Sprachen, eine massenhafte Aufnahme von lateinischen Lehnwörtern, die sich auf die verschiedensten Gebiete des Lebens erstreckte.⁴ Es ist nur sehr natürlich, dass die Germanen die Wocheneinteilung kennen lernten und zwar so wie sie hier bestand, in enger Verknüpfung mit reli-

¹ GUNDERMANN l. c. S. 178. Das grosse Hedderheimerdenkmal wurde am 13. März 240 errichtet (oder erneuert); MAASS l. c. S. 233.

² Monum. Germ. hist.: Auctores antiquissimi, Bd 5,2.

³ MÜLLENHOFF verlegt den Vorgang ins dritte, oder spätestens ins vierte Jahrhundert. (Deutsche Altertumskunde 4,644.) Für diese Zeit spricht, ausser den von M. vorgebrachten Tatsachen, auch folgendes. In den romanischen Ländern haben die Namen der Wochentage bis auf den heutigen Tag fortgedauert — nur mit einer, und zwar einer sehr bedeutsamen Ausnahme: Die kirchliche Bezeichnung des ersten Tages hat allmählich den volkstümlichen Namen *dies Solis* verdrängt (lat. *dominica*, ital. *domenica*, span. *domingo*, franz. *dimanche*). Schon der fränkische Geschichtsschreiber Gregorius von Tours bezeugt nun, dass zu seiner Zeit dieser Vorgang schon abgeschlossen war; die Bezeichnung nach der Sonne ist eine Eigentümlichkeit der *barbaries*, d. h. der noch heidnischen ostrheinischen Stämme, während die schon bekehrten Franken den Namen *dominica* gebrauchten (Hist. Franc. 3,15 *Ecce enim dies Solis adest; sic enim barbaries vocitare diem dominicum consueta est*). KLUGE Die deutschen Namen der Wochentage S. 89.

⁴ KLUGE Urgermanisch³ S. 9 f.

giösen Vorstellungen, mit dem Kultus der schützenden Mächte, die im ewigen Kreise mit einander verbunden sich bei der Regierung der Welt in festgestellter Ordnung ablösten und von denen Glück und Erfolg und die mannigfachen Schicksale des menschlichen Lebens abhingen. Ihren ursprünglichen Planetencharakter hatten die Tagesgötter im Volksglauben grösstenteils aufgegeben; es war ein neuer Olympus entstanden aus dem Schutte des alten, aber kein hinfälliger, mit längst verblassten Götterschatten bevölkerter, sondern ein jugendfrischer, in das alltägliche Leben immerfort tief eingreifender. Dies muss nun als das Wesentliche der römisch-gallischen Woche den Germanen aufgefallen sein, ein Residuum dieser Vorstellungen ist ihnen gewiss bei der Entlehnung lebendig gewesen, und so lässt es sich erklären, wie ihnen die *septimana* als eine Abwechslung, eine Wechselregierung, eine Reihenfolge der die Tage beherrschenden Gottheiten, also eine »Woche« erscheinen konnte.

Allmählich bekam nun aber die siebentägige Woche im Verkehr des täglichen Lebens eine ausschliesslich praktische Bedeutung, ihr religiöser Charakter, der den Bedürfnissen der niedergehenden Antike entsprach, aber in den Kulturverhältnissen der Germanen keinen geeigneten Boden fand, wurde immer mehr verwischt, besonders als sie sich zu den entfernteren Stämmen weiter verbreitete. Aber noch heute steht die versteinerte technische Bezeichnung der »Woche« da als ein Zeichen ihres ursprünglichen Sinnes und eine Spur eines verschollenen, aber einst auch in der Sprachbildung wirksamen Glaubens.

Zitierte Litteratur.

- Aasen, I. Norsk Ordbog. Christiania 1873. [Aasen].
- von Bahder, K. Die Verbalabstrakta in den germanischen Sprachen ihrer Bildung nach dargestellt. Halle 1880. [von Bahder].
- Beda. The old English version of Bede's Ecclesiastical history of the English people. Ed. by Th. Miller. P. 1. London 1890, 91. Early English Text Society, 95—96.
- Berghaus, H. Der Sprachschatz der Sassen. Ein Wörterbuch der Plattdeutschen Sprache. 1—2. Brandenburg 1880 f. [Berghaus].
- Bilfinger, S. Die Zeitrechnung der alten Germanen. Stuttgart 1899. Programm des Eberhard-Ludwigs-Gymnasiums in Stuttgart.
- Björkman, E. Scandinavian loan-words in Middle English. Halle 1900—1902. [Björkman Scand. loanw.].
- Bosworth, J. & Toller, T. N. An Anglosaxon dictionary. Oxford 1882—98. [Bosw.].
- Supplement by T. N. Toller. Oxford 1908. [Bosw. Suppl.].
- Brate, E. Nordens äldsta tidräkning. Stockholm 1908. Programm 1908, Högre Allmänna Läroverket å Södermalm, Stockholm.
- Braune, W. Althochdeutsche Grammatik. 3. und 4 Aufl. Halle 1911. [Braune Ahd. Gr.³].
- Brem. Wb. = Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs, hrsg. von der bremischen deutschen Gesellschaft. 1—6. Bremen 1767—1869.
- Bromelius, O. Chloris Gothica seu Catalogus stirpium circa Gothoburgum nascentium. 1694.
- Bruckner, W. Die Sprache der Langobarden. Strassburg 1895.
- Brugmann, K. und Delbrück, B. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. 2. Bearbeitung. Bd. 1, 2. Strassburg 1897 f. [Brugmann Grundr.²].
- Bugge, S. Der Runenstein von Rök in Östergötland, Schweden. Stockholm 1910.
- Norges Indskrifter med de ældre Runer. Kristiania 1890 f. [Bugge Nl.].

- Bugge, S. *Norræn fornkvæði*. Kristiania 1867. [Bugge NF].
- Bülbring, K. D. *Altenglisches Elementarbuch*. I. Lautlehre. Heidelberg 1902. [Bülbring Ae. El.].
- Böthlingk, O. und Roth, R. *Sanskrit-Wörterbuch*. St. Petersburg 1852—75.
- Cederschiöld, G. *Studier öfver verbalabstrakterna i nutida svenska*. Göteborg 1908. Göteborgs högskolas årsskrift, Bd. 14: 3. [Cederschiöld Verbalabstrakterna].
- Cleasby, R. & Vigfusson, G. *An Icelandic-English dictionary*. Oxford 1874. [Cl.-Vigf.].
- Collitz, H. *Das schwache Präteritum und seine Vorgeschichte*. Göttingen 1912. [Collitz Schw. Prät.].
- Cynewulfs *Elene*. Mit Einleitung, Glossar, Anmerkungen und der lateinischen Quelle hrsg. von F. Holthausen. Heidelberg 1905.
- Dalin, A. F. *Ordbok öfver svenska språket*. 1—2. Stockholm 1850—1852. [Dalin].
- Diefenbach, L. *Glossarium latino-germanicum mediæ et infimæ ætatis*. Frankfurt a/M. 1857. [Diefenbach].
- Dieter, F. *Laut- und Formenlehre der altgermanischen Dialekte*. Leipzig 1900.
- Ducange, C. D. *Glossarium mediæ et infimæ Latinitatis*. 1—7. Paris 1840—50. [Ducange].
- Egilsson, S. *Lexicon poëticum antiquæ linguæ septentrionalis*. København 1860. [Eg.].
- — *Foroget og pány* udg. ved F. Jónsson. København 1913 f. [Eg.²].
- Ericsson, T. *Grundlinjer till undersökning av Södermanlands folkmål*. In *Svenska Landsmålen*, 1913. [Ericsson Grundl.].
- Erlösung, Die. Hrsg. von K. Bartsch. Quendlinburg u. Leipzig 1858. *Bibl. d. ges. deut. Nat.-Lit.*, Bd. 37.
- Espersen, J. C. S. *Bornholmsk Ordbog*. København 1908. [Espersen].
- Evensen, A. C. *Føroysk orðabók*. Heft 1—10. Tórshavn 1908 f. [Evensen].
- Falk, H. *Altnordisches Seewesen*. In *Wörter und Sachen*, Bd. 4. 1912.
- und Torp, A. *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch*. 1—2. Heidelberg 1910—11. [Falk und Torp Et. Wb.].
- Feilberg, H. T. *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*. København 1886 f. [Feilberg].

Fick, A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. 4. Aufl. Göttingen 1890—1909. [Fick Wb⁴].

Fischer, F. Die Lehnwörter des Altwestnordischen. Berlin 1909. Palaestra 85. [Fischer Lehnwörter].

Forcellini, Aeg. Totius Latinitatis lexicon. 1—10. Prati 1858—92.

Fornald. s. = Fornaldar sögur Nordrlanda eptir gömlum handritum útg. af C. C. Rafn. Bd. 1—3. Kaupmannahöfn 1829—50.

Fornm. s. = Fornmanna sögur eptir gömlum handritum útg. Bd. 1—12. Kaupmannahöfn 1825—37.

Franck, J. Altfränkische Grammatik. Laut- und Flexionslehre. Göttingen 1909. [Franck Afränk. Gr.].

—— Etymologisch woordenboek der nederlandsche taal. 2. Druk door N. van Wijk. s'Gravenhage 1912. [Franck Et. Wb.²].

Fries, E. Kritisk ordbok öfver svenska växtnamnen. Stockholm 1880.

von Friesen, O. Om de germanska mediageminatorna med särskild hänsyn till de nordiska språken. Ak. afh. Uppsala 1897. Uppsala universitets årsskrift, 1897. [von Friesen Mediagem.].

Frischbier, H. Preussisches Wörterbuch. Berlin 1882—83. [Frischbier Preuss. Wb.].

Fritzner, J. Ordbog over det gamle norske Sprog. Omarbeidet forøget og forbedret Udgave. 1—3. Kristiania 1886—96. [Fr.²].

Förstemann, E. Altdeutsches Namenbuch. I. Personennamen. 2 Aufl. Bonn 1900. II. Ortsnamen. Nordhausen 1859. [Förstemann].

Gadd, J. A. Om allmogemålet i Östra härad af Jönköpings län. Uppsala 1873.

Gallée, J. H. Vorstudien zu einem altniederdeutschen Wörterbuche. Leiden 1903. [Gallée, Gallée Vorst.].

Gering, H. Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda. Halle 1903. [Gering].

GFR. = Konung Gustaf den Förstes Registratur. 1—27. Stockholm. 1861.—1913. Handlingar rörande Sveriges Historia, utg. af Kongl. Riksarkivet. Ser. I.

Godefroy, F. Dictionaire de l'ancienne langue française. 1—10. Paris 1880—1902. [Godefroy].

Graff, E. G. Altdeutscher Sprachschatz. 1—6. Berlin 1834—42. [Graff].

Grágás efter det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 334 fol., Staðarhólsbók, udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanska Legat. Kjøbenhavn 1879. [Grágás 1879].

Grágás. Stykker, som findes i det Arnamagnæanske Haandskrift Nr. 351 fol., Skálholtsbók, og en Række andre Haandskrifter. Udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. Kjøbenhavn 1883. [Grágás 1883].

Grimm, J. Deutsche Grammatik. Neuer vermehrter Abdruck. 1—2. Berlin 1870—78. 3—4. Gütersloh 1890—98. [Grimm Gram.].

—— Deutsche Mythologie. 1—3. 4. Aufl. Berlin 1875—78.

—— und W. Deutsches Wörterbuch. Leipzig 1854 f. [Grimm Wb.].

Guðmundsson, V. Privatboligen på Island i Sagatiden. Kjøbenhavn 1889.

GVB. (Gustaf Vasa's Bibel) = Biblia. Thet är All then Helgha Scrift, på Swensko. Uppsala 1540—41.

Gyðinga saga. En bearbejdelse fra midten af det 13. årh. Ved B. Jónsson. Efter håndskrifter udg. af G. Þorláksson. København 1881.

Hægstad, M. og Torp, A. Gamalnorsk ordbok. Kristiania 1909. [Hægstad].

Haldorsen, B. Lexicon islandico-latino-danicum. 1—2. Kjøbenhavn 1814. [Haldorsen].

Hallager, L. Norsk Ordsamling. Kjøbenhavn 1802. [Hallager].

Hattemer, H. Denkmahle des Mittelalters. Gesammelt und hrsg. Bd. 1. St. Gallen 1844.

Heil. m. s. = Heilagra manna sögur. Efter gamle haandskrifter utg. af C. R. Unger. 1—2. Christiania 1877.

Heliand. Hrsg. von E. Sievers. Halle 1878.

van Helten, W. Die altostniederfränkischen Psalmenfragmente, die Lipsius'schen Glossen und die altsüdmittelfränkischen Psalmenfragmente. 1—2. Groningen 1902. [van Helten].

Hertzberg Gloss. = Norges gamle love. Bd. 5. Christiania 1895.

Hesselman, B. De korta vokalerna i och y i svenskan. Uppsala 1910. Uppsala universitets årsskrift, 1909. [Hesselman Unders.].

—— Kritiskt bidrag till läran om nysvenska riksspråket. In Nordiska studier tillägnade A. Noreen på hans 50-årsdag. Uppsala 1904.

—— Sveamålen och de svenska dialekternas indelning. Uppsala 1905.

—— Västnordiska studier. 2. En nordisk och västgermansk slutljudsregel. Uppsala 1913. Skrifter utg. af K. Hum. Vet.- Samfundet i Uppsala, Bd. 15: 2. [Hesselman Västn. Stud. 2].

Heyne = Heliand. Hrsg. von M. Heyne. Mit ausführlichem Glossar. 3 Aufl. Paderborn 1883.

Hirt, H. Der indogermanische Akzent. Strassburg 1895. [Hirt Akzent].

- Hof, S. *Dialectus Vestrogothica*. Stockholm 1772. [Hof Dial.]
- Holthausen, F. *Altsächsisches Elementarbuch*. Heidelberg 1899. [Holthausen As. El.]
- Hyltén-Cavallius, G. O. *Wärend och Wirdarne*. 1—2. Stockholm 1864—68.
- Ihre, J. *Glossarium Suiogothicum*. Uppsala 1769. [Ihre Gl.]
- *Svenskt Dialekt-Lexicon*. Upsala 1776. [Ihre Dial.]
- Jakobsen, J. *Etymologisk Ordbog over det norrøne Sprog på Shetland*. Heft 1—3. København 1908 f. [Jakobsen]
- Jan. lingv. = Comenius, J. A. *Janua lingvarum reserata aurea*. Ed. secunda. Holmiæ 1641.
- Jenssen-Tusch, H. *Plantenavne i forskellige Evropæiske Sprog*. Afd. 1. Nordiske Plantenavne. København 1867.
- Jónsson, F. *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. A. Tekst efter håndskrifterne, Bd. 1. B. Rettet tekst. Bd. 1. København 1912. [Jónsson No.-Isl. Skjaldedigtn.]
- Kahle, B. *Die Sprache der Skalden auf Grund der Binnen- und Endreime*. Strassburg 1892.
- Kalkar, O. *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700)*. 1—4. København 1881—1907. [Kalkar]
- Karsten, T. E. *Beiträge zur Geschichte der ē-Verba im Altgermanischen*. In *Mémoires de la Société néo-philologique à Helsingfors*, 2. Helsingfors 1897.
- Kelle, J. *Untersuchungen zur Überlieferung, Übersetzung, Grammatik der Psalmen Notkers*. Berlin 1889. [Kelle Ps. Notk.]
- Kluge, F. *Die deutschen Namen der Wochentage*. Halle 1895. In den Wissenschaftl. Beiheften zur Zeitschrift des Allgemeinen deutschen Sprachvereins.
- *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 7. Aufl. Strassburg 1910 [Kluge Et. Wb.]
- *Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte*. 2. Aufl. Halle 1899. [=Kluge Stammb.²]
- *Seemannssprache*. Wortgeschichtliches Handbuch deutscher Schifferausdrücke älterer und neuerer Zeit. Halle 1911.
- *Urgermanisch*. Vorgeschichte der altgermanischen Dialekte. 3. Aufl. Strassburg 1913. [Kluge Urgerm.³]
- Kock, A. *Bidrag till svensk etymologi*. Förklaring af fornsvenska lagord. Lund 1880.
- *Svensk ljudhistoria*. D. 1—2. Lund 1906—11. [Kock Sv. ljudh.]

Kock, A. Tydning af gamla svenska ord. Lund 1881.

Koppman, K. Das Seebuch. Mit einer nautischen Einleitung von Arthur Breusing. Bremen 1876.

Larsson, L. Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna. Lund 1891. [Larsson Ordförrådet].

Leskien, A. Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen. Leipzig 1876. [Leskien Die Deklination].

Levander, L. Älvdalsmålet i Dalarna. Ordböjning och syntax. Ak. avh. Stockholm 1909. In Nyare bidrag till känned. om de sv. landsmålen ock sv. folklif, Bd. 4.

Lexer, M. Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. 1—3. Leipzig 1872—78. [Lexer].

Lidblom, E. Lydekinushandskriften i Kongl. Biblioteket. 1. Ak. afh. Stockholm 1901. In Antiqvarisk tidskrift för Sverige, D. 17.

Lidén, E. Blandade språkhistoriska bidrag. 1. Göteborg 1903. Göteborgs högskolas Årskrift, Bd. 10. 1904.

Linc. = Dictionarium Latino-Sveco-Germanicum . . . Opera et studiis Jonæ Petri Gothi. Lincopiæ 1640.

Lind, O. Teutsch-Schwedisches und Schwedisch-Teutsches Lexicon. Stockholm 1749. [Lind].

Linder, N. Om allmogemålet i Södra Møre härad af Kalmar län. Uppsala 1867. [Linder].

Lindner, B. Altindische Nominalbildung. Jena 1878.

Lund, G. F. V. Det ældste danske Skriftsprogs Ordforråd. Ordbog til de gamle danske Landskabslove, de sønderjydske Stadsretter samt øvrige samtidige Sprogmindesmærker. Kjøbenhavn 1877. [Lund].

Lundell, J. A. Svensk ordlista. Stockholm 1893. [Lundell].

Lönnrot, E. Finskt-svenskt lexikon. D. 1—2. Helsingfors 1874 f. [Lönnrot].

Maass, E. Die Tagesgötter in Rom und den Provinzen. Berlin 1902.

Manderström, C. Försök til et svenskt rim-lexicon. Stockholm 1779. [Manderström].

Meillet, A. Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. Paris 1903. [Meillet Introd.].

Meyer, E. H. Germanische Mythologie. Berlin 1891.

Minnesskrift utg. af Filologiska samfundet i Göteborg. Göteborg 1910.

Mogk, E. Mythologie. In Pauls Grundr.² Bd. 3.

Molbech, C. Dansk Dialekt-Lexikon. Kjøbenhavn 1841. [Molbech, Molbech Dial.].

Molbech, G. Dansk Glossarium eller Ordbog over forældede danske Ord. 1—2. Kjøbenhavn 1857—66. [Molbech Gloss.].

—— Dansk Ordbog. 1—2. 2. Aufl. Kjøbenhavn 1859. [Molbech Ordb.].

Müllenhoff, K. Deutsche Alterthumskunde. 1—5. Berlin 1870—91.

Müller, E. Etymologisches Wörterbuch der englischen Sprache. 1—2. 2. Aufl. Cöthen 1878—79. [Müller Et. Wb.].

Müller, W. und Zarncke, F. Mittelhochdeutsches Wörterbuch. 1—3. Leipz. 1854—66. [Müller-Zarncke].

Möller, L. Nouveau dictionnaire françois-svedois et svedois-françois. Stockholm 1745. [Möller 1745].

Möller, P. Ordbok öfver halländska landskapsmålet. Lund 1858. [Möller].

NED. = A New English Dictionary on historical principles. Edited by James A. H. Murray. Oxford 1888 f.

NGL. = Norges gamle love indtil 1387. Udg. ved R. Keyser og P. A. Munch [nebst Anderen]. Bd. 1 f. Christiania 1846 f.

Nilén, N. F. Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden. Stockholm 1879. [Nilén].

Nordenskiöld, A. E. Periplus. Utkast till sjökortens och sjöböcker-
nas äldsta historia. Stockholm 1897.

Nord. stud. = Nordiska studier tillägnade Adolf Noreen på hans 50-årsdag. Uppsala 1904.

Noreen, A. Abriss der urgermanischen Lautlehre. Strassburg 1894. [Noreen Urg. Lautl.].

—— Altisländische und altnorwegische Grammatik. 3. Aufl. Halle 1903. [Noreen Aisl. Gr.³].

—— Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen. Halle 1904. [Noreen Aschw. Gr.].

—— Dalmålet. 2. Ordlista öfver dalmålet i Ofvansiljans fögderi. Stockholm 1882. Nyare bidrag till känned. om de sv. landsmålen ock sv. folklif. IV: 2. [Noreen Dalm., Noreen: Dalarne].

—— Geschichte der nordischen Sprachen, besonders in altnordischer Zeit. 3. Aufl. Strassburg 1913.

—— Ordbok öfver Fryksdalsmålet. Uppsala 1878. [Noreen: Fryksdalen].

—— Svenska etymologier. Upsala 1897. Skrifter utg. af K. Hum. Vet.-Samfundet i Upsala, Bd. 5: 3. [Noreen Sv. et.].

—— Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Lund 1903 f.

- Olson, J. E. Östgötalagens ljudlära. Ak. afh. Lund 1904.
- Osthoff, H. Zur Geschichte des schwachen deutschen Adjektivums. Jena 1876. [Osthoff Forsch. 2].
- Paul, H. Mittelhochdeutsche Grammatik. 6. Aufl. Halle 1904. [Paul Mhd. Gr.].
- Prinzipien der Sprachgeschichte. 4. Aufl. Halle 1909. [Paul Prinzipien].
- Über die Aufgaben der Wortbildungslehre. In den Sitzungsberichten der philos.-philol. und der hist. Classe d. K. b. Akademie der Wissenschaften, 1896. München 1897.
- Paul's Grundr.² = Grundriss der germanischen Philologie, herausgegeben von H. Paul. 2. Aufl. 1—3. Strassburg 1896—1909.
- Persson, P. Beiträge zur indogermanischen Wortforschung. 1—2. Uppsala 1912. Arbeten utg. med understöd af V. Ekmans universitetsfond, 12. — Skrifter utg. af K. Hum. Vet.-Samfundet i Uppsala, Bd. 10. [Persson Beitr.].
- Pipping, H. Gutalag och Gutasaga. Jämte ordbok. Kjøbenhavn 1905—07. [Pipping].
- Pogatscher, A. Zur Lautlehre der griechischen, lateinischen und romanischen Lehnworte im Altenglischen. Strassburg 1888.
- Post. — Postula sögur. Efter gamle haandskrifter udg. af C. R. Unger. Christiania 1874.
- Qvigstad, J. K. Nordische Lehnwörter im Lappischen. Kristiania 1893. [Qvigstad].
- Richthofen, K. F. Altfriesisches Wörterbuch. Göttingen. 1840. [Richthofen].
- Rietz, J. E. Svenskt dialekt-lexikon. Ordbok öfver svenska allmoge-språket. Malmö 1867. [Rietz].
- Ross, H. Norsk Ordbog. Kristiania 1895. [Ross].
- Nyt Tillæg til »Norsk Ordbog af Ivar Aasen». Kristiania 1902. [Ross II].
- Rydqvist, J. E. Svenska språkets lagar. Bd. 1—6. Stockholm—Lund 1850—83. [Rydqvist SSL].
- Rygh, O. Norske Gaardnavne. Kristiania 1897 f. [Rygh NG].
- Norske Gaardnavne: Forord og Indledning. Kristiania 1898. [Rygh NG Indl.].
- Rymbegla. Edidit Legatio Arnamagnæana. Kjøbenhavn 1780.
- Sagan af Agli Skallagrímssyni. Kostað hefir E. Þórdarson. Reykjavík 1856.

Sahlgren, J. Forntida vägar. Läbybron och Eriksgatan. In Upplands Fornminnesförenings Tidskrift, H. 26. Uppsala 1909.

Sahlstedt, A. Svensk ordbok. Stockholm 1773. [Sahlstedt].

SAO (Svenska Akademiens Ordbok) = Ordbok öfver Svenska Språket, utg. af Svenska Akademien. Bd. 1 f. Lund 1898 f.

SAOrdl. = Ordlista öfver svenska språket, utg. af Svenska Akademien. 7. uppl. Stockholm 1900.

Schade, O. Altdeutsches Wörterbuch. Halle 1872—82. [Schade].

Schagerström, A. Om svenska bär- och fruktnamn på -on. Uppsala 1884. Programm 1884, Allmänna Läroverken i Uppsala, Norrtelje och Enköping.

— Ordlista öfver Vätömålet i Roslagen. Stockholm 1889. Nyare bidrag till känned. om de sv. landsmålen ock sv. folklif, X: 1. [Schagerström].

Schatz, J. Altbairische Grammatik. Laut- und Flexionslehre. Göttingen 1907. [Schatz Abair. Gr.].

Schiller, K. und Lübben, A. Mittelniederdeutsches Wörterbuch. 1—6. Bremen 1875—81. [Schiller-Lübben].

Schive, C. I. Norges Mynter i Middelalderen. Med Indledning af C. A. Holmboe. Kristiania 1858—65.

Schlüter, W. Untersuchungen zur Geschichte der altsächsischen Sprache. I. Die schwache Declination. Dorpat 1892.

Schlyter, C. J. Ordbok till Samlingen af Sveriges gamla lagar. Lund 1877. [Schlyter, Schl.].

Schmeller, J. A. Bayerisches Wörterbuch. 2. Aufl. Bd. 1—2. München 1872—77. [Schmeller].

Schweiz. Id. = Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache. 1—6. Frauenfeld 1881 f.

Searle, W. G. Onomasticon Anglo-Saxonicum. Cambridge 1897.

Serenius, J. Dictionarium suethico-anglo-latinum. Stockholm 1741. [Serenius].

SFSS. Fsv. leg = Ett forn-svenskt legendarium. [Utg.] af George Stephens. Bd. 1—3. Stockholm 1847 f. Samlingar utg. af Svenska fornskrift-sällskapet, 7.

— Läke- och örteböcker = Läke- och örte-böcker från Sveriges medeltid. Utg. af G. E. Klemming. Stockholm 1883—86. Samlingar utg. af Svenska fornskrift-sällskapet, 26.

SGL. = Samling af Sveriges gamla lagar. Utg. af H. S. Collin och C. J. Schlyter. Bd. 1 f. Stockholm 1827 f.

Sievers, E. Angelsächsische Grammatik. 3. Aufl. Halle 1898. [Sievers Ags. Gr.³].

—— Tatian. Lateinisch und altdeutsch mit ausführlichem Glossar hrsg. Paderborn 1872.

Skeat, W. W. An etymological dictionary of the English language. New edition. Oxford 1910. [Skeat Et. Dict.].

Sn. E. = Edda Snorra Sturlasonar. Sumptibus Legati Arnamagnæani. Kjøbenhavn 1848—52.

Spegel, H. Glossarium Sveo-Gothicum eller Swensk Ordabook. Lund 1712. [Spegel].

Stephanus, H. Thesaurus Græcæ linguæ. 1—8. Paris 1831—65.

Stratmann, F. H. and Bradley, H. A Middle-English dictionary. Oxford 1891. [Stratmann-Bradley].

Streitberg, W. Die Gotische Bibel. 1, 2. Heidelberg 1908. [Streitberg Got. Bibel].

—— Gotisches Elementarbuch. 3 und 4. Aufl. Heidelberg 1910. [Streitberg Got. El.].

—— Urgermanische Grammatik. Einführung in das vergleichende Studium der altgermanischen Dialekte. Heidelberg 1896. [Streitberg Urg. Gr.]

Strengleikar eða liðabok. Udg. af R. Keyser og C. R. Unger. Christiania 1850.

Sturl. s. = Sturlunga saga. Ed. by G. Vigfusson. Oxford 1878.

Sundén, D. A. Ordbok öfver svenska språket. Stockholm 1892. [Sundén].

Sütterlin, L. Geschichte der Nomina agentis im Germanischen. Strassburg 1887. [Sütterlin Nom. ag.].

Swart, P. Gustaf I:s Krönika. Utg. af G. E. Klemming. Stockholm 1870. [Peder Swart].

Swedberg, J. Schibboleth. Svenska Språkets Rycht och Richtigkeit. Skara 1716. [Swedberg].

Sweet, H. The oldest English texts. London 1883. [Sweet OET.].

—— The Student's dictionary of Anglo-Saxon. Oxford 1897. [Sweet].

Syn. Lib. = Helsingius, Elaus Petri, Synonymorum libellus. Stockholm 1587.

Söderberg, S. Forngutnisk ljudlära. Lund 1879. Lunds universitets årsskrift, T. 15. Afd: 1. 6.

Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. Lund 1884 f. [Sdw.].

Tamm, F. Etymologisk svensk ordbok. I. Uppsala 1890—1905. [Tamm Et. Ordb.].

—— Om avledningsändelser hos svenska substantiv, deras historia och nutida förekomst. Uppsala 1897. Skrifter utg. af K. Hum. Vet.-Samfundet i Uppsala, Bd. 5: 4. [Tamm Avledningsändelser].

[Tegel,] Erich Jörensso. Then Stoormechtighe, Höghborne Furstes och Christelighe Herres, Her Gustaffs Fordom Sweriges, Göthes och Wendes Konungs etc. Historia. Stockholm 1622. [Tegel Hist.].

ten Doornkaat Koolman, J. Wörterbuch der ostfriesischen Sprache. 1—3. Norden 1879 f.

Thiele, O. Die konsonantischen Suffixe der Abstrakta des Altenglischen. Diss. Darmstadt 1902.

Thomsen, W. Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen. Halle 1870. [Thomsen].

Thorkelsson, J. Anmærkninger til Joh. Fritzners Ordbog over det gamle norske Sprog. Reykjavik 1913. [Thorkelsson Anmærkn.].

—— Supplement til islandske Ordbøger. 1—4. Reykjavik 1876—99. [Thorkelsson, Thorkels.].

Thumb, A. Handbuch des Sanskrit. I. Grammatik. Heidelberg 1905.

Tillandz, E. Catalogus plantarum, quae prope Aboam inventæ sunt. Aboæ 1683.

Torp, A. Gamalnorsk ordavleiding. In Innleiding til Gamalnorsk ordbok ved M. Hægstad og A. Torp. Kristiania 1909. [Torp Gno. ordavl.].

Waag, A. Bedeutungsentwicklung unseres Wortschatzes, ein Blick in das Seelenleben der Wörter. 2. Aufl. Lahr i. B. 1908.

Wadstein, E. Kleinere altsächsische Sprachdenkmäler. Norden und Leipzig 1899. [Wadstein].

Walde, A. Die germanischen Auslautgesetze. Halle 1900.

—— Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 2. Aufl. Heidelberg 1910.

Var. Rer. = Variarum rerum vocabula cum sueca interpretatione. Stockholm 1538. Utg. af A. Andersson. 1. Upsala 1890.

Vendell, H. Ordbok över de östsvenska dialekterna. Helsingfors 1904—07. Skrifter utg. af Svenska litteratursällskapet i Finland, 64, 71, 75, 79. [Vendell].

—— Språket i Peder Swarts krönika. Helsingfors 1905. [Vendell Peder Swart].

Wennberg, F. Ordbok öfver allmogeord i Helsingland. Hudiksvall 1873. [Wennberg].

Verdam, J. Middelnederlandsch Handwoordenboek. s'Gravenhage 1911. [Verdam].

Verwijs, E. und Verdam, J. Middelnederlandsch Woordenboek. s'Gravenhage 1885 f. [Verwijs-Verdam].

Weste, E. W. Svenskt och fransyskt lexicon. 1—2. Stockholm 1807. [Weste].

Wigforss, E. Södra Hallands folkmål. In Svenska landsmålen, 1913. [Wigforss].

Wigström, Eva. Folkdiktning samlad och upptecknad i Skåne. Kjøbenhavn 1880. Göteborg 1881.

Wilmanns, W. Deutsche Grammatik. Abth. 1. Lautlehre. 3. Aufl. Strassburg 1911. Abth. 2. Wortbildung. 2. Aufl. ib. 1899 (1911). Abth. 3. Flexion. ib. 1906—09. [Wilmanns Gram.].

Wimmer, L. De Danske Runemindesmærker. 1—4,2. Kjøbenhavn 1895—1910. [Wimmer Da. Runemind.].

Woeste, F. Wörterbuch der westfälischen Mundart. Norden und Leipzig 1882. [Woeste].

Wright, J. The English dialect dictionary. 1—6. London 1898—1905. [Wright Dial. Dict.]. Bd. 6 enthält u. a.: Wright, J. The English dialect grammar. [Wright Dial. Gr.].

— and Wright, E. M. Old English grammar. Oxford 1908. [Wright OEGr.].

Wuttke, A. Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. 2. Aufl. Berlin 1869.

Xen. Lid. = Xenia Lideniana. Festschrift tillägnad professor E. Lidén. Stockholm 1912.

Zimmer, H. Die Nominalsuffixe *a* und *ā* in den germanischen Sprachen. Strassburg 1876. [Zimmer Nominalsuff.].

Zoëga, G. T. Islensk-ensk orðabók. Reykjavík 1904. [Zoëga].

Zupitza, E. Die germanischen Gutturale. Berlin 1896.

Aarb. = Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.

Ark. = Arkiv för nordisk filologi.

BB. = Beiträge zur Kunde der idg. Sprachen, hrsg. von A. Bezenberger.

IF. = Indogermanische Forschungen.

KZ. = Beiträge zur vergl. Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, keltischen und slavischen Sprachen, hrsg. von A. Kuhn u. a.

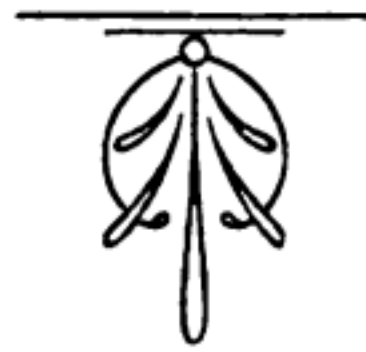
NB. = Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning.

PBB. = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur.

WS. = Wörter und Sachen. Kulturhistorische Zeitschrift für Sprach- und Sachforschung.

ZfdA. = Zeitschrift für deutsches Altertum.

ZfdW. = Zeitschrift für deutsche Wortforschung.

MEDDELANDEN FRÅN NORDISKA SEMINARIET

UTGIFNA

AF

ADOLF NOREEN.

8, 8

YNGLINGATAL

I—IV

AV

ANDERS GRAPE

OCH

BIRGER NERMAN

UPPSALA 1914
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Innehåll.

	Sid.
I. Handskrifternas text bokstavstroget återgiven	1
II. Paleografisk kommentar. Redigerad av A. GRAPE.	
1. Allmän översikt. (Handskrifterna och deras återgivande i tryck)	21
2. Specialkommentar	33
Plansch I: Kringla (AM 35 fol.).	
» II: Jöfraskinna 1 (AM 37 fol.).	
» III: Jöfraskinna 2 (AM 38 fol.).	
» IV: Codex Frisianus (AM 45 fol.).	
III. Litteraturen rörande Ynglingatal. Bibliografi av A. GRAPE	49
Text	50
Översättningar.	
Svenska	55
Norska och danska	57
Nynorskt landsmål	60
Tyska	61
Engelska	61
Latin	62
Handskrifter (med paleografi m. m.)	63
Behandlingar av allmänna art	66
Litteraturhistoria. (Diktens författare, tillkomsttid osv.)	70
Språk och metrik	76
Ynglingatal som historisk och sagohistorisk källa	81
Mytologi	93
Arkeologi och topografi	97
Smärre strödda tolkningsbidrag m. m.	100
IV. Metrik. Av B. NERMAN	105

I.

Handskrifternas text

bokstavstroget återgiven.

1.

K. Varð framgengt
þar e' froðe bio
feigðr orð
e' at fiolne com.
5 : fícling
fviǵþis geira
vágr vinda's
v viða fcyllðe.

J 2. Varð framgengt
þr e' froþi bio
feigðr orð
er at fiolne kō
oc fícling
fuigþ geira
vagr vindlāfs
of viða fkyllðe

F. Varð | framgengt þr e' froði
bio feigðr orð e' at fiolni kō : fícl-
ling fviǵð' geira . vargr vinda's of
viða fkyllði.

Sp. varð framgengt þar e' froði
bio feigðar orð æ' at | fiolni kom oc
sikling suigþ geira. uagr uindlauss
of uida | skyllði.

761. 2 Froðe — 4 Fiolne — 7 -laufs

Sthm. 1 framgengt — 2 Froðe — 3 feigðar — 4 Fiolne — 8 um

2.

K. En dagfciar
ðurnis niðia
falvorðuðr
Svegðe velti.
5 (13) þa e' i stein
hin storgeðe
ðulfa konr
ept' ðv'gi hliop.
: falbiartr

J 2. Eñ dagfciar
ðurnis niðia
falvarðuðr
Sveigþi velti
þa e' i stein
eñ storgeþi
ðufla konr
ept ðv'gi liop
oc falbiartr

10 (18) þ'a fæcmimis
jotunbygðr
v¹ jofri gein.

F. Eḡ ḡagskíar ḡv̄rnis ní | ḡía
falværdōþr sveigðí vølltí. þa e' 1
steín hín stó:geðí ḡýf | la konr eḡt
ḡv'gí hliop : falbíartr þ'ra fæk mímís
íotv̄ | býð: við íofrí gein.

761. 11 íotun- — 12 íofrí

Sthm. 2 Durins Níþia — 3 Salpæ:ðuð: — 4 Spegðe — 6 stó:geþi —
8 Dverge — 11 Jætun- — 12 þíþ

þra fðc mímís
jotun bygðir
v¹ jofró gein

Sp. En | ḡagskíar ḡv̄rnis níḡía
saluaurðuðr suegðí uelti þa e' í stein |
en stor geðe ḡusla korn ept:r Duergi
hliop. oc sialbíartr þra | sok mímís
íotunbygðor við íofro gein.

3.

K. EN á vit
vilía broþ^o
vitta véttr
vanlanda com.

5 (25) þa t'oll kund
um troþa scylðe
liðs grimhilðr
líóna бага;
: fa b^oN

10 (30) a beðe scúto
menglaðuðr
e' mara q^alðe

F. Eḡ a vít vilía brōð^o vítía vøtr
vanl'ða kō. þa tra'llkvnd | of t'þo
fkýllðí liðz g'millð: líóna bága. : fa
b^oḡ a beðí skuto | menglaðtvð: er
mara kvalði.

761. 2 broþor — 4 Vanlanda

Sthm. 7 liðs — 10 abeðe — 11 menglaðuðr

J 2. Eñ a vit
Vilía broðr
vitta vettr
Vanlanda kom
oc tra'llkund
of troða fkyllðe
liðs Grimhilðr
líona baka
oc fa brañ
a bōþí fkutu
menglaðuðr
e' mara kvalðe

Sp. En | auitt uilía b^oþur uitta
uettr vanl'ða kom oc traulkund of |
t'þa skyllðí liðs grimhilðr líona baka |
oc sa bran a boði skutu menglautuðr
er mara | kvalði.

4.

K. Oc vífb^os
vilía býrðe
fiar-v^r mðr
fvelgia knatti.

J 2. Oc vífburs
vilía býrge
fæf^r mðr
fvelgia knatti

5 (37) þa er meinþiof
markr ætto
fetr v'ienðr
a fin fop^z;
: allvallð

10 (42) i aren kiole
glóða g^rmr
glymianðe beit.

F. Ok viðburs | vilía býrði fiaf^r
niðr svelgia knatti. þa e' mein þiof m^r-
kar ættv^r fetrf v'ienðr a fin fað^o. :
allvallð 1 árin kiole | glóða garmr
glýmiānðr beit.

761. 3 fiarvar — 8 fop^ror — 11 glóða

Sthm. 2 býrðe — 3 fiar v^r niðr — 5 e' — 6 M^rkar — 11 glóþa

þa e' menþiof
m^rk^r ættu
setrs v'ienðr
a fin faður
oc allvallð
i arinkiole
glóða garmr
glymianðe beit

Sp. Ok uisburs uillia byrgi
saefar niðr | svelgia knatte. þa er
menþiof markr auttu setrs veryenðr |
a sin faður, oc all uallð i arinkiole
glóða garmr | glymianðe beit.

5.

K. Hitt var fyr
at follðruðo
sverþberenðr
finom ð^otni
5 (49) : landh'r
a lifs vanan
ðrørug vápn
ðomalða bar.
þa e' árgiorn
10 (54) jota ðolgi
fua kind
um sóa fcyllðe.

F. Hitt v^r fyr at follð | rvðv
sv'þ b'enðr finð ð^ottni. : l'ð h'r a
lif vanð ðeýrv^g | vopn ðomallða
bár. þa e' ár giorn ióta ðolgi fvia
kind of | soa fkyllði.

761. 2 follð ruðo — 8 Domalða — 11 Suia

Sthm. 2 follðruðo — 3 fv'ð- — 5 l'ð h'r — 6 panan — 9 Ár giðm —
10 ióta ðolge — 11 svia

J 2. Hitt var fyr
at follðryþo
sverðriopend^r
finom ðrotne
oc landher
af lifs vānū
ðreyrug vapn
ðomalða bar
þa e' argiorn
jota ðolge
fua kind
of soa fkyllðe

Sp. Hitt u^r. fyr at follðryðo
sv'þriodend^r suiū ð^otni : l'ð | her
af lifs vaunū ðreyrug uapn ðomal-
ðabar. þa e' árgiorn ióta | ðolgi suia
kind of soa skylði.

6.

K. Oc ec þ^a opt
um yng^a hrør
froða m̄
um fregit hafða;
5 (61) h^ar Domar
a ðynianda
bana halfs
um borin v'i.
nu ec þ veit
10 (66) at v'c bitin
fiolnis niðr
v' fyre bran.

F. Ok ek þ's ópt | of yng^a reyr
f^oþa meñ of fregit hafðag. hv^r do-
m^r a ðy-|nianda bana haf of borin
v'i. nu ek þ' veit at v'k bitin | fiol-
nis niðr við fyri bran.

761. 12 Fyre

Sthm. 3 f^oþa — 4 hafþa: — 11 niþr

J 2. Oc ec þefs oft
of yngva hreyr
froða meñ
of fregit hafþac
hvar Domar
a ðynianda
bana halfs
of borin veri
Nu ec þ veit
at v'kbitin
fiolnis niðr
við fyri brañ

Sp. Ok ek þes opt of yng^a hreyr
froða m̄n | of freḡ haf þat hvar Do-
mar a ðýmanda bana halfs of bor |
inn v'i. nu ek þ ueit at u'kbitin
Fiolnis niðr v' fyri brann.

7.

K. Q^eþcat ec ðul
nema ðyg^a hrør
glitnis gná
at gamne hefr;
5 (73) þ' at iofis
ulfs : narfa
kg man
kiofa fcyllðe
: allvalð
10 (78) yng^a þioð^r
Loka mæR
um leiken hefr.

F. Kveðkaða ek ðul ne- | ma
ðyg^a reyr glitnis gna at gamni hefr.
þ't iofis | vlf : narfa kgmañ kiofa

J 2. Kveðcat ec ðul
nema Dygva hreyr
glitnis gna
at gafni hef'
þt iofis
ulfs oc narfa
konung mañ
kiofa fkyllðe
oc allvallð
yngva þioð^r
loka mæR
at lekiom hefr

Sp. Kueð Kað ek ðul nema ðygua
hreyr | glitins gna at gafin hefr þt
iofis ulfs : narfa kg mañkiosa | skylði

skýllði. 2 allvallð yng^π þioðar | loka   oc allð uallð yng^a þioþar loka mæf
møf of leikið hófr.   at lekið hefr.

761. 2 Dyggva — 3 þuiat — 7 konongmann — 10 Yngva — 11 loka

Sthm. 2 Dygva — 3 þt — 7 kēman — 9 allþallð — 10 þioð^r — 11 loka
— 12 leikin

8.

K. Fra ec at Dagr
ðaða orðe
frøgd^r fús
um fara scyllðe;

5 (85) þa e' valteins
til vqrva com
spac fræmuðr
spærs at hefna.

Oc þat orð
10 (90) a æftr vega
vifa ferþ
fra vigi bar.
at þan g^wm
um geta scyllðe

15 (95) fleyngo þref
fleipnis verþ^r.

F. Fra | ek at ðagr ðaða oðl
frøgd^r fvf of fara skýllði. þa e'
valtein^s | t' vqrva kō spac fræmvð:
spærf at hefna. Ok þ' oðl æf | tr vega
vifa f'þ f^w vigi bar. at þan g^wm of
gøta skýllði flon- | gv þref fleipnis
verðar.

761. 3 fúfs — 6 Vqrva

Sthm. 2 Daþa orþe — 3 frøgd^r fúS — 4 fa^w scýlðe: — 6 t' þqrpa —
7 fræmuþ: — 9 þ' oð — 11 f'ð — 12 pige — 16 þ'þa:.

J 2. Fra ec at Dagr
ðaða yrðe
fremð^r fus
of fa^w skyllðe

þa e' vakins
t' vqrfa kom
spacfræmuðr
Spærs at hefna

Oc þ orð
a æftr vega
vifa ferð
fra vigi bar
at þan gram
of getta skyllðe
flyngu þref
flefⁿ . . verðar

Sp. Fraek | at ðagr ðauða yrði
fremþar fus of fara skýllði þa e'.
uakins | t'. vaurfa kō spacfraumuðr
spauts athefna. Oc þ orð a | austr
uega visaferð fra vigi bar at þan
gram of geita skýllði | slýngu þref
slefnis uerðar

9.

K. þ tel ec unðr
ef Agna her
Scialfar ráð
at scaþō þotto;

J 2. Þat tel unðr
e' Agna her
Skiolfar rað
at scaþū þottu

5 (101) þa e' gøðing
mǫ gull meni
loga ðis
at lopti hóf.
Hiñ e' v' tǫr

10 (106) temia fcyllðe
fualan heft
Signyiar vers.

F. Þ' tel ek vndr ef agna h'
skialfr rað at skarpō | þto. þa e' gøþiǫ
mǫ gullmeni loga ðis at lopti hóf.
hiǫ | e' v' tǫr temia fcyllði fvalan-
heft figmr v's.

761. 3 gøðing — 6 gullmeni

Sthm. 1 Þaþ — 2 h' — 3 skialfr raþ — 4 scarp- — 5 gøðig — 6 lopti —
9 hin — 11 svalan — 12 signyiar v's.

þa e' giðing
með gullmeni
lolka ðis
at lopti hof
hiñ e' v' tǫr
tæmia fcyllðe
fval^a heft
Sigyni^r vers.

Sp. þat tæl uñðr e'. agna h'. |
skialfar rað at skaupum þottu þa e'
giðing mǫ gullmæni | lolka ðis at
lopti hof. hñ e'. við taur tæma
skyllði sualan | hæst sigýniar u's.

10.

K. Fell Alrekr
þr e' Eiriki
b^oþ^o vapn
at bana urðo.

5 (113) 1 hnackmars mǫ
hof fetlom
Dags frændr
um ðrepaz q^aðo.
Fráat m^r aðr

10 (118) eykia gøvi
freys affspring
i folc hafa.

F. Fell alrekr þr e' eiriki b^oð^o
vopn at bana vr-ðo. 1 hnack mars
hofvð fetlū ðagf frændr of ðrepazt |
kvaðo f^rmat m^r aðr eykia g^oði freyrf
af spring i folc hafa.

761. 3 broþor — 6 hofut — 7 frændr — 9 Frá at — 11 freyfs

Sthm. 3 vopn — 4 urðo — 5 hnackm^rs — 6 haf — 8 q^aþo — Verserna
9—10 avdelas:

Fráat m^r
aðr eykia gøvi

J 2. Fell Alrekr
þar e' Eiriki
broðr varn
at þa urðo
oc hnackmars
hafum fetlum
Dags frenðr
of ðrepaz qvoðu
fraað maðr
aðr eykia greiðe
Freys affspring
i fo... h...

Sp. Fell alrekr þar e'. eiriki
broður uarn at þa. yrðo 1 hnakinars
hofit fellum ðags frenðr ðrepaz kvaðu
frað | maðr aðr eykia greiðr freys
afspring i folki hafa.

11.

K. 'Oc varþ hín
 e' álfr um vá
 vorðr vestallz
 um vegin ligia;
 5 (125) e' ðarlingr
 ðrørgan mæki
 æfundgiarn
 a yng^a rað.
 Vara þ bert
 10 (130) at bera scylðe
 val sǫfendr
 vigs v hvetia;
 þa e' brøðr ij.
 at barnom urðuz
 15 (135) oþurfendr
 um afryðe.

F. Ok v'þ hín e' álfr vá. vorðr
 vétialldz of vegin ligia. e' ðarg | língr
 ðreyrgan mœki æfund giarn a yng^a
 rað. V'ra þat | beitt at b'a fkyllði val-
 sǫfend: vigs of vikia. þa e' brøðr. ij. |
 at barnō v'þuzt oþurfend: of æf
 bryðr.

761. 2 Álfr — 8 Yngva — 10 Bera — 11 valsfendr

Sthm. 3 varþ: — 6 ðrørgan mæke — 7 æfundgiarn — 8 rað. -- 10 b'a —
 11 sǫfendr — 12 um hvetia: — 13 brøðr — 14 urþoz — 16 afryðe.

J 2. A/k v'þ hín
 e' Alfr ofva
 vorðr vekallz
 ofvegin ligia
 er ðægling^r
 ðreyrgan mæki
 æfund giarn
 a yng^a rað
 Vara þ bert
 at bera fkyllði
 valsfæfendr
 vigs of hvetia
 þa e' ðð tveir
 at barnum urðuz
 oþurfendr
 of afbryðe

Sp Auk uard hín æ' alfr | ofua
 uorðr vekalls of uegin ligia e'.
 ðaugling'. ðreyrgan mæka | æfund
 giarn æyng^a. rauð. Vara þ b't. a
 b'a. skyllði ualsæfendr. vigs | of hvetia
 þa e'. brøðr. ij. at barnum urðoz
 oþurfendr of af bryðe.

12.

K. Varð Iorundr
 hín e' endr um ðo
 lífs um latr
 i Limafirðe;
 5 (141) þa e' hab'oftr
 hærva fleipn'
 bana Guðlægs
 um bera scylðe
 : hagbarðz

J 2. Varð Iorundr
 hín e' ændr of ðo
 lífs of latr
 i Limafyrðe
 þa e' habriostr
 hurfu fleipnir
 bana Guðlægs
 of be^w fkyllðe
 Oc hagbarðz

10(146) herfa valde
hæðno leif
at hálfe gecc.

herfa vallði
hæðnu leif
at hálfi geck

F. Varð ioiṽð: hiḡe' eḡð: of dó
lif of latr i lima firði. | þa e' há-
biostr hærho fleipn'. bana gvðlægf
of b'a fkyllði | : hagbarðz h'sa vallði
æðno leif at hálfi geck.

Sp. Varð jorunðr hin ær ænðr of
ðo lifs of latr i limafirði þa er ha-
briostur hurfu | Slejpner bana guð-
laugs of b'a skyllðe. : hagbarðr oc
h'sa vallði hauð nu | leif at halsi gek.

761. 2 hin — 4 lima firðe. — 6 hagbarðz

Sthm. 1 Varð — 2 hin — 4 limafirðe: — 6 hørpa — 7 Guðlægs — 8 be"
— 9 hagbarðs — 11 hæðno

13.

K. Knátte enðr
at upsolom
ana fót
á'n um standa;
5 (153) : þrá lífr
þigia fcyldi
jóþs aþal
æþ° s'.
Oc sveiðuðs
10 (158) at s' hu'fði
mækil lut
en miavara.
e' okreins
attunga riðr
15 (163) lægðis oðð
ligianði ðrace.
Máttit har
hjarþr mæki
æfir kr
20 (168) up v hallða.

J 2. Knatti enðr
at upfælum
Ana fott
A/n of standa
oc þralifr
ligia fkyllði
jóðs alað
oþru síne
Oc sveiðurs
at s' hverfði
mækis lut
en miovara
er oc hreins
attunga riðr
lægðes oðð
ligianðe ðrack
Mattid har
mæki hjarðar
æfir konungr
up at hallða

F. Knatti enðr at vpp fælō
ana fott á'n v | standa. : þrá lífr þigia
fkyllði ioðz aþal oðv síḡi. | Ok
sveið°s at s' hv'fði mæk' lvt hiḡ
miovara. e' at reinf | attunga rið:

Sp. Knatti | enðr. at upsaulū.
ana. sot aun ofstanda : þralifr liggia
skyllðe. ioðs. alað. ððru | sinnij | oc
sveiðurs at ser hv'ði mælus hlut
en miovara e'. oc hreinsatt | unga

lægðis odd liggjandi ð^wkk. mattið
háa | hjarðar mæki aftr k'r vpp at
hallða.

riodr. laugðes. odd liggandi ðrak. Mat-
tið har mæki hjarðar | austr. konungr'.
upp at hallða.

761. ₂ Upfolum — ₈ sinni — ₁₉ konongr

Sthm. ₂ uppsaulō — ₃ þrálífr — ₆ scýlde — ₇ iofis — ₉ sveiðuðs —
₁₀ hu'fði — ₁₄ riodr — ₁₆ liggjande ð^wcc

14.

K. Oc loffæll
or lande fló
tys áttungr
Tuna riki;

5 (173) en flæming

fara t'óno

jotuns eykr

a Agli ræð.

Sa e' v aftr

10 (178) áðan hafði

brúna harg

um borin lengi.

en scið la's

scilfinga nið

15 (183) hæfis hior

til hiarta stóð.

J 2. Oc loffæll

or landi flo

tyfs attungr

Tuñna riki

eñ flæmingr

fara trionu

jotuns eykr

a Agli ræð

Sa e' of aftrmærc

aþan hafðe

brotna harg

ofborin lengi

eñ skíðlaufs

skilfinga nið

høfis hior

til hiarta stóð

F. Ok loffæll o: l'ði fló | týrf att-
vnga tvæa r'. eñ flæmīg fara trionv
iotvns | eykr a agli ræð. Sa e' of
hafst aðan hafði brúna harg | of borin
lengi. eñ skíðlauff skilfinga nið høfis
hior | t' hiarta stóð.

761. ₃ tyfs — ₁₃ skíð laufs

Sthm. ₃ En — ₉ um — ₁₀ áðan hafði — ₁₃ en sciðlaufs — ₁₆ t' — ₁₆ stóð.

Sp. ok | lof sæll ur landi flo tyss
attungr týna riki enn flæmingr. | fara
trionu iotuns eykra agli raud sa e'
of aust'maurk aþan | hafði brotna
harg of borin længi en skíðlauss
skilfiga | nið høfis hior till hiarta stóð:

15.

K. Fell Ottar
und' ara greipr
ðuganligr
f' ðana vápnō.

J 2. Fell Ottr und'
ara greipar
ðugandligr
fi' ðana vapnō

5 (189)	þan h'gār hrægū fōti vitz borin a vendle sp ^r n. þav fra ec v'c	þañ h' gār hrægū færi vitz borin a vandli sp ^r n Þav fra ec v'c
10 (194)	vōtz : fasta sønseri þioð at fōgō verþa at eylandz jarla froþa	vatz oc fasta Sønskri þioð at fægū verða at Eylandz jarl ^r froða
15 (199)	vigframað um vegin hafðo.	vig fræmut of vegit hofþu

F. Fell Ott^r vnd' ára | greip^r.
ðvgandligr f' ðana vapnō. þan h' gamr
hrægū fō- | tí viti borin a vendli spáro.
þav f^w ek v'k vatz : fasta sōf | nsk^r
þioð at fægō v'þa. At eýl'ðz jarlar
f^oþa vig frámod | of vegit hofðo.

J 1. fēll oṭṭā uñðir ara greip^r
ðugandligr f' ðana uapn | um þan'
h'gamr hrægum færi uitz boin a
uændli | sparn' þav f^w ek v'kuautz :
fasta sōnskri þioð at sau | gum u'þa at
eýlðz .jj. f^oða uigf^wumuð of væg'
haf | ðv.

761. 3 ðuganligr f^w — 4 Dana vāpnom. — 8 Vendle — 10 Vōtz oc Fasta
— 11 Sønseri — 14 Froþa

Sthm. 1 Fe'll Ott^r — 6 Fōti — 8 vendli sparn. — 9 f^w — 11 sōnseri þioþ
— 12 f'þa — 13 Eyl'ðz — 15 vigframaþ — 16 peigin hafþo.

Sp. 1 Feill Ottur — 4 firi — 5 þañ' h'.gamr — 8 sparn — 9 þav f^a. —
9-10 v'k. uautz — 11 sōnskri þioð — 14 f^oða — 15 uig f^w umuð — 16 uæg
haufðu.

16.

K.	Pat f ^w ec en at Apils fiorvi vitta vettr v̄ viða scýlðe	J 2.	Pat fra ec en at Apils fiorfi vita vettr of við scýllðe
5 (205)	: ðaðgiarn af ðrafils bogō freys attungr falla scýlði Oc við ær		oc ðaðgiarn af ðrafils bogū freys attungr falla scýllðe Oc við ær
10 (210)	ægis hiarna bragnings burs		ægis hiarna bragning burs

v̥ blandin varþ.
 : ðaðfæll
 ðeyia fcyldi
 15 (215) ála ðólgr
 at upfolum.

F. Þ' f^ω ek e^h | at aþilf fíorvi
 vit^ω vøtr of vīða fkyllði. : v' ø^h øg'
 hiarna | b^ωgnings burs of blandi^h v^rþ.
 : ðáþ fœll ðeyia fkyllði o- | la ð:engr
 at vpp færlū.

of blandiⁿ v^rþ
 oc ðagfæll
 ðeyia fkyllðe
 ala ðolgr
 at upfolum.

J 1. Þ f^π æk ēnā | t aþ'ls fíorfi uita
 uettr of uip fkyllði : ðaðgiarn | a^h
 ðrallf bogum freýf attungr falla
 fkyllði : uð | a^r ægí^f hiarⁿ brag-
 ning burs of blaⁿðin v^πþ : ð | agfæll
 ðæýia fkyllði ala ðolgr at upfa^hlūm.

761. 7 freyfs — 15 Ála — 16 Upsolum.

Sthm. 1 þ — 1 ek — 2 fíorvi — 4 um vīða fcyldi — 5 ðáþ- — 6 ð^ωfíls
 — 9 ok piþ — 12 ū — 13 ðáþ sæll — 16 upfolum.

Sp. 1 þ. f^π. — 1 en — 3 uitta — 4 uipā — 5 ðáð- — 8 fkyllði — 9 við aur
 — 10 ægíst hiarⁿ — 11 bragnings — 12 blandin v^πþ. — 13 ðág- — 14 fkyllði
 — 15 ála — 16 upsaulum

17.

K. Veit æc Eyfsteins
 enda folgiⁿ
 lokins lífs
 a lofundⁱ.
 5 (221) : fícling
 með sviū q^aþo
 jotzka m̄
 ini breⁿa.
 : bit fót^t
 10 (226) i brand^ð nóe
 hliþ^r þangs
 a hilm^e rax.
 þa e' timbr fa^hstr
 topt^r necqⁱ
 15 (231) flotna fullr
 um fylke brax.

J 2. Veit ec Eyfsteins
 enda folgiⁿ
 lokiⁿ lífs
 alofund^e
 oc fícling
 með Sviom kvodu
 jotzka meⁿ
 iⁿe breⁿa
 Oc bit fott
 i brand^ð noi
 hliþ^r þangs
 a hilmⁱ ran
 þa e' timbrfa^hstr
 topt^r nockvi
 flotna fullr
 of físki braⁿ

F. Veit ek eyfsteins en- | ða fclg'
 lokins líf a lo^hðuⁿgi. at fícling m^h
 sviū kváðo | jotzka m̄ iⁿi breⁿa. : bit

J 1. Veitt | ek eyfsteins enda folgiⁿ
 lokiⁿ líf alofund^e : | fícling með
 suum kvodo jotzka m̄ me breⁿa |

fótt 1 bʰandvni hliþʳ þangfahil- | mí raḡ.
þa e' tumbʰaʃtr toptʳ nokkví flotna
fvlr of fýl | k1 bʰaḡ.

z bit fótt 1 bʰndno 1 hliðar þangf a
hilmirān. þa | e' tumbʰaʃtr toptar
nóckiu flotna fullr of fýlk1 | brann.

761. 4 Lofund1. — 6 Svivm

Sthm. 2 folgin — 6 mḡ spiō kvaþo — 8 Jxe — 10 1bʰnd — 13 fullþ —
16 fýlki

Sp. 1 Veit — 2 fal gṁ (?) — 3 lokiñs — 4 alofundr — 6 með — 8 kuodo
— 9 bit sott — 10 bʰndnoi — 12 hliðar — 13 er — 14 nótkin

18.

K. Þat stock vþ
at yngʳe
fiflo kind
um sóat hefði.

5 (237) z lios . . . . .

vʳ lagarhiarta
hʳ eistneskr
at hilmē vá.
z æftmar

10 (242) jofri sönfcom
gymis liod
at gamni qþr.

J 2. Þat floc up
at yngʳe
Syflo kind
offott hafðe
oc lios hæmom.
vʳ lagʳ h1ʳta
hēr eistneskr
at hilmī vo
Oc æftmar
jofri sællnū
gymis liod
at gafne qveðr

F. Þat | stock vpp at yngʳri
fýflu kind of soat hafði z lios hófṽ | vʳ
lagʳ h1arta hēr eistneskr at hilmī
vá. z æft mar efrī | þollū gymif liod
at gamni kveðr.

J 1. Þat stok vþ at yngʳri | fýflo
kind of sóit hafðe z lios haumō vʳ
lagar h1 | arta hēr eistneskr at hilmī
vá. z austinar iófrī | þallnū gymif
liod at gafni kveðr.

761. 1 upp — 2 Yngvari — 3 Siflo — 6 lagar hiarta — 7 Eistneskr —
10 iofri Sönfcom — 12 qveþr.

Sthm. 1 Þaþ stock up — 2 yngþari — 4 heþþi — 6 piþ Laga: h1ʳta —
10 iofʳ — 11 lióþ

Sp. 1 stōk up — 3 kind — 4 ofsoit hafðe — 6 lugar — 9 austmar —
10 iðfri — 11 liod — 12 kueðr(?)

19.

K. Varð Qnundr
jonacrs búra
harmi heptr

J 2. Varð Aunundr
lonakrs bura
harmi heftr

und him̃ fiollom.
 5 (249) oc ofvæg
 eist^w ðolgi
 heipt hrifungs
 at hendi com.
 Oc fa fræmuðr
 10 (254) foldar beinom
 hagna hrørs
 um horfin var.

und' himins fiollū
 oc ofveig
 eistr^r ðolgi
 heipt hrifungs
 at hendi kom
 Oc fa frømuðr
 fold^r beinū
 hagna hreyrs
 of horfin var

F. Varð aⁿð: ionakrf b^vra h^rni |
 hepptr vnd him̃ fiollū : of vøgr
 eist^wr ðolgi heipt hri- | svngf at hendi
 kō. : fa fræmvð: foldar beinō hagna |
 hreyrf of ho^rfin v^r.

J 1. V^rp aunund: ionakrf bura
 harmi heftr vnder hi | minf fioll^v :
 of v^eig eistrar ðolgi heipt hrifngf | at
 hende kō : fa frømuð: foldarbeinum
 hagna | hreyrf of ho^rfin var.

761. ² ionacrs bura — ⁴ himinfiollom. — ⁶ Eiftra

Stm. ¹ Pa^rp Qⁿðr — ² ionacrs bu^w — ⁴ fiollō — ⁵ of v^eg — ⁶ eiztra
 — ⁹ fræmuþr — ¹⁰ fold^r — ¹¹ hagna

Sp. ¹ V^rp. — ⁴ uncr himins fiollum — ⁵ oc of ueig — ⁷ hrisungs —
⁸ hendj — ⁹ kō. — ⁹ frømuðr — ¹¹ haugna

20.

K. Oc Ingialld
 i fiorvan trað
 reys ræfuðr
 a ræningi.
 5 (261) þa er husþiofr
 hyriar leifstom
 goð kg
 i gognom steig.
 Oc fa urðr
 10 (266) allri þioðo
 fiallgætaftr með
 suium þótti.
 er h fialfr
 s^o fiorvi
 15 (271) frøeno fyrstr
 um fara fcyllde.

J 2. Oc Ingialld
 i fiorvana
 trað reiks ræfuþr
 a ræninge
 þa e' h'þiofr
 hyri^r lyftum
 goðkyning
 i gagnū steig
 Oc fa yrðr
 allri þioðu
 fañgeyrvastr
 með Svium þotti
 e' h fialfr
 finu fiorfi
 freknu fyrstr
 of fa^w villde

F. Ok 1^hg'. 1 ¹ fíorvæn | t^op reykf
raífvð: a reíníngi. þa e' húfþiofr hýr-
iar leíftō | goð k^g 1 gøgnō stoð. Ok
fa yrð: allri þioðo fa^h g'aztr með |
svíð þti. e^h h sialfr sino fíorví. frøkno
fýrstr of f^a villði.

761. ³ reyks — ⁵ hus þiofr — ⁶ leíftom — ⁷ konong — ¹² Suium —
¹⁵ frøknu

Sthm. ² ífíorpan tíaþ — ³ raífuþr — ⁵ h^oþiofr — ⁶ hyri^r — ⁷ goð kong
— ⁸ gøgnom — ⁹ urðr — ¹⁰ allⁱ þioþo — ¹¹ fíall | gætastur m³ — ¹² svið
— ¹³ e' han — ¹⁵ frøeno — ¹⁶ fcyldi.

Sp. ¹ ingialð — ² fíor uan trað. — ³ rausuðr — ⁵ husþiofr — ⁶ listum
— ⁷ goð — ⁸ gaugnū — ⁹ yrðr — ¹⁰ þioþu — ¹¹ sangeyrnaztr — ¹⁴ sinu
— ¹⁵ freknu — ¹⁶ uillðis.

21.

K. Oc vⁱ vág hin
er viðiar
hræ Olafs
hofgylþ' fvalg.

5 (277) : glaðfialgr
gærvvar leyfti
son^r fiorniotz
af suia iðfri.
Sva át konr

10 (282) fra upfolum
lofða kyns
f længo h^arf.

F. Ok vⁱ vág við^r hrø. Olaf^s hól-
gyl- | ðír fvalg : glaðfialgr gøyr v^r a
lesti. son^r fœrníotz af svía | íofⁱ. Sa
átt konr at vpp færlō. lofða kyns fⁱ
longo hv^rf.

761. ¹ Oc við vág — ² hinn er viðiar — ⁴ fualg. — ⁷ Fœrníotz — ⁸ Suia
— ⁹ áttkonr — ¹⁰ Upfolum

Sthm. ¹ þiþ — ² þiþiar — ⁴ hofgylþi: — ⁵ glaþ- — ⁷ sona: fíorníots —
⁸ svia iðfⁱ. — ⁹ átkonr — ¹⁰ f^o upfærlom — ¹¹ lofþa kins — ¹² hva^rf.

Sp. ¹⁻² við uag h m er viðiar — ⁴ aulgylþis sualg — ⁵ gløð fialgr —
⁶ gautuar — ⁷ for níotz — ⁸ suia — ⁹ kn^r. — ¹⁰ upsaulum — ¹¹ fofða (?) —
¹² f^o laungu huarf.

J 2. Oc vⁱ vag hinⁱ er
viðiar hræ
Olafs ks
a^rlgylðis fvalg
oc gloðfialgr
gætvvar leyfti
sonr forníotz
af Svía jofri
Sva at konr
fra upfærlum
lofþa kyns
f^o længu hv^rf

J 1. Oc við vag h | in' e' viðiar
hræ ol'. k^g ælgylþis fvalg : gloðfla |
lgr gætvvar leyfti sonr fœrníotz af svía
íofri Sa | át kon^r fra vppfærlū lofða
kynf f^r længv hvarf

22.

- K.** Þ f[∞] hýr
at Halfðanar
fœc miðlendr
facna fcyldo.
5 (289) : hallvarps
hlifi narma
þioð kg
a þotni toc.
Oc Skæreið
10 (294) i sciris fal
um brynialfs
beinom ðrúp'.

F. Hýr at halfðan^r fækk mið-
lend^r fakna fkyllðv. : at hlá | varpf
hlífi narma þioð kg a þotni tók. Ok
fkœreið 1 | fkingf fal of brýnialfr
beinō ðrúp'.

761. 3 fœccmiðlendr — 7 konong — 8 Þotni — 9 fkæreið — 10 Sciris

Sthm. 3 miðlend^r — 6 hlýfi — 7 þioþ kg — 9 ok skæ:eiþ — 11 skiais
— 12 ðrup'.

Sp. 1 h'ur — 3 sauk miðlendr — 6 nauma — 7 þioð — 8 þotni — 9 Sk'æið
— 10 sal — 12 beinū

- J 2.** Þat fra hver
at Halfðanar
fækmiðlendr
fakna fkyllðu
oc Hallvarðz
hlife narma
þioð konung
a þotni toc
oc fkereið
i fkingf fal
of brynialfs
beinū ðrupir

J 1. Þ | fra hv' : at halfðanar fæk
miðlend^r fakna fkyllðo | : hallvarpf
hlífi narma þioð kg a þotni tok :
fk' | æið 1 fkingf fall of brýnialf
beinum ðrupir.

23.

- K.** En Eyfstein
f[∞] Áfi for
til byleiftiz
broþ[∞] meyar.
5 (301) : nu ligr vnd'
lagr beinom
reics laþuðr
a raðr b[∞]ði.
þar e' élkallðr
10 (306) hia jof[∞] garzeō
vaðlo ftramr
at vagi kōr.

- J 2.** En Eyfstein
f Afe
for t' byleiftz
broður meyar
en nýligir
und lagr beinom
reks laðuþr
araþr braððe
þr e' elkallðr
hia jofur garzkū
vaðlu ftramr
at vagi kōmr

F. Eij eýsteiñ f' afi f'ó: t' býleiftz
b:odvr | meýiar. : nv ligr vnd' lagr
beinō reiks laðvð: a ráðr b''n- | ði. þa
e' elkallð: hía iof'' garzkō vaðlo
strār at vágí kēr.

761. 4 broþor — 5 undir — 10 hía

Sthm. 3 t' býleiftiz — 5 ūð' — 7 reiks laþuþ'' — 8 raðar broðði —
9 þr — 9 elkalðr — 10 iof'' — 11 þaþlo strām' — 12 kōr.

Sp. 1 Eysteīn — 2 f'. afi — 3 t'. — 5 nyligr — 6 undlagar heinū —
7 lauduþr — 8 a raðr — 11 vðlo straum'

J 1. En eysteīn afi f'ó: t' býleiftz
b:o | ður meyr en nylig' vndlagar
beinv rekf laðuþr | araþ' b:aðði þar
e' elkallð: hía iofur garz kō vð | lo
stræm' at vágí komr

24.

K. Oc til þings
þriþia iofri
hveðrūgs mæR
or heime bað.
5 (313) þa er Halfðan
fa e' a holti bio
norna ðoms
um notit hafði.
Oc buðlung
10 (318) a boroe
figr hafendr
fiþ fálo.

F. Ok t' þīgf þriðia iof' hveð: vngf
mór ó: heimi bað. þa e' halfðā fa
e' 1 holti | bio no:na ðóms of notid
hafði. : buðlvngf a borv í figr | ha-
fend: síðan fálo.

761. 6 Holiti — 12 siþan

Sthm. 2 þ'þia iof' — 3 Hveþrungs — 4 baþ — 8 notip hafpi. — 9 buþ-
lung — 11 figurhafend:

Sp. 1 t'. — 2 iofi — 3 hueðrungs — 4 bað — 5 hálfð'. — 6 er holtū —
7 ðoms — 8 hafði — 9 buðlung — 12 falu

J 2. Oc t' þgs
þ'þia jofri
hveþrungs mæR
or heimi bað
þa e' Halfðan
fa e' Holtum bio
norna ðoms
ofnotit hafðe
oc buðlung
a borror
figrhafendr
fiþ falu

J 1. : t' þgf þ'þia iof' h|veð: yngf
mæR o: heimi bað þa e' halfð' fa e'
ho | kū bio no:na ðóms of notid hafði
: buðlung a | bo:ror figr hafend: sí-
ðan falv.

25.

K. Varð Guðrøðr
hin gofugláti
lómi beitr

J 2. Varð Guðreþr
eñ gæfuglati
lomi beitr

	fá e' f [∞] længo v ^r .		fa e' f ⁱ lægu v ^r
5 (325)	: v ráþ		oc v rað
	at qlō stilli		at ælum stille
	hæf heiptreæt		hæfut heiftrækt
	at hilmí ðró.		at hilme ðro
	Oc lán figr		Oc lænligr
10 (330)	hin lómgeði		eñ lomgeþi
	áfo ár		afvar
	af jofri bar.		at jofri bar
	: buðlūgr		oc buðlungr
	a beði fornóm		a beði fornū
15 (335)	stiflo fundz		stiflu fundz
	um stungin v ^r .		offtungiñ v ^r

F. V^rþ gvðrað: hīg gæfvglati lómí |
beittir fa e' fⁱ longo v^r.: v rað at
élū stilli hæf heipt røk | at hilmí ðró.
Ok lænfigr hīg e' lóm g'ði afo ár
of iofrí | bār .: buðlungr a beði
fo:nō stiflo fundz of stvngiñ var.

761. 1 Guðrøðr — 2 ølom — 3 haufut — 4 láunfigr — 11 Áfo — 12 iofri
— 13 Stiflo

Stm. 1 Parð Guðraðu: — 2 hīñ gæfuglati — 3 lómj beittur — 4 er —
4 par — 5 oc umraþ — 7 heiptreæt — 8 að — 10 lómgeðe — 12 iofⁱ bar
— 13 oc buþlungur — 14 beþi — stungiñ var.

Sp. 1 Varð — 2 gaufuglaði — 3 lóini betar(?) — 4 læugu — 5 v^rrað —
6 aullum — 7 hauþ. — 9 launn- — 10 lomgeðr — 11 asu — 13 buþlungr —
14 abeþe fornū — 16 stungin

26.

	K. [Oc niðkvífl		J 2. Oc niðkvífl
	i Noregi		i Noregi
	þrottar þros		þrott ^r þ ^o s
	ofþroaz hafþi		ofþroaz hafþe
5 (341)	reþ Olafr		reð Ol'.
	offa forðum		offa forðū
	viðri grund		viðri grund
	of vestmari		of vestmari
	Unz fotv'kr		Unz fotv'kr
10 (346)	v ⁱ foldar þræm		v ⁱ fold ^r þræm
	vigmiþlung		vigmiðlung

ofviða skyllðe
nu ligr gundiarfr
a geirftaðum
15 (351) h' kr
hægi æfin]

of viða skyllðe
nu ligr guñðirfr
a Geirftaðum
h' kgr
hægi æfin

F. Ok nið kvísl i noðegi þrottr
þvrs of þroaz | naði. reð olafr ofsa
foððo viði g'nd : vest mari. vñðz |
fót v'kr v' follðr þræm vigmíðlung
of viða skyllði. | Hv ligr guñðiarfr a
geirftaðo h'kgr hægi æfin.

J 1. Oc nið- | kvísl i noðegi þrottar
þof of þ'az hæðe reð ol' ofsa | foððum
viði grynd of vestmari Vnz fotv'kr
v' | folðar þræ vigmíðlung of viða
skyllði nvligr | gundiarfr a geirftaðu
h'kgr hægi æfin.

761. Jfr nedan den paleografiska kommentaren.

Stm. (Utgår här från Jöfraskinna-membranen; jfr nedan den paleo-
grafiska kommentaren.) 1-2 niðqvilli Noregi — 3 þrottr — 4 hæði — 5 æþ
— 6 forþum — 7 viði — 8 unz fot v'kr — 9 folðr — 10 vigmíðlung —
12 þípa skyllði — 13 nu ligr gundiarfr — 14 -ftaðum — 16 æfin

Sp. 1 miðkuisl — 4 hæðe — 5 reð — 6 forðum — 7 viði — 8 ofvestmari
— 9 fotuerk'. — 10 folðar — 11 uigmíðlung — 12 ofviða skyllði — 13 nuligr
gundiarfr — 14 ageir staudu — 16 ausin.

61. Reð | olafr ofsa foððu við f'g : vestm'i. vñðz fotv'k : v' follð þræm |
v'ða vin vm við naði. Hv ligr guñðirfr aa geirftaðu h'kr hægi u^{o2} | pīn

73. Ríeð olafr vřsa foððu
viða fręgr ok vestr mari:
vnz fot w'kr við folldar þróm.
vígfrómuzstum af viða teði.
Nu liggr Guñðiarfr aa geirftaðum
h' konungr haugi o:pinn.

Flat. Reð olafr upsa foððu | við frægr : uest m'i godu líkr : g'nl'ðz
fylke undz fotu'kr v' | folldar þrō uígf f'mozstū v'ð at grandē. nu ligr
guñðiarfra | gæirftaðu h'kgr sea hauge o:pī.

27.

K. [þ veit ec bazt
und blam himni
keni nafn.
fva at kr eigi

J 2. Pat veit ec bazt
und blam himne
keñe nafn sva
at konungr eigi

5 (357) er raǵnvalðr
reiðr ftiori
heiðum hár
of hæitum ðer]

e' Raǵnvallðr
reiðr ftiori
heiðum har
of heitiñ ðer.

F. Þ veit ek bezt vnd|blám hímní
kegi nafn s^r at k'r eigi. e' rogn-
vallð: reiðr | ftioi heiðo hōri of
heitiñ e'. i millð geð: m^rkar ð^ottiñ.

J 1. Þat veit ek bazt vnd|blám him-
ne kenni nafn sua at konūgr tigi
e' raǵuallð: reiðar ftioi heiðum hár
of hæitum ðer.

761. Jfr nedan den paleografiska kommentaren.

Sthm. (Utgår frá Jöfraskinna.) 2 und blám — 3-4 kenninafn s^a —
4 eigi — 5 Raǵnvalður — 6 reiðar ftior — 7 heiðum

Sp. 1 veit — 2 und — 4 at at konungr eigi — 5 er raǵnuallðr —
6 reiðar — 7 heiðum har — 8 hættum

.

II.

Paleografisk kommentar

redigerad av

Anders Grape.

Material till en paleografisk kommentar har i samband med den handskriftliga textens konstituering och tryckning insamlats av de i detta arbete deltagande seminariemedlemmarne, fil. kand. E. SUNDSTRÖM (Kringla), fil. lic. J. SAHLGREN (Jöfraskinna 1), fil. kand. N. LINDQVIST (Jöfraskinna 2, AM 761a 4:o och de för str. 26 tillkommande handskrifterna), fil. kand. E. WESSÉN (Cod. Sparwenfeldt str. 1—14) samt redaktören, som utom den speciella granskningen av Cod. Frisianus, Sthm papp. 18 fol. och Sparwenfeldt str. 15—27 genomgått samtliga handskrifter (utom de för str. 26 tillkommande) i och för uppgifternas kontrollering, korrigering, sovring och komplettering och därefter sammanställt och bearbetat det sålunda samlade materialet.

1. Allmän översikt.

(Handskrifterna och deras återgivande i tryck.)

För en mera ingående kännedom om de handskrifter, i vilka Ynglingatal helt eller delvis finnes bevarat, deras utseende, historia, inbördes förhållande, värde o. s. v. hänvisas till Finnur Jónssons utförliga redogörelse i 'Indledning' till hans Heimskringla-edition (Köpn 1893—1901)¹, Bd 1; jfr vidare bl. a. även samme förf:s inledning till 'De bevarede

---

¹ Citeras här: FJ Hkr.

Brudstykker af Skindbøgerne Kringla og Jöfraskinna' (Khvn 1895); Storm, Snorre Sturlassöns Historieskrivning (Khvn 1873; passim) och resp. uppgifter i Kålungs och Gödels handskriftskataloger. — Här torde det vara tillfyllest att — i samband med redogörelsen för handskrifternas användning i föreliggande edition — av hithörande i korthet erinra om följande.

Såsom de viktigaste Ynglingatals-handskrifterna kunna som bekant räknas Kringla (**K**), Jöfraskinna 1 och 2 (**J 1**, **J 2**) och Codex Frisianus (**F**).

Kringla (jfr FJ Hkr., Bd 1, s. ii ff.; Brudstykker, Indledn.; Storm, a. a., s. 206 f.). Originalmembranen (Arne Magnussons »Codex Academicus primus»), som härrörde från tiden omkr. 1260—1285, gick förlorad i Köpenhamnsbranden år 1728 (så när som på ett blad¹, nu befintligt i Kungl. Biblioteket i Stockholm), och namnet Kringla bäres numera av den i Codd. AM 35, 36 och 63 fol. bevarade fullständiga avskrift, som omkr. år 1700 — någon gång mellan 1682 och 1704 — utförts av Ásgeir Jónsson (cit.: AJ). (Av dessa trenne volymer kommer för Ynglingatals vidkommande endast den första, AM 35 fol., i betraktande.) Det första partiet av Ásgeirs i det stora hela med mycken noggrannhet utförda avskrift — närmare bestämt intill den första lakunen i originalet (jfr FJ Hkr., Bd 1, s. iii och 84) -- har av Arne Magnusson (här: AM) kollationerats med och rättats efter originalhandskriften. I här föreliggande textavtryck meddelas texten i sitt av Arne rättade skick, och för Ásgeirs ursprungliga skrivning redogöres här nedan i specialkommentaren. Till de ändringar, tillägg av låsarter ur övriga handskrifter m. m., varmed handskriften i senare tid blivit vanställd (jfr nedan pl. I), då den en gång nyttjades som ett slags koncept till den stora Köpenhamnska upplagans (1777 o. följ. år) tryckmanuskript, tages däremot här ingen hänsyn i vare sig text eller kommentar.

En annan av de avskrifter, som i fråga om Ynglingasaga och Ynglingatal utgå från Kringla (originalet), nämligen den s. k. »Ungers handskrift» (Kristiania Universitets-Bibliotek, nr 521 fol.) är även den utförd av Ásgeir Jónsson, men står i fråga om noggrannhet vida tillbaka för hans nyssnämnda huvudavskrift. Om denna handskrift, som icke använts för vår edition, jfr närmare Ungers Heimskringla-edition (Chra

¹ Reproducerat i De bevarede Brudstykker ävensom (ena sidan) i Palæografisk Atlas, Oldno.-isl. Afd., [1] (Khvn & Kra 1905), no. 17; jfr även Storms Heimskringla-översättning, 'Kongesagaer', Nationaludg. (Kra 1900), facsimile mellan ss. 452 och 453.

1868), s. xviii, anm. 2; F. Jónsson i Arkiv f. nord. filol., Bd 9, s. 362 ff. och i Hkr., Bd 1, s. xiv f. o. s. v. — Från Kringla utgår ävenså en Kungl. Biblioteket i Stockholm tillhörig handskrift: Papp. fol. nr 18 (här cit.: **Sthm**), vars första parti (i vilket Ynglingasaga och Ynglingatal ingå) av F. Jónsson (Hkr., Bd 1, s. xi) antas vara skrivet av isländaren Helge Ólafsson¹. Ur denna avskrift, som, ehuru ingalunda utan intresse², dock ej på långt när kan mäta sig med den av Arne Magnusson rättade Kringlertexten, meddelar textavtrycket de viktigare avvikelserna från K.

I Cod. AM 761a 4:o (här cit.: **761**) ingår även (sid. 107 ff.) en avskrift efter Kringla av Ynglingatal, tagen av Arne Magnusson — »Exscriptum accuratè ex Snorronis Codice Academico 1mo» — dock med den förändringen, att nästan alla förkortningar, alla kapitåler (G, N, R) ävensom diftongen *ar* upplösts. I textavtrycket upptas endast denna avskrifts viktigare avvikelser från Kringla-texten sådan den här meddelats (d. v. s. med Arnes rättelser); och som 761 genomgående är synnerligen tydligt utförd och väl bevarad, har knappt någon kommentering ansetts behöfvlig.

Jöfraskinna (FJ Hkr., Bd 1, s. xxiv ff.; Brudstykker, Indledn. passim; Storm, a. a., s. 207 ff.). Originalhandskriften (Arnes »Codex Academicus secundus»), som ävenledes på några få fragment när (utgivna i De bevarede Brudstykker) gick förlorad i branden 1728, härstammade från tiden omkr. 1325 och var skriven av en norrman. Av de afskrifter, som bevarats, är AM 37 fol., den s. k. Jöfraskinna 1 (J 1) den äldsta. Den utfördes nämligen redan åren 1567—68, av magister Jens Nielssøn (död 1600 som biskop i Oslo). Tyvärr föreligger den numera endast i ett brottstycke, begynnande i kap. 27 av Ynglingasaga, och innehåller av Ynglingatal endast stroferna 15—27 (enligt här använd beteckning; — enligt Finnur Jónssons i Den no.-isl. Skjaldedigting³: 19—37). Stilen är »smuk, stor og kraftig», och skrivaren har, väl främst

¹ Gödel (Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisl. o. fornno. handskrifter, s. 133 ff.) uttalar ingen åsikt, om vem skrivaren kan ha varit.

² I Finnur Jónssons omdöme om denna avskrift heter det bl. a. (Hkr., 1, s. xi): »Denne afskrift er foretagen med stor nøjagtighed og, hvad retskrivningen angår, endnu større end Asgeirs afskrift.» Som i viss mån ett mått på skrivarens noggrannhet förtjänar möjligen nämnas, att han på nästan samtliga de ställen, där Arne i K tillsatt semikolon (jfr nedan specialkommentaren), också utsatt detta skilletecken, men i den omvända form (:), som man av de bevarade fragmenten känner från originalmembranen (se FJ i De bevarede Brudstykker, s. viii b). Tecknets anbringande i slutet av halvvers (i K och Sthm) är just också dess i originalet konstaterade användning.

³ Citeras i det följande gemenligen: FJ Skjald (med underförstått: A, Bd 1).

därför att han ej var fornspråket fullt mäktig, genomgående strävat att så noggrannt som möjligt återge sin förlaga i snart sagt varje dess detalj. — Hela Jöfraskinna — naturligtvis bortsett från de åtskilliga lakuner, som vid avskrivningen förefunnos i originalet, — föreligger däremot i avskriften AM 38 fol., den s. k. Jöfraskinna 2 (J 2), utförd av Ásgeir Jónsson, förmodligen 1698. Avskriften är enligt Finnur Jónssons omdöme (Hkr., Bd 1, s. xxvi) ur innehållets synpunkt utförd med Ásgeirs vanliga noggrannhet, men i fråga om formen, stavningen o. likn., har skrivaren fullständigt frigjort sig från sitt original. — För vår edition är att omnämna, att J 2 icke — i motsats mot de övriga handskrifterna — kunnat få disponeras i Uppsala vid det huvudsakliga arbetet med textens konstituering. De uppgifter om läsningar, paleografiska spörsmål m. m., som det därigenom gjordes nödigt att erhålla från Köpenhamn, ha — oberäknat en av fil. kand. N. Lindqvist å ort och ställe utförd summarisk kollationering — efter seminariets anmodan välvilligt lämnats av stud. mag. J. Brøndum-Nielsen, som också gått till handa med motsvarande upplysningar rörande de för str. 26 tillkommande handskrifterna.

Från Jöfraskinna-membranen — åtminstone såsom huvudkälla — utgår vidare en avskrift av (Prologus och) Ynglingasaga, utförd 1682 av den bekante svenske språkforskaren J. G. Sparwenfeldt och nu förvarad i Uppsala Universitets Biblioteks allmänna handskriftssamling¹ under signum R 685 (jfr Gödel, Katalog öfver Upsala Univ:s Bibl:s fornisl. o. fornno. handskrifter, s. 31 f.; FJ Hkr., 1, s. xxvii f.). Avskriften (här cit.: **Sp**) är icke alltför noggrannt utförd, fel och missuppfattningar långt ifrån sällsynta; dock torde skrivningen av Ynglingatal (liksom av skaldedikterna överhuvud) vara utförd med åtminstone försök till en jämförelsevis rätt stor omsorg². Utom Jöfraskinna har Sparwenfeldt emellertid också, varom för övrigt även en av honom själv i handskriften gjord anteckning upplyser (jfr Gödel, a. a., s. 31 f.), använt Kringla. Detta har tillgått så, att Sparwenfeldt dels här och var ändrat sin avskrift efter Kringla, dels antecknat dess avvikande läsarter antingen inom

¹ Oegentlig är den stundom sedda uppgiften, att denna handskrift nu förvaras i den Salanska samlingen, detta redan på den grund att den av Biblioteket 1717 förvärvade delen av den Salanska kollektionen icke är sammanhållen såsom en särskild samling. Härtill kommer att handskriften ifråga av allt att döma näppeligen tör ha tillhört Salanska samlingen och att Gödels uppgifter (Katalog, s. 31 f.), i vad de röra R 685: II, med all säkerhet äro att modifiera. (Den har ägts av Peter Boling, en lärjunge till Johan Ihre, född 1731 och död som rektor i Gefle 1805, och måste således ha inkommit i Uppsala Univ:s Bibl. långt senare än år 1717.)

² Det bör också nämnas, att Sparwenfeldt vid sitt arbete enligt egen utsago erhöi hjälp af en ung isländare, Þórðr Þorkelsson Vídalín.

parentes omedelbart efter motsvarande textställe i Jöfraskinna eller ock över raden. Rättelserna äro åtminstone i allmänhet tämligen lätt igenkännliga; de interlineara anteckningarna — som utom Kringlas läsarter även omfatta upplösta förkortningar, en och annan av Sparwenfeldt gjord konjektur o. likn. (de sistnämnda i det följande ej upptagna) — äro liksom en del av ändringarna utförda med ett ljusare bläck. Verserna äro i Sp. understrukna (helt eller delvis) samt ofta därjämte förstrukna i margin, resp. margerna. — I föreliggande edition meddelas Sp:s text fullständigt för str. 1—14 d. v. s. för det parti, som saknas i J 1; för de återstående stroferna upptas endast avvikelserna från J 1:s text (inom vissa gränser). För detta senare parti har ej håller ansetts nödigt att i specialkommentaren taga fullt samma hänsyn till interlineara anteckningar, rättelser o. dyl.

Codex Frisianus, Frissbók (här: F), AM 45 fol. (FJ Hkr., 1, s. xxi ff.; Ungers edition, Kra 1871) är skriven av en isländare omkr. 1325, »altså i en tid, da man ikke blot afskrev, men også i reglen bearbejdede teksterne mere eller mindre». Den företer m. a. o. för Heimskringla i det stora hela en av skrivaren godtyckligt överarbetad text, och vad särskilt Ynglingatal beträffar, står den tydligt tillbaka för de övriga huvudhandskrifterna. Av dessa torde den i stort sett stå Kringla närmast (utgår — enligt FJ Hkr., 1, s. xlii — tvivelsutan från »et søsterhåndskrift til Kr.»). Handskriften har utgifvits i fotolitografi av P. Petersen (Chra 1864). (Denna facsimile-upplaga har emellertid visat sig fullständigt obrukbar för ett avtryck efter här tillämpade principer.)

Strof 26: v. 5—16 (enligt den här använda uppställningen; strof 35: v. 5—str. 36: v. 8 enl. FJ:s i Den no.-isl. Skjaldedigtning) förekommer utom i de ovan nämnda Heimskringlahandskrifterna även i Óláfs þáttr Geirstaðaálfs, som föreligger i handskrifterna: Cod. AM 61 fol. (blad 78ro, spalt a, rad 2—5), AM 73a fol. (s. 22) och Flateyjarbók (Det kgl. Bibl. i Köpenhamn, Gl. kgl. Saml. 1005 fol.), 1, sp. 308 [c: 307], rad 29 ff. Angående dessa handskrifter i allmänhet jfr Kálunds kataloger över resp. handskriftssamlingar, angående Flateyjarbók vidare Vigfussons och Ungers edition (Chra 1860—68). Om det textställe, som här kommer i betraktande, jfr närmare nedan i den speciella kommentaren (s. 47).

En detaljerad paleografisk redogörelse (med typbeskrivning o. s. v.) för resp. handskrifter göres oss här näppeligen av nöden och kan svårigen komma ifråga, bl. a. därför att det ju ej är handskrifter i deras

helhet, utan endast jämförelsevis föga omfattande utdrag, som här intressera oss. Härtill kommer att samtliga de bevarade huvudhandskrifterna utom Frisianus ju äro avskrifter av jämförelsevis ungt datum¹. — Om stilarnes allmänna läggning och typernas normala utseende i resp. handskrifter torde de meddelade facsimilia kunna giva ett ganska klart begrepp. Men rörande vissa egenheter hos de olika skrivarne, sållsynta eller avvikande typer och tecken o. likn. måste ett och annat meddelas, varvid samtidigt skall redogöras för de sätt, som valts för att återge dem resp. i tryck.

Om vårt textavtryck i allmänhet gäller, att det inom vissa, förnämligast av typografiska skäl betingade gränser strävar att vara i möjligaste måtto bokstavstroget. Så har skillnaden mellan klart olika typer av samma bokstav (t. ex. f och f ; n, n och n ; r, r och r ; f och s) iakttagits, under det att däremot grafiska variationer inom en och samma typ gemenligen lämnats ur räkningen. I fråga om aksenters och förkortningsteckens form och placering har naturligtvis ej kunnat ifrågasättas mer än ett ungefärligt återgivande. De begränsade typografiska resurserna ha nödvändiggjort betydliga modifikationer i flera avseenden. Ligaturer ha så gott som genomgående upplösts (de anmärkas dock i specialkommentaren här nedan); p med ett streck genom stapelns nedre del har måst ersättas med p ; bb med *ett* streck genom staplarne har blivit bb o. likn.; A/ återger ofullkomligt majuskeln till a , snarast bildad av A + v o. s. v. Vidare ha förkortningar uttryckta genom särskilt förkortningstecken eller genom överskriven bokstav så till vida ej kunnat fullt exakt återges, som tecknet, resp. den överskrivna typen ej — så som gemenligen sker i handskrifterna — placerats rakt över den bokstav, som närmast föregår förkortningen, utan snett uppe i dess högra överkant². Att den allom bekanta svårigheten att skilja mellan stora och små bokstäver (majuskler, resp. versaler och kapitåler, och minuskler), som på allehanda sätt flyta över i varandra, ej alltid låtit sig tillfredsställande lösas³, torde knappt behöva nämnas. Av våra skrivare är det särskilt Ásgeir som härvidlag vållar svårigheter: han använder t. ex. i uddljud för l

¹ Originalhandskrifternas paleografi, sådan de bevarade fragmenten låta oss skönja den, får naturligtvis ej lämnas ur räkningen. För kännedomen härom hänvisas till Finnur Jónssons omsorgsfulla redogörelse i *De bevarede Brudstykker*.

² Denna förändring — som väl icke torde vålla någon nämnvärd olägenhet — skulle ha låtit sig undvika endast därigenom, att över varje korpus-rad reserverats en petit-rad.

³ Jfr t. ex. Buerger Goodwin i *Konungs Annáll* (Upps. 1906), s. 25 f. och E. Olson i *Arkiv f. nord. filol.*, Bd 26, s. 88.

stundom en mer eller mindre modifierad majuskelform (jfr pl. I: no. 3 loffæll; no. 5 Loka; pl. III: no. 1 landher, lifs o. s. v.), men låter f regelbundet i majuskelfunktion bibehålla sin minuskelform ehuru stundom i något förstord skala (jfr pl. I: no. 2 fiolnis, fyre; pl. III: no. 2 froða, fiolnis o. s. v.). A förekommer ofta i minuskels höjd (kapitäl), S låter sig ej alltid särhållas från f och s (särskilt i K) o. s. v. Den varken obetydligare eller mindre välbekanta¹ svårigheten att exakt återge den grafiska ordskillnaden² i handskrifterna behöver håller icke närmare påpekas; åtskilliga hithörande ovissa fall har det dock syntts önskvärt att ge ett omnämnande i specialkommentaren, i all synnerhet naturligtvis sådana, där divergerande uppfattning ger anledning till helt olika tolkning (jfr t. ex. str. 15: J 1).

Bland observanda ifråga om AJ:s skrivvanor (K och J 2) kan ytterligare nämnas, att vid sidan av f och s någon gång uppträder en tredje 8-liknande typ (jfr pl. III: no. 3, rad 10 s')³. Dess sällsynthet i Ynglingatal⁴ torde möjligen göra det försvarligt, att den i vårt textavtryck ej erhållit sin särskilda typ — den återges med s —, och dess förekomst anmärkes för övrigt i specialkommentaren. — Pricken över i (och y) får hos AJ (särskilt i J 2) ofta utseendet av en grav accent. Över u placerar AJ i överensstämmelse med sin egen tids skrivsätt ofta en krok eller släng (~), av rätt varierande form, gemenligen lätt att skilja från nasalstreck, där sådant förekommer, men medförande svårighet, när det någon gång gäller att avgöra, om aksent kan vara avsedd (jfr nedan s. 42 ang. strof 19, K; jfr även str. 14, där AM ändrat en dylik båge till aksent). (Denna diakritiska u-krok återges naturligtvis icke.) — Nasalstrecket uppträder hos AJ under åtskilliga former; det har sålunda ej sällan utseendet av en uppåtböjd båge och drar sig i slutet av ord gärna något utanför den vokal, till vilken det hör.

J 1:s skrivare, Jens Nielssön, företer i sin skrift åtskilliga egenheter. Några av dessa drag tör han — som ju följt sin förlaga betydligt

¹ Jfr särskilt Gíslason i *Annal. f. nord. Oldkynd.*, 1858, s. 153; Dahlerup i *Ágrip* (Khvn 1880), s. xxxv f.; Buerger Goodwin, *anf. arb.*, s. 42; Olson *anf. st.*

² För att icke tala om bokstavsskillnaden. I fråga om denna är att märka, att absolut exakthet när det gäller samman- resp. särskrivning av f + t, k eller l (ft, fk, fl resp. ft, fk, fl) ej åsyftas i textavtrycket (eller kommentaren), annat än i fråga om Frisianus, av huvudhandskrifterna den enda medeltida, och J 1, som företer åtskilligt släkttycke med en dylik.

³ Dess förebilder inom den latinska paleografin återfinnas t. ex. hos Wattenbach. *Anleitung zur lateinischen Palaeographie* (Aufl. 4. Leipz. 1886), s. 60.

⁴ I den omgivande prosatexten är den däremot rätt vanlig, nämligen i förkortningar som s^a och s'.

mera troget än AJ — ha överfört från originalet, Jöfraskinna-membranen. Hit hör den beteckning för geminerat l — ett l med »knå» eller snarare en sammanflätning av två l, det förra över raden (»dubbel-l») —, som är känd från en rad av gamla handskrifter¹. De olika former, varunder denna typ uppträder, kunna studeras i Palæografisk Atlas, Oldno.-isl. Afdeln., [1], planscherne no. 2, 3, 8, 13 o. s. v.; dess utseende i Jöfraskinnamembranen kan konstateras i De bevarede Brudstykker (pl. IV, 1⁴; VI, 2⁷, ³⁶) och dess form i J 1 — avtrycket använder beteckningen 'l — framgår av vår pl. II: no. 1 fe'l. — I åtskilliga fall, särskilt i slutet av ord, får n sista stapeln neddragen under raden och erhåller då någon gång ett utseende, som kommer g rätt nära. Typen återges emellertid med vanligt n. — Det från originalmembranen kända förhållandet att bistaven i r »kan forlænges ved en stærkere eller svagere bøjning (hale) opad»² återfinnes i J 1 i ordslut t. ex. heftr 19, fangeýrvaztr 20 o. s. v. Men här tyckes skrivaren i många fall ha tillsatt denna släng efteråt, varför den understundom blivit ett helt fristående tecken ' (jfr t. ex. pl. II: no. 2 komr).³ — v och y äro ofta svåra att särskilja⁴, på den grund att en hel del mellanformer uppstått genom att endera draget i v förts mer eller mindre under raden. Den egentliga anledningen till dessa mellanformers uppkomst torde emellertid vara den, att originalet i en mängd fall haft anglosaksiskt v (p) och sannolikt stundom under former, som ej utan svårighet låtit sig skilja från y. Ty i de bevarade Jöfraskinna-fragmenten förekommer ags. p (med och utan prick över) icke alltför sällan i såväl vokalisk funktion (= u), som i konsonantisk; jfr F. Jónsson i De bevarede Brudstykker, s. xiii, xv⁵. Och svårigheten för skrivaren kan ytterligare ha ökats därigenom, att y i originalet någon gång kan ha uppträtt under förkrympta former (a. a., s. xiii). — Till

¹ Jfr Gíslason, Um frum-parta ísl. tungu, s. 80.

² Finnur Jónsson i De bevar. Brudstykker, s. xiv.

³ »Et tegn, der ligner komma i latinsk tryk, er sat over det sidste r.» Gíslason i Aarbøger, 1881, s. 242, n. 5 om fangeýrvaztr i str. 20. — Det är väl samma egenhet hos r i originalet, som också hos Sparwenfeldt föranlett en skrivning som kon-ungr' str. 13.

⁴ Av olika grunder möter som bekant denna svårighet även i många äldre handskrifter. Ett eklatant exempel erbjuder AM. 674a 4:o (Elucidarius), jfr den fotolitografiska editionen (Khvn 1869), Palæogr. Atl., anf. avd., no. 4 och Kålund i texten till denna plansch: »Mellein Formen for y og v er grænsen så flydende, at det her (som i udgaven [v: i Annal. f. nord. Oldkynd., 1858, s. 51 ff.]) er fundet sikrest overalt at anvende v.»

⁵ Om ags. p på fvno. område i allmänhet jfr särskilt Hægstad, Vestnorske maaltøre fyre 1350, Innleiding (Kra 1906; = Kra, Vidensk.-Selsk:s Skrifter, II. Hist.-filos. Klasse, 1905: no. 7), s. 18.

J1-skrivarens karaktäristik bör vidare nämnas, att han, särskilt i ordslut, ofta sammanskriver e med ett föregående ð eller ð på ett sätt, som gör det omöjligt att ur *formens* synpunkt särskilla detta från ett ı eller ett i ligatur placerat r (jfr pl. II: å ena sidan no. 3 alofundē, no. 4 haþðe och å den andra no. 2 elkallðr). — Övre delen av ð och ð är, då l (ll) föregår, konstant dragen genom dettas stapel. — Punkt, skiljetecknet, har i strofslut gemenligen formen av ett plus vanligen med horisontalstreck mer eller mindre utdraget och stundom slutande i en uppåtsvängd släng el. dyl. (så t. ex. i str. 16, 18, 27). Detta +-liknande skiljetecken uppträder dock även någon gång utan denna förlängning av ett längre eller kortare horisontalstreck¹.

Cod. Frisianus — vars paleografi för övrigt torde kunna studeras i den icke alltför svårtillgängliga fotolitografiska utgåvan (jfr även pl. IV här nedan) — företer icke några genomgående, mera anmärkningsvärda drag, om man icke hit vill räkna sådana obetydligheter som t. ex. att aksenter nästan genomgående äro placerade så långt åt höger, att endast den nedre spetsen når fram till sin bokstav², att pricken över y ej står mitt över bokstaven, utan vanligen över dess första drag (detsamma gäller för övrigt om J 1 och förekommer någon gång även hos AJ), att punkt, skiljetecknet, ej står på, utan alltid något över raden och annat likn.

För Cod. Sparwenfeldt må främst anmärkas, att den i fråga om övriga handskrifter strängt upprätthållna skillnaden mellan f och s ej här stått att genomföra, detta enär skrivaren själv ej hållit dessa typer isär, utan genom en hel serie av mellanformer gjort gränsen fullständigt flytande. Textavtrycket har därför genomgående s. — Vad som för J 1 redan anmärkts om den inverkan originalets ags. p haft på y- och v-typerna, saknar icke all tillämplighet i fråga om Sp (jfr nedan s. 35 f., str. 6, 8).

Sthm papp. 18 fol. kan så till vida sägas inta en ståndpunkt, trognare och närmare originalet än Asgeirs och Arnes avskrifter, som den bibehållit f, ı, p vid sidan av f, r, v — dock ingalunda i en användning, helt svarande mot förlagans (t. ex. i fråga om ı) —, men den företer å andra sidan åtskilliga avgjort oursprungliga drag, t. ex. en stor förkärlek för majuskler³, särskilt i början av versrad (så t. ex. i str. 2: En

¹ Så t. ex. i str. 18: at hilmı va.

² Härför behöver man väl ej — som Gislason i sin uppsats 'Nogle bemærkninger angående Ynglingatal' (i Aarbøger, 1881, s. 185 ff.) emellanåt gör — räkna ak-senten som ett längdtecken över nästföljande typ (jfr t. ex. s. 233, not 4; 234, not 5; annan uppfattning däremot s. 231, n. 1, 2).

³ Det har icke ansetts behövt att i textavtrycket anföra avvikelserna från K i detta avseende.

Dagfciar, Durins Nifia, Salpærrðuð, Spegðe pelti). Versskillnad anges — ehuru ej regelbundet — med komma (,). Bokstäverna y och p komma varandra stundom till formen mycket nära. En någon gång i ordslut uppträdande form av r, neddragen under raden och minnande om ags. r har ej här återgivits. Den i fråga om J 1 nyss omnämnda beteckningen för geminerat l förekommer även i Sthm.

Angående de förkortningstecken, som använts i vår text, och deras motsvarigheter i handskrifterna är följande att märka:

^r återger det i alla handskrifter ytterst vanliga tecknet för *r*, *er*, *ir* o. s. v. Detta tecken har hos Ásgeir (K. och J 2) formen av en liten uppåtböjd båge (inuti ord ofta med ytterspetsarne på samma linje, i ordslut däremot vanligtvis i snedställning med den förra spetsen högre), i AM:s rättelser (K) liknar den mera en ^r, en form som icke håller är AJ alldeles främmande (t. ex. f₁ 15⁴); i så väl J 1 som F uppträder det i en mera vigg-liknande form (jfr planscherna), för vilken den moderna danska typografien äger en god motsvarighet¹. I F tör tecknet — åtminstone enligt Wadsteins mening (Arkiv, Bd 11, s. 70) — även kunna uppträda som förkortning för *is*, *es*: f₁vgð' 1⁶ (FJ Skjald: »svigðir ir fork[ortet]»), øg' 16¹⁰ (FJ øgir²; jfr även Gíslason i Aarbøger, 1881, s. 233, n. 1).³ — I J 1 tycks samma tecken jämväl uppträda i nasalstreckets funktion t. ex. þan' 15⁶ (jfr dock nedan s. 41 om den av Gíslason ifrågasatta och av Schück aksepterade läsningen: þa n'), sparn' 15⁸, hın' 21¹. I mera obestämd betydelse möter det i J 1, str. 15¹⁶: væg' (K vegin, J 2 vegit, F vegit); jfr även F, str. 17²: f₁lg' (K o. J 2 folgiñ, J 1 f₁lgin), str. 20 ıhg'.

^w återger rätt väl ett i samtliga handskrifter förekommande tecken, som oftast har betydelsen *ra*: t. ex. K: b^wN 3⁹, g^wm 8¹³; J 2: fa^w 8⁴, 20¹⁶, be^w 12⁸; J 1: f^w 15⁹, ıg^wf^wumuð 15¹⁵; F: f^wmgengt 1¹, b^wg 3⁹, f^w 8¹² o. s. v. I F, där tecknet är mycket vanligt, förekommer det även i betydelsen *ar*: V^wa 11⁹.

¹ Om det av Buerger Goodwin, a. a., använda *c*-tecknet lika allmänt kan nyttjas såsom en tillfredsställande motsvarighet synes tvivelaktigt.

² Här visar sig en tydlig olägenhet av det förfaringssätt Finnur Jónsson följer i Skjald.: att i de läsarter, som anföras nedanför texten, endast undantagsvis utmärka upplösta förkortningar genom kursivering.

³ Något ovisst synes vara, om det av Wadstein (anf. st.) åberopade m₀k' str. 13 (FJ Skjald. m₀kis — även här utan att genom kursivering markera förkortningen) hör hit, då ju detta (intill en konsonants stapel satta) tecken ej är till formen identiskt med det viggliknande ^r.

[∞] avser att återge ett tecken, bestående av två slutna öglor (så oftast i F) eller av en sluten och en öppen ögla (så vanligen hos AJ), som uppträder i F och hos AJ (och AM, näml. i K; i J 2 användes upplösning), oftast i betydelsen *ur*; ex. K: broþ[∞] 3², 23⁴; Vifb[∞]s 4¹; b[∞]þ[∞] 10³; F: b:od[∞] 3², 10³; fæð[∞] 4⁸; fveid[∞]s 13⁹ o. s. v. Dessutom användes det av AJ i förkortningen f[∞] = *fyr*, *firi* t. ex. K: 15⁴, 21¹², 23², 25⁴; J 2: 21¹². En gång förekommer det i K även i betydelsen *va*: yng[∞]re 18¹.

Dessa tvänne sistnämnda förkortningstecken ^ω och [∞] äro emellertid ej alltid lätta att klart särskilla, dels från varandra, dels från (det kursiva) ^a med en mer eller mindre uppåtböjd slutsläng.

^τ återger ett tecken, som har »formen av två nära ihopskrivna τ-typer»¹ och som i F förekommer som beteckning för *va* (yng^τ 6², 7¹⁰, 11⁸; ðyg^τ 7²; yng^τri 18²; s^τ 27), i J 1 en gång som tecken för *ra* (f^τ 16¹; vid sidan av f^ω 15⁹) och en gång betecknande *ar* (v^τþ 16¹²).

⁹ förekommer en enda gång i Sthm som förkortning för *us*: h⁹þiofr 20⁵.

Nasalstrecket i egentlig mening synes ej tarva någon närmare redogörelse -- att det i J 1 emellanåt fått samma utseende som det vigg-liknande ' och då också återges med detta tecken är nyss nämnt; om dess form hos AJ jfr ovan —, men samma horisontalstreck användes även i annan funktion än att ersätta ett *m* eller *n*, nämligen för att uttrycka varjehanda helt olikartade förkortningar. Jag erinrar om K:s m̄ 17¹, q̄þr 18¹²; hi m̄ fiollom 19⁴ o. s. v.; J 1:s ottr̄ 15¹, m̄n̄ 17¹, goð kynnḡ 20¹ o. s. v.; J 2:s Ottr̄ 15¹, F:s m̄ 17¹, hi m̄ fiollū 19⁴ o. s. v. Svårigheten, för att icke säga omöjligheten att exakt återge tecknets faktiska utsträckning och placering är redan i det föregående antydd. Ofta nog skär strecket de höga konsonanternas staplar (och i vissa fall kan ju »streck genom en typs stapel över raden» räknas som ett förkortningstecken av specifik art²). Exempel erbjuda¹ bl. a. följande fall: ba J 2: 10⁴, bb J 2: 11¹²; h alla huvudhandskrifter: 20¹²; kg man K: 7¹, jfr 22¹ samt F: 7¹, 22¹, Sp: 7¹ och J 1: 21², 22¹; ks J 2: 21² o. s. v.; þ alla handskrifter passim, fiþ K: 24¹²; þgf J 1: 24¹; þra J 2: 2¹⁰, þgs J 2: 24¹; þto F: 9⁴, þti F: 20¹²; þra Sp: 2¹⁰, o. s. v. — Jämte det horisontala strecket förekommer som vanligt även en båge ställd invid

¹ Buergel Goodwin (a. a., s. 39), som därför också använder ^{ττ}.

² Jfr Buergel Goodwin, a. a., s. 38.

- en stapels högra sida och stundom, men ingalunda alltid skärande stapeln. Detta förkortningssätt återges här med
- ' och förekommer oftast vid þ (þ' F: 6⁹, 8⁹, 9¹; þ'ra F: 2¹⁰; (a)raþ' J 1: 23⁸) och k (k'r F: 13⁹, 27⁴; møk' F: 13¹⁹), men även vid l (ol'. J 1: 21⁸, 26⁵; Ol'. J 2: 26⁵) och ð (halþð' J 1: 24⁵). Detta tecken har också använts för att återge det streck, som, placerat intill l och skuret av ett efterföljande ð, jämte båda dessa bokstäver bildar förkortning för land: F: vanl'da 3⁴, l'd h'r 5⁵, eýl'dz 15¹⁸; Sp: l'd her 5⁵ o. s. v. (Gíslason, jfr t. ex. Aarbøger 1881, s. 216 med not 5, o. a. använda i detta fall lö; någon gång kan man också finna ld nyttjat.)
- Streck genom stapeln under raden förekommer endast hos þ: fuigþ J 2: 1⁶; suigþ Sp: 1⁶.
- ð återger det ;-liknande tecken, som några gånger uppträder efter m vid förkortning för með: K: 9⁶, 10⁵ (AM, ej AJ som utskrivit með), F 17⁶, Sp 9⁶.
  - z har valts för att återge det under olika variationer uppträdande tecknet för ok. Detta uppträder någon gång, särskilt i J 1, i ett slags majuskelform.
  - förekommer såsom fördubblingstecken över c (föc mðlenðr K: 22⁸), g (liqr Flat.: 26), l (halvarpf F: 22⁵), p (upfærlum J 2: 13⁸, jfr 16¹⁶; up 13²⁰) och t (at konr K: 21⁹, ana fót K: 13⁸).
-

2. Specialkommentar.

1.

K. ₂ froðe, ₄ fiolne: om f:s form jfr ovan s. 27; typen här dock ej större än i ₁ framgengt och ₃ feigðr — ₆ fviðþis: *AJ* fviððis — ₇ vágr: a förtydligat af *AM*. — ₇ vinda's: *AJ* vinda's; s påbättrat av *AM*.

J 2. ₂ froði, ₄ fiolne: om f:s form jfr ovan rörande *K* och s. 27. — ₆ fviðþ: förkortningsstrecket är i handskriften draget genom, ej under þ-stapelns nedre del.

F (*Pl. IV: no. 1*). ₃ figling: aksent väl även över första i (som *Gíslason i Aarbøger*, 1881, s. 190 f. och *FJ Hkr.*, 1, s. 25 läsa); den till det andra i hörande aksenten står snarast över den närmast följande typen, n (jfr *Gíslason a. st.* och ovan s. 29).

Sp. ₁ varð: efter detta ord en påbörjad, men överstruken felskrivning. — ₂ froði: överskrivet forðe. — ₄ æ': överskr. er. — ₆ suigþ: förkortningsstrecket draget genom þ:s nedre del; senare har tillfogats is (suigþis). — ₇ uagr: senare (med annat bläck) ändrat till uagur — ₈ of: överskr. um.

Sthm. ₃ feigðar: ar i ligatur.

2.

K. ₃ falvorðuðr: *AJ* -vorðuþr -- ₄ Svegðe: *AJ* Svegði — ₈ hliop.: punkten efter ordet är senare tillsatt, ovisst av vem. — ₁₁ jotunbygþr: *AJ* ursprungligen jotunbygðr — ₁₂ jofri: *AJ* har haft jofri, eller också är »haken» åtminstone påbättrad av *AM*. — ₁₂ gein: *AJ* gein

J 2. ₁₀ lóc mímis: i handskriften sitter haken över o åtskilligt ovanför typen. — ₁₂ jofró: en av skrivaren väl observerad, men ej rättad dittografi; pricken över bokstaven hör väl snarast till det i, som borde ha stått där.

F (*Pl. IV: no. 2*). ₄ vøllti: typen ø torde snarast återge bokstavens utseende i handskriften, så också *Unger* och i allmänhet *FJ i Hkr.*; i *Skjald.* däremot tycks *FJ* ofta nog föredraga ø (jfr dock att som varianter från *F* anföras i strof 3 vøtr, i str. 13 (här: 11) brøðr o. s. v.). — ₅ 1 stein: 1stein?, så gott som sammanskrivet. — ₇ dýfla: »f dog något usikkert» *FJ Skjald.*, s. 7.

Sp. ₂ ðyrnis: överskr. ðurins — ₃ saluaurðuðr: *det senare ð skadat av plump (ð ?)*, överskr. salvorðuðr. — ₆ gede: *ändrat från gedr, överskrivet gede.* — ₇ ðusla korn: överskr. ðulsa konr. — ₉ sialbiartr: överskr. salbiartur. — ₁₀ sok: överskr. sauk — ₁₁ -býgðor: *g omedelbart rättat från felskrivet ð; o rättat från ursprungligt i* — ₁₂ iofro: överskr. iófre

3.

K (Pl. I: no. 1). ₂ broþ[∞]: *AJ broð[∞], förkortningstecknet förtydligat av AM.* — ₃ vitta: *i av AJ själv rättat från en felskrivning och därvid draget något under raden, närmande sig ett j* — ₅ t^{oll}: *AJ troll* — ₆ troþa: *AJ troða* — ₇ liðs: *AJ liþs* — ₈ бага;: *skiljetecknet tillagt av AM.* — ₉ b^ω_N: *AJ bran* — ₁₂ q^alðe: *AJ qvalðe*

J 2. ₂ Vilía: vilía?

F. ₁ Eß: *E i margen.* — ₈ líóna: líóna? — ₈ бага: *aksenten tydlig (FJ Skjald. uppger бага).*

Sp. ₁ auitt: överskr. a vit — ₂ b^oþur: överskr. broður — ₃ oc: överskr. þá — ₅ traul-: överskr. þa t^{oll} — ₆ of: *därefter inom parentes om, ändrat från um; överskr. um* — ₆ t^oþa: *þ omedelbart rättat från ð* — ₇ -hilðr: *ð draget genom l:s stapel; åt vänster upptill på l (och ð) en halvcirkelformig liten båge, öppen åt höger (försök att återge l ?).* — ₈ baka: överskr. бага, *som också på raden tillagts inom parentes efter baka.* — ₁₀ boði (FJ Hkr., 1, s. 28, läser boði): överskr. beðr

4.

K. ₁ Víf^b_s: *AJ -burs* — ₂ vilía: *pricken över det senare i bortraderad.* — ₃ fiar-v^r: *AJ fiar var* — ₄ knatti.: *punkten efter ordet till-satt av AM(?).* — ₇ vⁱenðr: *AJ verienðr* — *Semikolon efter* ₈ f^oþ[∞] *till-satt av AM.* — ₁₁ glóða: *AJ gloþa* — ₁₁ g^rmr: *AJ garmr*

J 2. ₈ faður: *u rättat från en felskrivning, förmodligen r; rättelsen antagligen av AJ.*

F. *I margen anges strofen med ett senare tillskrivet:* vífa — ₁ víð-bvrs: *ett mellanrum mellan ð och b, ovisst om skrivaren menat ordskillnad.* — ₁₂ glýmiāñðı: *nasalstrecket når in över första draget av n.*

Sp. ₂ byrgi: *inom parentes tillagt byrðe; överskrivet, halft utplånat: byr* — ₃ saefar: *inom parentes tillagt siar uar* — ₅ er: *efter e är en linje dragen, som möjligen avser att ändra e till æ (? jfr æ' i str. 1).* — ₅ men-: överskr. mein — ₇ setrs: *men her er s urstreget ud efter K, FJ Hkr., 1, s. 30.* — ₁₁ garmr: överskr. gramur:

Sthm. ₈ meinþiof: *sista bokstaven ser snarast ut som ett p.*

5.

K. ₃ fverþ-: *AJ* fverð- — ₄ ð^otni: *AJ* ðrotni — ₅ landh'r: *AJ* landher med r (af *AJ* själv) rättat från R — ₁₁ fua: *AJ* fvia

J 2 (Pl. III: no. 1). ₃ landher, ₆ lifs: om l:s form jfr ovan, s. 26 f. — ₁₁ fua: ursprungligen fvia, som rättats, troligen av skrivaren själv; samtidigt har i förtydligats och därvid dragits något under raden.

F. ₁ Hitt: aksenten är oviss.

Sp. ₂ follðryðo: över y har tillsatts ett u — ₃ sv'þriodendr: överskr. suerðberandr. — ₄ suiū: överskr. sinum — ₄ ð^otni: överskr. ðrotni. — ₆ af lifs: överskr. alifs — ₆ vaunū: överskr. vanan — ₇ ðreyrug: överskr. ðrørug (ðrærug?) — ₁₁ sua: överskrivet; på raden har stått sina, som överstrukits. — ₁₂ of: överskr. um — ₁₂ skylði: i otydligt (ändrat till e?).

6.

K (Pl. I: no. 2). ₁ þ^s: ^a förtydligat av AM. — ₃ froða (Froða?) m: mellan dessa två ord stå två lodräta streck, tillsatta ovisst av vem (förmodligen dock i senare tid). — ₄ hafða: semikolon efter ordet tillsatt av AM (jfr nedan Sthm). — ₅ h^ar: *AJ* hvar — ₅ Domar: *FJ* Skjald. d- (utan fog). — ₇ bana: ursprungligen skrivet å näst föregående versrad (efter ðynianda), men av *AJ* själv flyttat. — ₁₁ fiolnis: F-? jfr ovan s. 27.

J 2 (Pl. III: no. 2). ₃ froða, ₁₁ fiolnis: F-? om dess form jfr ovan s. 27. — Verserna 10—11 mycket skadade, dock fullt läsliga (om fiolnis eller fiolnis kan ej afgöras).

F (Pl. IV: no. 3). ₁ ópt: punkten över p möjligen en tillfällighet? — ₇ hafþ: a tyckes rättat från en påbörjad felskrivning (möjligen s); *FJ*:s uppfattning (Skjald., s. 8) — »a er rettet, mulig til al sammenslynget» — förefaller mindre sannolik.

Sp. ₂ of: överskr. um — ₂ yng^a överskr. yngia — ₂ hreyr: överskr. hraer — ₄ of: överskr. un — ₄ freḡ: g tycks vara rättat, ovisst från vilken bokstav; efter g har en bokstav utplånats (n?); överskr. fregit — ₄ haf þat: överskr. hafða. — ₆ ðýmānda: överskr. ðynianda: — ₈ of: överskr. um — ₉ þ: överskr. tat. — ₁₂ v¹: v-typen närmar sig till utseendet ett y eller ett anglosaks. p (jfr ovan s. 28); överskr. við (? ändrat från uið?) — ₁₂ fyri: något otydligt; de båda första bokstäverna synas vara rättade från tii

Sthm. ₄ hafþa: efter detta ord följer ett tecken, som säkerligen avser att återge interpunktionstecknet : (jfr ovan s. 23, not 2); *FJ* Hkr.,

1, s. 31, uppfattar det som ett c, men härvid är att märka dels att tecknet ifråga mycket litet liknar denna bokstav, men däremot står nära andra förekommande former av c, dels att förlagan, *Kringla-originalet*, ej hade haföac utan haföa, följt — som man av Arnes vittnesbörd kan sluta — just av tecknet c.

7.

K (Pl. I: no. 5). 4 gamne: *AJ* gamni — 4 hefr: *AJ* hef (eller hef' med förkortningstecknet borttraderat av *AM*?); semikolon efter ordet tillagt av *AM*. — 11 Loka: om L:s form jfr ovan (s. 26 f.). — 12 leiken: *AJ* leikin — 12 hefr: f påbättrat av *AM*; punkten efter ordet tillsatt av *AM*.

J 2. 12 lekiom: l av ovan (s. 26 f.) omtalad modifierad majuskelform.

F (Pl. IV: no. 4). 1 Kveðkaða: kveðkaða? — 4 gamni: *FJ* (*Skjald.*, s. 8) uppger gamne — 6 narfa: n möjligen rättat från r.

Sp. 2 glitins: över -ins har skrivits nis — 4 gafin (*FJ Hkr.*, 1, s. 32, uppger gafni): överskr. gamni — 6 ulfs: s rättat från r — 12 lekiö: ändrat från lekiom.

8 (*FJ* 8—9).

K. 1 Fra: om F:s form jfr ovan s. 27. — 3 frögðr: *AJ* frögðr — 3 fús: s påbättrat av *AM*. — 4 fcyllde: semikolon efter ordet tillsatt av *AM*. — 5 valteins: *AJ* Valteins, som med radering ändrats, väl av *AM*. — 6 vörva: haken i q påbättrad av *AM*. — 11 ferþ: *AJ* ferð — 16 verþr: *AJ* verðr

J 2. 1 Fra: om F:s form jfr ovan s. 27. — 6 varfa: v med en släng under raden (inflytande från ett p i originalet?). — 16 flefn... verðar: stället fuktskadat (hål); flefn har ändrats genom överskrivning till flepn..., och i marginen har tillskrivits flepnis (Slepnis?); rättelsen säkerligen icke av *AJ*.

F. 1 at: först uteglömt, överskrivet, otydligt (snarast likt det förkortningstecken, som här återges med π). — 5 valtein^a: s överskrivet på grund av bristande utrymme (för att ej tränga ut i marginen); påminner ej obetydligt om vissa former av förkortningstecknet för ir, er etc.('). — 16 fleipnis: den första aksenten snarast över pn.

Sp. 2 ýrði: y rättat från u, r påbättrat (rättat?), i rättat, ovisst från vilken bokstav (a?) och därvid draget under raden (ýrðj?). — 7 -fraumuðr: m rättat från in — 8 spauts: överskr. spars — 16 slefnis: f rättat från p — 16 uerðar: inom parentes tillagt yerðar (har förlagan haft p?).

761. 6 Vörva: ändrat från vörva.

9 (FJ 10).

K. 4 potto: semikolon efter ordet tillsatt av AM. — 6 m3: AJ með — 6 meni: AJ mī — 11 fvalan: AJ fvalan; n påbättrat av AM. — 12 Signiar: a påbättrat av AM.

J 2. 7 lolka: ordet har understrukits, och i margen har skrivits loga; rättelsen säkerligen av AJ själv. — 8 lopti: om l:s form jfr ovan (s. 26 f.). — 12 Sigynr: figynr?

F (Pl. IV: no. 5). 3 skialf: skrivaren har först felaktigt skrivit fka, därefter försökt inskjuta ett i mellan k och a samt förtydligande tillagt ett nytt a, därvid han för denna bokstav delvis använt de senare dragen av den första a-typen; härigenom har handskriften snarast kommit att få i + aa i ligatur (FJ:s uppfattning i Skjald., s. 9, mindre sannolik: »ia forskr[evet] (ea?)»). — 4 skaþo: þo i ligatur. — 5 gøþi8: gøþi8?, så FJ, Skjald., s. 9 (men Hkr. gøþin, jfr ovan s. 33.). — 11 fvalan heft: sammanskrivningen tör hänga samman därmed, att skrivaren först tycks ha råkat skriva fvalam.

Sp. 1 tæl: mellan detta ord och det följande uñdr har överskrivits ek (senare tillagt, ljusare bläck) med neddragningsstreck. — 2 e': överskr. ef. — 2 agna: överskr. agna her — 3 skialfar: l är efteråt (dock sannolikt omedelbart) inskjutet mellan a och f; överskr. scialfar. — 7 lolka: överskr. loga — 9 hñ: hñ? (så tydligen FJ Hkr., 1, s. 36), överskr. hin — 10 tæma: överskr. temia — 12 sigymar: överskr. signiar vers.

Sthm. 4 scarp-: skrivaren har visserligen utsatt bindestreck, men vid början av nästa rad glömt av ordets återstående rest.

10 (FJ 11).

K. 1 Fell: om F:s form jfr ovan s. 27. — 1 Alreer: AJ Alrekr — 2 Eiriki: AJ Eirike — 3 b°þ°: AJ broð° — 5 m3: av AM flyttat från början av nästföljande rad, där AJ skrivit með — 6 hōf: AJ hōf, eller också är haken förtydligad av AM. — 8 q°ðo: AJ q°þo (? den överskrivna typen något oviss); punkten efter ordet tillsatt av AM. — 9 Fráat: ett av AM tillsatt streck över AJ:s f arser väl att markera bokstaven som majuskel. — 10 gøvi: »Der er en stor afstand imellem de to bestanddele af bogstavet i i gøvi» (Gíslason i Aarb., 1881, s. 221, n. 1). — 11 freys (F-? jfr ovan s. 27; här dock ingen förstoring): s påbättrat av AM. — 12 hafa: punkten efter ordet möjligen tillsatt av AM.

J 2. 1 Fell, 11 Freys: om F:s form jfr ovan s. 27; i senare fallet dock ingen förstoring. — 2 Eiriki: ursprungligen Eiríkr, som säkerligen av AJ själv ändrats, varvid i dragits ned betydligt nedanför raden

(Eirikj). — ₃ broðr: *ursprungligen så, sedan rättat till broður, därigenom att ett u insatts över ðr; rättelsen möjligen av den ursprungliga handen (AJ), men med olika bläck.* — ₉ fraað: *ursprungligen frað, men sedermera har över raden tillagts ett nytt a mellan r och det senare a; rättelsen förmodligen av AJ själv.* — ₁₂ i fo... h...: *återstoden bort-riven.*

F. ₄ bana: *ba i ligatur.* — ₇ frændr: *FJ fröndr (Skjald., men i Hkr. fröndr; jfr ovan s. 33).* — ₁₂ haða: *að i ligatur.*

Sp. ₃ uarn: *överskr. uapn* — ₄ ba: *överskr. bana* — ₅ i: *därefter en påbörjad, men överstruken felskrifning (hn.k, tredje bokstaven oläslig).* — ₅ hnakinars: *överskr. hnakmars; mellan hnakinars och det följande hofit är neddraget ett överskrivet med* — ₆ hofit: *rättat från något ord, som ej med säkerhet kan urskiljas (hafum? jfr FJ Hkr., 1, s. 37).* — ₆ fellum: *överskr. fetlom* — ₇ frenðr: *mellan detta ord och det följande drepaz har senare överskrivits ett um med neddragningsstreck.* — ₉ frað: *överskr. fraat* — ₁₀ greiðr: *det senare r rättat (förmodligen omedelbart) från e; överskr. górví (górvi?)* — ₁₂ folki: *överskr. folk*

11 (FJ 12–13).

K. ₁ varþ: *AJ varð* — ₂ álfr: *f liknar starkt en lång f-typ.* — ₃ vqrðr: *haken förtydligad av AM.* — ₄ vegin: *AJ vegin* — ₄ lǿia: *semikolon efter ordet tillsatt av AM.* — ₅ ðarlingr: *AJ ðæglingr* — ₆ ðrðrgan: *AJ ðrðrgan* — ₉ bært: *AJ bert* — ₁₀ bera: *ursprungligen bera, men haken borttraderad.* — ₁₁ fœfendr: *AJ fœfendr?* — ₁₂ huetia: *AJ hvetia, semikolon efter ordet tillsatt av AM.* — ₁₃ brøðr: *AJ brøðr* — ₁₄ urðuz: *AJ urðoz* — ₁₆ afryðe: *ursprungligen afbryðe, men b överstruket, möjligen av AJ själf, annars av AM. Observera att även 761 har afryðe och Sthm afryðe.*

J 2. ₁ A/k: *första typen avser att återge majuskeln till a, snarast bildad av A och v (jfr ovan s. 26).* — ₄ ligia: *om l:s form jfr ovan (s. 26 f.).* — ₅ ðæglingr: *det överskrivna r ej fullt säkert, påminner om vissa förkortningstecken t. ex. det i str. 15⁴ fi' (fi) förekommande.* — ₇ aʒfund: *a snarast kapital.* — ₁₃ bb: *i ligatur och med ett enda streck genom staplarna.* — ₁₆ afbryðe: *af bryðe?*

F. ₁ Ok: *majuskeln i margen.* — ₉ V^wa: *v^wa?* — ₁₁ valfœfendr: *FJ Skjald. läser sqf-, jfr ovan s. 33.*

Sp. ₁ Auk: *överskr. oc* — ₂ ofua: *överskr. umua (med neddragningsstreck).* — ₃ vekalls: *överskr. vestallz.* — ₄ of: *överskr. um* — ₆ ðreyrgan: *överskr. ðrðrgan* — ₈ ayng^a: *överskr. a.ýngia.* — ₉ b't: *överskr. bert. (med neddragningsstreck).* — ₁₁ -sæfendr: *e överhoppat och inskjutet; överskr.*

søfendur — ₁₂ of: överskr. um — ₁₄ baunum: *det första u skadat genom en bläckplump.* — ₁₆ of: överskr. um — ₁₆ af brýðe: överskr. afriðer.

Sthm. Efter ₁₆ um afbrýðe är med annan hand inom parentes tillagt of afbrýðe.

12 (FJ 14).

K. ₄ Limafríðe: L av ovan (s. 26 f.) anförd form; AJ -fríðe rättat med radering av AM, i därvid något neddraget under raden. AM har även tillagt skiljetecknet efter ordet. — ₅ hab'oftr: AJ habrioftr

Sp. ₂ of: överskr. um — ₃ of: överskr. um — ₅ habrioftr: på det första r:ets plats, har ursprungligen stått något som nu ej kan urskiljas (rr?); detta har ändrats till r (suddigt), och över detsamma har förtydligande satts ytterligare ett r — ₆ hurfu: överskr. hórúa (hørúa?). — ₈ skyllðe: rättat från skyldi — ₉: (rättat från i?) hagbarðr (det sista r senare tillagt?) oc: överskr. oc hagbars hersavallði. — ₁₁ leif: framför ordet stå två små horisontala streck (=), som möjligen arse att sammanbinda ordet med det sista å föregående rad (nu).

13 (FJ 15—16).

K. ₃ ana: över det första a en punkt. — ₃ fót: t påbättrat av AM. — ₄ á'n: AJ á'n — ₄ standa: semikolon efter ordet tillsatt av AM. — ₆ scyldi: AJ scyldi; i vid rättelsen draget något under raden. — ₇ jóps: AJ jóðs — ₇ aðal: AJ aðal — ₈ a'þº: AJ a'ðro — ₈ s': AJ fini; punkten efter s' tillsatt av AM — ₁₀ s': här den mera ovanliga s-typen (jfr ovan s. 27). — ₁₀ hu'fði: AJ hverfði — ₁₁ mækil: l förtydligat av AM. — ₁₂ miavara: det första a förtydligat av AM. — ₁₈ hiarþr: AJ hiarðr

J 2 (Pl. III: no. 3). ₄ A/n: A har snarast majuskels form, men minuskels storlek (kapitäl). — ₁₀ s': den ovan (s. 27) omtalade ovanliga s-typen. — ₁₄ riðr: riðr?

F. ₁ Knatt: K av minuskelform, men något större än normal sådan. — ₂ vpp: pp som vanligt i ligatur. — ₆ skýllði: ursprungligen har genom felskrifning och upprepning stått skýllða sky (+ ett blott påbörjat l); så ha de felaktiga bokstäverna underprickats, i skrivits över a och det senare sky överstrukits. — ₉ Ok: majuskeln i margen. — ₁₁ lvt: skadat av en bläckplump. — ₁₈ møkí: mękí? (den första vokalen möjligen rättad från felskrivning). — ₂₀ vpp: pp i ligatur. — ₂₀ hallða: över det sista a:et en punkt (tillfällighet).

Sp. ₃ sot: o har fått ett litet streck nedtill; möjligen söt — ₆ liggia: li äro senare överstrukna genom ett med ljusare bläck draget tjockt

streck (lodrätt); måhända avses en ändring till þ; överskr. med samma bläck þiggia — 7 alað.: överskr. aðal — 8 sinnij: placerat som kustod, men ej upprepat å nästkommande sida; nn synes vara rättat från ett ursprungligt m — 9 sueidurs: eið är rättat, troligen omedelbart, från eigð — 11 mælus (väl ej mækis, som FJ Hkr., 1, s. 47, läser): æ skadat av en plump; överskr. mækill — 12 miovara: överskr. miáuara. — 13—14 oc hreinsatt: överskr. okreins attunga — 14 unga: (först) överstruket, och (därefter) understruket. — 16 ligianði: g rättat från g — 18 mæki: första draget av m skadat genom en bläckplump (ändring?). — 19 konungr': jfr ovan s. 28 med not 3. — 20 at: överskr. um (? inn?).

14 (FJ 17—18).

K (Pl. I: no. 3). 1 loffæll: om l:s form jfr ovan s. 26 f. — 2 lande: AJ landi — 3 tys: s påbättrat av AM. — 4 riki: semikolon efter ordet tillsatt av AM. — 6 fara: det förra a förtydligat av AM. — 8 t'ono: AJ tóno — 8 Agli: A kanske snarast kapital. — 10 hafði: AJ hafði — 11 brúna: AJ bruna med sedvanlig krok över u, som av AM ändrats till aksent. — Punkten efter 12 lengi tycks vara tillsatt av AM. — 13 lá's: s påbättrat av AM. — 14 nið: ð påbättrat av AM.

J 2. 1 loffæll (o. 2 landi): om l:s form jfr ovan (s. 26 f.). — 12 of-boriñ: det senare o möjligen rättat (e, a?); nasalstreckket ger här exempel å den ovan (s. 27) omnämnda formen och placeringen.

F (Pl. IV: no 6). 3 flømig: FJ Skjald., s. 11, uppger felaktigt fløming (Hkr. rätt). — 7 iotvns: s med en stark släng uppåt (ögla). — 14 nið: n med det senare draget fört under raden med en krok snedt nedåt vänster (rättat från felskrivning, r?).

Sp. 4 tyna: Sp. har först skrivit tūna, men rättat u till y — 4 riki: mellan detta ord och enn har stått ett a, som emellertid blivit nästan helt och hållet utplånat (säkerligen med avsikt). — 14 skilfiga: f rättat från t.

Sthm. 10 hafði: af i ligatur.

15 (FJ 19—20).

K. 1 Fell: om F:s form jfr ovan s. 27. — 3 ðuganligr: rättat från ðuganlegr, som det tycks av AJ själv. — 6 fōt1: AJ fōti? — 8 vendle: AJ vendli — 12 fōgō: haken förtydligad av AJ. — 12 verþa: AJ verða — 14 froþa: AJ froða

J 2. 1 Fell: om F:s form jfr ovan s. 27. — 4 fi': fi? — 5 þañ: nasalstreckket synes möjligen vara rättat från något annat förkortnings-

tecken (^α?). — ₁₅ vig: pricken över 1, liknar närmast en grav aksent; jfr ovan s. 27.

F. ₅ þaḡ: aḡ i ligatur.

J 1 (Pl. II: no. 1). ₅ þan': ovisst synes det vara (jfr planschen), om man är berättigad att — som Gíslason (Aarb., 1881, s. 232, med not 3) tyckes ifrågasätta(?) och Schüek (Studier i Ynglingatal, s. 15) håller för avgjort — har att läsa þa n'; ett mellanrum finns visserligen mellan a och n, dock näppeligen sådant, att ordskillnad med säkerhet kan antas avsedd. — ₅ h'gamr: h'ganr? — ₁₃ eýlðz: förkortningsstreckat är i handskriften draget genom staplarne på lð.

Sp. ₅ þan': med såväl vanligt, rakt nasalstreck som (J 1:s) '.

16 (FJ 21—22).

K. ₄ scylðe: rättat, förmodligen af AM, från scyllðe — ₇ freys: s påbättrat av AM. — ₈ scylði: AJ scylðe; i som ofta vid rättelse draget något under raden. — ₈ við: AJ v' — ₁₂ varþ: AJ varð — ₁₄ scylði: AJ scylðe; om i:s form vid rättelse jfr ovan ₈ scylði. — ₁₆ upfolum: AJ upfolom(?).

J 2 (Pl. III: no. 4). ₃ vita: om i-pricken jfr ovan 15¹⁵ vig.

F. ₁₅ ola: väl ej óla, som FJ (Hkr. o. Skjald.) läser. — ₁₆ vpp: pp i ligatur.

J 1. ₂ aþ'ls: det meningslösa förkortningstecknet vid þ — tydligen härrörande från originalet (även Sp har Aþ'ls) — är väl snarast att förklara som en reminiscens från den två rader förut (i prosatexten) förekommande förkortningen aþ' — ₇ freýf: y-pricken snarast över e.

Sthm. ₂ þorvi: läs þorvi — ₁₄ ðeyia: ðepia?

Sp. ₁ þ. f. æk en: överskr. það frá ek. — ₂ Aþ'ls: A rättat från a; överskr. aðils — ₃ uitta: det senare t tillsatt efteråt. — ₄ uipa: a tycks vara tillsatt senare. — ₆ ðralls: överskr. ðrasills — ₁₀ ægist: t tör vara senare tillsatt(?). — ₁₄ ðæyia: de tre sista bokstäverna rättade från något, som nu ej låter sig säkert urskiljas (möjligen ia); överskr. ðæyia.

17 (FJ 23—24).

K. ₄ lofundì: AJ lofundè; i vid rättelsen som vanligt draget något under raden (Gíslason, a. a., s. 234, trycker också lofundj). — ₉ bit: i påbättrat av AM. — ₁₀ nóe, ₁₄ tópt': aksenterna (åtminstone) påbättrade av AM. — ₁₄ necq': föregås av en överstruken felskrivning (nec + en påbörjad bokstav). — ₁₅ fullr: AJ fullþ; i randen följande anmärkning av AM: »primo exaratum fuerat fiolþ deinde eodem atra-

mento correctū fullr, neglectā erasione apicum superfluum. — ₁₈ fylke: *AJ* fylki

J 2. ₁₈ fifki: *understruket av annan hand, som i margen skrivit fylki.*

F. ₁₀ 1: *väl ej i?*

J 1 (*Pl. II: no. 3*). ₄ alofundr: *»Jeg tror de to . . . ord kan siges at være skrevne næsten således: alof u nde», säger Gíslason i Aarb., 1881, s. 234, n. 4; snarare väl alof unde (jfr planschen).* — ₉ fót: foit? — ₁₄ nócku: *så väl snarast (och ej nócku); så också FJ.*

Sp. ₂ fal g̃m: fal g̃in?, *överskr. (senare) fölginn* — ₃ lokiñs: *s tör vara senare tillagt.* — ₄ alofundr: *jämför i fråga om r (ej e, som FJ Hkr., 1, s. 58, uppger) vad ovan (s. 29) framhållits angående J 1:s skrivning av ðe; detta drag tör alltså ha förefunnits även i originalmembranen. (Jfr även i str. 25 Sp:s ₁₀ lomgedr.)* — ₁₀ byð^w -: *överskr. (senare) brand*

18 (*FJ 25*).

K. ₁ vp: *ändrat från up (av AJ själv).* — ₄ hefði: *AJ hafði(?) ; punkten efter ordet tillsatt av AM.* — ₅ ı hos: *det följande tydligen bortrivet i förlagan (vilket AJ med de sex punkterna velat markera).* — ₁₀ jofri: *haken påbättrad av AM.*

J 2. ₄ offott: *ej of fott (som Gíslason, a. a., s. 236, läser).* — ₈ lag^r: *om l:s form jfr ovan (s. 26 f.).*

F. ₁ vpp: *pp i ligatur.* — ₅ hóf^v: *v av utrymmesskäl sammanträngt och nära liknande ett o.* — ₉ mar: *ar i ligatur.* — ₁₀ efrı (så även *FJ Skjald., s. 12*): *øfrı? (så FJ Hkr., 1, s. 60).*

J 1. ₁ vp: *v med första strecket neddraget under raden, varigenom en mellanform mellan v och y uppstått, säkerligen ett försök att återge ags. p (jfr ovan s. 28).*

Sthm. *Luckan (i rad 5) antydes ej på något sätt.*

Sp. ₄ -soit: *överskr. soat* — ₈ hilmi: *möjligen rättat från hilsni* — ₉ austmar: *m rättat från an?* — ₁₀ faullnū: *överskr. sónskum* — ₁₂ gafni: *överskr. gamni* — ₁₂ kvedr(?): *ursprungligen har skrivits kedr, men senare tycks ett försök ha gjorts att inflicka en bokstav mellan k och e; överskrivet (efter K) q̃pr.*

19 (*FJ 26*).

K. ₂ búra: *här torde tecknet över u väl vara att uppfatta som aksent (så även FJ); jfr ovan s. 27.* — ₆ eif^w: *AJ eiftra* — ₁₀ beinom: *AJ (förmodligen) beinom*

J 2. ₃ ofveig: efter detta ord har skrivaren på samma rad påbörjat nästa ord eif, men överstrukit det såsom felaktigt.

F. ₃ hepptr: pp i ligatur. — ₅ vøgr: FJ Skjald. (s. 12) vøgr (Hkr. rätt).

Sp. ₁ V.þ.: överskr. varð — ₃ hefttr: omedelbart rättat från hefter; överskr. heptur — ₄ uncr: överskr. ūð. — ₄ himins: överskr. hiṁ. — ₅ ueig: överskr. uæg — ₈ hendj: j ändrat från r — ₁₁ hreyrs: överskr. hrórs.

20 (FJ 27—28).

K. ₆ hyriar: y påbättrat av AM. — ₁₁ með: av AM flyttat från början av nästföljande rad. — ₁₂ suium (Suium?): AJ sviom — ₁₄ s^o: här den mera ovanliga s-typen, jfr ovan s. 27. — ₁₅ fræcno: AJ fræcno(?).

J 2. Verserna 2—3 ha ursprungligen skrivits så, som de här återgivits. Senare har — med annat bläck, men säkerligen av samma hand — det sista a i fiorvana överstrukits, trað tillskrivits på samma rad och strukits i den följande. Alltså

i fiorvan trað

reks raſuþr

₅ h'þiofr: »eller måske som to ord: h' þiofr» (Gíslason, a. a., s. 236, n. 3). — ₆ lyftum: om l:s form, jfr ovan (s. 26 f.). — ₇ goðkyning: så har ursprungligen skrivits, senare har -kyning understrukits, och i margen har skrivits kynng (så som i J 1); ändringen är gjord av Ásgeir själv (jfr Gíslason, a. a., s. 231, n. 1). — ₉ yrðr: y av en ovanlig typ med strecket under raden helt kort (p?): »Afskriverne [v: av J 1 och J 2] have, som det synes, ikke været i stand til at afgøre, om Jöfraskinnas første bogstav i dette ord var y eller p» (Gíslason, a. a., s. 242, n. 7).

F. Strofen markerad med ett i margen senare tillskrivet v: — ₂ fiorvæn: v påtagligen rättat från n.

J 1. ₂ vantrað: t ändrat, möjligen från a(?). — ₉ : har i handskriften här som flerstädes en slags majuskelform, som i vårt textavtryck ej kunnat återges. — ₉ yrðr: ej yrðr (som Gíslason, a. a., s. 242, trycker), möjligen prðr?, jfr ovan rörande motsvarande ställe i J 2, ävensom Gíslason, a. a., s. 242, n. 4: »Det er, i det mindste uden nærmere undersøgelse, vanskeligt at sige, om det første bogstav i dette ord skal være y eller en art p.» — ₁₂ suium: snium? så Gíslason, a. a., s. 242.

Sthm. Ingen versskillnadsbeteckning anger, vart skrivaren velat räkna ₁₁ mð.

Sp. ₈ hyriar: h ändrat från b — ₁₁ sangeyrúaztr: överskr. s'allgæ-tastur — ₁₃ e'. h: överskr. en — ₁₆ F^a: överskr. fara — ₁₆ uillðis: överskr. skyllðe.

21 (FJ 29).

K. ₇ fiormíotz: ingen förstoring av f-typen. — ₈ suia (Suia?): AJ svia — ₈ iðfri: haken i q tillsatt (eller åtminstone påbättrad) av AM. — ₁₂ h^arf: AJ hvarf; punkten tillsatt av AM.

J 2. ₁ hīn er: mellan dessa ord äro satta två små lodräta sträck, ett upptill och ett nedtill (återgivna i textavtrycket), tydligen avsedda att markera versskillnad; e i er är, som det tycks, rättat från någon felskriven typ, ovisst vilken (v, r?). — ₆ leyfti, ₁₂ langu: l av ovan (s. 26 f.) omnämnd form.

F. ₇ foimíotz: foimíotz? — ₁₀ vpp: pp i ligatur.

J 1. ₈ gættvar: FJ (Skjald. och Hkr.) gautuar (d. v. s. Sp:s läsart). — ₇ foimíotz: foimíotz?

Sthm. ₇ fiorniots: så har ursprungligen skrivits, senare har detta — av första handen? — ändrats till foimíots — ₁₁ lofpa: lófpa? aksent eller till föregående rad hörande versskillnadsstreck?

Sp. ₁ h m: förkortningstecknet står i handskriften över det sista draget av m, ej över det första, som Wadstein uppger (Aarbøger, 1891, s. 372 f.; jfr även Arkiv, Bd 11, s. 74). Härigenom göres W:s redan i och för sig vågade antagande, att här (i Sp:s förmenta h m er) skulle föreligga »ett oriktigt återgivande av ett originals h'ina (= hreina)» än mera osannolikt. (Jfr för övrigt FJ Hkr., 1, s. 76; Schück, Studier i Ynglingatal, s. 42.) — ₅ gløð fialgr: så ursprungligen(?), senare har i så fall o ändrats till a

22 (FJ 30).

K. ₁ þ f^w: tidigare utskrivet Þat fra; ändringen väl av AM. — ₉ Skæreioð: strecket genom ð senare förtydligat, ovisst av vem. — ₁₁ bry-nialfs: n ursprungligen överhoppat och senare överskrivet. — ₁₂ ðrúp' ändrat från ðrúp' (väl av AJ själv).

J 2. ₃ Hallvarðz: FJ hallvarðs

F. ₁ HýR: majuskeln ute i margen. — ₉ fkoðreið: FJ Skjald., s. 13, skøreið.

Sthm. ₁₂ ðrup': ðrúp'? ovisst synes, om aksent eller diakritisk u-krok här föreligger.

Sp. ₉ Sk'æioð: ändrat från Sk'æioði — ₁₀ skirings: g tör vara rättat, möjligen från s.

23 (FJ 31).

K. ₂ Áfi: A snarast kapitäl (majuskels form, men minuskels höjd). — ₃ byleiftiz: i senare tillsatt, förmodligen av AM, och därvid draget något under raden (obs! 761 har byleiftiz och Sthm býleiftiz). — ₄ broþʳ: AJ broðʳ — ₅ vndʳ: tillskrivet av AM; AJ har i början på nästföljande rad haft und — ₆ bʰðð: AJ broðð — ₁₁ vǫðlo: rättat från vǫðlu(?) av AJ eller AM.

J 2. ₂ Ase: A snarast kapitäl. — ₆ beniom: så har ursprungligen skrivits; en senare hand (med ljusare bläck) har strukit under ordet och i margen skrivit beinom — ₈ araþʳ: ʳ osäkert (araþʳ?). — ₁₁ vǫðlu: före detta ord har stått ga, som överstrukits.

F. ₆ lagʳ: a möjligen rättat från ett e.

J 1 (Pl. II: no. 2). ₁₀ kō: nasalstrecket går i handskriften genom k:ets stapel. — ₁₁ vǫð | lo: v något skilt från det följande (jfr planschen).

Sp. ₁₁ vǫðlo: möjligen vǫðfo; överskr. vǫðlo.

24 (FJ 32).

K. ₂ þriþia: AJ þriðia — ₂ iǫfri: haken i ǫ förtydligad av AM. — ₃ hveðrugs: AJ hveðrungs — ₈ hafði: AJ hafði

J 2. ₁ þgs: något över þ och ungefär mitt emellan denna och följande typ står ett streck, snarlikt ett förkortningstecken ('). — ₈ ofnotit: of notit?

J 1. ₁ i: majuskelform.

Sthm. Skrivaren har i det parti, däri denna strof ingår, en mera kursiv stil, än han annars vanligen brukar; så har han t. ex. i ₈ hafði i överensstämmelse med sin egen tids skrivvanor nyttjat långt (tyskt) h.

Sp. ₁ i tʰ. þgs: överskr. oc till tings — ₂ þriþia: överskr. triðia — ₂ iǫfi: överskr. iǫfri — ₆ holtū: överskr. á holtti — ₁₀ bǫrror: överskr. bǫroe. — ₁₁ hafendʳ: överskr. hafndʳ — ₁₂ falu: i möjligen rättat från s; överskr. falo

25 (FJ 33—34).

K. ₁ Guðrøðr: ø förtydligat av AM. — ₄ fá: aksenten tillsatt av AM(?). — ₆ qlō: haken i ǫ tillsatt eller åtminstone förtydligad av AM. — ₇ heiptræt: AJ heiptræt — ₁₃ buðlūgr: AJ buðlungr — ₁₄ beði: AJ beði

J 2. ₆ laʳligr: en senare hand (med ljusare bläck) har satt ett streck under -ligr och i margen skrivit figr

F (Pl. IV: no. 7). ₁₃ buðlungr: 1 först överhoppat och tillskrivet ovanför med ett litet markeringsstreck mellan ð och u. — ₁₆ var: ar i ligatur.

J 1. ₃ bēnr: är något ovisst, kan möjligen läsas som bēnr, men icke gärna, tycks det, som bētr el. beitr — ₆ aʀlu: i handskriften är strecket draget genom l. — ₉ i: majuskelform. — ₁₀ geðe: geðr? (jfr ovan s. 28 f.).

Sp. ₃ betar: så väl snarast; ar i ligatur; överskr. beitr. — ₄ F': överskr. firir — ₅ oc vrad: överskr. um råd. — ₆ aullum: överskr. qlom(?) stilli — ₇ hauþ.: överskr. hufed. — ₇ heiptrækt: æ ändrat från ā — ₉ launnsigr: launn rättat från laumi; överskr. laun sigr. — ₁₀ en lomgeðr: överskr. hin lomgeðr. — ₁₁ asu: överskr. aso — ₁₂ at: överskr. af — ₁₃ buþlungr: rättat från buðsungr?; överskr. buðlungr — ₁₄ abeþe: överskr. beði.

26 (FJ 35—36).

K (Pl. I: no. 4). Originalmembranen saknade — vid den tidpunkt då de kända avskriftena togos — denna och följande strof, som falla inom en lakun om 1 blads omfattning (jfr FJ Hkr., Bd 1, s. iii och 84, samt här nedan under Sthm och 761), och dess ursprungliga text är att anse som förlorad. Den text, som AM 35 har — och som här meddelas — är av Ásgeir supplerad, uppenbarligen efter Jöfraskinna.

₇ viðri: mellan det förra i och ð finnes i handskriften ett rakt vertikalt streck, av oviss innebörd.

J 2 (Pl. III: no. 5). ₁₃ h' kgr: härefter har ursprungligen skrivits ha, som överstrukits.

F (Pl. IV: no. 8). ₉ vñðz: FJ Vnndz — ₁₄ geirstoðð: ðð i ligatur.

J 1 (Pl. II: no. 4). ₇ grynd: grpnð? FJ Skjald., s. 15, grvnd, men jfr att också Sthm snarast har grýnd och Sp grynd — ₁₀ foldar: väl så (jfr planschen) och ej ð som FJ (Skjald., s. 15) läser (foldar). — ₁₀ þrāv: strecket är draget genom stapeln i þ. — fkyllði: väl ej ð (FJ Skjald. anf. st.) — ₁₆ avfīn: ej æ (FJ Skjald.).

Sthm. Angående texten (lakunen i Kringla-originalet m. m.) läses i margen: Deest et Membranæ puræ 2 folia impacta, och en annan hand har tillagt: Qvæ hic deficient in alia membrana reperta (senare ändring: repert9 sum). »Denne alia membrana er sikkert nok Jöfraskinna». (FJ Hkr., 1, s. 84).

De läsarter, som texttrycket anför i denna och följande strof, utgöra handskriftens avvikelser från J 1.

Sp. ₁ midkuisl: k ändrat, ovisst från vilken typ; överskr. niðquisl. i — ₄ þ^oaz: överskr. troazt. — ₅ ol': överskr. (senare) olafr — ₇ uiðri: uiðri? — ₉ -uerk': över k' har överskrivits kr. — ₁₀ foldar: som det förefaller, med det tecken upptill på l, som törhända utgör ett försök att återge »dubbel-l» (jfr ovan s. 34, str. 3¹); eller kanske snarare blott en förlängning av övre delen av ð?

761. Handskriften återgår i denna strof på Frisianus, såsom Arne själv (bl. 65vo) meddelar: »Reliqua Carminis desunt in Codice Academico 1mo. Etenim huic Codici folium heic abruptum est. Qvæ seqvuntur, exscripta sunt ex Codice meo membranaceo[!] Frisio-Rosencrantziano».

61, 73 och Flat. representera som synes en redaktion, den där delvis företer betydande avvikelser från de örriga handskrifternas läsning.

61. Det ställe i handskriften, där Yt.-citatet ingår (bl. 78vo, a, rad 2—5), är överhuvud helt otydligt, och »læsningen af de enkelte bogstavformer er dærfør noget usikker» på sina håll (Brøndum-Nielsen). — ₈ vestm': förkortningstecknet föga mer än en prick över v:et (eller ett överskrivet ¹) — ₁₄ aa i ligatur.

73. ₁₄ aa i ligatur.

Flat. ða sammanskrivna i ₇ vīða, ₁₀ fōllðar — ₈ m'i: mellan m och ^r ett tecken, som snarast liknar ett överskrivet ¹; tillfällighet?

27 (FJ 37).

J 2 (Pl. III: no. 6). ₃ sva: här den ovanliga s-typen (jfr ovan s. 27), vilken som nämnt relativt ofta förekommer i just detta ord, särskilt vid förkortning. — ₅ Rægn-: FJ (Skjald., s. 15) ravgn — ₈ heitiñ: understruket av annan hand, som i margin skrivit heitum

F (Pl. IV: no. 9). ₇ hōri: FJ Skjald., s. 15, och Gislason (Aarb., 1881, s. 233) läsa hōri, FJ. Hkr., 1, s. 85: hōri, och det streck, som tydligt kan skönjas över ø (eller rättare över r), kan svårligen här-röra från den närmast föregående raden (i så fall från h i kegi?). — ₍₉₎ millð geð: millðgeð?

J 1 (Pl. II: no. 5). ₄ tigi: eigi? (FJ Skjald., s. 15, eigi) — ₅ raguallð: strecket i handskriften draget genom staplarna på llð.

Sp. ₂ blam: över m ett streck, som kan vara ämnat till aksent över a eller till nasalstreck.

De här meddelade fototypierna äro utförda av J. Cederquists kemi-grafiska anstalt, Stockholm, efter fotografier tagna av A. Dahlgrens Eftr., Uppsala (Pl. I—III), och Det kgl. Biblioteks Atelier, Köpenhamn (Pl. IV).

(Att de olika partierna inom Pl. I—III ej kommit att utföras i en och samma storlek (originalens), kan måhända synas oegentligt, men tör för de syften, som här äro avsedda att tillgodoses, sakna all reel betydelse.)

4.

Et níd kvið ^þ níd kvið ^þ þ
 i Noregi ^þ þ
 þrottar þ ^þ þ þors. þeði
 of þrouz haffi ^þ þ
 æf þeaf ^þ þ
 þfa þorðum ^þ þ
 þri grúnd ^þ þ
 þ vestmari ^þ þ
 Unz þotv ^þ þ
 þ folda þram ^þ þ
 vigmíþlung ^þ vigmíþlung
 ofvída skýðe
 nú lór gundarþ
 a geuþaðom
 þ þ
 þargi æþin

Str. 26 (Bl. 43vo). Ca. 4/5 skala.

5.

þþat æc dūl ^þ þþat (þe) þþat
 nma þþat þþat þþat
 glitni þna
 at þam þþat
 þat þþat
 uþs þ þat
 þ þat
 þ þat
 þ þat

4.

Or mð —

J kvistinnægi þronar þí þof þat heide red of of sa
 æðum ydæ grynð of vestman þen þorúkr v
 þoida þra vigmida of vidda skýttði noli r
 gundur þa geikflavæ hēq̃ hagi avsiñ.

Str. 26 (Bl. 21vo). Nára 9/10 skala.

5.

þat veit ek þat ynd

Du
 an
 lo
 þlam himne kenni nagi sua at konu: rigi v ragnatðe
 reidar þia heidum har of haitum der.

Str. 27 (Bl. 21vo). Nára 9/10 skala.

5.

Oc iudicet
 i Noregi
 þrott þs
 of þroaz Saffa
 red of
 ofsa forðu
 vðr grund
 of vestnari
 Una gættir
 i fold þram
 vagnþing
 of vðr gættir
 na lœr gættir
 a Geirþæðum
 þættir
 hagi afen

Str. 26 (Bl. 25ro). Ca. $\frac{3}{4}$ skala.

6.

Sat veit ec þæt
 und þam himne
 þene nafn þva
 at þonungu eigi
 þættir
 þæt þæt
 þæt þæt
 þæt þæt

Str. 27 (Bl. 25ro). Ca. $\frac{3}{4}$ skala.

6
2
1

7.

Þá gudeaðe hún gæfuglati lomu
bettr þa er þi longo v. 2 v rad at elu stilli hær heyr rök
at hilmu deo. Ok lönfigr hún er lóm gdi also ak of iofri
bak. 2 búðungu a bedi fœrnō stýlo svyðz of stuyguy var.

Str. 25 (Bl. 7ro : spalt b).

8.

Ok mð kvill i nægi þrott þvrs of þvæ
nadi. red olafz of sa fæðv vider gnd 2 vest mari. vñdz
fot vkr v folla þram vignidiong of vīda skýllo.
hv lict gvydiarfr a geirfæðv h kgr hær a usiy.

Str. 26 (Bl. 7vo : spalt a).

9.

Þ vett ek bert vñd
blam hūmni kegi narn s at kr eigi. er kognavallæ red
stær heidō hær of hettuy er 2 mulld gedē mkar ditiy.

Str. 27 (Bl. 7vo : spalt a).

III.

Litteraturen rörande Ynglingatal.

Bibliografi

av

Anders Grape.

Vid utarbetandet av föreliggande bibliografi har förf. naturligtvis begagnat sig av de bibliografiska hjälpmedel, som stå det fornnorsk-isländska studiet till buds, däribland, främst att nämna, Möbius' välbekanta och outhärliga arbeten, 'Catalogus librorum Islandicorum et Norvegicorum ætatis mediæ' (Lips. 1856) — här citer. Möbius 1 — och 'Verzeichniss der auf dem Gebiete der altnordischen (altisl. u. altnorweg.) Sprache und Literatur von 1855 bis 1879 erschienenen Schriften' (Lpz. 1880) — här: Möbius 2 — ävensom Halldór Hermannsson's bibliografier i serien 'Islandica, an annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic Collection in Cornell University Library', särskilt hans 'Bibliography of the sagas of the kings of Norway and related sagas and tales' (Ithaca, N. Y., 1910; Islandica, Vol. 3). Till någon hjälp ha även de redogörelser för Heimskringla-editioner m. m. varit, som förekomma i Mohr's tyska Heimskringla-översättning, Bd 1 (Stralsund 1837) och i Storm's inledning till Snorre Sturlason, Kongesagaer (Nationaludg. Kra 1900; här citer.: Storm).

Absolut fullständighet är ju inom snart sagt all bibliografi ett oupphinneligt mål, och för en uppgift fattad så som den föreliggande har den ej alltid synts ens eftersträfvansvärd. Att exempelvis i ett parti som »Ynglingatal som historisk och sagohistorisk källa» söka upprada *all* den litteratur, som med ett visst fog skulle kunna dit hänföras, vore väl kort sagt meningslöst. En begränsning har självfallet gjorts nödvändig; det är endast att önska, det urvalet i slika fall ej må te sig alltför godtyckligt genomfört. — Den uppdelning och gruppering, som företagits av det insamlade materialet, måste naturligtvis på många håll komma att bära en viss subjektiv prägel. Det säger sig själft, att det understundom måste bli nästan en smaksak, om man vill anse det ena eller det andra draget hos en uppsats för övervägande och därmed för bestämmande i fråga om placeringen. En del upprepningar och hänvisningar torde dock avhjälpa de viktigare olägenheterna därutinnan. — Av recensioner o. dyl. upptas i regeln endast sådana, som mera direkt beröra Ynglingatal.

För Ynglingatal, Ynglingasaga och Heimskringla användas här esomoftast förkortningarna Yt., Ys. och Hkr. — Strofonnumreringen är där ej annat anmärkes densamma som i vårt textavtryck. — Ett † är anbringat framför de arbeten jag ej haft tillfälle att själv granska.

Text.

(Uppställningen är följande: 1) Ynglingatal avtryckt enbart; 2) Ynglingatal publicerat jämte övriga skaldedikter i Ynglingasaga; 3) Ynglingatal i sitt samband med Ynglingasagas text; 4) Utdrag och brottstycken. Inom dessa avdelningar är ordningen i huvudsak kronologisk.)

1. Ynglinga-tal; or, the generations of the Ynglings.

I: Corpus poeticum boreale. The poetry of the old northern tongue . . . Ed. . . . by G. VIGFÚSSON and F. YORK POWELL. Oxford 1883. 8:o. Vol. 1 (Eddic poetry). S. 242—251 (inledning, text (normaliserad) o. engelsk övers.), 520—527 ('Notes'). — Vol. 2 (Court poetry). S. 655—656 ('Ynglingatal restored').

Ang. VIGFÚSSONS teorier och hypoteser på olika områden jfr (passim) R. HEINZEL i Anzeiger f. deutsches Alterthum, Bd 11 (1885), s. 38—69; B. SYMONS i Zeitschr. f. deutsche Philologie, Bd 18 (1886), s. 95—128; J. HOFFORY i Göttingische gelehrte Anzeigen, 1888: no. 5 (d. 1. März), s. 153—187, omtr. i Eddastudien, Th. 1 (Berl. 1889), s. 89 ff.

2. Ynglingatal. (Brot). Þjóðólfr en Hvinverski orti.

I: Carmina norrœna. Ex reliquiis vetustioris norrœnæ poësis selecta . . . ed. TH. WISÉN. Vol. 1. Lundæ 1886. 8:o. S. 3—8 (text, normaliserad), 118—119 (textkritisk kommentar), 180—182 (metrik). Arbetet är dessutom försett med glossar, utgörande Vol. 2. Ibid. 1889. Texten (enbart) tör i ett mindre antal ex. ha utsläppts redan 1880.

3. Ynglingatal. (Brot) Þjóðólfr enn hvinverski orti.

I: Carmina norrœna. Rettet Tekst. Trykt som Manuskript til Brug ved Forelæsninger [af FINNUR JÓNSSON]. Khvn 1893. 8:o. S. 6—12. Jfr s. 157 f.: 'Anmærkninger'.

4. Þjóðólfr ór Hvini, enn hvinverski . . . 1. Ynglingatal.

I: Den norsk-islandske skjaldedigtning udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat ved FINNUR JÓNSSON. Khvn & Kra. 8:o. A (Tekst efter Håndskrifterne). Bd 1. (1908—)1912. S. 7—15. — B (Rettet Tekst [å omsl.:] med Tolkning). Bd 1. (1908—)1912. S. 7—14. Jfr B, Bd 1, s. 681—684: 'Tillæg og rettelser'.

Jfr TH. HJELMQVIST's anmälan i Arkiv f. nord. filol., Bd 27 (1910/11), s. 198—208, passim, t. ex. s. 201: Yt. 29: 2 (enl. F. Jónssons indelning); s. 204: Yt. 2: 9; 3: 5; s. 208: Yt. 2: 7 osv.

5. NOREEN, A., Försök till en rekonstruktion af Ynglingatal jämte öfversättning.
I: Studier tillägnade KARL WARBURG på hans sextioårsdag af vänner och lärjungar. Sthm 1912. 8:o. S. 125—135.
Text med normaliserad ortografi och svensk prosaöversättning.
6. Þjóðolfr enn hvinverski, Ynglingatal.
I: Carmina scaldica. Udvalg af norske og islandske skjaldekvad ved FINNUR JÓNSSON. Khvn 1913. 8:o. S. 4—9.
Normaliserad text.
7. Ynglingatal. 1. Handskrifternas text bokstavstroget återgiven.
I: Ynglingatal. 1—4. Av A. GRAPE och B. NERMAN. Uppsala 1914. 8:o. (= Meddelanden från Nordiska seminariet i Uppsala, 3. Ur: Uppsala universitets årsskrift, 1914.) S. 1—19.
8. Skalde-kvadene i SNORRE STURLESÖN'S Ynglinge-saga, meddelte efter den Arna-Magnæanske skindbog no. 45 fol. (håndskriftet Frissbók) og gengivne af G. LUND. Aalborg 1866 8:o. (Skolprogram.) S. 1—36.
9. Heims Kringla, eller SNORRE STURLUSONS Nordländske Konunga Sagor. Sive historiae regum septentrionalium, . . . quas ex manuscriptis codicibus edidit, versione gemina, notisque brevioribus, . . . illustravit JOHANN: PERINGSKIÖLD. [Tom. 1.] Stockholmiae 1697. Fol.
Ynglinga Saga (Ynglingorum Historia) s. 1—62.
Isländsk text (Kringla efter Sthm papp. fol. nr 18), svensk och latinsk översättning, den förra utförd av GUÐMUNDUR ÓLAFSSON (reviderad av PERINGSKIÖLD), den senare — så uppges vanligen — av PERINGSKIÖLD, men i fråga om skaldedikterna väl säkerligen också af GUÐMUNDUR ÓLAFSSON.
WARMHOLTZ, Biblioth. hist. Sveo-Goth., no. 2627; MOHNIKE, s. 395 ff.; MÖBIUS 1, s. 102; UNGER i Hkr. 1868, s. v ff.; HERMANSSON, s. 19.
10. Heimskringla edr Noregs Konunga-Sögur, af SNORRA STURLUSYNI. SNORRE STURLESONS Norske Kongers Historie. Historia regum Norvegicorum . . . quæ sumtibus . . . principis Daniæ Norvegiæque hæredis Frederici, magni regis, Frederici, filii. Nova, emendata et aucta editione in lucem prodit, opera GERHARDI SCHÖNING. Havniæ. Fol.
T. 1. 1777. S. 5—64:
Ynglinga Saga (De Ynglingers Historie. Ynglingorum Historia).
Isländsk text (efter Kringla med läsarter ur andra handskrifter) bearbetad av ODUR JÓNSSON, dansk och latinsk översättning samt noter. Verserne i Hkr. ere

bearbejdede, oversatte og fortolkede af Islænderne GUNNAR PÁLSSON og JÓN ÓLAFSSON fra Svefnø (J. THORKESSON). Jfr här nedan (T. 6).

Härtill kunna jämföras Codd. AM 415—417 fol. (tidigare Addit. 11—15: a—c fol.), se KÅLUNDS AMska Katalog, Bd 1, s. 313 f.; jfr även Khvn, Det kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 2077 b, 4to: III, se KÅLUNDS KB-kat., s. 290.

Jfr vidare angående denna den s. k. Khvn-upplagan (eller folio-upplagan) MOHNIKE, s. 399—406; MÖBIUS 1, s. 102 f.; HERMANSSON, s. 19 f.

T. 6.¹ 1826. S. 1 ff.:

Carminum in Heimskringla occurrentium, vocabulis in ordinem redactis, enodatio, cum brevi vocum poeticarum explicatione. [Inchoavit J. ÓLAFSSON, continuavit et absolvit F. MAGNUSEN.]

Ynglinga-saga s. 3—14.

Ny textredaktion, prosaisk omställning, latinsk översättning samt kommentar. Förarbeten till verstokningen föreligga (i brottstycken) i Cod. Khvn, Univ. Bibl. Add. 27, 4to: JOH. OLAVIUS (Hypnonensis), Explicatio carminum Heimskringlæ (KÅLUNDS KB-kat., s. 437), dock intet berörande Yt.

11. SNORRA STURLUSONAR Heimskringla edur Noregs Konunga Sögur. 1. Bindi. [Quant. prod.] Leirárgördum vid Leirá 1804. 8:o.

Ynglinga Saga s. 7—64.

Företalet (å omslag till Fasc. 1) undertecknat: MAGNUS STEPHENSEN.

Textavtryck efter föreg. (Khvn-uppl.).

Jfr MOHNIKE, s. 406; MÖBIUS 1, s. 103; HERMANSSON, s. 20.

12. Konunga-Sögur af SNORRA STURLUSONI. T. 1. Holmiæ 1816. 8:o.

Ynglinga Saga s. 5—64.

Textavtryck efter Khvn-uppl., ombesörjt av J. G. RICHERT.

13. Ynglinga Saga or Heimskringlu.

I: MÖBIUS, TH., *Analecta norrœna*. Auswahl aus der isländischen und norwegischen Litteratur des Mittelalters. Leipzig 1859. 8:o. S. 37—74.

Jfr s. 301 ff.: 'Anmerkungen zu den Versen' (metrik, verserna i omställd ordföljd med förklarande — dock mycket kortfattade — noter), särsk. s. 304—310. (I 2:e Ausg. av detta arbete, Leipz. 1877, uteslöts Ys.)

14. Codex Membranaceus Arnamagnæanus N° 45 in folio ex nomine quondam possessoris OTTONIS FRISI dictus Codex Frisianus . . . continens: Historiam Regum Norvegicorum . . . a SNORRONE STURLEO compositam, vulgo Heimskringla appellatam . . . Photographice expressit P. PETERSEN. Chra 1864. 4:o.

Fotografi, ej fotolitografi (som ovan s. 25 oriktigt uppgivits).

¹ Om modifieringar i verkets titel se HERMANSSON, anf. st.

15. Heimskringla eller Norges Kongesagaer af SNORRE STURLASSÖN, udg. ved C. R. UNGER. Chra (1863—)1868. 8:o.
(Det norske Oldskriftselskabs Samlinger, No. 4, 7, 9, 10.)
Ynglinga Saga s. 4—42.
Text efter den s. k. UNGERS handskrift (Kristiania Universitets Bibliotek, no. 521 fol.). S. BUGGE har »gjennemgaaet Versene, og derved havt en væsentlig Del i deres Redaction» (UNGER i 'Forord', s. xxii). — Om recensioner m. m. jfr J. B. HALVORSEN, Norsk Forfatter-Lexikon 1814—1880, Bd 6 (Kra 1908), s. 63.
16. Heimskringla eða Sögur Noregs konunga SNORRA STURLUSONAR. 1. Uppsala 1870. 8:o.
Ynglinga Saga s. 4—42.
Avtryck efter UNGERS text, ombesörjt av N. LINDER (och K. A. HAGSON).
17. Codex Frisianus. En Samling af norske Konge-Sagaer. Udg. efter offentlig Foranstaltning [ved C. R. UNGER]. Chra (1869—)1871. 8:o.
Ynglinga Saga s. 3—33.
18. † Ynglinga-saga. Helsingfors 1884. 8:o.
Är (enligt benäget meddelande av docenten B. SJÖROS, som haft vänligheten att i Univ.-biblioteket i Helsingfors granska skriften för min räkning) ett avtryck efter Uppsala-editionen av år 1870, förmodligen ombesörjt av H. VENDELL, som i åtskilliga år föreläste över visorna i Heimskringla.
19. Noregs konunga sögur. 1. Saga Ólafs Tryggvasonar og fyrirrennara hans, er skráð hefir SNORRI STURLUSON. EGGERT Ó. BRÍM hefir búið til prentunar. Reykjavík 1892. 8:o.
Ynglinga saga s. 5—60. Vísuskýringar, Ys., s. 330—344.
»Til grundvallar fyrir útgáfu þessari er lögð útgáfa C. R. UNGERS (Christ. 1868).»
20. Heimskringla. Noregs konunga sögur. Af SNORRI STURLUSON. Udgivne for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved FINNUR JÓNSSON. 1, 4. Khvn 1893—1901. 8:o.
(Samfundets skrifter, 23.)
För handskrifterna m. m. redogöres Bd 1: Indledning, s. i ff.; Ynglingatalstexten meddelas (efter Kringla, normaliserad, med varianter ur övriga handskrifter) Bd 1, s. 25—85; i Bd 4, 'Forklaring til versene i Heimskringla', tolkas Yt., s. 3—28.
Vissa principfrågor rörande tolkningen av skaldedikter i allmänhet behandlas i 'Fortale' till Bd 4.
Ett utdrag ur detta arbete är:
21. Ynglingasaga. Særtryk af Heimskringla udg. af Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved FINNUR JÓNSSON. Khvn 1893. 8:o.

22. SNORRI STURLUSON, Heimskringla. Nóregs konunga sögur. Udg. af FINNUR JÓNSSON. Khvn (1910—)1911. 8:o.

Ynglinga saga s. 4—35.

Textedition (efter uppl. av 1893—1901) utan varianter.

23. SNORRI STURLUSON, Ynglingasaga. Ved FINNUR JÓNSSON. Khvn 1912. 8:o.
Text: (Prologus s. 1—8.) Ynglingasaga s. 9—54. 'Versfortolkning' s. 55—70.

Textutdrag förekomma naturligtvis i större och mindre brottstycken anförda i snart sagt samtliga arbeten behandlande Yt. Till dessa tas här ingen hänsyn. Däremot kan med skäl erinras om ett par andra utdrag av särskilt betydande omfattning nämligen i följande trenne arbeten:

24. Antiquités russes d'après les monuments historiques des Islandais et des anciens Scandinaves, éd. par la Société royale des antiquaires du Nord. T. 1. Copenhague 1850. Fol.

S. 257—269 meddelas utdrag omfattande stroferna 1—3, 8, 9, 18, 20, 21.

Text efter Cod. Frisianus (med varianter från Kringla, Jöfraskinna 1 och 2, PERINGSKIÖLD m. m.), latinsk översättning, prosaisk omställning och förklaringar i noter.

(Antiquités russes utgavs av C. C. RAFFN och P. A. MUNCH; om deras resp. andelar i arbetet jfr MUNCH, Samlede Afhandlinger, 4, s. 638.)

25. LAURENTS HANSSÖNS Sagaoversættelse. Udg. af G. STORM. Chra 1899. 8:o.
(Videnskabselskab. Skrifter. II. Historisk-filosofisk Klasse. 1898: no. 1.)

Denna Hkr.-översättning, bevarad i Cod. AM 93 fol., är utförd omkring 1550 huvudsakligen efter Cod. Frisianus (delvis dock med användning av Kringla); jfr närmare STORMS inledn. och där (s. ix f.) anförd litt. Den lämnar skaldedikterna oöversatta, men meddelar (s. 17—39) av Yt:s text str. 1—22 i en ej alltför exakt avskrift av FRISIANUS' redaktion.

26. Monumenta historica Norvegiæ. Latinske Kildeskrifter til Norges Historie i Middelalderen udg. . . . ved G. STORM. Kra 1880. 8:o.

Historia Norwegiæ s. 69 ff.: De ortu regum s. 97 ff.

Av Yt:s text anföras i noterna s. 97—103 (efter UNGER) str. 1—25 med undantag för str. 16^{8—16}, 23^{5—12}, och 24.

Av utdrag i krestomatier må som exempel anföras följande:

27. DIETRICH, F. E. CH., Altnordisches Lesebuch. Leipzig 1843. 8:o.

Innehåller s. 27 f. 'Aus Ynglingatal' str. 19 o. 27 samt s. 98 str. 5, 6.

28. DIETRICH, F. E. CH., Altnordisches Lesebuch. 2:e durchaus umgearb. Aufl. Leipzig 1864. 8:o.
Innehåller sp. 54—56, resp. 195 samma strofer som 1:a uppl.
29. GÍSLASON, K., Fire og fyrretyve . . . Prøver af oldnordisk Sprog og Literatur. Khvn 1860. 8:o.
S. 486: str. 14 (i ett utdrag ur Hkr.: Frá Agli Tunnadólgi).

Strof 26⁵⁻¹⁶ ingår även i Ólafs þáttur Geirstapaálfs och är i detta sammanhang tryckt i:

30. Fornmanna sögur. Eptir gömlum handritum útgefnar. . . Bdi 10. Kaupmannahöfn 1835. 8:o. S. 209 f.
Efter Flateyjarbók (Khvn, Det kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1005 fol.) med varianter ur Hkr.-handskrifter.
Jfr även:
31. Fornmanna sögur. . . Bdi 4. 1829. S. 29 f.
Efter Cod. AM 61 fol. med varianter ur Flateyjarbók och AM 73a fol.
32. Flateyjarbók. En Samling af norske Konge-Sagaer. . . Udg. efter offentlig Foranstaltning [ved G. VIGFÚSSON og C. R. UNGER]. Bd 2. Chra 1862. 8:o. S. 6.

I fråga om litteratur rörande den i Cod. Wormianus av SNORRE-Eddan bevarade halvvers, som av somliga forskare antas möjligen kunna tillhöra Yt., kan hänvisas till Den no.-isl. Skjaldedigting udg. . . ved FINNUR JÓNSSON, A (Tekst efter Håndskrifterne), Bd 1, s. 15.

Översättningar.

(Ordnade efter språk och därinom kronologiskt. Till brottstycken förekommande inom den vetenskapliga litteraturen rörande Yt. tas ej häller här någon hänsyn. Parfraser av Ys., som ju i regel ha föga eller intet direkt att skaffa med Yt., upptas ej.)

Svenska.

Som den äldsta svenska Hkr.-översättningen räknar man stundom:

Norlandz chrönika och beskrifning: hwaruthinnan förmähles the äldste historier om Swea och Götha rijken . . . Wijsingzborg 1670. Fol.

Denna på den numera förlorade Codex De la Gardie no. 3 vilande övers. — varom se närmare WARMHOLTZ no. 2628, MOHNIKE, s. 419 f., STORM, s. xli — innehåller emellertid en bearbetning av Hkr., som av Ys. blott upptagit ett summariskt sammandrag (utan Yt.).

33. GUÐMUNDUR ÓLAFSSONS (av J. PERINGSKIÖLD reviderade) övers. i PERINGSKIÖLDS edition, Heims Kringla . . . [T. 1]. Sthm 1697. (Ovan no. 9.)
Härtill kan erinras om, att ett par — delvis fragmentariska — (Hkr.- och) Yt.-översättningar av GUÐMUNDUR ÓLAFSSON (och PERINGSKIÖLD) finnas bevarade i handskrift; sålunda innehåller Sthm, Kungl. Bibl., Papp. 4:o nr 43: II:
»Thjodolfs af Hwine Ynglingatahl af Gudmund Olson Translatoren i dät Giöthiska språket, af satt på vårt nu bruukliga Modersmåhl».
Jfr vidare Papp. fol. nr 122 (och nedan s. 62). Se GÖDEL, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisl. o. fornno. handskrifter (Sthm 1897—1900), s. 315 f., 253.
34. Konunga-sagor af SNORRE STURLESON. Öfversättning. D. 1. Sthm 1816. 8:o.
Ynglinga-sagan s. 5—70.
Översättningen — av hela verket, D. 1—3, 1816—29 — är utförd av J. G. RICHERT, J. J. CNATTINGIUS, G. GULDBRAND och S. M. LIEDZÉN; den vilar på den Khvnska folioupplagans text.
MOHNKE s. 421 f.
35. SNORRE STURLESONS Ynglinga-saga tolkad och upplyst af C. SÄVE. Upps. 1854. 8:o.
Utkom först såsom en serie akademiska avhandlingar m. tit.: SNORRE STURLESONS Ynglinga-saga öfversatt och förklarad . . . 1. S. i—iv, 1—12; 2. S. 13—28; 3. S. 29—44; 4. S. 45—60; 5. S. 61—76; 6. S. 77—83.
Översättning, noter och (s. 77—83) omställning av skaldeverserna i prosaisk ordföljd.
Rec.: V. U. HAMMERSHAIMB i Antiquar. Tidsskrift, 1852—54, s. 328—331.
36. Konunga-boken eller sagor om Ynglingarne och Norges konungar intill år 1177. Af SNORRE STURLESON. Öfversatt och förklarad af H. O. HILDEBRAND. D. 1. Örebro 1869. 8:o.
Ynglinga-sagan, s. 5—55.
Utgår från UNGERS text och följer i fråga om Ys:s skaldevisor — enligt egen utsago — »till det mesta» SÄVE; förklaringar av skilda slag i noter.
Rec.: K. MAURER i Germania, Jahrg. 15 (1870), s. 449—459.
2:a uppl. bär titeln:
37. Konungasagor. Sagor om Ynglingarne och Norges konungar intill 1177 af SNORRE STURLESON. Utgifna af H. HILDEBRAND. 2:a uppl. af SNORRE STURLESONS Konungabok. Sthm 1889. 8:o.
Ynglinga-sagan, s. 7—43.
Förklaringarne i noterna förkortade.
38. Ynglingatal af Tiodolf från Hvin(?). (Brottstycken.)
I: Nordiska fornkväden öfversatta af A. ÅKERBLOM. 1. De femton första sångerna af WISÉNS Carmina norrœna. Lund 1899. 4:o. S. 9—17.

Även i: Redogörelse för Jönköpings h. allm. läroverk under läsåret 1898—99. Jönköp. 1899.

Övers., såväl metrisk (i originalets versmått) som en mera ordagrann prosaisk sådan, med förklaringar, redogörelse för antagen text (avvikelser från Wisén) m. m. Jfr passim R. NORDENSTRENG, Om fornnorsk-isländsk poesi i svensk dräkt. I: Finsk tidskrift, T. 52 (1902: 1), s. 387—405.

Utdrag ur ÅKERBLOMS övers. (jämte kort inledning och noter) är följande:

39. Ur Ynglingatal af Tjodolf från Hvin.

I: STEFFEN, R., Isländsk och fornsvensk litteratur i urval. Läsebok... Sthm 1905. 8:o. S. 43—47; Uppl. 2. 1910. 8:o. S. 42—46.

40. A. NORENS översättning (prosa) i Försök till en rekonstruktion af Ynglingatal... 1912. (No. 5.)

Ett betydligt brottstycke föreligger i följande arbete:

41. SNORRE STURLESON, Om Sverige. Urval ur Kungasagorna jämte utdrag ur andra äldre berättelser, verkställt av A. OSEEN... Sthm 1910. 8:o. Ynglinga-sagan, s. 7—48.

Översättning av str. 1—21 (utom 13⁹⁻¹²) och 26¹⁻⁴, i nära anslutning till STORMS norska övers.; förklarande noter.

Norska och danska.

Den äldsta tryckta norsk-danska översättningen av konungasagorna är:

Norske Kongers Krønike oc bedrift, indtil vnge Kong Haagens tid... Vdset aff gammel Norske paa Danske. Prentet i Kiöbenhaffn 1594. 8:o.

— utförd efter Kringla ej, som man länge antog på grund av underskriften under företalet, av JENS MORTENSSÖN, utan, som G. STORM¹ uppvisat, av MATTIS STÖRSSÖN omkr. år 1560. Utgiven av ARILD HUITFELD. Den förbigår emellertid helt och hållet Yt²

Att 'LAURENTS HANSSÖNS Sagaöversættelse' — utförd redan omkr. 1550, men tryckt först 1899, jfr ovan no. 25 — ej innehåller någon översättning av Ynglingatal, men dess text efter Codex Frisianus, är redan nämnt.

Ävenså lämnas Yt. oöversatt i den (till publiceringstiden) andra översättningen av Hkr.:

SNORRE STURLESÖNS Norske Kongers Chronica. Vdsat paa Danske, aff H. PEDER CLAUSSEN, ... Nu nyligen menige mand til gaffn, igiennemseet, continuerit oc til Trycken forferdiget. Prentet i Kiöbenhafn... 1633. 4:o.

Utgivningen ombesörjdes av OLE WORM. Om PEDER CLAUSSEN FRIIS jfr G. STORMS inledning till den Norske historiske Forenings edition av hans Samlede Skrifter

¹ [No.] Histor. Tidskr., R. 2: Bd 5, s. 271 f.

² Det låter nästan som ett försök att urskulda sig — ehuru väl rimligtvis ej så menat — när Mattis Störssön (bl. 21vo) i slutet av Ys., där Snorre om Ragnvald meddelar: »Om honom diktade Tjodolv från Hvin Ynglingatal», i stället kategoriskt förklarar: »Mand finder oc intet skreffuit om hannom der synderligt kand vere.»

(Kra 1881) och där anförd litteratur (jfr även [No.] Histor. Tidsskr. R. 3: Bd 1, 1889, s. 238 ff.) samt A. FAYE, Peder Clausson, Snorres Oversætter (Kra 1888). Översättningen är utförd kort efter år 1600 efter en Jöfraskinnahandskrift (och meddelar efter denna Jorundstrofens *text*).

Däremot finnes (större delen av) Yt. översatt — för första gången alltså på norskt-danskt språk — i 2:a upplagan av sistnämnda arbete:

42. SNORRE STURLESENS Norske Kongers Krønike, oversat paa Dansk af Herr PEDER CLAUSEN . . . Og nu paa nye oplagt og formeret med Tillæg af adskillige Steder i SNORRE STURLESEN, som i bemeldte Herr PEDER CLAUSENS Oversættelse vare udeladte . . . Khvn 1757. 4:o.

[Ynglinga Saga] s. 9—29.

Utgivningen ombesörjdes av S. SCHOUSBØL, som gjort många suppleringar särskilt i fråga om skaldedikterna. Innehåller (oftast i form av noter) prosaöversättning av Yt. med undantag av Dyggve-, Agne- och Egilstroferna (7, 9 o. 14) samt Jorundstrofen (12), vars text här liksom i orig.-upplagan meddelas.

MOHNIKE, s. 416, HERMANSSON, s. 23.

43. JÓN ÓLAFSSONS översättning (prosa) i den stora Khvn-editionen, Bd 1 (Havniæ 1777). (Jfr ovan no. 10.)

44. Norges Konge-Krønike af SNORRO STURLESÖN, fordansket ved N. F. S. GRUNDTVIG. D. 1. Khvn 1818. 4:o.

Ynglinge-Saga eller Sagn om Ynglinge-Slægten fra Odin til Halvdan Svarte, s. 5—61.

45. Norges Konge-Krønike af SNORRE STURLESÖN, fordansket . . . 2. Udgave. (1863—)1865. 8:o.

(Höinordens Rigskröniker fra Middelalderen, fordanskede af N. F. S. GRUNDTVIG, Bd 2.)

Yngling-Saga eller Sagn om Yngling-Slægten . . ., s. 5—49.

46. ——— 3. Udgave. (1878—)1879. 8:o. S. 5—48.

Vilar på Khvn-upplagens text. Om skaldeversernas översättning (rimmad vers) jfr G:s Fortale (till orig.-uppl.), s. liii f. De äro — som P. A. MUNCH uttalat — »helt igjennem omdigtede, ej ligefrem oversatte.» Och STORM tillägger, att om-diktningen skett »med et meget subjektivt Grundtvigsk præg». Jfr även G. L. BADEN, Nogle Ord om Snorros Fordanskelse af Grundtvig i förf:s Smaa Afhandlinger och Bemærkninger, [1], 1821, s. 108 ff. och de af HERMANSSON omnämnda recensionerna. (Av Forord till 2. Udg. framgår, att G. själv också tagit intryck av den framställda kritiken.)

MOHNIKE, s. 416 ff., STORM, s. xlii, HERMANSSON, s. 23.

47. SNORRE STURLESONS norske Kongers Sagaer. Oversatte af JACOB AALL. Bd 1. Chra 1838. 4:o.

Ynglinga-Saga s. 4—41.

Utgår från Khvn-upplagans text; förklarande noter. STORMS omdöme om AALLS översättning i allmänhet är mycket lovordande, men lyder i fråga om skaldeverserna: »derimod var han ikke heldig i oversættelsen af skaldeversene, som han gjengav ordret med alle de kunstige omskrivninger og med lange kommentarer.» STORM, s. xliii f.

48. † SNORRE STURLESÖNS Norske Kongehistorie. Oversat af P. A. MUNCH. Bd 1: H 1. [Quant. prod.] Chra 1838. 8:o.

Jfr angående denna och följande, STORM, s. xliv. Båda vila på Khvn-upplagans text.

49. Norges Konge-Sagaer fra de ældste Tider indtil anden Halvdeel af det 13de Aarhundrede efter Christi Födsel, forfattede af SNORRE STURLASÖN, STURLA THORDSSÖN og flere, og oversatte af P. A. MUNCH. Bd 1. Chra (1857—)1859. 8:o.

Ynglinga-Saga s. 4—31.

Även förklarande noter.

50. ——— 2. Oplag [titel-uppl.]. Bd 1. 1880—1881.

Jfr vidare nedan no. 55.

51. G. LUNDS översättning (prosa) i Skalde-kvadene i SNORRE STURLESÖN's Ynglinge-saga. 1866. (Ovan no. 8.)

Av följande stort anlagda Hkr.-översättning inhiberades utgivningen, innan texten nått fram till det ställe i Ys., där Yt. tar sin början:

SNORRE STURLUSON, Norges Konge-Sagaer. Nationalt Pragtværk, oversat af F. WINKEL HORN. Med 300 Illustrationer af L. MØE og ti Kunstbilag i Chromotypogravure . . H. 1. [Quant. prod.] Khvn [1896]. 4:o.

52. SNORRE STURLASÖN, Kongesagaer. Oversat af GUSTAV STORM. Med Illustrationer af H. EGEDIUS, CHR. KROGH, E. PETERSEN, E. WERENSKIOLD, W. WETLESEN. Kra (1896—)1899. 4:o.

Ynglinge-Saga s. 5—40.

Detta verk utgavs dels i en 'Pragtudgave' (å tjockare papper, med elegantare utstyrsel), dels i en 'Folkeudgave'. Jfr närmare J. B. HALVORSEN, Norsk Forfatterlexikon 1814—1880, Bd 5 (Kra 1901), s. 482; HERMANSSON, s. 25. Verket räknas numera som D. 1 och Bd 1—2 av 'Norges Kongesagaer. Samlet udgave. Oversat ved G. STORM og A. BUGGE' — detta sedan 'Kongesagaerne efter aar 1177, overs. av G. STORM og A. BUGGE' utkommit (1913—)1914 som D. 2 och Bd 3—4 av denna 'Samlet udgave'.

STORM utgår från FINNUR JÓNSSONS text (jfr ovan no. 20), översättningen av skaldeverserna är metrisk (jfr dock S:s 'Fortale'), förklarande noter.

2:a uppl. är följande:

53. SNORRE STURLASON, Kongesagaer, oversat af GUSTAV STORM. Med illustrationer af H. EGEDIUS . . . Nationaludgave (2den udg.). Kra 1900. 8:o.

Ynglinge-Saga s. 6—46.

Övers. och noter som i föregående; inledes med en uppsats av STORM om 'Snorre Sturlasöns levnet og skrifter', vari bl. a. även lämnas upplysningar om handskrifterna (s. xxxiv ff.) och om tidigare editioner och översättningar.

54. FINNUR JÓNSSONS översättning (prosa) i hans edition: *Heimskringla . . .*, 4. Khvn 1900—01. S. 3—28. (Jfr ovan no. 20)

Med utförlig kommentar.

55. *Heimskringla eller Norges Konge-Sagaer af SNORRE STURLASÖN. »Skandinaviens» Udgave. Bygget paa . . . P. A. MUNCHS og O. RYGHs Oversættelser og udstyret med talrige Illustrationer. (Med oplysende Anmærkninger og Tillæg af P. A. CONRAD.) [Bd 1.] Chicago, Ill., 1907. 4:o.*

(Omtryck ur »Skandinaven» 1896—98.)

Ynglinge-Saga s. 5—21.

Bearbetning efter MUNCH (ovan no. 49), noter samt (s. 22—25) ett 'Tillæg til Ynglinge-Saga' (av blandat innehåll).

56. FINNUR JÓNSSONS översättning (prosa) i *Den norsk-islandske Skjaldedigtning. B (Rettet Tekst). Bd 1. Khvn & Kra (1908—)1912. S. 7—14. (Jfr ovan no. 4.)*

Nynorskt landsmål.

57. *Heimskringla elder Norigs Kongesogur, uppskrivne av SNORRE STURLASON, umsette af S. J. S. SCHJÖTT. H. 1—4. Kra 1872. 8:o.*

(Tillag til Maanesskrifte »Fram», 1872.)

Ynglinga-Soga s. 5—55.

58. *Heimskringla elder Norigs Kongesogur fraa den eldste Tii til Aare 1177, uppskrivne av SNORRE STURLESON. (Umsett av S. [o: S. SCHJÖTT].) 1. Boki. Kra 1874. 8:o.*

Ynglinga-Soga s. 5—55.

Är vad här ifrågakommande parti beträffar identisk med den påbörjade editionen av år 1872 (föreg. no). »Det norske Samlaget» har tydligen, när det 1874 upptog tanken att utge SCHJÖTTs övers. (jfr STORM, s. xlvi), använt det parti, som redan förelåg tryckt i de 4 häftena från 1872 (s. 1—192), och härefter fortsatt verket med tryckning av det följande, tillsättning av titelblad m. m.

59. ——— 2. Utgaava. 1. Boki. Kra 1880. 8:o. (Det norske Samlag, Aarg. 11.)

»SCHJÖTTs översættelse følger helt igjennem UNGERS text, og hans forklaringer er for største delen laante fra JAC. AALL, MUNTHE og P. A. MUNCH» (STORM s. xlvi).

60. SNORRE STURLASON, Kongesogur, umsett ved S. SCHJÖTT. Med bilæte av H. EGEDJUS, CHR. KROGH, G. MUNTHE, E. PETERSEN, E. WERENSKIOLD, W. WETLESEN. Nationalutgaava. 2dre utgaava. Kra 1900. 8:o.

Ynglinga-Soga s. 6—47.

Omarbetad översättning av SCHJÖTT (och R. FLO¹). noter — delvis efter STORM — bearbetade av desamme. Utstyrsel m. m. densamma som i 2:a upplagan av STORMS riksspråksöversättning.

Tyska.

61. SNORRI STURLASON'S Weltkreis (Heimskringla) übersetzt und erläutert von FERD. WACHTER. Bd 1. Leipzig 1835. 8:o.

Sage von den Ynglingen. (Ynglinga Saga.) S. 11—131.

Översättn. (poetisk) på grundvalen av Khvn-upplagans text, med förklaringar, redogörelse för textvarianter m. m. i noter. Innehåller för övrigt även specialuppsatser av skilda slag.

MÖBIUS 1. s. 105, HERMANNSSON, s. 26.

62. Heimskringla. Sagen der Könige Norwegens von SNORRE STURLASON. Aus dem Isländischen von G. MOHNIKE Bd 1. [Quant. prod.] Stralsund (1835—)1837. 8:o.

Ynglingasaga s. 7—56. Erläuterungen s. 439 ff.: Zu der Ynglingasaga s. 452—459.

Vilar på Khvn-upplagans text; innehåller vidare uppsatser om SNORRE, Heimskringlalitteraturen m. m. samt bilagor av skilda slag.

MÖBIUS 1. s. 105, HERMANNSSON s. 26 f.

Jfr WACHTER, F., Von einer so eben erscheinenden andern deutschen Uebersetzung der Hemskringla. (I: SNORRI STURLASON'S Weltkreis. Bd 1. s. ccxiii—cclxxx.)

En ny tysk översättning av Hkr. förberedes till utgivning i serien 'Thule. Altnordische Dichtung und Prosa, herausgegeben von F. NIEDNER' (Jena) att däri ingå såsom Bd 14—16.

Engelska.

63. The Heimskringla; or, chronicle of the kings of Norway. Translated from the Icelandic of SNORRO STURLESON. with a preliminary dissertation. by S. LAING. Vol. 1. London 1844. 8:o.

Ynglinga saga s. 216—261.

Översättn. vilar på Khvn-upplagans text eller snarare på J. AALLS norska övers. (ovan no. 47); förklarande noter. Jfr HERMANNSSON, s. 25, där också uppgifter angående recensioner lämnas.

¹ FLO tycks dock ej ha någon nämnvärd andel i översättningen av Yt. (jfr editionens s. 842).

2:a uppl. under titeln:

64. The Heimskringla or the sagas of the Norse kings from the Icelandic of SNORRE STURLASON, by S. LAING. 2d ed., revised, with notes by R. B. ANDERSON. Vol. 1. London 1889. 8:o.

Ynglinga saga; or, the story of the Yngling family from Odin to Halfdan the Black, s. 267—330.

Vilar på UNGERS text.

HERMANNSSON, s. 25 f.

Som en 3:e uppl. kan följande räknas:

65. † The Heimskringla, a history of the Norse kings by SNORRE STURLASON. Done into English out of the Icelandic by S. LAING. With revised notes by R. B. ANDERSON. Vol. 1. Published by the Norræna Society. London, Copenhagen, Stockholm, Berlin, New York[!]. 1906. 8:o.

Om den s. k. »Norræna»-serien jfr HERMANNSSON i Islandica, Vol. 1, s. 83; Vol. 2, s. 4 f.; Vol. 3, s. 26.

66. G. VIGFÚSSONS översättning (prosa) i Corpus poeticum boreale, Vol. 1. (Oxford 1883), s. 244—251. Jfr ovan no. 1.

67. The stories of the kings of Norway called the Round world (Heimskringla). By SNORRI STURLUSON. Done into English out of the Icelandic by W. MORRIS and E. MAGNÚSSON. Vol. 1. London 1893. 8:o. (The saga library, Vol. 3.)

The story of the Ynglings s. 11—73. — Explanation of the metaphors in the verses, s. 379 ff. — Indices av skilda slag m. m. i Vol. 4. 1905 (The saga library, Vol. 6).

HERMANNSSON, s. 26.

Latin.

68. J. PERINGSKIÖLDS (och GUÐMUNDUR ÓLAFSSONS) översättning i editionen Heims Kringla . . . [T. 1]. Sthm 1697. (Se ovan no. 9.)

I detta sammanhang kan möjligen förtjäna att erinras om GUÐMUNDUR ÓLAFSSONS i handskr. Sthm, Kungl. Bibl., Papp. 4:o nr 45: I o. II föreliggande latinska översättningar med utförliga kommentarier till Ys:s skaldedikter; I, som omfattar Yt. 1—9, bär titeln:

»Allar gamla, Forn-Skállda Wísu, Flocka og Drápu, sem i Heims-Kringlu, . . . finast, . . . Samannlesna og sundurliðada, rádna og heimækna, vtlagda og látin-ada . . . a Gudmundo Olai filio.» (GÖDEL, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisl. o. fornno. handskrifter, s. 316 f.)

69. G. SCHÖNINGS (m. fl:s) översättning i folio-editionens T. 1. Havniæ 1777.
(Se ovan no. 10.)
Jfr Codd. AM 416, 417 fol. (KÅLUNDS Katalog . . . Bd 1, s. 313 f.)
70. JÓN ÓLAFSSONS och F. MAGNUSENS översättning i folio-editionens T. 6. Havniæ 1826. (Ovan no. 10.)
71. I Antiquités russes, T. 1 (1850), s. 257 ff. latinsk övers. av desamma brottstycken, som där upptagits i sin grundtext. (Jfr ovan no. 24.)

Handskrifter

(med paleografi m. m.).

(Till de talrika betydelselösa andra- och tredje-hands-avskrifterna av ungt datum tas här gemenligen ingen hänsyn, ej håller till handskrifter av översättningar och kommentarer, varav en del omnämnas under dessa resp. avdelningar.)

72. Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling. Udg. af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat [ved KR. KÅLUND]. Bd 1—2. Khvn 1889—94. 8:o.

Passim, särsk. Bd 1, s. 26 (Kringla, AM 35 fol.), 27 f. (Jöfraskinna 1 och 2, AM 37 fol. och 38 fol.), 32 f. (Cod. Frisianus, AM 45 fol.); Bd 2, s. 182 (AM 761a 4:o).

73. GÖDEL, V., Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornorska handskrifter. Sthm 1897—1900. 8:o.

(Ur: Kongl. Bibliotekets Handlingar, 19—22.)

S. 27 ff. (Perg. fol. no. 9; Kringla- o. Jöfraskinna-fragmenten), 133 ff. (Papp. fol. nr 18).

Föga betydelse ha numera motsvarande notiser i äldre kataloger som:

LILJEGREN, J. G., Förteckning öfver de isländska handskrifter, hvilka på Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvaras. I: Skandinaviska fornålderns hjeltesagor, D. 1 (Sthm 1818), s. xliv—lviii.

ARWIDSSON, A. L., Förteckning öfver Kongl. Bibliothekets i Stockholm isländska handskrifter. Sthm 1848. 8:o. S. 54 f. (Papp. fol. nr 18).

74. GÖDEL, V., Katalog öfver Upsala Universitets Biblioteks fornisländska och fornorska handskrifter. Upsala 1892. 8:o.

(= Skrifter utg. af Humanist. Vetenskapssamfundet i Upsala, Bd 2: 1.)

S. 31 f. (R 685).

Mera utförliga resonnerande framställningar av yngre datum äro:

75. STORM, G., Snorre Sturlassöns Historieskrivning. En kritisk Undersøgelse. Khvn 1873. 8:o.

Särskilt: '5:e Afsnit. Om Haandskrifterne'. S. 204 ff.

76. JÓNSSON, F., Den håndskriftlige overlevering.
I: 'Indledning' till Heimskringla, 1 (Khvn 1893—1900), s. i—xlvii.
(Ovan no. 20.)
Den utförligaste och bästa redogörelse som finnes.
77. GRAPE, A., Ynglingatal. 2. Paleografisk kommentar.
I: Ynglingatal. 1—4. Av A. GRAPE och B. NERMAN. Uppsala 1914.
(= Meddelanden fr. Nordiska seminariet, 3; Ur: Uppsala universitets
årsskrift, 1914.) S. 21—48. (Med 4 facsimilebilagor.)
- För de förlorade huvudhandskrifterna Kringla och Jöfraskinna jfr vidare
särskilt:
78. De bevarede brudstykker af skindbögerne Kringla og Jöfraskinna i foto-
typisk gengivelse udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk
litteratur ved F. JÓNSSON. Khvn 1895. 4:o.
(= Samfundets skrifter, 24.)
79. Palæografisk Atlas. Udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske
Legat [ved KR. KÅLUND]. Oldnorsk-islandsk Afdeling. Khvn 1905. Fol.
S. x och Nr 17 (Kringla).
80. ——— Ny Serie. Oldnorsk-islandske Skriftprøver c. 1300—1700. Udg...
ved KR. KÅLUND. Khvn 1907. Fol. S. xiii och Nr 10 (Jöfraskinna).
- Mer och mindre utförliga uppgifter om en eller flera av handskrifterna finnas
vidare i ett flertal av ovan anförda texteditioner och översättningar, såsom:
81. G. SCHÖNING i 'Fortale' ('Ad Lectorem') till sin editions T. 1 (Havniæ 1777),
s. xxiv—xxvi. (Med facsim.) (Ovan no. 10.)
82. WACHTER, F., Handschriften der Heimskringla.
I: SNORRI STURLUSON's Weltkreis, Bd 1, 1835, s. clxviii—clxxiii. (Ovan
no. 61.)
83. MOHNIKE, G., Litteratur der Heimskringla. 1. Handschriften.
I: Heimskringla. Sagen der Könige Norwegens... Bd 1, 1837, s. 392
—394. (Ovan no. 62.)
84. Antiquités russes, T. 1 (1850), s. xxv f. (Frisb.), 241 (Frisb. m. fl.), facs.
no. v. (Jfr ovan no. 24.)
85. UNGER, C. R., 'Forord' till Heimskringla-editionen, Chra 1868. (Jfr ovan
no. 15.)
86. HILDEBRAND, H. O. H., i 'Snorre Sturleson och hans litterära verksamhet'
(inledning till Konunga-boken, D. 1, Örebro 1869), s. li f. (Jfr ovan
no. 36.)

87. VIGFÚSSON, G., i 'Introduction' till Corpus poeticum boreale, Vol. 1 (Oxford 1883), s. xlix. (Jfr ovan no. 1.)
88. STORM, G., Snorre Sturlassons levnet og skrifter (inledn. till STORMS övers. 'Kongesagaer', 2. udg., Kra 1900; ovan no. 53), s. xxxiv—xxxvi.
89. MAGNÚSSON, E., i The stories of the kings of Norway . . . , Vol. 4 (1905; jfr ovan no. 67), s. lxxiv ff.

Jfr vidare av uppgifter om enstaka handskrifter, smärre omnämnanden o. likn. bl. a. följande:

90. Fornmanna sögur . . . Bdi 9. Kphn 1835. 8:o. S. xiii—xv. (Frísb.)
91. Antiquitates Americanæ sive scriptores septentrionales rerum ante-Columbianarum in America . . . Hafn. 1837. Fol. S. xxvi (Frísb.), m. facsimile (efter s. xlv).
92. Grönlands historiske Mindesmærker, udg. af det K. Nordiske Oldskrift-Selskab. Bd 2. Khvn 1838. 8:o. S. 231, 237 f.
93. GÍSLASON, K., Um frum-parta íslenzkrar túngu i fornöld. Kphn 1846. 8:o. S. iii—vii. (Frísb.)
94. MAURER, K., Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische und isländische Sprache. München 1867. 4:o. (Ur: Abhandl. d. Philos.-philolog. Classe d. K. Bayerischen Akademie d. Wissenschaften, Bd 11: Abt. 2.) S. 122 ff. (och strönotiser passim).
95. UNGER, C. R., 'Forord' till editionen av Codex Frisianus, Chra 1871. (Jfr ovan no. 14.)

Facsimileeditionen av Frisianus se ovan no. 14.

96. MÖBIUS, TH., Über die Heimskringla.
I: Zeitschr. f. deutsche Philologie, Bd 5 (1874), s. 141—146, särsk. s. 142 f.
97. G. STORM i: Sigurd Ranessöns Proces. Udg. efter Haandskrifterne. Kra 1877. 8:o. S. 44 f. (Frísb. och Jöfraskinna.)
98. JÓNSSON, F., Ungers Kristianiahåndskrift af Heimskringla. 1893.
I: Arkiv f. nord. filol., Bd 9 (1892/93), s. 363—367.
99. GÖDEL, V., Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige. 1 (Till Antikvitetskollegiets inrättande). Akad. afh. Sthm 1897. 8:o. (= Antiquarisk tidskr. f. Sverige, 16: 4.)

Passim, bl. a. 60 ff., 191. osv.

Ynglingatal 3.

100. KÅLUND, KR., Den nordiske (norröne) oldlitteraturs samling og bevaring. (I: Katalog over de oldno.-islandske håndskrifter i Det store kongel. Bibliotek. . . Khvn 1900. S. iii—lxv.)

Passim, särsk. s. vi f., xiv, xviii.

Smärre notiser träffas naturligtvis även i åtskilliga av här nedan förtecknade arbeten, särskilt litteraturhistoriska och historiska.

Behandlingar av allmännare art.

(Hit föras ej kommentarer till texteditioner eller översättningar; dessa äro att söka ovan under dessa resp. avdelningar. Här äro däremot sammanförda dels tolkningar eller andra behandlingar av Yt. i dess helhet eller av större partier därav, dels avhandlingar och uppsatser, som behandla ett flertal av de spörsmål och problem, som därmed stå i samband. Tolkningar av enstaka strofer, ställen och ord ligga naturligtvis insprängda på många håll i de nedan följande avdelningarnes litteratur, varjämte mot slutet i en särskild grupp sammanförts sådan litteratur, som icke med fördel låtit sig inrangeras på andra håll.)

101. BRÍM, E. Ó., Bemærkninger angående en del vers i 'Nóregs konungasögur 1'. (Reykjavík 1892). 1894.

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 11 (1894/95), s. 1—32, särsk. s. 6—17.

102. BUGGE, A., Vestfold og Ynglingeætten. 1909.

I: [Norsk] Historisk Tidsskrift, Række 4: Bd 5 (1906—09), s. 433—454. Efterskrift s. 447—454.

103. BUGGE, S., Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie. Chra 1894. 8:o. S. 108—157: Naar og hvor er Ynglingatal forfattet?

1. Spørgsmaalets Stilling (s. 108 ff.). — 2. Den islandske Tradition om Ynglingatal i sine Forudsætninger og Conseqvenser (s. 112 ff.). — 4. Ynglingatals Sprog og poetiske Udtryk. Dets Forhold til andre norröne Digte (s. 117 ff.). — 4. En hidtil uforstaaet Halvstrophe af Tjodolv (s. 127 ff.). — 5. Kong Ragnvald i Ynglingatal (s. 134 ff.). — 6. Ynglingatals Forfatter (s. 143 ff.). — 7. Ynglingatal og irsk Kunstdigtning (s. 146 ff.). — 8. Versemaalet i Ynglingatal i Forhold til irsk Versemaal (s. 151 ff.). — 9. Slutning (s. 153).

Excurs. Poetiske Ord og omskrivende Betegnelser i Ynglingatal (s. 154 ff.). Jfr vidare: Tillæg og Rettelser s. 160: 'Til S. 137' och Nye Tillæg og Rettelser s. 162—179: Ynglingatal.

Av anmälningar o. likn. märkas bl. a. följande: F. DETTER i Arkiv f. nord. filol., Bd 12 (1895/96), s. 204—213 (särsk. s. 210 ff.); B. KAHLE i Literaturblatt f. germ. u. roman. Philol., 1895, s. 289—296; H. GERING i Zeitschr. f. deutsche Philol.,

Bd 28 (1896), s. 121 ff. (särsk. 123 ff.); A. O. FREUDENTHAL i Finsk tidskr., T. 39 (1895: 2), s. 373—377 (särsk. s. 375 ff.), osv.

BUGGES arbete föranledde vidare nedan under no. 106 nämnda uppsats av FINNUR JÓNSSON.

4. CEDERSCHIÖLD, G., Våra äldsta konungasagor och deras källor. Sthm 1910. 8:o. (= Populär-vetenskapliga avhandlingar, 33.)

Innehåll: 1. Inledning (s. 3 ff.). — 2. När och för vem diktades »Ynglingatal» (s. 11 ff.). — 3. Kvädet Ynglingatals ursprungliga form och omfång (s. 21 ff.). — 4. Namnet Ynglingar (s. 27 ff.). — 5. De forna sveakonungarna enligt Snorre och Tjodolv. Allmänna anmärkningar, översikt (s. 34 ff.). — (6. Oden och hans »diar» s. 38 ff.) — 7. De övervägande mytiska konungarna (s. 45 ff.). — 8. De sagohistoriska konungarna (s. 54 ff.). — 9 (»XI»!). (Bilagor: Utdrag av Ares släkttavla och av Historia Norvegiæ, s. 64 ff.)

5. GISLASON, K., Nogle Bemærkninger angående Ynglingatal.

I: Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Hist., 1881, s. 185—251. — Även i särtryck Khvn 1881.

6. JÓNSSON, FINNUR, De ældste skjalde og deres kvad. I anledning af prof. S. BUGGE: Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Historie. Christiania 1894.

I: Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Hist., 1895, s. 271—359 (även i särtr. Khvn 1896. 8:o). Särsk. s. 335 ff. (särtr. s. 65 ff.).

Berör utom BUGGES arbete även uppsatser av WADSTEIN (no. 116), NOREEN (no. 109), SCHÖCK (no. 111) och KOCK (no. 287).

7. NECKEL, G., Beiträge zur Eddaforschung. Mit Exkursen zur Heldensage. Dortmund 1908. 8:o.

Das Ynglingatal s. 389—419. (Vidare passim, se registret.)

Jfr följande recensioner: M. OLSEN i Arkiv f. nord. filol. Bd 28 (1911/12), s. 276—283; särsk. s. 279 ff.; FINNUR JÓNSSON i Zeitschrift für deutsche Philologie, Bd 41 (1909), s. 381—388, särsk. s. 384 ff. (med bemötande från NECKELS sida i Anzeiger f. deutsches Altertum. Bd 34 (1910), s. 46—49); B. SYMONS i Literaturblatt f. germ. u. roman. Philol., 1912, sp. 365—370, särsk. sp. 367 f.

Jfr även

8. UNWERTH, W. von, Untersuchungen über Totenkult und Óðinnverehrung bei Nordgermanen und Lappen mit Excursen zur altnordischen Literaturgeschichte. Breslau 1911. 8:o. (= Germanist. Abhandlungen, H. 37.) S. 175 ff.: Excurs IV. Zum Ynglingatal.

9. NOREEN, A., Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal.

I: Uppsalastudier tillegnade SOPHUS BUGGE... 1893. Upps. 1892. 8:o. S. 194—225.

Innehåll: 1. Fjolner (s. 194 ff.). — 2. Sueigðer (s. 199 ff.). — 3. Vanlande, Vísburr, Agne (s. 208 ff.). — 4. Dómarr-Yngue (s. 221 ff.).

Ursprungligen ett föredrag vid det 4:de nordiska filologmötet i Köpenhamn 1892; kort referat i mötets 'Forhandlinger...' (Khvn 1893), s. 233—234.

Jfr av anmälningar (av Uppsalastudier): A. OLRIK i Nordisk Tidsskr. for Filologi, R. 3: Bd 3 (1894—95), s. 68—74, särsk. s. 69—71; E. SVENSEN i [Sv.] Hist. tidskr., 1893, Öfvers. o. granskn., s. 93 ff., särsk. s. 94—95; H. SCHÜCK i Nordisk tidskr., 1894, s. 358 ff., särsk. s. 360 f.; B. KAHLE i Literaturbl. f. germ. u. roman Philol., 1894, sp. 145 ff.; A. HEUSLER i Deut. Literaturzeit., 1894, sp. 140; H. VON LENK i Zeitschr. f. d. österreich. Gymnasien, Jahrg. 44, s. 787; F. KAUFMANN i Arkiv f. nord. filol., Bd 11 (1894/95), s. 309 ff., särsk. s. 311; osv.

110. NOREEN, A., Till Ynglingatal.

I: Xenia Lideniana. Festskrift tillägnad prof. E. LIDÉN . . . 1912. Sthm 1912. 8:o. S. 1—15.

Innehåll: *of víða* (s. 1 ff.); *hreyrr* (s. 3 ff.); *vörva* (s. 5 f.); *of bera* (s. 6 f.); Veitk Eysteins | *enda folgenn* | *lokenn lífs* | á Lófunde (s. 7 f.); *Lófund* (s. 8 f.); þás húspjófr | hyriar leistom | goþkynning | *í gøgnom* steig (s. 9 f.); Ok við vág, | hinns *víþe* arr (s. 10 f.); *Óláfs hræ* | *qlgylþer* *sualg* (s. 11 ff.); *hallvarps hlífenauma* (s. 13 ff.); *ofsa* (s. 15).

111. SCHÜCK, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan.

I: [Svensk] Historisk tidskrift, Årg. 15 (1895), s. 39—88.

112. —, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. D. 1—2. Sthm 1904. 8:o.

Passim, bl. a.: D. 1, s. 29 ff.: Fjolners-myten; s. 47 ff.: Svegders-myten. — D. 2, s. 178 ff.: Dyggve; s. 193: 'Vilia bróður'; s. 199 ff.: »digression om Ynglingatals källor», dioskurmotivet i Yt.; s. 257: Ynglingarnes gudomliga härstamning; s. 268 ff.: Domalde-Dómarr-myterna, Olav Trätälja m. m.; s. 296 ff.: »Ing-namnets kronologi».

Anmälningar: B. SJÖROS i Finsk tidskr., T. 59 (1905: 2), s. 355 ff.; E. HAMMARSTEDT i Sv. fornm.-fören. tidskr., Bd 12 (1905), s. 326—338; J. POIROT i Neuphilol. Mitteil., 1905, s. 127—131; A. LARSEN i Tilskueren, 1906, s. 348—352.

113. —, Studier i Ynglingatal. [1—4.] Upps. 1905—10. 8:o. (Rektorsprogr.; även i Uppsala univ:s årsskr., 1905—07, 1910.)

Innehåll: 1 (S. 1—53). [Inledning, stroferna om Olav Trätälja.] — 2 (S. 55—90). Agne-dikten. — 3 (S. 91—135). Aun (s. 91), Egill Tunna-dolgr (s. 104), Ottar (s. 121). — 4 (S. 139—170). [Yngvar-stroferna.]

114. STORM, G., Om Ynglingatal og de norske Ynglingekonger i Danmark. 1873.

I: [Norsk] Historisk Tidsskrift, [R. 1:] Bd 3 (1873—75), s. 58—79. Särtr. Chra 1873.

Anmäld av c. [c: E. JESSEN?¹] i Histor. Zeitschr., Bd 32 (1874), s. 400—402

¹ Jfr STORM i [Norsk] Hist. Tidsskr., R. 2: Bd 1, s. 372, n. 2.

115. STORM, G., Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid. 1898.

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 15 (1898/99), s. 107—141.

Innehåll: 1. Digtets Text (s. 107). — 2. Ynglingatals Geografi (s. 112). — 3. Oldsagn i Ynglingatal (s. 119). — 4. Kulturord i Ynglingatal (s. 121). — 5. [»IV.»¹] Ynglingekongerne i Norge (s. 122). — 6. (V.) Tjodolv fra Hvine (s. 126). — 7 (VI). Ynglingatals Tendents (s. 129). — 8 (VII). Hypotesen om Gudröd Veidekonung og Ynglingerne i Danmark (s. 133). — 9 (VIII). Bugges Hypothese om Ynglingatals Oprindelse i 10:de Aarhundrede paa de britiske Öer (s. 135).

Referat i [Svensk] Historisk tidskr., Årg. 18 (1898), s. 361 f.

116. WADSTEIN, E., Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock Eddadikter. 1—3. 1894—95.

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 11 (1894/95), s. 64—92 (1—2); Bd 12 (1895/96), s. 30—46 (3).

Innehåll: 1. Till tolkningen av Ynglingatal. — Stroferna 4², 5 (s. 64). — Strof 22 (s. 68). — Strof 32 (s. 69). — Strof 33 (s. 71). — Strof 39 (s. 72). — Strof 40 (s. 73). — Strof 41 (s. 74). — Strof 43 (s. 75). — Strof 45 (s. 77). — Strof 46 (s. 78). — Strof 48 (s. 79). — Stroferna 51, 52 (s. 80). — Strof 53 (s. 80). — 2. Om Ynglingatals avfattningstid och förhållande till Háløygiatal. (S. 83—92.) — 3. En irländsk vikingakung i Ynglingatal.

Referat av 1—2 i [Svensk] Historisk tidskr., Arg. 14 (1894), s. 276.

Av i manuskript föreliggande kommentarer och likn. behandlingar av Ynglingatal har i det föregående erinrats om de kommentarier — innehållande såväl 'volum collectio atque coordinatio' som 'explicatio' —, varmed GUÐMUNDUR ÓLAFSSON försett sina i Sthm, Kungl. Bibl., Papp. 4:o nr 45: I o. II bevarade latinska Ynglingatals-tolkningar. Här skall ytterligare blott påpekas följande tvänne handskriftliga kommentarer:²

MAGNUSEN, FINN. Forelæsninger over Ynglinga saga i Udkast.

I en samling av F. M:s 'Udkast til forelæsninger og anmædelser, excerpter etc.' = Khvn, Det kgl. Bibl., Ny kgl. Sml. 569 d, fol. (KÅLUNDS KB-kat., s. 88).

¹ Numreringen av uppsatsens underavdelningar är här och i forts. felaktig, i det att IV genom förbiseende använts på två avdelningar.

² Strofnumrering efter WISÉN.

³ Vart den handskrift: VIGFUSI JONAE FIL., Commentarius in Ynglingatal (4:o), som MOHNIKE (s. 421) omnämner sasom en gång förefintlig i BIRGER THORLACII bibliotek (Bibliotheca Thorlaciana, Havn. 1830, s. 9, no. 130) kan ha tagit vägen, har jag mig icke bekant. — Cod. Sthm, Kungl. Bibl., Papp. fol. nr 72. Visur ur Heimskringla (Gödel's Katalog . . ., s. 202) innehåller av Yt. endast Jorundstrofen, text, prosaisk omställning (ordo), latinsk översättning (paraphrasis) och (partiell) kommentar.

Endast kommentar. »Den hertil hörende Oversættelse af Sagaen er skrevet for sig selv, og indskudt i et mig tilhørende trykt Exemplar af Grundtvigs danske Oversættelse af Snorre's Norske Kongers Sagaer».

RASK, R., Kommentar till versene i Ynglinga saga.

I en samling 'Afskrifter og fortolkning af oldnordisk poesi' i: Khvn, AM:ske Haandskr.-saml., Cod. Rask 21 b: 2. (Jfr KÅLUNDS AM-kat., Bd 2, s. 515.)

Mera summariska anteckningar till strof 1–10, utförligare till str. 11, 18 m. m.

Litteraturhistoria.

(Diktens författare, tillkomsttid, syfte och hemort, dess förhållande till annan litteratur, dess komposition och likn. frågor.)

Den isländska fornlitteraturens uppgifter om Tjodolv och Ynglingatal finnas avtryckta bl. a. i

117. Edda Snorra Sturlusonar... Sumptibus legati Arnamagnæani, T. 3 (Hafniæ 1880), s. 253, 261, 398.

Jfr även

118. JÓNSSON, FINNUR, Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie, Bd 1 (Khvn 1894), s. 438.

Mer eller mindre utförliga uppgifter om Tjodolv och Ynglingatal (i anslutning till traditionen) träffas naturligtvis redan i ett flertal äldre arbeten i isländsk (och allmän nordisk) litteraturhistoria — alltså innan någon diskussion rörande hit-hörande spørsmål begynt. Av dylika uppgifter — ofta nog helt obetydliga omnämnanden o. likn. — anser jag fullkomligt tillfyllest att anföra följande (kronologisk ordningsföljd):

119. SIBBERN, N. P., Bibliotheca historica Dano-Norvegica sive de scriptoribus rerum Dano-Norvegicarum commentarius historico literarius. Hamb. & Lips. 1716. 8:o. S. 5.
120. EINARI, H., Sciagraphia historiæ literariæ Islandicæ. Havnæ 1777. 8:o. S. 52.
121. ———, Historia literaria Islandicæ... Ed. nova. [Titeluppl.] Havnæ & Lipsiæ, 1786.
122. SUHM, P. F., Om de Norskes Fortienester i Henseende til Videnskaberne. (I: S:s Samlede Skrifter, D. 7. Khvn 1791. 8:o. S. 3–58.) S. 10.
»Skreven 1762 og siden lidt forøget».
123. THORLACIUS, S., De veterum, maxime borealium historia & poesi, earumque usu & ætatibus. (I: förf:s Antiquitatum borealium observationes miscellanæ, 1. Hafniæ 1778. 8:o. (Skolprogr.) S. 1 ff.) S. 22.

124. NYERUP, R., Udsigt over vort Fædrenelands Litteratur i Middelalderen. Khvn 1804. 8:o. (Även som: Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge ... Bd 2.) S. 175.
Endast citat från SUMM.
125. GRÄBERG DI HEMSÖ, J., Saggio istorico su gli scaldi o antichi poeti Scandinavi. Pisa 1811. 8:o. S. 28.
126. RÜHS, F., Von der nordischen Poesie, ihrer Entstehung und ihrem Character (I: Die Edda ... Von F. RÜHS. Berlin 1812. 8:o. S. 61—120.) S. 97.
127. LINDFORS, A. O., Inledning till isländska litteraturen och dess historia under medeltiden. Lund 1824. 8:o. S. 116 f., 123 f.
128. KOEPPEN, C. F., Literarische Einleitung in die nordische Mythologie. Berlin 1837. 8:o. S. 78, 87 f.
129. DU MÉRIL, E., Histoire de la poésie Scandinave. Prolégomènes. Paris 1839. 8:o. S. 62.
130. DIETRICH, F. E. C., Altnordisches Lesebuch. 1843. (Se ovan no. 27.) S. xvii—liv: Einleitung. Elemente der älteren nordischen Literatur. S. xxviii.
131. — — —. 2:e Aufl. 1864. (Ovan no. 28.) S. ix—xli: Grundriss der altnordischen Literatur. S. xviii f.
132. ROSSELET, E., Isländische Literatur. (I: Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste ... hrsg. von S. S. ERSCH und J. G. GRUBER. Sect. 2: Th. 31. Leipz. 1855. 4:o. S. 241—314.) S. 270 f., 273.
133. THOMSEN, GR., Nogle Bemærkninger om den gamle nordiske Poesi. (I: Nord. universitets-tidskr., Årg. 3 (1857): H. 1, s. 1—54.) S. 33 ff.
134. PETERSEN, N. M., Bidrag til den oldnordiske literaturs historie. (I: Annaler for nord. Oldkyndighed og Historie, 1861, s. 5—304. Även i särtr. Khvn 1866.) S. 138.
135. KEYSER, R., Nordmændenes Videnskabelighed og Literatur i Middelalderen. Chra 1866. 8:o. (=Efterladte Skrifter, Bd 1.) S. 277 ff., 420 f.
Översättning av några strofer s. 278. — Tjodolv omtalas även på ett par andra ställen än de ovan angivna (se registret), dock mera i förbigående.
Dessa föreläsningar höldt KEYSER förste Gang i Aaret 1847 men har senere paany gennemseet det da udarbejdede Haandskrift, hvorved det har faaet mange Forbedringer og Tillæg. (Utg:s Forord, s. vi).
I den häftiga debatt KEYSERS arbete framkallade¹ (på grund av sin tendens att at Norge vindicera snart sagt ensamrätten till den fornnordiska litteraturen) skymta emellanåt Tjodolv och Ynglingatal. Sa t. ex. i följande arbeten:

¹ Bibliografisk redogörelse för de växlade stridsskrifterna i HALVORSEN, Norsk Forfatter-Lexikon 1814—1880. Bd 3, s. 221 f.

136. GRUNDTVIG, S., Om Nordens gamle literatur. (I: [Dansk] Hist. Tidsskrift, R. 3: Bd 5 (1866—67), s. 499—618. Särtr. m. egen paginer. Khvn 1867.) S. (531, 541 f.) 594 f. 604 f., motsvarande särtryckets s. (33, 43 f.) 96 f., 106 f.
137. MAURER, K., Über die norwegische Auffassung der nordischen Literaturgeschichte. (I: Zeitschrift f. deutsche Philol., Bd 1 (1869), s. 25—88.) S. 70.
138. GRUNDTVIG, S., Er Nordens gamle literatur norsk, eller er den dels islandsk og dels nordisk? . . . (I: [Dansk] Hist. Tidsskrift, R. 4: Bd 1 (1869—70), s. 1—113. Även i särtr. Khvn 1869.) S. 29, 33, 59, 80, 81 ff., 112. (Särtrycket har samma paginer.)
139. RICHERT, M. B., Om nordisk bildning och fornnordisk literatur. (I: Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur, Årg. 4 (1869), s. 568—624, 643—692. Särtr. »Ny uppl.» Ups. 1870.) S. 654, 656 f. (Särtrycket s. 74, 77.)
140. STORM, G., Om den gamle norrøne Literatur. Et Inlæg i Striden mellem Docent Grundtvig og den norske historiske Skole. Chra 1869. 8:o. S. 11.
141. LUND, G., Den oldnordiske literatur. En kort udsigt. Khvn 1873. 8:o. S. 35 f.
142. HOFF, B., Hovedpunkter af den oldislandske litteraturhistorie. Khvn 1873. 12:o. S. 11 f. — 2. Opl. 1875.
143. HORN, F. WINKEL, Den oldnordiske og islandske Literaturs Historie. Til Skolebrug. Khvn 1875. 8:o. S. 19 f.
144. ROSENBERG, C., Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage. Bd 1: Hedenold. Khvn 1878. 8:o. S. 419 f.
Med översättning av några strofer.
145. HORN, F. WINKEL, Geschichte der Litteratur des skandinavischen Nordens von den aeltesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Leipzig 1880. 8:o. S. 36.
(Engelsk övers. »revised by the author and transl. by R. B. ANDERSON». Chicago 1884.)
146. ÞORLÁKSSON, G., Udsigt over de norsk-islandske Skjalde fra 9de til 14de Århundrede. Khvn 1882. 8:o. (= Samfund til udgivelse af gammel nordisk literatur, 8.) S. 14 f.
147. SCHWEITZER, PH., Geschichte der altskandinavischen Litteratur von den ältesten Zeiten bis zur Reformation. Lpz. u. ä. [1886]. 8:o. (= Gesch. der Weltlitteratur in Einzeldarstellungen, Bd 8: 1.) S. 105 f.
148. MOGK, E., Norwegisch-isländische Literatur. Strassb. 1889. 8:o. (= PAUL's Grundriss der german. Philol., Bd 2: 1, s. 71—142.) S. 98.
Jfr nedan no. 173.

De första tvivelmålen angående den traditionella uppfattningens riktighet framställdes av:

149. JESSEN, E., Über die Eddalieder. (I: Zeitschrift für deutsche Philologie, Bd 3 (1871), s. 1—84, 251 f., 494.) S. 5, 20 f.

J. för Yt:s tillkomst till en betydligt senare tid¹, tidigast till det 10:de århundradet. Mot denna uppfattning vände sig:

150. STORM, G., Om Ynglingatal og de norske Ynglingekonger i Danmark. 1873. (Ovan no. 114.) Särsk. s. 63 ff.

Tvivel rörande den vanliga uppfattningen av Yt:s ålder uttalades vidare av

151. STEENSTRUP, J. C. H. R., Normannerne. Bd 1. Khvn 1876. 8:o. S. 78.

152. BUGGE, S., Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse. R. 1. Chra 1881—89. 8:o. S. 395.

(Tysk övers. av O. BRENNER utkom samtidigt.)

Vidare framställde VIGFÚSSON 1883 den meningen, att Yt. ej författats på 800-talet för Ragnvald heipum-hárr, utan i början av 900-talet för Harald hårfager:

153. VIGFÚSSON, G., i Corpus poeticum boreale, Vol. 1 (se ovan no. 1), s. 242 ff. Jfr även Vol. 2, s. 9 f.

Härmed kunna jämföras dels vissa av ovan anförda recensioner av VIGFÚSSONs arbete, dels de åsikter, som uttalades av:

154. SCHÜCK, H., Svensk literaturhistoria. Bd 1. Sthm 1890. 8:o. S. 64 ff.

155. NOREEN, A., Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal. 1892. (Ovan no. 109.) S. 225.

156. — — — — —, Jenmæle [med anl. av F. JÓNSSONs anmälan av Altisländische Grammatik, 2:e Aufl.]. (I: Arkiv f. nord. filol., Bd 10 (1893/94), s. 117—124.) S. 118.

(Jfr även rörande Tjodolv sasom förf. till Haustlǫng:

157. BUGGE, S., Iduns Æbler. (I: Arkiv f. nord. filol., Bd 5 (1888/89), s. 1—45.) S. 2 ff.)

Den traditionella uppfattningens riktighet hävdas gentemot VIGFÚSSON o. a. framför allt av FINNUR JÓNSSON:

158. JÓNSSON, F., Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. Bd 1. Khvn (1893—)1894. 8:o. S. 392 ff., 438 ff.

Om Tjodolv se s. 437—447, om skaldediktningen i allmänhet, s. 321 ff. — Av recensioner jfr H. BERTELSEN i Nord. Tidsskr. f. Filol., R. 3: Bd 9 (1900—01), s. 73—81, särsk. s. 79.

¹ „ — — sicherlich nicht aus dem 9. jahrhundert — — sondern erst aus einer zeit, wo die geschichtlichen verhältnisse des 9. jahrhunderts in der norrönen sage, unter dem einfluss späterer politischer verhältnisse, eine gründliche umgestaltung erfahren hatten“ (s. 20).

Jfr även de tidigare (bl. a. mot Bugge riktade) uppsatserna:

159. JÓNSSON, F., Om skjaldepoesien og de ældste skjalde. (To foredrag.) 1. (Ved det 3. nordiske filologmöde i Stockholm d. 13. august 1886.) 2. (I det Philologisk-historiske samfund i Köbenhavn 14. marts 1889.)

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 6 (1889/90), s. 121—155. Särsk. s. 146 ff.

160. ———, Mytiske forestillinger i de ældste skjaldekvad. 1892.

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 9 (1892/93), s. 1—22.

År 1894 framställdes ungefär samtidigt två nya, från den hävdvunna uppfattningen starkt avvikande meningar angående Yt:s tillkomsttid, författare, syfte o. s. v. i följande tvänne (redan förut nämnda) arbeten:

161. BUGGE, S., Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Historie. 1894. (Se ovan no. 103.)

162. WADSTEIN, E., Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock Eddadikter, 2. 1894. (Ovan no. 116.)

WADSTEINS uppsats publicerades först, så tidigt att Bugge i sin efterskrift, s. 162 ff., kunde uppta hans meningar till bemötande på vissa punkter. — De framställda åsikterna — särskilt Bugges — framkallade en synnerligen livlig diskussion. De viktigare inläggen häri voro utom de ovan nämnda talrika recensionerna av B:s arbete bl. a. följande:

163. SCHÜCK, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan. 1895. (Ovan no. 111.)

164. JÓNSSON, F., De ældste skjalde og deres kvad. 1895. (Ovan no. 106.)

165. STORM, G., Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid. 1898. (Ovan no. 115.)

Jfr även följande:

166. [NOREEN, A.], Ynglingatal. [Underteckn.:] Ad. N—N. (I: Nordisk familjebok . . ., Bd 18 (Sthm 1894), sp. 102—103.)

Jfr även nedan no. 304, 305.

167. SCHÜCK, H., Sveriges litteratur till Frihetstidens början. Sthm 1896. 8:o. (= SCHÜCK, H., o. WARBURG, K., Illustrer. sv. litteraturhistoria, D. 1.) S. 24—28.

Jfr nedan no. 179.

Den följande litteraturen har ofta nog en mera refererande läggning. Genom JÓNSSONS och STORMS inlägg synes den traditionella uppfattningen åter ha vunnit en avgjord övervikt bland forskarne. Av hithörande arbeten kunna bl. a. nämnas:

168. DAAE, L., En Krønike om Kvinesdal. Chra 1894. 8:o. S. 4.

Ansluter sig snarast till BUGGE.

169. JÆGER, H., Illustreret norsk literaturhistorie. Afsluttet af O. ANDERSEN. Bd 1. Kra 1896. 8:o. S. 39 f.
170. FLO, R., Gamle skaldar og kvad. (I: Syn og segn. Norsk tidsskrift. Aarg. 7 (1901). S. 145—169.) Passim, særskilt s. 148—153, 156 f.
Utgjorde den första av en serie uppsatser rörande fornnorsk litteraturhistoria i nämnda tidskrift. Denna serie utgavs senare i något utvidgad form i särtryck under titeln:
FLO, R. J., Gamle skaldar og kvad. Med kvadi umsette paa nynorsk. Oslo 1902. 8:o. De ovan nämnda partierna ingå här s. 6—11, 14 f.
171. FLO, R., Tjodolv fraa Kvine. (I: Syn og segn, Aarg. 7 (1901), s. 309—326.) Utgjorde den tredje uppsatsen i nämnda serie. Ingår i särtrycket s. 46—63. (Handlar till övervägande del om Haustlong, som också meddelas i översättning.)
172. JÓNSSON, F., Oldnorsk og islandsk Litteratur. (I: Illustr. Verdens-Litteraturhistorie. Udg. af J. CLAUSEN. Bd 3. Khvn 1901. 8:o. S. 513—563.) S. 529.
173. MOGK, E., Geschichte der norwegisch-isländischen Literatur. 2:e verbess. u. vermehrte Aufl. Strassburg 1904. (= PAUL's Grundriss der germ. Philologie. 2:e Aufl. Bd 2: Abt. 1 (= Abschn. 6): 5 A. S. 555—923.) S. 668. (Jfr även ibid. s. 575, 659, 667, 814, 832.)
Jfr ovan no. 148.
174. STJERNA, K., Svear och götar under folkvandringstiden. 1905.
I: Sv. fornminnesfören. tidsskr., Bd 12, (1903—) 1905, s. 339—360. Särsk. s. 347 ff.
Ansluter sig till BUGGE (och SCHÜCK). — Engelsk övert. i STJERNA, K., Essays on questions connected with... Beowulf. Transl. and ed. by J. R. CLARK HALL. Coventry 1912. S. 50—62.
175. GOLTHER, W., Nordische Literaturgeschichte. T. 1. Die isländische und norwegische Literatur des Mittelalters. Lpz. 1905. 8:o. (= Sammlung Götschen, Bdchen 254.) S. 67.
176. [JÓNSSON, F.], Thjodolfr, den hvinverske, þjóðolfr hvinverski. [Underteckn.:] F. J. (I: SALMONSENS store illustrer. Konversationsleksikon, Bd 17 (Khvn 1906), s. 357.)
177. JÓNSSON, F., Den islandske litteraturs historie tilligemed den oldnorske. Khvn 1907. 8:o. S. 97 ff.
178. CEDERSCHIÖLD, G., Våra äldsta konungasagor... 1910. (Ovan no. 104.) Särsk. s. 11 ff.: När och för vem diktades »Ynglingatal»?
179. SCHÜCK, H., Sveriges litteratur till Frihetstidens början. 2:a uppl. Sthm (1910—)1911. 8:o. (= SCHÜCK, H., o. WARBURG, K., Illustrer. sv. litteraturhistoria. 2:a omarb. o. utvidg. uppl. D. 1.) S. 43—49.
Jfr ovan no. 167.

180. NERMAN, B., Studier över Sväriges hedna litteratur. Akad. avhandling. Uppsala 1913. 8:o. S. 28 f. (och passim).

Nya avvikande åsikter rörande hithörande spörsmål ha emellertid framlagts av G. NECKEL 1908, dock som det synes utan att åtminstone hittills lyckats vinna någon nämnvärd anslutning:

181. NECKEL, G., Beiträge zur Eddaforschung . . . 1908. (Ovan no. 107.)

Jfr härtill utom ovan nämnda recensioner:

182. HEUSLER, A., Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum. Berlin 1908. 4:o. (= Abhandlungen d. K. Preuss. Akademie d. Wissenschaften, 1908. Philol. hist. Classe, N. 3.) S. 4 f.

183. UNWERTH, W. von, Untersuchungen über Totenkult und Óðinnverehrung . . . 1911. (Ovan no. 108.)

Språk och metrik.

(Som ju kort sagt samtliga de arbeten, vilka ovan upptagits under avdeln. »Behandlingar av allmännare art» beröra Yt:s språk, många även dess stil, ordval, fraseologi o. likn.¹, ävensom dess metrik², finner jag intet skäl att här återupprepa dem. Ej håller anföras i regeln de smärre notiser rörande metrik som anträffas i texteditioner o. likn. Slutligen erinrar jag om, att åtskillig litteratur innehållande bidrag av lexikalisk natur finnes förtecknad nedan under avdeln. »Smärre strödda tolkningsbidrag».)

Lexikaliska hjälpmedel äro särskilt:

184. EGILSSON, S., Lexicon poëticum antiquæ linguæ septentrionalis. Hafniæ 1860. 8:o.

Ny uppl., 'forðget og pány udg. for det Kongel. nord. Oldskriftselskab ved FINNUR JÓNSSON'. H. 1. Khvn 1913.

185. CLEASBY, R., & VIGFÚSSON, G., An Icelandic-English dictionary. . . Oxford 1874. 4:o.

186. WISÉNS 'Glossarium' = Carmina norrœna, Vol. 2, 1889 (se ovan no. 2).

Om FRITZNERs ordbok, som ju till väsentlig grad bortser från det poetiska språket, torde här näppeligen behöva erinras. -- Däremot säger det sig själft att för det språkmateriel, som Yt. har gemensamt med Edda-dikterna, följande arbete har betydelse:

187. GERING, H., Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda. Halle (1901 --) 1903. 8:o. (= Die Lieder der Edda, hrsg. von B. SIMONS u. H. GERING, Bd 2; = Germanist. Handbibliothek, 7: 4—5.)

Jfr även:

188. MUNCH, P. A., Om Betydningen af vore nationale Navne tilligemed Vink angaaende deres rette Skrivemaade og Udtale.

¹ Särskilt S. BUGGE, JÓNSSON, NECKEL och STORM.

² Särskilt S. BUGGE, GÍSLASON, JÓNSSON, NECKEL, SCHÜCK (Studier i Yt.) och STORM.

I: Norsk Maanedsskrift, Bd 3 (1857), s. 1—64, 122—166, 239—274, 346—373, 438—459, 481—498. Omtr. i M:s Saml. Afhandlinger, 4 (1876), s. 27—215.

189. RYGH, K., Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen. Thronhjelm 1871. 8:o. (Skolprogram.)

190. JÓNSSON, F., Tilnavne i den islandske oldlitteratur.

I: Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Hist., 1907, s. 161—381.

191. (KAHLE, B., Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400. 1909—10.

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 26 (1909/10). s. 142—202, 227—260.)

Bland arbeten, som behandla skaldespråket i allmänhet och därmed — direkt eller indirekt — beröra språket, stilen och fraseologien i Yt., märkas följande:

192. OLAFSEN, J., Om Nordens gamle Digtekonst, dens Grundregler, Versarter, Sprog og Foredragsmaade. Et Priisskrift. Khvn 1786. 4:o.

Passim, bl. a. metrik s. 39, 50; kenningar m. m. s. 73 ff.; text och översättning av vissa strofer s. 35 (str. 7), s. 39 (str. 3¹⁻⁴), s. 53 f. (str. 3), s. 134 (str. 10⁵⁻⁸), s. 136 f. (str. 18⁹⁻¹²) osv.

193. [MUNCH, P. A.], Om den gamle norske Digtekunsts Charakter og Metrik. [Undert.:] —h. (I: Vidar, 1832: Nr. 11—13, s. 86—93, 97—100.) Särsk. s. 90.

194. SÄVE, C., i 'Förord' till SNORRE STURLESONS Ynglinga-saga . . . (Upps. 1854; ovan no. 35), s. ii—iv.

195. PETERSEN, N. M., Bidrag til den oldnordiske literaturs historie. (I: Annaler for nord. Oldkyndighed, 1861, s. 5—304; se ovan no. 134.) S. 152—181: Det poetiske Sprog og Verselære.

196. PETERSEN, N. M., Nogle uddrag af forelæsninger vedkommende de nordiske sprog. Univ.-progr. Khvn 1861. 4:o. S. 79—118: 3. Til den gamle nordiske (islandske) poesi.

(Omtr. i P:s Samlede afhandlinger, D. 4. Khvn 1874. 8:o. S. 108—294. Här ifrågavarande parti utgör s. 201—246.)

197. GÍSLASON, K., Nogle Bemærkninger om Skjaldedigtenes Beskaffenhed i formel Henseende. Khvn 1872. 4:o. (= Khvn, Vidensk. Selsk. Skrifter, R. 5, Hist. og philos. Afd., Bd 4: 7.)

198. VIGFÚSSON, G., On the figures and metaphors (kenningar) of old northern poetry.

I: Corpus poeticum boreale, Vol. 2 (1883; jfr ovan no. 1), s. 447—486.

199. MEYER, R. M., Die altgermanische Poesie nach ihren formelhaften Elementen beschrieben. Berlin 1889. 8:o.

200. JÓNSSON, F., Det norsk-islandske skjaldesprog omtr. 800—1300. Udg. av Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. Khvn 1901. 8:o. (= Samfundets skrifter, 28.)

Jfr även F. JÓNSSON, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie, Bd 1 (1894; ovan no. 158), s. 382 ff.

201. FALK, HJ., Med hvilken ret kaldes skaldesproget kunstigt? 1889.

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 5 (1888/89), s. 244—277.

Behandlar allmänna frågor. Exempler stundom hämtade från Yt. t. ex. s. 264 (Yt. 4), 275 (Yt. 20).

Jfr även rörande Tjodolvs språk i allmänhet (ehuru icke direkt berörande Yt.):

202. HOFFORY, J., Þjóðólfr hinn hvínverski og brydningen. 1882.

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 1 (1882—83), s. 44—46.

Beträffande Ynglingatal's metrik anser jag det nödvändigt att, innan jag meddelar den litteratur, som behandlar denna (resp. i allmänhet det versmått, varpå dikten är affattad), förutskicka några anmärkningar, särskilt rörande de namn, som använts för att beteckna dess versmått.

Ynglingatal är som bekant avfattat på *kuipohótttr* (kviðuhátttr), d. v. s. i 8-radiga strofer med de udda verserna 3-ledade, de jämna 4-ledade, med alliteration, men utan assonans. Namnet *kuipohótttr* är numera allmänt vedertaget för detta versmått — det har också rätt gott stöd i fornlitteraturen —, men denna benämning har ingalunda alltid varit i bruk. J. OLAFSEN (1786; ovan no. 192) kallade detta versslag 'hnept eller styft fornyrdöslag', och denna beteckning återkommer med smärre modifikationer hos senare författare som t. ex. hos RASK (1818; no. 203), hos MÖBIUS (1859; no. 206), som talar om »ein gekürzter, dreitaktiger Fornyrðalag», hos ROSENBERG (1862; no. 207), som nämner den »en stakket Fornyrðalag», hos JESSEN (1870; no. 208), som karaktäriserar den såsom »eine jüngere, abgestumpfte abart» av fornyrdöslag,¹ o. s. v. I stället börjar namnet *kuipohótttr* att bli nyttjat i en helt annan bemärkelse, nämligen som en gemensam beteckning för den 8-radiga strofen af 4-ledade, enbart allitererande verser i dess variationer och ställd i motsättning mot den 6-radiga *liópahótttr*. Det är VIGFÚSSON som — visst redan omkr. 1860 — lancerar termen i denna betydelse — den förekommer så bl. a. i hans Dictionary — och den möter i denna användning på åtskilliga håll. Emellertid begynner *kuipohótttr* även uppträda som beteckning för det speciella versmått, som föreligger i Ynglingatal; så t. ex. hos GÍSLASON (1881; no. 105). Och så småningom börja också invändningar mot namnets nyttjande i den generellare betydelsen att framställas, bl. a. av WILKEN (1883; no. 214) och av MÖBIUS² (1883; no. 215), vilken sistnämnde lämnar en verklig utredning av namnfrågan, utmynnande däri, att *kuipohótttr* icke lämpar sig som generell beteckning för den 8-radiga allitererande stro-

¹ JESSEN sätter ifråga (Zeitschr. f. deut. Philol., Bd 2, s. 142), att detta versmått's tekniska namn borde vara *galdralag*, en mening som han emellertid senare (ibid., Bd 3, s. 40) själv betecknar som »zu unsicher». (Jfr härom även LÄFFLER, Om några underarter av *ljóðahátttr* (Hfors 1913; SNF 4: 1), s. 2.)

² I sina tidigare arbeten hade MÖBIUS i namnfrågan intagit en något vacklande hållning. I sitt Altnordisches Glossar (1866) ger han — om också med tvekan — *kuipohótttr* samma innebörd som VIGFÚSSON; i hans edition av SNORRES Hattatal, 2 (1881, no. 212) förekommer namnet i båda betydelserna.

fen i gemen, utan bör reserveras för den speciella underart därav, som består av 3- och 4-ledade verser omväxlande.

Denna fixering av termens innebörd torde numera också genomgående vara vedertagen¹ — väl delvis en följd därav att den upptagits av SIEVERS i hans grundläggande arbeten.

203. RASK, ERASM. CHR., Anvisning till isländskan eller nordiska fornspråket. Från danskan öfversatt och omarbetad² af författaren. Sthm 1818. 8:o S. 260.

Utkom i engelsk översättn. under titeln:

A grammar of the Icelandic or Old Norse tongue. Translated from the Swedish of ERASM. RASK by G. W. DASENT. London & Frankf. o'M. 1843. 8:o.

Här ifrågavarande ställe anträffas där s. 213.

Kapitlet om versläran utkom särskilt i tysk översättning (och bearbetning):

204. RASK, ERASM. CHR., Die Verslehre der Islaender. Verdeutscht von G. C. F. MOHNIKE. Berlin 1830. 8:o.

Jfr här s. 31.

205. WACHTER, F., i SNORRI STURLUSON'S Weltkreis (Heimskringla), Bd 2, 1836 (jfr ovan no. 61), s. iii ff.: 'Von den Liedern'.

206. MÖBIUS, TH., i Analecta norrœna . . . (1859; ovan no. 13), s. 302.

207. ROSENBERG, C., Bidrag til vore vigtigste Versemaals Historie. 1. Fornyrðalag-Versemaalenes rythmiske Beskaffenhed. (I: Nord. universitets-tidskrift, Årg. 8 (1862): H. 3, s. 1—70.) S. 46.

208. JESSEN, E., Grundzüge der altgermanischen Metrik. (I: Zeitschrift für deutsche Philol., Bd 2 (1870), s. 114—147.)³ S. 142, 144.

Jfr JESSEN i samma tidskr., Bd 3 (1871), s. 40 med n. 3. 4, s. 41.

209. EDZARDI, A., Die skaldischen versmasse und ihr verhältnis zur keltischen (irischen) verskunst. (I: PAUL u. BRAUNE'S Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache u. Literatur, Bd 5 (1878), s. 570—589.) Särsk. s 572 m. not 4.

210. ROSENBERG, C., Nordboernes Aandsliv . . . Bd 1 (1878; ovan no. 144), s. 461 f.

211. SIEVERS, E., Beitræge zur Skaldenmetrik. 2. (I: PAUL u. BRAUNE'S Beiträge, Bd 6 (1879), s. 265—376. Även i särtryck Halle 1879.) Kuiþohótttr (›Drei- und viersilbler abwechselnd‹), s. 291—294.

¹ BRATES förslag (1884; no. 216) att införa benämningen *Starkaðarlag* på det versmått, varå Yt. är författat, och låta *kriðuhátttr* beteckna strofen av regelbundna 4-ledade verser tycks ej ha vunnit gehör och har också uppgivits (1898; no. 225) av förslagsställaren själv.

² Den 1:a, danska, uppl. av detta arbete, Vejledning til det islandske eller gamle nordiske Sprog (Khvn 1811), omnämner ej ifrågavarande versmått.

³ Utgör en omarbetning av en äldre uppsats Oldnordisk og oldtysk verselag (i Tidskr. for Philol. og Pædagog., Bd 4 (1863), s. 249—292), vilken dock ej innehåller något av det här ifrågakommande.

Jfr A. EDZARDI i *Literaturblatt f. german. u. roman. Philol.*, Jahrg. 1 (1880), sp. 166—169 och SIEVERS, *Beitraege zur Skaldenmetrik*, 3. (I: PAUL u. BRAUNE's Beiträge, Bd 8 (1882), s. 54 ff.)

212. MÖBIUS, Th., i *Háttatal SNORRA STURLUSONAR*, 2 (Halle 1881), s. 115, 133 f.
Jfr även *ibid.* 1 (1879), s. 59, 67, 70.
213. VIGFÚSSON, G., i *Corpus poeticum boreale*, Vol. 1 (1883; ovan no. 1), s. (432 ff.) 521.
214. WILKEN, E., *Metrische Bemerkungen*. 2. *Zur Skaldenpoesie*. (I: *Germania*, Jahrg. 28 (1883), s. 308—337.) Särsk. s. 331.
215. MÖBIUS, T., *Über die Ausdrücke fornyrðislag, kviðuhátt, ljóðahátt*. 1883.
I: *Arkiv f. nord. filol.*, Bd 1 (1882—83), s. 288—294.
216. BRATE, E., *Fornnordisk metrik*. Upsala 1884. 8:o. S. 27 f., 29.
Jfr nedan no. 225.
217. WISÉN, TH., i *Carmina norroena*, Vol. 1 (1886; ovan no. 2), s. 169 ff.: 'Con-
spectus metrorum', särsk. s. 180 ff.
218. JÓNSSON, F., i *Egils saga Skallagrímssonar tilligemed Egils större kvad*,
udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. Khvn
1886—88. 8:o. (= Samfundets skrifter, 17.) S. 433 ff.
219. GÍSLASON, K., i *Njála*, udg. . . . av det K. Nord. Oldskr.-selskab, Bd 2. Khvn
1889. 8:o. (= *Íslendinga sögur*, Bd 4.) Passim bl. a. s. 279 ff., 945, 946,
953, 994, 998 ff. (999, 1002, 1005, 1006) m. m.
220. JÓNSSON, F., *Om skjaldepoesien og de ældste skjalde* (1889; ovan no. 159),
s. 123.
221. ———, *Stutt íslensk bragfræði*. Gefin út af Hinu Íslenska Bókmenntafjelagi.
Kphn 1892. 8:o. S. 44 f.: *Kviðuhátt*.
222. SIEVERS, E., *Altgermanische Metrik*. Halle 1892. 8:o. (= *Sammlung kurzer
Grammatiken germanischer Dialekte, Ergänz.-reihe*, 2.) S. 91 ff.: *Die
skaldischen metra*. S. 116 ff. (§ 71): *Die volkstümlichen metra*. Mom. 4:
kviðuhátt (s. 117 f.).
223. ———, *Altgermanische Metrik*. (I: PAUL's *Grundriss der germanischen Philol.*, 2
(Strassb. 1893), s. 861—897; = Abschn. 9: 1.) S. 878 (§ 31), 888
(§ 53: 2).
224. ———, *Altgermanische Metrik*, in der 2:en Aufl. durchgesehen von F. KAUF-
MANN u. H. GERING. (I: PAUL's *Grundriss . . . 2:e Aufl.*, Bd 2: Abt. 2,
(Strassb. 1905), s. 1—38.) S. 18 f., 29.

225. BRATE, E., Fornnordisk metrik. [2:a uppl.] Sthm 1898. S. 38 f., 41.
Jfr ovan no. 216.
226. CRAIGIE, W. A., On some points in skaldic metre. (I: Arkiv f. nord. filol., Bd 16 (1899/1900), s. 341—384.) Särsk. s. 347 ff.
227. FLO, R., Gamle skaldar og kvad (i Syn og segn, 7, 1911; ovan no. 170), s. 156 ff.
Särtrycket s. 14 ff.

En ingående specialundersökning av Ynglingatals metrik föreligger slutligen i:

228. NERMAN, B., Ynglingatal. 4. Metrik.
I: Ynglingatal. 1—4. Av A. GRAPE och B. NERMAN. Uppsala 1914.
8:o. (= Meddelanden från Nordiska seminariet i Uppsala, 3. I: Uppsala univ:s årsskrift, 1914.) S. 105—135.
Även utg. i särtryck (med egen paginering) Uppsala 1913.

Ynglingatal som historisk och sagohistorisk källa.

(Jag erinrar om vad jag redan i mitt företal påpekat, att jag här blott avser att meddela ett urval av den hithörande litteraturen. Då ju Ynglingatal av den historiska forskningen tiderna igenom räknats och använts som en av huvudkällorna för Nordens historia i dess äldsta skeden, säger det sig själfvt att varje försök till fullständighet a priori måste anses uteslutet. Bland den litteratur, jag saklöst ansett mig kunna utelämna, märkas t. ex. i allmänhet läroböcker, rena parafraser av Ynglingasaga, kronologiska och genealogiska tabeller m. m.)

Angående det bruk den västnordiska fornlitteraturen, särskilt SNORRE STUR-LUSON, gjort av Ynglingatal som historisk källa och angående de spörsmål som därmed stå i samband kan bl. a. jämföras följande litteratur:

229. MÜLLER, P. E., Undersøgelse om Snorros Kilder og Troværdighed. Disquisitio de Snorronis fontibus et auctoritate. Latine vertit B. THOR-LACIUS.
I: den stora Khvn-uppl. av Heimskringla, T. 6 (1826), s. 245—338.
Särskilt s. 245—255: Ynglingasaga. Ynglingorum historia.
Av denna avhandling togos även »nogle faa særskilte Aftryk» (Havniæ 1820. Fol.). Den utkom även (oförändrad, endast med en tillagd inledning) under titeln:
. Undersøgelse om Kilderne til Snorros Heimskringla og disses Troværdighed.
I: Det Kongel. Danske Videnskabs Selskabs [Skrifter, R. 4:] Philosoph. og hist. Afhandlinger, D. 2 (Khvn 1824), s. 175—314. (Jfr här särskilt s. 184—195: Ynglingasaga.) I denna sistnämnda form ingår avhandlingen slutligen i MÜLLERS Critisk Undersøgelse af Danmarks og Norges Sagnhistorie eller om Troværdigheden af Saxos og Snorres Kilder. Khvn 1823.

230. MUNCH, P. A., Om Kilderne til Sveriges Historie i den förchristelige Tid. I: Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1850, s. 291—358. Omtr. i MUNCHS Samlede Afhandlinger, 2 (Chra 1874), s. 476—528. Föranleddes delvis av en av J. WAHLSTRÖM författad anmälan av M:s Forn-svenskans och forn-norskans språkbygnad (Sthm 1849), införd i tidn. Tiden (Upsala), 1849: no. 75—78.
231. STORM, G., Norske Historieskrivere paa Kong Sverres Tid. (I: Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Hist., 1871, s. 410—431.) Särsk. s. 412 ff., 422, 423.
232. GJESSING, G. A., Undersøgelse af Kongesagaens Fremvæxt. Udg. efter Foranstaltning af Christiania Videnskabs-Selskab. 1. Chra 1873. 8:o. S. 13—32: Ynglingasaga; s. 68 f. m. m.
233. BUGGE, S., Bemærkninger om den i Skotland fundne latinske Norges Krønike. (I: Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Hist., 1873, s. 1—49.) S. 12—17.
234. STORM, G., Snorre Sturlasöns Historieskrivning. 1873. (Ovan no. 75.) Särsk. s. 23 ff.
235. ———, Yderligere Bemærkninger om den skotske »Historia Norvegiæ». (I: Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Hist., 1873, s. 361—385.) Särsk. s. 379 ff.
236. SCHÜCK, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan. 1895. (Ovan no. 111.) S. 46 ff.
237. STORM, G., Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid. 1898. (Ovan no. 115.) S. 108 ff.
238. JÓNSSON, F., Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. Bd 1, 2: D. 1—2. 1894—1901. (Jfr ovan no. 158.) Passim, bl. a. 1, s. 442 f.; 2: 1, s. 366 (ARE); 2: 2, s. 607 (Historia Norwegiæ), 706 f. (SNORRE), 820 (Af Uplendinga konungum).
239. CEDERSCHIÖLD, G., Våra äldsta konungasagor och deras källor. 1910. (Ovan no. 104.) Passim.
- Jfr även bl. a. följande:
240. IHRE, J., Bref till herr cancellie-rådet Sven Lagerbring rörande then isländska Edda... Upsala 1772. 8:o. S. 34 f. Motsvarar i den tyska översättningen i SCHLÖZERS Isländische Litteratur und Geschichte T. 1 (Göttingen u. Gotha 1773) s. 115 ff.

241. MOHNIKE, G., Glaubwürdigkeit der Heimskringla.
I: förf:s Heimskringla, Sagen der Könige Norwegens, Bd 1 (1837; ovan no. 69), s. 356—384.
Passim, berör Yt. endast flyktigt, t. ex. s. 365.
242. Antiquités russes, T. 1. 1850. (Ovan no. 24.) S. 239.
243. MUNCH, P. A., o. UNGER, C. R., i 'Fortale' till deras edition: Saga Olafs konungs ens helga (Chra 1853), s. xxxix ff.
244. MAURER, K., Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische und isländische Sprache. 1867. (Ovan no. 94.) S. 115 f., 127 ff. (jfr även s. 133 ff., 176 ff.).
245. JÓNSSON, F., i 'Indledning' till Hauksbók udg. . . . af Det kongel. nordiske Oldskrift-Selskab (Khvn 1892—96), s. lxxxviii.
246. NECKEL, G., Beiträge zur Eddaforschung. 1908. (Ovan no. 107.) S. 398 f.
247. HEUSLER, A., Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum. 1908. (Ovan no. 182.)
-
248. AFZELIUS, A. A., Svenska folkets sago-häfder eller fäderneslandets historia, sådan hon lefvat och till en del ännu lefver i sägner, folksånger och andra minnesmärken . . . D. 1. Hedna tiden till Ansgarius (829). Sthm 1839. 8:o. S. 44 ff., 82 ff.
Uppl. 3 (1860), s. 47 ff., 85 ff.
Tysk övers.: Volkssagen und Volkslieder aus Schwedens älterer und neuerer Zeit. Aus dem Schwedischen übers. von F. H. UNGEWITTER. Th. 1. Leipzig 1842. S. 94 ff., 167 ff.
249. BOTIN, A., Utkast till svenska folkets historia. Sthm 1757. 8:o. S. 33 ff.
Uppl. 3 (»ökad och förbättrad»). Bd 1 (1789), s. 50 ff., 60 ff.
Uppl. 2 (1763), s. 33 ff.
Tysk övers. — utgående från 2:a uppl. —: Geschichte der schwedischen Nation im Grundriss . . . übers. von H. L. CH. BACKMEISTER. Riga u. Lpz. 1767. S. 37 ff.
250. BUGGE, A., Vestfold og Ynglingeætten. 1909. (Ovan no. 102.)
251. ———, Skaldedigtningen og Norges ældste historie. 1909.
I: [Norsk] Hist. Tidsskrift, Række 4: Bd 6 (1908—10), s. 177—196.
252. ———, [Norges historie.] Tidsrummet indtil ca. 800. Kra 1912. 8:o. (= Norges historie fremstillet for det norske folk . . ., Bd 1: D. 1.)
Bl. a. s. 171 (Ólafr Geirstapaalfr), 173 (Vanlande m. m.), 202 (Dómalde), 211 (Skíringssal) osv.
253. ———, ———. Tidsrummet ca. 800—1030. Kra 1910. 8:o. (Norges historie . . ., Bd 1: D. 2.) S. 60 ff. (och passim).

254. BUGGE, S., Bidrag til den ældste Skaldedigtning's Historie. 1894. (Ovan no. 103.) Passim.
255. CEDERSCHIÖLD, G., Våra äldsta konungasagor och deras källor. 1910. (Ovan no. 104.) Passim.
256. CELSIUS, O., [D. Å.,] o. NETTELBLADT, CHR., [Disqvisitio de Olavo Trætjelja]¹. I: CHR. NETTELBLADT's Schwedische Bibliothec, St. 5 (Sthm u. Leipz. 1736), s. 59—66.
Jfr WARMHOLTZ under no. 2581.
257. DAHLMANN, C. F., Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte. Bd 1. Altona 1822. 8:o. S. 378 ff.
258. DALIN, O., Svea rikes historia ifrån des begynnelse til våra tider. D. 1 Sthm 1747. 4:o.
S. 322 ff. (passim): 'Gamle svenske drottar af Ynglinga-släkten' och s. 353 ff. (passim): 'Gamle svenske konungar af Ynglinga-ätten', osv.
Tysk övers.: Geschichte des Reiches Schwedens... übers. von J. BENZELSTIERNA und J. C. DÄHNERT. Th. 1. Greifswald 1756. S. 248 ff., 270 ff. — Även en rysk övers. förefinnes.
259. DETTER, F., Zur Ynglingasaga.
I: PAUL u. BRAUNE's Beiträge zur gesch. d. deutschen sprache u. literatur, Bd 18 (1894), s. 72—105.
Passim, bl. a. s. 76 f. (Vanlandi, Vísburr, Agni), 80 (Skjálf), 82 ff. (Alrikr o. Eiríkr), 88 ff. (Egill, Dagr, Fjölñir), 90 f. (Qnundr, Ingjaldr m. m.).
260. EDSTRÖM, J., (resp.) o. CELSIUS, O., [D. Å.] (præs.), De regno Vermelandiæ eiusque regibus. Diss. Ups. 1726. 8:o.
261. FAHLBECK, P., Den s. k. striden mellan svear och götar, dess verkliga karaktär och orsaker.
I: [Sv.] Historisk tidskrift, Arg. 4 (1884), s. 105—154. Särsk. s. 108—121.
262. FALSEN, CHR. M., Norges Historie under Kong Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter. D. 1. Chra 1823. 8:o. S. 5 ff.
263. FANT, E. M., Utkast til föreläsningar öfver svenska historien. St. 1. Upsala 1803. 8:o. S. 16 f., 45 ff.

¹ Denna titel, som förekommer i innehållsförteckningen, har upptagits av WARMHOLTZ o. a. Den egentliga titeln lyder: Ad ductum literarum Celebr. Dn. Doct. O. CELSIUS, quas Cl. Dn. Professori SCARIN nuper transmisit, quibus quæritur. I. An Olavus Trætjelja, qui à Snorrone Sturlæo è regum Upsaliensium albo exclusus reperitur, recte à nostris scriptoribus illuc reponatur? II. Numne idem diversus sit ab illo, cujus mentio ap. Adam. Bremens. occurrit, subque quo S. Ansgarius altera vice Birkam venit... mentem de adductis quæstionibus meam sequentibus pandere haud supersedere debui.

264. FERNOW, E., Beskrifning öfwer Wärmeland, afdeld i sex tidehwarf, twänne under hedendomen . . . Göteborg 1773. 8:o.

Förf. låter Olav Trätälja bilda epok i provinsens historia, och de två tidevarven under hedendomen äro: 'Hedna tidehwarfwet, före Olof Trätälja' (s. 41 ff.) och 'Hedna tidehwarfwet, efter Olof Trätälja' (s. 57 ff.). Olavs egen historia efter Yt. (och Ys.) särsk. s. 60—64, 71 ff. (s. 72 f. övers. av Olavs-strofen); de norska Ynglingarne s. 74 ff.; 'Chronologie' s. 157 ff.

Nytryck, utg. av H. O. NORSTEDT, utkom i Karlstad 1898. 8:o.

Överhuvud har den topografiska litteraturen rörande Värmland i äldre som i nyare tid sysslat åtskilligt med Olav Trätälja. Så kan t. ex. av den tidigare litteraturen (utom här särskilt upptagna arbeten) erinras om:

265. KAARBERG, L., (resp.) o. STOBÆUS, A., (præs.) De nobili illa imperii Sveo-Gothici provincia Vermelandia . . . Diss. Lond. Goth. [1690.] 4:o.

266. EKMAN, E. S., Wärmeland i sitt ämne och sin upodling. D. 1. Ups. 1765. 8:o. Särsk. s. 10 ff.

Av dylik litteratur yngre än FERNOW kan nämnas:

267. BJÖRKMAN, P., Beskrifning öfver Wermland . . . D. 1. Carlstad 1842. 8:o. S. 43 ff.

Ytterligare litteraturuppgifter stå att erhålla hos:

268. NYGREN, E., Värmlands stenålder. Karlstad 1914. 8:o. (Ur: Meddelanden 12 fr. Värmlands naturhist. o. fornminnesförening. S. 12—120.) S. 17 ff.

269. FRIESEN, O. von, När Sverige blef till.

I: Upsala nya tidning, 1910: julnummer, s. 1 f.

270. FRYXELL, A., Berättelser ur svenska historien. D. 1. Stockholm 1823. 8:o. S. 12 ff., 27 ff.

Uppl. 2, tillökad. 1826. S. 11 ff., 25 ff., 65 ff., 100 ff. Uppl. 16. 1892. — Illustrer. uppl. 1894. S. 15 ff., 27 ff., 70 ff., 106 ff. — Nationaluppl. 1900. S. 14 ff., 25 ff., 59 ff., 88 ff.

Tysk övers.: Erzählungen aus der schwedischen Geschichte. Th. 1. Stockholm u. Leipzig 1843. S. 14 ff., 80 ff.

271. GEBHARDI, L. A., Geschichte der Königreiche Dänemark und Norwegen. Th. 1. Halle 1770. 4:o. S. 63 ff.

Ingick först i: Fortsetzung der Allgemeinen Welthistorie durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und Engeland ausgefertigt. Th. 32. Halle 1868.

272. — — —, Kongeriget Norges Historie. Oversat paa Dansk af J. E. HEILMANN og aldeles af Forfatteren selv omarbejdet og forbedret. Bd 1. Odense (tr. i Sorøe) 1777. 4:o. S. 33 ff.

Ingår i GEBHARDI og CHRISTIANI, Kongerigerne Danmarks og Norges samt Hertugdømmene Slesvigs og Holsteens Historie indtil vore Tider, och betecknas vanligen som [Bd 7] av detta verk¹.

¹ Så t. ex. hos BRUNN, Bibliotheca Danica, Bd 3, s. 18.

273. GEIJER, E. G., Svea rikes häfder. D. 1. Upsala 1825. 8:o.

S. 380 ff.: Ynglinga-sagan; särsk. 387 ff.; 452—460, 476—487, 495—510, 519 ff. För övrigt passim.

Omtr. i G:s Samlade skrifter, Sednare Afdeln., Bd 1, Sthm 1850 (s. 291 ff.: Ynglingasagan, särsk. s. 297 f., 347—352, 364—372, 378—388, 395 ff. och passim); i Samlade skrifter, Bd 4, Sthm 1874 (s. 213 ff.: Ynglinga-sagan, särsk. s. 217 f.; 252—256, 264—270, 274—282, 287 ff. och passim).

Tysk övers.: Geschichte von Schweden. T. 1: Schwedens Urgeschichte. Aus dem Schwedischen. Sulzbach 1826. 8:o. S. 317 ff.: Die Ynglingasaga, särsk. s. 323 ff.; 378—384, 397—406, 412—424, 432 ff. och passim.

Intet annat än en översättning av GEIJERS ifrågavarande arbete — ehuru av översättaren under eget namn utgiven — är:

EKENDAHL, D. G. von, Geschichte des schwedischen Volks und Reichs. Th. 1. Weimar 1827. 8:o.

274. GEIJER, E. G., Svenska folkets historia. D. 1. Örebro 1832. 8:o. S. 25 ff. och passim.

Omtr. i G:s Samlade skrifter, Sednare Afdeln., Bd 2, Sthm 1851, s. 24 ff. (och passim) och i Samlade skrifter, Bd 5, Sthm 1873, s. 25 ff. (och passim).

Tysk övers.: Geschichte Schwedens. Aus der schwedischen Handschrift des Verfassers übers. von S. P. LEFFLER. Bd 1. Hamburg 1832. 8:o. S. 21 ff. (Ingår även i Geschichte der europäischen Staaten hrsg. von A. H. L. HEEREN und F. A. UKERT.)

Engelsk övers.: The history of the Swedes. Transl. from the Swedish, with an introduction and notes by J. H. TURNER. 1. London u. å. [1845]. 8:o. S. 7 ff.

Fransk övers.: Histoire de Suède. Trad. par J. F. DE LUNDBLAD. Paris 1839. 8:o. S. 10 ff.

275. GRUNDTVIG, S., Udsigt over den nordiske oldtids heroiske digtning. Tre forelæsninger.

I: Nordisk universitets-tidskr., Årg. 9 (1863): H. 4, s. 40—126. Särsk. s. 52, 72 ff.

276. GULDBRAND, G., Norden i forntiden. Sthm 1844. 8:o.

S. 37—49: Ynglingasagan.

277. HEUSLER, A., Zur Skiöldungendichtung.

I: Zeitschr. f. deutsches Altertum, Bd 48 (1906), s. 57—87.

Särsk. s. 80 ff. (Apils m. m.).

278. HOLMBOE, C. A., Kong Svegders Reise til Godheim.

I: Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Christiania, 1863, s. 89—101.

Referat i Antiquar. Tidsskrift, 1861—63, s. 224—226.

279. HOWORTH, H. H., The early history of Sweden.

I: Transactions of the R. Historical society, Vol. 9 (1881), s. 174—215.

280. HOWORTH, H. H., The conquest of Norway by the Ynglings.
I: Transactions of the R. Historical society, N. S.: Vol. 1 (1884), s. 309—363.
281. JÓNSSON, F., De ældste skjalde og deres kvad. 1895. (Ovan no. 106.)
282. JÓNSSON, JÓN, Um Sviakonungatal i Hervarar-sögu. 1901.
I: Arkiv f. nord. filol., Bd 18 (1901/02), s. 172—179.
283. — —, Skilfingar eða Skjöldungar vestan fjalls i Noregi. 1902.
I: Arkiv f. nord. filol., Bd 19 (1902 03), s. 181—190.
284. — —, Om »Ynglingerne» i Norge og de vestlige lande. 1911.
I: [Norsk] Historisk Tidsskrift, R. 5: Bd 1 (1911—1912), s. 109—115.
285. JÖRGENSEN, A. D., Fortællinger af Nordens Historie. D. 1. Indtil Reformationen. Khvn 1892. 8:o. S. 15 ff.
286. KEYSER R., Norges Historie. Udg. af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme [ved O. RYGH]. Bd 1. Kra 1866. 8:o.
Särsk. s. 129—137: 'Ynglingeætten i Upsal'; s. 144—148: 'De sidste Ynglinger i Upsal'; s. 187—190: 'Ynglingerne i Norge'.
287. KOCK, A., Om Ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt.
I: Historisk tidskrift, Årg. 15 (1895), s. 157—170.
288. KOHT, H., Om Haalogaland og Haaløyg-ætten. 1908.
I [Norsk] Historisk Tidsskrift, R. 4: Bd 6 (1908--10), s. 1—16.
289. KRALIK, R. VON, Zur nordgermanischen Sagengeschichte. Wien 1908. 8:o.
(= Quellen u. Forschungen zur deutschen Volkskunde, Bd 4.) Passim.
290. [LAGER] BRING, S., Swea rikes historia, ifrån de äldsta tider til de närwarande. D. 1. Sthm 1769. 4:o.
S. 3 ff. (kronologi m. m.), 74 ff.: 'Om Ynglingiska konunga ätten', särsk. 80—127 (passim), 314.
Jfr härtill:
291. HALLENBERG, J., Öfver första delen af S. Lagerbrings Svea rikes historia. Anmärkningar. Afd. 1. Sthm 1819. 8:o. S. 171—214 (passim).
292. LAGERLÖF, A., (resp.) o. BRING, ERL., (præs.), De Olavo Trätälja, Vermlandiae primo rege. Diss. Lundæ 1794. 4:o.
293. LEVANDER, L., Sagotraditioner om sveakonungen Adils. Sthm 1909. 8:o.
(= Antikvar. tidskrift för Sverige, D. 18: no. 3.)
294. LIND, E. H., Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning.
I: Historisk tidskrift, Årg. 16 (1896), s. 237—254.

295. MAURER, K., Die Huldar saga. 1894.
I: Abhandl. d. K. Bayer. Akad. d. Wiss., Philos.-philol. Classe, Bd 20, (1894—)1897, s. 223—275. — Även i särtr. München 1894. 4:o. Passim.
296. MONTELIUS, O., Sveriges hednatid, samt medeltid, förra skedet, från år 1060 till år 1350. Sthm 1877. 8:o. (= Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar, 1.) S. 241—249.
297. ———, Forntiden. Sthm 1903. 8:o. (= Sveriges historia intill tjugonde seklet... utg. af E. HILDEBRAND, Afd. 1.) S. 204—211.
298. MUNCH, P. A., Det norske Folks Historie. D. 1: Bd 1. Chra 1852. 8:o. Passim.
Bl. a. s. 186; 198 ff.; 209 ff. (»Yngve og Ynglingerne»); 221 (Fiölner); 246 f. (Dyggve, Dag m. m.); 248 ff. (Adils); 256 (Egil, Ottar); 263 ff. (»de sidste Ynglinger i Svithjod», Halfdan Hvitbein, Eystein Ildraade m. m.); 279 (Ingjald Ildraade); 287, n. 1 (Sýsla), 292 ff. (Olaf Trætægja, »Ynglinge-Ættens Forjagelse fra Svithjod og Fremtræden i Norge»); 304 m. n. 2 (Eystein); 313 (Erik o. Jørund), 324 f. (»Ynglinga-Rækken» o. »Haaleygja-Rækken»); 336 (Eystein); 346 ff. (»Tidsregning og Slægtled»); s. 377—390 (»Ynglinge-Kongerne paa Vestfold og i Sønderjylland, Sigfrid, Eystein, Halfdan og Gudrød Vejdekonge»); 390 ff. (»Gudrøds nærmeste Efterfølgere»). Släkttavla (no. 4) i slutet av D. 1: Bd 2. Jfr även register i D. 4: Bd 2.
Om en tysk övers. av de 4 första 'Afsnit' av D. 1: Bd 1, utgiven i 2 arbeten av G. F. CLAUSEN (Lübeck 1853—54) jfr närmare HALVORSEN, Norsk Forf.-Lexikon 1814—1880, Bd 4, s. 184 f.
299. ———, Om den gamle vestfoldske Söhandelsplads i Skiringssal og de vestfoldske Konger af Ynglinge-Ætten.
I: Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur, Aarg. 4 (1850), s. 101—188; omtr. i M:s Samlede Afhandlinger, 2 (Chra 1874), s. 352—432.
300. NERMAN, B., Studier över Svärages hedna litteratur. 1913. (Ovan no. 180.)
Passim, bl. a. s. 10, 51 ff., 88 ff. ('Dioskursagan'), 196, 205—208 ('Ynglingatal's konungalängd').
301. ———, Vilka konungar ligga i Uppsala högar? Uppsala 1913. 8:o.
302. ———, Svärages älsta konungalängder som källa för svensk historia. Uppsala 1914. 8:o.
303. ———, Konung Ragnvald i Ynglingatal.
I: Maal og minne, 1914, s. 65—75.

304. [NOREEN, AD.], Ynglingaätten. [Underteckn.:] AD. N—N.
I: Nordisk familjebok..., Bd 18 (Sthm 1894), sp. 103—108. (Med rättelser ibid., sp. 856.)
Jfr även:
305. Professor NORENS föreläsning »Om Ynglingaätten». Referat i tidn. Fyris (Uppsala), 1894: no. 8 (den 19 mars).
NOREN har vidare i Nordisk familjebok, båda upplagorna, skrivit ett antal artiklar om en del av de enskilda Ynglingakonungarna, sålunda i äldre upplagan om Visbur, Yngvar och Yngve el. Ingjald, i yngre upplagan om Aun och Eystein m. fl.¹
306. OLRIK, A., Skjoldungasaga i Arngrim Jonssons udtog.
I: Aarbøger f. nord. Oldkyndighed og Hist., 1894, s. 83—164. Passim.
307. ———, Kilderne til Saksens oldhistorie. En literaturhistorisk undersøgelse.
2. Norrøne sagaer og danske sagn. Khvn 1894. 8:o.
Bl. a. s. 55 ff.: '§ 8. Erik og Alrik'; s. 146 ff. (Adils) m. m.
308. ———, Den nordiske nationalitetsforskel i sin tidligste fremtræden.
I: Nordisk tidskrift (Letterstedt), 1898, s. 601—616.
OLRIK har vidare i SALMONSENS store illustr. Konversationsleksikon författat ett antal (helt kortfattade) artiklar om åtskilliga av de enskilda Ynglingakonungarne.
309. PETERSEN, S., Fortællinger af Fædrelandets Historie. Folkelæsning. Kra 1865. 8:o.
S. 120 ff.: 'Ynglingekongerne paa Vestfold'.
310. RAMUS, J., Nori regnum h. e. Norvegia antiqva & ethnica sive historiae Norvegicae prima initia... Chra 1689. 4:o. S. 67 ff.
En dansk övers. utgavs Khvn 1711 av A. JENSSÖN BORCH.
311. ———, Norriges Kongers Historie... Part 1. Fra Kong Nor indtil Kong Harald Haarfager... Khfn 1719. 4:o. S. 67 ff.
312. REUTERDAHL, H., Svenska kyrkans historia. Bd 1. Lund 1838. 8:o. S. 141 ff.
313. SARS, J. E., Udsigt over den norske Historie. D. 1. Chra 1873. 8:o. S. 154 ff. (168). — 2den Udg. 1877. S. 183 ff. (199).
314. SCHÜCK, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan. 1895. (Ovan no. 111.)
315. ———, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. D. 1—2. 1904. (Ovan no. 112.) Passim.

¹ I nämnda verk förekomma även av andra författare WISÉN, BRATE o. a. en del uppsatser om de enskilda konungarna, flertalet dock mycket kortfattade; många äro även osignerade.

316. SCHÜCK, H., Studier i Ynglingatal. [1—4.] 1905—10. (Ovan no. 113.) Passim.
317. ———, Sveriges förkristna konungalängd. Uppsala 1910. 8:o. (Akad. program; även i: Uppsala univ:s årsskrift, 1910.)
318. ———, Forntiden och medeltiden. Lund 1913—14. 8:o. (= Gleerupska biblioteket. 3: Svenska folkets historia. Bd 1.) S. 152 ff.
Jfr även:
319. ———, Folknamnet *geatas* i den fornengelska dikten Beowulf. Uppsala 1907. 8:o. (Akad. progr., även i: Uppsala univ:s årsskrift, 1907.) S. 24, 41 f.
320. SCHÖNING, G., Norges Riiges Historie. D. 1, indeh. Riigets ældste Historie fra det Begyndelse til Harald Haarfagers Tiider. Sorøe 1771. 4:o. Särsk. S. 353 ff. (—416 passim): 'Om de ældste Norske Prindser af den Ynglingiske Familie'...
321. ———, Afhandling om Tiids-Regningen i den gamle nordiske Historie, indtil Harald Haarfagers Tider.
I: förf:s Afhandling om de Norskes og endeel andre nordiske Folkes Oprindelse. Sorøe 1769. 4:o.
322. STEENSTRUP, JOH. C. H. R., Normannerne. Bd 1. Indledning i Normannertiden. Khvn 1876. 8:o. S. 68 ff.
323. STJERNA, K., Vendel och Vendelkråka. 1904.
I: Arkiv f. nord. filol., Bd 21 (1904/05), s. 71—80.
Engelsk övers. i: STJERNA, K., Essays on questions connected with the Old English poem of Beowulf. Transl. and ed. by J. R. CLARK HALL. Coventry 1912. S. 50—62.
324. ———, Svear och götar under folkvandringstiden. 1905. (Ovan no. 174.)
325. STORM, G., Om Ynglingatal og de norske Ynglingekonger i Danmark. 1873. (Ovan no. 114.)
326. ———, Ragnar Lodbrok og Lodbrokssønnerne. Studie i dansk Oldhistorie og nordisk Sagnhistorie.
I: [Norsk] Historisk Tidsskrift, R. 2: Bd 1 (1877), s. 371—491.
Passim, särskilt s. 371 f., 384 ff., 456.
Särtr. Kra 1877. (Jfr här s. 1 f., 14 ff., 86.)
Ingår även (med smärre förändringar) i:
327. ———, Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie. (1. Ragnar Lodbrok og Gange-Rolv.) Kra 1878. 8:o.
Bl. a. s. 34 f., 44 ff.

328. STORM, G, Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid. 1898. (Ovan no. 115.) Passim.
329. STRINNHOLM, A. M., Svenska folkets historia från äldsta till närvarande tider. Bd 1. Sthm 1834. 8:o.
Särskilt s. 211—251: Ynglinga-ätten.
330. SUHM, P. F., Critisk Historie af Danmark udi den hedenske Tid, fra Odin til Gorm den gamle. Bd 1—4. Khvn 1774—81. 4:o. Passim (jfr reg. i Bd 4).
331. ———, Historie af Danmark. T. 1. Fra de ældste Tider til Aar 803. Khvn 1782. 4:o. Passim.
332. TORFÆUS, THORMODUS, Historia rerum Norvegicarum . . . P. 1, continens res gentis ante monarchiam institutam gestas. Hafniæ 1711. Fol. S. 375—403.
333. TROILIUS, [SAM. JOHANNIS], Disquisitio academica de initiis atque fatis Ynglingorum, hactenus inedita.
I: CHR. NETTELBLADT's Schwedische Bibliothec, St. 5 (Sthm u. Leipz. 1736), s. 59—66.
334. WADSTEIN, E., Om Olov Trätälja ock hans binamn.
I: Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Hist., 1891, s. 371—382. Även i särtr. Khvn 1892.
Kort referat i [Sv.] Histor. tidskrift, Årg. 12 (1892), s. 251 f.
335. ———, Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock Edda-dikter. 1—3. 1894—95. (Ovan no. 116.) Passim.
336. VIG, O., Norges Historie indtil Harald Haarfager, tilligemed en udførlig Fremstilling af Normændenes gamle Kulturforhold. Kra 1857. 8:o.
Bl. a. s. 86—88: 'Ynglinga-Ætten i Sverrig'; 120: 'Ingjald Ildraade . . .'; 121: 'Olaf Trætægje'; 138 ff.: 'De første Ynglingekonger i Norge'.
337. ÖVERLAND, O. A., Illustreret Norges Historie. Bd 1. Kra 1885. 8:o. S. 41 o. passim.

Ett par specialfrågor ha blivit rätt ofta behandlade, i en litteratur, som åtminstone delvis ligger utanför den här ovan anförda.

Den ena gäller sambandet mellan eller rättare identiteten av Ynglingatal's Ottar, Adils och Ale och Beowulfs Ôththere, Eadgils och Onela och de spörsmål som därmed hänga samman. Av den hithörande litteraturen torde följande vara att nämna i första hand:

338. GRUNDTVIG, N. F. S., i 'Fortale og Indledning' till Beowulfes beorh eller Bjovulfs-drapen (Khvn 1861), s. xli ff.

339. BUGGE, S., Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beowulf og Waldere. (I: Tidskrift for Philol. og Pædagogik, Aarg. 8 (1868—69), s. 40—78.) S. 43.
340. HILDEBRAND, H. O. H., Svenska folket under hedna tiden. 2:a omarb. o. illustr. uppl. Sthm 1872. 8:o. S. 122 f.
341. BUGGE, S., Zum Beowulf. (I: Zeitschrift f. deutsche Philol., Bd 4 (1873), s. 192—224.) S. 214.
342. FAHLBECK, P., Forskningar rörande Sveriges äldsta historia. 1. Beovulfsqvädet såsom källa för nordisk fornhistoria. 1884. (= Antiqv. tidskrift för Sverige, D. 8: 2.) S. 61 ff.
343. BUGGE, S., Studien über das Beowulfepos. (I: PAUL u. BRAUNES Beiträge, Bd 12 (1887), s. 1—112.) S. 12 ff.

Rörande Beowulfslitteraturen kan för övrigt hänvisas till W. J. SEDGEFIELDS bibliografi i hans edition Beowulf ed. with introduction, bibliography, notes, glossary, and appendices (Manchester 1910; Publications of the University of Manchester, English ser. No. 2), s. 31 ff.

En annan särdeles livligt debatterad fråga är hypotesen om identiteten mellan konung Gudröd i Ynglingatal (och Ynglingasaga) och den danske konung Godfred, Karl den stores berömde motståndare. Av de olika inläggen i diskussionen om denna och därmed sammanhängande frågor må erinras om följande:

344. PETERSEN, N. M., Danmarks Historie i Hedenold. D. 2. Khvn 1836. 8:o. S. 26 ff., 560 ff.
2. Opl. D. 2. 1854. S. 25 f.
345. MUNCH, P. A., Om den gamle vestfoldske Söhandelsplads i Skiringssal . . . (1850; ovan no. 299), s. 126 ff. (I omtrycket i M:s Saml. Afhandl., 2, s. 375 ff.)
346. ———, Det norske Folks Historie, D. 1: Bd 1 (1852; ovan no. 298), s. 384 ff.
347. MAURER, K., Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthum. Bd 1. München 1855. 8:o. S. 53.
348. JESSEN, C. A. E., Undersøgelser til nordisk oldhistorie. Khvn 1862. 8:o. Passim.
Jfr även samme förf. i Tidskr. f. Philol. og Pædagog., Aarg. 5 (1864), s. 307 ff.
349. ———, Über die Eddalieder (1871; ovan no. 149), s. 20 f.
350. STORM, G., Om Ynglingatal og de norske Ynglingekonger i Danmark (1873; ovan no. 114).
Jfr även JESSENS ovan nämnda anmälan.
351. JØRGENSEN, A. D., Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling. Khvn 1874—1878. 8:o. S. 76.
352. STEENSTRUP, J. C. H. R., Normannerne. Bd 1 (1876; ovan no. 322). S. 68 ff.
353. TENGBERG, R., Norden och nordmännen före år 1000. (I: Illustrerad världshistoria, utg. af E. WALLIS. D. 3. Sthm 1877. S. 181—191.) S. 186.
354. STORM, G., Ragnar Lodbrok og Lodbrokssønnerne (1877; ovan no. 326), s. 371 ff.; och

355. STORM, G., Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie, 1 (1878; ovan no. 327), s. 34 ff.
Härtill kan också jämföras N. HÖJERS anmälan av STEENSTRUPS Normannerne (1—2) och av STORMS Kritiske Bidrag, införd i Nordisk tidskrift (Letterst.), 1879, s. 288—302, särsk. s. 292 f.
356. SCHÜCK, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan (1895; ovan no. 111), s. 66 ff.
357. STORM, G., Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid (1898; ovan no. 115), s. 133 ff.
358. BUGGE, A., Vestfold og Ynglingeætten (1909; ovan no. 102), s. 443 f.

Mytologi.

De episoder och drag av mytologiskt innehåll, som ingå i Yt.¹, ha naturligtvis blivit behandlade såväl i allmänt sammanfattande framställningar av den nordiska mytologien, handböcker o. likn., som i specialarbeten rörande vissa sidor därinom.

Av arbeten tillhörande den förstnämnda kategorien kan — endast som en exemplifiering — erinras om följande:

359. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, P. D., Religion of the Teutons. Boston 1902. 8:o.
(Handbooks of the history of religion, 3.)
Passim, bl. a. s. 294 (Vanlande; strofen anføres i övers.), 372 (människooffer: Domalde, Aun, Olav Trätälja).
360. GOLTHIER, W., Handbuch der germanischen Mythologie. Leipzig 1895. 8:o.
Bl. a. s. 76 f. (Vanlande), 233 f. (Ynglingar), 563 f. (Domalde, Olav Trätälja).
361. GRIMM, J., Deutsche Mythologie. Göttingen 1835. 8:o.
Bl. a. s. xxiv (Skilfingar), 205 f. (Ynglingarnes gudomliga ursprung).
362. —, —. 4. Ausg. besorgt von E. H. MEYER. Bd 1—2. Bd 3: Nachträge u. Anhang hrsg. E. H. MEYER. Berlin 1875—78. 8:o.
363. HERRMANN, P., Nordische Mythologie in gemeinverständlicher Darstellung. Leipz. 1903. 8:o.
S. 52 f. (Svegdir), 65 (Vanlande), 114, 465 f. (kungaoffer) osv.
364. MEYER, E. H., Germanische Mythologie. Berlin 1891. 8:o. (= Lehrbücher der german. Philologie, 1.)
Bl. a. s. 35, 54, 76 ff. (»Marenglaube«), 153 (Sokmimir), 226 (Fjölfnir) m. m.
365. —, —, Mythologie der Germanen. Gemeinfasslich dargestellt. Strassburg 1903. 8:o.
Bl. a. s. 41, 45, 46, 115, 131, 139, 336 osv.
366. MEYER, R. M., Altgermanische Religionsgeschichte. Leipzig 1910. 8:o.
Bl. a. s. 113 (Vanlande), 190 (Ynglingar), 254 (Domalde), 412 m. m.

¹ Till litteratur rörande den etymologiska förklaringen av de vanligare mytologiska namn, som möta i Yt., tar jag endast i undantagsfall någon hänsyn.

367. MOGK, E., [Germanische] Mythologie.

I: PAUL's Grundriss d. germanischen Philologie, Bd 1 (Strassburg 1891), s. 982—1138.

Bl. a. s. 1013 (Vanlande), 408 (»mær Lokis»), 1123 (människooffer) osv.

368. ———, [Germanische] Mythologie.

I: PAUL's Grundriss . . ., 2:e verbess. u. vermehrte Aufl., Bd 3 (Strassb. (1897—) 1900), s. 230—406.

Jfr här bl. a. s. 267, 348 (Byleistr), 374, 389 osv.

Särtryck härav med titeln:

———, Germanische Mythologie. 2:e verbess. Aufl. Strassb. 1898. Jfr här s. 38, 119, 146, 160 osv.

Ett 2. Abdruck av denna upplaga utkom 1907.

369. RYDBERG, V., Undersökningar i germansk mytologi. D. 1—2. Stockholm (tr. i Göteborg) 1886—89. 8:o.

Bl. a. D. 1: s. 100 ff. ('skilfinga niðr', 'Freys afspring', Dómarr m. m.), 108 f. (Dómarr), 344, 359 ff. (Halfdanr, Vanlandi, 'Loka mær' m. m.), 367 ff. (Vanlandi, Halfdanr), 375 ff., 450 f. (Byleistr), 456 (Dulsi), 461 f. (Dyggvi-strofen), 485, 489—492 o. 497—501 (Svegðir-strofen), 553 (Vísurr), 744, 746 osv. — D. 2: s. 258 ff., (Ólafr Geirstaðaalf), 342 (Aðils), 343 m. m.

D. 1 utkom i engelsk övers. av R. B. ANDERSON under titeln: Teutonic mythology. London 1889.

Möjligen kan i detta sammanhang förtjäna att erinras även om följande uppslagsverk:

370. NYERUP, R., Wörterbuch der skandinavischen Mythologie . . . Aus der dänischen Handschrift übers. [von L. C. SANDER]. Kopenhagen 1816. 8:o.

371. MAGNUSEN, F., Priscæ veterum borealium mythologiae lexicon . . . Havniæ 1828. 4:o.

(Även i Edda Saemundar hins fróða . . . sumtibus Legati Magnæani . . ., P. 3. Havniæ 1828, s. 273—996).

372. Reallexikon der germanischen Altertumskunde. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen hrsg. von J. Hoops. Bd 1 ff. Strassburg 1911 ff. 8:o.

Av specialarbeten i nordisk mytologi, som — likaledes mera i förbigående — sysselsätta sig med Yt. (resp. däri nämnda mytiska väsen) må nämnas:

373. BUGGE, S., Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse. Række 1—2. Chra 1881—89; 1896. 8:o.

Bl. a. 1, s. 72 f. (Byleistr; jfr även s. 418), 172 (Garmr); 2, s. 96 ff. (Narfi).

374. CHADWICK, H. M., The cult of Othin. An essay in the ancient religion of the North. London 1899. 8:o. S. 4, 16.

375. GERING, H., Über weissagung und zauber im nordischen altertum. Kiel 1902. 8:o. (Rektorsrede.) S. 8 f., 19 m. m.
376. HELLQUIST, E., Om Fornjótr.
I: Arkiv f. nord. filol., Bd 19 (1902 '03), s. 134—140.
Äldre litt. anföres här.
377. KAUFFMANN, F., Balder. Mythos und Sage, nach ihren dichterischen und religiösen Elementen untersucht. Strassb. 1902. 8:o. (= Texte u. Untersuchungen zur altgerman. Religionsgeschichte, Untersuchungen Bd 1.)
Passim, bl. a. s. 58, n. 2 (ljóshamr), 81, n. 1 (Adils), 174 f. (konungaoffer), 218 (Frode, Fjolner m. m.), 219 (reiðar stjóri), 230 (offer), 292 f. (förráðning), 295 med n. 3 (Olav Trätälja).
378. MOGK, E., Die Menschenopfer bei den Germanen. Leipzig 1909. 8:o. (= Abhandl. d. K. Sächsischen Gesellschaft d. Wissenschaften zu Leipzig, Philol.-histor. Classe, Bd 27: No. 17. S. 601—643.) S. 614 f., 626 f.
Jfr anmälan av W. RANISCH i Deutsche Literaturzeitung. 1910, sp. 592—597. För-
anledde:
MOGK, E., Ein Nachwort zu den Menschenopfern bei den Germanen. (I: Archiv f. Religionswissenschaft, Bd 15 (1912), s. 422—434.)
379. MUCH, R., Der germanische Himmels-gott. (I: Abhandlungen zur germanischen Philologie. Festgabe für R. HEINZEL. Halle 1898. S. 189—278. Även i särtr. Halle 1898.)
Bl. a. s. 32 (Garmr), 202 (Ingunar Freyr), 255 (Visbur), 270 (Sveigder). — Särtrycket resp. s. 14, 67, 82.
380. SCHULLERUS, A., Zur Kritik des altnordischen Valhollsglaubens. Halle a. S. 1886. 8:o. (Diss. Leipz.) S. 24 f.
Ingår även — utökad med en exkurs — i PAUL u. BRAUNE's Beiträge, Bd 12 (1887), s. 221—282. Jfr här s. 244 f.
381. UNWERTH, W. von, Untersuchungen über Totenkult und Óðinnverehrung . . . 1911. (Ovan no. 108.)
Bl. a. s. 85 f. (Aun), 88 (Olav Trätälja), 94 ('hábrjóstr hörva Sleipnir'), 110 (Vandlande), 120 ('þrós þröttar niðkvísl'), 121 (Vile), 122 osv.

En sammanställning av de mytologiska uppgifterna i den äldsta skaldediktningen föreligger i:

382. JÓNSSON, F., Mytiske forestillinger i de ældste skjaldekvad. 1892. (Ovan no. 160.)

Mera direkt med de mytologiska frågorna i Yt. sysselsätta sig följande arbeten, som däri också antaga mytologiska ingredienser i en betydligt större omfattning än tidigare skett.

383. NOREEN, A., Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal. 1892. (Ovan no. 109.)

Om recensioner m. m. se ovan anf. st.

Jfr även NOREENS uppsats 'Fornnordisk religion, mytologi och teologi' (i Svensk tidskrift, 1892, s. 172—182; omtr. i Spridda studier [Saml. 1], Sthm 1895, s. 19—37) ävensom hans artikel 'Ynglingaätten' i Nordisk familjebok (jfr ovan no. 304).

384. SCHÜCK, H., Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. 1—2. 1904. (Ovan no. 112.) Passim (jfr ovan s. 68).

Jfr härtill utom de ovan anförda anmälningarna:

385. BRATE, E., Nyare forskning i nordisk mytologi. Sthm 1907. (= Svenska humanist. förbundets skrifter, 11.) S. 17 ff.

Jfr även av den mera speciella Yt.-litteraturen ytterligare följande:

386. BRIM, E. Ó., Bemærkninger angående en del vers i 'Nóregs konungasögur 1' (1894; ovan no. 101), s. 7 f., 11 f.

387. BUGGE, S., Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie (1894; ovan no. 103), bl. a. s. 120 ff., 154 ff.

388. CEDERSCHÖLD, G., Våra äldsta konungasagor . . . (1910; ovan no. 104), särsk. s. 45 ff.

389. DETTER, F., Zur Ynglingasaga (1894; ovan no. 259), passim.

390. KOCK, A., Om Ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt (1895; ovan no. 287).

Jfr även Kock i Zeitschr. f. deutsche Philol., Bd 28 (1896), s. 290 f.

391. SCHÜCK, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan (1895; ovan no. 111), bl. a. s. 56 ff., 86 ff.

392. ———, Studier i Ynglingatal. [1—4.] 1905—10. (Ovan no. 113.) Passim, bl. a. s. 55 ff., 76 ff., 98 ff., 110 ff.

393. SJÖROS, B., Till tolkningen av Ynglingasagans visor. Helsingfors 1911. 8:o. (= Studier i nord. filologi, utg. genom H. PIPPING, Bd 3: no. 2.) S. 3—6. Behandlar dvärgnamnet Durnir Yt. 2³.

394. WADSTEIN, E., Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock Edda-dikter. 1—2. 1894. (Ovan no. 116.) S. 64 ff., 77 f., 83.

Arkeologi och topografi.

Som de arkeologiska och de topografiska frågorna rörande Yt. i åtskilliga fall äro starkt sammanvävda, kan någon fullständig åtskillnad här ej genomföras. Av rent arkeologisk natur äro dock följande tvänne arbeten:

395. **ALMGREN, O.**, Vikingatidens grafskick i verkligheten och i den fornnordiska litteraturen.
I: Nordiska studier tillagnade AD. NOREEN . . . (Uppsala 1904), s. 309—346. Särsk. s. 325 ff.
396. **GJESSING, H.**, Snorre Sturlassons arkeologiske kundskap.
I: Oldtiden, Tidskr. for norsk forhistorie, Bd 3 (1913), s. 1—24.

Topografiska uppgifter i kommenterade editioner och översättningar — stundom rätt utförliga som t. ex. de hos AALL (no. 47), vilka äro utarbetade av G. MUNTHE, »dengang den største kjender af Norges ældre geografi» — upptas här icke särskilt.

Av framställningar av mera allmän läggning må nämnas:

397. **HILDEBRAND, H. O. H.**, Konungabokens geografi.
I: Konunga-boken . . . , D. 1 (1869; ovan no. 36), s. lvii—lxxii.
398. **HELLAND, A.**, Topografisk-statistisk beskrivelse over Jarlsberg og Larvik amt. Bd 1: [H. 1]. Kra 1914. 8:o. (Norges land og folk.)
S. 23 ff. (Skiringssal, Skæreið m. m.), 26 (Borró, Vadla), 31 (Stiflusund), 67 ff. (Rød) osv.
399. **MUNCH, P. A.**, Historisk-geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge (Noregs-veldi) i Middelalderen. Moss, Chra, Khvn 1849. 8:o.
Bl. a. s. 30 (Skiringssalr, Geirstaðir), 131 (Hvín), 171 f. (Skæreið, Borró, Vadla, Stiflusund m. m.), 183 (»Upsi» m. m.).
400. **NICOLAYSEN, N.**, Norske fornlevninger. En oplysende fortegnelse over Norges fortidslevninger . . . Kra 1862—66. 8:o.
Bl. a. s. 178 ff. (Borre), 197 f. (Sandehered), 198 ff. (Thjødling: Skiringssal, Skæreið, Geirstad) osv.
401. **RYGH, O.**, Norske Gaardnavne. Bd 6: Jarlsberg og Larviks Amt. Bearb. af A. KJÆR. Kra 1907. 8:o.
Bl. a. s. 108 (Borró), 109 (Rød), 113 (Hølt), 304 ff. (Skiringssalr, Skæreið, Geirstaðir) osv.

Av topografisk-arkeologisk speciallitteratur rörande de svenska Ynglinga-konungarne må nämnas följande:

402. PERINGSKIÖLD, J., *Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia nova illustrata . . .* Sthm 1719. Fol. (Swea och Götha minnings-merken, Flock 2.) S. 9.
Vill identifiera den s. k. Kungshögen i Uppsala med »Konung Domars hög wid Åbacken, om hwilken Sturleson skrifwer . . .» Jfr härtill C. M. KJELLBERG i *Namn och bygd*, Årg. 1 (1913), s. 129 f.
403. STJERNA, K., *Svear och götar under folkvandringstiden*. 1905. (Ovan no. 174.)
404. NERMAN, B., *Vilka konungar ligga i Uppsala högar?* 1913. (Ovan no. 301).
405. ———, *Sväriges älsta konungalängder . . .* 1914. (Ovan no. 302.)
406. STJERNA, K., *Vendel och Vendelkråka*. 1904. (Ovan no. 323.)
407. FRIESEN, O. VON, *När Sverige blef till*. 1910. (Ovan no. 269.)

I samband med den undersökning av Ottarshögen i Vendel, som påbörjades sommaren 1914, publicerades en del artiklar i den svenska dagspressen (B. NERMAN, R. NORDENSTRENG¹ m. fl.). Men någon officiell redogörelse för denna utgrävning kan naturligtvis icke föreligga, sålänge densamma ännu ej blifvit slutförd.

Den topografiska (och arkeologiska) litteraturen rörande Olav Trätälja är redan förtecknad ovan (under no. 264—268). Här må ytterligare blott nämnas:

408. E—FF [ECKHOFF, E.], *Olof Trätäljas grafhög*.
I: *Svenska turistföreningens årsskrift*, 1899, s. 401—404.
Jfr vidare:
409. WADSTEIN, E., *Om Olov Trätälja ock hans binamn*. 1891. (Ovan no. 334.)
410. CEDERSCHIÖLD, G., *Var brändes Olav Trätälja enligt Ynglingatal?*
I: *Namn och bygd*, Årg. 2 (1914), s. 29—35. (Ingår även i: *Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad AD. NOREEN . . .* Upps. 1914.)

Av mera speciell litteratur rörande de norska lokaliteterna i Yt. må nämnas:

411. MUNCH, P. A., *Om Beliggenheden af det gamle Grenland, Grenmar, og andre Steder, som i Oldskrifterne nævnes i Forbindelse dermed*.
I: *Annaler for nord. Oldkyndighed*, 1836—37, s. 62—79. Omtr. i *M:s Saml. Afhandlingar*, 1, s. 63—77.
412. ———, *Om den gamle vestfoldske Söhandelsplads i Skiringssal . . .* 1850. (Ovan no. 299.)
413. NICOLAYSEN, N., *Om Borrefundet i 1852*.
I: *Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, Aarsberetning for 1852* (Chra 1853), s. 25—32.

¹ NORDENSTRENGS artikelserie — Från svenska historiens gryningstid. Folkvandringstidens sägner sannfästa av den nyare forskningen. 1—3. (I: *Stockholms-tidningen*, 1914: d. 5, 12 o. 19 juli.) — borde måhända ha omnämnts redan ovan under avdeln. Ynglingatal som historisk och sagohistorisk källa. (Korrekturnot.)

414. BUGGE, S., Om Skæreid i Skiringssal. 1871.

I: [Norsk] Historisk Tidsskrift, Bd 1 (1870—71), s. 385—388.

415. SÖRENSEN, S. A., Det gamle Skiringssal. 1. Stedets Beliggenhed. [Q. p.] Kra 1900. 8:o.

Ur innehållet: Det gamle Skiringssal. Kilsteder (s. 1 ff.). — Tidligere Opfatninger af Skiringssals Beliggenhed (s. 3 ff.). — Beliggenheden af Sagaernes »Skiringssal» (s. 31 ff.). (Holtar o. Geirstad, s. 50 ff.) — Stiflusund (s. 64 ff.). — Holtar og Borro (s. 70 ff.). — Vadla (s. 76 ff.). — »Gauskum [!] at vági» (s. 79 ff.). — »Skæreid i Skiringssal» (s. 83 ff.). — Vestmar og Vestfold (s. 85 ff.). — Hvin (s. 93 f.).

Rec. i Nordisk Tidsskrift for Filologi, R. 3: Bd 9 (1900—01), s. 161—165 av FINNUR JÓNSSON.

416. STORM, G., Skiringssal og Sandefjord. 1901.

I: [Norsk] Historisk Tidsskrift, R. 4: Bd 1 (1900—01), s. 214—237.

417. SÖRENSEN, S. A., Er »Kongshaugen», hvori Vikingeskibet blev fundet, Kong Olaf Geirstad-Alfs Haug? Svar til Prof. G. STORM. Kra 1902. 8:o.

418. KJÆR, A., Hvad var Skiringssalr? 1908.

I: [Norsk] Historisk Tidsskrift, R. 4: Bd 5 (1906—09), s. 267—283.

Följdskrifter:

419. SÖRENSEN, S. A., Om Skiringssal. Svar til Hr. A. KJÆR
Ibid. s. 358—397.

420. KJÆR, A., Afsluttende Svar til Hr. S. A. SÖRENSEN.
Ibid. s. 425—430.

421. SÖRENSEN, S. A., Bemærkninger til Hr. A. KJÆRS »Afsluttende Svar».
Ibid. s. 431—432.

Skiringssalsfrågan beröres på en mängd andra håll i den hist.-topografiska litteraturen; jfr t. ex. (utom de mera allmänt lagda verken, nämnda under no. 398—401 här ovan):

422. BERG, L., i [No.] Historisk Tidsskrift, R. 4: Bd 5 (1909), s. 178 f., 192.

Äldre litt. anföres ymnigt av de här nämnda författarne, särskilt av SÖRENSEN.

Enstaka diskussionsinlägg rörande de i Yt. förekommande ortnamnen — verkliga och förmenta — eller därmed sammanhängande frågor träffas vidare bl. a. i följande arbeten:

423. BRÍM, E. Ó., Bemærkninger angående en del vers i 'Nóregs konungasögur 1' (1894; ovan no. 101), s. 9, 15 f., 17.

424. BUGGE, S., Bidrag til den ældste Skaldedigtningens Historie (1894; ovan no. 103), s. 143 f., 167.

425. NOREEN, A., Mytiska beståndsdelar i Ynglingatal (1892; no. 109), s. 209, 214 f.

426. NOREEN, A., Till Ynglingatal (1912; no. 110), s. 5 f., 8 f., 15.
427. SCHÜCK, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan (1895; no. 111), s. 64 (med n. 3), 66 (med n. 3, 4), 67 (med n. 2), 81, n. 1.
428. ———, Studier i Ynglingatal. [1—4.] 1905—10. (Ovan no. 113.) S. 48 ff., 84, 124 f.
429. STORM, G., Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid. 1898. (Ovan no. 115.) Särskilt s. 112 ff.: 'Ynglingatals Geografi'.
430. WADSTEIN, E., Bidrag till tolkning och belysning av skalde- och Eddadikter, 1 (1894; ovan no. 116), s. 79, 80.

Smärre strödda tolkningsbidrag m. m.

(Här upptas tolkningar och behandlingar av enstaka strofer, ställen och ord, dock endast sådana som icke ingå i den i det föregående förtecknade litteraturen av vad art den så vara månde. Det säger sig själft, att en avdelning som denna lätteligen skulle kunna utökas högst betydligt, särskilt ifråga om den etymologiska ord-tolkningen, men redan det som anföres torde vara mer än tillfyllest.)

Str. 1.

- JÓNSSON, F., Kritiske studier over en del af de ældste norske og islandske skjaldekvad. Khvn 1884. 8:o. S. 25 f.
5. siklingr, BUGGE, S., Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse, Række 2 (Khvn 1896), s. 128 f. och i PAUL u. BRAUNE's Beiträge, Bd 13 (1888), s. 180.
- HELLQUIST, E., i Nord. Tidsskr. for Filol., R. 3: Bd 12 (1903/04), s. 49 ff.

Str. 2.

4. véla, jfr BUGGE, S., i Arkiv f. nord. filol., Bd 2 (1883—85), s. 352 ff.
7. Dulsi (Dusli), jfr HELLQUIST, E., i Arkiv, Bd 7 (1890/91), s. 154, 157, not.¹

Str. 3.

- HUNGERLAND, H., Zeugnisse zur Völsungen- und Niflungensage aus der Skaldendichtung (8—16 jh.). (I: Arkiv f. nord. filol., Bd 20 (1903/04) s. 1—43, 105—142.) S. 15 f.
- S. 1—43 även utg. som Inaug.-diss. (Kiel). Lund 1903.
3. véttr, jfr HOFFORY, J., i Arkiv, Bd 2 (1883—85), s. 47 f.; SIEVERS, E., i PAUL u. BRAUNE's Beitr., Bd 16 (1892), s. 244 f.; KOCK, A., i Arkiv, Bd 14 (1897/98), s. 242 ff.; NOREEN, A., Altisländische Grammatik, 3. Aufl. (Halle 1903),² § (105,) 106: 3, (122, Anm. 2).

¹ Detta H:s arbete: 'Bidrag till läran om den nordiska nominalbildningen' är även utg. som akad. avhandl. (Upps.), tr. Lund 1890.

² Betecknas i det följande som: Aisl. Gr.³

8. líonar, jfr BUGGE, S., i Arkiv, Bd 2 (1883—85), s. 248 f.
 12. mara, jfr WOOD, F. A., i PAUL u. BRAUNE's Beitr., Bd 24 (1899), s. 530 f.

Str. 4.

11. garmr, jfr (utom ovan under avdeln. Mytologi anf. litt., BUGGE, MUCH m. fl.) NOREEN, A., Aisl. Gr.³, § 305, Anm. 3; FALK, HJ., i Aarböger, 1891, s. 276 f.; KAHLE, B., i Indogerm. Forschungen, Bd 14 (1903), s. 151.
 12. glymia, jfr WADSTEIN, E., i Indogerm. Forsch., Bd 5 (1895), s. 15.

Str. 5.

12. of sóa, MÜLLENHOFF, K., Deutsche Altertumskunde, Bd 4 (Berl. 1900), s. 602 f.

Str. 6.

SCHÜCK, H., Smärre bidrag till nordisk litteraturhistoria. 3. Ynglingatals inledningsstrofer. 1896.

I: Arkiv f. nord. filol., Bd 12 (1895/96), s. 233—240.

5. Dómarr, jfr LÄFFLER, L. F., i Arkiv, Bd 10 (1893/94), s. 167, not; GRAPE, A., i Upplands fornminnesfören. tidsskr., Bd 7 (H. 29, 1913), s. 128 f.
 7. Hálfr (Hóolfr), jfr GÍSLASON, K., i Njála, Bd 2 (1889; jfr ovan no. 219), s. 279 ff.; NOREEN, A., i Arkiv, Bd 6 (1889/90), s. 315 f.

Str. 9.

2. Agne, jfr NOREEN, A., Västgötska ortnamn. 3. Kinds härad. (I: Stockholms dagblad, landsortsuppl., 1906: no. 2, d. ³/₁, s. 4; omtr. i Spridda studier, Saml. 3, 1913, s. 135—138.); GRAPE, A., i Upplands fornminnesfören. tidskrift, Bd 7 (H. 29, 1913), s. 128 f.
 3. Skiolf, jfr nedan under str. 14¹⁴ nämnd litt. angående skilfingr.

Str. 10.

10. gørví, jfr HELLQUIST, E., i Arkiv, Bd 7 (1890/91), s. 8, 29.

Str. 11.

2. Álfr (Óolfr), jfr NOREEN, A., i Arkiv, Bd 6 (1889/90), s. 316.
 5—8. Jfr GÍSLASON, K., i Aarböger, 1869, s. 53.

Str. 13.

STORM, G., Textkritiske Bemærkninger til Ynglingasaga. 1. Tidsregningen for Kong Auns Levetid. 1903.

I: Arkiv, Bd 19 (1902/03), s. 252—254.

3. ánasótt, jfr FALK, HJ., i Arkiv, Bd 3 (1885—86), s. 187; LEFFLER, L. FR., ibid., s. 188 f., 287 f.
 4. Aunn, jfr NOREEN, A., i Aisl. Gr.³, § 220, 222, 275, Anm. 2.

Str. 14.

5—8. GÍSLASON, K., i Aarbøger, 1869, s. 52.

WISÉN, TH., Emendationer och exegeses till norröna dikter. 1—4. Lund 1886—91. 4:o. (Univ.-progr.) S. 9—16.

14. skilfingr, jfr BUGGE, S., i Tidskr. for Philol. 8 (1868—69), s. 44, och i PAUL u. BRAUNE's Beitr., Bd 12 (1887), s. 12; LÄFFLER, L. FR., i Arkiv, Bd 10 (1893/94), s. 166 ff.; BRATE, E., i Namn och bygd, Årg. 1 (1913), s. 106 ff.

Str. 16.

NERMAN, B., Om Adilsstofens äkthet och upprepning inom Ynglingatal. Helsingfors 1913. (= Studier i nord. filol., Bd 5: no. 1.)

2. Ap(g)ils, jfr SIEVERS, E., i PAUL u. BRAUNE's Beitr., Bd 12 (1887), s. 487; NOREEN, A., Aisl. Gr.³, § 223.

3. véttr, se ovan 3.³

6. drasill, jfr BUGGE, S., Studier over de nord. Gude- og Heltesagns Oprindelse, R. 1, (1881—89: ovan no. 152), s. 394 f., not; KAHLE, B., i Indogerm. Forsch., Bd 14 (1903), s. 157; NOREEN, A., ibid., s. 396 f.

7. Freys áttungr, jfr KEYSER, R., Om Nordmændenes Herkomst og Folkeslægtskab. (I: Samlinger til det norske Folks Sprog og Hist., Bd 6 (Chra 1839), s. 263—462; även särsk. utg. Chra 1843.) S. 286 f., n. 5.

Str. 19.

HUNGERLAND, H., Zeugnisse zur Völsungen- und Niflungensage . . . 1903 (jfr ovan Str. 3), s. 17.

Str. 21.

1—4. WISÉN, TH., Emendationer och exegeses till norröna dikter. 1—4. 1886—91. (Jfr ovan Str. 14.) S. 16—18.

5. glópfialgr, jfr BUGGE, S., i Norræn fornkvæði . . . (Chra 1867), s. 199; KARSTEN, T. E., i Arkiv, Bd 13 (1896/97), s. 387.

12. lofpar, jfr HELLQUIST, E., i Arkiv, Bd 7 (1890/91), s. 168.

Str. 23.

3. Býleistr, jfr (utom ovan anf. mytolog. litt.) NOREEN, A., Aisl., Gr.³, § 119, 1.

7. reks lópoþr, jfr WADSTEIN, E., i Uppsalastudier tillegnade S. BUGGE . . . (Upps. 1892), s. 160 med n. 38.

Str. 24.

3. hueþrongr, jfr JÓNSSON, F., i Arkiv, Bd 4 (1888), s. 36.

9. buþlongr, BUGGE, S., Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse, Række 2 (1896), s. 81, 301 f.; HELLQUIST, E., i Nord. Tidsskr. f. Filol., R. 3: Bd 12 (1903/04), s. 50 f.

Str. 25.

2. gofuglátr, jfr STORM, G., i Arkiv, Bd 19 (1902/03), s. 256 f.
 13. buþlongr, se ovan Str. 24°.

Str. 26.

- 1 — 8. ÓLSEN, Bj. M., Ströbemærkninger til norske og islandske skjaldedigte.
 (I: Arkiv, Bd 18 (1901/02), s. 195—210.) S. 195 f.
 11. vígmíþlongr, Jónsson, F., Kritiske studier . . . 1884. (Jfr ovan Str. 1.) S. 25.

Måhända kan vara skäl att här till slut med ett par ord erinra om att Ynglingatal också lämnat stoff till litterär alstring, i det att särskilt den dramatiska diktningen i äldre som nyare tid därur upptagit åtskilliga motiv till behandling. Sålunda har ju — för att nu i förbigående ge en liten axplockning — *Svegder* behandlats dramatiskt av STAGNELIUS (tr. 1825) — liksom också i balladform av GEIJER (1811) och F. W. SCHOLANDER (tr. 1881) — vidare *Visbur* dramatiskt av LING (1824) och STAGNELIUS (tr. 1825), *Domalde* av A. F. RISTELL (1777) och G. PAYKULL (1783), *Agne* av LING (1812), *Alrik* och *Erik* av J. ENGSTRÖM (1822), *Braut-Anund* i balladform av ERIK SJÖBERG (VITALIS: 1819), *Ingjald Illråda* dramatiskt av G. G. ADLERBETH (1799), LING (1824) och E. DIDRING (1903), *Olov Trätälja* av R. KLINCKOWSTRÖM (1908) osv.

Men det säger sig själft att författaren gemenligen ytterst fritt behandlat det valda motivet, som han därtill ofta nog upptagit i senare omtydning och utläggning — särskilt torde DALINS framställning i Svea rikes historia åtminstone i äldre tid fått tjänstgöra som det historiska underlaget. Härav följer att det om vissa av dessa anförda diktverk icke utan fog torde kunna sägas, att de från Ynglingatal hämtat föga mer än namnet.

En mera ingående redogörelse för denna litteratur anser jag därför falla utom ramen för denna bibliografi.

IV.

Metrik

av

Birger Nerman.

Ynglingatal är avfattat i *kuiþohótttr*, d. v. s. en 8-radig strof med de udda raderna 3-ledade, de jämna 4-ledade, med alliteration, men utan assonans. Denna strofform anses (SIEVERS, *Altgermanische Metrik* sid. 117) historiskt ha uppkommit ur det regelbundna *forþyrpeslag* därigenom, att inblandning av 3-ledade rader gjorts till princip. De 3-ledade raderna åter anses (SIEVERS a. a. sid. 68) vara *bi-former* till de 4-ledade och ha uppstått genom förkortning ur dessa.

Kuiþohótttr har varit ett *metrum* för skaldediktningen, men de bevarade exemplen äro icke många. Då de övriga dikterna i denna avfattning på enskilda punkter äro av vikt för Ynglingatal, uppräknas de här:

Eyvindr skáldaspiller: Háleygiatal.

Egell Skallagrímsson: Arenbiarnarkuiþa.

» » Sonatorrek.

Þórarenn loftunga: Glælognskuiþa.

Sturla Þórþarson: Hákonarkuiþa.

Grettess Ævekuiþa.

Nóregs konungatal.

Dessutom förekomma några smärre fragment eller lausavisor (se GISLASON, *Nogle Bemærkninger angående Ynglingatal*, i *Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist.* 1881 sid. 188 f.).

Enligt den allmännaste åsikten om Ynglingatals ålder skulle denna dikt vara den äldsta av de bevarade i *kuiþohótttr*. För bedömande av denna fråga måste en undersökning av metriken vara av särskild vikt. Men en ingående sådan har saknats. Då nu ett försök göres att i detalj klarlägga Ynglingatals metriska principer, får denna undersökning först sin fulla åskådlighet, när den ställes vid sidan av en lika detaljerad undersökning av det övriga materialet i *kuiþohótttr*. Denna undersökning innebär alltså en början till en mera omfattande, och först senare kunna en del fragor, som bero därav (särskilt rörande

Ynglingatal's ålder) mera ingående diskuteras. Emellertid har jag redan nu på de flesta punkter jämfört med de andra dikterna i *kuiþótttr* — jag har i detalj genomgått mer än 2,000 vers — och särskilt har som ett supplement en fullständig jämförelse med *Háleygjal* varit fördelaktig.

Här skall icke så mycket fästas vikt vid de frågor, som hittills ivrigast och nästan uteslutande debatterats, nämligen upplösningarnas berättigande i olika fall — då denna sida synes föga givande —, utan huvudvikten skall läggas på typernas plats i strofen, inbördes relationer och på alliterationen; av dessa ha de båda första synpunkterna hittills knappast vunnit beaktande. I samband med dessa synpunkter står, att vissa äldre åsikter rörande enskilda versraders lydelse icke kunnat omnämnas.

Som ett korollarium skall följa ett försök till bestämning av de bevarade halvstrofernas plats i resp. strofer.

Texten utgör den reviderade, till vilken Nordiska seminariet i Uppsala under sin behandling av *Ynglingatal* vt. 1910—vt. 1912 vid en första läsning kommit. Den meddelas här:

I.		Cu þera Sökmimess	
c ¹	Varþ framgengt,	a	iotonbygþr
Bu	þar es Fróþe bió,	12. B	viþ iofre gein.
a	feigþar orþ,	III.	
4. Bu	es at Fiolne kom,	a	Enn á vit
c	ok sikling	A	Vilia bróþor
A	suigþess geira	a	vitta vétr
d	vágr vindlauss	4. E	Vanlanda kom,
8. Cu	of viþa skylde. ²	c	auk tröllkund
II.		Cu	of troþa skylde
c	Enn dagskiarr	d	liþs Grímhildr
A	Durness niþia	8. A	líóna bága,
d	salvörþoþr	a	ok sá brann
4. A	Sveigþe vélte,	Cu	á beþe Skúto
a	þá's i stein	d	menglótoþr,
C	enn stórgeþe	12. Cu	es mara kualþe.
a	dusla konr	IV.	
8. B	ept duerge hlióp,	c	Ok Visburs
c	ok sal biartr	A	vilia byrge

¹ Små bokstäver ange udda rader, stora jämna. u betyder upplösning.

² Texten meddelas här i den halvstrofsföljd, vari den föreligger hos Snorre. Därav den införda interpunktionen.

- a sævar niðr
 4. A suelga knátte,
 c þá's menþióf
 A markar otto
 d setrs veriendr
 8. C á sinn fǫðor,
 c ok allvald
 Cu i arenkióle
 a glóða garmr
 12. E glymiande beit.

V.

- a Hitt vas fyrr,
 C at fold ruþo
 d suerþberendr
 4. A sinom drótne,
 c þá's árgiorn
 A ióta dolge
 a suía kind
 8. Cu of sóa skylde,
 c ok landherr
 C af lífs vǫnom
 a dreyrog vǫpn
 12. E Dómalda bar.

VI.

- au Ok ek þess opt
 B of yngua hreyr
 a fróða menn
 4. Cu of freget hafþa'k,
 c huar Dómarr
 C á dynianda
 du bana Hǫlfs
 8. Cu of borenn være.
 a Nú'k þat veit,
 C at verkbitenn
 a Fiolness niðr
 12. B við Fyrue brann.

VII.

- a Kueþ'k'at dul,
 Bu nema Dyggua hrør

- a glitness gnó
 4. B at gafne hefr,
 c þui't iódis
 A Ulfs ok Narua
 a konongmann
 8. A kíosa skylde,
 c ok allvald
 A yngua þióðar
 a Loka mærr
 12. B at leikom hefr.

VIII.

- a Frá'k, at Dagr
 A dauþayrþe
 a fremþar fúss
 4. Cu of fara skylde,
 c þá's valteins
 B til vǫrua kom
 d spakfrǫmoþr
 8. A. spǫrs at hefna,
 a ok þat orþ
 C á austrvega
 a visa ferþ
 12. B frá vige bar,
 a at þann gram
 C of geta skylde
 a slengǫþref
 16. A sleipness verþar.

IX.

- a Þat tel'k undr,
 B ef Agna her
 a Skialfar rǫþ
 4. Cu at skǫpom þóttó,
 c þá's gǫþing
 C meþ gullmene
 a Loga dis
 8. B at lopte hǫf,
 a hinn's við taur
 A temia skylde
 a sualan hest
 12. E Signýiar vers.

X.

- c Fell Alrekr,
 C þar's Eirike
 a bróþor vopn
 4. Cu at bana urþo,
 c ok hnakkmars
 A haufopfetlom
 d Dags fræendr
 8. Cu of drepess kuþo.
 a Frá't maþr áþr
 A eykia greiþe
 d Freys afspring
 12. C i folk hafa.

XI.

- au Vas'a þat bært,
 Cu at Bera skylde
 d valsøfendr
 4. A vigs of huetia,
 c þá's bróþr tueir
 Cu at þonom urþoss
 d óþurfendr
 8. C of afbryþe.
 a Auk varþ hinn,
 Bu es Óolfr of vá
 d vopþr vétialds
 12. Cu of vegenn liggia,
 c es döglingr
 A dreýrgan mæke
 a ofundgiarn
 16. B á Yngua rauþ.

XII.

- c Varþ Iorvondr,
 B hinn's endr of dó,
 a lífs of látr
 4. Cu i Limafirþe,
 c þá's hábrióstr
 A horfo sleipner
 du bana Guþlaugs

8. Cu of bera skylde,
 c ok Hagbarþs
 A hersa valde
 a hópno leif
 12. B at halse gekk.

XIII.

- a Knátte endr
 C at Upsqlom
 a ánasótt
 4. A Aun of standa,
 c ok þrálifr
 A þiggia skylde
 d ióþs alaþ
 8. A ofpro sinne,
 c ok sueiþors
 C at sér huerfþe
 a mækess hlut
 12. C enn mióvara,
 c es okhreins
 E óttonga rióþr
 a lögþess odd
 16. E liggjande drakk.
 a Máttet hárr
 A hiarþar mæke
 d austrkonongr
 20. A upp at halda.

XIV.

- c Ok lofsæll
 B ór lande fló
 d týss óttongr
 4. A Tunna rike.
 c Enn flæming
 A farra trióno
 a iotons eykr
 8. B á Agle rauþ,
^{sá's?}
 cu es of austmork
 A áþan hafþe
 a brotna horg

12. Cu of borenn lenge,
       c ok skiplauss
       E skilfinga niþ
       a hœfess hiorr
 16. B til hiarta stóþ.

XV.

- c Fell Óttarr
       Cu und ara greipar
       d dugandlegr
 4. Cu fyr dana vópnom,
       c þann's hergamr
       A hrægom fót
       d viz borenn
 8. B á Vendle sparn.
       a Þau frá'k verk
       A Vqts ok Fasta
       a sönskre þióp
 12. Cu at sǫgom verþa,
       c at eylands
       A iarlar Fróþa
       d vigfrǫmþ
 16. Cu of vegenn hǫfþo.

XVI.

- a Þat frá'k enn,
       B at Aþgils fior
       a vitta vétr
 4. Cu of viþa skylde,
       c ok dáþgiarn
       Cu af drasels bǫgom
       d Freys ǫttongr
 8. A falla skylde,
       a ok viþ aur
       A ægess hiarne
       a bragnings burs
 12. B of blandenn varþ,
       c ok dagsæll
       A deyia skylde
       a Ála dolgr
 16. C at Upsǫlom.

XVII.

- c Veit'k Eysteins
       A enda folgenn
       a lokenn lífs
 4. C á Lóhunde,
       c ok sikling
       Cu meþ suiom kuþþo
       a iótska menn
 8. A inne brenna,
       c ok bitsótt
       C i brandnóe
       a hliþar þangs
 12. B á hilme rann,
       c þá's timbrfastr
       A toptar nokkue
       a flotna fullr
 16. B of fylke brann.

XVIII.

- a Þat stǫkk upp,
       C at Yngware
       a sýslo kind
 4. Cu of sóet hafþe.
       d Lióshǫmom
       Cu viþ lagar hiarta
       d herr eistneskr
 8. B at hilme vá,
       c ok austmarr
       A iofre fǫllnom
       a gymess lióp
 12. B at gafne kueþr.

XIX.

- c Varþ Qnvǫndr
       A Iónakrs bura
       a harme heptr
 4. Cu und himens fiollom,
 (c?) a? auk ofveig
       A eistra dolge
       d heipt hrisongs

8. B at hende kom,
c (ok) sá fremioþr
A foldar beinom
a høgna hreyrs
12. B of horfenn vas.

XX.

- c Ok Ingiald
E ífioruan traþ
d reyks rausoþr
4. C á Ræninge,
c þá's húspíófr
A hyriar le(i)stom
d goþkynning
8. B í gøgnom steig,
a ok sá yrþr
A allre þíóþo
d sanngøruastr
12. Cu meþ suíom þótte,
a es hann sialfr
A sino fiorue
a frókno fyrstr
16. Cu of fara vilde.

XXI.

- a Ok við vág,
B hinn's víþe err,
a Óláfs hræ
4. E ølgylþer sualg,
c ok glóþfialgr
A gøtuar leyste
d sonr Fórnióts
8. Cu af suía iofre.
c S(u)á áttkonr
C frá Upsølom
a loþþa kyns
12. B fyr løngo huarf.

XXII.

- a Þat frá huerr,
C at Halfdanar

- d søkmiþlendr
4. A sakna skyldo,
c ok hallvarps
A hlifenauma
d þíóþkonong
8. B á Þótne tók,
c ok skeríeþ
B í Skiringssal
c of brynialfs
12. A beinom drúper.

XXIII.

- c Enn Eysteinn
B fyr áse fór
c til Býle(i)sts
4. A bróþor meýiar,
a ok nú liggr
C und lagar beinom
d reks løþoþr
8. Cu á raþar bradde,
c þar's élkaldr
Cu hiá iofor gauzkom
a Vøþlo straumr
12. B at váge kømr.

XXIV.

- a Ok til þings
A þríþia iofre
a hueþrongs mærr
4. B ór heime bauþ,
c þá's Halfdan,
B sá's Holtom bió,
a norna dóms
8. Cu of notet hafþe,
c ok buþlong
C á Borróe
d sigrhafendr
12. A síþan fòlo.

XXV.

- c Varþ Guþrøþr
Cu enn gøfogláte

- a lóme beitr,
 4. B(u) sá's (fyr)lango vas,
 c ok umbráþ
 Cu — at qlom stille —
 d haup heiptrækt
 8. B at hilme dró,
 c ok launsigr
 C enn lómgeþe
 a Óso qrr
 12. B af iofre bar,
 c ok buþlongr
 Cu á beþe fornom
 a Stíflosunds
 16. B of stungenn vas.

XXVI.

- c Ok niþkuísl
 C i Nórege
 a þróttar þróss
 4. Cu of þróaz hafþe.
 c Réþ Óláfr
 A ofsa forþom

- a vípre grund
 8. C of Vestmare,
 c unz fótverkr
 B við Foldar þrom
 d vigmiþlong
 12. Cu of vípa skylde.
 cu Nú liggr gunndiarfr
 C á Geirstoþom
 d herkonongr
 16. A hauge ausenn.

XXVII.

- a Þat veit'k bazt
 Cu und blóm hifne
 a kennenafn
 4. Cu suá't konongr eige,
 c es Rognvaldr,
 A reiþar stióre,
 a heiþom hórr
 8. B of heitenn es,
 [c ok mildgeþr
 A markar dróttenn]¹

Då ungefär hälften av Ynglingatal's strofer blott föreligger i halvstrofform, måste undersökningen i stort sett ses ur halvstrofssynpunkt. Beteckningen rad I, II, III, IV gäller då halvstrofer. På enskilda punkter gäller dock undersökningen helstrofer; detta anges, och radnumreringen är då 1—8.

Statistik:

Udda rader

Rad I	Rad III	Summa
a 29 (2 au)	54	83 (2 au)
c 60 (2 cu)	2	62 (2 cu)
d 1	34 (2 du)	35 (2 du)
Summa 90	90	180

Dessa tre typer äro av naturliga skäl de enda, som kunna rymmas i en 3-ledad rad.

¹ Vid statistiken har jag uteslutit versparet
 ok mildgeþr
 markar dróttenn

då det ej säkert — ehuru mycket antagligt — tillhör Ynglingatal.

Jämna rader

	Rad II	Rad IV	Summa
A	38	19	57
B	14 (3 Bu)	30 (1 Bu)	44 (4 Bu)
C	35 (15 Cu)	35 (27 Cu)	70 (42 Cu)
E	3	6	9
Summa	90	90	180

Summa:

$$\begin{aligned}
 a + A &= 83 + 57 = 140 \\
 B &= \quad = 44 \\
 c + C &= 62 + 70 = 132 \quad (cu + Cu = 2 + 42 = 44) \\
 d &= \quad = 35 \\
 E &= \quad = 9 \\
 &\quad \quad \quad 360 = 4 \times 90
 \end{aligned}$$

Denna statistik är redan upplysande. För det första lär den, att D-typer icke förekomma i Ynglingatal. På denna punkt avvika Háleygiatal¹ VI: 4 och XIII: 2, Arenbiarnarkuiþa² II: 2 och XXI: 8, Sonatorrek² I: 4, Glælognskuiþa¹ VII: 6?, Hákonarkuiþa³ XX: 4, 8; XXVI: 8, Ævekuþa¹ II: 8 och Nóregs konungatal¹ med 12 à 13 fall, t. ex. V: 6; XIV: 4; XXXI: 8. Men av större intresse äro förhållandena vid de treledade raderna.

I rad I förekomma endast a- och c-typer, de senare i ungefär dubbelt så stort antal som de förra. Dessutom förekommer i den text, som ovan framställts, 1 d-typ, XVIII: 5. På samma sätt har SIEVERS (Beiträge zur Skaldenmetrik II, i PAUL och BRAUNES Beiträge VI sid. 294) emenderat. Proportionerna visa, att d-typen är felaktig. Även andra skäl visa detta.

Redan i det förhållandet, att med denna läsning den ifrågavarande helstrofen uppdelas i två avslutade satser,⁴ bryter den med Ynglingatals principer (SCHÜCK, Studier i Ynglingatal sid. 27 f.).

Handskrifterna ha:

K: *í lios...* J 2: *oc lios harmom* F: *í lios hóf̃v* J 1: *í lios haum̃o*, d. v. s. alla handskrifterna ha *ok liós...* Detta ger en c-typ. Det

¹ Citeras efter F. JÓNSSON, Den norsk-isl. Skjaldedigtn. B I.

² » » » » Egils saga 1886—88 sid. 357 ff.

³ » » Flateyjarbók III sid. 6, 22 m. fl.

⁴ Hæri inbegriper jag icke (jfr sid. 31) två genom *ok* koordinerade satser. Borde därför hellre heta 2 fristående satser, d. v. s. 2 meningar (terminologien är den populära).

skall nedan på av varandra oberoende skäl visas, att det enda, som här kan väntas, just är en c-typ (sid. 13 not och sid. 22 regel II). Hur raden för övrigt skall restitueras, torde vara ovisst. Den av SCHÜCK (a. a. sid. 28) efter WISÉN (Carmina norrœna I sid. 7) antagna lydelsen: *ok liósom* är med sin sista obetonade tesis¹ omöjlig i Ynglingatal, och likaså kan handskrifternas *ok liós hōmōm* i en udda rad knappast metriskt accepteras. Säkert blir endast: *ok liós*² . . . (c-typ).

Att en d-typ icke kan förekomma som rad I står i beroende av alliterationens snäva regler (jfr sid. 22).

d-typ som rad I kännes blott från Egell, hos vilken den dock ofta förekommer: Arb. III: 5; IX: 5; X: 5; XII: 5; XVIII: 5; XXIII: 5; Sont. XIV: 1; XVIII: 5; XX: 1 (se F. JÓNSSONS ed. av Egils s. sid. 434).

Uppmärksamhet väcker också det ringa antalet av 2 c-typer i rad III, jämfört med antalet a-typer, 54, och d-typer, 34, men framförallt därmed, att i rad I c-typerna utgöra 61,³ d. v. s. $\frac{2}{3}$ av hela radantalet. Dessa (XXII: 11 och XXIII: 3) kunna därför på förhand anses felaktiga till sin lydelse. Även detta förhållande har sin orsak i alliterationen. Som nedan skall visas — NECKEL har (Beiträge zur Eddaforschung sid. 409) även sett detta — vilar alltid alliterationen på 1:sta stavelsen i rad III. NECKEL föreslår därför en ändring från

XXII: 11	<i>of brynialfs</i>	XXIII: 3	<i>til Býle(i)sts</i>
	<i>beinom drúper</i>		<i>brópor meýiar</i>
till			
	<i>brynialfs of</i>		<i>Býle(i)sts til</i>
	<i>beinom drúper</i>		<i>brópor meýiar</i>

Men dessa verspar bli icke metriskt möjliga, och bägge konstruktionerna äro främmande för Ynglingatal.⁴ Hur restitutionen skall ske, vagar jag icke avgöra.

Av dessa regler för rad III följer ett negativt resultat. Som bekant har man (jfr Bugge, Bidrag til den ældste Skaldedigtn. Historie sid. 127 ff.) velat bevisa, att den bekanta halvstrof, som föreligger i den

¹ Jag använder här efter mönster av den nyare klassiska filologien uttrycken *tesis* och *arsis* i st. f. de ur flera synpunkter olämpliga termerna *höjning* och *sänkning*.

² Dubbelalliterationen antyder läsningen *ok liós h . . .*
viþ lagar hiarta

³ Häri är inberäknad den i statistiken som d-typ upptagna rad XVIII: 5, som nyss visats vara en c-typ.

⁴ Jfr möjligen XX: 14, 15.

tredje grammatikerns avhandling (Sn. Ed. ed. AM II sid. 162) och som med tillämpande av ovan för Ynglingatal iakttagna normalisering är av följande lydelse:

- a *høfoþbaþm,*
- C *þar's heiþsæe*
- c *á Fiorness*
- A *fiollom drýgþe*

skulle tillhöra Ynglingatal.

På en diskussion av anförda skäl skall här icke ingås; här skall halvstrofen blott bedömas ur metrisk (och stilistisk) synpunkt.

Strofens byggnad stämmer icke med Ynglingatals; i denna dikt finnes intet exempel på, att en sats griper över en halvstrof in i en annan, uppdelande helstrofen i $\begin{cases} 5 + 3 \\ 3 + 5 \end{cases}$ rader; varje sats har sin avslutning med halvstrofens 4:de rad. Därtill kommer nu det alliterationsförhållande, som finner sitt uttryck i omöjligheten för en halvstrofs 3:dje rad att utgöra en c-typ. Slutligen kan anföras, att en c-typ med andra tesis uppbyten av obetonad stavelse icke är tillåten i Ynglingatal.

I vilken dikt har denna halvstrof sin plats? Skall den tillhöra någon av de nu bevarade, är det efter all sannolikhet Háleygiatal. Detta på följande grunder.

c-typer stående som rad III förekomma: Háleygiatal I: 3, VI: 3 (H:s fragment utgöra ungefär $\frac{1}{4}$ av Y:s), Arenbiarnarkuiþa och Sonatorrek, där tillsammans minst 34 av minst 72 c-typer stå som rad III (beräknat efter F. JÓNSSONS metriska uppgifter i o. a. ed. av Egils saga sid. 434), Hákonarkuiþa med inemot 25 fall, Glælognskuiþa åtminstone 2, antagligen 3 fall (av 18 3:dje-rader), Ævekuþa med 2 fall, Nóregs konungatal med över 25 fall.

c-typ, där den sista tesis upp bäres av obetonad stavelse liksom i *á Fiorness* finnes: Háleygiatal IX: 1, Arenbiarnarkuiþa III: 7; XX: 1,¹ Sonatorrek VIII: 7?, Hákonarkuiþa XXII: 5; XXIX: 7, Ævekuþa IV: 5, Nóregs konungatal 8 fall ex. IX: 5; XII: 5.²

En stilistisk konstruktion, avdelande helstrofen i två satser på $\begin{cases} 5 + 3 \\ 3 + 5 \end{cases}$ rader, förekommer ett par gånger hos Egell, men framförallt i Háleygiatal, där den är mycket vanlig, nästan regel.

¹ Annan läsning i Den norsk-isl. Skjaldedigtn. B. 1 sid. 41 (strof 21).

² De flesta av ovannämnda fall ha dock kanske ej fullt obetonad sista tesis, då de äro av typen *ok Hákon*.

Arenbiarnarkuiþa och Sonatorrek kunna ur innehålllets synpunkt icke komma i fråga. Den stilistiska strofkonstruktionen anvisar strofen till Háleygiatal.

Av den föregående undersökningen framgå följande

Regler och proportioner:

Udda rader:

Rad I. *Endast a- och c-typer kunna förekomma.* De senare förekomma i ungefär dubbelt så stort antal som de förra (61: 29).

Rad III. *Endast a- och d-typer kunna förekomma.* Proportionen är 54:34 (de 2 felaktiga c-typerna ej inberäknade).

a-typerna förekomma således ungefär dubbelt så ofta i rad III som i rad I.

Jämna rader:

D-typer saknas.

Rad II och IV.

A-typerna äro dubbelt så vanliga i rad II som i rad IV. Jfr omvänt vid rad I och III.

B-typerna äro ungefär dubbelt så vanliga i rad IV som i rad II.

C- » » lika vanliga i rad II som i rad IV.

E- » » dubbelt så vanliga i rad IV som i rad II.

Upplösningar förekomma huvudsakligen vid typ C; där äro de i rad IV ungefär dubbelt så vanliga som i rad II.

Nästa beräkning har avseende på helstrofer. Av dessa föreligga 26 fullständiga. Härvid har jag beräknat minsta möjliga antal;¹ därjämte har, motiverat av den föregående undersökningen, XVIII: 1—8 räknats som helstrof. Dessutom föreligga 11 halvstrofer, som med säkerhet kunna anses börja en helstrof. I: *Varþ framgengt* o. s. v. VI: *Nú k þat veit* o. s. v. X: *Fell Alrekr* o. s. v.; *Frá t maþr áþr.* o. s. v. XIII: *Mátte't hár* o. s. v. XVII: *Veit'k Eysteins* o. s. v. XIX: *Varþ Qnþondr.* XXII: *Pat frá huerr* o. s. v. XXIII: *Enn Eysteinn* o. s. v. XXV: *Varþ Guþroþr* o. s. v. XXVI: *Nu liggr gunndiarfr* o. s. v. Som säker 2:dra halvstrof rubricerar sig endast: IX: *hinn's víþ taur* o. s. v. De 26 helstroferna och de säkert placerbara halvstroferna erbjuda utöver de ovan ur halvstroferna gjorda beräkning-

¹ II: 1—8; III: 1—8 (?); IV: 1—8; V: 1—8; VI: 1—8; VII: 1—8; VIII: 1—8, 9—16; IX: 1—8; XI: 1—8, 9—16; XII: 1—8; XIII: 1—8, 9—16; XIV: 5—12; XV: 1—8, 9—16; XVI: 1—8; XVII: 9—16; XVIII: 1—8; XX: 1—8, 9—16; XXIII: 5—12; XXIV: 1—8; XXVI: 5—12; XXVII: 1—8

garna endast intresse i fråga om rad 1, 4, 5 och 8, d. v. s. börjande och slutande halvstrofsrad.

Undersökningen visar:

rad 1		rad 5	
a	21 (2 au)		4 (1 osäker ¹)
c	16 (1 cu)		23 (1 cu)
	37		27
rad 4		rad 8	
A	9		6
B	8 (1 Bu)		9
C	19 (14 Cu)		10 (8 Cu)
E	1		2
	37		27

29 a-typer börja i Ynglingatal halvstrof. Av dessa börja 21 med säkerhet första halvstrof, d. v. s. helstrof; endast 4 (därav 1 osäker) andra halvstrof.

61 c-typer börja i Ynglingatal halvstrof. Av dessa börja med säkerhet 16 1:sta halvstrof, medan 23 börja 2:dra halvstrof.

I själva verket borde 4 ökas till ungefär 5 och 23 till ungefär 32 för att jämförelsen skall vara fullt riktig, då radantalet är olika för rad. 1 och 5,² men skillnaden är redan nu så iögonenfallande, att detta icke spelar någon roll. Detta vill med andra ord säga:

a-typer börja helst 1:sta halvstrofen i helstrof, c-typer helst (och nästan uteslutande c-typer) 2:dra halvstrofen i helstrof.

19 A-typer sluta i Ynglingatal halvstrof. Av dessa sluta 9 med säkerhet 1:sta halvstrof, 6 med säkerhet 2:dra halvstrof, d. v. s. helstrof.

35 C-typer sluta i Ynglingatal halvstrof. Av dessa sluta 19 (14 Cu) med säkerhet 1:sta halvstrof, 10 (8 Cu) 2:dra halvstrof.

Däremot: 30 B-typer sluta i Ynglingatal halvstrof. Av dessa sluta 8 med säkerhet 1:sta halvstrof, 9 2:dra halvstrof.

6 E-typer sluta i Ynglingatal halvstrof. Av dessa sluta 1 med säkerhet 1:sta halvstrof, 2 2:dra halvstrof.

Härvid är dock att märka, att jämförelsen icke är fullt riktig, då de säkra 1:sta halvstroferna äro 10 flera än de säkra 2:dra halv-

¹ I verkligheten snarast en c-typ (se sid. 23). Då proportionerna 21:3, 16:24.

² Enl. beräkningen

$$\frac{37}{27} \cdot 4 = 5 \dots$$

$$\frac{37}{27} \cdot 23 = 32$$

stroferna. Beräknas helstroferna, bli jämförelsetalen mellan de olika typerna i rad 4 och 8:

rad 4   rad 8

A 5 : 6   B 5 : 9   C 15 (12 Cu) : 10 (8 Cu)   E 1 : 1

Detta vill med andra ord säga:

C-typer (framförallt Cu-typer) ha någon benägenhet att sluta 1:sta halvstrofen, B-typer att sluta 2:dra halvstrofen. Men siffrorna äro för små för att skarpare pointera och ha endast sitt värde i samband med rad I. Vad B-typerna beträffa, har prof. NOREEN redan under seminariesammanträdena gjort denna iakttagelse.

Dessa proportioner visa ett *rytmiskt schema*:

1. a
4. Cu
5. c
8. B

som är mycket naturligt. a-typerna (i rad 1) ge med sin första betonade stavelse en skarpt markerad början, medan c-typerna (i rad 5) med sin första obetonade stavelse binda samman med det föregående. Likaså ge C(särskilt Cu)-typerna (i rad 4) med (sin upplösning och) sin slutande obetonade stavelse sambandet med något efterföljande, medan B- (och E-)typerna (i rad 8) med sin sista betonade stavelse låta strofen falla till ro.

Det är klart, att dessa förhållanden äro av vikt för uppfattningen av de bevarade fragmentens rätta placering i den ursprungliga dikten. Visar det sig t. ex., att en isolerad halvstrof har formen $\frac{a}{Cu}$, kan man med stor säkerhet säga, att den varit 1:sta halvstrof, liksom formen $\frac{c}{B}$ snarast bör vara en 2:dra halvstrof.¹ Det skall nedan studeras, hur detta ställer sig till de af Schück antagna lagarna för strofbildningen.

Närmaste steget i undersökningen gäller förhållandet mellan två närliggande typer. Till dels framgar detta redan ur statistiken, då ju de udda raderna endast kunna representera vardera 2 olika typer. I allmänhet kunna, inom de därigenom begränsade kombinationerna,

¹ Så blir schemat $\frac{c}{B}$ ett skäl för, att XVIII: 5 bör läsas:

c   ok liós —
Cu
d
B

de möjliga fallen förekomma. Men ett par begränsningar synas förekomma.

Som slutande halvstrofsrad förekommer B-typ 30 gånger. 24 av dessa föregås av a-typ. De övriga 6 föregås, som ses av statistiken, av d-typ. Allt som allt förekomma a-typer 54 gånger som rad III i halvstrof, d-typer 34 gånger, d. v. s. förhållandet är 54 : 34. Detta förhållande stämmer icke med förhållandet mellan a- och d-typer som rad III före B-typ, som är 24 : 6. Man hade av förhållandet 54 : 34 väntat en ungefärlig fördelning av de 30 fallen 18 : 12.¹ Detta låter ana ett särskilt förhållande.

De 6 exemplen på d-typer som rad III, föregående B-typ, äro följande:

- XV: 7 *víz borenn*
- XVIII: 7 *herr eistneskr*
- XIX: 7 *heipt hrísong*
- XX: 7 *goþkynning*
- XXII: 7 *þjóþkonong*
- XXV: 7 *haup heiptrákt*

Härvid är att märka, att i 3 av dessa 6 fall den sista stavelsen i den 3-ledade versraden utgöres av suffixen *-ing*, *-ong*. Det är känt, att just i ord med dessa suffix såväl i fvn. (NOREEN, Aisl. Gr.³ § 51: 1 b) som i fsv. (NOREEN, Aschw. Gr. § 57: I B 2) fortis ofta kan uppbäras av ultima. Likaså hör en sammansättning av typen *heipt-rákt* (NOREEN a. a:n § 51: 1 a; § 57: I A 2) till dem, där fortis kan falla på andra sammansättningsleden. Även torde en betoning *eist-néskr* icke vara utesluten. Men med dessa accentueringar inträda de väntade regelrätta a-typerna.

Särskilt bör en a-typ vara tänkbar vid XX: 7 *goþkynning* och XXII: 7 *þjóþkonong*, som bägge äro sammansatta och ha suffixen *ing*, *-ong* som ultima.

Det kan knappast vara en tillfällighet, att i 4 l. 5 fall av 6 en annan betoning kan inträda, överensstämmande med ett väntat metriskt schema. (Dessutom förtjänar att anmärkas, att en av handskrifterna, F, har XV: 7 *viti borenn*, vilket icke ger en ren d-typ, och att formen *víz borenn*, vad konstruktionen beträffar, är högst tvivelaktig.) Av de övriga 28 d-typer i rad III kan en sådan växlande betoning endast förutsättas i 4 l. 5 fall. Den tanken torde således icke kunna avvärjas, att vi här i ovan nämnda 5 (6) fall i själva verket ha att göra med a-typer; att på sådant sätt orden på *-ing*,

¹ Enl. ekvationen $\frac{x}{30-x} = \frac{54}{34}$

-ong få växlande betoning i samma dikt kan icke anses utgöra något hinder.¹

Under sådana förhållanden skulle lagen, att *B-typ som rad IV föregås av a-typ*, ha giltighet i minst 29 fall av 30. Någon absolut giltighet bör man knappast här vid en rent rytmisk välljudsfråga kunna vänta.

Man kan efter konstaterandet av en sådan begränsning på förhand vänta en *liknande vid E-typer i samma ställning*. Som ovan påpekats, stå E-typerna med sin accentuerade slutstavelse — i vilket förhållandet väl rytmiskt har sitt beroende — B-typerna närmast. 6 halvstrofsslutande E-typer förekomma. Dessa föregås också alla av a-typer.² Detta stöder ytterligare riktigheten av regelns tillämpning vid B-typ.

Denna regel äger icke tillämpning vid Håleygiatal, där IV-rads B föregås av 2 a-typer, 1 d-typ (XV: 3, 4), IV-rads E av 5 a-typer, 1 d-typ (II: 3, 4), Arenbiarnarkuiþa, där samma B 4 gånger föregås af a-typ, 2 gånger av d-typ (IV: 3, 4; XXIII: 7, 8), samma E 1 gång föregås av d-typ (XVIII: 7, 8), 1 gång av c-typ (XIX: 7, 8), möjligen vid Sonatorrek, där samma B antagligen 11 gånger föregås av a-typ, blott säkert 1 gång av d-typ (XXII: 7, 8); ingen annan betoning kan antagas. Hákonarkuiþa stämmer med Ynglingatal vid B-typ; däremot icke vid E-typ, som i minst 3 fall föregås av c-typ; exemplen på IV-rads B- och E-typer äro minst 8. Vid det långa Nóregs konungatal äro fallen för få för att belysa (2 B, 1 E), likaså i den lilla Áevekuiþa (1 B); exemplen överensstämma med Ynglingatals. Glælognskuiþa har inga exempel på denna kombination.

En annan iakttagelse, som kan göras, rör C-typ som rad II i halvstrof. Antalet är 15. Av dessa föregås 12 av c-typ. Men de

¹ Å andra sidan talar alliterationen i XIX: 7 *heipt hrísongs* och XXV: 7 *haup heiptrákt* för, att här föreligger d-typ. Men alliterationen kan vara oavsiktlig, liksom vid trycksvag stavelse t. ex. i c-typ IV: 9 *ok allvald*.

² Det bör påpekas, att ett av dessa 6 fall (XXI: 3) *Óláfs hrá* utgör en texträttelse av NOREEN (Till Ynglingatal, i Xenia Lidéniana sid. 11). Handskrifterna ha *hrá Óláfs*. Men även om man icke skulle gå med på denna ändring, utan upptar en läsning, där *h* är alliterationsbokstav, föreligger dock här säkert en a-typ. Ifrågavarande egennamn kan ha växlande form beroende på växlande urnordisk betoning:

Urn. *Ánulaibaz* > fvn. *Óláfr*; | (NOREEN, Aisl. gr.³ § 54: 3 b).

urn. *Anulaibaz* > fvn. *Áleifr* |

Men med den senare betoningen erhålles en a-typ.

3 återstående III: 9, 10; XI: 1, 2 och XXVII: 1, 2 kunna icke bortförklaras. Regeln har giltighet som en rytmisk tendens. Denna iakttages icke i de övriga dikterna i *kuiþohótttr*.

Förkortning av tesis.

Tesis kan i flera fall förkortas.

Udda rader:

a-typ:

Formen $\underline{\text{ }} \times \underline{\text{ }}$ *är ganska vanlig. Enligt SIEVERS (Altgerm. Metrik sid. 117) förekomma 13 fall, men VI: 3* *bana Hálfs* *måste (förutsatt, att den allmänna åsikten om Ynglingatal's ålder är riktig) läsas* *bana Hþólfs* *och således vara en du-typ, och jag återfinner f. ö. icke mera än 10. Fallen äro: II: 3:dje halvstrof, 3:dje rad; V: 2: 3; VII: 2: 3, 3: 3; IX: 2: 3, 3: 3; XI: 4: 3; XIV: 2: 3; XVII: 1: 3; XVIII: 3: 3.*

Som synes, utgöra alla dessa rad III i halvstrof; i rad I förekomma inga fall. Detta bör sättas i samband därmed, att, som nedan skall visas (sid. 22), a-typer i rad III alltid ha alliteration på 1:sta tesis, a-typer i rad I alltid ha alliteration på 2:dra. Då, som bekant, en typ $\underline{\text{ }} \times \underline{\text{ }}$ icke kan förekomma, visar detta, att *endast alliterationsbärande tesis kan förkortas.*

Av denna regel följer restituering av två raders utseende.

XI: 1 *Vas'a þat bært*

kan icke, som WISÉN (Carm. norrœna sid. 5) och efter honom SCHÜCK (Ynglingatal sid. 29) gjort, emenderas till *Vasa bært*, ty raden är en 1:sta halvstrofsrad. Vi skulle då få en 1:sta rads a-typ av formen $\underline{\text{ }} \times \underline{\text{ }}$, vilket nyss visats icke förekomma.
allit.

Men detta resultat är av vikt för den efterföljande undersökningen, ty därmed är en udda rads upplösning med nödvändighet säkerställd, och vi ha fått en god utgångspunkt för bedömandet av dessa raders *upplösningar: sådana kunna förekomma.*

Den andra textbestämningen gäller XIX: 5 och behandlas under alliterationen.

I Háleygiatal finnas 3 ex. på typen $\underline{\text{ }} \times \underline{\text{ }}$ (VI: 5; X: 5; XIV: 3). Ehuru 2 av dessa förekomma som rad I i halvstrof, är även här endast alliterationsbärande tesis förkortad.

Likasmå förekommer i Arenbiarnarkuiþa och Sonatorrek typen $\underline{\text{ }} \times \underline{\text{ }}$ både i rad I och III i halvstrof, i antal 6 och 10. Förkortningen träffar också här endast alliterationsbärande tesis.

Typen $\underline{\text{ }} \times \underline{\text{ }}$ förekommer 2 gånger i Glælognskuiþa, bägge gångerna som rad III, 8 gånger i Hákonarkuiþa, därav 7 gånger som

Resultat: Endast alliterationsbärande tesis kan förkortas (såväl i Ynglingatal som annorstädes).

Delvis likartat är förhållandet vid c-typ. Den enda förkortning, som möjligen förekommer, har formen $\times \int \_$. Exemplet skulle vara 3:

XII: 1   *Varþ Iorundr*
 XIX: 1   *Varþ Qnundr*
 , : 9   *ok sá frømoþr*

XI: 1   *Ok Sigurd*

Resultat: c-typ förkortas aldrig i Ynglingatal.

Förkortning av 1:sta höjningen, typ $\perp \perp \Delta$, tillåtes ej.

Däremot förekommer förkortning av 2:dra höjningen, typ $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$, i ganska stor utsträckning både i Ynglingatal och annorstädes. 10 ex. finnas i Ynglingatal¹ (SIEVERS i Beiträge VI sid. 292). Dessutom förekommer 1 gang $\text{—} \times \text{—} \text{—} \text{—}$ (VI: 7).

Resultat: endast icke-hurudalliterationsbärande tesis kan förkortas (såväl i Ynglingatal som annorstädes).

Någon förkortning utöver de vid förnyrbeslagsverser vanliga existerar icke i Ynglingatal. Knappast heller synes sådan förekomma

¹ Jfr att ett par äro osäkra enligt min föregående framställning om d-typ framför B-typ.

i övriga dikter i *kuiþohótttr* (WISÉN, *Carm. norrœna I* sid. 181. F. JÓNSSON, *Kritiske studier over norske skjaldekvad* sid. 111 f.). Några fall ha ansetts tvivelaktiga:

VI: 12. *viþ Fyre brann* ändras till *viþ Fyrue brann*. — Jag hänvisar till detta arbetes fortsättning (namnet bildat av *fyrue*). SIEVERS förslag (Beiträge VI sid. 291) *Fýre* faller därpå.

XVII: 4 *á Lóhunde* (av SIEVERS a. a. sid. 292 uppfattat som *á Lofunde*). Se NOREEN, *Till Ynglingatal*, i *Xenia Lideniana* sid. 8 ff.

XXVI: 2 *i Nórege* (ej *Norege*). Se SIEVERS a. a. sid. 290.

För EGILSONS textförslag XXI: 2 *viþar telgio* se WISÉN, *Carm. norrœna I* sid. 181. (EGILSON framställde möjligheten av en sådan läsning, innan lagarna för metriken närmare voro kända.)

Upplösning.

Udda rader:

Ovan (sid. 16) har visats, att vi i *ett* fall med nödvändighet måste antaga upplösning i udda rad. Detta innebär, att upplösning där över huvud är tillåten. Det är därför klart, att man vid bedömandet av upplösningarna icke kan intaga den radikala ståndpunkt, som till varje pris söker bortförklara dem [SIEVERS (delvis) i Beitr. VI sid. 293 f., SCHÜCK o. a. a. sid. 27 ff.]. Detta så mycket mindre som upplösningarnas frihet står i överensstämmelse med den blott på accent byggda blandade vers, som är den speciellt germanska och som återfinnes i knitteln och folkvisan.

Emellertid äro upplösningarna ganska sällsynta. Utom det säkra fallet XI: 1 förekommer endast 1 au-typ, VI: 1 *Ok ek þess opt*. Men denna rad kan, som SIEVERS (Beitr. VI sid. 294) och WISÉN (*Carm. norrœna I* sid. 4) föreslagit, läsas: *Ok þess opt*. Att *ok* uppbär accent, får ej anses uteslutet¹; jfr III: 9, VIII: 9 m. fl. För en sådan ändring kunde tala, att *ek* redan finnes i *haffa'k*, men å andra sidan är en konstruktion med dubbelt *ek* mycket vanlig (ex. i Eddan). SCHÜCKS förslag (o. a. a. sid. 29): *Ek þess opt* stöter på den svårigheten, att *ek* aldrig i *Ynglingatal* uppbär accent. — Säkrast torde vara att låta raden kvarstå oförändrad, betraktad som au-typ.

Några fall av cu-typ förekomma. XIX: 9 *ok sá fremioþr* har i handskrifterna *ok*, och denna form måste vara den riktiga, då ett borttagande av dess *ok* strider mot den av SCHÜCK påvisade lagen, att varje strof innehåller blott en avslutad sats: schemat $\frac{c}{B}$ rubricerar strofen som 2:dra halvstrof. SIEVERS (Beitr. VI sid. 294) emenderar *sá*.

¹ Sammanhänger med betydelsen.

Likaså finner jag med min utgångspunkt intet skäl att ändra XXVI: 13 *Nú liggr gunndiarfr*. SIEVERS emenderar i Beitr. VI sid. 294, men betraktar raden som upplöst i Altgerm. Metrik sid. 117.

XIV: 9 *sá's of austmørk* torde vara den riktiga läsningen, dels därför, att texten tillhör J 2, den bästa handskriften, dels därför, att med K:s text *sá's of austr*, med vilken den något vanställda F. stämmer, pron. *sá* skulle utgöra tesis, ett förhållande, som är onaturligt och icke kännes från Ynglingatal.¹ SIEVERS gör i Beitr. VI sid. 294 den radikala ändringen

*sás austmørk
áfr um hafþe,*

men anser i Altgerm. Metrik sid. 117 upplösning föreligga.

XXI: 9 måste, enligt min mening, snarast läsas *ok sá áttkonr*,² då schemat $\frac{c}{B}$ rubricerar halvstrofen som sista.

cu-typerna äro alltså flera än som ovan i statistiken framställts.

Återstå du-typerna. Följande fall förekomma:

VI: 7 *bana Hþólfs*, XII: 7 *bana Guþlaugs* Dessutom har man tidigare läst XV: 7 *viti borenn*, men av skäl, som jag ej här kan ingå på, har formen *viz borenn*³ föredragits. Likaså har man tidigare läst XXV: 7 *hþof þeirþrákt*. Men dels följes denna rad av en B-typ och bör därför vara en a-typ (jfr ovan sid. 14 f.), dels erhålles en tredad typ genom att med NOREEN [hos SCHÜCK (o. a. a. sid. 29)] insätta formen *haup*.

Annat ställer sig förhållandet med de ovan anförda fallen. SCHÜCK, som i likhet med SIEVERS under dennes äldre ståndpunkt söker bortreducera alla fall av 3-ledade raders upplösning, har velat bortförklara även dessa.

bana Hþólfs utgör en textändring. Handskrifterna ange formen *Hálfs*. Man har varit ense om, att en ändring till den okontraherade formen måste företagas, om Ynglingatal skall tillhöra slutet av 800-talet. Här vill jag ej yttra mig om denna senare fråga, men jag utgår t. v. från den förutsättningen, att Ynglingatal ej är en sen dikt; detta emedan diskussionen berör invändningar av en forskare, som hänför den till 800-talet.

¹ Jfr dock liknande XX: 13, 14:

a es hann sialfr
A sino fiorue

² Eller kanske med nytt förslag av prof. NOREEN: *sud't áttkonr* (c-typ).

³ Denna form är dock (jfr sid. 14 f.) långt ifrån säker.

Först en undersökning av den okontraherade formens utseende, då detta är av vikt för bedömandet av Schücks argument.

NOREEN har (Arkiv f. nord. filol. VI sid. 315 f.) förklarat namnet *Hálfr* vara uppkommet ur urn. *Haþuwolaf^r*¹ (Stentofta-, Istaby- och Gommorstenarna, Blekinge), som ger *Hǫlfr* (= Lilj. 824 *Haulf*), vilket övergår till fvn. *Hálfr*. FINNUR JÓNSSON däremot antar en sammansättning *Hǫ-Alfr* (så senast i ed. av Ynglingasagan 1912 sid. 59). *Alfr* fick 'på grund af sin höjde . . . tilnavnet *Hǫ-* den höje'. Men så sannolikt detta än kan förefalla, kan det dock icke påvisas, ty något sådant nämnes icke om konung *Hálfr* och hans 'kappar', på vilka dock enligt sagan många kroppsliga fordringar ställdes.

NOREENS mening kan till full evidens bevisas. Som jag, när frågan debatterades vid seminariesammanträde, framhöll, ingår *Hálfr*-sagans *Hálfr* i följande genealogi:

Higr-leifr
|
Higr-olfr   *Hǫ-olfr*

Som synes, visar namngivningsprincipen folkvandringstid (STORM, G., Vore forfædres . . . opkaldelsesystem, i Arkiv IX sid. 199 ff.) — fastän på ett något brustet sätt — och den okontraherade formen av *Hálfr* måste att döma av broderns namn på *-olfr* vara *Hǫlfr*.

Detta för oss in på Schücks invändning emot radens äkthet.

»Hálfs saga är», säger Schück (o. a. a. sid. 29) »en *vikinga*-saga, som näppeligen kan vara äldre än 800-talet och således knapt kunnat citeras af Tiodolf».

Namngivningsprincipen i Hálfs saga har visat slutgränsen för Hálffigurens uppkomsttid. Den kan icke sättas senare än till tidig vikingatid, d. v. s. den måste ligga före Tiodolfs tid. Men under sådana förhållanden finnes intet hinder för, utan det stämmer förträffligt överens därmed, att *Hálfr* citeras som en bekant (sago)jälte av en författare, som skriver tidigast under 800-talets senare hälft. Att Hálfsagan i sin nuvarande form återger sen vikingatid, är en annan sak; det centrala i Hálfs saga, kring vilket allt annat uppbyggt, är just hans innebränning; hur långt detta moment går tillbaka i tiden, kan icke avgöras. Det synes i detta sammanhang egendomligt, att *Hálfr*, sjökonungen par préférence, icke faller till sjöss, utan brännes

¹ Sista *a* är svarabhaktivokal. Den äldsta urnordiska formen vore **Haþu-wolfa^r*. Den ovan anförda formen är Stentoftastenens. De andra stenarnas avvika något.

inne på land. Hur långt sagobildningen hunnit mot 800-talets slut är omöjligt att bestämma. Ynglingatal omnämner endast innebränning å land, och detta fordrar icke vikingatid.

Den ifrågavarande raden måste därför betraktas som äkta, som du-typ — under förutsättning, att Ynglingatal icke är en sen dikt.

Även Schöcks skäl mot äktheten av rad XII: 7 *bana Guþlaugs* kan icke anses bindande. Ynglingatals strof uppger endast, att en Guþlaugr dödats av Jorvöndr. Något annat är, att Snorre här gjort långa historiska kombinationer. Men att Ynglingatals Guþlaugr ursprungligen varit identisk med Háleygiatals, kan icke sägas med visshet — fastän detta är antagligt — liksom man ej heller kan förneka möjligheten av att Háleygiatals Guþlaugr gripits ur Ynglingatal. Schöck synes förbigå möjligheten av att författaren till Háleygiatal, även om han i stort själv uppfunnit sina personer, dock kunnat gripa redan förefintliga sagofigurer; härför talar i själva verket de som sagonamn från annat håll kända: *Sémíngr*, *Hofbroddr*, *Hávarr*. I synnerhet bör det ligga nära till hands, om man anser (så Schöck), att Háleygiatals personer konstruerats i trång analogi till Ynglingatals, t. ex. *Mundell gamle* efter *Aunn gamle*. En i förbigående nämnd Guþlaugr i den senare dikten bör ha varit ett lämpligt lån för den förra; men härav följer icke, att vad Háleygiatal berättar om denne uppdiktade Guþlaugr bör stå i samband med, vad Ynglingatal berättar om sin. Att Snorre genom sin framställning kommer i strid med Ynglingatals, sådan den refereras i Historia Norvegiæ, behöver icke bevisa annat än, att Snorre (och andra före honom) gjort felaktiga kombinationer. Likaså är det intet som hindrar, att Ynglingatal kan vara felaktigt tolkat i Historia Norvegiæ (ty Ynglingatal uppger ej, att Jorvöndr dödats av danskar).

Såsom resultat av undersökningen torde framgå, att *upplösningar i udda rader måste förutsättas*, ehuru de gärna undvikits. Upplösningar förekomma även vid de övriga dikterna i kuipohöttr och där talrikare.

Jämna rader:

Upplösning förekommer vid B- och C-typer. Förekomst och lagar för de sistnämnda ha redan framgatt av det föregående. Otvivelsaktiga fall av B-typer äro

I: 4 *es at Fíolne kom*

VII: 2 *nema Dyggva hrör*

XI: 10 *es Óolfr of rá* (under samma förutsättning som vid VI: 7). Under sådana förhållanden föreligga inga skäl att ändra handskrif-

ternas XXV: 4 *sá's fyr lōngo vas* i likhet med F. JÓNSSON (Yngl. s. 1912 sid. 53) till *sás lōngo vas* eller med SCHÜCK (o. a. a. sid. 10 f.) till: — *fyr lōngo vas* —. Likaså bör I: 2 *þar es Fróþe bió* behållas. Som en möjlighet kan också anföras, att man i XXIV: 6 *sá's Holtom bió* kunde följa K. och Fr. och i likhet med WISÉN (o. a. a. sid. 8) antaga läsningen *sá's á Holte bió*; härför kunde tala, att någon absolut dativ vid ortnamn icke med säkerhet är uppvisad. Men å andra sidan bör en sådan kunna förutsättas, och bägge J. ha dativform utan preposition.

Slutligen återstår II: 10 *þera Spkmímess*, här betraktad som Cu-typ, men med upplöst arsis. SIEVERS (Beiträge VI sid. 294) stryker *þera*, men detta hjälper föga. Cu-typen kan icke bortförklaras.

För upplösningar i udda och jämna rader i andra dikter i kvi-
pohóttir hänvisar jag till SIEVERS (Beiträge VI sid. 292 ff. och Altgerm. Metrik sid. 117).

Alliteration.

I det föregående har ofta hänvisats till alliterationens lagar, och det har antytts, att flera av de redan påpekade förhållandena ha sin förklaring i dessa. I själva verket äro också lagarna för alliterationen i Ynglingatal ytterligt fasta, och man finner i hela Ynglingatal endast en enda rad, som icke passar in i ett strängt preciserat system.

Regler:

Rad I:

1) *a-typ* har alltid alliteration på 2:dra tesis. Undantag XI: 9
Auk varþ hinn
allit.

Allitererar *v*? Häremot jfr E. NOREEN: Om alliterationen på *v* i fisl., i Studier i nord. filol. utg. av H. PIPPING III, 5 sid. 1 ff.

2) *c-typ* har alltid alliteration på 1:sta tesis. Intet undantag.

Rad III:

3) *a-typ* har alltid alliteration på 1:sta tesis. Intet undantag.

4) *d-typ* har alltid alliteration på 1:sta tesis. Intet undantag.

Då det enda fallet av *d-typ* i rad I redan är misstänkt av andra skäl och blott 2 fall av *c-typer* som rad III förekomma mot 61 fall i rad I, visar detta, att ovanstående regler äro uttryck för följande mera omfattande och påtagliga:

I) 1:sta stavelsen i rad I kan aldrig uppbära alliterationen.

II) 1:sta stavelsen i rad III måste alltid uppbära alliterationen (jfr NECKEL, Beiträge zur Eddaforsch. sid. 409).

Härutav följer, att en *d-typ* är otänkbar som rad I och att en *c-typ* icke kan förekomma som rad III.

Original from
UNIVERSITY OF MICHIGAN

punkter har detta redan omnämnts i det föregående; över Háleygiatal må blott en statistik meddelas. Texten utgör den senaste utgivarens¹ (F. Jónsson i Den isl. Skjaldedigtn. B. Rettet tekst).

I.

a Viljak hljóð
Cu at Hóars líði,
cu meðan Gillings
A gjöldum yppik,
cu meðan hans ætt
C í hverlegi
a galga farms
Cu til goða teljum.

II.

a Hinn es Surts
C ór sökklöllum
d farmögnuðr
E fljúgandi bar.

III.

c Þann skaldblöetr
E skattfæri gat
a ása niðr
C við jarnviðju:
a þás þau meir
C í Manheimum
a skatna vinr
Cu ok Skaði byggðu.

IV.

a Sævar beins,
Cu ok sunu marga
a Qndurdís
B við Óðni gat.

V.

c Þás útrøst
A jarla bági
a Belja dolgs
A byggva vildi.

VI.

c En Goðlaugr
A grimman tamði
c við ofrkapp
D austrkonunga
a Sigars jó,
Cu es synir Yngva
d menglötud
C við meið reiddu.

VII.

c Ok náreiðr
Cu á nesi drúpir
a vingameiðr,
C þars víkr deilir,
c þar's, fjölkunt
B of fylkis hrør,
a steini merkt
E Straumeyarnes.

VIII.

a Ok sá halr
Cu at Hóars veðri
a høsvan serk
E hrísgrísnis bar.

IX.

c Varð Hókon,
A Høgna meyjar
d viðr, vápnberr,
Cu es vega skyldi,
a ok sinn aldr
B í odda gny
d Freys óttungr
Cu á Fjöllum lagði.

¹ Texten kan naturligtvis icke betraktas som min, då jag ej haft tillfälle att taga del av restitueringen. Jag återger texten i utgivarens normalisering.

X.

a Ok þar varð.
 Cu es vinir fellu
 du magar Hallgarðs.
 A manna blóði
 a Stafaness
 B við stóran gný
 du vinar Lóðurs
 A vágr of blandinn.

XI.

c Ok Sigurð.
 Cu hinn's svönum veitti
 a hróka bjór
 E Haddingja vals
 a Farmatýs,
 A fjörvi næmðu
 d jarðráðendr
 C á Qglói.

XII.

c Ok qðlingr
 Cu þi qlun jarðar
 a alnar orms
 E ófælinn varð
 a lifs of lattr.
 C þars landrekar
 d Týs óttung
 C i tryggð sviku.

*Statistik:**Udda rader:*

Rad I

a 15

c 10 (1 cu)

Summa 25

XIII.

a Þar varð minstr
 D meinvinnöndum
 a Yngvifreys
 E öndverðan dag
 a fagnafundr,
 Cu es flota þeystu
 d jarðráðendr
 C at Eyðönum.

XIV.

c þás sverðalfr
 A sunnan kníði
 a lagar stöð
 Cu at liði þeira.

XV.

a Þeims alt austr
 B til Egða býs
 d brúðr val-Týs
 B und bægi liggr.

XVI.

a Jólna sumbl
 A enn vér götum.
 a stillis lof,
 B sem steinabru.

Rad III

a = 13

c = 2 (1 cu)

d = 10 (2 du)

Summa 25

Jämna rader:

Rad II	Rad IV
A = 6	A = 4
B = 4	B = 3
C = 13 (9 Cu)	C = 11 (5 Cu)
D = 1	D = 1
E = 1	E = 6
Summa 25	Summa 25

Proportionerna stämma i många punkter med Ynglingatal, men talen äro för små för att tillåta jämförelser.

Blott så mycket kan sägas, att Háleygiatal, liksom de övriga dikterna i *kuiþohótttr*, genomgående visar långt lösare förhållanden än Ynglingatal. Jag har i det föregående på olika punkter belyst detta. Typförekomsterna i de olika raderna — till dels beroende på alliterationens lagar — har i Ynglingatal starkare begränsning än på något annat ställe. Alliterationen visar i detalj en stränghet, som icke iakttages i någon av de övriga dikterna. Upplösning av höjningarna tyder även på strängare regler. Förhållandet mellan 2 närliggande rader visa (åtminstone tendenser till) snävare begränsning. I samband med detta kan visas på den av SCHÜCK påvisade stränga lagen för strofernas syntaktiska byggnad.

Vid en hastig tanke vill man gärna inordna dessa förhållanden i en utveckling, som går från lösare till fastare regler. Man vill låta det enklare stadiet beteckna ett tidigare än det mera invecklade, Háleygiatal till tiden falla före Ynglingatal. Men en sådan slutsats kan icke utan vidare dragas. Ty här måste flera faktorer komma i betraktande. Dels måste man studera, i vad mån de olika författarnes individualitet kunnat spela in. Dels måste man i detalj underkasta Ynglingatal en stilistisk studie för att få klart, på vilka punkter och i hur hög grad dess karaktär av genealogisk gravdikt, behandlande de omtalade personerna en för en ur samma synpunkter, kunnat inverka på den metriska statistiken. Att metriken stränga regler ej helt kunnat ha sin orsak däri, framgår dock av jämförelsen med Háleygiatal, som i detta fall har samma karaktär som Ynglingatal. Vidare måste man än mera i detalj än här gjorts undersöka de övriga dikterna i *kuiþohótttr*. Men slutligen och viktigast måste utvecklingen av *kuiþohótttr* ses i samband med utvecklingen av hela den nordiska skaldediktningen, ej blott typologiskt, utan även kronologiskt fastställd. Först sedan på detta sätt blivit klart, vilka

regler och förhållanden, som beteckna början, höjdpunkten och de-
generationen, kan ur metrisk synpunkt ett bestämt svar på frågan
om Ynglingatal's ålder och förhållande till Háleygiatal givas.

Halvstrofernas plats i helstrof.¹

I.
1. c Varþ framgengt.
Bu þar es Fróþe bio.
a feigþar orþ.
Bu es at Fiolne kom.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

2. (1. 3. 1. möjl. till 1)
c Ok sikling
A suigþess geira
d vágr vindlauss
Cu of víþa skylde,

— — — — —
— — — — —
— — — — — ?
— — — — —

II.

1. Se föreg. text rad. 1—8.

2. (1. 3) — — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

*²c ok sal biartr
Cu þera Sökmimess
a iotonbygþr
B víþ iofre gein.

III.³

1. Se föreg. text rad. 1—8.

2. (1. 3) a Ok så brann
Cu á beþe Skúto
d menglotoþr,
Cu es mara kualþe.

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

IV.

1. Se föreg. text rad. 1—8.

2. 1. 3 — — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

* c ok allvald
Cu i arenkiöle
a glóþa garmr
E glymiande beit.

¹ Denna placering är i det väsentligaste identisk med NOREENS i Försök till en rekonstruktion af Ynglingatal, i Studier tillägnade K. WARBURG sid. 125 ff. Detta beror på, att NOREEN där följt min här framställda placering.

² * anger avvikelse från SCHÜCKS placering av halvstrofen.

³ Enligt NOREEN a. a. sid. 125 ff. höra möjligen III och IV samt V och VI tillsammans, i det att Vanlande och Dómalde blott äro epitet till respektive Vísburrr och Dómarr. Placeringen blir då naturligtvis annorlunda, men går förträffligt ihop.

strof 1. III 1—8
» 2. IV 1—8
» 3. III 9—12
IV 9—12

V 1—8
VI 1—8
VI 9—12
V 9—12

V.

1. Se föreg. 1—8.
 2. 1. 3. — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 * c ok landherr
 C af lifs vðnom
 a dreyrog vðpn
 E Dómalda bar.

VI.

1. Se föreg. 1—8.
 3. a Nú'k þat veit,
 C at verkbitenn
 a Fiolness niþr
 B við Fyrue brann,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

VII.

1. Se föreg. 1—8.
 2. (1. 3) — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

- * c ok allvald
 A yngua þjópar
 a Loka mærr
 B at leikom hefr.

VIII.

1. Se föreg. 1—8.
 2. » » 9—16.

IX.

1. Se föreg. 1—8.
 2. — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

- a hinn's við taur
 A temia skylde
 a sualan hest
 E Signýiar vers.

X.

1. c Fell Alrekr,
 C þar's Eirike
 a brópor vðpn
 Cu at bana urþo,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 2. c Ok hnakkmars
 A haufþfetlom
 d Dags fræendr
 Cu of drepass kuóþo } oviss
 3. a Frá't maþr áþr
 A eykia greiþe
 d Freys afspring
 C í folk hafa,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

XI.

1. Se föreg. 1—8.
 2. » » 9—16.

XII.

1. Se föreg. 1—8.
 2. 1. 3. — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 * c ok Hagbarþs
 A hersa valde
 a hþþno leif
 B at halse gekk.

XIII.

1. Se föreg. 1—8.
 2. » » 9—16.
 3. a Mátte't hárr
 A hiarþar mæke
 d austrkonongr
 A upp^{of?} at halda,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

XIV.

1. — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 c ok lofsæll
 B ór lande fló
 d týss óttongr
 A Tunna ríke.
 2. Se föreg. 5—12.
 3. — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 *c Ok skíþlauss
 E skilfinga niþ
 a hófess hiorr
 B til hiarta stóþ.

XV.

1. Se föreg. 1—8.
 3. » » 9—16.

XVI.

1. Se föreg. 1—8.
 2. a Ok við aur
 A ægess hiarne

a bragnings burs
 B of blandenn varþ,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

3. c Ok dagsæll
 A deyia skyldi ?
 a Ála dolgr
 C at Upsölom,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

XVII.

1. c. Veit'k Eysteins
 A enda folgenn
 a lokenn lífs
 C á Lóhunde,
 *c ok sikling
 Cu meþ suíom kuóþo
 a iótska menn
 A inne brenna.
 2. Se föreg. 9—16.

XVIII.

1. Se föreg. 1—8.
 (2 l.) 3. — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 *c ok austmarr
 A iofre fóltnom
 a gymess líóp
 B at gafne kueþr.

XIX.

1. Se föreg. 1—8.
 2 (l. 3) — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

* c ok sá fremioþr
 A foldar beinom
 a høgna hreyrs
 B of horfenn vas.

XX.

1. Se föreg. 1—8.
 2. » » 9—16.

XXI.

1. a Ok við vág,
 B hinn's vífe err,
 a Óláfs hræ
 E qlgylþer sualg,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 2. c Ok glóþfialgr
 A gøtvar leyste
 d sonr Fórnióts ?
 Cu af suía iofre,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 3. — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

* cu ok sá áttkonr
 (suá't áttkonr)
 C frá Upsqlom
 a lofþa kyns
 B fyr lqngo huarf.

XXII.

1. a Þat frá huerr,
 C at Halfdanar
 d sqkmiþlendr
 A sakna skyldo,

— — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 2. — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

* c ok hallvarps
 A hlífenauma
 d þiópkonong
 B á Þótne tók.

3. c Ok skerieiþ
 B i Skíringssal ?
 c of brynialfs
 A beinom drúper,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

XXIII.

2. c Enn Eysteinn
 B fyr áse fór
 c til Býle(i)sts
 A bróþor meýiar,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

3. Se föreg. 5—12.

XXIV.

2. Se föreg. 1—8.
 3. c Ok buþlong
 C á Borróe
 d sigrhafendr
 A siþan fqlo,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — — ?

XXV.

1. Se föreg. 1—8.
2. (1. 3) Se föreg. 9—16. ?¹

XXVI.

c Ok niþkuísl
 C i Nórege
 a þróttar þróss
 Cu of þróaz hafþe,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —²

1. Se föreg. 5—12.

3. cu Nú liggr gunndiarfr
 C á Geirstöðom
 d herkonongr
 A hauge ausenn,
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —
 — — — — —

XXVII.

1. Se föreg. 1—8.

Som synes, stämma icke i många fall dessa placeringar med SCHÜCKS. SCHÜCK anser, som bekant, att en 2:dra halvstrof icke kunnat börja med *ok*, medan han anser den 2:dra helstrofen i alla (utom 4) fall börja med *ok*. Här har visats, att halvstroforna börjande med *ok* i allmänhet ha schemat $\frac{c}{B}$, d. v. s. antydande i stället 2:dra halvstrof. Mot SCHÜCKS bevisföring kunna också flera invändningar göras. För det första har SCHÜCK fått göra minst 5 ändringar³ av 2:dra halvstrofer börjande med *ok* (Aunn-, Egell-, Aþgils-, Ynguarr- och Guþrøþr-stroforna). För det andra äro de säkra fallen av 2:dra halvstrof börjande *ok* alltför få (se SCHÜCK o. a. a. sid. 7 ff.). Slutligen kommer därtill, att de med *ok* börjande halvstroforna, som av SCHÜCK satts som 1:sta, icke med säkerhet ursprungligen börjat med *ok*. Det är tvärtemot stor sannolikhet för, att en stor del av dem börjat med *þá's*. Men när en sådan 2:dra halvstrof citerats till något föregående, har SNORRE ej kunnat bibehålla lydelsen för att få sammanhang med detta, utan han har måst ändra till *ok*. Men under sådana förhållanden kan en placering av ifrågavarande halvstrof ur synpunkten av halvstrofens början icke företagas.

¹ Kanske snarare 9—12 = 2, 5—8 och 13—16 = 3, 5—8.

² Hör enligt NOREEN antagligen ej hit, utan till XXVII som strof 3.

³ Eller ändringar i den vanliga betydelsen av *ok*.

RÄTTELSE.

Sid 14, str. 21, K vers 12 *står*: f *läs*: f ∞ .

ÄNDELSEVOKALERNAS VÄXLING

I

ÖSTGÖTALAGENS TEXTKODEX

AV

FREDRIK SANDWALL.

UPSALA 1913
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Uppsats för seminariet i nordiska språk höstterminen 1912.

Reglerna för ändelsevokalernas växling i Östgöotalagens textkodex (Cod. Holm. B 50 och av SCHLYTER betecknad A) har först FREDRIK TAMM sökt framlägga i *Uppsalastudier tillegnade Sophus Bugge*, Upps. 1892, s. 26 ff. TAMMS uppsats är endast ett orienterande utkast utan anspråk på uttömmande behandling av ämnet. På TAMM stöder sig i hithörande punkter NOREEN i sin *Altschw. Gram.* och KOCK, t. ex. i *Alt- und neuschw. Accentuierung*, Strassb. 1901, s. 88 f. Sedermera har J. E. OLSON i sin avhandling *Ögl:s ljudlära*, Lund 1904, s. 79 ff. ägnat ämnet en mera ingående undersökning, byggd på en fullständig och noggrann statistik. Frånsett en del smärre modifikationer av och tillägg till TAMMS regler, har författaren funnit sig i huvudsak endast kunna bekräfta dessa.

I en senare avhandling, *Östgöotalagens 1300-talsfragment*, Lund 1911, har samme författare med anledning av sin här vunna vidgade kännedom om fornöstgötskan i vissa punkter fått en annan uppfattning av hithörande företeelser, och bland annat synes han, riktigt nog, ha övergivit sin teori om en västgötsk eller språkligt västgötafärgad avskrivare, som i den äldre avhandlingen spelade en rent dominerande roll vid förklaringen av allehanda ljudförhållanden, som avveko från det i Ögl. normala, men som hade motsvarigheter på västgötskt område. Då emellertid endast den äldre avhandlingen genomgående behandlar ämnet, som blott mera allmänt vidröres i *Ögl:s fragment*, har jag på varje punkt tagit hänsyn till båda avhandlingarna, vilket även varit nödvändigt för att nå syftet med denna undersökning (se nedan). För övrigt är det endast beträffande det första, mera periferiska partiet, svarabhakti och växlingarna *a : æ*, *u : o*, som *Ögl:s fragment* bringar något nytt för vårt ämne och i vissa punkter innebär en revision av uttalanden i *Ögl:s ljudlära*.

Angående växlingen *i : e*, som är huvudsaken i denna uppsats, har *Ögl:s fragment* till synes intet att ändra i den tidigare och fullständiga framställningen av ämnet i *Ögl:s ljudlära*.

UN

Denna min undersökning vill utgöra ett försök till opposition dels mot den i och för sig goda och förklarliga men ofta ändå till fara för säker språkforskning drivna ävlan att söka ge förklaring (ofta flera förklaringar) på mer eller mindre ensamstående och ovanliga former och skrivningar i fsv. texter liksom under tyst förutsättning, att inga skrivfel få anses föreligga, och dels, och viktigast, mot överskattandet av betydelsen av det rent fonetiska och ljudmässiga vid språkets förändring och utveckling. Även måste man städse ha klart för sig såsom en naturlig sak, att olika skrivskolor och skrivseder utbildat sig. Att även den enskilde avskrivaren lätt skaffar sig bestämd skrivvana särskilt beträffande ofta återkommande ord och uttryck, är naturligt och skall i det följande visas.

För att mera påtagligt kunna göra dessa synpunkter på ämnet gällande har jag måst följa OLSONS uppställning och bevisföring punkt för punkt. Jag har haft fördelen att kunna begagna hans rika material. Det är emellertid att beklaga, att författaren ej anfört alla sina antecknade belägg, vilket förhållande gjort, att jag i och för behandlingen av *i:e* måst själv genomgå texten framför allt för att belägga ord och former, som enbart visa *e*, för vilka författaren blott anför ett visst naket antal. En och annan gång har jag härigenom ock kunnat fullständiga materialet även beträffande av författaren anförda belägg. Undantagslös fullständighet gör jag härvid ej anspråk på men dock onekligen så stor sådan, att resultatet och slutsatserna ej rubbas genom möjliga förbiseenden. Blott för de av mig tillagda formerna har jag i allmänhet ansett mig behöva anföra beläggställen. Beträffande de andra hänvisas till OLSONS avhandling.

§ 1. Svarabhaktivokalen.

a) Svarabhakti uppträder regelbundet mellan kons. och tavto-syllabiskt *r*. Undantag: *mæþr* KrB 24: pr. OLSON: »förmodligen skrifferl». Hdskr. B, F, H ha *maþær*, som SCHLYTER intagit i texten. Formen har i A tydligen tillkommit så, att skrivaren i stället för att skriva *a* anteciperat *æ* från andra stavelsen och sedan, i medvetande att redan ha skrivit ett *æ*, efter *þ* skrivit *r* och ej *ær*.

b) Mellan tonlös kons. och *l* står aldrig svarabhakti.

c) Mellan tonande kons. och *l*: *stæghældær* Eps. XXVIII (d. v. s. rubriken), men Eps. 28 (d. v. s. texten) har *stæghldær*, liksom KrB 11 har *sufl* 2 ggr. Vid första påseendet skulle man beträffande först anförda ord kanske snarast vara böjd att antaga, att dittografi föreligger, vartill ju förhållandena inbjuda, och då texten saknar vokalinskott. OLSON vill söka förklara skillnaden mellan rubrik och text som en ålderskillnad, så att rubrikens *stæghældær* skulle vara frukten av en senare språkutveckling. Härvid stöder sig författaren på det förhållandet, att ett par hdskr. sakna rubriker, varför det slutes, att sådana saknats i urtexten och tillsatts först i en avskrift mellan urtexten och A. Härför kunde ock anföras som stöd, att den yngsta 1300-talshdskr. H uppvisar svarabh. även framför *l*: *sowel* 2 ggr (Östgl:s fragm. § 132) liksom ock Cod. Bur. (OTTELIN, Stud. öfver Cod. Bur. II s. 81).

Emellertid torde det, såsom OLSON ock framhåller i sin sist citerade avhandling, möta nästan oövervinneliga svårigheter att angående dessa 1300-talstexter, som sins emellan äro i hög grad olika, representerande olika dialekter och utvecklingsstadier, i varje fall avgöra vad som beror på olika utveckling i olika dialekter eller på rent kronologisk utveckling. Den ena hdskr. liknar den andra i ett, den tredje i ett annat avseende, den ena är ålderdomligare med hänsyn till vissa företeelser, den andra med hänsyn till andra. I några klart och mera allmänt besläktade grupper låta

de sig knappt indela. Det kronologiska förhållandet dem emellan är ej heller fullt säkert bestämt (Ögl:s fragm. § 197). Därför blir det lätt vilseledande att göra slutledningar från den ena texten till den andra, och särskilt gäller detta växlingen av ändelsevokalerna, som, i allmänhet åtminstone, ej vinner någon förklaring genom hänvisning till andra texter utan måste förstås ut ifrån förevarande text (dialekt) själv.

Att emellertid svarabh. i förevarande fall ej bör anses såsom främmande för urtexten framgår av *drafuæls* (*drauæls*) *fuldær* BB 6: 1 och 23, vilka belägg OLSON ej anför (TAMM, a. arb. s. 28 f.). Jfr ovan om Cod. Bur. och H.

c) Framför *n* står aldrig svarabhakti.

Svarabhaktivokalens kvalitet: æ, otaliga exempel.

Endast 12 belägg av 4 ord med *u* som svarabhakti torde tarva specialförklaring: *bloþughur* 1, *kunungur* 7, *supurköpunge* 1, *örtughur* 3¹. OLSON vill här se en vokalharmonisk växling av den art, som föreligger i N, älsta fragmentet av Ögl., vilken växling skulle vara äldre än det likformiga *æ*.² Denna mening torde vara den riktiga. Älst betecknade väl svarabh. endast *r*-ets mera obestämda vokalklang, vars färg bestämdes såsom i N av föregående vokals kvalitet.³ Sedermera utvecklades ett något mera självständigt vokalljud, olika i olika dialekter men säkerligen ej så differentierat, som de olika hdskr. ge vid handen vid ett ytligt betraktande, ty tvivelsutan spelade olika skrivskolor och skrivseder en stor roll, då det gällde att ge yttre beteckning åt denna ännu något svävande vokalkvalitet. Hdskr. A genomför med ovanligt stark konsekvens *æ*, men därmed är ej bevisat, att svarabhakti var ett rent *æ*-ljud, utan den kunde i själva verket vara av ganska obestämd art, och de 12 *u*-fallen visa blott, att även Homerus sover ibland. Skrivaren glömde tillfälligtvis »skolans» fordran eller sin egen uppgjorda plan för sin ortografi och lät enligt naturens fordran svarabhakti bli vokalharmoniskt bestämd av föregående vokal, såsom konsekvent skett i N. Att märka är ock, att *u*-et står 4 ggr efter *gh* och 7 ggr efter *ng*, sammanlagt 11 ggr av de anförda 12. OTTELIN (Cod. Bur. II s. 84) påpekar, att i hdskr:s alla delar, jämte

¹ Siffran efter ett belägg anger det antal gånger formen förekommer. Då beläggställena ej anföras, återfinnas de i OLSONS avhandling.

² Ögl:s fragm. §§ 8, 179.

³ Ögl:s fragm. § 179; jfr även KOCK, Fsv. ljudl. s. 293 ff.

det förhärskande *a*, (*u* eller) *o* uppträder som svarabhakti, särskilt då *u* eller *o* samt labial eller velar konsonant föregår. I Arkiv 18 s. 168 ff. har Kock med utgångspunkt från den i somliga texter vanliga formen *faghort* med stöd av flera fall kommit till den slutsatsen, att *gh* i fsv. åtminstone i vissa trakter var labialiserat, tydligen även på östgötskt och småländskt område. Det är således möjligt, att även den föregående konsonanten jämte den föregående *u*-vokalen i dessa fall gjort, att svarabh. blivit *u*.

Ett detta mitt resonnemang belysande fall är DrB 5: 1 (SCHLYTER, s. 53 n. 7): *kununguær*; skrivaren har först efter naturens fordran skrivit *kunungu* men i sista stund kommit ihåg sig och satt dit ett *æ* men glömt att stryka *u*-et.¹

En sådan vokalharmonisk växling anser OLSON möjligen föreligga också i: *atar buzz* 1, *hauar* 1 och *takar* 1. Men då det här gäller växlingen *a* : *æ*, vilka bokstäver i fsv. texter och ej minst i Ögl. bevisligen så ofta av misstag utbytas, är jag benägen att anse dessa fall såsom förklarliga felskrivningar, dittografi eller uteglömning av *æ*-strecket. Härtill kommer, att vi i lagen också ha 3 fall med *a* efter ett *i* i rotstavelsen, där sålunda vokalharmoni ej kan föreligga: *biþar* 1, *giptar* (part.) 1, *liuar* 1. Dessa belägg vill OLSON liksom alternativt ock de ovannämnda *atar buzz* etc. snarast anse såsom »en yngre utveckling (en öfvergång *æ* > *a* / *r* i levissimusstafvelse), som föreligger fullbordad i Cod. Bur.» Dessa 3 exempel, som därtill gälla de ofta mot varandra utbytta *a* : *æ*, äro för svaga för att anses representera en »börjande utveckling». Dessutom är det ingalunda visst, att *a* i änd. i Cod. Bur. representerar en yngre utveckling ur *æ* / *r*, då ju A och Cod. Bur. äro ungefär samtida till nedskrivningstiden, varförutom av vad som sagts angående svarabhakti och dess förhållande till sitt yttre tecken i skriften framgår, att vi här ha att göra med ej en tidsskillnad utan huvudsakligen en dialektskillnad eller kanske dessutom ock med olika skrivskolor. Jfr ock OLSON numera Ögl:s fragm. § 179. Granskas dessa 3 belägg närmare, blir deras beviskraft än mindre. Även enligt OLSON (s. 80 n. 1) är *biþar* sannolikt ett svagt verb (se ex. hos SÖDERWALL). Hdskr. B och F ha *gipter*, och B har *liwer* och F *leffuer*, vilket ju dock bevisar mindre. I alla fall skulle således blott 2 någorlunda säkra fall på en övergång *æ* > *a* återstå. Det synes mig uppenbart, att *a*-formerna i Ögl. äro utan

¹ Ögl:s ljudl. s. 80 a. 2.

beviskraft i varje hänseende, liksom de också ur felskrivningssynpunkt äro berömvärt få.

E som svarabhakti står blott i *falder* (KrB 15: 1, sm. flock *falder* 2 ggr), ett nytt bevis på styrkan av avskrivarens skrivvanor.

§ 2. Växlingen *a* : *æ*.

Den normala vokalen är *a*. Undantagen äro ett »försvinnande fåtal», nämligen 16 *æ*-former av 12 ord, som till största delen i en mängd fall också uppträda med *a* i ändelsen. Detta förhållande manar till att ej dra allt för vittgående slutsatser. Redan angående svarabhakti har jag framhållit, hur lätt och ofta *a* och *æ* av misstag utbytas, och beträffande Ögl. så erbjuder den i de starktoniga stavelserna många påtagliga exempel på sådan felskrivning, något som också OLSON sett sig nödsakad att konstatera (se t. ex. s. 16). Härtill kommer, att i 7 av de 16 fallen har rotstavelsen *æ*, vilket lockar till dittografi, liksom att 4 av de återstående fallen ändas på *-ær*, på vilken ändelse, i följd av att svarabhakti är *æ*, Ögl. visar »otaliga exempel», vilket borde narrat en mera oefftertänksam skrivare än Ögl:s till åtskilligt flera »växlingar *a* : *æ*». Därtill är ju hdskr. ovanligt omfångsrik.

Redan det sagda synes kunna ge fog för påståendet, att en växling *a* : *æ* var för avskrivarens dialekt främmande, åtminstone att döma av hans ortografi, som ju visserligen kunde vara en skolmässig skrivvana, dock föga troligt, emedan alla fragmenten, Bur., MELL och Birg. A uteslutande eller företrädesvis ha *a* (se Ögl:s fragm. § 180 och där cit. litt.). Beläggen äro: *annær*, *auærkæt*, *giptæ maþrin*, *gæræs*, *haluæn*, *haruær*, *siþæn* 2 ggr, *skyldær*, *snattær*, *þerræ*, *ællæ* 2, *ællæs* 3. I Ögl:s ljudl. vill OLSON hålst förklara alla *æ*-formerna såsom tillhörande den västgötske eller av västgötskan påverkade avskrivarens dialekt, då ju (se NOREEN, Altschw. Gr. § 135) i västg. skrifter *æ* är vanligare än *a* i ändelsen efter alla vokaler. Det är naturligtvis oriktigt att för förklaring av dessa få, ensamstående fall importera hjälp från så obehörigt håll, varförutom det vore ganska märkligt, att en sådan avskrivare blott i så »försvinnande få» fall följt sin egen dialekt.

Förutom denna allmänna förklaring av *æ*-fallen har OLSON ock velat ge specialförklaringar, visserligen för honom mindre sannolika, för en del av beläggen. I *auærkæt*, *gæræs*, *skyldær*, *ællæ*, *ællæs* »kan spåras en vokalharmonisk tendens». Det är dock säkerligen ej blott en händelse, att i 7 av dessa 8 fall *æ* i ändelsen

följer på ett *æ* i rotstavelsen och att 5 utgöres av ett enda ord *ællæ(s)*. Enligt Ögl:s Glossar förekomma formerna *auærku(r)*, *auærkat* med *a* i ändelsen minst 18 ggr och substantivet *auærkan* ett flertal gånger, varför proportionen mellan *a* : *æ* redan i dessa ganska sällsynta former är betecknande för den antagna växlingen. *Gæru(s)* är ett högst vanligt ord, varjämte bör observeras, att Ögl:s normala form är *gæra* med *æ* i roten (leder till dittografi). *Skyldær* står i BB 28 : pr, men i samma paragraf förekommer *skyldar* 3 ggr. Verbet står ju som enda belägget på förutsatt vokalharmonisk växling *a* : *æ* efter annan rotvokal än *æ*. *Ællæ* var belagt 2 och *ællæs* 3 ggr. *Ællas* har jag antecknat 10 ggr vid genomögnande av KrB och Eps., och *ælla* förekommer i lagen omkr. 840 ggr. Dessutom är *ællæ* litet bevisande särskilt Eps. 24 : *ællæ ærua matte*, en mer än vanligt farlig ställning.

Angående växlingen *ællar* (10 ggr) : *ællær* (2 ggr) hänvisar jag till TAMM, Upps. stud. s. 28, och OLSON, a. arb. s. 81 anm.

Även i *giptæ maþrin*, *siþæn* och *þerræ* tänker sig OLSON möjligheten av en vokalharmonisk tendens under hänvisning till LARSSON, Söderml:s språk I ss. 61, 64. LARSSON konstaterar här emellertid blott, att efter ett *ē* och *i* i rotstavelsen står i ändelsen *æ* något oftare än *a*, men säger sig ej kunna förklara eller finna någon regel i växlingen utan hänvisar till KOCK, Fsv. ljudl. s. 118 n. 2, där den möjligheten framkastas, att man efter dessa rotvokaler »uttalade ändelsevokalen med ett mellan *a* och *ä* liggande ljud». Södermannalagen tillämpar ju annars vid valet mellan *a* och *æ* sträng vokalharmonisk (KOCK, Fsv. ljudl. s. 116 ff, LARSSON, a. arb., NOREEN, Altschw. Gr. § 135), men i Ögl., för vilken hela denna växling synes främmande, kan man i dessa 3 fall med *æ* efter *i*, *e* ej se någon slags vokalharmonisk tendens. Om statistik angående *a* eller *æ* i ändelsen efter ett *i* eller *e* i rotstavelsen meddelats, skulle dessa belägg drunknat i mängden. *Gipta maþær* förekommer med *a* i ändelsen minst 18 ggr i lagen, *gipta mal* ungefär lika många gånger, så *gipta kuældær* och slutligen behöriga former av verbet *gipta* ett stort antal gånger. Och detta blott i denna enda ordgrupp med *i* i rotstavelsen. *Siþan* (med *a*) har jag blott i BB antecknat 34 ggr. (Som en kuriositet kan nämnas, att i Sdml., där *a* och *æ* våga ungefär jämt i antal efter *i*, *siþan* alltid har *a*, se LARSSON, a. arb. s. 61). Det enda belägget på *æ* efter *e* i rotstavelsen, *þerræ*, förekommer med *a* i ändelsen enbart i Vaþ. och AeB 39 ggr. För *annær* kunde, enligt OLSON i Ögl:s ljudl.,

levissimusbetoning åberopas såsom skäl för en tidigare övergång $a > \text{æ}$ än i andra fall (Kock, Accentuierung ss. 80, 109). I Sdml. kunde ett sådant resonnemang vara på sin plats, där, trots att lagen nästan uteslutande har a i ändelsen efter ett a i rotstavelsen, *annar* och därmed sammansatta ord konsekvent har æ i ändelsen (2:dra stavelsen) i sådana former, »där *nn* står mellan vokaler» (Kock, Fsv. ljudl. s. 117, o. LARSSON, a. arb. s. 56 f.) Men Ögl. uppvisar ett enda *annær*. Ordet är ju i lagstil ett bland de vanligaste, och blott AeB har minst 29 *annar*, *annan*, *annat*. Därtill står det i texten: »*ær annær lutrin* — —»¹; uppenbart skrivfel.

De 3 återstående fallen, *haluæn*, *haruær*, *snattær*, ha a i rotstavelsen. Hdskr. C, som, liksom A och Bur., normalt har a och häri således står på samma ståndpunkt som A,² visar *hærua*, *snatta* med *R*- bortfall (SCHLYTER, ss. 231 n. 15 och 94 n. 57), och i KrB 24: pr föreligger åtminstone ett tydligt skrivfel: »ok *haluæn æni* —»¹.

I Ögl:s fragment § 180 synes författaren ha övergivit teorien om västgötsk påverkan liksom väl då ock de anförda specialförklaringarna och håller för troligt, att de få fallen med æ i A, (C och Cod. Bur.) äro en svag början till övergång $a > \text{æ}$ i ändelser. Då vi ha 1300-talstexter (N, M, H och Birg. A), som endast visa a , då andra (A, C, Bur.) ha ett ringa antal fall med æ (e) och slutligen en tredje grupp (D, E och MELL) ett jämförelsevis stort antal former med æ ² och då dessutom i stora delar av östgötskt område ändelse- a dialektiskt blivit ä (e), varom se NOREEN, Vårt språk 1: 105, så skulle det ju synas vara antagligt, att vi i A i dessa 16 fall ha att göra med en svag början av denna övergång.

Emellertid ha vi vid växlingen $a : \text{æ}$, såsom OLSON framhåller a. arb., säkerligen ej att göra med en kronologisk utveckling, så att hdskr. efter denna utveckling låta ordna sig till tiden, utan en sárdialektisk utveckling, vilken tydligen i många fall gått ganska självständigt. Om de jämförelsevis många formerna med æ (e) i D, E och MELL verkligen få anses såsom förebud till vissa modärna östgöta dialekters ä (e) i ändelsen,² så representera de dock blott vissa delar av östgötskt språkområde, och det är högeligen tvivelaktigt, om exempelvis de försvinnande få och oftast miss-tänkta fallen med æ i A kunna få anses som tecken på att hdskr:s dialekt faller inom nuvarande ä- ($e-$) området. N, det äldsta frag-

¹ Kurs. här o. annorstädes avser att motivera fel skrivningen.

² Ögl:s fragm. § 180.

mentet från århundradets början, liksom H från århundradets slut (se Ögl:s fragm. § 151) ha endast *a*, alldeles som M och Birg. A från 1300-talets mitt, medan D, E och MELL från århundradets mitt (liksom A) visa ganska talrika *æ*-former, D 8 0/0, E nära hälften och MELL visserligen färre men dock avsevärt många, vilket är något annat än 16 fall i en väldig handskrift.

OLSON säger sig ock kunna med OTTELIN (Cod. Bur. II s. 57 f.) söka förklaringen till *æ*-formerna i A (C och Bur.) i dialektblandning, t. ex. såsom kvarstående från äldre original på annan dialekt, där således *a* skulle växlat med *æ*. Denna åskådning är TAMMS, a. arb. s. 26. Förutom det något underliga i, att en äldre hdskr. än A skulle haft en sådan växling *a* : *æ*, är detta antagande osannolikt, då det skulle förutsätta en alldeles ovanligt självständig avskrivare, som endast i så få (16) fall tagit hänsyn till sin förlaga. TAMM tillfogar också den sunda reservationen: »där icke möjligen skrivfel föreligga».

Under dessa förhållanden torde det vara säkrast att anse växlingen *a* : *æ* såsom främmande för vår hdskr. och anse de 16 *æ*-fallen såsom berömvärt få felskrivningar, betydelselösa för alla slutledningar. En del former ha ju påvisats såsom rent påtagliga skrivfel.¹

§ 3. Växlingen *u* : *o*.

Den normala vokalen är *u*. Någon växling kan ej sägas föreligga. Undantagen med *o* i ändelsen äro till antalet 11 av 9 ord: *broþor*, *klokko*, *klokkor*, *suoro* 3 ggr, *annöþoghan*, *försto*, *uaro*, *þanbriko*, *þriþio*.

I Ögl:s ljudl. finnes blott en förklaring för *o*-beläggen: spår av västgötsk vokalharmoni, vilken förklaring dock ej kan gälla de två sista beläggen. Den förutsatta vokalharmonien blir ock påfallande ensidig: 2 ggr efter *ö*, ingen gång efter *e*, 1 gång efter *a* och ej mindre än 6 efter *o*, något som ger anledning att misstänka dittografi, liksom ovan vid de 8 *æ*-fallen efter *æ* i rotstavelsen, särskildt i en hdskr., för vilken vokalharmoni är en främmande företeelse. I ett sammanhang sådant som KrB 1 : *kalk ok klokkor ok* — — synes en felskrivning vara rätt förklarlig.

¹ Det är ock att märka, att intet fall med *e* i ändelsen belagts; ett *e* i ändelsen skulle haft helt annan beviskraft för en påbörjad övergång *a* > *æ* (> *e*). Jfr C, som visar 6 *æ*-fall och 8 *e*-fall (Östl:s fragm. § 100), och Cod. Bur., som stundom har *e* för väntat *a* (OTTELIN, a. arb. II s. 57 f.). Jfr ock ett fall med *e* som svarabhakti, ovan s. 8.

I Ögl:s fragment § 182 vill OLSON förklara de ytterst få undantagen i A såsom uppkomna »sannolikt genom dialektblandning». Härmed torde nog ej åsyftas ovan anförda teori om västgötskt inflytande utan, såsom ovan vid växlingen $a : \text{æ}$, en blandning av östgötska dialekter, alltså TAMMS åskådning (a. arb. s. 26), att de 11 o -formerna skulle hava insmugit sig från en äldre hdskr., där $o \sim u$. Jfr ovan om växlingen $a : \text{æ}$. Här gäller, vad jag s. 11 sagt, nämligen att det är svårt att fatta ett sådant förhållande mellan original och avskrivare, vilka vardera representera olika dialekter men dock ej oftare råka i kollision. Den med A i detta hänseende besläktade hdskr. E har u alltid bevarat, och de synas representera häri klart begränsade dialektområden, under det att alla andra 1300-talsfragment av Ögl. liksom Cod. Bur., Birg. A och MELL ha fullständig vokalbalans $u : o$ (Ögl:s fragm. § 182 o. där cit. litt.).

Naturligtvis är det möjligt, att dialektblandning föreligger, men undantagens antal (11) och art (i 6 fall står o efter ett o i rotstavelsen) gör ett sådant antagande icke troligt. Mot det enda *broþor* stå ensamt i AeB *broþur*, *moþur*, *dottur* sammanlagt 18 ggr, och mot det enda *annöþoghan* uppvisar samma balk 21 *annöþughær* och andra ordets former, och blott detta gör en tveksam att använda talet om dialektblandning, hur man än vill fatta den. Rådligast torde vara att ej bygga något alls på dessa 11 oegentligheter utan betrakta dem såsom felskrivningar.

Jag har angående undantagen med æ och o i ändelsen påpekat blott de fall av felskrivning, som äro mera påtagliga, däremot ej fall, då æ eller o i ord strax före eller efter själva belägget eller samma bokstäver i raden strax ovanför mera långsökt kunde tänkas i en präntad hdskr. hava föranlett dittografi. Tager man hänsyn till alla möjliga anledningar till felskrivning, så torde de få undantagen i en så stor hdskr. ingalunda tarva några extraordinära förklaringsförsök. Slutledningar, byggda på sådant material, äro metodiskt oriktiga och kunna ge anledning till tro på inflytanden och »spår» från rent obehörigt håll.

§ 4. Växlingen $i : e$.

Om nu Ögl. med avseende på svarabhakti och »växlingarna» $a : \text{æ}$ och $u : o$ ligger ganska klar, så erbjuder den däremot beträffande växlingen $i : e$ en vid första påseendet helt förvirrad anblick, och de många regler för växlingen, som TAMM och OLSON

trott sig kunna draga ur de flerhundra undantagens olika ljudkonstitution, ha icke bringat någon reda eller några klara utvecklingslinjer i växlingen. Redan i början av denna undersökning har jag pekat på en viss ensidighet i undersökningsmetoden, som icke är främmande även för andra studier i fornsvensk ljudlära, nämligen obenägenheten att i och för förklaring av språkets förändring och utveckling med avseende på dess ljudmässiga sida taga med andra förklaringssynpunkter än sådana, som utgå från ordens fonetiska och ljudmässiga beskaffenhet. Man indelar undantagen från det normala i grupper alltefter deras rent yttre ljudförhållanden, och efter en blick på dessa grupper sluter man t. ex., att *i* i ändelsen »tydligen» står kvar efter så beskaffad rotvokal och efter så beskaffad konsonant(förbindelse) eller om bådadera ha en viss beskaffenhet o. s. v. Ej sällan kan man på den vägen komma till resultat, som äro »påfallande.» Hur farlig och missvisande en sådan förklaringsmetod, ensidigt brukad, kan vara, visar Ögl., vars växling *i : e* ej kan förklaras utifrån en sådan synpunkt på undantagen. En förklaring ut ifrån språkets psykiska sida, analogien, och från en del språkhistoriska fakta kan däremot göra växlingen *i : e* fullt förståelig och klar.

A. Tvåstaviga ord.

1) I sluten stavelse står i regel *i* både efter kort och lång rotstavelse, efter lång omkring 1200 ggr., efter kort omkring 150 ggr.

Undantag: *baþer*, *hitter*, *hörer*, *köper* (osäkert, se nedan), *leþer*, *leþes*, *skiptes*, *skylder*, *æpter* 9, sammanlagt 17 ggr eller rättare 16, ty BB 45 har A ursprungligen *köþr*, som skrivaren rättat till *köper* genom att sätta *e* över raden, varför han kanske avsett *köþe*, en väntad form (SCHLYTER, s. 230 n. 81, och OLSON, Ögl:s ljudl. s. 82 n. 2).

TAMM (a. arb. s. 27) anser, att »dessa former med *e* före slutande konsonant utan tvivel äro främlingar för vår hdskr:s dialekt av samma art som de ovan anförda formerna med *æ* för *a* ock med *o* för *u*,» alltså arv från ett äldre original, där väl sålunda enligt honom fullständig balans varit rådande, ett antagande, som med den kännedom vi nu ha om östgötska 1300-talsdialekter är föga troligt (se Ögl:s fragm. § 181), varför utom detta arv är obegripligt litet, 16 fall på 1200. Jfr vad ovan s. 11 sagts om samma TAMMs antagande angående växlingen *a : æ* (och *u : o* s. 12).

Mera berättigande synes ligga i OLSONS mening, att dessa former äro en begynnande utveckling mot fullständig vokalbalans (Ögl:s ljudl. s. 82 och fragm. § 181). Något stöd för detta antagande kan dock författaren numera ej få i det förhållandet, att vissa 1300-tålstexter, såsom Cod. Bur., visa denna utveckling fullbordad (se Ögl:s ljudl. s. 82). Såsom författaren i sin avhandling om Ögl:s fragment framhållit, är denna utveckling mot fullständig balans väsentligen en företeelse av sárdialektisk art, så att den ena texten kan ej förklaras ur den andra från kronologisk synpunkt i detta hänseende. Det äldsta fragmentet N är på god väg mot fullständig vokalbalans, men D, E, A, MELL och Birg. A tillämpa ännu vid århundradets mitt »väsentligen» den ofullständiga balansen, medan ungefär samtidigt i M, C och Cod. Bur. den fullständiga balansen råder, och slutligen har H mot århundradets slut ej hunnit längre än N från dess början, ja, de yngre av OLSON granskade medeltidstexterna tillämpa ännu den ofullständiga balansen, d. v. s. stå på samma ståndpunkt som vår handskrift minst ett århundrade efter den. (Se härom utförligt OLSON, a. arb. § 181 och där cit. litt.). Det är sålunda klart, att inga hänsyn till förhållanden i andra 1300-talstexter få spela in vid bedömandet av växlingen i A såsom en börjande utveckling mot fullständig balans. Ett till synes mera avgörande stöd för en sådan uppfattning av de 16 undantagen är den omständigheten, att alla beläggen ha lång rotstavelse; men detta är ju nästan i sin ordning, alldenstund av de sammanlagda 1350 beläggen med sluten stavelse blott 150 ha kort rotstavelse. Härtill kommer arten av slutledningsmaterialet: 9 av de 16 fallen utgöras av ordet *æpter*, vilken form ger uppslaget till den riktiga förklaringen och på vilken OLSON själv använt, om än med tvekan, en ny synpunkt.

Då som bekant *R*-et i Ögl. är mycket ostadigt¹ och då hdskr. tillämpar ofullständig vokalbalans på *i : e*, få vi sålunda *R*-lösa former på ljudlagsenligt *-e* växlande med likaledes ljudlagsenliga former på *-ir*, vilka per analogiam kunna byta vokalisation. De ljudlagsenliga *æptir* (*æftir*) och *æpte* (*æfte*) använder lagen enligt OLSON omkr. 80, resp. omkr. 55 ggr. Genom att *æptir* och *æpte* byta vokalisation, få vi de 9 *æpter* och de 19 *æpti*, om vilken senare form se nedan s. 36.

¹ Se Ögl:s ljudl. s. 174 ff.

Av de återstående 7 fallen står *e* i ej mindre än 5 fall framför *r*, och vi se i dem samma fullt naturliga och påtagliga procedur som vid *æpter* ovan. Skrivaren hade hörselbilden *baþe* klar för sig, men vid nedskrivandet kom han att få med ett *r* från *baþir*, som var honom lika bekant. Enligt OLSON, Ögl:s ljudl. s. 182, förekommer *baþe* 20 och *baþir* 19 ggr, och ej underligt då, att han en gång kom att skapa kompromissen *baþer*.¹

Återstå så blott 2 fall: *leþes* och *skiptes*, där ju skrivfel kan tänkas föreligga, varförutom ju här motsvarande (*R*-lösa) former i aktivum, indikativ och konjunktiv *leþe* och *skipte* kunna analogice ha spelat en roll.

I detta material kan man tydligen ej finna någon anledning att tala om vare sig arv från ett äldre original med växlingen *i : e* enligt fullständig balans eller en påbörjande utveckling mot sådan växling.

2) I öppen stavelse står *i* efter kort rotstavelse. Undantag bland omkr. 1100 fall med *i* i ändelsen: *fore* och *hine*.

Denna proportion mellan *i : e* här styrker min förklaring ovan om *e*-formerna i sluten stavelse. Här äro *e*-skrivningarna färre, emedan vi här ej ha konkurrerande former på *-ir* och *-e*, som kunna ge anledning till kompromissformer, såsom *baþir* ~ *baþe* > *baþer*.

På *fore* har OLSON tvänne förklaringar. Helst vill han betrakta formen såsom införd av den antagna avskrivaren, i vars västgötska språk *fore* vore ljudlagsenligt. Hela denna teori är, som förut framhållits, omotiverad och särskilt här, där det gäller att förklara 1 fall på 1100. Författaren torde väl också numera ha övergivit den. Jfr ovan ss. 3 och 10. Den andra, alternativa förklaringen är den, som KOCK ger i Fsv. ljudl. s. 345. Ordet såsom ofta tonlöst i sammanhanget har förlorat sin starka biton och därmed blivit likställt med ord med lång rotstavelse, varför det äldre *fori* > *fore*. Så framställles saken också av NOREEN, Altschw. Gr. §§ 57 II B 1 b o. 142 anm. 10. Denna i allmänhet riktiga förklaring är vad Ögl. angår mindre säker, då enligt OLSON därstädes ej finns någon form **fori* och blott 1 *fore* bland omkr. 700 *firi*. TAMMS vanliga förklaring (a. arb. s. 26), att detta enda *fore* skulle insmugit sig från en äldre hdskr., är ej tilltalande utan något **fori* bland 700 *firi*.

¹ Belysande är BB 37: i rubriken står »um æn man *hittir* — —» men i textens början »nu *hitter* man» och något längre ned *hitte*, som är den förmedlande formen med ljudlagsenligt *e*, och *r* i *hitter* stammar från *hittir*.

Själv anser jag ett lättförklarligt skrivfel föreligga, KrB 9: »tiunde baþe fore sik — —»; skrivaren har tänkt att skriva *for*, som är en vanlig form i Ögl., men genom *e*-sluten i de båda föregående orden narrats att tillsätta ett *e*.

Hine (*hini* 8 ggr) skulle kunna, enligt OLSON, förklaras som *fore* genom tonlöshet i sammanhängande tal, men författaren framhåller också, att Vaþ. 20: pr. har en form med förlängd konsonant, *hinne*, varför *hine* skulle kunna vara kompromiss mellan *hinne* och *hini*. Det skulle kunna vara antagligt, om icke ett studium av textstället, AeB 3: pr., visade till evidens, att skrivfel föreligger: »taki sua mykit *hin ene* sum *hine* flere».

3) I öppen stavelse efter lång rotstavelse står regelmässigt *e*, sammanlagt omkr. 1900 ggr (enligt mina beräkningar av OLSONS material omkr. 2200 ggr).

Här äro undantagen många: omkr. 470, d. v. s. omkr. $\frac{1}{4}$ av *e*-beläggens antal.

OLSON sluter härav, att den ofullständiga vokalbalansen på *i*:*e* ej är fullt genomförd i Ögl. Sid. 90 f. söker författaren på grund av sitt fullständiga, dock tyvärr ej helt anförda material ge en exposé över de förhållanden (ljudlagar), som korsat och motarbetat balanslagen. Och det blir en stor och förvirrande mängd. Först och främst konstateras, att en »tydlig» vokalharmonisk tendens korsat balanslagen, så att *i*, *y* och »delvis» *æ* i rotstavelsen hindrat eller fördröjt övergången *i* > *e*, *ö*, *o* och *e* »kraftigt främjat» den, *u* och *a* varit mera indifferent. Därjämte skulle ock rotvokalens och den efterföljande konsonantens kvantitet inverkat, så att, åtminstone då rotvokalen är *i*, *y*, *æ*, *u*, *ö* eller *e* (således ej *o* eller *a*), lång vokal + kort konsonant gynnat bevarandet av *i*, detta mot TAMM (och efter honom NOREEN), vilken tvärtom trott sig finna, att *e* är vanligt efter kort rotvokal i position; vidare skulle den före ändelsevokalen gående konsonantens kvalitet spelat en roll, så att ej blott palater, *gh*, *gg*, *ng* och *k*, efter alla rotvokaler gynnat bevarandet av *i*, utan även så att *lv* och *rv* efter ett *a* och *æ* i rotstavelsen »obestriddligt» spelat en *i*-bevarande roll.

Trots denna mängd av förklaringsförsök, abstraherade ur ett yttre, fonetiskt betraktande av undantagen och deras antalsförhållanden i med avseende på sin ljudkonstitution beslätade grupper har författaren ej lyckats ge någon egentlig belysning över växlingen *i*:*e* i Ögl. Materialet motsäger ofta slutsatserna, och under

det en grupp av belägg synes kunna vinna förklaring ur någon av ovannämnda synpunkter, finns det en annan, som strider mot dem eller överhuvud synes från denna utgångspunkt oemottaglig för förklaring och därför förbigås.

Den ofullständiga vokalbalansen är i Ögl. genomförd i långt vidsträcktare mån, än vad TAMM och OLSON på grund av sin ensidigt fonetiska förklaringsmetod kunnat märka, ja, man kan på visst sätt påstå, att den är väsentligen genomförd. Det är särskilt vid deras undersökning så gott som fullständigt förbisedda analogiförhållanden, som i Ögl. korsat och neutraliserat balanslagens verkningar, och just angående växlingen *i : e* spela dessa en så helt dominerande roll, att en förklarande statistik, uppgjord utan hänsyn till dem, ger en i hög grad vanställd bild av växlingen i vår hdskr. och tvingar till detta konstaterande av en så skiftande och därför osannolik mängd av ljudlagar och »tendenser», den ena starkare, den andra svagare, vilka än hindra, än främja, än fördröja något, som borde ske. Hur farlig och vilseledande denna förklaringsmetod, ensidigt byggd på ordens yttre ljudgestalt, kan bli, visar t. ex. den från denna utgångspunkt fullt riktiga slutsatsen, att i Ögl. *lv* och *rv* efter ett *a* i rotstavelsen oftast bevarat *i* i ändelsen, vilket förhållande OLSON finner påfallande men obestridligt. Det har nämligen fogat sig så, att det i hdskr. finnes jämförelsevis många former med *i* i ändelsen efter *lv* och *rv* i ord med *a* i rotstavelsen. Att *lv* och *rv* skulle haft en sådan verkan, är ej blott påfallande utan obegripligt och otroligt och nödgar till en annan förklaring.

Det är, efter vad som sagts angående *i : e* i sluten stavelse ovan s. 13 ff., tydligt, att man vid bevisningen ej får likställa kasus- och verbformer, som varit och ännu i Ögl. kunna vara till formen olika men som genom för Ögl:s språk mer eller mindre specifik utveckling, det fakultativa *R*-bortfallet, blivit formellt lika, t. ex. nom. pl. mask. *þæssi* (< *þæssi(r)*) och ~ *þæsse*) och dat. fem. *þæsse*, som saknar växelform på *-ir* och därför ock saknar större anledning att opponera mot balanslagen. Vidare kan ordets eller uttryckets egenskap av fix och stående lagterm göra, att det gärna vid avskrivningen får behålla sin gamla form och vokalisation. Lagspråket liksom det kyrkliga språket är ju i hög grad konservativt. Ett närmare studium av de enskilda fallen i sammanhängande text kan ock ibland ge förklaringen till undantagsskrivningen.

Såsom förut nämnts, ordnar OLSON undantagen med en viss rotvokal i grupper alltefter deras relativa frekvens och sluter från denna frekvens till de ljudförhållanden, som skulle särskilt gynnat bevarandet av *i* i ändelsen.

Inom varje sådan författarens grupp ordnar jag beläggen i 3 kolumner.

Kolumn I hyser sådana former, som visa *i* tack vare analogisk påverkan, vare sig en stark sådan från en (i lagen ofta vanligare) växelform på *-ir*, t. ex. pres. ind. *spilli(r) ~ spille*, plur. mask. *riki(r)*, *læki(r)* etc., eller en svagare sådan från närstående former med ljudlagsenligt *i*, t. ex. konjunktivformer sådana som *gialdi* med sitt *i* analogiskt från de kortstammiga (*giui*, *kræui*, *liui* etc.)¹, från konjunktivens 2 och särskildt 3 pers. plur. med ändelsen *-in*, *-i(n)* och från svaga verbs *R-lösa i*-form (*röri*) i pres. ind. liksom ock möjligen från motsvarande passivformer *gialdis*, *spillis*, *köpis* etc., eller såsom pret.-former med än svagare påverkan från former i verb-systemet med ljudlagsenligt *i*.² Faktum är ock, att antalet fall med *i* i ändelsen alltid, i stort sett, står i den mest överraskande riktiga proportion till styrkan av den analogiska påverkan, för vilken formgruppen kan tänkas ha blivit utsatt, vilket är det bästa beviset för riktigheten av min förkaring av undantagen från balanslagen (I och för fullständigande av materialet har jag genomgått hdskr. Jfr. s. 4).

Kolumn II innehåller former, vars *i* bevarats genom vissa egenskaper hos ändelsevokalen själv, varvid jag syftar på den ostadiga dativändelsen hos särskilt rena *a*-stammar och mask. *i*-stammar. Även här har dock analogiskt inflytande till *i*-ets förmån gjort sig gällande, varför ingen fast gräns finns mellan kolumn I och II. Hit höra ock sådana former, som visa *i* på grund av sin roll av stereotypa och fixa termer och uttryck eller genom smittande inverkan av omgivande *i*. De flesta belägg av senare slaget höra emellertid till kolumn I, varför vid dem sistnämnda omständigheter endast spelat rollen av biomständigheter, som ökat *i*-fallens antal eller rent av gjort *i* enarådande. Hit kunde förts åtskilliga, som jag dock, för att i kolumn I och II slippa osäkra fall, fört till

¹ Sådana kortstammiga konjunktiver äro ju mycket talrika. Jag har antecknat t. ex. *taki* omkr. 60 och *uari* omkr. 50 ggr. Se för övrigt utredningen nedan s. 33 ff.

² Se nedan s. 20 f.

Kolumn III, för vars belägg jag från dessa synpunkter ej trott mig kunna ge en mera påtaglig förklaring. De äro emellertid blott ett tjugotal varför de gott kunna vinna sin förklaring i slump ur de andra *i*-beläggen, som äro omkring 450, och ur andra omständigheter, omöjliga att nå, t. ex. avskrift efter förlagorna.

a) Ord med *i* i rotstavelsen.

a) Efter långt *i* + enkel konsonant »står så godt som alltid *i* i ändelsen».

I	II	III
<i>uighi</i> 1	<i>liki</i> (dat.) 1 — <i>like</i> 1	
<i>uisi</i> 3	<i>sini</i> (pron. fem. dat.) 1	
<i>liti</i> 4 — <i>lite</i> 1	<i>grisi</i> 1	
[<i>uiti</i> 48]	<i>liui</i> 6	
<i>riki</i> 1 (adj. plur.)	<i>kniui</i> 5.	
<i>tiþi</i> 1 (subst. plur.)		
<i>diki</i> 2		
<i>hiþi</i> 1		
<i>dipi</i> 1		

OLSON konstaterar alltså 76 *i* : 2 *e*.

Angående författarens förklaring i allmänhet av undantagen från balanslagen i Ögl. se Ögl:s ljudl. s. 90 f. och ovan s. 16: De många *i*-fallen i detta moment äro enligt författaren ett bevis på en vokalharmonisk tendens, som korsat balanslagen och är starkast efter *i* i rotstavelsen, varförutom rotvokalens kvantitet spelat en roll, så att, »åtminstone då rotvokalen är *i*, *y*, *æ*, *u*, *ö* eller *e*, lång vokal + kort konsonant gynnat bibehållandet af *i*», detta senare mot TAMM (NOREEN), varom se ovan s. 16.

Det är dessa båda omständigheter, som skulle förklara undantagens mängd här.

TAMM och NOREEN blott konstatera, att *i* konsekvent är bevarat efter ett *i* i rotstavelsen (Upps. stud. s. 26 och Altschw. Gr. § 142, 2, a. 3).

Såsom redan av tabellen framgår, ligger förklaringen huvudsakligen på ett helt annat område.

Först måste *uiti* utmönstras. Dess genomgående *i* i 48 fall måste väcka misstro i en hdskr., där dock *i* i ändelsen är undantag. En specialförklaring, som OLSON ej anser nödvändig för Ögl:s vidkommande, är desto mera av nöden, som formen med

betydelsen »bevis» ju är pres. konj., vilken, såsom vi skola få se och såsom väntat var, visar färre *i*-belägg än pres. ind., som ju starkt påverkas till *i*-ets förmån av växelformen *-ir* (jfr ovan s. 17 f.). Handskriften H, som dock är på väg mot fullständig balans, har liksom vår hdskr. konsekvent *viti*, ja, även M och C, vilka väsentligen tillämpa fullständig balans. Se härom OLSON, Ögl:s fragm. §§ 76, 101, 134, Kock, Fsv. ljudl. s. 253 och NOREEN, Altschw. Gr. § 526 a. 4. Det lider intet tvivel, att vi ock här i Ögl. ha att göra med en ljudlagsenlig form *uīti*.

Vi få alltså 28 *i* : 2 *e*.

Att analogiskt *i* föreligger i den första kolumnens 10 första belägg, ligger i öppen dag. Då skrivaren i sitt språk hade de ljudlagsenliga formerna *uighir* och *uighe*, uppstod synnerligen lätt kompromissformen *uighi* med *R*-bortfall men med bibehållande av den gamla formens vokalisation. Jfr ovan om *æpter*, *baþer* etc. s. 14 f. I Ögl. är typen *uighir* ungefär dubbelt vanligare än *uighi* (*-e*), något som i hög grad måste styrka *i*-vokalisationen i pres. ind. av *ia*-verba (Ögl:s ljudl. s. 183). Likaså ha *tīpi* och *riki* sitt *i* från växelformerna *tīpir* och *rikir* (se nedan s. 37 f.). Överhuvud kvarstår *R* efter *i* nästan lika ofta som det bortfaller (Ögl:s ljudl. s. 187). Angående förhållandet mellan *i* och *e* i pres. ind. och konj. hos verb av 3:dje svaga klassen se nedan s. 33 f.

Till kolumn I har jag ock fört *dīpi* liksom dylika pret.-former i det följande. Vi skola nämligen i fortsättningen möta många *i*-belägg från pret. ind. (*-þi*, *-di*, *-ti*), visserligen jämförelsevis mycket färre än från t. ex. pres. ind. eller konj. av 3:dje svaga eller från *ia*-stammarna av substantivet, naturligtvis beroende på den ganska svaga analogipåverkan, de rönt från ljudlagsenliga *i*-former i verbparadigmet. Såsom framgår av tabellen följande sida med dess brokiga och med avseende på rotvokal och föregående konsonantförbindelser olika belägg, är en gemensam förklaring av *i*-et i ändelsen ut ifrån ordens ljudkonstitution utesluten, och OLSON har ej heller försökt att ge en sådan. Jag meddelar de av OLSON anförda formerna, som otvivelaktigt äro pret.-former, således förbigående sådana, som formellt sett representera både pres. (ind. och konj.) och pret., t. ex. *fæsti*, *gipti*, *misti*, *skipti*, *hitte* etc., vilka jag i tabellen nedan s. 34 räknar såsom presentia. Detta förhållande, orsakat av att jag saknar beläggställena i åtskilliga fall, inverkar ej på uppfattningen av det berättigade i att föra pret.-formerna till

kolumn I, alldenstund typerna *fæsti* etc. alltid visa flera *i* än *e* och sålunda skulle, om de här medtagits, ännu tydligare framhåvt pret.-formernas obstruktion mot balanslagen.

<i>dipi</i> 1	<i>fældi</i> 1 — <i>fælde</i> 7	<i>haffi</i> 1 — <i>haffpe</i> 20
<i>ringdi</i> 1 — <i>ringde</i> 1	<i>stæmdi</i> 3 — <i>stæmde</i> 11	<i>saldi</i> 1 — <i>salde</i> 3
<i>skildi</i> 6	<i>fluþi</i> 1 — <i>fluþe</i> 1	<i>köpti</i> 2 — <i>köpte</i> 7
<i>uighpi</i> 1	<i>skuldi</i> 1 — <i>skulde</i> 18	<i>giorþi</i> 1 — <i>giorþe</i> 30.
<i>uildi</i> 3 — <i>uilde</i> 7		
(uisse 11)		

Hos de anförda formerna blir sålunda proportionen 105 *e* : 23 *i*. En sådan proportion vore dock helt oväntad och oförklarlig genom den svaga analogipåverkan, som man hos dem kan påvisa till *i*-ets förmån. Den är också oriktig. OLSON har nämligen ej belagt de ord, som visa enbart *e* i ändelsen. Vid genomgående av Ögl. har jag antecknat långt över 100 belägg på pret.-former med enbart *e*, *lifþe*, *uisse* (se ovan); *bygde*; *gætte*, *gærþe*, *rænte*, *tænde*, *ælte* etc. *hughþe*, *wlte* etc., *atte*, *barþe* etc., *förþe*, *födde* etc. Synnerligen talrika äro dessa former särskilt av ord med *a* i rotstavelsen, vilket i avsevärd mån förklarar det ringa antal *i*-belägg hos detta slags ord: 60 *i* : 850 *e*, som OLSON s. 88 framvisar och tolkar som bevis för förefintligheten av en vokalharmonisk tendens vid växlingen *i* : *e*. (Jfr s. 16.) Vi få sålunda en proportion mellan *i* : *e*, som kan anses motiverad av den analogipåverkan, som verbsystemets *i*-former kunna tänkas ha utövat: pres. ind. och konj. av 3:dje svaga ha (om *kære* (-*i*) och *böte* (-*i*) frånräknas) sammanlagt flera *i*-former än *e*-former (se nedan s. 34), de övriga konjunktivformerna visa en stor minoritet för *i*, de kortstammiga ha alltid *i* i konj. pres., många pret.-former bli genom *R*-bortfallet i pres. formellt lika med pres.-formerna, vilka, såsom ovan framhållits visa förkärlek för *i*, t. ex. *ælti*, *misti*, *gipti*, *myrþi*, *hændi*, *fæsti*, *uændi* etc. vilket måste tänkas gynna *i*-et även hos sådana som *stæmdi* etc. Belysande i detta avseende är *uisse* med enbart *e* 11 ggr trots rotstavelsens *i*, efter vilket ju den antagna vokalharmoniska tendensen skulle varit starkast (Ögl:s ljudl. s. 90 och ovan s. 16). *Uisse* är till sin bildning särstående och står liksom utom verbsystemet, varför det ej påverkats av *i*-former i det vanliga paradigmet. Samma ställning intar *atte*, som jag antecknat omkr. 50 ggr, alltid med *e*. *Matte* förekommer likaså ett stort antal gånger, alltid med *e*.

Att *i*-et i dessa former är analogiskt, kan sålunda ej gärna bestridas. Någon fonetisk förklaring kan ej givas på dess uppträdande, och gottköpsförklaringen om arv från ett äldre original kan här ej ifrågakomma.

I kolumn I återstå alltså *diki* 2 och *hiþi* 1. Hos neutr. *ia*-stammar existerar i Ögl. en påfallande förkärlek för *i*, vilken omöjligen kan förklaras ur beläggens ljudförhållanden eller genom dialektblandning eller dylikt.

De av OLSON anförda beläggen äro:

<i>diki</i> 2	<i>lyti</i> 11 — <i>lyte</i> 4	<i>frælsi</i> 3 — <i>frælse</i> 2
<i>hiþi</i> 1	<i>lægghi</i> 5 — <i>læghe</i> 1	<i>gærþi</i> 1 — <i>gærþe</i> 1
<i>gildi</i> 3	<i>klæþi</i> 1 — <i>klæþe</i> 6	<i>laghi</i> 1
<i>skipti</i> 6	<i>stræti</i> 1 — <i>stræte</i> 1	<i>fralsi</i> 1
<i>uitni</i> 15 — <i>uitne</i> 26		

Detta material syns vara så gott som fullständigt. Vid min genomläsning av lagen har jag dessutom antecknat blott följande former med uteslutande *e*, vilka författaren därför ej anført: *sæþe* KrB 1, *hæfte* DrB 2 : 1, *uætte* RB 8 : pr, *böle* BB XXXVI, 36. Sammanlagt 97 belägg av 17 ord och 51 *i* mot 46 *e*. Detta förhållande i en hdskr., där *i* är undantag, fordrar en allmän, för hela gruppen gällande förklaring. Enstaka förklaringsförsök av vissa av beläggen blott förvillan utan att förklara. Att såsom OLSON, a. arb. ss. 85 och 90, vilja förklara de 5 *lægghi* mot 1 *læghe* med hänvisning på den föregående palatala konsonanten blir ingen förklaring, då vi ju ha t. ex. *gildi* 3 och *skipti* 6 ggr med enbart *i*, trots att överhuvud *e* är dubbelt så vanligt som *i* i ändelsen efter ett *i* + icke palatala konsonanter eller konsonantförbindelser (a. arb. s. 84 mom. *γ* och nedan s. 28 f.).

Majoriteten för *i*-et kan endast förstås såsom följd av analogiskt inflytande till *i*-ets förmån. De fåtaliga maskulina *ia*-stammarna, som i lagen visa enbart *i* (se nedan s. 32), kunna ej nämnvärt ha inverkat. Däremot kan en stark påverkan ha utgått från dessa ords ytterst vanliga bestämda form med ljudlagsenligt *i* (ovan s. 13): *dikit*, *lægghit*, *uitnit* etc. Detta är desto mera troligt, som sammanhanget ofta tillåter ett användande av antingen den bestämda eller obestämda formen, och skrivaren därför kanske tänkt att skriva i visst fall den bestämda formen men sedan av någon anledning, såsom t. ex. lagstilens krav, utelämnat *t*-et.¹ Vidare ha vi

¹ Jfr ss. 41, 47 och framför allt 48, där några belysande fall anföras.

gen. på *-is* : *lytis bot, skiptis bröþer, til skiptis ganga, til lagha læghis* etc.; därtill kommer plur. *dikin, gærþin* etc. samt dat. sing. *dikinu, uitninu* etc., där Ögl. undantagslöst har *i* (nedan s. 49).

Att *i*-et i vissa ord är ensamtrådande, t. ex. *skipti* och *gildi*, beror på speciella anledningar, som nedan å behörig plats skola påpekas. *Diki* och *hiþi* synas sålunda med rätta höra hemma i analogikolumnen (kolumn I).

I kolumn II äro alla beläggen, utom *sini*, substantiviska dativformer (mask. och neutr.).

Sini, som dessutom Eþs. 24 står strax efter ett *undi*, kan liksom de 3 *sinni* (mot 26 *sinne*) nedan s. 30 förklaras genom analogi från substantivens dativformer, som ofta uppträda med *i* i ändelsen, såsom nedan skall visas. Sägerligen är dock formen här ljudlagsenlig. Formen med *-n-* för *-nn-* är ej sällsynt i fsv., och NOREEN, Altschw. Gr. § 505 a. 2, förklarar den genom ordets proklis. Vi ha nog därför att göra med ett ljudlagsenligt *sini*. Jfr *lati* nedan s. 44 anm.

Grisi står BB XXV i en gammal uppräknings, där de många *i*-formerna understött varandra: — — *ælla skapa kalui, kiþi, lambi, gambli gas, gæslinge ælla grisi. Liki* KrB 7 : pr (*iui liki*), men KrB 8 : pr (*gen*) *like* trots föregående palatal konsonant, som ju skulle vara *i*-bevarande, varemot *liui* 6 och *kniui* 5 med enbart *i*.

OLSON anför följande substantiviska dativbelägg på olika ställen i sin avhandling:

Hos följande är *i* enarådande: *kniui* 5, *liui* 6, *grisi* 1, *þræli* 2, *hundi* 1, *arui* (neutr.) 1, *kalui* 2, *lambi* 2, *domi* 1,¹ *uarghi* 1.

Hos följande är *i* starkare än eller jämstarkt med *e*: *liki* 1 — *like* 1, *hæsti* 2 — *hæste* 2, *husi* 1 — *husc* 1, *sari* 1 — *sare* 1, *mali* 2 — *male* 2, *landi* 2 — *lande* 1, *lani* 2 — *lane* 1, *skoghi* 10 — *skoghe* 9.

Hos följande är *e* i majoritet: *þinge* 23 — *þingi* 14, *præste* 18 — *præsti* 1, *drape* 10 — *drapi* 1, *raþe* 2 — *raþi* 1, *ope* 7 — *opi* 1, *heme* 4 — *hemi* 1, *eþe* omkr. 200 — *eþi* 4, *manne* omkr. 70 — *manni* 4.

Härtill lägger jag *döghni* Eþs 26 och DrB 3: pr, som undgått författaren.

Av dessa 27 ord få vi sålunda 352 belägg med *e* mot 72 med *i* i ändelsen. *Eþe* förekommer omkr. 200, *eþi* 4 ggr. Dativformen

¹ OLSON anför, Ögl:s ljudl. s. 89, även ett *dome* Vap. 30: 2. *Dome* står emellertid där i B, F och C. A har *dom*, som lika gärna kan representera ett *domi* som ett *dome* men säkerligen är en avsedd ändelselös form, se s. 26.

är således ytterst vanlig i lagen och förekommer i ideligen upprepade stående uttryck såsom t. ex. *mæþ fæmtan manna eþe*, och det hade varit rent av märkvärdigt, om ej skrivaren under sitt arbete skaffat sig vanan att skriva den på ett sätt och det vanligaste för dativerna, nämligen med *e*. Samma förklaring kan ock läggas på de 70 *manne* (mot 4 *manni*), vartill här kommer, att ordet såsom varande en konsonantstam har dativändelsen mera stadig, varom se nedan.

Frånräknas, som sig bör, *eþe* (-i) och *manne* (-i), få vi av 25 ord 82 dativformer med *e* mot 64 med *i* i ändelsen.

En sådan proportion mellan *i* och *e* i en hdskr. som Ögl. med (väsentligen) genomförd ofullständig vokalbalans *i : e* (se ovan s. 17) vore ganska svårförklarlig även ur min nedan framställda förklaringssynpunkt på dativbeläggen på *i*. Den är ej heller riktig. Då OLSON ej belägger former, som uteslutande ha *e*, har jag genomgått lagen och antecknar här utan anspråk på undantagslös fullständighet följande former av detta slag:

1. Ord med *æ* i rotstavelen:

fiætre Vaþ 32: 2, *iæþre* BB 28: 2, *kuælde* ES 9: 1, *ærne* ES 4: pr etc. 5 ggr.

2. Ord men *u* (*iu*) i rotstavelen:

diupe Vaþ 39: pr, (*diure* BB 36: 3),¹ *hugge* Vaþ 1: pr, *humpe* GB 3 etc. 2 ggr, *kulle* AeB 2: pr etc. 6 ggr, *kuste* KrB 12: pr etc. 2 ggr, *stumne* VinsB 7: pr, *tiuþre* 2 ggr BB 17: pr, *tulle* Vaþ 1: 4, *spiute* 2 ggr Vaþ 1: 1, *þiuue* Vaþ 33: 1 etc. 4 ggr.

3. Ord med *a* (*ia*) i rotstavelen:

akre KrB 9: pr etc. 11 ggr, *axe* BB 17: pr, *barne* Eþs XXII etc. 4 ggr, *bange* 2 ggr AeB 8: 1, *banne* KrB 25, *garþe* Eþs 1 etc. 22 ggr, *hande* BB 28: 3, *iarne* (ok guþzs domi) Eþs 17: pr, *karle* Vaþ 39: 1 etc. 2 ggr, *iarle* BB 28: pr, *lase* Vaþ 32: 1 etc. 4 ggr. *pante* ES 16: pr, *rane* AeB 8: 1 etc. 2 ggr, *skapte* BB 14: pr etc. 2 ggr, *stafre* Vaþ 23: pr, *stamne* BB 28: 3, *uaghne* BB 4: pr, *ualde* 2 ggr DrB 2, *ualle* Vaþ 32: 2, *uarþe* DrB 2: 2, *uasse* BB 28: 3, *uatne* DrB 11: pr etc. 4 ggr.

Av 22 ord med *a* i rotstavelen få vi sålunda 67 belägg med *e*. Tillräknas här ock de 70 *manne* (se ovan), få vi 137 sådana fall. Jfr ovan s. 21, där påvisats, hur också pret.-former, som ju

¹ Så B och F. A har felskrivningen *diura*.

relativt sällan ha *i* i ändelsen, synnerligen talrikt uppträda i lagen med *a* i rotstavelsen. Den stora majoriteten för *e* i ord med *a* som rotvokal har intet med vokalharmoni eller överhuvud med föregående vokals och konsonanters kvantitet eller kvalitet att skaffa utan vinner sin förklaring ur själva ordförrådets beskaffenhet med hänsyn till mina här framställda förklaringssynpunkter.

4. Ord med *o* (*io*) i rotstavelsen:

biorne BB 36: 1, *bole* RB 24 etc. 12 ggr, (*bronne*, bestämd form, BB 4: 1 etc. 3 ggr), *borþe* DrB 14: 6, *hore* KrB 15: pr, *horne* BB 13: 2, *hofþe* GB 1 etc. 4 ggr, *korne* 3 ggr KrB 9, *mote* DrB 3: 4 etc. 2 ggr, *a mote* KrB XVI etc. 11 ggr, *amote* Eþs XI etc. 10 ggr, *stoþe* BB 24: 1.

5. Ord med *ö* i rotstavelsen:

föte ES 1: 1, *höste* BB 25: 2, *köpe* ES 8, *röke* KrB 9.

6. Ord med *e* i rotstavelsen:

elde ES 4: pr etc. 8 ggr, *stene* 2 ggr Vaþ 1.

Vi skulle alltså av substantiviska dativformer få sammanlagt omkr. 514 *e* : 72 *i* eller, om dativerna av *eþær* och *maþær* frånräknas, omkr. 244 *e* : 64 *i* (se ovan s. 23 f.). En del *e*-former såsom *amote* (10) och *bronne* (3) borde ej heller medräknas, det förra såsom varande trestavigt (se ovan moment 4) och det andra såsom bestämd form i femininum.¹ I varje fall är det uppenbart, att de maskulina och neutrala dativformerna såsom ordgrupp och just i egenskap av dativer frondera mot balanslagen, och hos dessa fordrar därför uppträdandet av *i* i ändelsen en för hela gruppen gällande förklaring. En blick på de belägg, där *i* är enarådande eller växlar med *e* (s. 23), visar, att *i* i ändelsen uppträder i de mest olika ställningar med hänsyn till rotvokalens och den föregående konsonantens eller konsonantförbindelsens kvalitet och kvantitet, varför någon allmän förklaring av *i*-et ur beläggens ljudförhållanden eller ur de synpunkter, som OLSON s. 90 f. anlägger på växlingen *i* : *e* i Ögl. (se ovan s. 16), är utesluten. Förklaringen av ett och annat belägg ur sådan synpunkt, såsom åberopandet av en stark vokalharmonisk tendens efter ett *i* i rotstavelsen eller att *i* bevarats oftast efter lång vokal + kort konsonant eller att *lv* efter *a* i rotstavelsen spelat en *i*-bevarande roll o. s. v., blir ingen förklaring alls av de dativiska *i*-fallen i gemen utan är ad hoc uppställda ljudlagar och hypoteser. Samma intryck ger studiet av beläggen med uteslutande *e* i ändelsen.

¹ Se s. 49 om trestavig dat. fem. sing. best. form.

Jag ser förklaringen i själva dativändelsens beskaffenhet, varjämte analogiskt inflytande gjort sig gällande, åtminstone i någon mån. Hos maskulina *a*-stammar, särskilt dem med lång rotstavelse, är dat. i sing. ofta redan i *ā*. fsv. ändelselös, likaså hos neutrala *a*-stammar, och hos maskulina *i*-stammar är ändelsen tidigt i hög grad ostadig. Och även konsonantstammar, såsom *mæþær*, sakna stundom ändelse liksom maskulina *u*-stammar (NOREEN, Altschw. Gr. §§ 383, 3, 386, 2, 392, 2, 407, 3 412, 3, 431 a. 3).

Att även i Ögl. dativen ej sällan uppträder ändelselös, därom har jag vid genomläsandet av lagen övertygat mig. Jag antecknar här blott några belägg såsom exempel: *a þöm dagh* KrB 2, 5, 19, 20 etc. en mångfald ggr, ordet syns genomgående sakna ändelse, *mæþ wald* Eþs III, 3, 7: 1, DrB 2: 2 men samma flock *mæþ ualde* 2 ggr, *i hus* Eþs XXXI, 31: pr men *iuir huse* DrB 2: 1 och *af husi* BB 36: 4, *mæp eþ tolf manna* BB 19, 24: pr, 24: 4 men *eþe* omkr. 200 och *eþi* 4 ggr i lagen, *mæþ hund* (ok *hirþa* l. *harvu tinda*) BB 21: 2, 51 men *hundi* BB 24: 2; *af sinum ræt* Vaþ 6: 5, *a(t) þöm uægħ* BB 4, 5, 6, 29, 36, 41 etc., syns genomgående sakna ändelse, *ur annöþughum staþ* AeB 21 (Vaþ 32: 4) etc. genomgående, *amot* Eþs 7: pr, *a mot* BB 13: 2, *i mot* Vins 6: 3 men *mote*, *a mote* se föreg. sida, *at lut sinum* AeB 10: 2, *sinum lut* RB 17 men *lyti* RB 3: 2, *at pant* ES 16: 1 men *pante* 16: pr, *dom* Vaþ 30: 2¹ men *domi* BB 33.

Det är naturligtvis att förutsätta, att i skrivarens talspråk ändelsen bortfallit i långt vidsträcktare mån än vad denna hans avskrift av ett original med mera bibehållna ändelser ger vid handen. Då nu skrivaren i sin förlaga mötte en dativform på *i*, vilken han i sitt tal ofta eller vanligen utsade ändelselös, så blev det en ganska naturlig sak, att han av trohet mot originalet och den ålderdomliga lagstilen lät formen med *i* stå kvar, och sådana former på *i* mötte honom för övrigt överallt i gamla hdskr. Formerna på *i* blevo en naturlig kompromiss mellan hans talformer utan ändelse och på ljudlagsenligt *e*. Hade ändelsen i hans talspråk varit fast och då naturligtvis haft den ljudlagsenliga *e*-vokalen, hade *i* ingalunda så lätt flutit ur hans penna. Likaså naturligt är, att just i en del stående och mera specifikt juridiska termer och fackuttryck *i*-et blev starkare eller enarådande. Alla

¹ Jfr s. 23 noten.

de 6 *liui* t. ex. förekomma i frasen: *firigæra, firikoma, firiuærka liui sinu (hænna)* och alla 5 *kniui* i uttrycket: *dræpa — — mæþ kniui*. Jfr ovan s. 23 om *grisi*.

Även på analogisk väg kan denna *i*-skrivning ha främjats. De kortstammiga ha ju ljudlagsenligt *i* i dativen i Ögl. Jag har antecknat exempelvis *friþi* 5, *skipi* 3, *liþi* 2, *fiæti* 4, *luþi* 10, *bruti* 2, *rughi* 2, *uali*, *fari* etc.

Någon anledning att med avseende på dessa ord (och de andra i kolumn I och II ovan) se *i*-et såsom en följd av en antagen vokalpharmonisk tendens och av ställningen efter lång vokal + kort konsonant finns ej. Beläggen med *i* i ändelsen efter alla de andra rotvokalerna och efter kort vokal i position fordra förklaring och en gemensam förklaring.

Alla 28 *i*-beläggen (*uiti* frånräknat) i moment α höra alltså till kolumn I eller II. Tydligt är, att *i*-frekvensen här huvudsakligen är att förklara ur ovan anförda synpunkter och ej enligt TAMMS och OLSONS ovan s. 19 f. refererade åsikt.

β) Efter kort *i* + *gg* och *ng*: »ofta *i* men öfvervägande *e*».

I	II	III
<i>liggi</i> 6 — <i>ligge</i> 9	<i>þingi</i> 14 — <i>þinge</i> 23	

Alltså 32 *e* : 20 *i*. OLSON ser förklaringen utom i den vokalpharmoniska tendens, som mer eller mindre starkt motarbetat balanslagen (ovan s. 16), i den föregående palatala konsonanten. Det mindre antalet *i* här jämfört med moment α vill han tydligen förklara genom rotvokaleus kvantitet (Ögl:s ljudl. s. 90 och ovan s. 16).

TAMM, a. arb. s. 26, säger helt allmänt, att *i* synes jämförelsevis ofta förekomma efter guttural konsonant och särdeles om den föregås av palatal vokal. NOREEN, a. arb. § 142 a. 3, yttrar bl. a., att *i* uppträder ofta efter palataler.

En sådan roll av den palatala konsonanten vore ju ej osannolik. Men antagandet är obehövt. Vi se genast, att analogien här spelat en mindre roll än i moment α och därav de färre *i*-fallen. Alla de verbala beläggen med *i* i föregående moment voro 3:dje klassens svaga verb, typ *uighi(r)*, där, såsom vi skola få se, *i* är dominerande. Här ha vi däremot ett starkt verb, och *liggi* måste vara en konjunktivform, och dessa äro ju mindre utsatta för analogisk påverkan från verbformer med ljudlagsenligt *i* (se ovan s. 18). Denna påverkan är dock så stark, att den gott

kan tänkas motivera de 6 *liggi* mot 9 *ligge* utan hjälp av rotvokalens kvalitet och föregående palatala konsonant. Ögl. innehåller ganska många konjunktivformer med *i* i ändelsen efter skiftande rotvokaler och konsonanter. På ett sätt kunna de alla förklaras, nämligen såsom följer av analogisk påverkan. Slutligen må påpekas, att *liggi* förekommer väl nästan uteslutande i lagtermen: *liggi ogildær* (jfr s. 18).

Angående dat. *þingi* 14 (- *þinge* 23) se ovan s. 23 ff.

γ) Efter *i* + andra konsonanter och konsonant-förbindelser:
»i ungefär hälften så ofta som e».

I	II	III
<i>uilli</i> (~ -ir 2)		← <i>nipri</i> 3
<i>gipti</i> 4		← <i>inni</i> adv. 5 — <i>inne</i> 30
<i>misti</i> 1		← <i>minni</i> komp. 1 — <i>minne</i> 7
<i>skipti</i> 5 — <i>skipte</i> 1		← <i>sinni</i> dat. fem. 3. — <i>sinne</i> 26
<i>skildi</i> 6		
<i>uighþi</i> 1		
<i>uildi</i> 3 — <i>uilde</i> 7		
<i>ringdi</i> 1 — <i>ringde</i> 1		
<i>skipti</i> 6 (5) ¹		
<i>uitni</i> 15 — <i>uitne</i> 26		
<i>gildi</i> 3		
<i>gildi</i> (adj. pl.) 4 — <i>gilde</i> 1		

Följande belägg ha blott *e*: *spille* 2, *inne* (verb) 1, *slippe* 1, *uisse* 11, *hitte* 5, *briste* 1, *uitne* (verb) 1, *lifþe* ES 9: 1.

Alltså 122 *e* : 63 *i*.

Gent emot moment α står ändelsevokalen här efter kort vokal + lång konsonant och gent emot moment β efter icke palatala konsonanter. Häruti skulle förklaringen till det mindre antalet *i*-belägg ligga.

Mot antagandet att rotvokalens kvantitet och föregående konsonants kvalitet spelat någon roll, talar först och främst, att ej mindre än 12 *i*-belägg finnas i kolumn III, där vi ju ej väntat något *i* enligt min förklaring av undantagen i Ögl., och vidare *skipti* 6, *skildi* 6 och *gildi* 3 med enbart *i*. Å andra sidan finna de många *e*-beläggen sin förklaring däri, att mera än hälften av dem härrör

¹ Ett av beläggen är ej neutr. utan plur. av fem. *skipt*, se nedan s. 37.

från ord, som till synes ej rönt större påverkan till *i*-ets förmån och därför av mig förts till kolumn III, varförutom vi hos de 11 *uisse* ingen anledning ha att vänta något *i* i ändelsen (se ovan s. 21).

Synbarligen kunna ej orden med *i* i rotstavelsen överhuvud delas i några grupper, där *i*-ets frekvens kan påvisas stå i något förhållande till föregående vokals eller konsonants kvantitet och kvalitet. Ögl:s *i* är i de flesta fall analogiskt, och analogiens gång och styrka är omöjlig att i de enskilda fallen följa och beräkna.

I föregående moment hade de 6 *liggi* (: 9 *ligge*) och de 14 *þingi* (: 23 *þinge*) förklarats med hänvisning till *gg* och *ng*. Våra belägg *uitni* 15 (: *uitne* 26) och än mer *skipti* 5 och *gildi* 3 med enbart *i* i ändelsen här i kolumn I fordra lika enträget sin förklaring, men då de ej fylla de för *i*-ets bevarande antagna fonetiska betingelserna (utom den antagna vokalharmoniska tendensen), ha de oförklarade fått försvinna bland den heterogena mängden av fall i detta moment. Angående de neutrala *ia*-stammarnas på analogi beroende fronderi mot balanslagen se ovan s. 22 ff. Att *i* i vissa fall såsom hos *skipti* och *gildi* blivit enarådande, kan bero på speciella anledningar. *Gildi* 'den egenskapen att vara *gild*' är väl i den betydelsen ett juridiskt fackuttryck, och det är därför naturligt, att skrivaren ej kände behovet att ge detta mindre bekanta ord ljudlagsenlig form. Även i komposition visar ordet alltid *i*: *halfgildi* 8, *tuægildi* 1 (Ögl:s ljudl. s. 94 och nedan s. 52).

Från de 6 *skipti* får ett fränskiljas: BB 1 : 1 *alla þa skipti*, vilket således är fem. plur. *skipti(r)*. Vaþ 33 : pr : *i skipti ganga* och AeB 10 : 1 etc. 3 gånger : *mæþ lut ok lagha skipti* äro tydligen gamla stående lagtermer, vilka ju i alla tider segt låta nedärva sig i given form.

I första kolumnens *uilli* 2, *gipti* 4, *misti* 1 med enbart *i* och plur. adj. *gildi* 4 och verbet *skipti* 5 med vardera ett *e*-belägg är ju *i* uppenbart analogiskt, från växelformen *-i(r)* och andra former med ljudlagsenligt *i*.

Angående *i*-vokalisationens styrka i pret.-formerna *skildi*, *uighþi*, *uildi* och *ringdi* hänvisas till s. 20 f.

Skildi 6 med uteslutande *i* hade ej väntats. Går man till lagtexten, finner man emellertid, att alla *skildi* ingå i samma fixa lagterm : *skildi firi fæst*, *firi skildi fæste* (*fæstinne*) ES 4 : pr, 4 : 2, ES 8 (3 ggr) RB 11 : 1. Jfr ovan om *skipti* (subst.). Möjligt är ock, att de omgivande många *i*-vokalerna lockat till *i*-skrivning i något fall. Jfr härvid s. 27 *firigæra liui sinu* (6).

Kolumn III visar, som väntat, en stor *e*-majoritet, 63 *e* : 12 *i*. Även här kan påvisas anledningar till uppträdandet av *i*.

Alla 3 gångerna förekommer *nīpri* i uttrycket : *liggær nīpri* och 2 ggr i den pregnanta juridiska betydelsen : *liggær nīpri karls sak ok kunungx* Drb 13: 2, 18: 2.

Av de 5 *inni* förekomma 4 på fem raders text i Vaþ IV o. 4: 3 ggr *sitia (standa) inni firi* och 1 gg det av dessa påverkade *hauær inni mæþ sik*. Det ser ut, som om verkligen *firi* (och *sitia*) ej vore utan skuld till *i*-skrivningarna, som här hopat sig. Jfr *firi skildi* föregående sida. Det 5:te *inni* står i AeB 19: *sitær kuldær inni i annöþughum staþ*. Alla beläggen stå således i uttryck, som betyda 'vara hos en annan i trældom'. De 30 *inne* stå i uttryck med annan betydelse och utan *firi*, *i* eller dylikt ord bredvid sig, t. ex. KrB 7: pr *inne halda*, BB 9: 5 *paghar inne ær rökær*, BB 22 *ær anfriþær inne*, AeB 6: 2 *brindær inne maþær*, BB 9: 1 *hauær - - penninga inne*, KrB XXV *i kirkiu inne*. etc., alltså i en mera primär betydelse.

De 3 *sinni* kunde ju såsom dativformer tänkas hava fått sitt *i* genom analogi med de subst. dativerna, se ovan s. 24 ff. Emellertid är jag mest böjd för att anse dem såsom ljudlagsenliga och att blott en traditionell ortografi med *-nn-* föreligger. Eþs 19: *undi sinni uærn*, GB 14: 4: *ælla skipti sinni iorþ*, ES XX: *eghn sinni ur staþ köpa*. Tydligt står ordet obetonat i sammanhanget. Jfr Eþs 24: *undi sini uærn* (ovan s. 23) med *-n-* och ljudlagsenligt *i*. Jfr ock *lati* nedan s. 44 anm. Möjligen ock skrivfel på grund av omgivande *i* : *undi sinni, skipti sinni iorþ*.

Minni BB 3: 2 har bredvid sig ett *firi* : *laghwunnin firi minni sak*. Åtminstone 6 av de 7 *minne* stå ej i sådant grannskap.

Då jag ej velat föra dessa ej fullt förklarade fall till kolumn II, har jag blott försett dem med ←.

b) Ord med *y* i rotstavelsen.

α) Efter *ȳ* + enkel konsonant: »öfvervägande *i* i ändelsen».

I

II

III

nyti 2

bryti 1 — *bryte* 1

lyti 11 — *lyte* 4

Alltså 14 *i* : 5 *e*, *i*-majoriteten av OLSON förklarad genom den vokalharmoniska tendensen och ställningen efter lång vokal + kort konsonant (se ovan s. 16 o. Ögl:s ljudl. s. 90).

Alla beläggen äro emellertid att föra till analogikolumnen *Nyti* (< *nyti(r)*) visar blott *i*, men konj.-formen *bryti*, som är mindre starkt analogiskt påverkad, har *bryte* vid sin sida. Att neutrala *ia*-stammen *lyti* (se s. 22) har så många *i*-former, kan tänkas i någon mån bero på att formen i åtminstone 7 av de 11 fallen står i uttrycket: *firi lyti*.

β) Efter *y* + velar konsonant: »blott ett exempel, detta med *e* i änd.», nämligen konj.-formen *hygge*, något som åtminstone ej tyder på att *gg* gynnat bevarandet av *i*. Här kan också till yttermera visso antecknas det av författaren förbisedda *bygge* (konj.) BB 4: 2.

γ) Efter *y* + andra konsonant eller konsonantförbindelser: »öfvervågande *i*».

I	II	III
<i>myrþi</i> 6		
<i>skyldi</i> (plur. adj.) 2- <i>skylde</i> 1		
— <i>stylde</i> (subst.)		

Alltså 8 *i* : 2 *e*.

Då mom. *α* visade blott 14 *i* : 5 *e*, men vi här ha 8 *i* : 2 *e*, så synes det i detta fall ej vara något fog för OLSONS yttrande, a.-arb. s. 90, att ställningen efter lång vokal + kort konsonant, »åtminstone då den föregående vokalen är (*i*), *y* (*æ*, *ö*, *u* eller *e*)», gynnat *i* (mot TAMM och NOREEN, jfr ovan s. 16). Den antagna vokalharmoniska tendensen, som skulle efter ett *i*, *y* och »delvis» *æ* hindrat eller fördröjt övergången *i* > *e*, skulle ock märkvärdigt nog visat sig starkare efter *y* än efter *i*, då vi ju hos ord med *i* i rotstavelsen ha sammanlagt 111 *i* : 155 *e* men hos ord med *y* 22 *i* : 9 *e*. Förklaringen är den vanliga; av beläggen med *y* i rotstavelsen måste alla föras till kolumn I; hos ord med *i* har däremot ej mindre än 75 belägg förts till kolumn III.

Angående *myrþi(r)* och plur. adj. *skyldi(r)* se s. 20. Ack. plur. fem. *stylde* har *e* trots *styldir* som växelform.

c) Ord med *æ* i rotstavelsen.

α) Efter *æ* + *gh*, *gg*, *k* och *rv* : »öfvervågande *i*».

I	II	III
<i>læki</i> (subst.) 2		
<i>læki</i> (verb) 1		
<i>æruí</i> (verb) 6		
— <i>uæghe</i> (verb) 1		
<i>læggi</i> 3 — <i>lægge</i> 2		
<i>læghi</i> 5 — <i>læghe</i> 1		
<i>æruí</i> (subst.) 1.		

Alltså 18 *i* : 4 *e*. OLSON söker förklaringen i den ovan nämnda vokalharmoniska tendensen, som här understötts av palatala konsonanter och *rv*. Jfr TAMMS och NORENS yttranden, ovan s. 27.

Huvudförklaringen ger tabellen: alla stå i kolumn I. Belägg med *i* efter *k* äro särskilt belysande. Substantivet *læki* har sitt *i* från växelformen *lækir*. Hos de maskulina *ia*-stammarna blir *i*-vokalisationen desto övermäktigare, som ju ren i älsta fsv. i vissa ord *-ir-* är genomgående i böjningen (NOREEN, Altschw. Gr. § 395) Ögl. har *lækir* i ack. Vaþ 16: pr och Vaþ 18: 1. Belysande är, att även *kæpsi* (2) visar blott *i* i ändelsen (nedan s. 38). Det 3:dje hithörande ordet, *öri* 3 : *öre* 9, talar ock för riktigheten av denna förklaring (s. 45). Om verbformen *læki* se s. 33 f.

Konjunktiven *læggi* 3 behöver ej *gg* till sin förklaring (s. 35 f.), ej heller den neutrala *ia*-stammen *læghi* 5, som bör jämföras med *gildi* (3) och *skipti* (5) med enbart *i*, vilka ej ha någon palatal konsonant (s. 29). Alldeles som *skipti* förekommer *læghi* i stående juridiska uttryck: *i lagha læghi* 3 ggr, *firi lagha læghi* 2 ggr.

Verbformen *æruí* 6 är ju i intet avsende märkvärdigare än t. ex. *múrþi* 6 föreg. sid. Det är naturligtvis analogiskt i lik-som i hundratals andra sådana verbformer i lagen. Att *rv* skulle spelat en *i*-bevarande roll efter *æ* (och *a*) i rotstavelsen är ett lika onödigt som obegripligt antagande, och ett sådant antagande kan förklaras endast genom ett så starkt överskattande av betydelsen av det rent fonetiska vid språkets förändringar, att ett »post ergo propter» ansetts som en riktig slutledning.

Återstår substantivet *æruí* (1). Formen förekommer blott denna enda gång i lagen (GB 7:1), annars *arui* ~ *arue*, omkr. 20 ggr vardera. Sammanhanget är: *þa æruir rættær æruí*; det är icke uteslutet, att både *æ* och *i* ofrivilligt lånats från föregående verbform *æruir* (*rættær*), och för övrigt kan skrivaren lätt ha fått för sig, att han hade att göra med *R*-lösa formen presens indikativ. Jfr för övrigt nedan s. 41 om *arui* ~ *arue*.

β) Efter *æ* + *kk* och *ng*: »oftare *e* än *i*»

I

II

III

ækki 2 — *ække* 5*længi* 2 — *længe* 4

Alltså 9 *e* : 4 *i*.

Alla beläggen har jag måst föra till kolumn III. Att vi i föregående moment hade 18 *i* : 4 *e* men här 4 *i* : 9 *e*, beror således ej på att *kk* och *ng* skulle mindre gynnat *i* än *gh*, *gg*, *k* och *rv*, ty i föregående moment var ju *i* uppenbarligen analogiskt. Det ser ut, som om tvärtom *i*-et vore starkare i detta momentet, vilket dock naturligtvis är en tillfällighet, beroende av förhållanden vid nedskrivandet, vilka man ej kan nå. Saken visar, hur farlig makt statistiken kan vara. — Blott ett av beläggen skall jag citera för belysning, nämligen Vins 6 : 1: »at han suæri ækki *i* wins eþinum».

γ) Efter *æ* + annan enkel konsonant än *gh* och *k*: »*i* ungefär hälften så ofta som *e*.»

I	II	III
<i>ræni</i> 2	<i>þræli</i> 2	
<i>mæli</i> 7 — <i>mæle</i> 3		
<i>kæri</i> 5 — <i>kære</i> 25		
<i>klæþi</i> 1 — <i>klæþe</i> 6		
<i>stræti</i> 1 — <i>stræte</i> 1		

Alltså 35 *e* : 18 *i*.

Anledningen till att detta moment visar större antal *i*-belägg än det följande ser OLSON i den för *i* gynnsamma ställningen efter lång vokal + kort konsonant. Å andra sidan skulle föregående konsonanters kvalitet förklara tillbakagången av *i*, jämfört med moment *α* och *β*.

Alla beläggen höra emellertid till kolumn I och II. Att trots detta *i* är jämförelsevis svagt, beror, som synes, framför allt på de 25 *kære*: 5 *kæri*. Frånräknas detta ord, få vi 13 *i* : 10 *e*.

I det föregående har upprepade gånger påvisats, hur pres. ind. sing. av *ia*-verben i Ögl. genomgående har *i* i ändelsen synnerligen ofta, och att detta *i* är analogiskt: *uighi(r)*, (ovan s. 20). Även konjunktivformer av starka och svaga verb ha ofta *i* men vida mera sällan, beroende på svagare analogipåverkan (s. 18).

Här skall jag för belysning av detta förhållande meddela en statistik. Jag meddelar å ena sidan de av OLSON belagda indikativ- och konjunktivformerna av 3:dje klassens svaga verb och å andra sidan de belägg, som måste vara konjunktivformer. Den första gruppen innehåller alltså både indikativ och konjunktiv av *ia*-verben. Jag har nämligen ej kunnat få fatt i alla beläggställena,

varför det varit mig omöjligt att utmönstra konjunktivformerna, vartill kommer, att det på grund av *R*-bortfallet i varje fall är omöjligt att avgöra med säkerhet, om man har att göra med konjunktiv eller indikativ.

1. Indikativ- och konjunktivformer av 3:dje klassens svaga verb med presens på *i* (*e*), i ind. ~ lika vanligt *-ir*:

gipti 4, *misti* 1, *uighi* 1, *uilli* 2, *uisi* 3; *myrpi* 6, *nyti* 2; *hændi* 1, *læki* 1, *næmni* 1, *ræni* 2, *uændi* 1, *ælti* 1, *ærui* 6; *sleppi* 1. I följande växla *i* : *e*: *liti* 4 — *lite* 1, *skipti* 5 — *skipte* 1; *fæsti* 2 — *fæste* 2, *kæri* 5 — *kære* 25, *mæli* 7 — *mæle* 3, *stæmni* 12 — *stæmne* 18; *böti* 3 — *böte* 150, *föri* 1 — *före* 9, *gömi* 3 — *göme* 2, *köpi* 1 — *köpe* 4, *lösi* 3 — *löse* 4, *söki* 3 — *söke* 6, *öki* 3 — *öke* 1; *heti* 1 — *hete* 8.

Följande visa blott *e*: *inne* 1, *spille* 2, *hitte* 5, *uæghe* 1, vartill jag lägger av OLSON ej anförda: *fælle* KrB 13:2 etc. 5 ggr, *gærpe* BB 1:6, *hæfte* BB 8:pr, *hætte* DrB 13:2 etc. 15 ggr; *rætte* KrB 21, *fulle* Vaþ. 3:1 etc. 6 ggr; *möte* BB 28:4; *leghe* Vaþ 16, *dele* BB 12. Härmed torde antalet belägg av denna art i lagen vara nästan fullständigt anført.

Vi få alltså 275 *e* : 86 *i*, en *i* och för sig stark minoritet för *i*. Dessa siffror återge dock illa faktiska styrkan hos den analogipåverkan till *i*-ets förmån, för hvilken formerna utsatts. Uppenbart är, att *böti* 3 — *böte* 150 fordrar specialförklaring liksom ock *kæri* 5: *kære* 25 och *hætte* 15. De verka undantag bland den andra mängden. Ej mindre än 15 av de 41 anförda verben ha enbart *i* i ändelsen, och hos 6 är *i* övervägande, och det är ju klart, att man bör ta mera hänsyn till massan av fall än till några, som av särskilda anledningar vandrat egna vägar. Och anledningen är tydlig nog: skrivaren hade fått för vana att skriva det ständigt återkommande *þa böte* etc. med *e* (se ock OLSON, a. arb. s. 89). Samma synpunkt kan läggas på *kære* och än mer på *hætte*, som väl undantagslöst står i uttrycket *hætte uip (fiuratighi markum)*. Dessutom äro åtminstone *böte* och *hætte* i de ojämeförlikt flesta fallen konjunktivformer, som genomgående visa avgjord majoritet för det ljudlagsenliga *e*. (Jfr ovan s. 23 f. om *eþe*). Frånräknas dessa ords belägg, få vi 86 *i* : 85 *e* (eller 78 *i* : 85 *e*, om öck motsvarande *i*-belägg frånräknas). Proportionen bevisar riktigheten av min förklaring, som ock förklarar alla beläggens *i*-vokalisation. En blick på tabellen visar, att en förklaring ur ordens vokal- och konsonantkvalitet och kvantitet är omöjlig.

Ovan s. 18 har jag yttrat, att i Ögl. antalet av *i* står i klart förhållande till den analogiska påverkan, för vilken de olika formerna utsatts. Att så är, har visat sig vid pret.-formerna, ovan s. 21. Samma slutsats kan dragas ur frekvensen av *i* hos de likaså mera svagt påverkade konjunktivformerna. Om dessa kunnat fränskiljas ovan, hade *i* där visat sig än starkare.

2. Säkra konjunktivformer:

OLSON anför: *liggi* 6 — *ligge* 9; *bryti* 1 — *bryte* 1; *læggi* 3 — *lægge* 2; *kunni* 1 — *kunne* 2; *luki* 2 — *luke* 4; *aghi* 7 — *aghe* 25; *gangi* 8 — *gange* 28; *gialdi* 7 — *gialde* 50; (*uari* 1)¹ — *uare* 1.

Enbart *e* visa: *hygge* 1, *bygge* 1,² *slippe* 1, *briste* 1, vartill iag fogar: *halde* DrB 5:1 etc. 6 ggr, *kalle* KrB 13: pr, *stande* Vaþ 1:5 etc. 11 ggr, *bare* ES 8, *gate* Vaþ 32:4, *uarþe* Vaþ 14:1, *raþe* AeB 17; *hofþe* 2 ggr DrB 7: pr; *lete* BB 34: pr.

Härmed torde ej många belägg av denna art återstå i lagen. Vi få alltså 151 *e* : 35 *i*, en proportion, som kan synas väl motsvara den styrka, som det analogiska inflytande till *i*-ets förmån här kan hava haft (se s. 18). Jfr proportionen vid pres. konj. och ind. av 3:dje svaga klassen föregående sida. De belagda formernas ljudförhållanden utesluta, som synes, en gemensam förklaring av *i*-ets uppträdande ur kvaliteten och kvantiteten hos rotvokal och föregående konsonant(er).

Klæþi 1 — *klæþe* 6 visar jämfört med de andra beläggen av neutrala *ia*-stammar ovan s. 22 färre *i*-fall än väntat. Ordet nödgas emellertid sakna en hel rad påverkande former med ljudlagsenligt *i*, emedan det i Ögl. uteslutande är plur. med betydelsen 'vestimenta.'

Ræni och *mæli* se föreg. sida och *þræli* se s. 23 f.

δ) Efter *æ* + andra konsonanter eller konsonantförbindelser: *i* icke fullt tredjedelen så ofta som *e*.

I	II	III
<i>hæþfi</i> (< <i>hæþfi(r)</i>) 1	<i>hæsti</i> 2 — <i>hæste</i> 2	<i>hænni</i> 1 — <i>hænne</i> 30
<i>sældi</i> subst. pl. 1	<i>præsti</i> 1 — <i>præste</i> 18	<i>tuænni</i> 1 — <i>tuænne</i> 5
<i>fæmpti</i> » » 4		<i>bætri</i> dat. fem. 1 —
— <i>fæmpte</i> 2		<i>bætre</i> 1

¹ Se s. 42 noten.

² Se s. 31.

<i>fæsti</i> subst. pl. 2	— <i>frælse</i> adj. 2
— <i>fæste</i> 4	<i>fæmti</i> 1 räkn. — <i>fæmte</i> 2
<i>rætti</i> adj. pl. 1	* <i>ælzsti</i> 1 — <i>ælzste</i> 2
<i>næmdi</i> part. pl. 3	<i>ængti</i> 1 — <i>ængte</i> 18.
— <i>næmde</i> 2	
<i>kæpsi</i> (< <i>kæpsi(r)</i>) 2	
<i>grænni</i> subst. 1	
<i>gærþi</i> subst. 1 — <i>gærþe</i> 1	
<i>frælsi</i> » 3 — <i>frælse</i> 2	
* <i>þæssi</i> 3 — <i>þæsse</i> 2	
<i>hændi</i> 1	
<i>næmni</i> 1	
<i>uændi</i> 1	
<i>fæsti</i> verb 2 — <i>fæste</i> 2	
<i>stæmni</i> 12 — <i>stæmne</i> 18	
* <i>ælti</i> 1 — <i>ælte</i> 2	
<i>fældi</i> 1 — <i>fælde</i> 7	
<i>stæmdi</i> 3 — <i>stæmde</i> 11	
<i>æpti</i> 19 — <i>æpte</i> 55.	

Omkring 60 former visa blott *e* och ha därför ej anförts av författaren. Vi få alltså 248 *e* : 72 *i*, något som skulle bevisa det för *i* ogynnsamma i ställningen efter kort vokal + lång konsonant, som ej är palatal.

Emellertid är den nakna proportionen 248 *e* : 72 *i* missvisande. Ett närmare studium av ordförrådet i detta moment förklarar tillbakagången av *i* jämfört med föregående momenten av ord med *æ* i rotstavelsen.

Jag har lyckats belägga de omkr. 60 fallen med enbart *e*: 2 äro neutrala *ia*-stammar: *hæfte* och *uætte* (ovan s. 22), 8 äro dativer, som ju ej så ofta visa *i*: *fiætre* etc. (ovan s. 24), 24 äro presens av *ia*-verb, och av dessa utgör *hætte* 15 fall, vilket undantagsverb jag ovan s. 34 behandlat, 14 äro pret.-former, som ju mera sällan ha analogiskt *i* (ovan s. 20 f.): *kærþe*, *ærfþe*, *rænte* 5, *gærþe* 2, *mælte*, *næmde* 2, *gætte*, *tænde*; nom. plur. *næste* GB 5 : 1. Hos följande finnes ingen anledning att vänta analogiskt *i*: *þrænne* DrB 3 : 2 etc. 10 ggr, (*þæn*) *næste* Eps 18 och 19, *længre* Vins 6 : 3, *færre* ES 16 : 2, *læghre* Vaþ 17 : pr, RB XI, *uærre* GB 16 : pr etc. 4 ggr, *þæsse* (dat. fem.) KrB 22, sammanlagt 70 belägg.

* Se strax nedan.

Vidare stodo alla beläggen i moment α och γ i kolumn I (och II), men här måste ej mindre än 66 föras till kolumn III, och t. o. m. av dessa ha 6 i i ändelsen. Frekvensen av i hos ord med α i stamstavelsen har alltså tydligen intet samband med rotvokalens och föregående konsonants beskaffenhet.

Därtill äro vissa av första kolumnens belägg av OLSON utan rätt motställda. *Ælti* DrB 2:2 är pres. ind. (< *ælti(r)*), men *ælte* Eps 5:pr och Vaþ 38:1 äro preterita, som ju mera sällan ha i (s. 20 f.). De 3 *þæssi* (< *þæssi(r)*) äro plur. mask. men det ena *þæsse* är dat. fem., således med väntat e . Subst. *frælsi* 3: *frælse* 2 är neutral ia -stam, varom ovan s. 22 f., men *frælse* 2 i kolumn III har ingen anledning att visa i : *þæn frælse* DrB 17:1, *frælse kunu* GB II.

Ælzsti står ej i A, som har *æltz*, vilket lika gärna kan vilja återge ett *ælzste* (SCHLYTER, s. 133 not 50).

Av det anförda framgår faran av att ur en statistik enligt ords och formers yttre fonetiska likhet draga slutsatser.

Första kolumnens 63 i -belägg visar analogiens makt i Ögl. Angående de 6 ia -verben, *hændi* etc., hänvisas till utredningen s. 33 f. och förut, pret.-formerna *fældi* och *stæmdi* s. 20 f., neutrala ia -stammarna *frælsi*, *gærþi* s. 22. De 19 *æpti* mot 55 ljudlagsenliga *æpte* bevisa det starka inflytandet från *æpti(r)*. Jfr ovan s. 14 om *æpter*, den andra kompromissformen.

De fyra plurala feminina i -stammarna stå alldeles på samma plan som pres. ind. av ia -verben: *hæfþi* < *hæfþi(r)* liksom *myrþi* < *myrþi(r)*. De ha 8 i : 6 e . Därtill äro de fyra *fæste*, som alla stå omedelbart efter varandra i ES 4, osåkra. För två av dem har SCHLYTER i not anmärkt »pro fæst». Se ock FREUDENTHAL, Ögl. s. 156.

Jag anför här av OLSON belagda hithörande former: *tiþi* 1, *hæfþi* 1, *sældi* 1, *fæmpti* 4 — *fæmpte* 2, *fæsti* 2 — *fæste* 4 (se ovan), *stylde* 1, *sokni* 1, *skipti* 1.¹ Dessutom *tompte* 2 ggr BB 2:pr.

Alltså 11 i : 9 e i en hdskr., där i är undantag från regeln. Jag har ej antecknat några flera hithörande former, utom naturligtvis många på *-ir*, från hvilka i -vokalisationen stammar.²

¹ BB 1:1, se ovan s. 28 noten.

² Härmed är att jämföra ack. plur. mask., t. ex. *kuste* Vaþ 32:2 och BB 26:2.

Alldeles analogt är förhållandet med mask. plur. av adjektiv och particip, som här representeras av *rætti* och *næmdi* (< *rætti(r)* etc.). De av OLSON anförda beläggen med *i* och *e* i ändelsen äro: *gildi* 4 — *gilde* 1, *halui* 2,¹ *næmdi* 3 — *næmde* 2, *rætti* 1, *riki* 1, *skyldi* 2 — *skylde* 1, *uarþi* 1 — *uarþe* 1. Hårtill lägger jag *skipti* AeB 10: pr, *fælde* KrB 13: 2 (2 ggr), *stadde* DrB 2: 2, *saghþe* DrB 5: pr, *falne* Vaþ 20: pr, *iamne* AeB 3: 1, BB 25: pr, *gangne* RB 14: 1, *hugne* Vaþ XII, *kumne* AeB 3: 1, *fiure* ES rubr., BB 9: pr, BB 44: 1, *giorþe* DrB 3: 4, *næste* GB 5.

Alltså 20 *e* : 15 *i*, åter ett bevis på hur frekvensen av *i* står i klart förhållande till styrkan av den analogi, som kan förutsättas. Se nedan s. 40 om *i* : *e* hos adjektiviskt böjda ord.

Kæpsi med enbart *i* har behandlats ovan s. 32, och angående substantivet *grænni* hänvisar jag (liksom ovan vid *æruí*) till följande *arui* ~ *arue* (s. 41).

Hos andra kolumnens båda dativformer har uppträdandet av *i* motiverats i utförligt sammanhang ovan s. 23 ff. Att *præstær* blott 1 ggr har *i* mot 18 *e* kan ej bero på ordets ljudförhållanden, ty det alldeles jämställda *hæstær* har 2 *i* mot 2 *e*, utan måste förklaras såsom å citerat ställe angivits.

Tredje kolumnen, för vars *i*-belägg jag ej kunnat framföra någon mera påtaglig förklaring genom analogi, visar ju stor majoritet för *e*, 60 *e* : 6 *i*.

d) Ord med *u* i rotstavelen.

a) Efter *ū* + enkel konsonant: »*i* ungefär hälften så ofta som *e*.»

I	II	III
<i>luki</i> 2 — <i>luke</i> 4	<i>husi</i> 1 — <i>huse</i> 1	<i>uti</i> 4 — <i>ute</i> 11
<i>fluþi</i> 1 — <i>fluþe</i> 1		

Alltså 17 *e* : 8 *i*.

Rotvokalens kvalitet skulle enligt OLSON här ej spelat någon roll, ej heller har någon sådan kunnat konstateras hos den föregående konsonanten. Den större styrkan hos *i* i detta moment jämfört med följande skulle alltså vara att förklara ur den för *i* gynnsamma ställningen efter lång vokal + kort konsonant.

¹ Jfr ovan s. 17 om OLSONS antagande att *lv* »obestriddligen» spelat en roll vid bevarandet av *i* hos ord med *a* (och *æ*) i rotstavelen, likaså nedan s. 40 (*sialui*).

Att emellertid *i* är svagare efter *ū* än efter *i*, *y*, *æ* i rotstavelsen, beror uppenbarligen ej på någon balanslagen korsande vokalharmonisk tendens efter ett *i*, *y*, *æ*, utan på att här 15 av de 25 beläggen höra till kolumn III, där vi ej väntat annat än *e*, under det att efter *i*, *y* och *æ* intet enda belägg hörde till denna kolumn. Härtill kommer, att vi hos konj. *luki* (s. 35), pret. *flupi* (s. 20 f.) och dat. *husi* (s. 23 ff.) ej ha anledning att vänta något större antal (analogiska) *i*-belägg.

Lika litet här som annorstädes kan rotvokalens kvantitet sägas ha spelat någon roll, såsom framgår af följande.

β) Efter *u* + lång konsonant eller konsonantförbindelse: »*i* mera sporadiskt».

I	II	III
<i>undi</i> 17 — <i>unde</i> 1	<i>hundi</i> 1	<i>uppi</i> 1 — <i>uppe</i> 5
<i>kunni</i> 1 — <i>kunne</i> 2		
<i>skuldi</i> 1 -- <i>skulde</i> 18.		

Omr. 54 former visa endast *e* i ändelsen.

Alltså 80 *e* : 21 *i*.

De av OLSON ej anförda 54 beläggen med blott *e* äro till största delen antingen sådana, hos vilka ett analogiskt *i* vore oväntat, såsom ack. plur. *kuste* Vaþ 32 och BB 26 (2 ggr), *siunde* DrB 7 : pr, *ielte* ES 16 : 2 etc. 5 ggr (jfr s. 21 om *atte*, *matte*), eller sådana, där *i* är jämförelsevis sällsynt, såsom t. ex. hos pret.-formerna, *fulghpe*, *hughpe*, *flutte*, *sunde* etc., eller hos svaga maskulina såsom *fukke* DrB 14 : 7 etc. 11 ggr, eller hos dativer, se s. 24. Det finns alltså ingen anledning att tillskriva rotvokalens kvantitet någon roll för förklaring av de talrikare *i*-fallen i föregående moment.

OLSON har dock kommit till denna slutsats framför allt genom att frånräkna de 17 *undi* : 1 *unde* och får således 4 *i* : 79 *e*. Ty då de 17 *undi* strider mot alla hans antaganden för förklaring av *i* i Ögl, den vokalharmoniska tendensen, den *i*-gynnande konstellationen av lång vokal + kort konsonant etc., har ordet nödgat till specialförklaring. Såsom sannolik anföres Kocks förklaring, Fsv. ljudl. s. 252, att *undi* bevarat sitt *i* genom påverkan från *iui* och *firi*. Det är emellertid mycket otroligt, att i det levande språket *firi* och *iui* så starkt dirigerat *unde*, att det 17 gånger mot balanslagen visar *i* och blott 1 gång ljudlagsenligt *e*. Helst vill dock OLSON förklara saken genom jämförelse med uttrycket *alli mæn*, där vi alltid möta *i*, trots att annars *alli* ~ *alle* (se ock TAMM, Upps. stud. s. 27). *Undi* förekommer nämligen alltid — utom 1 gång —

framför konsonant, och *i* skulle därför hos ordet bevarats såsom i öppen slutstavelse hos tvåstaviga ord, som äro första led i sammansättningar, varest *i* utom i ett fall i Ögl. bevarats, *baþi tiggia*, *vndi soknara* etc. (Ögl:s ljudl. s. 93 och nedan s. 51). Att emellertid *undi* oftast står framför konsonant, är ju alldeles naturligt. *Alli mæn* och *vndi soknare* kändes vidare som verkliga sammansättningar med enhetlig betydelse 'häradet', 'vicefiskal', och det är därför naturligt, att *i* hos dessa tvåstaviga ord i sammansättning bevarades såsom t. ex. *i* i öppen, resp. slutna stavelse, som ej är ordets sista, hos ord, sammansatta med bestämda art. (se Ögl:s ljudl. s. 92 och nedan s. 49.): *iorþina*, *eþinum*. Jfr dock nedan s. 51. Mellan dessa sammansättningar med enhetlig betydelse och t. ex. »*eþa undi kunungx* dom læggia» (KrB 13:2) finns ingen analogiens bro.

Undi (<*undi(r)*) är ej märkvärdigare än t. ex. *æpti*, *myrþi*, *ærui*, vilka båda senare ha uteslutande *i*. Angående *skuldi*, *hundi* och *kunni* se ss. 20 f, 23 ff, 35.

TAMM, a. arb. s. 27, vill tydligen förklara *i*-formerna genom ställningen efter kort vokal i position, vilket är lika oberättigat som OLSONS motsatta ståndpunkt.

e) Ord med *a* (*ia*) i rotstavelsen.

α) Efter *a* + *lv* och *rv*: »oftast *i*».

I	II	III
<i>halui</i> 2	<i>kalui</i> 2	
<i>sialui</i> 1	<i>arui</i> dat. neutr. 1.	
<i>arui</i> subst. mask. omkr. 20	— <i>arue</i> omkr. 20.	

Alltså omkr. 26 *i*: 20 *e*.

Då blott rent fonetisk förklarings synpunkt anlägges, måste ovanstående leda till konstaterandet av det »påfallande» förhållandet, att *rv* oftast och *lv* alltid räddat *i* efter ett *a* i rotstavelsen. Jfr *rv* efter *æ* i rotstavelsen s. 31 f.

Alla orden höra emellertid till kolumn I och II. Om dat. *kalui*, *arui* s. 23 ff, plur. adj. *halui* s. 38 och noten.

Sialui naturligtvis <*sialui(r)*. Jag anför här av OLSON be- lagda ord med adjektivisk böjning (jfr statistiken s. 38): *þæssi* 3 — *þæsse* 1 (se s. 37), *alli* 19 — *alle* 45, *baþi* 9 — *baþe* omkr. 40 (enligt mina anteckningar omkr. 60), *sialui* 1.

Alltså 86 *e* (106 *e*): 32 *i*. Tydligen är *sialui* ej märkvärdigare än de andra med *-i* < *-i(r)*. Att *i* är svagare här än hos de

ovan s. 38 behandlade plur. adj. och part. *riki(r)* etc., beror på *baþe: baþi*. Enligt mina anteckningar utgöres mer än $\frac{2}{3}$ av de antecknade *baþe* av konjunktionen *baþe-ok*, där ju den analogiska påverkan till *i*-ets förmån är ojämeförlikt svagare än i nom. plur. *baþi(r)*.¹ Nom. plur. *andre* Eps 26 etc. 14 ggr utan *i*-belägg stämmer ypperligt därmed, att jag ej belagt något *andrir*, *aþrir*.

Ej heller hos det svaga maskulina substantivet *arui* 20: *arue* 20 behöves *rv* såsom förklaringsgrund till *i*-vokalisationen. Hos dessa svaga substantiv är ju analogien med ljudlagsenliga *i*-former mera svag, nämligen med maskulina *ia*-stammarna, som genom *R*-bortfallet blifvit formellt lika med svaga maskulinum på *i* och som i Ögl. visa blott *i*, försåvitt en växelform på *-ir* finns (s. 32), och med kortstammiga, *biti*, *aghi*, *drupi*, *lughi* etc. Tvivelsutan har ock den bestämda formen, *aruin* etc., spelat in. Faktiskt äro bestämd och obestämd form i lagstil rent av växelformer i många fall, och skrivaren kan i visst fall ha tänkt att skriva den bestämda formen men ej utfört avsikten. Jfr vad som sagts ovan om de neutrala *ia*-stammarna s. 22 och nedan ss. 47 och 48. Hit höra *æru* (s. 32), *grænni* (s. 38) och *bondi* 1: *bonde* omkr. 90 (s. 46). Vap 1 står *vape* 3 ggr (och *pukke* DrB 14: 7 etc. 11 ggr med enbart *e* trots föregående palatal konsonant).

β) Efter *a + gh* eller *ng*: *i* icke fullt tredjedelen så ofta som *e*.

I	II	III
<i>aghi</i> 7 — <i>aghe</i> 25	<i>narghi</i> 1	<i>mange</i> 5
<i>gangi</i> 8 — <i>gange</i> 28		<i>stange</i> 1 ²
<i>laghi</i> 1.		

Alltså 59 *e*: 17 *i*.

OLSON och TAMM förklara den relativt stora *i*-frekvensen genom hänvisning till föregående palatal liksom hos ord med *i* och *æ* i rotstavelen.

Att detta är oriktigt, framgår redan av föregående moment, där *lv* och *rv* skulle haft ändå större *i*-bevarande kraft ur sådan

¹ Belysande för den analogiska påverkan, som växelformerna utövat på varandra är AeB 3, slutet. Där ha vi på några rader 2 *baþe* och 3 *baþir* och mitt bland dessa kompromissen *baþer*. Jfr ovan s. 15 noten. Den andra kompromissen är *baþi*, som är naturligare än *baþer* och därför talrikare.

² Säkerligen skrivfel för *stanga(r)*: Nu *stangar þiur oxa, gialde atær fullum gialdum*; *stange uxe ko, gialde* — —; nu *stanga ko ko* etc. B. F. ha *stangar* (BB 25: 1).

förklaringsynpunkt. Saken är den, att vi här ha färre *i*, emedan hos *aghi* och *gangi* såsom konjunktivformer *i*-et är jämförelsevis svagt som alltid i dessa former (se s. 35).

Angående *laghi* (obs. här tydlig felskrivning: *a* för *æ*) och *uarghi* se ss. 22 och 23 ff.

Mange 5 utan *i*-belägg är väntat, så länge ej något *mangir* är belagt i lagen. Jfr NOREEN, Altschw. Gr § 321 c. a. 4. Förhållandet är belysande. Jfr *andre* föreg. sida.

γ) Efter *a* + andra konsonanter eller konsonantförbindelser: »*i* mera sporadiskt».

I	II	III
<i>alli</i> 19 — <i>alle</i> 45	<i>lambi</i> 2	(<i>hæn</i>) <i>sari</i> 1
<i>bapi</i> 9 — <i>bape</i> omkr. 40 (se s. 40)	<i>lani</i> 2 — <i>lane</i> 1	<i>fiarpi</i> 1
<i>uarpi</i> part. 1 — <i>uarpe</i> 1	<i>landi</i> 2 — <i>lande</i> 1	
<i>gialdi</i> 7 — <i>gialde</i> omkr. 50	<i>mali</i> 2 — <i>male</i> 2	
<i>uari</i> 1 ¹ — <i>uare</i> 1	<i>sari</i> 1 — <i>sare</i> 1	
<i>fralsi</i> 1	<i>rap</i> 1 — <i>rape</i> 2	
<i>haffpi</i> 1 — <i>haffpe</i> omkr. 20	<i>drapi</i> 1 — <i>drape</i> 10 (?)	
<i>saldi</i> 1 — <i>salde</i> 3	<i>manni</i> 4 — <i>manne</i> omkr. 70.	
	<i>gambli</i> 3 — <i>gamble</i> 2	

Andra ord med omkr. 600 former ha enbart *e*, och dessa anföras ej. Alltså omkr. 850 *e*: 59 *i*.

Under det att annars efter alla rotvokaler ställningen efter lång vokal + kort konsonant ansetts hava gynnat *i*, har detta icke kunnat konstateras efter *a* (se s. 16), vilket *i* och för sig är svår-förståeligt. Här kan ej heller en vokalharmonisk tendens ha hindrat övergången *i* > *e*, och den föregående konsonantens kvalitet kan tydligen ej heller åberopas som förklaringsgrund. Alla dessa 59 belägg äro ur sådan synpunkt alltså oförklarliga och oförklarade, trots att t. ex. *lambi* och *bapi* fordra förklaring likaväl och mer än *aghi* och *gangi* i föregående moment.

Genom min förut använda synpunkt på växlingen *i*: *e* vinna 57 av de 59 sin förklaring, och ordens fonetiska beskaflenhet *i* och för sig har ej med växlingen att göra i stort sett.

Alli, *bapi* s. 40, *uarpi* s. 38, *gialdi*, (*uari*) s. 35, *fralsi* s. 22, *haffpi*, *saldi* s. 20 f., *lambi* — *manne* s. 23 ff. TAMMS och OLSONS ovan s. 39 f. refererade förklaring av *i* i *alli* såsom beroende på att ordet

¹ B. F. ha *uari* men ej A, som har *uapæt*, som är en felskrivning för *uari* eller *uare pæt* (ES 8). jfr s. 35.

ofta står i sammanställningen *alli mæn*, där *i* skulle bevarats såsom i *undi soknare* etc., är ju möjlig men ej behöfvig. Ty *alli* kan ej, såsom OLSON anser, sägas »tarfva en särskild förklaring genom sin relativt stora mängd av former med *i* i ändelsen». Varför ej lika gärna *bafi* och många andra? *Alli* finnes dessutom belagt även utom sammanställningen *alli mæn*.

Gambli 3: *gamble* 2 få ej såsom hos OLSON utan vidare motställas. *Gamble* BB 8: 2 är dat. sing. fem. där tydligen intet *i* väntats i vår text; samma form är *gambli* BB XXX, vars *i* jag motiverat ovan s. 23. Återstående fall äro fullt jämställda: *gambli karlin* AeB X, BB 12: 1 men *gamble karllin* AeB 10: pr. Då *i* hos de två första ej kan så lätt förklaras analogiskt, finner jag det troligt, att vi har att göra med samma fall som i *undi soknare*, *mæli stang* etc. Betydelsen är ju 'fadren', och ordet kändes nog som en ren sammansättning (se ss. 39 f. och 51).

Angående 3:dje kolumnens ord står AeB 8: pr *fiarþi* (*a möþrinit*) omedelbart efter det ljudlagsenliga *þriþi* (*a fæþrinit*), så att här liksom beträffande (*þæn*) *sari* de kortstammiga med sitt ljudlagsenliga *i* kunna ha spelat en roll: *þæn þriþi*, *þæn sami*, etc.

De 600 ej belagda formerna med enbart *e* äro tvivelsutan till största delen sådana, där vi ej alls eller blott i ringa mån väntat uppträdandet av (ett analogiskt) *i*. (De i kolumnerna I och II belagda formerna med *a* i stamstavelsen visa ju en stark *i*-frekvens, där vi väntat en sådan). Formen *atte* har jag antecknat ett femtiotal gånger, *matte* är ock synnerligen vanligt (se s. 21); så ha vi en mängd andra pret.-former, *barþe*, *satte*, *samde*, *varþe*, *arþe*, *laghþe* etc.; om *andre* 14 se s. 41; vidare äro dativformer, som ju jämförelsevis sällan ha *i*, synnerligen talrika av ord med *a* i rotstavelsen, och av sådana med blott *e* har jag s. 24 antecknat 67 belägg, vartill komma de 70 *manne*, vilken form dels genom sin mera fasta ändelse och dels genom sin vanlighet (jfr *eþe*) förklarligt nog uppträder med *e* i ändelsen (se s. 23 f.). *Huazke* KrB 16: 2 etc. 8 ggr och *huarte* KrB 16: 2 etc. 20 ggr, dat. fem. sing. *halfre* Vaþ 1 (3 ggr), *huarre* KrB 7: 2 etc. 3 ggr, *apre* (*andre*) Eþs 5 etc. 5 ggr, *langre* Eþs 3: 1, *sialure* Eþs 3: 2 o. s. v. ha ingen anledning att visa (analogiskt) *i*. Härtill kommer, att ord med *a* i roten naturligtvis måste sakna belägg på den formgrupp, där *i* i Ögl. är talrikast och starkast, nämligen presens av de omljudda *ia*-verben, *myrþi(r)* etc. (s. 34).

Ett studium av ordförrådet ger alltså full förklaring på, varför *i* hos dessa ord är svagare än hos dem med *i*, *y*, *æ* i rotstavelsen. Rotvokalen (och andra ljudförhållanden) har härmed intet att skaffa.

Anm. Med rätta anser OLSON (med TAMM, a. arb. s. 26), att de 15 *lati*: 1 *late* ej äro att anse såsom brott mot balanslagen, emedan säkerligen förkortad vokal föreligger på grund av tonlöshet i sammanhanget (se ock KOCK, Fsv. ljudl. s. 420 f., och NOREEN, a. arb. § 151). En granskning av beläggen bevisar det: *lati atær* Vaþ 40, 41: pr, ES 7, BB 9: 1, 29, 34: 1 (2 ggr), 36: pr, *lati ut* BB 31, 47, *lati lækia han* Vaþ 23: 1, *lati sik af lösa* KrB 30, *lati tua suæria* Vins. 2, *lati þém* Vins. 6: 2. Däremot *late* i pregnant betydelse Vins 6: 2: - - *ok egh lif sit late*.

f) Ord med *ö* i rotstavelsen.

α) Efter långt *ö* + enkel konsonant: »*i* ungefär niondedelen så ofta som *e*».

I	II	III
<i>öki</i> 3 — <i>öke</i> 1		
<i>gömi</i> 3 — <i>göme</i> 2		
<i>lösi</i> 3 — <i>löse</i> 4		
<i>köpi</i> 1 — <i>köpe</i> 4 ¹		
<i>föri</i> 1 — <i>före</i> 9		
<i>söki</i> 3 — <i>söke</i> 6		
<i>böti</i> 3 — <i>böte</i> omkr. 150.		
<i>öri</i> 3 — <i>öre</i> 9.		

Alltså omkr. 185 *e*: 20 *i*.

Följande mom. med ord med *ö* + mer än en konsonant har 37 *e*: 2 *i*. Alltså slutes, att ställningen efter lång rotvokal + enkel konsonant gynnar *i*. Någon frekvensskillnad av *i* på grund av föregående konsonants kvalitet har ej konstaterats »möjligen på grund af materialets knapphet».

TAMM nämner såsom exempel på vanligheten av *i* efter palatal vokal + guttural konsonant »*læghi* samt *öki*, *söki* (jämte *öke*, *söke*)». Exempelen äro blott godtyckligt utplockade. *Gömi* och *lösi* visa ju flera *i* än *söki*² proportionsvis men ha lämnats oförklarade.

¹ Ett av dessa 4 *köpe* torde dock vara dat. neutr. ES. 8. *Röke* KrB 9 och *föte* ES 1: 1 ha undgått förf. Jfr s. 25.

² *Söki* dessutom blott 2 ggr, ty Eþs 32 har SCHLYTER *sökir*.

Ovan. s. 34 har jag framhållit, att (*böti* 3 —) *böte* 150 är en skrivvana. Frånräknas det ordet, få vi 35 *e* : 20 *i* (17 *i*), ett förhållande, som omöjligt går att förena med OLSONS konstaterande, att *ö* (*o*, *e*) »i rotstavelsen kraftigt främjat» övergången *i* > *e*.

Alla orden höra emellertid till analogikolumnen; *öki* — *böti* se s. 33 f. Hur märkvärdigt konsekvent analogien verkar, bevisar indirekt *öri* 3 — *öre* 9. De båda andra belagda maskulina *ia*-stammarna *læki* och *kæpsi* (< *læki(r)*, *r* genomgående i böjningen, s. 32) visa enbart *i*. Däremot är ett *örir ej belagt i fsv., varför de 3 *öri* äro att förklara genom en svagare analogi från andra ord, *læki(r)* etc. Jämför här motsvarande förhållande mellan pres. ind. sing. med växelform på *-ir* och konjunktiven utan sådan (t. ex. s. 34 f.).

β) Efter *ö* + mer än en konsonant.

I	II	III
<i>köpti</i> 2 — <i>köpte</i> 7.		

Omkr. 30 former ha blott *e*. Alltså 37 *e* : 2 *i*.

Angående *köpti* se s. 20 f. Jag anför några av de 30 ej belagda formerna med blott *e*; dat. *höste* (s. 25), pret. *förþe*, *dömde*, *nötte*, *födde*, vilka former mera sällan ha *i*; hos t. ex. *höghste* Vaþ. 1, BB 26: 1 och *höghre* Vaþ 17: pr, Vaþ 39: 1, RB XI står väntat *e*.

Det mindre antalet *i* här jämfört med föregående moment är således fullt förklarligt utan varje hänsyn till rotvokal och föregående konsonant.

g) Ord med *o* (*io*) i rotstavelsen.

α) Efter långt *o* + *gh*.

I	II	III
	<i>skoghi</i> 10 — <i>skoghe</i> 9	

Den palatala konsonanten kan ej sägas ha spelat någon roll (såsom OLSON och TAMM antaga), se utredningen angående *i*-et hos dativer s. 23 ff. och jämför *lambi*, *hæsti* och andra dativformer.

β) Efter *o* (*io*) + andra konsonanter och konsonantförbindelser: »i mera sporadiskt».

I	II	III
<i>sokni</i> 1	<i>domi</i> 1 — <i>dome</i> 1 ¹	
<i>bondi</i> 1 — <i>bonde</i> omkr. 90	<i>opi</i> 1 — <i>ope</i> 7	
<i>giorþi</i> 1 — <i>giorþe</i> 30		

¹ A har Vaþ 30: 2 *dom*, som lika gärna kan betyda *domi*. B, F och C ha *dome* (SCHLYTER, s. 84 not 77). Jfr dock s. 23 noten.

75 former ha enbart *e* i ändelsen. Alltså 203 *e* : 5 *i*.

Proportionen är missvisande. Hos svaga mask. subst. *bonde* har analogien till förmån för *i* varit svag (s. 41), vartill kommer, att skrivaren alldeles som beträffande *eþe* och *böte* (s. 23 f., 34) naturligt nog vant sig att skriva det ofta återkommande ordet på ett sätt. Och angående de 75 av OLSON ej anförda formerna med enbart *e* kan sägas vad som ovan s. 43 sades om motsvarande former med *a* i rotstavelen. Sid. 25 har jag anført 50 dativer med enbart *e*. Hit höra ock pret.-former, t. ex. *þorþe* Eþs. 5: pr, *sotte* RB 3: 1 m. fl., hos vilka ju *i*-et i allmänhet är svagt företrätt liksom än mer hos svaga maskulina, såsom *fostre* DrB XVI etc. 10 ggr. Att *o* (*io*) »främjat» övergången *i* > *e*, kan här lika litet som angående *ö* slutas ur materialet.

h) Ord med *e* i rotstavelen.

I	II	III
<i>sleppi</i> 1	<i>eþi</i> 4 — <i>eþe</i> omkr. 200	<i>ekki</i> 1 — <i>ekke</i> 1 ¹
<i>heti</i> 1 — <i>hete</i> 8	<i>hemi</i> 1 — <i>heme</i> 4	

82 former ha endast *e*. Alltså 295 *e* : 8 *i*.

Även här gäller, att man ej ur denna nakna proportion får sluta, att *e* »främjat» *i* > *e*. Man måste våga ej blott räkna beläggen. De 200 *eþe* ha icke rotvokalen att tacka för sitt *e* (se s. 23 f.). Bland de 82 formerna med enbart *e* finnas sådana, som blott mera sällan visa *e* efter alla rotvokaler, t. ex. dat. *elde* 8 ggr och *stene* 2 ggr (s. 25), och framför allt sådana, som enligt min förklaring av växlingen sakna orsak att visa *i*, såsom *flere* KrB 7: pr etc. 33 ggr, *mere* DrB 5: pr etc. 2 ggr, *þerre* (*sokn*) KrB 5: 1 etc. 20 ggr, *enne* (*mark*) DrB 20: 1 etc. 4 ggr, (*hin*) *ene* AeB 3: pr.

Lika litet här som annars i det föregående kan slutas, att ställningen efter lång vokal + kort konsonant gynnat *i*. Mot *eþi*, *hemi*, *heti* hava vi ju *flere*, *mere* tillsammans 35 gånger och å andra sidan *sleppi* och *ekki*.

Belysande för analogipåverkan är Vaþ 33, där rubriken har *sleppi* men texten *sleppir*, och Eþs 31: pr : *han heti kasna warghær* men Eþs 32: *han hetir aghnabakær*.

B) Tre- och flerstaviga ord (Jfr OLSON, a. arb. s. 91 ff.). Undantagen med *i* i ändelsen låta förklara sig alldeles som de tvåstaviga ovan.

¹ *Ekke* KrB 13: 3 anføres ej av OLSON.

1. Enkla trestaviga ord ha i slutet stavelse *i* undantagslöst, ex. *skyldughir*. Jfr de tvåstaviga s. 13.

2. Enkla trestaviga ord ha *e* i öppen slutstavelse, »oberoende av såväl penultimas som antepenultimas kvantitet», t. ex. *klokkare*, *gangande*, *liþughe* (nom. plur. mask.) etc., sammanlagt omkr. 650 ggr enligt OLSON.

Liksom hos de tvåstaviga (s. 16 ff.) äro undantagen många och av samma art:

a) neutrala *ia*-stammar:

Ord på *-ini* ha alltid *i* (se OLSON). Jag har antecknat *fæþrini* Eþs 7: pr etc. 23 ggr, *möþrini* AeB 10: pr (2 ggr), ES 3: pr, *syszskini* (*syþkini*) GB 23, AeB 3: 1, 10: 4, Eþs 24 och sammansättningen *samsyþkini*, *samsyþini* Eþs XXIV, 24 (3 ggr).

Hos tvåstaviga neutrala *ia*-stammar var *i* i majoritet (s. 22). Visserligen frapperar det, att *i* är genomgående hos ord på *-ini*, men efter vad ovan visats om växlingen *i*: *e* i Ögl. kan man ej heller här godtaga OLSONS förklaring av *i* såsom beroende på en vokalharmonisk tendens och på ställningen efter lång vokal + kort konsonant (Ögl:s ljudl. s. 92). Den bestämda formen är i lagen ytterst vanlig (jfr ss. 22, 41 och 48), t. ex. GB 9 står *fæþrinit* 6 ggr. Beläggen av bestämd och obestämd form hopa sig dessutom i vissa balkar och flockar, i ES 19 står 10 *fæþrini* på 7 raders text hos SCHLYTER, vilket kunnat skaffa avskrivaren en bestämd skrivvana. En sådan måste också tänkas föreligga i de omkring 55 *hæræþe* (*hæraþe*) mot 1 *hæræþi*.¹ Se för övrigt s. 22.

b) Svaga maskulina substantiv:

a) Ord på *-ing-*; (*hæraz*)*höfþingi* 7: (*hæræzs-*) *höfþinge* 10. Ej heller här behövs antagandet av en vokalharmonisk tendens. Jfr *arui* 20 — *arue* 20 s. 41. Belysande är, att adj. *mistinge* 1 och dat. *almænninge* 7 ha blott *e* trots föreg. *i* och *ng*. Så ock nom. *iamlange* Vaþ 15: 4. Jfr noten nedan om *kununge* 27 ggr med enbart *e* trots palatala kons.

þ) Nomina agentis på *-ari*; *borghari* 3, *drapari* 1, *möllari* 1, *soknari* 4. Omkring 100 former ha *-are*. Alltså 100 *e*: 9 *i*.

¹ Ordet förekommer synnerligen ofta tillsammans med dat. *biskuþe* och *kununge*: *böta kununge ok hæraþe ok biskuþe*. Hur stark skrivvanan kan bli, bevisar dat. *kununge*, som jag KrB 25 etc. antecknat 27 ggr och *biskuþe* KrB 2: pr etc. 30 ggr. Jfr om *eþe* och *böte* ss. 23 f., 34. I dativ av mindre ofta förekommande ord är ju *i* ej sällsynt (s. 23).

Det finns här ingen anledning att tillgripa TAMMS och OLSONS förklaring av *i ~ e* såsom beroende på vacklan i biaccentens läge på ultima eller penultima. Jfr *arui* 20 : *arue* 20 s. 41. Se om pret. på *-aþi* nedan s. 49. Den mängd av olika förklaringar av *i* i ändelsen, som här liksom i det föregående presteras för grammatiskt jämställda ord, bevisar, att de ej äro riktiga utan uppställda ad hoc.

Borghari förekommer t. ex. alla 3 gångerna i BB 39: 1. Samma flock har *borgharin* med ljudlagsenligt *i* 6 ggr. Förut har upprepade gånger (t. ex. ss. 22, 41, 47) framhållits, vilken betydelse det kan hava för *i*-vokalisationens styrka, att bestämd och obestämd form kunna vara växelformer. Blott ett par exempel: BB 9: pr har A *landboin* men B, C, F *landboe*, samma förhållande BB 9: 2, men BB 9: 9 ha alla hdskr. *landboin*. Vaþ 39: 1 har A *soknarin* men C och F *socnare* o. s. v.

γ) Svaga mask. subst. *bardaghi*, samma förhållande som ovan. Varken accenten eller föregående palatal ha spelat någon roll. Jfr *bak arue*, *bryst arue* AeB 3: 2 och det enkla *arui ~ arue* s. 41. Observera ock det ljudlagsenliga *i* hos de sammansatta svaga mask. subst. nedan s. 51, *ughurmaghi*, *eldbruni*, *halzs bani* etc.

c) particip på *-andi*; *boandi* 1, *maghandi* 2 och sammansättningen *malsæghandi* 1, varemot omkr. 70 på *-ande*: *boande* Eþs. 30 etc., *maghande* DrB 9: pr, *malsæghande* KrB 19: pr etc., *riþande*, *gangande* KrB 8: 2, *liuande* KrB 17 (2 ggr), *farande*, *uarande* KrB 23 o. s. v. Alltså 70 *e*: 4 *i*. Här har OLSON ingen förklaring på *i*. Participen äro ju här i viss mån jämställda med svaga mask. subst. ovan. Att *i* hos dem är svagare beror på att de oftast stå adjektiviskt (t. ex. *boande mæn*) och därför ej i så fall ha någon bestämd (växel-)form på *-in* vid sidan.

d) dativen *prouasti* 1 — *prouaste* 2, se utredningen om tvåstaviga dat. s. 23 ff. Jfr *kununge*, *biskupe* s. 47 noten.

e) (at) *yuæsti* (*fæmt*) ES 12: pr. Formen kan förklaras genom smitta från mask. och neutr. substantivs dativformer. Jfr t. ex. *sinni*, *hænni*, *bætri* ss. 30 och 35. Troligen dock skrivfel: man har glömt en stapel och således avsett *u*. Rubriken samma flock har *a yuærstu fæmt*, B har *ywarstu*, och sådan böjning synes superlativen genomgående ha i detta vanliga uttryck, blott ES 15 har 7 belägg. Jfr *i (til) þriþiu fæmt* ES 15: 5 etc. många gånger, *i förstu fæmt* RB 23: 1 etc. Jfr ock felskrivningen BB 1: 1: *a yuærstum fæmt* (B *yuærstu*, F *nästo*).

f) preterita på *-afi*. Av misstag uppger OLSON, att dessa ha övervägande *i*. Han anför: *borghafi* 5,¹ *bætrafi* 2, *klandafi* 1, *löna­fi* 2, *stauafi* 1 och sammansättningen *auærka­fi* 2. Häremot ställas 4 på *-aþe*. Jag har emellertid antecknat ej mindre än 23 belägg på *-aþe* (även här medtagande sammansättningar): *auærkaþe* ES 15 : 5, *borghaþe* BB 39 : 1, *druknaþe* AeB 6 : 1; *kallaþe* KrB 29 : 1, *klandaþe* ES 3 : 1, 10 : pr, 15 : 2, *laghuaraþe* BB 1 : 1, *lokkaþe* AeB 17, *sarghaþe* Vaþ 16 : 1 (2 ggr), *snattaþe* Vaþ 39 : 1, 40, *spanaþe* AeB 17, *stauaþe* RB 15, *uaraþe* RB 7, *uingaþe* Vins 6 (3 ggr), *uitnaþe* Eþs 7 : pr, Vaþ 20 : pr, *þianaþe* DrB 14 : 9, *hemulaþe* ES 14 : 1.

Alltså 23 *e* : 13 *i*.

Under dessa förhållanden synes TAMMS (och OLSONS) *i* och för sig synnerligen dubiösa förklaring av växlingen *i* : *e* i dessa former såsom »utan tvivel» beroende på vacklan i fråga om levis (biaccentens) läge på ultima eller penultima lika onödigt här som ovan angående ord på *-are*. Jfr utredningen angående tvåstaviga pret.-former s. 20 f.

3. Ord, sammansatta med bestämda artikeln:

Här lämnas ypperliga bevis på riktigheten av min förklaring av växlingen *i* : *e* i Ögl., i det att i mom. b och c *i* i ändelsen uppenbarligen med avseende på sin förekomst står i tydligaste förhållande till analogiens styrka.

a) I slutet stavelse och i öppen stavelse, som ej är ordets sista, står undantagslöst *i* : *domarin*, *sokninne*, *iorþina*, *eþinum* o. s. v.

b) I öppen slutstavelse i dat. sing. fem.: *sokninne*, *næmdinne*, *kununne*, *gangunne* o. s. v., sammanlagt omkr. 160 ggr (enligt OLSON). Häremot blott *iorþinni* ES 4 : 2 (men *iorþinne* Eþs. 8, ES 11 : 1, BB 1 (2 ggr), BB 4 : 2).

Iorþinni har *i* analogiskt från dativen av maskulina och neutrala substantiv (s. 23 ff.) eller skrivfel. I dat. sing. fem. bestämd form är ju ändelsevokalen fast, och intet starkare analogiskt skäl för uppträdandet av *i* kan påvisas. Det genomgående *e* i dessa former bevisar således indirekt riktigheten av min förklaring av *i* ~ *e* hos tvåstaviga maskulina och neutrala dativer (s. 23 ff.). Härmed stämmer ock *bronne* (3 ggr, s. 25) och det förhållandet,

¹ Det av OLSON anförda *borghafi* GB 10 : 1 är part. i plur. mask. med analogiskt *i* från *borghafi(r)*, jfr *riki(r)* etc. s. 38.

att dat. sing. fem. av adjektiv och pronomer högst sällan visar *i* (t. ex. ss. 17, 28, 35 f., och jfr dessa former med *e*, ss. 28, 35 f., 43, 46), och där är ju ändelsen också fast och analogien med mask. och neutr. subst. dativformer mera avlägsen.

c) I öppen slutstavelse i nom. plur. mask.:

Här väntas ett stort antal *i* (< *i(r)*), t. ex. *aruani(r)*, *pænningani(r)*. Så är ock förhållandet: *aruani* 4, *frændini* 5, *mænnini* 1, *næmda mænnini* 1, *ænda karlani* 1, *pænningani* 2 men däremot *eþane* 1, *pænningane* 1, *soknarane* 1, *iorþ attarane* 1.

Alltså 14 *i*: 4 *e*. Jfr 11 *i*: 9 *e* hos plur. av fem. *i*-stammar, *tiþi(r)* etc. s. 37, liksom ock plur. mask. av adjektiv, *riki(r)* etc. s. 38, och pres. sing. av *ia*-verben s. 33 f. Att såsom TAMM (OLSON och KOCK) vilja i ovanstående material se en skillnad i behandlingen av *i* och *e* hos tre- och fyrstaviga ord, beroende på biaccentens olika läge, är att bygga på en ren tillfällighet.

I *sokninne*, *kirkiunne* etc. (3 b) är således det ljudlagsenliga *e* lika naturligt dominerande som det analogiska *i* är starkt i *aruani* etc. (3 c). Det är därför ej riktigt, då KOCK, Alt- und Neuschwed. Accentuierung s. 88 f., bl. a. åberopar den olika fördelningen av *i* och *e* i dessa formgrupper i Ögl. såsom bevis på att *kirkiunne* etc. hade stark levis eller semifortis på penultima men *aruani* etc. på ultima. Jfr TAMM ovan angående typen *borghari* (s. 47) och *borghafi* (s. 49).

Ej heller kan man med KOCK (a. arb. s. 87 f.) ur *liþughe* KrB 2: pr ('fria') och dylika former, men *aruani* etc. sluta, att trestaviga ord med accent 2 i fsv. väl hade levis på penultima men att dock artikulerade substantivformer av typen *aruani(r)* hade levis på ultima. *Liþughe* är den ljudlagsenliga formen¹ och *aruani* en analogiform alldeles som i pres. ind. *mæle* ~ *mæli* och hundratal andra, som vi genomgått.

Ur TAMMS yttrande (Upps. stud. s. 27) att fyrstaviga ord av vår typ ha *e* (i motsats mot trestaviga, se ovan), sluter KOCK, a. arb. s. 88, att i fyrstaviga artikulerade subst. ultima haft levissimus: *soknarane*, *pænningane*, etc. OLSON lämnar däremot, som vi se,

¹ Jfr s. 49 noten, där vi ha det med *liþughe* jämställda part. plur. mask. *borghafi* med analogiskt *i* (< *i(r)*). Det är naturligtvis blott en händelse, att balanslagen segrat hos det ena ordet men analogien hos det andra. Jfr. t. ex. *gildi* 4: *gilde* 1 s. 38 och nedan s. 53 mom. ζ.

belägg på *i* även hos fyrstaviga : *pænningani* 2 och sluter därav, att biaccentens läge hos dem varit vacklande.

Dessa *i* och för sig tvivelaktiga accentförhållanden ha åtminstone i Ögl. ingen roll att spela vid växlingen *i* : *e*.

4. Tvåstaviga ord med öppen slutstavelse, som ingå som första led i en sammansättning (se OLSON, a. arb. s. 93):

bapi tiggia 1, *eki uipiu* 1, *innitakin* 3 ('deprehensus'), *mæli stang* 3, *undi giæf* 1, *vndi soknara*, *undistanda(nde)* 8, *undi taka*, väl ock *öpi læggia* BB 16 men *a öpe læggia* BB XVI. Undantag: *fiske uærk* ES 24, *ælle brutin* RB 13.

Här har kanhända *i* bevarats i sammansättningen alldeles som i slutet, resp. öppen stavelse, som ej är ordets sista (se s. 49). Dock är att märka, att *bapi*, *undi* såsom enkla ord ofta, resp. oftast ha (analogiskt) *i* i ändelsen (ss. 39, 42), att *eki* och *mæli* äro neutrala *ia*-stammar, hos vilka ju *i* ~ *e*, jfr *fiske (uærk)*, att *inni* även utom sammansättningen ibland har *i* och även då i viss, mera isolerad betydelse (s. 30). Jfr däremot *inne takin* 'stulen ur läst rum' Vaþ 32: 1 och s. 30 anförda citat. Jfr ock om *alli mæn* ss. 39, 42 f. Det är därför möjligt, att ordets ingående som led i en sammansättning ej har spelat någon roll åtminstone hos de flesta av beläggen. Hit kanske *gambli karlin* s. 43.

5. Tvåstaviga ord som senare sammansättningsled:

a) Ord med kort rotstavelse ha i öppen stavelse *i* : *halzs bani*, *eldbruni*, *ölbupi*, *tuælyti*, *ughurmaghi* etc. (se OLSON, a. arb. s. 93).

Jfr motsvarande tvåstaviga s. 15.

Undantag: *anlite*, *rezskape*, vilkas senare led dock icke längre förekommer som enkelt ord, varför de behandlats som osammansatta, t. ex. *hæraþe*, *prouaste* etc. (så OLSON). Uteslutet är ej heller, att *e* är analogiskt, från de långstammiga, *cþsöre*, *fullsære* etc., resp. dat. *bigarþe* etc. (se mom. 5 b).

b) Ord med lång rotstavelse ha i öppen stavelse vanligen *e*. Jfr motsvarande enkla ord s. 16. OLSON anger, att lagen äger omkr. 100 former med uteslutande *e*.

Här liksom hos motsvarande tvåstaviga äro undantagen talrika och av alldeles samma art.¹ Jag grupperar dem liksom de enkla flerstaviga ovan:

¹ OLSON vill förklara *i*-vokalisationen här på samma sätt som hos de tvåstaviga enkla (se ovan s. 16 och Ögl:s ljudl. s. 94).

α) neutrala *ia*-stammar:

Uteslutande *i* visa: *half gildi* 8, *tuægildi* 1 (jfr *gildi* s. 29), *altara læghi* 1, *löska læghi* 2 (jfr *læghi* s. 32), så ock följande, som ej förekomma som enkla ord i lagen: *bloþuiti* 22, *half girþi* 6 (alla i BB XIII, 13), *handuirki* 4, *iartighni* 1, *iakuæþi* 3.

Hos följande växla *i* och *e*: *boskipti* 3, *iorþa skipti* 2 — *boskipte* 1, *uakna skipte* 1 (jfr *skipti* s. 29); *uista uitni* 1 — *fæmta uitne* 1, *skrokuitne* 1, *uista uitne* 1 (jfr *uitni* s. 29); *friþ gærþi* 2 — *friþ gærþe* 2 (jfr *gærþi* s. 37); *bruþlöpi* 1 — *bruþlöpe* 1; *tuæsuæri* 2 — *tuæsuære* 2.

Med enbart *e* har jag antecknat: *afærpe* (*afraþe*) GB 11: 1 etc. 5 ggr, *atmæle* ES 14: pr, RB 21: 1, *daxuærke* AeB 14, BB 9: pr, *eþsöre* Eþs. rubr. etc. 25 ggr, *farunöte* (*i flok ok farunöte*) Eþs 1: pr etc. 5 ggr, *forsæte* 2 ggr Vaþ 27: pr, *fullsære* KrB 30: pr etc. 14 ggr, *halftræpe* BB XI, 11: 2, *halfnaþa træpe* KrB 1, *högh mæle* RB 2, *landamære* Vins 6: 3, *mæssu klæpe* KrB 1, 13: 1, *ofæfle* BB 25: pr, *tilmæle* Eþs 5: pr, *uræfle* BB 36: 1, *uarþ hælde* BB 34: 1, *ramærke* BB 3: 1.

Hos denna ordgrupp få vi alltså 77 *e*: 59 *i*, en proportion, som i stort sett ej illa stämmer med de motsvarande enkla ordens 51 *i*: 46 *e* (s. 22). Här som ofta i det föregående kan man iakttaga det, för övrigt naturliga, förhållandet, att ofta förekommande ord och uttryck gärna, mer eller mindre genomgående, skrivas på ett sätt, t. ex. *bloþuiti* 22, *eþsöre* 25, *fullsære* 14 ggr.

β) Dativformer av maskulina och neutrala *a*-stammar:

Med *i* i ändelsen uppträda: *guþzs domi* 1 (jfr *domi* s. 45); *gipta kuældi* 1 — *gipta kuælde* 2 (DrB 5: pr, GB 11: pr, jfr *kuælde* s. 24); *götlandi* 1 — *östra götlande* 1 (jfr *landi* s. 42); *huuþ duki* 1; *liona þingi* 3 — *liona þinge* 10 (jfr *þingi* s. 27); *malþingi* 1. Hårtill lägger jag de ej anförda: *lönda lasti* 1 — *lönda laste* 2 Vins V, 5.

Dativer med enbart *e* har jag antecknat: (*amote*, se s. 25), *akær name* BB 17: 1, *bigarþe* BB 35: pr 2 ggr, (jfr *garþe* s. 24), *bryggiu sporþe* DrB 14: 6, *flut lande* Vins 7: 3 (jfr *landi* s. 42), *frillu barne*, AeB IV, 4, (jfr *barne* s. 24), *iamn arue* AeB 3: pr, *iula aptne* KrB 22, *kirkiu garþe* KrB XXIV etc. 3 ggr, *kunungxs borþe* ES 1: 1 (jfr *borþe* s. 25), *staþkarle* KrB XII (jfr s. 24), *wighualle* DrB 3: pr, 3: 3 (jfr s. 24), *ærma bande* DrB 2: 1.

Vi få alltså 32 *e*: 9 *i*, varmed är att jämföra de motsvarande tvåstaviga 244 *e*: 64 *i* (med *eþær* och *maþær* frånräknade, s. 25).

γ) maskulina *ia*-stammar:

Här finnas blott 2 ord med *i* i ändelsen belagda: *landa fæghi* 2, *uiþærlax öri* 1 — *uiþærlax öre* 8. — *Landa fæghi* (< *-i(r)*) har blott *i* alldeles som *læki* och *kæpsi* (se s. 32) men *uiþærlax öre*, som saknar växelformen *-ir* och snart blir neutrum, har 1 *i* : 8 *e*, varmed må jämföras 3 *i* : 9 *e* hos det enkla ordet (s. 44 f.).

δ) mask. av svaga deklinationen: *hærtughi* 1. Jfr *arui* s. 42, *borghari* etc. s. 47 och *bardaghi* s. 48.

ε) plur. av feminina *i*-stammar: *laghhæfpi* (< *-i(r)*) 1, jfr *hæfpi* s. 37, där ock visas, att *i* hos dessa former är i majoritet. *Hæfpir* t. ex. BB 28 : pr.

ζ) plur. mask. av adjektiv och adjektiviskt böjda ord (*i* < *i(r)*): *friþlösi* 1; *iamgildi* 1, *köpgildi* 2, *ugildi* 1 (jfr *gildi* s. 38); *saklösi* 1 — *saklöse* 1; dessutom har jag antecknat *osatte* Eps 1: 7, *iamkunne* AeB 3: 1, *fatöke* KrB 9. Alltså 6 *i* : 4 *e*. Dessa *i*-belägg kunna ej förklaras genom någon vokalharmonisk tendens (2 stå efter ett *ö*) och ej genom en gynnsam ställning efter lång vokal + kort konsonant (*-gildi* 4). Jfr hos de tvåstaviga enkla 15 *i* : 20 *e* (s. 38).

Såsom av den gjorda utredningen framgår, kan man säga, att den ofullständiga vokalbalansen på *i* : *e* är genomförd i Ögl:s textkodex trots de flerhundra undantagen med *i* i ändelsen.

Hos de tvåstaviga hade vi omkr. 470 *i* : omkr. 1900 (2200) *e*. För omkr. 440 av undantagen har jag givit en förklaring, som är enhetlig och genomgående för alla ord av samma grupp, oavsett kvaliteten och kvantiteten hos rotvokal och föregående konsonant eller konsonantförbindelse. Blott 29 har jag fört till kolumn III, men för större delen av dessa har jag ur samma synpunkter sökt motivera uppträdandet av *i* i ändelsen.

Beträffande de omkr. 165 *i*-beläggen¹ hos tre- och flerstaviga så låta sig alla dessa utan undantag förklaras på samma sätt som de tvåstaviga likaledes utan hänsyn till beskaffenheten av rotvokal (resp. föregående vokal) och föregående konsonant eller konsonantförbindelse eller till mer eller mindre osäkra hypoteser om växlande accentläge (ss. 47 f., 49, 50 f.).

Då sålunda den ovan använda förklaringssynpunkten på växlingen *i* : *e* i Ögl. synes på ett, vad jag kan finna, rent påtagligt sätt lösa svårigheterna och ge full reda åt och ordning i denna

¹ Här äro ej medräknade fall av typen *undi soknara*, se s. 51.

vid första påseendet förvirrade växling, är detta det bästa beviset för dess riktighet. På samma gång befriar den ifrån tvånget att uppställa en mängd varandra korsande ljudlagar och »tendenser», ofta till synes uppfunna ad hoc och därtill oförmögna att förklara annat än ur undantagens mängd utplockade ord och ordgrupper, lämnande andra med de så »förklarade» grammatiskt jämförbara ord med *i* fullt oförklarade. Av de många regler för växlingen *i : e*, som förut i vetenskapliga arbeten över Ögl. framställts (se ovan s. 16), har jag ej kunnat finna någon med större grad av säkerhet konstaterad. Vad Ögl. åtminstone angår hava de lagar, som i detta fall reglerat utvecklingen, varit mycket mindre komplicerade, än man tänkt sig.

Det torde ej visa sig vara oriktigt att påstå, att även andra fsv. texter skulle kunna på motsvarande områden vinna ny belysning ur ovan på Ögl. använda synpunkter.

MATEMATIK
OCH
NATURVETENSKAP

ÜBER
LICHTELEKTRISCHE
ELEKTRONENEMISSION
BEI
KATHODENZERSTÄUBUNGSSCHICHTEN

VON

SIMON WERNER

UPPSALA 1913
AKADEMISCHE BUCHDRUCKEREI
EDV. BERLING.

Inhaltsverzeichnis.

I.	Einleitung und geschichtliche Übersicht	1
II.	Versuchsanordnungen.	
	1. Anordnung zur Bildung und Untersuchung der Schichten	8
	2. Anordnung zur Energiemessung	14
III.	Versuchsmethode.	
	1. Bildung der Schichten	16
	2. Untersuchung der Schichten	18
IV.	Energiemessungen	20
V.	Ergebnisse der lichtelektrischen Messungen.	
	1. Über die Definierbarkeit der Zerstäubungsschichten so- wie die Abhängigkeit der Empfindlichkeit von ver- schiedenen Verhältnissen während der Schichtbildung	22
	2. Über die Empfindlichkeitsänderungen bei Zerstäubungs- schichten.	32
	3. Über den Zusammenhang zwischen Photoeffekt und Schichtdicke. Über die Eindringungstiefe des licht- elektrischen Effekts	42
	4. Vergleich zwischen Schichten verschiedener Metalle be- treffs ausgesandter Elektronenmenge	50
	5. Über den Zusammenhang zwischen emittierter Elektro- nenmenge und emittierender Lichtwellenlänge	58
	6. Über den Unterschied zwischen Metallen und metalli- schen Zerstäubungsschichten in lichtelektrischer Hin- sicht	62
VI.	Zusammenfassung	66

I. Einleitung und geschichtliche Übersicht.

Unter lichtelektrischem Effekt¹ oder Photoeffekt verstehen wir im Folgenden durch Belichtung bewirkte Elektronenemission.

Bei dem Photoeffekt hat man, wie R. POHL und P. PRINGSHEIM² gezeigt haben, zwischen »selektivem« und »normalem« Photoeffekt zu unterscheiden.

Der selektive Effekt ist auf ein recht enges Wellenlängengebiet beschränkt und weist innerhalb desselben ein resonanzartiges Maximum auf. Innerhalb dieses beschränkten Gebiets wird ein selektiver Effekt nur erhalten, wenn der Lichtvektor so orientiert ist, dass eine senkrecht gegen die belichtete Fläche gerichtete Komponente der elektrischen Kraft vorhanden ist. Der selektive Effekt ist demnach ausschliesslich an diese elektrische Kraftkomponente gebunden.

Der normale Effekt dagegen beginnt bei einer bestimmten Wellenlänge und erstreckt sich dann durch das ganze kurzwellige Spektrum hin. Er wächst in der Regel mit abnehmender Wellenlänge und ist nicht von der Orientierung des Lichtvektors abhängig, sofern diese nicht auf die Absorption einwirkt.

Normaler Effekt kommt stets auch innerhalb des selektiven Wellenlängengebiets vor, wird aber der Regel nach von dem selektiven Effekt wenigstens für grosse Wellenlängen überwogen.

Selektiver Effekt ist von R. POHL und P. PRINGSHEIM³ für die meisten Alkalimetalle und alkalischen Erden nachgewiesen worden.

---

¹ Recht ausführliche Berichte über das Phänomen liefern u. a. E. v. SCHWEIDLER, Jahrb. d. Rad. 1, 358—400, 1904 und R. LADENBURG, ebenda 6, 425—484, 1909.

² R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges., 12, 682, 1910.

³ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 12, 349, 1910; 14, 46, 1912; 13, 474, 1911.

Für gewöhnliche Metalle liegt der selektive Effekt, wenn er vorhanden ist, weit in das kurzwellige Spektrum hinaus.¹

In der nachstehenden Untersuchung, die sich mit gewöhnlichen Metallen beschäftigt und Licht mit Wellenlängen grösser als $210\ \mu\mu$ anwendet, begegnet uns demnach ausschliesslich normaler Effekt.

Die meisten Untersuchungen, die bezüglich des Photoeffekts ausgeführt worden sind, behandeln den normalen Effekt. Hierbei sind es vor allem zwei Fragen gewesen, die untersucht worden sind, teils die Ausgangsgeschwindigkeit der Elektronen und ihre Abhängigkeit von verschiedenen Faktoren und teils die Menge emittierter Elektronen und die Abhängigkeit dieser Menge von verschiedenen Faktoren. Diese letztere Frage ist es, mit der sich die folgende Untersuchung beschäftigt.

Bei normalem Effekt ist, wie man gefunden hat,² die Menge ausgesandter Elektronen proportional der in dem Körper absorbierten Energie. Sie ist ferner, wie bereits erwähnt, nicht abhängig von der Orientierung des Lichtvektors,³ ausser sofern diese auf die Absorption einwirkt. Sie ist auch unabhängig von der Temperatur des belichteten Körpers.⁴ Sie variiert höchst beträchtlich mit der Wellenlänge des angewandten Lichtes, und zwar in der Regel so, dass die emittierte Menge, bezogen auf die Einheit auffallender Energie, ununterbrochen mit abnehmender Wellenlänge wächst. Ein solcher Anstieg des Effekts mit abnehmender Wellenlänge ist zuerst von H. MOHLIN⁵ für Pt, Cu, Ni, Zn, Cd und Ag innerhalb des Wellenlängengebiets $280\text{--}214\ \mu\mu$ sowie ungefähr gleichzeitig für Pt, Cu und Zn von E. LADENBURG⁶ innerhalb des Gebietes $260\text{--}205\ \mu\mu$ nachgewiesen worden. Dass diese Zunahme des Effekts auch für Schumannstrahlen stattfindet, hat eine Untersuchung von A. W. HULL⁷ qualitativ ergeben. Eine ähnliche Steigerung des Effekts mit abnehmender Wellenlänge bis herab zu $230\ \mu\mu$ haben R. POHL und P. PRINGSHEIM⁸ für Pb, Tl, Sn, Cd und Bi gefunden.

¹ Siehe F. A. LINDEMANN, Verh. d. D. Phys. Ges. 13, 482, 1911 und R. POHL und P. PRINGSHEIM, ebenda 13, 474, 1911.

² Siehe R. LADENBURG, Jahrb. d. Rad. 6, S. 436—437, 1909.

³ R. POHL, Verh. d. D. Phys. Ges. 11, 339, 1909; 11, 609, 1909.

⁴ R. LADENBURG, a. a. O., S. 437.

⁵ H. MOHLIN, Diss., Uppsala, 1907.

⁶ E. LADENBURG, Verh. d. D. Phys. Ges. 9, 590, 1907.

⁷ A. W. HULL, Phys. Zeitschr. 10, 537, 1909.

⁸ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 13, 474, 1911.

Ganz neulich haben indessen dieselben Autoren¹ für durch Destillation im Vakuum gebildete Kalziumschichten ein sekundäres Maximum an emittierter Elektronenmenge zwischen 300—400 $\mu\mu$ gefunden. Dieses Maximum hatte, wie sie gezeigt haben, keinen Zusammenhang mit selektivem Effekt, sondern der Effekt war normal. Auch für Mg- und Al-Schichten, die durch Destillation im Vakuum gebildet worden waren, haben R. POHL und P. PRINGSHEIM² ein Maximum des Effekts und zwar bei 260 $\mu\mu$ gefunden. Ob dieses Maximum selektiv ist oder nicht, scheint jedoch noch nicht völlig klargestellt zu sein.

Auch bei den Alkalimetallen wächst der normale Effekt der Regel nach ununterbrochen mit abnehmender Wellenlänge.³

Die Untersuchungen, die bisher angestellt worden sind, um den Zusammenhang zwischen der Menge ausgesandter Elektronen und der wirksamen Lichtwellenlänge festzustellen, sind alle (ausser der von R. POHL und P. PRINGSHEIM für Ca-Schichten ausgeführten) so angeordnet gewesen, dass nur ein Teil des einfallenden Lichtes absorbiert wurde, der Rest ist wegreflektiert worden. Da die optischen Konstanten im Ultraviolett für Metalle nur wenig bekannt sind, hat die reflektierte Lichtmenge nicht genau berechnet werden können, sondern man hat sich damit begnügen müssen, den Zusammenhang zwischen der Anzahl ausgesandter Elektronen, bezogen auf die *einfallende* (nicht absorbierte) Energie, und der Lichtwellenlänge zu bestimmen. Es ist indes der Zusammenhang zwischen der Anzahl ausgesandter Elektronen, bezogen auf die absorbierte Energie, und der Wellenlänge, der in erster Linie theoretisches Interesse hat.

Um direkt aus den Messungen diesen Zusammenhang bestimmen zu können, habe ich in der folgenden Untersuchung das belichtete Metall in der Form eines schwarzen Körpers verwendet, so dass alles einfallende Licht absorbiert wurde. Die Anordnung habe ich bereits zuvor in Kürze beschrieben.⁴ Dieselbe Anordnung ist ganz neulich auch von R. POHL und P. PRINGSHEIM⁵ benutzt worden.

¹ R. POHL und P. PRINGSHEIM, ebenda, 15, 111, 1913.

² R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 14, 546, 1912.

³ Siehe z. B. W. HALLWACHS, Ann. d. Phys. 30, 593, 1909, sowie R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 12, 682, 1910.

⁴ S. WERNER, Ark. f. Math., Fys. o. Astr., Bd. 8. Nr. 27, 1912.

⁵ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 15, 111, 1913; 15, 173, 1913.

Der einzige theoretisch deduzierte Ausdruck für den Zusammenhang zwischen der von der Lichteinheit emittierten Elektronenanzahl und der Lichtfrequenz, der zurzeit vorliegt, rührt von O. W. RICHARDSON¹ her. Durch Anwendung statistischer und thermodynamischer Methoden und unter Verwendung gewisser vereinfachender Annahmen, von denen er selber diejenige, dass Elektronenreflexion an der Oberfläche des Körpers nicht vorkommt, als die gefährlichste betrachtet, gelangt er zu folgendem Ausdruck:

$$\epsilon F(\gamma) = \frac{A h}{R^2 \gamma^2} \left(1 - \frac{\omega_0}{h \gamma} \right); \text{ für } \omega_0 < h \gamma < \infty \dots (1)$$

wo $\epsilon F(\gamma)$ die Anzahl Elektronen bedeutet, die von einer Energieeinheit emittiert wird, deren Frequenz zwischen γ und $\gamma + d\gamma$ liegt, h die PLANCKSche Konstante, A eine für das Metall charakteristische Konstante, R die Gaskonstante für ein Molekül und ω_0 die latente Verdampfungswärme für ein Elektron beim absoluten Nullpunkt.

Der Ausdruck (1) ergibt offenbar einen gewissen Grenzwert $\gamma_0 = \frac{\omega_0}{h}$, unter dem keine lichtelektrische Emission erhalten wird.

Unter Anwendung von (1) gelangt RICHARDSON auch zu einem Ausdruck² für die Maximalausgangsenergie der Elektronen: $T\gamma = h\gamma - \omega_0$; für $\omega_0 < h\gamma < \infty$. Da dieser Ausdruck in sehr gutem Einklang mit von ihm und K. T. COMPTON³ erhaltenen experimentellen Resultaten steht, so meint er, dass der Ausdruck (1) wahrscheinlich mit den wirklichen Verhältnissen übereinstimmt.

Bei allen Untersuchungen über den Photoeffekt hat es sich gezeigt, dass dieser in hohem Grade von der Beschaffenheit der belichteten Fläche⁴ abhängt, davon, wie die Fläche geputzt worden ist, und ob die Fläche nach dem Putzen mit Luft in Berührung gekommen ist. Vor allem gilt dies für leichtoxydierbare Metalle. Man hat sich daher genötigt gesehen, auf die eine oder andere Weise Oberflächen im Vakuum neuzubilden. R. POHL und P. PRINGSHEIM⁵ haben so leichtschmelzbare Metalle im Vakuum geschmolzen und die oxydierten Teile abgesondert, worauf sie das Metall im

¹ O. W. RICHARDSON, Phil. Mag. 23, S. 615, 1912; 24, 570, 1912.

² Ein ähnlicher Ausdruck zuvor deduziert von A. EINSTEIN, Ann. d. Phys. 17, S. 145, 1905.

³ O. W. RICHARDSON und K. T. COMPTON, Phil. Mag. 24, 575, 1912.

⁴ Siehe z. B. E. LADENBURG, Ann. d. Phys. 12, 558, 1903.

⁵ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 13, 474, 1911.

Vakuum erstarren liessen. Oft haben dieselben Forscher,¹ um feine Oberflächen zu erhalten, das Metall in Vakuum destilliert.

Eine andere bequeme Methode, gute Oberflächen zu erhalten, besteht in der Zerstäubung des Metalls bei niedrigem Druck. Diese Methode ist auf den Vorschlag Herrn Prof. G. GRANQVISTS in der folgenden Untersuchung zur Anwendung gekommen. Die Methode hat gegenüber der Destillationsmethode den grossen Vorteil, dass sie eine relative Bestimmung der Schichtdicke ermöglicht, was in diesem Falle von Bedeutung war, da ich u. a. beabsichtigte, den Zusammenhang zwischen der Schichtdicke und dem Photoeffekt zu untersuchen.

Derartige Kathodenzerstäubungsschichten sind bisher verhältnismässig wenig untersucht worden. Die meisten Untersuchungen, bei denen bisher Zerstäubungsschichten angewandt worden sind, haben sich auf die Frage bezogen, ob der Photoeffekt grösser in der Richtung des wirksamen Lichtes ist als in der entgegengesetzten. Man hat zu dem Zwecke sehr dünne Schichten auf eine Quarzplatte ausgefällt und den Photoeffekt teils bestimmt, wenn das Licht von der Quarzseite (von hinten) her kam, und teils wenn es direkt die Metallschicht (von vorn her) traf.

R. D. KLEEMAN² und O. STUHLMANN³ haben so für dünne Pt-Schichten gefunden, dass der Effekt im ersteren Falle bedeutend grösser war. Später hat STUHLMANN⁴ das gleiche Verhältnis für einige andere Metalle nachgewiesen. J. ROBINSON⁵ bestätigt diese Beobachtungen für Pt und findet ausserdem, dass auch die Ausgangsgeschwindigkeit grösser bei Belichtung von hinten ist. Das Verhältnis soll, wenigstens teilweise, auf dem Lichtdruck beruhen.

Später haben jedoch A. PARTZSCH und W. HALLWACHS⁶ gezeigt, dass man gemäss der Theorie für die Optik der Metalle zu erwarten hat, dass bei Belichtung von hinten der Effekt grösser ist, indem in diesem Falle bedeutend mehr Licht absorbiert wird als bei Belichtung von vorn. Sie haben auch den experimentellen Nachweis geführt, dass der Unterschied der Lichtabsorption in den

¹ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Ver. d. D. Phys. Ges. 14, 506, 1912; 14, 546, 1912.

² R. D. KLEEMAN, Proc. Roy. Soc. (A), 84, 93, 1910.

³ O. STUHLMANN, Phil. Mag. 20, 331, 1910.

⁴ O. STUHLMANN, ebenda 22, 854, 1911.

⁵ J. ROBINSON, Phys. Zeitschr. 13, 276, 1912.

⁶ A. PARTZSCH und W. HALLWACHS, Ber. d. Math.-Phys. Kl. Sächs. Ges., Leipzig, 44, 147, 1912. und Ann. d. Phys. 41, 247, 1913.

beiden Fällen völlig hinreichend ist, um den Stromunterschied zu erklären, den die obengenannten Forscher erhalten haben. Was den von ROBINSON gefundenen Unterschied in der Ausgangsgeschwindigkeit betrifft, so erblicken sie darin nichts an und für sich Beweisendes, und sie ziehen daher aus ihren Messungen den Schluss, dass, wenn ein Longitudinaleffekt bei dem Licht überhaupt existiert, dieser von ganz anderer Grössenordnung sein muss, als es bisher angenommen worden ist.

P. H. DIKE¹ hat die Elektronenanzugsgeschwindigkeit für dünne Pt-Schichten von verschiedener Dicke untersucht. Er hat dabei gefunden, dass für sehr dünne Schichten die Anfangsgeschwindigkeit sehr gross ist, bis zu 50 Volt entsprechend, dass aber bei einer Dicke von ungefähr 10^{-7} cm eine bedeutende Verminderung der Anfangsgeschwindigkeit eintritt. Gleichzeitig damit, dass die Ausgangsgeschwindigkeit gross war, war auch die ausgesandte Elektronenmenge gross, die beiden Effekte nahmen aber rasch bei der Belichtung ab, um dann im Dunkel nicht wieder zuzunehmen. Dieses Verhalten (Veränderung bei Belichtung) konnte er dagegen nicht bei dickeren Schichten beobachten. Bei einer anderen Gelegenheit hat er eine Zunahme der Ausgangsgeschwindigkeit mit der Zeit unmittelbar nach der Bildung der Schicht beobachtet, und er fand, dass diese Zunahme auch bei Gegenwart eines Gases vor sich ging.

Später haben P. H. DIKE und F. C. BROWN² das Entladungspotential bei Belichtung dünner Schichten untersucht und, wenigstens betreffs hoher Potentiale, DIKES frühere Resultate bestätigt gefunden. Sie scheinen indessen nunmehr geneigt, diese hohen Potentiale auf andere Weise zu erklären als durch Elektronen mit grosser Ausgangsgeschwindigkeit.

In einer neulich erschienenen Arbeit hat J. ROBINSON³ betreffs sehr dünner Zerstäubungsschichten, ausser einigen Verhältnissen bezüglich des Longitudinaleffekts des Lichtes, die Änderung der Menge ausgesandter Elektronen mit der Schichtdicke untersucht. Er findet, dass der Effekt bei einer Dicke von 10^{-7} cm eine plötzliche Steigerung erfährt, um danach mit wachsender Schichtdicke wieder zu fallen.

¹ P. H. DIKE, Phys. Rev. 32, 631, 1911 und 34. 459, 1912.

² P. H. DIKE und F. C. BROWN, Phys. Rev. 1, 254, 1913.

³ J. ROBINSON, Phil. Mag. 25, 115, 1913.

Dies sind der Hauptsache nach die lichtelektrischen Arbeiten, bei denen Zerstäubungsschichten zur Anwendung gekommen sind. Die Schichten sind also bisher in lichtelektrischer Hinsicht sehr wenig untersucht worden.

Die nachstehende Untersuchung ist im Physikalischen Institut der Universität Uppsala während der Jahre 1912 und 1913 ausgeführt worden. Dem Präfekten des Instituts, Herrn Professor Dr. G. GRANQVIST, erlaube ich mir hiermit meinen ergebenen Dank auszusprechen für die Bereitwilligkeit, mit der er Material und Apparate mir zur Verfügung gestellt hat, für sein wohlwollendes Interesse und wertvolle Ratschläge betreffs meiner Arbeit sowie nicht zum wenigsten für die Ermutigung, die ich von seiner Seite bei Gelegenheiten erfuhr, wo die Arbeit mir hoffnungslos erscheinen wollte.

II. Versuchsanordnungen.

1. Anordnung zur Bildung und Untersuchung der Schichten.

Die Anordnung der in der folgenden Untersuchung verwendeten lichtelektrischen Zelle ist aus Fig. 1 (Massstab 1:3) ersichtlich. Fig. 2 (Massstab 2:3) zeigt einen Querschnitt durch die Zelle in der Ebene LL' .

Die Zelle AB selbst (Fig. 1) ist aus Glas und kann mittelst eines weiten Schliffs C auseinandergenommen werden. $D-D'$ ist ein Pt-Draht von 1 mm Durchmesser, um dessen unteres Ende D' ein Blech aus dem zu zerstäubenden Metall gewunden ist. Um die Zerstäubung auf dieses Metallblech zu beschränken, ist der Pt-Draht im übrigen von einer Glasröhre E umgeben. Der Pt-Draht wird von zwei Bernsteinpfropfen F und G getragen, so dass er also bernsteinisoliert ist. Der Bernstein G ist vor Bestäubung mittelst zweier Glimmerblättchen H geschützt. Zum Schutze gegen elektrostatische Störungen während der lichtelektrischen Messungen ist die ganze Innenseite von AC versilbert, und die Silberschicht steht in leitender Verbindung mit einem eingeschmolzenen Pt-Draht J .

KK' ist ein Glaszylinder von 18,4 mm Durchmesser, auf den die Metallschicht ausgefällt wird. Er ist mittelst eines dünnen Manganinblechs an den unteren Teil von AC festgepresst. Bei K' hat der Zylinder einen Spalt ungefähr von den Ausmessungen 2×13 mm, durch welchen das Licht bei der lichtelektrischen Untersuchung in den Zylinder eintritt (s. auch Fig. 2, die dieselben Bezeichnungen hat). Das Licht tritt in der Richtung PP (Fig. 2) ein. Es passiert zuerst eine Flusspatplatte M , vor welcher ein Spalt von schwarzer Pappe sich befand, danach einen Spalt O von den Ausmessungen $1,28 \times 9,7$ mm und tritt schliesslich durch den Spalt K' in den Zylinder ein. Das Licht trifft hier die Metallschicht unter einem Einfallswinkel von etwa 10° und wird reflektiert, bis alles absorbiert worden ist. Der Spalt O hat die Aufgabe, das eintretende Licht abzugrenzen, so dass nur Licht von einer bestimmten Wellenlänge hineingelangt. Der Spalt wird von zwei

halbkreisförmigen, auf beiden Seiten geschwärzten, dünnen Uranglasscheiben gebildet, die von einem dünnwandigen, gleichfalls geschwärzten Kupferzylinder *N* getragen werden. Der Spalt ist aus

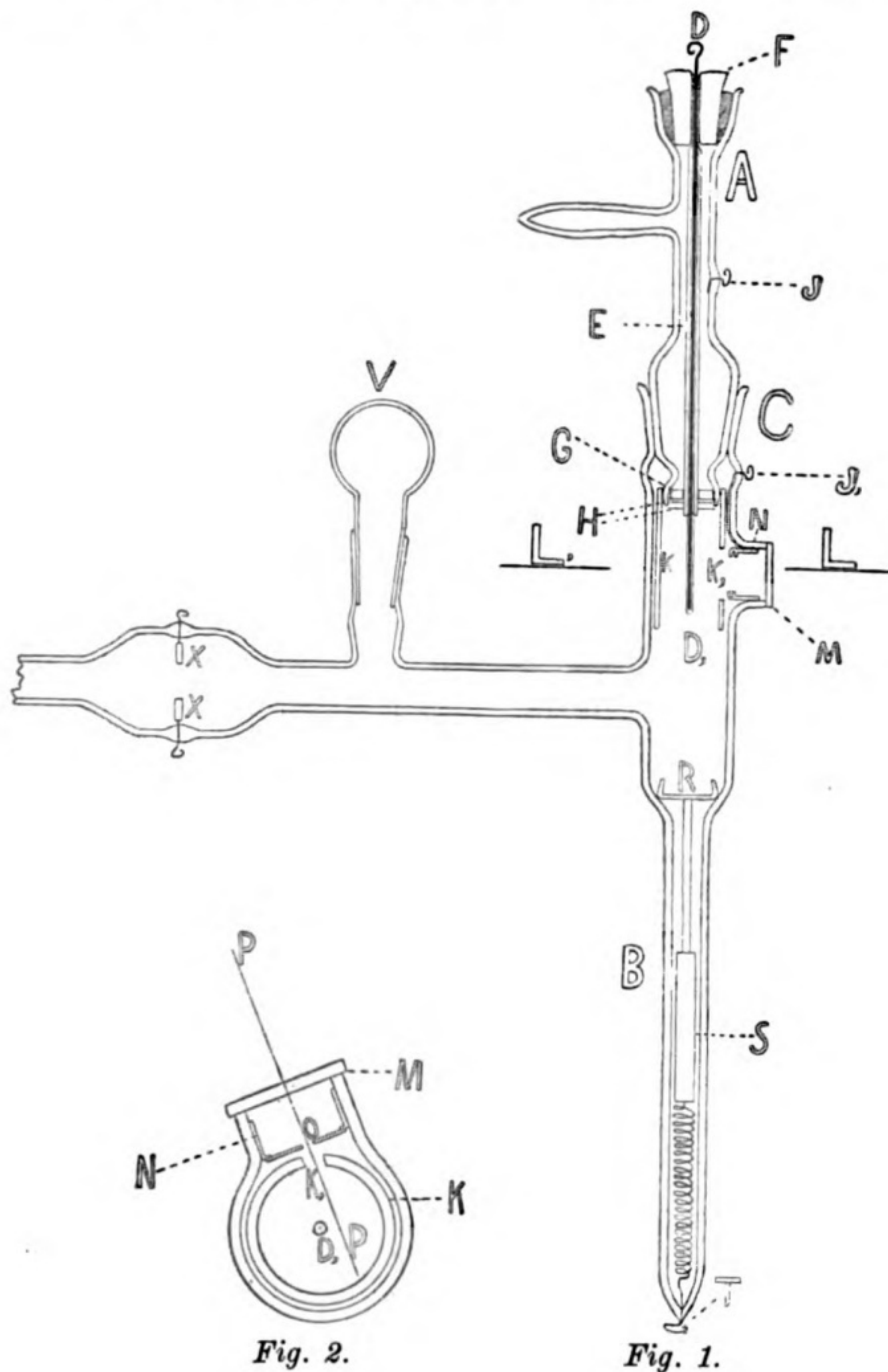

Fig. 2.

Fig. 1.

Uranglas hergestellt worden, um die Einstellung der Zelle auf eine bestimmte Linie mittelst des blossen Auges zu ermöglichen. Auf der Lichtseite war nämlich der Russ von dem Uranglas an einigen Punkten, teils an den beiden Enden und teils an der Mitte des

Spalts, weggenommen worden. Dank der Fluoreszenz von diesen Punkten her kann eine Einstellung sowohl nach der Höhe als nach der Seite hin für eine beliebige Linie vorgenommen werden. Die Spaltanordnung N steht durch einen feinen Draht in leitender Verbindung mit einem eingeschmolzenen Pt-Draht J' (Fig. 1). Die Flussspatplatte M sowie der Bernsteinpfropfen F sind mittelst KOTHIISKY'schen Zements festgekittet.

R ist eine etwas konische Aluminiumhülse, die genau in den Glaszylinder KK' hineinpasst. R steht durch einen Al-Draht in Verbindung mit einem Eisenzylinder S und dieser wiederum durch eine federnde Kupferleitung mit einem eingeschmolzenen Pt-Draht T . V ist eine Glaskugel, die Phosphorpentoxyd enthielt. Um zu verhindern, dass Phosphorpentoxyd in die Zelle hinabfällt, war in dem Halse der Glaskugel ein Glaswollenpfropf angebracht. XX sind zwei eingeschmolzene Al-Elektroden, die bei der Schichtbildung der Regel nach als Anode angewandt worden sind.

Die in Fig. 1 angegebene Lage hatte die Zelle, während die Schichtbildung vor sich ging. Indessen war der Spalt K' hierbei weggedreht, damit keine Zerstäubung die Flussspatplatte treffen sollte. Wenn die Schicht gebildet ist und untersucht werden soll, wird der Spalt K' in die in Fig. 1 und 2 angegebene Lage gedreht und die ganze Zelle umgedreht, wobei R in Kontakt mit der gebildeten Schicht kommt.

Wie aus der Beschreibung hervorgeht, hat die Anordnung folgende wesentliche Vorteile:

1) Das Versuchsmetall und der Zylinder, auf dem die Schicht ausgefällt wird, können leicht ausgewechselt werden.

2) Die Schicht kann im Innern derselben Versuchszelle gebildet und untersucht werden.

3) Die Schicht wird in Form eines absolut schwarzen Körpers erhalten.

Fig. 3 giebt ein Bild von der ganzen Versuchszelle nebst dazugehörigen Glasverbindungen. Der Glasbehälter Y enthielt geglähte Kokosnussskohle zur Evakuierung der Zelle. K_1 und K_2 sind zwei Präzisionshähne. Der Schliff Z ermöglicht es, die Versuchszelle selbst aus der Verbindung mit den anderen Teilen der Anordnung zu lösen, wenn eine gebildete Schicht untersucht werden soll.

E_1 ist eine P_2O_5 -Röhre, durch welche trockene Luft in die Anordnung hineingelassen werden kann. E_2 ist eine ebensolche

Röhre, die mit einem MAC LEODSCHEN Druckmesser in Verbindung steht. Durch K_2 kann Stickstoff und durch K_4 Wasserstoff in den Apparat eingelassen werden. Durch K_3 steht die Anordnung in Verbindung mit einer Ölpumpe, mittelst welcher der Druck auf 0,1 mm hinabgebracht werden konnte.

Der Wasserstoff wurde durch Elektrolyse von destilliertem Wasser, das mit reiner Phosphorsäure angesäuert worden war, erhalten. Das Gas passierte zunächst CaCl_2 und blieb dann mindestens 12 Stunden lang in einem P_2O_5 enthaltenden Glasbehälter; danach wurde es in einen anderen Glasbehälter eingelassen, der gleichfalls P_2O_5 enthielt, von wo es portionsweise in die Versuchszelle abgelassen wurde. Alle Verbindungen bestanden aus Glas.

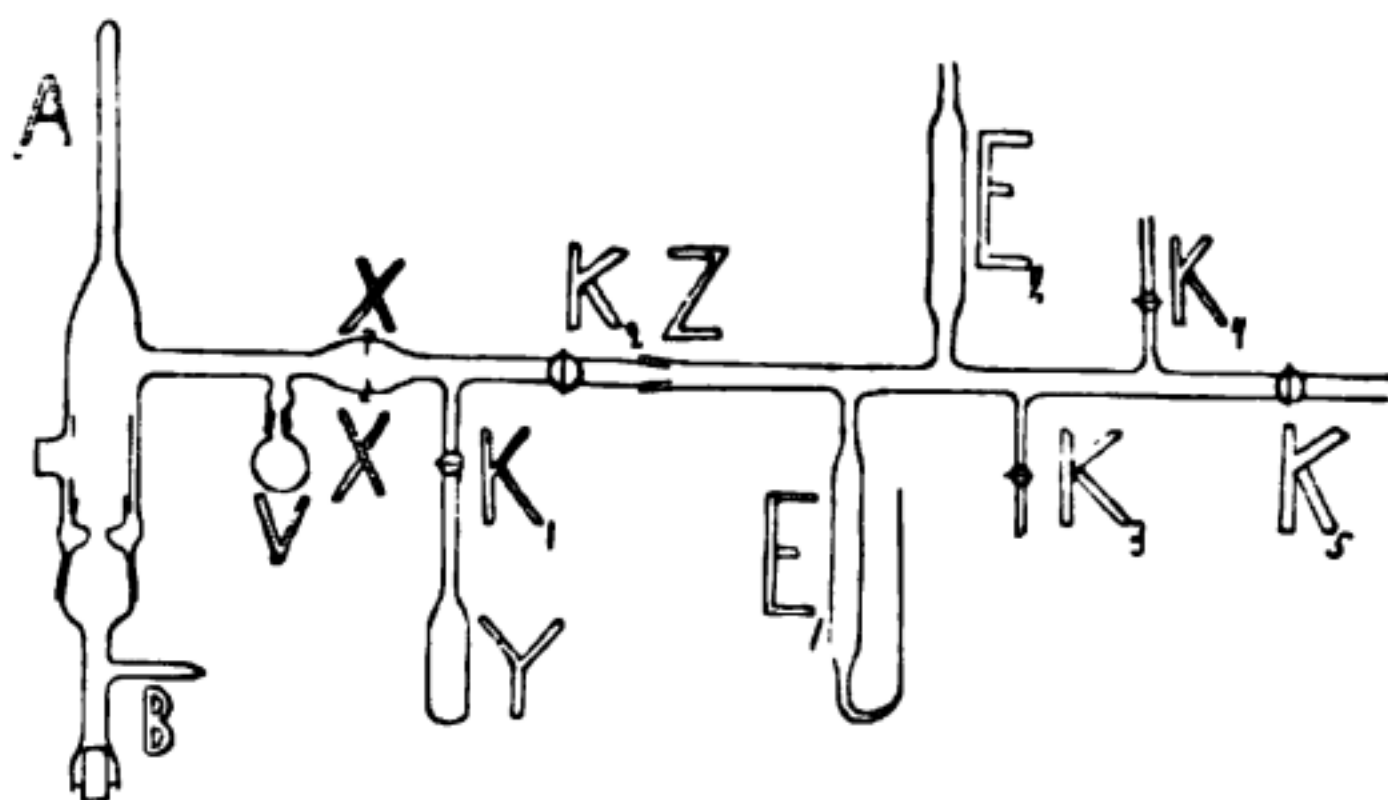

Fig. 3.

Der Stickstoff wurde durch Erhitzen einer Lösung von Ammoniumnitrit erhalten. Das Gas wurde über Wasser aufgesammelt, danach durch konz. H_2SO_4 geleitet und dann, in derselben Weise wie der Wasserstoff, mittelst P_2O_5 getrocknet. Auch hier bestanden alle Verbindungen aus Glas.

Alle Schliffe und Hähne waren mit einer Mischung von Wachs und Vaseline eingefettet. Ausser an der herausnehmbaren lichtelektrischen Zelle waren sämtliche Schliffe und Hähne mit Quecksilberdichtungen versehen.

Als Stromquelle benutzte ich bei der Schichtbildung ein Induktorium mit einem regelmässig arbeitenden Hammerunterbrecher. Das Induktorium wurde mit 20 Volt Spannung gespeist, und die Stromstärke in der Primärleitung betrug in der Regel 3,5 Ampère. Behufs Gleichrichtung des Sekundärstroms hatte ich in die Sekundärleitung eine Funkenstrecke von 1 cm zwischen einer Spitze und einer Platte eingeschaltet. In gewissen Fällen kam als Strom-

quelle bei der Schichtbildung eine Hochspannungsbatterie von 2000 Volt zur Verwendung.

Als Lichtquelle benutzte ich bei den lichtelektrischen Messungen eine Quarz-Quecksilberlampe von Heraeus. Sie wurde mittelst einer Akkumulatorenbatterie von 110 Volt gespeist und brannte andauernd mit einer Polspannung von 85 Volt und einer Stromstärke von 3,2 Ampère. Das Licht der Lampe wurde mittelst eines Quarzspektrographen zerlegt, bei welchem die Optik folgende Konstanten hatte:

<i>Prisma</i>	<i>Linsen</i>	
	Kollimatorlinse	Andere Linse
Höhe 4,8 cm.		
Seite 4,2 cm.	Durchmesser 5,8 cm.	6,0 cm.
Brechungswinkel 60°.	Fokaldistanz 49,2 cm.	52,6 cm.
	$(\lambda = 589 \mu\mu).$	

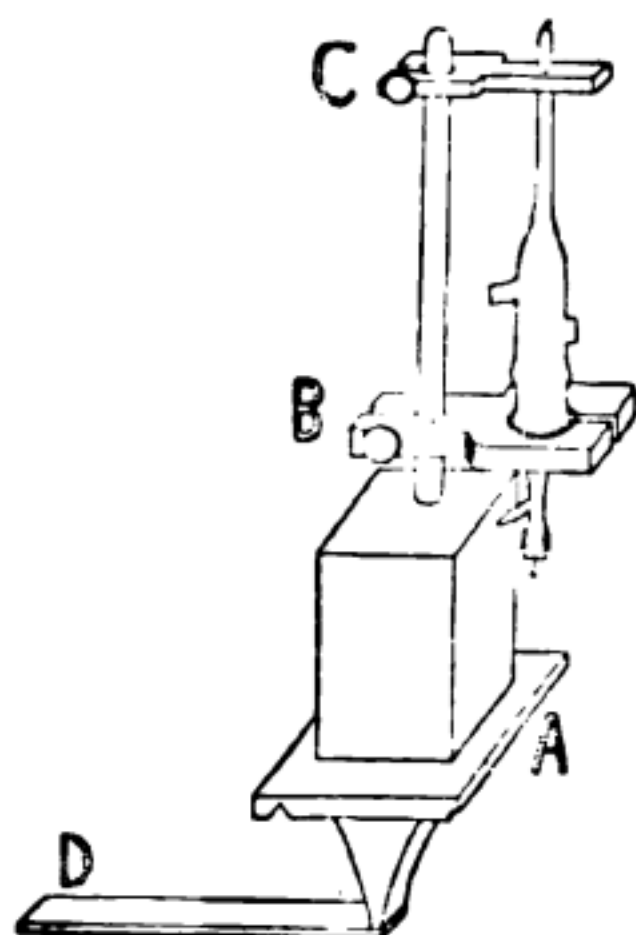

Fig. 4.

Die Linsen waren mit Blenden versehen, die nur eine 3 cm weite Öffnung freiliessen. Ein Absorptionsgefäß¹ o. dgl. behufs Vermeidung langwelligen diffusen Lichtes habe ich nicht angewandt. Die Kollimatorröhre war inwendig mattschwarz sowie mit Blende zur Vermeidung von Reflexion an den Wänden versehen. Die Einfassung der anderen Linse war so kurz, dass dort eine solche Reflexion nicht vorkommen konnte. — Das Prisma war auf Minimaldeviation für $\lambda = 248 \mu\mu$ eingestellt und die Linsen für dieselbe Wellenlänge

fokussiert. Der Kollimatorspekt hatte die Ausmessungen $9,4 \times 0,91$ mm.

In die Ebene, in welche das Spektrum fiel, war eine optische Bank mit zwei Schlitten eingestellt, von denen der eine an einem Holzgestell die lichtelektrische Zelle, der andere an einem ähnlichen Gestell eine Zelle für Energiemessungen trug. Die optische Bank war mit einer Einteilung versehen, an welcher die Lage der Schlitten abgelesen wurde.

Das Holzgestell, das die lichtelektrische Zelle trug, hatte das Aussehen, wie Fig. 4 es zeigt. A ist der Schlitten selbst, der aus Blei bestand. Durch B und C wird die Zelle festgehalten. B

¹ Siehe E. HAGENS und H. RUBENS, Ann. d. Phys. 8, S. 7, 1902.

wurde von Anfang an eingestellt, um dann nicht mehr ver-
stellt zu werden. *C* musste beim jedesmaligen Einsetzen der Zelle
weggenommen werden, wurde aber mittelst Marken stets wieder in
seine ursprüngliche Lage gebracht. Bei *C* wurde die Zelle fest-
gekeilt, so dass sie sich nur mit Schwierigkeit drehen liess. *D* trug
das Dewargefäss, in welchem der Kokosnussbehälter eingetaucht war.

Bei der Orientierung im Spektrum bediente ich mich der Werte,
die von R. KÜCH und T. RETSCHINSKY¹ angegeben worden sind.
Die erhaltene Dispersionskurve war sehr gleichmässig und fein.

Zum Zwecke der lichtelektrischen Strommessung benutzte ich
die gewöhnliche Widerstandsmethode. Als Widerstand diente NOR-
MAN CAMPBELLS² Mischung von absolutem Alkohol und Xylol. Die
Widerstände bestanden aus U-förmigen Röhren, die auf Paraffin-
klötzen ruhten. Sie haben sich als sehr konstant erwiesen. Für
die langsamen Widerstandsänderungen korrigierte ich durch rela-
tive Widerstandsbestimmungen, die mit gewissen Zeitintervallen
angestellt wurden. Die Korrektion für Temperaturvariationen wurde
unter Anwendung der von CAMPBELL angegebenen Temperatur-
koeffizienten vorgenommen, die sich auch hier als gültig erwiesen.
Die beiden Widerstände, die zur Anwendung kamen, bestimmte ich
in absolutem Mass teils mittelst der Kapazitätsmethode, teils mit
Hilfe eines empfindlichen Galvanometers.

Die erstere Methode ergab bei 16,5° C. $m_1 = 2,09 \cdot 10^{10}$ Ohm.

$$m_2 = 4,30 \cdot 10^{10} \quad \text{»}$$

Die andere Methode ergab bei 16,5° C. $m_1 = 1,94 \cdot 10^{10}$ »

$$m_2 = 3,96 \cdot 10^{10} \quad \text{»}$$

also

$$m_1 = 2,09 \cdot 10^{10} \text{ Ohm.}$$

$$m_2 = 4,18 \cdot 10^{10} \quad \text{»}$$

Der Fehler dürfte sich höchstens auf 3—4 % belaufen.

Zur Bestimmung des Potentialunterschiedes zwischen den Enden
des Widerstandes benutzte ich ein DOLEZALEKSches Quadrantelektro-
meter, dessen Empfindlichkeit in der Regel 230 Skalenteile für 1
Volt Potentialunterschied bei einem Abstände zwischen Spiegel und
Skala von 2 m betrug.

Bei den lichtelektrischen Messungen war die Schaltung die
in Fig. 5 schematisch angegebene. Die Kathodenschicht *K* war

¹ R. KÜCH und T. RETSCHINSKY. Ann. d. Phys. 22, 852, 1906. Siehe auch
H. STILES, Astrophys. Journ. 30, 48, 1909.

² NORMAN CAMPBELL, Phil. Mag. 21, 301, 1911; 23, 668, 1912.

mittels einer Batterie von Normalelementen B von SPINDLER und HOYER in Göttingen auf ein Potential von -100 Volt geladen. Dass Sättigungsstrom bei dieser Spannung völlig erreicht war, davon habe ich mich überzeugt. Das Metall A , das während der Schichtbildung Kathode gewesen, ist nun Anode und steht durch den Widerstand R mit der Erde in Verbindung. E ist der Quadrantenelektrometer. Alle von K ausgesandten Elektronen werden offenbar auf A angesammelt.

Ausser der Kathodenschicht K selbst waren auch die Spaltvorrichtung N (Fig. 1) sowie die Silberschicht in AC (Fig. 1) mittels der Pt-Drähte J und J' auf -100 Volt geladen.

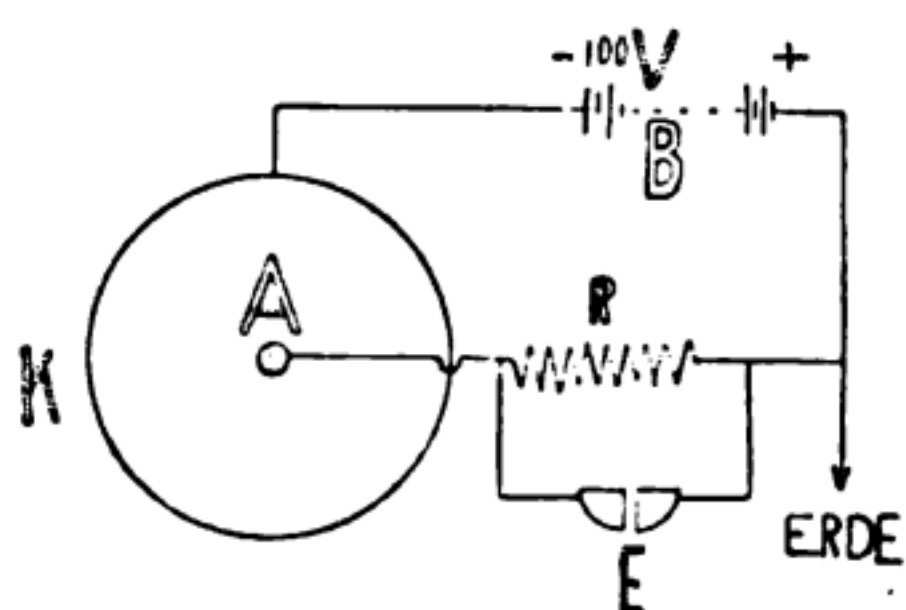

Fig. 5.

Zum Schutze gegen elektrostatische Störungen war die Versuchszelle selbst während der lichtelektrischen Messungen von einem geerdeten eisernen Kasten umgeben, der eine Öffnung für das Licht hatte. Aus demselben Grunde waren Quadrantenelektrometer und Widerstand in einem geerdeten Zinkkasten untergebracht.

Die Verbindung zwischen der lichtelektrischen Zelle und dem Widerstande verlief bernsteinisoliert im Innern einer geerdeten Messingröhre.

2. Anordnung zur Energiemessung.

Die Energiemessung wurde mittels einer Eisen-Konstantan-Thermosäule bewerkstelligt, die ich in engem Anschluss an die von E. S. JOHANSEN¹ gegebenen Vorschriften hergestellt hatte. Der Durchmesser des Eisendrahts war $0,05$ mm, der des Konstantandrahts $0,1$ mm und die Länge der Drähte nahezu 1 cm. Die Mittellötstellen hatten eine Oberfläche von nahezu 1 mm² und waren mittels Kampferrusses geschwärzt. Sie wurden durch Aushämmern der Drähte vor dem Zusammenlöten gebildet. Die Thermosäule hatte neun derartige Lötstellen auf einer Strecke von $9,7$ mm. Der Gesamtwiderstand der Thermosäule betrug 15 Ohm. Vor den Mittellötstellen bildeten geschwärzte Uranglasplatten einen Spalt ($1,28 \times 9,7$ mm) auf dieselbe Weise wie bei der lichtelektrischen Zelle.

¹ E. S. JOHANSEN, Ann. d. Phys. 33, 517, 1910.

Die Thermosäule befand sich in einer Glaszelle von dem Aussehen, wie Fig. 6 es zeigt. *B* bezeichnet die Thermosäule, *H* die Leitungsdrähte zur Thermosäule, *D* einen Glasbehälter mit P_2O_5 behufs Verhütung des Rostens des Eisens, *E* einen Glasbehälter mit geglühter Kokosnussskohle zur vollständigen Evakuierung der Zelle, und *F* einen dreigängigen Präzisionshahn. Eine Glasplatte *C* verschloss das eine Ende der Zelle und die Flusspatplatte *A* das andere. Zwischen *A* und *B* waren die Wände mit schwarzer Pappe bekleidet, und vor *A* befand sich ein Spalt von Pappe, der nur ein kleines Wellenlängengebiet einliess.

Die Zelle war von zur Erde abgeleitetem Stanniol umgeben und sorgfältig mittelst Watte wärmeisoliert. Sie war an einem Holzgestell auf einem der Schlitten der optischen Bank befestigt

und wurde nach der Einjustierung am Gestell nicht verrückt.

Der Thermostrom wurde mittelst eines von K. ÅNGSTRÖM konstruierten Galvanometers gemessen. Der innere Widerstand desselben betrug bei parallelgeschalteten Rollen 10 Ohm. Bei einem Abstände zwischen Spiegel und Skala von 2,75 m entsprach ein Ausschlag von 1 Skalenteil einem Strom von 10^{-9} Ampère, wenn der erste Ausschlag angewandt wurde. Die Schwingungszeit betrug dann für eine halbe Schwingung etwa 11 Sekunden.

Die Hefnerlampe bewirkte bei dieser Empfindlichkeit des Galvanometers in 1 m Abstand von der Thermosäule einen Ausschlag von 78 Skalenteilen, wenn atmosphärischer Druck um die Thermosäule herum herrschte.

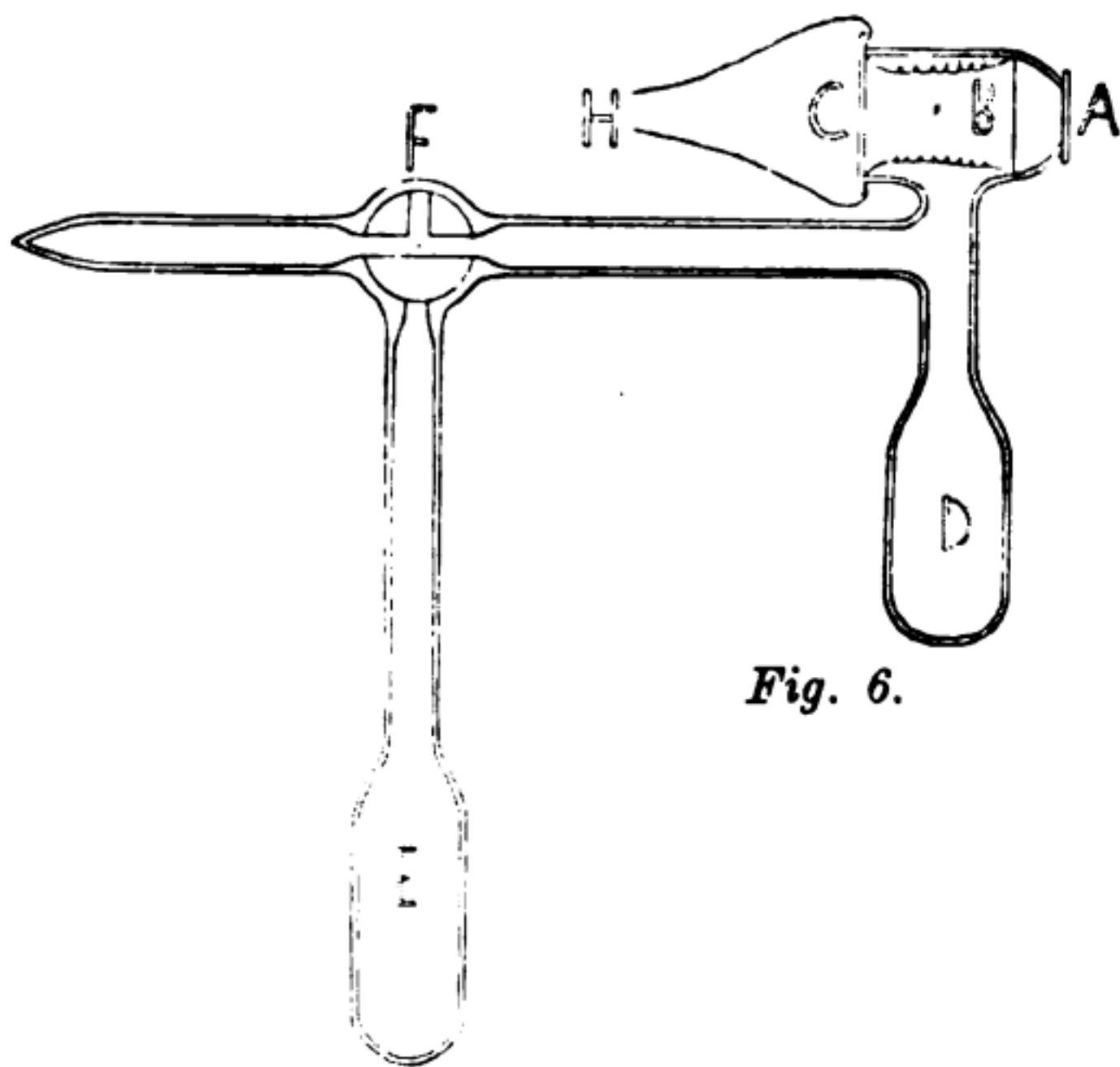

Fig. 6.

III. Versuchsmethode.

1. Bildung der Schichten.

Der Glaszylinder, auf dem die Schicht ausgefällt werden sollte, wurde sehr sorgfältig gereinigt und danach mehrere Stunden lang auf etwa 300° C. in einem elektrischen Ofen erhitzt. Er wurde schliesslich, noch warm, in die Zelle eingesetzt, die sofort mittelst der Ölpumpe leergepumpt wurde. Hatte die Zelle vorher längere Zeit (über $\frac{1}{2}$ Stunde) mit der äusseren Atmosphäre in Berührung gestanden, so wurde jetzt Evakuierung der Zelle mittelst flüssiger Luft bewerkstelligt, worauf die Zelle evakuiert mindestens 12 Stunden hindurch stehen blieb. War die Zelle dagegen mit der äusseren Atmosphäre nur so lange in Berührung gewesen, als zum Auswechseln des Zylinders erforderlich war (etwa 10 Min.), so wurde sie bei 0,1 mm. Druck stehen gelassen, bis die Schicht gebildet werden sollte. Unmittelbar vor Beginn der Schichtbildung wurden stets kräftige Entladungen durch die Zelle zwischen *X* und *R* (Fig. 1) geschickt, und zwar, wenn möglich, bei niedrigerem Druck als dem, der bei der Schichtbildung angewandt werden sollte. Die Zelle wurde während dieser Entladungen und nach ihnen mit reinem Gase gespült.

Alle diese Vorsichtsmassregeln wurden getroffen, um von den Glaswänden okkludierte Gase, vor allem Wasserdampf,¹ zu entfernen.

Die Schichtbildung geschah danach nicht ununterbrochen, sondern während kurzer Zeiträume mit bestimmten Pausen. Dies geschah teils, um starke Erhitzung der Zelle zu vermeiden, die eine reichliche Entwicklung von Kohlenwasserstoffen aus Kittmittel und Hahnfett zur Folge gehabt hätte, teils um in den Pausen die Zelle durch Ausspülen von während der Entladung entstandenen Verunreinigungen befreien zu können.

---

¹ Über das Vorkommen von Wasserdampf im Vakuum siehe z. B. E. COHNSTEDT, Ann. d. Phys. **38**, 223, 1912.

Die Zerstäubungsperioden betragen der Regel nach $\frac{1}{2}$ Minute. Darauf folgte eine Pause von 3—4 Minuten. Zu Anfang und zu Ende jeder Zerstäubungsperiode wurde der Regel nach der Druck in der Zelle gemessen. Neues Gas wurde im allgemeinen nach $1\frac{1}{2}$ Minuten totaler Zerstäubungszeit hineingespült. Auf diese Weise wurde fortgefahren, bis eine Schicht von gewünschter Dicke zustande gekommen war.

Danach wurde, wenn die Schicht in Stickstoff gebildet worden war, sofort Evakuierung mittelst der Ölpumpe auf etwa 0,1 mm vorgenommen, der Hahn K_2 (Fig. 3) geschlossen und die Versuchszelle selbst mittelst flüssiger Luft und Kokosnussskohle evakuiert. War dagegen die Schicht in Wasserstoff gebildet worden, so wurde zunächst mittelst der Ölpumpe auf etwa 0,1 mm evakuiert, danach Stickstoff bis etwa 50 mm eingelassen und Evakuierung auf etwa 0,1 mm vier verschiedene Male vorgenommen, um auf diese Weise den Wasserstoff zu entfernen und somit während der lichtelektrischen Messung Evakuierung mittelst flüssiger Luft anwenden zu können. Diese ganze Prozedur nahm ungefähr 10 Minuten in Anspruch. Sodann wurde die lichtelektrische Zelle selbst mittelst flüssiger Luft evakuiert.

Während der ganzen Zeit, die die darauffolgende lichtelektrische Untersuchung in Anspruch nahm — in gewissen Fällen mehrere Tage — stand der Kohlenbehälter umgeben von flüssiger Luft.

Während der Schichtbildung war natürlich die Verbindung zwischen dem Kohlenbehälter und der Versuchszelle selbst aufgehoben.

Wurde ein neues Versuchsmetall eingesetzt, so wurde stets zuerst mindestens eine dicke Schicht gebildet, die überhaupt nicht untersucht wurde.

Die verwendete lichtelektrische Zelle ist, ungeachtet recht vieler Kittungen und Schliffe, sehr dicht gewesen. Bei einem Druck von 0,1 mm betrug die Druckzunahme in 24 Stunden höchstens einige Hundertstel Millimeter. Während der hier angewandten kurzen Zerstäubungsperioden ist das Lecken daher ganz unbedeutend gewesen.

Die Gasverunreinigungen, die während der Schichtbildung die grösste Rolle gespielt haben, dürften aus Kohlenwasserstoffen und Wasserdampf, demnächst Sauerstoff und, bei Schichtbildung in

Wasserstoff, auch Stickstoff bestanden haben. Auch dürften wohl Spuren von Quecksilberdämpfen vorgekommen sein.

Aus dem Aussehen der Entladung in der Verengung zwischen Anode und Kathode erhielt man eine recht gute Vorstellung von der Reinheit des Gases.

2. Untersuchung der Schichten.

Bei der ersten lichtelektrischen Messung habe ich genau die Lage des Schlittens bei Einstellung auf jede Linie des Spektrums bestimmt. Es geschah dies durch Aufsuchen der Lagen für den Maximalstrom.

Bei allen folgenden Messungen habe ich mich dieser Einstellungen bedienen können, indem ich stets die Zelle in die gleiche Lage am Gestell brachte. Dies geschah in der Weise, dass ich den Schlitten auf die Stelle einstellte, wo ich vorher Maximalstrom erhalten hatte, und dann die Zelle (ohne den Schlitten zu verrücken) drehte, bis wirklich Maximaleffekt erhalten wurde. Der Kontrolle wegen habe ich indessen stets für zwei weit auseinander liegende Linien die exakte Einstellung auf dieselbe Weise wie bei der ersten Messung bestimmt. Die Serie wurde danach begonnen. Dabei wurde stets von kürzeren Wellenlängen nach längeren hin fortgeschritten, und nach Beendigung der Serie wurde in der Regel eine neue Messung für die kürzeste Wellenlänge gemacht, um sicherzustellen, dass im Laufe der Serie keine Änderung eingetreten war.

Es zeigte sich, dass Einstellungen und Ablesungen mit solcher Genauigkeit geschahen, dass es sich im allgemeinen nicht lohnte, mehr als einmal für jede Linie abzulesen. Unter solchen Umständen nahm eine Serie nur etwa 10 Minuten in Anspruch.

Die Serie selbst wurde nie begonnen, bevor die Lampe mit konstanter Spannung und Stromstärke eine Zeitlang gebrannt hatte und die Intensität demnach konstant geworden war.

Während des Verlaufs der Serie, mindestens zu Anfang und zu Ende derselben, wurden Zeit, Temperatur des Flüssigkeitswiderstandes und Spannung und Stromstärke der Lampe notiert.

Nach jeder Neubildung einer Schicht habe ich mich stets davon überzeugt, dass die Isolierung des Systems $A-R$ (Fig. 5) gut gewesen ist.

Es sei in diesem Zusammenhange auf eine andere denkbare Fehlerquelle hingewiesen. Wie auf S. 14 erwähnt, war die Spaltvorrichtung (*N*, Fig. 1) auf -100 Volt geladen. Sie wird von einer ganzen Portion Licht getroffen, und es war nun möglich, dass von derselben Elektronen emittiert wurden, die bis nach *D* (Fig. 1) gelangen konnten. Die abgelesene Stromstärke würde solchenfalls zu gross sein. Dass dies indessen nicht der Fall gewesen, geht daraus hervor, dass ich überhaupt keinen Strom erhielt, wenn keine Schicht auf dem Glaszylinder ausgefällt war. Ich hätte ja auch in diesem Falle Ausschläge für die von dem Spalt ausgehenden Elektronen erhalten müssen.

IV. Energiemessungen.

Bei den Energiemessungen habe ich mich nicht wie bei den lichtelektrischen Messungen der bei der ersten Messung für verschiedene Linien gefundenen Einstellungen bedient, da der Schlitten in gewissen Lagen ein wenig locker sass, sondern bei jeder Messung habe ich die optimale Lage für jede Linie aufgesucht. In dieser Lage habe ich stets mindestens 3—4 Ablesungen vorgenommen, die in der Regel um höchstens 2 % von einander abwichen.

Die Energiemessungen bezweckten teils die relative Intensität für die verschiedenen Linien, teils die relative Intensität von der einen lichtelektrischen Serie zu der anderen zu bestimmen. Ersteres war notwendig, um die Ströme für die verschiedenen Linien auf dieselbe Intensität reduzieren zu können, letzteres um die verschiedenen Serien auf dieselbe Intensität reduziert und sie so unter einander vergleichbar zu erhalten.

Die ersteren Messungen wurden stets, um die Genauigkeit so gross wie möglich zu gestalten, mittelst evakuierter Thermozelle ausgeführt. Derartige Messungen wurden in gewissen Zeitabständen während des Verlaufes der Untersuchung angestellt. Es zeigte sich dabei, dass zwar die erhaltenen Werte, infolge des Verrückens der Lampe beim Anzünden, von Serie zu Serie etwas verschieden waren, dass aber die verschiedenen Linien (ausser $\lambda = 254 \mu\mu$) sich stets um prozentisch dieselben Beträge geändert hatten. Um diese verschiedenen Serien vergleichbar zu erhalten, habe ich sie auf folgende Weise behandelt. Ich habe diejenige ausgewählt, die ich für die beste gehalten, und für jeden Wert in derselben (ausser für $\lambda = 254 \mu\mu$) das Verhältnis zu dem entsprechenden Wert in einer jeden der übrigen Serien genommen. Danach habe ich für jede Serie den Mittelwert der so erhaltenen Zahlen genommen und mittelst dieses Mittelwertes die Serie reduziert. Die auf diese Weise erhaltenen Werte finden sich in Tab. 1 nebst dem Reduktionsfaktor angegeben. Schliesslich habe ich für jede Linie das Mittel aus diesen Werten (ausser für $\lambda = 254 \mu\mu$) genommen; es ist in der letzten Spalte der Tabelle aufgeführt, welche Spalte demnach die relativen Intensitäten für die Linien angiebt.

Die Tabelle zeigt eine sehr gute Übereinstimmung zwischen den verschiedenen Serien, ausser was $\lambda = 254 \mu\mu$ betrifft. Dass

Tab. 1.¹

Wellenlänge $\mu\mu$	E n e r g i e							Mittel
313	228	233	—	—	—	—	—	231
303	141	144	—	—	—	—	—	143
297	62,7	63,8	—	—	—	—	—	63,3
280	75,0	74,3	73,9	—	73,0	75,0	74,0	74,2
270	35,7	34,3	—	—	—	—	34,0	34,7
265	106	106	107	—	110	108	108	107,5
254	85,3	83,8	89,2	—	94,0	90,5	96	—
248	52,9	53,6	52,8	52,6	51,3	52,1	52,0	52,5
238	21,7	21,7	22,4	22,4	22,4	22,3	22,5	22,2
230	14,3	14,6	14,4	14,4	14,6	14,3	14,5	14,4
226	—	9,6	9,5	9,7	9,5	9,5	9,5	9,5
219	—	—	—	4,8	—	4,9	4,9	4,9
215	—	—	—	2,5	—	—	2,5	2,5
Red.-Faktor	0,735	0,687	0,776	1,14	0,971	0,815	1,00	

diese Linie eine Abweichung zeigt, beruht darauf, dass sie teilweise umgekehrt ist.

Die Energiemessungen hatten auch den Zweck, die verschiedenen lichtelektrischen Serien unter einander vergleichbar zu machen. Da eine Änderung der Intensität auf alle Linien gleich einwirkt, genügte es ja für diesen Zweck, die Intensität für eine einzige Linie zu messen. Die Linie, deren Intensität ich so gemessen, ist $\lambda = 265 \mu\mu$ gewesen. Die Messung ist stets bei atmosphärischem Druck in der Thermozelle und in der Regel unmittelbar nach der lichtelektrischen Serie ausgeführt worden.

Um eine Vorstellung davon zu erhalten, wieviel diffuses Licht im Spektrum vorkommt, schaltete ich vor der Thermozelle eine Glimmerplatte von 0,08 mm Dicke ein und führte danach Energiemessungen im Spektrum aus. Es zeigte sich, dass kein sicherer Ausschlag unterhalb $280 \mu\mu$ erhalten werden konnte. Dass auch das kurzwellige diffuse Licht, das im Spektrum vorhanden ist, sehr unbedeutend ist, ergab sich deutlich aus den lichtelektrischen Messungen in der Nähe der oberen Empfindlichkeitsgrenze.

In Tab. 1 dürfte sich daher die Intensität des diffusen Lichtes auf höchstens einige Zehntel Skalenteile belaufen. Es beeinflusst somit das Messungsergebnis in nennenswertem Grade erst bei 219 und $215 \mu\mu$.

¹ Für $\lambda = 215$ und $219 \mu\mu$ ist die Wellenlänge durch Extrapolation aus der Dispersionskurve bestimmt worden.

V. Ergebnisse der lichtelektrischen Messungen.

1. Über die Definierbarkeit der Zerstäubungsschichten sowie die Abhängigkeit der Empfindlichkeit von verschiedenen Verhältnissen während der Schichtbildung.

Bei einer ganzen Reihe lichtelektrischer Untersuchungen sind, wie oben erwähnt, Zerstäubungsschichten zur Anwendung gekommen. Es hat sich dabei gezeigt, dass die erhaltenen Resultate zwar qualitativ, nicht aber quantitativ reproduzierbar gewesen sind.¹ Eine genauere Untersuchung über die Definierbarkeit der Schichten und über die Abhängigkeit der Empfindlichkeit von verschiedenen Verhältnissen während der Schichtbildung ist indessen bisher nicht angestellt worden.

Die folgenden Tabellen sind, sofern nicht anders angegeben, mit einander vergleichbar. Die Ströme sind nicht auf dieselbe Intensität für verschiedene Wellenlängen reduziert, sondern gelten für die in Tab. 1. angegebenen Intensitäten.

Die Empfindlichkeit der Schicht ist nach der Bildung nicht konstant, sondern nimmt, anfangs rasch, dann langsamer, zu und wird schliesslich konstant. Diese Konstantwerte sind es, die im Folgenden verglichen werden.

Als Versuchsmetall habe ich Gold² benutzt, das zu diesem Zwecke viel geeigneter ist als Platin, teils weil es leichter zerstäubt, und ferner, weil es bedeutend rascher seinen Konstantwert erreicht.

Die Schichten wurden anfangs in Stickstoff gebildet, damit Evakuierung mittelst flüssiger Luft zur Anwendung kommen konnte. Der Stickstoff ist ja auch relativ beständig. Da die Schichten am schönsten erschienen, wenn sie bei relativ niedrigem Druck, etwa 0,1 mm, gebildet wurden, wandte ich anfangs diesen Druck an. Unter diesen Umständen erwies es sich als ganz unmöglich, die-

¹ Siehe J. ROBINSON, *Phil. Mag.* **25**, 115, 1913 und P. H. DIKE, *Phys. Rev.* **34**, 459, 1912.

² Das Material wurde rein von Juwelier K. G. MARKSTRÖM, Uppsala, erhalten.

selbe Empfindlichkeit wiederzuerhalten, wenn ich Schicht nach Schicht auf völlig dieselbe Weise bildete. Vielmehr wurde die Empfindlichkeit immer geringer. Ganz besonders gering wurde sie, wenn kräftige Entladungen vor der Schichtbildung durch die Versuchszelle hindurchgeschickt wurden. Liess ich dagegen die Zelle vor der Schichtbildung eine Zeitlang mit der äusseren Atmosphäre in Verbindung stehen, so war die danach gebildete Schicht sehr empfindlich. Die Empfindlichkeit wurde demnach um so geringer, je grösser die Reinheit des Gases war; es mussten also Verunreinigungen vorhanden sein, die stark erhöhend auf die Empfindlichkeit wirkten.

Die Verunreinigungen, die hierbei in erster Linie in Frage kommen konnten, waren Sauerstoff und Wasserdampf. Um den Einfluss des ersteren zu untersuchen, bildete ich eine Schicht in Luft. Diese zeigte indessen ungefähr dieselbe Empfindlichkeit wie eine soeben vorher in Stickstoff gebildete. Der Sauerstoff konnte demnach hierbei keine Rolle spielen.

Um den Einfluss des Wasserdampfes auf die Schichtempfindlichkeit zu prüfen, brachte ich an der Zellwand einen kleinen Wassertropfen an, spülte die Zelle wie gewöhnlich mit reinem Gas aus und bildete eine Schicht ohne vorhergehende Entladungen. Die Schicht war nun sehr empfindlich. Um zu zeigen, einen wie grossen Einfluss der Wasserdampf ausüben konnte, gebe ich in Tab. 2 die Werte einerseits für eine auf die eben angegebene Weise gebildete Schicht *B*, andererseits für eine nach kräftigen Entladungen gebildete Schicht *A* wieder. Tab. 2 ist nicht mit den folgenden Tabellen streng vergleichbar.

Tab. 2.
Stickstoff 0,1 mm.

Wellenlänge $\mu\mu$	Photostrom Ampère 10^{-18}	
	A	B
215	23	• 36
219	39	61
226	57	97
230	66	125
238	59	140
248	44	184
254	29	219
265	0.9	87

Die Empfindlichkeit ist, besonders für grössere Wellenlängen, bedeutend grösser, wenn Wasserdampf anwesend ist. Obwohl die Empfindlichkeit so verschieden war, konnte eine Verschiedenheit im Aussehen der Schichten nicht entdeckt werden.

Um die Schichten definierbar zu erhalten, war es offenbar notwendig, alle Spuren von Wasserdampf wegzuschaffen. Zu diesem Zwecke liess ich die Zelle lange Zeit mittelst flüssiger Luft evakuiert stehn, nahm kräftige Entladungen vor und stellte ausserdem bedeutend dickere Schichten her, als es bisher der Fall gewesen war. Hierdurch wurde zwar die Empfindlichkeit noch weiter vermindert, es schien aber unmöglich, eine untere Grenze zu erreichen.

Ich dachte mir nun, dass die Variationen der Empfindlichkeit möglicherweise auf einem verschiedenen Grade von Nitridbildung beruhen und dass auch Spuren von Wasserdampf beträchtlich auf diese Nitridbildung einwirken könnten. War das der Fall, so mussten konstantere Verhältnisse durch Anwendung eines beständigen Gases erhalten werden. Ich stellte daher die Schichten in Wasserstoff her. Die Schichten wurden fortgesetzt bei 0,1 mm Druck gebildet. Die Empfindlichkeit war nun etwas grösser als bei in Stickstoff gebildeten Schichten. Es war aber andauernd unmöglich, die Schichten bestimmt definiert zu erhalten.

Ich ging nun schliesslich dazu über, die Schichten in Wasserstoff bei höherem Druck, etwa 0,5 mm zu bilden. Bei höherem Druck mussten natürlich kleine Verunreinigungen relativ geringeren Einfluss ausüben als bei niedrigerem Druck. Es zeigte sich nun erstens, dass die Empfindlichkeit bei diesem Druck bedeutend grösser ausfiel, sowie zweitens, dass man ohne Schwierigkeit fast die identisch gleiche Empfindlichkeit bei Schicht nach Schicht wiedererhielt. Was das Aussehen der Schichten betrifft, so war kein Unterschied wahrzunehmen, wenn sie bei etwa 0,5 mm oder etwa 0,1 mm Druck gebildet worden waren. In beiden Fällen waren sie in der Durchsicht schön grün und zeigten in reflektiertem Licht schönen Goldglanz.

Tab. 3 enthält die Werte teils für die letzte bei niedrigem Druck gebildete Schicht, teils die Werte für drei unmittelbar danach bei höherem Druck gebildete Schichten. Die Zunahme der Empfindlichkeit bei Übergang von niedrigerem zu höherem Druck ist ja beträchtlich besonders für grössere Wellenlängen. Sie beruht vermutlich, wenigstens zu grossem Teil, darauf, dass bei dem höheren Druck Verunreinigungen eine geringere Rolle spielen. Die

Verunreinigung, die hier in Betracht kommen kann, ist natürlich nicht Wasserdampf, denn dieser wirkt ja dem Obigen gemäss in entgegengesetzter Richtung, sondern wahrscheinlich Kohlenwasserstoffe¹ und möglicherweise auch Sauerstoff und Stickstoff. Teilweise beruht die Empfindlichkeitssteigerung vielleicht mehr direkt auf der Verschiedenheit des Drucks und der dadurch bedingten Verschiedenheit der Entladung.

Tab. 3.
Wasserstoff.

Wellen- länge $\mu\mu$	P h o t o s t r o m Ampère 10^{-13}			
	Schichtbildungsdruck			
	0,11 mm	0,43 mm	0,49 mm	0,49 mm
215	32,5	63,3	60,2	63,4
219	51,0	108	106	108
226	75	183	178	183
230	88	240	236	243
238	84	293	282	289
248	74	412	396	413
254	61	522	518	523
265	3,2	234	231	236
270		—	43,1	44,0
280		7,6	7,6	7,3

Ein Vergleich zwischen den drei letzten Spalten in Tab. 3 zeigt, dass die Schichten bei ungefähr 0,5 mm Druck sehr gut definierbar sind. Die vorkommenden Abweichungen betragen in der Regel kaum ein paar Prozent.

Ich ging nun dazu über, die Abhängigkeit der Empfindlichkeit von gewissen Verhältnissen während der Schichtbildung zu untersuchen. Zunächst nahm ich eine gründliche Reinigung der Versuchszelle vor, die eine längere Zeit hindurch ununterbrochen angewandt worden war. Beruht die höhere Empfindlichkeit bei dem

¹ Von Kohlenwasserstoffen als Verunreinigung habe ich bisher keinen Anlass gehabt zu sprechen. Solche sind natürlich auch im Vorhergehenden überall anwesend gewesen und haben die Empfindlichkeit beeinflusst, aber es ist wohl wahrscheinlich, dass sie, wenn ich bei demselben Druck arbeitete, in ungefähr derselben Menge in verschiedenen Fällen anwesend gewesen sind und demnach keinen direkten Einfluss auf die gefundenen Variationen der Empfindlichkeit bei diesem Druck ausgeübt haben.

höheren Druck, wie oben angenommen wurde, darauf, dass Verunreinigungen bei diesem Druck weniger während der Schichtbildung einwirken, so wäre ja zu erwarten, dass die Empfindlichkeit nach der Reinigung grösser wäre als vorher. Das erwies sich denn auch als zutreffend. Ich gebe in der dritten Spalte (0,46 mm) von Tab. 4 die Werte für die zuerst gebildete Schicht wieder. Ver-

Tab. 4.

Wellen- länge $\mu\mu$	P h o t o s t r o m Ampère 10^{-18}		
	Schichtbildungsdruck		
	0,32 mm	0,46 mm	1,1 mm
215	61,0	60,5	62,3
219	113	112	117
226	193	191	208
230	256	256	280
238	312	318	346
248	435	447	495
265	275	293	323
270	54,3	58,1	71,1
280	11,0	14,0	21,7

gleicht man diese Werte mit den in Tab. 3 angeführten, so findet man, dass die Empfindlichkeit nun etwas grösser ist. Diese Empfindlichkeit habe ich später bei diesem Druck regelmässig wieder erhalten.

In Tab. 4 finden sich auch die Werte für zwei andere Schichten angeführt, die eine gebildet bei 0,32 mm, die andere bei 1,1 mm Druck. Man sieht, dass die Empfindlichkeit, wenigstens wenn man nicht zu sehr niedrigen Drucken übergeht, fast unabhängig von dem Druck während der Schichtbildung ist; doch findet man eine kleine, aber deutliche Zunahme mit dem Druck. Die Ursache hierfür ist wahrscheinlich die, dass die Verunreinigungen (die Kohlenwasserstoffe) um so weniger einwirken, je höher der Druck ist.

Alle bisher angeführten Schichten sind mittelst Induktorienstroms gebildet worden, und die Stromstärke im Primärkreise ist stets 3,2 Ampère gewesen. Ich habe indessen auch die Stromverhältnisse variiert, um zu sehen, was dies für einen Einfluss auf die Empfindlichkeit hat. Ich habe so eine Schicht mittelst Induktorienstroms unter Anwendung einer Primärstromstärke von 2,5

Ampère¹ sowie eine mittelst Gleichstroms von 3,4 Milliampère gebildet. Die Werte sind in Tab. 5 mit den zuvor mittelst eines Primärstroms von 3,3 Ampère erhaltenen zusammengestellt. Zu erwähnen ist, dass die Schicht, die dem Strome von 2,5 Ampère entspricht, vor der Reinigung der Zelle gebildet wurde, und dass man daher für diese Schicht etwas geringere Werte als für die anderen zu erwarten hat. Berücksichtigt man dies, so lässt sich aus Tab. 5 der Schluss ziehen, dass die Empfindlichkeit, wenigstens innerhalb enger Grenzen, unabhängig von einer Änderung der Primärstromstärke ist. Sie ist ferner vollständig unabhängig davon, ob Induktorienstrom oder Gleichstrom bei der Schichtbildung zur Anwendung kommt.

Tab. 5.
Druck 0,5 mm.

Wellen- länge $\mu\mu$	P h o t o s t r o m Ampère 10^{-12}		
	Induktorienstrom		Gleich- strom
	3,3 Amp.	2,5 Amp.	
215	60,5	61,8	61,4
219	112	108	112
226	191	186	197
230	256	245	265
238	318	298	321
248	447	431	456
265	293	263	277
270	58,1	50,6	59,5
280	14,0	7,8	13,3

In Tab. 6 gebe ich in der zweiten Spalte die Werte wieder, die über den Einfluss Auskunft geben sollen, welchen bei diesem Druck Spuren von Wasserdampf auf die Empfindlichkeit haben. Der Wasserdampf ist in die Versuchszelle dadurch hineingekommen, dass ich mit einem mit Spiritus angefeuchteten Leinenläppchen die Zerstäubung wegwischte, die sich auf den Zellwänden oberhalb des Zylinders *KK* (Fig. 1) abgesetzt hatte. Es ist also nicht reines Wasser, das eingeführt wurde. Mit Rücksicht auf zuvor für Wasser

¹ Die Zerstäubungsgeschwindigkeit war hierbei ungefähr halb so gross als bei Anwendung von 3,3 Ampère.

gewonnene Erfahrungen habe ich aber geglaubt, den nachgewiesenen Einfluss hauptsächlich auf das Konto des Wassers setzen zu dürfen. Bevor die Schicht gebildet wurde, schaffte ich durch Evakuierung mittelst flüssiger Luft und durch kräftige Entladungen den grösseren Teil des eingeführten Wassers weg.

Vergleicht man die zweite und die dritte Spalte in Tab. 6, so findet man, dass der Wasserdampf die Empfindlichkeit recht bedeutend steigert. Zu bemerken ist indessen, dass der Wasserdampf sonst in keinem Falle einen so grossen Einfluss bei diesem Druck gezeigt hat wie hier. Auf die Ursache des grösseren Einflusses in diesem Falle komme ich später zurück.

Tab. 6.
Druck 0,5 mm.

Wellen- länge $\mu\mu$	P h o t o s t r o m Ampère 10^{-18}		
	Wasserstoff		Stickstoff
	Feucht	Trocken	
215	69,0	60,5	11,2
219	131	112	14,2
226	240	191	13,0
230	325	256	9,6
238	408	318	2,7
248	602	447	
254	650	580	
265	399	293	
270	92,1	58,1	
280	30,6	14,0	

In der letzten Spalte der Tab. 6 gebe ich auch die Werte für eine in Stickstoff gebildete Schicht wieder. Die Empfindlichkeit ist sehr unbedeutend, sogar von einer anderen Grössenordnung als für die in Wasserstoff gebildeten. Die Schicht zeigte auch in reflektiertem Licht einen bedeutend dunkleren Glanz als die anderen. Es ist klar, dass, da ja die Empfindlichkeit bei Schichtbildung in Stickstoff so unbedeutend ist, Stickstoffverunreinigungen im Wasserstoff eine Verminderung der Empfindlichkeit bewirken müssen.

Ich erwähnte oben, dass ich bei 0,5 mm Druck in Wasserstoff stets dieselbe Empfindlichkeit erhalten habe. Dies ist auch unter reinen Verhältnissen stets der Fall gewesen, ausgenommen ein ein-

ziges Mal bei zwei nacheinander gebildeten Schichten. Schon während der Bildung dieser Schichten machte es sich bemerkbar, dass die Verhältnisse nicht völlig normal waren. Während in gewöhnlichen Fällen die Druckabnahme¹ bei der Schichtbildung pro Minute etwa 0,07 mm betrug, belief sie sich hier auf etwa 0,3 mm. Welches der Anlass für diese Verschiedenheit gewesen, habe ich nicht ausfindig machen können. In Tab. 7 habe ich die Werte für diese beiden Schichten (Spalten 3 und 4) nebst den unter normalen Verhältnissen erhaltenen Werten (Spalte 2) angeführt.

Tab. 7.

Wellen- länge $\mu\mu$	P h o t o s t r o m Ampère 10^{-18}		
	Druckabnahme		
	0,07 mm	0,17 mm	0,30 mm
215	60,5	69,0	—
219	112	130	124
226	191	229	224
230	256	311	302
238	318	394	390
248	447	602	599
254	580	830	831
265	293	509	536
270	58,1	117	124
280	14,0	69,0	82,2

Eigentümlich ist, dass für diese beiden Schichten die Werte so gut unter einander übereinstimmen, sich aber so beträchtlich von den gewöhnlich erhaltenen unterscheiden. Auffällig ist auch, dass die Schichten, die unmittelbar vor und nach diesen beiden gebildet wurden, vollkommen normale Empfindlichkeit hatten. Es scheint also, als wenn eine gewisse Abneigung gegen die Ausbildung von Schichten mit einer zwischenliegenden Empfindlichkeit bestände.

Vergleicht man die hier erhaltene Empfindlichkeitssteigerung mit derjenigen, die als Folge der Einwirkung des Wasserdampfes erhalten wurde (Tab. 6), so findet man, dass die Steigerung hier sich bedeutend stärker für grössere Wellenlängen geltend macht als in dem anderen Falle.

¹ Das Entladungsvolumen war ungefähr 200 cm³.

Ein Umstand, der in hohem Grade auf die Definierbarkeit der Schicht einzuwirken scheint, ist folgender. Während der Entladungen, die der Schichtbildung vorausgegangen sind, und während der Schichtbildung selbst ist auch die Aluminiumanode (X, Fig. 1) zerstäubt worden, und ein dünner oxydierter Aluminiumbeschlag hat sich auf den Glaswänden zwischen Anode und Kathode, sowie um die Anode herum gebildet. Hatte nun die Zelle, nachdem ein solcher Beschlag gebildet worden, längere Zeit in Berührung mit der Luft gestanden, so erwies es sich später als ganz unmöglich, wohldefinierte Schichten zu erhalten. In der Regel war die Empfindlichkeit geringer als die gewöhnliche geworden. Ausserdem aber konnte sie auch von Schicht zu Schicht recht sehr variieren. Erst nach Reinigung der Zelle erhielt ich die normalen Verhältnisse wieder. Die Erscheinung erklärt sich daraus, dass die Schicht in Berührung mit der Luft Gas durch Absorption und chemische Bindung aufnimmt, und dass diese Gase dann unter dem Einfluss des positiven Glimmlichtes entfernt werden, obwohl dies äusserst langsam geschieht.

Als oben auf S. 28 der Einfluss des Wasserdampfes auf die Empfindlichkeit behandelt wurde, wies ich darauf hin, dass eben in dem angeführten Falle die Wirkung des Wasserdampfes besonders gross war. Meines Erachtens beruht dies nun eben darauf, dass in diesem Falle um die Anode herum sich ein Aluminiumbeschlag fand, der Wasserdampf während der Zeit (höchstens $\frac{1}{2}$ Stunde), in welcher solcher in der Zelle vorhanden war, stark aufnahm. In Wirklichkeit wurde ich, ungeachtet Evakuierung und kräftiger Entladungen, hier von Wasserdampf unabhängig, erst nachdem ich drei Schichten gebildet hatte. Unmittelbar nach einer gründlichen Reinigung, wo ja auch reichlich Wasserdampf in der Zelle anwesend sein muss, habe ich dagegen, nach Evakuierung mit flüssiger Luft und kräftigen Entladungen, die normale Empfindlichkeit schon bei der ersten Schicht erhalten.

Die Zerstäubungsschicht, die von der Kathode her während der Schichtbildung sich auf den Zellwänden absetzte, habe ich beim Austauschen des Zylinders mit einem trockenen Leinenläppchen abgewischt. Die Zelle selbst (AB Fig. 1) ist somit in der Regel frei von Zerstäubungsschichten gewesen.

Zur Erlangung lichtelektrisch wohldefinierter Schichten ist es offenbar wichtig, soviel als möglich alte Schichten auf den Zellwänden zu vermeiden, oder wenigstens zu vermeiden, dass diese

alten Schichten während längerer Zeit mit fremden Gasen in Berührung kommen.

Fassen wir kurz die Ergebnisse zusammen, zu denen wir im Vorhergehenden gelangt sind, so sind es folgende.

1. Wenn die Schichtbildung bei niedrigem Druck (etwa 0,1 mm) vor sich gegangen ist, so hat es sich sowohl in Wasserstoff als in Stickstoff als unmöglich erwiesen, wohldefinierte Schichten zu erhalten.

2. Bei höherem Druck (etwa 0,5 mm) in Wasserstoff sind dagegen sehr gut definierte Schichten erhalten worden. In der Nähe dieses Druckes ist die Empfindlichkeit fast unabhängig von dem Druck (steigt unbedeutend mit dem Druck an), unabhängig von der Stromstärke in der Primärleitung des Induktoriums (innerhalb enger Grenzen), sowie unabhängig davon, ob Induktorienstrom oder Gleichstrom bei der Schichtbildung angewandt wurde.

3. Gegenwart von Spuren von Wasserdampf während der Schichtbildung steigert die Empfindlichkeit bedeutend, besonders bei niedrigen Drucken. Spuren von Kohlenwasserstoffen dagegen setzen die Empfindlichkeit herab, und zwar um so mehr, je geringer der Druck ist.

Infolge der genauen Definierung, die dem Obigen gemäss mit Zerstäubungsschichten erhalten werden kann, dürften diese sich sehr gut für viele lichtelektrische Messungen, besonders relative, eignen. Eine solche relative Messung ist im Folgenden ausgeführt worden, nämlich eine Bestimmung der Eindringungstiefe bei dem lichtelektrischen Effekt.

Dass Wasserdampf eine gewisse Rolle für den lichtelektrischen Effekt spielt, ist bereits von einigen Forschern nachgewiesen worden.¹ Sie haben indes unter so ganz anderen Verhältnissen gearbeitet als ich, dass die erhaltenen Resultate kaum mit den meinen vergleichbar sind. Sie haben gewöhnliche Metalle bei atmosphärischem Druck untersucht und dabei gefunden, entweder dass Feuchtigkeit in dem umgebenden Gase die Empfindlichkeit des Metalls vermehrt (ULLMAN), oder dass die Feuchtigkeit die Abschwächung der Empfindlichkeit hindert, die sonst bei atmosphärischem Druck stets aufzutreten pflegt (BECKER).

---

¹ E. ULLMAN, *Ann. d. Phys.* **32**, 1, 1910; A. BECKER, *Sitz.-Ber. d. Heidelb. Ak. d. Wiss. A.*, 4:te Abh., 1912.

2. Über die Empfindlichkeitsänderungen bei Zerstäubungsschichten.

Im vorigen Abschnitt beschäftigten wir uns ausschliesslich mit der konstanten Empfindlichkeit bei verschiedenen Schichten und ihrer Abhängigkeit von verschiedenen Faktoren. Im Folgenden wollen wir nun die Empfindlichkeitsänderungen untersuchen, die bei einer Schicht nach der Neubildung vorkommen, sowie die Abhängigkeit dieser Veränderungen von verschiedenen Faktoren.

Alle lichtelektrischen Messungen bei dieser Untersuchung sind, sofern nicht anderes besonders erwähnt wird, unter Anwendung einer etwas geschrammten Flusspatplatte (*M*, Fig. 1) an der lichtelektrischen Zelle ausgeführt worden, während die Flusspatplatte an der Thermozelle vollkommen fehlerfrei gewesen ist. Die Schrammen haben natürlich die in die lichtelektrische Zelle eintretende Energie vermindert, und es war nicht a priori sicher, dass diese Verminderung prozentisch die gleiche für verschiedene Wellenlängen war. Ich habe indessen mit einer fehlerfreien Platte einige lichtelektrische Messungen vorgenommen, über die ich weiter unten berichten werde, und aus denen hervorgeht, dass die Energieverminderung prozentisch dieselbe für verschiedene Wellenlängen ist, ausgenommen möglicherweise für 215 und 219 $\mu\mu$. Ich habe daher im Folgenden mir erlaubt, die erhaltenen Stromwerte auf dieselbe absorbierte Energie unter Anwendung der in Tab. 1 angegebenen Energiewerte zu reduzieren. Als Einheit habe ich dabei eine Energie gewählt, entsprechend in Tab. 1 einem Ausschlag von 10 Skalenteilen.

Im nachstehenden teile ich zuerst einige an Gold angestellte Beobachtungen betreffs der Empfindlichkeitsveränderungen im allgemeinen und ihrer Abhängigkeit von einigen Faktoren mit, und gehe danach dazu über, die Empfindlichkeitsveränderungen für Schichten aus verschiedenen Metallen, die unter denselben Verhältnissen gebildet sind, mit einander zu vergleichen.

Die erstgenannten Beobachtungen gelten hauptsächlich für in Wasserstoff gebildete Goldschichten; sie gelten aber auch, wenigstens qualitativ, für in Stickstoff bei 0,1 mm Druck gebildete Goldschichten. Die Schichten sind, sofern nichts anderes besonders erwähnt ist, so dick gewesen, dass alles Licht absorbiert wurde.

Tab. 8.
Au. Wasserstoff 0,5 mm.

Wellen- länge $\mu\mu$	Photostrom pro Einheit abs. Licht- energie. Ampère 10^{-13}				Steigerung des Effekts	
	Alter der Schicht					
	$\frac{3}{4}$ St.	$3\frac{1}{4}$ St.	$21\frac{3}{4}$ St.	45 St.	Absolut	Proz.
215	208	236	240	240	32	15
219	180	211	216	215	35 (36)	19
226	148	180	188	184	36 (40)	24
230	125	154	164	158	33 (39)	26
238	89,3	122	127	126	37 (38)	41
248	45,4	70,0	75,2	73,8	28 (30)	63
265	6,0	18,1	21,5	21,2	15	250
280	0,2	0,5	1,0	1,1	1	900

Der allgemeine Verlauf der Empfindlichkeitsveränderungen bei reinen Verhältnissen geht aus Tab. 8 hervor. Die Empfindlichkeit wächst mit der Zeit anfangs rasch, dann langsamer und bleibt schliesslich eine längere Zeit hindurch konstant. In diesem Falle ist die Empfindlichkeit praktisch genommen konstant nach etwa 5 Stunden. Die prozentische Zunahme der Empfindlichkeit ist bedeutend grösser für längere als für kürzere Wellenlängen (s. die letzte Spalte in Tab. 8). Die absolute Empfindlichkeitszunahme für die absorbierte Energieeinheit wächst dagegen mit abnehmen der Wellenlänge und bleibt von 238 $\mu\mu$ einschl. an praktisch konstant, was aus der vorletzten Spalte der Tabelle hervorgeht. Die in Klammern eingeschlossenen Zahlen gelten für das Alter $21\frac{3}{4}$ Stunden; die ohne Klammern für 45 Stunden.

Nachdem die Empfindlichkeit eine Zeitlang konstant gewesen, beginnt sie wieder zu sinken (aus der Tabelle nicht ersichtlich). Dieses Sinken beginnt stets zuerst für kurze Wellenlängen. In einigen Fällen, wo die Empfindlichkeitsveränderungen sehr rasch verlaufen, habe ich daher eine Abnahme der Empfindlichkeit für kurze Wellenlängen und gleichzeitig eine Zunahme der Empfindlichkeit für längere konstatieren können. -- Bei dieser Abnahme der Empfindlichkeit durchläuft die Schicht nicht wieder die vorher bei der Empfindlichkeitssteigerung passierten Stadien, sondern die Empfindlichkeit für kürzere Wellenlängen ist nun stets relativ geringer.

Den oben angedeuteten allgemeinen Verlauf der Empfindlichkeitsveränderungen findet man stets unter allen möglichen verschiedenen Verhältnissen wieder. Was sich mit den Verhältnissen ändert, ist der Hauptsache nach nur die Geschwindigkeit, mit welcher die verschiedenen Stadien durchlaufen werden.

Ich habe so gefunden, dass Schichten, die in trockenem Wasserstoff bei 0,1 mm Druck gebildet worden sind, ungefähr 20 Stunden brauchen, um konstante Empfindlichkeit zu erreichen; sind sie bei 0,6 mm Druck gebildet worden, ungefähr 5 Stunden (s. Tab. 8) oder, bei noch reineren Verhältnissen, 2—3 Stunden. Man sieht also, wenn man diese Resultate mit den im vorigen Kapitel angeführten vergleicht, dass die Empfindlichkeitsveränderungen überhaupt langsamer von statten gehen, wenn die Empfindlichkeit geringer ist.

Tab. 9.

*Schichtdicke 10^{-7} cm.
Au. Wasserstoff 0,6 mm.*

Wellen- länge $\mu\mu$	P h o t o s t r o m Ampère 10^{-13}		
	Alter der Schicht		
	50 M.	1 St. 20 M.	4 St.
215	56	43	27
219	75	57	34
226	95	76	46
230	104	87	48
238	114	89	50
248	126	99	57
254	128	101	57
265	101	82	46
270	57	48	32
280	28	34	21

Dies gilt auch betreffs des Einflusses des Wasserdampfes. Der Wasserdampf steigert die Empfindlichkeit der Schicht, und ich habe gefunden, dass er die Geschwindigkeit der Empfindlichkeitsänderungen beträchtlich vermehrt. So erreicht eine in Gegenwart von Wasserdampf bei 0,1 mm Druck gebildete Schicht ihre Maximalempfindlichkeit nach 3—4 Stunden (gegenüber 20 Stunden

ohne Wasserdampf). Ist die Schicht bei 0,5 mm Druck gebildet, so hat sie ihre maximale Empfindlichkeit bereits nach etwa 1 Stunde erreicht, und die Empfindlichkeit beginnt recht bald wieder zu sinken.

Besonders rasch verlaufen die Geschwindigkeitsänderungen bei sehr dünnen Schichten. Ich gebe ein Beispiel für einen solchen Fall in Tab. 9. Hier habe ich nicht die Werte auf dieselbe Energie reduziert. Die Tabelle zeigt, dass Maximalempfindlichkeit für alle Wellenlängen, ausser für 280 $\mu\mu$, schon nach 50 Min. erreicht ist, und dass die Empfindlichkeit dann rasch abnimmt. Für 280 $\mu\mu$ nimmt die Empfindlichkeit noch nach 1 Stunde und 20 Min. zu, beginnt dann aber auch zu sinken. Die Abnahme zeigt ungefähr denselben prozentischen Betrag für alle Wellenlängen. Die Abnahme der Empfindlichkeit geht demnach auf eine ganz andere Weise, quantitativ gesehen, von statten als die Empfindlichkeitssteigerung.

Da die dünnen Schichten sich auf ganz dieselbe Weise verhalten wie in Gegenwart von Wasserdampf gebildete dicke Schichten (wobei die Verhältnisse bei dünnen Schichten jedoch stärker ausgeprägt sind), so liegt es nahe sich zu denken, dass die rasche Empfindlichkeitsänderung bei den dünnen Schichten eben auf Wasserdampf beruht. Es ist allerdings wahr, dass ich bei der Bildung der dünnen Schichten die Anordnung in besonders hohem Grade frei von Wasserdampf gehalten habe, es ist aber klar, dass auch die geringsten Spuren von Wasserdampf an dem Glaszylinder (KK' Fig. 1) sich bei sehr dünnen Schichten stark geltend machen müssen.

Ich gehe nun dazu über, die Empfindlichkeitsänderungen bei Schichten einiger verschiedenen Metalle zu vergleichen, die in trockenem Wasserstoff bei 0,5 mm Druck gebildet wurden. Das Material (ausser Gold¹) wurde rein von KAHLBAUM in Form von 0,1 mm dicken Blechen erhalten, die dann zu einem Hohlzylinder von 26 mm Länge und 1,6 mm Durchmesser zusammengebogen wurden. Wismut verwendete ich indessen in Form eines massiven Zylinders von 21 mm Länge und 3,5 mm Durchmesser. Für jedes Metall verfolgte ich den Verlauf der Empfindlichkeitsänderungen bis zum Konstantwerte hinauf; danach liess ich Stickstoff zur Schicht hinzutreten, auf dieselbe Weise, wie wenn die Zelle nach der Schicht-

¹ Betreffs des Goldes siehe S. 22.

bildung von Wasserstoff reingespült wurde (siehe S. 17), unmittelbar danach bestimmte ich die Empfindlichkeit und verfolgte schliesslich die darauf eintretenden Empfindlichkeitsänderungen, bis wieder Konstanz erhalten wurde. Auf diese Weise sind Schichten von Au, Pt, Ag, Cu und Bi untersucht worden. In Tab. 10 und 11 gebe ich die Resultate für Pt und Bi wieder, die in gewissem Grade zwei verschiedene Typen repräsentieren. Angeführt werden nur die Anfangsempfindlichkeit, die Konstantempfindlichkeit, die Empfindlichkeit nach Einlassen des Gases und die danach erhaltene Konstantempfindlichkeit. Diese zwei letzten Wertreihen stehen in Doppelspalten, die die Überschrift »Gas eingelassen« tragen; die Zahlen über diesen Spalten geben die Zeit an, die nach der Evakuierung verflossen ist. Ausserdem gebe ich in der Spalte Δ_1 die Empfindlichkeitszunahme vom Anfangswert bis zum Konstantwert, sowie in der Spalte Δ_2 die Empfindlichkeitsabnahme infolge des Einlassens des Stickstoffs an.

Die Tabellen zeigen, dass die Empfindlichkeit bei beiden Metallen unmittelbar nach der Schichtbildung ansteigt, dass sie sinkt, wenn Stickstoff mit den Schichten in Berührung kommt, dass sie

Tab. 10.¹

Pt.

Wellen- länge $\mu\mu$	Photostrom pro Einheit abs. Energie. Ampère 10^{-13}				Δ_1	Δ_2
	Schichtalter		Gas eingelassen			
	50 M.	15 St.	20 M.	3 St.		
215	679	701	639	701	22	62
219	611	638	570	637	27	68
226	531	556	500	563	25	56
230	454	485	426	493	31	59
238	325	366	316	364	41	50
248	174	219	182	217	45	37
254	114	158	127	155	44	31
265	33,6	66,0	47,6	65,0	32	18
270	14,6	37,5	26,1	37,5	23	11
280	0,7	5,7	2,5	5,7	5	3

¹ Diese Werte sind mit fehlerfreier Flussspatplatte erhalten worden. Die Intensität ist daher hier grösser als in Tab. 11.

Tab. 11.
Bi.

Wellen- länge $\mu\mu$	Photostrom pro Einheit abs. Energie. Ampère 10^{-13}				Δ_1	Δ_2
	Schichtalter		Gas eingelassen			
	55 M.	28 St.	25 M.	16 St.		
215	305	532	234	520	227	298
219	270	476	196	467	206	280
226	223	419	167	410	196	252
230	188	371	140	357	183	231
238	136	293	102	289	157	191
248	73,2	182	54,1	174	109	128
265	19,5	70,3	13,5	66,7	51	57
270	14,0	56,8	9,6	53,5	43	47
280	2,8	22,0	2,0	20,7	19	20
297		4,0	0,2	3,6	4	4
303		1,7		1,3		

aber danach wieder steigt und denselben Wert annimmt wie vor dem Einlassen des Stickstoffs. Auf dieselbe Weise haben sich auch die anderen untersuchten Metalle verhalten.

Ordnet man die hier untersuchten Metalle nach der Zeit, die sie brauchen, um ihre Konstantempfindlichkeit nach der Schichtbildung zu erreichen, so erhält man folgende Reihe: Ag (2 Stdn.), Au (3 Stdn.), Pt (15 Stdn.), Cu (20 Stdn.) und Bi (28 Stdn.). Die in Klammern befindlichen Zahlen geben die ungefähren Zeiten an.

Ordnet man sie dagegen nach der Grösse der Empfindlichkeitsänderung, so ergibt sich folgende Reihe: Cu, Bi, Ag, Pt und Au. Ich habe hierbei mit der prozentischen Zunahme für 248 $\mu\mu$ gerechnet. Die prozentische Zunahme ist am grössten für Cu und am geringsten für Au.

Ordnet man schliesslich die Metalle nach der Grösse des Einflusses, den der Stickstoff auf die Empfindlichkeit ausübt, so erhält man folgende Reihe: die Einwirkung ist am geringsten für Cu, danach kommen Ag, Pt, Au und Bi. Dieselbe Reihe wird auch erhalten, wenn man sie nach der Geschwindigkeit ordnet, mit der die Einwirkung des Stickstoffs aufhört.

Die wichtigste Verschiedenheit des Verhaltens von Pt und Bi tritt am besten hervor, wenn man die Spalten Δ_1 und Δ_2 in Tab.

10 und 11 näher prüft. Bei Pt wachsen die Werte unter Δ_1 bis auf $248 \mu\mu$ mit der Wellenlänge, während die Werte unter Δ_2 mit zunehmender Wellenlänge ausser betreffs $215 \mu\mu$ abnehmen. Bei Bi dagegen nehmen die Werte mit wachsender Wellenlänge sowohl unter Δ_1 als unter Δ_2 ab. Das Verhältnis lässt sich auch auf folgende Weise ausdrücken. Bei Pt erhält man, wenn Stickstoff nach der Erreichung der Konstantempfindlichkeit zu der Schicht hinzutritt, die vorher während der Empfindlichkeitssteigerung passierten Phasen nicht zurück, während dies bei Bi der Fall ist. In dieser Hinsicht verhalten sich Ag, Au und Cu wie Pt. Für die Empfindlichkeitsänderung bei diesen Metallen spielt demnach der Stickstoff, der unmittelbar nach der Schichtbildung durch die Zelle gespült wurde, eine untergeordnete Rolle. Dass das in der Regel der Fall gewesen ist, hat sich übrigens auch aus einer ganzen Reihe anderer Umstände ergeben.

Für Bi dagegen scheint dieser Stickstoff der Hauptsache nach den Verlauf der Veränderungen bestimmt zu haben. Dass der Stickstoff hier grösseren Einfluss ausgeübt hat, beruht unter anderem darauf, dass ich bei der Schichtbildung sehr kurze Zerstäubungsperioden (10 Sek.) angewandt habe, und dass demnach die Schicht, wenn sie mit dem Stickstoff in Berührung gekommen, nicht besonders erwärmt gewesen ist.

Die oben erhaltenen Resultate betreffs der Empfindlichkeitsänderungen bei Zerstäubungsschichten stimmen gut mit den in der Litteratur vorliegenden Angaben über dieselbe Sache überein. Ich erinnere zunächst daran, dass wir oben unter anderem folgende Resultate erhielten. Die Empfindlichkeit einer neugebildeten Schicht wächst mit der Zeit, erreicht ein Maximum und beginnt danach wieder abzunehmen. Die Geschwindigkeit, mit der diese Veränderungen vor sich gehen, ist beträchtlich grösser, wenn Spuren von Wasserdampf bei der Schichtbildung anwesend sind. Aus diesem Grunde gehen die Veränderungen bei sehr dünnen Schichten sehr rasch von statten, denn hier können auch sehr geringe Spuren von Wasserdampf sich relativ stark geltend machen.

Die bisher in der Litteratur vorkommenden Angaben beziehen sich auf Platin. P. H. DIKE fand bei einer Gelegenheit¹, dass sowohl die Ausgangsgeschwindigkeit der Elektronen als die ausgesandte

¹ P. H. DIKE, Phys. Rev. 34, S. 464, 1912.

Elektronenmenge bei sehr dünnen Schichten bei Belichtung rasch abnahmen¹, dass aber eine solche Abnahme nicht bei dickeren Schichten vorkam. Bei einer späteren Gelegenheit² fand er, dass, wenn er eine gewisse Schichtdicke erlangt hatte, die Schichten unmittelbar nach der Bildung fast unempfindlich waren, dass aber die Empfindlichkeit beträchtlich mit der Zeit zunahm. Diese Zunahme trat auch ein, wenn Gas mit der Schicht in Berührung gebracht wurde.

Bei der ersten Gelegenheit hat er offenbar viel Wasserdampf mitgehabt. Auch fällte er in diesem Falle die Schicht auf einer Glasplatte aus. Die Empfindlichkeitsänderungen sind daher so rasch vor sich gegangen, dass er nur eine Verminderung des Effekts wahrnahm. Die Maximalempfindlichkeit war im Augenblicke der Messung bereits passiert. Wenn die Schicht etwas dicker geworden ist, übt der Wasserdampf geringeren Einfluss aus; die Empfindlichkeitsänderungen gehen daher langsamer vor sich, und die Empfindlichkeit befindet sich bei der Messung nahe ihrem Maximum, weshalb keine Abnahme des Effekts bemerkt wird.

Bei der späteren Gelegenheit dagegen hat er die Schicht auf einer Quarzplatte ausgefällt; der Einfluss des Wasserdampfs ist daher nicht so gross gewesen, und von einer gewissen Dicke an wurde steigende Empfindlichkeit erhalten.

Es erscheint sehr wahrscheinlich, dass P. H. DIKES³ Resultat betreffs der Ausgangsgeschwindigkeit der Elektronen dadurch beeinflusst worden ist, dass er diese Empfindlichkeitsänderungen nicht hinreichend gekannt hat und sie daher nicht genügend hat berücksichtigen können. Um völlig vergleichbar zu sein, müssten alle seine Messungen in dem Augenblick ausgeführt worden sein, wo die Schicht Maximalempfindlichkeit besass; das ist indessen nicht der Fall gewesen. Der hierdurch entstandene Fehler muss in Wirklichkeit, wie aus dem Vorhergehenden hervorgehn dürfte, einen Gang in den Werten veranlassen, ähnlich dem, den DIKE für auf Glas ausgefällte Schichten erhalten hat: mit wachsender Schichtdicke zuerst eine Steigerung des Effekts bis zu einem Maximum und danach wieder eine Abnahme.

¹ Dass die Empfindlichkeitsabnahme auch unabhängig von der Belichtung vorkommt, haben später P. H. DIKE und F. C. BROWN (Phys. Rev. 1, 254, 1913) gezeigt. Selbst habe ich gefunden, dass die Belichtung bei dicken Schichten den Verlauf der Empfindlichkeitsveränderungen nicht wesentlich beeinflusst.

² P. H. DIKE, a. a. O., S. 467.

³ P. H. DIKE, a. a. O.

DIKES Resultate dürften ferner auch durch den im vorigen Abschnitt erwähnten Umstand beeinflusst worden sein, dass Anwesenheit von Wasserdampf den Photoeffekt steigert¹. DIKE hat aus diesem Grunde für die dünneren Schichten etwas zu hohe Werte erhalten. Wie gross der Einfluss ist, den diese beiden Fehlerquellen gehabt haben, ist indessen schwer zu sagen.

Auch J. ROBINSON² hat eine Änderung der Empfindlichkeit bei dünnen neugebildeten Platinschichten beobachtet. Er fand, dass die Empfindlichkeit auf Quarz ausgefällter Schichten anfangs mit der Zeit wuchs und schliesslich konstant wurde. Er führte daher seine Messungen aus, nachdem Konstanz erhalten worden war. ROBINSON ist offenbar bei seinen Messungen relativ unabhängig von Wasserdampf gewesen.

R. POHL und P. PRINGSHEIM³ haben für Schichten aus Al und Mg, durch Destillation im Vakuum gebildet, gefunden, dass die Elektronenemission anfangs mit der Zeit zunimmt, und zwar hauptsächlich für grössere Wellenlängen, danach eine Zeitlang konstant bleibt und schliesslich wieder abnimmt. Die Steigerung des Effekts beruht nach ihnen auf der Ablösung einer Gasschicht von dem Metall, und die darauffolgende Abnahme darauf, dass Gas infolge Verschlechterung des Vakuums von neuem absorbiert wird.

Auch andere Eigenschaften bei durch Zerstäubung gebildeten Schichten, als die lichtelektrische Empfindlichkeit erleiden unmittelbar nach der Neubildung der Schicht Variationen. Ich begnüge mich hier damit, ein Beispiel anzuführen, bei dem die Verhältnisse recht grosse Ähnlichkeiten mit den oben gefundenen aufweisen. V. KOHLSCHÜTTER und A. NOLL⁴ haben für sehr dünne, in Wasserstoff gebildete Silberschichten gefunden, dass der elektrische Leitungswiderstand anfangs ziemlich rasch mit der Zeit abnimmt, danach eine längere Zeit sich konstant in der Nähe eines Minimums hält und schliesslich zu sehr hohen Werten anwächst. Das Minimum war nach weniger als einer Stunde erreicht. Zur Erklärung der Verhältnisse führen sie u. a. Folgendes an: »Das disperse Material erleidet mit der Zeit eine Veränderung, die man als einen

¹ Ich gehe hier immer von der Voraussetzung aus, dass DIKES Beobachtung betreffs Parallelität zwischen Änderung der Elektronenmenge und Elektronengeschwindigkeit zu Recht besteht.

² J. ROBINSON, Phys. Ztschr. 13, 276, 1912.

³ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 14, 546, 1912.

⁴ V. KOHLSCHÜTTER und A. NOLL, Zeitschr. f. Elektrochem. 18, 419, 1912.

Kondensationsprozess betrachten muss. Er vollzieht sich entweder in der Art, wie ein locker aufgehäuftes Pulver in sich zusammensinkt, oder vielleicht so, wie Tropfen wachsen, d. h. indem kleinere Teilchen zu grösseren zusammenfliessen. Hierdurch wird zunächst die Leitfähigkeit vermehrt, da Übergangswiderstände verschwinden; ist jedoch im ganzen nur wenig Metall zur Verfügung, so wird das Entstehen von grösseren Teilchen allmählich das Auftreten neuer Widerstände durch Zerreissung von Brücken bedingen.^{*} Davon, dass sich die Schichten auf solche Weise wirklich verändern, haben sie sich durch ultramikroskopische Untersuchungen der Schichten überzeugt.

Eine Erklärung für alle die hier gefundenen Verhältnisse betreffs der Empfindlichkeitsänderungen zu geben, dürfte sehr schwer sein. Ich beschränke mich hier darauf, einige denkbare Möglichkeiten zu diskutieren. Anfangs möchte ich darauf hinweisen, dass die beim Einlassen des Stickstoffs erhaltene Empfindlichkeitsabnahme ganz sicher darauf beruht, dass die Metallschicht an der Oberfläche eine Schicht von Stickstoff absorbiert, und dass diese Schicht einen Teil der freigemachten Elektronen daran hindert, das Metall zu verlassen. Bei der nach der Neubildung erhaltenen spontanen Empfindlichkeitssteigerung dürften dagegen, wenn man annehmen darf, dass Oberflächenschichten von Wasserstoff in derselben Weise auf verschiedene Wellenlängen einwirken wie eine solche von Stickstoff, derartige Oberflächenschichten der Regel nach keine grössere Rolle gespielt haben, denn die spontane Empfindlichkeitssteigerung verläuft ja (ausser für Bi) auf ganz andere Weise als die, welche nach dem Einlassen des Stickstoffs eintritt. Auch dürfte die spontane Empfindlichkeitsabnahme wenigstens nur zu einem geringen Teil auf der Aufnahme solcher Gasschichten an der Oberfläche beruhen.

Dass der von V. KOHLSCHÜTTER und A. NOLL erwähnte, bei den Schichten vorkommende Kondensationsprozess die Schichtempfindlichkeit beeinflusst, ist wohl sehr wahrscheinlich. In wie hohem Grade dies hier der Fall gewesen ist, lässt sich indessen schwer entscheiden. Am grössten ist wohl der Einfluss auf die dünnsten Schichten gewesen. Die Erklärung für die Einwirkung dürfte in dem von R. POHL und P. PRINGSHEIM¹ angeführten Umstände zu suchen sein, dass die Elektronenemission bei einer vollkommen planen Oberfläche unter im übrigen gleichen Verhältnissen gerin-

¹ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 13, 219, 1911.

ger ist als bei einer Oberfläche, die aus von einander getrennten Teilchen, Tropfen oder Kugeln, von kleinem Durchmesser besteht. Auch das blosse Zusammensinken der Schicht kann ja die Empfindlichkeit beeinflussen haben.

Der grosse Einfluss, den die Gegenwart selbst geringer Spuren von Wasserdampf und anderen Verunreinigungen während der Schichtbildung auf die Geschwindigkeit der Empfindlichkeitsänderungen auch lange nach der Schichtbildung ausübt, scheint mir dahin gedeutet werden zu können, dass in die Schicht während der Entladung aufgenommene Gase eine gewisse Rolle bei den Empfindlichkeitsänderungen spielen. Das Gas muss natürlich auf andere Weise als durch gewöhnliche Absorption aufgenommen sein. Ich komme noch später auf die Erörterung dieser Verhältnisse zurück.

3. Über den Zusammenhang zwischen Photoeffekt und Schichtdicke. Über die Eindringungstiefe des lichtelektrischen Effekts.

Der Zusammenhang zwischen Schichtdicke und lichtelektrischem Effekt ist für sehr dünne Schichten von P. H. DIKE¹ und J. ROBINSON² untersucht worden. Ersterer bestimmte, wie bereits mehrmals erwähnt, den Zusammenhang zwischen der Ausgangsgeschwindigkeit der Elektronen und der Schichtdicke und fand, dass die Elektronengeschwindigkeit für sehr dünne Schichten sehr gross ist, entsprechend bis zu 50 Volt, sowie dass eine kräftige Abnahme der Ausgangsgeschwindigkeit von einer gewissen Dicke, etwa 10^{-7} cm, an eintritt. Letzterer bestimmte den Zusammenhang zwischen der ausgesandten Elektronenmenge und der Schichtdicke und fand, dass bei einer Dicke von ungefähr 10^{-7} cm die ausgesandte Menge sehr rasch wächst, um bei weiterer Vermehrung der Schichtdicke wieder etwas abzunehmen.

Für etwas dickere Schichten sind einige Untersuchungen ausgeführt worden, die den Zweck verfolgten, die Eindringungstiefe des lichtelektrischen Effekts zu bestimmen, d. h. die Schichtdicke, von der an der Photoeffekt »bei Belichtung von vorn« (S. 5) unabhängig von einer Vermehrung der Dicke ist. Der erste, der eine

¹ P. H. DIKE, Phys. Rev. **32**, 631, 1911; **34**, 459, 1912.

² J. ROBINSON, Phil. Mag. **25**, 115, 1913.

solche Bestimmung ausgeführt hat, ist E. LADENBURG¹. Er benutzte auf galvanischem Wege ausgefällte Nickelschichten und bestimmte die Eindringungstiefe zu ungefähr 900 $\mu\mu$. W. WILSON² gebrauchte Schichten von Bleisuperoxyd, das durch Elektrolyse auf eine Messingplatte aus einer Lösung von Bleinitrat ausgefällt wurde. Er fand die Eindringungstiefe etwas grösser als 360 $\mu\mu$.

H. RUBENS und E. LADENBURG³ haben Messungen mit Goldblättern von einer Dicke von 80—100 $\mu\mu$ ausgeführt und fanden dabei, dass ein solches Goldblatt ungefähr $\frac{1}{1000}$ des ultravioletten Lichtes durchliess, und dass der Photoeffekt auf der Lichtseite sich zu dem auf der entgegengesetzten Seite erhaltenen ungefähr verhielt wie 100:1. Aus diesen Angaben berechnen A. PARTZSCH und W. HALLWACHS⁴ den Absorptionskoeffizienten teils für das Licht und teils für die Elektronen und vermittelst dieser Koeffizienten die Eindringungstiefe für den lichtelektrischen Effekt. Sie finden so, dass die Eindringungstiefe sich auf einen Bruchteil der Wellenlänge des angewandten Lichtes beläuft. Sie unterziehen ferner E. LADENBURGS und W. WILSONS obenerwähnte Untersuchungen einer scharfen Kritik und weisen darauf hin, dass deren Untersuchungen an einer ganzen Reihe von Fehlerquellen leiden, und dass vor allem LADENBURGS Wert für die Eindringungstiefe übertrieben gross ist.

Endlich hat J. ROBINSON⁵ eine obere Grenze für die Eindringungstiefe bei Platinschichten bestimmt. Er bestimmte für auf Quarts ausgefällte Schichten von verschiedener Dicke den Effekt teils bei Belichtung von hinten (E), teils bei Belichtung von vorn (I) (siehe S. 5) und trug $\frac{E}{I}$ als Ordinaten und die Schichtdicken als Abszissen ab. Durch Extrapolierung der Kurve bestimmte er die Dicke, bei welcher E gleich Null ist, zu 50 $\mu\mu$. Dies ist, was man die Eindringungstiefe bei Belichtung von hinten nennen könnte, und giebt eine obere Grenze für das an, was wir oben als Eindringungstiefe bezeichnet haben.

Bisher ist also keine genaue Bestimmung der Eindringungstiefe ausgeführt worden. Auf Grund der guten lichtelektrischen Definierung, die nach dem Vorhergesagten bei Zerstäubungsschichten

¹ E. LADENBURG, Ann. d. Phys. 12, S. 574, 1903.

² W. WILSON, Ann. d. Phys. 23, S. 124, 1907.

³ H. RUBENS und E. LADENBURG, Verh. d. D. Phys. Ges. 9, 749, 1907.

⁴ A. PARTZSCH und W. HALLWACHS, Ann. d. Phys. 41, 247, 1913.

⁵ J. ROBINSON, a. a. O., S. 131.

erhalten werden kann, schien es aussichtsreich, unter Anwendung solcher Schichten die Eindringungstiefe zu bestimmen.

Um die relative Schichtdicke genauer bestimmt zu erhalten, habe ich bei dieser Untersuchung zur Bildung der Schichten Gleichstrom von einer Hochspannungsbatterie von 2000 Volt benutzt. Der Druck während der Schichtbildung betrug 0,6 mm und die Stromstärke 3,4 Milliampère. Die erste Kathodenschicht deckte hierbei eben genau die ganze Kathode.

Um die Schichten so gleichmässig wie möglich zu erhalten, bediente ich mich teils einer Kathode, die nahezu ebenso lang wie der Zylinder war, teils auch stellte ich die Kathode genau im Zentrum des Zylinders ein. Als Kathode wählte ich Gold, einerseits weil sich dieses als besonders gut definierbar erwiesen hatte, andererseits weil Gold rasch seine Maximalempfindlichkeit erreicht.

Tab. 12.
Au. Wasserstoff 0,6 mm.

Wellen- länge $\mu\mu$	Photostrom. Ampère 10^{-13}								
	Zerstäubungszeit. Min.								
	1	2	3	5	7	9	11	13	21
215	44,5	44,3	55,1	60,3	58,8	59,4	56,0	58,2	61,2
219	80,6	83,7	100	110	106	110	103	105	111
226	138	148	175	192	187	194	178	186	196
230	181	199	231	256	246	258	238	247	265
238	220	246	276	313	300	317	288	306	320
248	297	347	370	434	416	443	388	427	455
254	324	388	414	482	—	511	438	498	533
265	162	211	206	247	237	272	216	263	276
270	33,3	46,4	43,2	52,1	48,8	59,0	43,4	56,4	59,4
280	5,0	10,8	7,5	9,6	8,9	13,7	7,3	13,9	13,2

Vor der Schichtbildung liess ich die Zelle lange Zeit (24 Stunden) mittelst flüssiger Luft evakuiert stehn, und vor der Schichtbildung wurden langdauernde und kräftige Entladungen durch dieselbe geschickt. Die Untersuchung selbst ist danach unter sukzessiver Verdickung einer und derselben Schicht geschehen, ohne dass Luft jemals während einer Untersuchungsserie mit der Schicht in Berührung kam.

Tab. 13.
Au. Wasserstoff 0,6 mm.

Wellenlänge $\mu\mu$	Photostrom. Amp. 10^{-13}					
	Zerstäubungszeit. Min.					
	1	2	4	6	8	16
215	43	51	58,8	59,5	59,6	61,0
219	80	92	106	109	107	113
226	135	158	189	194	188	201
230	176	207	245	254	249	272
238	205	242	293	309	297	334
248	267	313	393	425	405	466
254	288	327	421	—	427	519
265	133	146	206	242	213	279
270	23,5	29,0	42,3	52,0	44,1	60,2
280	3,4	3,0	6,6	10,5	7,3	13,0

Zwei verschiedene Serien von Messungen sind ausgeführt worden. Die erhaltenen Resultate finden sich in den Tabellen 12 und 13 angeführt. Die Ströme sind hier nicht auf dieselbe Intensität für verschiedene Wellenlängen reduziert, sondern entsprechen der in Tab. 1 (S. 21) für die verschiedenen Linien angegebenen Intensität. Die Messungen wurden für jede Schichtdicke zu einem Zeitpunkt ausgeführt, wo die Empfindlichkeit ihr Maximum erreicht hatte. Die beiden Tabellen zeigen unter einander eine recht gute Übereinstimmung, vor allem für kürzere Wellenlängen. Der Photoeffekt wächst mit der Schichtdicke und wird schliesslich konstant. Einige Unregelmässigkeiten im Gange kommen vor, was auf der Schwierigkeit beruht, diese dünnen Schichten gut definiert zu erhalten. Die Unregelmässigkeiten machen sich stets am wenigsten geltend für die kürzesten Wellenlängen, und ich bediene mich daher der Werte für diese Wellenlängen zur Bestimmung der Eindringungstiefe.

In Fig. 7 habe ich die aus Tab. 12 und 13 erhaltenen Werte für die drei kürzesten Wellenlängen abgetragen. Die mit + bezeichneten Punkte stammen aus Tab. 12, die mit $\times$ bezeichneten aus Tab. 13 her. Wie man sieht, stimmen die Werte der beiden Serien recht wohl mit einander überein und ergänzen sich gegenseitig gut. Beim Ziehen der Kurven habe ich der Regel nach (ausser für die dünnsten Schichten, wo Wasserdampf auf die Wer-

te erhöhend eingewirkt haben kann) das grösste Gewicht den höchsten Werten beigelegt, da ja die meisten vorkommenden Verunreinigungen die Empfindlichkeit vermindern. Die einzige Verunreinigung, von der es sich gezeigt hat, dass sie die Empfindlichkeit erhöht, ist ja Wasserdampf, und solcher ist im Laufe der Serie nicht mit den Wänden des Entladungsraumes in Berührung gekommen. Dagegen ist, um die Trennung der lichtelektrischen

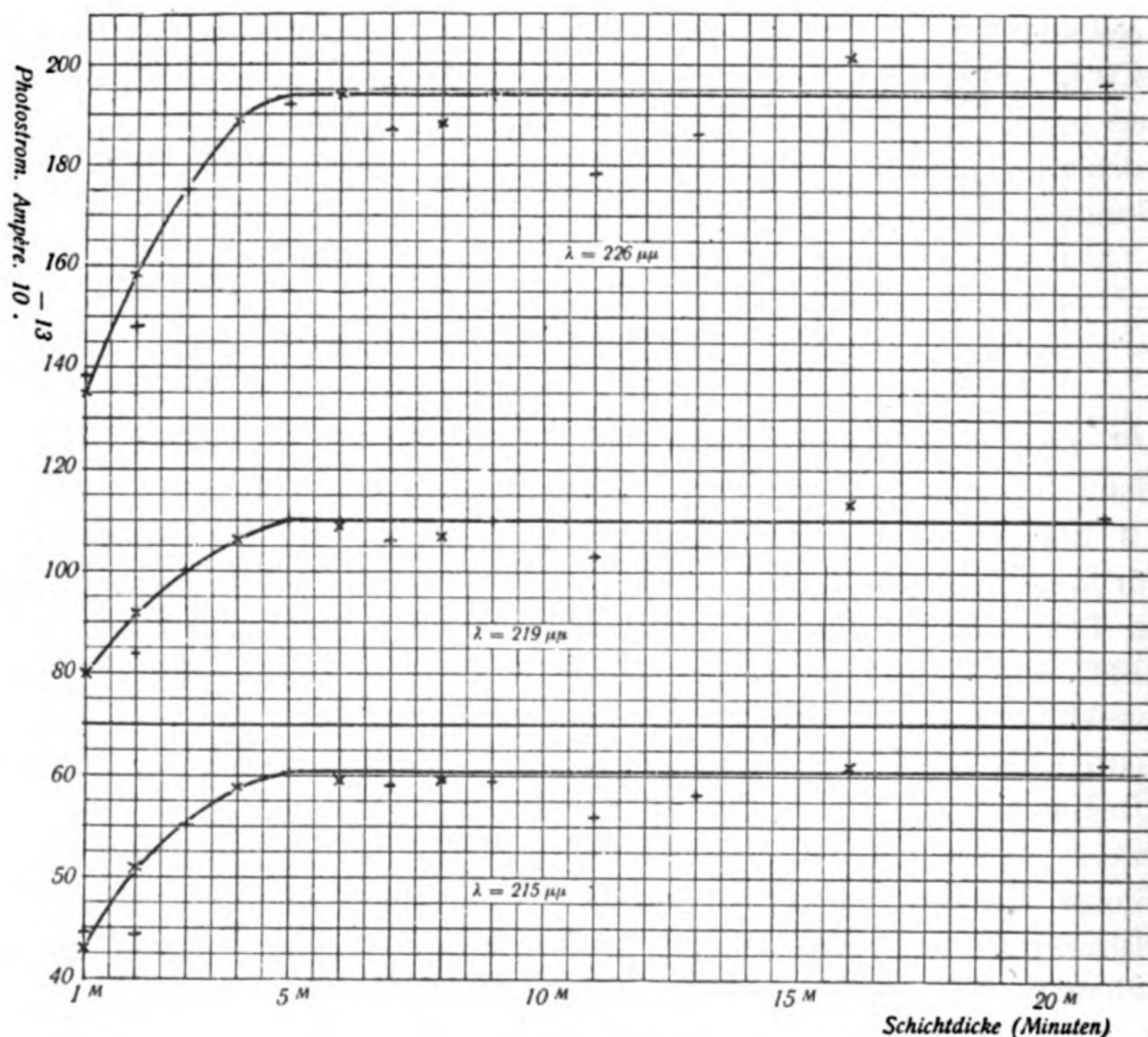

Fig. 7.

Zelle selbst von der übrigen Anordnung zu ermöglichen, trockene Luft in die Röhrenleitungen (Z—K₅, Fig. 3) eingelassen worden, und diese haben dann während der lichtelektrischen Messung mit Luft angefüllt gestanden. Die Wände haben dann einige Luft absorbiert, die sich während der folgenden Schichtbildung hat freimachen können. Ich habe zwar vor der Schichtbildung stets langdauernde und kräftige Entladungen durch die Zelle gesandt, demun-

geachtet aber dürfte die Möglichkeit wohl nicht auszuschliessen sein, dass noch Luftreste dort vorhanden gewesen sind.¹ Ausserdem habe ich die in den Serien erhaltenen Endwerte als relativ zu hoch angesehen, da reinere Verhältnisse leichter bei einer längeren zusammenhängenden Schichtbildung erhalten werden, und daher die Kurven etwas unterhalb dieser Punkte verlaufen lassen.

Die Kurven ergeben alle ungefähr dasselbe Resultat. Die Empfindlichkeit ist nahezu konstant von einer Schichtdicke an, die einer Zerstäubungszeit von 5 Min. entspricht.

Um die Schichtdicke in absolutem Mass bestimmt zu erhalten, habe ich die Schichten gewogen. Da die Schicht stets nach den Enden des Zylinders hin ein wenig dünner war, habe ich bei der Berechnung die Länge der Schicht reduziert. Ich führe im Folgenden die für die zweite Serie, Tab. 13, erhaltenen Werte an.

Gewicht der Schicht = 0,0029 gr.

Länge der Schicht (reduziert) = 2,4 cm; (wirkliche = 3,1 cm).

Innerer Durchmesser des Zylinders = 1,84 cm.

Spez. Gewicht des Goldes = 19,3.

Hieraus berechnet sich die Dicke der Schicht zu $1,09 \times 10^{-6}$ cm. Da zur Bildung derselben 16 Min. gebraucht wurden, ist also die Dicke pro Minute $6,8 \times 10^{-7}$ cm. Dasselbe Resultat wurde auch bei einigen anderen Wägungen erhalten. Fünf Minuten dauernde Zerstäubung entspricht also $3,4 \times 10^{-6}$ cm oder 34 $\mu\mu$. Die Eindringungstiefe des lichtelektrischen Effekts bei Anwendung einer Wellenlänge von ungefähr 220 $\mu\mu$ ist also 34 $\mu\mu$ oder rund 30 $\mu\mu$.

Der hier erhaltene Wert ist also nahezu 30 mal kleiner als der E. LADENBURGS und ungefähr 10 mal kleiner als der W. WILSONS. Dagegen stimmt er gut überein mit dem von A. PARTZSCH und W. HALLWACHS berechneten.

Aus den in Tab. 12 und 13 erhaltenen Werten einen Schluss bezüglich der Eindringungstiefe für verschiedene Wellenlängen zu ziehen, ist nicht möglich, da die Werte für grössere Wellenlängen recht unsicher sind. Etwas sichrere Werte hätten möglicherweise erhalten

¹ Dass das wirklich bei gewissen Gelegenheiten der Fall gewesen, geht aus Folgendem hervor. In der ersten Serie (Tab. 12) habe ich mehrere Schichten pro Tag hergestellt, und es zeigte sich da, dass die erst hergestellte Schicht relativ hohe Empfindlichkeit aufwies. Dies beruhte wahrscheinlich darauf, dass die Röhrenleitungen (Z—Ks, Fig. 2) die Nacht über auf 0,1 mm evakuiert gestanden hatten und daher die an den Wänden absorbierte Luft entwichen war. Um solche Fehler zu vermeiden, habe ich in der zweiten Serie (Tab. 13) nur eine Schichtdicke pro Tag untersucht.

werden können, wenn ich, statt die Schicht sukzessiv zu verdicken, für jede Dicke eine ganz neue Schicht gebildet hätte.

Die dünnste bisher untersuchte Schicht war ungefähr $7 \cdot 10^{-7}$ cm dick. Ich machte nun einen Versuch, noch dünnere Schichten zu untersuchen, um zu sehen, ob das von J. ROBINSON¹ bei 10^{-7} cm gefundene Maximum des Effekts auch bei diesen Anordnungen erhalten werden konnte. Schon zu Beginn der zweiten Serie machte ich einen Versuch in dieser Richtung. Ich untersuchte eine Schicht von 10 Sek. und eine von 20 Sek. Zerstäubungsdauer, erhielt jedoch so schlechten Kontakt mit diesen dünnen Schichten, dass keine sicheren Resultate erhalten werden konnten.

Um ordentlichen Kontakt zu erhalten, fällte ich nun zuerst auf dem unteren Teil des Glaszylinders KK' (Fig. 1, S. 9) einen Ring von Gold aus, während der Rest des Zylinders vor Bestäubung mittelst eines kleineren Glaszylinders geschützt wurde. Ich bildete und untersuchte danach Schichten von einer Dicke, entsprechend einer Zerstäubungsdauer von 5, 12 und 22 Sek. Leider war die Maximalempfindlichkeit bereits bei der ersten Messung passiert, weshalb die erhaltenen Zahlen nicht streng vergleichbar sind. Ich teile nichtsdestoweniger die Resultate in Tab. 14 mit. Bei der Dicke 5 Sek. war der Kontakt schlecht, weshalb ich mich bei Untersuchung dieser Schicht des ersten Ausschlags bediente, der dann auf Konstantausschlag reduziert wurde. Die beiden anderen Schichten dagegen ergaben guten Kontakt. Die Tabelle zeigt, dass die Schicht von 12 Sek. Zerstäubungszeit, entsprechend einer Dicke von ungefähr 10^{-7} cm, die grösste Empfindlichkeit aufweist. Besonders bemerkenswert ist die grosse Empfindlichkeit für $280 \mu\mu$. Die Empfindlichkeit ist für diese Wellenlänge bei dieser geringen Dicke mehr als doppelt so gross als bei einer völlig undurchsichtigen Schicht (vgl. Tab. 12 und 13).

Die angeführten Zahlen bestätigen somit das von ROBINSON erhaltene Resultat, dass ein Maximum des Effekts bei einer Schichtdicke von 10^{-7} cm vorkommt.

Bei Untersuchungen solcher dünnen Schichten sind diese am besten auf Quarz auszufällen, um so viel als möglich den Einfluss des Wassers zu eliminieren. Ferner ist hier Platin dem Gold als Versuchsmetall vorzuziehen, teils weil die Dicke der Platinschichten infolge der geringeren Zerstäubungsgeschwindigkeit sich aus der

---

¹ J. ROBINSON, a. a. O.

Tab. 14.
Au. Wasserstoff 0,6 mm.

Wellenlänge $\mu\mu$	Photostrom. (Amp. 10^{-18}) für die Schichtdicke					
	5 Sek.	12 Sek.			32 Sek.	
	Schichtalter					
	55 M.	50 M.	1 St. 20 M.	4 St.	50 M.	3 St. 10 M.
215	16	56	43	27	21	9
219	18	75	57	34	27	10
226	18	95	76	46	33	12
230	21	104	87	48	35	12
238	21	114	89	50	35	11
248	18	126	99	57	35	12
254	23	128	101	57	33	12
265	16	101	82	46	18	5
270	7	57	48	32	8	2
280	5	28	34	21	2	

Zerstäubungszeit genauer bestimmen lässt, teils weil die Empfindlichkeit der Platinschichten sich langsamer ändert als die der Goldschichten, so dass sich also leichter die Maximalempfindlichkeit bestimmen lässt. Der Versuch ist hier nicht wiederholt worden, da ich keinen Quarzzylinder zur Verfügung hatte und demnach nicht auf genügend sichere Resultate für so äusserst dünne Schichten rechnen konnte.

Um teils die starke Steigerung der ausgesandten Elektronenmenge bei einer Schichtdicke von 10^{-7} cm, teils auch die von DIKE¹ gefundene starke Abnahme der Ausgangsgeschwindigkeit bei 10^{-7} cm erklären zu können, hat J. ROBINSON² folgende Hypothese aufgestellt. Er nimmt an, dass die von dem Licht ausgesandten Elektronen das Vermögen besitzen, beim Zusammenstoss mit den Molekülen diese zu ionisieren. Dass sie für diesen Zweck, wenn die Ausgangsgeschwindigkeit die von DIKE für dünne Schichten gefundene ist, genügende Energie besitzen, weist er nach. Bei sehr dünnen Schichten kommen nur direkt von dem Licht ausgesandte Elektronen (»primäre«) vor. Sobald indessen die Dicke der Schicht gleich der freien Wellenlänge der Elektronen wird (diese ist etwa

¹ P. H. DIKE, a. a. O.

² J. ROBINSON, a. a. O.

10^{-7} cm), stossen die primären Elektronen auf Metallmoleküle, die nun ionisiert werden. Von diesem Augenblicke an finden sich also auch »sekundäre« Elektronen. Hieraus erklärt sich die starke Zunahme der Elektronenanzahl um 10^{-7} cm herum.

Nach ROBINSONS Ansicht liefert die Hypothese auch eine Erklärung für die von DIKE gefundene Abnahme der Ausgangsgeschwindigkeit bei 10^{-7} cm. Das ist jedoch offenbar nicht der Fall. Es ist allerdings wahr, dass nach dieser Hypothese die mittlere Geschwindigkeit der Elektronen bei einer Dicke von 10^{-7} cm abnehmen muss; dagegen wird nicht die Maximalgeschwindigkeit, die von DIKE gemessen wird, herabgesetzt, denn primäre Elektronen sind immer noch vorhanden.

Auch vermag die Hypothese nicht den Gang der Empfindlichkeit bei Zunahme der Schichtdicke über 10^{-7} cm hinaus zu erklären. Ferner stützt sich die Hypothese auf Resultate betreffs Ausgangsgeschwindigkeiten, die gegenwärtig¹ als sehr zweifelhaft angesehen werden müssen.²

Die bisher gewonnenen Resultate bezüglich des lichtelektrischen Effekts bei diesen sehr dünnen Schichten sind so unsicher, und zudem sind die Verhältnisse im Einzelnen so wenig erforscht, dass es zurzeit unmöglich sein dürfte, eine allgemeingültige Erklärung für die beobachteten Tatsachen zu geben.

4. Vergleich zwischen Schichten verschiedener Metalle betreffs ausgesandter Elektronenmenge.

Die im Folgenden untersuchten Schichten sind alle in Wasserstoff bei ungefähr 0,6 mm Druck gebildet, und zwar, wenn nicht anders angegeben, mittelst Induktorienstroms. Die Stromstärke in der Primärleitung betrug ungefähr 3,1 Ampère. Bezüglich des Kathodenmaterials gilt das auf S. 35 gesagte. Die Schichten besaßen eine solche Dicke, dass alles Licht absorbiert wurde.

¹ Zu der Zeit, als ROBINSON seine Hypothese aufstellte, gab es noch andere Beispiele sehr hoher Ausgangsgeschwindigkeiten (R. A. MILLIKAN, Ber. d. D. Phys. Ges. 14, 712, 1912). Seitdem diese als auf Fehlerquellen beruhend nachgewiesen worden (R. POHL und P. PRINGSHEIM, Ber. d. D. Phys. Ges. 14, 974, 1912), stehen DIKES Resultate vollständig isoliert da.

² Auch DIKE scheint Zweifel daran zu hegen, dass die hohen Potentiale auf grossen Elektronengeschwindigkeiten beruhen. Siehe P. H. DIKE und C. F. BROWN, Phys. Rev. 1, 254, 1913.

Die Messungen wurden ausgeführt, wenn die Empfindlichkeit ihr Maximum erreicht hatte. Die lichtelektrischen Ströme sind auf ungefähr dieselbe absorbierte Intensität für verschiedene Wellenlängen (siehe S. 32) reduziert, und die Ziffern geben somit die ungefähre Beziehung zwischen ausgesandter Elektronenmenge und Lichtwellenlänge an.

Die erhaltenen Resultate finden sich in Tab. 15 und 16 zusammengestellt. Die für verschiedene Metalle angegebenen Werte

Tab. 15.
Wasserstoff 0,6 mm.

Wellenlänge $\mu\mu$	Photostrom pro Einh. abs. Lichtenergie. Ampère 10^{-13}							
	A u		P t					
			Induktorienstrom.			Gleichstrom		
215	242	275	547	508	489	568	503	499
219	227	263	523	476	455	552	476	476
226	200	240	471	430	407	508	434	434
230	178	216	412	368	350	450	380	380
238	144	178	322	281	265	362	295	293
248	84,9	115	184	158	146	219	166	164
265	27,2	47,4	57,0	43,2	34,8	70,9	40,5	39,4
270	16,7	33,6	36,6	26,5	19,7	51,5	25,1	25,0
280	1,9	9,4	5,5	2,7	1,4	8,9	1,9	1,8
Druckabnahme pro Minute in mm.								
0,07 0,17 0,15 0,06 0,06 0,02 < 0,02 < 0,02								
Zerstäubungszeit								
16 M.			30 M.			30 M.		

sind völlig vergleichbar. Ich teile in Tab. 15 für Gold zunächst eine Serie mit den normalen Werten (s. Tab. 7, Seite 29) sowie eine Serie mit besonders hohen Werten mit. Für die anderen Metalle führe ich die Werte für alle untersuchten Schichten und zwar für jeden Metall in der Reihenfolge an, in der die Schichten gebildet worden sind. Für Platin werden die Werte für sechs Schichten mitgeteilt, von denen die drei ersten mittelst Induktorienstroms, die drei letzten mittelst Gleichstroms von 3,4 Milliampere gebildet wurden. Die drei ersteren Schichten wurden bei einer ganz anderen Gelegenheit hergestellt als die drei letzteren.

Man sieht, dass die zuerst gebildete Schicht in beiden Fällen eine bedeutend grössere Empfindlichkeit als die folgenden aufweist, welche letzteren unter einander recht gut übereinstimmen. Eine Verschiedenheit der Empfindlichkeit, wenn die Schicht mittelst Gleichstroms, und wenn sie mittelst Wechselstroms gebildet worden ist, besteht offenbar nicht.

Tab. 16.
Wasserstoff 0,6 mm.

Wellenlänge $\mu\mu$	Photostrom pro Einh. abs. Lichtenergie. Ampère 10^{-13}									
	Ag			Bi		Cu		Pd	Ni	
215	—	377	451	494	532	254	225	563	219	
219	425	366	451	446	476	229	196	485	186	
226	407	348	439	405	419	186	159	371	153	
230	364	318	409	356	371	154	132	300	128	
238	334	276	366	284	293	112	92,4	200	91,1	
248	240	192	272	178	182	59,2	47,8	97,0	48,8	
265	152	105	173	68,2	70,3	15,3	9,8	26,8	13,0	
270	—	—	—	54,5	56,8	8,5	5,0	17,8	9,4	
280	75,2	39,8	88,1	21,1	22,0			3,2	2,1	
297	21,7	4,8	26,5	3,7	4,0					
303	9,1	1,0	11,9	1,4	1,7					
313	0,4		0,8							
Druckabnahme pro Minute in mm.										
	0,6	0,10	0,14	—	0,17	0,07	0,05	—	0,03	
Zerstäubungszeit										
	7 M.			5 M.		14 M.		> 20 M.	> 40 M.	

Die Silberschichten (Tab. 16) scheinen diejenigen zu sein, die am schwersten zu definieren sind. Die beiden Wismutschichten stimmen recht gut mit einander überein, die Kupferschichten dagegen schlechter. Von Palladium und Nickel ist nur je eine Schicht gebildet worden.

Alle Schichten, ausser der für Nickel, sind dem Aussehen nach sehr schön gewesen. Das Nickel wird sehr langsam zerstäubt, und die Schicht konnte daher nicht völlig rein erhalten werden.

In Tab. 15 und 16 habe ich ausser den Stromwerten auch die Druckabnahme pro Minute während der Schichtbildung sowie die Zeit, die für die Bildung ungefähr gleich dicker Schichten ge-

braucht wurde, angegeben. Aus den ersteren Zahlen dürfte sich der Schluss ziehen lassen, dass die Empfindlichkeit für ein und dasselbe Metall mit der Druckabnahme während der Schichtbildung zunimmt.¹ Das Verhältnis tritt sehr deutlich bei Gold hervor, weniger deutlich bei Platin und Kupfer. Für Silber hat die Druckabnahme pro Minute für ein und dieselbe Schicht recht beträchtlich variieren können. Die angeführten Werte der Druckabnahme für Silber sind daher recht unsicher.

Um einen Vergleich zwischen den Stromwerten für die verschiedenen Metalle leichter anstellen zu können, habe ich in Tab. 17 für Au, Pt, Ag, Bi und Cu diejenigen Werte zusammengestellt,

Tab. 17.
Wasserstoff 0,6 mm.

Wellenlänge $\mu\mu$	Photostrom pro Einh. abs. Lichtenergie. Ampère 10^{-18}						
	Au	Pt	Ag	Bi	Cu	Pd	Ni
215	242	503	—	532	225	563	219
219	227	476	425	476	196	485	186
226	200	434	407	419	159	371	153
230	178	380	364	371	132	300	128
238	144	295	334	293	92,4	200	91,1
248	84,9	166	240	182	47,8	97,0	48,8
265	27,2	40,5	152	70,3	9,8	26,8	13,0
270	16,7	25,1	—	56,8	5,0	17,8	9,4
280	1,9	1,9	75,2	22,0		3,2	2,1
297			21,7	4,0			
303			9,1	1,7			
313			0,4				

die meines Erachtens am typischsten für die hier angewandten Schichtbildungsverhältnisse sind, sowie ausserdem die Werte für Pd und Ni.

¹ Es mag daran erinnert werden, dass betreffs dieser Frage nur die Werte derjenigen Schichten, die unmittelbar nach einander gebildet worden sind, verglichen werden können. So dürften durch Vergleich der Druckabnahme bei den durch Induktionsstrom gebildeten Pt-Schichten einerseits und bei den durch Gleichstrom gebildeten andererseits keine Schlussfolgerungen gezogen werden können. Die Beschaffenheit der Zellenwände und somit die während der Schichtbildung von den Zellenwänden freigemachte Gasmenge kann nämlich von einer Gelegenheit zu einer ganz anderen sehr viel variiert haben, ohne dass die Schichtempfindlichkeit dadurch wesentlich beeinflusst worden ist.

Der besseren Übersicht wegen habe ich ausserdem in Fig. 8 die Werte für Au, Pt, Bi, Cu und Ag graphisch wiedergegeben. Die Werte für Pd und Ni, die mit denen für Pt bzw. Cu nahe

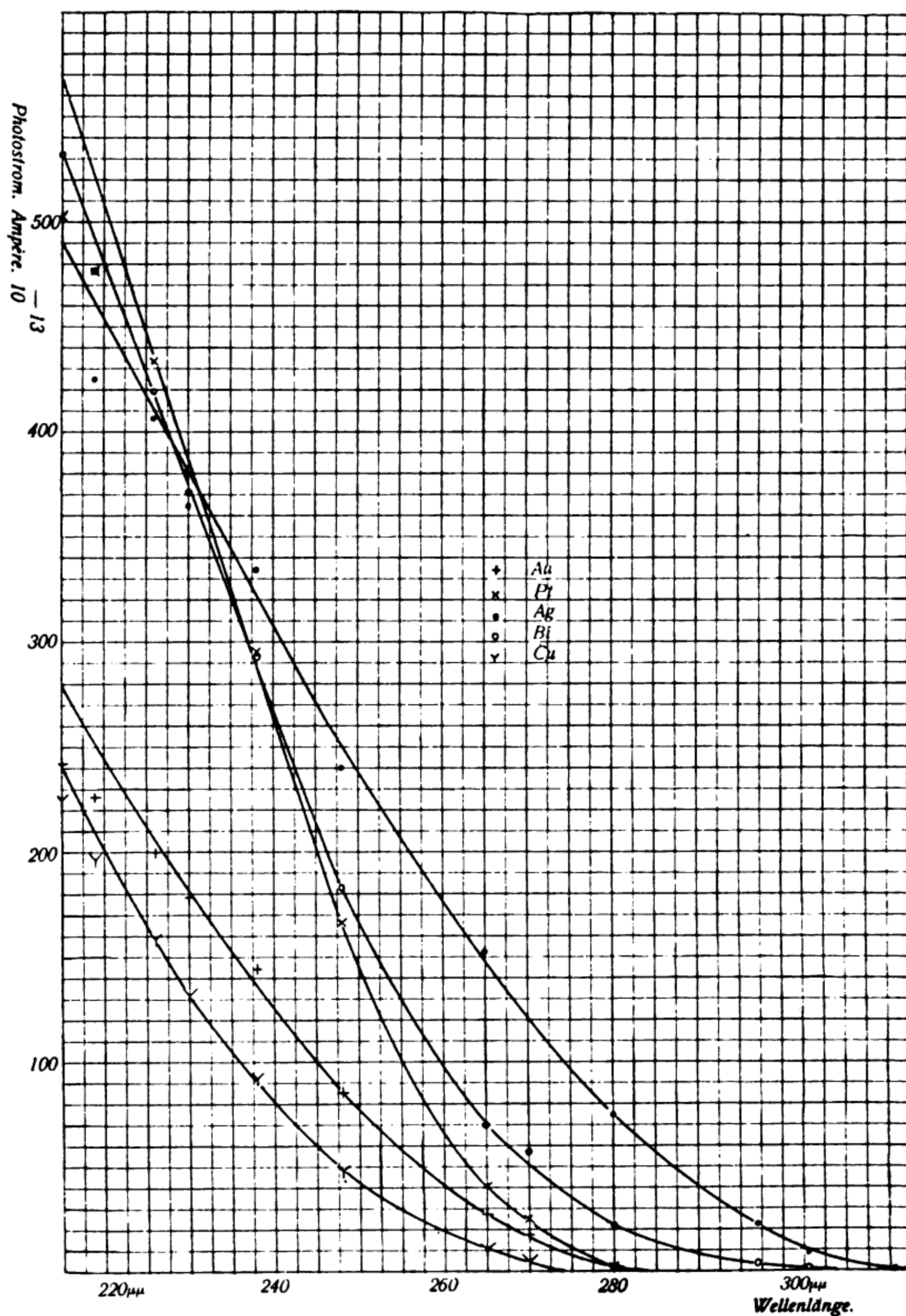

Fig. 8.

zusammenfallen, sind der Deutlichkeit wegen nicht in die Figur aufgenommen worden.

Silber ist das Metall, das am weitesten hinauf nach grösseren Wellenlängen hin empfindlich ist. Es ist noch bei $315\ \mu\mu$ empfindlich. Die übrigen Metalle kommen danach in folgender Reihenfolge: Bi empfindlich noch bei 305, Pd, Au und Pt noch bei ungefähr 285, endlich Ni und Cu bei ungefähr $275\ \mu\mu$.

R. POHL und P. PRINGSHEIM¹ haben bei Untersuchung einiger gewöhnlichen Metalle (nicht Schichten) gefunden, dass die Metalle hinsichtlich der oberen Empfindlichkeitsgrenze sich nach ihrer Oxydierbarkeit ordnen, und W. RICHARDSON² hat auf theoretischem Wege gefunden, dass die Metalle in dieser Hinsicht in derselben Reihenfolge anzuordnen sind, wie wenn sie nach ihrem elektropositiven Charakter geordnet werden. Keines von beiden erweist sich bei diesen Zerstäubungsschichten als zutreffend.

Die Anordnung der Metalle nach ihrer Empfindlichkeit ändert sich, wie aus Fig. 8 hervorgeht, wenn man nach kürzeren Wellenlängen hin vorgeht. Für $220\ \mu\mu$ zeigen so die Metalle folgende Reihenfolge: Pd, Pt, Bi, Ag, Au, Cu und Ni. H. MOHLIN hat Drähte aus einigen dieser Metalle untersucht und bei Anwendung von $214,4\ \mu\mu$ gefunden,³ dass sie nach abnehmender Empfindlichkeit sich folgendermassen ordnen: Cu, Pt, Ni und Ag. Die Metallschichten zeigen also bezüglich der Empfindlichkeit eine ganz andere Reihenfolge als die gewöhnlichen Metalle.

Nimmt man in Tab. 15 und 16 für zwei verschiedene Schichten desselben Metalls die Differenz zwischen den entsprechenden Werten, so wird man finden, dass diese Differenz für kurze Wellenlängen von $238\ \mu\mu$ inkl. an nahezu konstant ist. Trägt man alle Werte für ein und dasselbe Metall in einem Koordinatensystem ab, so findet man, dass die Kurven von $240\ \mu\mu$ an einander parallel verlaufen. Fig. 9 zeigt dies deutlich. Es sind dort die Werte für die beiden Goldschichten, die Werte für die empfindlichste und für die unempfindlichste mittelst Gleichstroms gebildete Platinschicht und schliesslich die Werte für die empfindlichste und für die unempfindlichste Silberschicht abgetragen worden. Wenn also die Empfindlichkeit bei einer Schicht aus irgend einem Anlass grösser

¹ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. **13**, 474, 1911.

² O. W. RICHARDSON, Phil. Mag. **24**, 570, 1912; s. auch O. W. RICHARDSON und K. T. COMPTON, ebenda, **24**, S. 592, 1912.

³ H. MOHLIN, Diss. Uppsala, S. 37, 1907.

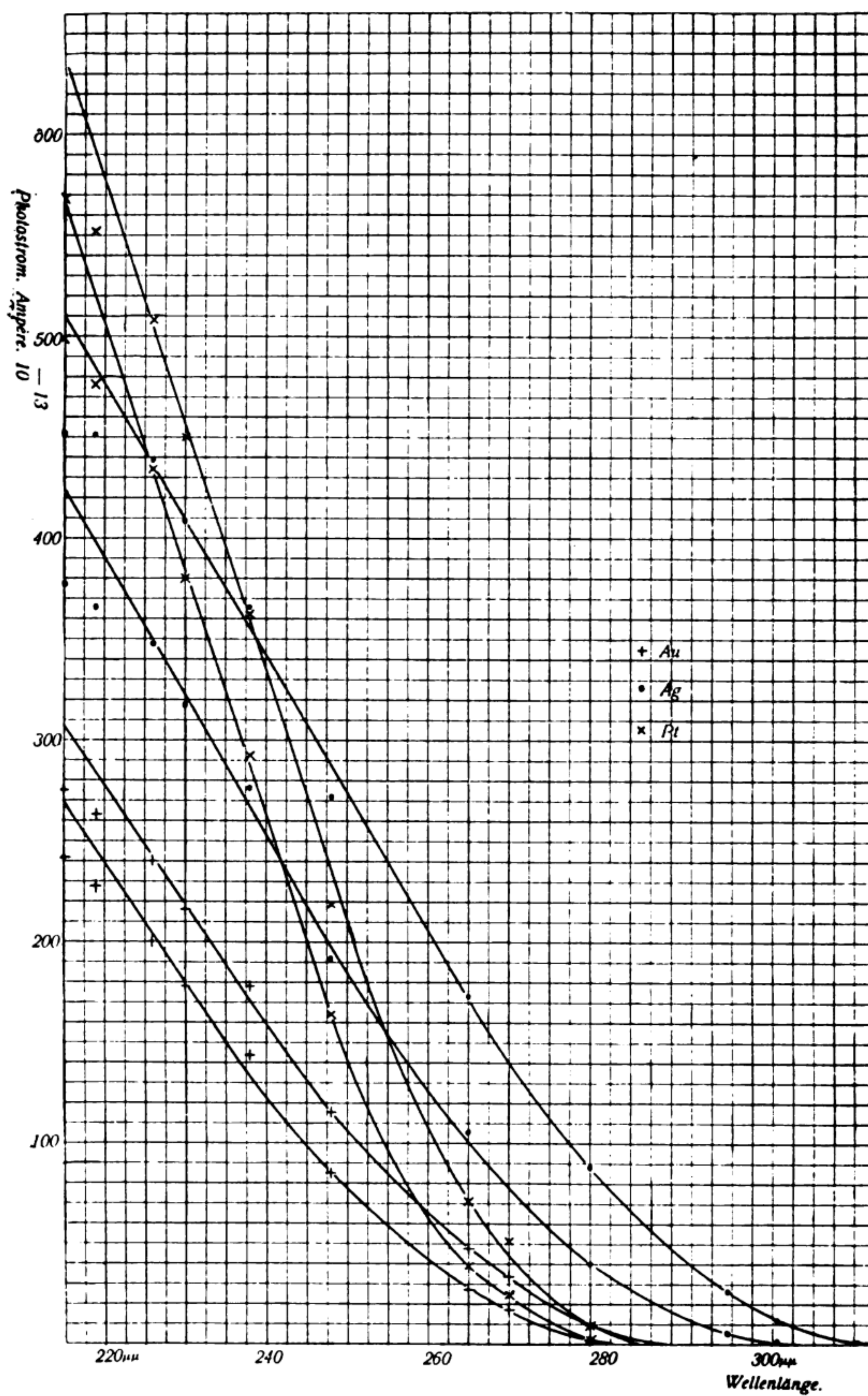

Fig. 9.

als für eine andere von demselben Metall geworden ist, so hat die Kurve, die die Beziehung zwischen ausgesandter Elektronenmenge und Lichtwellenlänge angibt, eine ungefähre Parallelverschiebung erfahren.

Erwähnt sei in diesem Zusammenhange, dass auch die unmittelbar nach der Neubildung einer Schicht stattfindende Empfindlichkeitszunahme der Regel nach¹ eine solche Parallelverschiebung der Kurve für die Beziehung zwischen Effekt und Wellenlänge aufgewiesen hat.

Eine ebensolche Parallelverschiebung der Kurve für die Beziehung zwischen Elektronenmenge und Lichtwellenlänge haben R. POHL und P. PRINGSHEIM² bei K-Amalgamen gefunden, wenn die Empfindlichkeit durch Steigerung des K-Gehaltes vermehrt wurde.

Für die Entscheidung der Frage, ob die Zerstäubungsschichten dieselben lichtelektrischen Eigenschaften haben wie die Metalle selbst, war es von einem gewissen Interesse zu sehen, ob die Kathode, von der aus die Schicht gebildet worden war, denselben Effekt wie die Schicht ergab. Um dies zu untersuchen, hatte ich nur die lichtelektrische Zelle so zu drehen, dass das durch den Spalt eintretende Licht auf die Kathode im Zentrum des Zylinders fiel, und die Schicht positiv statt negativ zu laden. Ich habe auf diese Weise Ag, Pt und Au untersucht und bei allen gefunden, dass die Empfindlichkeit von derselben Grössenordnung für Kathode und Schicht ist. Ich führe hier die Ergebnisse in Bezug auf Silber für 248 $\mu\mu$ an. Die Schicht gab einen Ausschlag von 248 Skalenteilen und die mittlere Elektrode einen von 145. Zieht man in Betracht, dass im letzteren Falle wahrscheinlich etwas weniger Energie die mittlere Elektrode trifft, sowie dass von der Energie, die dieselbe trifft, mindestens 35 % durch Reflexion verloren gehen, so gelangt man zu dem Resultat, dass die mittlere Elektrode mindestens nahezu denselben Effekt wie die Schicht ergiebt.

¹ Die Bi-Schichten und die in Tab. 10 angeführte Pt-Schicht sind die einzigen Ausnahmen.

² R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. 15, 431, 1913.

5. Über den Zusammenhang zwischen emittierter Elektronenmenge und emittierender Lichtwellenlänge.

Die lichtelektrischen Messungen waren bisher unter Anwendung einer geschrammten Flusspatplatte (M, Fig. 1, S. 9) an der lichtelektrischen Zelle ausgeführt worden. Um indessen den Zusammenhang zwischen Elektronenemission und Lichtwellenlänge sicherer festzustellen, und um zu untersuchen, inwieweit die zuvor erhaltenen Werte den fraglichen Zusammenhang angaben, habe ich im Folgenden einige Schichten unter Anwendung einer vollkommen fehlerfreien Flusspatplatte untersucht.

Tab. 18.
Wasserstoff 0,6 mm.

Wellenlänge $\mu\mu$	Photostrom pro Einheit abs. Lichtenergie. Ampère 10^{-13}								
	Pt				Ag				Au
215	770	690	690	700	541	506	550	577	309
219	680	620	620	638	506	467	517	552	279
226	590	543	552	556	477	433	488	520	252
230	524	465	481	485	431	394	446	476	220
238	405	348	362	366	360	325	380	410	168
248	256	208	216	219	266	240	286	311	107
254	194	150	160	158	228	200	243	272	80,1
265	96,0	58,8	69,1	66,0	152	131	168	192	36,0
270	61,1	38,0	40,3	37,5	—	—	—	—	—
280	17,4	6,4	7,1	5,7	58,9	47,4	70,3	86,6	3,2
297					8,2	5,3	12,4	19,5	
303					1,8	0,9	3,2	6,2	
Druckabnahme pro Minute in mm.									
	0,02	0,02	0,02	0,03	—	0,03	0,03	0,05	0,03

Ich gebe in Tab. 18 die Werte in der Reihenfolge wieder, wie sie erhalten wurden. Die Zahlen sind sämtlich auf gleiche absorbierte Energie reduziert, wobei ich als Energieeinheit wie vorher eine Energie, entsprechend in Tab. 1 (S. 21) einem Ausschlage von 10 Skalenteilen, gewählt habe. Da die in die Schicht eintretende Energie nun tatsächlich grösser ist als vorher, sind natürlich die hier erhaltenen Werte grösser als die vorher erhaltenen.

Ich habe hier auch die Werte für $254\ \mu\mu$ anwenden können, da eine relative Bestimmung der Intensität der verschiedenen Linien in engem Anschluss an diese lichtelektrischen Messungen ausgeführt wurde, und ich somit einen sicheren Wert für die Intensität auch von $254\ \mu\mu$ erhielt. Die absolute Intensität hat auch so unbedeutend bei diesen Messungen variiert, dass ich diesen Wert für alle Schichten habe anwenden können.

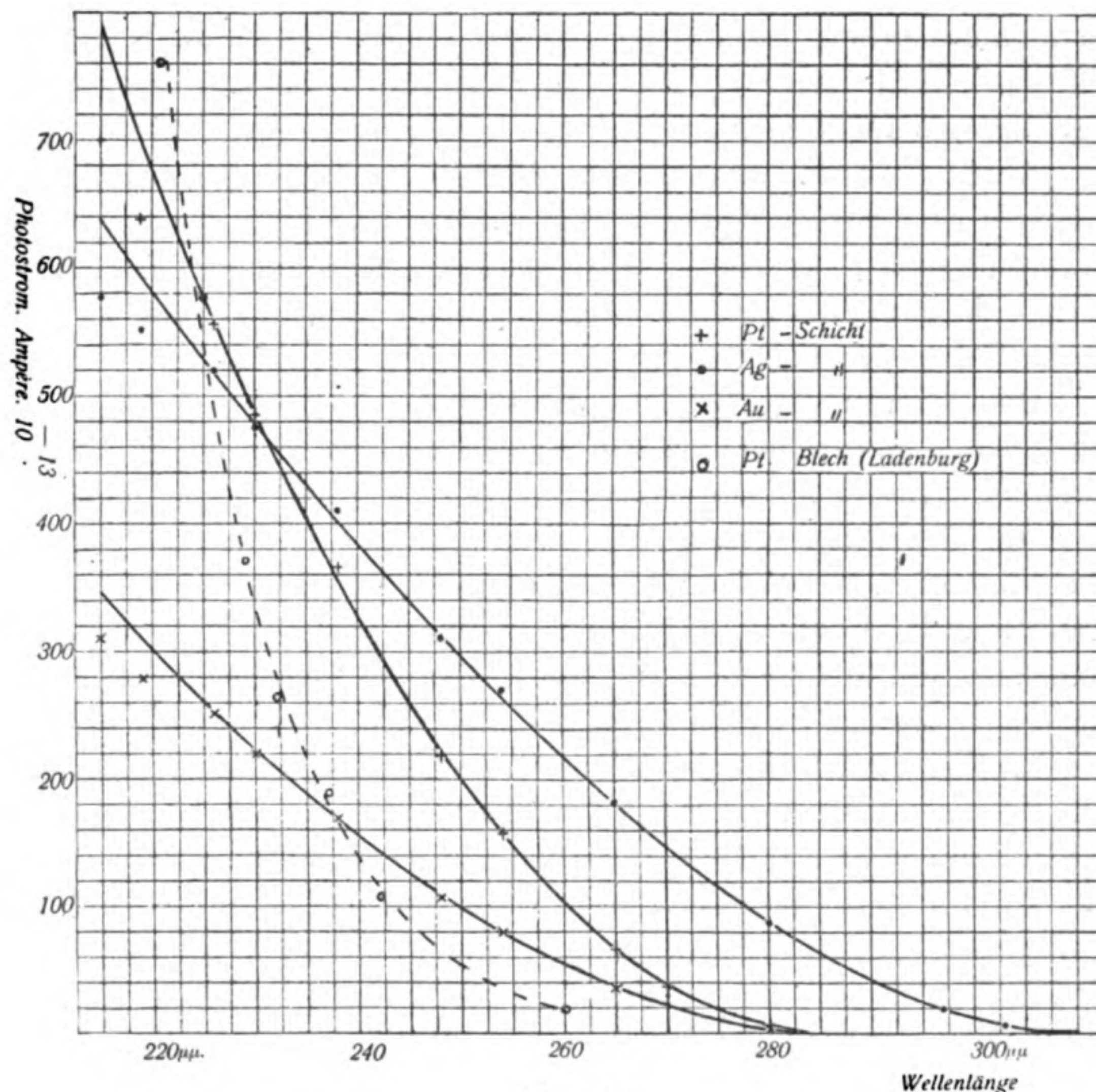

Fig 10.

In der Tabelle wird auch die Druckabnahme pro Minute während der Schichtbildung angeführt. Aus den Zahlen dürfte sich kaum für ein und dasselbe Metall ein sicherer Schluss betreffs des Zusammenhanges zwischen Druckabnahme und Schichtempfindlichkeit ziehen lassen.

Die Werte für die zuletzt gebildete Platinschicht und für die zuletzt gebildete Silberschicht (meines Erachtens entsprechen diese

am besten den hier angewandten Schichtbildungsverhältnissen), sowie die für die Goldschicht erhaltenen sind graphisch in Fig. 10 abgetragen worden. Diese Kurven geben den Zusammenhang zwischen Elektronenemission, bezogen auf absorbierte Energie, und Lichtwellenlänge an. Beim Ziehen der Kurven habe ich das geringste Gewicht den Werten für die zwei kürzesten Wellenlängen beigegeben, wo die Intensität so unbedeutend gewesen ist, dass auch relativ geringe Spure von diffusem, unwirksamem Licht die Werte recht beträchtlich beeinflussen können (über das Vorkommen von diffusem Licht siehe S. 21). Die Lage dieser Punkte zeigt auch, dass diffuses Licht hier wirklich mit hineingespielt hat.

Auch für 226 und 230 $\mu\mu$ dürfte das diffuse Licht eine gewisse Rolle gespielt haben. Wäre diffuses Licht also vollständig ausgeschlossen gewesen, so würden die Kurven einen etwas, wenn auch unbedeutend, steileren Verlauf gezeigt haben, als wie es nun in der Figur der Fall ist.

Die Kurven zeigen, dass die Elektronenemission kräftig und regelmässig mit abnehmender Wellenlänge für alle drei Metalle zunimmt. Die kräftigste Steigerung zeigt Platin. Wenn man die hier für Zerstäubungsschichten erhaltene Steigerung des Effekts mit abnehmender Wellenlänge vergleicht mit der von E. LADENBURG¹ und H. MOHLIN² für gewöhnliche Metalle erhaltenen, so findet man, dass die Metallschichten eine bedeutend geringere Steigerung aufweisen als die gewöhnlichen Metalle.³ Um dies zu zeigen, habe ich in Fig. 10 LADENBURGS Werte für Platin abgetragen, nachdem ich sie zuerst in der Weise reduziert hatte, dass sein Wert für 225 $\mu\mu$ mit dem aus meiner Platinkurve erhaltenen zusammenfiel. Die Kurve ist in der Figur gestrichelt. Sie zeigt eine bedeutend kräftigere Steigerung des Effekts mit abnehmender Wellenlänge als die für die Platinschicht erhaltene. Auch für andere Metalle (Zn und Cu) findet LADENBURG ungefähr denselben Gang wie für Platin. MOHLINS Werte ergeben auch einen fast ebenso kräftigen Anstieg. Es ist also klar, dass Metallzerstäubungsschichten auch bezüglich des

¹ E. LADENBURG. Verh. d. D. Phys. Ges. 5, 590, 1907.

² H. MOHLIN. Diss., Uppsala, 1907.

³ LADENBURGS und MOHLINS Werte beziehen sich auf auffallende (nicht absorbierte) Energieeinheit. Die Änderung des Reflexionskoeffizienten mit der Wellenlänge ist indessen zu unbedeutend, um den Zusammenhang zwischen Effekt und Wellenlänge, wenigstens in Bezug auf Pt, in höherem Grade zu beeinflussen.

Zusammenhanges zwischen Elektronenemission und Wellenlänge sich anders als gewöhnliche Metalle verhalten.

An den für Platinschichten erhaltenen Werten habe ich die auf S. 4 angeführte, von O. W. RICHARDSON theoretisch deduzierte Formel für den Zusammenhang zwischen der Menge ausgesandter Elektronen und der Frequenz des aussendenden Lichtes zu prüfen versucht. Ich habe zu diesem Zwecke mich damit begnügt, die in die Formel eingehenden Konstanten [die Formel kan ja in der Form:

$\epsilon F(\gamma) = \frac{c_1}{\gamma^2} \left(1 - \frac{c_2}{\gamma}\right)$ geschrieben werden] unter Anwendung der Werte für 238 und 265 $\mu\mu$ zu bestimmen, und danach aus der

Tab. 19.

Wellenlänge $\mu\mu$	Photostrom pro Einh. abs. Lichtenergie. Amp. 10^{-13}					
	Pt		Ag		Au	
	Tab. 18	Tab. 17	Tab. 18	Tab. 17	Tab. 18	Tab. 17
215	700	644	577	—	309	305
219	638	610	552	543	279	286
226	556	556	520	520	252	252
230	485	486	476	465	220	224
238	366	378	410	426	168	182
248	219	212	311	306	107	107
265	66	52	192	194	36	34
270	37	32	—	—	—	21
280	5,7	2,4	87	96	3,2	2,4
297			19	28		
303			6	12		
Red.-Faktor		1,28		1,28		1,26

Formel die Werte für andere Wellenlängen berechnet. Die erhaltene Kurve verläuft in ganz anderer Weise als die experimentell gefundene. Die Kurven schneiden einander natürlich in den Punkten 238 und 265 $\mu\mu$. Die berechnete Kurve ist aber die ganze Zeit über nach oben konvex; sie giebt für grosse Wellenlängen einen zu steilen und für kurze Wellenlängen einen zu flachen Verlauf. Bei einer Wellenlänge von 180 $\mu\mu$ wird ein Maximum erhalten. Die Formel stimmt demnach nicht mit den hier experimentell gefundenen Verhältnissen überein. Ebenso wenig steht sie mit den von LADENBURG und MOHLIN gefundenen Werten im Einklang.

In Tab. 19 habe ich vergleichshalber Werte für Pt, Ag und Au aus Tab. 18 und Tab. 17 zusammengestellt. Aus Tab. 18 führe ich dieselben Werte an, die in Fig. 10 graphisch behandelt worden sind. Die Werte aus Tab. 17 sind für jedes Metall reduziert worden, so dass der Wert für $226\ \mu\mu$ denselben Betrag aufweist wie der aus Tab. 18 entnommene. Die angewandten Reduktionsfaktoren werden gleichfalls in der Tabelle angeführt. Wie man sieht, ist es nahezu derselbe Faktor in allen drei Fällen. Ausser betreffs 215 und $219\ \mu\mu$ stimmen die Werte für jedes Metall recht gut überein. Für Gold ist die Übereinstimmung sehr gut, für Silber haben wir für grössere Wellenlängen eine Abweichung in einer Richtung und für Platin eine Abweichung in der entgegengesetzten Richtung. Es ist also klar, dass die Schrammen in der Flusspatplatte ungefähr denselben Einfluss auf die Intensität für verschiedene Wellenlängen gehabt haben. Die in dem vorhergehenden Abschnitt angegebenen Zahlen und Kurven geben demnach (ausser für 215 und $219\ \mu\mu$) den ungefähren Zusammenhang zwischen Elektronenemission, bezogen auf absorbierte Licht-einheit, und Lichtwellenlänge an. Für alle hier untersuchten Metallschichten wächst also die Elektronenemission regelmässig mit abnehmender Wellenlänge innerhalb des untersuchten Wellenlängengebiets.

6. Über den Unterschied zwischen Metallen und metallischen Zerstäubungsschichten in lichtelektrischer Hinsicht.

Im Obigen wurden immer die lichtelektrischen Ströme auf eine willkürliche Energieeinheit bezogen. Wir geben im Folgenden anfangs an, wie sie auf eine Grammkalorie bezogen erhalten werden können.

Die Energieeinheit, die wir angewandt haben, entsprach in Tab. 1 (S. 21) einem Ausschlag von 10 Skalenteilen. Diese entspricht bei Atmosphärendruck in der Energiezelle einem Ausschlag von $3,44$ Skalenteilen. Die Hefnerlampe gab unter denselben Verhältnissen bei 1 m Abstand einen Ausschlag von 78 Skalenteilen. Wir haben also eine Energieeinheit angewandt, die $22,7$ mal kleiner ist als die Strahlung der Hefnerlampe in 1 m Abstand. Die Strahlung der Lampe beträgt nach K. ÅNGSTRÖM¹ in 1 m Abstand pro cm^2

¹ K. ÅNGSTRÖM, Phys. Zeitschr. 3, 257, 1902,

$2,15 \cdot 10^{-5}$ Grammkalorien pro Sekunde. Die Fläche des bei den lichtelektrischen Messungen und bei den Energiemessungen angewandten Spaltes war $0,128 \times 0,97 \text{ cm}^2 = 0,124 \text{ cm}^2$ (die angewandten Lichtlinien füllten fast vollständig den Spalt aus). Durch den Spalt traten demnach von der Hefnerlampe $2,7 \cdot 10^{-6}$ Grammkal. pro Sek. ein. Die oben angewandte Energieeinheit war aber 22,7 mal kleiner, entsprach also $1,2 \cdot 10^{-7}$ Grammkal. pro Sek. Indem man die mit fehlerfreier Flusspatplatte erhaltenen Stromwerte durch $1,2 \cdot 10^{-7}$ dividiert, erhält man also die Elektrizitätsmenge in Coulomb, die von einer absorbierten Grammkalorie einer bestimmten Wellenlänge emittiert wird. Um die anderen Werte auf ähnliche Weise reduziert zu erhalten, muss mit einer 1,28 mal kleineren Zahl dividiert werden d. h. die Reduktion wird einigermaßen exakt dadurch bewerkstelligt, dass die Stromwerte mit 10^{-7} multipliziert werden.

Für $230 \mu\mu$ haben wir bei Platin im vorigen Abschnitt einen Strom $= 485 \cdot 10^{-13}$ Ampère erhalten. Eine Grammkalorie absorbierte Energie von dieser Wellenlänge ergibt also $4,0 \cdot 10^{-4}$ Coulomb. R. POHL und P. PRINGSHEIM haben die von der absorbierten Energieeinheit ausgesandte Elektronenmenge bei Kalziumschichten¹ und bei Natrium und Kalium² bestimmt. Für $230 \mu\mu$ haben sie dabei Elektrizitätsmengen von derselben Grössenordnung wie der hier für Platinschichten erhaltenen gefunden. Da diese Metalle stark elektropositiv sind, so erscheint dieses Verhältnis in gewissem Grade überraschend. Die Erklärung liegt wohl teils darin, dass die Steigerung des Effekts mit abnehmender Wellenlänge für Platin grösser als für diese Metalle ist, und teils darin, dass Zerstäubungsschichten eine bedeutend grössere Empfindlichkeit besitzen als die Metalle, aus denen sie gebildet worden sind. Dass dieses letztere wirklich der Fall ist, geht aus Folgendem hervor. Im Anfange der Untersuchung wandte ich Platinblech statt Zerstäubungsschichten an. Das Blech war mittelst Glaspulvers gereinigt.³ Um messbare Ströme zu erhalten, musste ich hierbei eine Empfindlichkeit des Quadrantelektrometers von 4500 Skalenteilen für 1 Volt Potentialunterschied anwenden. Als ich dann zu Platinschichten übergang

¹ R. POHL und P. PRINGSHEIM, Verh. d. D. Phys. Ges. **25**, 111, 1913.

² R. POHL und P. PRINGSHEIM, ebenda, **25**, 173, 1913.

³ Es ist zu betonen, teils dass die Reinigung eines so grossen Bleches, wie es hier gebraucht wurde, nicht mit derselben Genauigkeit wie die eines feinen Drahtes geschehen konnte, teils dass das Einpassen des Platinbleches in den Glaszylinder eine gewisse Zeit nach der Reinigung in Anspruch nahm.

die durch Kathodenzerstäubung in Stickstoff gebildet worden waren, musste ich die Empfindlichkeit auf 230 Skalenteile herabsetzen und erhielt dennoch grössere Ausschläge als vorher. Die bei 0,5 mm Druck in Wasserstoff gebildeten Schichten sind, wie wir oben gesehen, noch empfindlicher. Diese dürften demnach einen mindestens 50 mal stärkeren Strom als das Platinblech gegeben haben. Für grössere Wellenlängen ist die Zunahme wahrscheinlich noch bedeutend grösser gewesen.

Auch früher haben wir einige Tatsachen gefunden, die darauf hindeuten, dass die durch Kathodenzerstäubung gebildeten Metallschichten in lichtelektrischer Hinsicht sich nicht wie die Metalle selbst verhalten. Zuletzt fanden wir so, dass eine Schicht eine geringere Steigerung der Elektronenemission mit abnehmender Wellenlänge zeigt als das entsprechende Metall. Dies beruht offenbar darauf, dass die eben erwähnte höhere Empfindlichkeit der Schichten sich vor allem für grössere Wellenlängen geltend macht. Dass dies stets bei einer Steigerung der Empfindlichkeit der Fall gewesen ist, haben wir im Vorhergehenden bei mehreren Gelegenheiten gesehen.

Wir haben ferner gefunden, dass die Reihenfolge der Zerstäubungsschichten hinsichtlich der Empfindlichkeit eine andere ist als die der Metalle selbst. Die Empfindlichkeit wird somit durch den Zerstäubungsprozess mehr für gewisse Metalle als für andere gesteigert, so dass die Reihenfolge zwischen ihnen umgestossen wird.

Auch in anderen Hinsichten als betreffs des Photoeffekts zeigen Zerstäubungsschichten andere Eigenschaften als die Metalle, aus denen sie gebildet sind. Ich begnüge mich damit, darauf hinzuweisen, teils dass der spezifische Leitungswiderstand der Schichten mehrmals grösser ist als der der entsprechenden Metalle,¹ sowie dass ihre optischen Konstanten² sich recht bedeutend von denen für die entsprechenden Metalle unterscheiden.

Der Unterschied zwischen Zerstäubungsschichten und den entsprechenden Metallen in lichtelektrischer Hinsicht kann ja darauf beruhen, dass die Schichten einen ganz anderen Bau haben als die Metalle, in Anbetracht ihrer Zusammensetzung aus äussert fein verteilten Metallpartikeln, die nur sehr lose zusammenhängen. Von anderen Faktoren, die möglicherweise auch eine Rolle gespielt ha-

¹ Siehe z. B. J. PATTERSON, Phil. Mag. 4, 652, 1902.

² Siehe z. B. W. MEIER, Ann. d. Phys. 31, 1017, 1910.

ben, will ich hier nur einen erwähnen. Es ist seit lange¹ bekannt, dass die Metallpartikeln während der Zerstäubung Gas auf die eine oder andere Weise aufnehmen, und es ist wohl klar, dass dies auf die Empfindlichkeit einen Einfluss ausüben muss. Oben haben wir ausserdem für ein und dasselbe Metall in gewissen Fällen einen Zusammenhang zwischen Schichtempfindlichkeit und Druckabnahme während der Schichtbildung konstatieren können. Es zeigte sich, dass die Empfindlichkeit mit der Druckabnahme zunahm. Man könnte also hieraus den Schluss ziehen, dass die Empfindlichkeit mit der in der Schicht aufgenommenen Gasmenge wächst, und dass die grössere Empfindlichkeit der Zerstäubungsschichten, wenigstens zu einem Teil, auf der in der Schicht aufgenommenen Gasmenge beruht. Dieses Gas muss dann natürlich auf andere Weise gebunden sein als durch gewöhnliche Absorption an der Oberfläche, entweder durch Hydridbildung o. dgl. oder durch eine Art Legierung mit dem Metall, denn wir haben oben gesehen, dass Gas-schichten an der Oberfläche die Empfindlichkeit vermindern. Indessen ist die Druckabnahme während der Schichtbildung ein sehr kompliziertes¹ Phänomen, dass von einer ganzen Reihe Faktoren abhängt, weshalb der oben gezogene Schluss an einer gewissen Unsicherheit leidet.

Wir sahen oben, dass die Kathode, aus der die Zerstäubungsschicht hervorgegangen ist, dieselbe Empfindlichkeit gab wie die Schicht. Dies beruht wahrscheinlich darauf, dass einige ausgesandte Metallpartikeln zur Kathode zurückkehren, und dass die Kathode also mit einer dünnen Zerstäubungsschicht bedeckt ist.

---

¹ Siehe V. KOHLSCHÜTTER, Jahrb. d. Rad. 9, S. 400—403, 1912.

VII. Zusammenfassung.

Die untersuchten Schichten sind in Form eines absolut schwarzen Körpers gebildet worden, so dass alles einfallende Licht absorbiert worden ist, sofern nur die Schicht eine hinreichende Dicke besessen hat. — Die erhaltenen Resultate sind kurz folgende:

1. Bei niedrigem Druck, ungefähr 0,1 mm, hat es sich sowohl in Stickstoff wie in Wasserstoff als unmöglich erwiesen, lichtelektrisch wohldefinierte Schichten zu erhalten. Bei höherem Druck, ungefähr 0,5 mm, sind dagegen in Wasserstoff sehr gut definierte Schichten erhalten worden. In der Nähe dieses Druckes ist die Empfindlichkeit:

- a. unabhängig davon, ob Gleichstrom oder Induktorienstrom bei der Schichtbildung angewandt wurde, und in letzterem Falle (wenigstens innerhalb enger Grenzen) unabhängig von einer Änderung der primären Stromstärke;
- b. fast unabhängig von dem Schichtbildungsdruck (die Empfindlichkeit wächst nur unbedeutend mit dem Druck).

Die Schichten sind in der Regel in Wasserstoff bei ungefähr diesem Druck gebildet worden.

2. Die Anwesenheit von Spuren von Wasserdampf während der Schichtbildung steigert die Empfindlichkeit, Spuren von anderen Verunreinigungen (Kohlenwasserstoffen, Stickstoff usw.) vermindern die Empfindlichkeit, vor allem bei niedrigem Druck.

3. Die Empfindlichkeit der Schichten wächst nach der Neubildung, besonders für grössere Wellenlängen, bleibt dann eine Zeitlang konstant, um danach wieder zu sinken. Bei diesem Sinken erhält man nicht dieselben Phasen zurück, die während der vorhergehenden Steigerung passiert worden sind, sondern das Sinken macht sich verhältnissmässig kräftiger geltend für kurze Wellenlängen. Dieser Gang in der Empfindlichkeit tritt unter allen möglichen verschiedenen Verhältnissen auf. Die Geschwindigkeit, mit welcher die Veränderungen vor sich gehen, ist jedoch sehr verschieden für verschiedene Metalle und variiert für dasselbe

Metall sehr mit den Verhältnissen während der Schichtbildung (Wasserdampf erhöht die Geschwindigkeit, andere Verunreinigungen vermindern sie).

4. Wenn man, nachdem maximale Empfindlichkeit erreicht worden ist, Stickstoff während kurzer Zeit mit einer Schicht in Berührung kommen lässt, so nimmt die Empfindlichkeit in allen untersuchten Fällen (Au, Pt, Bi, Ag und Cu) ab, steigt danach aber wieder auf ihren ursprünglichen Wert.

5. Die Eindringungstiefe des lichtelektrischen Effekts beträgt für Goldschichten, bei Anwendung einer Wellenlänge von $220\text{ }\mu\mu$, ungefähr $30\text{ }\mu\mu$. Bis zu dieser Dicke wächst die Elektronenemission regelmässig mit der Dicke. Doch habe ich, wie vorher ROBINSON, ein Maximum der Elektronenemission bei einer Dicke von ungefähr 10^{-7} cm erhalten. Dieses Maximum machte sich besonders kräftig für grössere Wellenlängen geltend.

6. Der Zusammenhang zwischen Elektronenemission und Wellenlänge für Schichten von Au, Pt, Ag, Bi, Cu, Pd und Ni ist untersucht worden. Es hat sich dabei folgendes herausgestellt:

- a. Die Elektronenemission für Schichten von allen diesen Metallen wächst regelmässig und kräftig mit abnehmender Wellenlänge innerhalb des untersuchten Wellenlängengebiets (bis herab zu $215\text{ }\mu\mu$). Der Anstieg ist jedoch nicht so stark, wie der von E. LADENBURG und H. MOHLIN für gewöhnliche Metalle gefundene.
- b. Wenn die Empfindlichkeit für dasselbe Metall sich von einer Schicht zu einer anderen geändert hat, so hat hierbei die Kurve die den Zusammenhang zwischen Elektronenemission und Wellenlänge angibt, eine ungefähre Parallelverschiebung erfahren. Das Gleiche ist in der Regel auch der Fall bei der spontanen Empfindlichkeitssteigerung, wie sie bei einer neugebildeten Schicht auftritt.

7. Es werden Ziffern angegeben, die eine Reduktion aller erhaltenen Stromwerte auf 1 Grammkalorie absorbierte Energie gestatten.

*Uppsala, Physik. Institut,
im August 1913.*

PROGRAM

PROGRAM

DEN ÄLDSTA KRISTNA
KONUNGALÄNGDEN
I SVERIGE

AF

HENRIK SCHÜCK

UPPSALA 1914
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Källorna till vår kännedom om Sveriges kristna konungar före Karl Sverkersson äro tyvärr ej synnerligen rikhaltiga. Af första klassens källor — samtida historiska runinskrifter, mynt och bref — finnas endast få, och dessa äro föga upplysande. Till dessa skall jag sedermera återkomma, men anser mig först ur denna grupp af källor böra utmönstra den s. k. gränstraktaten mellan Sverige och Danmark, hvilken som bekant ingår i den äldre Västgöotalagen och där lyder:

Emundæ slemæ var conongær i vpsalum ok sven tiuguskiæg i danmark. þer sattu riftir mællir sverikis ok danmark. þa næmdus af sweriki. Cacaldi af tindæ landi. Botn af fiærðrundæ landi. Gasi af væstmannæ landi. Grimaldi af östrægötlandi. Nænnir af smalandum. Thorsten af væstrægiötlandi. Tolli af iutlandi. Toti ok toki af iutlandi. Gymkil af sialandi. Dan af skani. Grimtum af hallandí. þer tolf sættu sæx stenæ mællir rikiænnæ. Fyrsti sten a suntrv asi. Annær i danabæc. þridþi kinnæ sten. Fiarði i uracsnæsi. Fæmti hvitæ sten. Sætti brimsæ sten. mællir blecongs ok möre. Danæ holmbær ær skiptær i þre löte. A en lot vpsalæ conongær. Annæn a dana conongær. þridþiæ lot a noregs conongær. da ær stæmnæ þerræ vær. þa hælt danæ conongær i beszle vpsalæ conongsz. Æn noræn conongær i istæd hans.

Om detta dokument yttrar Weibull (Kritiska Undersökningar s. 70):

»Denna anteckning om en gränsreglering mellan Sverige och Danmark är införd i den äldsta handskriften af den äldre Västgöotalagen med den tidigaste där förekommande handstilen, härrörande från tiden kort efter 1291. Detta datum är visserligen sent, men anteckningen återgår tydligen direkt till en annan eller möjligen själfva urkunden

såsom sin källa: den svenske konungen är konung i Upsala, ombuden, till antalet tolf, uppräknas vid namn, deras hembygder angifvas noga, den exakta, ordknappast möjliga formen saknar hvarje folklig eller litterär öfverarbetning och öfverensstämmar nära med den i likartade och liktidiga angelsaksiska urkunder. Då ingen anledning finnes att anse anteckningen för en förfalskning, bör den med sina detaljerade uppgifter ursprungligen härröra från en tid, som ligger gränsregleringen nära . . . . Då man på grundval af det föreliggande materialet söker att rekonstruera den svenska konungalängden närmast före Erik Segersäll.— det enda, som för 900-talet torde vara möjligt — har man tydligen icke att, såsom hittills alltid skett, utgå från de sena uppgifterna i den isländska litteraturen. Den fasta utgångspunkt, som närmast erbjuder sig, är gränsläggningss-anteckningen: enligt denna är Emund med tillnamnet Slemme konung i Upsala samtidigt med Harald Gormsens efterträdare Sven Tjugeskägg i Danmark.»

Men såsom en urkund kan man svårligen betrakta denna anteckning. För det första torde det vara ytterst tvifvelaktigt, om öfver hufvud en gränsreglering mellan Sverige och Danmark under förra delen af 1000-talet — eller, såsom Weibull vill, redan på 900-talet — resulterat i en skrifven traktat. Pergament och pennor existerade näppeligen i det dåtida Sverige, och knapt torde man häller hafva inristat en dylik öfverenskommelse på trätaflor eller stenar, ty skriftliga diplomatiska förhandlingar förutsetta en annan kultur, än vi för denna tid våga antaga. Men *möjligheten* af en skrifven traktat kan ju icke alldeles förnekas. Läser man emellertid själfva anteckningen, gör den minst af allt intryck af att vara någon internationell traktat. Den slutar med ett tämligen barnsligt nationellt skryt, att Danmarks konung fått hålla i betslet och Norges konung i stigbygeln, då den svenske konungen efter traktatens afslutande steg till häst — ett skryt, som föga harmonierar med innehållet, som icke antyder någon utvidgning

af Sveriges gränser, och ännu mindre harmonierar detta innehåll med den svenska tradition, som fanns åtminstone i början af 1300-talet: att Emund Slemme genom denna öfverenskommelse minskat det svenska området. Men viktigare är, att anteckningen börjar med att omtala de bägge konungar, under hvilka öfverenskommelsen skulle hafva slutits, såsom ej längre lefvande. Äfven det följande förlägges icke till samtiden utan till det förflutna.

En verklig urkund kan anteckningen således ej vara, utan blott en — mer eller mindre trovärdig — *tradition* om en gränsreglering, som någon gång skett mellan Sverige och Danmark.

Det gäller då att undersöka dess trovärdighet. Utgångspunkten för denna tradition var utan tvifvel de gränsstenar, som på antecknarens tid ännu funnos kvar och som naturligtvis upprests vid någon gränsreglering. Att man i Sverige — hvarifrån anteckningen tydligen stammar — erinrade sig namnet på den svenske konung, under hvilkens tid gränsregleringen skett, är rimligt, men däremot långt mindre troligt, att man kom ihåg namnet på den samtida danske konungen. Traditionen i Sverige fasthåller nog, att vi förlorade Finland under Gustaf IV Adolf, men att den samtida ryske kejsaren hette Alexander I, är knappast någon svensk tradition. Att Danmark till Sverige afstod Norge på Karl Johans tid, minnes nog folktraditionen i vårt land, men den känner icke, om den danske konungen då hette Kristian eller Fredrik. Och på samma sätt har det nog alltid varit. Det kunde fortleva en tradition om, att gränsstenarna upprests på Emund Slemmes tid, men namnet på den danske konungen kan icke hafva bevarats i svensk tradition, utan har infogats af någon lärd eller halflärd antecknare, som förblandat Sven Tjugeskägg med en annan Sven, som verkligt var Emunds samtida, eller Sven Estridsson.

Namnen på underhandlarne är tydligen ren fantasi, och det är ytterst osannolikt, att man för en gränsreglering mellan Sverige och Danmark tillkallat lagmännen i Tiunda-

land, Fjädrundaland, Västmanland och Östergötland, likaledes mycket otroligt, att danskarne därmed besvärat lagmännen på Jutland och Själland. Ty för en dylik förrättning var det alldeles nog att anlita lagmännen och några tillförlitliga personer i gränslandskapen; och skulle *alla* lagmän hafva varit med, förstår man ej, hvarför Attundaland, Södermanland, Närke och Värmland saknas. De yngre handskrifterna uppgifva för öfrigt både andra personnamn och andra lag-sagor. Att antecknaren här icke stödt sig på någon tradition, göres slutligen troligt däraf, att den enda lagman, hvars namn kan kontrolleras, nämligen Torsten af Västergötland, icke förekommer i längden öfver Västergötlands lagmän.

Anteckningens ålder kan tyvärr icke bestämmas. Handskriften, den äldre Västgöotalagen, är från 1290-talet, men traktaten citeras i den i samma handskrift införda konungalängden, som med all sannolikhet tillhör 1220- eller 1240-talen: »han (Emund Slemme) görðhe skiæl mællin Swerikis oc danmark. swa sum sighx i landæmærum». Längre tillbaka kunna vi ej komma. Möjligen är anteckningen nedskrifven i början af 1200-talet med anledning af det danska kriget, och historiskt betygadt är i hvarje fall blott, att det då fanns en tradition om en gränsreglering mellan Sverige och Danmark, upprättad på Emund Slemmes tid, hvars regeringstid måste bestämmas med ledning af andra källor.

Vända vi oss därefter till de andra klassens källor, vi hafva, så står Adams af Bremen kyrkohistoria främst bland dem. Arbetet skrefs i början af 1070-talet — hvad Sverige beträffar på grundvalen af de upplysningar, som författaren emottagit från Sven Estridsson — och dessa uppgifter böra för tiden 1000—1070 få anses synnerligen tillförlitliga, äfven om de icke alltid kunna kontrolleras med andra källskrifter. Särskildt viktig är naturligtvis den framställning, Adam har om tronstriderna efter Stenkils död, ty till dessa strider var han alldeles samtidig, under det att de icke fäst sig i den senare traditionens minne.

En god källa, om än ej för äldre tider, så dock för

senare delen af 1000-talet, är den i Hervararsagan infogade svenska krönikan. Såsom jag i ett föregående program (Sveriges förkristna konungalängd) visat, är denna ett excerpt ur den i Ares förlorade Islendingabok intagna svenska konungakrönikan. Mot denna mening har emellertid L. Weibull anfört några skäl, som jag här vill upptaga till bemötande. Krönikan slutar: »Synir Hallsteins váru þeir Philippus ok Ingi, er konungdóm tóku í Svíþjóð eptir Inga konung gamla. Philippus átti Ingigerði dóttur Haralds konungs Sigurðarsunar; var hann skamma stund konungur». På grund häraf drog jag den slutsatsen, att Hervararkrönikan nedskrifvits *efter* Filips död 1118, men före Inges (omkring 1125), d. v. s. just vid den tidpunkt, då man vet, att Are skref sin krönika (1120). Häremot invänder Weibull: »Därför att en krönika slutar med två konungar, af hvilka den ene omtalas såsom icke längre konung, den andre icke omnämnes såsom död, är det visserligen, så vida icke en interpolation föreligger, gifvet, att den nedskrifvits efter den förres nedstigande från tronen, men icke att det skett före den senares bortgång. Huruvida i här föreliggande fall något kan byggas på afslutningsorden i krönikan, ger en undersökning af dennas plan vid handen. Hervararsagan¹ angifver i sin början, att från Angantyr, den hjälte, med hvilken sagan sist sysselsätter sig, 'äro komna konungaätter'. . . . Detta är utgångspunkten. . . . När ätten på manssidan dör ut med Olof Skötkonungs son Emund, fortsätter krönikan med Stenkil och hans efterkommande, de senare också komna från Angantyr, ty Stenkil var gift med Emunds dotter. Så strängt är programmet: 'de konungaätter, som äro komna från Angantyr' följdt, att den släkten icke tillhörande Håkan, som enligt krönikörens egen uppgift intog tronen före Inge Stenkilsson, icke får någon annan plats i räckan än i det vilsekomna yttrandet: 'Inge het Stenkils son, hvilken senare togs till konung näst efter Håkan'. När krönikan omsider avslutas med Hallsten Stenkilssons

¹ Härmed menar Weibull den till Hervararsagan fogade krönikan.

söner Philippus och Inge, är programmet fylldt, ty med den sistnämde gick den svenska tronen definitivt ur Angantyrättlingarnes släkt. Krönikan har sålunda en bestämd plan, men denna, som strängt vidhållits, visar otvetydigt, att en datering icke kan byggas därpå, att krönikan fullt konsekvent slutar med de båda Hallstenssönerna, äfven om den ene af dem icke omtalas såsom död. Af denna plan följer fast mera en helt annan datering. Planen är, såsom det klart framgår, lagd med utgångspunkt från Hervararsagan; denna saga härrör från tiden 1250—1300: krönikan kan under dessa omständigheter såsom historisk källskrift icke utan särskilda skäl sättas till en tidigare tid.»

Men den »plan», som Weibull lägger in i krönikan, finnes där alls icke. För det första dog den Stenkilska ätten *icke* ut med Inge d. y., utan denne efterföljdes, såsom vi sedan skola se, af den äldre Inges son Ragnvald. Det är också svårt att förstå, hvarför en omkring 1300 skrivande författare blott skulle angifva, att Filip aflidit, men ej att dennes några år längre lefvande broder också dött; snarare borde han väl, enligt »planen», särskildt hafva intresserat sig för ättens siste representant. För det andra tager Weibull ordet *ätt* här i en ovanlig och äfven växlande betydelse. Med ätt menas väl fädernebörd, men i så fall dogo de här nämnda ätterna mycket hastigt ut — Angantyrns egen ätt redan med hans son Heidrek. Anknytningen till Sverige sker därigenom, att Heidreks dotter gifter sig med Ivar Vidfamne, som eröfrar Sverige. Sedan gifter sig Ivars dotter med Harald Hildetand, som blir konung i Sverige och där efterträdes af sonen Eystein. Men enligt vanligt språkbruk kan väl denne — som var Angantyrns sondotters dotterson — ej sägas tillhöra Angantyrns ätt.

I fortsättningen dräpes Eystein af Björn Järnsida, som var Ivar Vidfamnes dottersons sonson — således icke håller han af Angantyrns ätt i egentlig mening. Sedan krönikan därefter fört Björn Järnsidas ätt till slutet, fortsätter den med en ny ätt, Stenkils, som också blott på kvinnolinien sammanhänger med den gamla, i det att Stenkil var gift

med Emund Slemmes dotter. I »planen» tyckes således i hvarje fall hafva ingått att redogöra för de ätter, som genom gifte kommit in i Angantyr's ätt. Men *då* kan författaren ej hafva stannat vid Inge d. y. (och Ragnvald), utan måste hafva fortsatt först med Magnus Nilsson, som var Inge d. ä:s dotterson, och sedan med Erik den helige, som var gift med Inge d. y:s dotter; därefter skulle han ha följt den Erikska ätten och slutligen kommit till folkungaätten — Valdemar Birgersson var ju son till Erik Erikssons syster.

»Planen» blir således något växlande. Först en redogörelse för de ätter, som på kvinnosidan stamma från Angantyr, men därpå förändras den helt plötsligt till att afse blott den manliga ätten, och icke ens denna plan genomföres konsekvent, enär den Stenkilska ättens siste manlige representant, Ragnvald, uteslutes. Vid redogörelsen för Stenkils tronbestigning faller författaren också ett yttrande, som föga stämmer med den af Weibull förutsatta planen: »Þá gekk konungdómr ór langfeðga-ætt í Svíþjóð enna fornu konunga». Åtminstone för honom slutar således ätten — icke Angantyr's, utan Ragnar Lodbroks — med Emund Slemme, och Angantyr's ätt hade slutat långt förut.

På Weibulls »plan» torde således inga konklusioner kunna byggas, och det är väl ganska tydligt, att *krönikan* från början alls icke hört hop med *sagan*, utan först af en senare afskrifvare fogats till denna, därför att han i *sagan* trodde sig finna en götisk historia, som han ville fortsätta genom att till *sagan* foga ett utdrag ur den enda svenska historia, han kände, nämligen Ares. Någon plan, som förbundit *sagan* och *krönikan*, har därför icke funnits af det enkla skälet, att de från början ej hört hop.

Weibulls öfriga skäl kunna sammanfattas till ett: att *krönikan* i detaljer företer åtskilliga verbala öfverensstämmelser med senare arbeten och således måste vara skrifven *efter* dessa (Ragnarsagan, Ynglingasagan, Historia Norwegiæ, Olofsagan och Knytlingasagan). Men *om* nu, såsom jag sökt visa, *krönikan* är ett utdrag ur Ares bok,

som alla senare historiker kände och begagnade, kan denna öfverensstämmelse lika väl förklaras däraf, att dessa lånat från Are. Af de båda alternativen är det senare onekligen sannolikare än det förra. Ty att krönikans författare skulle hafva plockat en bit här och en bit där ur en mängd arbeten, som han för öfrigt icke användt, är väl mindre troligt, än att yngre sagomän lånat några uppgifter från Islands första historiker. I det följande (sid. 27) får jag också tillfälle att anföra ett fall, då Hervararkrönikan tydligen är källan och Snorre afskrifvaren.

Däremot har, såsom jag redan påpekat, dessa yngre arbeten invärkat på det parti af krönikan, som hvarken hört till denna eller till sagan: de få rader, genom hvilka afskrifvaren förenade båda till ett helt. Men därmed är naturligtvis intet om själfva krönikans ålder fastslaget, och jag måste därför fasthålla, att min föregående bevisning ej rubbats genom Weibulls inlägg.

På Hervararsagan bygger, såsom jag i det förut citerade programmet visat, Langfedgatal (Scriptores I nr 4) ända till Inge d. y. Därpå stöder den sig för tiden fram till Birger Magnusson på den isländska traditionen, som dock för tiden mellan Inge och Sverker är ytterst förvirrad.

Senare än Hervararkrönikan, men också en god källa, är Västgöotalagens konungalängd, särskildt för den senare tiden, som låg antecknaren nära, d. v. s. slutet af 1100-talet. Dessa anteckningar nedskrefvos af den s. k. Vidhemspresten omkr. 1325, tydligen efter ett äldre original. Bäckman (Arkiv för Nord. Fil. B. 28 s. 140 f.) utgår från antagandet, att alla tre längderna (öfver lagmän, konungar och biskopar) författats af samma person, och måhända är detta riktigt, men torde dock tarfva en närmare undersökning.

Lagmanslängden upptager lagman Folke såsom det sista namnet. Hans lagmanstid kan dock tyvärr på året ej bestämmas. Ett af honom utfärdadt bref saknar datum, men hänföres i S. D. till 1231—40, utan att skälet uppgifves.

Hans efterträdare Peter Næff var emellertid lagman i januari 1251 (S. D. I s. 352) och längden måste således vara skriven före 1250 — närmare kan ej sägas, ty att Peter Næff i ett bref af 1247 nämnes utan lagmanstitel visar ej, att han då ej var lagman.

Konungalängden slutar med Johan Sverkersson och måste således vara författad efter 1222, men tydligen före 1250, då Erik Eriksson afled, ty denne konung nämnes öfverhufvud icke. Biskopslängden bör vara nedskrifven vid samma tid. Den siste biskopen är Stenar, som fick afsked 1238, och då han här omtalas såsom död, bör listan härröra från ett något senare år, dock före 1257, enär hans här ej nämnda efterträdare Laurentius då afled. Alla tre längderna kunna således mycket väl härröra från 1240-talet, och det förefaller då rimligt, att de författats af samme man.

Nu är det emellertid tydligt, att lagmans- och konungalängderna författats af en lekman. Men å den andra sidan förefaller det knapt troligt, att en lekman börjat en biskopskronika, utan denna har nog skrivits af en klerk och — såsom Beckman i sin förträffliga uppsats visat — i biskopsstaden Skara. Måste man förutsätta olika författare till lagmanslängden och biskopslängden, skulle det oneligen vara ett egendomligt sammanträffande, om lekmannen och klerken samtidigt, men oberoende af hvarandra, börjat sina anteckningar och utfört dem efter en i viss mån lika plan. Men hafva de däremot ursprungligen författats af olika personer och vid olika tider, är det all sannolikhet för, att biskopslängden är äldre och att denna gifvit mönstret för de båda andra, ty dels var ju kyrkan mera litterär, dels äro dylika kyrkliga annaler vanliga, under det att en lagmanslängd blott finnes från Västergötland.

Ser man nu på biskopslängden, är denna snarast en biografi öfver biskop Bengt, hvilken biografi antecknaren utvidgat genom att anföra några notiser om Bengts föregångare. Det förefaller mig därför mycket rimligt, att denna biografi författats af eller på uppdrag af biskop Bengts

efterträdare, hvilken redan 1191 var biskop i Skara (S. D. s. 100) — om de efterföljande notiserna skall jag strax tala.

Inom lagmanslängden egnas det utan jämförelse mest betydande partiet åt lagman Eskil, under det att hans efterträdare affärdas den ene med en, den andre med två rader. Också här ser det ut, som om längden ursprungligen upprättats med tanke på Eskil, ehuru å den andra sidan syftet från början varit att upplägga en fullständig lagmanslängd. Denna synes därför hafva nedskrifvits af lagman Eskils närmaste efterföljare lagman Gustaf. Eskil omtalas såsom lagman i två bref, det ena dateradt 1219 (S. D. I s. 205), det andra odateradt, men såsom Westman visat, från sommaren 1225. Lagmanslängden bör således hafva upplagts kort efter denna tid, ty något senare finna vi Gustaf såsom lagman.¹

Jag har därför tänkt mig längdernas förhållande till hvarandra på följande sätt.

Biskop Jarpulf upplade på 1190-talet en längd öfver Skara biskopar, särskildt med tanke på företrädarens, biskop Bengts förtjänster. Denna längd lärde lagman Gustaf känna, och med denna såsom mönster upplade han i slutet af 1220-talet dels en lagmanslängd och dels en konungalängd, hvilka båda fördes fram till denna tid, hvarjämte han troligen fortsatte biskopslängden till samma tidpunkt. Att de tre längderna sammanförts af en person, för hvilken lagmansintresset varit det dominerande, förefaller ganska tydligt, enär lagmanslängden sättes först, därefter konungalängden och sist biskopslängden. Lagmansintresset kommer dessutom ständigt fram i konungalängden, ty det, som hufvudsakligen beröres, är konungens förhållande till lagskipningen, och särskildt förråder författaren sig i notisen om anarkien efter Ragnvald Knaphöfdes död: »styrðhi þa goðhær lagmaðhær wæstrægötlandi oc lanzhöffhengiær oc waru þa allir tryggir landi sinu». Troligtvis är det samme

¹ S. D. I s. 692. Brevet är odateradt, men hänföres af utgifvaren till 1225 utan angifvet skäl. Men ungefär från denna tid torde det väl vara.

historiskt intresserade man, som i sitt exemplar af lagen infogat de notiser om konungaval, biskopsval och lagmansval, som stå i början af Rätlösabalken, måhända äfven han, som under namn af konungabalk tillagt den något äldre redogörelsen för gränsregleringen mellan Sverige och Danmark.

Dessa längder (d. v. s. öfver lagmän och biskopar) fortsattes sedan af en följande ägare till slutet af 1240-talet, då anteckningarna sluta. I Vidhemsprestens original tyckes emellertid plats hafva lämnats för en fortsättning, som dock aldrig blef af, ty dylik plats har i hvarje fall lämnats i Vidhemsprestens afskrift.

Konungalängden är därför sannolikt skriven i slutet af 1220-talet, i hvarje fall före 1250, och förtjänar därför stor tilltro för senare delen af 1100-talet.

Vända vi oss därefter till de andra svenska krönikorna, är deras värde ganska obetydligt.

Den första platsen bland dem intages af det utdrag, som omkr. 1333 gjordes ur *Historia Norvegiæ* och som samtidigt fortsattes med en följande svensk konungalängd från Olof Trätälja till och med Magnus Eriksson. (Chronicon nr 2 i *Scriptores*, hos Klemming: *Småskrifter* 270 ff.). Såsom jag förut visat återge namnen mellan Olof Trätälja och Olof Skötkonung den svenska tradition, som 1333 ännu lefde kvar från Sveriges hednatid. Men äfven den följande svenska konungalängden hvilar med all sannolikhet på verklig svensk tradition, ehuru antecknaren tyckes hafva känt Västgötalagens konungalängd. Denna längd af 1333 är dock för tiden 1000—1200 ganska sen, hundra år senare än Västgötalagens konungalängd, och kan därför ej tillmätas något värde, så vida ej uppgifterna genom andra källskrifter kunna styrkas eller göras sannolika.

En andra krönika (nr 6 i *Scriptores*) består blott af utdraget ur *Historia Norvegiæ* jämte fortsättning till Olof Skötkonung, hvarefter fogats en öfversättning af Västgötalagens konungalängd, som af en yngre hand fortsatts till

Erik af Pommern. För den här ifrågavarande tiden är denna krönika naturligtvis alldeles värdelös.

Af ett visst intresse äro däremot krönikorna VII—IX i *Scriptores*. Att de äro beroende af hvarandra, är tydligt, och sannolikt är VII blott ett påbörjadt utdrag ur VIII eller IX, som härröra från Eriks af Pommern tid, under det att VII slutar med Valdemar Birgersson. Den tidigare konungaraden stämmer icke med Västgötalagens, men föret någon likhet med Langfedgatal (nr 4 i *Scriptores*). Då emellertid Langfedgatal nr 4 icke tyckes hafva varit bekant i Sverige, är möjligt, att bakom denna konungalängd ligger något annat, sent och förloradt langfedgatal. Chron. X och XI återge med några obetydliga förändringar samma konungalängd till Kristoffers och Karl Knutssons tid, i intetdera fallet med stöd af någon svensk tradition.

Utom dessa källor finnas egentligen blott Saxo och de isländska sagorna. På de senare torde ej vara behöfligt att i detta sammanhang ingå, då detta skulle leda till stor vidlyftighet utan motsvarande utbyte, enär sagorna endast gifva några tillfälliga notiser, som lämpligast i hvarje enskildt fall böra kontrolleras. För slutet af 1100-talet och början af det nästa århundradet är Saxo en jämförelsevis god, ehuru föga gifvande källa, men för äldre tider är han tydligen mycket illa underrättad, och hans böjelse för resonnemang och teorier minskar tilliten till hans faktiska uppgifter.

Vi skola nu med ledning af dessa källor söka bestämma den svenska konungalängden från Olof Skötkonung fram till Karl Sverkersson, efter hvilkens tid längden torde få anses fullt säker.

Enligt Adam (II kap. 37) var Olof Skötkonung Eriks son, och denna uppgift återkommer också i alla källor af något värde. Däremot äro uppgifterna motsägende angående modern. Adam själf uppgifver blott, att »Eriks enka och Olofs moder» — utan angifvande af namnet — gifte om sig med Sven Tjugeskägg och med honom fick sonen Knut

(den store). Men hans skoliast meddelar (Schol. 25), att Erik Segersäll gifte sig med en dotter eller syster till konung Boleslav af Polen; dock uppgifver detta scholion icke, att den polska prinsessan varit Olofs moder. Enligt Saxo, hvars oberoende af Adam dock icke är säkert, gifte sig också Sven med Eriks enka och Olofs moder, men hon kallas hos honom Syritha, hvarmed tydligen afses samma person som de isländska sagornas Sigrid Storråda, hvilken i Hervararsagan och öfriga isländska källskrifter uppgifves såsom Eriks maka och Olofs moder. Om henne fanns också en både af Saxo och de isländska sagorna oberoende svensk tradition, som möter oss i Chron. 2 af 1333: »Mater ejus (Olofs) fuit Sighridh hin rika, de qua Sighridha leff vocatur». Detta Sigridslef omtalas också i Valdemars jordebok som en svensk egendomscomplex. Det vill här af synas, som om traditionen i alla de tre nordiska rikena varit enig om namnet Sigrid för Olofs moder, och detta talar ju för dess sanning, äfven om den äldsta uppgiften först förskrifver sig från 1120-talet (Ares Hervararkrönika), som dock återgifver den svenska traditionen på 1080-talet.

Emellertid har Weibull i sitt förut citerade arbete med stöd af Adam betviflat denna traditions riktighet och antagit, att Olofs moder varit en polsk prinsessa. Och för denna mening finnas otvifvelaktigen goda skäl.

Enligt Thietmar, som skref denna del af sin historia 1014 och således var alldeles samtidig med de skildrade händelserna, var nämligen Knuts moder Boleslavs syster¹ och försköts efter sönerns födelse af sin make. Men däremot nämner han icke, att hon förut varit gift med Erik Segersäll eller att Sven först efter dennes död gift sig med henne. Denna uppgift förekommer först hos Adams skoliast.

På grundvalen af dessa källuppgifter kan man emellertid göra följande slutledning. Enligt Adam hade Knut och Olof

¹ Detta bestyrkes af en annan, god och oberoende källa: Encomium Emmæ Reginæ (Script. Dan. II 479).

samma (af honom ej namngifna) moder; Svens söners moder var enligt Thietmar Boleslavs syster, ergo var Boleslavs syster Olofs moder, och denna slutsats bestyrkes af Adams skoliast, enligt hvilken Erik Segersäll var gift med Boleslavs syster eller dotter. Traditionen, att Sigrid Storråda varit Olofs moder, är således oriktig eller ock har den polska prinsessan hetat eller i Norden kallats Sigrid.

Men att på detta sätt kombinera källor, är en betänklig sak, och det är dock möjligt, att Adam misstagit sig i en detalj. Att han fått sina uppgifter från den väl underrättade Sven Estridsson, är visserligen sant, men det är dock ej uteslutet, att han missuppfattat sin sagesman, och Weibull själf har sökt visa, att Adams uppgifter om Sven Tjugeskägg ej äro exakta. Här *kan* han svårligen vara riktigt underrättad.

Olof Skötkonung var år 1000 med säkerhet ett par och tjugo år gammal. Enligt Adam förde Olof krig med Sven Tjugeskägg, *innan* denne äktat Eriks enka, sedan kämpade bägge år 1000 mot Olof Tryggvason; vid sin död, som troligen inträffade 1021 eller 1022, efterlämnade han vidare en myndig son, Anund, och en oäkta son Emund, som tyckes hafva varit ännu äldre att döma däraf, att han, som aflid omkring 1056, stundom får binamnet »den gamle». Vid sin död hade Olof också flera gifta döttrar, och 1120 åtminstone en dotterson (Jaroslavs och Ingegärds son). Han bör således hafva varit född senast omkr. 975. *Efter* Eriks död skall emellertid enligt Adam dennes enka hafva gift om sig med Sven Tjugeskägg och i detta nya äktenskap hafva fått åtminstone två söner, af hvilka den äldste bör hafva varit född tidigast 997. Denne skulle således hafva varit mer än tjugo år yngre än sin halfbroder Olof.

Äfven om detta fysiskt är möjligt, förefaller det ej sannolikt. Men antager man däremot, att Adam misstagit sig däri, att Olof och Knut haft samma moder, går allt förträffligt ihop. Erik Segersäll har varit gift med den

svenska stormansdottern Sigrid Storråda och med henne haft sonen Olof. Sedan har han skilt sig från henne — att både han och Sven skilde sig från sina gemåler, var intet ovanligt — och gift sig med Boleslavs syster, som efter hans död blef Svens maka och moder till Knut. Alla uppgifter blifva då riktiga (Thietmar, skoliasten, Are och Chron. 2), äfven Adams, om vi rätta hans uppgift därhän, att »Eriks änka och Olofs styfmoder» (icke moder) gifte om sig med Sven Tjugeskägg — hvilket för öfrigt är i en viss öfverensstämmelse med den senare isländska traditionen, enligt hvilken Sven först gifte sig med Boleslavs syster och sedan med Sigrid. Eriks bägge gemåler ha helt enkelt af traditionen förvandlats till en enda, Sigrid Storråda, hvilken efter hans död gifte om sig med Sven och framkallade det svensk-danska kriget mot Norge.

En dylik förklaring blir i hvarje fall rimligare än den, enligt hvilken den senare traditionen skulle sakna allt stöd i verkligheten. Visserligen kan denna tradition, sådan den föreligger hos senare isländska författare, icke tillmätas något historiskt värde, men *någon* utgångspunkt bör dock en dylik tradition hafva haft, och denna synes omöjlig att finna, om den hedniska stormansdottern i verkligheten motsvarats af en kristen polsk prinsessa, som svårligen kan i Sverige hafva efterlämnat något Sigridslef. Man kan ju förkasta den svenska traditionen i krönikan af 1333, men ordet Sigridslef i Valdemars jordebok — som visserligen i och för sig ej styrker Sigrid Storrådas historiska existens — visar dock så mycket, att dessa egendomar kommit i den danska konungafamiljens ägo såsom arf från någon mycket rik svensk Sigrid. Och någon annan med detta namn är i hvarje fall ej känd, ehuru den danska konungafamiljens släktförhållanden på 1100-talet äro tämligen väl bekanta.

Olofs regeringstid torde något så när kunna bestämmas. Enligt den isländska kronologien (Harald Gråfälls saga kap. 11), som säkerligen återgår till Are, dog Erik

Segersäll tio år efter slaget vid Fyrisvall, och då detta af de isländska historikerna tydligen förlägges till ungefär 980 eller något senare, få vi därigenom en hållpunkt för *deras* uppfattning af tiden för Olofs trontillträde. Men till dessa beräkningar kan man icke fästa någon större tilltro. Viktigare äro Adams uppgifter. Enligt II kap. 28 fördref Erik Sven Tjugeskägg från Danmark, hvarpå denne begaf sig ut på vikingafärder till England. Först efter Eriks död vände han tillbaka, men besegrades till en början af Olof Skötkonung, ehuru han efter någon tid genom bemedling af Eriks enka återfick sitt fädernerike. Denna uppgift, för hvilken Adam såsom källa åberopar Sven Estridsson, bestyrkes, hvad Englandsfärden beträffar, äfven från andra håll. Enligt den angelsaksiska krönikan vistades nämligen Sven (Swegen) jämte Olof Tryggvason 994 såsom viking i England, men återvände tydligen detta år — liksom hans vapenbroder Olof då eröfrade Norge — med all sannolikhet därför, att möjlighet att återeröfra Danmark då öppnats för honom genom Eriks död. Denna tilldragelse skulle således hafva inträffat 994 eller 995. Till »samma tid» förlägger Adam de s. k. askomannernas anfall på Sachsen, men då detta skedde 994 (enligt Thietmar IV, 16), tyckes Eriks död och Olofs trontillträde kunna förläggas till 995, och den isländska traditionen synes således i hufvudsak vara riktig.

Att Adams framställning af Svens historia är färglagd i kristlig tendens, kan man ju medgifva, men svårligen kan man gifva Weibull rätt, då han blott med stöd af detta väl subjektiva skäl betviflar hela framställningen och i stället förmodar, att allt i denna historia är uppdiktadt utom Svens (af den angelsaksiska krönikan bestyrkta) uppehåll i England. Detta är knappast skepticism, utan förefaller snarare såsom ett dogmatiskt fasthållande af en förutfattad mening.

Olof Skötkonungs död inträffade enligt Adam ungefär samtidigt med Knut den stores och kejsar Konrads. Af

dessa dog den förre 1035 och den senare 1039. Denna uppgift stämmer emellertid icke med den isländska traditionen, som i detta fall förtjänar större tilltro, då den stödes af en alldeles samtidig uppgift af Sighvat skald, hvilken i den drapa, han skref till Knut den store, angifver, att Anund Jakob varit Knuts motståndare i det danska kriget (Olof den heliges saga kap. 155), som med stöd af den angelsaksiska krönikan kan dateras till omkring 1025. Äfven enligt den danska traditionen hos Saxo var Knuts motståndare den svenske konung »Omundus», hvarmed tydligen afses Anund. Också den svenska traditionen, som låter Emund vara Knuts motståndare (Chron. 2) — en af de ständiga förväxlingarna af Anund och Emund — visar, att traditionen i Sverige varit den samma som i Danmark. Olofs död har således inträffat *före* denna tid. Munchs på Snorre (Olof den heliges saga kap. 120) grundade tidsbestämning, att Olof Skötkonung aflidit under vintern 1021—22 har därför stor sannolikhet för sig.

Tiden för Anund Jakobs död bestämmes blott ungefärligen af Adam (III, kap. 13 och 14) till *efter* den dansk-engelska unionens sprängning och *efter* Björn Ulfssons död, som enligt säkra engelska källor inträffade 1049. Anund skulle således hafva aflidit omkring 1050. Detta strider visserligen mot Snorres uppgift, att Eymund Olofs-son regerade i Sverige, då Magnus den gode kom dit (1035), men här föreligger helt visst en i isländska handskrifter vanlig förblandning af Anund och Eymund. Och Adam, som i detta fall hade Sven Estridsson till hemulsman, berättar, att denne, då han besegrats af Magnus den gode, flytt till Anund Jakob i Sverige (II, kap. 74). Anund har således med säkerhet regerat på 1040-talet, och den förra tidsbestämningen — något eller några år efter 1049 — är således med all säkerhet riktig, churu det i den sena kompilationen Historia Archiepiscoporum Bremensium angifna dödsåret 1051 blott har värde af en gissning, som dock troligen är riktig.

Emellertid är det tvifvelaktigt, om han *hela* denna tid varit konung. Det finnes nämligen ett svenskt mynt från början af 1000-talet med omskrift *Cnut rex Sw(e)corum*. Inför detta obestridliga vitnesbörd, som väl ej kan betraktas blott som ett tomt skryt, är det svårt att förneka, att Knut den store verkligen — om ock blott för en kort tid och till en del — lyckats eröfra Sverige, ehuru hvarken Adam, isländska, svenska eller danska källor därom något förmäla. Men myntets uppgift bestyrkes ytterligare genom en annan i ett bref från Knut den store, hvori denne kallar sig konung öfver en del af Sverige. Brevet är från 1027, således strax efter slaget vid Helgeå, och det vill således synas, som om detta slag — om ock blott för en mycket kort period — haft en dansk eröfring af Sverige till resultat.

Efter Anund följde — enligt Adam, Hervararsagan och Västgöotalagen (som dock kallar bägge bröderna för Emund) — hans oäkta broder Emund, hvilken enligt Hervararkrönikan regerade blott en ›kort tid›.¹ Emunds död ställer Adam (III, kap. 15) i samband med ett svårt missväxtår. Såsom P. A. Munch visat (Norske Folks Hist. II, s. 191), afses därmed missväxtåret 1056, och detta år var således Emunds dödsår, hvarigenom Hervararkrönikans uppgift bestyrkes, att han regerat blott en ›kort tid› (1050—1056).

Adam uppgifver, att Stenkil omedelbart efterträdt Emund, och då Adam var alldeles samtidig med dessa händelser, förtjänar hans uppgift naturligtvis stor tilltro, desto mer som ej håller andra källor förmäla något om tronstrider efter Emunds död. Denne efterlämnade tydligen icke någon son, ty den han ägt, Anund, hade enligt Adam

¹ Liksom Olof Skötkonungs och Anunds regering vitsordas af mynt, vitsordas Emunds af en runsten, Järstastenen i Valbo socken i Uppland, hvars inskrift slutar: þa sat Aimunt, hvilka ord af von Friesen utan tvifvel riktigt återgifvits med: då (när stenen restes) var Emund konung. Runristarens, Asmunds, verksamhet inföll hufvudsakligen på 1040-talet, och denna sten synes ristad i början af nästa decennium.

aflidit kort före fadern. Antagligen var därför Emund den siste af Olof Skötkonungs manliga arfvingar.

Stenkil säges af Adam hafva varit Emunds »nepos» eller »privignus» (styfson) — en tvekan, som antyder, att Adam blott visste så mycket, att Stenkil på något sätt varit befryndad med den gamla konungaätten; kanske hade, såsom Munch gissar, Sven Estridsson för honom uppgifvit, att Stenkil varit Emunds *mågr*, som är ett tämligen mångtydigt släktskapsord. Hervararkrönikan, som återgår till uppgifter från det svenska hofvet på Inge d. ä:s tid, förtydligar emellertid Adams notis. Enligt denna källa var Stenkil son till Ragnvald den gamle och en norsk höfdingedotter samt Emunds måg. Detta förklarar till fullo, att han valdes, när Olofs ätt utgått på mansidan, ty enligt den privata arfslagen ärfde dotter, när son icke fanns. Då han enligt Adam var en ifrig kristen, understöddes hans val utan tvifvel af det mäktiga kristna partiet.

Enligt Adam dog Stenkil ungefär samtidigt med slaget vid Hastings (1066), snarast året efter (P. A. Munch II s. 383), och han regerade således i 10 eller 11 år.

Omedelbart efter Stenkils död uppstodo förbittrade tronstrider, rörande hvilka tills för kort tid sedan Adam varit vår enda källa. Genom ett genialiskt uppslag, som gifvits af den ryske forskaren F. Braun (Fornvännen 1910), torde man dock numera kunna, om ock blott gissningsvis, bättre bedöma karaktären af denna kamp. Brauns egen teori håller väl, såsom von Friesen visat (Fornvännen samma årgång), icke streck, men med all sannolikhet har han gifvit klafven till den riktiga lösningen af problemet.

De källor, som stå till vårt förfogande, äro tre: Adam, Ingvar Vidforles saga och de s. k. Ingvarstenarna.

Ingvar Vidforles saga är, såsom den sista utgifvaren, Emil Olson, visat, nedskrifven omkring år 1300, och denna sena affattning — jämte det fabulösa innehållet — gör den tämligen värdelös i historiskt hänseende. Men Olson har säkerligen rätt däri, att sagan i själfva verket är sam-

mansatt af två delar af väsentligen olika karaktär: kap. 1—5 och kap. 5—14 (jämte ett senare tillägg). Den omkring 1300 nedskrifna delen består blott af kap. 5—14 och har fogats till en äldre saga, som gör ett i det hela tämligen trovärdigt intryck och tyckes hvila på äkta tradition.

Innehållet i denna äldre saga är i korthet följande. Erik Segersäll och Sigrid Storråda hade sonen Olof och en dotter, hvars namn traditionen ej bevarat. Denna gifte sig med en svensk höfding Åke, och tillsammans fingo de sonen Emund; dennes son var Ingvar Vidforle, som gjorde det bekanta Rysslandståget och som således enligt denna genealogi var Erik Segersälls dotterssons son.

Att Ingvar Vidforle verkligen — på mans- eller kvinno- sidan — tillhört någon gren af den gamla konungaätten — göres ganska sannolikt af de s. k. Ingvarstenarna. De, som härvid komma i fråga, äro följande:

Rimbostenen: Anund och Erik och Håkan och Ingvar reste [denna sten] efter Ragnar, broder sin. Gud hjälpe hans ande.

Husbystenen: Erik och Håkan och Ingvar och Ragnhild [lät resa denna sten till minne af Anund, broder till Erik, Håkan, Ingvar och]¹ Ragnhild. Men han dog i Grekland. Gud och Guds moder hjälpe hans själ.

Gripsholmsstenen: Tola lät resa denna sten efter sin son Harald, Ingvars broder. De foro manligen fjärran efter guld och matade örnen österut. De dogo österut i Serkland.

Strängnässtenen: E[rik] lät hugga denna sten [efter Ingvar och Harald], söner till Emund. [De dogo] söderut i Serkland.

Att tidsordningen mellan inskrifterna måste vara den här anförda, är tydligt. Husbystenen är troligen rest öfver Anund, som själf lät resa Rimbostenen. De båda sista stenarna, i hvilka Ingvar omtalas såsom död, måste vara ännu senare.

¹ För restitutionen af de felande partien se Friesens nyssnämnda afhandling. Ragnhild kan lika väl hafva varit den afidnes syster som hans moder. På grund af Gripsholmsstenen synes det förra sannolikare.

Fadern Emund bör, då han ej nämnes såsom lefvande på någon sten, hafva varit död före Rimbostenens uppresande. Vi få då följande släktafla:

Emund, g. m. Tola

Ragnar   Anund   Ingvar   Harald   Ragnhild   Håkan   Erik

Att Husby- och Rimbostenarna höra hop och afse samma familj torde ej kunna förnekas, och sannolikt böra äfven de tvänne andra stenarna räknas dit. Tidpunkten kan af ornamentiken bestämmas till 1025—1050, och då Ingvar stupade omkr. 1040, stämmer detta ganska godt. Gripsholms- och Strängnässtenarna ha i så fall upprests omkr. 1042, de båda andra troligen på 1030-talet. Då var husfadern redan död; sedan afled Ragnar först, därpå Anund, så stupade Ingvar och Harald på den förres berömda tåg till Ryssland, och två af bröderna, Erik och Håkan, tyckas hafva lefvat kvar.

Ser man på namnen, så peka dessa, såsom Braun visat, afgjort på den gamla konungafamiljen. Anund, Emund, Ingvar och framför allt Erik äro där vanliga; det sistä synes knapt förekomma utanför denna familj. Och att den man, som utrustat det stora Ingvarståget, innehaft en mycket hög samhällsställning, synes otvifvelaktigt. Men å den andra sidan har Friesen obestriddligen rätt däri, att denna familj svårligen kan hafva tillhört den manliga grenen af konungaätten, ty inom denna började alla namn på vokal,¹ och här förekomma dock namnen Ragnar, Harald och Håkan. Den bästa förklaringen af denna motsägelse får man otvifvelaktigen, om man antager, att familjen på kvinno- sidan stammade från den gamla konungaätten och att konsonantnamnen kommit med familjens fäderne, vokalnämnen med dess möderne. Gör man detta antagande, bestyrkes Ingvarssagans genealogi:

¹ Det enda kända undantaget är *Björn*.

Erik Segersäll
 |
 dotter g. m. Åke
 |
 Emund
 |
 Ingvar.

Man synes således äga rätt att anse dessa med hvarandra kongruerande stamtaflor såsom sannolikt riktiga, och vi vända oss då till Adams framställning. Efter Stenkils död kämpade — berättar han — två Erikar om tronen, och de stupade bägge i ett väldigt slag; härigenom utslocknade hela konungaätten. Efter detta tillägger Adams skoliast — troligen han själf — följande uppgift: Sedan de bägge Erikarne fallit, upphöjdes Hallsten, konung Stenkils son, på tronen. Men då han strax därefter fördrefs, inkallades »Amundus från Ryssland», och då äfven han aflägsnats, valde svenskarne en viss Haquinus.

Af de båda Erikar, som efter Stenkils död täflade om riket, var den ene med all säkerhet den senast aflidne konungens, Stenkils, son, ty att Stenkils ätt, som sedermera kom att intaga tronen, vid detta tillfälle skulle hafva trädtt tillbaka utan svärds slag, kan icke antagas. Och i den andra Erik hafva vi med sannolikhet att igenkänna Ingvars nyss omtalade broder, Erik Segersälls dottersons son, hvilken icke tyckes hafva deltagit i Rysslandsfärden och som stod tronen lika nära som Emunds dotterson, den andre Erik.

Att under deras kamp hela konungaätten skulle hafva utdött, är ett öfverdrifvet uttryck, som skoliasten också rättat — Stenkils son Hallsten kom ju sedan på tronen.

Efter Erik Stenkilssons död uppsatte partiet hans broder Hallsten som konung, men han fördrefs af »Amundus från Ryssland». Hvem denne varit, vet man ej. En sannolik gissning kan dock uppställas. Olof Skötkonungs dotter Ingegärd gifte sig med den ryske fursten Jaroslav, och måhända var denne gåtfulle »Amundus från Ryssland» en son till detta

par. Hans arfsanspråk på den svenska tronen voro i så fall minst lika goda som de andra pretendenternas. I hvarje fall är det troligtvis denne Amundus från Ryssland, som afses i skoliet 136, där en svensk konung Anund berättas hafva fördrifvits från riket, därför att han ej velat offra åt afgudarne, och namnet Anund antyder, att han verkligt stammade från Olof Skötkonung.

Då ej heller han kunde hålla sig kvar — tydligen i följd af sitt kristendomsnit — valde det emot Stenkilsätten fientliga partiet »en viss Håkan». Att denne varit någon obetydlig person, kan ej förmodas, ty ingen dylik upphöjdes på tronen, och knappast heller någon, som ej på ett eller annat sätt var befryndad med den gamla konungaätten. Det ligger då mycket nära till hands att antaga, att denne Håkan varit Ingvars och Eriks på Ingvarstenarna omtalade broder och således en dottersons son af Erik Segersäll.

Hans regering bestyrkes utom af Adams skoliast, äfven af en runsten, Hervararkrönikan och Västgötalagen (i hvars längd han dock, orätt, placeras *före* Stenkil).

Såsom von Friesen visat, har Hofgårdsstenen i Uppland på Håkans befallning rests till minne af konungens son, och denna ristning, som torde tillhöra slutet af 1060-talet, visar således, att Håkan varit erkänd såsom konung äfven i Uppland. Med denne son utdog möjligen ätten, och i hvarje fall höra vi ej vidare talas om Ingvarsläkten.

Innan vi gå vidare, återstår ett namn i denna konungalängd, som, om möjligt, bör identifieras, nämligen Erik Årsäll. Tyvärr tillhör han en sen och mycket förvirrad tradition, och fråga är, om han icke bör betraktas såsom en ren sagofigur. Uppgifterna om honom äro i ordning följande:

Enligt den korta Olofssagan från midten af 1100-talet var han gift med Sigrid Storråda, och de hade sönerna Emund och Olof, som rådde öfver hvar sin del af riket.

Snorre nämner honom blott i förbigående: var í þann tíma víða í Svíaveldi mart fólk heiðit, ok mart illa kristit, því at þá váru nökkurir þeir konungar, er kristni köstuðu

ok héldu upp blótum, svá sem gerði Blótsveinn, eða síðan Eiríkr hinn ársæli (Saga Sigurðar, Eysteins ok Ólofs kap. 28). Han låter honom således regera *efter* Blotsven, och antagligen är det denna notis, som tagits upp i Langfedgatal (Scriptores I nr 4), där han göres till Blotsvens son:

Steinkell

Hakon

Ingi Steinkells sun oc Hallstein oc Blot-Sveinn

Inge oc Philippus Hallsteinsynir

Ragnvalldur sun Olofs Neskonungs

Colr Blot-Sveinsun, han kalladu Sviar Eirik Arsæla
Saurkvir Colson.

Till och med brödraparet Inge och Filip är langfedgatalet, såsom jag förut visat, blott ett utdrag ur Hervarar-krönikan. Men när denna källa tröt, måste antecknaren anlita andra genealogier. Från och med Sverker Kolsson var tydligen traditionen ense, men för tiden förut har kompilatorn antagligen haft två olika konungalängder, hvilka — på skäl, som sedan skola anföras — haft detta utseende:

och så har han förenat båda genom att låta Kol och Erik Årsäll blott vara olika namn för samma person.

Krönikan af 1333 låter Erik Årsäll vara Erik Segersälls son och Olof Skötkonungs fader samt gift med Sigrid Storråda, och samma genealogi återvänder i krönikan af 1344.

Här föreligga således två traditioner, som strida mot hvarandra. Olofssagans stamträd går igen i de båda krönikorna, och här regerar Erik Årsäll före både Blotsven och Olof Skötkonung. Men enligt Snorre tillhörde han tiden *efter* Blotsven. Båda traditionerna äro likväl ense därom, att Erik Årsäll lefvat under kristen tid — de båda

svenska krönikorna göra honom t. o. m. till den förste kristne konungen — och enligt traditionen har han således icke varit någon förkristen sagofigur. Å den andra sidan angifver binamnet »Årsäll» en hednisk konung eller en af det hedniska partiet uppsatt konung. Såsom en gissning torde man därför kunna uppställa den möjligheten, att bakom traditionens Erik Årsäll döljer sig en konung, som tillhört brytningstiden mellan hedendom och kristendom. Detta är, som sagdt, blott en gissning, men detta är i hvarje fall innehållet i den tradition, som Snorre antecknat. Men *om* denna gissning är riktig och Erik Årsäll icke endast är en sagofigur, kan han gärna blott hafva varit en af de bägge Erikar, som efter Stenkils död täflade om tronen, och i så fall icke Erik Stenkilsson — hvars familj alltid utmärkte sig för ett starkt katolskt bigotteri --- utan Erik Emundsson, som var en bland motkonungarna till de fanatiskt kristna Stenkilssönerna.

Antagligen upptogo dessa regentskiften blott ett par år, och då Adams arbete skrefs 1070—1075, bör Håkan hafva blifvit konung i början af 1070-talet. Hervararkrönikan, som näst Adams är den tillförlitligaste källskriften för denna tids historia, förbigår alldeles dessa tronstrider, som pågingo nästan samtidigt med det att Adam skref sin historia och som därför antecknats af honom, och i stället fäster sig krönikan blott vid stridens resultat: att Stenkils son Inge, efter Håkan, kom på tronen: »Ingi hét sun Steinkels, er Svíar tóku til konungs næst eptir Hákon. Inge var þar lengi konungr ok vinsæll ok vel kristinn.»¹ Västgöotalängden,

¹ Ares här lämnade uppgift afskrifves af Snorre (Magnus Bartots saga kap. 31): Hákon hét sá konungr, er næst var i Svíþjóð eptir Steinkel konungr. Síðan var Ingi konungr son Steinkels konungs, góðr konungr ok ríkr, allra manna mestr ok sterkastr. Mellan de båda uppgifterna finnes likväl en olikhet, som visar, att Hervararkrönikan är notisens original och att Snorre missförstätt detta. Åre uppgifver alldeles rätt, att Inge eftertradt Håkan, men han säger *icke*, att Håkan följt omedelbart på Stenkil. Då han emellertid icke nämmer något om tronstriderna, kunde en senare läsare få den upplåtningen, att ingen annan konung funnits mellan Stenkil och Inge än Håkan. Samma misstag begår det på Hervararkrönikan byggda langfledgatalet, som låter Håkan vara Stenkils son och Inges far.

som representerar en mer än hundra år yngre tradition än Hervararkrönikan, har väl bevarat Håkans namn, men har å den andra sidan orätt placerat honom före Stenkil, och förmodligen ha de uppgifter, som lämnas om honom, ursprungligen — i Vidhemsprestens original — handlat om Stenkil. Notisen, att han regerat i 13 år, är således långt ifrån säker och afser troligen Stenkil, som dock knapt regerade så länge; likaså kan man betvifla uppgiften, att han var västgöte och född i Livini, hvilka notiser också bättre synas höra hop med Stenkil, hvars relationer till Västergötland och Livini särskildt framhållas i konungalängden, under det att Håkan — att döma af Ingvarstenarna och Hofgårdsstenen — snarast varit bosatt i Uppland eller Södermanland.

Enligt Hervararkrönikan efterträddes Håkan af Inge Stenkilsson, hvilken till medregent hade den förut omtalade brodern Hallsten. Under tre års tid var Inge dock enligt Hervararkrönikan förjagad från Uppland och hans svåger Blotsven konung. Uppgiften, att Inge och Hallsten varit konungar i Sverige bestyrkes af två af Gregorius VII utfärdade påfvebref, hvilka visserligen icke finnas kvar i original, men i en samtidig afskrift. Den bästa texten meddelas hos Rydberg (Sveriges Traktater I, 61 f.). Det första brefvet är af 1080 och är riktadt till ›I. glorioso Suetonum regi.› Vid denna tid — t. o. m. före denna tid — voro tronstriderna i Sverige således afslutade och Inge erkänd såsom konung. I brefvet ber påfven, att konungen skulle afsända en biskop eller klerk till Rom för att där lämna upplysningar om Sverige. I det andra brefvet har detta tydligen skett, och brefvet, som är odateradt, bör därför härröra från något af de närmast följande åren. Detta bref är stäldt till ›visigothorum gloriosis regibus I et A (= Inge och Allsten = Hallsten), och där nämnes, att ›Eder› biskop R. ankommit till Rom och berättat, att ›Edert› folk öfvergifvit hedendomen och omvändt sig till den sanna läran. Med all sannolikhet hafva vi här en hänsyftning på Blot-

svens uppror, som att döma häraf vid denna tid (1080) bör hafva varit kufvadt. Då enligt Hervararkrönikan Blotsven var konung i tre år, har upproret börjat senast 1077 och Inges första regeringstid ett par år förut.

Till trettonårsperioden 1067—1080 få vi således förlägga: striden mellan de bägge Erikarna, Hallstens första regering, den ryske Anunds uppträdande, Håkan Rödes icke allt för korta konungatid, Inges tidigare regering och slutligen Blotsvens uppror och Inges seger. Skall man strängt hålla sig till påfvebrefven, var Inge 1080 ensam konung och erhöll först något år därefter Hallsten till medregent. Men detta torde knapt vara en berättigad slutsats, då påfven vid det första brefvets afsändande tydligen kände ganska litet till vårt land. Ej håller kan man af det andra brefvets titel: ›visigothorum regibus› draga den slutsatsen, att de båda bröderna blott regerat öfver Västergötland, ty i titeln ligger antagligen blott en artighet af det påfliga kansliet, som identifierade ett af konungens folk med de i Italien berömda visigoterna. I det föregående brefvet kallas konungen ›rex Suetonum›, och intet i det senare antyder, att hedningarna fördrifvit honom från Uppland till Västergötland; tvärtom säges kristendomen nu hafva segrat.

Inge bör således omkring 1080 hafva varit obestridd härskare öfver Sverige och tyckes — att döma både af Hervararkrönikan och Västgötalagen — hafva haft en lång regeringstid. När denna slutat, uppgifves icke i någon källa, men af Hervararkrönikan framgår, att han öfverlefvat sin broder och medregent Hallsten: synir Hallsteins váru þeir Philippús ok Ingi, er konungdóm tóku i Svíþjóð eptir Inga konung gamla. Säkert är, att Inge lefde år 1100, då freden med Danmark och Norge slöts, ty detta uppgifves enstämmigt i Ágrip m. fl. 1100-talsarbeten, som måste anses fullt tillförlitliga i en dylik punkt. Men troligen regerade han ett godt stycke in på 1100-talet, ty Ares Islendingabok, som är alldeles samtidig med dessa händelser, uppgifver, att hans efterträdare Filip afidit 1118 och

den från Are härrörande Hervararkrönikan låter Filip blott en »kort tid» vara konung. Antagligen afled Inge väl därför omkr. 1112.

Af hans båda efterträdare och brorsöner afled Filip 1118 (enligt den samtida Islendingaboken) och Inge några år senare — när uppgifves icke i någon källa. Men då — såsom vi strax skola se — två af hans efterträdare redan voro döda 1134, har han med säkerhet aflidit vid mitten af 1120-talet, och ganska säkert *efter* 1120, enär Are, som då skref sin Islendingabok, ej känner hans död.

Enligt Västgöotalagens konungalängd efterträddes han af Ragnvald Knaphöfde. Att denne på ett eller annat sätt varit befryndad med den Stenkilska konungaätten, är i och för sig tydligt, ty principen vid konungaval var obestriddig att välja *inom* en viss ätt. Och det kan icke lida något tvifvel, att Ragnvald varit Inge den äldres son, ty hvarken Filip eller Inge efterlämnade några söner, och den ende af ätten, som fanns kvar, var Inge den äldres son Ragnvald.

Dennes existens intygas af en mängd goda källskrifter. Saxo, som när det gäller den danska konungafamiliens släktförhållanden på 1100-talet, måste anses såsom en tillförlitlig hemulsman, nämner (Müller-Velschow s. 617), att Inges dotter Margareta, som gifte sig först med Magnus Barfot och sedan med den danske konungen Nils, haft en broder Reginaldus, hvars dotter Ingerta gifte sig med Henrik Skatelär, fader till den svenske tronpretendenten Magnus Henriksson. Samma uppgift återkommer i Fagrskinna (ed. Munch och Unger s. 160), där Ingrid, dotter till Ragnvald, Inge Stenkilssons son, säges hafva gift sig med Henrik Skatelär; likaså hos Snorre (Magnus den blindes saga kap. 1). Att Inge d. ä. haft en son med namnet Ragnvald, är således obestridligt, och nästan lika obestridligt torde vara, att vi skulle hafva hört af honom såsom tronpretendent, såvida han — den Stenkilska ättens ende manlige representant — lefvat vid Inges död. Nu nämnes ock-

så Ragnvald Knaphöfde såsom Inges efterträdare i Västgöotalagens konungalängd, och det synes då alldeles ofrånkomligt, att Ragnvald Knaphöfde och Ragnvald Ingesson varit en och samma person. Men egendomligt nog har man icke dragit denna slutsats, utan i stället förmodat, att Ragnvald Knaphöfde varit en i förhållande till Inge oskyld man, under det att Ragnvald Ingesson vid denna tid redan varit död. För det senare finnes absolut intet skäl — icke en antydning i någon källskrift. Men för det förra antagandet tyckes man hafva bestämt sig på följande grunder.

Västgöotalagen — som nämner, att Ragnvald Knaphöfde på grund af sin sidvördnad för västgötarna, då han på sin eriksgata ej tog gisslan, blifvit ihjälslagen af dessa — omtalar nämligen *icke*, att han var Inges son. Men därför att en källskrift *icke* berättar något, följer däraf ej, att den *förnekar* det. Detta faktum kan antingen hafva varit obekant för antecknaren eller också har han i sin knapphändiga framställning ej brytt sig om att meddela det. Det senare är i konungalängden alls icke ovanligt. Den upplyser icke om, att Anund Jakob och Emund Slemme voro Olof Skötkonungs söner, ej att Sverker var Emunds måg, ej att Inge d. ä. och Hallsten voro Stenkils söner, icke något om Sverkers förhållande till den gamla konungaätten, intet om Erik den Heliges, intet om Sverker Karlssons och Erik Erikssons fäderne. Öfverhufvud nämner antecknaren blott, att Inge och Hallsten voro bröder, att Inge d. y. och Filip voro Hallstens söner samt Karl son af Sverker d. ä. och Johan af Sverker d. y. Hans underlåtenhet att nämna Ragnvalds fader visar således alls intet.

Emellertid skulle nog ej denna alldeles betydelselösa underlåtenhet hafva hindrat den riktiga slutsatsen, om ej historikerna haft två andra stöd för sin åsikt. Langfedgatalet uppgifver nämligen, att Ragnvald Knaphöfde varit son till en för öfrigt okänd Olof Näskonung. Men en isländsk uppgift från 1300-talet, hvilken icke är bestyrkt af någon annan källa, är naturligtvis alldeles värdelös. Och föga

bättre är den andra auktoritet, som kan anföras såsom stöd för den häfdvunna åsikten, nämligen den sena krönikan af 1333, som för tiden efter Olof Skötkonung kompilarar Västgöotalagen konungalängd med en däraf oberoende svensk tradition. Denna krönika uppgifver: »Post hunc (Stenkil) regnavit Ingi senior, post quem filius ejus ragualdus et elene regine, Cui conregavit philippus patruelis ejus filius halstani, qui erat pater ingonis, quibus successit Ingi iunior frater philippi filius halstani. Post hunc regnavit ragualdus knaphöfðhe qui in brevi interfectus est juxta Skaris a wæstgotis», d. v. s. krönikan upptager två konungar med namnet Ragnvald, en Ragnvald Ingesson och en Ragnvald Knaphöfde. Anledningen är lätt att se. Traditionen visste ännu, att Ragnvald Ingesson varit svensk konung, men då han var son till Inge d. ä., antog man 1333 såsom det naturligaste, att han efterträtt sin fader, och man placerade honom därför närmast efter denne. Men så fann antecknaren i Västgöotalagens konungalängd en Ragnvald Knaphöfde såsom konung efter Inge d. y. och drog då slutsatsen, att denne varit en annan än den föregående. Senare historiker, som med stöd af Hervararkrönikan och Västgöotalagen visste, att Filip och Inge d. y. efterträtt Inge d. ä., ströko helt enkelt den föregående Ragnvald och fingo på så sätt en alldeles oskyld man in i den svenska konungaserien.

Först genom att i Ragnvald Knaphöfde se Inge den äldres son blir det emellertid sammanhang i denna tids konungahistoria. Inge och hans antagligen äldre broder Hallsten hade varit samregenter. De kunde ej efterträdas af *bådas* söner, ty en samregering af mer än två var ej gärna möjlig. Vid Inges död var hans son Ragnvald möjligen ej myndig eller ansågs kanske på grund af sitt i Västgöotalagen vitsordade lynne ej lämplig — nog af att Hallstens båda söner »togos» och Ragnvald »vräktes». Efter deras död fanns emellertid blott en representant för ätten kvar, nämligen Ragnvald Ingesson, kallad Knaphöfde, och

han blef då vald, men då han i sitt öfvermod underlät att taga gisslan, när han red sin eriksgata, blef han ihjälslagen af västgötarne, och därmed var den Stenkilska ätten utdöd på manssidan.

Närmast arfsberättigad var hans syster Margareta Ingesdotters son, den danske prinsen Magnus Nilsson, och han blef äfven vald, ehuru, som det tyckes, icke erkänd i Västergötland, i hvars konungalängd han icke finnes upptagen. Men *att* han värkligen valdes af svearne intygas af flera goda källor, så i Fagrskinna (s. 166), där han, liksom hos Snorre, kallas sviakonung. Vidare hos Saxo, som berättar, att kronan efter den af västgötarne ihjälslagne konungens död tillfallit Magnus Nilsson (Müller-Velschow, s. 628), men att han gjort sig af svearne förhatad (s. 631). Emellertid intresserade han sig mera för de danska angelägenheterna, mördade 1131 Knut Lavard och stupade själf 1134 i slaget vid Fotevik, efter att troligen redan förut hafva gått den svenska tronen förlustig.

Den, som därefter valdes, var Sverker, om hvars börd Västgötalagen gifver den äldsta upplysningen.¹ Han säges där vara »Cornubæ sun i Östrægötlandi». Att *Cornuba* emellertid icke är något namn, torde vara fullt säkert, och här måste således en felskrifning föreligga. Såsom den enklaste förklaringen har jag tänkt mig, att ett namn och ett binamn i Vidhemsprestens original blifvit sammanskrifna, och vi hafva således att laborera icke med *Cornuba* utan med *Cor nuba*.

Cor torde vi utan fara för misstag kunna anse som en felskrifning för *Col*; *r* skrives ju i handskrifterna med en rak staf och ett kommaliknande tecken uppe till höger. Stafvens längd bestämmer, huruvida man bör läsa *l* eller *r*, och det ursprungliga originalets *Col* kan således lätteligen — om bläcket i stafvens öfre del ej rätt tagit — hafva lästs som *r*.

¹ Eljes uppgifves faderns namn i svenska källor blott på ett enda ställe — i Chron. IX — tydligen efter Västgötalagen.

Korrektionen är således så minimal som möjligt, och af reala skäl måste den göras, ty Sverkers fader hette säkerligen Kol. Såväl i Fagrskinna som i Langfedgatal kallas nämligen Sverker ›Kólsson›. Langfedgatal härrör väl först från omkr. 1300, men Fagrskinna är från tiden 1230—1240 och således skriven en åttio år efter Sverkers död. Då dessutom släkten hade talrika förbindelser med den norska konungafamiljen, torde uppgiften få anses tämligen trovärdig.

Samma fadersnamn återfinnes i en dansk-isländsk källa, Knytlingasagan från ungefär 1270, men torde också ligga bakom en uppgift hos Saxo. Denne påstår nämligen, att Sverker varit en man af låg börd: *mediocri inter Sveones loco natus*. Men att en lågbördig man blifvit vald till konung, är emellertid en orimlighet, och principen vid de svenska konungavalen tyckes alltid hafva varit att utse en person, som på ett eller annat sätt var befryndad med den gamla konungaätten. Den svenska krönikan af 1333 uppgifver också, att Sverker varit ›*filius baronis*›. Men däremot kan Saxos besynnerliga uppgift förklaras, om man antager, att han läst källskriftens *Colone patre natus* (= Kols son) som *Colono patre natus* (= en torpare, åkerbrukares son).

Att fadern hetat Kol, styrkes slutligen däraf, att en af Sverkers söner bar detta namn.

Vi vända oss då till den andra delen af namnet eller *nuba* och konstatera då först, att en felskrifning eller fel läsning af kopisten måste föreligga, enär — såsom Noreen upplyst mig — ett *b* ej kan förekomma mellan två vokaler i svenska ord. Det sannolika är då, att felet ligger i bokstafven *b* och att originalet haft en liknande bokstaf — i så fall gärna blott *v*, hvilka bokstäfver i medeltida skrift ofta äro förvillande lika. Jag förmodar därför, att den ursprungliga skriften i stället för *Cornuba* haft *Col Nuva*.

Nuva (isl. *Hnúfa*) var emellertid ett nordiskt binamn, som bars åtminstone af skalden Ólvir *Hnúfa* och angaf en person med en på något sätt karaktäristisk näsa (troligen

»plattnos«). Sverkers far har således haft binamnet *Nuva*. Nu kan väl häremot invändas, att man i så fall bort hafva *Nuvo son* (resp. Cornubo sun). Men detta antagande är icke nödvändigt. Den skrift, som konungalängdens författare begagnat såsom källa, kan hafva haft uppgiften i t. ex. denna form: »Fadhær hans var Col Nuva».¹ Detta lästes, såsom vi nyss sågo, såsom: »Fadhær hans var Cornuba», och detta *Cornuba*, som var afskrifvaren obegripligt, fattades då af honom — naturligt nog, ty så ser det ut — såsom ett latinskt namn, och böjdes *Cornuba*, *Cornubæ*.²

En för öfrigt gåtfull tradition torde bäst förklaras genom det nu konstaterade namnet på Sverkers far. I Langfedgatal³ uppträder nämligen en för öfrigt alldeles okänd Olof Näskonung i den svenska regentlängden. Att någon dylik ej existerat, torde vara tämligen säkert, och ingen uppgift om honom finnes före det isländska langfedgatalet omkring 1300. Men ett misstag har dock alltid haft någon anledning, och det gäller därför att förklara, huru man kunnat fabricera en Olof Näskonung. Anledningen synes vara denna: bakom *Olof Näskonung* ligger troligtvis en halflärd tolkning af *Kol Hnúfa*. Ordet *konung* förkortas vanligen i isländska handskrifter till *k.*, och någon, som i en stamtafla läst *Kol Hnúfa* (eller *Nuva*), har uppfattat detta såsom *K. Ol. Hnúfa* d. v. s. såsom en förkortning för *Konung Olof Hnúfa*. Men *Hnúfa* var ett sällsynt namn, under det att *Neskonung*⁴ var, särskildt i Sverige, ganska vanligt och finnes redan på en runsten (Friesens uppgift)

¹ Originallet har kanske varit en enkel slakttafel:

Cornuba

Sverker.

² I Vidhemsprestens skrift representerar æ visserligen a-ljudet. Men det latinska æ kunde naturligtvis icke återges med någon annan typ.

³ Samt dessutom i Chron. VII—IX, som återgå till något annat isländskt langfedgatal.

⁴ Detta namn har intet att skaffa med *nasa*, utan afser troligtvis »konungen på ett näs».

samt sedan i diplom från hela medeltiden. *Konung Olof Nuva* förbättrades därför till det för genealogen likabetydande *Olof Näskonung*, hvilken person i Langfedgatalet placerades strax bredvid Sverkers far Kol. I en af de stamtaflor, compilatorn användt, har det således stått ungefär på denna plats i raden, men då han i en annan källa fann, att Kol varit son till Blotsven,¹ lät han Olof Näskonung blifva far till den närmast föregående eller Ragnvald.

Hvem denne Kol, Sverkers fader, varit, vet man icke. Först i källor från 1300-talet och senare uppgifves, att han varit Blotsvens son. Den äldsta af dessa källor är det nyss omtalade Langfedgatalet (omkring 1300), som emellertid just för detta parti, efter Inge d. y., då compilatorn ej längre kunde anlita Hervararkrönikan, är mycket otillförlitligt. Sverker utmärkte sig alltid för sitt katolska nit, och det synes då föga sannolikt, att Blotsven varit hans farfar. Men å den andra sidan är det en vanskelig sak att från sonsonens åsikter draga några slutsatser om farfaderns. Af runstenarna att döma tyckes hela Uppland redan vid 1000-talets midt hafva varit kristet, men ej dess mindre är det tydligt, att förbittrade religionsstrider pågått under hela århundradet. Saken tyckes enklast kunna förklaras så, att storbönderna i allmänhet varit kristna — och det var de, som reste runstenarna — under det att småbönderna varit hedningar. Alla konungarna voro kristna ända från Olof Skötkonung, äfven Blotsven före affallet, men af politiska skäl stälde några såsom Emund Slemme, Erik Emundsson och Blotsven sig i spetsen för det hedniska partiet, utan att det därför kan förmodas, att de varit hedningar till själ och hjärta. Men äfven om man därför ej kan förneka möjligheten af en dylik börd, är den dock ej vidare sannolik och att bygga på en så sen och för detta parti så otillförlitlig källa som Langfedgatal, är ej rådligt.

Denna genealogi torde emellertid bero på en äldre, som vi återfinna i några svenska klosterannaler från unge-

¹ Till denna källa skola vi strax återkomma.

fär 1320 (Scriptores I nr. 19), hvilka synas härröra från ett uppländskt dominikanerkloster. Annalerna inledas med följande notis: »Anno Domini MCLX passus fuit Upsalum rex et martyr beatus Ericus XV Kal. Junii, pontificatus Adriani III P. P. anno V. Hic fuit rex sweuorum x annis.¹ Mater ejus fuit Cecilia filia Swenonis regis, quæ fuit soror Ulfs Ducis Galla et Chols.»

Här säges således Cecilia vara dotter till »rex Sweno» och syster till Ulf Galla och Kol. Men var denne Sven densamme som Langfedgatalets Blotsven? Och var denne Kol densamme som Sverkers fader? Antecknaren säger ingendera, och troligen har han håller icke menat det. Namnet Sven var ju ingalunda ovanligt och bars af flere danska stormän, bl. a. af konung Sven Estridsson, som hade en massa barn, ehuru vi icke hafva någon underrättelse om de här nämnda. I verkligheten var Sven Estridsson säkerligen ej Erik den heliges morfar, men antagligen är det dock denne Sven, som klosterannalerna afse, och icke den i svenska arbeten nästan okände Blotsven,¹ som först sedan blifvit bekant tack vare Hervararkrönikan och därpå grundade arbeten. Att Erik den heliges mor varit dotter till den på 1070-talet afidne Blotsven, är ej håller sannolikt.

Vare sig emellertid därmed huru som helst, har Langfedgatalets författare eller hans föregångare med all sannolikhet haft just en dylik släktafla framför sig:

Konung Sven		
Ulf.	Kol.	Cecilia
Erik den Helige.		

Han har då identifierat den här förekommande *Sven*

¹ Denna uppgift synes lånad från den ungefär samtidiga Erikslegenden, likaså uppgiften om dödsår och dödsdag, ehuru textens A. orätt upplösts till Adrianus i stället för Alexander, som dock först 1159 blef påfve.

¹ Af svenska medeltida historiker omnämnes han blott i förbigående af Eskilslegendens författare och dem, som anlitat honom.

med den honom från Hervararkrönikan bekante Blotsven och dennes son Kol med Sverker Kolssons fader. På detta sätt har antagligen Blotsven blifvit Sverker Kolssons farfar, ehuru den ursprungliga genealogien troligtvis alls ej afsett Blotsven, utan snarast Sven Estridsson, och den i denna genealogi upptagne Kol varit en annan person än Sverkers fader.

Om Kols förfäder veta vi således intet. Men äfven om Sverker icke varit Blotsvens sonson, har han likväl troligen varit befryndad med den gamla konungaätten, ty utan en dylik frändskap hade han säkerligen aldrig blifvit vald till konung.

För denna i och för sig nödvändiga konklusion finnes ock ett ganska godt skäl. I Valdemars Jordebok, som ju i detta fall är en mycket god källa, förekommer följande här i öfversättning meddelade passus:

»Detta är konung Valdemar (I:s) besittningar i Sverige. I *Arem* 16 åttingar, *Hallestatha* 8 åttingar, *Gulua* 8 åttingar, *Rynkæby* 4 åttingar, *Hvalsbyærg* 8 åttingar, *Istath* 4 åttingar, *Cnæby* 6 åttingar, *Burghær* 4 åttingar, *Wighby* 24 åttingar, *Vluæruth* 6 åttingar, *Cnæby* i *Thyustæ* 2 åttingar jämte mycket annat, som tillhör Syghridlef; och jämte de egendomar, som Boleslav ärfde, då hans fader Sverker d. ä. dog, och efter denne Boleslavs död ärfdes de af hans syster, drottning Sofia, kung Valdemar (II:s) moder».

Sverkers son Boleslav har således varit ägare af Sigridslef eller en del af Sigridslef, och denna egendom har icke varit något modernearf, enär hans moder, Rikiza, var en polsk prinsessa, dotter af härtig Boleslav af Polen, efter hvilken dottersonen uppkallats. Det ifrågavarande partiet af Sigridslef har således tillfallit honom efter fadern och sedan öfvergått till halfsystemen. Af Sverkers söner dog Johan före fadern, och Karl, Kol och Boleslav öfverlefde honom. Af dessa dog Karl först, men hans lott ärfdes af sonen Sverker d. y. Af de öfriga bröderna tyckes Boleslav hafva lefvat längst, ty hade han dött före Kol, borde

gärna denne hafva ärft hans lott och ej Boleslavs halvesyster Sofia. Visserligen känner man ej bestämdt arfslagarna på 1000- och 1100-talen, men med all säkerhet gälde då den princip, som Västgötalagen har i ärfdabalkens första kapitel: »Sun ær fapurs arvi. Ær eig sun, þa ær dottær... Ær eig broper, þa er systir», d. v. s. dotter ärfde blott, så vida son ej fanns, syster blott, så vida broder ej fanns.

Hvad nu beträffar Sigridslef, var denna egendoms-komplex konungafamiljens privategendom, som kommit från Sigrid Storråda. Då hon troligen blott efterlämnade en son, Olof, gick Sigridslef öfver till honom, därifrån till hans ende äktfödde son Anund och från denne, då han ej efterlämnade någon son, till halfbrodern Emund, med hvilken ätten utdog på manssidan. Emund ärfdes således af sin dotter eller af sina döttrar, så vida han ägde flera. Att han haft *en* dotter, som gifte sig med Stenkil, veta vi, men han kan hafva haft ännu en, som i så fall bör hafva ärft en annan del af Sigridslef. Den bästa förklaringen af faktum — att Sverker ägde en del af Sigridslef — synes då vara, att Emund haft minst två döttrar, af hvilka den ena gift sig med Stenkil, den andre med Sverkers farfar.¹ Så vida vi *icke* göra detta antagande, skulle hela Sigridslef hafva öfvergått till Stenkil, men då han efterlämnade söner, har hans del öfvergått till dessa — Erik, Hallsten och Inge. Inges del gick genom sonen Ragnvald, som ej efterlämnade några söner, öfver till dennes dotter Ingrid, som icke var gift med Sverker och således icke kan hafva förmedlat Sigridslefs öfvergång till den Sverkerska ätten. Hon kan visserligen hafva haft en syster, som icke omtalas i våra källor, men som varit gift med Sverker; likaså kunna Filip och Inge d. y., som ärft Hallstens del, hafva efter-

¹ Sverker, som blef konung omkr. 1130 och dog 1156, var förmodligen född på 1090-talet, och det är därför knapt troligt, att han varit dotterson till Emund, hvilken såsom en gammal man afled 1056 och hvars son Anund vid mogen ålder aflidit redan före honom. Dottern bör således senast hafva varit född på 1040-talet — den dotter, som var Stenkils gemal, var ju gift redan 1056.

lämnat döttrar, af hvilka en varit gift med Sverker.¹ Men hvilken möjlighet man än bestämmer sig för, har Sverker tydligen varit befryndad med den svenska konungaätten, troligen så att han stammat från Emund Slemmes dotter.

Sverker blef emellertid mördad 1156, enligt Saxos i detta fall tillförlitliga uppgift, på anstiftan af Magnus Henriksson, hvilken var son till Henrik Skatelär och Ragnvald Knaphöfdes dotter Ingrid samt således dotterson till den före Sverker regerande konungen. Han kunde därför med rätta anse sig stå kronan närmare än Sverker, som troligen icke var befryndad med den Stenkilska ätten, utan blott på kvinnolinien härstammade från den föregående.

Emellertid blef han icke vald till svensk konung utan i stället Erik Jedvardsson. Om hans fäderne är intet känt, och de upplysningar, som förekomma om hans möderne, äro i de flesta fall värdelösa. Ehuru jag visserligen tror, att man här, med stöd af samtida källor, kan komma till något resultat, nödgas jag spara denna vidlyftiga undersökning till ett annat tillfälle, och kan så mycket hällre göra det, som Erik ej håller på modernet stammade från någon svensk konungaätt.

Hans tronanspråk stöddes nämligen på hans gifte. Att hans gemål heter Kristina intygas af den tillförlitliga *Narratiuncula de fundatione monasterii Vitæ Scholæ* och bekräftas af två andra källor. Enligt *Knytlingasagan* var Kristina dotter till den danske prinsen Björn Järnsida och Inge Stenkilssons dotter Katarina; enligt krönikan af 1333 var Kristina däremot Inge den yngres dotter.

Den svenska uppgiften är visserligen senare än *Knytlingasagan*, men afgjort att föredraga framför dennas,

---

¹ Med en dotter till Inge d. y. kan Sverker emellertid icke hafva varit gift, ty han gifte sig på 1130-talet med Inges enka Ulfhild, och att han förut varit gift med en dotter till Ragnvald eller Filip, synes ej sannolikt, då dessa knapt kunnat hafva döttrar, som vid denna tid varit giftasvuxna. Om Erik Stenkilsson känna vi ej mer än hvad, som i denna afhandling meddelats. Men då intet af Stenkilsättens namn förekommer inom den Sverkerska ätten, har troligen heller ingen frändskap dem emellan funnits.

ty med Knytlingasagans genealogi bli åldersförhållandena knapt möjliga. Vi få då följande stamträd:

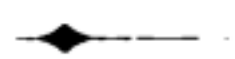
```

      Erik Eiegod
        |
      Harald Kesja
        |
      Björn Järnsida
        |
      Kristina
        |
      Knut Erikson
  
```

Erik Eiegod var troligen född 1056, men ej dess mindre skulle han hafva haft en sonsons dotterson, som 1160, då Erik den helige dräptes, i hvarje fall var vuxen och trolofvad samt således senast född 1140. Man kan visserligen beräkna, att Erik Eiegods son varit född 1077, dennes son Björn Järnsida 1098, Björns dotter Kristina 1119 och hennes son Knut Eriksson 1140, men en dylik genealogi med blott en tjugooctårsperiod för hvarje led kan ej gärna upprepas i fyra, och det är därför ytterst osannolikt, att Eriks gemål varit Björn Järnsidas dotter. Den svenska uppgiften, att Eriks maka varit Inge den yngres dotter, är därför gifvet att föredraga.

Vid Sverkers död funnos således tre pretendenter: den mördade konungens son, Ragnvald Knaphöfdes dotterson och Inges måg. Af dessa segrade den senare, men dräptes efter en kort regering af Magnus Henriksson, som aldrig kom i någon ostörd besittning af den svenska tronen. Väl besegrade han Eriks son Knut, men blef själf vid Örebro slagen af Sverkers son Karl, som nu, som det tyckes, utan motstånd hyllades.

Med hans regeringstillträde är den svenska konungalängden klar, och för efterträdarne känna vi såväl deras arfsanspråk på tronen som ock aren för deras regering.

UPSALA ÖD

AF

HENRIK SCHÜCK

UPPSALA 1914
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Den svenska medeltidens finanshistoria är, som bekant, ytterst ofullständigt genomforskad, och detta är onekligen skada, ty detta kapitel af medeltidens historia förefaller att vara det måhända allra viktigaste. Så mycket synes emellertid redan nu säkert, att perioden 1250—1350. var tiden för en våldsam ekonomisk revolution, icke blott därigenom att regeringens ekonomiska oförstånd då förde riket till statsbankruttens gräns, utan också därigenom att de forna inkomstkällorna under denna tid utbyttes mot nya. Skatterna börja nämligen i stort sedt först med 1200-talet, och — före århundradets midt af ringa betydelse — svälla de under folkungatidens fortsättning ut till att bli den ojämförligt viktigaste delen af regeringens tillgångar.

Under den förkristna tiden funnos ännu inga skatter, ty gengärden kunde ännu betraktas såsom en frivillig prestation, och ledungslamen var ännu blott en aflösning af en skyldighet: deltagande i ledungen, som väl ännu, då ledungen verkligen utgick hvarje år, snarast betraktades såsom en rättighet.

Utom af sakören, dulgadråpsböter, danaarf, den resande köpmannens fridsskilling och dylika mindre betydande poster, utgjordes konungens inkomster af skatten från den svenska kronans »sysslor», hvilka utom Gottland och Värmland gingo förlorade, af allmänningssöret eller inkomsten af konungens treding i Götalandskapens och Smålands allmänningar, hvilken inkomst i framtiden genom nyodlingar kunnat blifva oerhörd, men som ännu ej betydde mycket, och slutligen af Upsala öd.

Denna inkomsttitel var utan all jämförelse den mest betydande, hvilket redan framgår däraf, att endast den nämndes i den dom, genom hvilken en tronpretendent dömdes till konung. Sedan Upplandslagen omtalat, att de olika lagmännen »aghu han til krunu ok kununx dömis skiliæ, landum rapæ ok riki styræ, lagh at styrkiæ ok friþ haldæ», slutar paragrafen: »þa ær han dömbdær til Upsalæ öpe». Sedan därefter i den tredje paragrafen kröningen omtalats, fortsätter lagen äfven här: »þa aghær han Upsalæ öpæ ok dulghæ drap ok danæarff». Konungadömet sammanföll således i väsentlig mån med dispositionsrätten öfver Upsala öd.

Men tyvärr ger Upplandslagen inga andra upplysningar om Upsala öd, och egendomligt nog har — såvidt jag vet — ingen författare gjort detta ämne till föremål för någon specialundersökning. Någon fullständig dylik afser icke håller jag här att lämna. Den skulle blifva allt för vidlyftig och kräfva en vida längre tid än den, som står författaren till ett rektorsprogram till buds. Hvad jag kan lämna är blott ett med många fel och förbiseenden behäftadt utkast, som möjligen kan tjäna kommande forskare till underlag för en mera uttömmande framställning och som till syfte blott har att påpeka ämnets intresse och vikt. Endast en viss grupp af Upsala ödsgods kommer här att beröras, nämligen själfva förvaltningsgårdarna för domänen. Men redan af den här lämnade öfversikten torde framgå, att Upsala öd varit en kolossal egendomscomplex, som, om den rätt förvaltats, borde hafva gjort den svenska staten oerhördt rik.

Utom Upplandslagen (och Södermannalagen, som här afskrifver denna) innehålla endast två landskapslagar några direkta upplysningar om Upsala öd, nämligen Hälsingelagen och Västgöotalagen, och vi vända oss då först till den förra.

Hälsingland. Hälsingelagen nämner Upsala öd två gånger. Kirkiubalken § 2 är föga upplysande: »Nu ær kyrkiu bygghd. þa skal kyrkiu bool hawa. þær præster skal a byggia. þæt skal fult ok frælst wæræ foræ allom wtskyldom sum Upsala

öper konungi», ty detta säger oss blott en sak, som i sig själf är klar, nämligen att konungen ej betalade skatt för kronans egendom. Men dess mer upplysande är den andra anteckningen (Kungabalken XI): »Þæssur æru upsalæ ö| ær: sunnastæ höghær, hager i sundafy, höghær a nor| stighi, næs ii silanger. Norþstigher i syoboo raaf, kutuby». Ty här få vi en uppräknig af samtliga Upsala ödsgodsens i Hälsinglands lagsaga. De äro visserligen ej många för ett så vidsträckt område, men detta har tydligen sin förklaring däri, att Hälsingland var ett glest befolkadt nybyggarland, där kronogodsens således ej kunde vara talrika. Egendomarna voro:

Sunnastæ Höghær låg i Alir, Norrala socken,¹ och var under namn af Norrala kungsgård kronogods ännu på Gustaf Vasas tid. Namnet »hög» antyder en gammal bygd och »Norrala» ett där beläget tempel.

Hager i Sundafy eller som B-handskriften har: *Höghær i Sundhedhi* låg i Sundhed, Högs socken, och var kronogods ända till Karl Knutssons tid. Gården kallas ännu kungsgården, och namnet »Hög» på denna och följande gård antyder en gammal bygd.

Höghær a Norþstighi låg också i Sundhed, Jætundals socken, och kallades äfven Husaby. Ända till Karl Knutssons tid var gården kronogods, men blef då försåld.

Næs ii Silanger låg i Mædalpadha, Silangers socken, och kallas nu Kungsnäs. Som det förefaller var här äfven tingsplats.

Norþstigher i Syoboo raaf låg i Angermannaland, Sioboradhs, nu Säbro socken, och identifieras af Schlyter med gården Norrstig ej långt från Säbro kyrka.

Kutuby är utan tvifvel identiskt med det Kuta, som 1314 (S. D. III, nr. 1957) omtalas såsom tingsplats för Ångermanland. Gården var kronogods ända till 1500-talet.

¹ För dessa och följande lokaluppgifter hänvisas, utom till Schlyters lag-edition, till Styffes bekanta arbete. Det citeras ej i det följande, då det måste ligga till grund för hvarje dylik undersökning och således måste användas af hvar och en, som studerar dessa frågor.

Dessa kungsgårdar, som tydligen lågo i distriktens äldsta bygder och där tingen i regeln tyckas hafva hållits, voro utspridda öfver lagsagans alla olika delar. Hälsingland var nämligen deladt i tre olika »land», nämligen Alir, Sundæde och Mædalpadha, och till dessa kom också ett fjärde, Angermannaland. Kungsgårdarna lågo två i Sundæde (i Högs och Jætundals socknar), en i Alir (Norrala socken), en i Mædalpadha (Silangers socken), och två i Angermannaland (Säbro och Bjertrå).

Ett namn för oss vidare i vår undersökning. Höghær a Norþstighi kallades, såsom vi sett, också Husaby, och detta är tydligen ett namn, som står på gränsen till en förvaltningsterm. I Þingmalæbalken § 1 heter det nämligen: »Nu kumber konungx breef æller buþ till landsins. Þa scall lænzman buþkaulæ wp skæræ, fiuræ aff hwærium husæby». I sak är detta samma stadgande, som möter oss i Upplandslagen: »æi ma lænsman buþkafflæ upp skiæræ, utæn buþskapær komi aff kunungx alwm. . . Nu skiær lænsman buþkafla up mote kunungx brefwi ællr buþi sin buþkafflæ i hwarn fiærþung». Såsom här af framgår var husaby den kungsgård, på hvilken konungens ombudsman i hundaret eller länsmannen bodde, och på konungens bud skulle han skära upp fyra budkaflar, en för hvarje fjärding.

Denna uppfattning bestyrkes fullkomligt af Dalalagen, som blott omfattade ett enda hundare, hvilket på grund af sin storlek var deladt i tre treadingar. Hundaret hade blott en länsman, men under denne stod det tre underlänsmän, som kallades husabymän. Detta framgår af följande ställen, där husabymännen nämnas:

Manhælghis B. 5. Warþir man dræpin aa bolstaþi manna, bolstaþa men sculu bana finna innan naat oc iamlanga. hitta þe han, þa sculu þe han husabymanne i hæn-dir fa oc warin saclösir. Slæppir han hanum böti fyririghi markir.

Manhælghis B. 23. Kastar man ywir hws ella skyutir, fa skapa af man ella kuna, witi wækiændi þæn wapa

meþ tvem witnum oc tolf manna eþi, sæghi hwsabymanni till oc biscops manni.

Wm þiufnadh 5. Takir man þiuf sin, han skal hanum fram warþa a þing oc a ring oc sannan agrep meþ oc i hændir kunungs lænsmanne ella hwsabymanne.

Wm þiufnadh 15. Hwilikis manz swen takir hö ella korn ella annat nokot gen bondans wilia, hawi till witni twa sina granna at swa war giort. Þa skal han kæra þæt firi hans husbonda. han skal þæt attir giældæ ella affsighis sweninum. ær han driuari ella þiænisto lös, haldi bondin wp han wndi skiæl soknaris ella husubymanz.

Þingh. B. 1. Millan þingariþi þa maghu æi husaby-men þing suman kalla vtan kunungs budskapir combir i land ella þiufwær warþa taknir. . . Hwilikin hwsabyman þing haldir wtan firi þæssum mal sum fyrra ær mælt, böti þrea markir.

Þingh. B. 5. . . . þa næmpnis þing heem til bondans, tolf men meþ husabymanni ella nokorum lænsmanz swen. . . Wrækir han mætanþ mæn fran garþi meþ wigh oc wærn, þa ökir han sak sinni meþ þrim markum. Wrækir andra hæti wiþ XL markir, wrækir þriþiu, hawi kunungs lænsman oc hwsabyman oc domara wald þæn at fanga oc i kunungs hæpto at föra.

Þingh. B. 13. Hwar sum eþ fæsti han skal eþa taka til hawa, þa bondin wil lagh sin föra þingariþum mellan, sæghi til meþ skiælum husabymanni oc andrum þem eþ aghu hwilikin dagh han wil eþ ganga.

Häraf framgår med full tydlighet, att husaby var benämningen på den kungsgård, där konungens ombud satt — i regeln en länsman, men — när hundaret var indeladt i treadingar — en husabyman.

Vända vi oss nu till Dalarna eller Dala hundare, finna vi, att detta hade tre husabyar, en för hvar treading. Den ena — jag citerar här Styffe — var kungsgården vid Husaby, hvarifrån K. Magnus Eriksson år 1347 utfärdade privilegierna för Kopparbärgen och hvilken synes hafva varit

Dalarna.

hufvudorten för Yttersta tredingen, den enda som i handlingarna omtalas. Den andra var kungsgården i Tuna, motsvarande det senare landshöfdingebostället Hushagen, där slottet Borganäs låg, och den tredje synes hafva varit vid Kopparbäret, hvarest i Albrekts och Margaretas tid också var ett slott. Efter den första uppkallades socknen, Husaby, den andra omtalas 1390 såsom »Konungx gardhin i Tunum», och den tredje kallas 1413 »ett Slott widh Kopparberget».

Västmanland.

Vända vi oss från Dalarna till Västmanland, möta vi där den svårigheten, att vi ej känna dess äldsta hundaresindelning, och åtskilligt tyder på, att den äldsta, som vi känna — från midten af 1300-talet — ej är den ursprungliga. Vid denna tid voro hundarena följande:

Akirbo. I detta hundare fanns en gammal kungsgård, Bærkarne eller Konungsbærkarne, som gifvit namn åt socknen och sedan kallades Hofgården. Den omtalas 1347 i ett bref, som utfärdats af »Olauus Laurenzson, preuisor quondam curie regis bærkarnæ» (S. D. V, nr. 4194). På Margaretas tid var gården bortförlänad till Karl Ulfsson af Tofta.

Snævingia. Inom detta hundare låg Dawö kungsgård, hvarifrån Magnus Ladulås 1275 och sedan utfärdade flera kungabref (S. D. I, nr. 606, 676, 705; II, 922, 923, 924). Först 1356 skänkte Magnus Eriksson till Karl Ulfsson af Tofta »var gard Dayo», och detta förkunnades för »var fogethe, som garden Davo hafver i verio». (De la Gardieska Arkivet II, 13.)

Tuhundare. Detta hundare, som första gången omtalas 1352, hade tydligen uppkommit genom en sammanslagning af tvänne. Någon kungsgård inom detta härad känner jag icke.

Norbo. Icke håller här känner jag någon kungsgård.

Seunda. Här låg i Haara socken kungsgården Husaby, som sedan fått namnet Konungsåra. Detta namn kommer af konungsari eller konungens uppbördsman, hvil-

ken tyckes hafva skickats till Upplands biländer, särskildt Hälsingland, men äfven Västmanland.

Gorunda. Icke håller här är någon kungsgård mig veterligen känd.

Tyurbo. Här omtalas 1504 »konungsbyn» Östensbo, som af Styffe, tydligen med rätta, räknas till de gamla Husabyarna. En by i Torstuna socken, där Östensbo låg, heter ännu Husby.

I Västmanlands sju eller åtta hundare ha vi således blott lyckats uppvisa två husabyar. Detta kan visserligen bero på, att Västmanland jämförelsevis sällan omtalas i diplomerna, kanske ock därpå att äfven Bærkarne och Davö varit husabyar, men snarare därpå, att landets indelning ursprungligen varit en annan — i tredingar. Till de två husabyarna i Seunda och Tyurbo bör således komma en tredje, och denna låg förmodligen i Nora bärgslag (se nedan).

I Västmanland lågo för öfrigt massor af andra kronogods. På ett bräde sålde Magnus Eriksson 1350 följande gods: Östuna, Grönö, Virsta, Norra och Södra Hunö, Åsta, Eke, Bilista, Andredeskog, nedre Bolsta, Torsmose, Forsby, Bjuggsta i Kungsåra socken, Sundby, Forsby i Björskogs socken samt norra och södra Krakholm. Priset var 300 marker lödigt silfver och 4,500 marker penningar. Dessutom pantsattes gården Kungsbarkarö.

Detta kan tjäna såsom exempel på den vanvettiga godsförskingringen under denna tid.

Vända vi oss därifrån till Uppland, blir, såsom man *Uppland.* kunnat vänta, resultatet betydligt bättre. Vi taga först Fjädrundaland, som af namnet att döma ursprungligen innefattat blott fyra hundaren, men 1314, då de första gången uppräknas, äro fem, nämligen:

Aas. Här låg i Svinagarns socken Husaby-Svinagarn, som först 1345 af konung Magnus Eriksson bortbyttes till ärkebiskopsstolen (S. D. V, nr. 3975). Men äfven gården Haga var enligt Styffe på konung Eriks tid kungsgård.

Simbo. Här låg Gestereke, som åtminstone i slutet af 1400-talet, enligt Styffe, var kungsgård.

Torsaker med Husaby bredvid Torstuna kyrka. Gården heter nu Kungshusaby och kallas i Gustaf Vasas registratur för Konungsby.

Trögds hundare var deladt i tredingar och hade därför tre husabyar: Husaby-Trögh (nu Kungshusby), Husaby-Gismark (nu Kungsvallby) och Husaby-Sjutolft. Från Husaby-Trögd finnas flera kungabref utfärdade ända från 1264 (S. D. I, nr. 492, 545, 701, 757, 758 m. fl.). När den gick ur kronans ägo, kan ej bestämdt uppgifvas. Men 1311 pantsatte Folke Jonsson denna gård för ett lån till kung Birger, och förmodligen var han och icke konungen då dess ägare. Men utom dessa husabyar låg äfven den bekanta kungsgården Alsnö inom hundaret, och redan 1224 skänkte Erik Eriksson gårdarna Myryby och Snølyngi till ärkebiskopen. Där låg äfven en gård Aal, som Magnus Ladulås 1282 skänkte till sin hofskräddare (S. D. I, nr. 758).

Lagund. Någon kungsgård med namnet Husaby finnes mig veterligen ej inom hundaret, men däremot befann sig kungsgården Lagundzbergh inom hundaret, och först 1348 (S. D. VI, nr. 4337) bortbyttes denna egendom af kronan.¹

Från Fjädrundaland vända vi oss till Tiundaland, som ursprungligen blott innefattade tio hundaren, till hvilka dock sedermera ytterligare kommit ett, så att folklandet i historisk tid räknade elfva hundaren, nämligen:

Habo. Någon husaby finnes ej i hundaret, men där låg åtminstone en kungsgård, det bekanta Hatuna, som 1311 af konung Birger såldes till ärkebiskopen för den betydande summan af 163 mark lödigt (S. D. III, nr. 1796). En annan kungsgård, Röthelunda i Häggeby socken, bortskänktes 1275 Magnus Ladulås till Upsala ärkebiskopsstol (S. D. I, nr. 606).

Haghund hade en husaby i Gryts socken, som (enligt

¹ Herr Israel Birgersson fick då af konungen gårdarna Husby-Lyhundra, Husbyernavi, Lagundsberga och Råby — således en ganska vacker samling af kronogods.

S. D. V, nr. 3839) af Magnus Eriksson bortbyttes till ärkebiskopsstolen. Egendomen bestod af $3\frac{1}{2}$ markland och 2 örtugsland, och redan förut tyckes kyrkan hafva ägt ett halft markland af denna egendom.

Ulleraker. Af Husaby-Ulleraker bortbyttes 1345 3 markland till ärkebiskopsstolen (S. D. V, nr. 3975).

Bælingha. I detta hundare är icke någon kungsgård känd, men förmodligen låg här Husaby-Tolangh (se nedan Norundh).

Vaxhalda med Gamla Upsala kungsgård, i hvars socken en Husby ligger.

Norundh med Hosæby-Norunde (Lena socken), hvaraf Magnus Ladulås 1280 bortbytte ett markland till Birger Philipsson mot ett markland, som denne ägde i Hosæby Tolangh. Hvar denna sistnämnda husaby, som således förut afyttrats af kronan, befunnit sig, vet man ej, ty något Tolangh nämnes för öfrigt icke. En socken Talangi omtalas emellertid S. D. I, nr. 1031 (In talangi hernawi och In talangi ernatum; jfr S. D. III, nr. 2218 ernatunum), och härmed afses säkerligen Ernatuna socken i Norundh. Hundaret skulle då haft två husabyar, och den ena af dem har väl därför förut legat inom Bælingha hundare, i så fall Husaby Tolangh eller Talangi, emedan Ernatuna socken ligger strax bredvid Bålinge socken. Dock förtjänar anmärkas, att hundaret tyckes hafva haft ännu en tredje husaby, nämligen i Tensta socken, där nu en gård Husby befinner sig, äfven nämnd i 1600-talets jordeböcker, och då hundarets tingsställe låg i Tensta (Odinslunda) är ej osannolikt, att länsmannen residerat inom socknen.

Rasbo. Någon i gamla handlingar omtalad husaby finnes icke, men Styffe påpekar, att en gård Husby finnes strax bredvid Rasbo kyrka.

Nærdingia. Husaby i Bledakers socken bortbyttes 1345 af Magnus Eriksson till ärkebiskopsstolen (S. D. V, nr. 3975), dock blott 20 öresland af egendomen, som förmodligen var större.

Oland. Här låg en Husaby (Staffbo socken), som 1483 bortförlänades.

Vendil. Strax bredvid Vendils kyrka låg kungsgården Husaby, som 1400 bortförlänades. Till Vendil hörde äldst också Vala hundare, där någon husaby ej är känd.

Tyerp. En gård, Husaby, strax bredvid kyrkan, var ännu under unionstiden kronogods.

Huruvida *Gestrikaland* ursprungligen betraktats såsom ett hundare i Tiundaland eller såsom ett särskildt land, synes ovisst. Någon husaby är här mig veterligen ej känd, och har måhända aldrig funnits; åtminstone tyckes landet icke hafva haft någon bestämd tingsplats, utan enligt Styffe reste häradshöfdingen kring till de olika socknarna.

Till sist återstår Attundaland med dess åtta hundaren:

Bro med kungsgården Huseby-Bro, hvaraf ett halft markland 1286 af Magnus Ladulås afstods åt Upsala domkyrka (S. D. II, nr. 911, 1436, 1673).

Solentuna. I medeltida handlingar har jag ej sett någon husaby omnämd inom hundaret, men f. n. finnes i Spånga socken en egendom Husby, hvars namn säkerligen är gammalt, ehuru jag ej kunnat återfinna det i jordeböckerna.

I *Valentuna* hundare finnes f. n. icke någon husaby, och någon dylik omtalas ej heller mig veterligen i gamla handlingar. Men möjligen har detta sin förklaring i ett faktum, hvarom en uppländsk runsten ger oss upplysning. Den s. k. Valentuna-stenen har nämligen denna inskrift: »Jarlabanke lät, medan han ännu lefde, resa denna sten till sitt eget minne och iordningställa denna tingsplats; och han var ensam ägare till hela detta hundare» (von Friesen: *Upplands runstenar* (1913) sid. 51 ff.). Med »hundaret» i fråga menas med all sannolikhet Valentuna, där stenen funnits, och då uppgiften väl ej kan ha innehållit en uppenbar osanning, hade konungen således icke några gods i Valentuna, och runstenens uppgift bestyrkes däraf, att någon husaby icke tyckes hafva funnits. Konungens länsman öfver

detta hundare bodde väl därför på någon husaby i ett angränsande hundare.

Arlenningia. Här fanns en socken Husaby-Arland, som uppkallats efter det där belägna kronogodset, hvilket på Gustaf Vasas tid kallades Konungshusaby. Dessutom fanns här en socken Husaby-Norsunda, och möjligen var kungsgården den »mansionem Norusær», som 1275 skänktes till Sko af Magnus Ladulås (S. D. I, nr. 599). Sannolikt var detta Husaby Norsunda boställe för länsmannen öfver det närliggande Habo hundare, där väl kungsgården Hatuna, men ingen husaby kunnat påvisas.

Sæmingia. 1298 bytte sig en Rörik i Tuna till ett halft markland i Hwssaby Marchem, som således förut af söndrats från kronogodset (S. D. II, nr. 1215, 1233). Återstoden tyckes hafva ägts af marsken Thyrgils Knutsson, som 1304 bortbytte två markland »in hosæby marchem» till S. Klaranunnorna (S. D. II, nr. 1419). Inom hundaret lågo också två andra kungsgårdar, Skanald och Harg (Skånella socken), som 1276 såldes af Magnus Ladulås (S. D. I, nr. 618).

Langhundare med kungsgården Husaby-Ernavi, som 1348 af kronan bortbyttes. Men inom hundaret fanns också en annan husaby, belägen inom Lagga hæreth, hvilken kungsgård af Valdemar Birgersson 1273 skänktes till Upsala domkyrka (S. D. I, nr. 570): »quatuor marcas terre in husaby in lagga hereth cum omnibus pertinenciis earundem et ecclesiam husaby cuius patronatus ad nos pertinebat».

Sæhundare. I Skædhargs socken fanns, enligt Styffe, på Gustaf Vasas tid en »Skedery konungshuseby», och i 1600-talets jordeböcker förekommer här ock en Husebyby.

Lyhundra med kungsgården Husaby-Lyhundare, som 1348 villkorligt bortbyttes af kronan.

Vända vi oss från de tre folklanden till deras rodar, funnos äfven där husabyar.

Attundalands Rodh. I Akirbo skiplagh (nu Österåker)

ligger en by Husby, som omtalas 1398, och i medeltida handlingar förekommer »Hosæby in Vingru», Munsö socken, hvilket gods 1281 pantsattes af härtig Bengt (S. D. I, nr. 729). Ursprungligen tyckes hela Munsön hafva tillhört konungen, men redan 1200 skänkte Sverker hemmanet Sundby till Gamla Upsala kyrka (S. D. I, nr. 115), och 1185 hade ärkebiskopen där en gård, som med all sannolikhet skänkts till ärkebiskopsstolen af konungen (S. D. I, nr. 96). En annan gammal kungsgård inom Attundalands rodh var Suartasio, hvarifrån härtigarna Valdemar och Erik 1310 utfärdade tvänne bref, och som de i sitt testamente 1318 pantsatte för gäldande af sterbhusets skulder (S. D. III, nr. 2132). En tredje kungsgård, Hargxö, låg på Värmdön och bortskänktes 1282 af Magnus Ladulås till borgaren Thideman Friis i Stockholm (S. D. I, nr. 757). Öfverhufvud tyckes konungen hafva haft stora besittningar på öarna och kusten af skärgården — så t. ex. var Björkön med all sannolikhet kronoegendom — men vissa skäl, till hvilka vi sedan skola återkomma, göra det sannolikt, att dessa »rodhsbon» sedan tidigt förlänats åt jarlen.

Inom Tiundalands rodh har jag icke kunnat finna någon husaby, men Elfkarleby var en här belägen gammal kungsgård, som redan under Knut Erikssons tid omtalas såsom sådan (S. D. I, nr. 66).

Gå vi nu igenom listan på dessa husabyar, finna vi, att en husaby funnits i hvarje hundare och en i hvarje af Trögdh's tredingar. Undantagen från denna regel äro få och torde delvis kunna förklaras däraf, att några af dessa husabyar så tidigt gått ur kronans ägo, att de fått nya namn, hvilket här var desto lättare, som namnet oftast var dubbelt (t. ex. Husaby-Ernevi) och »husaby» väl mera var ett appellativ än ett nomen proprium. Andra fall torde bero därpå, att hundaresindelningen ändrats mellan den tid, då husabyarna anlades, och den tid, från hvilken vi först känna denna indelning. Ett dylikt fall erbjuder Fjädrundaland, som ursprungligen blott haft fyra hundaren, men på

1300-talet hade fem. Af dessa fem hundaren hafva tre husabyar, under det att två sakna dylika, men en af dessa senare *måste* saknas, därför att landet ursprungligen ej haft mer än fyra hundaresområden, och den andra kan hafva funnits, ehuru namnet gått förloradt.

I Tiundaland saknas husabyar i två hundaren (och i hela rodhen samt Gestrikland). Men äfven detta torde bero på en ändrad hundaresindelning. Habo hundares husaby var förmodligen Husaby-Norsunda, som ligger tämligen nära Hatuna, ehuru i historisk tid inom Arlenningia hundare. I Bälunge, som också synes sakna husaby, låg förmodligen Husaby-Tolangh. Att rodhen ej kan uppvisa någon husaby, torde däremot bero på källornas torftighet, likaså att någon husaby ej påvisats i Gestrikland, som dock möjligen sköttes från Tierps husaby. Från början tillhörde Tierp förmodligen icke Tiundalands tio hundaren, utan bildade möjligen jämte Gestrikland en provins för sig.

Inom Attundaland saknas en husaby blott i Valentuna hundare, och, som jag visat, kan detta förklaras af här rådande särskilda egendomsförhållanden. Däremot hafva Arlenningia och Langhundra två husabyar hvar, liksom ock Norund i Tiundaland. Hvad Arlenningia beträffar, torde saken, såsom nyss visats, bero därpå, att Husaby-Norsunda äldst tillhört Habo hundare. Langhundras dubbla husabyar kunna däremot måhända förklaras på ett annat sätt. Den ena af dem ligger i Ærnævi socken, den andra i Laggahæreth. Det senare namnet förtjänar onekligen uppmärksamhet. Uppland indelades, som bekant, icke i härad, utan i hundaren, men senare, under medeltiden, trängde från götalandskapen häradsbenämningen in äfven här, *men* såsom namn på *socknar*. Att dessa socknar kallades härad berodde nog på några förvaltningsskäl, och sådana kunna äfven tänkas, ty utan tvifvel fingo konungens fogdar eller länsmän med 1200-talet högst betydligt mer att göra än förut, då de hufvudsakligen haft att sköta de kungliga domänerna, uppbära sakören o. d. Med 1200-talets midt

tillkom nämligen en högst betydande skatteuppbörd, och detta framkallade med all sannolikhet en ökning af den kungliga tjänstepersonalen. Jag har därför tänkt mig dessa härad inom hundaret såsom nya utbrutna förvaltningsområden inom dessa, och att således Laggahæreth varit ett från Langhundares distrikt afsöndradt länsmans- eller fogdeområde, åt hvars förvaltare en gård anvisades, som i anslutning till det gamla bruket kallades husaby. Den gamla husabyn låg däremot icke inom denna socken utan i Ernavi.

Det kan då vara af ett visst intresse att undersöka dessa nya häradsnamn på de uppländska socknarna. I Sæmingia hafva vi Vidhbohæradh. Men den gamla husabyn låg icke i denna socken, utan i Markem, som dock redan 1307 tyckes hafva varit privat egendom, hvarför fogdebo-stället kan hafva flyttats (D. S. II, nr. 1562). Lohæradh ligger i Lyhundare, hvars gamla husaby befann sig i en annan socken (Husaby). Skobohered¹ i Habo hundare ligger också tämligen aflägsset från hundarets gamla husaby i Norsunda, likaså Funbohered i Rasbo hundare från husabyn i Rasbo socken. I Nærdingia låg husabyn i Bladakirs socken och ej i Unungahæredh.¹ Endast i ett hundare möta vi två dylika häradsnamn, nämligen i Syöhundare: Sæbohæred (eller Fastakirkia socken) och Rymbohæred. Men äfven här låg den gamla husabyn i en tredje socken Skædharg.

De tvänne husabyarna i Norundh — i Lena och Tensta — bero måhända ock på en dylik uppdelning, och i så fall var naturligtvis Husaby-Lena den gamla och Husaby-Tensta den nya. Ty Husaby-Lena hade nog, innan Husaby-Tensta tillkom, afyttrats af kronan — Magnus Ladulås hade här af bortbytt ett markland — och husabyn blef därför flyttad till en annan socken inom hundaret.

Att Attundalands rodh haft två husabyar är i och för

¹ I Rodhen låg Ascarna hærepi i Frötuna skeppslag, där någon husaby icke är bekant. I Valentuna hundare, där Ebo hæred låg, fanns, såsom vi minnas, ingen gammal husaby.

sig ej orimligt, och att Tiundalands ej har någon, beror tydligen på ofullständigheten hos våra källor. Dessa smärre afvikelser hindra emellertid icke den generella slutsatsen: att hvarje gammalt hundare i Uppland haft en husaby och att utom dessa fogdeboställen stora kungliga domäner varit utbredda inom landskapet.

Från Uppland vända vi oss till Södermanlands hundaren: *Södermanland.*
Junaker. Någon husaby är här icke känd, ej håller något annat kungligt domän.

Röna. Här fanns kungsgården Ludgudhavi, som af namnet att döma var en gammal offerplats — Ludgodens vi — där förmodligen »landets» gode förrättat offer å hela landets vägnar. Men därjämte fanns en husaby i Svärta socken, omtalad 1381 (Sv. Riksark. Perg. nr. 1691).

Uphundæ. Här fanns en socken Husaby eller Husabo, och en by med namnet Husby befinner sig i Floda socken. Men förmodligen lågo här ock andra kungliga domän, ty Julita kloster grundlades på konungens mark, som klostret bytte sig till mot andra egendomar (S. D. I, nr. 64).

Dava. Någon husaby är icke här påvisad, men andra kungliga domän funnos. 1284 bortskänkte nämligen Magnus Ladulås »quandam partem terre vulgariter fiæll dictam apud sorer, que vocatur fridhæster», som låg i Frustuna socken (D. S. I, nr. 795).

Hölbo. Här finnas i Vagnhärad en gård Husby och en annan i Tuna socken. Hela Mörkönen räknas 1310 af härtigarna Erik och Valdemar bland konungens »bona patrimonialia».

Öknabo. Här fanns dels socknen Husaby-Enhörna, som redan 1275 borttestamenterades af härtig Erik Birgersson (S. D. I, nr. 609), dels ock en »hosaby hanastum», som låg i Telge socken (S. D. IV, nr. 2889). Här fanns dessutom i Warthunge en stor egendom Biærhær (Bärga), som Magnus Ladulås 1285 bortbytte (S. D. I, nr. 811).

Öfra Tör. Här fanns i Grodhunge socken en Husaby Grodungi, som omtalas 1310 (S. D. II, nr. 1672). Enligt

ett bref af 1283 (S. D. I, nr. 759) ägde konungen jus patronatus i Slæms kyrka i socknen af samma namn, hvilket antyder, att kyrkan bygts på kronans mark.

Ytra Tör. Ingen husaby är här känd, men Muskön vid Häringe ägdes af konungen, som 1278 skänkte bort en del till biskopen af Strängnäs (S. D. I, nr. 636).

Sylbo hade däremot två husabyar: Husabo-Aspö, som dock tidigt skänkts till Vårfrubärga kloster (S. D. III, nr. 2314), dels en Husby på Ytterselö (S. D. N. F. II, nr. 1236 och Sv. Riksark. Perg. nr. 277), och förmodligen befann sig här ännu ett kungligt domän, ty 1280 förpantade konung Valdemar fyra penningland på Sælaön till biskopen af Strängnäs (S. D. I, nr. 705), och härtigarna Erik och Valdemar ägde här en stor egendom, Algö, som sedermera af härtiginnan Ingeborg skänktes till Birger Persson (S. D. III, nr. 2132, 2269).

Akerbo. Här finnes en gård Husaby i Vansö socken, som redan 1233 skänktes till Vårfrubärga kloster jämte åtskilliga andra gods i närheten: Tuna, Svinum, Suntibiarga, Wicby, Lanshamar, Colaholm, Hanastathir och Scutlaby, som antagligen ock voro Upsalaödsgods (S. D. I, 281).

Österrek synes hafva uppstått genom en sammanslagning af två äldre distrikt, Olustra och Byring, och två husabyar synas äfven hafva funnits inom hundaret. Den ena, Husaby-Byring i Husaby socken, omtalas tidigt under medeltiden, första gången 1292 (S. D. II, nr. 1065). Magnus Johansson skänkte då sin hustru »curiam meam Husaby arech». I sitt 1304 upprättade testamente skänkte hon sin tjänarinna Ingirun »quattuor solidos terre in sudherby parrochia husaby» (S. D. II, nr. 1428). Då Söderby nu ligger i Barfva socken, tyckas Barfva och Husaby då hafva utgjort blott en enda socken. Med namnet Husaby-Byring omtalas socknen först 1310 (S. D. II, 1696). Men en annan husaby ligger i Jäders socken och afses möjligen i ett 1413 af härads höfdingen i Österrek utfärdadt dombref, som bl. a. bevittnas af en Holger i Hosaby (S. D. N. F. II, nr. 1728). För

öfrigt fanns i hundaret åtminstone en större kronoegendom Olustra, hvilken 1372 pantsattes af Magnus Eriksson. Men flera torde tidigare hafva afyttrats såsom Ekelang i Ärla socken (S. D. I, nr. 647), och till Eskilstuna kloster hade utan tvifvel upplåtits kronomark. En dylik mark var Gultabrunna, som 1278 försåldes af Magnus Ladulås till klostret (S. D. I, nr. 638), och då konungen ägde jus patronatus öfver S. Botvids kyrka, låg denna väl på kronans mark (S. D. I, nr. 759).

Vesterrek. Här finnes en by, Husby i Öja socken (Sv. Riksark. Perg. nr. 509), och en annan gård med samma namn i Tumbo socken; förmodligen är det den senare, som afses i ett af Styffe citeradt bref af 1422, där det talas om den skada, som gjorts å biskopens kvarn vid Husby under rensning af Torshällaån (Nærio aa).

I förhållande till den först från 1300-talet kända hundaresindelningen ligga dessa husabyar således mera oregelbundet än i Uppland. Tre hundaren (Junaker, Dava och Yttre Tör) sakna nu kända husabyar, men å den andra sidan finnas två i icke mindre än fem (Uphundæ, Öknabo, Sylbo, Österrek och Vesterrek.) Förmodligen beror denna oregelbundenhet därpå, att Södermanlands nuvarande hundaresindelning är senare än den tid, då husabyarna först inrättades. Husabyarnas antal i de tolf hundarena är femton. Men några kunna ju vara yngre.

I Södermanlands grannlandskap Närke är häradsindelningen mycket ung och ger knappast någon ledning för husabyarnas läge. Häradena äro föga större än vanliga socknar och omtalas först på 1380-talet. Äldre synes indelningen i tredingar vara, men ej håller denna tyckes hafva varit fullt bestämd. På grund häraf skulle man emellertid vänta sig tre husabyar, men fyra tyckas ha funnits.

Närke.

En låg i Viby socken, där ännu en gård Husby finnes, och i Viby hölls äfven Grymostens härads ting; förmodligen är det denna »Husaby in Nerikia», som på 1270-talet af Knut Jarls dotter skänktes till Fogdö kloster (S. D. I, nr. 900). Denna gård tyckes dock endast hafva utgjort en del

af ett kungligt domän Vallby inom samma socken, nu Kungsvallby, där Magnus Ladulås ofta vistades.

En annan husaby låg i Glanzhamars socken (Edhmadha härad) och omtalas 1303, då Thyrgils Knutsson bytte bort detta gods (S. D. II, nr. 1403).

En tredje husaby, i Kräklinge socken (Hardheme härad), omtalas 1347 (S. D. V, nr. 4209), och ännu finnes i denna socken en gård Husby.

Den fjärde husabyn kan mig veterligen ej påvisas i någon gammal källa, men i Nora bärgslag (Nora socken) ligger nu en by Husby, som säkerligen bär ett gammalt namn. Huruvida Noraskog äldst räknats till Västmanland eller Närke, torde dock vara tvifvelaktigt, och det är icke osannolikt, att den omständigheten, att socknen lades under biskopen af Strängnäs, varit anledningen till, att socknen räknats till Närke. Skulle så vara, har Närke haft tre husabyar, väl en för hvarje treading.

Men utom dessa husabyar funnos äfven andra kronogods i Närke, så Sigharsiö, som 1278 af Magnus Ladulås skänktes till biskopen i Strängnäs (S. D. I, nr. 645).

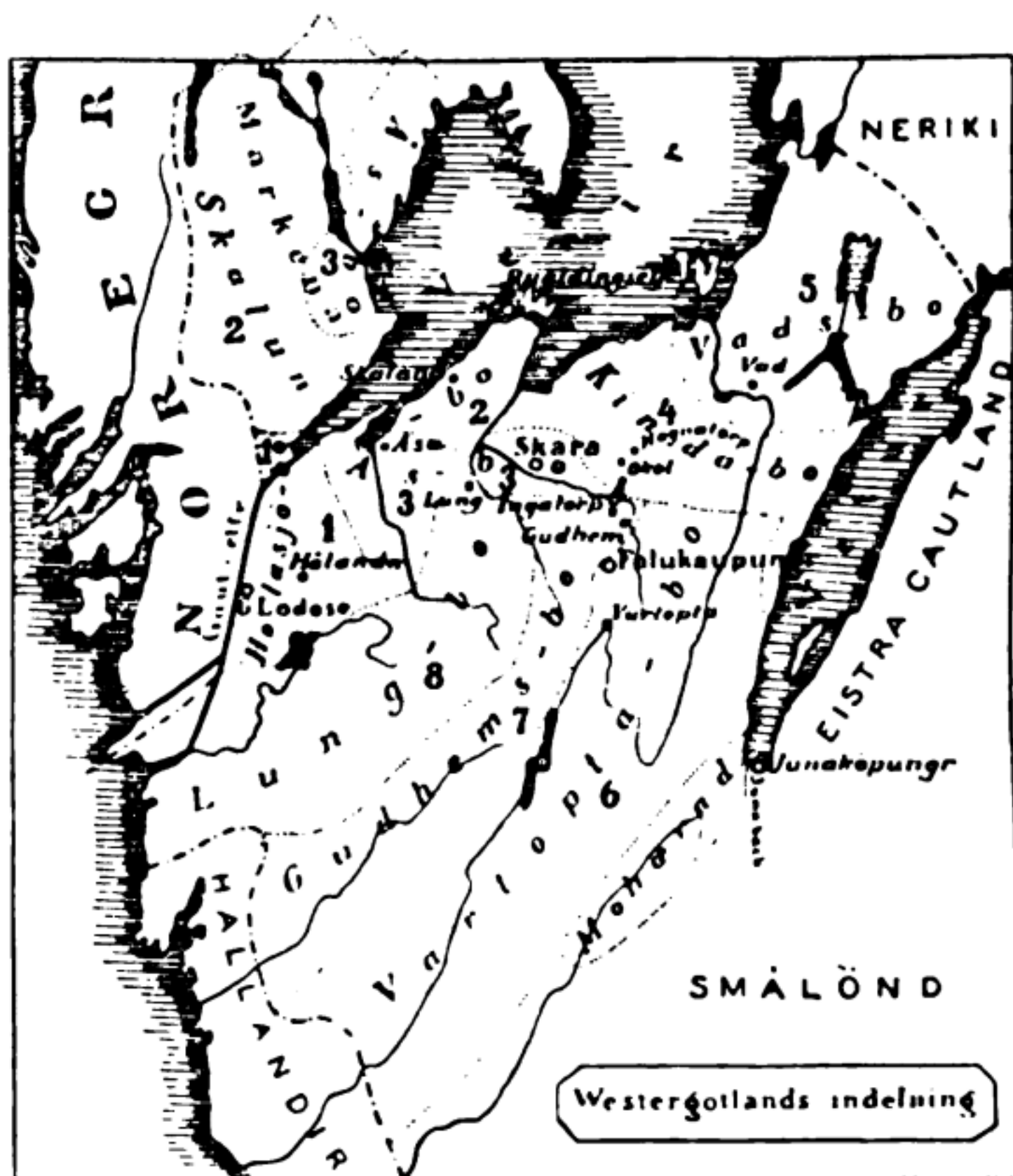
Västergötland.

I Götalandskapen möta vi en annan förvaltningsterm, nämligen *bo* i stället för *husaby*, och i denna bo-organisation — som dock ej kan vara äldre än götalandskapens eröfring af svearna — har sedermera troligen häradsorganisationen inordnats, i det att vissa härad placerats på hvarje bo.

Dessa åtta bon voro enligt den äldre västgöotalagen (þhoro þing lot skal skiptæ) följande: Vaðsbo, Kinda bo, Guðhems bo, Lung bo, As bo, Holæsio bo, Skalandæ bo, Uartoptæ bo. Kungsgårdarna, där konungens ämbetsman bodde, uppräknas i den yngre västgöotalagen (Mölno B. 8) och hette i allmänhet liksom bona; Vaþ, Gudhem, Lungho, As, Holesio, Skalander och Vartoptær; i Kinda hette kungsgården Ökol.

Dessa bon äro blott åtta, och måhända hafva de, då boindelningen först infördes — troligen redan på 600-talet

— varit flera, därför att bygden då, såsom jag i ett föregående program sökt visa, var större och troligen omfattade norra Halland. Betrakta vi vidfogade karta öfver Västergötlands bon, skola vi utan tvifvel finna ett dylikt bo för kustlandet ytterst naturligt, i synnerhet som godsen Gudhem och Vartoptær ligga så långt i norr, att förvaltarne på dessa böra ha haft svårt att sköta de söderut vid hafvet belägna delarna af boområdena. Göra vi detta antagande, blir antalet bon här nio.

Ehuru således husabytermen i Västergötland ersatts af benämningen bo, finnes dock en Husaby socken inom landskapet. Men förmodligen är denna senare. Enligt Västgöotalagens konungalängd var det här, som Olof Skötkonung döptes, och förmodligen var det här han uppehöll sig, sedan han i följd af sitt kristendomsnit nödgats lämna Upsala. I hvad förhållande denna kungsgård stått till bogodset Ökol är emellertid ej bekant. Ökol (nu Ökull) låg ett godt stycke från Husaby, och det kan tänkas, att ko-

nungen tagit detta bogods till residens och till förvaltaren anvisat ett mindre gods inom samma bo samt i anslutning till bruket i Uppland gifvit detta namnet Husaby. En analogi hade man då i den Husaby, som låg strax bredvid kungsgården i Gamla Upsala. Någon annan västgötaby, socken eller gård med detta namn förekommer mig veterligen ej i medeltida källor. Men numera finnes en gård Huseby i Forsby socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län och en annan gård med samma namn i Torps socken af Älfsborgs län. Enligt meddelande af Doc. Lampa äro bägge namnen gamla och omtalas redan på 1500-talet. Men Huseby i Torps socken af Valbo härad ligger i Dal, således ej i det egentliga Västergötland, utan får väl betraktas såsom den gamla förvaltningsgården för provinsen Dal. Den andra Husabyn är mera svårförklarlig, ty Kåkinds härad befinner sig inom det gamla Kindabo, där Olof Skötkonungs Husaby ligger, och två husabyar inom samma bo förefaller onekligen besynnerligt. Men möjligen kan äfven detta förklaras. Den Husaby, där den första kristne konungen döpts, skänktes antagligen ganska tidigt till biskopen i Skara,¹ och det blef därför väl nödvändigt att inrätta en annan husaby för Kinda bo; den blef då den i Forsby socken.

Men äfven i Bohuslän ligger en Husby — i Morlanda på Orust — som omtalas 1415 (S. D. N. F. III, nr. 2092), och här torde vi hafva återfunnit husabyn för Viken. Men då husabyar funnos äfven i Norge, visar detta ej nödvändigt, att namnet tillkommit under den svenska tiden före Harald Hårfager. Utom husabyarna funnos för öfrigt stora kronogods inom Västergötland.

Östergötland.

Äfven i Västergötlands grannland eller Östergötland tyckes provinsen hafva varit indelad i bon. Detta framgår enligt min mening af Drapabalkens stadgande § 14: Nu uarþær dræpin kunungx bryti i Upsala bo . . . Nu uarþær

¹ Att redan Olof Skötkonung gjort denna donation, är ett fullkomligt obestyrkt och äfven osannolikt antagande. Men förmodligen skedde donationen ganska snart efter hans död.

dræpin iarls bryti i roþzs bo . . . Nu uarþær biskups bryti dræpin i stafs bo ok stols . . .

Med stafs bo ok stols menas naturligtvis sådan egendom, som skänkts till biskopsstolen. Med jarls bryte i rods bo afses, såsom vi strax skola se, förvaltaren å en gård vid kusten (i roden), hvilket bo förlänats åt jarlen såsom rodens eller ledungens chef. Och Upsala bo är naturligtvis ett Upsala öds-gods — några handskrifter hafva här ock »Upsala ödhe» i stället för »Upsala bo». Men tyvärr lämnar lagen icke några vidare upplysningar angående omfattningen af dessa bon.

Emellertid förekomma namnen Husaby så pass talrikt i Östergötland, att det är tydligt, att förvaltargården inom dessa bon här liksom i Svealandskapen kallats husaby, ehuru man äfven tyckes hafva använt den götiska beteckningen bo eller Upsala bo. Däremot beror det nog på en tillfällighet, att antalet husabyar i Östergötland är detsamma eller ungefär detsamma som antalet bon i Västergötland. Svårare är det att komma till rätta med deras fördelning, då de flesta härad alldeles sakna husabyar, under det att andra hafva flera. I hvarje fall är det tydligt, att dessa husabyar, icke såsom i Svealandskapen, legat en i hvarje härad, utan att ett bo — liksom i Västergötland — omfattat flera härad. I Västergötland har antingen boindelningen bygt på en förut existerande häradsindelning, så att vissa härad lagts till ett bo, eller också har häradsindelningen skett på grundvalen af boindelningen, så att de äldre bon, som funnits, uppdelats i härad. Hur detta förhållande varit i Östergötland, sakna vi medel att bedöma.

I *Hamarkind* ligga ej mindre än tre husabyar, i Västra Husby socken, i Mogata socken och i Skönbärga socken, och alla tre äro gamla. Den första omtalas ofta i medeltida handlingar, första gången 1280, då Valdemars drottning Sofia försäljer »curiam quandam osgocie dictam husby prope siluam dictam Aspwid». Egendomligt nog uppgifver drottningen, att hennes man efter deras giftermål köpt

denna gård för deras gemensamma medel (S. D. I, nr. 706). Men så vida icke detta är ett försök att fördölja gårdens karaktär af kronoegendom, förutsätter detta, att Husaby-Aspwid — som gården gemenligen kallas — för tämligen länge sedan gått ur kronans ägo och sedermera återköpts. Då emellertid höga vederbörandes uppgifter i några andra kontrollerbara fall icke äro fullt tillförlitliga, då det gäller kronans gods, är den förra förklaringen nog den rimligare. Husaby i Skinbærga socken nämnes första gången 1348, då en guldsmed i Söderköping ger $\frac{1}{2}$ åtting i Husaby i Skinbærga till Alvastra kloster och sedan 1411 och 1413, då Vadstena kloster stadfästes i besittningen af jord i Husby i Skinbærga socken (S. D. VI, nr. 4316, N. F. II, 1440, 1791).

Däremot är det mera tvifvelaktigt, om det nuvarande fideikommisset Husby i Mogata socken omnämnes i medeltida handlingar. Kullberg — utgifvaren af Svenska riksarkivets pergamentsbref — anser detta, men säkert synes det icke, åtminstone icke efter hans referat. I ett bref, utfärdadt 1381, säljer Magnus Gudmundsson i Husaby jord i Æleby i Gistads socken Skärkinds härad, och såsom vittnen besegla bl. a. herr Peter i Mogata och Botger i Husaby. Men däraf att kyrkoherden i Mogata befann sig bland vittnena, följer ej, att någon af de här nämnda husabyarna legat i Mogata. Gistads socken låg i Skärkinds härad, och det förefaller därför naturligast, att åtminstone en af dessa husabyar befunnit sig i Skärkind, ehuru någon där befintlig husaby nu icke är känd. Samme Botker i Husaby, som beseglat brefvet, säljer jord i Elleby i Gistads socken, och köpet sker å Skurusæters ting i Skärkinds härad. Som det synes voro Magnus Gudmundsson och Botger, som var gift med Ragna Gudmundsdotter, svågrar, och förmodligen voro båda ägare af gården Husaby eller olika delar däraf, som de ärft från Gudmund. Men dennes egendom omtalas 1363, då Anund Hæmnigson säljer $\frac{1}{2}$ stång i Nawastadha skog och $\frac{1}{2}$ attung i Husby skog »liggiande i thöm syu attun-

gom som Gudmunder agher». Kullberg placerar väl Nawastada och Husby skogar i Mogata härad. Men därtill finnes, så vidt jag kan se, icke någon anledning. För närvarande finnas två gårdar med namnet Nafvastad i Östergötland, den ena i Lösings härad (vid Norrköping) och den andra i Bobärgs härad, men ingen i Mogata socken af Hamarkinds härad. Det förefaller därför sannolikast, att den i de tre pergamentsbrefven (nr. 1552, 1787, 1826) omnämnda gården Husaby icke varit det nuvarande fideikommisset i Mogata, utan snarare en nu ej längre känd husaby i Skärkinds härad.

Då emellertid den omständigheten, att Magnus och Botgers försäljningsaffär afgjordes på Skärkinds ting, har sin naturliga förklaring däraf, att den afyttrade jorden låg inom häradet (i Gistads socken), så behöfver man ej draga den slutsatsen, att deras hufvudgård befunnit sig inom samma härad, ty att personer ägde jordstycken i olika härad, var mycket vanligt. Men däremot är det en viss sannolikhet för, att de båda skogarna, som omtalas, tillhört samma komplex, och i så fall har denna komplex befunnit sig i Lösings härad vid Kolmorden, ty där ligga dels Nafvastad, dels också en gård Husby i Styrestads socken, och de bägge skogarna lågo utan tvifvel i häradets gemensamma allmänningskog. Denna Husaby i Lösings härad hade i hvarje fall vid 1300-talets midt — troligen för länge sedan — öfvergått till privategendom.

1294 gjorde biskop Lars i Linköping ett byte med Alvastra kloster, hvarvid biskopen bl. a. erhöll två attungar »in hosaby». K. H. Karlsson förmodar (i index till Dipl. I och II), att härmed afses Husaby i Styrestads socken, och detta är ju möjligt, ehuru jag ej känner hans skäl. Men för min del tror jag snarare, att denna Husaby befunnit sig på Visingsö, där Alvastra kloster ägde de två attungar i Husaby, som bortbyttes 1348 (se nedan).

En by, Husby i Skedevi socken af *Brabo härad*, finnes

däremot mig veterligen ej omnämd i medeltida handlingar, men utan allt tvifvel är namnet gammalt och äkta.

Husaby i Vists socken af *Hanakinds härad* omtalas däremot 1332 såsom en socken: »Husaby wijsth ostgocie sita» (S. D. IV, nr. 2901).

I *Östkind's härad*, Östra Husby socken, ligger en husaby, Husaby inter wika, som tidigt bortskänkts till hemgift åt konung Valdemars dotter Ingegärd. I det bref af 1278 (S. D. I, nr. 646), där konungen berättar detta, kallas gården »curiam nostram in husaby inter wika».

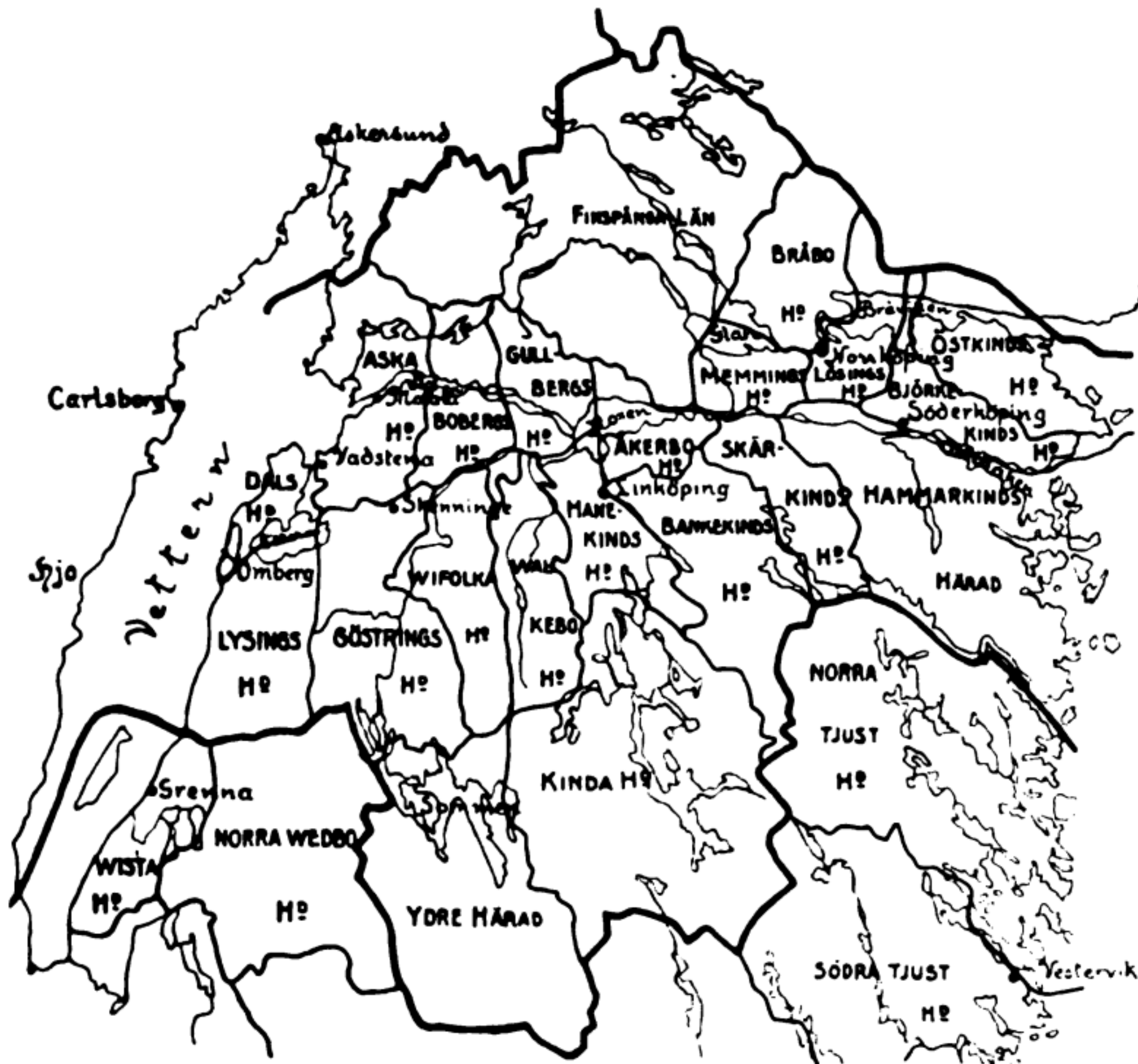
Till dessa husabyar torde slutligen kunna läggas Husbyfjöl i Brunneby socken af *Bobärge's härad*. Ordet »fjöl», äldre »fiol», betyder egentligen »bräda», men användes — såsom Noreen upplyst — i ortnamn i betydelsen »vattendrag», och Husbyfiol betyder således den del af en husaby, som låg vid ett vattendrag (här Motala ström). Namnet förutsätter således en här belägen husaby, som emellertid, så vidt jag vet, icke omnämnes.¹

Se vi nu på vidfogade häradskarta, så ligga dessa husabyar företrädesvis i öster. I Hamarkind lågo tre: Husaby-Aspwid, Husaby-Skinbærga och Husaby-Mogata, i Östkind låg Husaby inter wika, i Lösing Husby i Styrestads socken, i Brabo Husby-Skedevi — således sex på ett relativt litet område, under det att den västra delen af Östergötland blott hade en husaby i Bobärge's härad (Husabyfjöl) och den mellersta delen likaledes blott en: Husaby Visth i Hanakinds härad.

I Västergötland finna vi, att ett bos utsträckning bestämts dels af vattendragen (Göta älf, Viskan, Ätran, Vänern och Vättern), dels af slättbygderna, och detta motiverades naturligtvis såväl af kommunikationshänsyn som af befolkningens häraf bestämda utbredning. Antaga vi — som vi väl böra göra — att boindelningen i Östergötland bestämts enligt samma grunder, har Husaby-Bobärg varit

¹ I en i Stockholm utfärdad handling 1348 omtalas en gård Husbystrand men hvar denna legat, framgår ej af sammanhanget (S. D. VI, sid. 31).

husaby i ett bo, som omfattat distrikten på båda sidor om Motala ström mellan Vättern och t. ex. Roxen eller Aska, Bobärge och Gullbärge härad samt förmodligen ock Skänningeslätten, d. v. s. en del af Göstrings och Vifolka härad. Ett annat bo, som omfattade mellersta delen eller ungefär de nuvarande häradena Valkebo, Hanakind, Bankakind och Åkerbo, hade sin bogård i Husaby-Visth i Hana-

kind. Och dessa bon bli icke större än Västergötlands, af hvilka flere såsom Vartoptabo och Lungbo hade en betydligt större utsträckning.

Östra delen skildes från det öfriga Östergötland genom den stora skogen Aspveden, som sträckte sig ungefär från sjön Yxningen vid Tjust upp till Glan. De sex häradena Björkekind, Lösing, Hammarkind, Östkind, Memming och Bråbo lågo således i en skogstrakt med svåra kommunika-

tionsförhållanden, och måhända förklarar detta, att vi på det jämförelsevis obetydliga och mindre bebyggda området finna ej mindre än sex husabyar. Af dessa bildar Husaby-Skedevi i Bråbo härad en god centralpunkt för ett bo, som sträckt sig kring Glan och följt norra delen af Bråviken samt således omfattat ungefär Bråbo och Memmings härad.

I distriktet söder om Bråviken lågo två husabyar, i Lösings och Östkind härad, och möjligen var Björkekind deladt mellan dessa; men såsom bo-områden förefalla de emellertid ej tillräckligt stora och knapt motiverade af befolknings- och kommunikationsförhållanden.

Hamarkinds tre husabyar ligga alla tre i närheten af Slätbakens södra strand och strax bredvid hvarandra. Icke ens om Hamarkind varit indelad i tredingar, kan en dylik närhet mellan dessa tre gårdar förklaras, och säkerligen har någon dylik tredingsindelning icke förekommit, ty hvarken häradets storlek eller dess folktäthet kan hafva motiverat detta. Såsom en möjlighet har jag tänkt mig en annan förklaring. Hamarkinds husaby, liggande i en sent afröjd skogstrakt, var förmodligen en ganska vidsträckt egendom, på hvilken en mängd nybyggen uppstodo. Från denna husaby afsöndrades, såsom vi sett, då och då mindre delar, och dessa mindre delar bibehöllo förmodligen hufvudgårdens namn — Husaby — möjligen med tillägg af den nya socknens namn. Husaby i Mogata, som ej omnämnes i medeltida handlingar, var förmodligen ej stor, och Husaby i Skinbärga var med säkerhet tämligen obetydlig. Den ägdes af Vadstena kloster, och enligt dess jordabok (sid. 56) bestod det hela blott af $2\frac{1}{2}$ attungar. Men så obetydlig kan en gammal kungsgård ej gärna hafva varit, och det synes således, som om dessa husabyar i Skinbärga och Mogata endast varit afsöndringar från den egentliga husaby: Husaby-Aspwidh. Hamarkind har därför, såsom jag tror, blott haft en enda husaby, och detta gör det äfven sannolikt, att husabyarna i Östkind och Lösings härad varit en enda, d. v. s. att husabyn i den senare socknen varit

en afsöndring af den förra, ty husabyn i Lösings härad var i hvarje fall blott en mindre bondgård.

Att dessa husabyar nu ligga i olika socknar, betyder naturligtvis intet, ty sockenindelningen är vida yngre än husaby-institutet.

De husabyar, som vi kunnat konstatera i Östergötland och som varit boställen för konungens bryte i Upsala bo, visa sig således icke hafva varit åtta såsom i Västergötland, utan troligen blott fem, och boindelningen för dem hafva vi redan funnit, nämligen från väster mot öster (utefter Motala ström och insjöarna samt sedan söderut): Bobärgs bo, Hanakinds bo, Brabo, Östkinds bo och Hamarkinds bo. Emellertid återstår ännu en trakt, som icke kan inordnas i detta system, nämligen Lysings och Dals härad vid Vättern samt det bakom Lysings härad liggande skogsdistriktet, Göstrings härad, och inom detta område ligger icke någon husaby. Men möjligen kan en dylik dock påvisas. Visingsö räknas nu, som bekant, till Småland, men ligger just på gränsen till Östergötland och strax utanför Lysings härad. Ön kan i forntiden mycket väl hafva räknats till Östergötland och ej till Vista härad i Småland. Nu vet man ju vidare, att Visingsö var en gammal konungaegendom, ehuru man ej känner, huruvida den hört till Upsala öd eller till den Sverkerska familjens privatgoods. Svaret på denna fråga torde emellertid bero därpå, om på ön funnits en husaby eller icke. Ty har en dylik legat där, är detta ett starkt sannolikhetsbevis för, att ön varit kronoegendom.

Uppgifterna om en dylik husaby äro emellertid ganska bestämda, ehuru delar af godset redan mycket tidigt tyckas ha gått ur kronans ägo. 1286 utfärdade nämligen grefve Gerhard af Holstein ett gåfvobref till sin måg konung Magnus Ladulås på fyra attungar jord »in villa hosaby sitos in wisendesa» (S. D. II, nr. 915). Det senare ordet är tydligen en utländsk felskrifning (troligen för wisengsö), och godset möter oss sedermera under mera igenkännliga

former. 1315 testamenterade Johan Bær (S. D. III, nr. 2038) $\frac{1}{2}$ åtting »in Husaby in Grennum situm» till Alvastra kloster. Visingsö ligger visserligen ej i Grenna socken och gjorde det ej heller under unionstiden, då ön själf hade två socknar. Men då ön befinner sig alldeles midt emot Grenna och i samma härad, är det troligen Husaby på Visingsö som afses. Den tredje uppgiften är än tydligare. 1399 utfärdades en räfstetingsdom (Sv. Riksark. Perg. nr. 3019) för allmogen å Visingsö, och i nämnden sutto flere bönder, hvilkas gårdar uppgifvas. Alla dessa gårdar ligga på Visingsö, och bland nämdemännen finna vi två: Hæg-uidher i Hosaby och Siowater i Hosaby. Och det är tydligen denna husaby i Strö socken, från hvilken Alvastra kloster 1348 afstår två attungar (S. D. VI, 4355). En husaby har således legat på Visingsö, och med all sannolikhet hafva vi här återfunnit residenset för den bryte, som förestått det bo, hvilket omfattat Visingsö och Östgötadistriktet vid Vättern, troligen ock Smålandshäradet Vista.

Östergötland tyckes således hafva varit indeladt i sex bon, hvilka torde kunna betraktas såsom två grupper af tredingar med Aspveden såsom gräns. På den västra sidan ha vi haft Husaby-Visingsö, Husaby-Bobärg och Husaby-Hanakind, på den östra Husaby-Bråbo, Östkind och Hamarkind. Och vi kunna då fråga, om vi känna något om dessa husabyområdets gamla namn, hvilka måste hafva slutat på -bo. Denna ändelse är emellertid mycket villsam, enär den kan stå för tre äldre ortnamndelar: -bo, -boa och -boda, så att t. ex. ett Akirbo skulle kunna betyda »bostället Akir», »Åkerboarnes område» (Akirboa) och »boden eller sätern på åkern» (Akirboda). I regeln — såsom i fallet Akirbo — är »bo» en yngre form af »boa».

Af de ofvannämnda bonamnen slutar emellertid blott ett på -bo, nämligen Bråbo. Men detta Bråbo bör tydligen sammanställas med namn som Bråborg, Bråvalla o. s. v., och i så fall synes Bråbo knapt vara ett gammalt -bonamn, som betecknat ett boställe med namnet Brå, utan snarast

Bråboarnes eller Bråviksboarnes härad. Däremot finnes inom området ett annat namn, som möjligen innehållit benämningen på boet. Tingsstället inom det säkerligen hithörande Myminga härad kallades Skatnabo ting eller Skatna ting. Men någon socken eller annan ort Skatna finnes icke, och Skatna är otvifvelaktigen gen. pl. af skate = kämpe. Tinget har således hetat skatarnes ting. Men då det därjämte kallas Skatnabo ting, förutsätter detta, att inom området funnits ett Skatnabo, som här *icke* kan betyda skatna-boarnes ting, utan måste afse Skatnaboområdets ting.

Hvad beträffar de båda andra bona öster om Aspveden, så torde man kunna gissa, att de — i analogi med Kinda bo i Västergötland — kallats Östkinda bo och Hamarkinda bo, och det samma torde kunna antagas för Hanakinda bo. Men här är äfven ett annat namn tänkbart. Husabyn kallades Husaby-Visth, och denna gård låg i en socken, som ömsom benämnes Husaby-Visth, Visth och Visthbo. Detta senare Visthbo har möjligen varit namn på hela boområdet.

Det återstår således blott två Östgötabon, af hvilka det ena hade en husaby, som låg i Bobärgs härad, hvars ting hölls vid gården Bobärg. I detta Bobärg ingår troligen det gamla bonamnet.

Utom dessa nu nämnda husabyar funnos i Östergötland massor af kungsgårdar, men då såväl den Sverkerska ättens som Folkungaättens privatgoods hufvudsakligen lågo i Östergötland, skulle det leda till större vidlyftighet, än jag nu kan och vågar begagna mig af, att söka utreda, hvilka varit privatgoods och hvilka varit Upsala ödsgods, och jag öfvergår i stället till Smålanden.

Dessa voro som bekant dels Tiohärad (Värend, Finnveden och Njudung), dels elfva mindre »land» vid Vättern, Östergötlands gräns och Östersjön. *Småland.*

Med all säkerhet voro också dessa distrikt indelade i »bon», och äfven i Småland finnas några husabyar. De äro dock ej mer än tre (så vida man räknar det på Vi-

singsö liggande Husaby till Östergötland). Dessa tre ligga i Smålands viktigaste bygder: i Varend (Skatelöfs socken af Albo härad), i Finnveden (i Bolmsö socken af Västbo härad) och i Ambyrdh (Högsby härad), som tillsammans med Möre troligen bildade ett bo. I det medeltida bref af 1299, där husabyn i »Andhbyrdia» först omtalas, säges nämligen detta distrikt vara »sita in Möre». (S. D. II, nr. 1291); gården nämnes sedan flera gånger (S. D. N. F. I, nr. 69, Sv. Riksark. Perg. nr. 1563, 3025). Äfven Husaby i Bolmsö socken är känd från medeltiden (S. D. N. F. II, nr. 1999), likaså husabyn i Varend (S. D. N. F. III, nr. 2689). Men med all sannolikhet funnos ock andra bogårdar. I Niudung låg Ekesio hofgård, där tinget hölls. Stora delar af godset hade väl redan tidigt afståtts till Nydala kloster, men det är ganska sannolikt, att vi här haft bogården för Niudung.

Hvad det öfriga Småland beträffar, känna vi icke någon husaby eller någon säker bogård. Asbo kan visserligen betyda ett bo vid namn As (liksom Asbo i Västergötland), men då någon gård med detta namn veterligen ej ligger eller legat inom häradet, torde det vara riktigare att i Asbo se ett Asboa (= Asboarnes härad).

Vi hafva dock fått ett bo för Niudung, ett för Finnveden, ett för Varend och ett för Anbyrd och Möre (dit säkerligen ock Asbo hörde). Och de vid Vättern belägna landen Tveta, Vist och Vidbo kunna åtminstone mycket väl hafva lydt under bryten i Visingsö husaby. Troligare synes dock vara, att dessa, eller åtminstone Tveta, legat under ett bo vid Junabäck, där tinget hölls och där ett kungligt slott befann sig redan på Magnus Ladulås' tid. Det återstår således egentligen blott Tiust samt Ydre och Kind, hvilka förmodligen utgjorde två bon; men om dessa kan jag icke ens gissningsvis uppställa några förmodanden. Det sannolika är dock, att Småland liksom Östergötland varit indeladt i sex bon, möjligen sju. Och utom dessa funnos flera andra kronogods, hvilka dock jämförelsevis

tidigt synas hafva afyttrats; så t. ex. bytte Magnus Eriks-son 1278 bort en mängd dylika i Niudung (D. S. I, nr. 654).

Ett särskildt land var Öland, som vid den tid, till hvilken boindelningen måste förläggas, hade en mycket stor merkantil betydelse. Några husabyar finnas ej på ön, men däremot några bonamn, som möjligen stå i samband med denna indelning. Borbo härad har förmodligen sitt namn af någon där fordom befintligen borg — på Öland funnos ju flera dylika — och namnet kan icke gärna betyda Borgboarnes (härad), utan snarare »boet Borg». Med säkerhet är detta den riktiga förklaringen af Slættbo, som enligt Styffe har sitt namn af gården Slætt. Likaså torde första ledet af Fyra-bo (nu Förbo) vara gen. pl. af fyrvar, firar = män samt häradsnamnet således att jämnställa med Skatnabo i Östergötland. Är detta riktigt, funnos tre bogårdar på Öland, och ön har då, hvilket är mycket rimligt, liksom Gottland varit indelad i tredingar. Härför talar möjligen också, att häradena under unionstiden tyckas ha varit nio.

Öland.

Men på Öland förekommer ock en fjärde gård, hvars namn och historia äro af ett stort intresse, nämligen Sveaboth (nu Svibo) i Ventlinge socken. Namnet kan jämföras med Thyra Danabót (Danskarnes förbättring, den, som ökat Danmark), Álof Árbót (årsväxtens förbättring, Årsäll, den, som orsakat en bättre årsväxt), Bøjarbót (stadens hjälp, beskydd — namnet på den stora gilleklockan i Nidaros). Men det kan ock möjligen stå för en äldre -boda = ett ställe, där man tillfälligtvis uppehåller sig. Ett Sveaboth nere på Öland är i hvarje fall märkligt, ty namnet talar ganska otvetydigt om en svensk eröfring af Öland och anger troligen, antingen att godset varit ett tillägg till eller en förbättring af den svenska kronans egendomscomplex på ön eller att området plägade användas såsom ett tillfälligt läger eller en samlingsplats för den svenska ledungen. På sin kröningsdag gaf konung Erik Knutsson bort »quandam villam in Ølandia nomine Sweabodh vbj duodecim attongie terre habentur» (S. D. I, nr. 144) till Risabärga kloster. Dessa tolf attungar

H. Schäck.

utgjorde emellertid blott en del af godset, ty 1220 fingo nunnorna ytterligare af konung Johan Sverkersson »possesiones nostras in Sveaboth» (S. D. I, nr. 185); dessa donationer bekräftades 1344 af Magnus Eriksson (S. D. V, nr. 3856).

Godset har således obestridligen varit ett kronogods. Men 1220 upplyser konung Johan, att det förut varit förlänadt åt »byrherus dux bone memorie et dominus Ulf postea» d. v. s. först till jarlen Birger Brosa och sedan till dennes brorson Ulf Fase, som var Sveriges jarl under Johan Sverkersson, Erik Eriksson och Knut Långe. En dylik förläning är emellertid ej att likställa med dem, som senare, under folkungaätten, utdelades, utan är tydligen ett rent undantag. Det är då af vikt att veta, att detta gods förlänats åt Sveriges jarl, först Birger Brosa och sedan Ulf Fase, och man vill då gärna sammanställa detta faktum med Östgötalagens ord om »jarl bryte i rods bo». Sveaboth är också med all sannolikhet ett dylikt »rods bo», anvisadt till underhåll åt jarlen såsom ledungsflottans chef — det enda rodsbo, vi återfunnit af de säkerligen många, som funnits utströdda utefter hela Östersjökusten.

*Gottland och
Värmland.*

Därmed hafva vi afslutat redogörelsen för de olika svenska landskapens husabyar och bon. På Gottland, som var en syssla, fanns ingen husaby eller någon bogård och behöfdes ej häller, enär inga kungliga domän här funnos att förvalta och sysslans skatt direkt uppbars på tinget af särskilda sändemän från konungen. En mellanställning intager Värmland, som var ett gammalt götalandskap, hvilket förmodligen eröfrades af svearne på samma gång som Västergötland. Men såsom jag sökt visa (Studier i Ynglingatal s. 159—160) eröfrades landskapet troligen af Harald Hårfager och indelades i sysslor, hvarefter det åter blef svenskt. Ett minne af den första svenska tiden, före den norska eröfringen, torde dock finnas kvar, nämligen den gård Husaby, som nu finnes i Värmlands äldst mest befolkade distrikt eller Sunne. Men å den andra sidan

kunna dock såväl denna husaby som den på Orust vara norska, ty husabyar finnas äfven talrikt i det af Harald Hårfager eröfrade Norge.

Men denna husabyindelning kan måhända gifva oss äfven *Danmark.* en annan upplysning. Såsom jag i den nyss citerade afhandlingen visade, skiljer sig Jylland i ett afseende från det öfriga Danmark. Jylland var nämligen indeladt i sysslor, som för öfrigt ej förekommo i den gamla danska monarkien, och jag stälde då detta faktum tillsammans med den af Adam af Bremen omtalade eröfringen af Sönderjylland (cit. arb. s. 186 ff.). I det östra Danmark tyckas häller inga husabyar hafva funnits. Enligt det svenska postortslexikonet äga Skåne, Halland och Bleking icke en enda husaby; i ett diplom af 1405 omtalas väl en väpnare Peter Steen de Husaby såsom ombud för ärkebiskopen af Lund (S. D. N. F., nr. 664), men det säges icke, att mannen varit skåning, och det är därför ganska möjligt, att han varit svensk, ehuru han varit ärkebiskopens förtroendeman — det var ju under unionstiden — och på intet ställe omtalas mig veterligen någon skånsk husaby. Vända vi oss från det svenska postortslexikonet till den danska Post-adressebog, finna vi där husbyar endast på Jylland, Fyen och Lolland, men — med ett undantag — icke på Själland eller de andra öarna. Dessa husbyar äro i Jylland:

Husby Huse, Grejs s., Vejle amt.

Husby, Kjettrupps s., Thistedes amt.

Husby sogn., Ringkjøbings amt.

På Lolland:

Husby Huse, Dannemare s., Sönder Herred.

Husby Bjernæs, Fuglse Herred.

På Fyen:

Husby Huse, Svendborgs amt.

Husby sogn., Odense amt.

I Styffes bekanta arbete omnämnas också två husabyar, men bägge i Sönderjylland, nämligen Husebyherde (Husaby

härad) i Istathesyssel samt troligen Horsebuherde i Nordfrisland. Äfven dessa namn tyda på en svensk organisation och tala för den af andra skäl tämligen säkerställda åsikten om en svensk eröfring af Jylland (samt möjligen ock af de bredvid Jylland liggande öarna Lolland och Fyen). Det enda undantaget från denna regel är två Husebyar i Holbo herred ej långt från Köpenhamn, men mig veterligen finnes intet bevis för, att dessa namn äro gamla, och i hvarje fall är det alltid märkligt, att Skåne, Halland, Bleking och de danska öarna (utom Fyen och Lolland) blott äga två i samma härad belägna husbyar, under det att dessa däremot så talrikt förekomma i Sverige och det jylländska distriktet. Detta — sammanställt med sysselindelningen — kan dock ej gärna vara en tillfällighet.

Undersökningen är härmed afslutad. Den har endast omfattat en bråkdel af Upsalaöds-godsen, blott själfva förvaltningsgårdarna, där brytarne bodde, men det är tydligt, att dessa därjämte hade stora kronogods inom hundaret eller boet att sköta. Och nästan allt detta förskingrades under perioden 1250—1350. För att emellertid gifva en föreställning om storleken af ett husabygods och samtidigt visa, huru spridda dess olika egendomsdelar lågo, taga vi Husaby-Enhörna, som i följd af härtig Erik Birgerssons testamente försåldes till biskopen af Strängnäs för att gälda härtigens skulder. Konung Magnus öfverlät då till biskopen (D. S. I, nr. 712) »mansionem Husaby in Enhörna cum molendinis et prediis omnibus, que per colonos excoluntur et omnibus suis et eorundem attinentiis, mobilibus et immobilibus, agris, pratis, siluis, piscacionibus, nemoribus et aliis omnibus quibuscumque que dicte mansioni et prefatis prediis sibi adiacentibus inpresenciarum attinent» för en summa af 600 marker penningar, och därpå följer uppräkningsen:

Husaby med 2 markland jord och en kvarn i Taxunge, samt följande åt arrendatorer (coloni) upplåtna jordstycken.

I Ösmo socken. I Uppiby 1 öresland, i Stochæby 1

öresland, i Calvö 1 öresland, i Clöwæstum 4 örtugsland, i Kiælaberstum $4\frac{1}{2}$ örtugsland, i Wallum 2 öresland, i Forsum 2 öresland, i Jurstum 10 örtugsland, i Bankæstum 1 öresland, i Forse $\frac{1}{2}$ öresland, i Morsundum $4\frac{1}{2}$ örtugsland, i Nybile 2 örtugsland, i Gröti $\frac{1}{2}$ öresland, i Wanstum 2 öresland, i Aby 2 örtugsland, i Biænestum $\frac{1}{2}$ markland, i Wæsterwik 1 örtugsland, i Hemfoso $2\frac{1}{2}$ örtugsland.

I *Sorunda socken*. I Sundby 5 örtugsland, i Olvistum 1 örtugsland, i Törewi $\frac{1}{2}$ markland, i Chiælstum 2 öresland, i Eneby $\frac{1}{2}$ markland, i Askum 2 örtugsland, i Frölundum $\frac{1}{2}$ markland, i Thysböle 1 öresland, däsammastädes 11 penningland.

I *Telge socken*. I Karllæby $\frac{1}{2}$ markland.

I *Tuna Enhörna socken*. I Winberhum $\frac{1}{2}$ markland.

I *Torsns socken*. I Saltby $\frac{1}{2}$ öresland, i Skirvistum 2 örtugsland, i Stenby 4 örtugsland, i Ingiby 1 öresland.

I *Färingö*. I Skochaby 2 öresland.

I *Taxunge socken*. I Hællæby 2 öresland, i Næsby 2 öresland.

Dessa socknar lågo i ganska olika härad, tre (Taxunge, Tuna-Enhörna och Telge) i Öknabo, där också hufvudgården Husaby-Enhörna befann sig; två (Ösmö och Sorunda) i Ytra Tör och en (Torsn) i Sylbo härad. Färingön låg under unionstiden icke ens i Södermanland utan vid dess gräns i Attundalands rod. I Ytra Tör fanns ingen husaby, och möjligen berodde detta på att gårdarna här förvaltades från Husaby-Enhörna. Men i Sylbo funnos två husabyar, och detta — liksom att två husabyar funnos i Öknabo — tyder på, att härads- och husabyindelningen ej sammanfallit i Södermanland.

DEN NYA TEORIEN OM
UPPKOMSTEN AF CHANSON
DE GESTE

AF

HENRIK SCHÜCK

•

UPPSALA 1914
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Alla äldre förklaringar af den medeltida epikens uppkomst hafva, såsom Bédier fullt riktigt anmärker, lidit af det felet, att de baserats mindre på verkliga undersökningar af själfva det medeltida materialet än på analogislut från den homeriska epiken, och Homerusforskningens olika faser afspegla sig därför i de olika teorier, som uppstälts rörande Beowulfs, Nibelungenlieds och Chanson de geste's förhistoria.

Frånsedt Wolfs egna Prolegomena var det egentligen Karl Lachmanns bekanta Liederteori, som angaf tonen äfven för lösningen af frågan om den medeltida epikens uppkomst, och själf hade han, redan innan han framlade sina Homerusforskningar, tillämpat teorien på Nibelungenlied. Wolfs undersökning gick ju därpå ut, att en dikt som Iliaden endast kunnat skrivas af en författare, som med pennan i hand diktat detta stora epos. Då emellertid skrifkonsten — såsom Wolfs samtid trodde — var okänd på Homerus' tid, följde däraf, att den homeriska tiden endast kunnat åstadkomma smärre dikter, som först senare, under Peisistratos, blifvit sammanförda till ett helt. Med utgångspunkten från denna teori kom Karl Lachmann (1826) till den åsikten, att Nibelungenlied i själfva verket bestod af 20 olika dikter, som sedermera fogats till hvarandra, och på samma sätt förklarade han (1837), att Iliaden uppkommit genom en sammansmältning af 18 olika sånger — enligt Lachmanns efterföljare författade af olika skalder.

Wolfs teori går, hvad Frankrikes Chanson de geste beträffar, igen hos Fauriel: «Il est impossible de concevoir l'existence de ces romans, si on les suppose brusquement inventés et pour ainsi dire de toutes pièces, trois ou quatre

siècles après les événements auxquels ils se rapportent. On ne peut les concevoir que comme l'expression d'une tradition vivante et continue de ces mêmes événements; si au XIIe siècle le fil de ces traditions avait été rompu, il aurait été impossible de le renouer et d'y attacher la foi et l'intérêt populaires. On a d'ailleurs la preuve positive et directe que ce fil n'avait pas été rompu, et les romans du XIIe siècle où il s'agit des guerres antérieures des chrétiens avec les Arabes d'Espagne se rattachent à d'autres productions poétiques sur le même sujet, productions dont quelques-unes remontent au commencement du IXe siècle» (Hist. de la poésie provençale II 262).

Äfven här antages således, att en följd af mindre sånger funnits före framträdandet af den egentliga chanson de geste. Hvad särskildt beträffar Chanson de Roland, yttrar Fauriel: »On peut reconnaître qu'il n'y eut d'abord sur ce sujet que de simples chant populaires: on trouve plus tard des légendes dans lesquelles ces chants ont été liés par de nouvelles fictions, et à la fin de vraies épopées où tous ces chants primitifs et ces dernières fictions sont développés, remaniés, arrondis, avec plus ou moins d'imagination et d'art, parfois altérés et gâtés.» (Cit. arb. II 257.)

För dessa kortare, mera folkliga dikter, som skulle hafva föregått Chanson de geste, fann man snart upp den — såsom vi strax skola se — mindre lyckade benämningen *Cantilènes* eller *Cantilenor*, och Léon Gautier kunde i den första upplagan af sitt berömda arbete *les Epopées françaises* (I, 99) i fullkomlig anslutning till Lachmann förklara: »Pour former une chanson de geste, on n'a eu qu'à juxtaposer un certain nombre de cantilènes jadis indépendantes et isolées.»

Emellertid förbisåg Liederteorien alldeles den enhet, som icke blott de homeriska dikterna, utan ock Nibelungenlied, Beowulf och Chanson de Roland faktiskt hafva, och enligt denna teori kom den s. k. »skaldens» åtgörande på ett betänkligt sätt att sammanfalla med bokbindarens —

han hade ju i själfva värket ej annat gjort än förenat en samling ursprungligen själfständiga och ej sammanhörande dikter med hvarandra. Då slutligen det sätt, på hvilket de moderna kritikerna skilde de i den större dikten ingående »liederna» eller »cantilenorna» från hvarandra, ingalunda var vetenskapligt förtroendeingifvande, så öfvergafs, som bekant, Liederteorien för den s. k. kärn- eller skikt-teorien, som för Chanson de geste särskildt tillämpats af Gaston Paris. Klarast, mest koncist och öfverskådligt formuleras denna teori af Nyrop i hans förträffliga arbete *Den oldfranske Heltedigtning* (s. 33): »Store politiske Begivenheder eller fremragende Personligheders Liv og Levnet afføde en Mængde Sagn og æventyrlige Fortællinger, der hurtig forplantes fra Mund til Mund blandt Folket og stadig udsmykkes med allehånde uhistoriske Tilsætninger og Overdrivelser; Overleveringen antager hyppig en poetisk Form, og disse lyrisk-episke Folkesange, der ere på alles Læber, give i korte, kraftige Træk en Fremstilling af en eller anden særlig fremtrædende Episode, et Overfald, et Slag, et Drab, en Belejring, et Bryllup, en Sendefærd eller lignende. Disse Sange, hvis Antal forøges samtidig med, at deres Omfang vokser, forplante sig fra Slægt til Slægt under en stadig Omformning, i det de aldrig formå at abstrahere fra deres Tid, men fremstille Fortidens Mennesker og Begivenheder i Nutidens Belysning og således afspejle de vekslende Tidsalderes Anskuelser og Livsformer; hertil kommer endvidere, at Folket, efterhånden som den til Grund for Sagnet liggende Virkelighed fjærner sig, tilskriver sin Yndlingshelt alt, hvad det ved om andre Helte, hvad enten disse ere ældre eller yngre, hvorved Sagnene på en Måde fornyes fra Århundrede til Århundrede. Folkesangene konstituere således ved Siden af den rent prosaisk fortællende Overlevering, der naturligvis også må have været til Stede, de grundlæggende Elementer, hvoraf den organiske Heltedigtning senere fremgår. Efterhånden er meget af alt dette Sagnmateriale blevet — om jeg så må

sige — samlet på enkelte Hænder; der er fremstået en særlig Klasse af folkelige Sangere, blandt hvilke Traditionerne fortrinsvis bevares og fortplantes, og som stræbe efter at kende dem så fuldstændig som muligt. En sådan særlig begavet Sanger har engang i et inspireret Øjeblik samlet nogle af de Sagn og Viser, der vedrørte f. Eks. Rollants heltemodige Død i Pyrenæer-Passet, og med disse spredte, usammenhængende Sagntræk som Grundlag og Udgangspunkt har han derpå, rimeligvis med adskillige selvstændige, individuelle Udvidelser, komponeret et ordnet og sammenhængende Digt, hvis enkelte Dele nøje høre sammen og supplere hinanden, og i hvis hele Bygning vi mærke Digterens Tanke som en ledende Tråd; med andre Ord: ud af den forvirrede episke Folketradition er der blevet dannet en organisk Helhed, inordnet under Tidens og Handlingens Enhed — *l'épopée est née!*»

Enligt både Nyrops och Gaston Paris' mening skulle de »cantilenor», som föregått chansons de geste, ha varit episkt-lyriska folkdikter, hvilka tillkommit under tiden 600—900. Med det sistnämnda århundradet upphörde emellertid denna diktning och ersattes af chansons de geste. Mot denna punkt i teorien vände sig emellertid den italienske litteraturhistorikern Pio Rajna i *Origini dell'Epopea francese* (1884). Han påpekade med rätta, att *cantilena* alls icke betyder *episk-lyrisk dikt*, utan en dikt på folkspråket öfver hufvud och att således äfven chansons de geste kallades *Cantilènes*. Påståendet, att chansons de geste föregåtts af cantilènes, blir således meningslöst, ty man kan lika gärna säga, att chansons de geste föregåtts af chansons de geste.

Men enligt Pio Rajna ha verkligen de nu bevarade chansons de geste föregåtts af cantilenor, ehuru dessa icke varit episk-lyriska smådikter, utan *smärre* chansons de geste, d. v. s. rent episka dikter, lika de bevarade, blott mindre till omfånget och mera folkliga, mindre konstnärliga till sin form. Och en väsentlig del af sitt arbete egnar Rajna åt att uppvisa existensen af dylika äldre, förlorade chansons

de geste. Dylika påvisas ock af Godefroy Kurth: *Histoire poétique des Mérovingiens* (1893).

För äldre tider — d. v. s. för perioder liggande en hundra år eller mera före författarens egen samtid — bygga gemenligen alla gamla krönikor på traditionen, på sägner och dikter, och dylika återfinnas också utan svårighet bakom den latinska prosan hos alla äldre historiker, hos Jordanes, hos Paulus Diaconus och hos Saxo Grammaticus. Som bekant ville också Karl den store samla de »barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur», och samma föreställning — att dessa sånger voro historiska — återvänder ännu hos Messenius, som tänkte på »at sammanhämta the äldste och sköneste Sweriges Rijkes Kämpewijsor, aff hwilke Swenske Crönikan vthdragen är». Tanken att i de frankiska krönikorna återfinna en dylik sagohistoria, bygd på gamla kväden, hade således goda analogier i de arbeten, som behandla goternas, longobardernas och danskarnes fornhistoria, och Kurth och Rajna påvisade en mängd fall, då dylika traditioner och dikter äfven lämnat spår efter sig hos Fredegarius och Gregorius af Tours. I dessa berättelser hade vi således, enligt deras mening, resterna af den diktning, som under perioden 600—900 — samt äfven förut — föregått Chanson de Roland. Dessa kortare kväden hade sedermera — för att begagna Pio Rajna uttryck — genom aggregazione och espansione¹ utvidgats till de chansons de geste, vi nu hafva. De äldsta voro naturligtvis på frankiskt (d. v. s. tyskt) språk, men då befolkningen i Gallien var dubbelspråkig, öfverfördes äfven dessa på romansk dialekt.

Rajnas arbete framkallade visserligen åtskillig kritik, men någon större revolution i åskådningssättet medförde det icke, och under tiden närmast efter hans arbetes ut-

¹ D. v. s. vissa episoder hade utvidgats och gjorts fylligare (espansione); och vidare hade flere smärre dikter, behandlande olika episoder i hjältens lif, förenats med hvarandra (aggregazione).

gifning stod man dock kvar på skiktteoriens ståndpunkt, endast — såsom Bédier anmärker — med tre olika skiftningar i denna. Gaston Paris höll fortfarande på, att chansons de geste föregåtts af episk-lyriska dikter, Pio Rajna förfäktade, att dessa äldre cantilenor varit kortare, rent episka dikter, och enligt Paul Meyer hade chanson-diktningen föregåtts af en sedan Karl den stores tid fortlevande och vidare utbildad muntlig tradition.

En verkligt ny synpunkt på hela problemet framställdes däremot af Bédier i hans arbete *Les Légendes Épiques*, hvars båda första volymer utkommo 1908. Den åsikt, som här framställdes, föreföll, åtminstone enligt min mening, till en början föga öfvertygande. Den metod, som författaren valt för sin framställning, var den, han själf användt för sin undersökning, och det hela verkade därför allt för splittradt, för rikt på detaljer och för litet öfverskådligt. Men intrycket förändrades, sedan Bédier utgifvit den tredje och fjärde delen (1912 och 1913), där han ansett sig kunna och böra gifva en samlad framställning af sin åsikt liksom ock en mera allsidig kritik af de föregående teorierna. Huruvida Bédiers förklaring kommer att stå sig, är naturligtvis omöjligt att förutsäga, men att hans undersökningar fört forskningen ett oerhördt stort steg framåt, torde icke kunna förnekas, äfven om man håller före, att alla declaranda ej äro förklarade och att de gamla åsikterna ej på alla punkter blifvit vederlagda.

Utgångspunkten för Bédiers undersökningar är chansonens förhållande till pilgrimsorterna. Att åtminstone vissa chansons — såsom *Le Pélerinage de Charlemagne* — varit ämnade att föredragas på dylika orter och till en väsentlig del afsett att prisa vederbörande kyrkas relikier och helgonminnen — detta hade man visserligen redan förut vetat. Men att sambandet varit så starkt, som Bédier nu visat, hade man dock ej på långa vägar anat. Han visar nämligen upp, att de i en viss chanson nämnda hufvudorter, där händelserna tilldraga sig, sammanfalla med vissa be-

stämda pilgrimsrouter, och genom en undersökning af dessa orters legender kommer han till det resultatet, att dessa legender gifvit råstoffet till det, som berättas i chansonerna. Detta råstoff har under århundradena före de nu kända chansonernas affattning utbildats af den ifrågavarande kyrkans eller kapellets presterskap och munkar, af pilgrimerna själfva och slutligen af de korsfarare och jonglörer, som besökte dessa heliga orter. Särskildt viktig var S. Jago di Compostella och de orter, som berördes af pilgrimsfärderna till denna berömda helgongraf, ty det var på dessa orter, som Rolandslegenden utbildades.

Bédier gör här en anmärkning, som tvifvelsutan är fullt riktig. I verkligheten hade Karl den store föga beröring med saracenerna i Spanien. Han företog en misslyckad expedition till Spanien, hvilken varade några få månader. Därunder förstörde han en *kristen* stad, Pampelona, och led själf ett nederlag genom de *kristna* baskerna. Man har då svårt att förstå, hvarför denna obetydliga episod i den store kejsarens lif kunnat i den senare diktningen svälla ut till den allt upptagande hufvudtilldragelsen under hans regering, medan hans långvariga krig med saksarne nästan bortglömts. Men Bédiers förklaring af detta hittills ofattliga fenomen förefaller slående riktig.

Efter en kritik, till hvilken jag sedan skall återkomma, af de bevis, man trott sig äga för tillvaron af cantilenor eller chansons före 1000-talets midt, kommer Bédier till det resultatet, att några dylika ej existerat; ingen episk dikt, icke ens en antydning om någon episk dikt om Karl den store, Roland o. s. v. finnes före 1000-talets midt och således ej håller någon anledning att göra chansondiktningen äldre. Men väl finnas starka skäl att förlägga chansonens uppkomst just till denna tidpunkt utom det allmänna skälet, att 1000-talets midt öfverhufvud betecknar den medeltida kulturens första uppblomstring.

Denna diktning, i hvilken Karl den store och hans paladiner företrädesvis och i strid med den verkliga histo-

rien framställas såsom korsriddare i strid med Spaniens muselmän, sammanhänger ytterst nära med pilgrimsstationerna på vägen till S. Jago di Compostella. Men helgongrafven där var på Karl den stores tid ännu okänd. Det äldsta vittnesbörd, som finnes rörande S. Jakobs kult i Galicien, påträffas i ett martyrologium från ungefär 860, och den förste fransman, som man vet hafva gjort en pilgrimsfärd till S. Jago, var en biskop, som färdades dit 951. Förmodligen hade andra gjort samma resa förut, men fart fingo dessa pilgrimsfärder först på 1000- och särskildt på 1100-talet, och först då höra vi talas om några pilgrimskyrkor och kapell på vägen. I Ibañeta, ej långt från Roncevaux, befann sig ett sanctuarium S. Salvatoris, som första gången omtalas 1071, ehuru då visserligen ej såsom nytt. Men först omkring 1127 kallas det Capella Caroli och först omkr. 1150 Hospitale Rotolandi. Abbotsstiftet i Roncevaux grundades så sent som 1130, och en äldre kyrka därstädes, Sainte Foy de Conques, fanns visserligen redan i början af 1000-talet och var troligen äldre, men ställes å den andra sidan i äldre notiser ej i förbindelse med det ryktbara slaget vid Roncevaux, som för öfrigt med all sannolikhet icke utkämpades där, utan — enligt den enda tillförlitliga uppgiften, hos Eginhard — i ett trångt pass i närheten. Några till dessa platser knutna legender hade således säkerligen ej utvecklats på 800-talet, troligen ej heller på 900-talet.

Tar man vidare hänsyn till den krigiska korstågs-karaktären i dessa chansons de geste, som blott sysselsätta sig med Karls fingerade korståg till Spanien, måste man otvifvelaktigen gifva Bédier rätt däri, att en dylik diktning ej kan hafva utvecklats, förr än fransmännen börjat några korståg till Spanien. Men det första dylika tåg mot de spanska morerna företogs 1018 af en normand, Roger de Tosny; sedan följde under samma århundrade en mängd andra.

Att diktningen om Karls och Rolands strid mot de

otrogna i Spanien kan hafva utbildats under intrycket af pilgrimsfärderna till S. Jago di Compostella och af korstågen mot morerna, kan man förstå, under det att man däremot icke kan förstå, att en dylik tradition kunnat uppstå blott såsom en följd af Karls misslyckade och obetydliga expedition till Spanien 778.

Huru denna diktning uppstått, har Bédier ock visat. Pilgrimerna stannade naturligtvis vid kyrkorna och kapellen på vägen, och dessas klerker voro utan tvifvel angelägna att visa och prisa sina relikier. Af särskild betydelse var, att dessa pilgrimsorter från och med 1000-talet blefvo stationer för de korsriddare, som drogo till Spanien att där kämpa mot de otrogna. Ty de traditioner och de relikier, som särskildt intresserade dem, voro naturligtvis de, som stodo i något samband med kampen mot de otrogna. Men från äldre tider fanns i själfva verket blott *ett* dylikt krig, som kunde betraktas såsom ett franskt korståg till Spanien, och det var Karl den stores expedition 778, under hvilken enligt Eginhard »Egghardus, regiæ mensæ præpositus, Anselmus, Comes palatii, et Hruotlandus, britannici limitis præfectus» jämte hela eftertruppen stupat i ett baskiskt pass. Och i kyrkorna på vägen visade man deras grafvar; den inskription, som en gång pryddes Egghardus' graf, finnes kvar i en handskrift i Bibliothèque Nationale, och i Blaye, ej långt från Bordeaux, fingo pilgrimerna se Rolands graf, vare sig den äkta eller blott en, som af traditionen döpts därtill. I pilgrimernas följe kommo jonglörerna, och af klerkerna fingo de lära sig de traditioner, som voro förbundna med de orter, där pilgrimstågen stannade. Det var dessa traditioner, de utbildade till de chansons de geste, vi nu hafva och hvilkas anor därför ej kunna gå längre tillbaka i tiden än till midten af 1000-talet. Tanken på en från Karl den stores tid fortlefvande chansondiktning måste därför tillbakavisas såsom icke blott fullkomligt obestyrkt, utan ock såsom osannolik, därför att förutsättningarna för en dylik diktning ej äro äldre än 1000-talet.

Hvad beträffar den förnämsta af dessa chansons eller Chanson de Roland, är man ej berättigad att gifva den en högre ålder än början af 1100-talet. Det manuskript, som ger oss den äldsta texten, är från omkr. 1170 (Oxfordhandskriften). Redan 1131 öfversattes emellertid en i det hela liknande text till tyska, och originalet måste således vara äldre, men enligt Bédiers mening ej mycket, och han är mest böjd att förlägga dikten till omkr. 1120.

Detta är nu i största korthet innehållet i Bédiers märkliga arbete. Hur man än må ställa sig till resultatet, kan dock ej nekas, att undersökningen i sin nästan fräna realism fört forskningen ett oerhördt steg framåt, och i hufvudpunkterna blifva nog resultaten bestående. Men arbetets karaktär af en kritik af föregående teorier har dock, enligt min mening, gifvit det en viss ensidighet, och författaren synes mig, om än icke expressis verbis, så dock i hufvudsynpunkten förbise åtskilligt, som kan ställa problemet i ett något annat ljus.

Af synnerlig vikt för Bédier är naturligtvis att undanrödja de bevis, som Gaston Paris, Rajna och andra trott sig hafva för existensen af äldre chansons eller cantilenor från tiden 800—1000, och i några fall torde han hafva lyckats; i andra vågar man ännu ställa sig skeptisk.

Det viktigaste beviset för episk-lyriska visor om historiska tilldragelser har — såsom hvarje litteraturhistoriker känner — varit ett i Hildegarius' helgonbiografi förekommande yttrande om S. Faron. Enligt denna källa skulle Klotar II på 620-talet hafva fört ett krig mot saksarne, i hvilket äfven helgonet S. Faron spelat en framstående roll. Sedan författaren redogjort för Klotars seger, fortsätter han: »Ex qua victoria carmen publicum juxta rusticitatem per omnium pene volitabat ora ita canentium, feminæque choros inde plaudendo componebant:

De Chlothario est canere rege Francorum,
Qui ivit pugnare in gentem Saxonum,

Quam graviter provenisset missis Saxonum,
Si non fuisset Faro de gente Burgundionum.

Et in fine hujus carminis:

Quando veniunt missi Saxonum in terram Francorum,
Faro ubi erat princeps,
Instinctu Dei transeunt per urbem Meldorum,
Ne inficiantur a rege Francorum.»

Hoc enim rustico carmine placuit ostendere, quantum ab omnibus celeberrimus habebatur.»

Klotar II dog 628, och det saksiska kriget samt därmed ock den citerade dansvisan måste därför förläggas till 620-talet. Men mot denna slutsats kunna naturligtvis berättigade invändningar göras. För det första kunde Hildegarius, som afled 875, ej veta, om denna dansvisa sjungits redan på 600-talet — i själfva verket säger han det håller icke — och för det andra har denna i hvarje fall ej varit densamma som den af Hildegarius meddelade, ty ehuru vi visserligen ej känna det franska språket förr än på 800-talet (Strassburgereden), är det dock tydligt, att Hildegarius' dikt hvarken är affattad på 600-talets eller på 800-talets romanska folkspråk, utan i lyckligaste fall är en latinsk öfversättning af en dylik folkdikt.

Men Bédier nöjer sig icke med dessa invändningar. Han förnekar, att Klotar öfver hufvud fört något krig med saksarne, och anser, att Hildegarius här blott plagierat en äldre krönika, Liber Historiæ Francorum, skrifven på 720-talet. I detta arbete skildras det saksiska kriget ganska utförligt, men enligt Bédier är framställningen sådan, att den bevisar tilldragelsens omöjlighet, och Liber Historiæ Francorum kan således ej åberopas såsom något historiskt stöd för, att detta krig verkligen ägt rum. När vidare den s. k. Fredegarii krönika från 642 — den enda samtida källa vi hafva för Klotars tid — förklarar, att dennes sista sexton regeringsår förflöto i fred, och ej nämner det sak-

siska kriget, anser sig Bédier äga rätt att antaga, att något dylikt krig aldrig utkämpats.

När det gäller en tid, för hvilken källorna flyta så sparsamt som 600-talet, bör man emellertid vara försiktig att bygga allt för mycket på ett argumentum ex silentio, och ehuru man icke med stöd af Liber Historiæ Francorum kan våga påstå, att Klotar fört det ifrågavarande kriget, kan man nästan lika litet med stöd af Fredegarius förneka det. Ty det låter ju alltid tänka sig, att kriget varit en obetydlig sammanstötning, vid hvilken en samtida krönikeförfattare ej lagt någon vikt, men som af den senare traditionen förstorats till ett verkligt krig. Slaget vid Roncevaux, som dock är faktiskt, erbjuder ju härtill en slående parallel, och det är ju en ren tillfällighet, att *en* författare, Eginhard, i förbigående omnämnt det.

För *denna* fråga är emellertid det saksiska krigets verklighet af ingen vikt. Faktum är, att vare sig detta krig är historiskt eller icke, fanns dock hundra år senare en tradition om denna strid, hvilken föreligger i Liber Historiæ Francorum. Bédier medgifver själf, att framställningen här snarare är poetisk än historisk, och detta är af vikt, ty hvad vi i detta fall söka, är icke historiska *fakta*, utan spår af historiska *dikter*. Och en dylik ligger obestridligen bakom Liber Historiæ Francorum — äfven enligt Bédiers mening. Att Hildegarius blott plagierat denna framställning, har Bédier knapt visat. I så fall skulle man liksom hos andra af den tidens kompilatörer säkerligen finna en mängd verbala öfverensstämmelser, men de få, som Bédier sökt påvisa, äro så obetydliga och allmänna, att de ej visa något för denna sak.

Men ej håller vid denna tvistepunkt behöfver man fästa något afseende. Man kan för den fråga, det här gäller, mycket väl medgifva, att något saksiskt krig aldrig förekommit, att Hildegarius plagierat Liber Historiæ Francorum, t. o. m. att han aldrig hört någon folkdikt om S. Faron, utan att han helt enkelt fabricerat denna själf.

Ett faktum står dock alltid kvar: Hildegarius vill åskådliggöra sin hjältes popularitet genom att berätta, att han firades i folkdikter, hvilka sjöngos såsom ackompagnement till af kvinnor utförda ringdanser (chori). Däraf följer med nödvändighet, att dylika strofiska, episk-lyriska dansvisor på hans tid (800-talet) voro vanliga, och det är just *detta*, som är af vikt, icke att det funnits någon dansvisa om just S. Faron. Om någon vill bevisa en persons ryktbarhet i våra dagar genom att nämna, att han besjunges i positivvisor, så kan detta måhända vara osanning, men det kan omöjligt vara osanning, att positiv och positivvisor ej existera.

Det står således fast, att Hildegarius kunde anse, att en persons popularitet visades däraf, att han besjöngs i episk-lyriska dansvisor, och sådana funnos således på 870-talet. Bédier har visserligen en känsla af, att det är just detta argument, han måste undanrödja, men åt denna punkt egnar han endast några ord, som i själfva verket just ej säga någonting. Han hänvisar till de fall, då Bibeln talar om dylika dansvisor, sjungna af kvinnor (Moses syster, kvinnorna, som besjöngo David, Debora och Judit), och han antyder, att Hildegarius i retoriskt syfte kunnat begagna dessa bibliska förebilder. Men han vågar — och med rätta — icke drifva denna mening, som är bra litet sannolik, och slutar med att försäkra, att han visserligen ej vill alldeles förkasta Hildegarius' vittnesbörd, men att han dock måste anse en teori ytterst blottad på skäl, som nödgas uteslutande stödja sig på ett dylikt dokument.

Trots denna försiktiga formulering betraktar han dock i arbetets öfriga delar S. Farondikten såsom fullkomligt värdelös och utan någon beviskraft (t. ex. III 255: nous tâcherons de montrer en notre tome IV que le texte ainsi dénommé [la cantilène de Saint Faron] ne prouve rien). Men dels har han ingalunda lyckats ådagalägga detta, dels har han alldeles förbisett de skäl, som tala för riktigheten af Hildegarius' uppgift.

Frågan gäller, om det på 800-talet funnits episk-lyriska dikter, hvilka sjungits såsom ackompagnement till ringdanser, utförda af kvinnor, eller om vi skola betrakta Hildegarius' uppgift om dylika såsom en på fri hand gjord imitation efter bibeln. Jag vill då här anföra några fakta, som visa, huru vanliga dylika dansvisor voro, fakta, som alldeles utesluta tanken på en biblisk imitation. Egendomligt nog hafva de icke observerats af Bédier, och i hvarje fall har han icke berört denna del af frågan.

På conciliet i Autun (a. 573—603) fattades bl. a. följande beslut: »Non licet in ecclesia *chorus* sæcularium vel *puellarum cantica* exercere nec convivia in ecclesia præparare, quia scriptum est: domus mea domus orationis vocabitur.» Här omtalas således sånger, sjungna till flickors ringdanser, såsom vanliga. Och samma beslut upprepas af conciliet i Chalon-sur-Saône (a. 639—654): »Valde omnibus nuscetur esse decretum, ne per dedicationes basilicarum aut festivitates martyrum ad ipsa solemnia confluentes obscina et turpea *cantica*, dum orare debent aut clericos psallentes audire, cum *choris foemineis*, turpia quidem, decantare videantur.» Och 826 utfärdades följande capitularium: »Sunt quidam, et maxime *mulieres*, qui festis ac sacris diebus atque sanctorum nataliciis non pro eorum quibus debent delectantur desideriis advenire, sed balando et verba turpia decantando, *choros tenendo ac ducendo*, similitudinem paganorum peragendo, advenire procurant.»

Bruket kan således följas från 500-talet fram till Hildegarius' tid, och genom andra citat kan visas, att dessa dansvisor fortlefde äfven efter hans tid. Så förekommer i Vita Sancti Wilhelmi (omkr. 1122) följande passus: »Quæ enim regna et quæ provinciæ, quæ gentes, quæ urbes Wilhelmi ducis potentiam non loquuntur, virtutem animi, corporis vires, gloriosos belli studio et frequentia triumphos? Qui *chori juvenum*, qui conventus populorum, præcipue militum ac nobilium virorum, quæ vigilia sanctorum dulce non resonant et modulatis vocibus decantant, qualis et

quantus fuerit, quam gloriose sub Carolo glorioso militavit, quam fortiter quamque victorioso barbaros domuit et expugnavit.» Här omtalas således *chori juvenum*, som besjungit den i chansondiktningen så frejdade Guillaume d'Orange, och svårligen kan man häri se en hänsyftning på Chanson de Guillaume (från ungefär 1080—1100), ty denna föredrogs af en enskild jonglör och ej af någon chorus juvenum.

Men Gaston Paris har i en kritik, *Les Origines de la Poésie Lyrique en France*, införd i *Journal des Savants* för 1891—92, påpekat en mängd andra fall, då dansvisor omtalas i 1100-talets franska litteratur, och jag tillåter mig här att citera hans ord: »Un fragment de chanson lyrico-épique nous met exactement sous les yeux la répartition des plaisirs que prenait un jour de fête la haute société du XIIe siècle:

Souz un chastel q'en apele Biaucler
En mout poi d'ore i ot granz baus levez.
Ces damoiseles i vont por caroler,
Cil escuier i vont por bohorder,
Cil chevalier i vont por esgarder.

(*Guillaume de Dole* v. 5181).

Ces rondes des femmes, nous les retrouvons dans Chrétien de Troies (*Erec* v. 2047), dans Gui de Nanteuil (v. 2511), dans *l'Art d'amours* de maître Élie (v. 133, 137), dans Durmart le Galois (v. 2333), dans plusieurs de ces »chansons de caroles» dont nous allons parler, dans les sermonnaires,¹ dans *la Clef d'amours* (v. 437, 1569, 1575, 2614, 2670), dans *les Tournois de Chauvenci* (v. 3093), dans la *Berte* d'Adenet (265, 302), dans l'étrange commentaire fait au XIVe siècle de *l'Art d'aimer* d'Ovide,² et encore, à la fin du XIVe siècle, dans les descriptions de Froissart. — — — Ce qui caractérisait surtout les caroles, c'était le chant qui les accompagnait. Il y avait un des

¹ Voir entre autres Ét. de Bourbon p. 161: une jeune fille, à Angers, cum alii irent ad sermonem, alias socias convocabat ad choreas.

² Ce commentaire nous présente toujours les chansons de caroles comme chantées par les femmes. Voir notamment *Hist. litt. de la France* XXIX, 479.

danseurs, le plus souvent, même dans les caroles mixtes, une des danseuses, qui »chantait avant», et les autres »répondaient», c'est-à-dire reprenaient le refrain.»

Den af kvinnor sjungna dansvisan kan således konstateras ända från 600-talets början till medeltidens slut, och det är således tydligt, att Hildegarius *icke* efter någon biblisk förebild hopfantiserat ett dylikt bruk, utan att han i stället vill styrka sin hjältes popularitet genom att hänvisa till, att denne var hufvudpersonen i en af de för 800-talets läsekrets ytterst välbekanta episka dansvisorna.

Däremot synes mig Bédier med rätta förkasta åtskilliga andra vittnesbörd, på hvilka den föregående forskningen stödt sig. En okänd »poeta Saxo» från 800-talet talar i en dikt om de »vulgaria carmina», i hvilka Ludvig den frommes förfäder besjüngos, men dessa sånger — liksom de »barbara et antiquissima carmina», som Karl den store ville samla — voro ganska säkert frankiska, d. v. s. tyska och ej romanska. Och ett yttrande, som ofta citerats från den s. k. astronomen från Limousin, afser alls icke några sånger, utan är i själfva verket blott en hänvisning till Eginhards Vita Caroli.

Men tiden emellan Hildegarius' helgonbiografi (omkr. 870) och Chanson de Roland (omkr. 1120) kan ur litterär synpunkt utfyllas också på ett annat sätt. Språket i denna sistnämnda dikt är, som Bédier (III 190) anmärker, »une langue littéraire, on ne sait si le poète écrivait dans l'Ile de France ou dans la Normandie, par exemple, ou ailleurs». Men ett dylikt språk kräfver dock en tämligen lång förberedelsetid, fylld af poetisk värksamhet. Lika litet som Homerus var den förste helleniske skalden, var författaren till Chanson de Roland den förste franske. Och näppeligen har han ur intet skapat sina hjältar. De personer, som uppträda i dikten, Roland, Olivier, Naymes, Ganelon, Turpin, Charlemagne, hafva tydligen fått sina karaktärer utpräglade icke först i Chanson de Roland, ty de framträda där redan såsom för auditoriet fullt välbekanta gestalter,

hvilka icke behöfva någon presentation. Och ingen enstaka poet kan hafva kommit på idén att göra den 37-årige Karl till en åldring på 200 år, utan en dylik sagolik ålder är tydligen frukten af en föregående, under lång tid fortsatt folkdiktning. Utan antagande af en dylik föregående poetisk tradition blifva i själfva verket en mängd problem oförklarliga, och den kortfattade notisen hos Eginhard om det baskiska öfverfallet kan omöjligen hafva gifvit författaren till *Chanson de Roland* uppslaget till dikten, ty i så fall förstår man icke, hvarför *blott* Roland och ej hans vapenbröder Egghardus och Anselmus firas i denna eller andra chansons de geste. De båda senare nämnas ej ens, ehuru Egghardus graf låg i pilgrimsstråken likaväl som Rolands.

Bédier anser sig ej häller böra förneka, att den poetiska teknik, som möter oss i *Chanson de Roland*, kräft en lång föregående utvecklingstid. Men frågan är, säger han, om det behöfts tre, fyra à fem århundraden för att utbilda denna, och om ej ett enda är tillfylles. Och härom kan man ju tvista. Men med Bédiers utgångspunkt synes man knapt komma till ett halft århundrade, och detta är väl alltför litet. Han påpekar, att denna krigisk-religiösa diktning ej kan vara äldre än 1000-talet, att tanken på Karl den stores korståg till Spanien först då kunnat uppstå — i samband med 1000-talets franska korståg mot morena — och att så väl krönikor som diplom före detta århundrade sakna alla allusioner på dylika chansons. Denna diktning måste således hafva utbildats först på 1000-talet för att med det nästa århundradets början — i *Chanson de Roland* — framträda i en tekniskt fullt utvecklad form.

Häremot kan för det första invändas, att det första korståget till Spanien väl företogs 1018, men att, såsom Bédier anmärker, dessa korståg dock egentligen först togo fart under århundradets senare hälft. Och förr än dessa blefvo vanliga, d. v. s. förr än vägarne till S. Jago di Compostella fylles af pilgrimer och korsriddare, kunde traditionen,

enligt Bédiers förutsättning, väl ej uppstå. Men i så fall blir denna traditionsperiod märkbart kort.

Att dikten ger ett uttryck åt korstågsidealet under tiden omkr. 1100 är sant, men här kan man draga fram en nära till hands liggande parallel — Nibelungenlied från 1100-talets sista år. Äfven här torde det vara obestriddigt, att dikten är ett uttryck för 1100-talets chevalereska anda och att dikten utan denna tids sociala miljö vore otänkbar. Men här *veta* vi, att dikten — hvad beträffar motiv, karaktärer o. s. v. — har förberedelser, som gå tillbaka ända till 400-talet och att Nibelungenlied är den mogna frukten af ett under århundraden fortgående poetiskt arbete. Skillnaden i detta afseende mellan Nibelungenlied och Chanson de geste är således, att litteraturen i det ena fallet bevarat — åtminstone i någon mån — förberedelsestadierna eller notiser om dessa, under det att dylika i det andra saknas. Men man äger ej rätt att af detta faktum draga den slutsatsen, att några dylika förberedelser ej funnits, ty att en 1100-talsdikt, helt naturligt, är ett uttryck för århundradets kultur och politiska lif, visar icke, att denna diktning ej kan hafva föregåtts af en annan, äldre, som visserligen återspeglar, icke 1100-talets kultur, utan kulturen under det tidigare århundrade, då den enskilda dikten skapats. Både till ämnesval och behandlingssätt kunna dessa äldre, förlorade dikter hafva varit andra än de senare. Men genom dem har dock den poetiska teknik utbildats, som kommer till synes i den äldsta bevarade dikten.

Nu kan man visserligen invända, att chevaleriet i Nibelungenlied bryter sig mot en äldre kultur, som icke kunnat fullkomligt utplånas, och denna brytning utgör dock ett vittnesbörd om diktens äldre stamträd. Men är icke detsamma förhållandet med Chanson de Roland? Man behöfver blott lägga tvänne dikter från 1100-talet bredvid hvarandra, Ivain och Roland, för att märka den oerhörda skillnaden i lifsåskådning, och mellan båda förefaller det,

som om det låge århundraden. Bédier har naturligtvis ej kunnat undgå att känna denna skärande olikhet, men han affärdar den med några ord och tyckes däri endast vilja se en af det olika ämnesvalet betingad stilskillnad, som kan förekomma inom olika diktarter från samma period. Han säger: »Les auteurs des chansons de geste ont donc simplement projeté dans le passé carolingien les idées et les sentiments de leur temps. Le camp de Charlemagne fut pour eux le lieu de tout héroïsme, comme la cour d'Artur était de lieu de toute courtoisie. Comme Perceval et Lancelot, sous leur costume breton, sont de courtois chevaliers de France, ainsi un Olivier ou un Vivien, sous leur costume carolingien, sont de preux croisés du XIIe siècle» (IV, 402). Men han synes knapt vara säker på detta, ty i afslutningsorden återkommer han till problemet, som han *då* ej anser vara löst: »Je n'y ai que très imparfaitement réussi, je le sais. Que de questions j'ai posées sans les résoudre, que de questions j'ai entrevues peut-être sans oser même les poser! Quel est le rapport des chansons de geste aux romans presque contemporains du cycle de l'Antiquité et du cycle de Bretagne? Pourquoi, dans les chansons de geste, tel type de héros plutôt que tel autre, tel type d'aventures plutôt que tel autre?» (IV, 476). Och denna fråga besvarar han icke och kan i själfva verket knapt besvara med den utgångspunkt han valt.

För min del kan jag ej undgå att i denna stilskillnad se ett argument *mot* Bédier. Ivain är med säkerhet författad på 1100-talet, och hela den diktart, som Ivain representerar, »roman», skapades först under denna tid. Här hafva vi således ett säkert uttryck just för 1100-talet. Då nu Chanson de Roland dels företer drag från 1100-talet, dels ock röjer en lifsåskådning, som förefaller att vara betydligt ålderdomligare, måste åtminstone jag draga den slutsatsen, att Chanson de Roland, liksom Nibelungenlied, i stil, teknik och motiv förutsätter och upptagit moment från en äldre diktning.

Denna presumerade diktning kan i hvarje fall följas tillbaka ett godt århundrade före Rolandsdikten. Från början af 1000-talet finnes det s. k. Haagfragmentet, som på latinsk prosa skildrar, huru Karl den store belägrar en stad, enligt Suchier säkerligen Narbonne — således samma ämneskrets och samma tradition, som möter oss i chansons de geste. Fragmentet är, såsom Suchier visat, en skolhandskrift med tre olika stilar och härrörande från tre olika elever. Hvad tiden beträffar hänförde Pertz manuskriptet till 900-talet, likaså Campbell och Léon Gautier, men paleografen Demaison placerar det i förra hälften af 1000-talet, och till samma århundrade förlägges det af Kruch.

Emellertid hade redan Gaston Paris för länge sedan gjort den upptäckten, att det bakom den prosaiska texten låg ett versifieradt latinskt original, som i de flesta fall kan rekonstrueras genom en enkel omkastning af ordföljden, och Suchier har vidare påpekat, att den uppgift, som förelagts de tre skolgossarna, tydligen varit att förvandla den latinska dikten till en latinsk prosaframställning. Men häraf följer ett ganska viktigt faktum, vid hvilket Bédier icke fäst sig: dikten måste vara äldre än skolkrian från 1000-talets förra del — huru mycket veta vi visserligen icke, men antagligen åtskilliga år, och vi komma då till det resultatet, att ett chanson de geste-ämne behandlats i en latinsk dikt, som gärna bör förläggas till tiden omkr. år 1000. Haagfragmentet visar således, att traditionen om dessa karolingiska hjältar var i fullt arbete redan i slutet af 900-talet, och tidssprånget mellan Hildegarius' krönika och den karolingiska chanson-diktningen blir därför ej så stort, som Bédier vill antaga.

Men frågan kan ses också ur en annan synpunkt, hvaråt Bédier, så vidt jag kunnat finna, ej egnat någon uppmärksamhet. Det första fröet till traditionen om Karl den stores spanska korståg låg, enligt hans troligen riktiga mening, i de sägner och legender, som utbildats vid pilgrimsorterna vid spanska gränsen och i Sydfrankrike. Men

denna tradition förelåg helt visst på landets eget språk, d. v. s. på provençalska, ej på franska. Hjältarne i de äldsta dikterna (Haagfragmentet och Chanson de Guillaume) voro provençaler. De pilgrimer, som färdades på dessa vägar, liksom ock korsriddarne, voro säkerligen minst lika mycket provençaler som nordfransmän. Och dock är chanson-diktningen nordfransk och ej provençalsk. Visserligen finnas några sydfranska eper, men dels äro dessa tydligen författade i anslutning till de nordfranska, dels äro de alla från ett distrikt, hvilket särskildt var utsatt för inflytelser från norra Frankrike.

Bédier gör icke något försök att förklara detta fenomen. Men enligt hans egen teori kan problemet knapt lösas på mer än ett sätt. Det första råstoffet härrör enligt hans mening från klerkerna vid vallfartsorternas kapell och kyrkor, hvilket stoff sedan utbildats af pilgrimerna själfva och af korsfararne. Men en dylik tradition är ännu icke någon dikt. »Legenden» i Chanson de Roland är, såsom Bédier anmärker, mycket enkel. Karl den stores eftertrupp blir öfverfallen i pyrenéerna af saracener och anföraren Roland blir efter undervärk af tapperhet dödad. Klerkerna visa martyrens graf, måhända tillägga de den i all dylik tradition vanliga uppgiften, att nederlaget framkallats af en förrädare, kanske flytta de kampen från det trånga bärgepasset, där den i verkligheten stod, till den för en mass-strid mera lämpade, öppna dalen vid Roncevaux, slutligen visade de den sten, i hvilken Roland huggit sin Durendal och berättade undret om martyrens handske — men allt detta är mycket enkelt och alls icke någon dikt. Ungefär på samma sätt förhåller det sig med de andra pilgrimslegenderna, som sedermera ingått i öfriga chansons de geste. För att dessa torftiga ortsägner skulle förvandlas till poesi, fordrades, att de upptogos och bearbetades af några skaldar, först kanske af bygdens folkliga skaldar, sedermera af mera professionella, d. v. s. af trouvères eller jonglörer. Men dessa senare måste hafva varit nordfransmän, ty ehuru

knuten till provençalska ämnen och provençalska vallfartsorter är denna diktning nordfransk. Och man kan väl icke gärna antaga, att ett nordfranskt epos, på nordfransk dialekt uppstått först i — Provence utan alla förberedelser i Nordfrankrike. Erkänner man detta, så drifves man också till en annan slutsats: det har redan *före* denna diktning om fransmännens bragder såsom spanske korstågsriddare funnits en annan likartad nordfransk diktning, som visserligen icke behandlat korstågen till Spanien, men hvars teknik dock bör hafva varit något så när utbildad, och det är denna teknik, som går igen i de chansons, som de nordfranska jonglörerna nu skrefvo med de på 1000-talet populära korstågsämnena.

Gaston Paris' teori, ehuru på väsentliga punkter motbevisad af Bédier, tror jag dock ej vara så vederlagd, som man vid första genomläsningen af Bédiers epokgörande arbete kan frestas tro.

Det är nämligen två fakta, från hvilka man med nödvändighet synes böra utgå: ända sedan 600-talet var det vanligt, att episka händelser behandlades i strofiska dansvisor, hvilket bruk fortlefvat långt in i medeltiden, och från ungefär år 1000 hafva vi en latinsk dikt, som behandlat belägringen af Narbonne och som hört till samma ämneskrets som chansonerna om Guillaume d'Orange.

Gaston Paris ansåg för själfklart, att den latinska dikten var en öfversättning af en provençalsk chanson de geste, och Bédier, eljes så kritisk, har intet att invända mot denna mening, med hvilken han för öfrigt ej sysselsätter sig. Gaston Paris yttrar nämligen: »On peut en effet affirmer, sans hésitation, que le poème dont il faisait partie a été traduit d'une langue vulgaire; le moine quelconque qui l'a composé ne pouvait avoir les qualités d'invention nécessaires à un poète original; on ne saurait même prêter à la versification latine de ce temps la faculté de faire un poème d'après les récits populaires. Le sujet est d'ailleurs trop d'accord avec les poèmes en langue vulgaire, pour qu'on

puisse se refuser à admettre que le versificateur a travaillé sur l'un d'eux. Ce fait n'a rien qui doive surprendre; on pourrait en produire de nombreux exemples. Nous nous bornerons à quelques-uns: le *Waltarius*, poème latin composé dans la première moitié du dixième siècle par Gerald ou Ekehard dans le couvent de Saint-Gall, est certainement traduit de l'allemand, et sans doute d'un de ces chants même, appartenant au cycle des Nibelungen, qu'avait fait rassembler Charlemagne; on peut attribuer la même origine au *Ruodlieb*, écrit dans les premières années du onzième siècle par le moine de Tegernsee Fromond; dans la même abbaye, vers 1160, Metellus donne le résumé d'un des poèmes qui ont concouru à former la chanson d'Ogier le Danois. Plus tard, cet usage ne disparut pas: au douzième siècle on peut citer le poème *De Traditione Guenonis*, imité de notre Chanson de Roland, et au treizième un fragment de traduction de Willehalm de Wolfram d'Eschenbach. On est donc parfaitement autorisé à regarder le fragment de la Haye comme traduit d'un poème en langue vulgaire; c'est le plus ancien document que nous possédions en ce genre. » (*Histoire Poétique de Charlemagne* s. 51).

Som man märker besticka sig bevisen till tvänne: poemet behandlar samma *ämne* som chansons de geste, och det finnes analogier, som visa, att öfversättningar från vulgärspråken till latin varit vanliga.

Hvad först beträffar analogierna, så står man numera ej på samma ståndpunkt som på Gaston Paris' tid. *Ruodlieb* är ganska säkert icke någon öfversättning af en enda större tysk dikt; författaren har väl begagnat åtskilliga tyska sagor, men icke ens dessa kan han sägas hafva direkt öfversatt, äfven om de bildat grundlaget för hans roman. Och *Waltarius* anses nu mera ej håller vara en öfversättning af en allemannisk dikt. Möjligen har författaren versifierat en latinsk prosaberättelse, men ännu troligare är, att han känt *Waltersagan* genom en följd af smärre dikter; i hvarje fall har han icke gjort någon öfversättning af ett visst tyskt

poem, utan en själfständig bearbetning af Waltersagan, som han lärt känna genom muntliga berättelser eller genom en följd af tyska dikter, kanske också, men mindre sannolikt, genom en latinsk prosaberättelse. Och hvad slutligen angår *Carmen de Proditione Guenonis* är man numera alldeles i ovisshet om denna dikts ålder, och denna latinska dikt kan således ej andragas såsom något stöd för bruket på 1000- eller 1100-talet.

Att Haagfragmentet behandlar samma *ämne* som *chansons de geste*, är sant, men däraf följer ej, att poemet är en öfversättning af någon dylik, ty det kan lika väl vara — liksom *Waltarius* — skrifvet på grundvalen af legender, traditioner och smådikter om Narbonnes belägring, och det, som för Gaston Paris var själfklart, att det omkr. år 1000 fanns *chansons de geste*, måste numera anses obevisadt och t. o. m. osannolikt.

Går man därefter till själfva poemet, så finner man väl, att detta behandlar samma ämneskrets, som sedermera upptages i dikterna om Guillaume d'Orange. Men — hvad som är viktigare — själfva behandlingssättet är alldeles olika. Det hela är oredigt och diffust, utan intresse för själfva handlingen, resonnerande och fylldt af omskrifningar och till sist proppadt med plagiat från Vergilius och Ovidius — alldeles som 900-talets latinska originalpoem, men däremot fullkomligt olik *chansons de geste*. Man behöfver blott läsa t. ex.

Declarat insatiabilis cupido humane laudis quanti pretii sit quantoque refulgeat actu animositas Ernaldi. Quicquid enim bellice virtutis offitio datur opus, id ab eo haud segniter completur. Haud secus famelica rabies leonis grassatur occurrente sibi preda, quam virtus Ernaldi per prelia. Post multa vero feliciter acta aspicit quendam fraterne stirpis cedis reum. Qui nil moratus, validam in hunc contorserat hastam, cui volanti torax fit pervius hostis. Quo ictu inpellitur corpus militis longius x cubites; sicque excussus equo vitam demiserat orco.

Jag tror därför, att man utan fara för misstag kan våga påstå, att något enskildt provençalskt eller franskt original icke ligger till grund för poemet.

Men däremot bör man beakta en annan sak. Poemet behandlar icke någon korstågskamp mot Spanien, utan en strid mellan saracener och provençaler i Provence. Och här komma vi till en punkt i Bédiers bevisning, som hittills icke berörts.

Det är alldeles sant, att traditionen om korstågsfärderna till Spanien ej kan hafva utbildats förr än under 1000-talets senare del. Men däraf följer ej, att man ej förut hade traditioner om den för hela Provence's öde så viktiga striden mellan provençaler och saracener om Provence. Det skulle t. o. m. vara egendomligt, om en dylik tradition ej funnits, och troligen har Bédier rätt däri, att dessa traditioner, hvad beträffar Guillaume d'Orange, varit knutna till klostren Aniane och Gellone, nämligen så till vida att hela det historiska underlag, som kan påvisas i de senare chansonerna om Guillaume, lånats från munktraditionen i dessa kloster. Men däraf att dessa kloster sedermera blefvo stationer på vägen till S. Jago di Compostella, följer ej, att de först då blefvo berömda pilgrimsorter, hvilkas traditioner utbildats först efter det att vallfärderna till Spanien börjat. Att de blefvo dylika stationer, berodde väl snarare därpå, att de redan förut voro populära vallfartsorter, som pilgrimerna gärna ville besöka.

Jag tillåter mig nu att draga slutsatsen ur mina premisser. Åtminstone sedan 600-talets början var det i Frankrike samt säkerligen ock i Provence vanligt att i kortare dansvisor besjunga historiska händelser. I Aniane och Gellone funnos munktraditioner om Guillaume d'Orange, hvilka traditioner kunna följas ända till 800-talets början, då Guillaume själf lefde, och i andra kloster funnos traditioner om andra hjältar. I slutet af 900-talet torde dessa traditioner poetiskt hafva utbildats, ty strax därefter komma de till synes i Haagfragmentet. Denna *poetiska* utbildning af

munktraditionen kan icke hafva skett genom munkarne själfva och ännu mindre först af den latinske författaren till Haagfragmentet, utan måste hafva skett i dikter, författade vare sig af folkliga skalder eller af mera yrkesmässiga jonglörer, som besökt pilgrimsorterna och där af munkarne fått del af klostrens traditioner. Någon annan form för dylika dikter än dansvisans är för denna tid ej känd, och att nordfranska jonglörer redan på 900-talet skulle hafva öfversvämmat Provence, är efter Bédiers bevisning ej håller antagligt; all sannolikhet talar således för, att dessa dikter — såsom Gaston Paris förmodar — varit kortare, episk-lyriska sånger, diktade af män ur folket i närheten af de ifrågavarande vallfartsorterna.

Men Gaston Paris förklarar icke, huru dessa kortare, strofiska, episk-lyriska visor kunnat öfvergå till rhapsodiska, utförliga eper, d. v. s. till chansons de geste, ty hvarken liederteorien eller kärnteorien kan här användas. Genom en enkel sammanslagning af kortare, strofiska visor kommer man ej till ett ostrofiskt, rhapsodiskt epos, och lika litet kunna dessa kortare strofiska visor utan vidare hafva vuxit ut till ett stort, utförligt epos utan strofisk indelning. Här kräfvades onekligen, att ett nytt element kommit till.

Den förmedlande länken mellan Gaston Paris' episk-lyriska visor och chansons de geste har, enligt min mening, varit den latinska dikten. I den romerska poesien lärde man känna den utförliga rhapsodiska dikten, ej blott hos Vergilius, utan ock i senlatinska författares, t. ex. Prudentius', versifierade helgonbiografier. Liksom man redan förut efterbildat dessa senare på vulgärspråket, började man med 1000-talet att i latinska poem bearbeta de ämnen, som man lärt känna i de dansvisor, som af folket sjöngs vid vissa pilgrimsorter. Åtminstone *ett* dylikt poem finnes kvar, nämligen Haagfragmentet. Nästa steg var att på grundvalen af den förut omtalade episka traditionen författa dylika rhapsodiska dikter äfven på vulgärspråket — icke så att jonglörerna direkt införlifvade de dansvisor, de hört, i de chan-

soner, som de skrefvo, utan på så sätt, att de tillgodo-gjorde sig den sagotradition, som utvecklats i dessa dans-visor, och den poetiska teknik, som där förvärfvats. Blott genom detta antagande förklaras det, att hjältarne, äfven i de äldsta poemen, framträda såsom för auditoriet fullt väl-bekanta och till sina karaktärer utbildade personligheter.

Denna franska chanson-diktning kan troligtvis ej göras äldre än den tid, till hvilken Bédier vill förlägga dess bör-jan eller midten af 1000-talet.

Men vid denna tid inträffade just den omhvälfning, hvilken Bédier så öfvertygande bevisat. Nordfransmännen började då strömma till S. Jago di Compostella, korstågen till Spanien togo fart, i pilgrimernas och korsriddarnes följe kommo nordfranska jonglörer till de provençalska och span-ska pilgrimsorterna, och där lärde de sig de munklegender och folkdikter, som utbildats på de heliga orterna. Det var dessa legender och dikter, som de nu togo upp för de nya chansons, de skrefvo. Men bakom denna chanson-diktning, som med Chanson de Guillaume och Chanson de Roland omkr. 1100 höjde sig till verklig konstdikt och där-för framkallade massor af arbeten inom diktarten, hvilken nu ock uppmärksammades af den lärda litteraturen, som förut, liksom alltid, ej observerat den rent folkliga dikten, dansvisan — bakom denna nya chanson de geste låg icke blott de sydfranska dansvisor och munktraditioner, från hvilka stoffet hämtats, icke blott den latinska rhapsodiska dikten, som gifvit väckelsen till formen och som särskildt vid 1000-talets midt, i samband med de klassiska studiernas återupplifvande, ånyo blifvit populär, utan ock en äldre nordfransk diktning, om hvars form och popularitet Hilde-garius' helgonbiografi vittnar. Och denna nya diktning, visserligen ett barn af århundradens poetiska värksamhet, var dock så till vida och framför allt ett uttryck af 1100-talets kultur, att den gaf ett uttryck åt dess religiösa kors-tågsentusiasm.

I hufvudsak torde Bédier således hafva rätt. Men jag

tror, att han i följd af framställningens kritiska syfte förbisett åtskilligt, som varit att taga vara på hos de äldre teorierna, och jag tror, att han liksom andra ej observerat den latinska epikens betydelse för utdanandet af medeltidens eller, rättare sagdt: den betydelse, som den konstnärligt genomarbetade kompositionen i antikens epos haft för uppkomsten af medeltidens.

Att denna betydelse emellertid öfverallt varit stor, tror jag dock kunna påstås. Blott ett faktum torde vara nog att här anföras för att belysa hela denna fråga.

Att döma af den isländsk-norska litteraturen, hörde nordborna till medeltidens i poetiskt afseende mest begåfvade folk. Men hos dem utbildades intet stort epos, utan blott smärre episodiska dikter, liknande dem, som måste förutsättas som bekanta för Hildegarius' läsekrets. Men nordbon kände icke den latinska litteraturen, och denna kan således icke hafva invärkat på den nordiska diktens form. Vända vi oss däremot till de folk, som kände denna latinska litteratur, till engelsmän, fransmän, spaniorer och tyskar, möta vi hos dem en utförlig episk dikt, ehuru denna, efter allt att döma, liksom i Norden — före 1100-talet — föregåtts af kortare episka dikter, liknande de nordiska. Och framträdandet af denna utförliga episka dikt sammanfaller öfverallt med bekantskapen med den latinska epiken.

Den latinska litteraturen blef under medeltiden tidigast känd i England. Där skrefvos medeltidens äldsta latinska skoldikter — Aldhelms gåtor — och där möta vi också medeltidens äldsta verkliga epos, Beowulf, som på grundvalen af smärre dikter och sagor skrifvits af en klerk, hvilken, såsom Brandl visat, icke blott känt Vergilius, utan ock tagit intryck af hans framställning. Från England spred sig på Karl den stores tid kännedomen om den latinska litteraturen till Frankrike, och från kejsarens hofkrets hafva vi åtskilliga latinska dikter, som tydligen påverkats af den klassiska epiken. Men i Frankrike afbröts denna utveckling redan i början i följd af vikingatågen och inbördes strider.

Icke så i Tyskland, där vi från 900-talet äga Hrotsvitas latinska dramer, Ruodlieb och Waltarius för att blott nämna de mest bekanta alstren af denna nylatinska diktning. Waltarius är det första epos, vi i Tyskland hafva med ett germanskt sagoämne. Men vi veta, att samma ämnen både förut och efteråt behandlats i kortare, episodiska dikter. En dylik är Hildebrandslied från ungefär 800, och en annan var den sång om Grimhilds förräderi, som en saksisk spelman sjöng för Knut Lavard 1131: *Tunc cantor quod Kanutum Saxonici et ritus et nominis amantissimum scisset . . . speciosissimi carminis contextu notissimam Grimildæ erga fratres perfidiam de industria memorare adorsus, famosæ fraudis exemplo similium ei metum ingenerare tentabat.* (Saxo ed. Holder s. 427). Enligt Vita Kanuti sjöngs dikten tre gånger för härtigen och var således helt kort, tydligen af ungefär samma längd som de nordiska Sigurds-sångerna.

Omöjligt är för öfrigt icke, att äfven Nibelungensagan på 900-talet behandlats i en latinsk dikt, som på uppdrag af biskop Pilgrim af Passau skrifvits af dennes klerk Konrad. För denna vanligen betviflade åsikt har nyligen Roethe framlagt ganska goda skäl (Sitzungsberichte der kön. Preuss. Akad. der Wissenschaften 1909 s. 649).

Men först mot 1100-talets slut får man ett på tyska affattadt germanskt epos, som således i hvarje fall har föregåtts både af de nu omtalade latinska eperna och af de kristliga evangelieharmonier, som diktats af latinkunniga klerker.

På samma sätt är det i Frankrike. Det faktiskt äldsta epos med ett chanson de geste-ämne är en latinsk dikt, Haagfragmentet, och häri bör man, på grund af analogierna, nog se mera än en tillfällighet. Också här veta vi, att episka ämnen förut behandlats i korta strofiska dikter, och det skulle då vara en egendomlighet, om den latinska litteraturen varit utan all betydelse för den ändrade smak, som nu gjorde sig gällande, då dessa ämnen — just vid

den tid, när kännedomen om den latinska litteraturen på allvar sprider sig i Frankrike eller 1000-talet — börja behandlas i utförliga rhapsodiska eper.

Till den stora, utförliga, genomarbetade kompositionen kunde barbarfolken icke af sig själfva höja sig, utan här blefvo romarne deras läromästare. Icke så att man i enskildheterna kan påvisa några intryck från den antika epiken, men konsten att bemästra det episodrika stoffet och bringa in detta i en enda enhetlig handling, den konsten lärde man sig af den latinska dikten, under det att nordmännen, som icke fingo gå i samma skola, kommo att stanna kvar på den mera primitiva ståndpunkten, eddadiktens och balladens, eller inom just det litteraturskede, som ligger före chanson de geste.

KUNGL. UNIVERSITETETS I UPPSALA

REDOGÖRELSE

FÖR

DET AKADEMISKA ÅRET 1913—1914

AFGIFVEN

AF

UNIVERSITETETS REKTOR

UPPSALA 1914

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Under det nu tilländagångna läsåret har Upsala universitet drabbats af en smärtsam förlust, i det att universitetets prokansler, ärkebiskop JOHAN AUGUST EKMAN, den 30 november 1914 slutat sina dagar. Med fasta band var han knuten till detta lärosäte. Här hade han vistats såsom student, docent, professor och, till sist, såsom prokansler, och under denna tid hade han och universitetet hunnit att allt närmare och närmare växa samman. Af alla var han både vördad och älskad, ehuru han själf så mycket som möjligt sökte ställa sin egen personlighet i skuggan och aldrig framträdde med anspråk på några förtjänster. Men trots denna hans oskrymtade ödmjukhet måste dock hvar och en, som stod framför honom, gripas af den kärleksfulla vörnd, som ett rent sinne omedvetet framtvingar. Ty få torde i ädlare mening än han hafva varit verkligt kristna, och det var åt denna uppfattning af hans personlighet, som universitetet sökte gifva ett uttryck i de bärgspredikans ord, som inskrefvos å universitetets krans vid den aflidnes bår: *Beati mundo corde, quoniam Deum videbunt.*

Af universitetets lärare har under det gångna året ingen skilts hädan, men däremot tre af dess tjänstemän. Först, den 25 oktober 1913, bortgick f. d. zoologie konservatorn dr. Gustaf Kolthoff, bekant såsom en af vårt lands skickligaste naturkännare, såsom en framstående författare på det område, som han åt sig utvalt, och såsom skapare till en hel följd af biologiska museer, genom hvilka han sökte att intressera särskildt ungdomen för den lefvande naturen.

Den 6 januari 1914 afled universitetets forne räntmästare, Elof Gyllensvärd, som hos de äldre, hvilka ännu minnas honom i hans verksamhet, ägde synnerligen starka sympatier icke blott såsom en ovanligt skicklig och nitisk ämbetsman, utan ock såsom en human, försynt och redbar personlighet, som väl ej gjorde mycket väsen af sig, men hvars duglighet alla skattade.

Den siste i raden af dem, öfver hvilka dödsmärket måst ristas, var förste bibliotekarien Ernst Meyer, hvilken afled den 19 februari 1914 efter ett svårt, men stilla och modigt buret lidande. Hans glada, oförargliga skämt, hans goda hjärta, hans originella, poetiska begåfning gjorde honom till en af universitetets mest omtyckta personligheter och säkerligen till en bland dem, som hans egen generation helst skall erinra sig, då den i minnet återkallar de skiftande bilderna af gångna års universitetslif. Ty han var dock den, som mer än andra förstod att öfver det allvarliga och sträfsamma arbetet kasta det goda kamratskapets soliga skimmer.

På grund af uppnådd pensionsålder har endast en lärare afgått, professorn i teoretisk filosofi K. R. Geijer. Genom mängden af examinander har hans professur varit en af de mest betungade, åtminstone inom den humanistiska sektionen, men den välvilja, som professor Geijer trots detta uppslitande göromål städse visat alla sina lärjungar, skall hos dem säkerligen alltid bevaras i en tacksam erinran. Inom den filosofiska vetenskapen betecknar prof. Geijers lärartid öfvergången från ett äldre skedes mera skolastiska riktning till moderna undersökningsmetoder, och denna öfvergång, som eljes nog ej försiggått utan slitningar, har vid vårt universitet skett nästan omärkligt, utan tvifvel till en väsentlig del tack vare prof. Geijers frihet från all dogmatism och hans öppna blick för olika tankeriktningars berättigande. Universitetet ber därför att få uttala sin tacksamhet till den afgångne läraren, hvars urbana, älskvärda personlighet särskildt hans kolleger lärt sig att högt värdera.

Till de under året afgångna kan med ett visst fog också räknas professorn i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi NATHAN SÖDERBLOM, som af Kungl. Maj:t utnämns till Svea Rikes Ärkebiskop och Upsala Universitets Prokansler. Det behöfver icke sägas, att det är med uppriktig glädje, som universitetet hälsar sin nye prokansler, hvilken universitetet i främsta rummet uppfört på förslag till det ämbete, hvars innehafvare han nu blifvit. Visserligen sakna vi ogärna den äfven i utlandet så högt skattade universitetsläraren, men det är dock en icke ringa ersättning, att vi fått behålla den väckande personligheten, som helt visst också på den nya, ansvarsfulla plats, han nu innehar, fortfarande skall kunna påvärka vårt universitets ungdom i riktning mot en human, vidsynt religiositet.

Af universitetets öfriga professorer är det en, som under

året växlat läroämne, i det att professorn i oftalmiatrik A. Gullstrand utnämns till innehafvare af den för honom inrättade personliga professuren i fysiologisk och fysikalisk optik.

Men vidare hafva under läsåret ej mindre än sju nya professorer installerats i sina ämbeten — troligen det största antal, som någonsin förekommit i universitetets annaler. Desse nye ordinarie lärare hafva varit professorn i straffrätt och juridisk encyklopedi Folke Wetter, professorn i nordisk och jämförande fornkunskap Oscar Almgren, professorn i pediatrik och praktisk medicin Ragnar Friberger, professorn i historia Ludvig Stavenow, professorn i botanik Nils Svedelius, professorn i civilrätt och romersk rätt A. V. Lundstedt och professorn i hygien och bakteriologi G. Wirgin. Till installationerna har rektor utfärdat program, som åtföljts af följande afhandlingar: Böttiger: Gustaf Adolfs konstkåps öden i Upsala (prof. Wetters installation $13/10$, 1913), Den äldsta kristna konungalängden i Sverige (professorerna Almgrens och Fribergers installationer $15/1$ och $16/1$, 1914), Upsala öd (professorerna Stavenows och Svedelius' installationer $14/2$ och $21/2$, 1914) och Den nya teorien om uppkomsten af Chanson de Geste (professorerna Lundstedts och Wirgins installationer $22/2$ och $23/2$, 1914). Universitetet hälsar alla dessa nya lärare välkomna, både dem, som redan förut tillhört Upsala universitet, och dem, som från andra lärosäten flyttat öfver hit.

Den viktigaste fråga, som under det gångna året stått på universitetets dagordning, har varit om- och tillbyggnad af det akademiska sjukhuset, och de stora kraf, som universitetet för detta ändamål nödgats ställa på staten, ha tvungit universitetsmyndigheterna att så vidt möjligt hålla alla andra önskemål tillbaka. Den summa, hvilken konsistorium ansåg sig böra begära, steg nämligen i det aldra närmaste till 1,000,000 kr. Emellertid hade universitetet den tillfredsställelsen, att Kungl. Maj:t i all hufvudsak aksepterade universitetets förslag och för riksdagen framlade nådig proposition om beviljandet af 993,000 kr. af statsmedel att jämte af Upsala läns landsting beviljade 775,000 kr. och af universitetsfonder tillskjutna 100,000 kr. användas till bekostande af ett utvidgadt akademiskt sjukhus, som således skulle komma att draga en kostnad af 1,868,000 kr. — den största summa, som någonsin i vårt land anslagits till något universitetsändamål, och det största statsanslag, som universitetet någonsin fått mottaga. Och just som denna årsberättelse skall läggas

i press, ingår den glädjande underrättelsen, att riksdagens båda kamrar utan debatt godkänt Kungl. Maj:ts af statsutskottet enhälligt tillstyrkta proposition. För detta storartade bevis på statsmakternas fortfarande välvilja mot vårt universitet ber detta att få betyga sin lifliga och djupt kända tacksamhet samt sin fasta förhoppning, att detta stora anslag skall blifva till rik välsignelse för vetenskapen och för den lidande mänskligheten.

Äfven af enskilda personer har universitetet fått mottaga donationer till ett sammanlagdt belopp af något öfver 120,000 kr. Universitetets gamla välgörarinna fru Elisabeth Lennander har till den akademiska sjukvården öfverlämnat en summa af 40,089 kr. 67 öre, och såsom i föregående årsberättelse meddelats har universitetet af prof. Wahlund i testamente fått mottaga en gård, som nu försålts och inbringat 40,100 kr., hvilka enligt testators vilja skola användas till de romanska studiernas främjande. En liknande donation, å 20,000 kr., har af prof. Sam Wide gjorts till gagn för den klassiska arkeologien i enlighet med hans aflidne faders därom i lifstiden uttalade önskan. Och slutligen har en för universitetets vetenskapliga forskning nitälskande man, som dock ej önskar blifva nämnd, till universitetet öfverlämnat en summa af 20,000 kr. till inköp af astrofysiska instrument. Till alla dessa donatorer ber universitetet att få uttala sin tacksamhet.

Upsala i juli 1914.

Henrik Schück.

Konunga- och Kanslersbref.

Konungabref.

4 juni 1913. Ang. professors namn, heder och värdighet för docenten A. L. KJELLBERG.

13 juni 1913. Afslag å professor B. HAMMERS ansökan om understöd för utgifvande af tidskriften »Svenskt arkiv för pedagogik».

Samma dag. Ang. professor A. GULLSTRANDS utnämning till professor i fysiologisk och fysikalisk optik.

20 juni 1913. Afslag å docenten E. L. BACKMANS ansökan om ett reseanslag.

Samma dag. Befrielse för docenten K. O. LAMM från undervisningsskyldighet under tiden 1—15 september 1913 såsom vikarie för professorn K. G. WESTMAN.

28 juni 1913. Ang. uppdrag åt professor C. V. L. CHARLIER att såsom ombud för Sverige deltaga i den internationella tidskommissionens sammanträde i Paris 1913.

Samma dag. Afslag å stud. MÄRTA TAMMS dispensansökan rörande ämnen i filosofisk ämbetsexamen.

Samma dag. Afslag å stud. J. A. GÖTLINDS dispensansökan rörande ämnen i filosofisk ämbetsexamen.

Samma dag. Ang. professor A. G. HÖGBOMS återkallelse af en ansökan om reseunderstöd.

4 juli 1913. Ang. af 1913 års riksdag beviljadt anslag för införande af ny värmeledning m. m. i anatomiska institutionsbyggnaden.

Samma dag. Ang. af 1913 års riksdag på extra stat för år 1914 beviljade anslag till vissa tidskrifter och föreläsningsskurser.

Samma dag. Ang. vissa af 1913 års riksdag beviljade anslag till Uppsala universitet.

Samma dag. Ang. af 1913 års riksdag beviljadt anslag för beredande af ökad utrymme vid universitetsbiblioteket.

Samma dag. Ang. anslag för undervisning i epidemiologi vid sjukhus i Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala.

Samma dag. Ang. anslag för utgifvande i tryck af vissa juridiska föreläsningar.

Samma dag. Ang. på extra stat för år 1914 beviljade anslag till resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt karolinska mediko-kirurgiska institutet.

Samma dag. Ang. anslag till stipendier för utbildande vid universitetet af präster, förtrogna med finska språket.

11 juli 1913. Ang. uppdrag åt professorn B. A. GADELIUS att såsom ombud för Sverige delta i den femte internationella neurologi- och psykiatrikongressen i Gent.

Samma dag. Tjänstledighet för professor G. SUNDBÄRG.

Samma dag. Tillstånd för docenten S. TUNBERG att fullgöra viss del af stipendieresa under år 1914.

18 juli 1913. Tillstånd för intendenten G. F. L. SARAUW att vid Uppsala universitet utan föregående filosofie kandidatexamen aflägga filosofie licentiatexamen i ämnet nordisk och jämförande fornkunskap.

Samma dag. Medgifvande, att ämnet klassisk fornkunskap och antikens historia må utgöra ordinarie examensämne inom den filosofiska fakulteten vid Uppsala universitet.

Samma dag. Tillstånd för bergsingenjören E. E:SON ODELSTIERNA att aflägga kansliexamen oaktadt han ej aflagt studentexamen.

25 juli 1913. Ang. filosofie licentiaten N. ZEILONS vikariearvode såsom förordnad att uppehålla professuren i mekanik och matematisk fysik.

1 augusti 1913. Afslag å pastorn vid Augustanasynoden i Amerika C. G. GRÖNBERGS ansökan att efter undergången förhör mottaga predikoämbetet inom den svenska kyrkan för tjänstgöring i Karlstads stift.

8 augusti 1913. Ang. undervisningsskyldigheten för laborator i experimentell patologi och patologisk anatomi vid universitetet i Uppsala läsåret 1913—1914.

15 augusti 1913. Förlängdt förordnande för docenten G. AULÉN att innehafva docentstipendiet för systematisk teologi samt teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi.

Samma dag. Ang. docenterna H. WIKANDERS och M. FEHRS vikariearvoden såsom förordnade att uppehålla professurer inom den juridiska fakulteten.

22 augusti 1913. Ang. förordnande för docenten H. I. MARCUS att i professoren B. E. GADELIUS' ställe såsom ombud för Sverige deltaga i den femte internationella neurologi- och psykiatrikongressen i Gent.

Samma dag. Ang. ett af 1913 års riksdag beviljad anslag till systematisk undersökning af svenska folkmål.

Samma dag. Afslag å filosofiska fakultetens ansökning, att professuren i pedagogik hädanefter måtte benämnas professor i psykologi och pedagogik.

19 september 1913. Ang. ersättning åt professor J. WÆRN för mistade tjänstgöringspenningar under tjänstledighet för fullgörande af två sakkunniguppdrag.

28 september 1913. Föreskrift, att professor A. GULLSTRANDS personliga professor i fysiologisk och fysikalisk optik skall tillhöra medicinska fakulteten.

3 oktober 1913. Tjänstledighet för professor C. W. OSEEN.

Samma dag. Ang. nedsättning i docenten K. A. EDINS undervisningsskyldighet såsom förordnad att uppehålla professuren i statistik under höstterminen 1913.

Samma dag. Tjänstledighet för professor G. SUNDBÄRG.

10 oktober 1913. Resolution å större akademiska konsistoriets framställning om rätt för vissa vaktbetjante m. fl. befattningshafvare vid universitetet att, för den händelse de öfvergått eller öfvergå till annan befattning inom samma kategori, för åtnjutande af ålderstillägg tillgodoräkna sig den tid, under hvilken de varit vid sin förra befattning i universitetets tjänst anställda.

Samma dag. Tillstånd för statskonsulenten A. ÖSTERGREN att vid Stockholms högskola aflägga filosofisk examen utan föregående studentexamen.

Samma dag. Ang. en återtagen ansökan af filosofie magistern A. WESTGREN om tillstånd att vid universitetet i Uppsala aflägga filosofie licentiatexamen i fysikalisk kemi såsom ensamt ämne.

14 oktober 1913. Ang. erhållet meddelande om vissa lättnader för utländska studerande i fråga om inträde vid universitet i Spanien.

17 oktober 1913. Tillstånd för universitetet att på vissa villkor försälja den genom testamente af framlidne professor C. WAHLUND till universitetet donerade gården n:o 11 och 12 i kvarteret S:t Niklas och Fjärdingsroten i Uppsala.

31 oktober 1913. Tillstånd för filosofie magistern I. E.

NORRBOM att under utrikes vistelse för studier under läsåret 1913—1914 uppbära ett Alreiks stipendium.

3 november 1913. Tillstånd för studeranden K. H. POUSAR att vid Stockholms högskola aflägga juris kandidatexamen utan föregående fyllnadspröfning i latin.

7 november 1913. Fullmakt för docenten O. ALMGREN att vara professor i nordisk och jämförande fornkunskap.

Samma dag. Tillstånd till försäljning af vissa universitetet tillhöriga hemman.

Samma dag. Ang. riksstatens resestipendier för år 1914 åt vetenskapsidkare vid universiteten i Uppsala och Lund.

Samma dag. Ang. af riksdagen å extra stat beviljadt anslag till inlösen af vissa af lektorn N. NILÉN hopbragta grekiska och latinska handskriftskopior m. m.

14 november 1913. Ang. ålderstillägg åt vissa befattningshafvare vid universitetet.

21 november 1913. Ang. viss lindring i professor B. HAMMERS undervisningsskyldighet vårterminen 1914.

Samma dag. Fullmakt för docenten I. R. E. FRIBERGER att vara professor i pediatrik och praktisk medicin.

Samma dag. Resolution på Trångfors kraftaktiebolags ansökan om tillstånd att framdraga en elektrisk högspänningsledning från Trångfors till Västerås.

Samma dag. Tillstånd för J. O. JOHANSSON att, utan hinder däraf att han ej aflagt praktisk-teologiska prof, inför domkapitlet i Göteborg aflägga prästexamen och varda prästvigd för tjänstgöring inom Göteborgs stift.

28 november 1913. Tillstånd för teologie kandidaten S. W. KRISTENSON att, ehuru han icke bevistat den i stadgan för filosofiska examina omförmälda kursen i psykologi samt pedagogikens teori och historia, undergå pröfning i samma ämnen.

Samma dag. Tillstånd för filosofie kandidaten A. BOËTHIUS att, ehuru han icke genomgått den för filosofisk ämbetsexamen föreskrifna kursen i psykologi samt pedagogikens teori och historia, undergå pröfning i samma ämnen.

5 december 1913. Tillstånd för förste bibliotekarien A. GRAPE att till år 1914 uppskjuta anträdandet af en stipendieresa.

Samma dag. Tillstånd för studeranden P. J. LUGN att i filosofie kandidatexamen medtaga egyptologi.

19 december 1913. Föreskrift ang. tiden för anställande

af val för upprättande af förslag till det lediga ärkebiskopsämbetets återbesättande.

31 december 1913. Ang. ämnen i studeranden A. PETERSSONS filosofiska ämbetsexamen.

Samma dag. Ang. arvode för uppehållande af examination och undervisning i rätts- och statsmedicin vid universitetet under år 1914.

Samma dag. Tillstånd för biblioteksamanuensen J. O. M. LUNDBERG att på åren 1913 och 1914 fördela en resa såsom innehafvare af ett Sederholms inrikes resestipendium.

Samma dag. Bestämmelse ang. professor A. GULLSTRANDS undervisnings- och examinationsskyldighet.

Samma dag. Föreskrift, att blifvande innehafvare af sådana teologie professorsbefattningar, med hvilka äro förenade prebendepastorat, skola vara ej mindre såsom prebendeinnehafvare underkastade hvad i nådiga cirkuläret den 19 december 1902 finnes föreskrifvet rörande eventuell förändring i lönevillkor och tjänstgöring än äfven i öfrigt skyldiga att, vid ny löne-reglering beträffande prebendepastoratet, vidkännas den förändring i löneförmåner, som kan komma att af Kungl. Maj:t bestämmas.

14 januari 1914. Tjänstledighet för domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM.

Samma dag. Ang. förlängd examensrätt för Göteborgs högskola.

Samma dag. Fullmakt för professorn vid Göteborgs högskola L. V. A. STAVENOW att vara professor i historia vid universitetet i Uppsala.

24 januari 1914. Tjänstledighet för docenten EVA VON BAHR.

Samma dag. Ang. en återkallad ansökan af professor Ö. BERGSTRAND om anvisande af ett reseanslag till amanuensen ANDREA LINDSTEDT.

Samma dag. Ang. docenterna H. WIKANDERS och M. FEHRS vikariearvoden såsom förordnade att uppehålla professurer inom juridiska fakulteten.

Samma dag. Afslag å Danmarks församlings framställning ang. upphörande af församlingens egenskap af prebendepastorat.

30 januari 1914. Tillstånd för studeranden T. STENHOLM att utbyta den för filosofisk ämbetsexamen obligatoriska kursen i psykologi samt pedagogikens teori och historia mot en litteraturkurs.

5 februari 1914. Afslag å medicine doktorn K. BJERKES ansökan om förlängd specimenstid i fråga om den lediga professuren i oftalmiatrik.

Samma dag. Tjänstledighet för professor G. SUNDBÄRG.

Samma dag. Afslag å MARIA CHARLOTTA SOFIA NORDENFELTS ansökan att få inskrifvas vid universitetet, ehuru hon icke aflagt studentexamen.

21 februari 1914. Fullmakt för docenten N. E. SVEDELIUS att vara professor i botanik.

28 februari 1914. Afslag å filosofie studeranden C. O:SON GUNNES ansökan om tillstånd att i filosofie kandidatexamen såsom särskildt ämne medtaga psykologi.

13 mars 1914. Ang. ändring i bestämmelserna för de Flodinska stipendierna.

28 mars 1914. Ang. understöd för utgifvande under år 1914 af tidskriften »Språk och stil».

Samma dag. Afslag å medicine kandidaten E. E. AREENS ansökan om tillstånd att vid Lunds universitet aflägga filosofie kandidatexamen, förutom i ämnena konsthistoria och statskunskap eller nationalekonomi, jämväl i ämnet egyptologi.

Samma dag. Tillstånd för teologie kandidaten F. HOLMGREN att, utan hinder af vistelse vid utrikes universitet under vårterminen 1914, uppbära ett J. G. Lundbergs stipendium.

Samma dag. Ang. reseunderstöd åt docenten H. LUNDBORG.

Samma dag. Tillstånd för universitetet att försälja den på grund af framlidne professor K. G. LENNANDERS testamente universitetet tillhöriga gården n:o 1 i kvarteret Kroken i Uppsala.

Samma dag. Ang. undantag beträffande universitetets i Uppsala pensionsinrättning för tjänstemans änkor och barn från tillämpning af lagen om understödsföreningar.

Samma dag. Fullmakt för andre bibliotekarien vid Kungl. biblioteket S. E. BRING att vara förste bibliotekarie vid universitetsbiblioteket i Uppsala.

2 april 1914. Förlängdt förordnande för docenten H. B. LUNDBORG att innehafva medicinska fakultetens fasta docentstipendium n:o 2.

Samma dag. Ang. ifrågasatt omorganisation af den i filosofisk ämbetsexamen ingående kursen i psykologi samt pedagogikens teori och historia.

18 april 1914. Meddelande, att Kungl. Maj:t ej funnit skäl

låta Sverige officiellt representeras vid den första internationella kongressen för experimentell fonetik.

Samma dag. Tillstånd för docenten E. L. BACKMAN att på åren 1914 och 1915 fördela sin resa som innehafvare af ett rikstatsens större resestipendium.

Samma dag. Ang. anslag till utgifvande af vissa tidskrifter.

Samma dag. Ang. resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt karolinska medikokirurgiska institutet.

Samma dag. Ang. understöd för utgifvande af vissa vetenskapliga arbeten m. m.

Samma dag. Afslag på pastorn A. E. ROHRBACHS ansökan att inskrifvas vid universitetet.

Samma dag. Ang. docenten K. O. LAMMS vikariearvode under förordnande att uppehålla undervisningen i rättshistoria från och med den 1 september t. o. m. den 1 december 1913.

24 april 1914. Ang. rätt för universitetets myntkabinett att till nedsatt pris från mynt- och justeringsverket förvärfva svenska medaljer.

29 april 1914. Fullmakt för docenten vid Lunds universitet A. V. LUNDSTEDT att vid Uppsala universitet vara professor i ämnena civilrätt, med undervisnings- och examinationsskyldighet i obligationsrätt, samt romersk rätt.

1 maj 1914. Tillstånd för universitetet att inköpa vissa skogsområden och hemmansdelar inom Ålands, Järlåsa och Lena socknar.

Samma dag. Ang. reseunderstöd åt professor A. NOREEN.

8 maj 1914. Tillstånd för docenten I. SEFVE att till sommaren 1914 uppskjuta en resa som innehafvare af ett Sederholms inrikes resestipendium.

Samma dag. Tillstånd för filosofie licentiaten P. HÖGBERG att på rätoromanska språket utgifva en doktorsafhandling.

Samma dag. Fullmakt för docenten vid karolinska medikokirurgiska institutet G. WIRGIN att vid Uppsala universitet vara professor i hygien och bakteriologi.

20 maj 1914. Ang. reseunderstöd åt förste bibliotekarien A. NELSON.

Samma dag. Ang. ämnen i studeranden friherre K. M. B. KLINGSPORS filosofie kandidatexamen.

Samma dag. Tillstånd för filosofie kandidaten A. A. F. LINDBLOM att aflägga filosofie licentiatexamen vid Stockholms

högskola utan hinder däraf, att han ännu icke åtnjutit undervisning vid högskolan under två lästerminer.

23 maj 1914. Tillstånd för docenten G. RUDBERG att på åren 1913 och 1914 fördela en resa såsom innehafvare af riksstatens mindre resestipendium.

29 maj 1914. Tillstånd för stud. A. ÅMAN att i filosofie kandidatexamen vid Stockholms högskola medtaga ämnet statistik.

Samma dag. Tillstånd för universitetet att teckna aktier i en järnvägsanläggning Uppsala—Kjerstinbo.

Samma dag. Tillstånd för universitetet att försälja vissa hemman.

Samma dag. Ang. anvisande af understöd åt fil. kand. B. KARLGREN för fortsatta studier i kinesiska under år 1914.

Kanslersbref.

11 juni 1913. Förordnande för filosofie licentiaten S. L. A. ODÉN att vara docent i kemi.

Samma dag. (2 särskilda skrivelser). Fastställelse å afgifter för deltagande i viss undervisning inom den juridiska fakulteten under höstterminen 1913.

Samma dag. Afslag å medicine kandidaten E. D. SCHÖTTS ansökan att få vid karolinska mediko-kirurgiska institutets obstetriska och gynekologiska kliniker fortsätta och avsluta sina vid motsvarande kliniker vid Uppsala universitet påbörjade tjänstgöringar.

Samma dag. Tillstånd för professor E. STAVE att under höstterminen 1913 utbyta en föreläsning hvarje vecka mot hållande af en seminarieöfning om två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för professor A. KOLMODIN att under läsåret 1913—1914 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfningar hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för professor E. BILLING att under läsåret 1913—1914 utbyta en föreläsning hvarje vecka mot hållande af en seminarieöfning om två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för docenten G. AULÉN att under höstterminen 1913 utbyta en föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfningar hvarannan vecka.

Samma dag. Medgifvande, att docenten G. LIZELL genom

ledande af de kyrkorättsliga öfningarna under vårterminen 1913 anses hafva fullgjort honom åliggande undervisning såsom innehafvare af docentstipendium.

Samma dag. Medgifvande, att professor TH. ENGSTRÖMER under läsåret 1913—1914 finge inträda som dekanus i juridiska fakulteten i professor K. G. WESTMANS ställe.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten C. LINDAHL från öfverläkareförordnande vid akad. sjukhusets ögonklinik och från förordnandet såsom föreståndare för universitetets poliklinik för ögonsjukdomar samt förordnande för medicine licentiaten J. WEBIÖRN.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten R. FRIBERGER från öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets bröst-klinik samt förordnanden för medicine licentiaterna E. ERICSSON och E. GUILLETMOT.

Samma dag. Tillstånd för director musices H. ALFVÉN att fullgöra honom åliggande föreläsningsskyldighet under höstterminen 1913 medelst två föreläsningar i veckan under tiden 15 oktober—15 december.

Samma dag. (4 särskilda skrivelser). Tillstånd för professorerna E. STAVE, A. KOLMODIN, E. BILLING och E. RODHE att inställa undervisningen under tiden 1—15 september 1913 med anledning af examens- och tentamensgöromål.

17 juni 1913. Förordnande för filosofie doktorn A. K. A. BRUSEWITZ att vara docent i statskunskap.

28 juni 1913. Tjänstledighet för professor O. WIDMAN.

Samma dag. Tillstånd för docenten O. ÖSTERGREN att utbyta honom under läsåret 1913—1914 såsom docentstipendiat åliggande föreläsningar mot gifvande under vårterminen 1914 af den propedeutiska kursen n:o 1 i nordiska språk.

Samma dag. Anvisande af ett anslag ur reservfonden till arvode åt en e. o. amanuens vid den anatomiska institutionen under läsåret 1913.

Samma dag. Tillstånd för docenten H. WIKANDER att på åren 1913 och 1914 fördela en honom under år 1913 åliggande stipendieresa.

Samma dag. Tillstånd för professor A. H. LUNDSTRÖM att under läsåret 1913—1914 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för professor A. H. LUNDSTRÖM att

inställa undervisningen under tiden 1—15 september 1913 på grund af tentamens- och examensgöromål.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten P. D. QUENSEL.

Samma dag. Tjänstledighet för professor A. WIRÉN.

4 juli 1914. Förordnande för docenten G. WITTROCK att uppehålla den efter professor H. HJÄRNE lediga professuren i historia.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten H. ALMQUIST.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till underhåll och vård af universitetets gamla botaniska trädgård i Svartbäcken.

Samma dag. Tillstånd för professor A. HAMBERG att under de första två tentamensperioderna höstterminen 1913 inställa högst åtta föreläsningar på grund af särskildt betungande tentamensgöromål.

7 juli 1913. Förordnande för docenten K. G. E. MATTSSON att innehafva fasta docentstipendiet för pedagogik, sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning, semitiska språk och slaviska språk n:o 1.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till reseunderstöd åt akademiträdgårdsmästaren I. ÖRTENDAHL.

Samma dag. Ang. ordnande af professor B. HAMMERS undervisningsskyldighet under höstterminen 1913.

11 juli 1913. Anvisande af anslag ur reservfonden såsom arvode till docenten G. A. BUCHT för vissa af honom hållna föreläsningar under vårterminen 1913.

20 juli 1913. Tillstånd för docenten M. FEHR dels att under läsåret 1913—1914 utbyta en timmes offentlig föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka och dels att inställa undervisningen under tiden 1—15 september 1913 på grund af betungande examinationsgöromål.

Samma dag. Förordnande för direktören K. KOLTHOFF att uppehålla lediga konservatorstjänsten vid zoologiska museet.

Samma dag. Tjänstledighet för professor K. R. GEIJER.

Samma dag. Fastställelse å ändringar i studieplanen för kemi.

Samma dag. Förordnande för docenten K. A. EDIN såsom vikarie för professor G. SUNDBÄRG.

Samma dag. Befrielse för professor E. BJÖRKMAN från undervisningsskyldighet under tiden 2—12 september 1913 på grund af hopade tentamensgöromål.

Samma dag. Förordnande för docenterna H. WIKANDER

och M. FEHR att förestå, den förre professuren i civilrätt (med undervisnings- och examinationsskyldighet i familjerätt och sakrätt) samt internationell privaträtt, samt den senare professuren i civilrätt (med undervisnings- och examinationsskyldighet i obligationsrätt) samt romersk rätt.

Samma dag. Tillstånd för akademisekreteraren J. VON BAHR att med akademisekreterarebefattningen förena uppdraget såsom ledamot i styrelsen för Boxholms aktiebolag.

21 juli 1913. Tjänstledighet för andre bibliotekarien O. WALDE.

5 augusti 1913. Föreskrifter rörande professors i patologi och allmän hälsovård undervisningsskyldighet under läsåret 1913—1914.

Samma dag. Förordnande för docenten K. O. LAMM såsom vikarie för professor K. G. WESTMAN.

Samma dag. Förordnande för akademikanslisten G. VIKLUND och e. o. amanuensen TH. FRIES att under senare halfåret 1913 uppehålla den förre akademibokhållarebefattningen och den senare akademikanslistbefattningen.

Samma dag. Tjänstledighet för konservatorn C. SKOTTSBERG och förordnande för filosofie doktorn G. SAMUELSSON.

Samma dag. Förordnande dels för docenten G. LIZELL att innehafva fasta docentstipendiet för praktisk teologi under tiden 1 juli—31 augusti 1913 och dels för docenten E. LINDERHOLM att innehafva samma docentstipendium under tiden 1 september 1913—31 augusti 1914.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten J. ROOSVAL samt förordnande för filosofie doktorn H. BRISING.

Samma dag. Fastställelse å ändringar i studieplaner inom den medicinska fakulteten.

20 augusti 1913. Förordnanden för medicine kandidaterna E. D. SCHÖTT och G. OLOFSSON såsom amanuenser vid obstetrisk-gynekologiska kliniken.

Samma dag. Tjänstledighet för biblioteksamanuensen HJ. LUNDGREN samt förordnande för biblioteksamanuensen A. B. CARLSSON att uppbära det efter amanuensen LUNDGREN lediga amanuensarvode.

Samma dag. Förordnande för e. o. biblioteksamanuensen N. E. TAUBE att uppbära ett ledigt amanuensarvode vid universitetsbiblioteket.

Uppsala universitets redogörelse. 1913—14.

27 augusti 1913. Tillstånd för docenten C. SKOTTSBERG att behålla ett Filénst legat under utrikes stipendieresa.

Samma dag. Tillstånd för professor G. GRANQVIST att inställa honom åliggande föreläsningar under tiden 1—15 september 1913 på grund af tentamens- och öfriga ämbetsgöröml.

Samma dag. Tillstånd för filosofie doktorn H. BRISING såsom t. f. biträdande lärare i konsthistoria med konstteori att utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfningar hvarannan vecka.

Samma dag. (2 särskilda skrivelser.) Tillstånd för docenterna S. TUNBERG och G. WITTROCK att under höstterminen 1913 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Förordnande för docenten H. WIKANDER att förrätta tentamen i det odelade ämnet civilrätt.

1 september 1913. Förordnande dels för medicine licentiaten S. ÖRSTRÖM som underkirurg vid akademiska sjukhusets kirurgiska afdelning och dels för medicine licentiaten E. UTTERSTRÖM såsom förste amanuens vid samma afdelning.

4 september 1913. Tillstånd för universitetet att till förvaltning på föreskrifna villkor mottaga änkefru E. LENNANDERS donation till det akademiska sjukhuset.

Samma dag. Tillstånd för utnämnde lektorn G. WITTROCK att kvarstå såsom docent vid universitetet till 1913 års slut.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till bekostande af tryckningen af första afdelningen af Uppsala universitets historias tredje del.

Samma dag. Tjänstledighet för förste bibliotekarien I. COLLIN samt förordnanden för andre bibliotekarien friherre G. RUDBECK och amanuensen O. Lundberg.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten D. W. MYHRMAN.

Samma dag. Ang. ändring i docenten ROOSVALS undervisningsskyldighet under tiden 1—14 september 1913.

5 september 1913. Tjänstledighet för docenten H. LUNDBORG.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för professor T. ENGSTRÖMER.

11 september 1913. Tjänstledighet för docenten EVA VON BAHR.

Samma dag. Tjänstledighet för andre bibliotekarien O. WALDE samt förordnande för biblioteksamanuensen G. EKHOLM.

Samma dag. Förordnanden för medicine licentiaten G. SAL-LIN och H. LAURELL, den förre såsom underläkare och den senare såsom amanuens vid akademiska sjukhusets medicinska afdelning.

Samma dag. Tjänstledighet för universitetets gymnastik-lärare kaptenen HJ. EKSTEDT samt förordnande för majorerna A. AF SANDEBERG och M. LJUNGWALDH.

Samma dag. Tillstånd för docenten S. TUNBERG att utbyta honom under tiden 1—15 september 1913 åliggande undervisningsskyldighet mot två timmars ytterligare seminarieöfning hvarannan vecka under återstående delen af terminen.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten G. BERGMARK samt förordnande för medicine licentiaten I. THORLING.

19 september 1913. Bestämmelser rörande fördelning af examinationen i zoologi.

Samma dag. Förordnanden för filosofie doktorerna G. SAMUELSSON och TH. FRIES att vara docenter, den förre i botanik och den senare i växtbiologi.

Samma dag. Afslag å studeranden KRISTINA OLSSONS dispensansökan rörande fordringar på förkunskaper i latin för högre betyg i vissa ämnen i filosofie kandidatexamen och filosofisk ämbetsexamen.

23 september 1913. Tjänstledighet för lektorn R. CHEVAIL-LIER.

Samma dag. Tjänstledighet för professor E. BILLING och förordnande för docenten K. B. WESTMAN.

Samma dag. Tjänstledighet för professor G. FORSSNER och förordnande för docenten G. BERGMARK.

25 september 1913. Tillstånd för filosofie licentiaten N. ZEILON i egenskap af vikarie för professor C. W. OSEEN att under höstterminen 1913 utbyta en af veckans fyra föreläsningstimmar mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Afslag å medicine kandidaten E. D. SCHÖTTS ansökan att få räkna af honom under augusti månad 1913 bestridd tjänstgöring i egenskap af amanuens vid obstetrisk-gynekologiska kliniken vid Uppsala universitet såsom obligatorisk klinisk tjänstgöring.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till inredning och utrustning af den växtbiologiska institutionens nya byggnad.

26 september 1913. Anvisande af anslag ur reservfonden till arvode för gifvandet af kurser i allmän sjukvårdsteknik.

Samma dag. Förordnande för docenten R. FRIBERGER att fortfarande uppehålla lediga professuren i pediatrik och praktisk medicin.

Samma dag. Förordnande för docenten K. A. EDIN att under professor G. SUNDBÄRGS tjänstledighet uppehålla professuren i statistik.

Samma dag. Tjänstledighet för professor M. RAMSTRÖM och förordnande för amanuensen A. STRANDBERG.

2 oktober 1913. Tjänstledighet för professor R. SERNANDER.

3 oktober 1913. Tjänstledighet för biblioteksamanuensen E. COLLIANDER.

4 oktober 1913. Bemyndigande för universitetet att till förvaltning för angifvet ändamål mottaga en donation å 20,000 kronor till inköp af astrofysiska instrument för universitetets astronomiska observatorium samt anvisande ur reservfonden af ett anslag för uppförande af ett observationshus vid samma observatorium.

Samma dag. Fastställelse å priset för deltagande i ett af docenten M. LAMM anmaldt kollegium.

8 oktober 1913. Förordnande för docenten TH. FRIES att uppehålla professuren i växtbiologi under professor R. SERNANDERS tjänstledighet.

Samma dag. Förordnanden för andre bibliotekarien friherre G. RUDBECK och biblioteksamanuensen O. LUNDBERG att uppehålla, den förre en ledig förste bibliotekariebefattning och den senare andre bibliotekarien RUDBECKS befattning.

Samma dag. Tillstånd för docenten E. NACHMANSON att under höstterminen 1913 fullgöra sin undervisningsskyldighet som docentstipendiat genom ledande af seminarieöfningar två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten S. H. HILDEBRAND.

Samma dag. Bemyndigande för universitet att mottaga en af framlidne professorn C. WAHLUND till universitetet donerad fastighet samt meddelande om gjord underdånig hemställan om tillstånd för universitetet att försälja samma fastighet.

16 oktober 1913. Förordnande för filosofie licentiaten N. ZEILON att uppehålla professuren i mekanik och matematisk fysik under professor C. W. OSEENS tjänstledighet.

27 oktober 1913. Tjänstledighet för docenten J. ANDERSSON.

Samma dag. Tjänstledighet för förste bibliotekarien E. MEYER samt förordnanden för andre bibliotekarien O. WALDE och amanuensen P. HÖGBERG.

Samma dag. Anvisande af ett anslag ur matematisk-naturvetenskapliga sektionens fond af besparade docentstipendier såsom arvode åt docenten N. VON HOFSTEN för hållande af en föreläsningskurs.

Samma dag. Förordnande för docenten A. GABRIELSON att innehafva fasta docentstipendiet för nyare språk n:o 1.

Samma dag. Ändring i stadgarna för Jubelfeststipendierna.

Samma dag. Anvisande af arvode till bibliotekarien vid seminariet för slaviska språk för höstterminen 1913.

Samma dag. Anmodan till teologiska fakulteten om föranstaltande af val af en sakkunnig jämte suppleant för afgifvande af utlåtande öfver ny lärobok i kristendom.

Samma dag. Fastställelse å studieplaner i filosofiska fakultetens examensämnen.

30 oktober 1913. Tillstånd för drätselnämnden att vidtaga åtgärder för åstadkommande af utredning om universitetets skogars tillgångar och beskaffenhet samt upprättande af nya hushållningsplaner m. m.

1 november 1913. Ang. anlåtande af reservfonden för vissa afskrifningar.

10 november 1913. Förordnanden för medicine licentiaten E. ERICSSON och medicine kandidaten A. WALLGREN att uppehålla amanuensbefattningen vid akademiska sjukhusets bröst-klinik.

20 november 1913. Tjänstledighet för t. f. förste bibliotekarien friherre G. RUDBECK samt förordnanden för andra bibliotekarien E. VON DÖBELN och amanuensen G. EKHOLM.

Samma dag. Ersättning åt professorn vid Lunds universitet K. PETRÉN för mistade tjänstgöringspenningar.

25 november 1913. Anvisande af arvode ur anslaget till det matematiska seminariet till docenten G. A. BUCHT för ledande af seminarieöfningar.

Samma dag. Tillstånd för docenten M. FEHR att till år 1914 uppskjuta fullbordandet af en stipendieresa.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten J. SAHLGREN.

Samma dag. Meddelande ang. utfärdad fullmakt för filosofie licentiaten K. A. S. BOCK att vara konservator vid det zoologiska museet.

Samma dag. Fullmakt för filosofie licentiaten K. A. S. BOCK att vara konservator vid det Zoologiska museet.

28 november 1913. Tjänstledighet för lektorn S. CHARLESTON.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för professor U. QUENSEL.

6 december 1913. Förordnande för docenten S. TUNBERG att innehafva det fasta docentstipendiet för historia och statskunskap n:o 1.

12 december 1913. Förordnande för laboratorn A. E. VESTBERG såsom vikarie för professor U. QUENSEL.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för professor H. PSILANDER samt förordnande för docenten E. WELLANDER att uppehålla viss del af examinationen i tyska språket under examensperioden i december 1913.

Samma dag. Förordnande för docenten H. KJELLMAN att uppehålla professor E. STAAFFS examinationsskyldighet under tiden 1—15 december 1913.

Samma dag. (2 särskilda skrivelser). Befrielse för professorerna K. R. GELJER och HJ. PSILANDER från undervisningsskyldighet under examensperioden i januari 1914 på grund af hopade tentamina.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor O. ALMGRENS undervisningsskyldighet under vårterminen 1914.

Samma dag. Fastställelse å afgifter för vissa kurser inom den humanistiska sektionen under vårterminen 1914.

Samma dag. Ang. ordnande af professor B. HAMMERS undervisningsskyldighet under vårterminen 1914.

Samma dag. (7 särskilda skrivelser). Tillstånd för professorerna A. H. LUNDSTRÖM, E. STAVE, A. KOLMODIN, E. BILLING, N. J. GÖRANSSON och E. RODHE samt docenten E. REUTERSKIÖLD att inställa undervisningen under tiden 15—31 januari 1914 på grund af betungande tentamens- och examensgöromål.

Samma dag. (2 särskilda skrivelser). Tillstånd för professorerna E. STAVE och E. RODHE att under vårterminen 1914 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tjänstledighet för professor S. G. HEDIN samt förordnande för professor C. TH. MÖRNER.

Samma dag. Förordnande för docenten O. HOLMBERG att under år 1914 gifva den i nådiga stadgan ang. medicinska examina föreskrifna undervisningskursen i allmän kemi.

Samma dag. Förordnande för medicine licentiaten I. THORLING att uppehålla biträdande lärarebefattningen i medicin.

Samma dag. Förordnande för docenten C. F. LINDAHL att uppehålla lediga professuren i oftalmiatrik.

15 december 1913. Förordnande för docenten G. E. AULÉN att förrätta viss examination.

18 december 1913. Förordnande för docenten N. G. E. VON HOFSTEN att innehafva fasta docentstipendiet för matematik, astronomi samt mekanik och matematisk fysik n:o 2.

Samma dag. Tillstånd för professor Ö. BERGSTRAND att inställa undervisningen under januari månad 1914 på grund af särskildt ökade institutionsgöromål.

Samma dag. Förordnande för docenten H. WIKANDER att fortfarande innehafva juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:o 2.

Samma dag. Förordnande för medicine doktorn J. W. NORDENSON såsom amanuens vid akademiska sjukhusets oftalmiatrika klinik.

Samma dag. Ang. laboratorn E. A. E. VESTBERGS arvode såsom vikarie för professor U. QUENSEL.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för andre bibliotekarien friherre G. RUDBECK samt fortsatta förordnanden för andre bibliotekarien E. VON DÖBELN och amanuensen G. EKHOLM.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för förste bibliotekarien E. MEYER och fortsatta förordnanden för andre bibliotekarien O. WALDE och amanuensen P. HÖGBERG.

Samma dag. Ersättning åt professorerna vid Lunds universitet C. G. BJÖRLING och M. J. FORSSMAN för mistade tjänstgöringspenningar.

Samma dag. Tjänstledighet för professor A. HAMBERG och förordnande för docenten O. SJÖGREN.

Samma dag. Förordnanden för medicine licentiaten A. PETTERSON att uppehålla biträdande lärarebefattningen i kirurgi samt att gifva under vårterminen 1914 infallande kurser i allmän sjukvårdsteknik.

Samma dag. Tillstånd för docenten A. GABRIELSON att under vårterminen 1914 fullgöra sin undervisningsskyldighet såsom docentstipendiat genom att leda öfningarna i det engelska pro-seminariet.

Samma dag. Tillstånd för professor O. A. DANIELSSON

att under vårterminen 1914 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot ledande af två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för professorerna S. J. BOËTHIUS, J. A. LUNDELL, E. STAAFF och A. HÄGERSTRÖM att inställa undervisningen under de första fjorton dagarna af vårterminen 1914 mot hållande af ytterligare en timmes föreläsning i veckan under den återstående delen af samma termin.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten J. ROOSVAL.

Samma dag. Ang. ordnande af docenterna O. HOLMBERGS och H. SANDQVISTS undervisningsskyldighet såsom docentstipendiater.

Samma dag. Tillstånd för professorerna A. NOREEN, K. F. JOHANSSON och O. VON FRIESEN att inställa undervisningen under de första 14 dagarna af vårterminen 1914 mot villkor af ledande under återstående delen af samma termin af en extra seminarieöfning å två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Ang. fördelning af besparade medel å anslaget till arvoden för amanuenser m. m. vid universitetsbiblioteket.

19 december 1913. Bemyndigande för universitetet att till förvaltning på föreskrifna villkor mottaga »Sundbornsprostens donation».

Samma dag. Förordnande för medicine licentiaten J. WEJBJÖRN att vara amanuens vid akademiska sjukhusets obstetrisk-gynekologiska klinik.

22 december 1913. Fastställelse å afgifter för vissa kurser inom juridiska fakulteten under vårterminen 1914.

30 december 1913. Tjänstledighet för lektorn R. CHEVALLIER.

31 december 1913. Ang. anvisande af arvoden åt bibliotekarierna vid humanistiska sektionens seminarier under vårterminen 1914.

Samma dag. Förordnande för medicine kandidaten HILMA NILSSON såsom andra amanuens vid akademiska sjukhusets kirurgiska klinik.

Samma dag. Förordnande för docenten K. O. LAMM att, med frånträdande af fasta docentstipendiet n:o 3, innehafva juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:o 1.

Samma dag. Tillstånd för professor E. BJÖRKMAN att inställa undervisningen under tentamensperioden i januari 1914 på grund af hopade tentamina.

Samma dag. Förordnande för medicine licentiaten G.

SÖDERLUND såsom föreståndare och amanuens vid akademiska sjukhusets Röntgenafdelning.

8 januari 1914. Förordnande för filosofie licentiaten **K. A. S. BOCK** att vara docent i zoologi.

Samma dag. Förordnande för docenten **K. B. WESTMAN** såsom vikarie för professor **A. H. LUNDSTRÖM**.

Samma dag. Ang. fördelning af amanuensarvoden vid universitetsbiblioteket för år 1914.

Samma dag. Ersättning till professor **G. FORSSNER** för mistade tjänstgöringspenningar.

Samma dag. Tillstånd för utnämnde lektorn **G. WITTROCK** att kvarstå som docent vid universitetet till slutet af vårterminen 1914.

Samma dag. Förordnande för docenten **G. WITTROCK** att uppehålla lediga professuren i historia.

Samma dag. Förordnande för docenten vid Lunds universitet **A. HAHR** att under år 1914 vara biträdande lärare i konsthistoria med konstteori.

Samma dag. Förnyadt förordnande för docenten **H. WIKANDER** att förrätta tentamina i det odelade ämnet civilrätt.

Samma dag. Tillstånd för professor **K. G. WESTMAN** att under vårterminen 1914 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot en seminarieöfning två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor **F. WETTERS** undervisningsskyldighet under vårterminen 1914.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor **B. H. DAHLBERGS** undervisningsskyldighet under vårterminen 1914.

Samma dag. Förordnande för docenten **S. TUNBERG** såsom vikarie för professor **N. EDÉN**.

Samma dag. Ang. docenten **H. ALMQUISTS** vikariearvode för tiden 1 april—15 maj 1913 såsom förordnad att uppehålla professor **H. HJÄRNES** professur i historia.

Samma dag. Förordnande för filosofie magistern **G. F. LINDÉN** att innehafva ett Faltzburgs stipendium.

Samma dag. Tjänstledighet för professor **E. STAAFF** samt förordnande för docenten **H. KJELLMAN**.

Samma dag. (5 särskilda skrivelser). Befrielse för professorerna **D. DAVIDSON**, **K. G. WESTMAN** och **T. ENGSTRÖMER** samt docenterna **H. WIKANDER** och **M. FEHR** från undervisningsskyldighet under tiden 15—31 januari 1914 på grund af betungande examensgörsmål.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till det psykologiska laboratoriet.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till arvode åt infödda ryssar för biträde vid praktiska öfningar i ryska inom seminariet för slaviska språk.

9 januari 1914. Befrielse för professor A. WIRÉN från undervisningsskyldighet under tiden 15—31 januari 1914 på grund af omfattande öfriga ämbetsgöromål.

13 januari 1914. Ang. vissa vikariearvoden för år 1913.

Samma dag. Tillstånd för docenten S. H. HILDEBRAND att under vårterminen 1914 vara bosatt i Stockholm.

17 januari 1914. Tillstånd för professor G. GRANQVIST att inställa sina föreläsningar under januari 1914 på grund af omfattande öfriga ämbetsgöromål.

Samma dag. Förordnande dels för akademkanslisten G. VIKLUND att uppehålla akademibokhållarebefattningen och dels för e. o. amanuenserna TH. FRIES och C. HÄGGQUIST att uppehålla akademkanslistbefattningen.

Samma dag. Tjänstledighet för konservatorn vid zoologiska museet S. BOCK samt förordnande för fröken AMY WÄSTFELT.

19 januari 1914. Tillstånd för docenten K. B. WESTMAN såsom vikarie för professor A. H. LUNDSTRÖM att inställa undervisningen under tiden 15—31 januari 1914 på grund af betungande tentamens- och examinationsskyldighet.

Samma dag. Tjänstledighet för professor R. SERNANDER samt förordnande för docenten TH. FRIES.

22 januari 1914. Förordnande för teologie licentiaten G. A. P:SON WETTER att vara docent i exegetik.

24 januari 1914. Förordnande för akademinotarien H. SJÖBERG och e. o. amanuensen TH. FRIES att från och med den 15 januari 1914 intill 1914 års lagtima riksdags slut uppehålla, den förre akademisekreterarebefattningen och den senare akademinotariebefattningen vid universitetet.

Samma dag. Godkännande för universitetets del af köpeanbud å soldattorpet n:o 79 Forkarby.

Samma dag. Tillstånd för docenten G. WITTROCK såsom förordnad att uppehålla lediga professuren i historia att under vårterminen 1914 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för docenten S. TUNBERG såsom vikarie för professor N. EDÉN under vårterminen 1914 att utbyta

en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Befrielse för professor G. SUNDBÄRG från undervisningsskyldighet under tiden 15 januari—2 februari 1914 samt tillstånd för professor Sundbärg att under vårterminen 1914 utbyta en föreläsningstimme i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten H. LUNDBORG.

Samma dag. Anvisande af ett anslag ur matematisk-naturvetenskapliga sektionens fond af besparade docentstipendier till docenten I. SEFVE för hållande af en kurs i osteologi.

Samma dag. Tillstånd för docenten O. SJÖGREN såsom vikarie för professor A. HAMBERG att utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för docenten K. B. WESTMAN såsom vikarie för professor A. H. LUNDSTRÖM att under vårterminen 1914 utbyta en föreläsning i veckan mot hållande af en seminarieöfning om två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Förordnande för docenten J. E. LINDERHOLM att under år 1914 vara lärare i symbolik vid universitetet.

Samma dag. Tillstånd för docenten H. KJELLMAN att under vårterminen 1914 vara bosatt i Stockholm.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för hyra af lokal m. m. till det statistiska seminariet.

27 januari 1914. Tjänstledighet för professor U. QUENSEL.

3 februari 1914. Förordnande för medicine licentiaten T. J:SON HELLMAN att uppehålla viss del af den med professuren i hygien och bakteriologi förenade undervisningsskyldighet.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till arvode åt en kassörska vid universitetets räntkammare.

11 februari 1914. Förordnande för docenten A. K. PHALÉN att innehafva det fasta docentstipendiet för teoretisk filosofi och praktisk filosofi.

Samma dag. Stadfästelse å val af professor G. FORSSNER till ledamot i det större akademiska konsistoriet.

Samma dag. Ang. en ansökan af docenten K. A. EDIN om tjänstledighet.

Samma dag. Förordnande för docenten K. A. EDIN såsom vikarie för professor G. SUNDBÄRG.

26 februari 1914. Tillstånd för teologiska fakulteten att anställa praktisk-teologiska prof med teologie kandidaterna

S. JOHANSSON och B. BJURSTRÖM å tid, då examensperiod icke infölle.

Samma dag. Förordnande för docenten G. P:SON WETTER att innehafva det fasta docentstipendiet för systematisk teologi samt teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till anställande af en extra lärarkraft i och för beredande af nödig instrumental undervisning inom akademiska kapellet utöfver det mått, som i instruktionen för director-musicesbefattningen angifves.

Samma dag. Ang. docenten S. TUNBERGS arvode såsom vikarie för professor N. EDÉN under vårterminen 1914.

Samma dag. Tillstånd för filosofie licentiaten N. ZEILON såsom förordnad att uppehålla professuren i mekanik och matematisk fysik att under vårterminen 1914 utbyta en af veckans föreläsningstimmar mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten S. BOCK.

11 mars 1914. Anvisande af anslag ur reservfonden till tryckning af Uppsala universitets historia, del 3, afdelning 2 samt för betäckande af uppkommen brist i anslaget till tryckning af samma arbetes del 3, afdelning 1.

Samma dag. Ang. särskildt arvode till universitetets skogsförvaltare för vissa virkesförsäljningar.

12 mars 1914. Godkännande af köpeanbud å universitetet tillhöriga hemmanet ett mantal Väster Lisa n:o 1.

16 mars 1914. Stadfästelse å professor T. ENGSTRÖMERS val till vikarie i större konsistoriet för professor K. G. WESTMAN.

Samma dag. Förordnande för professor B. H. DAHLBERG att uppehålla examinationen i rättshistoria under den tid professor K. G. WESTMAN såsom statsråd är förhindrad att utöfva sitt professorsämbete.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor C. A. REUTER-SKIÖLDS undervisningsskyldighet under läsåret 1914—1915.

Samma dag. Tjänstledighet för akademisekreteraren J. VON BAHR samt förordnanden för akademinotarien H. SJÖBERG och e. o. amanuensen TH. FRIES.

Samma dag. Tillstånd för docenten E. WELLANDER att fullgöra honom såsom docentstipendiat under vårterminen 1914 åliggande undervisning genom ledande af öfningarna i det tyska seminariets lägre afdelning.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten K. HEDVALL.

Samma dag. Förordnande dels för docenten E. NACHMANSON att fortfarande innehafva rörliga docentstipendiet n:o 5, dels för docenten G. RUDBERG att fortfarande innehafva Filénska legatet n:o 1, och dels för docenten J. H. KYLIN att fortfarande innehafva Filénska legatet n:o 2.

Samma dag. Tjänstledighet för professor L. STAVENOW och förordnande för docenten G. WITTROCK.

20 mars 1914. Tjänstledighet för professor G. EKEHORN.

21 mars 1914. Afslag å skomakaren J. WILHELMSONS ansökan att få inköpa en lägenhet å akademiemmanet Hållberga.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten E. NACHMANSON samt tillstånd för doc. NACHMANSON att under en utrikes stipendieresa behålla ett rörligt docentstipendium.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden såsom reseunderstöd till öfverbibliotekarien A. ANDERSSON.

26 mars 1914. Afsked för akademibokhållaren och kontorsamanuensen N. QUENNERSTEDT.

Samma dag. Föreskrift, att i kungörelse rörande ledigförklarande af den lediga akademibokhållare- och kontorsamanuensbefattningen skulle intagas meddelande därom, att blifvande innehafvare vore skyldig underkasta sig eventuellt förändrad tjänstgöring.

2 april 1914. Tjänstledighet för laboratorn A. VESTBERG.

3 april 1914. Tjänstledighet för docenten E. L. BACKMAN.

Samma dag. Ang. ordnandet af docenten M. LAMMS undervisningsskyldighet såsom vikarie för rektor, professor H. SCHÜCK.

Samma dag. Förordnande för docenten M. LAMM att i stället för docenten J. M. MORTENSEN uppehålla rektors, professor H. SCHÜCKS undervisningsskyldighet.

Samma dag. Förordnande för docenten M. LAMM att innehafva det fasta docentstipendiet för ämnesgruppen litteraturhistoria med poetik och konsthistoria med konstteori.

Samma dag. Förordnande för docenten E. ANDERSSON att förrätta tentamen i egyptologi för filosofie kandidatexamen med studeranden P. J. LUGN.

Samma dag. Förordnande för medicine licentiaten A. PETERSON att under professor G. EKEHORNS tjänstledighet 14—21 mars uppehålla professorsämbetet i kirurgi.

Samma dag. Förordnande dels för medicine licentiaten A. PETERSON att under professor G. EKEHORNS tjänstledighet

fr. o. m. den 22 mars t. o. m. den 14 april uppehålla professuren i kirurgi och dels för medicine licentiaten N. G. SÖDERLUND att under samma tid i lic. PETTERSONS ställe fullgöra viss del af biträdande lärarens i kirurgi åligganden.

Samma dag. (2 särskilda skrivelser). Anvisande af vissa belopp utaf ett beviljadt anslag till utgifvande i tryck af vissa juridiska föreläsningar.

4 april 1914. Ang. utdelande af räntan för år 1914 från Konung Oscar II:s Jubelfestdonation.

Samma dag. Ang. tjänstledighet för professor N. EDÉN.

9 april 1914. Anvisande af anslag ur reservfonden till underhåll och skötsel af universitetets gamla botaniska trädgård i Svartbäcken.

Samma dag. Tillstånd för docenten G. P:SON WETTER att utbyta den honom såsom docentstipendiat för vårterminen 1914 tillkommande föreläsningsskyldighet mot 10 proseminarieöfningar å hvardera två timmar.

Samma dag. Förordnande för akademikanlisten G. VIKLUND att uppehålla lediga akademibokhållaretjänsten.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten J. M. MORTENSEN.

Samma dag. Tjänstledighet för professor G. EKEHORN.

Samma dag. Förordnande för medicine kandidaten G. BORNER att under laborator A. VESTBERGS tjänstledighet uppehålla laboratorsbefattningen i experimentell patologi och patologisk anatomi.

Samma dag. Ang. ordnandet af docenten B. HESSELMANS undervisningsskyldighet under vårterminen 1914.

14 april 1914. Tjänstledighet för professor O. JUEL.

18 april 1914. Partiell tjänstledighet för professor D. DAVIDSON.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för docenten M. FEHR.

21 april 1914. Stadfästelse å vissa val af ledamöter i det större konsistoriet och det mindre konsistoriet.

25 april 1914. Förordnande för e. o. amanuensen C. O. HÄGGQUIST att uppehålla akademikanlistbefattningen.

Samma dag. Förordnande dels för medicine licentiaten A. PETTERSON att under professor G. EKEHORNS tjänstledighet under tiden 15 april—31 maj uppehålla professuren i kirurgi och dels för medicine licentiaten N. G. SÖDERLUND att under samma tid fullgöra viss del af biträdande lärarens i kirurgi åligganden.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för docenten H. WIKANDER och förordnande för docenten K. O. LAMM.

Samma dag. Förordnande för professor C. WIMAN att förrätta tentamen i geologi med mineralogi för filosofisk ämbetsexamen med studeranden I. HÖGBOM.

30 april 1914. Ang. obehöfligheten af vikarie för docenten M. N. FEHR under dennes tjänstledighet.

4 maj 1914. Tjänstledighet för professor H. PSILANDER.

Samma dag. Tillstånd för filosofiska fakulteten att vid slutet af vårterminen 1914 anställa filosofie doktorspromotion

Samma dag. Tjänstledighet för universitetets rektor professor H. SCHÜCK.

Samma dag. Förordnande för docenten E. REUTERSKIÖLD att fortfarande innehafva David Carnegies docentstipendium för apologetik.

7 maj 1914. Förordnande för pastorn O. CENTERWALL att under läsåret 1914—1915 vara direktor för det praktisk-teologiska institutet vid universitetet samt förordnande för docenten G. LIZELL att under samma tid vara assistent vid sagda institut.

Samma dag. Förlängdt förordnande för monsieur R. CHEVALLIER att vara universitetslektor i franska språket.

Samma dag. Förordnande dels för professor N. E. SVEDELIUS såsom vikarie för professor O. JUEL under dennes tjänstledighet samt dels för docenten J. H. KYLIN såsom vikarie för professor Svedelius under samma tid.

Samma dag. Medgifvande, att tjänstgöringen vid universitetets obstetriska och gynekologiska kliniker under vårterminen 1914 finge fortgå till och med den 31 maj.

Samma dag. Förordnande för laboratorn J. KOCH att uppehålla examinationen i fysik under tentamensperioden i maj 1914.

Samma dag. Förordnande för docenten J. H. KYLIN att innehafva det rörliga docentstipendiet n:o 4.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till författarhonorar åt f. d. bibliotekarien CL. ANNERSTEDT.

Samma dag. Förordnande för docenten H. KJELLMAN att uppehålla examinationen i romanska språk under tiden 11—29 maj 1914.

Samma dag. Förordnande för docenten A. K. PHALÉN att uppehålla den från och med 1 juni 1914 lediga professuren i teoretisk filosofi.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor O. ALMGRENS undervisningsskyldighet under höstterminen 1914.

Samma dag. Förordnande för docenten E. REUTERSKIÖLD att innehafva D. Carnegies docentstipendium för apologetik.

Samma dag. Förordnande för docenten G. RUDBERG att uppehålla examinationen i grekiska språket under tentamensperioden i maj 1914.

Samma dag. Förordnande för docenten G. BUCHT att uppehålla professor A. WIMANS examinationsskyldighet under tentamensperioden i maj 1914.

Samma dag. Bestämmelser om de två professorernas i botanik vid universitetet undervisningsskyldighet.

18 maj 1914. Tillstånd för medicinska fakulteten att vid slutet af vårterminen 1914 anställa medicine doktorspromotion.

Samma dag. (5 särskilda skrivelser). Tillstånd för professorerna E. STAVE, A. KOLMODIN, E. BILLING, N. J. GÖRANSSON och E. RODHE att under läsåret 1914—1915 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. (6 särskilda skrivelser). Tillstånd för professorerna E. STAVE, A. KOLMODIN, E. BILLING, N. J. GÖRANSSON och E. RODHE samt docenten E. REUTERSKIÖLD att inställa undervisningen under tiden 1—15 september 1914 på grund af betungande examinationsskyldighet.

Samma dag. Förordnande för docenten O. HOLMBERG att under tiden 11—26 maj 1914 uppehålla prorektors professor O. WIDMANS examinationsskyldighet.

Samma dag. Förordnande för docenten M. LAMM att under tentamensperioden i maj 1914 uppehålla rektors professor H. SCHÜCKS examinationsskyldighet.

Samma dag. Förordnande för docenten E. WELLANDER att uppehålla professor H. PSILANDERS examinationsskyldighet under tiden 16—31 maj 1914.

Samma dag. Godkännande för universitetets del af köpeanbud å soldattorpet n:o 41 vid Sahlbergs kompani af Kungl. Vestmanlands regemente.

20 maj 1914. Anvisande af arvoden till bibliotekarierna vid humanistiska sektionens seminarier för höstterminen 1914.

Samma dag. Tjänstledighet för amanuensen vid obstetrisk-gynekologiska kliniken J. WEBJÖRN samt förordnande för me-

dicine kandidaten T. HELLSTRÖM såsom amanuensen WEBJÖRNS vikarie.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för istandsättande af vissa delar af universitetsbyggnadens fasader.

26 maj 1914. Tillstånd för professor A. H. LUNDSTRÖM att inställa honom åliggande undervisning under tiden 1—15 september 1914 på grund af betungande tentamens- och öfriga ämbetsgöröml.

Samma dag. Tillstånd för professor A. H. LUNDSTRÖM att under läsåret 1914—1915 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Anvisande af anslag af det matematiska seminariets medel till arvode åt docenten G. BUCHT för ledande af seminarieöfningar.

Samma dag. (5 särskilda skrivelser). Tillstånd för professorerna S. WIDE, P. PERSSON, E. BJÖRKMAN, H. PSILANDER och E. STAAFF att under läsåret 1914—1915 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot ledande af två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för professor B. HAMMER att under läsåret 1914—1915 utbyta två föreläsningstimmar i veckan mot ledande af två timmars seminarieöfning hvarje vecka.

Samma dag. (6 särskilda skrivelser). Tillstånd för professorerna A. NOREEN, S. J. BOËTHIUS, O. A. DANIELSSON, K. F. JOHANSSON, O. VON FRIESEN och A. HÄGERSTRÖM, dels att under läsåret 1914—1915 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot ledande af två timmars seminarieöfning hvarannan vecka och dels att inställa undervisningen under de första 14 dagarna af höstterminen 1914 mot fullgörande under återstående del af samma termin af motsvarande undervisning.

Samma dag. Tillstånd för professor B. HAMMER att inställa undervisningen under de första 14 dagarna af höstterminen 1914 på grund af hopade tentamina.

Samma dag. Befrielse för professor E. BJÖRKMAN från föreläsningsskyldighet under tiden 1—11 september 1914 på grund af hopade tentamina.

Samma dag. Förordnande för docenten P. D. QUENSEL att fortfarande innehafva det fasta docentstipendiet för kemi och geologi med mineralogi n:o 2.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för an-

skaffande af en s. k. fackställning, afsedd att insättas i räntkam-
marens kassahvalf.

Samma dag. Förordnanden för andre bibliotekarien O. WALDE och amanuensen P. HÖGBERG att uppehålla, den förre en efter framlidne förste bibliotekarien E. MEYER ledig förste bibliotekariebefattning och den senare att under samma tid uppehålla andre bibliotekarien WALDES befattning.

Samma dag. Tillstånd för docenten E. WELLANDER att under höstterminen 1914 fullgöra den honom såsom docentstipendiat åliggande undervisning genom ledande af öfningarna inom det tyska seminariets lägre afdelning.

Samma dag. Förordnande för docenten C. SKOTTSBERG att innehafva det fasta docentstipendiet för ämnesgruppen botanik och zoologi n:o 1

Styrelse- och personalförhållanden.

Såsom universitetets rektor fungerade professor H. SCHÜCK och som dess prorektor professor O. WIDMAN.

Som dekaner tjänstgjorde: för teologiska fakulteten professor N. J. GÖRANSSON, för juridiska fakulteten professor T. ENGSTRÖMER, för medicinska fakulteten professor H. ÖHRVALL, för filosofiska fakulteten och dess humanistiska sektion professor K. V. ZETTERSTÉEN samt för filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion professor E. HOLMGREN.

Ledamöter af det mindre akademiska konsistoriet voro jämte rektor, prorektor, akademiräntmästaren och öfverbibliotekarien professorerna LUNDSTRÖM, DAHLBERG, ÖHRVALL, PERSSON och A. WIMAN.

I drätselnämnden tjänstgjorde utom själfskrifna ledamöter professorerna HAMMAR, WIRÉN och DAVIDSON.

Tjänstledigheter.

Inom teologiska fakulteten:

Domprosten professor H. LUNDSTRÖM var såsom förordnad att under ledigheten i ärkebiskopsämbetet fullgöra vissa med sagda ämbete förenade åligganden tjänstledig från och med den 15 januari till läsårets slut.

Professor E. BILLING var tjänstledig för offentligt uppdrag under tiden 15 september—31 oktober 1913.

Inom juridiska fakulteten:

Professor D. DAVIDSON var på grund af offentligt uppdrag befriad från föreläsningsskyldighet under förra hälften af maj månad 1914.

Professor K. G. WESTMAN var på grund af offentligt uppdrag befriad från undervisningsskyldighet under tiden 1 september—1 december 1913.

Professor T. ENGSTRÖMER var befriad från undervisningsskyldighet under tiden 15 september—1 oktober 1913 på grund af förordnande att som adjungerad ledamot biträda Kungl. Maj:ts och rikets Svea Hofrätt.

Docenten H. WIKANDER åtnjöt befrielse från undervisningsskyldighet under tiden 16 april—15 maj 1914 för vetenskapligt arbete.

Docenten M. FEHR var befriad från undervisningsskyldighet under tiden 22 april—15 maj 1914 för vetenskapligt arbete.

Docenten K. O. LAMM var befriad från undervisningsskyldighet såsom vikarie för professor K. G. WESTMAN fr. o. m. den 1 t. o. m. den 15 september 1913.

Inom *medicinska fakulteten*:

Professor U. QUENSEL var på grund af sjukdom befriad från undervisningsskyldighet under tiden 1—15 december 1913 samt var af samma orsak tjänstledig under tiden 2—21 februari 1914.

Professor M. RAMSTRÖM åtnjöt tjänstledighet under höstterminen 1913 på grund af sjukdom.

Professor S. G. HEDIN var tjänstledig under tiden 1 januari—14 februari 1914 på grund af utländskt vetenskapligt uppdrag.

Professor G. EKEHORN beviljades tjänstledighet fr. o. m. den 22 mars 1914 till slutet af vårterminen 1914 på grund af enskilda angelägenheter.

Professor G. FORSSNER var tjänstledig för hälsans vårdande fr. o. m. den 17 september t. o. m. den 14 oktober 1913.

Laborator A. VESTBERG var tjänstledig för offentligt uppdrag under tiden 16—30 april 1914.

Docenten H. LUNDBORG var tjänstledig dels för enskilda angelägenheter under tiden 9—22 september 1913 och dels för utrikes studieresa under vårterminen 1914.

Docenten G. BERGMARK var tjänstledig för vetenskapligt arbete och utrikes stipendieresa från den 1 september 1913 till den 31 maj 1914.

Docenten E. L. BACKMAN beviljades tjänstledighet under tiden 1 april—1 juni 1914 för utrikes stipendieresa.

Inom *filosofiska fakultetens humanistiska sektion*:

Universitetets rektor professor H. SCHÜCK beviljades tjänstledighet från rektoratet under tiden 9 maj—9 juni 1914 för utrikes resa i vetenskapligt syfte.

Professor K. R. GELJER var tjänstledig för vårdande af enskilda angelägenheter under juli och augusti månader 1913.

Professor N. EDÉN var under läsåret förhindrad att uppehålla sin professur på grund af offentliga uppdrag.

Professor H. PSILANDER åtnjöt för vetenskapligt arbete befrielse från hälften af honom under tiden 1—12 december 1913 åliggande examination. Professor PSILANDER var vidare tjänstledig på grund af sjukdom under tiden 16—31 maj 1914.

Professor E. STAAFF var tjänstledig för resa i vetenskapligt syfte under tiden 15—31 januari 1914.

Professor G. SUNDBÄRG var tjänstledig under läsåret dels för avslutande af offentligt uppdrag och dels för hälsans vårdande.

Professor L. STAVENOW åtnjöt tjänstledighet fr. o. m. den 14 mars 1914 till slutet af vårterminen 1914 för uppehållande af tjänst vid Göteborgs Högskola.

Docenten J. M. MORTENSEN beviljades tjänstledighet under ett år från den 1 april 1914 för fullgörande af förordnande vid Lunds universitet.

Docenten D. W. MYHRMAN var tjänstledig för utrikes studieresa under höstterminen 1913.

Docenten E. NACHMANSON erhöll tjänstledighet för utrikes stipendieresa från den 9 mars 1914 till slutet af vårterminen 1914.

Docenten J. ROOSVAL var tjänstledig fr. o. m. den 15 september t. o. m. den 15 december 1913 dels för fullgörande af militärtjänstgöring och dels för utrikes studieresa samt var vidare tjänstledig under vårterminen 1914 för fullgörande af förordnande vid Stockholms Högskola.

Docenten K. HEDVALL erhöll tjänstledighet för vetenskapligt arbete fr. o. m. den 19 februari 1914 till slutet af vårterminen 1914.

Docenten H. ALMQUIST var tjänstledig för vetenskapligt arbete under tiden 1 september—31 december 1913.

Docenten S. HILDEBRAND beviljades tjänstledighet under höstterminen 1913 för tjänstgöring vid Kungl. Biblioteket i Stockholm.

Docenten J. SAHLGREN beviljades tjänstledighet från den 1 november 1913 t. o. m. den 31 aug. 1914 i och för tjänstgöring vid Svenska akademins ordboksredaktion.

Lektor S. CHARLESTON var tjänstledig för utrikes studieresa fr. o. m. den 15 t. o. m. den 29 januari 1914.

Lektor R. CHEVAILLIER var tjänstledig för vetenskapligt arbete under tiden 1—15 september 1913 samt 15—31 januari 1914.

Inom filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion:

Professor O. WIDMAN åtnjöt tjänstledighet för företagande af utländsk resa och vårdande af enskilda angelägenheter under tiden 4 juni—1 september 1913.

Professor A. WIRÉN var tjänstledig för företagande af utländsk studieresa under tiden 4 juni—1 augusti 1913.

Professor O. JUEL erhöll tjänstledighet under maj månad 1914 för fullgörande af sakkunniguppdrag vid Lunds universitet.

Professor A. HAMBERG var befriad från undervisningsskyldighet fr. o. m. den 15 januari t. o. m. den 28 februari 1914 samt åtnjöt därefter full tjänstledighet intill den 8 april 1914 för fullgörande af sakkunniguppdrag samt för vetenskaplig resa.

Professor R. SERNANDER beviljades tjänstledighet under tiden 9—31 oktober 1913 för hållande af en föreläsningsserie vid universitetet i Kristiania samt var vidare befriad från föreläsningsskyldighet under tiden 19 januari—6 februari 1914 för fullgörande af sakkunniguppdrag.

Professor C. W. OSEEN var under läsåret tjänstledig på grund af sjukdom.

Docenten C. SKOTTSBERG var tjänstledig för utrikes stipendieresa under augusti, september, oktober och november månader 1913.

Docenten EVA VON BAHN var tjänstledig under läsåret för vetenskapligt arbete vid utländskt universitet.

Docenten P. QUENSEL var tjänstledig under tiden 1 september—15 oktober 1913 för deltagande i den XII internationella geologkongressens förhandlingar och exkursioner i Kanada samt för att i öfrigt idka vetenskapliga studier därstädes.

Docenten J. ANDERSSON erhöll tjänstledighet för utrikes stipendieresa från den 15 oktober 1913 till slutet af vårterminen 1914.

Docenten S. BOCK erhöll tjänstledighet för utrikes stipendieresa fr. o. m. den 1 januari t. o. m. den 1 september 1914.

Vid biblioteket:

Förste bibliotekarien E. MEYER åtnjöt tjänstledighet på grund af sjukdom fr. o. m. den 9 oktober 1913 till sitt den 19 februari 1914 timade fränfälle.

Förste bibliotekarien I. COLLIN åtnjöt tjänstledighet för vetenskapligt arbete under tiden 15 augusti—30 september 1913.

Andre bibliotekarien friherre G. RUDBECK var tjänstledig på grund af sjukdom fr. o. m. den 10 november 1913 t. o. m. den 15 januari 1914.

Andre bibliotekarien O. WALDE var tjänstledig för vetenskapligt arbete under tiden 21 juli—3 augusti 1913 samt 2 september—2 oktober s. å.

Amanuensen HJ. LUNDGREN beviljades tjänstledighet under ett år fr. den 1 juli 1913 på grund af utnämning till stadsbibliotekarie i Norrköping.

Amanuensen E. Colliander var tjänstledig för vetenskapligt arbete under tiden 1—31 oktober 1913.

Vid *akademiska kansliet*:

Akademisekreteraren J. VON BAHR var af offentligt uppdrag förhindrad att uppehålla akademisekreterarebefattningen fr. o. m. den 15 januari 1914 till vårterminens slut.

Vid *akademiska kontoret*:

Akademibokhållaren N. QUENNERSTEDT var tjänstledig för att såsom adjungerad ledamot biträda Kungl. Maj:ts och rikets Svea Hofrätt från läsårets början intill dess han den 26 mars 1914 erhöll afsked.

Vid *exercitieinstitutionerna*:

Gymnastikläraren kaptenen HJ. EKSTEDT var tjänstledig under tiden 15 september—11 oktober 1913 för fullgörande af årets regementsöfningar.

Förordnanden.

Inom *teologiska fakulteten*:

Docenten K. B. WESTMAN uppehöll professor E. BILLINGS professur i dogmatik och moralteologi under tiden 15 september—31 oktober 1913 samt uppehöll vidare den med professuren i kyrkohistoria förenade undervisnings- och examinationsskyldigheten fr. o. m. den 15 januari 1914 till läsårets slut.

Docenten E. LINDBERGH förordnades att under år 1914 vara lärare i symbolik vid universitetet.

Pastor O. CENTERWALL förordnades att under läsåret vara direktor för det praktisk-teologiska institutet.

Docenten G. LIZELL förordnades att under läsåret vara assistent vid det praktisk-teologiska institutet.

Inom juridiska fakulteten:

Professor B. H. DAHLBERG förordnades att tills vidare under den tid professor K. G. WESTMAN såsom statsråd vore förhindrad att utöfva sitt professorsämbete uppehålla den med professuren i rättshistoria förenade examinationsskyldigheten.

Professuren i civilrätt (med undervisnings- och examinations-skyldighet i obligationsrätt) samt romersk rätt uppehölls under läsåret af docenten M. FEHR.

Professuren i civilrätt (med undervisnings- och examinations-skyldighet i familjerätt och sakrätt) samt internationell privat-rätt uppehölls under läsåret af docenten H. WIKANDER, med undantag af tiden 16 april—15 maj 1914, då under docenten WIKANDERS tjänstledighet professuren uppehölls af docenten K. O. LAMM.

Docenten H. WIKANDER var under läsåret förordnad att uppehålla examinationen i det odelade ämnet civilrätt.

Docenten K. O. LAMM var förordnad att uppehålla den med professuren i rättshistoria förenade examinationsskyldighet under tiden fr. o. m. den 1 september t. o. m. den 1 december 1913.

Inom medicinska fakulteten:

Professuren i pediatrik och praktisk medicin uppehölls från läsårets början af docenten R. FRIBERGER, som den 21 november 1913 utnämndes till innehafvare af samma professur

Professor C. TH. MÖRNER var förordnad att uppehålla professor S. G. HEDINS examinationsskyldighet under tiden 1 januari —14 februari 1914.

Laborator A. E. VESTBERG var förordnad att uppehålla den med professuren i patologi och allmän hälsovård förenade undervisningsskyldighet under tiden 1—15 december 1913.

Docenten C. F. LINDAHL uppehöll den lediga professuren i oftalmiatrik fr. o. m. den 1 januari 1914 till läsårets slut.

Docenten G. BERGMARK var förordnad att uppehålla professuren i praktisk medicin fr. o. m. den 17 september t. o. m. den 14 oktober 1913.

Medicine doktorn J. W. NORDENSON förordnades att under år 1914 vara amanuens vid akademiska sjukhusets oftalmiatriska klinik.

Biträdande lärarebefattningen i medicin uppehölls under läsåret af medicine licentiaten I. THORLING.

Medicine licentiaten T. J:SON HELLMAN förordnades att uppehålla viss del af den med professuren i hygien och bakteriologi

förenade undervisningsskyldigheten under ett år fr. o. m. den 1 januari 1914 eller tills samma professur blifvit med ordinarie innehafvare besatt och denne tjänsten tillträdt.

Medicine licentiaten A. PETTERSON var förordnad dels att under år 1914 uppehålla biträdande lärarebefattningen i kirurgi, dels att gifva under vårterminen 1914 infallande undervisningskurser i allmän sjukvårdsteknik, dels att uppehålla professuren i kirurgi under tiden 14 mars—31 maj 1914 och dels att vara amanuens vid akademiska sjukhusets obstetrisk-gynekologiska klinik fr. o. m. den 16 juni till den 1 augusti 1913.

Medicine licentiaten G. SÖDERLUND förordnades till föreståndare och amanuens vid akademiska sjukhusets Röntgenafdelning under sex månader fr. o. m. den 1 januari 1914 samt var vidare förordnad att under tiden 22 mars—31 maj 1914 i medicine licentiaten A. PETTERSONS ställe fullgöra viss del af biträdande lärarens i kirurgi åligganden.

Amanuensen A. STRANDBERG var förordnad såsom assistent vid prosektorstjänsten å anatomisalen under höstterminen 1913.

Medicine licentiaten S. ÖRSTRÖM förordnades att vara underkirurg vid akademiska sjukhusets kirurgiska afdelning under ett år, räknadt fr. o. m. den 16 september 1913.

Medicine licentiaten E. UTTERSTRÖM förordnades att vara förste amanuens vid akademiska sjukhusets kirurgiska afdelning under ett år fr. o. m. den 16 september 1913.

Medicine licentiaten G. SALLIN förordnades som underläkare vid akademiska sjukhusets medicinska afdelning under ett år fr. o. m. den 15 september 1913.

Medicine licentiaten H. LAURELL förordnades till amanuens vid akademiska sjukhusets medicinska afdelning under ett år fr. o. m. den 15 september 1913.

Medicine licentiaten E. ERICSSON förordnades att fr. o. m. den 15 december 1913 t. o. m. den 30 april 1914 vara amanuens vid akademiska sjukhusets bröstklirik.

Medicine licentiaten J. WEBIÖRN förordnades att under ett år fr. o. m. den 1 januari 1914 vara amanuens vid akademiska sjukhusets obstetrisk-gynekologiska klinik.

Medicine kandidaten HILMA NILSSON förordnades att vara andra amanuens vid akademiska sjukhusets kirurgiska klinik under tiden fr. o. m. den 1 januari t. o. m. den 15 september 1914.

Medicine kandidaten G. BORNER förordnades att under tiden 16—30 april 1914 uppehålla laboratorsbefattningen i experimentell patologi och patologisk anatomi.

Medicine kandidaten A. WALLGREN förordnades att under ett år fr. o. m. den 1 maj 1914 vara amanuens vid akademiska sjukhusets bröstklirik.

Medicine kandidaten E. D. SCHÖTT förordnades att vara amanuens vid obstetrisk-gynekologiska kliniken under tiden 1—31 augusti 1913.

Medicine kandidaten G. OLOFSSON förordnades att vara amanuens vid obstetrisk-gynekologiska kliniken under tiden 1 september—31 december 1913.

Vid det *akademiska sjukhuset* uppehölls:

Verkställande direktörsbefattningen under läsåret af professor J. G. EKEHORN, öfverläkarebefattningen vid medicinska afdelningen under juni, juli och augusti 1913 af medicine licentiaten V. HEDESSTRÖM, öfverläkarebefattningen vid kirurgiska afdelningen under tiden 16 juni—15 augusti 1913 af medicine licentiaten G. VON HOLST, öfverläkarebefattningen vid oftalmiatrika afdelningen under läsåret af docenten C. F. LINDAHL med undantag för tiden 1 juni—14 september 1913, då befattningen uppehölls af medicine licentiaten J. WEBIÖRN, öfverläkarebefattningen vid bröstkliniken under tiden 1—15 juni 1913 af medicine licentiaten E. ERICSSON och under tiden 16 juni—31 augusti 1913 af medicine licentiaten E. GUILLETMOT.

Inom *filosofiska fakultetens humanistiska sektion*:

Professuren i statistik uppehölls under läsåret af docenten K. A. EDIN.

Docenten vid Lunds universitet A. HAHR förordnades att under år 1914 vara biträdande lärare i konsthistoria med konstteori vid universitetet.

Docenten J. M. MORTENSEN uppehöll under tiden 1 januari—31 mars 1914 den med professuren i estetik samt litteratur- och konsthistoria förenade undervisningsskyldighet.

Docenten M. LAMM förordnades att i st. f. docenten J. M. MORTENSEN uppehålla den med professuren i estetik samt litteratur- och konsthistoria förenade undervisningsskyldighet under tiden 1 april—30 juni 1914 samt var vidare förordnad att under tentamensperioden 11—25 maj 1914 uppehålla examinationen i litteraturhistoria med poetik.

Docenten G. RUDBERG uppehöll examinationen i grekiska språket under tentamensperioden 11—25 maj 1914.

Docenten G. WITTROCK uppehöll den efter professor H. HJÄRNE lediga professuren i historia fr. o. m. den 1 juni 1913 till den 14 mars 1914 samt uppehöll vidare samma professur intill läsårets slut.

Docenten S. TUNBERG uppehöll under läsåret professor N. EDÄNS professur i historia.

Docenten E. WELLANDER uppehöll under tiden 1—12 december 1913 hälften af den med professuren i tyska språket förenade examinationsskyldigheten samt uppehöll vidare examinationen i tyska språket under tiden 16—31 maj 1914.

Docenten A. BLANCK var förordnad att under tiden 1 juli—31 december 1913 uppehålla den med professuren i estetik samt litteratur- och konsthistoria förenade undervisningsskyldighet.

Docenten H. KJELLMAN var förordnad att uppehålla den med professuren i romanska språk förenade examinationsskyldigheten under tiden 1—15 december 1913, 15—31 januari 1914 samt 11—29 maj 1914.

Filosofie doktorn H. BRISING var förordnad att uppehålla biträdande lärarebefattningen i konsthistoria med konstteori fr. o. m. den 15 september t. o. m. den 15 december 1913.

Doctor Philosophiæ H. SPERBER förordnades att under ytterligare två år fr. o. m. den 1 juli 1913 vara lektor i tyska språket vid universitetet.

Inom filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion:

Professuren i botanik uppehölls från läsårets början af docenten N. E. SVEDELIUS, hvilken den 21 februari 1914 utnämndes till innehafvare af samma professur.

Professor N. E. SVEDELIUS var förordnad att under maj månad uppehålla professor O. JUELS undervisnings- och examinations-skyldighet.

Laborator J. KOCH uppehöll under tentamensperioden 11—25 maj 1914 examinationen i fysik.

Docenten O. HOLMBERG var förordnad att under år 1914 gifva den i nådiga stadgan ang. medicinska examina föreskrifna undervisningskursen i allmän kemi.

Docenten O. HOLMBERG uppehöll under tiden 11—26 maj 1914 prorektors, professor O. WIDMANS examinationsskyldighet.

Docenten H. KYLIN uppehöll under maj månad 1914 professor N. E. SVEDELIUS' professur i botanik.

Docenten G. BUCHT uppehöll under tentamensperioden 11—25 maj 1914 professor A. WIMANS examinationsskyldighet.

Docenten O. SJÖGREN var förordnad att uppehålla den med professuren i geografi förenade undervisningsskyldighet under tiden 15 januari—8 april 1914 samt den med samma professur förenade examinationsskyldighet under tiden 1 mars—8 april 1914.

Docenten TH. FRIES uppehöll professuren i växtbiologi under tiden 9—31 oktober 1913 samt uppehöll vidare den med samma professur förenade föreläsningsskyldigheten under tiden 19 januari—6 februari 1914.

Filosofie licentiaten N. ZEILON förordnades att uppehålla professuren i mekanik och matematisk fysik fr. o. m. den 1 september 1913 t. o. m. den 31 augusti 1914.

Konservatorsbefattningen vid botaniska museet uppehölls under augusti, september, oktober och november månader 1913 af filosofie doktorn, docenten G. SAMUELSSON.

Konservatorsbefattningen vid zoologiska museet uppehölls af direktören för Skandinaviska naturaliemagasinet K. KOLTHOFF fr. o. m. den 1 juli till den 25 november 1913. Fröken AMY WÄSTFELT förordnades att uppehålla samma befattning fr. o. m. den 1 januari till den 1 september 1914.

Vid biblioteket:

Andre bibliotekarien friherre G. RUDBECK var förordnad att uppehålla förste bibliotekarien I. COLLJNS befattning under tiden från den 15 augusti t. o. m. den 30 september 1913 samt uppehöll vidare den efter förste bibliotekarien COLLJN lediga förste bibliotekariebefattningen fr. o. m. den 1 oktober 1913 till den 28 mars 1914, med undantag af tiden 10 november 1913—15 januari 1914, då andre bibliotekarien E. VON DÖBELN var förordnad att under friherre RUDBECKS tjänstledighet uppehålla samma förste bibliotekariebefattning.

Andre bibliotekarien O. WALDE var förordnad att uppehålla förste bibliotekarien E. MEYERS befattning fr. o. m. den 1 oktober 1913 till läsårets slut.

Amanuensen G. EKHOLM uppehöll andre bibliotekarien O. WALDES befattning under dennes tjänstledighet en månad fr. o. m. den 2 september 1913 samt var vidare förordnad att

under tiden 10 november 1913—15 januari 1914 uppehålla andre bibliotekarien E. VON DÖBELNS befattning.

Amanuensen O. LUNDBERG uppehöll andre bibliotekarien friherre G. RUDBECKS befattning under tiden från den 15 augusti 1913 till den 28 mars 1914.

Amanuensen P. HÖGBERG var förordnad att uppehålla andre bibliotekarien O. WALDES befattning fr. o. m. den 1 oktober 1913 till läsårets slut.

Vid akademiska kansliet:

Akademiotarien H. SJÖBERG uppehöll akademisekreterarebefattningen fr. o. m. den 15 januari 1914 till vårterminens slut.

E. o. amanuensen TH. FRIES uppehöll kanslistbefattningen från läsårets början till och med den 14 januari 1914 samt uppehöll vidare akademiotarie- och ombudsmannabefattningarna fr. o. m. den 15 januari 1914 till vårterminens slut.

E. o. amanuensen C. O. HÄGGQUIST uppehöll kanslistbefattningen fr. o. m. den 15 januari 1914 till vårterminens slut.

Vid akademiska kontoret:

Akademikanslisten G. VIKLUND var förordnad att under läsåret uppehålla akademibokhållarebefattningen.

Vid exercitieinstitutionerna:

Majorerna A. AF SANDEBERG och M. LJUNGWALDH uppehöll gymnastiklärarebefattningen fr. o. m. den 15 september t. o. m. den 11 oktober 1913.

Utnämningar.

Vid universitetet.

Fil. lic. S. L. A. ODÉN till docent i kemi den 11 juni 1913.

Professorn i oftalmiatrik A. GULLSTRAND förordnades den 13 juni 1913 att från början af år 1914 vara professor i fysiologisk och fysikalisk optik.

Fil. doktor A. K. A. BRUSEWITZ till docent i statskunskap den 17 juni 1913.

Fil. doktor G. SAMUELSSON till docent i botanik den 19 september 1913.

Fil. doktor TH. C. E. FRIES till docent i växtbiologi den 19 september 1913.

Docenten O. ALMGREN förordnades den 7 november 1913 att från och med den 1 januari 1914 vara professor i nordisk och jämförande fornkunskap.

Docenten I. R. E. FRIBERGER till professor i pediatrik och praktisk medicin den 21 november 1913.

Fil. lic. K. A. S. BOCK till konservator vid zoologiska museet den 25 november 1913.

Konservatorn, fil. lic. K. A. S. BOCK till docent i zoologi den 8 januari 1914.

Professorn vid Göteborgs högskola L. V. A. STAVENOW till professor i historia vid Uppsala universitet den 14 januari 1914.

Teol. lic. G. A. P:SON Wetter till docent i exegetik den 22 januari 1914.

Docenten N. E. SVEDELIUS till professor i botanik den 21 februari 1914.

Andre bibliotekarien vid Kungl. biblioteket i Stockholm S. E. BRING till förste bibliotekarie vid universitetsbiblioteket den 28 mars 1914.

Docenten vid universitetet i Lund A. V. LUNDSTEDT till professor i civilrätt, med undervisnings- och examinationsskyldighet i obligationsrätt, samt romersk rätt den 29 april 1914.

Docenten vid karolinska mediko-kirurgiska institutet G. WIRGIN till professor i hygien och bakteriologi den 8 maj 1914.

Andre bibliotekarien A. H. NELSON till förste bibliotekarie den 13 maj 1914.

Utom universitetet:

Docenten G. WITTROCK till lektor vid högre allmänna läroverket i Luleå.

Docenten K. F. SUNDÉN till professor i engelska språket och litteraturen vid Göteborgs högskola.

Förste bibliotekarien I. COLLIN till förste bibliotekarie vid Kungl. biblioteket i Stockholm.

Docenten C. G. E. JACOBSON till adjunkt vid Uppsala högre allmänna läroverk.

Docenten R. FRIES till lektor vid högre allmänna läroverket i Uppsala.

Docenten G. AULÉN till professor i systematisk teologi med undervisnings- och examinationsskyldighet i dogmatik vid universitetet i Lund.

Docenten T. ODHNER till professor i zoologi vid universitetet i Kristiania.

Professor K. G. WESTMAN till statsråd och chef för Kungl. Ecklesiastikdepartementet.

Professor N. SÖDERBLOM till Svea rikes ärkebiskop.

Docenten G. A. BUCHT till lektor vid högre allmänna läroverket i Härnösand.

Docenten E. H. LINDKVIST till lektor vid högre allmänna läroverket i Linköping.

Afsked.

Akademibokhållaren N. QUENNERSTEDT den 26 mars 1914.

Professor K. R. GEIJER från och med utgången af maj månad 1914.

Aflidne.

Docenten O. H. G. AHLQUIST den 5 juni 1913.

F. d. konservatorn G. I. KOLTHOFF den 25 oktober 1913.

Ärkebiskopen J. A. EKMAN den 30 november 1913.

F. d. akademiräntmästaren B. G. E. GYLLENSWÄRD den 6 januari 1914.

Förste bibliotekarien E. L. P. MEYER den 19 februari 1914.

Offentliga uppdrag.

Förordnade såsom censorer vid studentexamina voro under läsåret professorerna K. R. GEIJER, O. A. DANIELSSON, K. F. JOHANSSON, P. PERSSON, A. WIMAN, E. STAAFF, N. J. GÖRANSSON, F. ÅKERBLOM, G. GRANQVIST och Ö. BERGSTRAND samt f. d. professoren A. ERDMANN.

Domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM innehade uppdraget att såsom ordinarie sakkunnig vara ledamot af den jämlikt Kungl. kungörelsen den 6 juli 1907 angående bestämmande af läroböcker i kristendom vid de allmänna läroverken tillsatta nämnden.

Domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM innehade allt ifrån 1 dec. 1913 under hela vårterminen uppdraget att under ärkebiskopsvakansen vara eforus för de allmänna läroverken inom Uppsala ärkestift.

Domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM blef den 8 januari 1914 af Kungl. Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk anmodad och förordnad att vara inspektor vid Uppsala enskilda läroverk och privatgymnasium.

Domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM erhöll den 31 dec. 1913 af Kungl. Maj:t uppdrag att till dess ny ärkebiskop blifvit utnämnd och tillträdt ämbetet fullgöra de åligganden, som enligt Kungl. brefven af den 11 okt. 1912 och den 4 juli 1913 ankomma på ärkebiskopen med afseende på öfvervakandet och kontrollen m. m. öfver pastor P. E. ÅSLEVS verksamhet för motarbetande af den i Sverige bedrifna mormonvärfningen.

Professor E. BILLING har under läsåret varit medlem af Kungl. Katekesnämnden samt redigerat dess från trycket utgifna Meddelande I; har under en sammanlagd tid af omkring en månad såsom adjungerad deltagit i Kungl. Folkundervisningskommittén vid behandlingen af frågan om ny normalplan för kristendomsundervisningen i folkskolan.

Docenten J. LINDBLOM förordnades af Kungl. Maj:t den 5 december 1913 att för en ny kyrkobibel fortsätta öfversättningsarbetet med de apokryfiska böckerna.

Professor D. DAVIDSON var under läsåret ledamot i kommittén för utredning rörande statens och kommunernas skuldsättning.

Professor C. A. REUTERSKIÖLD har äfven under detta år haft uppdraget att förbereda den utgifning på svenskt språk af främmande länders författningar, som af Riksdagen beslutats.

Professor T. ENGSTRÖMER har haft uppdrag att inom Civildepartementet biträda vid utarbetande af åtskilliga lagförslag och författningar, såsom ändringar i författningarna om åtal och häktning, ny järnvägstrafikstadga m. fl., samt har under 14 dagar af september 1913 varit förordnad att som adjungerad ledamot biträda i Svea Hofrätt.

Professor J. A. HAMMAR förordnades af Kungl. Maj:t att meddela undervisning i anatomi vid en utbildningskurs i hälsolära och alkohologi sommaren 1913.

Professor J. A. HAMMAR tillkallades af Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet för att såsom en af utsedde sakkunnige biträda vid beredandet af frågan rörande ändringar i gällande universitetsstatuter.

Prof. HJ. ÖHRVALL förordnades af Kungl. Maj:t att liksom föregående år meddela undervisning i fysiologi vid en utbildningskurs i hälsolära och alkohologi sommaren 1913. Utsågs af Kungl. Medicinalstyrelsen, att i egenskap af sakkunnig biträda Kungl. Medicinalstyrelsen vid revision af bestämmelserna vid undersökning rörande färgblindhet.

Professor C. TH. MÖRNER förordnades af Kungl. Medicinal-

styrelsen den 4 mars 1914 att under året inspektera apoteks-inrättningar i riket samt den 11 april s. å. att, efter granskning af ett inom Kungl. Generaltullstyrelsen uppgjordt förslag till förteckning öfver vissa giftiga ämnen af 1:sta klassen, afgifva förslag till dylik förteckning.

Laborator A. VESTBERG förordnades af Kungl. Maj:t att under 1914 vara medlem af Kungl. Medicinalstyrelsens vetenskapliga råd.

Laborator G. GÖTHLIN utsågs af Kungl. Medicinalstyrelsen den 21 november 1913 att i egenskap af sakkunnig biträda vid af Kungl. Maj:t anbefalld revision af bestämmelserna för undersökningar rörande färgblindhet.

Rektor professor H. SCHÜCK tillkallades af Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet för att såsom en af utsedde sakkunnige biträda vid beredandet af frågan rörande ändringar i gällande universitetsstatuter.

Professor A. NOREEN innehade fortfarande förordnande att vara ledamot af den af Kungl. Maj:t tillsatta Ortnamnskommittén.

Professor J. A. LUNDELL har på uppdrag af Kungl. Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk t. o. m. slutet af år 1913 fungerat som inspektor för Uppsala enskilda läroverk och privatgymnasium; har haft i uppdrag af chefen för Kungl. Landtförsvarsdepartementet att anställa pröfning i ryska språket med officerare, som med permission eller stipendium vistats i Ryssland för språkstudier.

Professor K. F. JOHANSSON var under loppet af maj 1914 tillkallad som sakkunnig i Läroverksöfverstyrelsen i och för gymnasiets organisation.

Professor N. EDÉN har under tiden juni 1913—febr. 1914 deltagit i arbetet inom den på Kungl. Maj:ts bemyndigande i dec. 1911 tillsatta Andra Försvarsberedningen, samt har vidare såsom ledamot af Riksdagens Andra Kammare bevistat 1914 års lagtima Riksdag.

Professor G. SUNDBÄRG fortsatte, jämlikt Kungl. brefvet den 30 januari 1907, arbetet med utredningen i emigrationsfrågan, tills denna utredning afslöts, i det att det slutliga betänkandet den 6 oktober 1913 ingafs till Kungl. Maj:t.

Docenten J. ROOSVAL förordnades att under v. t. 1914 uppehålla professuren i konsthistoria vid Stockholms högskola samt tjänstgjorde under v. t. 1914 som lärare i konsthistoria vid Högre lärarinneseminarium i Stockholm.

Docenten S. M. LAMPA har under läsåret 1913—14 tjänstgjort såsom sekreterare hos Kungl. Ortnamnskommittén.

Docenten A. BRUSEWITZ antogs i december 1912 af kronolägenhetskommisionen att vara dess sekreterare.

Professor O. JUEL erhöll uppdrag att såsom sakkunnig afgifva utlåtande om de sökande till en ledig professur i botanik vid Lunds universitet.

Professor A. HAMBERG valdes i början af 1914 af Commission Internationale des Glaciers till Président för perioden 1914—1916.

Professor R. SERNANDER höll i oktober 1913 en serie föreläsningar vid Kristiania universitet på kallelse af den norske avdelning av komitén for samarbeide mellem Nordens universiteter.

Professor R. SERNANDER fungerade i december 1913 som af Kungl. Ecklesiastikdepartementet tillkallad sakkunnig vid utarbetandet af undervisningsplan för folkskoleseminarierna.

Professor R. SERNANDER fungerade i januari 1914 som af Kungl. Ecklesiastikdepartementet tillkallad sakkunnig i Folkundervisningskommittén vid utarbetandet af läroplan i ämnena hembygdsundervisning, naturkunnighet och geografi vid folkskolan.

Professor R. SERNANDER erhöll under vårterminen 1914 af styrelsen för Centralanstalten för jordbruksförsök uppdrag att som sakkunnig afgifva yttrande om de sökande till den efter professor JAKOB ERIKSSON ledigförklarade platsen som föreståndare för centralanstaltens botaniska afdelning.

Docenten TH. C. E. FRIES erhöll under våren 1913 af Kungl. Maj:t förordnande att vara medlem i den nya renbeteskommisionen.

Akademisekreteraren J. VON BAHR, som den 20 november 1911 af Uppsala läns landsting utsågs att för tiden till den 1 januari 1918 vara ledamot af Riksdagens Första Kammare, har i sådan egenskap bevisat 1914 års lagtima Riksdag.

Akademiträdgårdsmästare I. ÖRTENDAHL kallades i augusti 1913 af Göteborgs stad att biträda professor R. SERNANDER vid utseende af lokal för stadens planerade botaniska trädgård.

F. d. professor W. RUDIN deltagar fortfarande, såsom ledamot af Kungl. Bibelkommisionen, i öfvervakandet af öfversättningen af Gamla Testamentets apokryfiska böcker.

Stipendier, belöningar och understöd.

Docenten G. AULÉN förordnades att under ytterligare ett år, räknadt fr. o. m. den 17 juni 1913, fortfarande innehafva docentstipendiet för systematisk teologi samt teologiska prentioner och teologisk encyklopedi.

Riksstatens resestipendier för år 1914 tilldelades docenterna E. L. BACKMAN (det större) och E. NACHMANSON (det mindre).

Docenten H. B. LUNDBORG förordnades att fortfarande fr. o. m. den 1 juni 1914 t. o. m. den 31 maj 1915 innehafva medicinska fakultetens fasta docentstipendium n:o 2.

Docenten E. ANDERSSON erhöll ett anslag å 1,200 kronor för fortsatt utgifvande af tidskriften »Sphinx».

Professor E. STAVE erhöll ett statsbidrag af 1,500 kronor för fortsatt utgifvande under år 1914 af »Bibelforskaren, tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom».

Domprosten, professor H. LUNDSTRÖM erhöll ett statsbidrag af 1,200 kronor för fortsatt utgifvande under år 1914 af »Kyrkohistorisk årsskrift».

Professor D. DAVIDSON erhöll ett statsbidrag å 2,000 kronor för fortsatt utgifvande under år 1914 af »Ekonomisk tidskrift».

Uppsala Läkarförening erhöll ett statsbidrag af 1,500 kronor för utgifvande af sina förhandlingar under arbetsåret 1913—1914 (band 19).

Professorerna K. F. JOHANSSON, K. B. WIKLUND och K. V. ZETTERSTÉEN erhöilo ett statsbidrag å 2,000 kronor för fortsatt utgifvande under år 1914 af tidskriften »Le monde oriental».

Docenten S. ALBUTZ erhöil ett statsbidrag af 700 kronor för fortsatt utgifvande under år 1914 af »Psyke, tidskrift för psykologisk forskning».

Af det af riksdagen på extra stat för år 1914 beviljade anslaget till resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt Karolinska mediko-kirurgiska institutet tilldelades en hvar af professorerna H. SCHÜCK, S. J. BOËTHIUS, E. M. BILLING, E. M. RODHE, M. ELFSTRAND och K. B. WIKLUND samt öfverbibliotekarien A. ANDERSSON och förste bibliotekarien J. M. HULTH 550 kronor samt professor A. NOREEN 450 kronor och förste bibliotekarien A. NELSON 300 kronor.

Docenten E. LINDERHOLM erhöil ett statsanslag af 750 kronor såsom understöd för fortsättande af påbörjadt arbete med att i svenska arkiv efterforska, samla och afskrifva handlingar till de stora häxprocessernas historia i Sverige.

Professor C. WIMAN erhöil ett statsanslag å 500 kronor för bekostande af fotografier och teckningar, afsedda till planscher i två paleontologiska afhandlingar.

Docenten A. HAHR erhöil ett understöd af statsmedel å 1,000 kronor för utgifvande af första häftet af ett kulturhistoriskt arbete med titel »Skånska borgar».

Docenten A. K. PHALÉN erhöill ett statsanslag å 1,000 kronor såsom understöd för utgifvande af en afhandling »Beitrag zur Klärung des Begriffs der inneren Erfahrung».

Professor H. HJÄRNE erhöill ett statsanslag å 1,000 kronor för att i kejserliga utrikesministeriets arkiv i Moskva studera ryska ministeriella depescher med tillhörande handlingar från de år, då Karl XII uppehöll sig i Turkiet.

Docenten K. G. E. MATTSSON förordnades att för tiden fr. o. m. den 1 juli 1913 t. o. m. den 30 juni 1916 innehafva det fasta docentstipendiet för pedagogik, sanskrit med jämförande indo-europeisk språkforskning, semitiska språk och slaviska språk n:o 1.

Docenten G. LIZELL förordnades att fortfarande fr. o. m. den 1 juli t. o. m. den 31 augusti 1913 vara innehafvare af teologiska fakultetens fasta docentstipendium för praktisk teologi.

Docenten E. LINDERHOLM förordnades att fr. o. m. den 1 september 1913 t. o. m. den 31 augusti 1914 innehafva teologiska fakultetens fasta docentstipendium för praktisk teologi.

Biblioteksamanuensen A. B. CARLSSON förordnades att innehafva ett amanuensarfvode vid biblioteket å 1,500 kronor från och med den 1 juli 1913 till 1913 års slut.

E. o. biblioteksamanuensen friherre N. E. TAUBE förordnades att innehafva ett amanuensarfvode vid universitetsbiblioteket å 1,200 kronor från och med den 1 juli 1913 till 1913 års slut.

Docenten N. VON HOFSTEN erhöill ett anslag af 250 kronor ur matematisk-naturvetenskapliga sektionens fond af besparade docentstipendier mot skyldighet att under höstterminen 1913 kostnadsfritt hålla minst 10 föreläsningar i skandinavisk djurgeografi.

Docenten A. GABRIELSON förordnades att för en tid af tre år, räknadt fr. o. m. den 1 september 1913, vara innehafvare af det fasta docentstipendiet för nyare språk n:o 1.

Docenten G. BUCHT erhöill ett arfvode å 220 kronor af anslaget till matematiska seminariet för år 1913 såsom arfvode för ledande af öfningarna inom det matematiska seminariets lägre afdelning under höstterminen 1913 samt ett belopp af 280 kronor af samma anslag för år 1914 som arfvode för ledande under vårterminen 1914 af öfningarna inom samma seminariums lägre afdelning.

Docenten S. TUNBERG förordnades att för en tid af tre år, räknadt fr. o. m. den 6 december 1913, vara innehafvare af det fasta docentstipendiet för historia och statskunskap n:o 1.

Docenten N. VON HOFSTEN förordnades att för en tid af ett år, räknadt fr. o. m. den 1 juli 1913, vara innehafvare af det fasta docentstipendiet för matematik, astronomi samt mekanik och matematisk fysik n:o 2.

Docenten H. WIKANDER förordnades att för en tid af ytterligare tre år, räknadt fr. o. m. den 1 oktober 1913, vara innehafvare af juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:o 2.

Docenten H. LINDKVIST erhöll ett belopp af 190 kronor af anslaget till humanistiska sektionens seminarier såsom arfvode för ledande under höstterminen 1913 af öfningarna inom det engelska proseminariet.

Docenten K. O. LAMM förordnades att för en tid af tre år, räknadt fr. o. m. den 1 juni 1913, med frånträdande af fasta docentstipendiet n:o 3, vara innehafvare af juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:o 1.

Biblioteksamanuenserna G. EKHOLM och O. LUNDBERG förordnades att under år 1914 innehafva hvar sitt amanuensarfvode vid universitetsbiblioteket å 2,000 kronor.

Biblioteksamanuenserna P. HÖGBERG och A. B. CARLSSON förordnades att under år 1914 innehafva hvar sitt amanuensarfvode vid universitetsbiblioteket å 1,500 kronor.

Biblioteksamanuenserna E. COLLIANDER och friherre N. E. TAUBE förordnades att under år 1914 innehafva hvar sitt amanuensarfvode vid universitetsbiblioteket å 1,200 kronor.

Docenten I. SEFVE erhöll ett anslag af 750 kronor ur matematisk-naturvetenskapliga sektionens fond af besparade docentstipendier mot skyldighet för honom att under vårterminen 1913 gifva en kurs i osteologi enligt fordringarna för filosofisk ämbetsexamen under minst 35 timmar.

Docenten A. K. PHALÉN förordnades att för en tid af tre år, räknadt fr. o. m. den 1 februari 1914, innehafva det fasta docentstipendiet för teoretisk filosofi och praktisk filosofi.

Docenten G. A. P:SON WETTER förordnades att för en tid af ett år, räknadt fr. o. m. den 1 februari 1914, innehafva det fasta docentstipendiet för systematisk teologi samt teologiska prentioner och teologisk encyklopedi.

Docenten E. NACHMANSON förordnades att för en tid af ytterligare två år och en månad, räknadt fr. o. m. den 1 januari 1914, vara innehafvare af rörliga docentstipendiet n:o 5.

Docenten G. RUDBERG förordnades att för en tid af ytterligare

tre år, räknadt fr. o. m. vårterminen 1914, innehafva Filénska legatet n:o 1.

Docenten J. H. KYLIN förordnades att innehafva Filénska legatet n:o 2 under en tid af ytterligare tre år, räknadt fr. o. m. vårterminen 1914, samt förordnades vidare att för en tid af tre år, räknadt fr. o. m. den 1 januari 1914, innehafva det rörliga docentstipendiet n:o 4.

Docenten M. LAMM förordnades att för en tid af tre år, räknadt fr. o. m. den 16 april 1914, vara innehafvare af det fasta docentstipendiet för ämnesgruppen litteraturhistoria med poetik och konsthistoria med konstteori.

Docenten E. REUTERSKIÖLD förordnades att fr. o. m. den 1 februari 1914 t. o. m. den 31 januari 1917 vara innehafvare af David Carnegies docentstipendium i apologetik.

Docenten P. QUENSEL förordnades att för en tid af ytterligare tre år, räknadt fr. o. m. den 15 maj 1914, innehafva det fasta docentstipendiet för kemi och geologi med mineralogi n:o 2.

Docenten C. SKOTTSBERG förordnades att innehafva det fasta docentstipendiet för ämnesgruppen botanik och zoologi n:o 1 för en tid af tre år, räknadt fr. o. m. den dag, han kunde komma att erhålla begärdt afsked från konservatorsbefattningen vid det botaniska museet.

Den för år 1914 utgående räntan af konung Oscar II:s jubelfestdonation fördelades lika mellan docenterna J. M. MORTENSEN och P. QUENSEL.

Björkénska priset för år 1913 fördelades lika mellan professor T. SVEDBERG för hans arbete: »Die Existenz der Molekylen» och statsgeologen H. MUNTHE för hans arbete: »Studier öfver Gotlands senkvartära historia».

Reseanslag från Regnells resestipendiefond för medicinska fakulteten utgingo under år 1913 till professor U. QUENSEL och docenten C. F. LINDAHL.

Filosofiska fakultetens resestipendier för år 1914 tilldelades professorerna WIRÉN, JOHANSSON, HÖGBOM, PSILANDER, APPELLOF, STAAFF och ZETTERSTÉEN.

Vetenskapliga resor.

Docenten K. B. WESTMAN företog på bekostnad af en gynnare af den kristliga studentrörelsen under tiden fr. o. m. den 8 maj t. o. m. den 10 juli 1913 en resa till Nord-Amerika för deltagande i Kristliga Världsstudentförbundets konferens i Lake Mohonk, N. Y. den 2—8 juni; deltog därunder ock den 11—13 juni i Augustanasynodens årsmöte i Immanuelskyrkan, Chicago.

Professor C. A. REUTERSKIÖLD företog, med understöd från anslaget för universitetslärares utrikesresor, under sista veckan af juli och första veckorna af augusti månad en studieresa till England och Holland samt bevistade därunder årsmötet med Institut de droit international i Oxford.

Docenten H. WIKANDER företog under juni, juli och augusti månader med understöd ur juridiska fakultetens fond af besparade docentstipendier en studieresa till biblioteken och universiteten i Berlin, München, Zürich, Bern och Heidelberg.

Professor S. G. HEDIN höll på vederbörlig inbjudning under loppet af januari månad 1914 föreläsningar i fysiologisk kemi på flera platser i Norra Amerika. Samtidigt besöktes vetenskapliga institutioner i New York, New Haven, Boston och Philadelphia.

Professor G. EKEHORN deltog på egen bekostnad i Nordisk kirurgisk förenings 10:de möte i Köpenhamn i slutet af juli och början af augusti 1913.

Professor C. D. JOSEPHSON företog på egen bekostnad i februari månad en veckas resa till obstetriska kliniker och sjukhus i Hamburg och Berlin, hufvudsakligen i syfte att studera behandlingen af de nyfödda barnen.

Docenten H. LUNDBORG företog med understöd från Kungl. Maj:t under större delen af vårterminen 1914 en rasbiologisk forskningsresa i Lappland (fortsättning på föregående undersökningar).

Docenten H. LUNDBORG företog under maj och juni 1914 med stöd af ett Anders Retzius-stipendium från Svenska Läkarsällskapet en resa till Freiburg för antropologiska studier.

Docenten C. LINDAHL företog med stöd af Regnells resestipendium under tiden från den 16 juni till den 24 juli 1913 en studieresa till de oftalmiatriska klinikerna i Leipzig, München och Freiburg.

Docenten E. L. BACKMAN företog på egen bekostnad under tiden fr. o. m. den $24/8$ t. o. m. den $14/9$ 1913 en resa till de fysiologiska institutionerna i Köpenhamn, Kiel, Liège, Bruxelles, Leyden, Utrecht, Amsterdam och Groningen samt deltog i IX. internationella kongressen för fysiologi i Groningen. Vistades under tiden fr. o. m. den $1/4$ t. o. m. den $31/5$ 1914 i Tyskland och Österrike för att såsom Riksstatens resestipendiat idka vetenskapliga studier i fysiologi.

Professor A. NOREEN företog med stöd af ett utrikes resestipendium för ordinarie akademiska lärare under maj och juni månader 1913 en resa till Tyskland och Österrike för studium af den tyska och österrikiska ortnamnsforskningens ståndpunkt.

Professor S. J. BOETHIUS företog såsom innehafvare af ett filosofiska fakultetens resestipendium under juni och juli månader 1913 en studieresa i Tyskland.

Professor H. SCHÜCK har maj—juni 1914 företagit en resa till Rom för idkande af studier i den romerska renässansens historia.

Professor J. A. LUNDELL företog som innehafvare af ett statens resestipendium för universitetslärare under tiden juli—augusti en resa till Dalmatien, Bosnien och södra Ryssland för studium af serbo-kroatiska och ukrainska språk och litteraturer.

Professor S. K. A. WIDE företog med stöd af ett bland de för ordinarie lärare och tjänstemän vid universiteten afsedda resestipendierna under tiden från och med den 2 juli t. o. m. den 2 augusti en resa till Berlin, Heidelberg och Trier för idkande af studier i klassisk arkeologi.

Professor K. V. ZETTERSTÉEN vistades under juni 1913 såsom innehafvare af ett af filosofiska fakultetens resestipendier i Berlin för studier i biblioteken därstädes.

Professor E. STAAFF företog såsom innehafvare af ett filosofiska fakultetens resestipendium dec.—jan. 1913 en resa till Rom för studium af modern italienska.

Docenten AUG. HAHR företog sommaren 1913 med under-

stöd från Lunds universitet en studieresa till Danmark under en månads tid, hvarunder besöktes ett större antal borgar och slott från 1500-talet på Själland, Lolland, Fyen och Jylland.

Docenten S. ALBUTZ företog på egen bekostnad under tiden 20 juni till 19 juli 1913 en resa till Paris för idkande af studier i hypnos och hysteri.

Docenten S. ALBUTZ deltog på egen bekostnad i den 6:e kongressen för experimentell psykologi i Göttingen den 15—18 april 1914.

Docenten D. W. MYHRMAN företog delvis med stöd af allmänna medel under tiden från den 10 augusti till den 2 december 1913 en resa till Konstantinopel i och för utgifvandet för fransk räkning af ett större band babyloniska kilskriftstexter.

Docenten E. NACHMANSON företog 15 maj—15 juli 1913 en resa till Berlin för studier i grekisk epigrafik och till Heidelberg för grekiska handskriftsstudier. Såsom innehafvare af Riksstatens mindre utrikes resestipendium vistades doc. NACHMANSON 15 mars 1914 till vårterminens slut i Italien för idkande af grekiska handskriftsstudier i biblioteken i Rom, Florenz, Wien och Venedig.

Docenten J. ROOSVAL vistades på egen bekostnad oktober—december 1913 i Frankrike, hufvudsakligen i Paris, för studier i medeltida konsthistoria m. m. och besökte i januari 1914 museerna i München, Wien, Berlin hufvudsakligen för Rubens-studier. För inventeringsverket Sveriges Kyrkor har han, på egen bekostnad, gjort resor till Värmland, Dalarna, Blekinge, Roslagen, Medelpad. För studium af äldre svensk konst har han vistats på Gottland, besökt kyrkliga utställningen i Malmö 1914 och diverse kyrkor i landsorten. För studium af franskt måleri den franska låne-utställningen i Köpenhamn 1914.

Docenten G. RUDBERG företog såsom innehafvare af Riksstatens mindre utrikes resestipendium under 10½ veckor i juni—augusti 1913 en resa till Italien dels för handskriftsstudier i Rom (Vaticana, Vallicella), Neapel, Florens och Cesena, dels för arkeologiska studier i Rom, Pompei och Siracusa (första hälften af stipendieresan).

Docenten J. CHARPENTIER företog som innehafvare af räntan från Indo-iranska fonden under tiden 27 mars—30 juli 1913 en resa till England för idkande af handskriftsstudier m. m. i India Office Library i London.

Docenten G. REXIUS företog med understöd ur Kungl. och

Hvitfeldtska stipendieinrättningens öfverskottsmedel under dec. 1913 och jan. 1914 en resa i vetenskapligt studiesyfte till Paris.

Docenten E. WELLANDER företog i juni och juli 1913 på egen bekostnad en studieresa till Leipzig, Jena och München.

Universitetslektor S. CHARLESTON företog på egen bekostnad under tiden fr. o. m. den 18 dec. 1913 t. o. m. den 25. jan. 1914 en resa till Berlin för idkande af studier i nya undervisningsmetoder i moderna språk.

Professor O. WIDMAN företog såsom innehafvare af ett filosofiska fakultetens resestipendium under juni och juli 1913 en studieresa till Tyskland, Schweiz och Italien.

Professor A. HAMBERG fortsatte under juli och augusti 1913 sina vetenskapliga arbeten i Sarektrakten samt företog äfven under tiden 11 mars—14 april en resa till samma trakter hufvudsakligen för att vid det viktigaste vattendraget öfvervaka gräfningsarbeten, nödiga för nedläggandet af ett pegelrör.

Professor R. SERNANDER ledde under juli månad Svenska Botaniska Föreningens exkursion till södra Nerike.

Professor C. WIMAN företog med stöd af ett resestipendium ur fonden för universitetslärares resor under tiden 19 sept.—5 okt. en resa till Berlin, Halle, Leipzig, Dresden, Wien, Prag och Greifswald, dels för att bevista Palæontologische Gesellschafts sammanträde i Dresden, dels för museistudier.

Professor Ö. BERGSTRAND företog under augusti 1913 en resa till Ångermanland i och för rekognoseringar med hänsyn till de planerade observationsarbetena vid den totala solförmörkelsen i augusti 1914.

Professor N. E. SVEDELIUS företog såsom innehafvare af Riksstatens större utrikes resestipendium för algologiska studier en resa till hafsstationen Rovigno (Istrien) under tiden febr.—april 1913 samt till hafsstationen i Plymouth under maj—juli samma år. Under samma resa besöktes de botaniska instituten och museerna i London, Kew, Manchester, Liverpool, Brüssel, Leyden och Amsterdam.

Docenten R. E. FRIES vistades under juni—augusti 1913 på egen bekostnad i Berlin för idkande af studier vid därvarande botaniska museum.

Docenten C. SKOTTSBERG företog 17 juli—2 dec. med understöd ur Liljewalchska fonden en studieresa i växtgeografiskt och algologiskt syfte till Canada och Förenta Staterna, särskildt Californien.

Docenten EVA VON BAHR företog i september 1913 en resa till Wien för deltagande i »85. Versammlung der Gesellschaft deutscher Naturforscher und Ärzte».

Docenten EVA VON BAHR vistades höstterminen 1913 och delar af vårterminen 1914 i Berlin i och för arbete å därvarande universitets fysiska institution.

Docenten O. SJÖGREN företog under augusti 1913 på egen bekostnad en resa till Lappland och Norra Norge för geografiska och geologiska studier.

Docenten P. QUENSEL deltog i juni och juli på uppdrag af exekutivkommittén för den XII. internationella geologkongressen i Kanada 1914 i organisationen af kongressen och i förberedelserna för exkursionerna, samt deltog sedermera i exkursionerna till Ostprovinserna, till Haliburton—Bancroftområdet samt i den transkontinentala exkursionen till Rocky Mountains och Vancouver. Besökte sedermera på egen bekostnad Yellowstone National Park samt Lake Superiorområdet i Förenta Staterna för geologiska studier, samt vistades den 16 september—4 oktober vid Carnegie-institutionens geofysiska laboratorium för studium af laboratoriets instrumentella resurser.

F. d. professor N. C. DUNÉR företog under tiden d. 30 juli—14 augusti, med understöd af offentliga medel, en vetenskaplig resa till Hamburg och Berlin för att deltaga i det sammanträde, som af det internationella »Astronomische Gesellschaft» hölls i Hamburg, samt besöka observatorierna i Bergedorf och Potsdam.

Öfverbibliotekarien A. ANDERSSON företog, med understöd af medel ur universitetets reservfond, tillsammans med arkitekten A. ANDERBERG under maj och juni månader en tre veckors resa till Danmark, Tyskland och Schweiz och besökte därunder ett tjugotal bibliotek i syfte att göra studier för universitetsbibliotekets till- och ombyggnad. — Besökte därefter Verona och Turin samt framför allt Vatikanska biblioteket i Rom i syfte att taga kännedom om restaurerade gamla handskrifter samt metoderna för deras restaurering.

Förste bibliotekarien A. GRAPE har på egen bekostnad företagit ett antal inrikes resor i och för handskriftsforskning i offentliga och enskilda samlingar; har sålunda under året besökt stifts- och läroverksbiblioteken i Västerås, Strängnäs, Linköping, Kalmar och Växjö, stadsbiblioteket i Göteborg, Mörnerska arkivet å Esplunda m. m.

Andre bibliotekarien A. NELSON vistades 1 juni—31 aug.

med understöd af ett Sederholms utrikes resestipendium i Frankrike, Tyskland och Danmark i bibliografiskt och bibliotekstekniskt studiesyfte.

Akademiträdgårdsmästaren IVAN ÖRTENDAHL företog med stöd af särskildt reseanslag från universitetet under tiden fr. o. m. den 19 t. o. m. den 29 juni en resa till St. Petersburg, för att i Kejs. Botaniska Trädgården därstädes studera växthusens konstruktion och däri förekommande kulturer, samt för deltagande i den fest, som då firades med anl. af samma trädgårds 200-årsjubileum.

Af universitetets lärare och tjänstemän i tryck utgifna skrifter.

- O. ALMGREN. Fibules d'Alésia et de Bibracte. (I: Opuscula archæologica Oscari Montelio septuagenario dicata. Holmiae 1913.)
- Oscar Montelius 70 år. (I: Ord och bild, 1913.)
  - Zur Bedeutung des Markomannenreichs in Böhmen für die Entwicklung der germanischen Industrie in der frühen Kaiserzeit. (I: Mannus, Bd 5, 1913.)
  - Hvar låg Låbyvad på Gustaf Vasas tid? (I: Uppl. fornm.-fören. tidskr., H. 29, 1913.)
  - Det runristade guldhornets datering. (I: Namn och bygd, Årg. 2, 1914. Ingår äfven i: Nordiska ortnamn. Hyllningskrift tillägnad Adolf Noreen. Utg. genom Namn och bygd. Uppsala 1914.)
  - De pågående undersökningarna om Sveriges första bebyggelse. Installationsföreläsning. (I: Fornvännen, 1914.)
  - Redigerat Upplands fornminnesförenings tidskrift.
- S. ALRUTZ. Bör skolan söka underlätta valet af lefnadsbana? Ett utkast. (I: Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet, Årg. 2, 1913. Ingår äfven i: Till professor F. von Schéele . . . Stockholm 1913.)
- L'hypnotisme et le dynamisme nerveux. (I: Revue de psychothérapie, 1913.)
  - Zur Psychologie der Taschenspielerkunst. (I: Zeitschr. für angew. Psychologie, 1913.)
  - Ett egendomligt fall af simmande i sömnen. (I: Meddelande Nr 5 från Institutet för psykologisk forskning. Bilaga till Psyke, 1913.)
  - Undersökningen af den för mord häktade italienaren Valentis sjäslif. (Ibid.)
  - Ett perseverationsfenomen analyseradt och behandladt under hypnos. (I: Psyke, 1914.)
  - Wie man die Natur der Hitzeempfindung beweist und demonstriert. (I: Bericht über den VI. Kongress für experimentelle Psychologie in Göttingen, Bd 1. Göttingen 1914.)
  - Zur Dynamik des Nervensystems. (Ibid.)
  - Ein Perseverationsphänomen, mit Hypnose behandelt. (Ibid.)
  - Redigerat den skandinaviska afdelningen af The psychological index, 1912.

- S. ALRUTZ. Utgifvit och redigerat Psyke, tidskrift för psykologisk forskning, 1913—14.
- A. ANDERSSON. Bibeln i 1600-talets andaktsböcker. (I: Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt . . . Festskrift utg. af Nord. tidskrift för bok- o. biblioteksväsen. Uppsala 1914.)
- E. T. ANDERSSON. Notes sur la brochure de M. Gaillard: Les tâtonnements des Égyptiens de l'ancien empire à la recherche des animaux à domestiquer. (I: Sphinx, Vol. 17: 3, 1913.)
- » G. Maspero, Hymne au Nil. Compte rendu analytique. (Ibid.)
  - » Hieroglyphic texts from Egyptian stelae, &c., in the British Museum. P. 3. Compte rendu analytique. (Ibid.)
  - » G. Maspero, Essais sur l'art égyptien. Compte rendu analytique. (Ibid.)
  - » Utgifvit Sphinx, Vol. 17: 4—6 och Vol. 18: 1—3, 1913—14.
- C. ANNERSTEDT. Uppsala universitets historia. Del 3 (1719—1792). Afd. 1 (Universitetets öden). Uppsala 1913. — Afd. 2 (Universitetets organisation och verksamhet). Uppsala 1914.
- E. L. BACKMAN (och C. G. SUNDBERG). Zur Frage des Verhaltens der Amphibien in verschiedenen konzentrierten Lösungen. (I: Pflügers Archiv f. d. gesamte Physiologie, Bd 151, 1913.)
- » Anmärkningar med anledning af prof. T. Thunbergs sakkunnigutlåtande öfver sökandenas kompetens till laboratorstjänsten i fysiologi vid Karolinska institutet. Uppsala 1913.
  - » Bemötande af prof. T. Thunbergs tillägg till sitt sakkunnigutlåtande (Lund 1913). Uppsala 1913.
  - » Besvär öfver Karolinska mediko-kirurgiska institutets förslag till återbesättande af den lediga laboratorsbefattningen i fysiologi. Uppsala 1913.
  - » Der osmotische Druck während der Befruchtung und der Embryonalentwicklung, sowie dessen Beeinflussung durch äussere Faktoren. (I: Résumés des communications et démonstrations au IX Congrès internat. des physiologistes à Groningen . . . 1913. Groningen 1913.)
  - » Underdåniga slutpåminnelser rörande tillsättandet af den vid Karolinska mediko-kirurgiska institutet lediga laboratorsbefattningen i fysiologi. Uppsala 1913.
  - » Abderhaldens reaktion på skyddsferment. (I: Hygiea, Bd 75: D. 2, 1913.)
  - » Den IX:de internationella kongressen för fysiologi i Groningen 1913. (I: Uppsala läkarefören. förhandlingar, N. F.: Bd 19, 1913/14.)
  - » Några nyare undersökningar öfver partenogenetisk utveckling af ägg från ryggradsdjur. (Ibid.)
  - » Abderhaldens fermentreaktion vid psykos. (I: Allm. svenska läkartidn., 1914.)
- EVA VON BAHR. Über den Einfluss des Druckes auf die Absorption sehr langwelliger Strahlen in Gasen. (I: Verhandl. d. Deutsch. physikal. Gesellschaft, Jahrg. 15, 1913.)
- » Über die ultrarote Absorption der Gase. (Ibid.)

- EVA VON BAHR. Das Absorptionsspektrum des Wasserdampfes. (Ibid.)
- Über die ultrarote Absorption der Gase. 2:e Mitteilung. (Ibid.)
  - Notiz über ein Rückschlagventil. (I: Physikal. Zeitschrift, Jahrg. 14, 1913.)
  - (och J. FRANCK). Über Ionisation durch positive Ionen. (I: Verhandl. d. Deutschen physikal. Gesellschaft, Jahrg. 16, 1914.)
  - On the quantum-theory and the rotation-energy of molecules. (I: Philosoph. magazine, 1914.)
- Ö. BERGSTRAND. Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- E. M. BILLING. Allvarstider. (I: Vår lösen, 1914.)
- Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.) samt i den periodiska pressen.
- E. BJÖRKMAN. Sakkunnigutlåtande i Handlingar rörande tillsättande af Andrew Carnegies professur i engelska språket och litteraturen vid Göteborgs högskola, Göteborg 1913.
- Orrms Doppelkonsonanten. (I: Anglia, 1913.)
  - Zu Orrms Doppelkonsonanten. (Ibid.)
  - Miszellen. (I: Beiblatt zur Anglia, 1913.)
  - Nordiska ortnamn i England. (I: Namn och bygd, Årg. 1, 1913.)
  - Diverse recensioner i Englische Studien, Beiblatt zur Anglia och Deutsche Literaturzeitung.
  - Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- A. BLANCK. Nya Skapelsens båda versioner. (I: Samlaren, 1913.)
- Redigerat Meddelanden från Litteraturhistoriska seminariet i Uppsala, 1: Tegnérstudier. Uppsala 1913. (I: Uppsala universitets årsskrift, 1913.)
- S. J. BOËTHIUS. Är vår författning hotad? Den s. k. konstitutionella frågan. Uppsala & Stockholm 1914.
- Lärobok i allmän historia för realskolan efter huvudsakligen biografisk plan på grundvalen av J. R. Pallins Huvuddragen av allmänna historien. Uppl. 3. Stockholm 1914.
  - Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- S. E. BRING. Redogörelse för lagstiftningen i Sverige om rusdryckers försäljning 1800—1911. Stockholm 1914. (Nykterhetskommittén, 6: 1.)
- Hans Perman Olivecrona och hans dagboksfragment från Konstantinopel 1709. (I: Karolinska förbundets årsbok, 1913.)
- H. BRISING. Images classiques. Introduction à l'étude de l'art grec. Trad. du suédois. Avec 128 illustrations. Stockholm & Paris, 1913.
- Le relazioni artistiche della Svezia coll' Italia. (I: Nouva antologia, 1913.)
- G. BUCHT. Det matematiska lärummet vid Göttingens universitet. (I: K. Sv. vetenskapsakad:s årsbok, 1913.)
- A. B. CARLSSON. Till professor Harald Hjärne den 15 november 1913. En gärd af vördnad och tacksamhet af Historiska föreningen. Uppsala 1913.
- En supplik af Gjørwell 1772. Ett stycke svensk lärdomshistoria i kanslikollegiet. (I: Bibliografiska undersökningar tillägnade

- Claes Annerstedt. . . Festskrift utg. af Nord. tidskrift för bok- o. biblioteksväsen. Uppsala 1914.)
- O. CENTERWALL. Årsberättelse för Samariterhemmet i Uppsala 1913. Uppsala 1914.
- J. CHARPENTIER. En indisk handbok i statslära från 300 f. Kr. (I: Nord. tidskrift, 1913.)
- Rabindranath Tagore. Några ord om hans religion, familj och diktning. (Ibid.)
  - The history of the Jains. (Utgör Kap. 6 i The Cambridge history of India, Bd. 1. Cambridge 1914.)
  - Ājivika. (I: Journal of the Royal Asiatic society, 1913: 2.)
  - The date of Mahāvira. (I: Indian antiquary, Vol. 42, 1914.)
  - A note on the Rumindēi inscription. (Ibid.)
  - Zur arischen Wortkunde. (I: Zeitschr. f. vergleichende Sprachforschung, Bd 46, 1913.)
  - Alt- und mittelindische Wortdeutungen. (I: Le Monde oriental, Vol. 8, 1914.)
  - Über eine alte Handschrift der Uttarādhyayanaṭikā des Deven- dragaṇi. (I: Zeitschr. d. Deutschen morgenländischen Gesell- schaft, Bd 67, 1913.)
  - Sagengeschichtliches aus dem Arthaśāstra des Kāuṭilya. (I: Wiener Zeitschrift f. d. Kunde des Morgenlandes, Bd. 28, 1914.)
- B. H. DAHLBERG. [Utlåtanden i rättstvisten angående Krångedeforsarna.] (I: Handlingar i rättstvisten om Krångedeforsarna, 4—5. Svenska vattenkraftsföreningens publikationer, 39 o. 42. Stockholm 1913.)
- O. A. DANIELSSON. Zu Thukydides VII. (I: Eranos, Vol. 13, 1914.)
- D. DAVIDSON. Om skattetrycket. Utredning utarbetad på uppdrag af Första försvarsberedningen. Stockholm 1914.
- Utgifvit Ekonomisk tidskrift 1913—14 och däri författat ett antal uppsatser.
- E. J. V. VON DÖBELN. Svensk orientalisk bibliografi för åren 1911 och 1912. Uppsala 1913.
- K. A. EDIN. Recension af Statistisk årsbok för Sverige, Årg. 1, 1914. (I: Ekonom. tidskrift, 1914.)
- G. EKEHORN. Ein Fall von Bilharziosis in Upsala. (I: Folia urologica, Bd 8, 1913.)
- G. EKHOLM. Stenåldersproblemen. Några synpunkter. (I: Ymer, 1913.)
- Bibliographia Monteliana MDCCCLXIX—MCMXIII. (I: O- puscula archæologica Oscari Montelio septuagenario dicata . . . Holmiae 1913.)
  - Fiscus nationis Uplandicæ. Ett upptäckt minne från forna dagars studentlif. (I: Fataburen, 1913.)
  - Nationernas gamla kassakistor. (I: Fyris, Årg. 1: Nr 5, 1913.)
  - Upplands äldsta bebyggelse. Ett bidrag till Mälardalens be- byggelsehistoria. (I: Ymer, 1913.)
  - Uppsala universitetsbiblioteks gravyrsamling. (I: Bibliogra- fiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt . . . Fest- skrift utg. af Nord. tidskrift f. bok- o. biblioteksväsen. Up- sala 1914.)

- G. EKHOLM (tills. med O. VON FRIESEN). Upplands hållristningar. (I: Upplands fornminnesförenings tidskrift, H. 30, 1914.)
- M. ELFSTRAND. Hieracia alpina aus Nord-Russland und dem Uralgebirge. (I: Svensk botanisk tidskrift, Bd 8, 1914.)
- T. ENGSTRÖMER. Rättsskipning. (I: Sveriges land och folk. 2:a uppl. D. 1. Stockholm 1914.)
- M. FEHR. Ferd. Kniep, Gai institutionum commentarius secundus §§ 1—96 (Sachenrecht). (Rec. i Zeitschrift d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch., Romanist. Abt., Bd 34, 1913.)
- R. FRIBERGER. Nyare åskådningar angående lungshotens uppkomst-sätt. (I: Uppsala läkarefören. förhandlingar, N. F.: Bd 19, 1913/14.)
- R. E. FRIES. Die Vegetation des Bangweolo-Gebietes. (I: Svensk botanisk tidskrift, Bd 7, 1913.)
- Die von Herzog in Bolivia gesammelten Anonaceen, Tiliaceen, Sterculiaceen, Bombaceen und Malvaceen. (I: Mededeelingen van 's Rijksherbarium, Leiden, 1913.)
  - Einige neue Arten aus dem Bangweolo-Gebiete (I: Feddes Repertorium specierum novarum regni vegetabilis, 12, 1913.)
  - Vegetationsbilder aus dem Bangweolo-Gebiet. (I: Karsten und Schenck, Vegetationsbilder, Reihe 12. Jena 1914.)
  - Die Gattung Marquesia und ihre systematische Stellung. (I: Englers Botan. Jahrbücher, Bd 51, 1914.)
- TH. C. E. FRIES. Gyrophora rugifera (Nyl.) Th. Fr. funnen i Härjedalen. (I: Svensk botanisk tidskrift, Bd 7, 1913.)
- Zur Kenntnis der Gasteromycetenflora in Torne Lappmark. (Ibid., Bd 8, 1914.)
- O. VON FRIESEN. Upplands runstenar. En allmänfattlig öfverblick. Uppsala 1913.
- Namnet Vegeholm. (I: Namn och bygd, Årg. 1, 1913.)
  - Gursten. En runsten och ett gårdsnamn. (I: Namn och bygd, Årg. 2, 1914. Ingår äfven i: Nordiska ortnamn. Hyllnings-skrift tillägnad Adolf Noreen... Utgifven genom Namn och bygd. Uppsala 1914.)
  - Artiklarna 'Die schwedische Sprache' och 'Sprachwissenschaft' i Schweden, histor.-statistisches Handbuch, 2:e Aufl., T. 1, Stockholm 1913.
  - Artikeln 'Gotische Schrift' i Reallexikon der germanischen Altertumskunde hrsg. von J. Hoops, Bd 2: Lief. 3. Strassburg 1914.
  - Har redigerat Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar 1910—1912. Uppsala 1913. (I: Uppsala universitets årsskrift, 1913.)
  - Diverse populärvetenskapliga uppsatser.
- P. A. GEIJER. Carl Wahlund, minnestal på Nyfilologiska sällskapets sammankomst i Uppsala den 18 okt. 1913. (I: Studier i modern språkvetenskap, utg. af Nyfilol. sällsk. i Stockholm, 5, 1914.)
- Lingvistiska kåserier. 1. Om det franska *que* som inledningsord till bisatser af olika slag. — 2. Om olika arter af språkanalys. (Ibid.)

- G. GRANQVIST. Redigerat afdelningen 'Fysik' i Sveriges land och folk, 2:a uppl., D. 1, Stockholm 1914.
- A. GRAPE. Om Petter Dijkmans »Bua-haiti». (I: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Adolf Noreen... Utg. genom Namn och bygd. Uppsala 1914.)
- » (tills. m. O. LUNDBERG). Alunda sockens fornminnen. 5. Byar och bönder i Alunda för 600 år sedan. (I: Upplands fornminnesfören. tidskrift, H. 29, 1913.)
  - » Om bröderna Salan och deras handskriftssamling. (I: Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt... Festskrift utg. af Nord. tidskrift för bok- o. biblioteksväsen. Upsala 1914.)
  - » Recension af F. Jónsson, Bæjanöfn á Islandi (1911) och Kort översigt over islandske gårdnavne (1911). (I: Namn och bygd, Årg. 1, 1913.)
  - » Har (tills. m. O. LUNDBERG och J. SAHLGREN) utgifvit: Namn och bygd, tidskrift för nordisk ortnamnsforskning, 1913—14, samt den af nämnda tidskrift redigerade festskriften Nordiska ortnamn, Uppsala 1914.
  - » Har (i fören. med K. HÆGERMARCK) redigerat Ol: Joh: Bromans Glysisvallur, H. 4—5. Uppsala 1913—14.
- A. GULLSTRAND. Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- G. F. GÖTHLIN. Ljusproduktion hos levande organismer. (I: Upsala läkarefören. förhandlingar, N. F.: Bd 19, 1913/14.)
- » Referat i Zeitschrift f. wissensch. Mikroskopie u. mikrosk. Technik.
- A. HAHR. Ett nyupptäckt landtslott af Carl Fredrik Adelcrantz. (I: Konst och konstnärer, 1913.)
- » C. A. Forsbergs akvareller. (Ibid., 1914.)
  - » Ett nyfunnet Bellmanporträtt. (I: Finn. Lund 1913.)
  - » Örbyhus. (I: Svenska slott och herresäten. Uppland, H. 9. Stockholm 1914.) — Värnanäs. (Ibid. Småland, H. 4. 1913.) — Johannishus och Tromtö, Skärfva. (Ibid. Blekinge. 1913.)
  - » Fyenska renässansslott. 1—3. (I: Sydsvenska dagbladet, 1913: okt.)
  - » Sinebrychoffska galleriet i Hälsingfors. En blifvande konst-donation. 1—2. (I: Svenska dagbladet, 1914: d. 16 febr. och d. 19 febr.)
  - » Johan Peter Molin. Några ord med anledning af hundraårsdagen af hans födelse. (I: Aftonbladet 1914: d. 17 mars.)
  - » Anmälningar af litteratur om konst i Lunds dagblad m. m.
- A. HAMBERG. Die radioaktiven Substanzen und die geologische Forschung. (I: Geologiska föreningens i Stockholm förhandl., Bd 36, 1914.)
- » Das schwedische Ortsnamenkomitee und seine bisherige Arbeit. (I: Petermanns Mitteilungen, 1914: April.)
  - » Mindre uppsatser i Petermanns Mitteilungen och Zeitschr. für Gletscherkunde.
  - » Redigerat Naturwissenschaftliche Untersuchungen des Sarekgebirges in Schwedisch-Lappland, Nr 9. Stockholm 1914.
- J. AUG. HAMMAR. Methode, die Menge der Rinde und des Marks der Thymus, sowie die Anzahl und Grösse der Hassallschen Körper

- zahlenmässig festzustellen. (I: Zeitschrift f. angewandte Anatomie und Konstitutionslehre, Bd 1, 1913—14.)
- J. AUG. HAMMAR. Die Thymusliteratur im Referatenjahre 1913. (I: Zentralblatt d. experiment. Medizin, Bd 5, 1914.)
- Bemerkung zu dem Aufsätze von Dr. L. Grünwald: »Die typischen Varianten der Gaumenmandeln und der Mandelgegend«. (I: Archiv f. Laryngologie und Rhinologie, Bd 28, 1913—14.)
  - Har under året i Zentralblatt d. exp. Medizin refererat nyutkommen Thymuslitteratur.
- O. HAMMARSTEN. Lehrbuch der physiologischen Chemie. Unter Mitwirkung von Professor S. G. HEDIN in Upsala hrsg. 8:e völlig umgearb. Aufl. Wiesbaden 1914.
- Referat af den skandinaviska fysiologisk- och patologisk-kemiska litteraturen för 1912 i Jahresbericht über die Fortschritte der Tier-Chemie, hrsg. von R. Andreasch und K. Spiro, Bd 42, 1913—14.
- B. HAMMER. Striden om arbetsskolan. Uppsala 1912.
- Läran om föreställningstyperna och dess pedagogiska betydelse. (I: Tidskr. f. det sv. folkbildningsarbetet, Årg. 2, 1913. Ingår äfven i: Till professor Frans von Schéele. . . Stockholm 1913.)
- B. HAMMER. Tankepsykologi och didaktik. 1. Tillika ett bidrag till arbets skolans problem. (I: Svenskt arkiv f. pedagogik, Bd 1, 1913.)
- Varseblivning och föreställning. (I: Psyke, Årg. 9, 1914.)
  - Utgifvit och redigerat Svenskt arkiv för pedagogik, 1913—14.
- K. HEDVALL. Fichtes filosofi i förhållande till Kants criticism. Problem, metod, grundsatser. Uppsala & Stockholm 1914.
- T. J:SON HELLMAN. Den lymfoida väfnadens normala mängd hos kanin i olika postfetala åldrar. Bidrag till konstitutionsfrågan. Därjämte en kritisk öfversikt af litteratur rörande den lymfoida väfnadens mängd under olika förhållanden. Akad. afhandling. Uppsala 1914. (Upsala läkarefören. förhandlingar, N. F.: Bd 19, (1913/14): Suppl.-h.)
- B. HESSELMAN. Utgifvit (tills. m. M. LAMM): Then swänska Argus, H. 3. Stockholm 1913. (Svenska författare, utg. af Svenska vitterhetssamfundet, 1: 3.)
- När och Närke. (I: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägn. Ad. Noreen. . . Utg. genom Namn och bygd. Uppsala 1914.)
  - Gottländskan. (I: Sverige, geografisk-topografisk-statistisk beskrifning. Utg. af Otto Sjögren. H. 53. Stockholm 1914.)
  - Besvär över det Större akademiska konsistoriets i Lund förslag till besättande av den nyinrättade professuren i nordiska språk. Uppsala 1914.
  - Utgifvit: Samlade skrifter af Olavus Petri. Bd 1. Uppsala 1914. (Sveriges kristliga studentrörelses förlag.)
  - Redigerat (tills. m. O. ÖSTERGREN och R. G:SON BERG): Språk och stil, tidskrift för nysvensk språkforskning.
- H. H. HILDEBRANDSSON. Om luftens olika grad af genomskinlighet. (I: Nordisk tidskrift, 1913.)
- Quelques recherches sur les centres d'action de l'atmosphère. 5. (I: K. Svenska vetenskapsakademiens handlingar, Bd 51, 1914.)

- J. M. HULTH. Förteckning öfver af Th. M. Fries utgifna skrifter. (I: Sv. botan. tidskrift, Bd 8, 1914.)
- J. V. HULTKRANTZ. En blick framåt. (I: Mimer, 1913.)
- » Rashygienens grundtankar. (I: Unga krafter, 1914.)
  - » Artiklar i den periodiska pressen.
- A. HÄGERSTRÖM. Om sociala vidskepelse. (I: Tiden, 1913.)
- A. G. HÖGBOM. Om jordskorpan rigiditet och isostasi. (I: Populär naturv. revy, 1913.)
- » Om de naturliga förutsättningarna för en småbrukskolonisation i Norrland. (I: Svensk tidskrift, 1914.)
  - » Har (tills. m. HJ. SJÖGREN) redigerat och utgifvit Vol. 12 af Bulletin of the Geological institution of Upsala.
- C. G. E. JACOBSON. B. Boëthius, Svenskarne i de nedersachsiska och westfaliska kustländerna. Akad. afh. Uppsala 1912. (Recension i Historisk tidskrift, 1913.)
- » H. Rosengren, Karl X Gustaf före tronbestigningen. Pfalz-grefven intill 1649. Akad. afh. Uppsala 1913. (Recension ibid.)
- K. F. JOHANSSON. Onomatologiska bidrag. (I: Namn och bygd, Årg. 2, 1914. Ingår äfven i: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen. . . Uppsala 1914.)
- » Indoeuropeernas första historiska uppträdande i främre Asien. (Fören. Heimdals populärvetenskapliga artiklar, 1913: Nr 4.)
  - » De nya upptäckterna i Centralasien. (Fören. Heimdals populärvetenskapliga artiklar, 1914: Nr 1.)
  - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
  - » Har (tills. med K. B. WIKLUND och K. V. ZETTERSTÉEN) redigerat tidskriften Le Monde oriental.
- C. D. JOSEPHSON. Obstetrisk profylax. (I: Obstetr.-gynekol. sektionens förhandlingar, Hygiea, Bd 75: D. 2, 1913.)
- » Kasuistiska meddelanden. (I: samma förhandlingar, Hygiea, Bd 75—76, 1913—1914.)
  - » Om navelinfektion och behandling av naveln hos nyfödda. (I: Svenska läkaresällsk. förhandlingar, 1914.)
- H. O. JUEL. Ett »manna-regn» i botaniska trädgården i Uppsala. (I: Svensk botanisk tidskrift, Bd 7, 1913.)
- » Linnés mikroskop. (Ibid.)
  - » Berichtigung über die Gattung »Muciporus». (I: Arkiv för botanik, Bd 14, 1914.)
- G. H. KJELLMAN. Une version anglo-normande inédite du miracle de S. Théophile. Avec un appendice: Le miracle de la femme enceinte retirée de la mer par la Sainte Vierge. (I: Studier i modern språkvetenskap utg. af Nyfilologiska sällskapet i Stockholm. 5, 1914.)
- » Aperçu bibliographique des ouvrages de philologie romane publiés par des suédois de 1908 à 1912. (Ibid.)
  - » Franska språket i våra flick- och samskolor. (I: Tidning för Sveriges läroverk, 1913: Nr 14.)
- J. KOCH. Über die Dispersion des Lichtes in gasförmigen Körpern innerhalb des ultravioletten Spektrums. Mitteil. 3. Uppsala &

- Stockholm 1914. (Arkiv för matematik, astronomi och fysik, Bd 10: Nr 1.)
- J. A. KOLMODIN. Hebreerbrevets läsekrets. Uppsala 1913. (Bibliska tids- och stridsfrågor, 16.)
- Uppenbarelsebokens grundtankar. Uppsala 1913. (I: Sveriges K. F. U. K., Nr 8—10.)
  - Tillbaka till kraftkällorna! (I: Vår lösen, 1913.)
  - Redigerat Svensk missionstidskrift och däri författat artiklarna: 'Missionsarbetets karaktärsbildande kraft'; 'Missionens stora slutmål'; 'Några grundläggande missionsfrågor'; 'Minnesord öfver ärkebiskopen Johan August Ekman' m. m.
  - Anmälningar i Kyrklig tidskrift m. m.
  - Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- H. KYLIN. Über Enzymbildung und Enzymregulation bei einigen Schimmelpilzen. (I: Jahrbücher für wissenschaft. Botanik, Bd 53, 1914.)
- Studien über die Entwicklungsgeschichte von *Rhodomela virgata* KJELLM. (I: Svensk botanisk tidskrift, Bd 8, 1914.)
- M. LAMM. En ungdomssatir af Kellgren. (I: Till Hugo Geber. Stockholm 1913.)
- Bidrag till kännedomen om Kellgrens journalistiska verksamhet i Stockholmsposten. (I: Samlaren, 1913.)
  - Har (tills. m. B. HESSELMAN) utgifvit: Then swänska Argus, H. 3. Stockholm 1913. (Svenska författare, utg. af Svenska vitterhetssamfundet, 1: 3.)
- S. M. LAMPA. Om utgivande av handskrifter. Med särskild hänsyn till Erik Dahlberghs dagbok (1625—1699), utg. av Herman Lundström. (I: Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet, 1914.)
- Gräfsnäs historia i dess tidigare skede. (I: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen... Utg. genom Namn och bygd. Uppsala 1914.)
  - Har såsom sekreterare i K. Ortnamnskommittén för tryck redigerat af kommitténs arbete 'Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län'. Del 8: Kullings härad. Stockholm (tr. i Uppsala) 1913.
  - Har såsom medarbetare i 'Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrifning' för Del 3 utarbetat härads- och sockenhistoriker, uppgifter om fornminnen samt egendomsbeskrifningar.
- E. H. LIND. Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. H. 8. Uppsala 1914.
- Småbidrag till namnförklaringar. (I: Namn och bygd, Årg. 2, 1914. Ingår äfven i: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen... Uppsala 1914.)
- C. LINDAHL. Om tårvätskans absorption af ultraviolett ljus. (I: Upsala läkarefören. förhandlingar, N. F.: Bd 18, 1912/13.)
- Über die Absorption ultravioletten Lichtes durch die Tränenflüssigkeit. (I: Archiv f. Augenheilkunde, Bd 75, 1913.)
  - Eine neue Durchleuchtungslampe. (I: Klin. Monatsbl. f. Augenheilkunde, 1914.)

- C. LINDAHL. Die Entwicklung der vorderen Augenkammer. (Untersuchung aus dem Anat. Institut der Universität Upsala.) (I: Anatom. Hefte, 1914.)
- J. LINDBLOM. Kristuslivets mystik hos Paulus. (I: Mössebergskonferensen, Årg. 2, 1913.)
- » Das ewige Leben. Eine Studie über die Entwicklung der religiösen Lebensidee im Neuen Testament. Uppsala & Leipzig 1914. (Arbeten utg. med understöd af Vilhelm Ekmans universitetsfond, 15.)
  - » Recensioner i Bibelforskaren.
- E. LINDERHOLM. De stora trolldomsprocessernas upplösning i Sverige. Ett kapitel ur de stora trolldomsprocessernas historia under 1670-talet. (I: Historisk tidskrift, 1913.)
- » Ett himlabref från Karl XI:s dagar. (I: Ungdomens julrosor, 1913.)
  - » Om den kristna statskyrkans uppkomst. 2:a genomsedda uppl. Uppsala 1914.
  - » Teologi och pietism. Studier till den protestantiska teologiens ställning till pietismen. 1. Pietismen inför äldre protestantisk teologi intill midten af 1800-talet. (I: Kyrkohistorisk årsskrift, 1914.)
- H. LINDEKVIST. Auckland. Ett fornnorskt ortnamn i England. (I: Namn och bygd, Årg. 1, 1913.)
- » Aperçu bibliographique des ouvrages de philologie germanique publiés par des suédois de 1908 à 1912. (I: Studier i modern språkvetenskap, utg. av Nyfilologiska sällskapet i Stockholm, 5. 1914.)
- G. V. LIZELL. Jesper Svedberg, en karaktärsbild från vår kyrkliga storhetstid. (I: Vår lösen, 1913.)
- » Praktisk teologisk litteraturofversikt 1912: 1 m. fl. recensioner i Bibelforskaren, 1913—14.
- O. LUNDBERG. Ortnamnsbibliografi. En återblick och några önskemål. (I: Bibliografiska undersökningar tillägnade Cl. Annerstedt. . . Festskrift utg. af Nord. tidskr. f. bok- o. biblioteksväsen. Upsala 1914.)
- » (tills. med A. GRAPE). Alunda sockens fornminnen. 5. Byar och bönder i Alunda för 600 år sedan. (I: Upplands fornminnesförenings tidskrift, H. 29, 1913.)
  - » Kanteborg och Gassljunga. (I: Nordiska ortnamn. Hyllningskrift tillägnad Ad. Noreen. . . Utg. genom Namn och bygd. Uppsala 1914.)
  - » Rec. af M. Olsen, Stedsnavnestudier. (I: Namn och bygd, Årg. 1, 1913.)
  - » Utgifvit (tills. med A. GRAPE och J. SAHLGREN): Namn och bygd, tidskrift för nordisk ortnamnsforskning, 1913—14.
- H. LUNDBORG. Moderne Erblighetsforschung und Rassenhygiene und deren Bedeutung für die Kulturvölker. (I: Annali di nevrologia 1913. Festskrift för professor L. Bianchi.)
- » Om betydelsen av rasblandningar. (I: Hygienisk revy, 1914.)

- H. LUNDBORG, Greve Gobineau. En märkesman på rasforskningens område. (Ibid.)
- Familienbiologische Untersuchungen in Schweden. (I: Mitteilungen aus der Zentralstelle für deutsche Personen- und Familiengeschichte, 1914.)
  - Om epilepsiens utbredning i Skandinavien och i några andra europeiska länder. (I: Nyt Tidsskrift for Abnormvæsendet, 1914.)
- J. A. LUNDELL. Har fortfarande redigerat tidskrifterna 'Svenska landsmål och svenskt folkliv' samt 'Archives d'études orientales'.
- Om studiet av ryska språket. Upplysningar och råd. Stockholm 1914.
  - Missionsarbetet och vetenskapen. (I: Svensk missionstidskrift, 1914.)
  - I Smålands gille den 6 febr. 1914. Stockholm 1914.
  - Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- A. H. LUNDSTRÖM. Något om mormonerna eller »de sista dagars helige». (På Kungl. Maj:ts uppdrag författad och i 1914 års almanacka införd uppsats.)
- Biskopsvigningen i Upsala domkyrka år 1575. (I: Kyrkohist. årsskrift, Årg. 14, 1913.)
  - Constitutiones in Nycopensibus comitiis a clero sancitæ svecitice. Nycopiæ 1611. (Ibid.)
  - Minnesord i Upsala domkapitel med anledning af ärkebiskopen d:r J. A. Ekmans bortgång. (I: Svensk kyrkotidning, 1913: dec., samt i dagspressen.)
  - Ur vårt stifts historia. Några bilder och minnen. (I: Julhälsning till församlingarna i Uppsala stift, 1913. Uppsala 1913.)
  - Det äldsta tryckta svenska synodalcirkuläret. Ett nyupptäckt Upsalatryck från 1513. (I: Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt. . . Festskrift utg. af Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Upsala 1914.)
  - De kyrkliga förhållandena i Upsala. (I: tidn. Dagen, 1914: Nr 50, d. 21 febr.)
  - Högtidstal vid stiftelsen »Goda herdars minnes» 10-årsfest i Upsala 1913. (I: tidn. Upsala, 1913.)
  - Artiklar i Kirkeleksikon for Norden samt den periodiska pressen.
  - Redigerat och utgifvit Kyrkohistorisk årsskrift, Årg. 14, 1913.
- L. FR. LÄFFLER. Bidrag till O. MANNERFELTS Grafstenar i Skara kyrkor. 4. Beskrifning på grafstenar, som numera äro förkomna. (I: Västergötlands fornminnesförenings tidskrift, Bd 3: H. 5—6, 1913.)
- Det evigt grönskande trädet i den fornnordiska mytologien och det fno. ordet *barr*, fisl. *barr*. Några ord till försvar. (I: Arkiv för nord. filologi, Bd 30, 1913/14.)
  - Sverige eller Sverge? (Två uppsatser i Svenska språkföreningens tidskrift, Årg. 2, 1913. Tidigare tryckt i Stockholms dagblad.)
  - Om några underarter av ljóðahátt. Bidrag till den fornnorsk-fornisländska versläran. . . 3—4. Helsingfors 1914. (Studier i nordisk filologi, Bd 5: Nr 5.)

- L. FR. LÄFFLER, Fram, fram bondemän! Marsch för bondetåget till musik af K. P. LEFFLER. (I flere tidningar 1914.)
- » Försvaret främst! Tr. af Konstitutionella förbundet. Stockholm 1914. (Äfven i flera tidningar 1914.)
- E. MATTSSON. Tūlit il'umr, texte arabe vulgaire transcrit et traduit avec introduction, notes et commentaire. (Forts. I: Le Monde oriental, Vol. 8, 1914.)
- J. MORTENSEN. Clas Livijns publicistiska verksamhet. Ett bidrag till svensk tidningshistoria. Uppsala 1913. (I: Uppsala universitets årsskrift, 1914.)
- » Från Aftonbladet till Röda Rummet. Uppl. 2. Stockholm 1914.
  - » Diverse artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- D. W. MYHRMAN. Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- C. TH. MÖRNER. Zur Charakteristik des 3,5-Dibromtyrosins. (I: Zeitschrift f. physiol. Chemie, Bd 88, 1913.)
- » Zur Kenntnis der organischen Gerüstsubstanz des Anthozoönskeletts. 4:e Mitteilung: Isolierung und Identifizierung der Bromgorgosäure. (Ibid.)
  - » Jämförande undersökning av några konifer-(abieté-)oljor. (I: Sv. farmaceutisk tidskrift, 1913.)
  - » Utdrag ur apoteksinspektionsberättelse för år 1913. (Ibid., 1914.)
- E. NACHMANSON. Historische griechische Inschriften bis auf Alexander den Grossen. Bonn 1913. (Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, hrsg. von H. Lietzmann, 121.)
- A. NELSON. Svensk litteraturhistorisk bibliografi, 31 (1912). (I: Samlaren, Årg. 34, 1913.)
- » Årskatalog för svenska bokhandeln, Årg. 42 (1913). Stockholm 1914.
  - » Ett bidrag till Olaus Magnus' bibliografi. (I: Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt... Festskrift utg. af Nord. tidskrift f. bok- o. biblioteksväsen. Upsala 1914.)
- A. NOREEN. Geschichte der nordischen Sprachen besonders in altnordischer Zeit. 3:e vollständig umgearbeitete Aufl. Strassburg 1913. (I: Grundriss der germanischen Philologie hrsg. von H. Paul, 3. Aufl.)
- » De nordiska språken. 3:e uppl. Uppsala 1913.
  - » Moderna bostadsnamn. 1—2. (I: Stockholmstidningen, 1914: d. 4 och d. 11 jan.)
  - » Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Bd 3: H. 3. Lund 1914.
  - » Anund och Anvanbo. (I: Namn och bygd, Årg. 1, 1913.)
  - » Har (tills. m. J. A. LUNDELL) utgifvit: 1500- och 1600-talens visböcker. 7. K. Bibliotekets visbok i 4:o. H. 2. Uppsala 1914.
  - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.), Bd 19—20, Stockholm 1913—14.
  - » Har redigerat Meddelanden från Nordiska seminariet. 8. Ändelsevokalernas växling i Östgöotalagens textkodex, av Fredrik Sandwall. (I: Uppsala universitets årsskrift, 1914.)

- A. NOREEN. Har såsom ledamot af Kungl. Ortnamnskommittén deltagit i utgifvandet af Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län. Del 8: Kullings härad. Stockholm (tr. i Uppsala) 1914.
- S. ODÉN: Zur Kolloidchemie der Humusstoffe. (I: Kolloid-Zeitschrift, Bd 14, 1914.)
- (tills. m. W. PAULI). Untersuchungen über die Proteinionenbeweglichkeit. (I: Sitzungsber. d. Kais. Akademie d. Wissenschaften in Wien, 1913: 20. Nov. Akad. Anzeiger 24.)
- C. W. OSEEN. Über die elektromagnetischen Schwingungen an dünnen Ringen. Uppsala 1913. (Arkiv f. matematik, astron. och fysik, Bd 9: Nr 12.)
- Über den Gültigkeitsbereich der Stokes'schen Widerstandsformel. Uppsala 1913. (Samma publikation, Bd 9: Nr 16.)
  - Über die elektromagnetischen Schwingungen an einem dünnen Ankerring. (I: Physikal. Zeitschrift, 1913.)
  - Über die Möglichkeit ungedämpfter Schwingungen nach der Maxwell-Lorentz'schen Theorie und über die Planck'sche Strahlungstheorie. (I: Annalen d. Physik, Bd 43, 1914.)
  - Über einen Satz von Green und über die Definition von rot und div. (I: Rendiconti del Circolo matemat. di Palermo, T. 38, 1914.)
  - Über das elektromagnetische Spektrum eines dünnen Ringes. Uppsala 1914. (Arkiv f. matematik, astron. och fysik, Bd 9: Nr 28.)
  - Über den Wechselstromwiderstand kurzer Spulen. Uppsala 1914. (Samma publikation, Bd 9: Nr 27.)
  - Über die elektromagnetischen Schwingungen an dünnen Stäben. Uppsala 1914. (Samma publikation, Bd 9: Nr 30.)
- P. PERSSON. Till Noreens förklaring af sv. Tibble, Tybble. (I: Namn och bygd, Årg. 2, 1914. Ingår äfven i: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen . . . Uppsala 1914.)
- Latina. (I: Glotta, Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache, Bd 6, 1914.)
- A. PHALÉN. Beitrag zur Klärung des Begriffs der inneren Erfahrung. Uppsala 1913. (I: Uppsala universitets årsskrift, 1913.)
- Till frågan om de psykiska företeelsernas allmänna struktur. (I: Psyke, 1914.)
- O. QUENSEL. Svenska kyrkans evangeliiperikoper homiletiskt behandlade. 1:a årgången. Stockholm 1914.
- P. D. QUENSEL. Geologkongressen i Kanada 1913. (I: Geolog. fören. förhandlingar, Bd 35, 1913.)
- Geologkongressen i Kanada och dess exkursioner. (Ibid.)
  - The alkaline rocks of Almunge. (I: Bulletin of the Geolog. institution of Upsala, Vol. 12, 1914.)
- M. RAMSTRÖM. Om tankelifvets inflytande på den sedliga utvecklingen. Stockholm 1914.
- C. A. REUTERSKIÖLD. Statsförvaltning och förvaltningsorganisation. (I: Statsvetenskapl. tidskrift, 1913.)

- C. A. REUTERSKIÖLD. Komitéförslaget till departementalreform. Kritiskt belyst. Uppsala 1913.
- » Monarkisk och republikansk parlamentarism. (I: Statsvetenskapl. tidskrift, 1914.)
  - » Artiklar i Nordisk familjebok samt smärre bidrag i Vår lösen, Från svenska statsförvaltningen och Annuaire de l'Institut de droit international, Vol. 26.
- E. REUTERSKIÖLD. Om gamla julseder. (I: Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift, 1913. Göteborg 1913.)
- » Religionerna och gudsuppenbarelsen. (I: Konungens ärende hastar. Uppsala studentmissionsförening 1884—1914. Uppsala 1914.)
  - » Autoreferat af De nordiska lapparnas religion. (I: Beiträge zur Religionswissenschaft hrsg. von der Religionswissenschaftlichen Gesellschaft in Stockholm, Jahrg. 1, 1913/14.)
  - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.), i Vår lösen m. m.
- G. REXIUS. Recension af A. Brusewitz, Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag. (I: Historisk tidskrift, 1913.)
- » Några ord om andan i 1809 års grundlagstiftning. (I: Statsvetenskaplig tidskrift, 1914.)
- E. RODHE. Kirchenkunde des evangelischen Auslandes. 4. Schwedische Kirchenkunde. Giessen 1913.
- » Förlåtelse och försoning. Uppsala 1913. (Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie, 34.)
  - » Uppsatser i Vår lösen ('I katekesfrågan;' 'Äktenskapslagstiftningen' m. m.).
  - » Svenska kyrkan 1913. En återblick. (I: [Dansk] Teologisk Tidsskrift, 1914.)
  - » Recensioner i Bibelforskaren.
  - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- J. ROOSVAL. Utgifvit (tills. med A. L. ROMDAHL): Svensk konsthistoria. Stockholm 1913. Har i detta arbete författat kapitlen 'Medeltida stenhuggarkonst', 'Medeltida landskyrkor', 'Gotländsk kyrklig byggnadskonst', 'Mysterieskåpen'.
- » Utgifvit (tills. med S. CURMAN): Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Gottland. Lummelunda ting (utom Tingsstäde). Bearb. af J. ROOSVAL. Stockholm 1914. — Västergötland. Bd 1: H. 2. Kållands härad. Södra delen. Stockholm 1914.
  - » Till frågan om Gotlandskyrkornas kronologi. (I: Kyrkohistorisk årsskrift, 1913.)
  - » Svensk kyrkobyggnadskonst. (I: Sv. turistföreningens årsskrift, 1914.)
  - » En teckning af Charles Antoine Coypel och andra Don Quixote-illustrationer. (I: Ord och bild, 1914.)
  - » Stensulptur på den kyrkliga utställningen i Malmö. (I: Stockholms dagblad, 1914: juni.)
  - » Recension af G. Nordensvan, Allmän konsthistoria. (I: Ord och bild, 1913.)

- J. ROOSVAL. Uppenbarelskyrkan. (I: Kunst og Kultur (Kristiania), 1913.)
- Program för Uppenbarelskyrkans inre dekoration. (I: Nordland, Illustr. Halbmonatschrift f. deutsch-nordischen Kulturaustausch, 1913.)
  - Diverse artiklar i tidningar, i tidskriften Konst och konstnärer och i Nordisk familjebok.
- G. RUDBECK. En återfunnen släktafta från 1500-talets slut. (I: Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt... Festschrift utg. af Nord. tidskrift f. bok- och biblioteksväsen. Upsala 1914.)
- G. RUDBERG. Tvenne italienska handskrifter. (I: Eranos, Vol. 13, 1913.)
- Peripatetica, I. (Ibid., Vol. 14, 1914.)
  - Recension af Blass-Debrunner, Grammatik des neutest. Griechisch. (I: Bibelforskaren, 1914.)
  - Recension af Aristotelis de anima libri III, rec. A. Förster. (I: Egyptemes Philologiai Közlöny (Budapest), 1914.)
  - En häradsgräns. (I: Namn och bygd, 1914. Ingår äfven i Nordiska ortnamn, Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen... Uppsala 1914.)
  - Humanistiska studier och prästbildning. (I: Svensk tidskrift, 1913.)
  - Universitet och läroverk. (I: I läroverksfrågan. Akademiska medborgares opinionsyttring i Uppsala 1913. Uppsala 1913.)
  - Uppsatser och artiklar i Svensk tidskrift, Vårdkasen och Vår lösen.
  - Utgifvit tidningen Vårdkasen.
- W. RUDIN. Artiklar i Post- och inrikes tidningar 1913—14: Recensioner af A. Whyte, Jacob Böhme; af Amalia Björck, Dikt och bikt; af H. Lhotzkys Religion eller Guds rike; af M. Maeterlinck, Döden; af Rabindranath Tagore, Sångoffer; af S. Bonnevie, De Sange smaa och Mot Lyset. — Erinringar om ett hundraårsminne från 1813. — Graftal öfver A. T. Gellerstedt.
- Ungdom och ålderdom. (2:a uppl. af skriften •Huru skall jag åldras rätt?•). 1913.
  - Predikan vid Allm. svenska prästföreningens möte i Gefle. (I: mötesförhandlingarna.)
  - Hvad hafva vi att lära af motgångarna å missionsfältet. (I: Svensk missionstidskrift, 1913.)
  - Lefnadsteckning af erkebiskop J. A. Ekman. (I: Svensk kyrkotidning, 1913.)
  - Erkebiskop Ekman sasom religiös författare. (I: Bibelforskaren, 1914.)
  - Smärre uppsatser i Snöklockan, Vintersol, Julhälsning till församlingarna i Uppsala stift, 1913; i tidningen Upsala m. m.
- J. SAHLGREN. Mansnamnet Locke och ortnamnen Läckered och Läcktorp. (I: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen. Utg. genom Namn och bygd. Uppsala 1914.)
- Har (tills. med A. GRAPE och O. LUNDBERG) utgifvit: Namn och bygd, tidskrift för nordisk ortnamnsforskning, 1913—1914.

- H. SANDQVIST. Om 10-bromfenantren -3- eller -6-sulfonsyran. Uppsala 1913. (Arkiv för kemi, mineralogi och geologi, Bd 5: Nr 5. På tyska i Annalen der Chemie, Bd 398, 1913.)
- » Tabellarische Übersicht der in den Jahren 1902—1912 in der Literatur erwähnten Phenanthrenderivate. Uppsala 1913. (Arbeten utg. med understöd af Vilhelm Ekmans universitetsfond, 14.)
  - » Om förstoring af små tiderymder. (Fören. Heimdals populärvetenskapliga artiklar, 1913: Nr 10.)
- G. SAMUELSSON. Über die Pollenentwicklung von Anona und Aristolochia und ihre systematische Bedeutung. (I: Svensk botanisk tidskrift, Bd 8, 1914.)
- H. SCHÜCK. Petrus Johannis Gothus. (I: Till Hugo Geber. Stockholm 1913. Äfven i särtryck.)
- » Svenska folkets historia. Bd 1. Forntiden och medeltiden. H. 1—4. Lund 1914. (I: Gleerupska biblioteket, 3.)
  - » Medeltidens svenska konungaval. (I: Historisk tidskrift, 1913.)
  - » Svensk enighet. Tal på Gustav-Adolfsdagen i Uppsala universitets aula. . . 1913. Stockholm 1913. (Studentfören. Verdandis småskrifter, 193.)
  - » Rom. En vandring genom seklerna. D. 1. 2:a uppl. Stockholm 1913.
  - » Ur gamla anteckningar. (I: Samlaren, 1913.)
  - » Hufvuddragen af den medeltida kulturens historia. 2:a uppl. Stockholm 1913.
  - » Den äldsta kristna konungalängden i Sverige. Uppsala 1914. (Akad. program. Uppsala univ:s årsskrift, 1914: Program 1.)
  - » Upsala öd. Uppsala 1914. (Akad. program. Ibid.: Program 2.)
  - » Den nya teorien om uppkomsten af Chanson de geste. Uppsala 1914. (Akad. program. Ibid.: Program 3.)
  - » Inträdes-tal i Svenska akademien den 20 dec. 1913. [Minnesteckning öfver Carl Gustaf Malmström.] (I. Sv. akad:s handlingar ifrån år 1886, D. 25. Stockholm 1914.)
  - » Uppsatser i Post- och inrikes tidningar.
  - » Har såsom universitetets rektor utgifvit dess årsredogörelse, föreläsningsskataloger samt rektorsprogram.
- I. SEFVE. Über die Bezeichnungen Kowalewskys „inadoptiv und adoptiv Reduktion“ und den von O. Abel vorgeschlagenen Ausdruck „fehlgeschlagene Anpassung“. (I: Zoolog. Anzeiger, Bd 41, 1913.)
- » Über eine neue Art der Gattung Macrauchenia aus Ulloma, Bolivien. (I: Bulletin of the Geolog. Institution of Upsala, Vol. 12, 1914.)
- R. SERNANDER. Växtaftryck i ett medeltida murbruk. (I: Mindeskrift för Japetus Steenstrup. Köbenhavn 1913.)
- » Örsmossen. (I: Upsala nya tidnings julnummer 1913.)
  - » (och T. HÖGDAHL). Särö och Västerskog. (I: Sveriges natur, Svenska naturskyddsföreningens årsskrift, 1914.)
  - » Utlåtande om Göteborgs botaniska trädgårdar. (I: Göteborgs stadsfullmäktiges förhandlingar, 1914: Nr 66.)

- R. SERNANDER. Exkursionen till södra Närke juli 1913. (I: Svensk botanisk tidskrift, 1914.)
- O. SJÖGREN. Har redigerat och utgifvit: Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrifning, H. 45—54: Kalmar län, Gottlands län, Älfsborgs län, Örebro län, Värmlands län, Jämtlands län, Stockholm 1913—14, samt författat vissa partier af detta verk.
- Redigerat monografiserien Studier i svensk bebyggelsegeografi och däri författat Nr 1: O. SJÖGREN, Befolkningsfördelningen i en del af norra Uppland. Uppsala 1913.
  - Abisko och Torneträsk. 2:a uppl. Stockholm 1914. (Svenska turistföreningens broschyr, Nr 41.)
- C. SKOTTSBERG. Morphologische und embryologische Studien über die Myzodendraceen. Uppsala & Stockholm 1913. (K. Sv. vet.-akad. handlingar, Bd 51: Nr 4.)
- Bemerkungen zur Systematik der Gattung Myzodendron. (I: Engler's Botanische Jahrbücher, Bd 50, 1913.)
  - Bemerkungen zu einigen von M. Gandoger neuerdings von den Falkland-Inseln beschriebenen Pflanzen. (Ibid., Beiblatt 112.),
  - De sista årens sydpolarforskning. (I: Populär naturvet. revy, 1913.)
  - Einige Beobachtungen über das Blühen bei Potamogeton. Helsingfors 1913. (Acta Soc. pro fauna et flora Fenn., Bd 37: 5.)
  - Observations on the natives of the Patagonian Channel region. (I: American anthropologist, N. S.: Vol. 15, 1913—14.)
- E. STAAFF. Étude sur quelques problèmes de phonétique française. (I: Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala förhandlingar, 1910—1912. Uppsala 1913.)
- Le développement phonétique des suffixes *-abilis* et *-ibilis* en français. (I: Studier i modern språkvetenskap, utg. av Nyfil. sällsk. i Stockholm, 5, 1914.)
  - Artiklar i Nord. familjebok (ny uppl.), Tidning för Sveriges läroverk m. m.
- E. STAVE. Har utgifvit Bibelforskaren och där skrifvit med hans namn eller initialer (E. S.) undertecknade artiklar.
- Handledning för undervisare i Gamla testamentet. Stockholm 1914.
- L. STAVENOW. Den tredje internationella kongressen för historiska studier i London 1913. (I: Historisk tidskrift, 1913.)
- Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrifning. Några konturer. Göteborg 1913. (Akad. program. I: Göteborgs högskolas årsskrift, 1913.)
  - Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
  - Göteborgs högskola. Årsredogörelse 1913—1914. Göteborg 1914. (I: Göteborgs högskolas årsskrift, 1914.)
- D. STRÖMHOLM. Ferrocyanide und Quecksilbercyanid. (I: Zeitschrift für anorganische Chemie, Bd 84, 1913.)
- G. SUNDBÄRG. Betänkande i utvandringsfrågan och därmed sammanhängande spörsmål, jämlikt Kungl. brefvet den 30 januari 1907 afgifvet. Stockholm 1913.

- G. SUNDBÄRG. Register till Emigrationsutredningens publikationer. Stockholm 1914.
- THE SVEDBERG. Ueber das elektrische Leitvermögen anisotroper Flüssigkeiten in magnetischen und elektrischen Feldern. 2:e Mitteilung. Uppsala 1913. (Arkiv f. matematik, astronomi o. fysik, Bd 9: Nr 21.)
- » Neuere Untersuchungen über die Brown'sche Bewegung. (I: Jahrbuch der Radioaktivität, Bd 10, 1913.)
  - » Die Ergebnisse der Kolloidforschung. (I: Berichte d. Deut. chem. Gesellschaft, Bd 47, 1914.)
  - » Wellenstromlichtbogen in Flüssigkeiten. (I: Physikalische Zeitschrift, Bd 15, 1914.)
  - » Ueber die Gestalt der Moleküle. 2:e Mitteilung. Uppsala 1914. (Arkiv f. kemi, mineralogi o. geologi, Bd 5: Nr 11.)
- N. E. SVEDELIUS. Über die Zeptokarpiebildung bei *Delesseria sanguinea*. (I: Svensk botanisk tidskrift, Bd 8, 1914.)
- » Über die Tetradenteilung in den vielkernigen Tetrasporangiumanlagen bei *Nitophyllum punctatum*. (I: Berichte d. Deutschen botanischen Gesellschaft, Bd 32, 1914.)
  - » Über Sporen an Geschlechtspflanzen von *Nitophyllum punctatum*. Ein Beitrag zur Frage des Generationswechsels der Florideen. (Ibid.)
- F. H. SVENSON (tills. m. O. A. BERG, H. BURMAN och P. A. SÖDERMAN). Betänkande avgivet av de för utredning angående personalens vid statens anstalter för sinnessjuka uppförande på ordinarie stat m. m. enligt nåd. bemyndigande d. 29 juni 1912 tillkallade kommitterade. Stockholm 1913.
- » [Rättspsykiatriskt utlåtande.] (I: Meddelanden från Kungl. Medicinalstyrelsen, Nr 21. Stockholm 1913.)
  - » Artiklar i folkhygieniska och idrottsliga ämnen i tidningspressen.
- N. SÖDERBLOM. Natürliche Theologie und allgemeine Religionsgeschichte. Stockholm & Leipzig 1913. (Beiträge zur Religionswissenschaft, hrsg. von der Religionswissenschaftlichen Gesellschaft in Stockholm, Jahrg. 1 (1913—14): 1.)
- » Naturlig religion och religionshistoria. Stockholm 1914.
  - » Gudstrons uppkomst. Studier. Stockholm 1914.
  - » 'Holiness' o. a. artiklar i *Encyclopædia of religion and ethics*.
  - » Über den Zusammenhang höherer Gottesideen mit primitiven Vorstellungen. (I: Archiv für Religionswissenschaft, 1914.)
  - » Wissenschaftliche Erforschung und religiöse Beurteilung des primitiven Heidentums. (I: Deutsch-Evangelisch, Monatsblätter für den gesamten deutschen Protestantismus, 1914.)
  - » Artiklar, uppsatser och recensioner i åtskilliga publikationer.
- T. TORBIÖRNSSON. Kritische bemerkungen zur slavischen laut- und akzentlehre. (I: *Le Monde oriental*, Vol. 8, 1914.)
- S. TUNBERG. Rec. af A. B. Carlsson, Den svenska centralförvaltningen 1521—1809. (I: Historisk tidskrift, 1913.)
- » Västerås riksdag 1527. Några kritiska anmärkningar. Uppsala 1913. (I: Uppsala universitets årsskrift, 1915.)

- S. TUNBERG. Till ordet 'härads' etymologi. (I: Namn och bygd, Årg. 1, 1913.)
- Till principalatstridens förhistoria. (I: Historisk tidskrift, 1914.)
  - Sveriges medeltidskällor och ortnamnsforskningen. (I: Namn och bygd, Årg. 2, 1914. Ingår äfven i: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen. . . Uppsala 1914.)
  - Ett större antal artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.) samt smärre recensioner i Historisk tidskrift.
- O. WALDE. Henrik Rantzaus bibliotek och dess öden. (I: Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt . . . Festskrift utg. af Nord. tidskrift f. bok- o. biblioteksväsen. Upsala 1914.)
- E. WELLANDER. Till frågan om ellips i våra svenska sjönamn. (I: Namn och bygd, Årg. 2, 1914. Ingår äfven i: Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen. . . Uppsala 1914.)
- K. B. WESTMAN. Två handskrifter af Birgittas Revelationer. (I: Kyrkohistorisk årsskrift, 1913.)
- Rec. af S. Tunberg, Västerås riksdag 1527. (Ibid.)
  - Svea rikes ärkebiskopar. (Två artiklar i Stockholms dagblad 1913: 2/12, 4/12.)
  - Litteraturhistorisk inledning till: Olavus Petri, Samlade skrifter, 1. Uppsala 1914.
  - Allmän svensk missionsstatistik för år 1912. (I: Svensk missions-tidskrift, 1914.)
  - Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
  - Uppsatser i Vår lösen och Excelsior.
- F. P:SON WETTER. Den obestämda straffdomen. (I: Nord. Tidsskrift for Strafferet, 1914.)
- G. P:SON WETTER. Charis. Ein Beitrag zur Geschichte des ältesten Christentums. Leipzig 1913. (Untersuchungen zum Neuen Testam. hrsg. von H. Windisch, H. 5.)
- Die Auffassung des Apostels Paulus vom Abendmahl. (I: Zeitschrift f. neutestamentliche Wissenschaft, Jahrg. 14, 1913.)
  - Den historiska situationens betydelse för den profetiska förkunnelsen. (I: Bibelforskaren, 1914.)
  - »Ich bin das Licht der Welt.» Eine Studie zur Formelsprache des Johannesevangeliums. Stockholm & Leipzig 1914. (Beiträge zur Religionswissenschaft, hrsg. von der Religionswissenschaftlichen Gesellschaft in Stockholm, Jahrg. 1 (1913—14): 2.)
- S. K. A. WIDE. Die ältesten Dipylonvasen in Attika. (I: Opuscula archæologica Oscari Montelio septuagenario dicata. . . Holmiae 1913.)
- Recensioner i Nordisk Tidsskrift for Filologi, Deutsche Litteraturzeitung och Berliner philologische Wochenschrift.
- O. WIDMAN. Ueber die Konstitution der sogenannten α - und β -Halogendiphenacyle. (I: Annalen d. Chemie, Bd 400, 1913.)
- Handledning vid syntetiska laborationsövningar. 4:e genom-sedda uppl. Stockholm 1914.

- H. WIKANDER. Regleringen af äktenskapets legala förmögenhetsrättsliga verkningar enligt 1912 års kompetenslag. En profföreläsning. Uppsala 1913.
- K. B. WIKLUND. En kemilapsk text från år 1716. (I: *Le Monde oriental*, Vol. 7, 1913.)
- » Stufenwechselstudien. 1—5. (Ibid.)
  - » Frageschema für die erforschung des renntiernomadismus. (I: *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, Bd 30.)
  - » En samling förnamn från Jämtland från år 1715. (I: *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift*, 1913.)
  - » Urnordiska ortnamn i de södra lappmarkerna. (I: *Namn och bygd*, Årg. 2, 1914. Ingår äfven i: *Nordiska ortnamn. Hyllningsskrift tillägnad Ad. Noreen*. . . Uppsala 1914.)
  - » Har (tills. m. K. F. JOHANSSON och K. V. ZETTERSTÉEN) redigerat tidskriften *Le Monde oriental*.
- A. WIMAN. Über den Zusammenhang zwischen dem Maximalbetrage einer analytischen Funktion und dem grössten Gliede der zugehörigen Taylor'schen Reihe. (I: *Acta mathematica*, 37, 1913—14.)
- C. WIMAN. Ein Plesiosaurierwirbel aus dem jüngeren Mesozoicum Spitzbergens. (I: *Bulletin of the Geological institution of Upsala*, Vol. 12, 1914.)
- » Die Karbonbrachiopoden Spitzbergens und Beeren Eilands. Uppsala 1914. (*Nova Acta Reg. Societatis scientiarum Upsalensis*, Ser. 4: Vol. 3: Nr 8.)
- G. WITTROCK. Bremiska hären och subsidiefrågan i Karl XI:s förmyndares utrikespolitik 1667—68. (I: *Historisk tidskrift*, 1913.)
- » Riksskattmästaren Gustaf Bondes politiska program 1661. (Ibid.)
  - » Valda bref till M. G. de la Gardie från fränder och vänner 1656—1678. (Ibid.)
  - » Karl XI:s förmyndares finanspolitik: Gustaf Bondes finansförvaltning och brytningen under bremiska kriget. 1661—1667. Uppsala 1914. (Skrifter utg. af K. Humanistiska vetenskaps-samfundet i Uppsala, Bd 15: 3.)
  - » Bokanmälningar i *Historisk tidskrift* 1913 och 1914.
- N. ZEILON. Sur les intégrales fondamentales des équations à caractéristique réelle de la physique mathématique. Uppsala 1913. (*Arkiv f. matematik, astronomi o. fysik*, Bd 9: Nr 18.)
- » Sur les dérivées d'ordre $n-1$ de l'intégrale fondamentale d'une équation différentielle elliptique. Uppsala 1913. (Samma arkiv, Bd 9: Nr 19.)
- H. VON ZEIPPEL. Sur les travaux astronomiques de Poincaré. (I: *Acta mathematica*, 38, 1914.)
- K. V. ZETTERSTÉEN. Professor Ignaz Goldziher. (I: *Fyris*, Årg. 1, 1913/14.)
- » Om det jämförande studiet af de semitiska språken i äldre och nyare tid. (I: *Bibelforskaren*, 1914.)
  - » Artiklar i *Enzyklopaedie des Islām*.
  - » Artiklar i *Nordisk familjebok* (ny uppl.).

- K. V. ZETTERSTÉEN. Recensioner i Bibelforskaren och Le Monde oriental.
- Har (tills. med K. F. JOHANSSON och K. B. WIKLUND) redigerat tidskriften Le Monde oriental.
- F. ÅKERBLOM. Observations séismographiques faites à l'Observatoire météorologique d'Upsala de juillet à décembre 1906. Uppsala 1913. (Publication de l'Observatoire météorologique de l'Université d'Upsala.)
- Redigerat Bulletin mensuel de l'Observatoire météorologique de l'Université d'Upsala, Vol. 45, 1913.
- H. ÖHRVALL. Gibt es visuelle Bewegungsempfindungen? (I: Skandinav. Archiv f. Physiologie, Bd 30, 1913.)
- Det s. k. muskelsinnet. (I: Upsala läkareförenings förhandlingar, Bd 19, 1913/14.)
- H. ÖHRVALL. Om tanke- och yttrandefrihet, af Stuart Mill. Öfvers. 4:e uppl. Stockholm 1914. (Studentfören. Verdandis småskrifter, Nr 15.)
- Vår sjunkande nativitet. (Verdandis tidningsartiklar, 1913.)
- I. ÖRTENDAHL. Några anteckningar om Uppsala trädgårdssällskap med anledning af sällskapetets 50-årsjubileum. Uppsala 1913.
- Kejserliga Botaniska trädgården i St. Petersburg med anledning af dess 200-års-jubileum. (I: Trädgården, 1913.)
  - Smärre uppsatser i sistnämnda tidskrift.
- K. O. ÖSTERGREN. Ett par uttryck i en dikt av fru Lenngren. (I: Språk stil, Årg. 13, 1913.)
- Möjligt och omöjligt i den språkliga utvecklingen. (Ibid.)
  - Utgifvit (tills. med R. G:SON BERG och B. HESSELMAN): Språk och stil, tidskrift för nysvensk språkforskning, 1913—14.

Institutioner och samlingar.

Universitetsbiblioteket.

Biblioteksbyggnaden.

Såsom redan i årsberättelsen för år 1912 kunde meddelas, beviljade 1913 års riksdag 599,000 kronor för tillbyggnad till Carolina Rediviva samt för omfattande inredningsarbeten inom samma byggnad. Sedan kanslern ur universitetets reservfond beviljat ett förskott å 64,500 kronor att jämte 4½ % årlig ränta återbetalas af byggnadsanslagets medel, skreds genast till verket med förberedande åtgärder för byggnadsentreprenadens utlysande. Överbibliotekarien och arkitekten besökte gemensamt i studiesyfte universitetsbiblioteket i Lund samt ett större antal bibliotek i Danmark, Tyskland och Schweiz. Förslag till kontrakt äfvensom arbets- och materialbeskrifning m. m. utarbetades af arkitekten AXEL ANDERBERG och trycktes. Af de inlämnade 9 anbuden å byggnadsarbetet befanns det af byggmästaren CARL J. FORSS i Stockholm ingifna vara det lägsta, slutande på ett belopp af 297,090 kronor. Sedan detta anbud af drätselnämnden antagits, kunde kontraktet den 27. september undertecknas, hvarefter arbetet med grundgräfningen och anordningarna på vinden omedelbart påbörjades. Till byggnadskontrollant har af drätselnämnden antagits arkitekten ANDERBERG, hvilken, såsom redan är meddeladt, äfven uppgjort ritningarna. Såsom sin underkontrollant har arkitekt Anderberg anställt byggnadsingenjören A. GÖRANSSON.

Under året har betonggrunden för nybyggnaden lagts. Sedan vid grundgräfningen en något lösare lera påträffats, än den förberedande undersökningen af marken gifvit anledning att antaga, och till följd däraf ingenjörerna H. KREÜGER och FR. SÖDERBERGH i begärdt utlåtande förklarat sig anse rådligast, att undergrunden förstärktes, blef sådan förstärkning utförd genom bottenplattans utläggning till 1 meters större bredd och 0,60 m. större höjd under murarne samt 0,60 m. större bredd under pe-

larne, allt utöfver de i kontraktet bestämda måtten. Under absidens yttermur ansågs däremot förstärkning af undergrunden obehöflig. Bottenplattan till yttermurarnas grund består sålunda under flygelns utbyggnad dels af en undre del, som är 3,26 m. bred och 1 m. hög, och dels af en öfre del, som är 2,38 m. bred och 0,30 m. hög; under läsesalen af en undre del 3,10 à 3,23 m. (varierande) bred och 1 m. hög samt en öfre del 2,15 à 2,28 m. (varierande) bred och 0,30 m. hög; under pelarna i läsesalen, utom de båda stora pelarna i absiden, är bottenplattan 0,40 m. mindre bred än under yttermurarna, men af samma höjd som under dessa; under absiden är bottenplattan 2,17 m. bred och 0,70 m. hög utan någon öfre del. Kostnaden för förstärkningsarbetet belöpte sig till 8,080 kronor utöfver det kontrakterade beloppet.

På vinden har det gamla golfvet på träbjälkar öfver de 4 hörnrummen ersatts med bjälklag af betong på järnbalkar, hvarefter hela vindens golf belagts med stålslipad cement å underlag af koksaska. Vinden har vidare medelst 3 st. eldsäkra järndörrar indelats i 4 brandfritt isolerade afdelningar, hvarjämte de gamla järndörrarna från gafveltrapporna till vinden belagts med 1 mm. plåtar. Fyra st. brandposter med vidhängande slangar äro anbragta å vinden. 19 st. nya takfönster hafva upptagits i yttertaket; dessa såväl som de förut befintliga hafva utförts med trådglas i järnramar samt, till skydd mot takdropp, försetts med innanfönster, vid hvilkas nedre kant en plåträdda är anbragt, äfvensom med gardiner till skydd mot solen. Expansionskärl afsedt för den nya värmeledningen har uppsatts i bakre flygelns vind, vederbörligen isoleradt mot kyla. De båda gafveltrappornas öfversta afsatser, hvilkas läge förut ej medgaf en person att gå rak under yttertaket, hafva sänkts omkring 60 cm. De blifvande ventilationstrummornas vindspartier hafva uppförts af rabitzputs och uppdragits öfver yttertaket i 5 st. nya ventilationsskorstenar. Öfversta våningens båda sydvästra hörnrum hafva erhållit nya golfbjälklag af betong på järnbalkar, hvarjämte hisstrumman uppförts från samma vånings golfplan upp till vinden för den under innevarande år utförda provisoriska hissen, medelst hvilken flyttningen till vinden af öfversta våningens bokförråd för närvarande pågår. Alla arbeten på vinden för hissen äro definitivt afslutade: brytskifverummet af monierputs med järnlucka, eldsäker järndörr till hisstrumman och ett sluttande plan från denna dörr upp till vindsgolfvet

(yttertakets ringa höjd har nämligen ej medgifvit hissens uppdragande ända till detta golf). Allt byggnadsarbete på vinden har sålunda slutförts. Ett provisoriskt hissmaskinerirum af rabitzputs har uppförts i våningen 2 tr. upp invid södra salens vägg mot sydvästra hörnrummet.

Under innevarande år skall hela tillbyggnadens stomme med yttertak och terrass öfver absiden uppföras. Inom den gamla byggnaden skola hela våningen 2 tr. upp jämte hyllinredning samt alla de sydvästra hörnrummen med hisstrumma och hiss vara färdiga.

Sedan stadens brandsynenämnd föreskrifvit, att en fast brandstege af järn skulle anbringas å byggnaden, har en sådan genom drätselnämndens försorg blifvit uppsatt på dess nordvästra långsida för en kostnad af kr. 447:06, som bestreds ur universitetets reservfond. Stegen är förfärdigad af Bröderna LUNDBERG & C:o i Stockholm efter en från Kungl. biblioteket i Berlin hämtad modell och torde vara den första i sitt slag i vårt land. Dess ena sidjörn utgöres af ett rör, afsedt att tjänstgöra i stället för sprutslang. Vid afprofning med slang påkopplad direkt från stadens vattenledning befanns trycket vara väl svagt för erhållande af en fullt effektiv stråle på byggnadens tak; men med anlitage af ångspruta ernåddes t. o. m. två fullt effektiva strålar på taket. I händelse af eldsolycka på vinden kunna således två slangar från stegen införas dit genom takfönster. Skulle medel därför bli tillgängliga, torde en stege af samma slag komma att anbringas å byggnadens motsvarande sydvästra sida.

Besiktning af brandmaterielen har förrättats i närvaro af stadens brandchef. Besiktning af den elektriska anläggningen har verkställts två gånger af ingenjör O. STURZEN-BECKER, som däröfver afgifvit berättelse till drätselnämnden.

Ekonomi.

Inkomster:

Ingående behållning	—
Statsanslag å ordinarie stat	50,000: —
» » å extra stat	10,000: —
Anslag till uppvärmning	1,500: —
» » » 10 famnar ved in natura	150: —
» » elektrisk belysning	1,200: —
» » Läsesällskapet	525: —
Donationsräntor och extra inkomster	4,214: 44
Utgående balans, skuld till 1914	3,918: 46
	71,507: 90

Utgifter:		
Ingående balans, skuld från 1912		6,185: 55
Inköp af böcker.....	47,280: 45	
» » handskrifter	785: —	
» » kartor och planscher.....	365: 25	48,430: 70
Bokbinderi:		
Inbindning	7,487: 59	
Öfriga arbeten (lagningar, kapslar, kartonger m. m.)	1,051: 46	8,539: 05
Materiel och öfriga expenser:		
Skrifmaterialier och dylikt.....	1,333: 93	
Inventarier (inköp och underhåll)	483: 23	
Tryckningskostnader.....	901: 58	
Vattenförbrukning.....	514: 81	
Uppvärmning	2,991: 50	
» 10 famnar ved in natura	150: —	
Belysning	744: 56	
Öfriga expenser	1,007: 99	8,127: 60
Till Läsesällskapet		225: —
		<u>71,507: 90</u>

Såsom af ofvanstående tablå framgår, har den af universitetets räntkammare förskotterade balansen under året minskats med kr. 2,267: 09, därvid dock är att märka, att en del af bokhandelns leveranser vid bokslutet icke var betalad. — I posten för inbindning ingår ett belopp af kr. 352: 67 för inköp från en tysk fabrikant af skinn, beredda enligt den tyska bibliotekarieföreningens föreskrifter.

De för bokinköp använda medlen fördelas på följande sätt:

Nya böcker	kr. 9,059: 91
Fortsättningar.....	» 5,745: 44
Tidskrifter och permanenta monografi-serier	» 18,641: 26
Antikvaria, inkl. inköp på auktioner ...	» 13,833: 84
Summa kr. 47,280: 45	

Inköp genom bokhandel i Uppsala (eller, tillfälligtvis, för öfrigt i Sverige)	kr. 31,228: 18
» genom bokhandel i utlandet	» 2,218: 43
Antikvaria, inkl. inköp på auktioner, in- och utrikes	» 13,833: 84
Summa kr. 47,280: 45	

Det å bibliotekets stat till »arfvoden, flitpenningar å extra biträden, renskrifning, eftermiddagstjänst m. m.» uppförda anslaget å 15,000 kr. har användts sålunda:

Amanuensarfvoden	kr. 9,244: 17
Eftermiddagstjänstgöring	» 2,960: —
Aflöning till extra vaktmästare	» 600: —
Extra arbetshjälp och renskrifning	» 2,195: 83
Summa kr. 15,000: —	

De sex fasta amanuensarfvodena fördelades för året af kanslern på öfverbibliotekariens förslag på följande sätt:

Amanuensen Ekholm	kr. 2,000: —
» Lundberg	» 2,000: —
» Högberg	» 1,500: —
» Lundgren	» 1,500: —
» Carlsson	» 1,200: —
» Colliander	» 1,200: —

Dessa belopp hafva emellertid genom inträffade förordnanden och tjänstledigheter under årets lopp undergått åtskilliga förändringar. Så uppflyttades amanuensen Carlsson till det arfvode å 1,500 kr., som amanuensen Lundgren frånträdde, då han från den 1. juli, såsom utnämnd stadsbibliotekarie i Norrköping, erhöll ett års tjänstledighet från sin amanuensbefattning. Det härigenom ledigvordna arfvodet å 1,200 kr. tilldelades från samma dag fil. lic. friherre N. E. Taube.

Såsom biträden hafva varit anställda två damer, den ena med årligt arfvode af 1,000 kr. och den andra, sedan höstterminens början, med årligt arfvode af 600 kr., utgående ur anslaget till extra arbetshjälp och renskrifning m. m.

Samlingarnas tillväxt.

Till *svenska afdelningen* hafva under året ingått 614 tryckleveranser från 504 tryckerier. För arten och omfattningen af det genom dessa leveranser inkomna trycket redogöres utförligt i Kungl. bibliotekets årsberättelse för år 1913, hvilken redogörelse i stort sedt måste äga giltighet äfven för de båda universitetsbiblioteken, hvilka liksom Kungl. biblioteket enligt lag hafva att emottaga hela det svenska trycket, hvadan det i detta hänseende må vara tillräckligt att hänvisa till densamma. — Till följd af uteblifven eller felaktig boktryckerileverans hafva reklamationer gjorts till ett antal af 277. Tre boktryckerier, under år 1912 hos justitieministern anmälda till åtal för icke full-

gjord leveransskyldighet, hafva under året af sådan anledning bötfällts.

Svenska afdelningen har under året vunnit en tillväxt af 43,138 tryckalster (hela band, broschyrer eller småtryck), nämligen

	Band utom tidningar	Tidningar, band eller buntar	Broschyrer o. småtryck	Summa
genom boktryckerileverans...	2,591	351	39,127	42,069
» gåfvor	285	—	580 ¹	865
» köp	174	—	30	204
Summa	3,050	351	39,737	43,138

I antalet band äro inberäknade 925 volymer, som endast försetts med styfva omslag, samt 592 kapslar, representerande band, för förvaring af skrifter, hvilka af sparsamhetsskäl för närvarande icke äro afsedda att inbindas. — För broschyrer och småtryck hafva 159 nya kapslar tillkommit.

Af tidningarna hafva af ekonomiska såväl som utrymmes- skäl endast ortstidningarna och de större dagliga hufvudstads- bladen kunnat inbindas, 21 band, under det att återstoden är in- lagd i 330 buntar, tillsammans utgörande 41,84 längdmeter.

Afdelningens tillväxt, utom tidningar, upptager en hyll- längd af 101 meter.

Utländska afdelningen har vunnit en tillväxt af 10,489 tryck- alster (hela band eller broschyrer), däraf förvärfvats

	Band	Broschyrer	Akadem. afhandl. o. progr.	Summa
genom köp.....	3,943	23	—	3,966
» byten eller gåfvor ...	2,498	209	3,816	6,523
Summa	6,441	232	3,816	10,489

I antalet band äro inberäknade 556 kapslar, innehållande — hufvudsakligen periodiska — skrifter, hvilka för närvarande icke äro afsedda att inbindas. — För broschyrer hafva 7, för det akademiska trycket 590 st. nya kapslar tagits i anspråk. — De under året ingångna utländska läroverksprogrammen hafva ej hunnit behandlas och äro följaktligen icke medräknade i ofvan- stående siffror.

¹ Utgöras till en stor del af särtryck.

Biblioteket prenumererade under år 1913 på 830 utländska periodiska publikationer (tidskrifter eller permanenta monografiserier), af hvilka dock endast 768 under året utkommit eller levererats och betalats, sistnämnda siffra motsvarande 727 under 1912 och 677 under 1911, en stegring som — såsom redan förut framhållits — påkallar stor varsamhet i fråga om prenumeration på nya tidskrifter. — De genom bytesförbindelserna erhållna periodiska publikationerna uppgingo till 1,894 st. (1912: 1,767, 1911: 1,469), däraf några hundra icke äro att räkna till de vetenskapliga: person- och föreläsningsskataloger, årsberättelser o. dyl.

Genom inköp på prof. Wimmers auktion i Köpenhamn för ett belopp af kr. 1,256:92 erhöilo bibliotekets samlingar af i synnerhet äldre dansk litteratur, särskildt tidskrifter, en värdefull komplettering.

Afdelningens hela årstillväxt upptager en hyllängd af 271,19 meter.

Årets utländska bokförvärf förtecknas i den af Kungl. biblioteket utgifna accessions-katalogen för Sveriges större bibliotek.

Under året har till bibliotekets egendom öfvergått en boksamling af högst betydande värde. Vid tiden för sin 67. födelsedag, några månader före sin bortgång, öfverlämnade nämligen professor CARL WAHLUND såsom gåfva det särskildt inom den fornfranska litteraturens och språkvetenskapens område sällsynt fullständiga bibliotek, som han redan år 1893 deponerat i universitetsbiblioteket. Därjämte inlämnade han den 7. januari 1913 till rektorsämbetet ett testamentariskt förordnande, däri rättighet meddelades överbibliotekarien att efter hans död bland de i hans hem förvarade böckerna utvälja, hvad däraf kunde finnas behöfligt eller önskvärdt för universitetsbiblioteket. De i öfverensstämmelse härmed för biblioteket uttagna böckerna uppgå till 605 volymer, däribland ett antal dyrbara konstnärliga band, hvilka komma att förvaras framlagda i en särskild monter, samt 138 mindre skrifter, inberäknade i ofvan anförda accessionssiffror. Kvarliggande restupplagor af gifvarens egna arbeten hafva dessutom tillfallit biblioteket. Sin provençalska samling (340 volymer) hade professor Wahlund redan 1892 öfverlämnat såsom gåfva. — Äfven utanför sin egentliga specialitet innehöll professor Wahlunds bibliotek ett större antal värdefulla arbeten. I syfte att göra samlingen fullt homogen hade därför öfverenskommit, att ur densamma skulle utgallras och med uni-

versitetsbibliotekets resp. afdelningar införlifvas allt, som ej hörde till den franska filologien i vidsträcktaste mening, under det att å andra sidan ur bibliotekets egna samlingar skulle med den Wahlundska samlingen införlifvas allt, som inom den utländska afdelningen tillhörde denna samlings egentliga områden, med undantag likväl af den nyare franska litteraturen fr. o. m. 1600-talet samt, åtminstone tills vidare, akademiska afhandlingar. Detta redan under gifvarens lifstid och med hans fulla bifall påbörjade omflyttningsarbete är nu slutfördt, och universitetsbibliotekets utländska fransk-filologiska afdelning bildar sålunda numera, under benämningen »Bibliothèque Wahlund», en lika vacker som dyrbar enhet, hvilken efter byggnads- och nyinredningsarbetenas afslutande kommer att uppställas i det sydöstra hörnrummet 1 tr. upp samt i angränsande del af den utanför hörnrummet belägna salen, i hvilken utrymme därjämte kommer att beredas åt afdelningarna för de öfriga romanska språken.

»Bibliothèque Wahlund» omfattar efter omflyttningen, systematiskt ordnade, följande områden: romanska tidskrifter och allmänt-romansk språkvetenskap samt fransk och provençalsk språkvetenskap, litteratur (med nyss nämnda undantag), litteraturhistoria och kulturhistoria jämte folklöre o. dyl., allt tillhörande bibliotekets utländska afdelning. Det innehåller, sedan omkring 1,300 band och omkring 150 mindre skrifter öfverförts därifrån till andra fack inom biblioteket (hufvudsakligen till språkvetenskap, nyare fransk litteratur, bibliografi, historia och biografi) 4,567 volymer, till större delen i eleganta, delvis dyrbara band, samt 34 broschyrer. Alla böcker, som tillhört professor Wahlund, hafva försetts med hans ex-libris med den karakteristiska devisen »Patience passe science».

Det förarbete till en i stor skala anlagd hufvudsakligen fornfransk bibliografi jämte andra excerpt, som Wahlund med sin minutiösa noggrannhet och sin okufliga uthållighet under mångårigt arbete utfört på »fiches», förvaras i 152 kartonger och utgör ett ovärderligt hjälpmedel för forskare på det fornfranska området. I 117 kartonger af röd saffian inneslutes hans utländska korrespondens. Dessa 269 kartonger äro icke inräknade i ofvanstående siffror. På ett staffli af smidt järn är uppställt ett stort i skinnband med beslag af smidesjärn inbundet album: »Wahlund imprimé», i hvilket innehålles ett sällsynt rikhaltigt material till en Wahlund-biografi. Rummet kommer att prydas med donators porträtt.

Carl Wahlunds omtanke om det bibliotek, som väl mer än något annat var föremål för hans intresse i lifvet, sträckte sig utöfver hans egen lifstid. År 1892 öfverlämnade han till universitetet ett lifförsäkringsbref å 30,000 kronor, hvarå äfven vinstutdelningarna, uppgående till sammanlagdt något öfver 5,000 kronor, allt sedan dess tillfallit biblioteket. Sedan nu försäkringssumman blifvit utbetalad, har, i enlighet med donators föreskrift, däraf bildats en fond, hvars afkastning tillförsäkrar »Bibliothèque Wahlund» att för all framtid kunna hållas på den höga nivå, till hvilken dess skapare själf bragt det.

Ännu en stor donation har under året tillfallit biblioteket. Enligt i lifstiden af framlidne prosten CARL FREDRIK PETTERSSON i Sundborn skriftligen affattad önskan har å sterbhusets vägnar af sonen professor SAM WIDE till universitetet öfverlämnats ett belopp af 20,000 kronor att under namn af »Sundbornsprostens donation» bilda en fond, hvaraf halfva afkastningen skall tillfalla biblioteket för inköp och inbindning af böcker — icke tidskrifter — i klassisk arkeologi, ämnet fattadt i enlighet med den af kanslern den 16. april 1904 för detsamma fastställda studieplanen. Bokinköpen bestämmas af professorn i klassisk forn-kunskap och antikens historia i samråd med öfverbibliotekarien. De sålunda anskaffade böckerna förses med ex-libris, utvisande att de äro inköpta för medel från »Sundbornsprostens donation».

Handskriftsafdelningen har under året vunnit en afsevärd tillväxt i 33 poster, däraf 19 såsom gåfva, 1 genom byte mot böcker ur bibliotekets duplettförråd, 1 såsom deposition och återstoden genom köp, utgörande tillsammans 35 band eller kapslar och 203 i samlingskapslar inlagda tunnare häften eller lösa blad, sammanlagdt omkring 60 cm. i längd förutom docenten Lundborgs nedan nämnda gåfva, hvilken förvaras inlåst i en låda. — Hit bör rätteligen ock räknas professor Wahlunds utländska korrespondens och bibliografiska m. fl. samlingar, ehuru de icke äro uppställda i handskriftsafdelningen, förvarade i 269 kartonger, tillsammans 9,40 meter i längd.

Af förvärfven äro följande de viktigaste.

Ett stort antal bref, däribland 19 st. från Shering Rosenhane d. ä., de flesta till sonen Johan 1659—60, 30 st. från karolinen Christer Henrik d'Albedyhll till Carl Lillie 1725—37; vidare från Stanislaus Leczinski, O. W. v. Königsmarck, ärkebiskoparne Kenicius, Lenaeus, Stigzelius, Er. Benzeliu d. ä., Troil, Lind-

blom och Wingård, biskoparne Swedberg och Fahlcrantz, Joh. Schefferus, J. G. v. Carlsson, C. P. Thunberg, Sven Nilsson, Palmblad, A. A. Afzelius, Dybeck, Hedborn m. fl. (Köp.)

Drottning Christinas bref om expectance på regemente samt pension och underhåll för Erik Kruus. 1647. (Köp.)

Klagomål rörande roteringen från 1600-talet, dels af borgmästare och råd i Uppsala, dels af allmogen i Bro skeppslag. (Köp.)

Andreas Bothniensis bref om prostetunnan i Norrland. 1590. (Köp.)

Abr. Angermannus revers på hertig Carls stipendium till Ambernus Jacobi. 1592. (Köp.)

Domkapitlet i Uppsala till statskontoret om prästavance-
menter. 1771. (Köp.)

Gåfvobref för riksrådet Svante Sture på två tomter i Uppsala. 1548. Afskrift. (Gåfva af bibliotekarien grefve E. LEWENHAUPT.)

Donationsbref för Hans Wrangel på gods i Liffland. 1624. Vidimerad afskrift 1646. (Köp.)

10 st. handlingar rörande den gamla Alströmerska egendomen Nohaga i Västergötland. (Gåfva af stadsfiskalen G. NILSSON, Alingsås.)

Ett antal handlingar från 1600-talet rörande Uppland. (Byte.)

Privilegiebref från 1757 och senare tider på apoteket Lejonet i Uppsala samt ägorättshandlingar m. m. rörande gården nr. 2 & 5 i kvarteret Lejonet. (Gåfva af apotekaren A. WESTGREN.)

Saint Brandan. Afskrifter ur Bibliothèque nationale i Paris, hvilka ligga till grund för C. Wahlunds edition. (Med professor WAHLUNDS boksamling.)

Anteckningar om Hedemoradialekten af doktor C. Grill, 1850—79. (Gåfva af doktorinnan GUSTAVA GRILL genom fru HANNA LJUNGDAHL, f. Grill.)

Visbok från slutet af 1700- och början af 1800-talet. (Köp.)

Verser m. m. af Wikner (gåfva af läroverksrådet N. G. W. LAGERSTEDT) och af Levertin (gåfva af professor A. HAMBERG).

Protocoller hållne vid Societetens pro historia naturali (i Uppsala) sessioner för år 1800. (Köp.)

Filosofiska sällskapets (i Stockholm) fundament-epistlar, 1807. (Köp.)

Ett samlingsband, innehållande till största delen föreläs-
nings- och kollegieanteckningar från början af 1700-talet, de flesta upptecknade af Nils och Petrus Kyronius. (Köp.)

Anmärkningar till Pindari Olympia samlade under prof. Dahls föreläsningar af And. Wiborg. 1796. (Gåfva af professor FR. LÄFFLER.)

Koran på arabiska. Manuskript af väst-afrikansk typ. (Köp.)

Docenten H. LUNDBORG har öfverlämnat en låda innehållande en i nio portföljer eller kartonger förvarad samling manuskript, släkttaflor och fotografier, utgörande materialsamling och komplement till hans verk »Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb eines 2232köpfigen Bauerngeschlechtes in Schweden [Provinz Blekinge]». Samlingen är tillgänglig för begagnande endast enligt de föreskrifter, som härför meddelats af gifvaren.

Professor OSCAR QUENSEL har äfven detta år bevisat sitt intresse för biblioteket genom värdefulla handskriftsgåfvor m. m., bl. a. ett antal bref från C. A. Agardh, Askelöf, Bernh. v. Beskow, Fredrika Bremer, Gjörwell, Hedborn, Claes Fredrik Horn, Joh. Frans Pollet (afskrift) och Sam. Älf samt ett bref från prins Gustaf till hofpredikanten J. G. Lundberg (dec. 1850), hufvudsakligen angående riksdagsstriderna om det föreliggande representationsförslaget; egenhändig expeditionsorder af Gustaf III (3. mars 1789) angående ombyte af vice guvernör för kronprinsen med anledning af Carl Adam Wachtmeisters onåd; två personförteckningar från förhören efter attentatet mot Gustaf III; släktledning för släkten Anckarström (undert.: Claes Anckarström); biskop Rydelii Andeliga memorial till 1738 års riksdag, 3. redaktionen (se prof. Quensels uppsats i Kyrklig tidskrift, 1899, sid. 161 ff.); kammarkollegii memorial till R. ständers statsdeputation 1734 ang. kronotionden, som blifvit dragna från Lidköpings pastorat; en samling äktenskapsmål från 1700-talet; en supplik af Gjörwell till Gustaf III (1772) ang. nådevedermåle för hans litterära verksamhet; dikter af Atterbom, Hedborn och Gust. von Paijkull; lånekvitto af Atterbom å Thorildska manuskript (1845); »Ett afskedsord», självbiografiska anteckningar af Emilie Flygare-Carlén; 2. boken af Petreji Regni muschovitici sciographia (1614) med handskrifna randanteckningar.

En särdeles intressant samling Linnéana har ur N. P. Ödmans kvarlåtenskap genom professor TH. M. FRIES förmedling inköpts och förärats biblioteket af fru CAROLINE WIJK, f. Dickson. Den innehåller bl. a. ett antal botaniska och medicinska

anteckningar, bref, verser, koncept till tal och skrivelser m. m., till stor del af Linnés egen hand, en interfolierad almanacka för år 1741 med anteckningar af Linné, diplom och skrivelser till honom från utländska lärda sällskap, fastebref på Linnéanska grafkoret i Uppsala domkyrka m. m. — Genom köp har förvärfvats ett bref från Linné till frère Gabriel ²⁴/₈ 1757.

Framlidne professor TH. M. FRIES sterbhus har öfverlämnat en samling bref, utgörande komplement till den af professor FRIES själf år 1906 öfverlämnade stora donationen af hans korrespondens och andra handlingar. Samlingen, som förvaras i ett försegladt paket, får, liksom donationen af år 1906, öppnas först 30 år efter professor Fries död, d. v. s. den 29. mars 1943.

Af kemiska institutionen har genom dess prefekt professor O. WIDMAN deponerats en samling Svanbergiana, innehållande 792 st. bref från svenskar och utlänningar till Lars Fredrik Svanberg; utkast och koncept till bref af Svanberg (23 nummer); P. T. Cleves samling af Svanbergiana (30 nummer, däribland äfven bref); ett band handlingar till Svanbergs biografi (betyg, diplom o. dyl.); skrivelser till Svanberg från fullmäktige i järnkontoret (1850 och 1851) angående föreslagna undersökningar å malmer för vinnande af tackjärn tjänligt för lancashiresmide samt Svanbergs koncept till svar m. m. (5 nummer).

För *planschsamlingen* hafva under året förvärfvats 978 nummer, nämligen genom köp 278 (alla med svenska ämnen utom ett: Sylvestres stora kopparstick Profil de la ville de Rome, 1687), genom gåfvor 82 och genom arkivleveranser från boktryckerier eller grafiska anstalter 618 nummer. I samlingen hafva inordnats 770 nummer. Samlingen omfattade vid årets slut 63,506 inordnade nummer.

Af gåfvorna må särskildt nämnas ett porträtt af Ancarström i kopparstick, variant af ett förut befintligt sådant, samt ett kopparstick föreställande Gustaf IV Adolfs förlofning med prinsessan Fredrika af Baden, båda skänkta af professor OSCAR QUENSEL. Apotekaren A. WESTGREN har skänkt en plan af kvarteret Lejonet i Uppsala från 1702 samt en plan öfver vattenledningen kring stora torget i Uppsala från 1785; bankkamreraren A. WALIN i Enköping en fotografi af en oljemålning öfver Uppsala från slutet af 1700-talet: vy från gamla torget af dombron, domkyrkan, kvarnfallet m. m.; Mr. CHARLES B. BRAGG,

Hamstead Mount, Handsworth, en fotografi af ett i hans ägo befintligt porträtt i olja af Swedenborg.

I *vykortsamlingen* hafva under året inordnats 13,662 kort (till största delen tillhörande 1912 års accession). Genom köp hafva förvärfvats 41 (alla med svenska ämnen), genom gåfvor 199 kort. Samlingen innehöll vid årets slut 30,453 inordnade kort, inklusive porträtt i visitkortsformat.

Kartsamlingen. Genom köp hafva förvärfvats 25 nummer (alla med svenska ämnen), genom arkivleveranser 86 och genom gåfva 1: Peter Mortiers edition af Andreas Bureus stora karta *Regnorum Sueciæ et Norvegiæ descriptio*, Amsterdam, u. å. (Gåfva af friherre PER HIERTA.)

Af brist på arbetskraft hafva äfven under detta år endast en ringa del af förvärfven kunnat inordnas i samlingen; nästan hela 1911 och 1912 års accession är likaledes ännu icke inordnad.

Bibliotekets hela årstillväxt inom de båda tryckafdelningarna utgör således $43,138 + 10,489 = 53,627$ tryckalster.

Tillväxten i volymer och i kapslar för broschyrer och småtryck samt i handskrifter framgår af följande tabell.

	Svenska afdeln.	Utländska afdeln.	Handskrifts- afdeln.	Summa
Band ¹	3,050	6,441	304 ²	9,795
Tidningar: band och buntar ³	351	—	—	351
Kapslar för broschyrer m. m.	159	597	—	756
	Summa 3,560	7,038	304	10,902

Hädanefters ingå icke i räkningen påbörjade men ej afslutade band, utan endast sådana, som definitivt inställts på sina platser i biblioteket.

Årstillväxten i hyllängd, utom tidningar, utgör:

Svenska afdelningen.....	101	meter
Utländska afdelningen	271,19	»
Handskriftsafdelningen.....	10	»
	Summa 382,19	meter.

¹ Inklusive kapslar representerande band, här kallade k-kapslar.

² Inklusive kapslar, däri ock inberäknade C. WAHLUNDS bref- och excerpt-samlingar, 269 st.

³ De till större delen ofullständiga, icke inbundna årgångar af utländska tidningar, hvilka biblioteket erhåller från Läsesällskapet, äro fortfarande icke medräknade i accessionen.

Dessutom svenska tidningar i band eller buntar: 41,84 meter.

In b u n d i t s hafva under året för svenska afdelningen 923 band (utom tidningar) till ett medelpris af kr. 1:82 pr band; 925 volymer hafva försetts med styfva omslag. Medelpriset pr band för svenska tidningar (21 band) har varit kr. 7:49. För utländska afdelningen hafva inbundits 2731 band till ett medelpris af kr. 1:70; 2 volymer hafva försetts med styfva omslag. För handskriftsafdeleningen hafva inbundits 8 band till ett medelpris af kr. 2:10; för arkivet 5 band boktryckerileveranslistor till ett pris af 8 kr. stycket.

Gåfvor har universitetsbiblioteket under året fått emottaga af

H. M. KONUNGEN;
samt af

A. *Myndigheter, institutioner, samfund och tidskriftsredaktioner.*

1. Utländska, med hvilka biblioteket icke står i regelbunden bytesförbindelse.

Aberdeen. University Peace society.

Antwerpen. Gemeentebestuur.

» Secretariaat der Huldebetoon Frans van Kuyck.

Bern. Schweizerisches Bundesarchiv.

Bryn Athyn, Pa. Swedenborg scientific association.

Calcutta. Saraswat Chatuspati.

Chicago. Redaktionen af New Church messenger.

Frederiksborg. Statsskolen.

Helsingfors. Finlands landtdags bibliotek.

» Finska mosskulturföreningen.

Kristiania. Institut Nobel norvégien.

» Den norske historiske Kildeskriftskommission.

Köbenhavn. Direktionen for Köbenhavns Brandforsikring.

» Carlsbergfondet.

» Den antropologiske Komité.

» Kultusministeriet.

» Magistraten.

Lisboa. Instituto de anatomia.

London. Crown agents for the colonies.

» British and foreign Bible society.

» The E. J. W. Gibb memorial fund.

» Swedenborg society.

Manila. Bureau of agriculture.
 Milano. Associazione elettrotecnica italiana.
 Montevideo. Ministerio de relaciones exteriores.
 Montreal. Svenska konsulatet.
 New York. American association for international conciliation.
     »   Municipal reference library.
     »   Redaktionen af The Word.
 Nyköping. Katedralskolen.
 Odense. Katedralskolen.
 Paris. Fondation Thibault.
 Philadelphia. American New Church tract and publication society.
 Point Loma, Cal. Theosophical publishing company.
 Rudolstadt. Fürstl. Gymnasium.
 S:t Petersburg. Département de l'agriculture.
     »   Kejserl. utrikesministeriet.
 Seattle, Wash. University of Washington.
 South Betlehem, Pa. Lehigh university.
 Springfield. Illinois State board of administration.
 Stockholm. Japanska beskickningen.
 Strassburg. Internationale Commission für wissenschaftliche
             Luftschiffahrt.
 Tokyo. Institut historiographique de l'Université Impériale.
 Washington. Carnegie endowment for international peace.
 Wien. K. K. Oberstkämmereramt.

2. S v e n s k a.

Stockholm. K. Justitiedepartementet.
     »   K. Utrikesdepartementet.
     »   K. Civildepartementet.
     »   K. Finansdepartementet.
     »   K. Ecklesiastikdepartementet.
     »   K. Jordbruksdepartementet.
     »   K. Fångvårdsstyrelsen.
     »   K. Kammarkollegium.
     »   K. Mynt- och justeringsverket.
     »   K. Telegrafstyrelsen.
     »   K. Medicinalstyrelsen.
     »   K. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen.
     »   K. Järnvägsstyrelsen.
     »   K. Vattenfallsstyrelsen.
     »   Riksförsäkringsanstalten.

- Stockholm. K. Försäkringsinspektionen.
 » K. Socialstyrelsen.
 » K. Kommerskollegium.
 » K. Kommerskollegii afdelning för näringsstatistik.
 » K. Statistiska centralbyrån.
 » K. Styrelsen för postsparbanken.
 » Riksarkivet.
 » Kungl. biblioteket.
 » Nationalmuseum.
 » K. Domänstyrelsen.
 » K. Landtbruksstyrelsen.
 » Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruks-
   området.
 » K. Landtmäteristyrelsen.
 » Hydrografiska byrån.
 » Justitieombudsmannen.
 » Riksbanken.
 » Riksgäldskontoret.
 » Riksdagens bibliotek.
 » Riksdagens tryckeriexpedition.
 » K. Sjökarteverket.
 » Handelshögskolan.
 » K. Karolinska mediko-kirurgiska institutet.
 » Stockholms högskola.
 » K. Tekniska högskolan.
 » K. Gymnastiska centralinstitutet.
 » Veterinärinstitutet.
 » K. Vetenskapsakademien.
 » K. Vitterhets-, historie- och antikvitets-akademien.
 » K. Akademien för de fria konsterna.
 » K. Landtbruksakademien.
 » K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rö-
   rande Skandinaviens historia.
 » Stockholms stads statistiska kontor.
 » Allmänna svenska boktryckareföreningen.
 » Direktionen öfver Allmänna barnhusinrättningen.
 » Folkbildningsförbundet.
 » Föreningen för skogsvård i Norrland.
 » Försäkringsföreningen.
 » Geologiska föreningen.
 » Handelskammaren.

Stockholm. Järnkontoret.

- » Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt.
- » Nationalekonomiska föreningen.
- » Nobelstiftelsen.
- » Nordiska museet.
- » Palmgrenska samskolan.
- » Personhistoriska samfundet.
- » Redaktionen af Artilleritidskrift.
- »   »   » Historisk tidskrift.
- »   »   » Nordisk tidskrift.
- »   »   » Nordiskt medicinskt arkiv.
- »   »   » Pedagogisk tidskrift.
- »   »   » Social tidskrift.
- »   »   » Statsvetenskaplig tidskrift.
- »   »   » Svensk farmaceutisk tidskrift.
- »   »   » Svensk kemisk tidskrift.
- »   »   » Svensk tandläkaretidskrift.
- »   »   » Verdandi.
- » Samfundet S:t Erik.
- » Svenska bryggareföreningen.
- » Svenska fornskrift-sällskapet.
- » Svenska jägareförbundet.
- » Svenska kriminalistföreningen.
- » Svenska läkaresällskapet.
- » Svenska militärläkaresföreningen.
- » Svenska missionsförbundet.
- » Svenska nationalföreningen mot tuberkulos.
- » Svenska slöjdföreningen.
- » Svenska stadsförbundet.
- » Svenska sällskapet för antropologi och geografi.
- » Svenska turistföreningen.
- » Sveriges allmänna exportförening.
- » Sveriges landtmätareförening.
- » Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande.

Gäfle. Gestriklands fornminnesförening.

- » Handelskammaren.

Göteborg. Chalmers tekniska läroanstalt.

- » Handelsinstitutet.
- » Högre latinläroverket.
- » Stadsbiblioteket.
- » Tekniska samfundet.

Halmstad. Sparbanken.

Hälsingborg. Universella broderskapets kommitté.

Jönköping. Smålands och Blekinge handelskammare.

» Svenska mosskulturföreningen.

Kalmar. Kalmar läns fornminnesförening.

Linköping. Östergötlands fornminnesförening.

Lund. K. Universitetsbiblioteket.

» Geologisk-mineralogiska institutionen.

» Redaktionen af Skånska trädgårdsföreningens tidskrift.

» Redaktionen af Tidskrift för landtmän.

Näås. Aug. Abrahamsons stiftelse.

Skara. Västergötlands fornminnesförening.

Strängnäs. Södermanlands fornminnesförening.

Svalöf. Sveriges utsädesförening.

Ultuna. Landtbruksinstitutet.

Uppsala. K. Humanistiska vetenskaps-samfundet.

» K. Vetenskapssocieteten.

» Kalmar nation.

» Kemiska institutionen.

» Kristliga föreningen för unge män.

» Kyrkohistoriska föreningen.

» Landsarkivet.

» Läkareföreningen.

» Meteorologiska observatoriet.

» Redaktionen af Ekonomisk tidskrift.

» » » Le monde oriental.

» » » Psyke.

» » » Sphinx.

» » » Svenska landsmål och svenskt folkliv.

» Studentkåren.

» Svenska litteratursällskapet.

» Upplands fornminnesförening.

» Zoologiska institutionen.

Örebro. Bergshandteringens vänner i Örebro län.

Östersund. Jämtlands fornminnesförening.

B. *Enskilda personer.*

1. U t l ä n d s k a.

S. A. Sér. le prince ALBERT DE MONACO.

S. A. R. le duc D'ORLÉANS.

- ACTON, Rev. A., Bryn Athyn, Pa.
 ANDERSEN, H. C., Roma.
 BALCH, E. G., advokat, Philadelphia.
 BARRAS, F. DE LAS, Cadiz.
 BATHER, F. A., F. R. S., British Museum (Nat. hist.), London.
 BAY, J. C., bibliotekarie, Chicago.
 BECK, O., fil. dr., München.
 BEER, R., bibliotekarie, Wien.
 BERGHOLZ, O. A., lärare, Wörlitz.
 BERTILLON, A., Chef du Service d'identification judiciaire, Paris.
 BOCCA, S., bokhandlare, Roma.
 BONNET, E., med. dr., Paris.
 BOODIN, J. E., professor, Northfield, Minn.
 BRAGG, C. B., Esq., Hamstead Mount, Handsworth.
 BRANDSTETTER, R., professor, Luzern.
 BROCKS, E., rektor vid Königl. Gymnasium i Marienwerder.
 BRUININGK, H., baron, Direktor des Alten Archivs der livländischen Ritterschaft, Riga.
 BUSS, Rev. J. F., London.
 BÖHM, R., fil. dr., Berlin.
 CHAMPION, Mme HONORÉ, Paris.
 COUTTS, J., Esq., London.
 DAHL, FR., Byråchef i Kultusministeriet, Köbenhavn.
 DALTON, H., teol. dr, Konsistorialrat, Charlottenburg.
 DENISON, T. S., M. A., Chicago.
 DESVERNINE Y GALDÓS, C. M., med. dr, Habana.
 DURNING-LAWRENCE, Sir E., Bart., London.
 EBERHART, A. O., guvernör i Minnesota, Saint Paul.
 EISEN, G., fil. dr, San Francisco.
 Farbwerke vorm. Meister LUCIUS & BRÜNING, Höchst a. M.
 FISCHER, ED., professor, Bern.
 FORDHAM, Sir H. G., Hitchin, Herts.
 FREER, CH. L., Detroit, Mich.
 FRESHFIELD, E. H., Esq., London.
 FRIED, A. H., Redacteur der Friedens-Warte, Wien.
 FRITSCHÉ, H., f. d. Direktor vid Kejserl. ryska observatoriet i Peking, Riga.
 GASC-DESFOSSÉS, E., medlem af Institut général psychologique, Paris.
 GREEN, J. F. N., F. G. S., London.
 GRISAR, H., professor, München.

HAUSEN, R., statsarkivarie, Helsingfors.
 HEITMANN, H., författare, Poughkeepsie, N. Y.
 HERNBERG, A., v. häradshöfding, Helsingfors.
 VAN HISE, C. R., professor, Madison.
 HORTA Y PRADO, C. DE, författare, Habana.
 HURTIG, K., pastor, Helsingfors.
 JACKSON, B. D., fil. dr, London.
 JANET, CH., dr ès sc., Voisinlieu près Beauvais.
 JOSEPHSON, AKSEL G. S., bibliotekarie, Chicago.
 KIPP, J., pastor, Kollmar i. Holstein.
 KLEINE, J. F., med. dr, Berlin.
 KLINGBERG, Rev. J. E., New Britain, Conn.
 KOLSRUD, O., universitetsstipendiat, Kristiania.
 KRAMERS, MARTINA G., Rotterdam.
 KRAUSS, E., skriftställare, Satteldorf.
 KROGIUS, E., f. d. guvernör, Helsingfors.
 LANSEL, P., Genève.
 LAPPO-DANILEVSKIJ, A. S., professor, S:t Petersburg.
 LA VALLÉE POUSSIN, L. DE, Paris.
 LECAT, M., fil. dr, Watermael.
 VON LENK ZU BURGHEIM, H., Reg.-Rat, f. d. bibliotekarie, Wien.
 LESPINASSE, P., substitut du procureur de la République, St-Gaudens.
 LINDBÆK, J., fil. dr, Köbenhavn.
 LINDERBERG, F., bibliotekarie, Köbenhavn.
 LODS, A., avocat, Paris.
 LONGO, B., avvocato, Valle di Pompei.
 LOUBAT, Duc de, Paris.
 LUDLOFF, R., skriftställare, Erlangen.
 LUNDEBERG, A., redaktör, Saint Louis.
 MAGNÚSSON, G., professor, Reykjavík.
 MATHEWS, G. M., Esq., Langley Mount, Watford.
 MAYR, E., skriftställare, München.
 MERCK, E., fabrikant, Darmstadt.
 MITJANA, R., spanskt ambassadråd, Konstantinopel.
 MOORE, C. B., Esq., Philadelphia.
 MYLNE, Rev. R. S., London.
 NUSSBAUM, Rev. C. A., Saint Louis.
 PALMÉN, J. A., friherre, professor, Helsingfors.
 PANNIER, J., pastor, Paris.
 PARMENTIER, G., professor, St-Quentin.

PESHOTAN SANJANA, D., professor, Bombay.
 PETERSEN, C. G. J., fil. dr, direktör för den Danske biologiske
 Station, Köbenhavn.
 PIPPING, H., professor, Helsingfors.
 RABOT, CH., geograf, Paris.
 ROBERTI, M., professor, Cagliari.
 ROCKTÄSCHEL, E. A., bokförläggare, Zittau.
 ROLLFUSS, C., gymnasialprofessor, Dresden.
 SANTAREM, Visconde de, Lisboa.
 SCHLECHT, J., professor, Freising.
 SCHUMACHER, V., Münster i W.
 SILVESTRI-FALCONIERI, F. DI, fil. dr, Roma.
 SIMÉON, E., byråchef i franska undervisningsministeriet, Paris.
 SIMSON, H., Paris.
 SKARSTEDT, ERNST, skriftställare, Seattle, Wash.
 STEEG, F. W., Chicago.
 STENSTRAND, A. J., Chicago.
 Strassburger Patent-Büchergestellfabrik, Strassburg.
 STRAUS, Mrs LINA GUTHERZ, New York.
 SUGÁR, M., dr, Budapest.
 SWAN, G. N., konsul, Sioux City, Iowa.
 THODEN VAN VELZEN, S. K., med. dr, Joachimsthal bei Berlin.
 THOMASSEN, F., justitsraad, Köbenhavn.
 TRAP, C. E., kontorchef, Köbenhavn.
 WASSERMANN, D., fabrikant, München.
 WEISMAN, C., M. Sc., New York.
 WELCKER, A., Berkeley, Cal.
 WESTER, P. J., Bureau of agriculture, Manila.
 VISSCHER, JOHANNA, fröken, Groningen.
 WOODWARD, Rev. G. R., London.
 YEISER, J. O., Omaha, Nebr.

2. Svenska.

ABRAMSON, GABRIELLE, fil. stud., Uppsala.
 Akademiska Bokhandeln, Uppsala.
 AKSELSSON, T., löjtnant, Uppsala.
 ALMQUIST, H., docent, Uppsala.
 ALMQUIST, J. A., förste arkivarie, Stockholm.
 ALMQVIST & WIKSELLS boktryckeri-aktiebolag, Uppsala.
 ALRUTZ, S., docent, Uppsala.
 ANDERSSON, A., öfverbibliotekarie, Uppsala.

ANNERSTEDT, C., f. d. universitetsbibliotekarie, Uppsala.
 APPELLÖF, J. A., professor, Uppsala.
 ARENANDER, E. O., lektor, Ultuna.
 BECKMAN, B., docent, Uppsala.
 BENEDICKS, C., professor, Stockholm.
 BERG, G., landsarkivarie, Uppsala.
 BERG, R. G:SON, docent, Stockholm.
 BERGH, GUNHILD, fil. kand., Uppsala.
 BERGMAN, SIGNE, fröken, Stockholm.
 BJÖRKMAN, E., professor, Uppsala.
 BOGREN, E., tandläkare, Hälsingborg.
 BROMAN, I., professor, Lund.
 CARLSON, FR., f. d. bankkamrerare, Uppsala.
 CHARPENTIER, J., docent, Uppsala.
 COLLJN, I., förste bibliotekarie, Stockholm.
 CRONSTEDT, S., grefve, arkitekt, Stockholm.
 DAHLGREN, E. W., riksbibliotekarie, Stockholm.
 DANIELSSON, O. A., professor, Uppsala.
 DAVIDSON, D., professor, Uppsala.
 DE GEER, C., friherre, Leufsta.
 DJURBERG, V., läkare, Stockholm.
 VON DÖBELN, E., andre bibliotekarie, Uppsala.
 EKHOLM, G., biblioteksamanuens, Uppsala.
 EKSTRAND, V., v. kommissionslandtmätare, Stockholm.
 ELMQUIST, H., chef för Socialstyrelsen, Stockholm.
 ENESTRÖM, G., bibliotekarie, Stockholm.
 ERDMANN, A., f. d. professor, Uppsala.
 VON ESSEN, A., friherre, Uppsala.
 FAHLBECK, P. E., professor, Djursholm.
 FEHR, I., lektor, Strängnäs.
 FEHR, M., docent, Uppsala.
 VON FEILITZEN, Hj., direktör, Jönköping.
 FRIBERGER, R., professor, Uppsala.
 FRIES, GUSTAVA, professorska, Uppsala.
 FRIES, K., fil. dr, Stockholm.
 VON FRIESEN, O., professor, Uppsala.
 GEBER, N., bokförläggare, Stockholm.
 GELJER, P. A., f. d. professor, Uppsala.
 GIHL, T., fil. dr, Uppsala.
 GRAPE, A., förste bibliotekarie, Uppsala.
 GRENANDER, S., fil. dr, Landskrona.

GRILL, GUSTAVA, doktorinna, Stockholm.
 GULLSTRAND, A., professor, Uppsala.
 GÖDEL, V., bibliotekarie, Stockholm.
 HÆGGSTRÖMS, (I.), boktryckeri- och bokförlagsaktiebolag, Stockholm.
 HAMBERG, A., professor, Uppsala.
 HAMILTON, ANNE-SOPHIE, grefvinna, Stockholm.
 HAMMAR, J. A., professor, Uppsala.
 HAMMARSKJÖLD, HJ., Statsminister, Stockholm.
 HASSELBERG, K. B., professor, Stockholm.
 HEDBERG, A., bokbindare, Stockholm.
 HELLSTRÖM, C., fil. stud., Uppsala.
 HENNING, E. J., lektor, Ultuna.
 HIERTA, P., friherre, Främmestad.
 HILDEBRANDSSON, H., f. d. professor, Uppsala.
 HULTGREN, E. O., öfverläkare, Stockholm.
 HULTH, J. M., förste bibliotekarie, Uppsala.
 JOHANSSON, A., redaktör, Uppsala.
 JUEL, O., professor, Uppsala.
 KLINTBERG, M., lektor, Visby.
 KOLMODIN, A., professor, Uppsala.
 LAGERGREN, K. H., postmästare, Korsnäs.
 LAGERSTEDT, N. G. W., f. d. läroverksråd, Stockholm.
 LAGERSTRÖM, C. & H., boktryckare, Stockholm.
 LAMM, M., docent, Uppsala.
 LAMPA, S., docent, Uppsala.
 LEIJONHUFVUD, SIGRID, bibliotekarie, Stockholm.
 LÉNSTRÖM, C., f. d. läroverksadjunkt, Vaxholm.
 LEWENHAUPT, E., grefve, bibliotekarie, Säbylund.
 LINDERHOLM, E., docent, Uppsala.
 LJUNGDAHL, HANNA, fru, Uppsala.
 LUNDBERG, O., biblioteksamanuens, Uppsala.
 LUNDBOHR, HJ., disponent, Kiruna.
 LUNDBORG, H., docent, Uppsala.
 LUNDELL, J. A., professor, Uppsala.
 Lundequistska bokhandeln, Uppsala.
 LUNDSTEDT, B., f. d. förste bibliotekarie, Stockholm.
 LUNDSTRÖM, H., domprost, Uppsala.
 LÄFFLER, L. F., f. d. professor, Djursholm.
 MANNSTRÖM, O., redaktör, Stockholm.
 MEYER, E., förste bibliotekarie, Uppsala.

MITTAG-LEFFLER, G., f. d. professor, Djursholm.
 MONTELIUS, O., f. d. riksantikvarie, Stockholm.
 NACHMANSON, E., docent, Uppsala.
 NATHORST, A. G., professor, Stockholm.
 NELSON, A., andre bibliotekarie, Uppsala.
 NILSSON, G., stadsfiskal, Alingsås.
 NORBLAD, L., bokhandlare, Uppsala.
 NORDSTRÖM, TH., f. d. landshöfding, Stockholm.
 NOREEN, A., professor, Uppsala.
 NØRLUND, N. E., professor, Lund.
 ODHNER, TH., docent, Uppsala.
 AF PETERSENS, C., öfverbibliotekarie, Lund.
 PETERSSON, W., professor, Stockholm.
 PETTERSSON, A., professor, Stockholm.
 PSILANDER, H., professor, Uppsala.
 QUENSEL, O., f. d. professor, Uppsala.
 REUTERSKIÖLD, E., docent, Uppsala.
 RIETZ, TH., med. lic., Stockholm.
 RUDBECK, G., friherre, andre bibliotekarie, Uppsala.
 SAHLBOM, NAIMA, fil. dr., Stockholm.
 SAHLGREN, J., docent, Uppsala.
 AF SANDEBERG, A., major, Uppsala.
 SANDSTRÖM, G., teckningslärare, Skara.
 SARAUW, G. F. L., museiintendent, Göteborg.
 SCHÜCK, H., professor, Uppsala.
 SCHUMBURG, R., f. d. konsul, Saltsjöbaden.
 SJÖGREN, H., docent, Uppsala.
 SJÖGREN, HJ., professor, Stockholm.
 SJÖGREN, O., docent, Uppsala.
 STAEL VON HOLSTEIN, L., fil. dr, Lund.
 STAVE, E., professor, Uppsala.
 STJERNBERG, C. W., andre bibliotekarie, Uppsala.
 STJERNBERG, N., professor, Stockholm.
 Stockholms handelsbank, Stockholm.
 SVEDELIUS, N. E., professor, Uppsala.
 TAMM, MÄRTA, fil. mag., Uppsala.
 TIBERG, H. W., disponent, Långbanshyttan.
 TULLBERG, HASSE W., bokförläggare, Stockholm.
 TUNBERG, S., docent, Uppsala.
 ULMGREN, O., med. dr, Stockholm.
 UPPSTRÖM, W., f. d. häradshöfding, Stockholm.

WAHLUND, C., professor, Uppsala.
 WALBERG, E., professor, Lund.
 WALIN, A., bankkamrerare, Enköping.
 WALLÉN, A., föreståndare för Hydrografiska byrån, Stockholm.
 VANNÉRUS, A., fil. dr, Stockholm.
 WEIBULL, L., landsarkivarie, Lund.
 WESTGREN, A., apotekare, Uppsala.
 WIJK, CAROLINE, fru, Göteborg.
 WIMAN, C., professor, Uppsala.
 ZETTERSTÉEN, K. V., professor, Uppsala.
 ÅHLANDER, F. E., biblioteksamanuens, Stockholm.
 ÖSTERGREN, O., docent, Uppsala.
 ÖSTMAN, N., amanuens, Stockholm.

För underhållande af sina utländska förbindelser har biblioteket alltjämt haft ett stöd i de talrika publikationer, som från olika håll med så stor välvilja regelbundet ställas till dess förfogande, och hvilka i föregående årsberättelser blifvit anförda. För året äro dessutom följande att med tacksamhet särskildt omnämna.

Kungl. Ecklesiastikdepartementet har öfverlämnat ett antal med understöd af statsmedel utgifna tidskrifter och verk. — Kungl. Landtbruksakademien 50 ex. af Förteckning öfver 1800-talets landtbrukslitteratur. — Statsmedicinska anstaltens föreståndare professor ALFRED PETTERSSON 1,000 ex. af Investigations on epidemic infantile paralysis. — Kommitterade för Minnesskrift till professor Axel Erdmann genom professor E. BJÖRKMAN 20 ex. af Minnesskriften. — IVAR HÆGGSTRÖMS boktryckeri- och bokförlagsaktiebolag 50 ex. af G. Ekholms Bibliographia Monteliana. — Jämtlands fornminnesförening 14 ex. af Katalog öfver utställningen af äldre kyrklig konst i Östersund 1911. — Redaktionen af Svenskt arkiv för pedagogik genom professor B. HAMMAR 50 ex. af tidskriften. — Zoologiska institutionen genom professor A. WIRÉN 350 ex. af Zoologiska bidrag från Uppsala, Bd 1 och 2. — Professor O. JUEL 27 st. akademiska afhandlingar. — Docenten H. LUNDBORG 5 ex. af hans arbete Medizinisch-biologische Familienforschungen. — Professor A. NOREEN 22 st. akademiska afhandlingar och ett 50-tal andra skrifter och separat. — Professor O. QUENSEL 12 ex. af Bidrag till svenska liturgiens historia. — Docenten O. SJÖGREN 200 ex. af Studier i svensk bebyggelsegeografi, 1. — Professor N. E.

SVEDELIUS 28 akademiska afhandlingar. — Öfverbibliotekarien C. ANNERSTEDT, professorerna TH. ODHNER och C. WIMAN, förste bibliotekarien I. COLLIJN, lektor E. HENNING, docenten M. FEHR samt filosofie doktorerna T. GIHL och S. GRENANDER ett större eller mindre antal ex. af egna arbeten m. m.

Till alla dessa bibliotekets gynnare och vänner må äfven här framföras ett varmt och vördsamt tack.

Nya bytesförbindelser hafva under året knutits med 28 utländska samfund, institutioner och tidskrifter.

Verksamhet och personal.

Korrespondensens och postförsändelsernas omfattning framgår af följande tabell, oberäknadt brefkort i tusental och inom biblioteket frankerade bref, hvilka icke äro införda i bibliotekets brefbok.

	Bref		Paket och korsband	
	inrikes	utrikes	inrikes	utrikes
1909.....	2,146	2,093	1,438	4,458
1910.....	2,792	2,457	1,036	6,312
1911.....	2,304	2,267	2,040	4,522
1912.....	2,667	2,531	2,452	6,102
1913.....	2,616	2,352	2,386	4,155

Posträkningarna uppgingo 1913 till kr. 9,596:36.

Seminariebiblioteken hafva under året reviderats och berättelser däröfver afgifvits till vederbörande fakultet och sektioner.

Bibliotekskommissionen har hållit de fyra föreskrifna sammanträdena för behandling af inkomna förslag till bokinköp. Dess valda ledamöter hafva varit professorerna domprosten LUNDSTRÖM, DAVIDSON, greffe MÖRNER, DANIELSSON, SCHÜCK, HOLMGREN och WIRÉN med öfverbibliotekarien såsom själfskrifven ordförande och äldste förste bibliotekarien såsom själfskrifven ledamot.

På förslag af Vilh. Ekmans universitetsfonds nämnd har det större akademiska konsistoriet under året ur fondens räntemedel beviljat understöd för utgifvande af följande arbeten:

åt biblioteksamanuensen G. EKHOLM för Catalogue des gravures célèbres de la bibliothèque de l'université Royale d'Upsala, 1 (Claude Mellan); åt öfverbibliotekarien för förste bibliotekarien A. GRAPES katalog öfver den Ihreska manuskriptsamlingen; åt doc. H. SANDQVIST för Tabellarische Übersicht der in den Jahren 1902—1912 in der Literatur erwähnten Phenanthrenderivate; samt åt doc. J. LINDBLOM för Das ewige Leben. — Med understöd af fonden hafva under året utgifvits två arbeten, nämligen Papyrus graecus Holmiensis af O. LAGERCRANTZ samt H. SANDQVISTS nämnda Tabellarische Übersicht . . ., utgörande nummer 13 och 14 af serien.

Af konsistoriet för åren 1914 och 1915 valda ledamöter i nämnden äro professorerna STAVE, DAHLBERG, HAMMAR, SCHÜCK och HÖGBOM, alla omvalda; öfverbibliotekarien, som är ledamot ex officio, är genom nämndens val dess ordförande.

Genom professor CARL WAHLUNDS bortgång har vårt bibliotek förlorat en befrämjare som få och en varm vän. Ehuru icke i egentlig mening tillhörande biblioteket, betraktades han likväl af oss dess tjänstemän såsom kollega, och själf älskade han att vara en af de våra, hvilken aldrig saknades vid våra samkväm. Hans vänlighet utstrålande personlighet har gjort honom afhållen och i trofast minne bevarad af oss alla. Huru Carl Wahlund inskrifvit sitt namn i Uppsala universitets biblioteks historia, är ofvan omförmäldt.

Förste bibliotekarien ISAK COLLIJNS förflyttning till Kungl. biblioteket innebär för universitetets bibliotek förlusten af en framstående vetenskaplig förmåga på det bibliografiska området. På skilda områden, men i främsta rummet genom bearbetandet och bekantgörandet af vår rika inkunabellitteratur har Collijns 14-åriga verksamhet här lämnat efter sig spår af bestående värde. Universitetsbibliotekets lyckönskningar till fortsatt framgångsrik verksamhet följa honom.

Undertecknad har jämte de öfverbibliotekarien såsom sådan åliggande uppgifterna skött bibliotekets utländska förbindelser och korrespondens. Af byggnadsföretaget föranledda uppgifter hafva tagit en afsevärd tid i anspråk.

Förste bibliotekarien HULTH har under år 1913 bl. a. deltagit i granskningen af de inkomna bokinköpsförslagen, biträdt vid katalogiseringen, redigerat större delen af uppgifterna för accessionskatalogen 1912, har under sammanlagdt omkring 6 månader haft in- och utlåningen från och till andra orter om hand. — Uppehåll under öfverbibliotekariens semester dennes tjänst.

Förste bibliotekarien MEYER har förestått handskriftsafdelningen och så godt som ensam förrättat arbetet inom densamma. — Var tjänstledig från den 1. oktober till årets slut för en sjukdom, från hvilken han icke skulle tillfriskna.

Förste bibliotekarien COLLIN åtnjöt under hela året tjänstledighet dels för fortsatt fullgörande af nådigt uppdrag att i kammararkivet och riksarkivet anställa viss undersökning af äldre arkivalieomslag och dels för utrikes studieresa och vetenskapligt arbete, till dess han den 12. september utnämndes till förste bibliotekarie vid Kungl. biblioteket.

Förste bibliotekarien GRAPE har fört bibliotekets räkenskaper och handhaft dess kassa med dithörande uppgifter; har fört diarierna öfver in- och utgående skrivelser äfvensom matrikeln öfver tjänstemännen samt fungerat såsom sekreterare vid bibliotekskommissionens och Ekmanska fondens nämnds sammanträden; tjänstgjorde under maj—augusti å accessionsafdelningen och ombesörjde emottagandet och katalogiseringen af bokhandelns leveranser; har deltagit i granskningen af korrekturen för den tryckta accessionskatalogen äfvensom i de förberedande arbetena för bokinköp samt har för öfrigt, under den tid han ej tagits i anspråk af ofvan nämnda eller andra, tillfälliga uppdrag, fortsatt arbetet med katalogen öfver den Ihreska handskriftssamlingen.

Andre bibliotekarien LIND har emottagit och kontrollerat boktryckeriernas leveranser samt ombesörjt däraf föranledd korrespondens; har katalogiserat inkommande svenska böcker äfvensom en väsentlig del af småtrycket; har ordnat och inlagt den del af det svenska småtrycket, som förvaras i den södra bottenvåningen, samt deltagit i böckers framtagande och inställande inom afdelningen.

Andre bibliotekarien STJERNBERG har ordnat och till en del inlagt den del af det svenska småtrycket, som förvaras på den norra bottenvåningens galleri och äfven i öfrigt deltagit i arbetet inom svenska afdelningen; har biträdt öfverbibliotekarien med statistiska uppgifter, kontrollerande af räkningar o. dyl. samt

utfört hvarjehanda andra tillfälliga uppdrag, bland hvilka särskildt må nämnas granskningen af en omfångsrik från utländskt bibliotek insänd duplettkatalog.

Andre bibliotekarien friherre RUDBECK har fortfarande förestått planschsamlingen; har förestått läsesalen i sammanlagdt 5 månader och delvis samtidigt därmed förestått och deltagit i låneexpeditionen samt omhänderhaft den interurbana utlåningen i sammanlagdt 3 1/2 månader; har biträdt med genomgående af auktionskataloger m. m. — Har innehaft förordnande såsom förste bibliotekarie den 15. aug.—2. nov. — Åtnjöt tjänstledighet den 17. juli—14. aug. för afhandlingsarbete samt från den 3. nov. till årets slut för sjukdom.

Andre bibliotekarien WALDE har, sedan den 1. februari jämte andre bibliotekarien von Döbeln, skött accessionskatalogiseringen af det genom gåfvor, byten och den antikvariska bokhandeln förvärfvade trycket jämte dithörande göromål, hvarjämte han sedan den 1. februari skött accessionskatalogiseringen och tidvis äfven katalogiseringen af de från bokhandeln i Uppsala levererade böckerna; har biträdt vid redigeringen af uppgifterna för den tryckta accessionskatalogen för 1912 och granskat korrekturen för densamma; har deltagit i distribuerandet af de regelbundet utgående bytesförsändelserna samt ombesörjt distributionen af det akademiska årstrycket till universitets lärare. — Har innehaft förordnande såsom förste bibliotekarie den 1. januari—30. juni och den 1. oktober—31. december. — Åtnjöt tjänstledighet för afhandlingsarbete den 21. juli—2. augusti samt den 2. september—1. oktober.

Andre bibliotekarien VON DÖBELN tjänstgjorde under januari månad i låneexpeditionen och handhade därvid särskildt in- och utlåningen från och till andra orter; tjänstgjorde från den 1. febr. till årets slut vid accessionskatalogiseringen af det genom byte, gåfvor och antikvariska köp inkomna trycket jämte dithörande göromål; har deltagit i expeditionen af de regelbundet utgående bytesförsändelserna; har biträdt vid granskningen af korrekturen till samma katalog för år 1912; har deltagit i katalogiseringen, särskildt af den inkommande orientaliska litteraturen samt af de genom byte förvärfvade periodiska publikationerna; har fortsatt ordnandet af den från egendomen Björkholm skänkta handskriftssamlingen. — Har innehaft förordnande såsom förste bibliotekarie från den 10. november till årets slut.

Andre bibliotekarien NELSON förestod under januari månad

läsesalen och tjänstgjorde därunder tillika i låneexpeditionen; har i stor utsträckning deltagit i katalogiseringen samt under en månad i accessionskatalogiseringen; har deltagit i granskningen af inkomna bokinköpsförslag samt i genomgåendet af antikvariats- och bokauktionskataloger. — Åtnjöt såsom innehafvare af ett Sederholms utrikes resestipendium tjänstledighet den 1. februari—16. juli för resa till Tyskland, Frankrike och Danmark i bibliotekstekniskt och bibliografiskt studiesyfte.

Amanuensen EKHOLM har tjänstgjort i den utländska afdelningens boksalar; har utom tjänsten arbetat med gravyrsamlingen. — Har innehaft förordnande såsom andre bibliotekarie från årets början till den 30. juni, den 2. september—den 1. oktober samt den 10. november till årets slut. — Åtnjöt tjänstledighet den 20.—30. augusti för fullbordande af ett bibliografiskt arbete.

Amanuensen LUNDBERG har förestått all bokbindning med dithörande uppgifter och haft vården om det icke bindfärdiga utländska trycket. — Har innehaft förordnande såsom andre bibliotekarie den 1. februari—16. juli samt den 15. augusti—30. september.

Amanuensen HÖGBERG har under året fortsatt och avslutat sammanförandet med professor Wahlunds donerade bibliotek af de delar af universitetsbibliotekets egna samlingar, som skulle med detsamma införlifvas, samt katalogiserat och inordnat i universitetsbibliotekets särskilda afdelningar de arbeten, som dit öfverflyttats ur den Wahlundska donationen; har tillika förtecknat professor Wahlunds i hemmet efterlämnade boksamling samt uttagit de arbeten däraf, som biblioteket för sig utvalt, och ledt öfverflyttandet af desamma. Har under hela året emottagit och katalogiserat samt till tidskriftsläsrummet i universitetshuset och vederbörande institutioner distribuerat bokhandelns regelbundna tidskriftsleveranser; har tidvis tjänstgjort i låneexpeditionen, läsesalen och bokbindningsafdelningen samt biträdt vid granskningen af inlämnade bokinköpsförslag. — Har innehaft förordnande såsom andre bibliotekarie från den 1. oktober till årets slut.

Amanuensen LUNDGREN har hufvudsakligen haft sin tjänstgöring förlagd till låneexpeditionen samt någon tid i den utländska afdelningens boksalar. — Blef den 5. juni antagen till bibliotekarie vid stadsbiblioteket i Norrköping och har på den grund varit tjänstledig under årets senare hälft.

Amanuensen CARLSSON har haft sin hufvudsakliga tjänstgöring förlagd till låneexpeditionen; har deltagit i katalogiseringen samt i granskning af bokauktionskataloger och inlämnade bokinköpsförslag och dessutom utfört särskilda honom lämnade uppdrag; har kortare tider tjänstgjort i utländska afdelningens boksalar samt under november och december månader i läsesalen.

Amanuensen COLLIANDER har alternerande tjänstgjort i låneexpeditionen och i den utländska afdelningens boksalar samt under april, maj och augusti månader biträdt i bokbindningsafdelningen; har besörjt leveranserna af medicinska tidskrifter till läkareföreningen. — Åtnjöt tjänstledighet under oktober månad för vetenskapligt arbete.

Amanuensen friherre TAUBE, som efter fullgjord proftjänstgöring den 29. juli antogs till e. o. tjänsteman vid biblioteket och erhöll ett ledigt fast amanuensarfvode, räknadt från den 1. juli, har alternerande tjänstgjort i låneexpeditionen och i den utländska afdelningens boksalar.

Sex veckors semester har åtnjutits af samtliga tjänstemän, hufvudsakligen under månaderna juni till augusti.

Fröken ELLEN SCHÜCK, som är anställd såsom biträde, har ordnat och inlagt samt förmedelst de tryckta förteckningarna utfört katalogarbetet för de utländska akademiska afhandlingarna och programmen; har biträdt med låneregistreringen och införandet af inköpen i de olika ämnenas journal samt andra skrifningsarbeten m. m.

Fil. mag. ESTER SVANGREN, som sedan den 3. september varit anställd såsom biträde, har hufvudsakligen varit sysselsatt med kopierande af katalogkort i den bundna katalogen; har därjämte ordnat och inlagt en större rest af kapsel-tryck på den utländska afdelningen samt biträdt med skrifningsarbeten m. m.

En värdefull och med stor tacksamhet emottagen hjälp har biblioteket fått åtnjuta af de herrar, som frivilligt och oegenlyttigt ägnat detsamma sin tid och utfört arbeten, för hvilka institutionens egna arbetskrafter icke räckt till. Bibliotekarien grefve EUGÈNE LEWENHAUPT har alltjämt fortsatt arbetet på bibliotekets brefkatalog; huru omfattande detta arbete är, torde framgå däraf, att de hittills utförda katalogbladen, till en stor del fullskrifna, fylla 43 kapslar. F. rektorn C. A. BROLÉN har avslutat ordnandet af den stora Alströmerska brefsamlingen och

färdigställt densamma för inbindning samt upprättat register för hvarje särskildt band. F. bankkamreraren FR. CARLSON har fortfarande ägnat planschsamlingen sitt intresserade och sakkunniga arbete. Ingenjören YNGVE ERICSSON har, så länge hans krafter medgåfvo det, fortsatt och fullbordat ordnandet af de utländska antikvariats- och förlagskatalogerna. Friherre AXEL VON ESSEN har fortsatt katalogiseringen af de svenska dupletterna samt vid upprepade tillfällen bevakat bibliotekets intressen vid bokauktioner m. m. F. öfverläkaren ALFR. PETERSSON har fortfarande haft det svenska medicinska småtrycket under sin vård och fortsatt dess ordnande. F. läroverksadjunkten F. A. RÖNQVIST har alltjämt arbetat på fullständigandet af porträttkatalogen.

Bibliotekets begagnande.

Universitetsbiblioteket har under år 1913 reglementsenligt hållits tillgängligt 9 timmar, kl. 9,30 f. m.—3,30 e. m. och 5—8 e. m., alla helgfria dagar med undantag af påskafton, pingstafton, midsommarafton, julafton och nyårsafton samt tredje dag jul, som inföll på en lördag, och 2 dagar för rengöring; tillsammans 294 dagar. 5 dagar har biblioteket varit stängdt under tiden för pågående professorsinstallation (kl. 12—1,15), promotion (kl. 11,30—2) eller begrafningar (kl. 12—3,30). Under de tre aftontimmarna har endast läsesalen varit tillgänglig.

Läsesalens begagnande framgår af följande tabell.

År	Besökande			Begagnade böcker m. m. (utom referensbiblioteket)			
	f. m.	e. m.	Summa	f. m.	e. m.	Summa	Däraf hand- skrifter
1909	10,148	4,948	15,096	54,146	22,679	76,825	7,255
1910	11,775	5,014	16,789	60,025	22,816	82,841	7,243
1911	12,244	4,987	17,231	66,564	21,857	88,421	8,284
1912	10,873	4,697	15,570	61,576	23,039	84,615	6,709
1913	13,371	6,329	19,700	95,637	38,997	134,634	18,595 ¹

¹ Antalet handskrifter gäller fr. o. m. 1913 äfven eftermiddagarna (4,612 voll.). Förut har räkning öfver begagnade handskrifter förts endast under förmiddagarna.

Besöken i läsesalen äro fördelade på årets månader sålunda

	f. m.	e. m.	Summa
Januari	892	409 =	1,301
Februari.....	1,308	576 =	1,884
Mars	1,101	525 =	1,626
April	1,312	609 =	1,921
Maj	1,056	535 =	1,591
Juni.....	661	346 =	1,007
Juli	636	416 =	1,052
Augusti	611	394 =	1,005
September.....	1,301	653 =	1,954
Oktober	1,732	685 =	2,417
November	1,594	661 =	2,255
December	1,167	520 =	1,687
Summa	13,371	6,329 =	19,700

Medeltalet besökande i läsesalen för d a g under året har varit 67 (1912: 52); medeltalet därstädes begagnade volymer för dag 458 (1912: 285), utom referensbiblioteket. Högsta antalet besökande under en förmiddag har varit 79 (1912: 60), under en eftermiddag 40 (1912: 35). Ehuru ett antal besökande mer eller mindre regelbundet haft sig arbetsplatser anvisade i boksalarne, har ofta inträffat, att alla bord samtidigt varit upptagna. I ett antal fall har plats alls ej kunnat beredas åt besökande. Att under sådana förhållanden betjäandet af dem, som önska arbeta i biblioteket, varit förenadt med afsevärda svårigheter, torde lätt inses.

Antalet besökande gäller endast dem, som arbetat i läsesalen eller annorstädes inom biblioteket. Öfver dem, som i lånesyfte eller för andra ändamål besöka biblioteket, föres här icke räkning. — Att de angifna siffrorna för de begagnade böckerna äro approximativa, är redan i föregående årsberättelser framhållet. Beräkningen sker efter följande grunder. Man har valt ett genomsnittstal af 10 volymer (för handskrifter 5), som beräknas såsom begagnade af hvar och en, som har mer än 10 volymer stående på sitt bord från dag till dag, ehuru antalet ofta är mångdubbelt större. Den, som för studieändamål erhåller tillträde till boksalarne, räknas, såsom hade han i läsesalen begagnat 5 volymer. Den oerhörda stegringen i antalet begagnade handskrifter har till en del sin förklaring däri, att, såsom nämnts, först nu räkning förts öfver de handskrifter, som begagnats under aftontimmarna, och till en del äfven däri, att personer systema-

tiskt genomsoekt hela grupper af sådana. Det hittills valda sättet för approximativ beräkning af begagnade handskrifter, att nämligen den, som har för sig i läsesalen till fortsatt begagnande reserverade mer än 5 sådana, beräknas hafva begagnat högst 5 volymer, är måhända missvisande. Hädanefter kommer försök att göras att komma till en exakt beräkning af begagnade handskriftsband, ehuru resultatet under nuvarande lokalförhållanden torde vara tvifvelaktigt.

Antalet *utlånade böcker m. m.* har under de fem sista åren varit:

År	Hemlån i Uppsala	Till univ:ts- institu- tioner ¹	Till andra orter				Summa
			inrikes		utrikes		
			böcker	handskr:r	böcker	handskr:r	
1909	17,422	7,850	1,025	129	33	7	26,466
1910	19,132	7,833	992	222	41	108	28,328
1911	18,077	7,534	1,179	155	19	11	26,975
1912	22,001	7,731	1,532	200	33	31	31,528
1913	19,563	8,123	1,223 ²	168	67 ³	33	29,177

Till följande in- och utländska institutioner har universitetsbiblioteket under året afsändt lån. I Stockholm: Kungl. Biblioteket, K. Karolinska institutets bibliotek, K. Vetenskapsakademiens bibliotek, K. Vitterhets-, hist.- och antikv.-akademiens bibliotek, Riksarkivet, Riksdagens bibliotek, Nationalmuseum, K. Statistiska centralbyråns bibliotek, Veterinärinstitutets bibliotek, Svenska akademiens Nobelbibliotek, Svenska läkaresällskapets bibliotek, Nordiska museets bibliotek; Realskolan i Eksjö; Handelskammaren i Gäfle; Stadsbiblioteket i Göteborg; Svenska mosskulturföreningen i Jönköping; Zoologiska stationen i Kristineberg; Landsarkivet i Lund; Universitetsbiblioteket i Lund; Stadsbiblioteket i Norrköping; Folkskoleseminariet i Strängnäs; Samskolan i Södertälje; Landsarkivet i Vadstena; Jämtlands bibliotek i Östersund; Stifts- eller läroverksbiblioteken i Falun, Gäfle, Halmstad, Hälsingborg, Hudiksvall, Jön-

¹ Afser de nyutkomna tidskriftshäften, som regelbundet hvarje vecka af biblioteket framläggas i Läsesällskapets lokal eller i de olika universitetsinstitutionerna.

² Däri inberäknade 29 st. kartor eller planscher.

³ Däri inberäknade 10 st. kartor eller planscher.

köping, Karlstad, Linköping, Luleå, Skara, Umeå, Västerås och Örebro. — Berlin, Königl. Bibliothek; Universitetsbiblioteken i Helsingfors, Kiel, Köbenhavn, Leipzig, Marburg, München, Strassburg och Wien; Dresden, Königl. öffentl. Bibliothek; Haag, Kon. Bibliotheek; Hamburg, Stadtbibliothek; Köbenhavn, Kongel. Bibliotek; London Library; Mainz, Stadtbibliothek; München, Königl. Hof- u. Staatsbibliothek; Paris, Bibliothèque nationale och Bibliothèque de la Société de l'histoire du protestantisme; Wien, K. K. Hofbibliothek. — Dessutom har ett antal boklån sändts till enskilda forskare på andra orter inom och utom riket.

Från in- och utländska institutioner hafva under året för begagnande af härvarande forskare böcker och handskrifter *till låns erhållits* till ett antal, som utvisas af följande tabell.

	Böcker	Handskrifter	Summa
Från svenska institutioner	1,076	301	1,377
» utländska »	9	39	48
Summa	1,085	340	1,425
Motsvarande siffror hafva varit för år			
1909	1,144	177	1,321
1910	1,131	212	1,343
1911	1,302	264	1,566
1912	1,367	285	1,652

De institutioner, från hvilka under året lån erhållits, äro följande. I Uppsala: Universitetets arkiv, astronomiska, kemiska och meteorologiska institutionernas bibliotek, slaviska seminariets bibliotek; studentkårens arkiv; Bibliothèque française; K. Vetenskaps societetens bibliotek; Landsarkivet. — I Stockholm: Kungl. biblioteket, K. Karolinska institutets bibliotek, K. Landbruksakademiens bibliotek, Entomologiska föreningens bibliotek, K. Fångvårdsstyrelsen, Krigsarkivet, K. Musikaliska akademien's bibliotek, Pedagogiska biblioteket, K. Statistiska centralbyråns bibliotek, K. Vetenskapsakademiens bibliotek, K. Vitterhets-, hist.- och antikv.-akademiens bibliotek, Farmaceutiska institutets bibliotek, Handelshögskolans bibliotek, Svenska läkaresällskapets bibliotek, Svenska akademien's Nobelbibliotek,

Nordiska museets bibliotek, Riksarkivet, Riksdagens bibliotek, Stockholms stads statistiska kontor, Sveriges geologiska undersökning. — Stadsbiblioteket i Göteborg; Universitetsbiblioteket i Lund; Domkapitlet i Strängnäs; Kyrkoarkiven i Älfdalen, Nyköpings östra och Stigsjö; Stifts- eller läroverksbiblioteken i Gäfle, Härnösand, Linköping, Skara och Strängnäs. — Universitetsbiblioteken i Göttingen, Heidelberg, Jena, Köbenhavn och Würzburg; Amsterdam, Kon. Academie van Wetenschappen; Berlin, Königl. Bibliothek; Bruxelles, Bibliothèque royale; Chur, Kantons-Bibliothek; Gotha, Bibliothek des Herzogl. Hauses; Köbenhavn, Kongel. Bibliotek; Lindau, Stadtbibliothek; London, Linnean society; München, K. Hof- und Staatsbibliothek; Oldenburg, Grossherzogl. Haus- u. Zentral-Archiv; Paris, Bibliothèque nationale; Wien, K. K. Hofbibliothek.

Dessutom har ett antal lån erhållits från följande enskilda personer: e. o. hofrättsnotarien A. Bergklint, Uddevalla, friherre C. C:son Bonde, Ericsson, friherre C. von Essen, Säbylund, grefvinnan Siri Oxenstierna, Värnberg, handlanden N. Rosén, Malmö, dr O. Smith, Karlshamn, och borgmästaren A. Ulrich, Säter.

Uppsala i april 1914.

AKSEL ANDERSSON.

Anatomiska institutionen.

Anatomisalarna hafva varit tillgängliga för de studerande från och med den 1 september till och med den 30 maj med undantag af tiden 21 december till 11 januari samt påskveckan. Antalet dissekanter har under höstterminen uppgått till 126, under vårterminen till 142. I de vid institutionen gifna kurserna i jämförande anatomi deltog under höstterminen 49 studerande och under vårterminen 25. En enskild kurs i det centrala nervsystemets anatomi har gifvits.

I de histologiska öfningarna deltog såväl under höst- som vårterminen 43 studerande. En enskild kurs i embryologi har gifvits.

De anatomiska samlingarna hafva under året ökats med 98 preparat. Bland dessa må särskildt nämnas ett fyrtiotal vaxmodeller öfver ögats tidigare utveckling, förfärdigade af docenten C. F. LINDAHL samt en större serie vaxmodeller öfver hörselblåsans

utveckling, förfärdigade af doktor G. FINEMAN i Gäfle. Dessutom har institutionen såsom gåfva mottagit ett antal gipsbyster, hvilka tillhört framlidne doktor P. J. LIEBECKS frenologiska samlingar.

Under läsåret hafva 17 äldre och yngre undersökare längre eller kortare tid varit å institutionen sysselsatta med bearbetandet af själfständiga vetenskapliga uppgifter. Utom af lärarne vid institutionen författade skrifter, hvilka på annat ställe angifvas, hafva under året från institutionen utgått följande arbeten:

T. J:SON HELLMAN: Den lymfoida väfnadens normala mängd hos kanin i olika postfetala åldrar, Bidrag till konstitutionsfrågan; därjämte en kritisk öfversikt af litteratur rörande den lymfoida väfnadens mängd under olika förhållanden. Akad. Afh. (äfvén i Upsala Läkareför:s Förhandl.).

C. F. LINDAHL: Über die Entwicklung des Augenkammers (i Anatomische Hefte).

A. STRANDBERG: Om musculus sternalis' innervation (i Upsala Läkareför:s Förhandl.).

A. WASSÉN: Beobachtungen an Thymuskulturen in vitro (i Anatomische Hefte).

Under sommaren 1913 infördes i institutionsbyggnaden ny värmeledning för lågtrycksånga enligt af ingenjören H. THEORELL utarbetad plan. Anläggningen, som bekostats af medel anvisade af 1913 års riksdag, har möjliggjort, att under sistförflutna vinter samtliga institutionens lokaler för första gången kunnat uppvärmas och detta genom ett enhetligt, tidsenligt eldningssystem. I samband med värmeledningens införande genomgingo en stor del af arbetsrummen och undervisningssalarna en af omständigheterna påkallad renovering.

J. AUG. HAMMAR.

Fysiologiska institutionen.

Inga väsentliga förändringar hafva vidtagits under det gångna läsåret. I de fysiologiska laborationsöfningarna deltogo under höstterminen 9, under vårterminen 17 med. studerande.

HJALMAR ÖHRWALL.

Medicinska kliniken.

Antalet å kliniken vårdade patienter har under år 1913 varit 1 003.

Antalet tjänstgörande har under läsåret 1913—14 varit 72; dessutom hafva 8 medicine kandidater fullgjort föreskrifven assistenttjänstgöring.

G. FORSSNER.

Medicinska polikliniken.

Under år 1913 har å medicinska polikliniken inskrifvits 1,361 patienter. Därjämte ha vårdats 133 patienter, inskrifna i dispensären för tuberkulos.

Antalet vårdade patienter under 1913 har alltså utgjort 1,494. Under läsåret 1913—1914 ha å medic. polikliniken tjänstgjort 58 med. kandidater.

IVAR THORLING.

Kirurgiska kliniken.

Antalet tjänstgörande med. kandidater, som under året ($\frac{1}{6}$ 1913— $\frac{31}{6}$ 1914) afslutat sina tjänstgöringar, utgjorde 55.

Å kirurgiska afdelningen vårdades ($\frac{1}{6}$ 1913— $\frac{31}{6}$ 1914) ett antal af 1,879 patienter.

Under samma tid utfördes å på sjukhuset intagna patienter ett antal af 1,340 operationer.

Antalet operationer, polikliniskt utförda, utgjorde 631.

Å kurhusafdelningen vårdades 88 patienter.

GUSTAF EKEHORN.

Akademiska sjukhusets bröstklirik.

Antalet vårdade patienter under året $\frac{1}{1}$ — $\frac{31}{12}$ 1913 utgjorde 224 (209). Antalet tjänstgörande, hvilka deltagit i de under läsåret gifna trenne kurserna i fysikalisk diagnostik, utgjorde 59 (50).

RAGNAR FRIBERGER.

Pediatriska polikliniken.

Antalet nyinskrifna patienter under året $\frac{1}{1}$ — $\frac{31}{12}$ 1913 har utgjort 925 (893).

I den polikliniska undervisningen hafva deltagit 4 (4) medicine kandidater.

De vid Uppsala Understödsbyrå för tuberkulösa inskrifna barnen hafva såsom tillförene vårdats å polikliniken, och de studerande hafva därigenom varit i tillfälle att följa arbetet vid en s. k. tuberkulosdispensär.

RAGNAR FRIBERGER.

Kirurgiska polikliniken.

Patienternas antal $\frac{1}{6}$ 1913— $\frac{11}{6}$ 1914 var 2,723 (2,739).

Antalet utförda operationer (tandextraktioner ej medräknade) 387 (368), däraf under narkos 25, lokal anästesi 155. Antalet tjänstgörande medicine kandidater, som under året afslutat sina tjänstgöringar, 58 (47).

AXEL PETTERSON.

Obstetrisk-gynekologiska kliniken.

Antalet tjänstgörande kandidater var under höstterminen 6, af hvilka 5 afslutade den stadgade tjänstgöringen, under vårterminen 7, af hvilka 6 afslutade tjänstgöringen, därjämte 2 auskultanter.

Under kalenderåret 1913 intogos på obstetriska afdelningen 725 patienter och utfördes 42 operationer, å gynekologiska afdelningen 376 patienter och utfördes 165 operationer. Polikliniken besöktes af 196 patienter.

C. D. JOSEPHSON.

Oftalmiatriska kliniken och polikliniken.

Under läsåret, vårterminen, hafva tvenne medicine kandidater begagnat sig af undervisningen; ingen medicine kandidat har härunder fullgjort föreskrifven tjänstgöring.

Antalet år 1913 å kliniken intagna ögonsjuka har utgjort 285, antalet å sådana sjuka utförda operationer 226. Polikliniken har under samma år besökts af 2,304 ögonsjuka, å hvilka 389 operationer utförts.

CARL LINDAHL.

Psykiatriska kliniken.

Under läsåret har ingen medicine kandidat begagnat sig af möjligheten att vid kliniken fullgöra den psykiatriska tjänstgöringen.

FREY SVENSON.

Patologiska institutionen.

Sedan riksdagen 1912 beviljat en professur i hygien och bakteriologi, har undervisningen i bakteriologi kunnat meddelas af särskild lärare. Med. lic. T. HELLMAN har sålunda under läsåret haft förordnande att meddela den professorn i hygien och bakteriologi tillkommande undervisningen i bakteriologi, i hvilket ämne han å patologiska institutionen gifvit en kurs under höstterminen och en kurs under vårterminen; den förra kursen räknade 17, den senare 6 deltagare.

Undervisningen i patologi har varit så anordnad, att hvarje termin gifvits en kurs i allmän patologi och en kurs i obduktionsteknik för medicine studerande, hvarjämte obduktionsundervisningen för medicine kandidater fortgått på samma sätt som förut.

Kurserna i allmän patologi och obduktionsteknik bevistades under höstterminen af 12 och under vårterminen af 16 studerande. I obduktionsöfningarna för medicine kandidater deltog under höstterminen 45 och under vårterminen 71 medicine kandidater.

Under tiden $\frac{1}{6}$ 1913— $\frac{31}{5}$ 1914 utfördes å patologiska institutionen 216 obduktioner och å Uppsala hospital och asyl 58 obduktioner.

Diagnostiska, patologisk-anatomiska och bakteriologiska undersökningar för klinikernas räkning uppgingo till ett antal af 490.

Museet och de mikroskopiska preparatsamlingarna hafva tillökats i den mån det förhandenvarande materialet därtill lämpat sig.

ULRIK QUENSEL.

Farmakologiska institutionen.

Under höstterminen deltog 16 medicine studerande i kursen i farmakologi, 12 i de praktiska öfningarna i läkemedelsberedning, under vårterminen 13 i kursen i farmakologi och lika många i öfningarna i läkemedelsberedning. Institutionens samlingar och undervisningsmaterial ha i mån af behof kompletterats.

M. ELFSTRAND.

Institutionen för medicinsk kemi.

I laborationskursen i allmän kemi deltog under höstterminen 24 och under vårterminen 20 studerande. Antalet deltagare i laborationskursen i medicinsk kemi var under höstterminen 12

och under vårterminen 31. Dessutom hafva 7 personer (däri inräknade lärare och amanuens) varit sysselsatta med speciella arbeten. Utensilier hafva i mån af förbrukning ersatts. I stället för den gasmotor, som förut drifvit institutionens största centrifug, har insatts en elektrisk motor.

S. G. HEDIN.

Epidemisjukhuset.

Under läsåret har en månads assistenttjänstgöring vid sjukhuset fullgjorts af 8 medicine kandidater.

Antalet under året $\frac{1}{1}$ — $\frac{31}{12}$ 1913 vårdade patienter utgjorde 622.

K. G. TINGVALL.

Institutionen för allmän och analytisk kemi.

Institutionslokalerna hafva icke undergått någon annan anmärkningsvärd förändring än att den stora salen för oorganisk syntes efter 9 års begagnande ommålats.

Personalen. Fil. lic. G. K. ALMSTRÖM har varit förordnad till biträde vid ledande af öfningarna i organisk kemi mot arfvode, som blifvit på extra stat af riksdagen beviljadt. Såsom amanuenser hafva varit anställda: fil. kand. N. VON ZWEIGBERGK, fil. lic. N. PIHLBLAD, fil. mag. E. SÖDERBÄCK, fil. lic. A. HEDVALL och fil. lic. A. WESTGREN, hvarförutom docenterna SANDQVIST och HOLMBERG i egenskap af docentstipendiater, den förre under höstterminen, den senare under vårterminen, biträdt vid ledande af öfningarna i oorganisk syntes.

Undervisningen. Som vanligt har för de nyinträdande en propedeutisk kurs med experiment och examinatorier varit anordnad under september månad. Däri deltog 74 studerande. Kursen gafs af docenten HOLMBERG.

Laboratorieundervisningen har fortgått på följande fem afdelningar: A) för oorganisk syntes under professor STRÖMHOLMS ledning med biträde af amanuensen WESTGREN samt docenterna SANDQVIST och HOLMBERG (se ofvan); B) för kvalitativ analys under professor STRÖMHOLMS ledning med biträde af amanuenserna V. ZWEIGBERGK och SÖDERBÄCK; C) för kvantitativ analys under professor STRÖMHOLMS ledning med biträde af amanuensen HEDVALL; D) för anställande af föreläsningsexperiment under

professor SVEDBERGS ledning med biträde af amanuensen PIHL-BLAD; E) för organisk kemi under professor WIDMANS ledning med biträde af fil. lic. ALMSTRÖM.

Antalet laboranter har på de olika afdelningarna varit:

	H.-t. 1913	V.-t. 1914	Summa	Medeltal
A	19	10	29	14,5
B	19	29	48	24
C	30	31	61	30,5
D	24	19	43	21,5
E	36	26	62	32

Dessutom hafva 18 personer (däri inberäknade lärare och amanuenser) varit sysselsatta med originalundersökningar. Institutionen har således efter denna beräkning i medeltal under hvardera terminen inrymt 122 arbetande.

Vid institutionen utförda experimentalundersökningar hafva under läsåret publicerats i 18 afhandlingar eller uppsatser.

Samlingarna och biblioteket. Institutionens förråd af kemikalier, glaskärl, utensilier m. m. har i mån af förbrukning och behof kompletterats.

Instrumentsamlingen har genom inköp förökats med diverse apparater, hvaraf följande förtjäna särskildt omnämmande:

WHEATSTONE-KIRCHHOFFS valsbrygga med en serie tillhörande motstånd från HARTMANN & BRAUN, Frankfurt a. M.; pansargalvanometer med afläsningskikare från aktiebolaget J. L. ROSE, Uppsala;

ultrafiltrerapparat enligt BECHHOLD från Vereinigte Fabriken f. Laboratoriumsbedarf, Berlin;

en större roterande kommutator samt apparat för bestämning af ledningsförmågan hos anisotropa vätskor i magnetfält från aktiebolaget J. L. ROSE, Uppsala;

en samling monokromatiska ljusfiltra från FRITZ KÖHLER, Leipzig;

2 satser ANSCHÜTZ-termometrar graderade i $\frac{1}{5}^{\circ}$.

Biblioteket har som vanligt fått mottaga åtskilliga gåfvor af institutioner och enskilda författare. De löpande tidskrifterna hafva genom köp kompletterats.

O. WIDMAN.

Zoologiska institutionen.

Af *Zoologiska Bidrag från Uppsala* har under året andra bandet utkommit.

Biblioteket har utom genom byte och i ringa mån genom inköp ökats genom gåfvor från *Svenska Fiskareförbundet*, *Inst. Zool. Torino*, *Zool. Soc. Tokyo*, *U. S. Nat. Hist. Museum*, *Zoologiska institutionerna* i *Köpenhamn* och *Lund* samt vid *Stockholms Högskola*, d:r C. WESENBERG-LUND, Lyngby.

För *museets* räkning ha inköpts en värdefull samling af snittserier af polyclader, bearbetade af konservator S. BOCK, en serie mimikry-preparat från PICHLERS W.WE & SOHN, skelett och kranium af gorilla, *Ovis muriman* från Sardinien, ett större antal kolibrifåglar, några paradisfåglar m. m.

Följande gåfvor hafva lämnats till museet: regementsläkaren L. TRAFVENFELT, Umeå: ett flertal svenska *Microlepidoptera*, som förut saknades i museets samlingar; doktor I. ARWIDSSON: ett antal dels lefvande, dels konserverade exemplar af *Petromyzonlarver* m. fl. föremål; filosofie kandidaten E. ANDERSSON: två kranier af Spetsbergsren; fil. stud. O. LUNDBLAD: ett antal exemplar af *Limnadia lenticularis*, för första gången funna vid Uppsala; professor G. O. SARS, Kristiania: 20 arter af honom bestämda, i museet ej förut befintliga *Cumaceer*; doktor I. TRÄGÅRDH, Stockholm: exemplar af *Miastor mitraloss*; professor C. TH. MÖRNER: en vattensork; k. k. Stadthaltareirat H. v. KREKISCH, Straroldo, Triest: ett antal grottinsekter från södra Österrike; genom professor L. JÄGERSKIÖLD, Göteborg: en tonfisk för skelettering.

Nyutnämnde konservatorn docenten S. BOCK befinner sig sedan innevarande kalenderårs början på en forsknings- och samlingsfärd i Japan, afseende bland annat att göra insamlingar för museets räkning. Den zoologiska institutionen står i stor tacksamhetsförbindelse till *Kungl. Utrikesdepartementet* och till den *Kungl. Svenska Beskickningen i Tokyo*, hvilka med största tillmötesgående understödt konservator BOCKS arbeten i Japan och för honom utverkat tillträde till den Japanska Zoologiska stationen i Misaki, vid hvilken d:r BOCK erhållit en arbetsplats och tillfälle att göra samlingar, ehuru stationen eljes vid tiden för hans besök var stängd. Likaså står institutionen i stor förbindelse till vederbörande

japanska myndigheter och särskildt till professor ISAO IJIMA för det synnerligen tillmötesgående sätt, på hvilket de underlättat konservator BOCKS arbeten. Äfven har institutionen att tacka det *Svenska Ostasiatiska Kompaniet* för det tillmötesgående detta bolag visat, bland annat genom att kostnadsfritt till Japan befordra d:r BOCKS utrustning.

Arbetet med den skandinaviska insektsamlingens ordnande fortgick under en del af sommaren 1913, då doktor A. ROMAN fortsatte ordnandet och bestämmandet af steklarna. För en synnerligen värdefull tjänst har museet att tacka den framstående fjärilskännaren regementsläkaren L. TRAFVENFELT, som bestämt de i hufvudsamlingen befintliga talrika obestämda lägre fjärlarna, särskildt de s. k. Microlepidoptera, och nu äfven till bestämning mottagit den ganska omfattande samling af dessa insekter, som tillhöra den Gyllenhaalska samlingen.

Under året ha utom tjänstgörande lärare och amanuenser 11 äldre och yngre zoologer på institutionen varit sysselsatta med vetenskapliga specialarbeten, hvarjämte mindre delar af samlingarna begagnats af flere utländska zoologer.

Zootomiska laboratoriet. Antalet deltagare i öfningskurserna för fil. kand. och fil. ämbetsexamen har under höstterminen varit 21 och under vårterminen 18. I öfningarna för fil. lic.-examen hafva 5 studerande deltagit.

A. WIRÉN.

Botaniska institutionen.

Botaniska museet. Samlingarna hafva under året ökats genom talrika gåfvor af olika slag, bland hvilka må nämnas: af friherrinnan L. CEDERSTRÖM ett svenskt fanerogamherbarium; af d:r P. DUSÉN omkr. 300 ex. fanerogamer från Sydamerika och Kamerun; af lektor A. G. ELIASSON, Vänersborg, omkr. 250 ex. svampar och 42 fanerogamer; af prof. FRIES' sterbhus diverse fanerogamer och svampar; af d:r E. TH. FRIES, Visby, fanerogamer från Gottland; af d:r K. HEDBOM en samling gastromyceter; af docenten KYLIN 233 ex. hafsalger; af fil. mag. Th. LINDFORS 150 ex. svampar; af stud. H. PERSSON omkr. 70 ex. mossor; af docenten SAMUELSSON 220 ex. kärlväxter, 404 mossor, 126 andra kryptogamer; af docenten SKOTTSBERG 750 ex. kärlväxter och 91 alger från Nordamerika, diverse spritpre-

parat, samt ett fullständigt ex. af *Pelagophycus porra* och ett d:o af *Nereocystis Lütkeana*; af kand. H. SMITH 2,592 ex. kärlväxter; af d:r N. SYLVÉN en samling ballastväxter. Andra sådana gåfvor hafva skänkts af: stud. C. G. ALM, fil. mag. E. ASPLUND, d:r S. BLOMQVIST, Kalmar, abbé J. BRESADOLA, Trient, amanuensen CEDERGREN, amanuensen DAHLGREN, stud. G. E. DU RIETZ, lektor K. F. DUSÉN, Kalmar, fru E. EKMAN, Djursholm, docenten R. FRIES, docenten TH. FRIES, d:r ERIK HAGLUND, stud. C. MALMSTRÖM, professor SVEDBERG, stud. T. Å. TENQVALL, skolläraren F. O. WESTERBERG, Vistinge, d:r J. F. ÖHRN, akademiörtagårdsmästaren ÖRTENDAHL, Kalmar Verkstädens Aktiebolag samt Vetenskapsakademiens i St. Petersburg Botaniska Museum.

Böcker och tidskrifter hafva som gåfvor mottagits från Musée du Congo Belge i Brüssel; Botaniska trädgården i Budapest; Botaniska institutionen i København; College of Agriculture i Tokyo; Missouri Botanical Garden, S:t Louis; Musée d'histoire naturelle i Paris; K. Vetenskapsakademien; Statens Skogsförsöksanstalt; Svenska Botaniska Föreningen.

Lektor A. G. ELLASSON, som sedan många år sysselsatt sig med utarbetandet af en »Index fungorum exsiccatorum», omfattande alla i museet befintliga svampexsickat, har öfverlämnat den nu färdiga förteckningen, omfattande omkr. 40,000 n:r, som gåfva till museet.

Genom byte har museet förvärfvat: från Bergens Museum HAVAAS' Lichenes Norv. exs. n:r 451—475; från R. Botanic Garden i Calcutta 23 herb.-ex.; från Botanical Dep:t, University of California 200 ex. hafsalger; från New York Botanical Garden 63 ex. kärlväxter; från K. Hofmuseum i Wien Cryptogamæ exs. cent. 21; från Riksmuseum i Stockholm 238 ex. mossor från Sibirien; från Lunds botaniska förening 225 ex. fanerogamer, 110 ex. kryptogamer; från Uppsala nya botaniska bytesförening 92 ex.; från lektor E. JÄDERHOLM, Norrköping, 118 ex. mossor.

I byte hafva afsändts: till Riksmuseum 59 fanerogamer från Kamerun samt 29 ex. mossor; till botaniska museet i Lund 21 ex. från Kamerun; till Botanical Dep:t Univ. of California 200 ex. svenska hafsalger.

Genom köp ha förvärfvats: COLLINDER, Rosæ Sueciæ exs., fasc. 1; DAHLSTEDT, Taraxaca scand. exs., fasc. 3; MAIRE, Mycotheca boreali-africana, fasc. 4; MALME, Lichenes suec. exs., fasc. 14—16; H. SYDOW, Fungi exotici, fasc. 1—6; H. & P. SYDOW, Mycotheca germ., fasc. 24; P. SYDOW, Uredineen, fasc. 51, Usti-

lagineen, fasc. 12, samt Phycomyceten und Protomyceten, fasc. 8; VESTERGREN, Micromycetes rar. sel., fasc. 57—60; af docenten SKOTTSBERG 271 herb.-ex. från Sydamerika (utgörande fortsättning af den i föreg. årsredogörelse omtalade samlingen) samt 100 spritprep. från Sydamerika.

Till 10 svenska och 14 utländska botanister ha utlånats omkr. 1,100 ex. ur olika afdelningar ur museet. I juni besöktes museet under en vecka af d:r L. W. RIDDLE, Wellesley, Mass., för studier i lafherbariet. Inom museet ha 10 svenska botanister begagnat dess samlingar för vetenskapliga studier.

JUNGNERS samlingar från Kamerun ha genom välvilligt tillmötesgående från Berliner-museets sida till större delen blifvit bestämda. Åtskilliga fanerogamsläkten, ss. Epilobium, Viola, Draba m. fl. ha reviderats med hänsyn till benämningarna. Omordningen och katalogiseringen af allmänna fanerogamherbariet har fortsatts från början af Monokotyledonerna t. o. m. Agropyrum. Under året nytilkomna fanerogamer, mossor, lafvar och alger ha inordnats. Lafherbariet har under året till större delen omordnats och delvis reviderats af fil. stud. G. E. DU RIETZ. Amanuensen CEDERGREN har fortsatt revisionen af Cyperaceæ i allm. herbariet. F. d. provinsialläkaren J. F. ÖHRN har äfven detta år godhetsfullt biträdt konservatorn i arbetena på museet.

Docenten SKOTTSBERG lämnar med läsårets slut konservatorstjänsten vid museet efter 4½ års nitiskt och insiktsfullt arbete för dess förkofran.

Botaniska trädgården. Såsom gåfvor hafva lefvande växter erhållits från botaniska trädgårdarna i Atén, Cambridge (England), Dresden, København och Montpellier samt från Alnarps Landbruksinstituts trädgårdsafdelning genom dir. C. G. DAHL, Deutsche Dendrologische Gesellschaft, Thyrow, och Dendrologische Gesellschaft für Österreich-Ungarn, Wien; vidare af herr C. J. ADAMSON, Hofva, stud. C. G. ALM, lektor H. W. ARNELL, fil. mag. E. ASPLUND (från Spetsbergen), amanuensen DAHLGREN, fil. mag. B. HALDEN, professor G. LAGERHEIM, Stockholm, firma H. PEIN, Halstenbek, kand. H. SMITH, docenten ÖSTERGREN.

Frön hafva skänkts af fiskeriassistenten d:r I. ARWIDSSON, kand. F. BRANTENBERG, amanuensen CEDERGREN, docenten TH. FRIES, docenten SKOTTSBERG (från V. Nordamerika) och akademiörtagårdsmästaren ÖRTENDAHL.

Genom byte hafva från 95 botaniska trädgårdar erhållits 3,953 kapslar frön, hvarjämte från enskilda personer erhållits

26 kapslar. Af lefvande plantor hafva genom byte förvärfvats 50 arter, såsom skänker till trädgården 213 arter. Genom köp hafva anskaffats: från 2 fröhandlare 352 kapslar frön, 38 arter lefvande växter, samt åtskilliga rosor för prydnadsändamål.

Till 109 botaniska trädgårdar hafva afsändts 4,179 kapslar frön och plantor, samt till enskilda personer 264 kapslar.

Afdelningen för kulturväxter på fritt land har ordnats och utvidgats.

Botaniska laboratoriet. För kandidatkursen hafva inköpts 2 mikroskop af Leitz' tillverkning.

Samlingen af mikroskopiska preparat har ökats med inemot 200 stycken. Omkring 100 nya diapositiv hafva förfärdigats.

Deltagarna i kurserna för ämbets- och kandidatexamen voro under höstterminen 24—27, under vårterminen 26. Vid den cytologiska kursen för licentiatexamen voro deltagarna under höstterminen 3, under vårterminen 2. Med vetenskapliga specialarbeten hafva under läsåret 3 studerande varit sysselsatta på laboratoriet.

Behofvet af bättre och rymligare lokaler för undervisningen har under läsåret i oförminskad grad gjort sig gällande.

O. JUEL.

Växtbiologiska institutionen.

Detta läsår är det sista, institutionen begagnar sig af den lilla våning, jag hittills förhyrt. Redan i höst torde inflyttningen i den nya byggnaden vara fullbordad.

Till Riksdagen har Universitetet ingått med anhållan om ett årligt anslag för Växtbiologiska institutionen på 1,000 kronor, hvarjämte ur reservfonden anslagits 7,500 kronor för byggnadens möblering och vetenskapliga utrustning. Därjämte har professurens stiftare förklarat, att från hans sida intet hinder möter att höja det ur Kempeska fonden utgående materialanslaget, som nu enligt donationsbrevet ej får öfverstiga 300 kr. för år, till 500 kronor. Professuren saknar tillgångar för aflönande af en särskild vaktmästare och en amanuens. För fullgörandet af de viktigaste vaktmästarsysslorna i den nya byggnaden med dess trädgård har emellertid engagerats den Farmakologiska institutionens e. o. vaktmästare K. E. Andersson mot fri bostad, värme, ljus samt ett planteringsland. Det torde sålunda nu vara möjligt att börja med verkligt laborationsarbete, om också på grund af de små ekonomiska tillgångarna inom begränsade områden.

De botaniska samlingarna ha ihågkommit med flera välvilliga tillskott. Under Växtbiologiska seminariets arbeten och exkursioner har material sammanställts till belysande af nordiska växtsamhällens utvecklingshistoria. Särskildt värdefulla torde samlingarna från Fiby urskog öfver skogsträdens patologi få anses.

Instrumentsamlingen har något utvidgats. Bland annat märkes ett Leitz' mikroskop med korsbord, inköpt för 436 kr. Så har jag att från disponenten d:r HJALMAR LUNDBOHR tacksam anmäla gåfvor af ett antal termografer, hvilka af docenten i växtbiologi THORE FRIES uppställts i trädgränsen på skilda punkter af Torne Lappmark och tillstötande delar af Norge.

Af skänker till biblioteket märkas publikationer från Hydrografiska Byrån, Stockholm. Särdeles värdefull är Sveriges Geologiska Undersöknings stora gåfva af ett urval af dess publikationer, omfattande c:a 170 kartor och öfver 100 uppsatser jämte hittills utkomna årgångar af Undersökningens Årsskrift.

RUTGER SERNANDER.

Fysiska institutionen.

Instrumentsamlingen har genom inköp under året ökats med åtskilliga instrument, bland hvilka följande äro de viktigaste: från FR. J. BERG, Stockholm, planimeter,

- » Gebr. RUHSTRAT, Göttingen: båg lampsmotstånd,
- » GÜNTHER et TEGETMEYER, Braunschweig: fotoelektrisk cell,
- » HARTMANN et BRAUN, Frankfurt: spegelgalvanometer,
- » LEYBOLDS NACHF., Cöln a. Rh.: molekularpump,
- » STEEG et REUTER, Homburg: bergsaltprisma,
- » M. EDELMANN, München: 2 stränggalvanometrar och en strängelektrometer,
- » SIEMENS-SCHUCHERT, spegelgalvanometer, högspänningsdynamometer med tillbehör.
- » The Cambridge Scient. Ind. Company: termogalvanometer.

Institutionens bibliotek har ökats med de löpande fysiska tidskrifterna.

Antalet laboranter har utgjort:

a) i den fysikaliskt-tekniska kursen höstterminen 9, vårterminen 27;

b) i de fysiska öfningslaborationerna höstterminen 41, vårterminen 34;

c) i de vetenskapliga arbetena höstterminen 7, vårterminen 9.

Under sommaren 1913 har det elektriska ledningsnätet för experiment utvidgats och i samband härmed uppsatts i maskinsalen dels en högfrekvensgenerator, dels ett likströmsaggregat, det senare hufvudsakligen afsedt för bågglampsbelysning vid experiment.

Laborationsrummet B 11 har under sommaren inredts till högspänningslaboratorium. Här har uppsatts ett större högspänningsaggregat från SIEMENS-SCHUCHERT, Berlin, för 11,000 volt likriktad ström jämte taflor och ledningar.

Å institutionens observatorium för undersökning af solens strålning m. m. hafva bestämningar af solstrålningens styrka utförts enligt samma program som föregående år.

GUSTAF GRANQVIST.

Mineralogisk-geologiska institutionen.

Samlingarna ha under året gjort följande viktigare förvärf. Genom gåfva af prof. P. QUENSEL synnerligen representativa sviter från hans resa i Förenta Staterna och Kanada af Kordillerernas prekambrika formationer, af nefelinsyeniter och närbesläktade bergarter från Bancroft Area, af vulkaniska bergarter och sinterbildningar från Yellowstone Park, af mineral från Franklin Furnace etc. Dessutom har prof. QUENSEL öfverlämnat hela originalmaterialet till hans arbete öfver alkalibergarterna i Al-munge. Från 1913 års expedition af Uppsala studenter till Spetsbergen, hvilken bekostats af mecenater, har museet erhållit hela det hopbrakta värdefulla materialet af fossila vertebrater. Föröfrigt ha gåfvor erhållits af följande personer: fiskeriintendenten I. ARWIDSSON och stud. A. WASSÉN subfossila hvalkotor, af aman. WARBURG silurfossil från Dalarna, af rådman W. HERDIN vulkanisk aska från Vesuvii utbrott 1906, af d:r NAIMA SAHLBOM geologiska fotografier, af d:r B. HÖGBOM och ing. VAN JURA (Malmberget) mineral.

Genom köp och byte ha samlingarna riktats med stegocephaler i afgangutning, vertebratrester från Spetsbergen och med 3 nya meteoritfynd.

Genom den ökning i materialanslaget, som beviljats af förra årets riksdag, har det blifvit möjligt att rikta biblioteket med en del nya handböcker och uppslagsverk.

Antalet boklån från institutionsbiblioteket har under året varit omkring 600.

Af Bulletin of the Geol. Inst. of Upsala, som fortfarande bekostas af prof. HJ. SJÖGREN och med hela sin upplaga öfverlämnas till Universitetet har Vol. XII, innehållande 8 afhandlingar och uppsatser, utkommit. Dessutom ha uppsatser publicerats i andra tidskrifter.

Antalet studerande, som ägnat sig åt mera själfständiga arbeten vid institutionen, uppgår till 5 à 6. Öfriga studerande, som begagnat sig af samlingar och undervisning, ha varit omkr. 40. Tvenne doktorsdisputationer ha ventilerats.

Exkursioner ha företagits, utom till stadens omgifningar, till museerna i Stockholm, till Almunge, Älfkarleby, Örsundsbro och Sörmlands skärgård.

Amanuensernas göromål ha varit fördelade efter samma grunder som föregående år. Studiesamlingarna ha undergått en revision och komplettering.

A. G. HÖGBOM.

Astronomiska observatoriet.

Af de medel, som 1913 års riksdag anslagit till bekostande af vetenskapliga iakttagelser vid den totala solförmörkelsen i augusti 1914, ha 10,000 kr. bestämts skola komma på Uppsala observatoriums del till anskaffande af instrument. Häraf ha 7,000 kr. ställts till mitt och 3,000 kr. till observator v. ZEIPELS förfogande. Dessutom har under det gångna året en storartad privat donation kommit institutionen till godo, i det att en anonym gifvare genom prof. H. HILDEBRANDSSON till universitetet öfverlämnat ett belopp af 20,000 kr. att användas till inköp af astro-fysikaliska instrument för det astronomiska observatoriet.

För de sålunda tillgängliga medlen har hittills anskaffats en astrograf, afsedd att användas af mig vid solförmörkelsen. Instrumentet är utrustadt med en ledtub af 16 cm. öppning och 2 m. brännvidd samt tvenne kameror försedda med s. k. triplet-objektiv af ZEISS. Dessa objektiva hafva båda 15 cm. öppning och 1,5 m. brännvidd samt gifva ett användbart fält af öfver 7°. Instrumentet är, med undantag af de båda sistnämnda objektiven, konstrueradt af HEYDE i Dresden. Dess kostnad har, med inberäkning af hittills anskaffade tillbehör, uppgått till omkring 12,000 kr. Med anlitan af ett af kanslern beviljadt anslag på

2,500 kr. uppfördes under hösten och vintern ett särskildt observationshus för den nya astrografen. I detta hus blef instrumentet af mig med biträde af amanuensen LUNDMARK installeradt omedelbart efter sin hitkomst i april. Utom de nödvändigaste justeringsobservationerna ha vi hittills blott medhunnit några få profobservationer.

Observator v. ZEIPPEL har i och för sina observationer vid solförmörkelsen låtit förfärdiga en stativanordning afsedd att för tillfället uppbära den till observatoriets äldre refraktor hörande 24 cm.-tuben samt en för ändamålet konstruerad mikrometer.

Observator v. ZEIPPEL har under året fortfarande haft stora refraktorn till förfogande för fortsättning af sina arbeten därmed samt har lämnat handledning åt de studenter, som sysselsatt sig med observationsarbeten.

Tidstjänsten sköttes till den 1 december af amanuensen fröken LINDSTEDT, som därjämte under hösten var sysselsatt med astrofotografiska arbeten. Efter den 1 december handhades tidstjänsten af amanuensen LUNDMARK.

Observatoriets bibliotek har under året, utom genom inköp, som vanligt ökats genom ett stort antal gåfvor från olika håll. I utbyte har distribuerats en afhandling af observator v. ZEIPPEL. Biblioteket har undergått en fullständig revision och omordning. Detta arbete har under höstterminen och en del af vårterminen utförts af mig, delvis under medverkan af amanuensen LUNDMARK samt ett extra biträde. En del af arbetet med katalogens fullbordande kvarstår emellertid ännu vid läsårets slut.

Liksom under föregående år har jag äfven under detta anordnat seminarieöfningar med de i ämnet mera försigkomna studenterna. Dessa öfningar måste visserligen under höstterminen inställas på grund af att alltför få deltagare anmält sig. Under vårterminen höllos däremot 5 sammanträden, hvarvid föredrag öfver aktuella ämnen höllos och nyutkomna afhandlingar refererades och diskuterades.

ÖSTEN BERGSTRAND.

Meteorologiska institutionen.

Den dagliga tjänstgöringen å institutionen har fortgått efter samma plan som föregående år. Några nya rent meteorologiska arbeten ha ej införts och ej heller ha nya instrument för sådana arbeten anskaffats.

För de luftelektriska observationerna har inköpts en LUTZ' strängelektrometer jämte ett KRÜGERS normalbatteri. Registreringen af potentialfallet har under läsåret fortgått. De luftelektriska observationerna ha under detta liksom under föregående läsår anförtrotts åt amanuensen NORINDER.

Institutionens seismograf har under läsåret varit i oafbruten verksamhet. Af trycket har utgifvits iakttagelserna å seismogrammen under tiden juli 1906—augusti 1912.

Bulletin mensuel vol. XLV, 1913, har likaledes utkommit i tryck.

Biblioteket har under detta liksom under föregående år ökats med ett stort antal arbeten, hvaraf en mindre del inköpts men allra största delen skänkts af vetenskapliga institutioner och samfund eller enskilda författare.

Vid institutionen har under höstterminen 5 och under vårterminen 15 studerande förskaffat sig den för betyg i meteorologi erforderliga praktiska kännedomen om de vanligaste meteorologiska observationerna.

F. ÅKERBLOM.

Geografiska Institutionen.

Under läsåret har särskildt kartsamlingen och den etnografiska samlingen vunnit afsevärd tillväxt. Bland förvärf till den förstnämnda förtjäna följande nämnas:

En gipsmodell öfver Vesuv från A. AURELI, Rom.

En gipsmodell öfver Mont Blanc från J. DINGES, Amberg.

En stor samling belgiska kartor, nämligen:

1) Carte topographique de la Belgique 1 : 20000 i 427 blad;

2) Carte topographique de la Belgique 1 : 40000 i 72 blad;

3) Carte de la Belgique 1 : 160000 i 6 blad;

4) Carte des chemins de fer, routes & voies navigables de la Belgique 1 : 320000 i 1 blad;

Grande carta topografica del regno d'Italia 1 : 100000 i 277 blad genom köp till väsentligt nedsatt pris;

Fyra sjökort öfver Atlanten och Stilla hafvet i gnomonisk projektion genom förmedling af svenska legationen i Washington;

En samling äldre sjökort såsom gåfva af Kungl. Sjökarteverket;

Fem sjökort och två häften af den »Norske Lods» såsom gåfva af Norges Sjökarteverk;

Tre blad af kartan öfver norra Sverige samt ett af den öfver det södra såsom gåfva af Rikets allmänna kartverk.

De etnografiska samlingarna ha företrädesvis tillökats genom af undertecknad bekostadt förvärf af:

108 nummer föremål från belgiska Kongo och franska Ekvatorialafrika, samlade af missionär TEOFIL CEDER; samt

97 nummer föremål från Grönland, samlade af frih. AXEL KLINCKOWSTRÖM.

Instrumentsamlingen har tillökats genom ett från R. FUESS i Berlin-Steglitz inköpt fickuniversalinstrument, de fysiskt-geografiska samlingarna genom bottenprof från olika delar af världshafvet, öfverlämnade af prof. J. H. THÉEL samt genom växtgeografiska föremål från Madagaskar, förvärfvade från fil. mag. KARL AFZELIUS, Stockholm.

Liksom under föregående år har universitetsbiblioteket deponerat för längre eller kortare tid en rikhaltig samling af geografisk och etnografisk tidskriftslitteratur på institutionens lokal. Bland gåfvor till institutionens bibliotek må följande nämnas:

af Kungl. Vetenskapsakademien: Årsbok 1913, Meteorologiska iakttagelser i Sverige 1912, tjugofyra separatträck ur Akademiens Handlingar och Arkiv;

af Kungl. Vetenskapsakademiens Bibliotek: International Catalogue of scientific literature, afdelningarna Meteorology 1—10, Geology 1—10, Geography 1—11, Anthropology 1—10;

af Kungl. Kommerskollegium: Sveriges In- och Utförsel 1913, Sveriges officiella Statistik: Bergshandtering 1912, Industri 1912, Sjöfart 1912;

af Sveriges Geologiska undersökning: Årsbok 1911, fyra afhandlingar tillhörande ser. Ca samt fem kartblad med beskrifningar;

af Hydrografiska byrån: Årsberättelse 1912, Årsbok 1911, Meddelanden 4—6, Indalsälven, flere separatträck;

af Universitetsbiblioteket: Accessionskatalog 27, 1912 samt Accessionskatalogens tioårsregister 1896—1905, II;

af Meteorologiska Centralanstalten: Månadsöfversikt af väderleken i Sverige;

af Föreningen för skogsvård, Stockholm: dess Tidskrift och Folkskrifter;

af Geologiska föreningen i Stockholm: dess Förhandlingar;

af Svenska sällskapet för antropologi och geografi: Ymer;

af Svenska Fiskareförbundet: Svensk Fiskeritidskrift;
 af Sällskapet för Finlands geografi: Fennia 33;
 af Geografiska föreningen i Helsingfors: Terra 1913 och 1914;
 af Bureau du Conseil permanent international pour l'exploration de la mer, Köpenhamn: Rapports et procès-verbaux des réunions, vol. XV—XX; Bulletin hydrographique Juillet 1911—Juin 1912; Mémoire sur les travaux pendant 1902—1912; Publications de circonstance N:o 64—66; Bull. statistique des pêches maritimes des pays du nord de l'Europe VII, 1911; Bull. trimestriel, Résumé planktonique 1902. 1908 III; O. PETTERSSON & C. F. DRECHSEL: Mémoire sur les recherches dans l'Atlantique avec programme;
 af Dansk Meteorologisk Institut: Meddelelser I;
 af prof. HÖGBOM: Fennoskandia;
 af undertecknad: Naturw. Unters. d. Sarekgebirges in Schwedisch-Lappland N:o 9;
 af flere in- och utländska vetenskapsidkare: separatträck.

AXEL HAMBERG.

Museet för nordiska fornsaker.

Prefektoren för museet, som alltifrån dess tillkomst varit förbunden med professuren i nordiska språk, öfvergick vid 1914 års början till den nyinrättade professuren i nordisk och jämförande fornkunskap.

Till museets amanuens efter undertecknad utsågs e. o. amanuensen fil. kand. ESKIL OLSSON. Som e. o. amanuens för afdelningen »Medeltid och nyare tid» samt för biblioteket tjänstgör alltjämt fil. stud. ARVID JULIUS.

Då det för museets vidare utveckling är nödvändigt, att de personer, som skola arbeta vid detsamma, erhålla tillräcklig ersättning, har undertecknad hos humanistiska sektionen väckt förslag om riksdagspetitum dels angående förhöjning af nuvarande amanuenslönen till 1,200 kr., dels angående inrättande af en ny amanuensbefattning med samma villkor för afdelningen från senare århundraden, detta i samband med ett förslag till anordnande af ett Upplandsmuseum genom samarbete mellan Universitetet och Upplands Fornminnesförening. Sektionen har tillstyrkt förslaget.

Till museet ha under året öfverlämnats gåfvor af godsägare W. ARNBERG (selbåge af horn), hemmansägare PALM, Årby i

Lena socken (ostform, lås, selpinne, verktyg), fil. stud. C. SCHWEDER (stenyxa från Kalmar län), ingenjör GEORG STIG (pilspets af flinta från Nordamerika) och förvaltare R. WEDIN, Tierp (hästbrodd från järnåldern), samt till biblioteket af Universitetsbiblioteket, Vitterhetsakademien, Malmö Museum, bibl.-amanuens G. EKHOLM, amanuens SIGURD ERIXON, intendenten G. SARAUF och undertecknad.

Genom köp ha förvärfvats 50 föremål från stenåldern, 6 från järnåldern, 1 från medeltiden samt några från senare århundraden. ' .

OSCAR ALMGREN.

Viktoriamuseet för egyptiska fornsaker.

Museet har hållits öppet för allmänheten lördagar kl. 12 midd. —1 e. m. Åtskilliga föredrag öfver egyptisk arkeologi hafva dessutom hållits af amanuensen, docenten ANDERSSON.

O. A. DANIELSSON.

Myntkabinettet.

Samlingarna ha vunnit tillökning 1) genom gåfvor: af Svenska Akademien dess medalj i silfver 1913 öfver HENRIK SCHARTAU; af Vetenskapsakademien dess medalj i silfver 1914 öfver JONAS MELDERCREUTZ; af notarien THORALF FRIES: tvåkrona präglad med anledning af konung Oscar II:s och drottning Sofias guldbröllop 1907; af myntdirektör K. A. WALLROTH: hans underdåniga berättelse om Kungl. Mynt- och Justeringsverkets förvaltning under året 1913; af professor SAM WIDE: smärre numismatiska arbeten. 2) genom köp: tvenne exemplar af de senastpräglade svenska silfver- och kopparmynten; 49 svenska medaljer och plaketter i brons; en samling (omkring 60) utländska mynt, till större delen från 17- och 1800-talen; numismatisk litteratur, dels fortsättning af tidskrifter, dels nyutkomna arbeten och på antikvarisk väg äldre och nyare numismatisk litteratur till bibliotekets komplettering.

Vid den på grund af prefektombyte föranledda revisionen har myntkabinettets hela uppsättning af mynt, medaljer, jetonger o. s. v. fullständigt genomgått.

De i montrerna utställda svenska mynten och medaljongerna, med undantag af de kungliga medaljongerna, ha af amanuensen

professor L. KJELLBERG blifvit omordnade och till större delen försedda med etiketter.

Med anledning af en hemställan från större akademiska konsistoriet i Uppsala i skrifvelse af den 28 februari 1914 har Kungl. Maj:t i nådigt bref af den 24 april innevarande år funnit godt att i fråga om medaljer, som hos mynt- och justeringsverket rekvireras af Uppsala universitets myntkabinett för att införlifvas med dess samlingar, medgifva *dels* nedsättning i präglingsafgiften för guld- och silfvermedaljer samt lösningspriset för bronsmedaljer med 50 % af de belopp, som enligt förnyade taxan för lösen af medaljer vid myntverket den 26 november 1897 med däri genom förordningen den 5 juli 1901 gjorda ändringar skola utgå, hvilken nedsättning dock icke skall äga tillämpning på de i samma taxa bestämda minsta afgifterna för prägling eller försäljning af medaljer, *dels ock* befrielse från erläggande af sådan stämpelavgift, som omförmäles i nämnda taxa.

SAM WIDE.

Konstmuseet.

Samlingen af skioptikonbilder har ökats med 293 nummer, hvaraf 225 bilder rörande antiken. Reproduktionssamlingen har utvidgats med en 171 nummer stark samling fotografier af romersk arkitektur.

Biblioteket har utökats med 20 volymer genom inköp samt genom gåfvor bl. a. från Lifruskammaren, Teknologföreningen, Arkitekturminnesföreningen, Upplands Fornminnesförening, Västergötlands Fornminnesförening. Cirka 50 volymer ha utlånats och seminarielokalen har nyttjats för 88 studiebesök.

Den under förra året påbörjade katalogiseringen af museets konstsamlingar har under året fortsatts.

Samlingarna ha skötts af amanuensen, fil. stud. G. SILFVERSTOLPE.

HENRIK SCHÜCK.

Seminarierna.

1. Teologiska seminariets afdelning för teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi.

Docenten E. REUTERSKIÖLD har under läsåret varit ledare af öfningarna, hvilka hållits hvarannan torsdag. Ämne för båda

terminerna har varit: De kristna högtiderna. Under höstterminen behandlades julen. Under vårterminen behandlades påsk, pingst, midsommar samt metodologiska frågor.

Deltagarnas antal under höstterminen 31, under vårterminen 25.

NATHAN SÖDERBLOM.

2. Teologiska seminariets afdelning för exegetisk teologi.

Föreståndare: professor E. STAVE.

Ledare af öfningarna för Gamla testamentet var under höst- och vårterminen professor STAVE. Ämnet för öfningarna under båda terminerna utgjorde: Daniels bok. Deltagare under höstterminen voro 31, under vårterminen 20.

Ledare af öfningarna för Nya testamentet var under höst- och vårterminen professor KOLMODIN. Ämnet utgjorde under höstterminen: Jesus och Paulus (forts.), under vårterminen: Hebréerbrefvet. Antalet deltagare var under höstterminen 38, under vårterminen 45.

ERIK STAVE.

3. Teologiska seminariets afdelning för historisk teologi.

Föreståndare: domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM.

Ledare af öfningarna: under höstterminen 1913 professor LUNDSTRÖM och under vårterminen 1914 docenten K. B. WESTMAN.

Professor LUNDSTRÖMS seminarieöfningar under höstterminen 1913 hade till föremål *Fromhetslifvet och det sedliga tillståndet i Sverige efter 1718*. Öfningarna räknade 21 ordinarie deltagare och omfattade 6 sammanträden.

Efter ett inledande föredrag af seminariets föreståndare och ledare föredrogos och ventilerades vid därpå följande sammanträden följande uppsatser:

JOHN GUSTAFSSON: Öfversikt öfver fromhetslifvet och det sedliga tillståndet i Sverige under förra hälften af 1700-talet.

DAVID JOHANSSON: smål., Öfversikt öfver fromhetslifvet och det sedliga tillståndet i Sverige under senare hälften af 1700-talet.

RUBEN GUSTAFSSON, uppl.: Öfversikt öfver fromhetslifvet och det sedliga lifvets yttringar i Sverige vid sekelskiftet 1800.

BERNHARD GEZELIUS, v.-d.: Öfversikt öfver fromhetslifvet och det sedliga tillståndet i Sverige under förra hälften af 1800-talet.

DAVID BJÖRKHAGEN, sthlm.: Öfversikt öfver fromhetslivet och det sedliga tillståndet i ärkestiftet och hufvudstaden under frihetstiden.

Docenten WESTMANS seminarieöfningar under vårterminen 1914 räknade 12 deltagare, omfattade 7 sammanträden och hade till föremål *Valda arbeten till svenska kyrkans historia under nyare tiden*.

Efter ett föredrag af öfningarnas ledare om *Olavus Petris skrifter* föredrogos och granskades under terminens sammanträden uppsatser i följande ämnen:

M. ERIKSSON: Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf Vasas regering;

G. PONTÉN: Den liturgiska striden;

E. STRÖM: Uppsala möte;

G. FAGERLING: Innebörden af striden om consistorium generale;

E. SUNDBERG: Hakvin Spegel;

K. PETERS: Den cartesianska striden.

A. H. LUNDSTRÖM.

4. Teologiska seminariets afdelning för systematisk teologi.

Föreståndare: professor E. BILLING. Ledare af öfningarna i dogmatik: professor N. J. GÖRANSSON, i teologisk etik: professor E. BILLING; i symbolik under höstterminen dåv. docenten G. AULÉN, under vårterminen docent E. LINDERHOLM.

I *dogmatik* höllos under höst- och vårterminen seminarieöfningar hvarannan fredag, hvarvid §§ 82—100 af Schleiermachers *Der christliche Glaube* genomgingos och tolkades. Antalet deltagare var under höstterminen 14, under vårterminen 7.

I *teologisk etik* höllos under vårterminen seminarieöfningar hvarannan fredag med ämne: de etiska tankarna i Luthers båda katekeser. På sammanträden genomgicks och kommenterades förra hälften af den stora katekesens utveckling af de tio buden under jämförelse med lilla katekesens framställningar. Den förda diskussionen sammanfattades i af deltagarna lämnade referat, hvartill sedan utredningar öfver närliggande frågor anknötos. Deltagarnas antal var 12.

I *symbolik* höllos under höstterminen hvarannan torsdag seminarieöfningar med ämne: Lutherdom och Calvinism. Antalet deltagare 13.

E. BILLING.

N. J. GÖRANSSON.

5. Teologiska seminariets afdelning för praktisk teologi.

Seminariet har sammanträdt endast under vårterminen. Såsom föreståndare och ledare af öfningarna har professor Edv. RODHE tjänstgjort. Deltagarnas antal har varit 9.

Ämnet för öfningarna har varit: Kyrkan och fattigvården. Följande föredrag ha hållits:

Föreståndaren: Brytningen mellan den medeltida och den protestantiska uppfattningen med hänsyn till fattigvården.

D. SVENSSON: Den svenska fattigvården från 1500-talets midt till år 1788.

B. JONZON: Reformsträfvanden 1809—23 och Geijers inlägg i fattigvårdsfrågan 1839.

N. LINDHOLM: Hufvudsynpunkter i fattigvårdsbetänkandet 1839.

N. OLSSON: 1847, 1853 och 1871 års fattigvårdsförordningar.

E. ENOCHSON: Nyare reformsträfvanden i fattigvårdsfrågan.

EDV. RODHE.

6. Juridiska seminariets afdelning för stats- och förvaltningsrätt har under h. t. 1913 haft 5 sammanträden, under v. t. 1914 däremot inga. Under h. t. lästes och kommenterades belgiska författningens grundtext, hvarjämte ventilerades tre uppsatser, nämligen af:

N. LJUNGGREN, gbg.: Arbetsordningen i tyska riksdagen,

I. SWENSSON, gbg.: Arbetsordningen i franska deputeradekammaren,

C. HJ. CARLBOM, s.-n.: Arbetsordningen i engelska underhuset.

Antalet deltagare utgjorde 52.

C. A. REUTERSKIÖLD.

7. Juridiska seminariets afdelning för civilrätt samt internationell privaträtt.

Under läsårets bägge terminer hafva hållits öfningar med två timmar hvarannan vecka. Deltagarnas antal var under höstterminen 29 och under vårterminen 18.

Vid öfningarna hafva dels föredragits och lösts rättsfall, dels föredragits och diskuterats skriftliga uppsatser.

Mera omfattande föredrag voro följande:

H. SUNDELIUS: Tolkning af servitutslagen;

G. NORDSTEDT: Inteckning af servitut;
 G. OLDENBURG: Inbördes testamenten;
 F. W. KILLANDER: Gift kvinnas aftal;
 G. HELLSTRÖM: Giltigheten af moders förlikning i understöds-
 mål;

O. BÄCKSIN: Nyare rättsfall om lösöreköp;
 S. WETTER: Lösningrätt till fast egendom enligt svensk rätt;
 K. F. PFEIFFER: Inskrifningens betydelse enligt svensk civil-
 rätt;

H. NISSEN: Klander å fång till fast egendom, med särskild
 hänsyn till gällande svensk rätt.

Såsom opponenter å nämnda föredrag fungerade resp. B.
 CORNELL, G. LIDBOM, A. PETERSSON, S. BROLIN, C. WESTRING,
 R. GYLLENSWÄRD, N. ROSENQVIST, K. HEYMAN, B. IHRMAN.
 HUGO WIKANDER.

8. Juridiska seminariets afdelning för civilrätt: obligationsrätt.

Under höstterminen höllos 5 öfningar, hvarunder i anslutning
 till pågående kurs i obligationsrättens allmänna del och på grund-
 val af dels handlingarna i det särskilda målet, dels referat i N. J. A.
 behandlades rättsfall berörande hufvudsakligen misstag, bris-
 tande förutsättning, skuldebref, spel samt fullmakt. Delta-
 garnas antal var 33.

MARTIN FEHR.

9. Juridiska seminariets afdelning för straffrätt.

Under läsåret hafva seminarieöfningar i straffrätt hållits
 endast under höstterminen.

Å öfningarna hafva genom föredrag med opposition och
 diskussion lämnats en jämförande framställning mellan svensk
 och utländsk rätt med afseende å viktigare allmänna straffrätts-
 institut. Sålunda behandlades under terminens fem öfningar
 läran om nød, nödvärn, fullbordade och ofullbordade brott,
 hufvudbrott och delaktighetsbrott samt individuella skydds-
 åtgärder.

FOLKE P:SON WETTER.

10. Juridiska seminariets afdelning för processrätt.

Under höstterminen höllos 5 seminarieöfningar i processrätt,
 under vårterminen 7.

Vid öfningarna ha refererats och diskuterats rättsfall hämtade ur Nytt Juridiskt Arkiv eller ur fakultetens samling af fullständiga handlingar i afdömda mål. De ämnen, som därvid behandlats, ha rört gränserna mellan civil- och administrativprocess, skiljemannaförfarande, intervention, *litis denuntiatio*, vittnesbevis, omröstning till dom, rättsmedlen och konkursförfarandet. Som referenter eller opponenter ha medverkat G. BERGQVIST, G. ÅKERMAN, K. LINDSTRÖM, E. PAGROTSKY, S. NORDMARK, B. SCHERDIN, L. DIXELIUS, E. SÄLL, H. NILSSON, E. HALBERT, H. STENBECK, E. HYGRELL och E. GELJER.

THORE ENGSTRÖMER.

11. Seminariet för klassiska språk.

Föreståndare var under bägge terminerna prof. DANIELSSON.

Ledare af öfningarna voro: å den latinska afdelningen under hela läsåret prof. PERSSON, å den grekiska afdelningen under höstterminen doc. NACHMANSON och under vårterminen prof. DANIELSSON.

Såsom bibliotekarie tjänstgjorde under hela läsåret andre universitetsbibliotekarien d:r A. NELSON.

Deltagarnas antal var å den latinska afdelningen under höstterminen 28, under vårterminen 29, och å den grekiska under höstterminen 11, under vårterminen 4.

Å den latinska afdelningen behandlades under hela läsåret *Tacitus' Agricola*, å den grekiska under höstterminen *Sophokles' Konung Oidipus* och under vårterminen *valda grekiska dialekt-inskrifter*.

Å den grekiska afdelningen höllos dessutom dels af öfningarnas ledare, dels af deltagarna under höstterminen 3 och under vårterminen 2 föredrag.

O. A. DANIELSSON.

12. Seminariet för klassisk fornkunskap och antikens historia.

I detta seminarium höllos under höstterminen 7 och under vårterminen 8 öfningar, 2 timmar hvarannan vecka. Deltagarnas antal var hvardera terminen 6. Öfningarna omfattade på höstterminen tolkning af grekiska vasmålningar och på vårterminen arkeologisk-topografiska undersökningar af Athens akropolis, Delfi och Olympia. Som bibliotekarie har fil. mag. AXEL BOËTHIUS tjänstgjort.

SAM WIDE.

13. Seminariet för romanska språk.

Föreståndare och ledare af öfningarna var under båda terminerna professor STAAFF. Docenten KJELLMAN har tjänstgjort såsom biträdande lärare. Såsom bibliotekarie och sekreterare tjänstgjorde under höstterminen doc. KJELLMAN, under vårterminen lic. E. G. WAHLGREN.

Antalet medlemmar var under båda terminerna 8. Dessutom ha prof. P. A. GEIJER, rektor A. NORDFELT och adjunkten S. EURÉN deltagit i seminariets arbeten. Under höstterminen höllos 6, under vårterminen 7 sammanträden. Öfningarna hafva omfattat dels syntaktiska studier särskildt rörande ordföljden i franskan på grundval af den fornfranska romanen *Marques de Rome*, dels valda uppgifter ur romansk grammatik.

Följande föredrag hafva hållits och diskuterats:

Under höstterminen:

E. G. WAHLGREN: Om si-perfekta i de romanska språken.

R. NORDBERG: Om ordföljden i frågesatser i *Marques de Rome*.

E. G. WAHLGREN: Om det inbördes morfologiska förhållandet mellan infinitiv och perf. particip i de romanska språken.

H. PETTERSSON: Om subjektets inversion i påståendesatser af vissa typer i *Marques de Rome*.

E. O. WIKLUND: Ordet *magister*, dess betydelse och afledningar i latinet och franskan.

A. H. OLOVSSON: Funktionsförändringar hos participia, särskildt i franskan.

Dessutom har prof. P. A. GEIJER hållit ett föredrag om *Allmänna synpunkter rörande ordföljden med särskild hänsyn till franskan*, doc. KJELLMAN har refererat *E. Richter, Zur Entwicklung der romanischen Wortstellung aus der lateinischen* och under-tecknad har hållit ett föredrag öfver orden *oui* och *non* i franskan.

E. STAAFF.

14. Seminariet för nordiska språk.

Föreståndare för seminariet ha varit: under höstterminen prof. NOREEN, under vårterminen prof. v. FRIESEN. Seminariet har under detta liksom under närmast föregående läsår arbetat på fyra afdelningar. En seminaricafdelning afsedd för filosofie licentiat-examen har ledts af prof. NOREEN, en annan dylik afdelning af prof. v. FRIESEN. Likaså ha professorerna NOREEN och v. FRIESEN ledt hvar sitt proseminarium, hvilkas öfningar äro afsedda för filosofisk ämbets- och kandidatexamen.

I prof. NOREENS seminarieöfningar deltog under höstter-

minen 11 studerande, under vårterminen 18; i prof. v. FRIESENS seminarium under höstterminen 14 och under vårterminen 12 studerande. Deltagarna i prof. NOREENS proseminarium voro under höstterminen 60, under vårterminen 47; i prof. v. FRIESENS proseminarium, där öfningarna förutsätta att deltagarna genomgått propedeutiska kursen n:r 2 eller äga motsvarande kunskaper, voro deltagarna under höstterminen 21, under vårterminen 38.

Seminariebiblioteket har under läsåret föreståtts af fil. mag. E. NOREEN.

I prof. NOREENS seminarium behandlades under höstterminen PEDER SWART: Gustaf I:s krönika (utg. af N. EDÉN), hvaraf sidorna 10—16 öfversattes och kommenterades af P. WENSTRÖM, G. LINDBERG och L. O. HÖGBERG. Dessutom diskuterades under höstterminen Å. LAGERHOLMS uppsats »Hávamál. Försök till öfversättning och kommentar». Under vårterminen har å prof. Noreens seminarium behandlats urnordiska inskrifter i anslutning till prof. NOREENS föreläsningar. Härvid genomgick E. NOREEN 5, G. LINDBERG 4, P. WENSTRÖM 3, O. GJERDMAN 5, L. O. HÖGBERG 3 och H. RUTBERG 3 inskrifter. Dessutom höll S. KOLSRUD från Kristiania föredrag om »Nokre merknader um retskrivning og maalføre i Cod. holm. perg. C 34 kv.»

I prof. v. FRIESENS seminarium har under läsåret behandlats Völundarkviða. Text och öfversättning har härvid successive utarbetats och före hvarje sammanträde utgifvits af S. ERIXON, G. LINDBERG, P. WENSTRÖM, L. O. HÖGBERG, F. TYDÉN, K. ALEXANDERSSON, O. GJERDMAN och H. RUTBERG. Ett orienterande föredrag öfver Völundarkviða hölls vid höstterminens första sammankomst af E. NOREEN. Under vårterminen höll O. GJERDMAN ett föredrag öfver särskilda ställen i Völundarkviða och Völuspá och S. ERIXON ventilerade en af honom framlagd uppsats »Om Völundarkviða». Dessutom ha i denna afdelning af seminariet under höstterminen diskuterats följande uppsatser:

E. WESSEN: »Om utvecklingen af suffixen *eno*, *ono* i germanska språk» och »Om *ōni*- och *ēni*-stammarnas historia i de nordiska språken» samt

E. NOREEN: »Bidrag till kännedomen om svensk accentuering.»

Under vårterminen refererade F. TYDÉN ROŻNIECKI, »Varæ-giske minder i den russiske helteedigtning.»

I prof. NOREENS proseminarium ha följande uppsatser behandlats under höstterminen:

S. DAHLSTRÖM: Hur uttryckas temporal status i svenskan?

F. WESTIN: Svenska idrottstermer;

A. LAGERHOLM: Hávamál. Försök till öfversättning och kommentar;

E. TERNER: Främmande inslag i Frödings tre första diktsamlingar;

S. NORDBERG: Förekomsten af akut och grav i utländska nomina propria vid deras användning i svenskt tal;

G. BJÖRKMAN: Prof på öfversättning från fornisländskan, Ynglingasaga kapp. 1—5; samt

G. GRANHOLM: Norrlandismer hos PELLE MOLIN.

Under vårterminen diskuterades:

R. JIRLOW: Villanamnen i Brännkyrka och

E. STENBOM: Njurundamålets formlära.

Under vårterminen har därjämte ASTEROPHERUS' Thisbe s. 8—22 behandlats.

I prof. v. FRIESENS proseminarium har under läsårets båda terminer Magnus Erikssons landslag (i E. OLSONS utdrag) behandlats, hvarvid sidorna 1—3 och 44—61 öfversatts och diskuterats med särskild hänsyn till forn- och nysvensk språkhistoria.

OTTO VON FRIESEN.

15. Seminariet för engelska språket.

Seminariet har under läsåret arbetat på två afdelningar. Den högre afdelningen har under hela läsåret ledts af under-tecknad, den lägre (proseminariet) under höstterminen af docent H. LINDBVIST, under vårterminen af docent A. GABRIELSON.

I den högre afdelningen har under höstterminen behandlats CHAUCER's Pardoners Prologue and Tale. Antalet sammanträden 6, antalet medlemmar 10. Under vårterminen behandlades i samma afdelning The later Genesis, ed. KLEBER. Antalet sammanträden 7, antalet medlemmar 10. Under vårterminen tjänstgjorde docent H. LINDBVIST som biträdande lärare.

I proseminariet behandlades under höstterminen SHAKESPEARE's Macbeth och under vårterminen KIPLING, Plain Tales from the Hills. Antalet sammanträden under höstterminen 7, under vårterminen 8; antalet medlemmar under höstterminen 42, under vårterminen 47.

ERIK BJÖRKMAN.

16. Seminariet för tyska språket.

Seminariets högre afdelning har under läsåret ledts af under-tecknad, den lägre afdelningen (proseminariet) af docenten WEL-LANDER. Antalet deltagare var i den högre afdelningen under höstterminen 7, under vårterminen 10, i den lägre under höstterminen 58, under vårterminen 51, antalet sammanträden i den förra under båda terminerna 6, i den senare under höstterminen 7, under vårterminen 9.

I det högre seminariet behandlades under höstterminen valda fornhögtyska texter, under vårterminen UPPSTRÖMS Fragmenta gotica selecta, under bägge terminerna i omväxling med föredrag och referat samt diskussion af seminariemedlemmarna författade afhandlingar, hvarvid ämnen rörande de forngermanska språkens ordförråd och syntax samt lefvande lågtyska dialekter varit föremål för behandling. I det lägre seminariet har under såväl höst- som vårterminen hållits öfningar öfver GOETHES Götz von Berlichingen.

Såsom biträdande lärare har i det högre seminariet under vårterminen, särskildt vid diskussioner af förekommande afhandlingar och föredrag, tjänstgjort docenten S. HILDEBRAND.

Biblioteket har under läsåret skötts af fil. kand. G. EKE-STUBBE.

HJALMAR PSILANDER.

17. Seminariet för sanskrit med jämförande indo-europeisk språkforskning.

Seminariet har varit fördeladt på två afdelningar, en högre för mera vetenskapliga öfningar, en lägre för elementära.

Öfningarna voro under höstterminen i den högre 5, i den lägre äfvenledes 5; under vårterminen i den högre 5, i den lägre äfven 5.

Deltagarnas antal var under båda terminerna i den högre 4 och 3 i den lägre afdelningen.

Föreståndare under båda terminerna prof. K. F. JOHANSSON. Bibliotekarie och biträdande lärare docenten J. CHARPENTIER.

Öfningarna hafva bestått: under höstterminen i den högre afdelningen *valda texter ur Avesta*, i den lägre lättare sanskrittexter (ur LANMANS Chrestomathie); under vårterminen behandlades i respektive afdelningar *pālิตexter* (ur DINES ANDERSEN Pāli Reader) med ett längre föredrag om *Jātaka* af föreståndaren, samt lättare sanskrittexter (ur LANMANS Reader).

K. F. JOHANSSON.

18. Seminariet för slaviska språk.

De *teoretiska* öfningarna, som hållits hvarannan onsdag kl. 6—8 eller 5—7 e. m., ha omfattat lektyr af Krasinski' *Irydion* med litteraturhistoriska och språkliga förklaringar under jämförelse med ryska.

Föredrag ha hållits af fil. kand. E. FAHLBECK: Om den romerska kejsartiden som bakgrund för Krasinski's drama; fil. kand. G. ALEXANDROFF: Krasinski's lif och dramatiska diktning; fil. d:r A. HOLMBERG: Det polska ljudsystemet i förhållande till det ryska (2 föredrag); fil. mag. R. NÖJD: Substantivens deklination i polska; stud. P. SARWE: Verbens konjugation i polska; fil. mag. H. NILSSON: Adjektivens och pronominas deklination i polska; fil. d:r A. HOLMBERG: Polska språkets syntax i jämförelse med ryskans (5 föredrag).

Antalet sammanträden var under hösten 6, under våren 7; deltagarna voro under höstterminen 12, under vårterminen 7.

De *praktiska* öfningarna, vid hvilka uteslutande talats ryska, ha ägt rum måndagar kl. 6—8 e. m. med biträde af två infödda, fru ANASTASIA NEBESNJUK-KARLGREN och fil. kand. GRIGORIJ ALEXANDROFF. Antalet sammanträden var under hösten 11, under våren 14; deltagarna voro under hösten 12, under våren 14.

Under året ha föredrag hållits på ryska: af kand. ALEXANDROFF: Ur ryska medeltidens historia (17 föredrag), rysk litteratur under 19:e årh. (3), ryska språket under de tre sista århundradena (1); fru KARLGREN har fritt refererat 14 noveller af Čechov och hållit ett föredrag om lifegenskapen (med skiopt.); frk. HÄGGE: Om Dostejewskij; H. KARLSSON: Om Karl XII; H. NILSSON: Om ords död och uppkomsten af nya ord; Om förändringar i ords betydelse; A. NORBÄCK: Om slavernas äldsta bosättning; P. SARWE: Om »Orostiden»; Om 1812 års krig; O. STRANDBERG: Om lånord i ryska. Deltagarna ha i tur och ordning kapitelvis refererat Gogols »Döda själar» samt Dostojewskijs »Fattigt folk». I regel ha dessutom vid hvarje sammanträde 2—3 af deltagarna berättat hvarsin anekdot, saga, skiss af någon författare l. dyl. Vid två sammanträden har det varit diskussioner (om Moskva, om ryska förhållanden).

Deltagarna ha under läsåret haft 20 skriftliga öfningar (antingen öfversättning från svenska till ryska eller uppsats om uppgifvet ämne), som utförts i hemmet, rättats af hr ALEXANDROFF eller fru KARLGREN och sedan diskuterats vid sammanträdena. Protokoll ha förts på ryska i tur och ordning af deltagarna.

Tyvärr har utrymme för dessa öfningar ej kunnat beredas i seminarielokalen, utan de ha måst hållas i någon af fakultetslokalerna i universitetshuset, hvilket är förenadt med den olägenheten, att seminariebiblioteket ej är till hands.

Som bibliotekarie har fortfarande doc. TORBIÖRNSSON tjänstgjort.

J. A. LUNDELL.

19. Seminariet för semitiska språk.

Föreståndare och ledare af öfningarna prof. ZETTERSTÉEN.

Deltagarnes antal var under höstterminen 3, under vårterminen 2. Öfningarna hafva hållits hvarannan vecka 2 timmar i följd och omfattat tolkning af nysyriska texter i Sachau, Skizze des Fellichi-Dialekts von Mosul och Über die Poesie in der Volkssprache der Nestorianer.

Som bibliotekarie har fil. kand. E. A. PERSÉUS tjänstgjort.

K. V. ZETTERSTÉEN.

20. Filosofiska seminariet.

Föreståndare professor HÄGERSTRÖM.

A. Afdelningen för *teoretisk filosofi*.

Ledare af öfningarna Professor GELJER.

Vid seminarieöfningarna i teoretisk filosofi hafva refererats och diskuterats valda stycken, höstterminen 1913 under 6 sammanträden med 7 deltagare, ur E. Meumanns »Intelligenz und Wille» och vårterminen 1914 under 7 sammanträden med 8 deltagare ur Th. Elsenhans psykologi.

B. Afdelningen för *praktisk filosofi*.

Undertecknad har under höstterminen 1913 ledt seminarieöfningar i praktisk filosofi öfver SCHWARZ, *Psychologie des Willens*. Öfningarna ha hållits hvarannan onsdag och varit 6 till antalet med 10 deltagare. De ha bestått i föredrag från deltagarnes sida öfver förelagda ämnen, referat och diskussioner.

Äfven under vårterminen 1914 har jag ledt seminarieöfningar i praktisk filosofi. Ämne: *valda frågor i värdepsykologien* i anslutning till MAX SCHETER, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Werthethik*. Öfningarna ha hållits hvarannan onsdag och varit 7 till antalet med 8 deltagare. De ha bestått i föredrag, referat och diskussioner. Dessutom har jag under april och maj ledt propedeutiska öfningar i praktisk filosofi. Ämne: *John Stuart Mills etik*, jämförd med rationalistiska

etiska system. Öfningarna, som hållits hvarannan onsdag, ha varit 3 till antalet med 3 deltagare och ha bestått i diskussioner öfver förelagda ämnen.

AXEL HÄGERSTRÖM.

Psykologiska laboratoriet.

Under höstterminen 1913 var antalet deltagare 25, under vårterminen 1914 19.

Under båda terminerna gafs en laborations- och demonstrationskurs (föreläsningar, demonstrationer och genomgång af laborationsuppgifter, hvilka sedan å andra tider fullgjordes af laboranterna) med 9 dubbeltimmar under höstterminen och 10 under vårterminen.

Dessutom hafva 2 laboranter utfört specialarbeten under vårterminen 1914.

SYDNEY ALRUTZ.

21. Seminariet för pedagogik.

Föreståndare och ledare af öfningarna: professor B. HAMMER.

A. I *teoretiska afdelningen* — antal sammanträden: under höstterminen 6, under vårterminen 8, med resp. 11 och 19 deltagare — har behandlats experimentell pedagogik i anslutning till diskussion af E. Meumann, Vorlesungen zur Einf. in die exp. Pädagogik II, hvaraf genomgåts under höstterminen sid. 1—299, under vårterminen sid. 300—770. Dessutom följande föredrag och referat (under vårterminen): D. LUND: Degeneration, brottslighet, uppfostran; B. HAMMER: »Kvalitativa arbetstyper» enligt L. Pfeiffer; D. GAUFFIN: Tidskriftsuppsatser rörande intelligensmättningsproblemer.

B. I *praktiska afdelningen* — antal sammanträden: under höstterminen 6, under vårterminen 7, med resp. 14 och 17 deltagare — har behandlats allmän och speciell pedagogik i samband med dels kritik af lektioner (hållna i Pedagogiska skolan), dels referat af P. Borth, Erziehungs- und Unterrichtslehre (under höstterminen) samt F. Paulsen, Pädagogik (under vårterminen), dels följande fristående föredrag (under vårterminen): S. ROSÉN: Om den matematiska problemlösningen i realskoleexamen.

C. I *Pedagogiska skolan* har under läsåret genomgåts lärokursen för mellanskolans tredje klass.

B. HAMMER.

22. Seminariet för estetik samt litteratur- och konsthistoria.

Föreståndare professor SCHÜCK.

A. *Afdelningen för litteraturhistoria.*

Under höstterminen ersattes proseminariet af examinatorier, som höllos 3 timmar i veckan och leddes af prof. SCHÜCK.

Under vårterminen leddes proseminariets öfningar af docenten LAMM. Ämne: Valda uppgifter inom 1700- och 1800-talens svenska litteraturhistoria. Under terminen höllos 8 sammanträden. Deltagarnas antal var 25.

Följande uppsatser diskuterades:

RAGNAR LJUNGGREN: Dalin och Rudbeckianismen.

BERTIL ÅKERMAN: Modées Fru Rangsjuk i dess förhållande till Molières och Holbergs komedier.

SVEN YDÉN: Creutz' Sommarkväde.

HENRY ZACHRISSON: Bellmans ungdomsdiktning.

JEAN HÄGGMAN: Kellgrens »Man äger ej snille för det man är galen».

ASTRID ERIKSSON: Lidners »Yttersta Domen».

LIZZIE STEFFENBURG: Anna Maria Lenngrens »Råd till min kära dotter».

SOFIA ÖHMAN: Leopolds »Eglé och Annett».

EBBA JOHANSSON: Kellgrens »Till Christina».

SVEN HELLERSTRÖM: Thorilds »Ode till Jordbrukaren».

SAM HENNING: Geijers »Manhem».

CARL SCHMIDT: Tegnér's »Fridsröster».

LISA HALLENBERG: Tegnér's »Sång till Solen».

TORSTEN BUCHT: Tegnér's Magisterepilog.

SVEN CEDERBLAD: Pessimismen i Tegnér's diktning.

Vid hvarje sammanträde ha dessutom behandlats på förhand utsatta öfningsuppgifter i anslutning till uppsatserna, och dessa uppgifter ha preparerats af samtliga deltagare.

B. *Afdelningen för konsthistoria.*

Ledare af öfningarna: under höstterminen fil. d:r H. BRISING, under vårterminen doc. A. HAHR.

Öfningarna under höstterminen ha omfattat Nationalmusei skulptursamling och därmed sammanhängande frågor. Vid seminariets första sammanträde höll ledaren ett föredrag om Statens konstsamlingars, särskildt skulptursamlingens historia; de två följande sammanträdena voro med vederbörligt tillstånd förlagda till Nationalmuseum i Stockholm, hvarvid första gången antik-

samlingen, andra gången den moderna skulpturen (särskildt Sergel) genomgicks och kommenterades under öfningar i tids- och stilbedömning. De två sista sammanträdena under terminen voro ägnade åt ventilering och diskussion af föredrag, nämligen:

GUNNAR SILFVERSTOLPE: Carl August Ehrensvärd och hans konstfilosofi.

CARL DAVID MOSELIUS: Winckelmann's Gedanken über die Nachahmung der griech. Werke in der Malerei und Bildhauerkunst.

Under vårterminen 1914 upptogos seminarieöfningarna till större delen af komparativa uppgifter från den italienska och den nederländska renässansens måleri, hvarvid K. VOLLS »Vergleichende Gemäldestudien» I & II delvis användes som ledning. Vid seminarsammanträdena belystes dessa jämförelser med ljusbilder, å hvilka tvenne afbildningar sammanställes. I ett inledande föredrag redogjordes för de sammanställda konstverkens öfverensstämmande och skiljande egenskaper, hvarefter diskussion öfver ämnet vidtog. I dylika jämförelser ha behandlats:

Filippo Lippis »Bebådelsen» och Andrea del Sartos framställning af samma ämne, »Den hel. Hieronymus» af Antonello da Messina och af Dürer, »Kristi dop» af Verrocchio och af Lorenzo di Credi, »Den hel. Lukas afmålande madonnan» af Rogier van der Weyden och af Jan Gossart, Mantegnas »Den döde Kristus» (i Brera-galleriet) och Rembrandts andra »anatomi», Jan van Eycks porträtt af sin hustru och Memlings porträtt af Barbara Morel, Mantegnas »Segermadonnan» i Louvren och Correggios »Franciskusmadonnan» i Dresden, Ghirlandajos »Madonna med helgon» i Uffizierna och Parmeggianinos »Madonna med englar» i Pitti-galleriet, stiftarporträtt af Jan van Eyck och Rubens (porträtten af Jodocus Vydt och biskop Yrselius), Lionardo da Vincis »Madonnan i klippgrottan» i Louvren och dess kopia i London, dampporträtt från »quattrocento's» målarkonst jämförda med några dampporträtt från cinquecento o. s. v. I dessa öfningar deltog med uppgifter särskildt fröken **BARBRO EKHOLM**, fil. stud. **V. HAMMERLING**, fil. kand. **R. JOSEPHSON**, hvilken senare äfven hållit ett mer själfständigt föredrag om »Genteraltarets komposition och mästare». Inom ramen af öfningarna ha likaledes fallit ett på tvenne sammanträden fördeladt längre föredrag af fil. stud. **E. BLOMBERG** om »Rembrandts gruppkompositioner». Mot terminens slut, då enligt planen analysering af äldre kyrkliga eller profana byggnadsverk ingingo i öfningarna, höllos af

Docenten HARR trenne föredrag, ett om »Sofiakyrkans i Konstantinopel system och stilursprung» samt ett om »Danzigs renässansarkitektur» (båda med ljusbilder). Den planerade exkursionen till Örbyhus slott, som seminariet erhållit tillåtelse besöka, måste på grund af ägarens bortresa uppskjutas till september. I stället hölls ofvannämnda föredrag om Danzig.

Antalet deltagare i seminariet var 14.

HENRIK SCHÜCK.

23. Historiska seminariet.

Föreståndare: prof. N. EDÉN.

A. *Afdelningen för licentiatexamen.*

Ledare af öfningarna: docenten G. WITTROCK. Biträdande lärare: under höstterminen docenten G. JACOBSON. Sammankomster höllas i regel hvarannan fredag kl. 6—8 e. m.

Under höstterminen (7 sammankomster, 6 ordinarie och 3 extraordinarie medlemmar) behandlades spörsmål rörande »Striden mellan Frankrike och huset Habsburg under sextonde och sjuttonde århundradena».

Följande föredrag höllas och diskuterades:

EINAR EKEGÅRD: Spanien och Frankrike under hugenottkrigen.

ERNST NYGREN: Mantuanska tronföljdskriget.

NILS AHNLUND: Sverige och Frankrike 1624—1631.

HUGO STRANDBERG: Sverige och Frankrike 1631—1635.

THORHILD MALMBERG: Frankrikes politik vid westfaliska fredskongressen.

Vid en sammankomst refererades af seminariets ledare Gossart, *Espagnols et Flamands au XVIe siècle* (1905—06) och af docenten JACOBSON *Bratli, Filip II af Spanien* (1909).

Under vårterminen (7 sammankomster, 3 ordinarie medlemmar) behandlades spörsmål rörande »Sveriges historia under Karl X och Karl XI».

Följande föredrag höllas och diskuterades:

HUGO STRANDBERG: Karl X Gustafs politik i Polen till Königsbergsfördraget.

WALFRID ENBLOM: Karl X Gustafs yttre politik under andra danska kriget.

THORHILD MALMBERG: Alliansfrågan i Karl XI:s förmyndares utrikespolitik.

Vid en sammankomst redogjorde seminariets ledare för Gustaf Bondes finansförvaltning 1661—1663. Vid två andra

förekommio diskussioner rörande 1600-talets svenska stormaktsvälde och principerna för utgifning af historiska urkunder samt läsning och diskussion af tryckta bref till Magnus Gabriel de la Gardie 1656—1678.

B. *Afdelningen för kandidatexamen* (proseminarium).

Ledare af öfningarna: docenten S. TUNBERG. Sammankomster höllas under höstterminen hvarje, under vårterminen hvarannan torsdag kl. 6—8 e. m.

Under höstterminen (11 sammankomster, 51 medlemmar) behandlades »Svenska regeringsformer från sjuttonde århundradet».

Följande föredrag höllas och diskuterades:

E. GUNNARSSON: Om tillkomsten af 1634 års regeringsform.

E. NORBERG: Lokalförvaltningens organisation enligt 1634 års regeringsform.

J. E. ALMQUIST: Centralregeringens organisation enligt 1634 års regeringsform.

A. KLEFBECK: Ämbetsmännens redovisning och ansvarighet enligt 1634 års regeringsform.

C. SJÖSTRAND: Ständermötenas organisation enligt 1634 års regeringsform.

R. WELANDER: Förmyndarregering och tillförordnad regering enligt 1634 års regeringsform.

B. EKMAN: 1660 års additament.

Under vårterminen (9 sammankomster, 50 medlemmar) behandlades »Svenska regeringsformer från adertonde århundradet».

Följande föredrag höllas och diskuterades:

S. E:SON HALDEN: Om tillkomsten af 1719 års regeringsform.

L. KIHLEBERG: Konungadömet's maktställning enligt 1719 års grundlagar.

D. OHLSSON: 1719 års regeringsforms anslutning till tidigare författningslagar.

E. NILSSON: De nya författningsbestämmelserna 1720.

R. KINANDER: 1720 års regeringsforms formella anslutning till föregående författningslagar.

F. HEDVALL: Utvecklingen af frihetstidens statsskick med afseende på konungamaktens ställning.

N. NORÉN: Riksdagen under frihetstiden.

G. APPELGREN: 1772 års regeringsform.

Dessutom hafva under såväl höst- som vårterminen hållits diplomatiska och paleografiska öfningar å Landsarkivet.

N. EDÉN.

24. Seminariet för statskunskap.

Föreståndare och ledare af öfningarna: prof. S. J. BOËTHIUS.

Biträdande lärare doc. A. BRUSEWITZ.

Under höstterminen höllos 6 och under vårterminen 7 sammanträden. Seminariet har af skäl, som finnas angifna i redogörelsen för akademiska året 1909—1910, tjänstgjort som både proseminarium och högre seminarium. Ordinarie ledamöter voro under höstterminen 28 och under vårterminen 21; extra ordinarie under höstterminen 4 och under vårterminen 8. Under läsåret har dels kommenterats 1865 års riksdagsordning, dels följande föredrag hållits och diskuterats:

G. GRÖNBERG: Om svensk ministeransvarighet;

Å. HAMMARSKIÖLD: Om den franska republikens president;

A. EHRENSVÄRD: Det nuvarande Tyska rikets författning, dess uppkomst och historiska förutsättningar;

E. HÆGGBLUM: Svenska författningens justitieombudsmanna-institution;

E. FAHLBECK: August v. Hartmansdorffs samhällslära jämförd med moderna statsvetenskapliga idéer;

G. ENGMAN: Om konungens administrativa lagstiftningsrätt;

A. ROSENBORG: Interimsregeringen och § 39 Regeringsformen;

G. EKSTRÖM: Utskottsinrättningen vid svenska riksdagen;

J. E. ALMQVIST: Centralregeringens organisation enligt 1634 års regeringsform;

S. WEBJÖRN: Konungadömet ursprung och äldsta utveckling i Skandinavien.

E. HEDIN: »Svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta».

Såsom bibliotekarie har fil. kand. E. HJÄRNE tjänstgjort.

S. J. BOËTHIUS.

25. Statistiska seminariet.

Ledare af öfningarna och tjänstförrättande föreståndare: docent K. A. EDIN. Antal sammanträden: under höstterminen 9, under vårterminen 11, med 35 deltagare under höstterminen, 27 under vårterminen.

Följande föredrag ha hållits och diskuterats:

Under höstterminen:

E. LINDER: Nyare företeelser inom befolkningsrörelsen och Malthus.

H. LINDELL: Dödsstraffet i Frankrike och i öfriga europeiska stater.

Aktuarien O. JÄRTE: Arbetsmarknadens statistik.

A. FORSSTRÖM: Om 1907 års tyska yrkesräkning.

K. W. HANSEN: Storstrejken 1909.

W. ÅMELL: Emigrationsutredningens bygdeundersökningar 1907.

T. f. förste aktuarien A. LILIENBERG: »Tillverkning af alkoholhaltiga drycker i Sverige och därmed sammanhängande frågor».

Under vårterminen:

C. ROMBERG: Negrerna i Förenta Staterna.

N. LJUNGGREN: Folkräkningarnas åldersuppgifter med särskild hänsyn till 1900 års amerikanska census.

N. LJUNGGREN: Österrikisk kriminalstatistik.

A. MEBIUS: G. Prenger, Die Unehelichkeit im Königreich Sachsen.

E. HOLMBLAD: Till fruktsamhetsstatistikens metodik.

H. LARSSON: Socialstyrelsens bostadsmonografier.

E. LINDER: Yrkesväxlingen bland till Göteborg nyinflyttade enligt 1911 års bostadsbeskrifning.

C. ROMBERG: Själfmordsstatistik.

T. WISTRAND: och K. A. EDIN: Förenta Staternas kriminalstatistik.

KARL ARVID EDIN.

26. Seminariet för nordisk och jämförande forn-kunskap.

Under höstterminen hölls 5 och under vårterminen likaledes 5 sammanträden (ett måste inställas på grund af sjukdomsfall).

Under höstterminen förekom ventilerings af två tryckta uppsatser:

fil. d:r N. ÅBERG: Kalmar läns stenålder;

amanuens S. ERIXON: Stenåldern i Blekinge, samt följande föredrag:

amanuens ESKIL OLSSON: Uppländska järnåldersgrafvar undersökta 1913;

fil. kand. G. W. EKMAN: Undersökning af grafvar från folkvandringstiden vid Tolleby på Tjörn;

amanuens OSKAR LUNDBERG: Om betydelsen af bilderna på Vendelhjälarna och Torslundaplåtarna;

fil. d:r N. ÅBERG: De dubbeleggade skafthålsyxornas ursprung;

amanuens SUNE LINDQVIST: Skifferredskapens ursprung och utveckling.

Under vårterminen höllos följande föredrag:

amanuens SUNE LINDQVIST: En grafkista från Eskilstuna;
fil. kand. E. NYGREN: Värmlands stenålder;

amanuens NILS LITHBERG: Eskelhemskifvan och skramlets magiska betydelse i förhistorisk tid;

amanuens J. V. ERIKSSON: De rombiska och nackböjda skaft-hålsyxornas typologi och utbredning;

amanuens ESKIL OLSSON: Stenåldern i Västmanland, Dalarna och Gästrikland.

OSCAR ALMGREN.

27. Seminariet för geografi.

Afdelningen för filosofie licentiatexamen har haft ett sammanträde med sex deltagare under läsåret. I den för filosofie kandidat- och filosofisk ämbetsexamen afsedda proseminarieafdelningen hafva hållits 17 sammanträden. Dessa ha ledts af under tecknad med undantag för tiden 15 januari—8 april, under hvilken tid docenten O. SJÖGREN var seminarieöfningarnas ledare. Deltagarnas antal var under höstterminen 38, under vårterminen 36.

Vid sammanträdet i den högre afdelningen höll fröken SIGRID DRAKE föredrag om Färdevägar i Västerbottens lappmark i forna tider.

I den lägre afdelningen höllos och diskuterades följande föredrag:

fil. stud. A. BROLIN, v.-d.: Atlantiska oceanens hafsströmmar;

prof. A. HAMBERG: Vattnets rörelse i floder och bestämmandet af vattenmängden i Fyrisån;

fil. stud. KARIN PIHL, sthlm.: Hufvuddragen af Londons uppkomst och utveckling;

fil. stud. RAGNAR SAHLSTRÖM, n.: Lapplands järnmalmsfält;

fil. stud. JENNY LIND, sthlm.: Principerna för namngifningen af svenska sjöar;

fil. stud. HEDVIG ÖSTERHJELM: Öfversikt af järnmalmsförekomsterna i Sverige och deras ekonomiska betydelse;

fil. mag. E. WESTLANDER: Albaneserna;

fil. stud. SIGFRID NORDQUIST: De antarktiska forskningsfärderna intill 1900-talets början;

- fil. kand. RAGNAR WAHRBERG: Nordamerikas skogar;
 fil. stud. ELIS ENDERSTEIN: Oxusproblemet;
 fil. stud. A. JANSSON, uppl.: Om dyner;
 fil. stud. G. C. EKLUND, gb.: Om isokronkartor och försök
 till en isokronkarta för Sverige och dess närmaste omgifningar;
 fil. stud. ERIK WAHLSTRÖM, vg.: Vår nuvarande kännedom
 om Grönlands inlandsis;
 fil. stud. HUGO ENGBERG, v.-d.: De afrikanska negrernas
 husbyggnad;
 fil. stud. BIRGER ANDERSSON, v.-d.: Om herdefolkens kultur;
 fil. stud. M. RIBBING, uppl. Försök till en öfversiktlig fram-
 ställning om emigrationen från vårt land;
 fil. kand. E. O. LÖFGREN, uppl.: Nordostpassagen;
 fil. stud. KARIN BERLIN, sthlm.: Öfversikt af Spetsbergens
 upptäckt, diplomatiska historia och ekonomiska betydelse under
 olika tider;
 fil. kand. KARL ERIK JOHANSSON, gb.: David Livingstone
 och hans betydelse för Afrikas utforskande;
 fil. stud. E. WESTBLAD, s.-n.: Om strandens morfologi inom
 fennoskandiska urbergsområdet;
 fil. stud. E. ANDERSSON, vg.: Bulgarien under olika tider;
 fil. stud. EINAR HULLING, ög.: Stockholms utveckling under
 de tre sista århundradena.

AXEL HAMBERG.

28. Matematiska seminariet.

A. Afdelningen för ren matematik:

Matematiska seminariets högre afdelning leddes båda terminerna af professor A. WIMAN. Ämne för öfningarna under desamma var *analytisk talteori*. Antalet deltagare var höstterminen 10 och vårterminen 8 samt antalet sammanträden höstterminen 5 och vårterminen 7.

Matematiska seminariets lägre afdelning leddes under båda terminerna af docent G. BUCHT. Antalet sammanträden var under höstterminen 12, under vårterminen 14; antalet deltagare var under höstterminen 51, utaf hvilka 22 aktiva, under vårterminen 48, däribland 22 aktiva. Under höstterminen behandlades vid öfningarna integralkalkyl samt analytisk geometri i tre dimensioner, och förekom därvid problemlösning samt ett föredrag af fil. stud. M. MATELL om integrationsapparater. Under vårterminen behandlades differentialgeometri. Höstterminens öf-

ningar i analytisk geometri i tre dimensioner samt öfningarna under vårterminen voro ställda i samband med ledarens samtidigt pågående föreläsningar i dessa ämnen.

B. *Afdelningen för mekanik och matematisk fysik* leddes under båda terminerna af fil. lic. N. ZEILON och har omfattat öfningar i rationell mekanik förda i sammanhang med pågående föreläsningar. Under höstterminen höllos 7 sammanträden med 7 deltagare och under vårterminen 8 sammanträden med 28 deltagare.

A. WIMAN.

29. Växtbiologiska seminariet.

Liksom föregående läsår har seminariet arbetat med *De nordiska skogarna*. Följande ämnen ha behandlats:

Höstterminen:

⁵/₉ 1913. UNDERTECKNAD: referat af nyare biologisk litteratur.

²⁴/₉ 1913. Öfningar i Vårdsätra löfäng.

³/₁₀ 1913. Återblick på Billings-exkursionen.

¹⁷/₁₀ 1913. Fil. stud. NILS ASKELÖF: Benestadstuppen och de skånska almskogarna.

³¹/₁₀ 1913. Fil. kand. HARRY SMITH: Skogstyper och skogsgränser inom norra Härjedalen jämte angränsande trakter.

²²/₁₁ 1913. (På Statens Skogsförsöksanstalt i Stockholm.)

Fil. d:r TORSTEN LAGERBERG: Ny metod för analys af skogarnas markflora.

Professor HENR. HESSELMAN: Om den af mikroorganismer orsakade ämnesomsättningen å skogsmark.

Professor GUNNAR SCHOTTE: Verksamheten vid Statens Skogsförsöksanstalts skogsafdelning år 1913.

²⁸/₁₁ 1913. Fil. stud. ERIK ALMQVIST: Fiby urskog.

Vårterminen:

²³/₁ 1914. UNDERTECKNAD: Nyare skogsbiologisk litteratur.

Docent C. SKOTTSBERG: Släktet *Pinus*' utbredning i Nordamerika.

⁶/₂ 1914. Fil. stud. ERIC ALMQVIST: Fiby urskog.

²⁰/₂ 1914. Fil. mag. UNO SUNDELIN: Förskjutningar mellan skog och sjö i Stångåns vattenområde.

⁶/₃ 1914. Fil. mag. B. E:SON HALDEN: Ur Hälsingeskogarnas utvecklingshistoria.

²⁰/₃ 1914. Fil. mag. B. E:SON HALDEN: Fortsättning på föregående föredrag.

³/₄ 1914. Fil. stud. TOR TENGVALL inledde en diskussion »Om skogsrelikter i de alpina regionerna.

Fil. kand. ALF HANNERZ demonstrerade en af honom upprättad växtfysiognomisk karta öfver Tåkern.

¹⁷/₄ 1914. Lektor NILS SYLVÉN: Växtfysiognomiska ledningar vid bedömandet af skogarnas bonitet.

²⁰/₄ 1914. Växtfysiognomiska och kartografiska öfningar i Fläskjans almskog.

¹⁵/₅ 1914. Docent C. SKOTTSBERG: En växtgeografisk excursion genom Kanada.

Höstterminen räknade (utom ledaren och docenterna) 32, vårterminen 30 deltagare. Som mera tillfälliga gäster vid seminariets arbeten ha vi bland andra haft nöjet räkna professor HENR. HESSELMAN, lektor NILS SYLVÉN och forstmästaren A. L. BACKMAN från Hälsingfors.

RUTGER SERNANDER.

Undervisning i bokföring.

Under läsåret hafva meddelats tvenne kurser i bokföring, en under hvardera terminen. Ledare af båda kurserna var handelsläraren ELIAS JANSSON och omfattade höstterminens kurs 22 och vårterminens 25 undervisningstimmar. Deltagarnas antal var resp. 22 och 16.

På kurserna har i första hand behandlats den dubbla bokföringen, hvarjämte en överblick lämnats öfver olika förekommande bokföringssystem med utförligare demonstration af den amerikanska kolumnbokföringen. Dessutom har någon behandling ägnats aktiebolagsbokföring och revisionsteknik. Det ökade antalet timmar under vårterminen har möjliggjort inrymmande af mera olikartade bokföringsexempel.

FOLKE P:SON WETTER.

Exercitieinstitutionerna.

1. Ridinstitutionen.

Ridundervisningen har under vintern 1913—1914, i likhet med föregående år, pågått hvarje söckendag med en lektion för herrar kl. 8—9 f. m. och med en lektion för damer kl. 2—3 e. m. Dessutom ha om aftnarna varit ordnade lektioner i form af klubb-ridning, varierande med ända till 4 timmar dagligen.

I undervisningen ha under höstterminen deltagit 246 per-

soner med sammanlagdt 1,576 timmar, af hvilka 915 timmar komma på 113 akademiska medborgare. Under vårterminen har antalet deltagare i undervisningen varit 348 personer under 4,181 timmar, och af dessa timmar komma 1,821 på 136 akademiska medborgare.

Under såväl höstterminen som vårterminen hafva 4 elever erhållit kostnadsfri undervisning med 2 timmar i veckan per elev.

Förutom i den ordinarie ridundervisningen har ett stort antal personer begagnat sig af ridning utomhus dels enskildt, dels under ridlärares ledning och dels som deltagare i af Upplands-Västmanlands fältridtklubb anordnade jakter till häst.

HERBERT SELANDER.

2. Gymnastikinstitutionen.

a. Under höstterminen 1913:

Gymnastik: Öfningarna togo sin början den 15 sept. och pågingo t. o. m. den 15 december med 15 timmar i veckan under tiden den 15 sept.—30 nov. hvarje söckendag kl. 8—9 f. m. och 2—3 e. m. samt måndagar, onsdagar och fredagar kl. 7—8 e. m., med 9 timmar i veckan under tiden den 1—15 december hvarje söckendag kl. 2—3 e. m. samt hvarannan dag kl. 7—8 e. m.

Undervisningen har upprätthållits af undertecknad utom under tiden den 15 sept.—11 okt., då undertecknad var tjänstledig för fullgörande af årets regementsöfningar, under hvilken tid majorerna A. AF SANDEBERG och M. LJUNGWALDH upprätthöllo lärarebefattningen.

Ingen öfning har varit inställd.

Fäktning: Öfningarna togo sin början den 11 okt. samt pågingo t. o. m. den 15 december med 1 timme hvarje söckendag kl. 9—10 f. m. däraf $\frac{1}{2}$ timme florettfäktning och $\frac{1}{2}$ timme sabelhuggning. Dessutom har anordnats florett- och värjfäktning under 3 extra timmar i veckan kl. 8—9 e. m. måndagar, onsdagar och fredagar.

Undervisningen har upprätthållits af biträdande gymnastikläraren kapten KL. GYLLENADLER med biträde af extra amanuensen kand. G. NILSSON.

Öfningarna voro inställda under tiden den 15 sept.—10 okt. på grund af omöjligheten att under årets regementsöfningar få någon, som kunde upprätthålla undervisningen.

I gymnastiköfningarna hafva deltagit 226 och i fäktöfningarna 13 studenter.

b. *Under vårterminen 1914:*

Gymnastik: Öfningarna togo sin början den 19 januari och pågingo t. o. m. den 15 maj med 15 timmar i veckan kl. 8—9 f. m. och 2—3 e. m. hvarje söckendag samt kl. 7—8 e. m. måndagar, onsdagar och fredagar.

Undertecknad har varit ledare af öfningarna. Ingen öfning har varit inställd.

Fäktning: Öfningarna hafva pågått under samma tidsperiod som gymnastiköfningarna, men med 1 timme om dagen kl. 9—10 f. m., däraf $\frac{1}{2}$ timma florettfäktning och $\frac{1}{2}$ timma sabelhuggning.

Dessutom har i likhet med under höstterminen anordnats florett- och värjfäktning under 3 extra timmar i veckan.

Biträdande gymnastikläraren kapten KL. GYLLENADLER har varit ledare af öfningarna med biträde af extra amanuensen kand. G. NILSSON.

I gymnastiköfningarna hafva deltagit 228 och i fäktöfningarna 13 studenter.

Lokalen har såväl höst- som vårtermin varit upplåten under 3 timmar i veckan till gymnastiserande damer, hvilkas öfningar ledts af gymnastikdirektören fröken H. ARPI. Omkring 30 studentskor hafva deltagit i desamma. Därjämte har Uppsala gymnastik- och fäktklubb haft öfningar 2 gånger i veckan, i hvilka deltagit 13 studenter. Öfningarna hafva ledts af universitetets gymnastiklärare och biträdande gymnastiklärare. Under öfriga tider på dagen mellan kl. 10 f. m. och 7 e. m., då lokalen ej varit upptagen, har den uthyrts till studenter för tennisspel.

Gymnaster, fäktare och tennisspelare hafva erhållit bad gratis omedelbart efter öfningen; öfriga studenter, som badat, hafva betalat 20 öre för badet (15 öre, då partikort om 20 bad tagits).

Under tiden den 16—31 maj har lokalen uthyrts för tennisspel samt hållits öppen för badning.

HJALMAR EKSTEDT.

3. *Akademiska kapellet.*

Vid kapellöfningarna ha följande verk studerats: Dohnany: Pianokvintett, Rameau: Danser ur operan »Castor och Pollux»; Grieg: Två melodier för stråkorkester (»Det første Møde» och »Norsk»); Saint-Saëns: Prélude du Déluze, J. S. Bach: Johannes-Passion; Beethoven: Symfoni n:o 8; Mozart: Violinkonsert; Haydn: Symfoni n:o 10; Brahms: Symfoni n:o 2; Beethoven:

Violinkonsert; Wagner: Siegfried-Idyll; Bach-Abert: Präludium och Fuga; Gade: Oktett; Mozart: Konsert för flöjtsolo, harpa och orkester; Grieg: Två melodier för stråkorkester (»Hjertesår» och »Vår»);, Monsigny: Chaconne och Rigodon.

Kapellöfningarna ha under båda terminerna fortgått onsdagar och torsdagar utom vid tiden närmast före konserterna, då ett flertal öfningar ägt rum äfven å andra dagar.

Kapellet har samman med kgl. hofkapellet gifvit tvenne symfonimatinéer, dessutom medverkat vid uppförandet af Johannes-Passionen samt gifvit tvenne soaréer å lärosal X i Universitetet.

I kapellöfningarna ha deltagit 28 studenter.

HUGO ALFVÉN.

4. Ritundervisningen.

Följande undervisning och biträde vid ritning har lämnats af ritlärarinnan SIGRID OHLSSON.

Under höstterminen: Zoologiska institutionen 29 timmar med 7 studerande; Patologiska institutionen 26 timmar med 1 studerande.

Under vårterminen: Botaniska institutionen 18 timmar med 4 studerande; Växtbiologiska institutionen 23 timmar med 2 studerande; Geografiska institutionen 30 timmar med 8 studerande; Patologiska institutionen 2 timmar med 1 studerande. Sammanlagda tjänstgöringen har sålunda varit 128 timmar.

A. G. HÖGBOM.

Studentantal. Examina. Promotioner.

Studentantal.

Under tiden från och med den 1 juni 1913 till samma dag 1914 inskrefvos vid universitetet 440 studerande. Motsvarande tal för de två närmast föregående åren voro 471 och 409.

Antalet vid universitetet närvarande studenter var enligt den af studentkåren utgifna katalogen under höstterminen 2,461 och under vårterminen 2,337. Under näst föregående läsår voro motsvarande tal 2,419 och 2,301. Fördelningen på de särskilda fakulteterna var följande: teologiska fakulteten under höstterminen 173 och under vårterminen 186; juridiska fakulteten under höstterminen 455 och under vårterminen 437; medicinska fakulteten under höstterminen 323 och under vårterminen 322; filosofiska fakulteten under höstterminen 1,506 och under vårterminen 1,389. Under höstterminen voro 4 och under vårterminen 3 studenter i studentkatalogen upptagna utan angifven studieriktning.

Examina.

Inför *teologiska fakulteten* aflades teologie licentiatexamen af 4, teologie kandidatexamen af 26 och praktisk-teologiska prof af 25 studerande.

Inför *juridiska fakulteten* aflades juris kandidatexamen af 35 och kansliexamen af 14 studerande.

Inför *medicinska fakulteten* aflades medicine licentiatexamen af 6 samt medicine kandidatexamen af 22 studerande.

Inför *filosofiska fakulteten* aflades filosofie licentiatexamen af 36, efterpröfning i filosofie licentiatexamen af 2, filosofisk ämbetsexamen af 111, filosofie kandidatexamen af 84, efterpröfning i filosofisk ämbetsexamen af 16, efterpröfning i filosofie kandidatexamen af 6, särskild pröfning för teologie-kandidater och teologie licentiatater af 2 samt teologisk-filosofisk examen af 38 studerande.

Akademiska afhandlingar.

- ARNE, T. J., *La Suède et l'Orient. Études archéologiques sur les relations de la Suède et de l'Orient pendant l'âge des vikings.* Uppsala 1914. 8:o. (Vent. d. 25 maj 1914.)
- BÆCKLUND, P. S., *Die lateinischen Bildungen auf -fex und -ficus.* Uppsala 1914. 8:o. (Vent. d. 25 april 1914.)
- BERGSTRÖM, E., *Zur Systematik der Polychætenfamilie der Phyllodociden.* Uppsala 1914. 8:o. (Vent. d. 4 april 1914.)
- BLOMGREN, Å. L., *Le développement des proparoxytons latins en -ulus, a, um dans les langues romanes.* Upsal 1913. 8:o. (Vent. d. 15 nov. 1913.)
- BOCK, S., *Studien über Polycladen.* Uppsala 1913. 8:o. (Vent. d. 15 dec. 1913.)
- CARLSON, F., *Sur une classe de séries de Taylor.* Upsal 1914. 8:o. (Vent. d. 26 maj 1914.)
- ERIKSSON, K., *Inlandsisens avsmältning i sydvästra Jämtland.* Stockholm 1914. 8:o. (Vent. d. 27 maj 1914.)
- FRANZÉN, HJ., *Representationsfrågan 1810—1830. Ett bidrag till representationsreformens historia.* Norrköping 1914. 8:o. (Vent. d. 25 maj 1914.)
- HELLMAN, T. J:SON, *Den lymfoida väfnadens normala mängd hos kanin i olika postfetala åldrar. Bidrag till konstitutionsfrågan. Därjämte en kritisk öfversikt af litteratur rörande den lymfoida väfnadens mängd under olika förhållanden.* Upsala 1914. 8:o. (Vent. d. 27 maj 1914.)
- HÖGBOM, B., *Über die geologische Bedeutung des Frostes.* Uppsala 1914. 8:o. (Vent. d. 23 maj 1914.)
- KOLMODIN, J., *Traditions de Tsazzegga et Hazzegga. Annales et documents.* Upsal 1914. 8:o. (Vent. d. 29 maj 1914.)
- LEUFVÉN, E., *Studier till den praktiska teologiens systematik.* Uppsala 1914. 8:o. (Vent. d. 27 maj 1914.)
- LINDSTEDT, F., *Om mätning af främre ögonkammarens djup med ett nytt, för kliniskt bruk afsedt instrument.* Uppsala 1913. 8:o. (Vent. d. 19 nov. 1913.)
- LITHBERG, N., *Gotlands stenålder.* Stockholm 1914. 8:o. (Vent. d. 28 maj 1914.)
- LJUNGQVIST, J. E., *Mästermyr. En växtekologisk studie. 1.* Karlstad 1914. 4:o. (Vent. d. 27 maj 1914.)
- NORDENSON, H., *Über die Bedeutung des Lichtes für die Bildung*

- und Stabilität kolloider Lösungen. Uppsala 1914. 8:o. (Vent. d. 25 maj 1914.)
- WAHLBERG, E., Om pivalylättikester. Upsala 1914. 8:o. (Vent. d. 27 maj 1914.)
- WERNER, S., Über lichtelektrische Elektronenemission bei Kathodenzerstäubungsschichten. Uppsala 1913. 8:o. (Vent. d. 4 okt. 1913.)
- WESSÉN, E., Zur Geschichte der germanischen n -Deklination. Uppsala 1914. 8:o. (Vent. d. 28 maj 1914.)
- WETTER, G. P:SON, Charis. Ein Beitrag zur Geschichte des ältesten Christentums. Leipzig 1913. 8:o. (Vent. d. 24 sept. 1913.)
- ÅLANDER, M., Sur le déplacement des zéros des fonctions entières par leur dérivation. Upsal 1914. 8:o. (Vent. d. 22 maj 1914.)

Promotioner.

Vid den doktorspromotion, som ägde rum den 30 maj 1914, promoverades:

Inom *medicinska fakulteten* af dess dekanus professor HJ. ÖHRVALL till medicine doktorer efter aflagda prof medicine licentiaterna FOLKE LINDSTEDT, Stockh., HANS ADOLF RUDBERG Smål., och TORSTEN J:SON HELLMAN, Göteb.

Inom *filosofiska fakulteten* af dess dekanus professor K. V. ZETTERSTÉEN till filosofie doktorer efter aflagda prof följande filosofie licentiatier:

NORDENSON, HARALD, St.,
 ÅLANDER, GUSTAF MARTIN TEODOR, Uppl.,
 BERGSTRÖM, ERIK, Östg.,
 BOCK, KARL ALFRED SIXTEN, Östg.,
 CARLSON, FRITZ DAVID, Östg.,
 ERIKSSON, KJELL ERIK ANDREAS, Östg.,
 LJUNGQVIST, JAKOB ERHARD, Östg.,
 ODÉN, SVEN LUDVIG ALEXANDER, Östg.,
 WAHLBERG, HANS ERIK, Östg.,
 WESSÉN, ELIAS GUSTAF ADOLF, Östg.,
 BLOMGREN, ÅKE LENNART, Västg.,
 ARNE, TURE ALGOT J:SON, S.-N.,
 BÆCKLUND, PER SIGURD, S.-N.,

FRANZÉN, FRANS HJALMAR, S.-N.,
WERNER, CARL SIMON, Smål.,
HÖGBOM, ARVID BERTIL, Norrl.,
KOLMODIN, JOHANNES AXEL, Gottl.,
LITHBERG, NILS JACOB MAURITZ, Gottl.

Ekonomi.

Anslag af statsmedel.

På grund af riksdagsupplösningen har frågan om statsanslagen till universitetet innevarande år ännu icke hunnit af statsmakterna slutligt behandlas.

Anslag af de till Kungl. Maj:ts disposition ställda medel å universitetets stat.

Till professorn vid karolinska mediko-kirurgiska institutet J. WÆRN anvisades ett belopp af 416 kr.-66 öre af de enligt 1913 års stat för universitetet i Uppsala till Kungl. Maj:ts disposition stående medel såsom ersättning för mistade tjänstgöringspenningar under tjänstledighet för fullgörande af uppdrag såsom sakkunnig vid lediga professuren i pediatrik och praktisk medicin.

Af de i universitetets stat för år 1914 upptagna, till Kungl. Maj:ts disposition stående medel anvisades ett belopp af 1,000 kronor för år räknadt såsom arfvode åt den lärare vid universitetet, som förordnades att under år 1914 uppehålla examinationen och undervisningen i rätts- och statsmedicin.

Docenten H. LUNDBORG erhöll af de för år 1914 enligt universitetets stat till Kungl. Maj:ts disposition stående medel ett belopp af 1,500 kronor till fullföljande af vissa af honom påbörjade rasbiologiska undersökningar i Lappland.

Anslag från universitetets reservfond.

Till arfvode åt en e. o. amanuens vid anatomiska institutionen för läsåret 1913—1914 ett belopp af 500 kronor (28 juni 1913).

Till underhåll och vård af universitetets gamla botaniska trädgård i Svartbäcken 300 kronor (4 juli 1913).

Ett belopp af 200 kronor till akademiträdgårdsmästaren I. ÖRTENDAHL för att sätta honom i tillfälle att studera växthusbyggnader af olika slag m. m. i S:t Petersburgs botaniska trädgårdar (7 juli 1913).

Ett belopp af 694 kronor 44 öre till docenten G. A. BUCHT såsom godtgörelse för vissa af honom hållna föreläsningar (11 juli 1913).

Ett belopp af 300 kr. såsom tilläggsarfvode åt fil. doktorn H. BRISING såsom vikarie för docenten J. ROOSVAL.

För bekostande af tryckningen af första afdelningen af Upsala universitets historias tredje del ett belopp af 5,700 kronor (4 september 1913).

För inredning och utrustning af den växtbiologiska institutionens nya byggnad ett belopp af 7,500 kronor (25 september 1913).

Ett belopp af 300 kronor till arfvode för gifvandet af de i gällande studieplan för medicine licentiatexamen föreskrifna kurserna i allmän sjukvårdsteknik under läsåret (26 september 1913).

För uppförande af ett observationshus vid det astronomiska observatoriet ett belopp af 2,500 kronor (4 oktober 1913).

För bestridande af kostnaderna för åstadkommande af noggrann utredning om universitetet tillhöriga skogars tillgångar och beskaffenhet samt upprättande af nya hushållningsplaner m. m. afsattes ett belopp af 8,000 kronor (30 oktober 1913).

För verkställande af afskrifningar å vissa konti i universitetets hufvudbok tillhoppa 14,345 kronor 81 öre (1 november 1913).

Ersättning till professorn vid Lunds universitet K. PETRÉN för mistade tjänstgöringspenningar såsom sakkunnig 416 kronor 66 öre (20 november 1913).

Ersättning dels till professorn vid Lunds universitet C. G. BJÖRLING för mistade tjänstgöringspenningar såsom sakkunnig 189 kronor 81 öre och dels till professorn vid Lunds universitet M. J. FORSSMAN för mistade tjänstgöringspenningar såsom sakkunnig 312 kronor 49 öre (18 december 1913).

Ersättning till professor G. FORSSNER för mistade tjänstgöringspenningar såsom sakkunnig 416 kronor 67 öre (8 januari 1914).

Ett belopp af 650 kronor till inköp af psykologiska apparater m. m. för det psykologiska laboratoriet (8 januari 1914).

För biträde vid praktiska öfningar i ryska inom seminariet för slaviska språk under år 1914 ett belopp af 500 kronor (8 januari 1914).

Ett belopp af 1,300 kronor för år räknadt, utgörande fyllnadsarvode åt akademintarien H. SJÖBERG under förordnande att uppehålla akademisekreterarebefattningen under 1914 års lagtima riksdag (24 januari 1914 och 16 mars 1914).

Ett belopp af 600 kronor till förhyrande af lokal m. m. för det statistiska seminariet (24 januari 1914).

Till arfvode åt en kassörska vid universitetets räntkammare under år 1914 ett belopp af 1,500 kronor (3 februari 1914).

Till anställande af en extra lärarkraft i och för beredande af nödig instrumental undervisning inom akademiska kapellet ett belopp af 300 kronor (26 februari 1914).

Ett belopp af 7,149 kronor 62 öre till bestridande af kostnaderna för tryckning af Upsala Universitets historia, del 3, afdelning 2, samt för täckande af uppkommen brist i anslaget till tryckning af samma arbetes del 3, afdelning 1 (11 mars 1914).

Ett belopp motsvarande hälften af de med professuren i rättshistoria förenade tjänstgöringspenningar för den tid, som det för professor B. H. DAHLBERG utfärdade förordnande att uppehålla examinationen i rättshistoria varade (16 mars 1914).

Ett anslag å 150 kronor såsom reseunderstöd åt öfverbibliotekarien A. ANDERSSON (21 mars 1914).

Till underhåll och skötsel af universitetets gamla botaniska trädgård i Svartbäcken under år 1914 ett belopp af 300 kronor (9 april 1914).

Ett belopp af 4,500 kronor till f. d. bibliotekarien CL. ANNERSTEDT såsom författarhonorar för tredje delen af hans arbete Upsala Universitets historia (7 maj 1914).

För istandsättande af vissa delar af universitetsbyggnadens fasader ett belopp af 18,800 kronor (20 maj 1914).

För anskaffande af en s. k. fackställning, afsedd att insättas i räntkammarens kassahvalf ett belopp af 2,065 kronor (26 maj 1914).

Donationer.

Af änkefru ELISABET LENNANDER 40,089 kronor 67 öre, hvaraf afkastningen skall användas till vård af sjuka å akademiska sjukhuset.

Af en donator, som önskar vara okänd, genom f. d. professor H. HILDEBRANDSSON, 20,000 kronor till anskaffande af astrofysiska instrument vid det astronomiska observatoriet.

Af framlidne professor C. WAHLUND hans ägande gård n:ris 11 och 12 i kvarteret S:t Niklas och Fjärdingsroten i Uppsala, att användas på sätt, som kan finnas lämpligast till fromma för de romanska studierna.

Af framlidne kontraktsprosten C. FR. PETTERSSON's i Sundborn stärbhus 20,000 kronor, till bildande af en särskild fond, kallad Sundbornsprostens donation, hvaraf räntan efter närmare angifna grunder skall användas till inköp för universitetsbiblioteket och seminariet för klassisk fornkunskap och antikens historia af arbeten i klassisk arkeologi.

Universitetets finansiella ställning år 1913.

Inkomster:

Statsanslag	1,081,767: 71
Inkomster af jordegendom och anslagen tionde	237,048: 18
Räntor å reverserade skulder och fordringar	339,386: 07
Diverse inkomster	60,665: 09
	<u>Summa kr. 1,718,867: 05</u>

Utgifter:

I. Löner, pensioner m. m.:		
1) Professorer m. fl.	567,916: 43	
2) Tjänstemän vid universitets sam- lingar och inrättningar m. m.	173,557: 67	
3) Vikarierande lärare	5,000: —	
4) Extra stat	33,760: —	
5) Betjäningen	49,730: —	829,964: 10
6) Kungl. och Riksstatens stipendier		9,700: —
7) Extra lönetillägg		98: 40
8) Pensions- och indragningsstater:		
Pensions- och gratialstaten	5,940: —	
Indragningsstaten	20,353: 30	
Allmänna indragningsstaten	20,810: —	47,103: 30
II. Institutioner och fonder:		
1) Institutioner	342,170: 76	
Cassa studiosorum	240: 69	342,411: 45
2) Egna fonders intressen	2,214: 82	
Diverse donationer och fonder	348,533: 89	
Uppsala, Ulfva m. fl. vattenkvarnars reparationsfond	1,500: —	
Universitetets årsskriftsanslag	5,000: —	
Reservfonden	65,750: 61	422,999: 32
III. Reparationer		17,008: 10
IV. Diverse utgifter:		
Utskylder och brandavgifter	2,000: —	
Extra utgifter och tryckningskost- nader	29,079: 98	
	<u>Transport 31,079: 98</u>	<u>1,669,284: 67</u>

	Transport	31,079: 98	1,669,284: 67
Landtmäteri- och rättegångskost-			
nader		12,557: 56	
Till Kungl. Maj:ts disposition stå-			
ende medel		4,856: 74	
Hysesmedel		425: —	
Diverse afskrifningar		663: 10	49,582: 38
	Summa kr.	1,718,867: 05	

Innehåll.

Inledning	3
Konungabref	7
Kanslersbref	14
Styrelse- och personalförhållanden.	
Tjänstledigheter	35
Förordnanden	39
Utnämningar	45
Afsked	47
Aflidne	47
Offentliga uppdrag	47
Stipendier, belöningar och understöd	50
Vetenskapliga resor	55
Af universitetets lärare och tjänstemän i tryck utgifna skrifter . . .	61
Institutioner och samlingar.	
Universitetsbiblioteket	82
Anatomiska institutionen	117
Fysiologiska institutionen	118
Medicinska kliniken	118
Medicinska polikliniken	119
Kirurgiska kliniken	119
Akademiska sjukhusets bröstklunik	119
Pediatrika polikliniken	119
Kirurgiska polikliniken	120
Obstetrisk-gynekologiska kliniken	120
Oftalmiatrika kliniken och polikliniken	120
Psykiatriska kliniken	120
Patologiska institutionen	121
Farmakologiska institutionen	121
Institutionen för medicinsk kemi	121
Epidemisjukhuset	122
Institutionen för allmän och analytisk kemi	122
Zoologiska institutionen	124
Botaniska institutionen	125
Växtbiologiska institutionen	128
Fysiska institutionen	129
Mineralogisk-geologiska institutionen	130
Astronomiska observatoriet	131
Meteorologiska institutionen	132
Geografiska institutionen	133
Museet för nordiska fornsaker	135
Viktoriamuseet för egyptiska fornsaker	136
Myntkabinettet	136
Konstmuseet	137
Seminarierna	137
Exercitieinstitutionerna	159

Studentantal. Examina. Promotioner.

Studentantal	163
Examina	163
Akademiska afhandlingar	164
Promotioner	165

Ekonomi.

Anslag af statsmedel	167
Anslag af de till Kungl. Maj:ts disposition ställda medel å uni- versitetets stat	167
Anslag från universitetets reservfond	167
Donationer	169
Universitetets finansiella ställning år 1913	171

Uppsala Universitets Årsskrift 1914.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

Johan Mortensen, Clas Livijns publicistiska verksamhet. 51 sidor.

Elias Wessén, Zur Geschichte der Germanischen N-Deklination. 192 sidor.

Meddelanden från Nordiska seminariet.

3. **Anders Grape** och **Birger Nerman**, Ynglingatal I—IV. 126 sidor.

8. **Fredrik Sandwall**, Ändelsevokalernas växling i Östgötalagens textkodex. 54 sidor.

Matematik och Naturvetenskap:

Simon Werner, Über Lichtelektrische Elektronenemission bei Kathodenzerstäubungsschichten. 67 sidor.

Program:

Henrik Schück, Den äldsta kristna konungalängden i Sverige. 41 sidor.

———, Uppsala Öd. 37 sidor.

— — —, Den nya teorien om uppkomsten af Chanson De Geste. 32 sidor.

Kungl. Universitetets i Uppsala redogörelse 1913—1914. 174 sidor.

Pris: 10 kr.

BOUND

APR 29 1947

UNIV. OF MICH.
LIBRARY

**DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD**

PRINTED IN U.S.A.

Cat No 23 520

